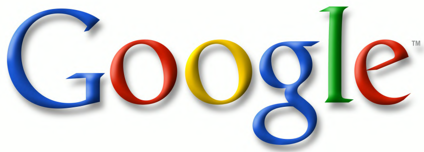

UC-NRLF
B 2 925 438

TILSKUEREN

MAANEDSSKRIFT

FOR LITTERATUR
SAMFUNDSSPØRGSMAAL
OG ALMENFATTELIGE
VIDENSKABELIGE SKILDRINGER

UDGIVET AF
VALD. VEDEL

1903

KØBENHAVN
DET NORDISKE FORLAG
ERNST BOJESEN

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

GEORGES CLEMENCEAU

Den 6. April 1902 valgtes Georges Clemenceau med meget stort Flertal til Medlem af det franske Senat, og saaledes blev i selve Departementet Var — den Valgkres, der i sin Tid vildledet og fordummet havde forkastet ham — Frankrigs betydeligste politiske Fører givet tilbage til den Virksomhed, hvorfra han saa længe havde været fortrængt.

Clemenceau fyldte nylig den 28. September 61 Aar; han er da meget langt fra at være nogen ung Mand; men der er blandt Frankrigs unge Politikere ingen, der naaer ham i Evner eller i Vilje. Han har længe lidt af en Leversygdom og udstaar fra Tid til anden haarde Lidelser; ikke desto mindre er han i Besiddelse af en Arbejdskraft, som ingen Anstrengelse skræmmer. Ifald da blot ikke Sygdom overvælder ham, vil hans Tilbagevenden til den aktive Politik efter fulde ni Aars Forløb sikkert nok spores. I sin første store Tale i Senatet den 30. Oktober om Undervisningens Frihed rettede han ikke blot som de øvrige Republikanere Angreb paa de katolske Kongregationer, men tog Afstand fra den franske Regering, som han i øvrigt støtter. Med en saadan Veltalenhed fremførte han sin Overbevisning, at ikke blot hans Tilhængere og hans Modstandere af det katolske Parti, hvem han her i en Hovedsag kom i Møde, men selve den angrebne Regerings Chef henreves til Bifald.

Ikke at han længtes efter Parlamentet i den Tid, han var udespærret fra det. Han virkede ved sin Pen, da han var afskaaret fra at virke ved sit Ord. Han skrev i et Pariserblad *(Le Français),* desuden i det ansete gamle republikanske Provinsblad *La*

Dépêche de Toulouse, og efter at han havde trukket sig tilbage fra *L'Aurore,* hans Organ under Dreyfussagen, fordi han ikke som Urbain Gohier principielt vilde angribe Ministeriet Waldeck-Rousseau, udgav og skrev han ganske alene Ugebladet *Le Bloc.* Han glædede sig ved sin Ubundethed og var netop i høj Grad opsat paa at foretage en Rejse, han oftere har gjort, til Grækenland og rundt paa de græske Øer, som han omfatter med en Naturelskers og Kunstkenders Kærlighed. Men hans politiske Meningsfæller havde allerede i mange Aar plaget ham om Genindtræden i det politiske Liv, og lige saa meget som de overtalte ham maaske enkelte nære Venner, der forestillede ham, at han, som han levede, lod nogle af sine ypperste Evner ubrugte. Han kunde, anlagt som han af Naturen var, ikke være sig selv nok, ikke leve med en Pen og et Stykke Papir.

Skribenten behøver jo kun sin Pult; men som Tenoren for at virke behøver Scenen, saaledes den politiske Taler Tribunen, og det var en naturstridig Ting, at Frankrigs mest frygtede Taler ingen Talerstol havde til sin Raadighed. Da han gav efter for Overtalelserne, fulgte han ikke blot Raad og Bønner, men sin Natur.

I

Georges Clemenceau stammer fra Bretagne, fra Byen Mouilleron-en-Pareds i Vendée, og der er maaske noget i hans Væsen, som kan føres tilbage til hans Fødeegn, der ogsaa var Chateaubriands, Lamennais' og Renans, det Granithjørne, med hvilket Frankrig rager ud i Oceanet, Stædighedens og Modstandskraftens Land med Klipperne og de keltiske Stenmindesmærker, beskyllet af et nordisk Hav. Den Stædighed, som her er Grundpræget, har vel gjort det til Overleveringens og Overtroens Land, men det er tillige Landet, hvorfra der stammer Aander, som hader hvad der er lavt og letfærdigt og der selv som Tvivlsaander holder fast ved et Ideal og hævder det som Kampaander.

Navnet synes oprindeligt et Øgenavn, et Formindskelsesnavn af Ordet Clément — Clemenceau selv tror det i det mindste — og betyder da: den lidet milde, hvad der ikke passer ilde paa dets berømteste Bærer, der er alt andet end en Velsigner, lige saa barsk overfor Vrøvl og Dumhed og Fejhed, som i øvrigt velopdragen og fin.

Hans Fader var en stolt og streng Republikaner, en af dem, Louis Napoleon lod fængsle, da han 2. December 1851 udførte sit

Statskup, og hvem han længe holdt fængslet. Han opdrog sin Søn i den republikanske Tro, lod ham ikke døbe, gav ham en fri og hedensk Opdragelse til Mandighed, og saa gammel Sønnen er, føler han endnu den Dag i Dag denne Faders Øjne hvilende paa sig. Ikke sjældent undslipper der ham den Ytring: Ifald jeg bar mig saadan og saadan ad, saa vilde min Fader ikke længer vedkende sig mig. Noget strengt og haardt, stoisk og spartansk i hans Væsen stammer fra denne Fader. Ham har han mistet; men hans Moder lever aandsfrisk endnu.

Georges Clemenceau studerede Medicin, gik paa Hospitalerne i Paris og Nantes, og blev Læge i 1865. Men han havde da allerede gjort Bekendtskab med Kejserdømmets Fængsler. Han blev fængslet i 1861, nitten Aar gammel, for den 24. Februar, paa Aarsdagen for Februarrevolutionen, at have udraabt Republiken ved Foden af Bastillesøjlen blandt Menneskesværmen der. (Navnene paa de under Februarrevolutionen faldne Oprørere er nemlig tilføjede paa Søjlen til dem paa Julirevolutionens Ofre). Nogle Maaneders Fængsling fik ingen Betydning for hans Livsførelse. Men selve denne Besluttethed hos en nittenaarig er betegnende for Georges Clemenceau; han handlede ud fra sin Grundopfattelse uden Hensyn til Faren derved og i denne tidlige Ungdom uden Hensyn til Udsigtsløsheden.

I sin Væmmelse over Tilstanden i Frankrig besluttede han at udvandre til Nordamerika. Han opholdt sig fra 1865—1869 mest i New York. I Begyndelsen havde han Penge nok, senere ernærede han sig som Lærer i Literaturhistorie (paa det engelske Sprog, som han til Fuldkommenhed tilegnede sig) i en Opdragelsesanstalt for unge Piger.

Da han i 1869 giftede sig med en Amerikanerinde, vendte han tilbage til Frankrig for at skabe sig en Stilling. Han tog Doktorgraden samme Aar og nedsatte sig som Læge. Men da Aaret efter Statsomvæltningen fulgte, blev han af den revolutionære Regering af 4. September udnævnt til Borgermester *(maire)* for den 18de Kres *(Arrondissement)* Montmartre, en Udnævnelse, der senere efter 31. Oktober stadfæstedes ved Befolkningens Valg. Han havde under Belejringen 155,000 Mennesker under sig at forsyne med Rationer af Brød, Kød, Vand og Brænde — et umaadeligt Arbejde.

Den 8. Februar 1871 blev han desuden Medlem af Nationalforsamlingen, som Deputeret for Paris.

Den 29aarige Borgermester havde den vanskeligste Stilling.

Det var Øjeblikket, da alle Lidenskaber var løsladte, alle Fremtidsplaner i Gæring, og da de Galeste søgte at gribe Styret. Der var i ham paa én Gang en revolutionær, mere overbevist end nogen af dem, som da gav Hals i de offentlige Forsamlinger, og en Politiker med Blik for det mulige og opnaaelige, en Herskernatur, der ikke vilde lade sig overvælde af Gadernes Masser. Men der var gerne to Gange om Dagen Oprør i hans Kres — en Kres, der jo var en hel lille Hovedstad; den havde dobbelt saa stor en Befolkning som Kristiania dengang.

Forudseende som han var, henvendte han sig til Thiers og fik af ham hans Ord paa, at han ikke vilde lade Tropperne bemægtige sig de Kanoner, som Befolkningen for at bevare dem mod at falde i de tyske Troppers Hænder havde slæbt op paa Buttes Montmartre fra Champs Elysées, hvor de befandt sig, da den tyske Hær stod i Begreb med at rykke ind i Paris. Disse Kanoner var købte ved Subskription for Befolkningens Penge; man nærede derfor en ganske særegen Ømhed for dem. Man ansaa dem jo endog for saa dyrebare, at den fattige af Belejringens Nød udmarvede Befolkning spændte sig selv for dem og trak dem helt op paa Højdedraget, dér hvor nu Sacré-Coeur Kirken staar som et Vidne om Reaktionens Triumf. Clemenceau forudsaa', at det vilde komme til blodige Sammenstød, ifald Tropperne forgreb sig paa disse civile Kanoner, der var Befolkningens Øjesten — endda de var ganske uden Krudt og næsten uden Kugler. (Saaledes foranlediges verdenshistoriske Kriser af en Kamp om Skingoder.)

Om Morgenen den 18. Marts erfor han i Mairiet, at Thiers havde brudt sit Ord og at man vilde bemægtige sig Kanonerne og tage dem med sig. Der var 171 Stykker Skyts indfiltrede i hinanden. Der udkrævedes ikke mindre end 1200 Heste til at føre dem bort paa én Gang. Han ilte til, mens man ventede paa Heste. General Lecomte stod der. Clemenceau gjorde ham Forestillinger, beraabte sig paa Thiers' Æresord; Generalen bandede og tog intet Hensyn dertil. Han kom til at fortryde det. Thi nogle Timer efter blev han som bekendt sammen med General Clément Thomas stillet mod en Mur og skudt. Tropperne havde da nægtet at fyre paa Borgervæbningen og paa de Kvinder og Børn, der omringede dem. De gik over til Oprøret.

Saa snart Clemenceau erfor, at der var nye Uroligheder i Gære, vilde han paa ny forlade Mairiet. Det var ikke let. Han havde tre Medhjælpere *(adjoints)*, men den ene var i Bordeaux, de to var løbne over til Oprørerne. Han overgav da en Ven Mairiet og

skyndte sig op paa Buttes Montmartre i Haab om ved sin Autoritet at kunne forhindre uoprettelige Fejlgreb og om muligt redde de to arresterede Generalers Liv. Man var imidlertid modtagelig for alt andet end Fornuft. Da han søgte at mægle, lød Ordet Forræder ham fra alle Sider i Møde. Det var jo ham, som var gaaet i Borgen for, at der ingen Overrumpling vilde blive forsøgt. Snart erfor han, at de to Generaler allerede var skudte; det var hans Lykke. Ellers var han bleven skudt med dem. Men man slog ham og stødte ham fra alle Sider, og talrige Geværløb rettedes imod ham. Det var, sagde han en Dag, en sand Lidelsesgang som paa Calvariebjerget. Han brugte for at komme ned halvanden Time til en Vej, han ellers tilbagelagde paa et Kvarter.

Dog, der var endnu 2—300 Fanger tilbage, som Oprørerne ogsaa vilde skyde, Gendarmer og *sergents de ville.* Han vendte om paa ny, forsøgte at redde dem og opnaaede det alene ved den Magt, der laa i hans Ord.

Men to Dage efter, den 20. Marts, udviste Centralkomiteen ham af Paris som mistænkt Person.

Han blev nu Medlem af et Udvalg *(comité de conciliation)* der tilstræbte Forsoning mellem Versailles og Paris. Han forhandlede med den senere Kommunes Hovedmænd. Han nægtede at slutte sig til dem med den Begrundelse, at deres Foretagende var hovedløst; thi laa de under, fik de Hæren over sig, og sejrede de over Hæren, fik de Bismarck og Tyskerne over sig. Men 26. Marts udraabtes Kommunen. Med Lockroy og Floquet stiftede han en Forening for Paris' Rettigheder *(la ligue d'union pour les droits de Paris)*, som blev forbudt af Thiers.

Nationalforsamlingen var imidlertid monarkisk. Greven af Chambord ankom til Versailles; Heste, Vogne til Kongens Indtog i Paris var i Orden. Alt strandede alene paa den hvide Fane, som Greven ikke vilde opgive. — Clemenceau traadte ud af Nationalforsamlingen for ikke at maatte tage Del i Forholdsregler, der førte til at man skød hans egne Vælgere ned. Han nedlagde sit Mandat i Bordeaux under Forsamlingens Hujen og Haansord, da den i ham saa' en Revolutionær. Som han var bleven mishandlet paa Montmartre, fordi han vilde forhindre Udgydelsen af Regeringstilhængernes Blod, saaledes blev han udhysset i Bordeaux, fordi han vilde skaane Paris.

Han gik til Vendée, vendte saa tilbage til Paris, gjorde under Kommunen Tjeneste som Læge, tog sig af de saarede. Men der

blev givet Ordre til at arrestere ham i Paris. 5—10 Maj var han i Departementerne for at skabe offentlig Mening for Paris' Rettigheder. Han gik derefter til Forstaden Pantin, hvor han boede hos Scheurer-Kestner, og saa' derfra den 23. Maj Paris i Flammer. Og nu fulgte Sejerherrernes rædselsfulde Myrderier af de overvundne, der blev skudte ned i Tusindvis, (17,000 i alt).

Men Paris' Befolkning forstod, at han havde spaaet rigtigt, da han vægrede sig ved at indtræde i Kommunen, og den valgte ham allerede i 1871 til Medlem af Paris' Municipalraad, fire Aar derefter til dets Præsident, og han forblev nu i fem Aar Byraadets Formand. Han nedlagde først dette Hverv, da han paa ny blev valgt ind i Kammeret som Deputeret for Paris, en Stilling, han beklædte fra 1876—85. I 1885 valgtes han paa én Gang i Paris og i Departementet Var, og han opgav da Paris for at overlade sin Plads der til et andet Medlem af det mest fremskredne Parti.

Fra 1885—1893 var han nu Deputeret for Var. Som et Vidnesbyrd om hvorledes hans Indflydelse i dette Tidsrum steg, kan det nævnes, at han for Perioden 1889—1893 blev valgt til Kammerets Formand med lige saa mange Stemmer som Méline, der fik Stillingen fordi han var tre Aar ældre. I Virkeligheden betegner dette Tidsafsnit Højdepunktet af hans Magt.

II

Clemenceaus Skikkelse gør et Indtryk af fortættet Energi, er ikke høj, men samlet og sluttet. Han har en støt og rolig Gang. Hovedet har fremspringende Kindben; de sorte Øjne behersker Ansigtet, Øjenbrynene er sorte og kraftige, Overskægget tykt, Hovedet skaldet. Han ligner en Smule en russisk General — men med et Udtryk af Godhed.

Der er i hans faa og korte Bevægelser noget voldsomt, en vis nervøs Barskhed, der dog beherskes af en Jernvilje, saa en daarlig Iagttager vil tro ham koldblodig. — Hans Stemme er klar og sikker uden at være særlig stærk. Jeg har aldrig hørt ham tale offentlig; men han gælder som bekendt for en sjælden Taler. Og bl. A. af dagligt Samliv fra Morgen til Aften en Maaned ad Gangen to Aar i Træk kender jeg ham, som man kender faa Mennesker, har desuden læst hans trykte Taler — der staar meget over Gambettas — og overhovedet alt, hvad han har skrevet, saare mange Bind.

Han tilhører som Taler og Stilist den strenge franske Over-

levering, den som hader Udsmykning. Han søger Klarhed og Skarphed, hans Stil er blank som en Klinge; hans Talekunst er Fægtekunst. Men saa er der desuden en Skønhedselsker i ham, som lever bag Politikeren, dækket af ham, en Lyriker vilde jeg sige, ifald man med det Ord mente en Dyrker snarere end en Sværmer. (Se f. Eks. Indledningen til *Den store Pan!*)

Det var som en Fredens Talsmand mod Borgerkrigens Følger, at Clemenceau først optraadte i det franske Kammer. Der fandt ingen Glemsel, ingen Benaadning Sted for Kommunens Tilhængere. Blot det at have staaet i ringe Forbindelse med den stilte en ulykkelig udenfor Retten. Clemenceau holdt sin store smukke Tale for Amnestien 16. Maj 1876 (72 Sider) og kæmpede i fire Aar til han opnaaede den. 17,000 Kommunarder var som sagt i sin Tid blevne skudte, 50,000 var blevne arresterede, af hvilke 2000 frikendtes, 14,000 dømtes, 34,000 foreløbigt løslodes paa Grund af manglende Bevis, men jævnlig foruroligedes. Endelig var ikke mindre end 100,000 flygtede over Grænsen og vovede ikke at vende tilbage.

Da 1880 Amnestien blev givet, var dens Udstedelse i Hovedsagen Clemenceaus Værk.

Under Mac Mahons Statskupsforsøg gik Clemenceau med Gambetta; han var endog hans Sekundant i Duellen med Fourtou. Det er først fra Januar 1880, da det republikanske Parti endegyldigt havde sejret, da det stod som Herre over den offentlige Mening og som Genstand for den offentlige Tillid, at Clemenceau som Fører for den radikale Gruppe udskilte sig fra det franske Venstre og blev Gambettas Modstander.

Det var Træthedens Øjeblik. Sejren var vundet efter en Kamp der strakte sig fra Statskupet 1851. Efter 30 Aars Forløb hvilte Folket sig ud efter sin Anstrengelse, i Tillid til de Mænd, det havde sat i Spidsen. Sejrherrerne skulde nu begynde deres Virken. Oppositionen var bleven Regering. Men, som Pelletan har skildret det i sit Flyveskrift om Clemenceau, hele Regeringsmaskineriet, der var blevet tildannet under de tidligere reaktionære Ministerier, virkede fremdeles. Tusinde Traade fra de gamle Forvaltnings-Polyper snærede sig om de nyankomne. Den daarlige Luft i de gamle Bygninger betog dem. De følte Tilbøjelighed til nu selv engang at være Autoriteter. Partihøvdingerne var ikke mere unge og ikke længer stridbare. De fornægtede just ikke deres Program, men de opsatte eller udsatte dets Virkeliggørelse; de stræbte at komme uden om det. Den virkelige Magthaver, Gambetta, skyede

Ansvaret og støttede Ministerier af venstre Centrum. Saaledes beholdtes kun altfor mange fordærvelige Fortidsindretninger, og saaledes er f. Eks. Politimagten endnu den Dag i Dag Kejserdømmets Politimagt, der tidt (som ved de talrige Arrestationer af unge frisindede Russere i Marts 1902) optræder med skændig Vilkaarlighed.

Da var det, at Clemenceau for første Gang forlangte hvad han siden sit Liv igennem har krævet, Løfternes Indfrielse, Omvæltningens Gennemførelse. Han optog Magthavernes Ungdomsprogram, det af dem opgivne, og det viste sig, at dette Program, der engang simpelthen var det republikanske, nu var blevet det radikale Program.

Og med ikke ringe Skræk saa' nu mange, at dette var Alvor, at denne Mand ingen Udflugter taalte og intet Vrøvl, men at han var Energien selv i Menneskeskikkelse, og at han uden ringeste Betænkning eller Barmhjertighed styrtede enhver Minister, ja ethvert Ministerium, som sveg eller gik udenom.

Man véd i Reglen ikke stort andet om Clemenceau end dette: Det er den Mand, hvis Særegenhed det var at styrte Ministerier eller enkelte Ministre, og han har i Virkeligheden styrtet saa mange, at han ikke selv husker eller paa staaende Fod kan sige hvor mange. — Det var ham, som i Marts 1879 krævede Ministeriet Fourtou-Broglie sat under Anklage, som Marts 1883 krævede Forfatningsrevision og som bekæmpede Jules Ferrys Kolonialpolitik — fordi den kun fulgte en Anvisning af Bismarck, der gerne saa' Franskmændene sysselsatte i Tongkin. naar de blot opgav Elsass. Det var ham, som styrtede Ferrys Ministerium. Han har styrtet Freycinet to eller tre Gange, særligt i December 1886 styrtet Ministeriet Freycinet. Han har, da Dahomey blev erobret, styrtet Cavaignac som Marineminister, fordi hans Ministerium og Krigsministeriet ikke blot ikke havde samarbejdet, men (som senere Ministerierne ved Madagascars Erobring) modarbejdet hinanden. Det var ham, som paa det Tidspunkt, da Boulanger først optraadte som Radikaler og blev populær, gjorde ham til Krigsminister; men det var ogsaa ham, der, da Boulanger brød sit Ord til ham — og han havde givet sit Ord paa aldrig at handle uden i Clemenceaus Aand og efter hans Raad — søgte ham i Ministeriet, sagde til ham: Nu styrter jeg Dem, og fældede ham samme Dag.

Der stod Skræk af ham, og han var efter fransk Skik nødt til at holde sine Modstandere i Skræk, ikke blot ved sit Ord, men ved sine Vaaben. Talrige har hans politiske Dueller været. Enkelte har gjort Opsigt. Den med General Poussargues — hvis An-

ledning var ringe, en Strid om, paa hvilket Tidspunkt man 18. Marts 1871 havde ladet Trommerne gaa. Dernæst Duellen med Paul Deschanel, den nu afgaaede Formand for det franske Kammer, der er morsomt portræteret i Clemenceaus Roman *Les plus forts* under Navnet Montperrier. Udfordringen, der var et Udtryk for politisk Foragt, var Svar paa en blot Hentydning af Deschanel, som blev saaret ved Øjet. Saa er der Duellen med Fyrsten af Chimay, som udfordrede Clemenceau, da denne i en Artikel — i øvrigt ganske let — havde hentydet til, at Fyrsten havde beholdt sin Kones, den tidligere Miss Wards Formue efter at hun var flygtet med Zigøjneren Rigo, en Duel, i hvilken begge blev saarede. Dernæst den med Paul Deroulède 1893, i hvilken til Held for Clemenceau Deroulède ikke blev saaret; thi da han havde ladet flere Hundrede af sine Følgesvende vide Mødestedet, var hans Modstander sikkert bleven mishandlet af dem, ifald der var tilstødt Deroulède noget ondt. Endelig duellerede han under Dreyfussagen med den bekendte Antisemit Drumont.

Den gængse Opfattelse af ham blev saaledes nødvendigvis den: aandeligt og legemligt en Kamphane, i øvrigt en Nedbryder, der selv intet kan opbygge og som nøjes med at rydde af Vejen, da han intet andet formaar.

Denne Opfattelse er enfoldig og falsk.

Han styrtede de skiftende Ministerier ud fra den Grundtanke, at man ikke forandrer et Lands Regering, fordi man sætter Republikens Hoved i Stedet for et Kejserhoved paa Statspapirer og Mønter, og lige saa lidt, fordi der kommer nye Navne i gamle Ministernavnes Sted, dersom Forvaltningen er og bliver den samme. Men i talløse Tilfælde har han vist, at Frankrigs Organisation endnu den Dag i Dag helt og holdent er Napoleon I'stes (Taine har vist det som han) og at de lovede Reformer udeblev, de indtraadte Reformer var blot tilsyneladende. Da han formaaede det, kuldkastede han Ministerium efter Ministerium, som umuliggørende det virkelige Fremskridt. — Han saa' kun ikke, at Sindenes Tilstand i de fleste Tilfælde umuliggør betydeligere Fremskridt paa én Gang.

Han var ude af Stand til selv at danne et Ministerium. Man tilbød ham aldrig Magten, og hans Standpunkt var for yderligt til at han nogen Sinde havde Flertallet bag sig. Eller rettere man tilbød ham Magten én Gang. Det var efter Wilson-Skandalerne, da Ministeriet Rouviers maatte gaa af i November 1887. Da lod Grévy ham kalde, og tilbød ham Konseilpræsidiet. Han svarede de

bekendte Ord: Krisen er ikke mere ministeriel, den er præsidentiel, og Grévy maatte trække sig tilbage.

Men i øvrigt havde han selvfølgelig det positive Maal at bane sig Vejen til Magten. En eneste Gang har han syntes at kunne gribe den, det var da han brugte Boulanger til sit Redskab. Han viste ikke her tilstrækkelig Menneskekundskab. Han forudsaa' ikke hvor hurtigt Mandens Karakter vilde fordærves, forudsaa' ikke det Opsving, hans Forfængelighed vilde tage, var ikke Psykolog nok til at begribe, Boulanger umuligt vilde nøjes med at være Clemenceaus Slave, saa' desuden ikke, hvor lun han var og hvor snu han vilde være — dette Fejlsyn har hævnet sig. Kun deri saa' han ret, at havde Boulanger været en politisk Karakter og en trofast Tilhænger, saa naaede med ham det radikale Parti til Magten. Det bør endnu blot nævnes, at under Valgkampen i Aar har Jaurès trods sit Venskab for Millerand kæmpet for at man nu skulde overlade Clemenceau at danne det ny Ministerium.

Men hvad der er psykologisk interessant, det er Beskaffenheden af et Naturel, der har været i Stand til at udrette dette tilsyneladende saa ufrugtbare, der dog ikke kan udrettes af en ufrugtbar Natur.

Den, der saaledes skal kunne styrte én Modstander efter den anden, ja ét Ministerium efter det andet (uden selv nogen Sinde at sidde inde med et Flertal), maa selvfølgelig have noget i sig af elektrisk Sprængkraft, noget voldsomt, der pludselig udlader sig og forfærder. Men som udfyldende Evne udkræves der utvivlsomt en Evne til for en Tid at vinde og fortrylle Modstandere, fængsle dem og forene dem med Ens egne Tilhængere til fælles Aktion.

Denne Evne, en overraskende og sjælden, besidder Clemenceau i meget høj Grad. I Kraft af den har han ikke blot politisk kuldkastet men kaaret. Det var ham, som i sin Tid fik Carnot udnævnt til Republikens Præsident (for at undgaa Ferry) og det var ham, som senere — endog mens han selv var udenfor Parlamentet — fik Loubet udnævnt til Republikens Præsident for at undgaa det tomme Hovede Deroulède.

Og naar han i 1887, trods Grévys Anmodning og Deroulèdes Anraabelser og Overhæng, afslog at gribe Magten, saa var det fordi han ikke vilde gaa Nationalisternes Ærind. Deres Plan var simpel. Han skulde tage Boulanger til Krigsminister. Hvis han saa i Kammeret kom i Mindretal, væltede Deroulède Fædrelandsvennernes Forbund (Patriotligaen) imod Palais Bourbon, og Hæren blev saa længe roligt i sine Kaserner. Det var alene Clemenceaus Modstand

mod at danne Ministerium, som da gjorde Ende paa Udsigterne til et Militærdiktatur. Deroulède glemte ham det ikke.

III

Fra Aaret 1878 havde Clemenceau et Dagblad til sin Raadighed, som han dog ikke ledede personligt men gennem den nuværende Marineminister Pelletan. Han gav det den Titel, der fyndigst udtrykte hans politiske Attraa, *La Justice*, Retfærdighed. Dets Program var det gamle republikanske: At gøre den almindelige Stemmeret nyttigere ved at udbrede Kundskab i alle Samfundsklasser; at fordele de offentlige Hverv bedre; at befri den enkelte for de gamle monarkiske Lænker og Baand; at adskille Kirke og Stat — naar det sidste Punkt undtages, ret ubestemt affattede Grundsætninger. Paa det økonomiske Omraade erklæredes Formaalet for at være Retfærdighed — som Clemenceau fik den iværksat over for Arbejdsnedlæggelsen i Carmaux, hvor han hindrede Blodsudgydelse og fik Arbejdernes Krav opfyldte. Endelig vilde Bladet bekæmpe Tilbøjeligheden til at spilde Frankrigs Blod og Guld paa at gøre det til en Kolonialmagt, der dog ikke forstaar at kolonisere.

Dette Blad var aldrig ment som en Forretning og var aldrig nogen god Forretning. Clemenceau bærer endnu Byrderne deraf.

I Aaret 1892 brød Panama-Skandalen løs.

Der var udgivet 1,462 Millioner Francs, der angaves saaledes fordelte:

for 560 Millioner udført Arbejde
102 Millioner Materiel
300 Millioner Bankudgifter
500 Millioner almindelige Udgifter.

Fra de 560 Millioner udført Arbejde maatte drages tilnærmelsesvis 160 Millioner skamløs Vinding fra Entreprenørernes Side. Der var 900 Millioner, som var forsvundne og skulde findes, deriblandt 22 Millioner *de publicité*, Udgifter til Pressen.

Visse Aviser havde drevet en skændig Trafik. I Juli-August 1879 havde *Le petit Journal* nedrakket Panama-Foretagendet og faaet Aktie-Udstedelsen af 7. August til at strande. Selskabet kapitulerede og betalte. — *Le petit Journal* slog om og overroste Foretagendet.

Dette Blad vovede at optræde som Anklager, og da det har tre Millioner Læsere, er det en Magt.

Panama-Felttoget blev, hvad Sagen end var i sig selv, politisk

rettet mod det republikanske Parti. Med Bevidsthed og efter en fast Plan blev Angreb førte mod alle dets ledende Mænd. Man offentliggjorde Lister over formentlig bestukne. Clemenceaus Navn fandtes ikke paa nogen Liste. Og med god Grund. Da Charles Bal tilbød ham at træde ind i Panama-Syndikatet som Parthaver, afslog han. Da en af Deltagerne tilbød ham 50,000 Francs til *La Justice* (foruden de betalte Annoncer), afslog han. Ikke desto mindre blev Clemenceau af selve de solgte anklaget for at være til Salgs.

Et Medlem af Undersøgelses-Udvalget meddelte Bladene en Notits om, at Clemenceau havde modtaget en Chek paa 100,000 Francs fra Selskabet. Da Aviserne havde boltret sig i Glæde derover, maatte dette Medlem erklære det hele for en Fejltagelse; men han meddelte ikke dette som Notits til Pressen.

Da dette første Angreb var slaaet fejl, fandt man noget bedre virkende. Cornelius Hertz var under Sagen blevet en Art Syndebuk som fremmed, som Jøde, som Millionær og som den, der ved at indkræve sit Tilgodehavende grusomt havde drevet Baron Reinach i Døden. Hvad han i øvrigt egentlig beskyldtes for, blev aldrig rigtig klart. Men denne Elektriker fra Frankfurt, hvem Freycinet havde udnævnt til Storofficer af Æreslegionen, var pludselig compromitterende. Man udfandt, at Clemenceau havde kendt ham, at Hertz havde været Aktionær i *La Justice*. Nu hed det sig, at han havde været Spion, og at Clemenceau var hans medskyldige.

En hel Anklagerbande rejste sig paa én Gang, tog Paaskud af alt, løj og bagvadskede, idet de gennemrodede Clemenceaus Levned: Det var ham, som havde ladet Generalerne Lecomte og Clément Thomas skyde. Det Postkontor, der fandtes i hans Hus, betalte han Leje. Han havde en Loge i Operaen, han gav 200,000 Francs ud om Aaret. — Ja en Eventyrer, der rejste rundt i hans Valgkres, opgav hans aarlige Udgifter til 400,000 Francs. Han var, hed det, nu Ejer af Millioner. Det var ham, som havde faaet Hertz forfremmet i Æreslegionen, ham, der havde hjulpet ham i hans Foretagender, ham, der havde fravristet Lesseps uhyre Summer. Hele Pressen levede i Uger deraf. — Da der krævedes Bevis, blev ikke en Tøddel staaende af alt dette.

Hvad Cornelius Hertz angaar, blev det godtgjort, at han havde havt Aktier i *La Justice* fra 1883—1885, ikke længere. Det fremgik af en kort Artikel i Bladet fra 2. Dec. 1886, der ikke kunde modsiges. Den kunde ikke være blevet offentliggjort i Forudanelse om

en Række Angreb, der foretoges otte Aar derefter. Denne Notits meddelte, at Hertz havde været Aktionær i Bladet 26. Febr. 1883—15. April 1885, paa hvilken Dag Clemenceau havde tilbagekøbt hans Aktier — at Clemenceau aldrig havde anbefalet Hertz til nogen Minister — at Clemenceau havde afgivet sin Stemme mod Hertz, da der forhandledes om en Telefon-Concession til ham — men, stod der, han vilde ikke dermed fælde nogen ugunstig Dom over Manden, der skønt fremmed af Fødsel under Krigen havde gjort Tjenester som Kirurg ved Loire-Hæren.

Ikke nok dermed. Men Clemenceau fremlagde i en Tale for Vælgerne i Salernes (Var) 8. Aug. 1893 sine Regnskaber. Stolt, som han er, faldt det ham svært. Han beviste, at hans eneste Luksus var en Ridehest, der til Foder og Pleje kostede ham 5 Francs om Dagen de ni Maaneder af Aaret i hvilke han lejede den, og et Jagttegn, der ikke kostede 500 Francs. At han for at betale sin Ungdomsgæld havde maattet optage et Laan hos en Notar i Nantes og at Gælden eksisterede endnu. Hvor var Millionerne? At han ikke havde kunnet give sin Datter nogen Medgift, da hun blev gift. Hvor var Millionerne? At han i seks Aar havde beboet samme Lejlighed, at han havde maatte betale Møbelhandler og Tapetserer i aarlige Afdrag og at han endnu ikke var til Ende dermed. Hvor var Millionerne?

Imidlertid blev Hundekoblet i Pressen ved at gø. I første Række af fulde Lunger den pæne Presse, den saakaldte liberale, der hadede ham som Opfinder af Boulanger. Saa den umaadeligt udbredte gemene Presse, de Journalister, der selv var mæskede med Panamapenge og nu fremstilte de Mænd som Martyrer, der var dømte for Bedrageri. Saa Forretningsmændene i Parlamentet og udenfor Parlamentet. Det kogte af Had, alt dette Krapyl, og naar det koger af Had, strømmer det gerne over af Dyd.

De moderate hadede ham som den fordums Fjende, de nyomvendte Republikanere saa' i ham den tilkommende Fjende, Højre saa' i ham den evige Fjende. Giv mig min Ministerpost tilbage! skreg en. Du skal ikke vælte Taburetter mere! skreg en anden. Dit Herredømme er forbi! brølte en tredje. Hvad har du gjort af Gambetta? Hvad har du gjort af Boulanger? Hvad gjorde du i Carmaux? lød Raabene. — Han havde hindret Frankrig i at kolonisere. Han var en Fjende af Frankrig. Han havde styrtet Ministerier paa Udlandets Bud.

Hvis han tav dertil, hed det: Han er død! Og hvis han for-

svarede sig: Hvilken Frækhed! Og hver Dag bragte Aviserne som Nyhed hans Arrestation eller hans Selvmord.

Og de havde endda den Triumf, at midt under Spektaklet laa hans Husliv blottet, idet hans Hustru forsvandt med en Amerikaner. Bladene gottede sig.

Saa var det, at de sidste Batterier blev demaskerede. Man havde Beviset for, at Clemenceau havde forraadt sit Land, solgt sit Land. I Frankrig har denne Beskyldning endnu en Mening. I Europa véd man ikke, hvad det er. Clemenceau havde solgt Frankrig til England for 20,000 Pund Sterling. For Frankrig var det ikke meget forlangt. Jeg gad vide hvad det skulde skade Frankrig. Det var da værst for Køberen. Dersom nogen var dum nok til at ville købe Danmark af mig og dersom jeg gik ind paa Handelen, kunde det da ikke skade Danmark mere end det i *Den 11. Juni* skader Raadhuset i Kjøbenhavn at Skyldenborg giver Studenstrup Pant deri.

Deroulèdes vanvittige Had var første Gang kommet til Udbrud i hans Tale den 20. December 1892, der drejede sig om Cornelius Hertz, og gik ud paa at denne lille tyske Fyr aldrig havde kunnet naa saa højt i Frankrig uden den mægtigste Beskyttelse. Han sagde her:

„Denne Hjælper, denne Hertz's utrættelige Mellemmand, saa virksom som farlig, De kender ham alle; hans Navn er paa alles Læber. Men ikke én af Jer vilde dog vove at nævne ham. Thi der er tre Ting ved ham, som I frygter: hans Kaarde, hans Pistol og hans Tunge. Godt! Jeg trodser dem alle tre og jeg nævner ham. Hans Navn er Clemenceau."

Han skreg det ud med en Voldsomhed uden Mage. Og han fortsatte: „Paa denne Dag, hvor Retfærdighedens Le allerede har ramt saa mange Hoveder, har det syntes mig ubilligt, at dette Hoved blev skaanet; jeg har anset det for nødvendigt og sundt, om ikke at fælde det, saa i det mindste at brændemærke det."

Med korslagte Arme og med roligt Blik hørte Clemenceau paa ham og afbrød med et Nej en Paastand af Deroulède, der svarte: Vi skal andensteds ordne disse Spørgsmaal om Ja og Nej.

Og med Dumhedens og Løgnens Fart under Hadets Inspiration fortsatte han: „Cornelius Hertz tilstaar at have givet Clemenceau 2 Millioner. (Han havde naturligvis aldrig tilstaaet det). Hvorfor? Da Udgiveren af *La Justice* erklærer, aldrig at have gjort noget for Hertz, hvorfor har da denne dygtige Finansmand, denne For-

retningsmand, der er mere havesyg end fintfølende, givet saa mange Penge ud til ingen Nytte? Mon det, han ventede af Dem, Hr. Clemenceau, ikke netop var, at De skulde styrte Ministerier, angribe alle Mænd, der var ved Magten, og fremkalde den stadige Forvirring, som Deres store Talent har afstedkommet i Landets og Parlamentets Anliggender? Thi det er til at ødelægge og nedbryde, at De har viet Deres Liv. — Hvor mange Ting, hvor mange Mennesker har De ikke knækket! Først Gambetta, saa en anden, saa endnu en anden, stadigt andre — Hvor har Cornelius Hertz maattet fryde sig!" — Og han endte med at kalde Clemenceau for Forræder mod det franske Fædreland.

Dennes Svar lød blot: De lyver *[Monsieur Paul Deroulède! Vous en avez menti]*, og Duellen fulgte.

Man bør læse den nyeste Fremstilling af disse Begivenheders videre Gang i Barrès' *Leurs figures*, hvis man vil have det fulde Indtryk af den bevidste Usandfærdighed under Hadet mod Clemenceau. Thi Barrès, engang Clemenceaus største Beundrer, er, siden denne styrtede Boulanger, bleven hans giftige Fjende. Og man bør betænke, at denne Fremstilling er udgivet i Aar, da ikke ét tænkende Menneske mere tror paa de Beskyldninger, som her opretholdes.

Det begyndte med, at den skadelige, langbenede Deklamator Millevoye — en Ætling af Elegiernes Forfatter — atter og atter lod sig forlyde med, at Clemenceau som Modstander af Alliancen med Rusland fik Penge af det engelske Gesandtskabs hemmelige Fonds. „Blot man kunde bevise det! sagde han; det er Frankrig selv, som han sælger. Jeg kan finde mig i Panamister, men aldrig i en Judas."

Naar man forud forkynder, at man vilde give mange Penge for et Bevis, indfinder der sig i Reglen en med Beviset. Men Barrès slutter, at Falskneriet kom fra Clemenceau selv, for at han senere kunde beklage sig over Bagvadskelse. — Her er sikkert Højdepunktet af Frækhed naaet. Ingen Fjende af Parnell har dog nogen Sinde paastaaet, at Parnell i sin Tid selv lod *Times* tilflyde sine af Pigott forfalskede Breve.

En Neger ved Navn Norton, der kaldte sig ansat Tolk ved det engelske Gesandtskab i Paris, kom, hedder det, til Journalisten Ducret ved *La Cocarde* og viste ham gentagne Gange Breve fra Mr. Lister i det britiske Udenrigsdepartement til Mr. Austin Lee af det engelske Gesandtskab i Paris, dernæst en Fortegnelse over underkøbte. — Han lovede paalidelige, autentiske Aktstykker mod

en Sum af 100,000 Francs. Senere tilbød han kun Kopier. Men Listen over de underkøbte var original. Snart viste det sig, at denne Fortegnelse var undertegnet T. W. Lister, medens Statsmanden skrev sit Navn med enkelt V. (Thomas Villers) — hvad jo altid var et Uheld — især da dette Aktstykke var det eneste originale. — Man brugte det endda.

Der var fjorten Breve, man i Afskrift kom i Besiddelse af. Ducret, Morès, Millevoye, Deroulède, Dupuy, Konseilpræsidenten, og Develle, Udenrigsministeren, samledes for at raadslaa. Clemenceaus Forræderi var sikkert nok, men det gjaldt om at forstaa Brevene, og ikke én af disse Statsmænd, disse franske Partihøvdinge, kunde læse et engelsk Brev. Endelig fandt Marki'en af Morès paa Raad. Han havde en engelsk Guvernante til sine Børn, en Pige, der uheldigvis var saa udannet, at hun end ikke stødtes af det urigtige Engelsk i Brevene eller ved de mellem dannede Mænd umulige Tiltaleformer, der anvendtes.

Man fik fra hende en Oversættelse. Dupuy udbrød, som tilstaaet af Barrès: „Hvilken Afskyelighed Clemenceau har begaaet! Til enhver anden Mand vilde man nu blot sige: Forsvind! og han maatte forsvinde. Paa en anden Tid og i et andet Land vilde man ladet ham forsvinde."

Det er bevist, at Dupuy, da Ducret senere var i Fængsel, gav ham 2000 Francs om Maaneden. Der kan fornuftigvis ikke være Tvivl om, at Dupuy stod bag hele Intrigen og gennem Ducret enten havde bestilt Falsknerierne hos Norton, eller anvendte dem, da de tilbødes.

Den 19. Juni 1893 brød Stormen løs. Da Clemenceau besteg Tribunen, raabte Deroulède: „Lad os høre hvad Cornelius Hertz har at sige! Tal Engelsk! osv."

Han undskyldte sig overfor sine Kolleger. Denne Skandale var nødvendig. Clemenceaus Politik var fædrelandsfjendsk. Han var, som Ven af England og Modstander af Forbundet med Rusland, i Udlandets Sold. Deroulède beklagede kun Et, ikke at have endnu større personlig Autoritet for at kunne stemple ham, som han fortjente.

Saa rejste Millevoye sig: Hr. Deroulède har Ret, og paa Torsdag skal jeg bevise, at Hr. Clemenceau er den foragteligste Usling (*le dernier des misérables*). — Det tog sig lidt komisk ud, som om det blot kunde ske paa en Torsdag. Meningen var, at han ikke havde Materialet samlet den Dag.

Torsdagen kom. Flertallet nærede det mest levende Ønske om at se Clemenceau knust. Folk kom og sagde til Millevoye: Det er altsaa idag, De befrier os for det Individ. Godt Mod!

Man havde i Clemenceaus eget Parti næppe nogen Sinde næret synderligt varme Følelser for ham. Han havde, hed det nu, vistnok været familiær med de menige i Partiet, men som den lille Korporal var det med sine Grenaderer.

Millevoye begyndte: „Jeg indestaar for Clemenceaus Forræderi og gaar i Borgen for de Aktstykkers Ægthed, hvorpaa jeg støtter mig.“ Da raabte Clemenceau: Løgner! Løgner! Løgner!

Saa fulgte Oplæsningen af Papirerne. Med vilde Øjne og feberagtig Stemme talte Millevoye løs og trak Papirer ud af sin Dokumentpakke, af sin Mappe, af sine Lommer og læste højt, læste højt.

Han hævdede, at disse Papirer var blevne læste i Udenrigsministeriet. Da han heri begik en ligegyldig Fejl — det var hos Konseilpræsidenten — begyndte Stemningen at vende sig imod ham. Alt som han blev ved, slog desuden Anklagens Usandsynlighed mange. Det vakte ogsaa Harme hos ikke faa, at (ved Negerens Taabelighed) de sammensvornes gode Ven Rochefort var kommen paa Listen over de bestukne. Clemenceaus Holdning imponerede vel desuden en og anden. — Tilsidst brølte Deroulède, der følte Grunden svigte under sig og Nederlaget komme: „Jeg væmmes ved Jer alle! Politik er det usleste Haandværk. Jeg nedlægger mit Mandat, forlader denne Forsamling, frasiger mig mit Hverv som Deputeret, driver ikke mere Politik her.“

Da lo Clemenceau, lo, saa han slog sig selv paa Laarene. Haanligt skriver Barrès: Paa Tribunerne forfærdedes man ved at se den lille Kalmuk formelig danse.

Det kom til en Retssag. At Papirerne var Falsknerier blev godtgjort; men man hævdede, at der havde ligget sande Papirer til Grund; Negeren havde kun gjort den Dumhed at føje mere til end der forud var. Dette Standpunkt hævder Nationalisterne endnu. — Norton hængte sig i Fængselet. Ducret blev plejet og hæget i Fængselet for Dupuys Penge.

Og da to Maaneder efter, 20. August, Clemenceau stillede sig i sin gamle Valgkres i Var, kunde han end ikke komme til Orde for Befolkningens Hujen og Hyl: Tal Engelsk! skreg man. Mylord! Yes! Cornelius Hertz! og han faldt for en ynkelig Nationalist og forblev ni Aar i sit Telt.

IV

Han blev for Alvor Journalist, hvad han før kun lejlighedsvis havde været. Han blev Forfatter, skrev talrige værdifulde Bøger. Han aabenbarede sig som Digter med Romanen *Les plus forts* og forsøgte sig som Teaterforfatter med det lille Drama *Le voile du bonheur.*

Naar man ser dette Levned oprullet for sig med dets Larm og Kamp, Sejre og Nederlag, hvis der saa er noget, det ikke ligner, er det den af Maeterlinck elskede Sjælens stille Enetale med sig selv, som er Poesiens Kerne. For den synes der ikke her at være Plads. Og dog er den simple, dybe Bog *Les plus forts* ikke andet, medens i det lille Skuespil nærmest Clemenceaus stilfærdige Menneskeforagt og hans Sortsyn har faaet Udtryk.

Der er noget meget stille hos denne utaalmodige, meget indesluttet og godt gemt. Medens Franskmænd i Regelen er ret aabenmundede, naar Talen falder paa Kvindekapitlet, berører han endog under dagligt Samliv aldrig med et Ord sit Forhold til det andet Køn. Ja han har en saadan Afsky for Bøger, der svælger i det kønslige, at han bebrejder sine Venner den blotte Bladen i visse Romaner af Pierre Louys. Man bør ikke røre ved sligt, siger han.

Man studser da ogsaa i hans Roman over dette Særsyn i fransk Literatur — for saa vidt den er aabent kirkefjendsk — Skildringen af en stor dyb, om end illegitim, Kærlighed hos den mandlige Hovedperson, der er afgørende for hans hele Liv, endog en Snes Aar ud over den elskedes Død. Han har en Datter med den elskede; men den legitime Fader bestemmer naturligvis over Datteren, og Helten gennemlever den Tragedie, at hans eneste Barn bliver ham aandeligt berøvet, opdraget i det verdslige Snobberi og den Hjertekulde, der er ham mest imod. Hun kender ikke og kan ikke kende den dybe Kærlighed, som opstaar, hvor to har lidt i Fællesskab.

Men da Hovedpersonernes Følelsesliv her beror paa deres sociale Stilling og Erfaring, er Romanen i sin Grund social og politisk. Det højere Selskab *(le monde)* er her opfattet som et Konsortium af de stærkeste, og det vises, at i vore Dage er de stærkeste dem, som sidder inde med Pengemagten. Vistnok er heller ikke nu til Dags Penge alt; men de er altfor meget. Samfundet, Staten, ja Gud har altid været paa de stærkestes Side; Jesus selv har jo ømt bebrejdet sin Fader det paa sit Kors.

Og medens de stærkeste bevidst eller ubevidst udgør et Forbund, er de gode isolerede. De stærkeste har indset, at Almenaandens store Bevægelser, der (i Skikkelse af Revolutioner f. Eks.)

gør saa megen Larm, er saare kortvarige, mens derimod de Følelser, der er fælles for alle og som nødvendigvis er Gennemsnitsfølelser, aldrig svigter. Med dem maa de, der vil regere Masserne, altid regne, og i dem kan de til alle Tider spekulere. Den franske Revolution henlagde i Omvæltningens Interesse den politiske Handlings Drivkraft til det største Antal, men gav netop derved Konservatismen dens Magtmiddel, eftersom det største Antal ved Fællesinteressernes Sammenhold i sidste Instans virker konservativt. Den almindelige Stemmeret er Trægheden selv og lyder Inertiens Lov. Handling kan kun komme fra den enkelte. Men som Træerne i en Skov er Folkemasserne sammenfiltrede ved deres Følelsers Rødder, saa Tænkerne behøver Aarhundreder til at naa tilbunds. Da det parlamentariske Styre videre kun er Massernes Styre i formindsket Maalestok, er ogsaa under det de Følelser, som er fælles for alle, den egentlige Virkekraft, og de stærkeste benytter sig deraf til at sikre sig Velvære for enhver Pris og holde de svage nede ved Hjælp af Frygten for Straf i dette og om muligt i et følgende Liv.

Det er dog ikke det politiske Tankeindhold i Bogen, der gør størst Indtryk paa Læseren, men den brændende Medfølelse med Samfundets Ofrede, som besjæler den. Dens Forfatter, der aldrig har kaldt sig Socialist og der betragter den socialistiske Lære som snæver, fordi den gaar op i Bekymringen for det økonomiske, taler her de økonomisk forurettedes Sag med en Varme, som ingen Socialist har overtruffet. Han viser bl. a. hvorledes i Arbejderbyerne, der ligger omkring de store Fabriker, alle, Mænd, Kvinder og Børn er kædede til Maskinen for at leve og derved lænkede til Fabrikejeren, afhængige af ham i enhver Henseende, og derved ikke mindre smerteligt stavnsbundne end de Fortidens Bønder, hvis Befrielse det moderne Samfund fejrer med saa stor Erkendtlighed mod sig selv. De stærkestes morderiske Egenkærlighed er efter Clemenceaus Grundopfattelse forbleven uforanderlig inden for de skiftende Samfunds Rammer.

Imod denne de stærkestes stiltiende Sammensværgelse er i Bogen stillet den Følelse, som bevæger de bedste, Kærligheden til Jorden med dens Liv og til Himlen med dens Lys, Kærlighed til Menneskene og særligt Kærlighed til Handling, fordi vi som handlende fortsætter de store hedengangnes Stræben. Den er hans Helt, som elsker Menneskene virksomt, og for hvem det at elske saaledes er hans Maade at bede og tilbede paa.

V

Blandt det meget, Clemenceau har faaet udrettet i de sidste Aar, staar hans Optræden i Dreyfus-Sagen som det fornemste. Han var ikke straks klar over Forholdet, troede endog nogen Tid paa den anklagedes Skyld — tre Maaneder længere end jeg selv, der dog stod Kilderne mere fjernt — men han blev, da han forstod, noget nær den afgørende Forkæmper for Sagen. For at medtage en Bagatel: det var ham, der gav Zolas berømte Brev til Republikens Præsident den opsigtvækkende Titel *J'accuse.* Og hans Artikler i denne Sag, af hvilke de første fem Bind (paa over 500 Sider hver) nu foreligger i Bogform, er ved deres Liv, deres ubønhørlige Logik og deres skarpe Vid sande polemiske Mesterværker. Man læste dem i hin Tid hver eneste Dag med samme Spænding; men saa beregnede de end var paa Døgnets Stade og Stemning, de taaler at læses Aaringer derefter.

Det har ikke kunnet være anderledes, end at Clemenceaus personlige Erfaringer som Politiker dengang og under tidligere Kampe har ændret hans tidligere ubetingede Tro paa Demokratiet. Han kalder sig ikke længer Demokrat, tror ikke mere som før paa Folket. Han betragter Demokratiet i Almindelighed som stærkt udsat for reaktionære og nationalistiske Anfægtelser. Gav man i Frankrig tilmed Kvinderne Stemmeret — og det synes jo den uundgaaelige demokratiske Konsekvens — anser han det for sikkert, at den i Forvejen saa stærke franske Kirkevælde vilde komme til at opleve Triumfer.

Ikke at Clemenceau hører til dem, der har en ringe Mening om Kvinden. Hans Bog *Les plus forts* røber ham snarere som Kvindedyrker, idet den afdøde Claire her formelig repræsenterer Idealet. Kun tiltror Clemenceau som ægte Franskmand ikke Kvinden nogen Evne til at gøre Gavn i Politik.

Han er i det daglige Liv ikke nogen kvindekær Mand, om han end som alle Franskmænd i Kvinders Selskab er dobbelt veltalende. Han kan være ked af kvindeligt Overhæng og dog i Damers Nærværelse fortælle saa underholdende, at man maa sande en fransk Dames Ord, der ved Aftensbordet i Karlsbad udbrød: Hvor ærgerligt, at her ikke er Stenografer til Stede! Og hans Fortælling gjaldt dog blot hans Iagttagelser over Duer og deres Troløshed i ægteskabeligt Forhold, og over de Katte, der efterstræbte hans Høns og som han skød med Pistoler i sin Have. Men hvad

han fortalte var lærerigt som de Fabler af La Fontaine, der staar lige højt ved deres Lune og deres fuldendte Form.

Selv i det daglige Liv er i øvrigt hans Væsens Helhed paafaldende. Han gør ingen Indrømmelser til Skik og Brug, ifald saadanne nok saa fjernt vilde berøre hans Overbevisning. Han lader sig aldrig drage i den selskabelige Vedtægts Baand. Jeg har hørt ham afslaa en ung Familie, der formeligt dyrkede ham, at staa Fadder ved det yngste Barns Daab, ja endog blot at underskrive et Dokument som Fadder, fordi han ikke vilde have det ringeste med noget kirkeligt at gøre.

Jeg har ikke gidet dvæle synderligt ved den menneskelige Begrænsning, jeg finder hos ham, ved hans Svagheder og Mangler. Han er undertiden lige saa lettroende som vantro. Han griber stundom fejl paa Grund af bristende Menneskekundskab. Han har hele sin Ungdom og kraftigste Mandsalder igennem troet paa den almindelige Stemmeret og de øvrige demokratiske Fiktioner, som var de mer end et ringere politisk Onde efter andre, større.

Det var ikke min Mening at ville tegne en Helt. Vi véd jo, at Inddelingen i Helte og Skurke ikke er fyldestgørende. Den politiske Kamp staar ikke mellem de gode og de onde Mennesker.

Men den staar ikke sjældent mellem den gode Sag og den slette, mellem Lysets og Mørkets højst ulige store Hære.

Der er offentlige Personligheder, hvis Livs Gerning overvejende er en Kamp for Mørket og Usandheden, selv om de privat er taaleligt skikkelige Folk, og der er andre, hvis Liv er en Kamp for Sandhed, Frihed og Folkelykke, ganske bortset fra deres større eller mindre private Fuldkommenhed og fra deres mer eller mindre troskyldige Illusioner.

Georges Clemenceau har med sin Voldsomhed i Angreb og sin Fasthed i Forsvar altid været den dybe Redeligheds og den sande Menneskeligheds Talsmand.

Det kom for ikke længe siden i en fransk Kres paa Tale, hvad Virkning Clemenceau som genvalgt vel kunde udøve i Senatet: Den i det mindste, sagde Anatole France, at naar Clemenceau sidder i Salen, er der i Senatet én, som kan sige og tør sige *Morder* til Mercier, endda uden at han behøver at sige Ordet.

Man kunde ogsaa sige: Saa findes der i Senatet en Mand, som har alle Former i sin Magt og dog ingen Indrømmelse gør — Magthavernes vaagne Samvittighed.

GEORG BRANDES

FLUGTEN

[ET KAPITEL AF EN NY ROMAN]

I en sitrende Solplet, drysset ned fra Lindeløvet, ligger en Salamander.

Fra Slotsgraven er den kommen ind i Haven gennem Afløbsrenden under Ringmuren. Den ligger med sin brunplettede Bug i Vejret og vrider sig i lystigt Velvære med det hvide Skind flimrende i Solen.

Otto sidder og stirrer paa den med Benene langt ud fra Stenbænken og Armene hængende til begge Sider ned over Rygstødet. Med foroverbøjet Hoved, aaben Mund og det brune Haar ned over Kinden fra den flade Nakke — ser han med store, udstaaende Øjne kun Salamanderen der i Solen. Pupillerne er ganske smaa for Lyset; og de fine Muskler i Øjets Hjul ligger spændte som gennemsigtige Blærer fyldt med blaa Mælk.

Se, hvor hun ryster i Skuldrene og krummer sig sammen, da hun hører det andet Ris suse imod hendes Ryg i Bødlens haarede Næve.

En! — hun slaar med Hovedet — to! — aa, den lange røde Strime paa den hvide Hud — tre!

Linder det, naar du krummer dig for Slaget?

„Hun er greben i Hor!“

Kommer det Jer ved?

Spar paa Kræfterne — du Helvedes Bøddel!

Tredje Ris — en — to — tre!

Det er nok — nok, siger jeg dig, du laadne Træl! — Ser du ikke, Blodet pibler?

Fjerde Ris — en — to —

Aa, hvor hun skriger — hjælp hende Folk, løs hende!

Tre!

Femte Ris — en — to — tre!

Se Blodet i en brun Kage — der og der — paa den hvide, skære Hud.

Hvad har hun gjort Jer, Folk? — Hvorfor slaar I ham ikke ned, den sorte Hund med hans lede Fjæs? — Tag Riset fra ham!

„Retten maa have sin Gænge. Hun er greben i Hor.“

Hvad kerer jeg mig om Retten!

Syvende Ris — en — to —

Hold op eller —! spring op til Slottet, Gunner — og sig Kongen fra Junker Otto . . .

Salamanderen krymper sig i Solen fra Hoved til Halespids.

Se, hvor hun bugter sig — brune Pletter af levret Blod! — Vent — vent blot! — Kunde jeg kun se dit Ansigt.

Jeg skal vadske Blodet af dig — gyde dig Olie i Saaret — give dig Vin at drikke. Jeg skal tigge min Moder om at tage dig i Sold i Stegerset. Og Bødlen — den skabede Varulv — skal jeg . . .

— „Pius vir domino carus!“ — siger Valdemar og ser forsigtig op paa Kanniken med sine runde, kloge Drengeøjne, om det er rigtigt.

— Nu I, Junker Otto: „En from Jomfru er Herren velbehagelig“ —

Unge Mester Fulbert vender sig om mod Otto og slaar med Pergamentsbogens Svineskind i Stenbordet.

— Er I nu falden hen igen? — Hvad stirrer I paa? — „Pia virgo . . .“ naa —

Han ser Retningen af Ottos Blik og sparker ud efter Salamanderen, der vender sig og piler over Grusgangen ind under Lavendelbuskene.

Otto trækker Lemmerne til sig og samler Brynene. Der er mørke Skygger under hans sørgmodige Øjne; Blikket ser vredt og langvejs hentet paa Kannikens fregnede Ansigt og hans aabne Mund med de stærke, gule Tænder. Saa ramser han tankeløst:

— „Pia virgo domino carus.“ —

— Car*a* — domicelle — car*a*! —

Et lille, brunt Krushoved paa forbudne Veje dukker frem mellem Ribsbuskene et Stykke henne. To mørkegraa Barneøjne med store

Pupiller stirrer usikkert spørgende op i Kannikens Hvidroe-Ansigt, medens Haanden slipper Ribsklasen. Hun har Munden fuld af halvmodne Ribs, som hun ikke tør suge, medens de ser det.

— Karen! — Otto strækker Haanden ud imod hende — „cara!“ — hun troede, I kaldte. —

— Hun maa ikke røre Ribsene — siger Valdemar nærsomt og truer med sine Øjne den lille niaars.

— Pas dig selv! — Karen! — kom her hen! — cara — du skal hedde cara.

Mester Fulbert slaar med sin hvide Hovedtop arrigt imod ham:

— Jeg har Ansvar, at I holder Skoletugt, Junker Otto.

I det samme gaar Erik forbi derovre i Solen med sin blaa Skygge kastet op paa Fruerfløjens hvide Mur som en skæv Dværg i hans Følge. Han kommer fra Jagten og kror sig med Fuglefjer i Hatten.

Han hører Kannikens arrige „Skoletugt“ og skotter over til Lindehuset. Saa nikker han voksenmandsk til Skolepogene.

Mester Fulbert rejser sig til Hilsen.

— Bliv I kun siddende! — siger Otto.

At han skulde høre netop „Skoletugt“!

Hvor han kror sig af sine tre ældre Aar og sine Fuglefjer og sin Jagt og sin Prinsetitel!

Hvorfor ham og ikke mig? — hvorfor altid ham? — Jeg *vil* ikke være Præst — i Evighed ikke — om jeg skal myrde og forraade mig frem, vil jeg ogsaa være Konge. Eller Hertug i det mindste.

Otto sparker til Stenbordets Træfod, saa den tunge Plade vakler. Og Karen staar endnu der henne og stirrer paa hans lange, røde Hoser.

Saa snurrer Mester Fulbert sig som en Top om imod hende:

— Vil du se, du kommer dig bort af Ribsene — eller jeg skal —

— Ribsene er hendes Faders, Bo Falks, og ikke jeres! — siger Otto — kom her — kom kun — Cara! —

Mester Fulbert slaar Bogen i med et Smæk, rejser sig og tager Valdemar ved Haanden.

— I skal se til Ærkebisp, der bliver af Jer engang! — ærter han og viser sine spidse, gule Tænder — men jeg skal klage paa Jer til Kongen! —

— Ærkebisp! — Ærke — Ærke — Ærke—bisp! — vrænger Otto hidsigt — det kan I selv blive. Jeg skal være Hertug, véd I det! —

— Haa haa -- Hertug! —

Unge Mester Fulbert ler i korte Stød med Hovedet og trækker Valdemar med sig op igennem Lindegangen.

Karen venter, til de er drejet om Hjørnet deroppe. Saa smutter hun over Gangen til Otto og byder ham Hænderne op imod, fulde af Ribs.

Otto strækker sin Haand beskyttende ud over hendes Hoved.

— Hertugen giver Eder Lov til at spise saa mange Ribs i Haven, som I orker. —

Saa smager han huldt paa hendes Gave og spytter den hastig ud.

— De er sure — føj! — kast dem, Cara! —

Han ser op og ned ad Gangen, kaster Blikket over Urtehavens Risærter, Kaal og Bønnebælter — op imod de smaa Vinduer i Fruerfløjen, der strækker sig blændende hvid i Solen ligeoverfor. Men der er intet levende at se.

— Kom! —

Han stiller hende op ad Lindetræet med Ansigtet indad, slynger hendes nøgne Arme om Stammen.

Han bryder ni Kviste og smøger Ærmerne op over Armene. Ansigtet bliver barskt og vildt.

En — to — tre — falder Kvistene, en efter en paa hendes Ryg.

— Der har I for den søde Kløe!

En — to — tre! —

— Der har I for de Nætter, I har stjaalet fra en ærlig Kvinde! — (Du skal skrige, Cara — skrig! —).

Cara vender Hovedet om imod ham. Hun vil ikke skrige.

(— Staa stille! — Du er jo bunden.)

Saa kommer Kongen gaaende stolt over Torvet og hilser med Haanden ud til Lindetræerne og til Ribsbuskene.

— Hvad er dette for Skrigen, I gode Nykøbing Borgere? —

— Aa, det er kun en Skarns Kvinde, som bliver strøgen til Kagen, Herre Konge! —

— Hvad har hun bedreven, Folk? —

— Hun er greben i aabenlys Hor med Jeppe Dip fra Færgestræde.

(— Du skal bede Kongen om Naade, Cara! —
Men Cara vil ikke. Det er flovt).

— Aa, Herre Konge — hav Barmhjertighed med mig. Jeg kunde ikke derfor — Jeppe Dip og jeg har baaret Elskov til hinanden saa længe! —

— Jeg skænker Eder Naade for Eders kønne Øjnes Skyld, liden Cara. —

Saa vender Kongen sig mod Lindene og Ribsene:

— Hvo, som er ren, kaste den første Sten! — Og I, Mestermand, fordi I har krænket den hvide Hud og strøget den til blodige, rindende Saar af al Jer Arms Kraft — saa skal I selv stryges til Kagen paa Jer bare Bag. Med ni Gange ni Ris skal I stryges. Bind ham, Svende, og stryg Jeres Mestermand. Og I, liden Cara, I lægger for med Jeres spæde Haand! —

Karen gaar fra Træet og ser nysgerrig op paa ham.

— Hvem er Jeppe Dip, Junker Otto? —

— Det er den Bødker, som bedrev Hor med en ung, dejlig Kvinde, der blev kagstrøgen imorges paa Torvet. De siger, hun er den fagreste Heks paa hele Falster. Hun har forgjort ham, siger de. —

— Hvad er det — Hor? —

— Det er — det forstaar du ikke — saadan en Unge, som du er! —

Karen ser mut ned for sig og lægger Armene om paa sin Ryg.

— Jeg er ingen Unge! —

Otto bøjer sig, tager hende om Hovedet og kysser hende.

— Det er du heller ikke — du er min egen Cara — min —

Hun vrider Hovedet til Siden; hun vil ikke kysses, men hendes mørke Øjne med de store Pupiller ler lige ind i hans.

Hestesko klaprer i Trav over Stenbro, og Sværd rasler i Gehæng.

Fremmede Ryttere i Gaden derovre.

— „Hallo!“ — der raabte de Brovagten an.

Otto springer op paa Stenbænken og hæver sig i Armene over Ringmuren.

Derovre — paa den anden Side Slotsgraven — holder tre Riddere, hver med sin Væbner og sin Hestedreng i Følge. Han kan ikke kende deres Rustninger.

Jo — der er Marskens, Ludvig Albrechtsens Vaaben paa den forreste Hest — den staalgraa med den hvide Blis. Og det — nu

slaar han Visiret ned — jo det er Drosten, Laurids Jonssens store lyse Overskæg. Sveden hagler af ham. Men hvem er den tredje?

Saa — nu gik Vindebroen ned. Det var han længe om, Ole i Taarnet. Han kræver ikke deres Navne? — Saa kender han dem alle tre.

Broen gynger under Hestene, skønt de gaar i Skridt. Og nu skralder det paa Stenbroen under Porthvælvingen.

Otto springer mellem Ærter, Kaal og Bønner over til Stien langs Muren. Den smalle Laage dér for Enden mellem de to Fløje staar paa Klem efter Erik.

Inde i Gaarden er Ridderne staaet af. De gaar just nu, ført af Slotsfogden, Bo Falk, ind ad Døren til Taarntrappen, som fører op til Kongefløjen. Væbnerne bliver siddende, og Hestedrengene holder deres Herres Heste ved Tøjlen.

Skal der mon ikke siddes af? — Vil Væbnerne ikke over i Herrefløjen og gøre sig til gode?

— De har hastigt Ærinde, lader det! — siger Ole fra Taarnet, da Otto kommer hen til ham.

— Hvem var den tredje paa den røde Hoppe? —

— Kender I ikke ham? — det var jo Knud Porse. —

— Porse? — Kongemorderen — den fredløse? —

— Nej — ikke den gamle — Knud er det, hans Søn. Men han har og været baade fredløs og mensvoren.

— At han tør sætte sin Fod her i Kongens Gaard! —

— Aa ja saamænd — saa! —

Ole stirrer skraat op paa ham med sine plirrende Øjne under de gamle, dobbeltfoldede Laag. Er han da saa helt og ufattelig uvidende, den Junker?

— Det er en ond Tid at leve i, Junker Otto. —

Saa gaar han tilbage til sin Mellemmad, som han just fik over i Taarnet fra Stegerset, da de fremmede kom.

Otto slentrer over Gaarden. Underligt, at de bliver holdende, de Væbnere og Svende. Sikket Kryds, der sidder paa den røde Hoppe, Knud Porses. Saa smutter han ind ad Fruerdøren og lytter. Der er ingen Lyd at høre. Hvad kan det være for et hastigt Ærinde — disse tre høje Herrer? Mon der skal kriges nu igen?

Han lister op ad Trappen. Stille, at de ikke skal knage, Trinene — og en af Dronningens Jomfruer skal komme ud og spørge, hvad han vil her.

Nu naar han Svalen. Han sniger sig dukkende langs Væggen, at han ikke skal blive set fra Slotsfogdens Vinduer derovre.

Stærke Stemmer lyder ud fra Kongeværelserne. Saa er de allerede inde.

Blodet tager paa at banke i hans Tindinger. Hvis han bliver greben i at lytte, bliver det dyrt. Men han kan ikke lade være.

— Jeg er paa Vej til Farbror — vilde ikke gaa Taarntrappen op, da der var fornemt Besøg. —

Det lyder af noget. Nu gaar han sikrere.

Derhenne staar Døren ind til Forværelset paa Klem. Han naar derhen, letter sig paa Taa og lægger med aaben lyttende Mund Øret mod Dørsprækken.

— Hvem sendte Jer hid? —

Det er Faderens Stemme. Den er skinger. Saa er han vred for Alvor.

— De jydske og fynske Herremænd og Almuens Høvedsmænd, forsamlede paa Tinge. —

Det er Marskens mørke Røst. Den er brysk og trodsig.

— Og I vover at bringe mig, Jer Konge, sligt et Bud? —

— Det vover vi, Herre Konge. —

Det er ikke Marsken og ikke Drosten. Saa maa det være den tredje — ham — Knud Porses Stemme.

— Til vor egen Skade og til Rigets Fordærv har vi for sent erfaret, at Jer Broder, Kong Erik, talte sandt om Jer, da han raadede os fra at give Jer Kongenavn efter sig. —

— Det siger I? — I? — Knud Porse? — fredløse! — udsleger! — Tremarksmand, som I var, da jeg tog Jer til Naade — I, Søn af den Hund, der stinged min Fader! — Om jeg slog Jer i Taarnet, der I staar for mine Øjne — lod Jer lumpne Krop prøve Stejle og Hjul, Oprører og Forræder, som I er! —

— Det gør I ikke, Kong Kristoffer. —

— Hvorfor?

— Det vil gælde Eders Liv.

Otto støtter sig til Væggen. Hvad er dette? — Hvad er det, som sker? — Blodet banker saa højt, at han har ondt ved at lytte.

Det er Kongen, som gaar frem og tilbage, hurtig og rasende. Springer han paa dem, saa slaar de ham ned. De er tre — stærke og tætte Folk er det. Er der da ingen hos ham? Skal han løbe ned og kalde Vagten? — Bo Falk? — Han har Gæster hos sig — Henrik Mogensen og hans Frue fra Vordingborg.

— Og hvem vil I saa sætte i mit Sted? — har I betænkt det, Godtfolk?

— Grev Gert af Holsten vil vi gøre til Danmarks Riges Høvedsmand, til Hertug Valdemar naar Skelsaar og Alder.

Høvedsmand! — Hvad — hvad er dog dette? — afsætte hans Fader — som en Lensmand — en Træl. Hvor er Bo Falk og de andre?

— Herud! — Bort fra mit Øje!

Nu skriger han op. Saa vred har han aldrig været.

— Lejde har jeg lovet Jer, til Sol gaar ned; men saa — hvor I antræffes, gælder det Hjul og Stejle.

Ingen Lejde, Fader! Slaa de Hunde ned! I Taarnet med dem! Nu henter jeg Folk.

De træder haardt i Gulvet. Sværdene klirrer mod Brynjeringene, der de gaar. Nu kommer de gennem Forstuen.

Otto springer i sidste Øjeblik til Side. Døren skjuler ham, da den gaar op.

— Han var ikke saa kry — det er Drostens Stemme — da han svor sig i Satans Vold paa Vordingborg — husker I, da vi stævnede ham for at staa sin Broder Kongen efter Livet.

Der gaar de hen ad Svalen, rolig og sikkert. Nu drejer de af til Taarntrappen.

Otto ryster over Kroppen, saa han knap kan støtte. Det flimrer for hans Øjne. Sanseløs stirrer han paa den hvide Mur i Fløjen ligeoverfor. Der staar et Vindu aabent ind til Bo Falks. Han tænker paa sin Moder. Nu gaar han ind og beretter.

Tys!

Det er Erik, som kommer springende der ad Trappen. Han synger. Han véd ikke, at det er forbi nu — alt — dødt!

Erik, som skal være Konge — Erik, hvem han har ønsket ondt over saa mangen Gang — for en halv Time siden.

Otto løber til ham, kaster sin Arm om hans Hals, lægger sit Hoved ind til ham og bryder ud i Hulken.

— Vær ikke vred! — beder han.

Erik strækker Hovedet bag ud. Hvad er dog det med Drengen? — Han løser hans Arme for at se i hans Ansigt.

— Er du syg? — spørger han og ser uvillig paa hans vaade Kinder og de graadfyldte blaa Øjne.

— Erik og Otto! —

Det er Farbroders Stemme.

Milde Grev Johan, som Folkene kalder ham, kommer fra

Dronningens Værelser paa sine Listefjed med det sænkede Hoved frem paa skraa. De blide, fordækte Mundfurer er stive af Øjeblikkets Spænding. Hans brune Øjne spejder ængsteligt og forskende paa Drengene. Saa bliver han Ottos Bevægelse var.

— Véd I det? — spørger han forbavset.

— Hvilket? — Hvad? — Erik bliver bleg langs Næsens Sider og griber Otto haardt i Armen.

— Kom — kom! — siger Johan med sin hviskende Stemme og drager dem med sig.

— Jeres Moder vil tale med Jer!

— Fader — Kongen — hvor er han? — spørger Erik og fatter, at det er ham, Bevægelsen gælder.

Saa løber han forud for dem til Dronningens Værelser.

Johan fritter, hvad Otto véd; og Otto fortæller ham det hele.

— Er det sandt — har Fader staaet Kong Erik efter Livet? — Otto standser og søger at fastholde Grev Johans bestandig flakkende Blik.

— Har han svoret sig i Satans Vold i Vordingborg — hvad — har han? —

Grev Johan ser sig forsigtig om mod Døren og slaar tyssende med Hovedet.

— En Junker, som lytter ved Dørene — hvad? — som lytter til Folkesnak om sin Fader — om Kongen — hvad? — Fy!

Otto hører intet. Drostens Stemme lyder bestandig i hans Øre, lyder med Klang af Sandhed. Og dog — det er umuligt. Var han ikke altid stor og stolt — hans Fader — ærlig og god? Har Moder ikke altid holdt af ham?

Hvad nu — hvad er der nu at gøre? — Alt er med ét forandret. Solen skinner ikke mere klart og hvidt. Skal han da virkelig ikke være Konge mere — og Erik ikke Konge efter ham — og han selv ikke Hertug?

Har Gud mon læst i hans Øje, hver Gang han har ønsket Erik død?

— Jeg vil være Præst nu! — siger han i Angest og griber Farbroderen i Ærmet.

Grev Johan skotter fra Siden til hans store, klare, vaade Blik med de mælkefyldte Blærer. Saa griber han Lejligheden ved Haaret, nikker bifaldende og lægger sin Haand paa hans Skulder.

— Rigtig, Otto — rigtig. Nu forstaar du endelig, at det er rigtigst, hvad de ældre vil.

— Jeg vil være Præst — og bede —

— Ja — Ærkebisp! — Regere som en Konge over Bisper og Prælater og Munke som en hel sortklædt Hær — over Hundreder af Kirkeslotte, hvor Gud er Gæst — raade over Sjæle og sidde til Doms med Naadens evige Vaaben — dømme Salighed til nogle og Helvedes Luer til andre — hvad, Otto?

Otto ser det hele. Ærkebisp er større end Konge, end Kejser — han er næst Paven, som er Guds Statholder over os alle. Otto ser det gyldne Messeskrud, den høje juvelsmykkede Bispehue og Krumstaven. Drostens Ord er glemt.

— Jeg skal bede din Fader, at han sender dig til Paris for at studere. Der studerede din Farfader og din Oldefader og mange andre af din Slægt. Det er den største By paa Jorden. Dér træffer du Kongesønner alle Vegne fra. Jeg skal give dig Brev med til Peter — gamle Petrus de Dacia, min fordums Lærer. Han er den største Filosof og Stjernemester; og nys blev han Rektor ved det store Universitet.

— Til Paris — til Paris! —

Øjnene straaler mod den fjerne Glans. Han lægger sin Arm om Grev Johans lave Skulder.

Drostens Ord er glemt.

Det er Nat.

Nogen letter Klinken. Erik farer op i Halvmørket og griber ud for Sengeskabet til sit Sværd.

— Hvem der? —

— Stille! — Det er Bo Falks Stemme.

Otto spiler Øjnene op. Hvad er paa Færde?

— Tag Klæderne paa og kom med!

De forstaar, at dette betyder Alvor. Tavse gør de sig i Stand, medens Bo Falk venter med Haanden paa den opløftede Klinke.

— Tag Skoene i Haanden!

Paa Hosesokker lister de gennem Svalens hele Længde, til de naar Dronningens Værelser. Der er mørkt. Eufemia kommer hen imod dem. Hun har Ridekaabe paa. Hun bøjer sine Hænder frem mod Otto og trykker hastig hans Hoved op mod sit Bryst, som skulde hun miste ham. Han mærker, hun har grædt.

Ved Vinduet taler Kongen sagte og haardt med Grev Johan, som dukker sig og vægrer sig. Men Kristoffer træder ham ganske

nær; og Johan tør ikke andet. Han tager Fjerpennen, som hans Broder holder frem imod ham og sætter sit Navn under paa Pergamentsrullen, som han breder ud for ham i Vinduet. Stuen har intet andet Lys end den lyse Nats Dæmring.

Johan klæber Voksseglet paa og trykker med sin store Ring. Han gør det nødig -- under Tvang gør han det.

Kristoffer stikker Pergamentet til sig og modtager af Johan et lille sølvslaaet Skrin, som han gemmer i en Rejsepose under sin Kappe. Saa mønstrer han dem alle og giver Vink til Bo Falk, der venter ved Døren.

Otto gaar hen til sin Fader og spørger:

— Hvor skal vi hen, Fader?

Kristoffer byder ham vredt med Haanden at tie.

Saa gaar de alle, én efter én, ikke ned, men op ad Taarntrappen — til Loftet. Eufemia gaar nærmest efter Bo Falk. Han fører hende ved Haanden mellem Tønder og Sække paa Rad. Og hun har Valdemar i den anden Haand; han knuger sig i Mørkeangest med begge Hænder til hendes Arm.

Nu er de ovre i Sidefløjen. Otto kan se ned i Gaarden, at der er Lys i Bo Falks Vinduer. De gaar ned ad Vindeltrappen, som knager. Nu er de ved den runde Egedør med den store Klampe, som fører ind til Bo Falk.

Igennem Gang og Fadebur og ud paa Svalen — og nu staar de i en lille mørk Stue, hvor der er hængt Tæppe for Vinduet.

Et Barn vaagner og skriger op i Angest lige ud for dem. De standser. Bo Falk bøjer sig over Sengen, som Otto nu kan skimte gennem Mørket.

— Det er mig, Karen — læg dig og sov! — siger Bo Falk strengt.

Og Karen lægger sig igen. Otto er den sidste, som gaar gennem hendes Sovekammer. Uset af de andre bøjer han sig ned over hendes Seng, ned over hendes Hoved. Hun rækker sit Ansigt op imod ham og kender ham.

— Farvel, Cara! — hvisker han og kysser hendes aabne Mund.

Fra Bo Falks Sal, hvor der er Lys af mange Kærter, gaar de ud i Forstuen. Og nu taler Bo Falk højt til sine Gæster, medens han aabner Døren ud til Gaarden, hvor Svende holder rede med Hestene, som virrer med Hovedet mod det flakkende Lys fra Armstagen.

— Hav nu Tak for Besøget, gode Henrik Mogensen — og I, ædle Fru Ingeborg —

Han rækker dem alle Haanden til Farvel og hjælper dem til Hest.

— Rid gennem Urtegaarden, Jesper — siger han til den høje Svend, som holder forrest — at I ikke skal vække Herskaberne.

Og hils nu alle gode Venner i Vordingborg! Om I rider hastig til, kan I naa Færgen, inden Maanen er nede.

Laurids Bruun

STUDENT OG BONDE

FORKORTET GENGIVELSE AF ET FOREDRAG I STUDENTERFORENINGEN

DEN studerende Stand i vore Dage har ikke fra sin nationalliberale Fortid modtaget nogen Arv at løfte eller noget Værk at føre videre. Disse politiske Forfædre satte alt, hvad de havde af politisk Kapital, over Styr, mere endog end hvad der var i Kassen, saa at Efterkommerne bestandig bærer paa en trykkende Gæld.

Hvad var det, der gjorde disse Forfædre til saa stærkt et politisk Parti? Var det deres Liberalisme? Deres Modstandere i Samtiden vilde ikke anerkende den, og den Tid, der kom efter, endnu mindre. Det næste Tidsrum, der ganske anderledes vil faa Raad til at yde dem Retfærdighed, vil dog komme til at indrømme, at det ikke var Løgn med deres Liberalisme. De hyldede Liberalismen baade i Statslivet og i det økonomiske Liv og gav det offentlige Liv her i Landet Indhold og Form ud fra denne Grundopfattelse. Men samtidig vil man ogsaa sætte Begrænsningen. Den beror paa, at det mere var Tidens Aand og Øjeblikkets Bevægelse, der gav dem deres Stempel, end det var en dyb personlig Overbevisning eller en bred og vid Menneskelighed. En Mand som Grundtvig, der ikke var liberal af Navn, stod i afgørende Øjeblikke, f. Eks. over for det Spandetske Trosfrihedsforslag, ganske anderledes som en virkelig fri Mand.

Var det da deres nationale Program? Ja og nej. Der var ogsaa Bondevenner for ikke at tale om Grundtvigianere, der var Ejderdanske. Men alligevel var Ejderen det rette Skel, der skilte Partierne ad. Ikke saa meget af politiske Grunde, som fordi dette

Skel mellem Ejderdanske og Helstatsmænd, mellem Skandinaver og Ikke-Skandinaver faldt sammen med et andet Skel i Befolkningen. Det var Skellet mellem dem, der var blevet baaret frem af det litterære og digteriske Liv fra Aarhundredets Begyndelse, havde omsat dette Liv i politisk Handling og sat sig i Spidsen for Landets Styrelse og ind i alle Embederne, — med andre Ord den studerende Stand, Professorpartiet, som de kaldtes, og paa den anden Side de Klasser af Befolkningen, der stod uden for denne Bevægelse, Godsejerpartiet og Menigmandspartiet. Paa den Maade kommer man til de tre Klasser i Befolkningen, Studenterne, Godsejerne og Bønderne, hvis indbyrdes Forhold for lang Tid kom til at bestemme Politiken her i Landet.

Det synes nu, da „de brede Lags" Tid er kommen, et umaadeligt Overgreb af en saa lille Kreds at tilrane sig saa stor en Indflydelse. Men der vil ogsaa engang blive Raad til at erkende, at denne Indflydelse var vel begrundet og baade paa langt Hold og paa nært Hold havde sine faste Rødder i Fortiden. De gaar helt tilbage til Regeringsforandringen i 1660. Da blev de Privilegier for Kongens Betjente og Købstæderne til, der sammen med Hadet til Adelen lagde Grunden til et Købstadsparti og et Embedsparti. Der er overhovedet under en skrap Enevælde ingen andre Deltagere i det offentlige Liv end Embedsmændene. Paa nærmere Hold er Begyndelsen derimod Oplysningstiden. I de sidste 30 Aar af det 18de Aarhundrede fik den studerende Stand sit ydre lavsmæssige Præg. Der dannede sig en Embedsstand med en ensartet Tilgang. At have været Lakaj hos en fornem Mand var ikke længer lige saa god en Adkomst som at have akademisk Borgerbrev. Og samtidig satte Indfødsretten en Bom for de Fremmede: Landets Børn skulde nyde Landets Brød. Den studerende Stand rykker frem som en sluttet Trop. Og idet denne Trop rykkede ind i det 19de Aarhundrede, mødte den Poesien, der ikke blot genfødte Sproget i de Dannedes Mund, men gav dem en Bevidsthed om deres Overlegenhed, saa de følte sig som den Stamme, „der evigt skal staa". Denne Tone, som det første Hold havde angivet i Poesien, førte det næste Hold med sig over i Politiken, og saaledes dannede der sig et toneangivende Parti, der arvede Enevældens Magt og omsatte den i Embedsvælde.

Vil man have et historisk Datum, der viser den studerende Stands politiske Betydning paa dens Højdepunkt, da tage man det første Folketing efter Grundloven, Folketinget fra 1850. I denne

af den almindelige og lige Valgret udgaaede Forsamling tilhørte over Halvdelen af Medlemmerne den studerende Stand. Og som en Modsætning: i dette Folketing sad ikke en eneste Godsejer. Føj saa hertil, at alle Pladserne i Administrationen og alle Dommersæderne i Landet var besat med Mænd af den samme Stand, saa har man et tydeligt Billede af, hvor overmægtig den var. Det store Venstreparti i vore Dage har ogsaa en stor Magt, vi har set et mægtigt Finansudvalg, anført af mægtige Ministre, drage gennem Landet og tage det i Besiddelse. Men disse mægtige Bønder fra Folketinget har ikke noget at sige inden for Administrationen, og hvis nogen kommer i Krig med disse mægtige Mænd og bliver stillet for Domstolene, saa er det heller ikke deres Kammerater, der skal dømme ham. Det deler Magten ikke saa lidt og aabner et Fristed for Modstanderne.

At bruge denne Magt med Maadehold var nu ikke dette sejrrige Herredømmes Sag. Hvor har man i det hele set et politisk Parti udøve denne Dyd, vise Højsind mod Modstanderne, holde Begærligheden blandt sine egne i Ave? Løven er et ædelmodigt Dyr, den enevældige Konge kan føre sit Scepter med Mildhed, men et sejrende politisk Parti ligner oftest en erobrende Hær, der tager Landet i Besiddelse. Og dog vilde det have været klogt af denne snævre Kreds at vise nogen Forsigtighed. Der var en stor Fare, der laa og lurede paa hele deres Magt. Valgloven havde kun givet dem København og de største Købstæder at raade over, men i øvrigt ordnet Landet som et stort Bondeland, med den ene brede Bondekreds ved Siden af den anden, og i hver Kreds en Købstad liggende indkneben af Bondelandet, bestemt til paa Valgdagen at udgøre det uhjælpelige Mindretal af Stemmerne.

Men de saa' ikke denne Fare, hildede som de var i den Indbildning, at de var Folket, i hvert Fald den Del af Folket, det kom an paa. Deres Øjne maa have været smurt med en Salve, der skjulte de andre Dele af Befolkningen for deres Blik. Der foreligger i deres Aviser og i deres ledende Mænds Levnedsskildringer mange helt troskyldige Udtalelser, der viser, at de var slagne med Blindhed. Da Rottwitt sidst i 1859 dannede det kortvarige Venstreministerium, der støttede sig til det folkelige Parti i Rigsdagen, var alle Mænd, der hørte til i den studerende Verden, dybt forargede, og vel at mærke ikke paa egne, men paa Folkets Vegne. H. N. Clausen fortæller selv, hvordan han i en Audiens hos Kongen gav denne Indignation Luft: For dem, der fær-

des i Folkets Midte, sagde han og mente dermed Professorerne og andre studerede Folk, var det desværre altfor synligt, at dette Ministerium stod imellem Hs. Majestæt og Folket og at der ikke længer var nogen, der kunde repræsentere Nationen over for Udlandet.

Hvilke Følger dette Blændværk havde ikke blot i den ydre, men ogsaa i den indre Politik, er en kendt Sag. Det var et strengt Hus, det herskende Parti maatte holde, naar Folket hver Dag skulde vise sig paa Scenen nøjagtig i den Lignelse som et nationalliberalt Søndagsfolk med hvide Halsbind og glatragede Ansigter, hvori det én Gang for alle var afrettet, og den offentlige Mening hver Dag nøjagtig tale med den Tunge, som var den eneste, der svarede til Formaalet. Der var kun ét Middel hertil: at sætte dem, der ikke passede i dette Tableau, uden for Folket, i hvert Fald uden for den hæderlige og oplyste Del af Folket. Og dette Universalmiddel blev ogsaa i lige Grad anvendt over for Helstatsmændene, der væsentligst faldt sammen med Godsejerpartiet, og over for Bondepartiet. Ved Hjælp af denne Trafik opnaaede disse to Dele af Befolkningen i dette Tidsrum kun at føre en mer eller mindre taalt Tilværelse som en Samling Mindremænd eller Tremarksmænd, der afvekslende blev dømte af den offentlige Mening som Mennesker, der begik vanærende Handlinger, eller udgrinte af den offentlige Mening som utrolig latterlige Størrelser.

Dette er Baggrunden, paa hvilken Begivenhederne i 1866 og den nuværende Forfatning maa ses. For denne Mishandling tog nemlig Junkerne og Bønderne i 1866 i Forening deres Hævn. Det Forbund, man har kaldt Forbundet mellem de store og de smaa Bønder, var en af en fælles Hævnfølelse udgaaet Sammensværgelse mere end det var et positivt Fostbroderskab eller et økonomisk Fællesforetagende. Bagved laa det fælles Martyrium, og det er et varmt Jern at smede med. Den Indskrænkning i Valgretten, som det ny Landsting i Grundloven af 1866 betegnede, burde i hvert Fald være kommen paa en hel anden Maade. Men naar den netop kun kunde gennemføres i denne bestemte Skikkelse, saa var det, fordi det da kunde forekomme Demokratiet, at hvad det tabte paa den ene Led, vandt det igen paa den anden. Hvad det vandt var dette, at Intelligensen fik mindre Indflydelse i det nye Landsting end i det gamle. Og at de Intelligentes politiske Betydning blev svækket, forekom dengang Demokratiet en stor Vinding. Der kom andre Tider siden, hvor Demo-

kratiet igen støttede sig til Intelligensen, men dengang led det under dens Tryk og trykkede derfor igen paa den. Oktoberforeningen, som er den Vugge, hvor Forfatningen af 1866 blev født, blev stiftet paa det Program: Intelligensen er Fjenden! Embedsmændene skal være Statens Tjenere og ikke dens Herrer.

Naar Indskrænkningen i Valgretten først og fremmest kom til at betyde en Udvidelse af Landets Indflydelse, et yderligere Indgreb i den i Forvejen forurettede Bybefolknings Valgret, da er det Straffen for vore Forfædres politiske Studenterhovmod. Det er den Gæld, vi Efterkommere har maattet vedgaa efter dem. Dem skylder vi det, at vi i denne Bondeforfatning. hvor i Forvejen Landbefolkningen gennem Valgloven til Folketinget havde faaet et sikkert Overherredømme, ogsaa har et Landsting, der i Stedet for at løfte Byerne og Intelligensen op i Indflydelse, har trykket dem endnu længere ned. Dem skylder vi dette Klassehad for ikke at sige Racehad mellem By og Land, som den kommende Tid levede paa. Dem skylder vi den Klassedeling af Befolkningen, som Valgretten til Landstinget gennemførte. Dem skylder vi den Klassepolitik efter økonomiske Interesser, som langsomt men sikkert arbejdede sig frem paa det i 1866 lagte Grundlag. Og dem skylder vi endelig den lurende Mistænksomhed mod enhver Bestræbelse for Aandsoverlegenhedens Raaderum i det politiske Liv. Hvis i dette Øjeblik En vilde sige: Der er ikke Intelligens nok i vort politiske Liv. der sidder ikke paa Rigsdagen tilstrækkelig mange Mænd. der er kommet derind alene ifølge deres Kundskaber og Aandsdannelse — øjeblikkelig vilde Raabet Nationalliberal blive sluppet løs imod ham.

Længe har vi levet paa det Stikord, at med en saa forskellig Valgret til de to Ting, som Grundloven af 1866 fik indrettet, vil Folketing og Landsting altid leve som Hund og Kat, og at denne evige Rivning er Aarsagen til alle vore politiske Ulykker i Nutiden. Men i 1866 havde man ganske modsat den Tro, at man nu netop havde skabt to enige Ting eller et Grundlag derfor, ved at give Landbefolkningens to Klasser hver sit Ting at raade over.

Alligevel skulde der gaa 36 Aar, inden denne Tro blev til Virkelighed. Men alt, hvad der i disse 36 Aars Politik har peget fremad og kæmpet sig opad, har netop ogsaa haft Virkeliggørelsen af Programmet fra 1866 til Maal.

Kun har Bevægelsen ganske vist ikke fulgt den lige Linie. Meget kort efter 1866 fulgte allerede Tilbageslaget. Det viste sig

hurtigt, at Tyngdepunktet endnu laa dér, hvor det havde ligget i hele Aarhundredet. Endnu sad København paa Nakken af det offentlige Liv, endnu var der kun én offentlig Mening i Landet, den, der kom fra den dannede Almenhed i Hovedstaden. Det var to Geografier, der stredes om Herredømmet. Der var det mere udstrakte Danmark med Ager, Skov og Hede og især de Tørvemoser, der paa Modstandernes Landkort optog saa megen Plads. I dette Kongerige regerede Hartkornsmajestæten og Talmajestæten ved Hjælp af Valgretten. Og saa var der det andet mindre vidtstrakte Danmark med lærde Skoler, Kunst og Videnskab og store nationalliberale Aviser, der i mange Eksemplarer spændte over Landet. Og endnu kunde det første af disse Riger ikke komme op over det andet og gøre sig uafhængigt deraf. Endnu dukkede Greverne og Baronerne med Overlehnsgreven Frijs-Frijsenborg i Spidsen deres Hoveder for det Uvejr af Haansord, de andre lod regne over dem. J. A. Hansen var af Frygt herfor ikke kommet med i det Hartkorns Ministerium, han selv havde været med til at danne. Bondepartiet var blevet sprængt under den voldsomme Manøvre, der i 1866 skulde føre det over paa en anden Kampplads, og under denne Vakkelvornhed fra begge Sider gik hele Manøvren i Stykker. Da Ministeriet Frijs i 1870 blev afløst af et Blandingsministerium, hvor det slagne nationalliberale Partis Førere atter tog Styret i deres Haand, var Tilbageslaget sket. Men tilbage paa Valpladsen stod som en halvt forladt Skanse den nye Grundlov fra 1866, forraadt og prisgivet til anden Brug end den oprindelig tænkte.

Med ét Slag var Stillingen forandret. Forbindelsen mellem Godsejerpartiet og Embedspartiet drog uvilkaarlig efter sig, at det sprængte Bondeparti atter forenede sig. Og i dette forenede Venstre blev ikke blot indlemmet alt, hvad der hørte til det gamle Bondevenneparti fra J. A. Hansens og Tschernings Tid, men ogsaa det grundtvigske Højskoleparti, som ikke var et Klasseparti, men dannet paa et særegent Dannelsesgrundlag, et Slags Mellemparti mellem Bønderne og den studerende Stand. Endvidere blev i dette Venstre optaget det Bjørnbakske Parti, som heller ikke havde noget bestemt Klassepræg over sig, men mere havde en udpræget Antimilitarisme til Program. Der dannedes med andre Ord et almindeligt Højre og Venstre, eller et reaktionært Parti, der blev liggende stille i sin engang vundne Magtstilling, med det nydannede Landsting til fast Skanse og nogle desperate

Fortolkninger til Forsvarsmidler, og et Fremskridtsparti i almindelig europæisk Betydning. Og disse to Partier laante efterhaanden Farve af hinanden og udslettede til begge Sider det begyndte Klassepræg. Man kan til Nød sige, at det var Overklassen og Underklassen, der stod mod hinanden, men inden for hver af disse Helheder var der Plads for saa store Modsætninger, at egenlig Standspolitik eller Interessepolitik var udelukket. Inden for Højre græssede lærde og ulærde, Købstadsfolk og Herregaardsfolk ved hinandens Side. Folk, der før havde foragtet hinanden og skældt hinanden Hæder og Ære fra, fandt ud af, at de boede Dør om Dør og forstod ikke, at det nogen Sinde havde været anderledes. Godsejerne fortrød, at de havde sat sig op mod de gode Hoveder og gik nu under det Aag, de før havde sparket til, medens Embedsmændene og Grossererne til Gengæld følte sig beærede af at komme i det adelige Selskab. Estrup, der havde været med i Oktoberforeningen og Medlem af Grev Frijs's Ministerium, hvis Navn staar under Grundloven af 1866, og som havde været den første Jernbaneminister i Danmark, hans Navn blev Navnet paa den Politik, der var det gamle Intelligenspartis sidste Kamp for at beholde Magten, og som tog Lys og Luft bort fra den politiske Æra, Aaret 1866 skulde indvarsle.

Samtidig voksede i Venstre den oprindelige Bondevenstamme sig tæt og bred til et almindeligt Demokrati. Til Grundtvigianerne og Bjørnbakkerne føjede sig nu det litterære Venstre, og efter det kom Slag i Slag den liberale Vælgerforening, Studentersamfundet, til sidst Arbejderpartiet. Konstellationen Tscherning—J. A. Hansen—Berg blev til Konstellationen J. A. Hansen—Berg—Hørup og denne atter til Berg—Hørup—Edv. Brandes. Fra den mest antilitterære, halvt godsejervenlige Politik og til det litterære Venstre, fra Tscherning, for hvem Begrebet det litterære Venstre vilde have været en Vederstyggelighed, og til Edv. Brandes, for hvem der i Modsætningen mellem det kgl. Teater og Dagmarteatret er mere „radikal" Politik end i Klassekampen og i de økonomiske Interessers Strid, det er en af de Veje, Demokratiet i disse Aar gik — og maatte gaa. Thi naar det gamle Dannelsesparti i Kraft af sin Aandsmagt havde kunnet vippe Godsejerne op og vriste dem ud af Tilnærmelsen til Bønderne, saa var det altsaa her, paa Dannelsens Omraade, at Kampen maatte føres og føres med den gamle Modstanders egne Vaaben. Derfor lærte i disse Aar først J. A. Hansen og Berg, derefter Hørup og Holstein

Bønderne et andet Syn paa den fordum saa mistænkte og frygtede Intelligens. J. A. Hansen og Berg, der først halvt var bleven narrede med til Forfatningsforandringen af 1866 og dernæst ladte i Stikken af den anden Part, Hørup og Holstein, der begge som unge Mænd havde oplevet hele denne fedtede Manøvre, alle disse Mænd følte Svagheden i Venstres Sammensætning, og de disciplinerede derfor i disse Aar Bønderne til villigt at vælge ind i Folketinget en hel Række Mænd, der tilhørte det nye Intelligensparti.

Medens Venstre saaledes fornyede sin Mønt, trak Højre sig ind i Landstinget og forskansede sig her i den yderste Konsekvens og sin juridiske Ret. Landstinget blev til en Teori om Ligeberettigelsen med Folketinget. Dette Landsting fra 1866, der havde en Opgave, fordi der bag det laa en ganske bestemt Samfundsbevægelse, blev nu gjort til en Oversidderklasse, som bag et Gærde af Fortolkninger maatte sidde stille og se hele Fremrykningen gaa sig forbi. Og alt medens det i Teorien paa det drabeligste hævdede Ligeberettigelsen, kom det i Gerning længere og længere bort derfra. Thi hvad var Ligeberettigelsen? Den var en Mulighed for Landstinget til at hævde sig en jævnsides Plads med Folketinget. Men naar Udviklingen gik den Vej, at Folketinget var blevet det aabne Hav, i hvilket alle Bestræbelser i Folket, Samfundsbevægelser og aandelige Rørelser, strømmede ud, og Landstinget en lukket Dam, i hvilken alt hvad der ikke kunde komme videre, al Fortidens døde Dannelse og forspildte Politik havde forsumpet sig, da var det ørkesløst at strides om, hvor vidt Ligeberettigelsen var Forfatningsret efter vor Grundlov. Thi aldrig har Andedammen lige Ret med det aabne Hav.

Det endte i Statskup og Fortolkningsvidenskab. Saaledes var denne Bondeforfatning, som man havde tænkt sig skulde tjene til Fremme af alle Slags Landbrugsinteresser og til at befordre den gensidige Forstaaelse mellem Landbefolkningens to Klasser, Tillidens Forfatning, bleven til Mistillidens, hvor hvert Parti hentede sig Vaaben til Ødelæggelse af hinanden.

Men det var ogsaa her, paa Modsætningens Spids, at Omslaget skete. Halvt ubevidst og ubemærket arbejdede der sig noget nyt frem, og det første Tegn herpaa var netop det, at den aarelange Kløven Pindebrænde med Grundloven gled ud af Dagsordenen. Naar et nyt Syn kommer op og faar Magt over Sindene, udslettes de tidligere Indtryk med forunderlig Hastighed, især naar de ikke er af den behagelige Slags. Hvor forglemt og forældet er

ikke dette Fortolkningsvæsen om § 11 og § 49 og § 25 nu. Naar man tænker paa, hvordan disse Levninger fra en Fortid, der dog er saa nær, at kun de yngste ikke har oplevet den, nu ligger hen som Køkkenmøddinger til Bearbejdelse for Fremtidens Arkæologer, føler man bedst, hvor stærkt Omslaget maa have været.

Det begyndte allerede faa Aar efter Statskupet, dengang da Godsejerne og Bønderne mødtes i det rene Land. Bedre Kulør end dette uforfalskede danske Smør kunde ikke sættes paa en Politik, der netop skulde bruges som en Kile til at klassedele Landstinget med, skille de surmulende og mellemfornøjede Godsejere fra 1866 ud fra de militærgale og provisorieglade Levninger fra en død Fortid. Denne Gang mislykkedes det dog, Baandene holdt om de gamle Fyldinger.

Men næste Gang lykkedes det. Og Bevægelsen foregik med en saadan Sprængning og Udrensning i vort politiske Liv. at det med ét blev aabenbart, hvor stærk en Kraft den var ladet med. Kræfterne fra 1866 var endnu levende og slog nu igennem med Voldsomhed. Det er som bekendt den Vending i vor Politik, der begyndte i Efteraaret 1890 og er blevet kaldt Sammensmeltningen. Den blev til saa stor en Vending ikke blot ved den Dristighed, hvormed dens Ophavsmænd udførte den, men ogsaa ved den Voldsomhed, hvormed dens Modstandere med Hørup i Spidsen gik imod den. Thi den Lidenskab, hvormed den blev bekæmpet af Hørup, tjente med eller mod hans Vilje, og vistnok overvejende med hans Vilje, til at gøre disse Aars Politik til en historisk Begivenhed med meget langtrækkende Følger. I den Kamp blev Træk efter Træk af den foregaaende Tids Politik visket ud og Grunden lagt til den Politik, der er Øjeblikkets og vil blive Fremtidens, i hvert Fald den nærmeste Fremtids. Det var Programmet fra 1866, der endelig begyndte at blive til Virkelighed: den velvillige Tiltro mellem Grundbesidderne paa Landet, Enigheden mellem de to Ting, det fælles Had til Intelligensen. Nu som dengang var Københavneriet Fjenden. Paa alle Maader søgte man at sætte Bønderne op mod Dannelsen. Det var dengang, da Lars Dinesen stod i Folketinget og fældede Brandes-Bevillingen ved Hjælp af en Lap Papir, hvorpaa man havde skrevet op til ham et Sted fra Brandes's Skrifter, hvor Ingemanns Publikum omtales som Bønder og Børn.

Utvivlsomt var disse Aar det kritiske Tidsrum i vor nyere Politik. Imellem før og efter det laa der en Omskiften af Stem-

ningen, der blev følt dybt af Enhver, der tog Del deri. Der faldt saa mange Idealer, og blandt de ledende Personligheder var Mandefaldet stort. Holstein, Hørup, Edvard Brandes, Pingel, Henn. Jensen, J. K. Lauridsen, alle disse Mænd blev i disse Aar fortrængte fra Folketinget, og det er lutter Navne, der tilhører den studerende Stand. Og hvad der betyder endnu mere, det var Mænd, der, skønt de tilhørte den studerende Stand, alle var valgte af Bondestanden. Og samtidig hermed indtraf Bergs Død, og med ham faldt det stærkeste Bolværk mod den Klassepolitik, som Bondestanden da var i Færd med at slaa ind paa. Fuldt saa stærk var Omvæltningen inden for Højre ganske vist ikke. Medens Venstre under Brag og Drøn slog Revner fra den ene Ende til den anden, nøjedes Højre med en stærk Knagen. Men det var i disse Aar, at Tilliden til det gamle Estrup-Matzenske Højre blev undergravet, og fra det Øjeblik af skriver dets Ruin sig.

Ganske vist blev den Gruppe af Venstre, der havde ledet hele Bevægelsen, nemlig det moderate Parti, et Offer for sin egen Politik. Saa stærk havde Bevægelsen været, at den rev sine Ophavsmænd bort. Men denne Katastrofe, der et Øjeblik syntes at skulle svække det sketes Betydning, tjente i Virkeligheden til at forstærke den. De moderate Grundtvigianere var i Grunden af et andet Stof end det, der skulde til her. De var ikke Agrarer nok. De sagde nok økonomiske Interesser, men de tænkte paa Højskolerne. Naar de angreb Dannelsen, var det, fordi de selv havde en anden og ringere Dannelse at værne om. Og Højskolebevægelsen var nok et stærkt selskabeligt Baand, men der var ingen bevidst Klassekamp i Bunden paa den. Det vigende og bløde i Gemytterne førte til Sammensmeltning, medens det netop var fra to selvstændige, skarpt skilte Hold at der skulde arbejdes nye Partidannelser frem.

Derfor holdt det nye demokratiske Parti, der dannedes efter Valget i 1895, sig støt over for enhver Sammensmeltning og trak sig snarere efterhaanden ud i en noget mere yderlig Stilling. Men dets Politik drejede sig om Hartkornet, om Modsætningen mellem Hartkornet og Byerhvervene, og om de Skatter, hvori denne Modsætning havde sin haardeste Brod. Og Bønderne satte fra nu af kun Bønder ind i Folketinget eller Mænd, der som Alberti stod i Spidsen for deres økonomiske Foretagender. Og blandt Bønderne var de igen Jyderne, der med J. C. Christensen i Spidsen førte an, Jyderne, der blandt de danske Bønder er de haardeste Karak-

terer, de drevneste til Forretninger, og som af mange Grunde er de, der føler sig mest i Modsætning til Københavnerne.

Det var en meget klog Politik, Bondepartiet i Folketinget førte i disse 6 Aar, fra 1895—1901. Det afbrød ikke Forbindelsen med de øvrige Dele af Demokratiet trods alle de Snarer, der blev lagt for at lokke det dertil. Da indsaa' den uafhængige Del af det gamle Højre i Landstinget, at skulde man komme videre, maatte Sprængningen ske i Højre. Og da omsider i Efteraaret 1900 under Skattelovenes Behandling i Landstinget denne Begivenhed indtraf, genfødtes med det samme det Parti af „de store Bønder“, som Grundloven af 1866 havde forudsat, men som 34 Aars mislykket Politik havde holdt nede. Kun var Pladserne nu ombyttede. Godsejerne, der i 1866 havde været de ledende, maatte nu finde sig i at give Bønderne Førerstillingen.

Tag Folketinget af 1901 og sammenlign det med det Folketing fra 1850, der betegner den studerende Stands Højde i vort politiske Liv. Modsætningen er overvældende. I dette sidst valgte Folketing hører omtrent 75 Medlemmer til Bondestanden, kun 20 til den studerende Stand. Og af disse 20 er tilmed 7 valgte ved Arbejderstemmer, og deres Pladser tilhører derfor egentlig Arbejderpartiet. Af Bondestandens 75 Medlemmer er det aldeles overvejende Tal Gaardejere, kun omtrent en halv Snes er paa anden Maade knyttede til Bondestanden, som Skolelærere paa Landet eller som Redaktører af Bøndernes Aviser. Af de 20 Medlemmer, der hører til den studerende Stand, er ganske vist de halve valgte paa Landet. Men af dem hører Mænd som Krabbe, N. J. Larsen, Har. Holm, Sv. Høgsbro, Sig. Berg i første eller andet Led til i Fortidens Politik, og de andre har i hvert Fald gjort sig solidariske med Bønderne. De jydske Bønder, der vælger 45 Medlemmer, har valgt 43 af deres egen Stand og kun 2 uden for Standen. Den ene af disse er Vilh. Lassen.

Navnet Vilh. Lassen har i denne Sammenhæng sin store Interesse. Er det egentlig ikke en lovlig streng Fordring til den studerende Stand, at den skal acceptere netop den Mand som fuld Valuta for sit politiske Tilgodehavende? Han vilde vist selv blive noget overrasket ved at finde sig bogført paa den studerende Stands Indtægtsside — han, der har været Bondepolitiker med en Kulsviers Overbevisning, med en Catos Styrke i Gentagelsen af den Sætning, at al Politik skal være Bondepolitik, eller maaske snarere jydsk, allerbedst nørrejydsk Bondepolitik. Ingen skulde synes

bedre anbefalet til Bondestanden end netop han. især naar han stillede sig i en nørrejydsk Bondekreds. Men man husker jo, hvad der skete. Selv han var ikke koscher for Bønderne; de kunde ikke tilgive ham hans akademiske Fortid. Til Trods for sin fremragende politiske Begavelse og til Trods for, at han ved 10 Aars Sognen til Nørrejyderne havde gjort Bod for sine Studier i København, var han dog, hvis ikke tilfældige Omstændigheder var kommet ham til Hjælp, blevet kasseret for en Mand fra Kredsen.

Det er unægteligt en streng Husholdning. Men Anvisningen paa dette Princip, at foretrække en Mand fra Kredsen for En, der har gaaet paa Universitetet i København, blev givet Bønderne ved Forfatningen af 1866. Thi man nøjedes i 1866 ikke med at løfte Hartkornsbesidderne op paa Professorpartiets Bekostning; man gav sin Uvilje mod den studerende Stand endnu en Gang Luft, idet man kaldte Sognepatriotismen frem imod Københavnernes Indflydelse. Bestemmelsen om, at Ingen kan vælges til Landstinget, som ikke bor i Valgkredsen, er en Opfindelse fra 1866. Og J. A. Hansen lagde i sine Taler paa Langeland ikke Skjul paa, at det ikke var de lokale Storheder, man længtes efter at faa frem, men at Bestemmelsen skulde tjene til yderligere Sikkerhed for, at man i Provinserne ikke valgte de lærde Københavnere. Der er heller ikke ved det Landstingsvalg, der blev holdt i September, naar Færøerne undtages, bleven valgt en eneste Mand af den studerende Stand. Ikke én. Men om Venstre har Grund til at være særlig stolt af sin Repræsentation i Landstinget, er dog maaske tvivlsomt. Men at Landbruget paa den Maade har faaet sit paa det tørre ogsaa i Landstinget, er aabenbart.

Landbopolitiken har sejret. Det kan ikke kaldes nogen Forløbelse eller Ophidselse til Klassekamp at slaa dette Faktum fast. Og dem, Bønderne har besejret, det er ikke Købstæderne, thi de har aldrig haft nogen selvstændig politisk Magt; endnu mindre er det Folketinget, der har overvundet Landstinget, allermindst en radikal Bevægelse, der har sejret over en konservativ. De, der i Øjeblikket er længst nede i det politiske Liv, det er Efterkommerne af dem, der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede sang om sig selv: Herrer vi ere i Aandernes Rige! Begyndt som et aandeligt Liv, udviklet til en Samfundsmagt, som sejrende Samfundslag betryggende sin Plads baade ved Pensionsloven og en ny Rangforordning, bevidst eller ubevidst anerkendt fra alle Sider, har denne Fortids

politiske Magt været meget stærk, og den har varet næsten et helt Aarhundrede. Fra dens Højde foreligger der nok af Træk, der viser, hvordan den studerende Stands Mening var den offenlige Mening i Landet, Politikerne tog mest Hensyn til, og Studenternes Tilslutning det Segl. Berømmelsen maatte have paatrykt, før den gjaldt for uanfægtelig sikker. Da Soldaterne vendte hjem fra Treaarskrigen, var det Studenterne, der tog imod dem og takkede dem paa Folkets Vegne. Og i Forvirringen efter Dannevirkes Rømning, da Monrad søgte at berolige den offenlige Mening, hvor ilede han da hen? Til Studenterforeningen. Den var et Ting for sig, det tredje Ting i samme Betydning, som man nu i visse demokratiske Lande benævner Børsmatadorerne saaledes. Det stærkeste Eksempel afgiver dog et Træk fra Grundtvigs Begravelse. Det var her Studenterlavets argeste Modstander, „den sorte Skole"s iversyge Bekæmper, der blev stedet til Jorden. Og hvem førte Toget an? Studenterne! Studenterne gik i Spidsen, hedder det med bevæget Følelse i Beskrivelsen af Ligtoget. Saadan var det. Studenterne blev hentede frem ved højtidelige Lejligheder som Nationens dyrebareste Helligdom. Selv ved deres Modstanderes Højtideligheder kunde de ikke undværes i Spidsen for Processionen. Studenterne i Spidsen — det var Tidens Løsen.

Det har varet nøjagtig 100 Aar. Det begynder efter almindelig Antagelse med Slaget paa Reden den 2. April 1801, og det endte afgjort med Slaget paa Valgdagen den 4. April 1901. 100 Aar er en lang Tid for et Regimente, og en lang Tid for det næste at vente paa at komme til. Om der derfor i det sejrende Bondeparti laa gemt nogen Hævnlyst mod de Overvundne, var det ikke til at undres over. Saadan har det været Sæd i gamle Danmark i tidligere Tider, naar Magten er gaaet over fra et Parti til et andet. Da Enevælden havde besejret Adelsvælden, fik Adelen i den første Tid ikke gode Dage. Kaj Lykkes og Ulfeldts Skæbne er Eksempler, vi alle kan huske. Og det ny Embedsparti, der i 1848 afløste Mændene fra Enevælden, viste heller ikke megen Skaansel mod den Fortid, hvis Magt de arvede. Forfølgelsen mod A. S. Ørsted og Heiberg blev drevet som en lystig Jagt over Stok og Sten. Der er ogsaa nu et og andet Tegn i den Retning, men der er ogsaa modsatte Tegn. Forfatterloven, Forslagene om de højere Almenskoler, om det borgerlige Ægteskab, om Retsreformen tyder ikke paa noget aandsfjendtligt Bondeherredømme. Men den Tid er forbi, da den studerende Stand som saadan er en politisk Fak-

tor, dens Mænd maa stille sig paa lige Fod med de andre Klasser, de Sagkyndige er ikke længer et Folk for sig, og Embedsmændene ikke et Folk over det øvrige.

Her i Landet har hidtil kun forskellige Aristokratier været ved Magten. Først var det Kirken. Det varede til Reformationen. Saa kom Adelsvældens Tid. Efter den fulgte en enevældig Kongemagt, som ikke til noget Tidspunkt havde en folkelig Retning. Da dens Tid var forbi, stod den studerende Stand forrest i Folket, og Embedsvælden blev Frugten deraf. Nu er det omsider blevet Demokratiets, og først inden for det, Bøndernes Tid. Men uden at være nogen stor Spaamand, tør man nok forudsige, at Bondevælden ikke vil blive saa langvarig som noget af de forudgaaende Tidsrum. Den vil ikke komme til at vare i 100 Aar. Dertil foregaar den politiske Bevægelse i vore Dage altfor hurtig. Der er to Magter i Nutidens Samfund, der lægger gyngende Grund under ethvert Regeringsparti. Det er den almindelige Valgret og den offenlige Mening. Hvis Embedspartiet havde staaet paa dem, havde dets Magt været forbi for 30 Aar siden. Men paa dem staar Bondepartiet. Og det er med disse Magter saaledes, at hvis man bryder med dem, saa gaar Partiet i Stykker og er ikke længere det almindelige Demokrati, og hvis man lader sig bære af dem, saa er Ens Magt delt og svag, splidagtig med sig selv og bestandig i ustadig Ligevægt. Allerede nu begynder denne Tvivl at hviske i Bondepartiet, og Tvivlen vil gøre det vaklende og maaske dele det. Skal det tage Husmandsklassen med ind i Partiet, — det er denne Tvivl, der som en Orm gnaver paa dets stærke Tømmer. Og Spørgsmaalet gemmer et andet: Hvad er Husmandsklassen? Thi ogsaa den er delt, og hvis man først kommer helt ned til Landarbejderne, saa hænger Partiet ikke mere sammen.

Bag ved Bondepartiet staar der endnu en Magt, stærk allerede ved sit Vælgertal i København og Købstæderne, men dobbelt stærk ved den store Reserve, den kan drage til sig fra Husmandsklassen. Læg Mærke til de Tal, Arbejderpartiet allerede nu raader over, naar Stemmerne som ved Landstingsvalg tælles særskilt i Købstæderne. Tænk Dem saa en anden Række Tal, dem, som Husmændene vilde kunne mønstre ude i Bondelandet, hvis de stemte som en Klasse for sig. Og tænk Dem saa endelig disse to Talrækker lagt sammen, og De vil have et Parti, der i første Omgang vil kunne tage op imod en Tredjedel af Folketingets Pladser.

Men hvis man tænkte sig, at dette nye Parti fik Flertal i

Folketinget og samtidig eller maaske før Flertal rundt om i Kommunerne, da kunde man med endnu mindre Spaadomsgave forudsige, at dette Partis Magt vilde blive af kort Varighed. Det vilde være en lykkelig politisk Begivenhed, om et saadant Parti kunde blive Regeringsparti endnu i denne Konges Tid eller i hvert Fald medens det stod i sin Ungdom, gavnligt som Belæring for Bondepartiet, hvis dette Parti, som det er menneskeligt at tiltænke det, ikke kan tænke sig Samfundets Jævnhed ført længere ned end til sit eget Samfundslag, heldigt ogsaa for Arbejderpartiet, fordi dette Eksperiment vilde blive en Tilskyndelse for Partiet til at udvikle sig ikke blot ved Vækst i Bredden, men ogsaa i Højden.

Var det Snæversyn og Hovmod af det nationalliberale Parti at arbejde alene i Dannelsen, saa er det en ikke mindre Uklogskab af et folkeligt Parti at arbejde alene i Massen. Den almindelige Valgret trænger til Dannelsen, saa længe den endnu ikke er parret med en individuel Udvikling i Folkets brede Lag. Men en saadan folkelig Dannelse er endnu kun i sin Begyndelse hos os. Studentersamfundets Virksomheder og Universitetsudvidelsen strækker langtfra til. Danmark har længe været et Land, hvor den højere Dannelse har dannet Skole. Denne litterære, videnskabelige, kunstneriske og faglige Dannelse er et Stykke Historie, Politiken ikke kommer udenom. Det fik Bondepartiet at mærke. Saa længe det endnu ikke havde Dannelsen paa sin Side, var dets store Flertal uden Tryllekraft. Den samme Skæbne vil engang ramme Arbejderpartiet. Tærningerne ruller, Omdrejningen gaar for sig, er den studerende Stand nu paa det sorte Punkt i politisk Indflydelse, vil den atter faa sin Tid. Det kan vare 20 Aar, det kan vare dobbelt saa længe, men de af Dem, der nu er helt unge, de vil nok engang blive hentede fra deres Studerekammer til Deltagelse i det politiske Liv.

Sæt derfor al Deres Lid til Politik. Staa paa Deres Overbevisning, af hvad Farve den end er. Hvis det er den Farve, der i Øjeblikket er mest falmet og forældet, staa da dobbelt fast. Der lyder Stemmer i den offenlige Debat, der halvt lokkende, halvt truende præker for alle, at de er godt dumme, hvis de ikke gaar i sig selv og angrer og bekender den Tro, der nu er den stærkeste i Israel! Der er endnu Plads for Enhver, der ser sit Snit og skynder sig! Uigenkaldeligt sidste Øjeblik, hvis det ikke skal blive for sent! Der er ringet 3dje Gang, det er nu

Bondepartiets Tog, der gaar, men der er Plads ogsaa til andre, naar de blot vil følge Trop.

Hvad enten man er med i Toget eller ikke, maa denne Klemten lyde lige ubehagelig for alle Retskafnes Øren. Saadan kalder Struggler paa Struggler. Den Stand, der følger den Slags Kalden, synker ned gennem Folket og faar Plads i dets Hale. Saadan har ogsaa Raabet lydt før: til Bondestanden: vær ikke Venstre, men Agrarer, til Byerne: tag ikke politisk Parti, men vær upolitiske Borgere. Og saadan har det fra et vist Øjeblik af lydt her i Studenterforeningen: Hold Dem uden for Politik. Og hvad der prellede af paa Bondestanden, hvad der ikke gjorde Indtryk paa Byerne, det vandt Tilslutning i den studerende Stand. Studenterforeningen strøg selv det politiske Flag, der havde vajet over den i lange Tider.

Naar jeg staar her og taler til Dem som Partimand om Politik, er det et Kætteri, som først i den nyeste Tid og da det var bleven for sent, er blevet løst af den Bandsættelse, som har hvilet over det. Man var bange for, at den studerende Ungdom, hvis den blev ved at følge Forfædrenes politiske Fodspor, skulde blive Venstre. Af Frygt for at lide noget Afbræk i sin politiske Magt, opfandt det herskende Parti en forrykt Teori om, at Politiken, Fædrelandets vigtigste Anliggende, var en plebejisk Sag, som den studerende Stand, hvis den vilde hævde sin Værdighed, maatte holde sin Sti ren for. Man opelskede inden for Standen en Type af Mænd uden Overbevisning, man dresserede de yngre Ærgerrigheder til at indrette sig saaledes, at de kunde anbefale sig til betroede og indflydelsesrige Poster med en oprigtig Erklæring om, at de var uhildede Mænd, der holdt sig uden for den politiske Strid. Og de gode Hoveder tog lige saa villigt som de daarlige mod denne Lære. Videnskaben holdt Næsen inden for Faget, Dommerne blev et Korps af flinke Kontorister, Sagførerne lod Aviserne om at forsvare Lov og Ret mod Overgreb, at skrive i Bladene var det samme som at gøre Skandale. Den Stand, der i Fortiden havde erobret Førerpladsen, fordi den fra Spidsborgernes Masse havde arbejdet sig op i Toppen af Folket, var nu sunket ned til at være den egenlige Spidsborgerklasse i Landet. Nidvisen om Filisteren var forstummet, nu var han det store Forbillede.

Naar den studerende Stand nu ser sig om i det politiske Liv og ser Bondestanden bred og selvsikker tage Pladsen op, og Godsejerstanden med mindre Bredde men lige saa selvbevidst hævde

hver Tomme af den Indflydelse, der tilkommer den, medens Arbejderpartiet fylder hele den anden Side af Feltet, saa har den Grund til at gaa i Rette med sine Forfædre, hvis Graadighed hævnede sig paa Nutiden, og som var daarlige Husholdere til at forvalte det store Pund af politisk Indflydelse, der tilfaldt dem. Men i disse Anklager bør der ogsaa blande sig nogen Anger over den Tid, vi selv har Ansvar for. Jeg synes at have mærket, hvorledes der fra mange Sider rejser sig en høj Grad af Fortrydelse over, at den studerende Stand paa Skillevejen mellem Fortid og Nutid valgte som den gjorde. Jeg vilde ønske, at denne Følelse maatte brede sig, og at den Tid, jeg i min Ungdom oplevede, da man var bedst anbefalet, jo mindre politisk Bagage man havde i Tornystret, maa blive efterfulgt af en ny, hvor det netop er de politiske Interesser, der vejer tungest i Tornystret. Først saaledes er der Mulighed for den studerende Stands Mænd til atter at gøre sig gældende i det politiske Liv.

Erik Henrichsen

ET RIMBREV

I

Kan De huske den Dag i Paris
i Platanernes Skygge,
da jeg hævded paa Trods: „Der er Mænd,
som kan undvære Lykke."

Og De svared: „—men andre, som dør
blot af Mangel paa Lykke."

Jeg var ung, jeg jog Sorgerne bort
med et Smil fra min Nærhed,
og jeg fandt i det dæmpede Svar
Deres „velkendte Særhed."

Skønt jeg følte alt da — trods min Tryghed
som Hjemmefødning —
paa Grund af forskellig Slags Modgang
en indre Forblødning.

II

Jeg var ung, indrulleret for nys
mellem Fremtids-Soldaterne,
og hvis et eller andet slog fejl,
jeg fortav Resultaterne.

Jeg betragted mit Land som et Sol-Land,
hvis Sag man forsvarer
omtrent som en rasende Roland:
med lange Fanfarer.

Og det gjaldt om at værge sin Ret
imod Livs-Forménerne,
for de myldrer, de myldrer saa morderisk-
tæt — Saracenerne.

Men jeg følte, hvad faa fik at se,
som en „indre Forblødning“,
og jeg ofred i Stilhed paa Livs-Vævets
Stopning og Bødning.

III

Ak jeg aned som ung, da jeg prænted
en Højsang til Livet,
at jeg førte en Sag, hvis Fortabelse
forud var givet . . . .

Og med Briller paa Næsen besaa mig
en undrende Dommer,
som alt havde Kendelsen gemt
i de lurvede Lommer.

Jeg fornam som en Skælven, der gik mig
fra Foden til Issen,
ved at se, hvordan Livslykkens Kim
blev forkrøblet og vissen

og derhjemme kun fødte en Frugt,
der var tornet og pigget,
men sjælden til Menneskers Fryd
og Husvalelse skikket.

Og hver Drøm, som vil aabne
de bævende Hjærteblade,
fandt Kvinder, der ej kunde elske,
og Mænd, hvis Bedrift var at skade.

IV

Der er dem, som naar Døren slaas i,
sætter Foden i Sprækken,
og andre, hvis Haab slukkes ud
som en Flamme af Trækken.

Hvorfor skjule en Sandhed, jeg længer
ej gider besmykke:
„Der er Væsner — de bedste — der dør
blot af Mangel paa Lykke."

Det er højbaarne, gavmilde Træer,
der kun trives besværligt
i den Nedbør, som evigt behersker
vort umilde Vejrligt.

. . . Der er mindre og haardføre Vækster,
der bøjer sig næsten
til Jorden, af Lyst til at brydes
med Kulden og Blæsten.

Og de styrkes af Dysten — de strittende
knubbede Tjørne,
og de gror uden Sommer og Røgt
i et vindaabent Hjørne.

Ja de hævder sig Plads; mens de festlige
Løvtræers Krone,
naar Lykken forlader dem, suser
med sørgende Tone.

Og man tænker: Naturen er arm
den har været for ødsel,
og derfor skal Højskovens Løv
gives Tjørne til Gødsel.

Og man ærer de haardføre Tjørn:
— som de anspænder Senerne!

Men de vrimler, de vrimler, langt værre end før
— Saracenerne.

V

Er det muligvis sandt, at Naturen
har overanstrængt sig,
at den ældgamle Bank nu er sprængt
og Bankøren har hængt sig?
(„men Smaakrav, dem faar vi betalt,“
har Vandalerne tænkt sig.)

Saracenerne tror, at et Træs
overdaadige Skygge
vil ej mer finde Plads, hvor det nye
Aarhundred skal bygge.

Og de tror, vi skal bo i et Land,
hvor kun Taagerne vælder,
ej for Menneskelunger bestemt,
men for Dyndfisk med Gæller.

Saracenernes Latter er grum
imod dem, som forbløde
ved at føle den Taage- og Dyndtid,
der slaar os i Møde.

Thi Naturen er bleven for arm,
den har været for ødsel.
Og derfor skal Højskovens Løv
gives Tjørne til Gødsel.

Men jeg tror, at vor Moder Naturen
er end mere ødsel.

VI

Det kan være, der spørges ej stort
efter indre Forblødning
paa Fremtidens Mark, hvor vi alle
skal tjene til Gødning.

Det kan være, den ødsle Natur
for at gøde sin Viden
maa fælde sin Storskov
og tænke paa Vidjer for Tiden.

Det kan være, vi fører en Snak,
som er lidet beskeden,
og vi helst skulde bygge os Hytter
og opdyrke Heden.

Thi de smaa skal ej hjælpe de store
at bygge Kasteller.
Men hvis noget er stort, maa det tjene
det smaa, hvor det gjælder.

Vi har hørt det af Talere,
læst det i Vers og Noveller.

Men jeg ejer kun Ord til mit Værge . . .
man drager af Skeden,
den Slire, man har, . . . Og jeg fandt
paa et Fyndord forleden,

da jeg hilste i Landet den vrimlende
svulmende Grøde,
der dækked mangfoldig hver Jordklump
som for dem laa øde —

da jeg bøjed mig glad for hvert Under
der meldte sin Fødsel . . .

„Men jeg tror, at Naturen, vor Moder,
er end mere ødsel.“

VII

Vi har Venner — en Flok, fra hvis Blækhus
Fortvivlelsen vælder.
Der er Skoler med mange Elever
og Skolepedeller.
(Og Blæk, kære Venner, er sort
naar sit Blækhus man hælder.)

De har indsét, der findes ej Jord
for de skønnere Vækster,
og en Fugl, som vil mættes,
maa synge de fattigste Tekster;

der er ingen Retfærdighed til,
hvis Natur er en anden
end den simple, der gælder for Handel,
for Spil og for . . . Fanden.

Man maa huske, at to Gange to
giver stadigvæk fire,
det er ogsaa et Slags Industri,
det at spille paa Lire.

Og naar alt dog omsider er Tomhed,
der skrives i Sandet,
er det ene Slags Ry — mellem Venner —
saa godt som det andet.

Der er Skoler, Elever i Mængde
og Skolepedeller,
fortvivlede Skuespil . . . Damer,
der hækler Noveller.

Der er Folk, som for Alvor har tænkt,
at Naturen har sprængt sig,
som, for at faa fuldbragt dens Værk,
ydermer har forvrængt sig.

Der er Venner og Gøge, der dækker
med Tingel og Tangel,
at de øver en Kunst, som er død
af en indvendig Mangel.

Der er fuldt af Vandaler fra Boglagrets
Loft til dets Kælder,
saa at selv ingen Roland vil redde sit
Liv, om det gælder.

De har lært, det er usundt
at tænke sig Fremtiden større.
Nej en Mand, der formoder det værste,
har sit paa det tørre.

VIII

Man blir træt af at prise sit Land
og dets mange Produkter
og at hylde den snærpende Smag
ved de piggede Frugter.

Jeg har set mig forlibt i de Bær,
som var allermest røde,
og har dyrket de særegne Hjærter,
man her lægger øde.

Men de Venner bli'r sjældne, hvis Hænder
jeg længes at trykke
. . . de dør i det stræbsomme Danmark
af Mangel paa Lykke.

„Det er sundt at fortvivle." Men sig mig,
hvorfor ikke Livet
skulde give os alting saa rigt,
som det altid har givet?

Hvis et Tvivler-Komplot vil bestemme
om Fremtidens Fødsel,
da har jeg en Spot:

„Det er godt,
det er godt, I gi'r Gødsel.
Thi jeg tror, at vor Moder Naturen
er endmere ødsel."

Rom, Oktober 1902

SOPHUS CLAUSSEN

HJERTETS RET ELLER HOVEDETS

Kritik kan være lærerig paa to Maader; dels derved, at den bringer positive Bidrag, ved Tilføjelser eller Rettelser, at den altsaa oplyser om Sagen selv og saaledes bliver en Slags Fortsættelse af det kritiserede Forfatterskab, dels derved, at den oplyser om Kritikerens Forhold til Sagen. Og er det praktiske Spørgsmaal, det drejer sig om, kan ogsaa dette være af Vigtighed.

Den Diskussion, der blev rejst baade i danske og i tyske Blade om de i „Tilskuerens“ Julihæfte 1902 offenligtgjorte Afhandlinger om Maal og Midler ved en eventuel Forandring af Danmarks Stilling til Tyskland, har hovedsagelig netop hørt til denne anden Kategori af Kritik, men den har alligevel været meget god at faa Forstand af.

Inden jeg forsøger at uddrage, hvad der kan læres af selve denne Diskussion, maa jeg for at forebygge Misforstaaelse indskyde en lille, personlig Bemærkning; efter gammel, parlamentarisk Skik har man jo Lov til at indføre saadanne uden for Dagsordenen. Den Omstændighed, at min Artikel „Danmark og de politiske Partier i Tyskland“ offentliggjordes umiddelbart sammen med Pastor Uffe Birkedals „Hvad der skal siges og hvad der kan gøres“, har medført, at i Pressen — med ganske enkelte Undtagelser — Hr. Birkedal og jeg er bleven slaaede i Hartkorn som Meningsfæller og behandlede under ét. Jeg véd ikke, hvor vidt dette har været behageligt for Hr. Birkedal, men jeg tror det næppe; for mit Vedkommende har jeg følt mig meget ilde derved. Naar jeg læser om Galejslaver i gammel Tid, har det altid forekommet mig som den frygteligste Del af deres Straf, at Fangen var smedet sammen med

en anden, en Mand, som maaske i Tænkemaade, i Vaner, i alt var hans mest diametrale Modsætning. Nej, skal jeg endelig i Kritikkens Bagno, maa jeg saa ikke bede om en Enecelle!

Thi den af Hr. Birkedal udkastede Tanke, at det danske Folk skulde henvende sig til det tyske for at forkynde, at nu skulde Fortiden være glemt, i det Haab, at en saadan Henvendelse skulde føre til en forandret tysk Politik i Nordslesvig, denne Tanke staar for mig som lige saa principiel forkastelig som praktisk uudførlig. Der gives jo ikke den mindste Garanti for, at en saadan Henvendelse skulde give et positivt Resultat i den forønskede Retning. Diplomatisk og militært vil den jo heller ikke byde den mindste Forbedring i Danmarks Stilling til Tyskland; thi Tyskerne véd godt, at Danmark aldrig vil begynde nogen Angrebskrig, og paa den anden Side vilde selv tyve saadanne Henvendelser ikke være nogen Hindring for, at hvis det tyske Rige blev knust ved en stor europæisk Katastrofe, det danske Folk saa tog det gamle Regnskab op igen og, selv med Risiko for senere Revanche, i Øjeblikket ordnede det i sin Favør.

Den væsentlige Uoverensstemmelse mellem det af Hr. Birkedal hævdede Standpunkt og mit ligger netop heri, at han vil, at Fortiden skal være glemt, og at Sønderjydernes Sag saa skal betros det tyske Folks Ædelmod; jeg derimod ønsker ikke at glemme denne Fortid, men dels for Kongerigets egen Skyld og dels for selve den Sag, denne Fortid har overleveret os, maa Danmark handle, idet der ses bort fra denne Fortid og gennem handelspolitiske og militærpolitiske Tilnærmelser maa der skabes bedre Kaar end de nuværende, først for den danske Stat, derefter forhaabentlig ogsaa for den danske Nationalitet.

Idet jeg altsaa i det følgende kun taler paa egne Vegne, slutter jeg hermed den personlige Bemærknings Parentes og gaar over til at undersøge, hvad der er at lære af de Udtalelser, som er faldne i Løbet af Sommeren og Efteraaret i Anledning af de i Julihæftet fremkomne Artikler.

Forbavsende er den — ja, hvad skal jeg kalde det? — den Goldhed, der træder frem i den fra dansk Side udøvede Kritik. Naar jeg gentagne Gange (først i „Tilskueren“, Oktober 1901, senere sammesteds Juli 1902) har behandlet forskellige Sider af det Spørgsmaal, der ogsaa fra Kritikernes egen Side indrømmes at være det vigtigste for Danmark af alle, nemlig Forholdet til Tyskland, saa er de der fremstillede Betragtninger ikke bleven imøde-

gaaede med saglige Grunde, men principielt afviste; det er ikke i Enkelthederne bleven paavist, hvorledes mine militærpolitiske Forudsætninger er urigtige paa dette Punkt eller hint, eller hvorledes mine Henvisninger til, hvad der toldpolitisk kunde opnaas hos Tyskland, er uholdbare, fordi vi byder for meget eller fordi vi faar for lidet; en saadan, hvad man kunde kalde en positiv og frugtbar Kritik er ikke fremkommen. Man har i saa godt som alle danske Presseudtalelser taget Sagen for, ikke som det var praktisk rigtigt, i dens Enkeltheder, men, idet man gjorde de ideelle Momenter, Hensynet til Nationens formentlige Værdighed, til de ene bestemmende, har man sammenfattet Dommen i et kategorisk „non possumus". Men det er netop dette, jeg tror det berettiget at betegne som en gold Kritik; man kan ikke erklære Spørgsmaalet om Danmarks gode Forhold til Tyskland for det vigtigste af alle, samtidig med at man principielt afviser ethvert Forsøg paa at gøre denne Grundsætning til Basis for en positiv Politik.

De fra dansk Side fremkomne kritiske Udbrud er afsluttede og ligesom samlede i én Sum i en Artikel af Professor Brandes („Dansk Politik og Kultur", „Tilskueren", November 1902). Forfatteren vender sig her først mod Pastor Birkedal, der for øvrigt behandles saare velvilligt, og dernæst mod mig. Ogsaa Brandes affærdiger hele Sagen ved at appellere til, hvad jeg kalder de lyriske Momenter; den, der kan haabe, at Danmark kan tjene noget ved toldpolitiske Arrangementer med Tyskland, er „omvendt til preussiske Synsmaader", de Fremgangsmaader, jeg har peget paa, vidner om „Trællesind" og er Udslag af „Pangermanisme". Da Professor Brandes i det samme erindrer sig, at hans Ven Bjørnson har gjort sig til Talsmand for Pangermanisme, gøres der *ad hoc* en Distinktion mellem Bjørnsons „følsommere" og min „plumpere" Opfattelse. Saafremt Professor Brandes med denne Adskillelse vil sige, at jeg i mine politiske Overvejelser — i Modsætning til de Bjørnsonske — søger at holde alle Følelsesmomenter borte, saa kan jeg kun tage det som en Kompliment. Politik er nu en Gang noget, der skal drives med Hovedet og ikke med Hjertet.

Maa jeg atter her indskyde en personlig Bemærkning. Professor Brandes gør mig den Ære at omtale min Artikel, men uden at nævne Forfatterens Navn. Jeg véd ikke, hvad denne Besynderlighed skal betyde; jeg gaar dog vel ikke meget fejl ved at antage, at der ikke dermed menes noget godt. Denne Udeladelse af et Navn er vel et Udslag af den bekendte Stræben, at ville straffe

eller skade Modstanderen ved at „tie ham ihjel“: *„quod non est in actis, non est in mundo“*, naar „vi“ ikke omtaler noget, er det saa godt som om det slet ikke var til. Denne Spekulation slaar imidlertid ikke til i vore Dage, lige saa lidt som den slog til, den Gang da de Nationalliberale, Professor Brandes' gamle Forbilleder, forsøgte den samme snedige Fremgangsmaade mod ham og hans. Ingen dør, ikke engang den allerringeste figurlige Død, fordi han ikke bliver nævnet af Professor Brandes. Det hele Tag er *vieux jeu*, og det er nu en ganske anden Leg, vi skal til at lege i dansk Aandsliv. Det fortælles, at et af de første Aar, Goethe var i Weimar, legedes der engang Ordsprogsleg ved Hoffet, hvor ogsaa Wieland var til Stede. Wieland, som dengang var den anerkendte Digterkonge, taalte ikke gerne, at andre gjorde sig gældende ved hans Side, og at andre Meninger blev hørte end hans. Under Legen tog Goethe et Stykke Kridt og tegnede nogle Bjerge paa et stort Skærmbræt; saa stillede han sig selv om bag ved Skærmbrættet og spurgte Wieland om, hvad det skulde betyde. Det vidste Wieland ikke. Det betyder, Hr. Hofrath, at „hinter den Bergen sind auch Leute“. Ethvert selvstændigt Menneske kan i dette Tilfælde uden Anmasselse gøre Goethes Ord til sine.

— — Den fra dansk Side fremkomne Kritik kan da i sin Helhed betragtes som lærerig, ikke fordi den har givet positive Bidrag til Løsningen af de mange, saare vanskelige Spørgsmaal om, hvorledes vi skal faa et Marked for danske Landbrugsprodukter i Tyskland, eller om, hvorledes vi skal sikres mod pludselige Angreb sydfra, men fordi den til Overflod har godtgjort, at der til de Vanskeligheder, disse Spørgsmaal i sig selv indeholder, knytter sig endnu en, den største af dem alle, Uviljen mod at behandle saadanne Spørgsmaal overhovedet. Denne Uvilje er et sørgeligt Bevis paa Folkets politiske Umodenhed, men den er en Kendsgerning, som netop i den sidste Tid har givet sig ret overraskende Udtryk. Da Kronprinsen for nylig havde været i Tyskland og dér blandt andet aflagde det obligate Besøg hos det Husarregiment, hvis Æreschef han er ifølge almindelig international Sædvane blandt Fyrster, offenligtgjorde et af vore mest ansete og indflydelsesrige Provinsblade „Aarhus Stiftstidende“ (under 23. November) en Artikel med Titel „Danmark, Du er en utaknemlig Moder“. I højstemte Udtryk, hvori der klinger en oprigtig Følelses dybe Strenge, fortæller Artiklens Forfatter om sin Slægts Ydelser paa Fædrelandets Alter; hans Bedstefader faldt ved Isted, hans Fader saaredes

ved Dybbøl, og han selv betegner sig med Stolthed som vaabenførende Mand. Men nu er hans Pligtfølelse begyndt at vakle, han spørger sig selv med Tvivl, om Fædrelandet virkelig er disse Ofre værd: „Der er,“ siger han til Slut, henvendt til dette, „nu knap henrunden 30 Aar, siden de sidste Mænd satte deres Liv i Vove for at redde din Ære, og nu sender du Landets ældste Kongesøn, den Mand, der efter alt at dømme snart skal bære Landets Krone, til Tyskland for at knytte et Venskabsbaand med det Land, der saa samvittighedsløst har dræbt dine Sønner, bragt Sorg og Fortvivlelse i Tusinder af Hjem og sønderlemmet det Jylland, der tidligere naaede fra Ejderens Strøm til Skagens hvide Banker, lader ham iklæde sig tysk Husaruniform og holde Taler for den tyske Hær, for den Hær, der for 30 Aar siden forøvede den største Ulykke, der nogen Sinde er overgaaet vort Land. Danmark, du er en utaknemlig Moder!“

I dette Udbrud, hvis følte Sandhed man ikke har nogen Ret til at betvivle, har man *in nuce* Formlen for Tankegangen hos en stor Del, maaske Flertallet af det danske Folk, den Tankegang, som sættes i Bevægelse, hver Gang Talen er om Tyskland. Her spørges hverken om hvorfor? eller hvordan? her undersøges ikke, hvilke patriotiske Formaal Kronprinsen eventuelt forfulgte ved sin Rejse, her levnes ikke Tid til at forestille sig, at Kronprinsen maaske her havde paataget sig en i sig selv ubehagelig og utaknemmelig Opgave, fordi han derved kunde fremme Landets Vel. Her fastslaas kort og godt: Landets tilkommende Konge har udført en international Høflighedsakt mod det Land og den Hær, der i 1864 kæmpede mod Danmark, og dette er et Frafald fra Fædrelandskærlighedens Idé, som berettiger andre til Tvivl om, hvor vidt den er de bragte Ofre værd.

Denne Udtalelse med dens korte og stejle Konklusion har Betydning, thi her ligger i Virkeligheden den store Anstødssten for al fremtidig dansk Udenrigspolitik. Tyskland er for Artikelforfatteren i „Aarhus Stiftstidende“ og for hans mange Meningsfæller trindt om ikke den tilfældige Fjende, men Arvefjenden; kun en højtidelig Tilbagegivelse af Rovet, en aaben Indrømmelse af begaaet Uret kan hæve dette Arvefjendskab. Og da man i sine rolige Øjeblikke kan sige sig selv, at dette sidste aldrig vil ske, saa bliver altsaa Følgen, at Tyskland skal vedblive at være Danmarks Arvefjende, med en uoverstigelig Kløft mellem de to Lande, saa længe der overhovedet er en dansktalende og dansktænkende Mand til,

eller indtil en stor europæisk Katastrofe har opløst det tyske Rige i de Atomer, hvoraf det er svejset sammen. Man vil tage alle Konsekvenserne heller end saa meget som at tillade Udførelsen af en Høflighedsakt mod den forhadte; lad heller det danske Landbrug miste sine Chancer, lad heller Danmarks Eksistens svæve paa Usikkerhedens Kaardespids ved dets strategiske Blottethed over for Angreb sydfra, alt sammen hellere end at være den første til at række saa meget som en Finger til den forhadte.

Man maa ikke her indvende mod mig, at jeg gør mig Forsvaret for min Idé, at Danmark skal være den begyndende til at forhandle med Tyskland, altfor let derved, at jeg tager Modstanden i dens mest outrerede Skikkelse. Det yderliggaaende Standpunkt i Artiklen i „Aarhus Stiftstidende" er jo i Virkeligheden kun Konsekvensen af det, mine Kritikere har indtaget, idet Linierne blot er trukne op med noget skarpere Logik. Naar man i Spørgsmaal om handelspolitiske Fordele over for Tyskland ikke vil forhandle med saglige Argumenter, men kun med nationale i videste Almindelighed, saa er der her ikke nogen Væsensforskel, men kun en Gradsforskel fra det at føle sig fortørnet over, at Kronprinsen spiser til Middag i et tysk Officerskasino.

Og herpaa er det altsaa, der skal tages Sigte. Det kan altsaa være det samme med talmæssigt at bevise, at Danmark kan faa for saa og saa mange Millioner Kroner Fordele ved toldpolitiske Arrangementer, det kan ogsaa være det samme med den militærtekniske Paavisning af, at Danmarks strategiske Position styrkes ved en Forstaaelse med Tyskland; alt dette har i og for sig ingen Værd, naar det ikke samtidig indprentes, at den sande, patriotiske Følelse maa lede os i samme Retning.

Ved et besynderligt Skæbnens Træf er den fremhævede Artikel i „Aarhus Stiftstidende" undertegnet „Svend Trøst". Det er et Tilfælde, som i høj Grad ligner — en Mangel paa Tanke. Dengang Niels Ebbesen gjorde Holdt ved Broen over Randersaa for at stille sine Folk Valget mellem at følge ham paa den dristige Færd eller blive tilbage, da var der en, som blev tilbage, hans egen Søstersøn, Svend Trøst. Haanet blev han da af den djærve Ridder og hans raske Ryttere: fejg er du altsaa, Svend Trøst, nu da det netop gælder; se, ingen af mine Mænd bliver tilbage, kun du alene. Og saa viste det sig, at Svend Trøst var den modigste af dem alle; han alene havde Mod til at begaa den tilsyneladende fejge Handling for derigennem at frelse dem alle.

Det er det af Svend Trøst repræsenterede patriotiske Mod, som vi trænger til i vor moderne Politik, indadtil og udadtil. Men det opelskes ikke ved Fanfareartikler som den i „Aarhus Stiftstidende". At ville styrte sig ud i den vilde Kamp mod Arvefjenden, militært eller med økonomiske Midler, er meget heroisk, men det er lidet formaalstjenligt for dansk Nationalitets Bevarelse. Der skal tømres Bro, hvorad denne kan fortsætte sin Fremtidsgang, og de to fasteste Piller for denne Bro vil være Sikringen af et Marked for danske Landbrugsprodukter i Tyskland og Betryggelse af Landets militære Stilling mod Angreb sydfra. Det er en Svend Trøst-gerning at tømre denne Bro, og af Historien skal Folket lære, ogsaa endnu inden Nytten af denne Gerning er bleven bevist i Praksis, at det er en patriotisk Gerning, den mest patriotiske af alle; saa vil der vel heller ikke mangle Hænder til at arbejde med derpaa.

* * *

De fra tysk Side faldne Udtalelser angaaende Artiklerne i Sommer har paa deres Vis ikke mindre Interesse end de danske. Jeg tør ikke paastaa, at mit Kendskab til de i den tyske Presse offentliggjorte Artikler i Anledning af Afhandlingerne i „Tilskuerens" Julihæfte er fuldstændig udtømmende, da en stor Del er spredt rundt om i den tyske Provinspresse, dog tror jeg nok, at det Helhedsindtryk, jeg af disse Udtalelser har modtaget, gennemgaaende kan betragtes som Udtryk for den tyske offentlige Mening i denne Sag; at denne offentlige Mening, navnlig i et Land som Tyskland, ingenlunde er den eneste, afgørende Faktor, bliver igen noget for sig.

De tyske Blades Artikler har i alt væsentligt bragt Bekræftelsen af, hvad jeg dengang hævdede, at der i Tyskland er Villighed til at lytte til, hvad der fremsættes paa denne Side Kongeaaen. Ja vel, siges der, lad os handle; der kan, ogsaa fraset vore nationale Mellemværender, sikkert altid komme noget ud til Fordel for begge Parter. De mere lyrisk stemte Artikler sætter saa tillige nogle smukke Sving paa ved Henvisning til Raceslægtskabet og ved Omtale af „den lille, tapre og levedygtige Nation"; „en fornuftig Udsoning mellem de to af Naturen til hinanden henviste og stammebeslægtede Nationer er der i Virkeligheden i alt væsentligt ikke mere nogen Hindring for" („Berl. Tageblatt",

28. Juli 1902)[1]. De andre og mere forsigtige nøjes med at antyde, at den handelspolitiske Forstaaelse kan blive en Begyndelse til et mere tillidsfuldt gensidigt Forhold („handelspolitische Vereinbarungen, die abgesehen von ihrer unmittelbaren Bedeutung ihrerseits ein vertrauensvolleres Verhältniss anbahnen helfen können" („Hamb. Corresp.", 9. Juli 1902). Men alle er de enige om at betone, at det første Skridt til Hidførelsen af nye, mellemrigske Tilstande maa ske fra dansk Side.

Noget andet eller mere end det her sagte kan man heller ikke ret vel vente sig fra tysk Side end netop dette: Vi er villige til at forhandle, og sig I saa først, hvad I forlanger og hvad I byder. Thi det maa man vel huske paa, at de to Parter ikke staar paa lige Fod, ikke blot, fordi den ene Part overhovedet er den stærke og den besiddende, medens den anden er den svage og den udplyndrede, men fordi selve de Interesser, der i første Omgang skal forhandles om, har langt mere vital Betydning for den ene end for den anden. Det kan blive en Behagelighed for Tyskland at kunne faa en Del af sit Forbrug af Kød og Flæsk og Smør dækket fra Danmark, for Danmark kan det under visse toldpolitiske Konstellationer blive en Livsbetingelse at faa aabnet et Marked paa gode Vilkaar for disse Produkter i Tyskland.

I det Øjeblik, disse Linier skrives, er det umuligt at afgøre, hvilken Betydning Vedtagelsen af den tyske Toldlov vil faa for de danske Udsigter paa dette Punkt. Ved Begyndelsen af tredje Behandling, 3. December, indbragte Herold et Særforslag om Tolden paa Kvæg og Kød. Men hvorledes det endelige Resultat end bliver, saa meget er sikkert, at om de tyske Agrarer end faar drevet Priserne for deres Kød aldrig saa højt i Vejret, kan de, selv med den deraf følgende Nedgang i Forbruget, aldrig producere saa meget, at de kan dække dette; der vil ligefuldt blive Anvendelse for fremmede Landbrugsprodukter, og naar der skal indføres, saa er det dermed givet, at det ikke vil være muligt at kaste hele Forøgelsen af Toldbyrden over paa Sælgeren.

Foruden de handelspolitiske Overvejelser er der ogsaa et militærpolitisk Punkt, der i den sidste Tid trænger sig stadig mere i Forgrunden; det er Bornholm. Jeg har i min første Artikel („Vort Forsvar og vor Udenrigspolitik", Tilskueren, Oktober 1901) givet

[1]) Det samme Blad betegner mig som „freisinniger Schriftsteller", en Betegnelse, jeg dog ingenlunde tør tillægge mig, i hvert Fald ikke i den Betydning, hvori „Berl. Tageb." ellers bruger dette Ord.

en Fremstilling af Danmarks Risiko i Tilfælde af Angreb fra Syd. Angreb, som man jo oftest tænker sig rettede mod København. Men Danmark ejer et Punkt, der under storpolitiske Forviklinger i Østersøen snarere og hurtigere vil komme til at spille en Rolle end Fæstningen København, og det er Bornholm. Den strategiske Interesse, som Tyskerne viser for denne Ø. og som netop i de sidste Par Aar er taget til i en forbavsende Grad, er ikke helt fri for at være foruroligende. Den Mulighed ligger ikke fjernt, at under en eventuel tysk-russisk Krig Tyskerne besætter Punkter paa Bornholm, hvor de jo allerede i Fredstid, takket være deres Aktiestenbrud paa Hammeren, kun er altfor godt hjemme. Danmark vil naturligvis under en Stormagtskrig i Østersøen erklære sig neutral, men Neutraliteten medfører folkeretlig Forpligtelse til at forsvare sit Territorium mod alle uvedkommende, og hvilken af de to Parter, der kommer for sent til at bemægtige sig dette Punkt, der i en Stormagts Haand nemt kan gøres til et østersøisk Gibraltar, vil henholde sig til den Nation, der er Øens Suveræn, og som ikke har opfyldt sine Neutralitetsforpligtelser. Da Svenskerne i Krimkrigen erklærede over for Rusland, at de ikke kunde lukke deres Havne for Vestmagterne, lod Russerne sig dermed nøje, hovedsagelig vel nok, fordi de fik andet at tænke paa. Men det er derfor ikke sandsynligt, at man næste Gang kan slippe med en saadan Erklæring. Bornholm er ved de historiske Traditioner fra det syttende Aarhundrede saa fast knyttet til Danmarks Krone som nogen Landsdel i Riget, men Bornholm kan ikke forsvares mod en Landgang. Der foreligger fra en af de tidligere Kommandanter paa Øen, Oberst Krag, Forslag til en Befæstning midt paa Øen; Hensigten med denne Befæstning er at danne et Støttepunkt og Samlingspunkt for Øens Besætning i Tilfælde af Angreb, idet man gaar ud fra den principielle Forudsætning, at en Landgang ikke kan afværges. I den nuværende Tilstand er Batterierne paa Bornholm forsynede med fuldstændig antikveret Skyts, der maaske kan blive fuldt saa farligt for den, der fyrer det af, som for Fjenden. Men selv om ogsaa Tanken om et centralt Befæstningsanlæg midt paa Øen blev realiseret — man kunde jo uden større Bekostning hertil anvende nogle af de Kanoner, der udrangeres ved Hærens Forsyning med nyt Feltskyts, og som allenfals vilde være adskillig bedre end de, som nu findes derovre — selv om dette blev gjort, og der anvendtes Penge derpaa, hvad der jo i sig selv heller ikke er megen Udsigt til, saa vil alt dette ikke kunne for-

hindre, at en fjendtlig, eventuel tysk Styrke gaar i Land og sætter sig fast. Med Tyskland som Fjende paa Bornholm, en Ø, som Danmark er historisk forpligtet til at forsvare med alle Midler, saa sandt som ingen Landsdel har vist større Rigstroskab, er vi midt ude i den store Strømhvirvel, hvor det lille Statsskib kun altfor let kan opsluges og gaa til Grunde.

* * *

At overveje dette og mere — for at undgaa Gentagelser, saa nyttige de end i pædagogisk Henseende kan være, maa jeg her nøjes med at henvise til den lange Række i mine tidligere Artikler fremhævede Kendsgerninger — og at indse, at de Konsekvenser, man derved ledes til, ikke blot er de logisk rigtige, men eo ipso ogsaa de patriotisk følgeværdige, det er den Opgave, der stilles det danske Folk. Netop fordi de nationale Spørgsmaals Overvejelse er saa vigtig, netop derfor maa den foregaa paa rationelt Grundlag, og al sand, videnskabelig Forskning er forudsætningsløs. Vi har ikke længer Raad til Skaaltale- og Hurrapolitik. Her har de Nationalliberale været saa flotte, at vi, deres Efterkommere og Arvtagere, virkelig maa beflitte os paa noget mere Sparsommelighed. Kan man med nationaløkonomiske eller strategiske Beviser godtgøre, at der gives andre og bedre Veje til at sikre Landets Selvstændighed end at entrere med vor sydlige Nabo, lad saa Folk skynde sig at komme frem med disse, og vi vil alle gladelig følge efter. Eller kan man med lignende nøgterne, nationaløkonomiske og strategiske Bevismidler gøre det klart, at ved Forhandling med Tyskland er der mere at tabe end at vinde, velan, lad os saa sætte os stilfærdige hen og give os Gud i Vold. Men naar man hidtil i alt væsentligt fra den danske Kritiks Side har rykket frem med Hensynet til Danmarks „Værdighed“, med Minderne fra Dybbøl og Als o. s. v., saa maa jeg herved betragte det som godtgjort, at man ingen saglige Beviser kan fremføre. Og jeg anser det for en Fædrelandsvens Pligt i et saadant Spørgsmaal ikke at anerkende andre Beviser end netop saadanne.

Det er da ogsaa ret besynderligt, at man kan tro at fremme Sønderjydernes Sag ved at sætte Landets Eksistens paa Spil. Lad os først arbejde paa at skabe de bedst mulige Livsvilkaar for Kongeriget Danmark, og lad os saa derefter se, om der ikke maaske hos et venligsindet Tyskland skulde være mere at opnaa

for de Danske, som ikke hører til Kongeriget, end hos et Tyskland, der staar os fjendsk.

Der er et Punkt, som jeg tidligere ikke har haft Lejlighed til at fremhæve, og det er det kulturelle. Det er fra forskellige Sider bleven sagt, at der er den Fare ved Tilnærmelse til Tyskland, at vi bliver slugt af den tyske Kultur. Jeg tror, at denne Fare ikke vil blive vanskelig at bekæmpe, og idet et lille Land naturligt skal søge udefter, saa vil vi, ligesom vi politisk kan finde Støtte i Tyskland, saaledes kulturelt kunne finde den i England. Professor Brandes bemærker i sin anførte Artikel (Pag. 842), at vi „ved udelukkende at søge vor Dannelse i Tyskland og England kun vil opnaa at indsnævre os“. Som om ikke disse to Landes Kultur var hinanden diametralt modsat, og som om der overhovedet herhjemme i Forvejen var noget almindeligt Kendskab til England. Professor Brandes er selv ved sin Virksomhed for at tilføre os udenlandske Aandsværdier bleven medskyldig i, at dette ikke er Tilfældet; det er en Undladelse, der er lige saa godt som et helt Program, naar Forfatteren af „Hovedstrømninger“ ikke behandler, ja, knap nok nævner Carlyle. Men den yngre Slægt — den fra den anden Side af Skærmbrættet — skal nok selv vide at finde, hvad den har Brug for. Det er næppe rigtigt, naar Professor Brandes (sammesteds) i sit Forsvar for den romanske Kultur betegner Holberg som hovedsagelig franskdannet; det var da snarere under Opholdet i England, at Holbergs Personlighed modtog det Præg, der skabte dens Betydning herhjemme. Og i den moderne, friske og frodige engelske Litteratur, der netop har Værdi ved dens inderlige Forbindelse med alt, hvad der rører sig i det virkelige Liv, politisk og socialt, der vil dansk Aandsliv finde tilstrækkelig Modvægt mod alle tyske Farer. En Tilslutning til England, en nærmere Beskæftigelse med hvad der her foregaar i Presse og Parlament, i Bøger og paa Scenen, vil saa langtfra være en Indsnævring, at det tværtimod vil betegne en positiv Forøgelse, saa sandt som nu til Dags Uvidenheden om engelske Forhold og engelske Personligheder. selv i de saakaldte dannede Kredse, er grænseløs. England er det, vi skal se hen til at lære af, ikke mindst i Kraft af Slægtskabet; dette sidste har da særligt Bud til Jyderne. Det er betegnende nok, at en af de mest begavede i det yngre Kuld, Johannes V. Jensen, søger at redde sin lokalpatriotiske, jydske Stolthedsfølelse ved at appellere til England: „Da Jydernes Historie,“ siger han („Danmarks Historie og Jyderne“, i Jydsk Stævne, Pag. 4) ophørte i Danmark, fortsattes den i England

og Amerika. Og der hører vi hjemme. En Englænders Selvfølelse er vor Selvfølelse. Vor Danskhed staar og falder ikke med Kongeriget Danmark eller det danske Sprog.“ Naa, dette er nu paa denne Forfatters sædvanlige Maner lovlig krast udtrykt, og jeg tvivler meget om, at en Englænder vil diskontere saa vidt gaaende Veksler, som der her trækkes paa Landsmandsskabet, men det er i hvert Fald et klart Bevis paa, at de yngre har den rigtige Fornemmelse af, hvor de skal hen for at finde den kulturelle Vekselvirkning, de tiltrænger.

Og dermed er da Kredsen draget for de Baner, som Danmarks Fremtid i sin politiske og i sin kulturelle Udvikling formentlig helst skal følge: Mod Syd og mod Vest, med politisk og økonomisk Støtte til Landets Selvstændighed og med Paavirkning fra de forglemte Fættere hinsides Havet til Nationalitetens aandelige Foryngelse; dermed vil dansk Politik og Kultur være skærmet mod det fremmede; thi — for endnu en Gang at citere Manden fra den anden Side af Skærmbrættet — „Was euch fremd ist, dürft ihr nicht leiden“.

J. Østrup

JULIUS LANGES BREVE

Breve fra Julius Lange, udgivne af P. Købke. — Det nordiske Forlag

JEG har altid forhen fundet et lille Vers, som den hollandske Digter Vondel skrev i Anledning af Rembrandts Portræt af Præsten Anslo, for et af de snurrigste Vidnesbyrd om den ringe Forstaaelse, den store Kunstner mødte hos sin Samtid. Verset beklager kort og tørt, at Rembrandt ikke har ævnet at gengive Anslos Stemme. Det er jo fuldendt taabeligt! Under Læsningen af den nysudkomne Samling Breve fra Julius Lange faldt det mig dog ind, at der muligt kunde dølge sig en Tanke i det tilsyneladende tankeløse Vers. Vondel har maaske villet sige: Jeg bryder mig ikke stort om det ydre Billede af Manden, selv om det er godt; jeg føler mig ham nærmere; jeg mindes bedre hele hans Væsens Ejendommelighed, naar et Par Linier fra hans Haand atter bringer Klangen af hans Stemme til at tone i mit Øre. Har noget saadant været Vondels Mening, kunde han sikkert faa Medhold hos mange, der har Venner fjernt eller i Graven.

Julius Langes Breve, der i en yderst underholdende Form omhandler personlige Oplevelser, Rejseindtryk, Betragtninger over arkæologiske, kunstneriske, historiske, litterære og filosofiske Spørgsmaal, og endda meget andet, noget nær alt mellem Himmel og Jord, vil utvivlsomt kunne læses med Fornøjelse og Udbytte ogsaa af Mennesker, der aldrig har kendt eller hørt Julius Lange. Sagtens maa alligevel et og andet forekomme saadanne Læsere for let og ligegyldigt til at kunne fængsle dem stærkt. Os vil selv dette fortrylle ved at fremmane hans Stemmes smukke Klang og ejen-

dommelige Tonefald. Vi synes overalt at høre den fremsætte de vel tænkte og vel byggede Sætninger, langsomt og med Vægt, naar Talen er den barske Alvor, gælder Indsigelse mod forfløjne Tanker og uforsigtige Ord. Vi synes at fornemme Stemmens muntre Klukken, naar den løsslipper en Strøm af overgivne Indfald fra det rige Fond af straalende Lune, han trods Sorger og Sygdom formaaede at bevare usvækket lige til sin Død. For det levende Billede af Langes brede, runde, store og stærke Personlighed, som disse Breve tilbagekalder, er vi dem mest taknemmelige.

En god Prøve paa Langes vidfulde Skemt giver hans Brev til Krøyer, da der er Tale om at købe Cederstrøms „Enken“ til Galleriet. „Jeg har nu altid havt et ømt Hjerte, og det skærer mig i det, at den stakkels Enke ikke kan finde den Knage her i Livet, som hun kan hænge sig paa. Og det maa da ogsaa være kedeligt for Cederstrøm, om han til evig Tid skal have sin egen Enke hjemme hos sig. Der er jo mange Exempler paa, at man har skilt sig fra sin Kone — at det saa skal være saa vanskeligt at skille sig ved sin Enke!“ Samme Tonart har Spøgen i mange andre af Langes Breve. Undertiden er den næsten drengekaad, som i de Breve, hvor han tildeler Venner klingende Navne og prunkende Titler. Mange vil vel undre sig over at finde den dygtige Videnskabsmand saa kær i barnlig Spas. Men der vedblev at være et godt Stykke af et Legebarn tilbage hos Julius Lange. Jeg glemmer ikke let nogle spændende Øjeblikke, da vissent Løv blev vendt for at genfinde en kostbar og sørgelig berømt Sølvdolk, som var gleden ud af hans Lomme under en Tagfat op ad Ørholms Bakker.

Som Brevene nu foreligger, er de, trods enkelte skrappe Udfald til højre og til venstre — mest til venstre — rigere paa Salt end paa Peber. Men i den historiske Sandheds Navn maa det siges, at Peberet ikke var et Krydderi, som Lange nægtede sig. Det skyldes vistnok for en stor Del de rimelige Hensyn, Udgiveren har maattet tage, naar der i de udgivne Breve kun er bleven en forholdsvis ringe Dosis tilbage af det. Lange udtalte sig jævnligt privat om Forhold og Personer med en Djærvhed, der ikke stemmede med Forsigtigheden i hans offentlige Færd. Efter disse Breve at dømme synes han næsten urimeligt harmløs godmodig; det var han ikke i Virkeligheden.

Positiv Belæring finder man selvfølgeligt i rigere Maal i Langes Skrifter end i hans Breve, skøndt der i disse ogsaa i saa Henseende

er Udbytte at høste. Saaledes giver et Brev fra 1869 en meget god — om end nu en Smule forældet — Anvisning paa Værker, som bør studeres, naar man vil foretage en Studierejse til Italien med Udbytte, foruden en — mindre forældet — Anvisning paa, hvad man ikke bør undlade at se og gøre, naar man naar derned. Og Rejsebrevenes Omtale af Kunst og Kunstværker har jo overalt den ikke ringe Fordel fremfor Bøgernes at gengive de friske, umiddelbare Indtryk. Lange paastod, at han blev et nyt og bedre Menneske blot han naaede til Kiel, „vi skriver altfor meget og vi rejser altfor lidt.“ Vi lærer af disse Breve ret at kende med hvilken Iver, luende Begejstring, ja ofte overstrømmende Jubel, Lange paa sine talrige Udenlandsrejser dyrkede Studierne i Marken. Mange fortræffelige Breve er fra 1878, da Lange først var i Madrid sammen med danske Malere, der omvendte ham til Dyrkelsen af Velasquez, senere i Paris under den store Verdensudstilling. „Jeg har det allervoldsomste Mas med Fjenden, hvis Mandstyrke er frygtelig og Courage forfærdelig,“ skriver han i et Brev til Schwartz. „Jeg maa indskrænke mig til at kalde Bonnat et Asen og Bouguereau et Fæ og havde overhovedet mest Lyst til at grine ad den hele Armé paa enkelte Undtagelser nær; men Verden vilde alligevel tro, at jeg, hvis jeg ikke indlod mig i formelig Turnering med dem, var slagen skammelig af Marken.“ Saa godt Humør havde Lange, naar han var i Felten og drog Kritikkens „med Drageblod besmurte Dyrendal.“

Aldeles mesterlig er den dybt rammende Kritik af Bonnat, Lange har givet i et Brev til Krøyer. Derimod kan selv ikke vi, som nu føler os fristede til at opponere mod Modeforgudelsen af Bøcklin, billige de Skældsord, med hvilke Lange i et Brev fra 1875 overdænger denne Maler. Da Bøcklin endnu var ret uberømt, var dog det første Indtryk af hans Værker i Schacks Galleri Følelsen af, hvor højt hans ualmindelige Talent ragede op i den tyske Kunst. Lange mener, at han kun spekulerede paa at fortjene Penge ved „nye Djævelskunster“. Bøcklins Smag er os altfor tysk, hans Efterfølgere gyselige, men selv en Tysker fortjener Retfærdighed. Ti Aar senere omtaler Lange ham ogsaa med Agtelse, ja, finder ham endog i en ganske særegen Retning „stor og genial“. Raabet „Geschäft und Originalitet“ løfter Lange da mod Hammershøi! Det turde dog være en af Kritikens helligste Pligter at forsvare Originaliteten, naar den en sjælden Gang virkeligt findes, og særligt

værne den mod at mistydes som et Geschäftskneb. Lange brugte ikke altid Sværdet Dyrendal paa rette Maade.

Adskillige af de almindelige Betragtninger Brevene fremsætter, er af fuld saa stor Værdi som deres kritiske Bemærkninger om ny og gammel Kunst. Forholdet mellem vor Kunst og Udlandets optog Lange stærkt. Da han 1868 havde set Regnaults Billede af Automedon paa det franske Akademis Udstilling i Rom, ønsker han at kunne „laane dette Billede til København og udstille det i Antiksalen; det vilde falde ned som en Bombe, men være ganske tjenligt til at røre op i de stillestaaende Vande hjemme hos os.“ Han havde et klart Blik for Farerne for Kunst og Kultur i et lille Land, hvor den ædle Middelmaadighed lettest naar Paaskønnelse og Saltet staar i Risiko for at smelte bort. Han skriver 1894 til Werenskiold: „En Maler som De bør ikke leve til evige Tider i en Sandørken, maaske ikke engang i Norge. Jeg er ellers Nationalist; men det kommer deraf, at jeg er en uforbederlig Idealist, der betragter Nationerne, som de burde være, ikke som de ere. De smaa Nationer ere saa udsatte for at stille, hvad man kunde kalde Provinsfordringer til deres Kunstnere; og endog de bedste Kunstnere kunne ikke være helt uafhængige af deres Milieu. Luften er dog altid lidt dorsk ude i Provinserne, og skal man bestandig søge Landets ypperste Kunstner ude paa Landet, saa vil det engang hænde, at man træffer ham slumrende paa sin Trone, „med Sceptret bagvendt i den venstre Haand“.“

Billedet fra „Aladdin“ faar ny Betydning for os i denne vise Betragtning, der ikke har mistet sin Aktualitet i en Tid og i et Land, hvor vi, som Knud Sjællandsfar siger, er tilbøjelige til at indrette os med det næstbedste i den Tro, at saaledes er det bedst. Og af den Art vise Betragninger er der mange i Langes Breve. Ikke alene, hvor de omhandler Kunst. Lange var jo ikke udelukkende Fagmenneske. Trods sin Lærdom og videnskabelige Grundighed var han maaske ikke engang noget udpræget Fagmenneske. Han søgte mindre Kunsten i Kunsten end Mennesket i Kunsten og forstod sig bedre paa dette end paa hint. Han var en højtfortjent Kunstforsker, den bedste Forfatter om Kunst, Danmark har haft, men jo dog endnu mere betydelig som Aand og Personlighed.

I sin Kunstopfattelse var han udpræget konservativ, for saa vidt som han kun nølende anerkendte den Kunst, der ikke mødte med den almindelige Paaskønnelses Autoritet; maaske fik han under-

tiden først Øje paa nye Lys, naar de var brændt ned i Stagen og begyndte at ose. Men det er næppe rigtigt i al Almindelighed at betegne ham som en afgjort konservativ Natur. Han siger selv et Sted, at han „slet ikke anser „Radikalisme“ som saadan for noget reelt; den er en foreløbig og journalistisk Benævnelse; hvad der i Virkeligheden hører sammen med Hensyn til Standpunktet, er det en meget vanskelig Sag at undersøge.“ — I øvrigt er det jo ogsaa over for Kunst (og Litteratur) undertiden svært at sige, om Standpunktet er konservativt eller radikalt; den Opfattelse, at Kanél er Kanél og det andet noget andet, synes maaske nu mange forældet, men kommer vel nok til Ære igen. — Paa ét Punkt var Langes Stilling klar. Mellem „Aandens Sol og Præstepraasen“ havde han truffet sit Valg: han viser sig ogsaa i disse Breve som en ilter Stridsmand for Sandhedens absolute Hellighed og Ukrænkelighed.

Han var heller ikke absolut fornøjet med flere for det rette konservative Sind fredhellige Institutioner. Som Akademiets Sekretær arbejdede han paa en radikal Omordning af Plenarforsamlingen og glædede sig til „Tableauet“, naar Bomben sprang. Han beklagede Taabeligheden af Lunds Angreb paa Universitetet, „allermest, fordi der jo var god Grund til at slaa løs paa adskilligt Humbug ved Universitetsvidenskabeligheden“. Han irettesætter i et spøgende Brev Andreas Weis for et Forsøg paa at foranledige, at Gallerikommissionen gør et fornuftigt Indkøb, „da saadant aldeles strider mod vore Traditioner i den senere Periode“. Synderlig Tapperhed i Kampen for at skabe en ny og bedre Tingenes Orden viste han dog ikke altid. Hans Forslag til Indskrifter paa Kunstmuseet er morsomme, men naar han indsaa', at Kunsten her manglede Plads og det hele „hverken var hugget eller stukket“, burde han snarere med den Autoritet, hans Stilling gav ham, have bekæmpet de sørgelige Misgreb ved Opførelsen af denne Bygning, end i sine Foredrag om Kunstsamlingernes Ordning at sige rosende Fraser om Arkitektens bekendte Kompositionstalent. „Dahlerup havde laant mig Tegningerne“, sagde han, da jeg bebrejdede ham det. Jeg finder ikke Forsvaret fyldestgørende. Jeg tror, at den bløde Mildhed paa Bunden af hans Natur gjorde ham Tanken om at faa alvorlige Uvenner meget ukær. Han var maaske bleven en Smule forkælet af aldrig at have været udsat for meget haarde Angreb, og opfattede næppe som Monsieur Bergeret Udskældsordene fra Sandhedens Fjender som de mest attraaværdige Hæderstegn.

Efterfølgende Billet fra ham i Anledning af en skandaløs Udnævnelse i Okt. 1892 fortjener vistnok at trykkes. „Kære Ven! Saafremt Du — hvad jeg selvfølgelig ikke blander mig i — offentlig tager til Orde om Adv. Klubiens Udnævnelse til Direktør for Malerisamlingen, saa vis mig den personlige Tjeneste ikke at meddele Noget om, at jeg havde meldt mig som Kandidat til Embedet ved et Privatbrev til Ministeren. Det vilde være mig meget imod at spille den Forurettedes Rolle. Forresten ere vi vistnok enige med Hensyn til Bedømmelsen af Faktum, ganske uden Hensyn til mig selv. Glem ikke Tirsdag Aften ved 8-Tiden! Din hengivne Jul. Lange.“ Kort efter modtog Lange en Middagsindbydelse fra Klubien. „Han slaar Paraplyen op!“ sagde Lange. Men han gik til Middagen.

Kunde hin førnævnte bløde Mildhed inderst inde i Langes Natur medføre nogen Veghed i hans Optræden, saa hørte den jo alligevel til hans allerbedste Egenskaber. Han var ilsindet, ikke stærk til at taale Modsigelser, let opblussende, men han fortrød hurtigt sin Heftighed og strakte gerne Haanden ud til Forsoning. „Jeg frygter for“, siger han i et Brev, „at alle de Venner, som jeg holder mest af, bære Skrammer af min mindre behagelige Nærhed“. Maadeholdet var hos ham i Virkeligheden ikke Klogskab, men Visdom. Han havde ladet sig belære af Grækerne, af selve Pallas Athene, „som var en meget intelligent Dame, uagtet hun ikke gjorde Toilette efter Nutidens Mode“, og nøje mærket sig hendes Ord til den snilde Odysseus, at Guderne ikke taaler Overmod og Hoffærdighed, men elsker det ydmyge Sind. Skemten i Langes Breve har ofte ham selv til Genstand. Han spøger endog med sine Ulykker, med sin Døvhed og med den Sygdom, der bragte ham Døden. Han spøger jævnligt med sin egen Dygtighed som Foredragsholder og som Forfatter. Han vidste naturligvis nok, hvad han selv var værd, men han var dog saa virkelig vis, at han i Sandhed var beskeden. En Dag citerede han triumferende en Artikel, i hvilken Professor Dietrichson havde skrevet: „Der synes virkelig her at være et Hul i Professor Langes Viden.“ „Er det ikke godt! Et Hul! Synes at være!! Tænk, jeg har altid gaaet og bildt mig ind, at min Viden var lutter Huller!“

„Elskværdighed“ er et altfor graat og grimt Ord til ret at betegne en fremherskende Egenskab ved disse Breves Form og Indhold. Brevene vil vise enhver, der ikke har vidst det før, at Julius Lange foruden at være et af de lyseste Hoveder i vort Land

tillige i sin inderste Bund, Hjertebunden, var et ualmindeligt elskeligt Menneske. Vi er ikke Udgiveren mindst taknemmelig, fordi han har meddelt os de smukke Breve, Lange skrev til sine Børn. Fra Nauheim fortæller han sin yngste Søn, at Hotellets Elevator „styres af en flink Dreng paa 14 Aar, som jeg godt kan lide i Mangel af dig, og naar jeg faar Brev fra dig, saa giver jeg ham Drikkepenge til hans Sparebøsse.“ Det er kendt nok, — og Brevene bringer det i Erindring, — at det ikke blev Lange beskaaret at høste Laurbær for sine Forsøg som Digter. Maaske er dog det bedste blandt alle Brevene det nedenanførte Digt, han 1894 sendte som Julehilsen til sin Datter med en Kvist torneløse Roser. I en aandfuld og fuldendt nydelig Form indprentes der hende en erfaren Mands og en god Faders sunde Livslære.

„Paa Sletten udenfor Assisis Høje
et Kloster ligger fjernt fra Verdensvrimlen.
I Haven, gemt imellem Klostrets Fløje,
der voxer Rosenbuske, som af Himlen
— saa siger man — fik den Vidundergave:
at Roser vel, men Torne ej de have.

Sankt Frans har plantet dem, og du maa vide,
de havde dengang Torne, saa der stænked
lidt af hans Blod paa Bladets grønne Side
— det ses endnu —; men ham Madonna skænked
den Naade, at blandt Roser hans alene
gro uden nogen Torn fra deres Grene.

Saalunde lønned hun hans fromme Hjerte,
og fin og kvindelig var hendes Gave;
Symbol paa Salighed foruden Smerte
blev denne torneløse Rosenhave.
Hvo elsker ikke Roser! Hvo vil ikke
helst være fri for Tornene, der stikke!

En høstbrun Morgen, medens Skyer svæved
om Bjergets Side, saa jeg Rosengaarden,
vel gitret til — og Gitret ej jeg hæved —;
Saa fik jeg Tvivl, om alting var i Orden:
om torneløse Rosers Aabenbaring
dog ikke stred for meget mod Erfaring.

Hvem véd, om ikke fromme Fingre pilled
de Torne væk, som denne Kvist mon bære!
Jeg plukked den ej selv, jeg har kun villet
til dig den bringe med den lille Lære:
tro ej, der Roser uden Torne gives;
pluk Rosen, selv om du af Tornen rives.

Jeg ønsker ikke Torne dig — hvor kunde
jeg ønske dem! — Jeg ønsker dig kun Glæde.
Men fuldt og fast jeg tror, at ingenlunde
den Vej bli'er torneløs, som vi maa træde.
Vær modig! Lad fra Rosen ej dig skræmme,
om end du Tornes Stik faar at fornemme!"

KARL MADSEN

ANGST

Jeg ser en Ørken for mig — milevidt
kun Sand og atter Sand, som Solen bager
og Vinden løfter svagt med dovne Kast. —
Det gaar kun møjsomt fremad, Skridt for Skridt,
skønt Angstens rappe Svøbeslag mig jager,
og Tanken iler frem med Dødens Hast.

Hvorfra jeg kom? Jeg véd det ikke mer,
jeg mindes kun den samme golde Flade
og Fodens Vaklen i det hede Sand;
den samme straalestærke Sol, der ser,
stirrende fra sit evigt høje Stade
foruden Skaansel, paa en fredløs Mand.

Hvorhen min Flugt skal gaa? Jeg véd det ej —
Engang jeg har vel trot at se en Stjerne
og hørt en Røst og fulgt et fremmed Spor;
forlængst jeg misted Sans for Maal og Vej,
den vilde Rædsel greb min trætte Hjerne
og drev mig ud, hvor ingen Vandrer fòr.

Navnløse Angst — for hvad? Jeg véd det ikke;
for Nattens Mulm og Dagens hvide Glans,
for Livets hæse Brøl og vilde Dans,
for Dødens visne Mund og slukte Blikke.

For egen Røst og andre Stemmers Lyd,
for Ensomhedens gaadefyldte Øde,
for alt, som volder Slægtens Kval og Brøde,
for alt, som er dens Haab og høje Fryd.

For dem, hvis Maal og Med jeg aldrig fatter,
for hver og en som var mit Hjerte kær,
for mine vaandefulde Tankers Hær,
for Visdoms Raad og Vanvids kolde Latter.

Og stedse mere hastig er min Flugt
igennem Ørknens evigt golde Sommer,
hvor Afsind er paa Lur fra hver en Kant —
gives der Fred, naar Tankens Lys er slukt?
Dødes min vilde Gru for det, der kommer,
og er der Glemsel til for det, der svandt?

Tyge Fr. Broge

TEATRENE

EFTERAARET 1902

Det kgl. Teater: De Usynlige. Over Evne I. Paa Storhove. Den gamle Pavillon. *Dagmarteatret:* En Forbryder. Uden for Loven. Hamlet.

MON ikke en Kritiker engang kunde faa Lyst til at skrive en Kritik af Publikum. Det kunde blive et helt lærerigt Stykke Arbejde. Allerede Horats har bemærket, at det i sløje Teatertider kan være en nok saa fornøjelig Komedie at se paa Tilskuerne som paa Skuespillet. Det vilde virkelig være meget oplysende, om en Mand, der havde Tid og Lejlighed til at gøre de nødvendige statistiske Forarbejder og Humør og Iagttagelsesevne nok til at udspejde et Publikum i Funktion, vilde fortælle os ikke blot, hvem det er der gaar i Teatret og hvad der trækker bedst, men hvorledes nu til Dags det københavnske Publikum fungerer.

Der vilde da ikke være nogen Fare for, at en Kritiker, der ellers er vant til at bruge Brodden, vilde blive nødt til at knække Spidsen af sin Pen, fordi han for en Gangs Skyld drejede den fra Skuespillet til dets Tilskuere. Tværtimod — om man i Stedet for bestandig at stikke til Hr. Martinius Nielsen — som jo dog intet bider paa, da han efterhaanden har opnaaet Uforbederlighedens Urørlighed — kunde faa Lov at pirke i hans Publikum! Der er næppe noget andet offentligt Sted her i Landet, hvor man stærkere føler Lugten af den Middelstandens Aand, der behersker os, end ved en Førsteforestilling i Dagmarteatret. Hvilken bitter Morskab det gav at betragte dette „Premiere-Publikum" ved den historiske Hamletaften! Hvilken „state of Denmark"! Saa vidt Øjet rakte, ikke ét Ansigt, der betød noget og som det var muligt at sætte i Forbindelse med „Hamlet" — et Tal, men ingen Enere, et Publikum uden Profil, et rent Frikadelle-Fysiognomi. Og som denne udtryksløse Masse overgav sig i Lyden af Hr. Martinius Nielsen som Jyden i en Præken — indtil de berømte Piber. Da skulde man se en Stejlen, som det var traadt paa Tæerne: Gud! Hvor kom det fra? Hvem er det?

Saa afvant med bestemte og tydelige Meningstilkendegivelser er Folk efterhaanden blevet, at denne Udpibning forekom mange brave Folk en Skandale. Det havde unægtelig været en større, om den var udeblevet. Det danske Publikum er et tamt Dyr.

Det er morsomt at høre det knurre. Gustav Wieds „Den gamle Pavillon“ paa det kgl. Teater ender med et Selvmord, som imod Sædvane foregaar uden for Scenen, og Publikum bliver heller ikke senere konfronteret med Liget. Fintfølende Tilskuere vilde have takket Forfatteren til, men i det kongelige Teater var man i al Fald den første Aften fornærmet, der gik ligefrem en Brummen gennem Huset: man vilde se Liget. Det var nok en af Grundene til, at Wieds Stykke ingen ret Lykke gjorde, at Publikum ikke kunde lide ligesom at gaa sulten hjem. I det hele har det kongelige Teaters Publikum vist ikke meget at lade Dagmarteatrets høre. Det er dog for galt, at da „Erasmus Montanus“, vor anseligste Komedie, gik første Gang i dette Efteraar, var Huset — „Holbergs Hus“ — tomt, men da det anden Gang gik, skinnede Parkettet af Bourgeoisiets Skjortebryster og Silkekjoler, fordi Adelina Gené dansede bagefter i „Coppelia“ — en Forestilling, der i æstetisk Værd ikke stod over, hvad der i gamle Dage kunde ses paa et veldresseret Loppeteater. De Penge, som ved den Lejlighed gik i Teatrets Kasse, er tjente imod eller fra Holberg og Skuespillet. Det er jo ikke anderledes end i de danske Komediers første Dage, da man indforskrev „Dansemesterens Kæreste“ for at opvarte Tilskuerne. Den, der tror paa Smagens Fremskridt, kan undertiden faa haarde Nødder at knække. Man skulde forsværge, at der i det hele taget fandtes et dansk Publikum.

Maaske det netop ogsaa er det Resultat, man vilde komme til ved en omhyggelig Tilskuer-Statistik og -Filosofi. Det danske Publikum er ikke saa meget dumt, skikkeligt — eller hvilke andre Prædikater man kunde haane det med. Det er slet ikke. Der har engang været et Publikum i København, men der er det ikke mere. Spidsen er for lang Tid siden taget af det. Den højeste Intelligens gaar ikke mere i Teatret. Et Parket, der betyder noget, findes ikke mere, næppe nok et Parterre — man blev ordentlig glad overrasket ved at høre, at det var Studenter, der havde pebet i Dagmarteatret; man troede, at heller ikke Studenterne gik i Teatret mere. Vi har Kritikere til at varetage Publikums Interesser, men selv synes det uden al kritisk Bevidsthed. Det mangler Grundlaget: Selvbevidstheden. Det véd simpelthen ikke, hvad det vil. Det vilde vistnok give artige Resultater, om man kunde faa Publikum til at fortælle, hvorfor det gaar i Teatret. De færreste vilde kunne svare saa sikkert som den lille Antonie i „Sparekassen“, der véd, at det er „en stor Lykke“ at gaa i Teatret, for der kan man baade le og græde og somme Tider begge Dele paa én Gang, og „videre kan vi Mennesker ikke drive det“.

Det er jo ganske rigtigt. Det som gør et Publikum af en sammenløben Flok er netop, at de er i Stand til at føle, hvad Bjørnson kalder Samfølelsens Glæde. Ludvig af Bayern lod jo opføre Skuespil for sig alene, men han var eller blev da ogsaa vanvittig. Al stor Teaterkunst er menighedsdannende. Adskillelsen mellem „litterær“ og „folkelig“ Ko-

medie — som den for nogle Aar siden endogsaa sattes paa Programmet paa et herværende Teater og maaske endnu ligger bag ved den nylig begyndte Samvirken mellem Dagmarteatret og Kasino — er ødelæggende for Publikum og derigennem for Kunsten. Ethvert Teater er født folkeligt. Hvad vi søger i Komediehuset er ikke først og fremmest Psykologi — dertil har jeg en Lænestol, en Lampe og Karl Larsen — men Sympati, virksom Medfølelse, Livsoverførelse. Uden en saadan Livsoverførelse fra den enkelte, Digteren og Skuespilleren, til Massen, er der intet Publikum, altsaa intet Teater, ingen Kunst. Det var vel denne Følelsens Fællesbevægelse, som Aristoteles tænkte paa, naar han bestemte Dramaets Virkning som en sympatisk Kur, en Udrensning („Katharsis"). Det er en stor Tilfredsstillelse at føle sig saaledes renset, gennemspillet, og det virker som al Slags Menighedsfølelse styrkende at mærke, at man deltager i den fælles Bevægelse. Lyden af Massen — Latteren, den anspændte Tavshed, de spredte Saligheds-Interjektioner, selv den bekendte Snøften — virker ikke adspredende, men samlende, den „bærer" ligesom Folkesangen eller Salmen. Det er en hel Pine at sidde i et Teater og føle sig uden for det hele, men det er ganske rigtigt en stor Lykke at være Publikum. Man kunde ønske det københavnske Publikum en klarere Bevidsthed om denne dets grundlovgivende Menneskerettighed; saa kan vi bagefter give os til at undersøge, hvordan det kan være, at jeg kan se ganske tør paa, hvad der faar min Søster til at græde, og omvendt.

Efter alt, hvad der forlyder, havde man her i København i gamle Dage en saadan menighedsdannende Kunst i det oehlenschlägerske Teater. Det var dog maaske værd at forsøge, om der nu ikke kunde skabes disse jævne og ligefremme danske Tragedier et nyt Publikum i København. Det kongelige Teater har sagt Pas, men saa er der Kasino og Hr. Adam Poulsen, som nu gaar og svælter paa Dagmarteatret og vistnok intet hellere ønsker end at faa Lov til at prøve. Smukke Piger og raske Komparser, Vaaben og de øvrige Rekvisitter fra Dagmarteatrets Bronzealder har Direktør Nielsen jo rede i sit Rustkammer. Det var vel i al Fald en naturligere Anvendelse af Kasinos folkelige Scene end den nuværende, da Fru Oda Nielsen viser sig for Søndagspublikummet som en høstlig Glimmerblomst i et afdanket fransk Repertoire.

Af vore ældre Klassikere er det for Tiden vel kun Holberg, der ret kan danne Menighed. Gud velsigne Hr. Olaf Poulsen for hans Harlekin i De Usynlige! Det var ligefrem og om jeg saa maa sige moralsk at se paa. Komedien er jo ikke blot en af Holbergs eleganteste, men det er den moderneste af dem alle. Det er nok ikke blot i de tyske Romaner, man har opdaget Tillokkelsen ved den „spanske" Kærlighed. Olaf Poulsen gør da heller ikke stort Væsen af den parodiske Hyrdestil, Buffaen, som nok har moret Holberg mere end ham — og hvad han gør (ved at bævre med Stemmen og lignende) er ikke alt lige morsomt. Man kunde vistnok tænke sig en forvreden Hyrde i en elegantere Stil, der kom Holbergs Hensigt nærmere. Men Hr. Poulsen holder sig efter sin Sædvane og sine personlige Forudsætninger — Alder og Skabning —

til det, som er mer *solide.* Han fremstiller den rasende Elskov, som (efter Poul Møller) føles af Løjtnanter, Studenter, Riddere og Elefanter. Hvad hans forelskede Haneben mangler i ungdommelig Lethed, opvejes ganske ved den Massivitet, som Alderen og Erfaringen giver. Denne Harlekin kurrer ikke som en Due, han knurrer, vrinsker, pruster af Elskov som en Flodhest. Der er en Dristighed heri, som betegner den store Komedie. Det er en kolossal Stil — vi har den ikke mere i Tragedien, men i Olaf Poulsen har vi endnu bevaret den for Komedien. Mange af hans genialeste Figurer er med Aarene svømmet ud — endogsaa Chilian var sidst ligesom lidt frønnet i Omridsene — denne er det ikke, den damper endnu som for 25 Aar siden af animalsk Friskhed og Vælde. Dersom Aristoteles havde kunnet set det københavnske Publikum — Mændene, thi for Kvinder er dette vist ikke helt saa morsomt — udle denne kolossale Cupido[1]) vilde han have kunnet berige sit System med et meget smukt Eksempel paa „Katharsis“.

Den eneste Forestilling, der i bred og almen Virkekraft kommer ved Siden af dette, er Over Evne, første Stykke. Ikke saa meget fordi det spilles saa særlig godt, der er væsentlige Mangler ved det kongelige Teaters Fremstilling. Hr. Neiendams Sang f. Eks. er vistnok ren og varm, men tung, tung af Jord, der er intet af det skælvende og bristende, ingen Duft af Nordlandets Blomster ved ham; Johannes Nielsens Sang var aandigere; Fru Hennings Clara var en Kende for virtuos i Fremstillingen af Claras Patologi. Scenen med Præsterne i anden Akt syntes, maaske netop fordi Materialet var saa meget ringere, nok saa stærkt og fint afstemt paa Folketeatret. I det hele kunde det kongelige Teaters Fremstilling jo intet byde af den Nyhedens og Overraskelsens Glans, som for nogle Aar siden lod det næsten glemte Skuespil faa et nyt og uanet Liv paa Folketeatrets tarvelige Scene. Men alligevel — hvor det virker! Ikke, som næsten altid hos Ibsen, ved den energiske Fremstilling af et egenartet Menneskeliv, men netop ved det almene, det, der er saa dybt, at ingen Kløgt kan bunde deri, og saa klart og jævnt, at en fattig Kone kan forstaa det. Hvor finder man i den hele moderne Digtning en saadan evangelisk Skildring af Kærligheden mellem en Mand og hans Hustru? Hvor har man nogen Sinde set en saadan — hvad skal jeg sige: korisk Poesi, en saa levende Fremstilling af en Menneskemasses Besjæling af én Følelse (den tragiske Katharsis) som i hint Præstemøde, der „begynder som en Susen i Kornet Sommerdag og vokser til en Brusen gennem Skovenes Tag“ — der begynder med at præsentere en Hob halvkomiske Masker, som stritter imod hinanden og ender med et Samfund af bævende Menneskesjæle, en Pinse-Menigheds Halleluja. Det skulde i Grunden ikke undre, om Publikum sang med i dette Halleluja som i sin Tid i Marseillaisen. Denne Scene til Menighedens Ære i et Skuespil, der angriber Kirken, er vistnok Hovedscenen i Bjørnsons Kunst, for saa

---

[1]) Hr. Poulsen siger i den æstetiske Diskussion af Serenadedigtet, som Harlekin fører med sin usynlige: *Pido* for Cupido og *Polle* for Apollo. Det maa han naturligvis ikke; det er Nørrebro. Derimod kan vel ingen fortænke ham i, at han betegner sig som samme Dames „tykke Snut“ i St. f. det simple „Snut“; det er Nødværge.

vidt som den betegner dens Virkning. Saaledes ser Bjørnson overalt — som Stuckenberg smukt udtrykte det i sin Prolog — Egens Vækst i det ubetydeligste Straa. Man kan gaa hen og se hans Stykke og føle sig saa ussel og ringe til Mode det skal være, man vender dog hjem med Hjertet fuldt af Taknemmelighed. For Publikums Skyld, det vil altsaa sige: for at vække og bevare Følelsen af, hvad det vil sige at være Publikum, bør Teatret bestandig holde dette Stykke i Spil. Naar Aar er gaaet og hverken Bjørnsons eller Ibsens Kunst er samtidig mere, maa man endnu bestandig kunne se „Over Evne" og „Vildanden" (som vistnok har tabt noget i Glans, men ikke i Skarphed ved Nyopførelsen, med Hr. Neiendam for Emil Poulsen). Det er den moderne Tragedies store Ret og Vrang. Det Publikum er ikke hjemløst, som har saadanne Husguder.

Til almindelig Overraskelse gjorde nu ogsaa Bjørnsons sidste Skuespil Paa Storhove — som unægtelig burde have været frem paa Festaftenen — en mægtig Virkning. Fra Læsningen havde man Indtrykket af en altfor stærk Forkortning; det var som et Kompendium i Bjørnsons Poesi, hvor alle dets Hovedfigurer: Moderen (Margrete), den unge Pige (Cæcilie), Undinen (Maria), det store urolige Mandfolk (Dr. Ura), den myndige Mand (Dr. Kann), Gutterne (Hans og Knud), bevæger sig imod hinanden paa norsk Odels-Grund („paa Storhove«) med Familien („Familien") som Baggrund og Samfundet (Kongen og Ministeren) i Frastand, i et Tempo, der syntes at være fremskyndet med Forsæt, som om Digteren gik ud fra, at det ikke var nødvendigt at lade dem tale ud, da man jo kendte dem godt nok i Forvejen. Ved Opførelsen viste det sig nu, at dette Skema fik al Livets Fynd, og Farten føltes som en Vinding. Man var helt taknemmelig over at slippe for de lange Opgørelser, der jo forekommer oftere paa Teatret end i Virkeligheden. Og Æren herfor var ingenlunde Digterens alene. Vistnok saa' man nu klart, med hvilken Sikkerhed i Forkortningen Bjørnson havde stillet Figurerne op imod hinanden, hvor strengt han havde holdt deres symbolske eller typiske Omfang i Ave inden for det individuelle Omrids; hvor klart meget var komponeret (f. Eks. hele første Akt, der viser, hvorledes den Uro, som Maria stifter, breder sig ligesom ringvis i Forholdet mellem Mand og Hustru, mellem Brødrene, i Familieliv og i Samfund). Men der var dog baade grove Effekter i Sammenstillingen (ogsaa udramatiske, som Legen med Fanen — det er altid udramatisk at lege paa Scenen) og Sinkelser i Farten (Opgørelsen mellem Brødrene i tredje Akt) og i Persontegningen som sagt en Vidde eller Dybde der skulde fyldes, hvilket alt fordrede Teatrets Kunst. Og denne Gang slog den til.

Opførelsen af „Paa Storhove" var en af det kongelige Teaters store Aftener, som taler kraftigere for dets Ret til at bestaa end alle venligsindede Kritikere og hele den embedsmandige Veltalenhed i Direktørens Betænkning tilsammen. I Helhedsvirkningens Kunst er der en saadan Aften Mile imellem det kgl. Teater og dets nærmeste Konkurrent: dette er Komediespil, det andet er til at dyppe Fisk i.

Hvor saa meget er givet, er det vel ikke god Kritik, at trykke for stærkt paa, hvad der mangler. I Almindelighed kan man sige, at Figurerne hængte saa svært godt sammen, at man ligesom maa rykke dem

ud af Helheden for at se, hvad de mangler, hvilket relativt er en stor Ros. Det var naturligvis Underforstaaelserne, det kneb med. Baggrunden blev gennemgaaende for lav og lille. Et Par Træk kan vise det. Dr. Ura kunde vistnok være en saadan lille sortsmuttet Tumling og Laboratoriegris som Hr. Olaf Poulsen gjorde ham til, hvis han ikke netop tillige var det evigt mandlige — en finere Familie af Harlekins Cupido — der finder Undinen „interessant". Det var betegnende, at denne Replik, der indeholder Bjørnsons Kritik af den æstetiske Leg med Livets Ødelæggelse, fremsagdes af Hr. Poulsen med en komisk-dybsindig Henriks-Mine. Paa samme Maade kunde Fru Bloch ikke sige den Replik: „Hvis jeg var Gud, saa vilde jeg ikke nøjes med at være en saadan Halv-Gud" (der giver Ondskaben frit Spil) — med det Kærlighedsblik, der forklarer den lille tapre og redelige Pige — som hun paa ny fremstillede med fuld Genialitet — op i Madonna-Højden. Sikrest faldt Figurens Omfang og Omrids sammen i Fru Emma Thomsens ypperlige Maria. Det var ikke blot i al Almindelighed den golde Dejlighed, men en Sataninde, der røbede Hoven. Som hun stod der i den røde Kjole og dansede til sin Skygge i Skæret af Branden, var det virkelig en Ildaand, en „Salamander", der legede. Og som hun tilsidst skød Ham og i den graa Dragt i sidste Akt var „en stakkels lille Pige", der tiggede om Liv, maatte man tænke paa Oehlenschlägers Havfrue, der trygler paa samme Maade som „en frysende Fiskerpige". Det er i det hele paafaldende, saa Bjørnsons Undine ligner Oehlenschlägers Skulde. Mer „moderne" er hun da ikke.

Saaledes gennemspille et Publikum, som Holberg og Bjørnson kan det, formaar vel ingen af de nuværende danske Skuespildigtere. Hvor man i Grunden længes efter at komme til at le ud engang i en rigtig stor, moderne Komedie! Men Tiden, der ikke mangler Stof til Latter, er uden Latter — en engelsk Videnskabsmand har regnet ud, at Latteren er ved at aftage over hele Verden (den stærkeste Latter, jeg nogen Sinde har hørt i et Teater, hørte jeg i London under Opførelsen af *The private secretary* af nogle Negerstudenter). Her i Danmark har vi i al Fald ikke mere Tid og Raad til at le — selv Revyforfatterne skal være ved at miste Pippet. Hvad Holberg lavede „De Usynlige" af, gør hans Discipel og Beundrer Edvard Brandes til „Under Loven" og „Uden for Loven" — ja bare vi engang kunde komme rigtig uden for Lov og Forordning og Aviser og Anmeldere! Men nu skriver Gustav Wied Tragedier.

Til Anvendelse under Opførelsen af Den gamle Pavillon skal Wied have raadet en af sine Venner, en bekendt Keramiker, til at forfærdige og medbringe en Taarekrukke. Den vilde i saa Fald kun være bleven halvt fuld. Forfatteren af „Den gamle Pavillon" giver ikke sine Tilskuere Lov til at græde sig færdig! Han spiller ikke helt igennem. Dette er nu til Dels meget rosværdigt. Det var jo kun godt at Stykket endte uden Forevisning af Liget med de unges Kvidren — Nattergalenes kunde man have undværet — uden for den lukkede Pavillon og hvor den stakkels Fader ligger Lig. Det er en meget følt Slutning — det

minder om Max Klingers Blad, hvor det nyfødte Barn sidder ligesom tronende med begærlige Øjne paa sin Moders Lig. Wied har Ret: heller ikke i Livet faar vi Lov til at græde ud, mere Højtidelighed undes der os ikke end de Par Taarer, Datteren i Forbigaaende ofrer sin Fader. Dels var det nok ogsaa mindre vel beregnet. Det er vel tvivlsomt, om en Dramatiker, der har saa gode Kort paa Haanden, som Wied har det i Forholdet mellem den lille Herregaardsfrøken Annette og Gartneren, som hun ikke véd er hendes Fader, kan forsvare ikke at benytte det mere, end Wied gør. I den store Scene, hvor Gartneren er paa Afskedsbesøg hos Herskabet, ventede man bestandig, at nù maatte Sammenhængen røbes, om ikke ved Ord, saa ved et Blik, hvad der havde været det allerkønneste. Thi det er altid meget dramatisk at se Naturen slaa igennem og Instinktet røbe sig, og det er altid udramatisk at spænde Forventningen mod et Resultat, som udebliver. Derfor kunde Gartneren jo godt være rejst til Amerika eller forsvundet i Pavillonens Symbolik, hvad han nu helst skulde. Derimod var det ikke Wieds Skyld, at Naturen ikke paa en anden Maade slog igennem i Scenen mellem Fruen og Gartneren. Vistnok holdt Fru Emma Thomsen sin store Fruentimmer-Tale med megen Applomb, men Mariane, den forhenværende Mejerske, var hun ikke; hun skulde være gaaet saa vidt som til at bruge et Strøg af sin Ungdoms Dialekt i de fortroligste Udbrud over for sin forrige Kæreste og Medtjener. Det havde været meget dramatisk, og kun saaledes var Forholdet mellem de to blevet helt forstaaeligt.

Spillet var godt, Fru Bloch netop saadan en lille superlativ Pragtpige, som Wied skildrer — han tager paa saadanne Smaapiger, som Fanden tog paa Hollænderen — Hr. Poul Nielsens Gartner holdningsløs helt ud i Omridset — Modsætningen mellem de usikre Ben og den opnakkede Overkrop — og i Stemmen, der var spag og ulden, men skrattede i de stærke Følelsesudbrud. Og Skuespillet selv var ægte, lidt grovt, i den Forstand, hvori man taler om grovt bagt Brød: det drøjede sig eller dræyede paa flere Steder (f. Eks. hele første Del af første Akt, der kunde være udeladt, og Herskabets lange Passiar i Slutningen). Det manglede heller ikke paa nogen Maade Dybde, der var Perspektiv, ikke blot som antydet i Forholdet mellem Faderen og Datteren — Livet, der ikke kender Døden — men mellem Fruen og Gartneren en ægte humoristisk Modsætning mellem mandlig Svaghed og Fruentimmerdygtighed, der maaske, som Anders Skovfoged rigtigt bemærker, kunde komme af, at „vi er li'som mere tankefulde end jer andre“ — Det københavnske Publikum kunde da meget godt have været bekendt at unde Wied det Taareoffer, han forlangte.

Det er vel i det hele ikke vore Digteres Skyld, om vi intet godt Publikum har. Den Lyst til hvad man i gamle Dage kaldte „massiv Poesi“, altsaa til ret at skære i Livet, som man nu kan iagttage hos vore Romanforfattere som Reaktion imod Halvfemsernes Artisme, kan man vel ogsaa spore i vort Drama. Tydeligst hos Sven Lange. Denne Forfatter, der i sin første Periode syntes en temmelig kræsen Hund, og som i sine tidligere Skuespil legede listigt med kunstneriske Præparater

og Symboler, har nu faaet en hel Appetit paa Livet. Man kan altid mærke paa hvad en Forfatter skriver, naar han faar Livet, der før syntes ham en morsom Ting at betragte og beskrive gennem en Vinduesrude, ind i sin Stue. Hos Lange er dette sket i de sidste Aar. Det Ord: Lad os nu være Mennesker! der kan have en meget tarvelig Betydning, naar det er Plathedens Protest imod enhver dybere og dristigere Bevægelse, faar en helt anden Mening — som et muntert *Laboremus* — naar det er en Digter, der vender hjem til Virkeligheden og forkynder det som en ny Opdagelse: Lad os nu være Mennesker! Hvis man har Ører at høre med, kan man høre denne Opsang i Langes sidste Skuespil — ikke mindst i En Forbryder.

Det er en Publikums-Komedie — det viser det bagvendte i vor tilvante Kunstbetragtning, at maa nødes til at tilføje: i god Forstand. Det vil bevæge Mennesker ved at tage menneskeligt paa menneskelige Ting. Det handler ikke om „en Martyr“ eller en „Iris“, men om en Hansen.

Men denne Hansen er sikkert ikke mindre, snarere mere typisk eller symbolsk end nogen Iris. Hvor mange Fjer vi saa kan sætte os i Hatten — der er Hansen i de fleste af os herhjemme. Denne Mand, der er uden nogen som helst fremtrædende Ejendommelighed og som lever i et Hjem „uden noget som helst Særpræg“ — som Forfatteren griber en skønne Dag i et ubevogtet Øjeblik og spiller saaledes igennem, at da han slipper ham den næste Morgen, er han en Forbryder — denne Hansen mister næppe noget Sted sit Tag i os — for saa vidt kan Forfatteren have Ret i sin Teori om alles Medansvarlighed i hvad den ene bedriver. Han blev ogsaa meget godt fremstillet af Hr. Dinesen. Denne Skuespiller kan især fremstille Trohjertigheden. Hans Tjener i „Poul Lange og Tora Parsberg“ var en ideal Tjener, en tragisk Korfigur med store sørgmodige Hundeøjne. Ogsaa her kom hans Øjne ham vel til Pas. Han kan se ud af dem uden Blik, uskyldigt eller utilregneligt, som man tager det, ligesom smaa Børn. Det Skyldig — Ikke skyldig? som Digteren i denne Skikkelse tilspørger sit Publikum, kom meget smukt frem igennem disse store tomme Barneøjne.

I øvrigt kan det ikke skjules, at Sven Langes Stykke paa sine Steder lider af for megen Tydelighed. Anlæget med de ædle eller brave Præstegaardsbørn paa den ene og de rødhodede Asfaltmennesker paa den anden Side Stregen og Fanden i Baggrunden som en svensk Aagerkarl, syntes da ogsaa oplagt Folkekomedie. Til at forklare August Hansens Rædsel for sin djævelske Svoger — der beriger Hr. Langes Skuespil i det mindste med en Akt: man havde ventet, at Søsteren uden dette straks havde faaet ham til at angive sig — maatte der i al Fald en anden Kunst end Hr. Johannes Poulsens, hvis Lerche saa' ud som et Skrædderskilt og teede sig som en ren Studenterkomedie-Skurk. Som Aagerkarlen var Hr. Fjelstrup virkningsfuld nok; det er betegnende, at han talte ravgalt Svensk (*helvate* for helvete, *treo* for tre osv.). Saaledes lod han ogsaa sin Graverkarl i Hamlet tale nykøbenhavnsk! Hr. Fjelstrup har megen Fantasi og meget Temperament, men ingen Stil.

Med Dagmarteatrets sidste danske Skuespilnyhed, Edvard Brandes' Uden for Loven, er man mere i Forlegenhed. Det var maaske især

paa Baggrund af denne Forestilling, at „Paa Storhove“ virkede saa stærkt. I Brandes' Stykke er der unægtelig Opgørelse, Diskussion i tre Akter med Referat i den næste af hvad der er konstateret i den foregaaende, en hel moralsk Generalforsamling. Forfatteren er et Sted saa uforsigtig at lade Heltindens Ræsonnement betegnes som formel Logik. Netop. Der er en anden, som er stærkere ogsaa paa Teatret, nemlig Livets. Ifølge den vilde et Par Forældre, der holder saa meget af deres Datter, og som hun holder saa meget af, som det her siges, meget vel, selv om de var nok saa nøjeregnende, kunne have fundet den Løsning paa Roses Tilfælde, som den borgerlige Lovgivning anviser.

For megen Logik og for lidt Drama. Ogsaa i „Et Dukkehjem“ er der som bekendt Diskussion og Opgørelse, men det giver dog unægtelig et forsvarligt Bums, naar Porten slaas i efter den bortdragende. Hos Brandes falder baade Døren og Porten, endogsaa to Gange, i efter den bortgaaende Datter, men det smækker slet ikke. Det er jo blot et Punktum, og vi gaar videre i Diskussionen.

Ogsaa Emnet trætter eller maaske rettere beklemmer. Ibsen knuger, Brandes klemmer. Naturligvis: man under Selvgodheden og Selvretfærdigheden dens Bekomst, og man under ogsaa Brandes Ret til at give den den — thi selvretfærdig og god imod sig selv er denne Forfatter egentlig ikke. Man giver ham ogsaa villigt Øre, naar han tegner sin stolte Heltinde i hendes taareløse Trods, thi her har han sin egen Sjæl med i Spillet — meget mer end i den slemme Musiker, der til Trods for sin lyriske Profession taler som en Skrivekugle. Og skulde man endda finde, at der er nogen Forstandskonstruktion ogsaa i denne unge Pige — Brandes' Piger taler tidt som forklædte Mænd — ligesom i det Billede hvormed hun betegnes: en Tornerose, men som Tornene vender indad paa — saa skal man nok glemme det, naar det er Betty Nansen, der spiller hende med sin ægte Kunst, thi her bruger hun ingen Primadonnanoder og virkede allerskønnest, hvor hun intet havde at sige.

Alligevel, det er kedsomt at se Dr. Brandes bestandig og næsten uden et Smil indskrænke Opgaven for sin Kunst til at haane det bedsteborgerlige Begreb om det passende. Det er filistrøst for en Digter at ligge i Haar med Filistrene. Brandes' Komedie er et Spejl, der gør Livet mindre. Jeg kom under Opførelsen af „Uden for Loven“ tilfældigvis til at dreje Kikkerten omvendt i Haanden, det slog mig hvor det passede. Saa fjernt kunde det te sig. Der er en anden Maade at „forarge“ paa end denne. Dr. Brandes kender jo ellers nok „den raske Spot, der kyser Præst og Kvinde“ og har vel nu snart den Alder, da man efter Holbergs Mening først begynder at blive ret lystig her til Lands. Han har netop i disse Dage forkyndt Ungdommen, at han om Livet har den samme Mening som den gamle Stifinder, der betragtede det som Maalet at tage saa mange Skalpe og finde saa megen Honning som muligt. Hvilken ypperlig Filosofi til at skrive en stor Komedie paa. Gid Dr. Brandes snart vilde lade Filistrene fare og søge sig en ny Vildtbane blandt Rødhuder og blege Ansigter. Maatte han saa atter faa Lyst til at optræde paa Dagmarteatret, rigt behængt med Skalpe! Og ikke glemme Honningen!

Vilh. Andersen

STATUER

LLERBEDST som jeg stod og kiggede op ned ad Landsoldaten med den lille Hornblæser, hørte jeg én pruste bag mig og fik et Rap paa Skulderen.

Det var min Onkel Henrik.

Se, se, nikkede han, naa saa du dyrker Kunsten! Og staar henrykt i Aanden paa en kold Vintermorgen!

Ja, sagde jeg begejstret, den er virkelig meget patriotisk.

Ja vist, ja vist! Særdeles patriotisk, og saa rart civiliseret. Jeg kan godt lide, at den Krigsmand, der nu faar Støtter og Kranse, det er ikke en Vildbasse, som knalder andre Mennesker Blykugler i Hjernen eller stikker dem en iskold Bajonet i Maven. Nej, han her slæber en saaret Kammerat ud af Ilden; det finder jeg anderledes prisværdigt, selv om Knægten kun er en lille bitte én. Sinding lod nu Moderen slæbe af med sin voksne Søn, men hun var ogsaa en Barbarkvinde og havde ingen Oppakning. I Grunden burde Manden dér maaske have været en Ambulancesoldat eller Røde-Kors, — en rigtig Soldat, kunde man synes, og saadan en svær Tamp burde heller passe sin Bestilling og slaas, end trække af med Trompeteren. Men han gør det jo af Skikkelighed, selvfølgelig, — en rigtig skikkelig Karl — se, hvor han skinner af Bravhed lige ud i Skæget — og saa trolig han slæber! Dejlig patriotisk!... Patriotisk — noksagt! Ptøj!

Hallo! Naanaa!

Han stirrede bistert paa mig og tog Vejret.

Sig mig, snærrede han, sæt vi nu lavede en rædsom Træsko af et Fartøj, der sejlede som en Mudderpram, og sæt vi pyntede den hele Vejen rundt med forgyldte Figurer af Niels Juel og Tordenskjold og alle vore Søhelte og rejste en halv Snes Master paa den og hængte en Bunke store og splinterny Dannebrogsflag paa dem, synes du, det var en patriotisk Bedrift?

Men hvad har da det —?

Eller sæt vi lavede en Fragtdamper, rigtig egnet til sit Arbejde, en Krabat, der kunde kile af Sted, saa alle, der saa' det, tabte Næse og Mund af Forbavselse; — selv om den var ganske jævn og sort at se paa og muligvis hed Maren, synes du ikke, det var nok saa patriotisk?

Hvad du synes, sagde jeg noget spidst, det er der i hvert Fald ingen Tvivl om! Men hvad i al Verden har det at gøre med Billedstøtten dér? Den er jo da virkelig meget net og rørende, og saa opfylder den sin Hovedbestemmelse.

Som er?

Ja, som er at virke patriotisk.

Ja saa, jeg troede i min Uskyldighed, at en Billedstøtte først og fremmest skulde virke som Billedstøtte. Bagefter kan vi komme til det rørende eller patriotiske. Ellers gør man sig bare til Grin. Det er maaske ogsaa patriotisk?

Du er aabenbart ikke vel opstaaet i Dag, Onkel Henrik. Jeg finder den nu ret imponerende.

Ved sin Masse, ja. Sig mig, kære Peter, kommer du nogen Sinde paa Afstøbningssamlingen?

Ja vist saa; jeg var der, straks den blev aabnet.

Det er nu noget siden. I Herrer Nordens Atenere, naar I vil fylde jer By med Statuer, ligesom de gamle gjorde, kunde I gerne gaa lidt i Lære hos dem.

Naa, vi er selv gamle nok til at staa paa vore egne Ben nu. Det maa jeg sige, Onkel, det forbavser mig, at du ikke holder mere paa det nationale. Det manglede bare, at vi skulde sætte Mars'er og Minerva'er og alle de forslidte Kegler op mellem vore elektriske Sporvogne!

Man kunde mulig lære som Mennesker uden at være Abekatte. Saa I er voksede af Læren! Der var dog maaske et og andet, I kunde have godt af at faa indprentede. Da du saa' Afstøbningerne, faldt det dig ikke ind, naar du saadan kiggede ned over dem, hvor de fleste saa at sige slog ud med Arme og Ben?

Jo, nu du siger det — javist — det er naturligvis den sydlandske Livlighed.

Sydlandsk — hvad for noget? Tillad mig at bemærke, at Demosthenes blev skældt ud, fordi han brugte Armene, naar han talte.... Nej, min gode, men de Folk vidste, hvordan en Statue skulde laves, saa den kunde staa frit og taale at ses imod Luften.

Og det gør vi maaske ikke?

Luk da Gluggerne op, Menneske! Se paa ham dér! Imponerende, sa han. Jo, hvis en trekantet Klump, der staar paa Hovedet, er imponerende. Saadan ses han mod Luften. Smal forneden, uformelig bred foroven. Det er nydeligt at se paa! Kom her!

Han trak mig om bag Støtten og slog ud med Armene som en anden Demosthenes:

Det er rigtig en Øjenslyst, hvad? — det tohovede Uhyre dér med en Pukkel af et Tornyster og en Kappe, og et Par Poser dinglende nedenunder!

Jamen, saadan gik Soldaterne jo.

Hvad i den slemme Syge kommer det Kunsten ved? Kan han ikke komme til at staa ordentlig mod Luften med Oppakningen paa, saa væk med den Oppakning! Eller ogsaa stil ham ned paa Tøjhuset som Model for Feltudrustning Anno Atten Hundrede og Hvidkaal!

Jamen, han skal heller ikke ses fra Ryggen.

Ikke det? Saa kunde de have lavet Ryggen flad som et Brædt eller hul som en Ellepiges. Naa, saa det skal han ikke? Saa burde de have bygget en Mur bag ved ham. Som han staar, maa han kunne taale at ses alle Vegne fra. Det har Billedhuggeren at sørge for, ellers kan han ikke sin ABC. Fyren er for Resten ikke meget bedre forfra. Vil du se, hvor alting klumper sig sammen, Legemer, Lemmer og Gevær. Føj for den lede; jeg faar ondt af at se paa ham. Lad os gaa.

Han trak mig hen over Vesterbro og ned langs Kunstindustrimuseet.

Saadan en Figur, gik han og mumlede, ikke mere Statuetanke i ham end i en Julekage — slet og ret en Illustration til H. P. Holst — hører hjemme paa Papiret; det er en ren Misforstaaelse at sætte ham op i rundt Bronze.

Vil du se Laokoon dér, vedblev han lidt efter, der er endda tre Figurer foruden Bæsterne. Læg Mærke til, hvor de og deres Lemmer er holdt klare af hinanden. Skulde der laves en Laokoon herhjemme, klemte han nok begge Drengene ind til sig og bukkede sig selv sammen over dem. Det kunde være meget rørende. Og naar saa Slangerne blev viklede udenom ligesom et uldent Halstørklæde, sikken en Klump, hvad? Kig engang paa Støtterne, naar du gaar gennem Ørstedsparken, saadan én, som Hermes, der sidder ned f. Eks., saa skal du se, hvor hans Arme og Ben er holdt ude fra hinanden og indrettede til at tage sig ud.

Du glemmer én Ting, Onkel, sagde jeg, de gamle kunde sagtens, for de gik nøgne.

Tænk, gjorde de det? ... Naa, men fordi man har Klæder paa, kan man vel nok røre Lemmerne og tage sig ud. Se ved Lejlighed paa gamle Frederik VI i Frederiksberg Have! De kan vel ogsaa gaa med Klæder, uden at de skal have Overfrakke og Muffediser og Armene ind til Kroppen for ikke at fryse. Jeg kommer til at tænke paa denne Danmark, vi plages af uden for Kunstmuseet. Hun er ogsaa patriotisk, hvad? Den tykke indpakkede Amagermor med begge Hænderne fulde, paa sit Drejersvendepostament med de forkølede Hundehvalpe. Hun præsenterer sig fortryllende, ikke?

Ja, indrømmede jeg, hun kunde jo nok være adskillig bedre. Véd du, der var én, som sagde, at naar vi engang lavede Revolution i København, saa skulde vi allerførst putte Dynamit under hende.

Lad os da haabe til Guderne, at hun maa komme afdage paa en skikkeligere Maade forinden. Hun maa jo altid have nogen Metalværdi.

Vi var kommen ind foran Kristiansborg. Se Frederik VII dér, sagde jeg, han er da god; ham maa du være glad ved. Han slaar ordenlig ud med Haanden.

Det gør han, og det passer tilmed saa fortræffelig til Personen. Dét er bare kedeligt, at Personen er saadan en skrækkelig Tyksak. Men

det maa man jo finde sig i. Derimod kan jeg for min Død ikke lide, at den Hest er Pasgænger.

Jamen, han red vel paa en Pasgænger.

Det véd jeg ikke; men det er saa knusende ligegyldigt.

Hans tykke Mave finder du dig dog i?

Ja, for det er ikke ligegyldigt med den: Et Portræt skal være et Portræt og maa ligne Manden.

Hvad kan det da gøre dig, at Hesten gaar i Pasgang?

Se, sagde han, stil dig her bag ved Støtten — nej, mere til højre, til du faar de to Bagben ud for hinanden, og de to Forben ud for hinanden. Hvad ser du saa?

Gud, den dejser jo!

Ja, saadan ser det ud — og sikken et aabent Rum der bliver mellem Forbenene og Bagbenene! Den Mand har ikke haft Naturens *horror vacui.* Se, havde han ikke sat begge de venstre Ben frem og begge de højre tilbage, saa var dette ikke sket. — Læg for Resten Mærke til Asklepios dér, — ja nu kan du ikke se det, men vent til Sommer, naar der kommer Blade paa Buskene, saa vil du blive forbavset over, som det har hjulpet paa ham, at han er bleven flyttet ned i Buskadset. Saa staar han i det grønne, livagtig som han gik i sin egen Have og lige havde plukket en Blomst. Det giver ham en hel ny og prægtig Stemning. Der ser man, hvad det vil sige at anbringe en Støtte paa rette Maade, og hvor en lille Ting kan virke stærkt. Ellers gaar jeg tidt og ærgrer mig over, som Statuer sættes op, uden at man sørger for passende Omgivelser og en ordentlig Anbringelse. Sikken nu en Idé med, at de altid skal stables op paa disse firkantede Fodstykker af Sten! Det duer kun til Figurer, der kan taale at være paa Koturnen, — saadan hvad man kalder monumentale, højtidelige, med Sving i.

Som Absalon dér?

Jo; han kan nok sidde højt til Hest. Jeg véd bare ikke endnu, men jeg er bange for, at den stejlende Hest er lidt af en Misforstaaelse. Det er jo temmelig uheldigt, at her lige forfra, og det er dog det allermest fordringsfulde Sted, der ser man kun Mandens Fødder, og det hele synes et Monument for Hestens Mave. Men ellers kan Absalon nok taale saadan et Fodstykke. Naar man derimod sætter en skikkelig Borgermand op paa en Pjedestal — kender du Gl. Carlsberg Jacobsen?

Han er jo død.

Hvad Pokker kommer det Sagen véd? Jeg mener selvfølgelig hans Støtte. Du aner naturligvis ikke, at den er til. Ude i Valby, ved Laboratoriet, at du ved det. Naa, Støtten er rigtig pæn, Manden meget naturlig i sine daglige Klæder, som han gik og stod derude. Men jeg kan ikke fordrage, at han ogsaa er stillet paa Pjedestal. Han passer slet ikke til Koturnen.

Ja, hvad? De kunde da ikke sætte ham paa den flade Jord.

Har jeg sagt det? Men hvorfor kunde de ikke lave en Jordhøj, saadan med jævn Skraaning, og sætte ham op paa den? Saa kunde der jo være Græs og lidt Buske og den Slags Ting. Saa kom han til at

staa hjemlig paa sin egen Jord. Det vilde gøre en uhyre Forandring, kan du være vis paa.

Aa, mon? sagde jeg tvivlende.

Absolut, forsikrede han. Jeg husker en Dag, jeg gik i Ørstedsparken og kom hen i Nærheden af Jeanne d'Arc. Jorden omkring Støtten var netop bleven gravet. Jeg gik i mine egne Tanker og lod tilfældig Blikket glide ned over hende mod Jorden, og det skete saa hurtig, at Billedet af hende fulgte med, og jeg saa' hende sidde paa de gule Lerklumper. Du kan ikke tænke dig, hvor det tog sig fortræffelig ud. Det ligefrem gav et Sæt i mig. Sikken en Mening der blev i Figuren. Men du gaar nok og tænker paa andre Ting. Hvad kigger du efter?

Jeg havde læmpelig faaet ham med ned ad Købmagergade.

Hurra! sagde jeg stolt, se dér, Onkel Henrik! Der er noget, som da maa fryde din Sjæl. Den Merkur der oppe paa Taget. Han holder da Lemmerne fra hinanden. Han kan ses mod Luften. Jo jo, vi har ogsaa Folk paa Bjerget.

Det har du Ret i, indrømmede han. Den er bare saa forbandet symbolistisk.

Saa, symbolistisk? Er det nu ogsaa galt? Det er da netop godt. Den er jo et meget passende Symbol paa den danske Handels Fart og Flugt.

Tænker du paa Kassebedrøvere?

Aa, hvor vil du hen? Jeg tænker naturligvis paa, hvor dansk Handelsaand nu svinger sig til Øst og Vest, til Kina og Japan og det karaibiske Hav, — det er de nationale Kæmpeforetagender der er Fart i.

Blot han ikke knækker Halsen i Farten. Nej, for mig er han ikke nær saa fint og udspekuleret et Symbol.

Hvad da?

Kan du ikke se, at han forestiller en Vægtstang? Ganske simpelt. Armen og Kroppen og Benet der bagud er Vægtstangen, som drejer sig om Pinden, der stikker stift ned. Det er da tydeligt nok.

Aa, det er bare Krumpspring, du gør, fordi jeg har fanget dig. Ham kan du ikke slippe fra. Han har Lemmerne fri og tager sig ud mod Luften.

Ja, ja, sagde han, kom nu med hen paa Graabrødretorv, saa skal skal jeg engang vise dig noget.

Jeg fulgte med, men saa' mig forgæves om paa Torvet efter Billedstøtter.

Nej, vend dig om, sagde han, og se ned ad Løvstræde. Højere tilvejrs. Maa jeg saa præsentere dig din Hermes der oppe paa Taget.

Men hvad er det, sagde jeg ganske forvirret, jeg kender ham slet ikke igen. Hvor er det ene Ben?

Skaaret af, kære. Amputeret væk ganske brutalt helt oppe ved Kroppen. Fuldstændig Invalid, kære Peter. Maaske har den danske Handel lidt et Tab, som det skal symbolisere. Det er nydeligt, hvad, med den firkantede Krop paa det ene Ben. Kunstneren holder nok i det Hele af Firkanter. Se Armene, er det ikke et yndigt Parallelogram, de danner? Jo jo, den Figur tager sig ud mod Luften, hvad?

Hvorfor Pokker stiller de den ogsaa lige ud for en Gade?

Ja, hvorfor tænker man sig ikke om, hvorfor køber man sig ikke en Portion Fantasi? Hvorfor er man ærgerrig og vil til Vejrs? Vi er ikke skabte til Højhed og Blæst. — Kan du huske den Dame, der staar nede paa Store Nordiske?

Ja hende med Faklen. Hvad galt er der nu med den?

Aa, ikke andet, end at Faklen og Armen næsten gaar ud i én Linje og er næsten lige tykke. Det er ikke rigtig behageligt, for det tager sig ud nede fra Torvet, som hun har en unaturlig lang Arm.

Det er lige meget, Onkel Henrik. Nu har jeg en Statue, du maa neje dig for.

Det glæder mig. Hvor er den?

Den staar paa Hjørnet af Kristen Bernikovstræde.

Men saa løftede han pludselig Stokken truende, og jeg fandt det raadeligst at fordufte.

NIELS MØLLER

UNGDOMSDIGTE

RESIGNATION

1847

Er de Glimt fra Sjælens Dunkle,
Der igennem Mulmet brød,
Og som Lynblink monne funkle
Kun til evig Glemsel født?? —
Var forgæves al min Higen,
Var min Drøm kuns et Fantom,
Er mig nægtet Sjælens Stigen,
Var min Digten kold og tom! —
Tier da I Undertoner! —
Kan jeg eder ej forstaa, —
Lad mig iblandt Millioner
Leve glemt og glemt forgaa! — — —

VED HAVET

Skummende Bølge
Med kamplysten Hu!
Hvo mægter dig følge?
Hvor stævner du nu?
Hvo mægter vel hæmme
Din stormende Hast?
Hvo dig at tæmme,
At holde dig fast?

Lig Yngling i vilde
Stormfulde Dyst
Mod Klippen at spille
Var stedse din Lyst,
Dog midt i din Striden,
Midt i din Harm,
Den Søblomme liden
Dig vinker til Barm!

Ak, flygtig er Stunden, —
Din Storhed som den! —
Din Kraft er forsvunden,
Da synker du hen!
See Grave dig vente
I Klippernes Rift, —
Ha, Bølge! saa endte
Din Drøm om Bedrift!

O! bland kun din Klage
Med Brændingens Sang! —
Hvad er vel tilbage? —
Ej Mindet engang! —
Thi mens i dets Himmel
Du drømmer dig gjemt,
I Bølgernes Vrimmel
Du længst er forglemt! — —

TVIVL OG HAAB

Ha, hvilken Nat, saa rædsom, mørk!
Derude stormer det! — — —
Som Løvens Brøl i vildsom Ørk
Hør Stormens Aandedræt! — —
Ha, komme I fra Dødens Dal,
I Skygger hist, som gaa
Lig Aander over natlig Val
I Skygevandter graa? — —

Og disse Tordenstemmers Klang
I denne Midnatsstund! — —
Som Mørkets vilde Sejerssang,
Som Dommedags Basun! —
O, mangengang jeg spottet har
Med Dommedagens Gru, —
Ha, Frugten, denne Haanen bar,
Er vild Fortvivlen nu! — —

Forlængst, forlængst, mens Barn jeg var,
Min Aftenbøn saa glad
Til Himlens Gud for Mo'r og Fa'er
Og Søskend' smaa, jeg bad; —
Men længst, ak, længst det er forbi, —
Jeg har min Bøn forglemt,
Ej meer jeg søger Trøst deri,
Er ej til Andagt stemt! — —

Ha, svage Sjæl! saa skjælver du
For disse Tordenbrag? —
Du troer i denne Stormnats Gru
At skue Dommedag, —
Den Dag, som aldrig komme vil, —
Saa lød jo tit dit Ord;
Og paa den Gud, Du beder til,
Forlængst Du selv ej troer! —

Ha, Dæmon, er du atter vakt? —
Vig fra mig, Frister fæl!
O, som Orkaners vilde Jagt
Det stormer i min Sjæl, — —
Og ingen Leder, ingen Vej
I dette Tvivlens Hav! — —
Gud! For en barnlig Bøn til Dig
Al jordisk Kløgt jeg gav! — —

Men ak, jeg er ej Barn mer,
Og har ej Barnets Sind! —
For Vejen, Uskyldsøjet ser
I Troen, er jeg blind! —

O, rædselsfuld er denne Nat,
Af Lynet kun belyst, —
Og dog den er et Dagskær klart
Mod Mulmet i mit Bryst! —

Dog end fortvivle vil jeg ej,
Men følge Hjærtets Bud:
Til Haabet vil jeg klynge mig,
Til Troen paa min Gud, —
Lad hyle kun Orkanens Sang, —
Jeg slumrer ind til Ro,
— Forvist jeg vaagne skal engang
Genfødt med barnlig Tro! — — —

ERINDRINGSKILDEN

1849

En Pigelil sidder i Aftenstund,
Stirrer i Bækkens Vove,
Og nede, hist i den dybe Grund
Sig spejle de dunkle Skove.

Hun stirrer og stirrer med Vemodssmiil
Ret som om hun noget savned';
Men Bølgen flygter i munter Iil
Af løvrige Bredder omfavnet.

Saa sad hun i skyldfri Barndom tit, —
Da saa hun et Billed paa Bunden:
En Yngling, der vinkede, smilende blidt, —
Forlængst er Synet forsvunden. —

Ak, nu er hun stor, og hvor ofte end
Hun mindes sin Barndoms Dage,
Den aldrig, aldrig dog kommer igen,
Ej vende dens Syner tilbage.

Dog sidder hun ofte ved Kildens Bred,
Taarebedugget er Kinden; —
Lystelig trille de Vover afsted,
Let kruser dem Aftenvinden. —

Da kaster Maanen et sælsomt Skjær
Hist fra den hvælvede Bue; —
Hun stirrer i Voven og tykkes der
Endnu hiint Billed at skue! — —

HØSTAFTENEN

Se det mørkner, — Regnen slaar
Pladskende mod Vinduesruden,
Blander sig med Vindens Tuden,
Medens over Himlen gaar
Skygestalter, — Aander lige
Ifra Dødens tavse Rige; —
Under fjærne Tordners Larm
Komme, gaa de og forsvinde,
Lig den nylig Elsktes Minde
I en utro Piges Barm. — —

Tæt ved Ovnen sidder jeg, —
Stirrer drømmende i Luen,
Der kun halvt oplyser Stuen;
Men en Verden er for mig,
Hvor i Kullets dunkle Spalter
Mine Drømmes Luftgestalter
Bygge sig et Ildpalæ; —
(Magen er ej let at finde;
Thi i Hallerne deriode
Kan jeg Pigetroskab se!)

Ha, hvad Sceneri der er! — — —
Er det da min Barndoms svundne
Dage, til mit Hjærte bundne,
Der igen fremtræder her? —
— Eller er, (det saa jeg gerne!)
Sløret for det dunkle Fjerne
I en vild forvirret Iil
Trukket viftende til Side,
Vinker Skulda med sit blide
Eller varselsfulde Smiil? — —

— — — — — — — — —
— — — — — — — — —
Dog til kolde Virkelighed
Vækkes jeg af mine Drømme; — —
Regnen falder end i Strømme, —
Mit Palads er styrtet ned. — —
O, hvor det er trist og øde,
Slig en Stund kan Mismod føde,
Bringe Hjærtet til, beklemt,
Ret at føle hvad det savner; — —
Selskab? Nej, kuns lidt det gavner
For et Sind mismodigstemt! —
— — — — — — — — —

Som Alverden jo har sin,
Har jeg og min Elskerinde! —
Ak, men ingen jordisk Kvinde
Er hun, som jeg kalder min; —
Kuns et Drømmesyn, fremstaaet
Af en Higen uopnaaet,
Uopnaaelig maaske! —
(Hvad om Kærlighedens Længsel
Slukned, kvalt i Hjærtets Fængsel,
Kun, som hun, en skøn Idé! —)

Ha, en jordisk Mø du tror
I min Elsktes Træk at kende,
Det, hvormed jeg smykked hende
At jeg hentet har fra Jord! —
At fra én jeg laante Panden
Tankeriig, og fra en anden
Dette Følelsernes Hav
I min Elskerindes Blikke? — —
Nej, o nej, fra Jorden ikke
Tog jeg, hvad jeg hende gav! — —

Kom, mit Hjærtes Ideal!
Jeg vil sværme ved din Side,
Af dit Blik, det ømme, blide
Vil jeg søge Lindring sval

For den Længsel, mig fortærer,
Den, som mine Drømme nærer,
Den, som aldrig slukkes ud,
Ikkun da i Stilhed gløder,
Naar paa Jord jeg engang møder
Mine Drømmes Aandebrud! — —

MAANESKINSFART PAA HAVET

Fuldmaanen skinner; — henover den vide
Slumrende Havflade breder sig mildt
I magisk Fortoning de glinsende, blide
Maanelysstrømme, mens alting er stilt;
Mens Nathimlens Stjerne i Dybet sig bader
Og Lysningen funkler fra Bølge til Bølge;
— Let glider min Snekke paa Voven — den følge
De dejlige, maanebeskinnede Rader. —

Hist inde, hvor Birkenes Grene sig strække
Fortroligen ludende ud over Sø, —
Der hvilte jeg nys under løvrige Dække,
Der er det saa tyst, — o, der kunde jeg dø, —
Der kunde jeg slumre bag Gravhøjen rolig,
Der kunde Bølgen i Stormnatten kvæde
Der kunde Havdybets Aander jo græde,
Fylde med længselsfuld Klage min Bolig. —

— Dog nej, — det er trykkende lummert ved Stranden! —
Ud maa jeg paa Bølgerne langt ifra Land.
Der vifter Havvinden kjøligt om Panden
Der vil jeg slukke den Længselens Brand,
Som nager mit Hjærte, — o der er det stille,
Der strækker sig Havsletten slumrende, øde,
Der følger mig ingen, undtagen de Døde,
Hvis Øjne saa sælsomt i Voverne spille. —

Tror du maaske, det er Stjerner som blinke
I Dybet hist nede med taareslørt Glans?
Ha, ser du, de komme, de svinde, de vinke

Og hvirvle sig vildt i den mystiske Dans? —
Der vilde jeg sikkerlig føle mig hjemme, —
Der kunde jeg slukke hver knugende Smerte,
Der stille hver Kval, som mit Indre fortærte! —
Ja, der er det herligt, der kunde jeg glemme! —

TIL STJERNEN

(Tilegnet C. E.).

Blege Stjerne! send et Vink
Fra det Evighøje!
Lys med venligt Flammeblink
Klart for Sjælens Øje! — —

Skal dit dunkle Billedsprog
Da kun Længsel vække!
Lær mig klart at skue dog
Gennem Fremtids Dække! —

Spred dog Tvivlens sorte Sky
Fra mit syge Indre,
Lad en salig Visheds Gry
Gennem Mulmet tindre! —

Ak, forvoven er min Bøn; —
Tør jeg Vished kræve! —
Mægter da en Jordens Søn
Sig fra Jord at hæve? —

O, med Troens blide Skær
Vil tilfreds jeg være, —
Kan ej Sandhed findes her,
— Haabet vil jeg nære. —

Naar da Himmellyset mat
Tindrer fra det Fjerne,
Vil jeg glad i stille Nat
Stirre mod min Stjerne. — —

AFTENVANDRING I SKOVEN

Det er for lyst, det er for lyst
Hvor Maanen skinner ned, —
Mit Hjerte blier saa gjennemgyst
Af denne Nattens Fred;
Fra hver en Blomst, fra hvert et Blad
Staaer Aftenduggens Perlerad
Og dirrer for mit Blik! —

Det er for lyst, det er for lyst
Ved Kildebredden her! —
Se! Voven glider altfor tyst
Og Stjernens Billed er
I vaade Dyb, saa tykkes mig,
En sorgindhyllet Glemmigej,
Et Øje klædt i Graad.

Derinde, fjernest imod Nord,
Hvor Granen staaer saa mørk,
Hvor Huldren dybt i Fjeldet boer
(Du kalder det maaske en Ørk),
Der ejer jeg et Yndlingssted,
Did vil jeg rette mine Fjed,
Der er min Helligdom!

Seer du, hvor Fjeldets stejle Top
I Skyer hylles ind; —
Et høstligt Uvejr trækker op,
Alt blæser Nattens Vind! —
— O, skønt; — som af et Aandepust
Jeg føler mig af Storm ombrust
At fare gjennem Nat! — —

Afsted, afsted, dybt ind i Skov!
O, længer frem endnu,
Til Sjælen ganske blier et Rov
For denne vilde Gru, —
Til Nattens Aander fast du troer
At følge dine rappe Spor
Hvor let du iler end! —

Tys, her er Stedet; — stille nu! —
Her midt i Skovens Skjød.
Hør, Ulven hyler, — hører du? —
Ha, hvor det herligt lød!
Det er en lystig Melodi, —
Lad ej en Tone gaa forbi
Dit Øre; — ha, hvor skønt! —

Her stander Granen sort og høj
Ved Tjernets skumle Kant; —
Mens Stormen gjennem Luften fløj.
Se Taagens Skygevandt, —
Det glider ned, det glider op
Og hylles snart om Skovens Top,
Snart over sorte Dyb. —

Her finder Hjertet sig saa vel,
Midt under Stormens Larm;
Her er Naturens Aasyn selv
En Spejling af min Barm,
Et Billed paa, hvad Skæbnen gav,
Ej Ro i Liv, ej Ro i Grav,
Ej Ro i Evighed! —

LEDIGT LOGIS

1850

Lille Pige! har du Lyst
I en trofast Barm at flytte?
Se jeg har et luunt og lyst
Kammer i mit Hjertes Hytte, —
Men jeg lever der saa trist
Og saa eensomt; troer forvist,
At der inden Stuens Vægge
Findes Plads nok til os begge!

Vistnok titter ind om Dør
En passant saa mangen liden
Pige, men Visiten gør
Stuen tommere kun siden;
Har hun nejet til Farvel,
Takket venligt for i Kvel,
Er hun glemt og dog — Besøget
Har min Kjedsomhed forøget.

Nej, det gaar ej længer an,
Det betragter jeg som givet!
Har du Lyst, flyt ind paa Stand,
Slut Contract med mig for Livet, —
Lejen enes vi nok om,
Kom blot, lille Pige! kom, —
Lad dog Solen, før den daler
See os som Contubernaler! —

Stuen er vist ingen Sal
Hvor et Selskabs Klynger larme,
Den er simpel, sommersval,
Savner dog ej Vintervarme; —
Hist paa Væggen er kuns et
Billed, — det er mit Portræt,
Gaaer du med, en venlig liden
Engel maler jeg ved Siden.

Da skal Stuen pudses om, —
Der skal ryddes op derinde,
Da vil jeg ej trist og tom
Længer Hjertets Hybel finde;
Alt skal smile søndagsligt,
Livet glide som et Digt,
Frede skal jeg om din Lykke
Som mit Kammers bedste Smykke!

Henrik Ibsen

Ovenstaaende Digte er med Dr. Ibsens Bemyndigelse og ved Hr. C Nærups velvillige Medvirkning aftrykte efter et Kristiania Universitetsbibliotek tilhørende Manuskripthæfte fra Forfatterens Ungdomsaar.

MORALUNDERVISNINGEN I DE FRANSKE SKOLER

UKNINGEN af omtrent 2000 katolske Skoler i Frankrig har rundt om i Europa og ogsaa her i Danmark vakt en betydelig Opsigt. Man har talt om „Kulturkampen i Frankrig“, og i Aviser og paa Møder er det blevet drøftet, om denne Lukning betød en formastelig Religionsforfølgelse af Art som de gamle Hedningers, eller om den var en nødvendig Følge af den moderne Religionsfrihed. Det, som er sket, giver næppe i sig selv tilstrækkelig Grund til at rejse saa ivrig en Forhandling. Der er lukket omtrent en Tiendedel af de katolske Skoler med henved 150,000 Elever, hvilke atter udgør omtrent en Tiendedel af de henimod halvanden Million Børn, som samles i Kirkens Skoler. De er lukkede, fordi deres Ejere stadig nægtede at bøje sig for den Statslov, der i Frankrig som i de fleste Kultursamfund fastslaar, at Myndighedernes Tilladelse udkræves for at holde Skole. Det er alle sammen Pigeskoler af den Grund, at Kirken har anset det for klogest at skyde Nonnerne i Forgrunden og dække sig bag den Rørelse, som Forfølgelsen af de værgeløse Nonner kunde antages at skabe. De praktiske Følger af det hele er smaa. Kirken har tilladt Nonnerne at opgive deres Nonnestilling og at optræde som verdslige Lærerinder; ikke-gejstlige Katolikker har overtaget Skolerne, og de fleste af dem er blevet aabnede igen, ofte med de samme Lærerinder og de samme Børn. Hvor det ikke er sket, er Børnene blevet sendt til andre gejstlige Skoler, som havde søgt Tilladelsen. I Paris, hvor der nu foreligger Oplysninger derom,

er Antallet af de Elever, som Statens Skoler har vundet ved denne Lukning, ganske minimalt.

Alligevel har den offentlige Mening været ledet af et rigtigt Instinkt, naar den er blevet sat i saa stærk Bevægelse ved disse franske Begivenheder. De er et Led i en af de betydningsfuldeste aandelige Kampe, der i vore Dage udkæmpes i noget Land, i et af de mærkeligste og dristigste Forsøg, der noget Sted og til nogen Tid er gjort paa at bygge et menneskeligt Samfunds Liv paa helt nyt Grundlag. Denne Kamp er begyndt for 20 Aar siden, i Firsernes første Aar, da den tredje Republiks Mænd revolutionerede Frankrigs Skolevæsen. Den ny Skoleordning, som da gennemførtes under Jules Ferrys Ledelse, betød ikke blot et mægtigt Fremskridt i Undervisningens Omfang og Grundighed. Den gav tillige Skolen et ganske nyt Præg ved i Stedet for Religionsundervisningen at sætte en Undervisning i en rent menneskelig Moral. Tanken dermed var denne: der findes blandt Frankrigs Befolkning Folk af flere forskellige Religioner, og der findes mange uden nogen som helst Religion. Det vil derfor være Uret i Statens Skole, der skal byde alle lige Vilkaar, at begunstige den ene eller den anden Religion. Religionen maa fjernes fra Skolen, eller den maa tilbydes som et frivilligt Tillæg for de Børn, hvis Forældre ønsker det, og da hvilken Religion, de maatte ønske. Religionen maa derfor høre op at være det for alle fælles Fag, som knytter Skolen sammen og danner Grundvolden for de Livsregler, Skolen indprænter Børnene.

Skolen kan imidlertid ikke opgive at yde Børnene en Vejledning for Livet sammen med Kundskabsmeddelelsen. Der er et vist Sæt af Moralregler, som er nogenlunde fælles for alle Mennesker i et civiliseret Samfund, et Sæt af Regler, som Staten maa kræve eller i det mindste ønske overholdt af alle, som lever inden for dens Grænser. Disse Morallove er som et Udtryk for Samfundets gennem Tiderne opsparede Livsvisdom; Aarhundreders Erfaring har vist, at ved deres Overholdelse blev Menneskenes Liv lykkeligst og rigest. Denne Moral er ikke knyttet til den ene eller den anden Religion, den skifter ikke med de skiftende Religioner; den Tilknytning mellem Moralen og Religionerne, der er foregaaet, ved at Religionerne har optaget Moralreglerne i deres Lovbud, er tilfældig. Staten har da baade en Ret og en Pligt til at lade Børnene opdrage til denne Samfundsmoral. Det bør ske ved fornuftmæssig, ræsonnementsmæssig at paavise dem,

at saadan Handlevis baader dem bedst, ikke ved autoritetsmæssig at give dem Reglerne som religiøse Lovbud, hvis Overtrædelse straffes i et andet Liv. Saaledes vil Moralen blive bygget paa solidere Grund; den falder ikke, som det ellers ofte sker, naar Børnene, efter at de er blevet voksne, gør sig fri for de religiøse Anskuelser og saa kaster Moralreglerne over Bord sammen med den Religion, som de var knyttede til. Den bliver mere omfattende, optager i sig alle de Regler, Samfundet har arbejdet sig frem til efter den Tid, da Religionerne formede deres massive Lovbud.

I Overensstemmelse hermed blev den nye Ordning. I de lærde Skoler blev det saaledes, at Eleverne, om deres Forældre ønskede det, kunde faa Religionsundervisning af en katolsk, protestantisk eller jødisk gejstlig efter frit Valg. I de nyoprettede højere Pigeskoler blev det omtrent ligesaa; dog stilledes Religionsundervisningen her mere uden for Skolens almindelige Virksomhed. I Folkeskolen endelig ophævedes enhver Art af Religionsundervisning, men det forudsattes, at Torsdagen, der er Fridag foruden Søndagen, kunde benyttes til gejstlig Religionsundervisning udenfor Skolen for de Børn, hvis Forældre maatte ønske det. I alle Skolerne skulde undervises i den almindelige, borgerlige Moral.

Disse Bestemmelser førtes kun igennem efter haarde Kampe. Det konservativ-katolske Parti gjorde sit yderste for at hindre dem. I Deputeretkammeret var Kampen haabløs. Repulikanerne var der et overvældende Flertal, og Protestanter, Jøder og Fritænkere stod trofast sammen i Arbejdet for den konfessionsløse Skole mod den katolske Religionsundervisning. I Senatet var derimod Mulighederne for at standse de nye Love større. Her var i disse Aar de udprægede Republikanere og Monarkisterne omtrent lige stærke; et lille Mellemparti kunde oftest afgøre Udfaldet. Derfor leverede Katolikkerne deres Hovedslag i denne Forsamling.

I Senatets Udvalgsbetænkning over en af Lovene, Loven om den højere Pigeskole, hed det om Moralundervisningens Maal: „Skolens Moralundervisning skal skabe Aander, der er fri for Fordomme og vanskelige at vildlede, og hvem Trolddomshistorierne og Overtroen, hvorfra den saa kommer, ikke let faar Magt over“, Aander, som „da de ikke behøver at værne sig mod taabelig Rædsel og barnagtig Lettroenhed, men har set Mirakeltroen forjaget fra Naturens Omraade, som unyttig og farlig, ogsaa vil være lidet tilbøjelige til at tillægge den nogen Autoritet og især nogen Nytte paa et andet Omraade“. Disse Ord fremkaldte fra

Højres Ordfører følgende Udbrud: „Under denne Tales videnskabelige Form føler jeg Foragten for alt det, jeg ærer. Det vil, klart udtrykt, sige, at man vil lære Børnene i det andet Livs Straffe kun at se taabelige Skræmmebilleder, i Evangeliets Mirakler kun tom Lettroenhed, i de kristne Mysterier kun Trolddomshistorier og Overtro." Han klagede i stærke Ord over, at man fordrev Gud fra Skolen. „Naar De fjerner Gud og det evige Liv, da bliver der ingen Moral tilbage". „Resultatet af denne Undervisning", fortsatte han, „vil blive en, i alt Fald praktisk set, ateistisk og materialistisk Slægt, og derfor vil den, taget som Helhed, være umulig at styre og paa Forhaand bestemt til al Slags Uorden og alle Ulykker". „Der er to Slags Barbari; der er et Barbari, som opstaar af Uvidenhed, og der er et andet Barbari, som skabes af en vis Videnskab, der gør sig selv til Centrum i Stedet for at være Straalerne fra et højere Lys, den Videnskab, som fornedres des mere jo mere indbildsk den er, som fornægter Gud for at gøre Materien til Gud, og som materialiserer Mennesket under Paaskud af at frigøre det." Han endte sin Tale med at spaa, at det kristne Frankrig vilde genopstaa i al sin Vælde, ægget frem ved denne Lov."

Jules Ferry, som førte Forsvaret for Loven, gjorde det med en Blanding af Maadehold og Fasthed. Han fremhævede stærkt, at Religionsundervisningen ikke udryddedes, men blot blev overladt til Gejstligheden; „der er ikke," sagde han, „i Frankrig nogen Statsreligion, men der er heller ikke en religionsfjendtlig Stat." Men Staten maatte kræve, at Videnskaben var Herre paa sit eget Omraade, uathængig af Religionen. „Og her", sagde han, „viser sig den dybe Forskel mellem os, den Grav, som ingen kan fylde, thi det De vil, det, som det teokratiske Parti, hvortil De hører, vil, det er Videnskabens Trældom. Det, De vil, er, som man sagde i Middelalderen, at Videnskaben skal være Teologiens Tjenerinde."

Det lykkedes Ferry ogsaa i Senatet at samle den fornødne Majoritet om den hele Gruppe af Skolelove. De førtes derpaa ud i Livet med meget Maadehold. I en Række af Statens Skoler, hvor der hidtil havde været gejstlige Lærere, fik disse Lov til at blive der og undervise, omtrent som de havde gjort før; endnu 20 Aar efter Lovens Udstedelse findes en Del saadanne Skoler, om end deres Tal nu hurtig formindskes; saa lempelig er Staten gaaet frem mod de gejstlige, der ikke selv har stillet sig i udpræget Opposition til den. Ogsaa ved det Indhold, man fra først af gav den nye Moralundervisning, vistes der megen Forsigtighed.

Efter fransk Skik udstedtes der en almindelig Instruks om, hvorledes Lærerne skulde undervise i Moral. I Instruksen for Folkeskolen hed det saaledes: „Den verdslige Moralundervisning adskiller sig fra Religionsundervisningen uden at modsige den. Læreren sætter sig hverken i Præstens eller Familiefaderens Sted: han forener sine Anstrengelser med deres for af hvert Barn at skabe en hæderlig Mand. Han bør lægge Vægten paa de Pligter, som nærmer Menneskene til hinanden, ikke paa de Dogmer, som adskiller dem.“ „Siden, naar de bliver Borgere,“ hedder det om Børnene, „vil de maaske blive skilt ved de dogmatiske Meninger, men de vil i det mindste være enige i Praksis om at sætte Livets Maal saa højt som mulig, om at have den samme Skræk for alt, som er lavt og foragteligt, den samme Beundring for det, som er ædelt og ophøjet, den samme Finfølelse i Pligtiveren; de vil være enige om at stræbe mod den moralske Fuldkommenhed, hvilke Anstrengelser det saa koster, og om at forenes i den Dyrkelse af det gode, skønne og sande, som ogsaa er en Form, og ikke den mindst rene, for den religiøse Følelse.“ Blandt de Pligter, som Eleverne efter Programmet skulde lære, var ogsaa Pligterne mod Gud, men Begrebet Gud blev ganske vist her taget i en underlig udvisket Betydning. Læreren skulde ikke forklare Guds Natur og Egenskaber; han skulde blot lære dem ikke at anvende Guds Navn letsindig; han skulde skabe Respekt og Ærbødighed hos dem for Tingenes første Aarsag og det fuldkomne Væsen, og han skulde lære dem at vise Gudsbegrebet samme Agtelse, hvad enten det fremtraadte for dem i den ene eller den anden Religions Form. Han skulde endelig uden at bekymre sig om de forskellige Trosbekendelser indprente Børnene, at den første Hyldest, de skylder Guddommen, er Lydighed mod Guds Love, saaledes som Samvittigheden og Fornuften aabenbarer dem for ham.

Ogsaa i Programmet for Moralundervisningen i de højere Pigeskoler medtoges et Afsnit om de religiøse Pligter, hvorunder ikke blot skulde behandles Tolerancen men ogsaa den religiøse Følelses Betydning for Moralen, det evige Liv og Gud.

Tankegangen var da den, at Moralundervisningen skulde være neutral over for de forskellige Religioner, men at man dog skulde lære Børnene et eller andet, ubestemt hvad, om et højere Væsen, en Art Gud. I en Del af de første Lærebøger i Moral overholdtes dette. Det gælder saaledes en lille Bog for Folkeskolen, forfattet af en Professor ved Navn Mabilleau og udgivet 1884. Den slutter

med et lille Stykke om Gud; han er Verdens Ophavsmand og har skabt den mærkelige Naturorden, som vi beundrer; han dyrkes lige godt i Katolikkernes, Protestanternes og Jødernes Forsamlinger; den Bevægelse, man føler ved at se Solen gaa ned, det er en Bøn til dette herskende Væsen; fra denne Gud stammer Samvittigheden.

Denne Fremgangsmaade var unægtelig i høj Grad et Kompromis med Kirken; det var jo sandsynligt, at de allerfleste Børn lærte lidt om Gud i Kirkerne, ved Konfirmationsforberedelsen og paa lignende Maade; fik de saa atter i Skolen nogle ubestemte Forklaringer om en Gud, saa kunde man temmelig sikkert gaa ud fra, at for deres Bevidsthed løb dette sammen, og at de tænkte sig den Gud, de i Skolerne hørte om, netop saadan som de havde lært om hos Præsterne.

Andre af Lærebogsforfatterne kunde ikke bekvemme sig til at bevare denne Uklarhed, og de gav derfor Afsnittet om Pligterne mod Gud en saadan Karakter, at det tabte enhver religiøs Betydning. Det gælder saaledes A. Burdeau, hvis Lærebøger fra Firsernes første Aar vandt megen Udbredelse. Under et Afsnit om Tænke- og Samvittighedsfriheden rejser han det Spørgsmaal, om det er tilladt at have, hvilken Religion man vil; det besvares med ja; der kan ingen Statsreligion være, Staten tilhører alle; i religiøse Spørgsmaal maa enhver gaa sin egen Vej. Religionsforfølgelserne fordømmes stærkt; man skal respektere de forskellige Religioner; disses Tilhængere tror hver for sig redelig paa deres religiøse Anskuelser og de styrkes derved til bedre Handlinger. Fra Revolutionens Tid har man hørt op at befale Indbyggerne at slutte sig til en bestemt Religion; nu lærer man dem i Stedet at forstaa og at ræsonnere. „Dette," hedder det, „er Videnskabens Metode; det er den, som frigør Aanderne; det er den, som bringer den sande Samvittighedsfrihed. Vær oplyste Mennesker, væn eder til at spørge om Meningen med alt, saa vil I aldrig blive narrede eller blive trælbundne af eders Meninger." Som Illustration til denne yderlig lidt religiøse Fremstilling findes saa et Billede, hvorpaa man ser paa hver sin Side af en Gade et Folkebibliotek og en Kirke; midt imellem dem tager to Arbejdere Afsked med hinanden med Ordene: „Du gaar til Kirken, jeg gaar til Biblioteket. Hver efter sin Overbevisning. Derfor kan vi være lige gode Venner."

I denne Retning er Udviklingen siden ført videre; mere og mere er den franske Moralundervisning blevet løsnet fra Religionen, og de sidste svage Baand er nu bristede. Typisk derfor er den nyeste

Lærebog i Moral og Samfundskundskab. Den er udgivet som Led i en Samling Lærebøger for Folkeskolen under Ledelse af A. Aulard, en af Paris' mest kendte Professorer, en fremragende Gransker og en ivrig Beundrer af den franske Revolution. Aulard har i denne Bog selv skrevet Afsnittet om Samfundskundskab, medens A. Bayet har udarbejdet den Del af Bogen, som gælder Moralen.

I Fortalen til denne Morallærebog siges det udtrykkelig, at den Moral, som her læres, er verdslig og positiv, uafhængig af enhver religiøs Tro og ethvert metafysisk System. Da Moralen skal grundes paa de virkelige Forhold, er Kapitlerne om Guds Eksistens og Pligterne mod Gud udeladte. I Stedet, siges der, er der sat nogle andre Kapitler, hvori opregnes de vigtigste Religioner, og hvor Forfatteren paaviser Forskellen mellem de videnskabelige Sandheder, som kun den uvidende kan benægte, og den religiøse og metafysiske Tro, hvor enhver kan vælge sit Standpunkt efter Behag. Dette Program følges nøje i det paagældende Kapitel, der bærer Titelen: Religionerne og Samvittighedsfriheden. Dette begynder med en Forklaring om, at man videnskabelig intet kan vide om, hvad der sker efter Døden; derfor har Menneskene bygget paa Gætninger og Anelser og opstillet en stor Mængde Formodninger. Nogle har ment, at efter Døden skete slet intet, andre har troet, at Menneskene da kom til at staa over for et evigt og fuldkomment Væsen, som de saa kaldte Gud. De har ment, at denne Gud belønnede eller straffede Menneskene, og at disse derfor burde ære ham og bede til ham. Derved er de forskellige Religioner opstaaet. Der er mange af dem; nogle har troet paa én Gud, andre paa flere Guder. Dernæst opregnes de vigtigste Religioner, først efter Alder; det siges, at Brahmaismen og Jødelæren er 3000 Aar gamle, Buddalæren 2500, Kristendommen 1900, Muhamedanismen 1300 Aar. Saa oplyses det, at Buddhismen har 500 Millioner Tilhængere, de tre Grene af Kristendommen, Katolikker, Protestanter og græskkatolske henholdsvis 217, 127 og 120 Millioner, Brahmalæren 208, Muhamedanismen 200, og endelig angives, ved en Fejltagelse eller en Trykfejl, Jøderne til 2 Millioner. Alle disse Religioner, siges der, behandler Spørgsmaal, som man intet kan vide om; derfor kan man vælge efter Behag mellem dem eller slet ikke slutte sig til nogen Religion. I den lille Spørgsmaalsrække, som knyttes hertil, findes saa Spørgsmaalene: Tror alle Mennesker paa en Guds Tilværelse? Har vi Ret til ingen Religion at have? Svaret er givet ved det foregaaende. Til alt dette er endelig føjet et lille Stykke af Vol-

taire om Tolerancen. Det hedder deri: „Gør ikke mod nogen anden, hvad du ikke vil have skal gøres mod dig." Det er ikke til at se, hvorledes et Menneske efter dette Princip kan sige til et andet: „Tro paa min Religion, eller jeg vil gøre dig alt det onde, jeg kan." „Retten til Intolerance er taabelig og barbarisk; det er en Tigerret, og den er end frygteligere, thi Tigrene dræber kun for at æde, medens vi bliver udryddede for nogle Lærereglers Skyld." Derpaa følger i selve Bogen et lille Kapitel om Tolerancen. Det hedder i dette, efter Omtalen af tidligere Tiders Religionskrige og Forfølgelser:

„Nu til Dags slaar Menneskene ikke saa tit hinanden ihjel for Religionens Skyld. Men selv i Frankrig er der dog Folk, som gerne vilde se Fortidens Rædsler begynde forfra og som endog truer dem med Døden, der ikke har samme Tro som de selv. Dette er en skammelig og barbarisk Fordomsfuldhed. Katolikerne har Ret til ikke at holde af Jødernes religiøse Anskuelser, ligesom Jøderne har Ret til ikke at holde af Katolikernes. Men de, som foreslaar at dræbe Jøder eller Protestanter, fordi de er Jøder eller Protestanter, er Mordere.

Det er ogsaa at være intolerant og taabelig, at foragte et Menneske og ikke ville være hans Ven, fordi han ikke er døbt, eller fordi han ikke er viet i Kirken, eller fordi han ikke gaar til Messe. Hvad Mening man saa har om Religionernes uudgrundelige Spørgsmaal, kan man være en hæderlig Mand. Vi bør være alle hæderlige Menneskers Venner uden Hensyn til, om de er Jøder, Katoliker, Buddhister, eller om de slet ingen Religion har."

Det er i selve den staaende Strid i Frankrig, Forfatteren her griber ind; han advarer mod Katolikkernes Fanatisme overfor Fritænkerne, mod Antisemitismen og mod den hele religiøse Ufordragelighed.

Der er saaledes, siden Moralundervisningen indførtes, foregaaet en vis Forskydning i dens Stilling til Religionen; fra nogle vage Forklaringer om Gud er man naaet til at behandle alle Religioner i samme Plan, som noget ingen véd Besked om, medens de videnskabelige Sandheder stilles op som det, hvorom alle Mennesker maa samles.

I en anden Henseende har Stillingen været klar lige fra først af. Den Moral, man lærte Eleverne, er ikke knyttet til noget religiøst Grundlag. Den religiøse Undervisnings Formel var: Du skal, eller end oftere: du skal ikke, og som Forklaring af, hvorfor man skulde eller ikke skulde, gaves kun Guds Vilje; med Løfte om Belønning eller Trusler om Straf i en anden Verden indprentedes Læresætningerne. Moralundervisningen derimod knytter sine Regler til en Gruppe af de mest elementære, mest fælles menneskelige Følelser, og gennem fornuftmæssigt Ræsonnement viser den Eleverne,

hvad det er rigtigt at gøre, hvad ikke; i Stedet for de vilkaarlige Belønninger eller Straffe træder Forklaringer om, at den ene Handlevis giver Udsigt til Lykke og Velvære her paa Jorden, medens det at handle paa anden Maade kan bringe Ulykker for dem, som gør det, eller for andre, hvis Ulykker ogsaa for dem vil føles smertelig.

Paa dette Punkt er de franske Morallærebøger ens fra den første til den sidste. Den omtalte Lærebog af Bayet begynder med at forklare Forskellen mellem gode og daarlige Handlinger. Ordene derom er disse: „De gode Handlinger er dem, som er nyttige for os, det vil sige dem, som gør os virkelig lykkelige. De slette Handlinger er dem, som er skadelige for os, det vil sige dem, som gør os ulykkelige. Man kan da sige, at det, Moralen lærer os, er, hvilke Ting man skal gøre for at være virkelig lykkelige.“ Dernæst forklares, at ligesom der er Giftstoffer, der smager godt, og Helbredelsesmidler, der smager daarlig, saaledes er der Handlinger, der i Øjeblikket synes behagelige, men som siden viser sig ulykkebringende, andre, som synes ubehagelige, men som siden gør megen Gavn. Det er Moralundervisningens Maal at lære Eleverne at skelne mellem disse.

Moralens Grundlag er da et helt andet i denne franske Undervisning, end i den gamle Religionsundervisning, men derimod er den hele Gruppe af Moralregler i Hovedtrækkene de samme, som man før paa anden Vis opdroges til. Der er Pligterne mod Familien, mod Fædrelandet, mod andre Mennesker o. s. v., alt omtrent som før. En opmærksom Undersøgelse viser dog, at ogsaa i denne Henseende er der foregaaet en Forskydning i moderne Aand; der er ikke helt faa Moralbegreber, som mere eller mindre er blevet omvurderede. Modsætningen til den gængse Opfattelse træder maaske her tydeligst frem, naar det gælder Fædrelandsfølelsen og Krigene. Disse franske Lærebøger priser alle Fædrelandskærligheden, men de lægger den stærkeste Vægt paa, at denne ikke faar eksklusive Former, de betoner atter og atter, at over Nationen staar Menneskeheden, og at det alle Dage var Frankrigs Ære, at det ikke lukkede sig inde inden for sine egne Grænser, men søgte at bære sine Fremskridtstanker til Sejr rundt om i Landene til Gavn for hele Menneskeheden; det nationale Snæversyn bekæmpes med ikke mindre Kraft end det religiøse. Det hindrer dog ikke, at disse Bøger oftest bæres af en stærk fransk Selvfølelse. I Aulards Afsnit af den citerede Bog hedder det saaledes:

„Franskmændene har over for hinanden indgaaet den Forpligtelse, at styre sig selv uden Hersker, at styre sig selv som fri Mennesker, at styre sig selv ved Fornuftens Hjælp, at være Borgere og ikke i noget Tilfælde udsætte sig for igen at blive Slaver eller Undersaatter. I den civiliserede Verden er den franske Nation den eneste, der yder et Eksempel paa en Nation, som forsøger at styre sig selv ved Fornuftens Hjælp, ved Fornuften alene, uden at paakalde nogen overmenneskelig Autoritets Hjælp."

Ogsaa over for Krigene kommer den moderne Opfattelse stærkt frem. Der tales vel om Forsvarskrige som nødvendige og fortjenstfulde, men hele den nedarvede Forestilling om Krigen som ildnende Daad og løftende Bedrift, nyttig i sig selv, som i Virkeligheden endnu bærer de allerfleste Landes Undervisning og Opdragelse, er forladt. Disse franske Lærebøger lægger bevidst an paa at skabe Afsky for Krigene, ja ofte paa at haane den gængse militære Æresbegejstring. I Bayets Bog anføres i Kapitlet om Krigene et lille Stykke af la Bruyère, hvori det hedder:

„Hvis man fortalte Dem, at alle Kattene i et stort Land havde samlet sig i Tusindvis paa en Slette og, efter at have mjavet rasende, havde kastet sig over hinanden, og at efter Kampen er der blevet 9 eller 10 Tusinde døde Katte paa Valpladsen, vilde De da ikke sige: Det er det skrækkeligste, man nogen Sinde har hørt Tale om? „Og hvis Hundene og Kattene sagde til os, at de slaas for Ærens Skyld, vilde vi da ikke af et oprigtigt Hjerte le ad disse stakkels Dyrs Dumhed. Og dog er den eneste Forskel mellem Dyrene og os, at Dyrene kun bruger deres Tænder og Kløer, medens vi har fuldkomne Redskaber, ved Hjælp af hvilke vi kan tilføje hinanden store Saar, hvoraf Blodet kan rinde til sidste Draabe."

Fortællingen støttes af et Krigsbillede, der i næsten skrigende Farver viser Krigens Modbydelighed og Ødelæggelse, yderst forskellig fra de Kampbilleder med blinkende Vaaben og pragtfulde Heste, hvormed det ellers er Skik at indprente Børn, hvor berømmelig en Ting Krig er.

Dette er enkelte Omraader, hvor det viser sig, hvorledes en ny Tankegang giver den Moral, der læres, et nyt Præg. Paa mange andre Punkter kunde det paavises. Det gælder saaledes i Opfattelsen af Samfundsklassernes gensidige Stilling, hvor der for øvrigt spores en ikke ringe Forskydning i moderne Aand fra de ældste til de yngste af disse Lærebøger. I Bayets Bog hedder det f. Eks. i et Afsnit om at dræbe og mishandle Mennesker: „Man kan bringe et Menneske Lidelser og hindre ham i at være lykkelig uden at slaa ham, ved at lade ham arbejde for længe ved farlige eller haarde Arbejder. Dette er ogsaa en Forbrydelse." Disse Ord angiver den Tone, hvori alle Samfundsspørgsmaalene er behandlede. I kort Begreb kan det siges om den ny Moralunder-

visning, at den er til Bunds gennemtrængt af Slagordet fra den store Revolution: Frihed, Lighed og Broderskab.

Endnu stærkere end den Forskydning til venstre, som i de tyve Aar er foregaaet med Lærebøgerne, er Forandringen af det Lærerpersonale, som skal anvende dem. Mindst gælder dette den lærde Drengeskole, hvor Fagets Betydning i det hele er mindst. For Pigeskolen er Lærerindekorpset helt nyskabt, fra første Færd gennemtrængt af den moderne Aand; der lægges i disse Skoler den største Vægt paa Moralundervisningen, og det er sædvanlig Bestyrerinderne selv, som giver den. Det store Flertal af Lærerinderne er Protestanter eller Fritænkere. I Folkeskolen begyndte man i sin Tid med Lærere, som var indsatte i den Tid, da Kirken beherskede Skolen, men efterhaanden, som disse faldt fra, er de blevet erstattet med et helt nyt Lærer- og Lærerindekorps, opdraget paa Statens Seminarier. Paa disse findes ogsaa Moralen som Lærefag, og med største Omhu undervises Eleverne til siden at yde denne Undervisning i Skolerne. Den Aand, hvori de opdrages, er, som man i Frankrig vilde sige: verdslig, demokratisk og republikansk. I Overensstemmelse dermed er det store Flertal af Lærernes Meninger. Der gives vel Egne, som Bretagne og Vendée, hvor mange Lærere stadig er konservative og katolske, men det sædvanlige er, at de er udprægede Republikanere; i Burgund, hvor jeg har haft Lejlighed til at tale med Lærerne i omtrent en halv Snes Sogne, var de to af dem Socialdemokrater, Resten radikale Republikanere; det paastaas almindelig, at noget lignende er Forholdet de fleste Steder, om end oftest knap nok saa udpræget.

I andre Lande staar i hvert Sogn Præsten og Læreren som to Autoriteter, der lærer og hævder den samme religiøse Opfattelse; i Frankrig derimod staar sædvanlig Lærer og Præst som to Modsætninger; Præsten repræsenterer Religionen og Fortidens Opfattelse af Politik og Samfundsforhold, Lærerne repræsenterer Videnskaben og den moderne Tænkevis, Revolutionens og Republikens Frankrig. De to Parter kappes om Indflydelsen. Selvfølgelig sætter dette sit Præg paa Moralundervisningen. Det er Lærerens Pligt at lade denne være neutral over for de forskellige Religioner. Han overholder vel som oftest denne Pligt, men allerede Neutraliteten, allerede det, at de forskellige Religioner og filosofiske Systemer behandles som ligestillede Opfattelser, nogle Mennesker har eller har haft, virker undergravende paa den Reli-

gion, som gør Krav paa ene at sidde inde med Sandheden og det med den hele Sandhed.

Den Fremgangsmaade, som anvendes ved den franske Moralundervisning, er ret forskellig efter de forskellige Skoler og de forskellige Alderstrin. I de lærde Skoler er Moralundervisningen et Led i den almindelige Filosofiundervisning, som i Frankrig gives i den sidste Skoletid i Stedet for i de første Universitetsaar. Efter mit Indtryk af Lærebøger og af Undervisningstimer, som jeg har overværet, er den her ret abstrakt, præget af den Tilbøjelighed til Systematisering og Inddeling, som er saa fremherskende i fransk filosofisk Videnskab; Lærerne er uddannede ved Universitetet; det er den teoretiske Side af Moralen, som træder i Forgrunden, lige saa vel som i den øvrige Filosofiundervisning. Meget anderledes er det allerede ved Lærerindeskolen i Sevres, i de højere Pigeskoler og ved Seminarierne. Moralundervisningen knyttes vel ogsaa her til Psykologi og Logik, men alle tre Dele og især Moralen behandles langt mere praktisk, Undervisningen er særdeles levende, og den er efter mit Indtryk baaret af en stærk Overbevisning og af stor Tillid til dens Betydning. Noget lignende gælder i de højere Pigeskoler, hvor der vel endnu læres nogen Psykologi og Logik, men hvor Moralen ganske træder i Forgrunden. Det sædvanligste er vistnok her, at Undervisningen foregaar uden synderlig Anvendelse af Lærebøger gennem Foredrag af Lærerinden og Diskussion mellem hende og Eleverne; desuden anvendes her meget Stilskrivning. Moralundervisningen har i nogle af Klasserne et vist historisk Præg; en Række af fremragende Filosofer skildres, og store Stykker af dem læses og drøftes. Udvalget af disse Stykker sker saaledes, at de tilsammen kommer til at danne en Gennemgang af de forskellige Pligter, der skal drøftes i Moraltimerne.

I Folkeskolen endelig har dette Fag sin største Betydning; her samles jo Børnene fra de mange Hjem, hvor Familien kun i ringe Grad yder dem en Moralopdragelse. Her er Psykologien og Logiken forsvundet, Moralen alene blevet tilbage, og denne forbindes da paa det nøjeste med Undervisningen i Samfundskundskab. I Almindelighed anvendes i disse Skoler nogle smaa Lærebøger med 100—200 smaa Sider af hvert af de to Fag. De Moralsætninger, man finder det muligt og fornødent at indprente Børnene, opstilles oftest i smaa korte Sætninger, men altid saaledes, at de begrundes og forklares. For ret at fæste Børnenes Opmærksomhed

bruges desuden smaa korte Fortællinger eller rammende Udtalelser af berømte Mænd, passende til vedkommende Sætning, og endelig anvendes Billeder, som er egnede til Paavirkning i den omtalte Retning. I Bayets Lærebog vil man saaledes træffe Smaastykker af Filosoffer fra de ældste Tider til vore Dage. Biblens Beretning om den forlorne Søn findes dér Side om Side med en lille Historie af Maupassant; mødes Tolstoj med Marc Aurel og Voltaire med Pascal; fra Hesiod til Anatole France spænder Udvalget. Af Pascal er der valgt en lille særdeles energisk Dialog mellem en Jesuit og en hæderlig Mand, ledsaget af et ikke mindre udtryksfuldt Billede. Den hele Bog munder ud i et Stykke af Anatole France med den betegnende Titel „Nutidens Mennesker er lykkeligere end Fortidens". Stykket slutter efter en Skildring af Fremgangen med en Opfordring for Fremtiden. „Vi vilde," siger Anatole France, „være mindre højmodige end Hulebeboerne, hvis vi ikke nu, da vor Tid er kommet, arbejdede paa at skabe vore Børn et sikrere og bedre Liv end vort eget. Der er to Tryllemidler dertil: at elske og at erkende. Med Videnskaben og Kærligheden skaber man Verden."

Mere eller mindre er andre Forfattere gaaet samme Vej, og desuden findes og anvendes et stort Antal Læsebøger, som er beregnede paa at støtte Moralundervisningen, nogle ubehjælpsomme som Søndagsblade med engelske Moralhistorier, andre ganske ypperlige. I det hele foreligger den rigeste Mangfoldighed af Hjælpemidler til denne Undervisning, ligesom Lærerne oftest gennem Seminarieundervisningen har erhvervet sig gode Betingelser for at gøre den levende og letfattelig.

Det var naturligt, at Statsskolens Moralundervisning og dens Tilsidesættelse af Religionen maatte vende Katolikkernes Fjendskab mod denne Skole; den Kamp, de allerede havde taget op mod Republiken, fik ved Skolelovgivningen sin store Bitterhed. Allerede i Forvejen raadede Kirken over talrige Skoler, og den har efter de nye Love arbejdet med største Energi paa at forøge deres Antal og udvide deres Virksomhed. Paa alle de forskellige Skoletrins Omraade har denne Kamp været ført; mod Statens lærde Skoler satte Kirken sine, mod dens Pigeskoler kæmpede Nonneklostrene, og ogsaa en gratis Undervisning af Art som Folkeskolens tilbød Kirken i talrige private Skoler. En virkelig Kappestrid om at faa fat i Børnene og derigennem bestemme Børnenes, de fremtidige Vælgeres Standpunkt, har udviklet sig. Den er gaaet lidt frem og

tilbage efter de forskellige Stemningssvingninger, men det samlede Resultat er, at Statens Skole har sejret. I Statens lærde Skoler er der 90,000 Elever mod 70,000 i Kirkens og 10.000 i private lærde Skoler, i Statens højere Pigeskoler er samlet 12,000 Elever, en ren Erobring fra Klostrenes Opdragelsesanstalter, og endelig, hvad der er afgørende, Statens Folkeskoler søges af betydelig over 4 Millioner Elever, Kirkens af adskillig under $1^1/_2$ Million.

Imidlertid, en Del har jo Kirken beholdt. I dens Skoler findes selvfølgelig den gamle Religionsundervisning. Skolelovene kræver dog en Moralundervisning tillige, og denne finder da ogsaa Sted, om end den knyttes nøje til Religionsundervisningen. En saadan kristelig Lærebog begynder f. Eks. med at opstille Beviser for Sjælens Udødelighed og Guds Eksistens. I en af dem bevises denne saaledes: „Siden Verden eksisterer, maa den være skabt af en, som ikke selv er skabt, det vil sige af Gud.“ Mange andre Beviser føjes til, deriblandt dette: „Alle Mennesker har betragtet Gud som Samfundets Grundvold. Han er Folkenes Lov som de enkeltes, han hersker over Lovene som over Samvittighederne. Ved hans Navn haaber de retfærdige, medens de onde skælver.“

Hver af de Moralregler som opstilles, bygges saa paa Guds Vilje. Familjen er indstiftet af Gud, paastaas der, overalt uden for Kristendommens Folk har den ført til Misbrug; Fædrelandskærligheden bygges paa Religionen o. s. v. Om Revolutionens Menneskerettighedserklæring siges det, at den kun taler om Menneskenes Rettigheder og ikke om deres Pligter, og at den tier om Guds Rettigheder. Lighed, Frihed og Broderskab kan derimod de kristne meget vel gøre til deres Valgsprog; det stemmer med Evangeliets Aand. Frihed. Lighed og Broderskab er Begreber, som ingenlunde stammer fra 1789; de er kommet ind i Verden med Kristendommen. Som Statsskolens Morallære er en Forherligelse af Revolutionens Ideer og trods Neutraliteten en Kritik af den religiøse Tankegang, saaledes vendes Kirkens Moralundervisning bestemt mod den af Revolutionen skabte Tankegang, og bærer fra først til sidst det gamle Regimentes Præg. Tendensen er langt tydeligere i de kristelige Skoler, den nærmer sig til den ligefremme Agitation; dette gælder saaledes, naar, i den Tid da Kongregationsloven drøftedes, Kirkeskolens Lærere under Gennemgangen af Begrebet Tyveri nævnede Statskonfiskation af Kirkens Godser som Eksempel derpaa.

Undervisningen drives i Kirkens Skoler som i Statens ved

Hjælp af Lærebøger med Billeder, Smaahistorier o. s. v. Derimod er der den afgørende Forskel, at i de kirkelige Skoler forsvinder den fornuftmæssige Begrundelse af Moralreglerne; de indprentes autoritetsmæssig som Guds Vilje; i god Overensstemmelse dermed lægger man mindre Vægt paa Forstaaelsen, mere paa, at Eleverne kan Reglerne udenad.

Saaledes brydes da Kirken og Staten endnu i Frankrig; en Del af Folket faar én Art Opdragelse, en anden en yderst afvigende, de dybe Modsætninger, som allerede fandtes i det franske Folks Anskuelser, uddybes end mere derved. Men forsvarer end Kirken endnu nogle Skanser inden for den franske Skole, og kan den end holde nogle af dem meget længe, saa kan der dog ikke vel tvivles om, at den republikanske Statsskole vil bære Sejren hjem og blive bestemmende for den franske Ungdoms Opdragelse. Der er da Grund til at spørge, om Udbyttet af denne Moralundervisning er stort, om det vil være muligt gennem den at opdrage Mennesker til nyttigt Samfundsliv.

En Dansk, der uden at have gjort sig fortrolig med fransk Tankegang og fransk Undervisningsmaade, sætter sig ind i en eller anden af disse Lærebøger, vil være tilbøjelig til at stille sig meget tvivlende. Denne Samling af trivielle Sandheder, forsvarede med barnlige Argumenter, der ikke altid kan staa for en hvas Kritik, vil synes naiv og underlig, denne stadige Appel til nogle bestemte menneskelige Følelser, Velviljen for og Medfølelsen med andre, vil synes sentimental. Mennesker, der er vant til at finde vor Katekismusundervisning ganske rimelig, vil disse franske Moraldogmer synes højst besynderlige. Der er dog næppe Grund til at dømme saa hurtig. Franskmænd og ikke mindst franske Børn er vænnede til at lade sig paavirke ad logisk Vej langt mere end Danske, og dette udelukker ikke en Følevis, som det er blevet Skik hos os at opfatte som sentimental. Vist er det, at denne Undervisning omfattes med stor Iver af talrige franske Lærere; atter og atter vil man kunne høre dem fremhæve dens Betydning, ja hævde, at den er Grundlaget for hele Skolens Gerning.

Det er da i Virkeligheden ogsaa et stort og mærkeligt Forsøg, der nu er ved at gøres i Frankrig. Saa nogenlunde for første Gang søger et helt Samfund at bygge sit Liv ikke paa en Lov, som anses for det aabenbarede Udtryk for Guds Vilje, men paa en Samling Leveregler, skabte alene af den menneskelige Fornuft. Aar for Aar vil derigennem fransk Tænkevis omformes. Men utvivl-

somt vil denne Omformning foregaa langsomt. Skolens Moralundervisning kan være en Hjælp og Støtte, den kan ordne og begrunde for Eleverne de tilfældige Moralsætninger, de paa anden Vis opdrages til, men den kan ikke beherske hele deres Tankegang og ene bestemme den. Ikke heller betyder det, at den neutrale Moralundervisning har afløst Religionsundervisningen, at Frankrig med stor Hast afkristnes; Religionsundervisning, lidt mere eller lidt mindre, faar dog et Flertal af Børnene under den ene eller den anden Form, oftest ved Konfirmationsundervisningen. I lange Tider vil Kirken blive ved at være stærk i Frankrig, selv om dette Land er længere fremme paa Afkristningens Vej end noget andet af de gamle kristne Lande. Skolen er ikke alene bestemmende; gennem Kirkens Organisation, gennem Skik og Brug gør sig paa de mangfoldigste Maader andre Indflydelser gældende. Kun gennem en langsom Overgang vil Forvandlingen ske, og et religionsfrit Samfund skabes.

Bedømmelsen af hele denne franske Udvikling vil være forskellig efter de enkeltes religiøse Anskuelser; om den nye Opdragelse har virket og vil virke heldig, til Fremme af Menneskers fornuftige Levevis og af deres Lykke, derpaa kan ikke gives et Svar, støttet til sikre Tal, bindende for alle. De Mennesker, hvem det synes størst, at Menneskene bøjer sig i Syndserkendelse til ydmyg Bøn om Naade til en Gud, som de tror har skabt dem, og hvis Lov de ikke kan undvære, de vil foretrække Kirkens Katekismusundervisning. De andre, hvem det synes større, om Mennesker er i Stand til selv at lede og styre deres Sind nogenlunde efter Fornuftens Love, og stærke nok til uden overnaturlig Hjælp at skabe Lykke for sig selv og andre, de vil foretrække den franske Moralundervisning.

P. Munch

OM AT SE PAA KUNST

Kunsthistorien maatte ønske, at den havde en Søren Kierkegaard til at indprente, at Kunst er noget man skal holde umiddelbart af for dets egen Skyld, rent af kunstnerisk Begejstring, og ikke ved at læse smukke Beskrivelser eller etiske og kulturhistoriske Forklaringer hos andre. Det indprentede Søren Kierkegaard paa sin Maade i Teologien ved sin Kamp mod den Hegelske Filosofi og mod enhver anden Tendens til at tage Religion som en Dannelsessag og ikke som en Lidenskab. Kunst er ingen Dannelsessag, den er noget kunstnerisk, der staar ved sit eget Værd.

Lundbye har ganske vist i sin Tid sagt flere udmærkede Ting, om at man skulde nyde Kunst i Stedet for at spekulere over den. Han sagde udtrykkelig, at Vejen, den eneste Vej til Kunsten gik gennem den kunstneriske Form. Men hvad hjalp det, at Lundbye sagde sin Mening, der var dog ingen uden for Kunstnernes Kreds der forstod ham, selv ikke Høyen.

Thi Spekulationer virker langt stærkere paa almindelige, kunstnerisk uudviklede Mennesker end selv den dejligste Kunst. De synes, det er for lidt blot at nyde Kunst, fordi det endnu ikke er gaaet op for dem, at det er det sværeste. Dertil forlanges, at man er fyldt af Drift til Kunst, saa at man forelsker sig i Kunstværkerne som funden Føde, og kræver at de skal være rene i deres Kunst.

Jeg skal nævne et Eksempel. Man synes paa et ukunstnerisk Stadium, at det baade er rigtigt og aandfuldt, naar de ældre Ar-

kitekturhitorikere sagde, at den gotiske Arkitektur er saa højtstræbende, fordi den var et „Udslag“ af de middelalderlige Teologers Spidsfindigheder. Men naar man bliver kunstnerisk moden, forstaar man, hvorfor Arkitekturhistorikerne for længe siden har forladt den Slags Forklaringer, idet de har lært Gotikken at kende som en levende praktisk Kunst, der ikke er „Udslag“ af teologiske Spidsfindigheder mere end Eiffeltaarnet er det. Det er saa længe man ikke kender en Kunst, at man ser de mange hemmelige Tanker og Stemninger i den; men saa snart den faar rigtig Tag i os, siger man blot: hvor den er dejlig!

Navnlig i den romantiske Periode i Litteraturen, fra Winckelmann i Midten af det 18. Aarhundrede at regne, var man uudtømmelig rig paa Tanker om alt, hvad der kunde ligge bag ved Kunsten. Man kunde paa Kunsthistoriens Fortolkninger anvende Jul. Langes Ord om Goldschmidts Poesi, „den store Mystifax“, som han kalder ham: „Det var netop Ulykken, at der altid skulde være „noget bagved“: en Idé, en Doktrin eller saadan noget, som fra Spekulationens syvende Himmel havde nedladt sig til Jorden og benyttet dens Former og Farver til en Forklædning, en aandelig Mystifikation.“ (Udvalgte Skrifter II, 354). Og det er for en Del ogsaa rammende for Langes egne Fortolkninger af Kunst, fordi overhovedet enhver Fortolkning, hvor dybt følt den er, hvor rigtig den ogsaa kan svare til Fortolkerens egne Følelser og Meninger, dog har den modsatte Virkning af den, den tilsigter, idet den tilslører og forvirrer, og hindrer os i at se selv. Fortolkningerne kan give os store ethiske og litterære Værdier, men de svækker samtidig vor Evne til at reagere paa den rette kunstnerisk umiddelbare Maade over for Kunsten. Det forstod Lange, naar Talen var om Litteratur, men ikke naar Talen var om Kunst, fordi han selv og hans Tid var svækkede i deres umiddelbare Kunstsans. Langes glimrende Overvejelser over Kunstens ethiske Værdi („Kunstværdien“ som han mærkværdigt nok alligevel kaldte den), hans kloge, Voltaireske og Paludan-Müllerske Sarkasme, hvormed han talte til Filosoffen i os, hans Winckelmann'ske Forelskelse i det humane hos Grækerne som Folk og hos Renaissancen som Udslag af store Personligheders Selvhævdelse, og dermed hans Foragt for Middelalderen og Barokken, det var alt i alt kunstnerisk set Mystifikationer, som han vilde have bekæmpet, hvis Kunstsansen havde været mere levende hos ham. Han vilde have hævet sig over dem, ligesom den Lessingske

Kierkegaard hævede sig over den Hegelske Martensen med „de klare Tanker — og den ringe religiøse Kraft."

Lad os gøre et Forsøg paa at analysere et Kunstværk, hvis Skønhed de fleste af os forstaar, fordi vi er blevne opdragede dertil, men netop derfor har Vanskelighed ved et vurdere tilstrækkelig, saaledes at vi fristes til — hvis vi skal sige noget pænt om de —, at gøre det i Form af Spekulation. En Fortolker tænker sig, at „Kunstværdien" i denne Rembrandtske Tegning (Fig. 1) ligger i at Rembrandt har set „poetisk" paa Naturen (medens den dog maa ligge i noget mellem Kunstværket og os), at han har set paa Naturen

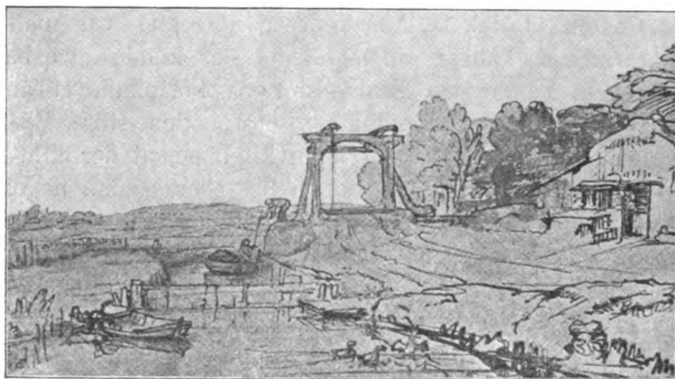

Fig. 1. Rembrandt, Tegning i Albertinasamlingen i Wien.

med personlig Kærlighed, og at „Kunstens inderste Hemmelighed og Magt", som Lange kalder det (smst. II, 352) ligger i, „at dette personlige Forhold mellem Kunsten og dens Emne, som i Henseende til Rum og Tid er begrænset, og som derfor skulde synes at skille Menneskene, dog just er det, som giver Kunsten dens varige Værdi — dens Evighed menneskelig talt — og Betydning for alle Mennesker. Skønheden i Rembrandts Tegning er efter Langes Mening, saaledes, som han udtrykker sig sammesteds om de hollandske Billeder i Almindelighed: „Det er denne „lyriske Understrøm i Prosaen," denne dybe, gennemtrængende Fortrolighed med Emnet som aabenbarer sig i Billederne," Og som han videre hen siger: „Jeg véd ikke, om Karl Madsen har saa ganske Ret, naar han roser selve det hollandske Land for at frembyde „en uudtømmelig Skat af glimrende maleriske Motiver", og tilføjer: „Intet Sted i Verden er det saa let at finde et uende-

ligt Antal af Billeder fuldt færdige fra Naturens Haand.“ Motiver for Kunsten er ikke noget, som hører med til et Lands naturlige og geografiske Rigdom: der er altid noget ved dem af Øjet, som ser og som opdager. At Holland før noget andet Land paa Jordkloden blev saa ypperlig malet, det kom ikke af noget Fortrin ved Landets Natur, men skyldtes Folket. Og det vilde endda være urigtigt at antage, at Hollænderne har Anlæg for Malerkunst fremfor andre Nationer: i vort Aarhundrede hører de ikke til dem, som særlig har udmærket sig. Men der var efter Middelalderen i Europas Kunst i det hele en stigende Trang til at faa Øjnene op for Virkeligheden: og at Hollænderne var de første, som rigtig førte denne Sag igennem, det var en Følge af deres særegne Historie og Situation, af Befrielseskampen og den Fred og Lykke, som fulgte efter. Dette Land var et højt elsket Land, derfor blev det et ypperlig malet Land.“

Klarere og smukkere kan man ikke udtrykke den poetiske Kærlighed til den hollandske Kunst og til det „der ligger bagved“. Men Langes Ord rammer ikke det, en Kunstner ser i den hollandske Kunst, og som vi andre umiddelbart føler, naar vi bliver glade over dens yndige „Stemninger“, men blot har vanskelig ved at udtrykke i synsmæssig rammende Ord.

Det, en Kunstner ser i den Rembrandtske Tegning, er ikke et Bevis paa det hollandske Folks gode Egenskaber som Folk, men først og fremmest en lav Horisont, en mærkelig blød, hvilende Horisont, en Stemning af Rummet i Naturen, der taler til os gennem Silhouetvirkningen af den blødttegnede Broport og hele den fyldige og ligesom musikalsk komponerede Jordbund i Naturens Scene fortil. En Kunstner vil forstaa, at den tilsyneladende Simpelhed og Naturlighed netop er en stor kunstnerisk Dyd, som man ikke kan vente at finde hos den første den bedste Elsker af Naturen. Der var jo før Hollændernes Tid, baade i Middelalderen og senere hen, mange Folk, der elskede deres Land, men de manglede kunstnerisk Evne til at anskueliggøre sig, hvordan det egentlig saa' ud, og selv da de begyndte at lære dette, — og jeg tvivler endda paa, at de har lært det ganske paa egen Haand, — selv da manglede de Evne til at frembringe et samlet og hvilende Indtryk af deres Landskabsbilleder, thi de førhollandske Kunstnere gik Glip af den lave karakteristiske Horisont, som først ret gør Landskabet „hollandsk“ i vore Øjne; og hvor meget de saa vilde raffinere deres Naturalisme, vilde de aldrig have faaet fat i den.

Der er jo netop mange moderne Kunstnere og maaske i deres Art store Naturalister, der har samme Mangel paa „hollandsk“ Følelse for Horisontens Lavhed, og alle fremmede Folkeslag som Japanerne og alle Oldtidsfolk synes næppe at kende Horisonten; ikke fordi de manglede Begreb om „den lineære Perspektivs Love“, men fordi de manglede en Følelse for scenisk Harmoni i Naturen, en Følelse, der omtrent svarer til Kopernikus' Følelse for Sammenhængen i Solsystemet, hvilken jo heller ingen havde kendt til før ham, selv om de havde set nok saa „perpektivisk“ paa Stjernerne.

Den lave Horisont kommer ind i den hollandske Kunst paa samme Tid som Arkitekturen skifter Karakter og bliver italiensk fra at have været nordisk (Charlottenborgstilen i Stedet for Børsens Stil), og da denne Omskiftelse selvfølgelig ikke har noget med det hollandske Folks Følelser efter Frihedskrigen at gøre, er der en vis Sandsynlighed for, at Omskiftelsen i Billedkunsten ogsaa er ret uafhængig af disse folkelige Følelser og snarest skyldtes en italiensk Kunstinspiration, som Hollænderne har forstaaet at gribe, fordi der var geniale Kunstnere imellem dem. Baade Charlottenborgstilen og den lave Horisonts Landskabsstil viser efter min Mening tilbage til Italien, særlig til Rafael († 1520). Denne Simpelhed i Murfladerne i Charlottenborg, denne Følelse for Bygningernes massive Helhed og smukke Proportioner er Rafaelske Ejendommeligheder, idet Rafael som Arkitekt var en Arvtager efter Alberti og Bramante, de store Indledere af den hele saakaldte klassicistiske Arkitekturretning i XV—XVIII Aarh. (Højrenæssancen, Palladiostilen og Nyklassicismen). Og den tilsvarende Simpelhed og store sceniske Kraft i Landskabskunsten er ogsaa Rafaelske Ejendommeligheder, skønt det ganske vist ikke er Rafaelske Landskaber, men hans store Figurbilleder som Helhed, der har været Udgangspunktet. Det er maaske denne Omstændighed der har gjort, at man ikke før er bleven opmærksom paa det Rafaelske Element i den hollandske Malerkunst; og maaske er der ogsaa mange, (for hvem saadanne Inspirationsforhold er uvante eller maaske endog af teoretiske Grunde ildesete), der vil betragte vor Paastand som utrolig. Men for det første kan man bevise, at Hollændernes Kunst netop begynder med en stærkt italieniserende Periode (Rembrandts Lærer Peter Lastmann var jo en „Italiener“, og han har selv i sine to berømte Ungdomsarbejder „Fremstillingen i Templet“: i Museet i Haag (1631) og Raderingen Lazarus' Opvækkelse (1633) vist, hvor

mægtigt inspireret han var af Rafael. Esaias v. d. Velde med sine Vinterbilleder og Callot, der begge ere stærkt italiensk paavirkede, har sikkert ogsaa været betydningsfulde Mellemled). Og dernæst kan man ogsaa bestemt paavise et Eksempel fra langt ældre Tid, hvor netop den Rafaelske Kunst forandrer en Kunstners tidligere urolige perspektiviske Syn paa Naturen og gør det helt „hollandsk“ harmonisk og blødt. Det er hos Holbein. Morsomt nok var denne netop en saare slet Patriot, thi han rejste bort fra sin By, medens Konen og Børnene blev tilbage, og bosatte sig i London; og nogen stor Naturelsker, som f. Eks. Dürer, har han heller ikke været; derimod var han en Mand med en sjælden Sans for Skønheden i det plastiske og det rumlige, og det var maaske det, det kom an paa. Og et saadant Eksempel har derfor ikke blot historisk Interesse men først og fremmest en pædagogisk.

For imidlertid at begynde med Begyndelsen og se, hvor det er at ogsaa Rafael har sine Forudsætninger, maa vi betragte et gammelt Kobberstik (Fig. 2) af Mantegna († 1506), hvilket efter min Mening gaar tilbage til en anden og langt betydeligere Kunstner, Andrea del Castagno († 1457), som Mantegna her maa have kopieret, og som han i det hele sikkert har bestræbt sig for at efterligne. Det Mantegna'ske Kobberstik er med alle sine mærkelige Figurer og Kulisser helt „hollandsk“ i sin faste Bygning; i sin bestemte Følelse for lodret og vandret, i sin alvorlige, stille Harmoni af Figurer og Kulisser, og sin lave Horisont der synker ned bag de mørke Silhouetter.

Der er noget Newtonsk i den Tyngdefølelse der gaar igennem dette Landskab, to Hundrede Aar før Newton.

Og se hvorledes denne Kunst udvikler sig hos Rafael til en gigantisk Kraft, der rigtig giver et Begreb om hans Genialitet. Hans „Paulus' Præken“ (Fig. 3) er en Præken om, hvor dejligt store Skikkelser og vældig mørk Arkitektur kan virke i Rummet, og kan faa os til rigtig at føle dettes Kraft og Helhed ved deres rige Komposition. Store, mørke, arkitektoniske Masser rager op og begrænser Scenen, der virker fyldig og tung (som Castagno vilde have det) ved den maleriske Trappe, der her vender indad i Billedet, saa at intet af Rumkraften gaar til Spilde. Paulus staar frem paa Trappens Flade, vendt ind mod Halvkredsen af Tilhørere, der staar i Mellemgrunden neden for Trappen, og han har til Korrespondent, for at kunne beherske Rumvirkningen i Scenen, den bortvendte Statue i det diagonalt modsatte Hjørne.

Hvor denne Paulus virker mægtigt! Hele Rummet er hans; alle de maleriske Virkninger i Arkitekturen bag ham og i den brudte

Fig. 2. Kobberstik af Mantegna, formodentlig efter Andrea del Castagno.

Trappe ved hans Fødder, og i de bevægede Skikkelser rundt omkring ham, tilhører ham; og han tynges dog ikke af alle disse, thi denne ene Statue i det modsatte Hjørne formaar at holde alt i Ligevægt sammen med ham: se blot, hvorledes Menneskene falder til Ro, netop dér hvor Strømmen gaar mellem de to.

Jeg indrømmer, at denne Præken vanskelig lader sig genfortælle, saaledes som man er vant til at forlange det af et „godt" Billede. Men hvem siger, at Kunsten skal kunne genfortælles? Den skal ses; og det haaber jeg mine enkelte Bemærkninger kan hjælpe mere til, end om jeg havde begyndt saaledes: Paulus var kommen til Athen, og det var sent paa Aftenen o. s. v.

Det var heller ikke ved Genfortælling eller ved kulturhistorisk

Fig. 3. Kobberstik af Dorigny efter Rafael.

Fortolkning, men ved friskt kunstneriskt Syn, at Holbein lærte Rafaels Billede at kende (gennem Marcantón's Stik formodentlig), og deraf blev inspireret til at lave det lille Træsnitsbillede (Fig. 4) af Salomon og Israeliterne. Hvis man genfortæller det paa samme tilfældige Maade, som man kunde genfortælle „Emnet" i „Paulus' Præken" vil ingen ane, at de to Billeder er beslægtede og netop et af de interessanteste Eksempler paa, hvordan den ene store Kunstner ser paa den anden — noget vi kan lære af. Det er jo uden Tvivl fra „Paulus' Prædiken" Holbein har faaet den geniale

Idé til Rummets klart afvejede talende Form. Det er den, der har moret ham.

Det er ogsaa denne talende Rumskønhed, som han vil have, vi skal føle i det andet af disse mange smaa Bibeltræsnit (Fig. 5), det som forestiller Israeliternes Hjemkomst. Der er en monumental Stil i dette lille Billede, som i ingen nordiske Landskabsbilleder før Holbeins Tid, og selv længe efter (en Stil som Dürer forgæves søgte at afvinde Venetianernes Kunst, hvor den ikke fandtes med den Styrke og Simpelhed i Rumfølelsen som hos Rafael). Stilen viser hen til Rembrandt og de andre senere Hollændere navnlig ved sin Følelse for bløde plastiske Grupperinger og ved hele sit Udtryk af sagte vandret Bevægelse hen over Sletten, hen over disse enkle hvilende Genstande: Porten og Templet og den rolige runde Bjergkæde, der danner Baggrunden. Det er paa samme Maade Rembrandt fører vort Øje hen over Kanalens Flade ud til den dejlige Broport med sin næsten kinesiske Skønhed.

Fig. 4. Træsnit fra Holbein's Billedbibel.

Maaske vilde Kunsthistorien ikke vælge at genfortælle Holbeins Landskabsbillede, men hellere fortolke det, ɔ: f. Eks. opfatte det som et Bevis for, hvor vidt Kunstneren og hans Tid var komne i Naturfølelse eller andre menneskelige Dyder, idet man vilde kunne fremhæve, at Kunstneren ved at holde mest af Bjergene og Sletten paa Afstand viser, at han endnu ikke holder af Landet „som sit eget“, som et han, ligesom Hollænderne, havde kæmpet for med sit Blod. Man vilde maaske sammenligne hans Standpunkt med de senere Italieneres i det XVII Aarhundrede, Folk som Poussin og Claude Lorrain, der „idealiserede“ Naturen og gjorde den „heroisk“, mens Hollænderne malede den „som den er“. Hvem føler i saa Tilfælde ikke, hvor forkasteligt det er at „idealisere“, og

hvorledes vi skal vogte os for at lade os paavirke af det „heroiske", men elske vort Land med Liv og Blod?

Og hvad er saa disse „heroiske" Billeder! — det er Rafaelske Billeder ligesom Holbeins og ligesom Hollændernes, men endnu luftigere i deres Rumfølelse, endnu mere harmoniske i deres Liniers Sammenspil, endnu mere vidunderlig skønne i deres Farver. Vi kender herhjemme ikke Claude Lorrain selv, men vi kender hans herlige Samtidige Swanevelt, hvem vi skylder en af Kunstmuseets Perler, det dejlige blaa og grønne Landskab med den kølige Aftenfred, hvori det gyldne svinder af Himlen, og man synes at drikke af Rummet i Naturen, som af et dybt grønt Glas. Man føler i dette Billede, at Kunsten nærmer sig det attende Aarhundrede, der havde en henrivende Storhed og Ynde i sin Rumfølelse, og som i sin Havekunst og i sine store arkitektoniske Anlæg (Amalienborg) naar det største man endnu er naaet af stille „hollandsk" Skønhed[1]).

Fig. 5. Træsnit fra Holbein's Billedbibel.

Ja man kunde med god Ret spørge de moralske Kunsthistorikere,

[1]) Jfr. hvad I. Delille siger i „Les jardins", 1782 om at vælge og udnytte et Terræn ved Haveanlæg:

Ce que votre terrain adopte avec plaisir,
Sachez le reconnaître, osez vous en saisir.
C'est mieux que la nature et cependant c'est elle:
C'est un tableau parfait qui n'a point de modèle.
Ainsi savaient choisir les Berghems, les Poussins
Voyez, étudiez leurs chefs-d'œuvre divins:
Et ce qu'à la campagne emprunta la peinture,
Que l'art reconnaissant le rende à la nature.

Der er heri en rigtig Følelse for, hvad Natursansen skylder Kunsten og ikke, som man ellers altid mener, omvendt.

der skelner saa stærkt mellem at „idealisere“ Naturen og at male den „som den er“, hvordan Naturen da egentlig er! Har de gamle Flamlændere ikke malet den som de syntes den var, og Hollænderne som de syntes den var, og er de ikke hver for sig kommet til grumme forskellige Resultater — simpelt hen, fordi de „idealiserede“ hver paa sin Maade? Det vilde Julius Lange straks fremhæve, og med Rette. Og dog kan vi heller ikke være enige med ham, naar han mener, at Idealiseringen eller Stilen (som han kalder det) betyder Udslaget af den Folkekarakter og den Samfundsfølelse eller Personlighedsfølelse, som herskede paa Kunstens Tid. fordi vi har lært at se, at den hollandske Landskabsstil fremkommer ved Inspiration fra den ene Kunstner til den anden, — og det oprindelig fra Kunstnere, der ikke har Spor med Hollændernes Folkekarakter eller deres Samfundsfølelse og Personlighedsfølelse at gøre, men forstaar at se, og at forme et Synsbillede paa egen Maade. Det vigtigste positive Holdepunkt i denne Sag er derfor dette, at der var en Mand, som hed Rafael, og saa og saa mange geniale Hollændere fra senere Tid, der forstod ham, og som har lært os at se paa samme Maade som de. Folk som van de Velde'rne, den gamle Esaias og de unge, Adrian og Willem, Folk som Peter van Laer og Peter de Hooch, Rembrandt o. s v. Det var en bestemt Side hos Rafael, de forstod, ligesom før dem Holbein, nemlig hans geniale Rumkunst, og i denne Forstaaelse ligger deres Kunsts Hovedværdi. Vi skal derfor ikke give smukke Genfortællinger af Hollændernes Billeder og sige, at det er Naturen selv, de elsker og gengiver „som den er“, men hellere kort og godt forklare, hvad Rumkunst vil sige, thi den er deres Kunsts Alfa og Omega; igennem den er det alle de nævnte Kunstnere er beslægtede og vi med dem.

Lad os tænke os om, hvor det er vi i dansk Kunst træffer udpræget Rumsans. Det er ikke hos Folk som Ring, Hammershøj, Einar Nielsen eller Willumsen, thi de ser ganske fladt paa Naturen som de førhollandske Kunstnere. (Rings Ideal er jo Breughel). Det er snarest hos Kunstnere af den ældre Skole, som Frølich, Joachim Skovgaard, og de ældre Landskabsmalere. Tænk paa Skovgaards „Kristus i de dødes Rige“. Det er et Billede, der virker paa os som et sandt Rumbulder, mægtigt afvejet i sine svære Figurers indbyrdes Bevægelse og Forhold. Figurerne er plumpe for rigtig at indprente os deres Tyngde og Slyngkraft. Der er noget Rafaelsk („Heliodor“) og noget Giottosk („Begrædelsen“ i Padova) og bag ved dem noget græsk og især assyrisk i denne Rumkraft.

der udtrykker sig i svære Figurers Sammenspil hen igennem en snæver, reliefmæssig Scene. Det er den voldsomme Form for Rumkunst, men der er ogsaa en stille Form, som virker ved den blotte harmoniske Gruppering af Menneskene indenfor Scenens Ramme. Ogsaa den er græsk (og vi kan tilføje ægyptisk) af Oprindelse — tænk f. Eks. paa de græske Gravrelieffer — ogsaa den findes hos Giotto, hos Masaccio og de senere italienske Kunstnere; først i rent reliefmæssig Form, senere ogsaa perspektivisk, som vi har set det i det gamle Kobberstik. Det karakteristiske for Rumkunsten er, at den altid forstaar at afgrænse sit Rum og fylde det dramatisk. Da den reliefmæssige Gruppering ikke kan fylde et perspektivisk Rum, drejer man denne Gruppering efter en Diagonal ind i Billedet og anbringer i de modsvarende Hjørner passende Ting, som kan fængsle Interessen uden dog at svække Fornemmelsen af den skraa Hovedretning. Man søger altid at give os fast Bund under Fødderne og at lede vort Øje gennem en horisontal, maaske dybtliggende Flade, hen til den lodrette Hovedfaktor, bag hvilken Horisonten synes eller blot anes at sænke sig.

Gennem Indtrykket af legemligt Sving eller gennem Indtrykket af Afvejning, eller gennem begge i Forening, er det Rumkunsten erobrer Naturen for os som en Rumhelhed. Perspektiven, som man altid tror er den afgørende i Rumkunsten, er oprindelig en ren pittoresk Faktor (hos Grækerne og Japanerne), og bliver først til en Faktor for Rumsansen fra den italienske Renæssance at regne, men altid underordnet — baaret af de plastiske Værdiers Sprog. Folk uden Rumsans laver altid saa skæve Perspektiver som muligt, medens den egentlige Rumkunstner gør Perspektivet saa frontalt som muligt. I „Paulus' Præken“ tænker man jo saare lidt paa Perspektiven. Rafaels Kunst er netop, at han forstaar at gøre Rumvirkningen i det perspcktiviske Billede lige saa simpel — ja elementær kunde man næsten sige, som i de reliefmæssige Billeder, i hvilke ogsaa han var en Mester („Peters Fiskedræt“).

Det er de store Plastikere, som er de store Rumkunstnere. En Mand som Michelangelo, der var blottet for Sans for den perspektiviske Scene, har frembragt de vældigste Rumskønheder i sine Figurers Sprog alene. Tænk paa de sikstinske Loftsbilleder, især saadanne Billeder som „Adams Skabelse“ og „Lysets Skabelse“.

Det at Rum slet ikke har noget med Perspektiv at gøre men er en ren plastisk Funktion, har den gamle engelske Psykolog George Berkeley forstaaet i sin „Treatise concerning the principles

of human knowledge" 1710 (ed. Fraser I, 216) naar han siger: „When I excite a motion in some part of my body, if it be free or whith out resistance, I say there is space; but if I find a resistance, then I say there is Body — — — When therefore, supposing all the world to be annihilated besides my own body, I say there still remains pure Space." Det er vel Newtons Tyngdeteori, der jo netop udtrykker Forholdet mellem Masse og Rum, som er Berkeleys Forudsætning; og Newtons Teori har vi jo fundet udtalt allerede i den gamle italienske Kunst. Filosofien har sikkert lært af Kunsten — noget den skulde blive ved med. Der maa have været en Kunstner i Berkeley, det sporer man i hele hans kritiske Metode, naar han hævder, at hverken Rum eller Afstand eller Flade eller andre af de Ting, vi regner med til daglig som ganske naturlige Ting, har nogen Betydning, uden naar vi genialt tillægger dem Betydning, ja at selve Naturen — saa vidt gaar han for Resten ikke, men det er kun en Konsekvens af hans Tanker — først er Naturen, naar vi danner os et Helhedsbillede af den ved „Suggestion" d. v. s. i den kunstneriske Fantasi. Hos Kant, der levede et halvt Aarhundrede senere, outreres denne kritiske Betragtningsmaade, saa at han rejser Tvivl, om der overhovedet er noget der hedder „Tingene i sig selv", fordi vi altid fornemmer dem gennem vore forudgivne Forestillinger (d. v. s. som Kunstnere). Han mener, et Rum er en Egenskab ved vor Forstand, som vi er født med. Dette har naturligvis senere Filosoffer ikke kunnet gaa med til, i mindre og mindre Grad alt eftersom Mindelserne fra den store Kunstperiode, hvor Rumsansen var saa dominerende, forsvandt; og moderne Filosoffer som Høffding, der endog bestrider selve Begrebet Rum og foreslaar, at vi i Stedet for kun skal tale om Tingenes (Synsfladernes) indbyrdes Afstandsforhold, beviser derved, at de nu kun har en forsvindende eller slet ingen Rumsans mere. „De ser ikke Skoven for bare Træer", men véd dog, at der er noget, der hedder Skov. Name ist Schall, Gefühl ist alles.

Hvis man vilde gaa endnu videre, saaledes som man f. Eks. er gaaet overfor Musikken, og det allerede fra Pythagoras' Dage, ved at paastaa, at Musik kun er Talforhold mellem Lydsvingninger, og at dens Skønhed er ensbetydende med Talforholdenes Regelmæssighed, — og man kunde sikkert udfinde noget saadant ogsaa for „Afstandsforholdenes" Vedkommende (en „elementær" Farveæstetik har man allerede) —, saa vilde man alt i alt kun opnaa at bevise, at man komplet manglede det Organ, som gør Lyd-

svingningerne til Musik og som gør Afstandsforholdene (Perspektiven eller hvad man vil kalde dem) til Rumkunst, nemlig det Organ, som i Musikken hedder Melodi- og Kontrapunktorganet og i Kunsten det plastiske-rumlige Organ. Det er at skyde under Maalet at ville søge det elementære, der hvor Livet endnu ikke er begyndt; det er lige saa galt som at skyde for højt, op i Spekulationens Højder. Maalet ligger midt imellem, saaledes som Berkeley forstod med sit sunde, kunstneriske Instinkt. Han forstod, at det elementære er noget man skal opleve.

Jeg mener altsaa, at man med alle Teorier om Kunst, enten de saa er naturalistiske, etisk-kulturhistoriske eller fysiologiske, kun naar at udtrykke sine egne Tanker men ikke Kunstens. Teorierne er indbyrdes saa modsatte og saa krigersksindede, at man ved at stille dem sammen let vil faa dem til at myrde hinanden, og tilbage bliver da den almindelige praktiske Kunstforstand, der simpelthen siger: „Se her; her véd Kunsten, hvad den vil. Her er noget at lære af den, ligesom de store Kunstnere har lært af hinanden. Man gør sine Iagttagelser ligesom Naturforskerne og Sprogforskerne gør deres; de er ikke ufejlbare, de er i Regelen ikke til at bevise med Vidner, men gør dog efterhaanden deres Gavn ved at skærpe Instinktet" — For Resten er det morsomt at man ofte kan faa „bevist", at man har Ret i sine Syn, naar man mindst venter det (fordi maaske de samtidige Forfattere, der har skrevet om de gamle Kunstnere, sagde det stik modsatte i Kraft af forudfattede Teorier). Saaledes har man altid siden Høyens Dage lært, at gamle Skovgaard var en Kunstner, der kun brød sig om at efterligne Naturen „som den er", mens dog Kunstnere har tænkt et og andet, der stred herimod, naar de stod foran Swanevelts Billede i Kunstmuseet, der syntes at være det ideale Skovgaard-Landskab; og nu viser det sig ogsaa, som Andreas Røder har faaet at vide, at Skovgaard selv betragtede dette Billede som epokegørende for sin Kunst. Selv om dette „Bevis" aldrig var kommen og jeg havde nær sagt, selv om man kunde bevise, at Skovgaard aldrig havde kendt Swanevelts Billede, saa vilde dog en Henvisning til dette være mere værdifuldt til Forstaaelsen af Skovgaards Kunst end alle Levnedsbeskrivelser af Kunstneren og alle poetiske Genfortællinger af hans Billeder; det lærer os at se kunstnerisk paa hans Kunst og det er det afgørende.

Jeg véd af Erfaring, hvad saadanne Henvisninger betyder; thi det er først gennem dem, at jeg f. Eks. lærte Joachim Skovgaards

Kunst at forstaa. Før jeg kom til Italien, var jeg lige saa slem som saa mange andre almindelige Mennesker til at forarges over ham, og jeg syntes, at hans Kunst maatte være overdreven og grovkornet og affekteret gammeldags paa daarlig grundtvigiansk Manér — det var jo ogsaa Julius Langes Opfattelse. Men da jeg prøvede selv, hvilket Indtryk den italienske Kunst kan gøre paa En, særlig i dette Tilfælde Giottos og Rafaels Kunst, lærte jeg at forstaa hvad Skovgaard vilde. Jeg forstod, at baade han og disse gamle Italienere og min egen Ringhed havde beslægtede Evner, som jeg tidligere ikke havde forstaaet, hverken hos ham eller hos mig selv. Der er ganske vist endnu mange Ting, som jeg kriticerer hos ham, og jeg tror med Rette, men jeg tvivler ikke mere om, at han er en virkelig Kunstner, og derfor synes jeg først nu jeg forstaar at se paa hans Kunst.

De fem Billeder, jeg nu har samlet i denne lille Artikel for at belyse Spørgsmaalet om den hollandske Rumfølelses Afstamning, har jeg bestræbt mig for at vælge saa pædagogisk som muligt, for at man, ved at føle Slægtskabet mellem dem, skal kunne opleve en tilsvarende Klaring af sine egne Evner. Man ser jo, naar man begynder med det Castagno-Mantegna'ske Kobberstik, en vis Haardhed og Magerhed i Rumfølelsen, svarende til de samtidige nordiske Domkirkers slanke og jernhaarde gotiske Konstruktioner. — Disse havde jo — i Forbigaaende sagt – betegnende nok aldrig rigtig kunnet slaa Rod blandt de plastiskfølende Italienere, og den italienske Gotik, i Domkirken i Florens f. Eks. og endnu mere i Milano (der er som et helt Rembrandt'sk Rum at komme ind i), var jo næsten barok i sin Karakter, i langt bedre Forstand end maaske selve de senere iskolde Barokkirker. Domkirken i Milano er det fyldigste mægtige Rum, med svære Piller, der næsten virker trykkende som Piller i et Bjergindre, men er uhyre rige paa Skulptur i en Krans om hver Pille højt oppe under de brede, mørke Hvælvinger og herigennem bliver venligere. Sammenholdt med disse Arkitekturværker er Castagnos Kunst endnu ganske haard og kold, men dog mægtig selvbevidst). — Gaar vi fra Castagno til Rafael ser vi derimod at Billedkunsten naar ind paa Livet af Arkitekturen i mægtig Rumfølelse; ja i Henseende til den massive Ro og Klarhed i alle Rummets Dimensioner betegner Rafaels Kunst vel Kulminationen. Fra hans Kunst er det at Principperne for Kompositionen af sceniske Rum er udgaaet: Forgrundens, Mellemgrundens og Baggrundens Inddeling og indbyrdes Sammenspil. Holbein forstaar dem og gen-

nemfører dem henrivende simpelt og morsomt, længe før nogen anden ellers forstod Rafael, Holbeins Landskab er et Mesterværk af Blødhed og Fylde i Linier og Masser, saaledes at vi maa kalde det „hollandsk“ endnu længe før Hollændernes Tid. Hos Rembrandt endelig ser vi den fulde Udvikling af denne plastiske Følelse for Rummets Helhed.

Jeg vilde ønske, at jeg havde kunnet afbilde hans dejlige Ungdomsbillede, Fremstillingen i Templet i Haag (1631), der viser hans Forstaaelse af Rafaels Figurkunst som ingen af hans senere Billeder, (og samtidig netop er det Billede, der minder saa meget om Domkirken i Milano ved sin hele Rumstemning. Turner alene har naaet noget lige saa rigt, lige saa fantasifuldt lidenskabeligt og dog højtideligt). Men til Gengæld viser den yndige Tegning med Kanalen og Broporten fra Albertinasamlingen i Wien, som vi har afbildet, netop det „hollandske“ i hans Rumkunst paa en sjældent inspirerende, ja næsten „heroisk“ dejlig Maade. Alt det uplastiske, det urolige — det trippende — som kendetegner de ældre Flamlændere, og Dürer og Breughel, og Japanerne, der ser Naturen som mærkelige vekslende Liniespil set fra oven, med skæve Perspektiver og umotiverede Tilsynekomster af Skraalinier — al denne Uro er her forvandlet til Hvile og Harmoni. Vi føler den Rembrandtske Kunst med vore Legemers Sympati mere end med vore Øjnes Nysgerrighed; vi sympatiserer med Legemet i de hvilende bløde Baade i Kanalens flade Vand, og med Legemerne i de stille Mænd og i Broporten, der rejser sig netop paa det Sted i Billedet, hvor vi føler, at Grænsen mellem den legemlige Scene og den fjerne, luftige Baggrund maa være. Selve de blide, afvejende Linier i Broporten synes at personificere hele Billedets Ligevægt.

Jeg vil ikke paastaa, at disse faa Billeder kan give en udtømmende Forestilling om Rumfølelsens Æstetik, men de udtrykker det jeg foreløbig har kunnet opdage af den, og maaske de kan give andre Lyst til at gaa videre, eller til at bearbejde Spørgsmaalet paa ny Maade ud fra deres kunstneriske Erfaringer; saa kan vi maaske, som sagt, haabe engang at faa Kunsthistorien gjort til en empirisk Videnskab, der kan lære Folk den svære Kunst at se.

VILHELM WANSCHER

EN JURIDISK EKSAMENSREFORM

Der er vist ikke faa Familier, som for deres Sønners Skyld med Interesse og Haab ser hen til den Reform, som nu er indledet med en kongelig Anordning af 1ste December 1902 om en forandret Indretning af de juridiske Eksaminer og en dertil sig sluttende ministeriel Bekendtgørelse af den 4de s. M. Man gør imidlertid sikkert bedst i foreløbig at nedstemme Forventningerne. En ydre Reform kan i og for sig ikke gøre meget, den kan nærmest kun tjene som en Fødselshjælp for den indre Reform, der skulde følge efter. Men i denne Henseende er ikke alle Julemærker gode. Det vil derfor være af Vigtighed, at de studerende og alle, hvem Reformen interesserer, fremdeles holder de Krav frem, som maa stilles til en virkelig Strømkæntring. Men Retsstudiet er af en saa særegen Karakter i Sammenligning med andre Studiefag, at Almenheden ikke saa let vil kunne se, hvor Tampen brænder. Alligevel skal det her forsøges at fremdrage enkelte Hovedpunkter.

Ifølge en Artikel i Kristian den Femtes Lov skulde den Troldmand, der sluttede Forbund med Djævlen, straffes med levende at kastes paa Ilden og opbrændes. Dette Lovbud blev ikke ophævet forinden Straffeloven af 1866; det stod altsaa formelt som en gældende Lov, men havde selvfølgelig alt da længe været uden for Anvendelse. Sidste Gang man har set denne eller en lignende Forbrydelse komme paa Tale var, saa vidt vides, i 1754. En Person, der ønskede at komme i Forbund med den onde Aand, havde en Juleaften gaaet tre Gange om en Kirke,

hver Gang blæst ind ad Nøglehullet og talt til Satan om at lukke op, men uden at nogen lod sig se; han „foregav" — hedder det — virkelig at have indgaaet Pagten mod 8 Slettedaler aarlig, der modtoges for et Aar. I Ordet „foregav" dæmrer en lille Tvivl om Forbrydelsens Mulighed, men Manden blev dog „formedelst hans Prøve og onde Vilje, samt derved foraarsagede Forargelse" hensat til Tugthusarbejde „indtil videre". Men den menneskelige Viden skred frem, og omsider blev det Juristernes Lære, at hint Lovbud maatte anses bortfaldet, „da et Forbund med Djævlen nu af alle erkendes for en Umulighed".

I dette Tilfælde sejrede altsaa Sandheden over Loven, men Nøden var da ogsaa stor, idet der ellers skulde straffes med Baal og Brand for en indbildt Forbrydelse. Men kun sjælden giver Juristerne Sandheden en saa klar Forrang for Loven. Tværtimod er de tilbøjelige til altfor meget at isolere Juraen og dens Fortolkninger fra vor øvrige Viden. Der arbejdes i for høj Grad med formelle sproglig-logiske Argumenter og teoretiske Spekulationer. Men, som Hinduen siger, en Kendsgerning kan ikke rokkes af hundrede Lovtekster.

I vor gældende Straffelov tales der f. Eks. dels om nogle, navnlig „afsindige", der er straffri, dels om andre, som vel straffes, men kun faar en ringere Straf, nemlig de, der, „om de end ikke mangler al Bevidsthed, dog paa Grund af særegne Tilstande, som har Indflydelse paa Viljens Frihed, ikke kunne antages i Gerningens Øjeblik at have været i Besiddelse af den Tilregnelighed, der findes hos voksne og sjælssunde Personer". Der er over disse Udtalelser, skønt de knap har naaet halvtreds Aar, allerede en altfor gammeldags Duft. „Afsindighed" som en særegen Grad af sindssyge Tilstande, „Viljesfrihed" og deslige er noget, hvormed vi ikke nu kan forbinde nogen nøjagtig Forestilling. Man skulde altsaa simpelthen tillæmpe Lovens Ord efter Nutidens Viden. Alligevel maa de studerende sidde og gruble over disse Udtryk, argumentere i den ene og den anden Retning, og hvad der i øvrigt gives dem at tænke over, er abstrakte Sondringer, der har en lige saa uklar Mening. En Tid talte man om „Viljesfrihed", saa fulgte efterhaanden Ord som „subjektiv Utilregnelighed", „Strafmodtagelighed", „Asocialitet" og lignende Vendinger, hvoraf der atter og atter kan avles nye, og saa skal de stakkels studerende lære at argumentere for og imod den Slags Udtryk, alt uden at der meddeles dem den ringeste Oplysning om de sjælelige Tilstande, Talen gælder.

Udviklinger og Teori af denne Art har ikke just iøjnefaldende Værdi. Man burde derfor hellere ligesom i andre Studiefag begynde med Kendsgerninger. De juridiske studerende burde have en Fremstilling af de abnorme Sjælstilstande, og vel at mærke ikke en abstrakt, men en konkret Fremstilling, der giver dem vel udførte Sygebilleder og oplyser om de Momenter, hvorpaa Lægen bygger sine Slutninger. Først da kan det med Nytte drøftes, om Juristen kan have et Ord at sige med i Tilregnelighedsspørgsmaalet, og paa hvilke Kendsgerninger der da kan lægges Vægt, først da kan det drøftes, hvorledes Lovens Ord bør opfattes og lempes efter Nutidens Viden. Ja den unge Jurist kunde saamænd uden Risiko gaa fra Universitetet uden en Gang at have set Straffelovens Regler efter paa dette Punkt. Har man en solid faktisk Indsigt i de hidrørende Sindstilstande, vil man nok af sig selv kunne finde ud af Straffelovens Forstaaelse, naar man i sin Tid slaar dens §§er op.

Paa samme Maade og af lignende Grunde er paa andre Omraader en Indsigt i Kendsgerningerne bedre end rene Grublerier over Lovteksterne. Intet bringer Juraen mere i Miskredit eller tager mere Sjælen ud af Loven, end naar denne søges fortolket ud af sig selv, efter lutter formelle Argumentationer i Stedet for paa Grundlag af lignende Overvejelser som de, der foretoges, da Loven blev givet. En Skattelov f. Eks. bliver jo til i Kraft af forskellige finansielle Overvejelser. Hvis man vil fortolke den uden økonomisk Indsigt, kommer man let til at lægge Vægt paa en tilfældig Ordlyd med Tilsidesættelse af de Synspunkter, som faktisk er Lovens Kilde. Derfor vil en Statsøkonom have bedre Forudsætninger for at fortolke en Skattelov, end en Jurist, som ikke tillige har eller skaffer sig statsøkonomisk Indsigt.

Det vil herefter forstaas, at det næppe var en ren Frase, naar hos Romerne „jurisprudentia“ blev opfattet som „divinarum atque humanarum rerum notitia“ (Kundskab om guddommelige og menneskelige Ting). Da Retten spænder over hele Livet, burde, ideelt set, Jurister have Indsigt i alt, hvad der kan faa Betydning for Vurderingen af alle verdslige og religiøse Forhold. Men selvfølgelig magter ingen dette. Den praktiske Jurist maa derfor hjælpe sig derved, at han, naar han kommer til at sysselsætte sig med mere specielle Retsforhold, hver Gang søger den faktiske Oplysning, som paa saadant Omraade er fornøden. Men der er dog visse almindelige Kundskaber, som atter og atter maa forud-

sættes, saaledes navnlig om abnorme Sindstilstande og om statsøkonomiske eller finansielle Forhold. Herom bør der da meddeles de studerende Kundskab i Studietiden, og i saa Henseende maa der da tillige lægges den største Vægt paa, at denne faktiske Kundskab netop sammenarbejdes med de juridiske Fremstillinger, saa at de studerende kan vænnes til at søge Grundlaget for deres Overvejelser fuldt saa meget i Kendsgerninger som i Lovtekster. „Formal-Juristen", som nu er en daglig Landeplage, burde i alt Fald blive en Fortidslevning. Men desværre, hidtil har Fakultetet i altfor høj Grad sat sin Kraft ind i modsat Retning. Man har, som sagt, isoleret Juraen fra anden Kundskab. Man har rendyrket den, ikke til større Trivsel. Men al Rendyrkning forudsætter jo for øvrigt ogsaa, hvis den skal nytte, en viss Kultur.

En anden Hovedfejl ved Studiet ligger deri, at de studerende aldrig kommer i Berøring med konkrete Retstilfælde. En Zoolog og en Botaniker, som aldrig har set de Dyr eller de Planter, som er hans Videns Genstand, vilde svare til de nuværende juridiske studerende, som altsaa ikke er stort bedre stillet over for de juridiske Spørgsmaal end de blinde over for Farverne. Derfor har det for alle været en selvfølgelig Fordring til enhver Reform af Studiet, at de studerende maa bringes i Berøring med konkrete Retstilfælde. Men dette kan gennemføres paa meget forskellig Maade. Hertil skal jeg imidlertid senere komme tilbage.

Som Følge af de nys berørte Mangler ved Studiet har dette hidtil gennemgaaende haft en altfor abstrakt, ensformig og monoton Karakter. Det har derfor været i høj Grad interesseløst og trættende. Idet Opgaverne ved Eksamen kun gik ud paa at udvikle et Retsspørgsmaal, som fandtes fuldstændig fremstillet i vedkommende Professors Bøger, førtes de studerende efterhaanden til en fordærvelig Læsen paa Hukommelse. Som Professor Bentzon fremhæver i en Afhandling i Ugeskrift for Retsvæsen 1900, „egne" Opgaverne „sig kun, eller dog bedst, til en Undersøgelse af, hvor godt Lærebøgerne ere lærte"; „derfor bliver Maksimumskravet: det rette, velordnede og forstaaede Referat". „Gives dette, er Laud'et sikkert, selv om Referatet er meget slavisk, og Tilegnelsen kunde være næsten rent en Udenadslæren". „Absolut uforberedte paa det senere Livs praktiske Side, ere" Studenterne „ved Studiet meget ofte gjorte lede og kede af Juraen". Skarpt sammenfattes Udviklingen i den utvivlsomt rigtige Sætning, at „Dommen over Uddannelsen maa være denne: den er hverken videnskabe-

lig eller praktisk, og den burde være begge Dele" (fremhævet hos Bentzon).

Medens Fakultetet allerede tidligere skal have været inde paa Reformstien, kom der vistnok først mere Fart i dets Bevægelser efter hin Afhandlings Fremkomst. Professor Bentzon har derefter i det hele med stor Iver arbejdet for en Reform og har sikkert ikke ringe Fortjeneste af, at den nu vedtagne Reform er bleven ført igennem inden for Fakultetet. I hint Aar (1900) blev Reformspørgsmaalet derhos tillige taget op fra anden Side, navnlig derved, at der efter Initiativ fra juridisk Forening og juridisk Samfund afholdtes et Møde af Jurister d. 10de Oktober 1900. Paa dette Møde nedsattes et Udvalg af Manuduktører, Sagførere og Dommere, der har fremsat dels Forslag til en indre Reform af Studiet (trykt og udgivet i Boghandelen Februar 1901 som 1ste Beretning under Titel „det juridiske Studium"), dels Forslag til Omordning af juridisk Eksamen (trykt og udgivet som 2den Beretning under Titel „Juridisk Eksamen" i Begyndelsen af 1902). Udvalgets saaledes fremsatte Standpunkt har paa væsentlige Punkter nydt Imødekommen fra Fakultetets Side. Navnlig har Fakultetet i Overensstemmelse med Udvalget eller dets Flertal optaget de økonomiske Fag i Studiet, og forkastet Professor Bentzons i hin Afhandling fremsatte Forslag om et Speciale af lignende Natur som ved Magisterkonferens (med en fri Hjemmeopgave) og om en Deling af Studietiden efter preussisk Mønster med mellemliggende praktisk Gerning. Men paa andre Punkter, navnlig i meget, der har Hensyn til den indre Reform i Studiet, har Fakultetet stillet sig anderledes og tildels ret uforstaaende.

Et sikkert og utvivlsomt Fremskridt repræsenterer den nu vedtagne Reform derved, at man søger at komme bort fra hine fordærvelige saakaldte Referatopgaver. Dette opnaas derved, at to skriftlige Opgaver skal stilles saaledes, at der kræves Betænkning over et eller flere Retstilfælde. Naturligvis behøver dette ikke at hjælpe; en konkret Opgave kan stilles saaledes, at de studerende straks vejrer „des Pudels Kern" (d. e. det deri liggende teoretiske Spørgsmaal) og saa straks gaar løs paa en teoretisk Udvikling lige ud af Lærebogen. Men naar Fakultetet har Sans for og søger at undgaa denne Fare, vil det gamle Hukommelsessystem sikkert blive i væsentlig Grad brudt, fordi de studerende da ikke vil kunne klare sig alene ved Referat, men absolut maa udvise Tænksomhed. Det synes, som om en eller anden tillige

venter at opnaa en noget lignende Virkning deraf, at to andre skriftlige Opgaver skal stilles inden for begrænsede Fag, som de studerende opgiver som særlig læste; men da der til disse Opgaver kun gives 6 Timer, vil det derved i Almindelighed være udelukket, at Besvarelsen kan blive væsentlig andet end Gengivelse af andres Meninger; altsaa har man fremdeles netop „Referatopgaver“. Man kan naturligvis gerne kalde disse Særfag for „Specialer“, men i saa Fald tænker man derved paa noget andet, end hvad man ellers sigter til ved Ordet Speciale, nemlig et selvstændig dyrket Fag, som kræver en omfattende fri Afhandling i Hjemmet. Et saadant Speciale blev, som berørt, ogsaa foreslaaet af Professor Bentzon, men Fakultetet har i Overensstemmelse med Udvalgets Flertal forkastet denne Tanke, vistnok væsentlig af rent praktiske Hensyn. Fakultetet udtaler herved udtrykkelig i sit „Forslag til Omordning af juridisk Eksamen“ (i Kommission hos Gad), at man „ingenlunde“ tænker sig hine Særfag studerede „paa væsentlig anden Maade end den, hvorpaa en flink Student nu dyrker de vigtigere og interessantere Dele af sit Fag“. Særfagenes Rolle bliver altsaa kun den, at muliggøre en Lettelse i andre Fag, men hvad dette bliver til, derom vides endnu intet.

Som et andet Fremskridt maa nævnes Indførelsen af de økonomiske Fag. Der er herved for første Gang gjort et Forsøg paa at tilføre Studiet en Viden paa andre Omraader. Men, hvis man skal høste nogen Gavn heraf, maa der, saaledes som alt berørt, følge den indre Reform efter, at de økonomiske Fag gøres frugtbringende for de egentlige juridiske Fag. Ellers vil de økonomiske Fag let blive sjoflede som „ujuridiske“. Fakultetets ret kølige Stilling til disse Fag (det citerede Forslag S. 5) er imidlertid ikke beroligende i saa Henseende, og det er ogsaa en stor udvortes Fejl, at man ikke straks ansætter særlige statsøkonomiske Censorer. De almindelige juridiske Censorer kan ikke forudsættes at kunne Statsøkonomi og Finanslære, og naar dog Bedømmelsen overlades til dem, vil disse Fag derigennem paa Forhaand blive officielt stemplede som ret underordnede. Med Hensyn til de abnorme Sindstilstande synes alt at skulle blive ved det gamle.

Endelig skulde man have den store Fordel af Reformen, at Studiet nu bygges op paa konkret Basis, at den juridiske Student ogsaa faar sit Dyr og sin Plante til Undersøgelse. Men desværre gribes Sagen her an paa en lidet heldig Maade.

For den, der fortrinsvis sysler med Teori, samler Interessen

sig navnlig om de almindelige Synspunkter. Det konkrete Liv i hele dets Fylde, virker let styrrende i Cirklerne; det passer ikke altid helt ind i Teorien, forleder til Tankespring og Sidebetragtninger, der teoretisk og systematisk hører hjemme i en hel anden Sammenhæng. Naar da Teoretikeren skal forelægge de studerende Retstilfælde til „Indøven i teoretisk Forstaaelse“ (jfr. nedenfor), vil han let fristes til at klippe en Taa og skære en Hæl, for at alt uvedkommende kan være borte. Det bliver altsaa fortrinsvis renskaarne Tilfælde, som meddeles de studerende, og som altsaa straks og alene sætter de studerende ud paa, hvad jeg før kaldte des Pudels Kern, og dermed ind i de traditionelle teoretiske Udviklinger. Naturligvis vil disse Øvelser dog altid have en viss Interesse som illustrerende og oplivende over for graa Teori. Men det er blot ikke den Slags Øvelser, som virker befrugtende og nyskabende. Dette kan alene opnaas derved, at Retstilfælde forelægges og drøftes uden nogen Slags Tilhugning, aldeles som de — lad os sige raat — forefalder i Livet med en Fylde af utilpassede Enkeltheder. Kun da vil der være Elementer, som ægger Tanken og pirrer Fantasien, og som vil aabne Blikket for, at Livet ofte gaar andre Veje og kræver andre Løsninger, end nogen Teori kan forudse.

Men hvis det skal lykkes at skabe en Undervisning af denne Art, maa man nødvendigvis dertil have Praktikere, der med Bevarelse af deres Livsstilling holder praktiske Øvelser for de studerende („Det juridiske Studium“ S. 11-12). Ingen Mand, der blot er Teoretiker, vil have det fornødne Fond af Erfaring og den fornødne Vane til nøje Gennemtænkning af Enkeltsituationer. Dette har kun en Praktiker. Han er stadig sysselsat med Enkelttilfælde, som han med andres Vel for Øje og med den deraf flydende Pligtfølelse maa nøje gennemtænke; han har altsaa altid rigt Stof forhaanden til sine Øvelser, bl. a. ogsaa fra de ikke mindst interessante Tilfælde, som ikke kommer til Afgørelse ved Domstolene. Teoretikeren maa derimod gaa ud i Byen for at hente sine Retstilfælde. Sædvanlig tager han dem i Domssamlinger, men saaledes som vore Domme er skrevne, gengiver de sædvanlig den faktiske Sammenhæng i rent almindelige Vendinger, der oftest skjuler de virkelige konkrete Tvivlsmaal. Ingen Sagfører vil i Almindelighed tillade sig at have en begrundet Mening om en Dom, forinden han har gransket samtlige Akter. Men hvorledes vil man da kunne bygge en virkelig opdragende konkret Undervisning alene paa dette

Grundlag, og naar Teoretikerne selv vil give sig til at gennemgaa Akterne i forskellige Sager for at finde de fornødne Retstilfælde, saa vil de snart erfare, at dette, ikke mindst fordi de jo ikke paa Forhaand kan vide, hvor de faar Voddet fuldt, paalægger dem et altfor stort og tidsspildende Arbejde. Prof. Munch Petersen, der med sund Sans har søgt at grave dybere ned i Domssamlinger, kan sikkert tale med om denne Vanske.

Tanken om at antage Praktikere, eventuelt under Navn af „Lektorer“, er henstillet af Udvalget, men Fakultetet er paa dette Punkt helt uforstaaende. Man har aabenbart ikke ret en Forestilling om, hvor ringe det Materiale (Domsreferater) er, som Fakultetets Medlemmer sædvanlig selv arbejder med. Selv den Tanke, som Udvalget allerede i Februar 1901 har henkastet, at foranledige Højesteretsekstrakter tilstillet Universitetet, har Fakultetet ladet ligge, skønt den straks og uden synderlig Udgift kunde iværksættes. Derimod har man særlig arbejdet for et langt mere bekosteligt Apparat med et Laboratorium, hvor der skal arbejdes med Domsreferater.

Fakultetets Stilling til Ansættelsen af Praktikere motiveres derved, at Hovedsagen ved en Undervisning i Behandling af konkrete Retstilfælde maa blive „en Indøven i teoretisk Forstaaelse“, ikke „et Forsøg paa at skabe en umiddelbar praktisk Færdighed“, og derfor „først og fremmest“ maa ledes af „Pædagoger af Fag“ (jfr. det citerede Forslag S. 12).

Naar det haves i Minde, hvor svært det er at komme bort fra de uheldige Følger, som skyldes de samme Mænds hidtidige Ledelse af Studiet, vil man ikke let kunne faa Øjet op for, hvorfor just kun disse Mænd — oven i Købet i Egenskab af „Pædagoger af Fag“ — og ingen andre end disse Mænd, skal kunne forstaa sig paa unge Menneskers Tarv. Men desuden synes Udtalelserne om „Indøven i teoretisk Forstaaelse“ og om „umiddelbar praktisk Færdighed“ (Kontorfærdighed??) at bære Vidnesbyrd om, at Fakultetet ikke ret har Sans for en overmaade væsentlig Side af den praktiske Retsundervisning.

En Ikke-Jurist vil maaske paa Forhaand tro, at det f. Eks. maa være en saare simpel Sag at vide, om en Handling er „retsstridig“; han tænker sig maaske nærmest, at man ligefrem slaar det efter i Loven. Men Forholdet stiller sig helt anderledes. Enhver nok saa uskyldig Handling kan uforvarende sætte store Kræfter i Bevægelse. En lille nysgerrig Banken paa en underlig udseende

Ting sætter maaske en Helvedesmaskine i Gang; en Tændstik, kastet paa et tilsyneladende uskadeligt Sted, tænder maaske en Anarkists Lunte. Det er derfor klart, at ingen Handling kan være retsstridig, alene fordi den paa en eller anden Maade bliver andre til Skade. Men naar man saa spørger, hvorpaa det da kommer an, kan der egentlig ikke siges andet, end at sund og fornuftig Livsrørelse maa være mulig, og at Næsten derfor maa bære den Risiko. som en saadan Livsrørelse kan afføde. Selv de fineste juridiske Granskere naar ikke videre end til at opstille denne „Livets Regel". Men dette vil ikke sige andet, end at Teorien her staar magtesløs og maa overlade alt til et fornuftigt praktisk Skønnende i hvert enkelt Tilfælde. Paa samme Maade staar Sagen paa de mangfoldigste Omraader. Naar der f. Eks. spørges, om der foreligger Uagtsomhed, grov eller simpel Uagtsomhed, god Tro, „væsentlig" Misligholdelse, osv. osv., gives der altid kun en Henvisning til en „Livets Regel", til et praktisk Skøn.

Hvis nu altsaa den unge Jurist styrer ud fra Universitetet, opfyldt af „teoretisk Forstaaelse" af denne Slags „Retsregler", vil han snart erfare, at hans Hjerne er tom, at hans Skøn er famlende, at han derfor nu først skal lære at skelne mellem Lys og Mørke. „Livets Regel" maa da altsaa vindes i Livets Skole. Men slet saa uvidende og uerfaren behøver en juridisk Kandidat dog ikke at være. Det er muligt allerede i Studietiden at indøve ham i praktisk Skønnende, ved at lade ham forsøge sin Dømmekraft ved Gennemgang af virkelige Retstilfælde i alle deres Ejendommeligheder og deres hele Fylde. Men til en saadan praktisk Undervisning maa der af de ovenfor udviklede Grunde udkræves Ledelse ved Praktikere. Derimod er det en Misforstaaelse, naar Fakultetet, efter sin ovenfor citerede Udtalelse at dømme, synes at have tænkt sig, at nogen vil have en umiddelbar Kontorfærdighed udviklet ved Universitetet, og paa den anden Side kan Teoretikerne jo godt alligevel holde deres Øvelser til „teoretisk Forstaaelse".

I sit Forslag til Eksamensreformen har Fakultetet foreslaaet, at dets Arbejde skal lettes ved Antagelse af to teoretiske Docenter. Da Teori ikke nu skal foredrages i videre Omfang end tidligere, ses der ikke, hvorfor man netop skal have teoretiske Docenter. Derimod vil en virkelig Reform, en sand indre Reform, som paavist, først og fremmest udkræve en ny praktisk Undervisning ved nye Kræfter, tagne fra Livets Skole.

Det er da at haabe, at Myndighederne — Regering og Rigsdag — vil indse dette, og at altsaa Praktikere maa faa den fornødne Plads ved Fakultetet. Først da kan der blive Spørgsmaal om en ny Æra, for øvrigt ikke alene til de studerendes Bedste. Som Forholdene hidtil har været, har Aspiranter til Professorvejen fortrinsvis uddannet sig ved teoretisk Læsning og ved Manuduktion, en ret farlig Kombination. Hvis imidlertid yngre Praktikere faar en særlig Gerning ved Universitetet, vil selv den Kandidat, hvis Hjerte slaar for Teorien, have al Opfordring til at arbejde alvorligt i Praksis. Baandet til Universitetet er da ikke dermed brudt, kan tværtimod knyttes ad denne Vej. Fri for ensidig Stuelærdom og for sløvende og forbenende Indtærpning af de studerende i givne Meninger, vil han udvikle sig mere alsidigt, og eftersom Lejligheden byder sig og hans Tilbøjelighed sluttelig former sig, vil han senere kunne knyttes til Universitetet som Lektor eller Professor. Selv for dem, der overtager Lektorgerningen, vil der endda være Mulighed for, at én senere udelukkende gaar over til praktisk Gerning, en anden faar Interesse for mere omfattende teoretiske Arbejder og derfor tilsidst overtager en Professorvirksomhed. En frugtbar Samvirken mellem Teori og Praksis vil saaledes kunne blive Følgen.

Ernst Møller

TRE DIGTE AF HORATS

KILDEOFRING

Jeg bringer dig min Blomstergæld,
Bandusia, min Kilde!
Vin ofrer jeg dit Sølvervæld,
Et Kid jeg slagter til dit Held,
Som Hornene alt krille

Og vier til Mars' og Venus' Kald
Og — narrer, ak! for begge:
I Morgen risler dit Krystal
Med Blod, saa rødt som en Koral,
Af Hjordens Kæledægge.

Ej Hundestjernens Sommerbrand
Dit svale Læ bevæger;
Det viltre Kvæg, det trætte Spand
Lokker du med din Blomsterrand
Og læsker med dit Bæger.

Blandt de besjungne Kilders Tal
Skal ved mit Digt du stande:
Stenegen paa din Klippehal
Og under den det klare Fald
Af dine muntre Vande.

UNGDOM

Se, hvor Soracte rager stiv,
Og Skoven bugner som et Siv,
Beladt med Sneens Fnokke.
Og Floden ligger uden Liv,
Som smedt i Isens Blokke.

Jag Kulden bort med kraftigt Ved
Og tag, min Thaliarchus! ned
Med sommermilde Miner
Af dine Dunkes lange Led
Den fireaars Sabiner.

For Resten raader Himlens Gud,
Der tæmmer Stormen ved sit Bud
Og Havets Harme spæger,
Saa Askens og Cypressens Skud
Ej mindste Blad bevæger.

Hvad Morgendagen bringer med,
Hvad Tiden gemmer af Fortræd,
Regn, uset, dig til Vinding;
Øv dig i Leg og Kærlighed
Med Kransen om din Tinding,

Mens den endnu er frisk og grøn.
Paa Mark og Torv som Dagens Søn
Skal du af Idræt gløde
Og hæve Nattens søde Løn
I et Tusmørkemøde,

Naar i sin Krog din Mø du fandt,
Og hendes Latters glade Tant
Og muntre Pigeblikke
Har givet dig det visse Pant:
Hun vil, skønt hun vil ikke.

LANDLIV

Til Mæcenas

Ætling af Tyrrhenerdrotter!
Roserne i mine Grotter,
Salven dufter for min Ven,
Og en vældig Vindunk skotter
Længselsfuldt ad Vejen hen,

Om han vender snart sit Øje
Mod den æfulanske Pløje-
Mark og Tiburs vaade Skrænt
Og de tuskulanske Høje,
Af Telegonus bekendt,

Fra det vante Syn af Byen,
Paa hans Taarn, der skraber Skyen,
Hvor det snart har set sig tom
Mellem Røgen, Støjen, Gnyen
Af „det lykkelige Rom“.

Al Forandring fjerner Lede,
Ofte har en fattig Rede,
Hvor man uden Purpurtjæld
Kunde Dugen venligt brede,
Muntret en formørket Sjæl.

Se, Orion vinder Styrke,
Og fra Kassiopejas Mørke
Skyder frem en Straaleregn,
Stjernerne bebuder Tørke,
Solen staar i Løvens Tegn.

Luften bliver tung og lummer,
Hjord og Hyrde søger Slummer
I Silvanus' stride Krat
Og ved Floden, der forstummer,
Af hver vildsom Vind forladt.

Jag da bort de Statsmandsgriller
Om de skjulte Ufredskilder
Paa en fjern, barbarisk Kyst,
Om hvad Baktreren bestiller
Og det ubetraadte Øst.

Gud, som ved, hvad Tiden bringer,
Dækker dog med Nattens Vinger
Over Fremtids Farer trygt,
Smiler, naar en Mand ej tvinger
For det kommende sin Frygt.

Hvad der er, kan trygt du pleje:
Resten gaar ad Strømmens Veje
Og omskifter som en Flod,
Glider snart i roligt Leje
Det tyrrhenske Hav imod,

Lader snart sin Sluse bruse,
River Stene, Træer og Huse
Med sig i det vilde Jag,
Bjerge skælve, Skove suse
Paa en vældig Vaarbrudsdag.

Den er Lykkens Overvinder,
Som til Dagen, naar den svinder,
Siger: „Jeg har levet!“ Om
Saa i Morgen Solen skinner,
Eller Dagen mer ej kom:

Hvad jeg alt har lagt tilbage,
Kan mig Lykken ej betage,
Fra Forandring udelukt
Er kun det, de flygtende Dage
Førte med paa deres Flugt.

Lykkens Hænder aldrig hviler;
Medens Hjulet stadigt iler
Ad sin medynksløse Vej,
Skifter Gaver den og smiler
Snart til mig og snart til dig.

Vil den blive, skal jeg klappe;
Ryster den de Vinger rappe,
Da Farvel og Tak for mig!
I Resignationens Kappe
Gaar jeg ærlig Armods Vej.

Ej skal jeg min Tilflugt tage
Til uværdig Bøn og Klage,
Naar en Søndenstorm gør Jagt,
Saa at Mast og Ræer knage,
Paa min østerlandske Fragt,

Til den frelst mod Kysten skurer. —
Uden Frygt jeg Havet furer
Med min lette Jolles Stavn,
Som de gode Dioskurer
Fører farefrit i Havn.

Ved Vilh. Andersen

VALDEMAR RØRDAM

Skulde man give Valdemar Rørdam et Raad — som han formodentlig hverken kan eller vil følge — skulde det være det: kun at skrive Lyrik. Blive ligesaa udelukkende Lyriker som Ibsen er Dramatiker. Rent teknisk kunde han da paa sit Felt drive det til en lignende usvigelig Sikkerhed. En saadan kunstnerisk Resignation vilde imidlertid være saa meget sværere, som han med Rette maa føle sig i Besiddelse af Egenskaber, der er nødvendige og betydningsfulde for en Epiker.

Han har saaledes en ikke ringe Sans for, hvor der ligger nye og brugbare Emner. Da han udgav sin første Fortælling Paa Højskole, blev den fra mange Sider modtaget med stor Velvilje netop fordi det var nyt Stof, der blev draget frem. Naar man nu bag efter ser paa den — ikke mindst, naar man sammenligner den med Jakob Knudsens Romaner — opdager man, at det næsten ogsaa er dens eneste kunstneriske Fortjeneste. Den er i Virkeligheden en ret farveløs Beretning, hvis lille Kærlighedshistorie ikke formaar at hæve Skikkelserne frem for vort Blik. I Karen Kjeldsen er Emnet ligeledes fortræffeligt. Den behandler et Kærlighedsforhold mellem en Kristen og en Fritænker. Ved at lade Manden overtage den kristnes Rolle, har Forfatteren fint begrundet Konflikten mellem de to Livsanskuelser. En Kvinde vilde have bedt og taalt, men for Manden falder det naturligt at ønske fuld Samklang, helt Herredømme og derfor at angribe, til hendes Væsen er undertvunget. Bogen er altsaa forsaavidt god i Anlæget. Ud af denne Kombination: en stærk gensidig Kærlighed og en dyb

Uoverensstemmelse i Livsanskuelse, kunne der komme nye og mærkelige Farvebrydninger, stærke og farlige Konflikter, hvorunder Mennesker voksede, opdagedes eller opdagede sig selv, vandt eller tabte, vaktes til Liv eller knustes til Død. Vi ser af dette kun Døden uden at have mærket synderlig til Livet. Blege og fjerne staar disse to Skikkelser. Vi kender dem ikke, da Katastrofen kommer, og derfor er den os uforstaaelig som et Slagsmaal paa Gaden. Navnlig for hans Vedkommende kan man bestemt pege paa, hvor Fejlen ligger. Vi faar om hans Religion, som skal fylde hans Væsen helt, intet andet at vide, end at han har den. Man bliver meget forbløffet, da man temmelig længe efter, at han er præsenteret, pludselig faar at vide, at han før han lægger sig til at sove læser sit Fadervor — det har man ikke mærket paa ham. Nu ved jeg nok, at det er høfligt at antage om Folk, at de har den Religion, de staar noteret for i Mandtalslisten, men mod Boghelte er man ikke høflig, aller mindst mod een, der tager Livet af sin lille Kæreste med sine Omvendelsesforsøg. Hos ham maa Troen være svulmende Liv for at sligt skal forklares. I modsat Fald tager han sig kun ud som en dum Tølper — og det var ikke Meningen. Vi skulde se hvorledes to Former for Liv ikke samtidig kunde forliges. Men dette Fejlgreb hænger sammen med at Rørdam overhovedet ikke i nævneværdig Grad har skikkelsesdannende Evne. Han formaar at tænke sig, hvorledes Skikkelsen skulde være, men kan ikke udfylde Rammerne. I Bjovulv kommer det som en Overraskelse for En, naar Helten, efter at han er blevet dødeligt saaret i Kampen med Dragen, udaander med de Ord, der kaster Lys over Hensigten med Bogen: „Del Skatten! Folket er rigt!“ Man forstaar nu det symbolske i, at han har maattet give Afkald paa den Elskede for stadig at kunne sejre, men man er undskyldt i, ikke at have opfattet ham som Symbol for noget som helst; thi han savner dertil den første Betingelse: at være levende. Han slaas og rider, er drabelig tapper og trofast som en Kæmpe er, men han kunde for saa vidt ligesaa godt hedde noget andet. Der er ingen individuelle Forestillinger knyttet til hans Navn.

Det er ikke den heldigste Fortid for en Forfatter, der giver sig i Lag med at forme et Epos, som tænkes i dybeste Forstand at skulle rumme levende Menneskeskikkelser, saa fyldte med Liv at de føles typiske: „To Mennesker“. I Gudrun Dyre har Forfatteren da ogsaa paany grebet om et værdifuldt Stof, men uden ret at kunne forme det. Han har for saa vidt følt med Tiden,

som vi ganske rigtig nu trænger til igen at faa at vide, at der gives en Kærlighed, der ikke blot er Passion, men Menneskevæsen. Man synes, at der nu er anvendt Kræfter nok baade paa Teorien og paa Forsøgene, og længes at se de første Eksemplarer af den nye Brænding. Og det sidste Aartis Lummerhede har ikke været forgæves. Ikke alle Kar er sprunget. Der er sikkert dem, hvis Glasur er bleven fast og farverig, skønt Kunsten endnu ikke har indlemmet dem i sin Samling. Det var nok en Digters skønneste Rytmer værd at besynge en fri Kærlighed, hvilket vilde sige en Følelse, der havde fundet sine egne Love og lød dem. Det synes som om Forfatteren fuldstændig klart har sét Opgaven. I to Linier tegner han Gudrun og Sigurds Væsen i deres yderste Omrids. Da Gudrun har holdt sit sidste Opgør med sin tidligere Forlovede, besvarer hun hans vrede Ord med de skønne frejdige Ord

„Tak, Sten, for din Forbandelse!
Ja, gid saasandt det ske,
At Kærlighed ramme mig —
da faar jeg min Sjæl at se."

Ved disse Ord opflammes Læserens Haab, som var ved at kvæles af den noget prosaiske Duft, der stod over det foregaaende Skænderi. Man ved nu, hvad man har at vente, og det lover godt.

Men efter at have sét Luftspejlinger fra denne Tinde vandrer man en Tid ud i en Ørken, hvor Oaserne akkurat er saa hyppige, at man faar Mod til at vandre videre. En ny Person indføres, i hvem man aner den nødvendige anden Part i Forholdet. Med stor kunstnerisk Kejtethed præsenteres han ikke personligt, men gennem Breve, der ved deres hule Aandrighed giver et alt andet end gunstigt Forhaandsindtryk. Dette forbedres ingenlunde da han i den første Samtale, efter at han har erklæret Gudrun sin Kærlighed begynder at skrifte Ungdomssynder — hvad der er en lidt for haandgribelig Praktiseren af Theorierne. Men paany klarer det op, da han giver sin Tilstaaelse følgende Vending:

Men den Gang forstod jeg,
der er noget til,
som hedder Ondt — for mig da."

Paany en lokkende Udsigt. Indledningen er temmelig lang, men nu er vi kommet op paa Digtets Højland. I de citerede Linier er der givet Omrids til en Kvinde, der vokser, ændres, opdager sig

selv, og til en Mand, der selv har erhvervet det Grundlag, hvorpaa han staar trygt, taget det fra det Liv, han har levet. Men det varer ikke længe før man opdager, at man i Stedet for at lære et virkeligt frit Forhold at kende, er kommet for Skade til sammen med Forfatteren at blande sin Næse i en borgerlig Forlovelse, der i egentligste Forstand burde tilhøre Privatlivets Fred.

Man føler sig i lige Grad generet, naar man hører Sigurd fortælle den barnagtige Historie med Luja, og naar man mod sin Vilje kommer til at høre de Forlovedes Samtale i Søndermarken, hvor hun bestemt holder paa den platoniske Kærlighed.

„Det får man ikke Børn af!“
„Det er da ikke givet
straks ved det andet heller.“
„Å nej — men nær på Livet.“

Eller lidt senere i en mere højtidelig Form.

„Sæt nu, at jeg gav efter,
— nej, vær nu rolig Sigurd! —
og gjorde som du vilde
og så at det fik Følger,
jeg skulde ha en Lille —

Foruden vidtløftige Udviklinger af lignende Art maa vi ogsaa beskæftige os med deres økonomiske Bekymringer, der forhaler Brylluppet. Endelig — efter mange Vers — dog kun mod sikkert Ægteskabsløfte, tager hun med til Rygen. Og skønt hendes Hengivelse forlængst synes at maatte have mistet Frivillighedens Charme er Sigurd og Forfatteren lige begejstrede for den. Saa bliver de gifte og inden Bogen slutter er hun frugtsommelig.

Alt dette forekommer det mig er mislykket for Forfatteren. Vi skulde jo ikke have en Skildring af hvorledes alle Slags Betænkeligheder ved Ihærdighed kan overvindes, men se to Mennesker hengive sig i tryg Sikkerhed fordi de nu var helt og fuldt overbevist om at have Ret dertil. Vi skulde se en Kvinde opdage sin Sjæl, hvor frie instinktive Love hersker, ikke den Samling af Fornuftgrunde og tillært Moral, hun giver dette Navn, og en Mand, hvis Lidenskaber havde saa meget større Vælde, fordi han havde lært at heherske dem, ikke denne Harlekin, der ved sin betrængte Trippen og Nappen overfor den knibske, og ved sin ubeherskede Jubel, da endelig Banen synes fri, minder om „De Usynlige.“

Forfatteren har her vist sin Mangel paa Evne til at leve dag-

ligt sammen med de Personer, hvis Bekendtskab han gør. Uden at han synes at lægge Mærke til det, bliver Selskabet straks kedeligere og simplere. Hans Personskildring gaar af med et Knald, der mindst lader formode Champagne, og naar vi saa skal til at drikke opdager vi, at det smager af Sodavand.

„Gudrun Dyre“ er derfor heller ikke blevet det overlegne Værk, Forfatteren har tænkt sig. Det vil som Værk betragtet nærmest faa Plads i Litteraturhistorien som Anledningen til en fælles Vandgang for den danske Kritik. Selv Versene, der er blevet lovprist saa stærkt, er i al deres Korrekthed noget af det mindst vellykkede, Rørdam har skrevet. Dette kommer vistnok af, at de ud fra en ganske misforstaaet Realisme, tvinges til at sige Ting, i hvilke der ikke er Gnist iboende Poesi. Man glemmer atter og atter, at det er Vers, og falder over i en passiarende Tone, eller læser dem paa samme Maade, som man læser Avisens „Dag til Dag.“ Valdemar Rørdam har sat en Ære i nøjagtig at gengive selv de ligegyldigste Samtaler, medens han hos Paludan-Müller kunde have set, hvorledes Kunsten bruger sin Ret til at glide let forbi det ikke karakteristiske, f. Eks. i den lille Scene, hvor Alma i sin Forvirring hælder Vand over Adams Sko.

Undskyld! hun stammer. Næsten maa jeg tro,
At De for Blomster mine Sko nu tager,
Bemærkede vor Helt, mens glad hun lo.
Sin Gjerning Alma smilende beklager,
Men Adam priser lykkelig sin Sko,
Og føjer til, mens Aande dybt han drager;
Da ud jeg gik, mig spaaede Fuglens Sang
Et Kys paa denne Haand for første Gang.

I „Gudrun Dyre“ findes der ingen Scene, hvor Mennesker paa lignende yndefuld og levende Vis staar overfor hinanden. De realistiske Effekter i Rim som „Dynamikken og Politikken“, eller i Skovriderversene, der begynder saaledes

Lophodermium pinastri,
Tortrix Buoliana

kan ligefrem friste arbejdsløse og ærgerrige Digtere til at fortsætte ved f. Eks. at sætte Vejviseren paa Vers.

Den Egenskab, stødvis at kunne hæve sig til et Storsyn, som han ikke kan fastholde, der er saa skæbnesvanger for Rørdam som Epiker, synes ogsaa at præge ham som Aand.

Ved at huske tilbage paa hans Værker, vil man ikke sjældent standse ved en Tanke, der er støbt i en storladen Form, men intetsteds kan man pege paa et Afsnit, om hvilket man kan anvende en lignende Betegnelse. Det dybeste, han har loddet, synes mig at være hans Skildring af Kæmpernes Andagt ved Ofringen.

Da skjalv der igennem de modige Mænd
en uudsigelig Tone,
Angst og svulmende Higen
mod Kræfternes skjulte Krone —
mod Flodernes fælles Kilde
og mod den samlende Sø:
de følte sig fyldt med udødeligt Liv
og havde dog Hu til at dø.

I disse to Linier er Livsfølelsen i dens næsten overvældende Fylde grandiost gengivet, men dermed slutter Digtet ogsaa klogeligt.

Man kan hermed sammenligne hans dybe og kloge Ord om Elskovens Betagelse:

— som jeg stod stirrende
syntes jeg at nå
hvad før jeg kun aned,
fuldkommen at forstå
hver lønlig Lov for Livet og for Døden.

Denne Illusion er netop Kærlighedens skønneste Gave, dens dybeste Salighed. Men disse Linier staar midt i et Digt, der — ikke nær saa smagfuldt, som det er dristigt — paa intet andet Punkt bærer Spor af denne Tankegang. Forklaringen paa denne isolerede Tilsyneladelse af Dybder, der ellers ikke anes bag hans Digtning, ligger ikke blot i, at han er Lyriker i hele sin Opfattelse, der bærer det momentanes Præg, men tillige i, at han som Lyriker er mere Artist end de fleste andre. Det er øjensynligt kun Skønhedsmomentet, der fører Tanken ind paa dens Plads i Digtet, selve dens Indhold virker ikke associativt. Dette Forhold gentager sig overfor alle Følelser og Stemninger, de blive udnyttede efter deres Form, ikke efter deres Varme og Spændkraft.

Med disse artistiske Egenskaber er det naturligt, at han ikke bliver udpræget Stemningsdigter. Gennemgaar man hans Kærlighedsdigte, faar man en levende Følelse af hans Lyriks Kølighed. Naar han for Eks. i sin første Digtsamling „Sol og Sky“ skriver om den Elskede:

Dunkelt som Auriklens Fløjel ser jeg dine Øjnes Blaa;
dine Kinder leger Abildblostrets klare Farver paa.
Margueritens Perlebladkrans er dit rene Jomfrusind,
og dens gyldne Bund den Elskov, som du lukkede derind.

giver dette fine Billede et ublandet Skønhedsindtryk. Ikke et Sekund opfattes af Elskoven andet end dens dekorative Egenskaber. I hans anden Digtsamling nævner han knap Kærligheden. I „Bjovulv" stemmer denne Forbeholdenhed med Digtets Plan. Bjovulv sejrer kun paa Betingelse af at give Afkald paa Kærlighedslykken. Han mødes derfor kun med sin Elskede for at forlade hende.

Den fine erotiske Situation, Rørdam her har formet, er ved sin Begrænsning karakteristisk for ham.

— Jeg beder dig en Bøn. Nu drager jeg bort
over Bølgen til fremmede Kyster,
og aldrig får jeg dig i min Favn.
Und mig at se dine Bryster! —
Hun gav ham intet Svar.
Hendes Kinder var flammende røde.
Men alt som hun løste Livet,
så hun ham frit imøde.

Tavs han så det favre Syn,
de runde hvidt svulmede Bryster.
Han rørte dem med sin brune Kind:
Her at hvile mig lyster. —
Han lukkede Øjnene ind derimod:
Mig skulde du her have vugget. —
Dievorterne kyssede han:
Her skulde min Søn have drukket. —

En Forfatter lader ikke en barsk Viking optræde paa denne Maade, uden at hans eget Temparement har foreskrevet ham Grænserne. For at anstille Kontraprøve skal man med dette kyske Møde, der mere er kunstnerisk Andagt end Elskov, sammenligne det tidligere citerede Digt i Gudrun Dyre, hvor Forfatteren har søgt at overskride denne Grænse, og give, ikke den stille Beskuen af et hvidt Bryst, men den fulde Betagelse ved at se den Elskede nøgen. De Basunstød, der skulde til, har i den Grad ligget udenfor hans Evner, at Resultatet er blevet et Digt, der ved sine enorme Overdrivelser virker næsten usædeligt. Grænsen, som Passionen ikke maa overstige, for at han skal kunne forme den til Kunst, er den Grad af Ro, der fordres for at kunne iagttage. Derfor er hans to inderligste Kærlighedsdigte, overhovedet hans Digtnings ypperste Blomst, blevet de to: „Idyl" og „Sangeren synger for Voilin", hvor han har fundet en Form, der tillader denne Forening. I begge Tilfælde er det Elskeren, der gennem sine Ord maler Landskabet, hvori de færdes og derigennem Stemningen. I det første Digt er det en lys Sommernat og Følelsen, der bærer det er en gryende og haabende Elskov, der beder om et Kys, som et Tegn, hvorpaa Længselen kan bygge. Det andet synes mig

endnu mere karakteristisk. Den unge Trubadur synger for Voilin, Fyrstens Datter. Han maner Billed efter Billed frem for at fængsle hende, og saa snart han standser opfordrer hun ham til at fortsætte. Han begynder med i pragtfulde Strofer at synge om Solen, Vinden, Havet, Ørnen og Kysten derinde med hendes Faders Borg og kommer derved naturligt til at tale om hende selv. Maler hende saa i skiftende Situationer og gaar tilbage i Tiden og mindes deres Barndom, da de legede sammen, og hans Ord bliver til en frygtsom Bøn. Men dennegang beder hun ham ikke om at fortsætte, og i nogle mesterlige Linier har Forfatteren manet den skæbnesvangre Tavshed frem.

Hen så den unge Sanger langs Klintens bratte Side,
nær anede han Sorgen, men frygtede for at vide,
han så, og så dog ikke, det jærnrøde Væld,
der sprang ud midt af Brystet på det svulmende Fjæld,
han så, og så dog ikke, den lette Rå, der sprang
ad usynlige Stier over de stejleste Lier,
hvor Kridtkullen truende langt ud over hang.
Hun tav, og hendes Tavshed tog ham om Hjærtet hårdt.
Hvorhen skulde han se, se langt nok bort!

Ligesom her Sorgen knuser den iagttagende Ro, saaledes melder den store Lykke sig paa samme Vis. Da Sigurd genkalder sig den Henrykkelse han følte ved at gaa ved Gudruns Side, har han ikke stærkere Udtryk end, at han glemte at være Iagttager.

Det var en Aftenstund.
Men jeg, som ellers altid mindes
hvorledes Luften gennemskinnes
og Skyer farves og forbindes,
jeg mindes dette kun:
Det var en Aftenstund.

Der er herved peget paa den Egenskab, der mere end nogen anden præger Valdemar Rørdams Lyrik, den er ikke saa meget en Sang om Virkeligheden som et Billede af den. Denne Iagttagelsesevne overfor den ydre Virkelighed er blevet øvet i Samvær med Naturen, der maatte blive dens taknemligste Felt, og Valdemar Rørdams Lyrik er derfor overvejende Naturpoesi. Naar han i ovenstaaende Digt først nævner Synssansen, er dette næppe tilfældigt; ti i en ganske fremherskende Grad er hans Lyrik bygget op af denne. Det vilde være interessant at sammenligne de forskellige Digteres Brug af de fem Sanser. Valdemar Rørdam er Synslyriker i en Grad som ingen anden i vor Litteratur.

Hans Modtagelighed for Synsindtryk ytrer sig først og fremmest i en Kolorit, der ved sine varme, stærke Farver kan minde om Oehlenschlægers. Springet fra dennes Digt om „Løveridderen" til Skildringen af Bjovulvs Kemp med Dragen er heller ikke stort. Tekniken er blevet sikrere, mere raffineret, men Skildreglæden er den samme. Atter og atter former Enkelthederne i et Digt sig til et lille Maleri, f. Eks.

Op over Bankerne aser sig Hestene,
Plovjærnet trækker i grågul Stub sit sorte Spor
der spættes af Mågerne.

Denne Evne skyldes de fortræffelige Miniaturer, som hyppigt indkapsles i hans Digtning, navnlig i „Bjovulv". Han har ikke sin Lige i den Sikkerhed, hvorved han Træk for Træk sætter Billedet sammen, f. Eks. af Hallen, som fyldes af Skumring ved Solnedgang, eller som oplyses af Faklernes Skin, der faar Dyrehornenes Skygge til at danse paa Loftet.

Eller han maler i de sarteste Nuancer, der kun ved den sikreste Kunst forhindres i at flyde sammen.

Som en Fe's lette Vinger
er de drivende Skyer.
Endnu lettere bliver
deres Skygger, der flyer
henad Markernes Flade,
hvor den nyfaldne Sne
er i Fuldmaaneskæret
lig et Sølvhav at se.

Naar jeg saa stærkt fremhæver Synsindtrykkenes Betydning i hans Kunst, er det ikke fordi de er de eneste Elementer, hvoraf den opbygges, men fordi de er de mest centrale.

I Skildringen af Eksprestoget i „Gudrun Dyre" er, trods al Larmen, Synsindtrykket, og til med et fuldstændig hvilende, det der bærer Billedet.

Da dønner det bag Bakkerne,
det buldrer gennem Skoven,
det braser igennem
de tætte Bøgetræer:
Dampdragens Hvirvelånde
med Gnisters Jag foroven,
Ildøjet lavt mod Jorden
og nærmere og nær:

Expressen. Jorden ryster,
den blanke Stålvej skinner
i rolig Bue fremad
foran Lanterneflammen.
Vogn efter Vogn, tungt raslende.
Så smælder Luften sammen
i Rummet bag den sidste,
og Bulderet forsvinder.

Man kan hvor ypperligt end Lydindtrykkene er taget med, ikke være i Tvivl om, at Ekspressen først er sét. Men fælles for de Sanseindtryk, Forfatteren modtager, er det, at de glæder ham blot som Indtryk uden at friste ham til nogen personlig Brug. Dette er hans Kunst dybeste Særmærke, der bekræfter den Iagttagelse, vi allerede engang har gjort, at han forholder sig kunstnerisk vurderende ikke følende og reagerende overfor Indtrykkene. Men netop ved sine klare og distinkte Svar er Synet den af Sanserne, det er fordelagtigst at henvende sig til for en saadan Kunstnerindividualitet. Som Eksempel paa hvor klar og plastisk, men samtidig kold og fjærn hans Kunst kan forme sig, skal man læse Skildringen i Bjovulv af Jarlen, Bonden, Jægeren, Hirdmanden og Trællen, der en efter eu drager frem. De er sikre og afsluttede i Tegningen som en Række Kaméer.

Overfor Naturen fremtræder hans Ejendommelighed særlig klart ved Sammenligning med en anden Naturskildrer Chr. Winther. Sammenligner vi et Billede af „Hjortens Flugt“

let sused gennem Skoven den friske Morgenvind,
saa Stjernen ofte daled i Skyens Favntag ind.

med et tilsvarende hos Rørdam

Se Skyen, der driver,
ridser sig itu på en Stjærne.

er Forskellen iøjnespringende.

I det første Tilfælde har der fundet en „Besjæling“[1]) af Naturen Sted. Forfatterens Stemning har været med til at skabe Indtrykket. Egentlig saa han ikke Stjærnen dale, men forsvinde. Kun i Skær af den milde Sommernatsstemning faar den denne lidt kælne Hældning ind i Skyens Favn. For Rørdam laa en lignende Ændring ligesaa nær — det er i den smukke „Idyl“, Billedet findes — men han nøjes med saa skarpt som muligt at gengive Indtrykket, saaledes som det spejler sig paa Nethinden. Sammenstiller man de to Forfatteres Skildringer af Majnattens Dæmring ser man i større Format den samme Forskel.

I „Hjortens Flugt“ er det kun nogle faa Linier:

Den korte lyse Majnat | over Skovens dunkle Træ'r
var draget hen saa sagte, | og i dæmrende Skær
end tindred Morgenstjernen, | mens højt i Luften hang
den usynlige Lærke | som en Klokke, og klang.

---

[1]) Smlgn. hermed Olaf Hansens Artikel i „Tidsskrift for Aandsvidenskab“.

I „Gudrun Dyre“ er Skildringen langt fyldigere.

Majnattens lune Dæmring
med Duft af Løv og Muld,
hvid Damp står over Engen,
Sølvglans på grønne Marker,
hos Moderfåret sover
små Lam med sølvhvid Uld,
på Toften står en Hest vågen,
hrimmer svagt og sparker,
og Tøjrets Ringlen høres
langt ud i lydhør Nat,
mens Kukmanden kukker
og Nattergalen klukker
fra Dybet af det blomstrende
drivhvide Slåenkrat.

Skønt dette sidste Billede er gjort med langt større Virtuositet er der ingen Tvivl om at det første gør dybest Indtryk, fordi det er smeltet sammen til en Stemningsenhed, i hvilken de udhævede Ord danner Grundtonen. Ogsaa disse Linier har faaet deres Farve fra den, der skrev dem. Da Læseren imidlertid forholder sig paa lignende Maade til Kunsten som Forfatteren forholder sig til Emnet, er Følgen deraf, at Rørdams Digtning i højere Grad taler til vor Smag end til vort Væsen.

Det store Forraad af Synsindtryk, han i Kraft af sin skarpe Iagttagelsesevne sidder inde med, sætter ham imidlertid i Stand til paa anden Vis at levendegøre, nemlig ved at personificere de store Naturmagter. Man maa vel skille denne Proces fra Besjælingen. I sidste Tilfælde ligger det aandelige Centrum hos Forfatteren, medens der i første Tilfælde snarest er Tale om at forme noget allerede virkende end om at puste Liv i det døde.

Ved Hjælp af al den Virkelighed, han har suget ind gennem Øjnene, formaar han at materialisere det usynlige, erstatte Hørelsesindtryk med Synsindtryk, som, naar han sammenligner den Elskedes Sang med en Due, der leger under Himlens Blaa, eller med en Pil, der stiger og sænker sig i hans Hjerte.

Men langt mere storslaaet møder denne Evne os i hans Forhold til en Naturmagt som Vinden. Mere end noget Lydindtryk vilde formaa, overvælder det pludselig at staa *Ansigt til Ansigt* med den.

På Højene ligger Blæsten,
der hviler den vældige Rytter.
Han fryser, hans Kjortel er våd af Dugg,
han ser til sin Ganger og lytter.

Den knappe Sikkerhed, hvormed Skikkelsen er gjort, forøger endnu mere den Uhygge, der griber En ved at møde den i en Egn af Bevidstheden, *hvor den ikke hører hjemme*. — Mere stor-

ladent fantasifuldt, men mindre voldsomt virker de dejlige Vers i „Sangeren synger for Voilin“.

„Det himmeldybe Hav er en Seng for de stærke Vinde.
Dær slænger de sig og gynger i nøgne Kæmpeklynger
og smiler og lader det smyge Vand mellem Lemmerne køligt rinde,
ligger og lytter Dagen lang
dovent til Vandets Vuggessang
og glipper med Øjnene op imod Solen, hvor længe den vel gider skinne.
Men når Solen red
på sin røde Hest
ud mod Vest
og bort og ned
da letter Flokken en for en og fylder Himmelrummet
med uværs-vrede Fugleskrig og Brus af vældige Vinger,
styrter sig ned som Måger, hvor bratvakt Brænding koger,
og bort igennem Skummet skrigende de sig svinger.
Vandene driver tungt fra deres våde Fjer
salte Dråber stænker på Stjernernes klare Flammer,
og hvergang en de rammer,
slukkes knitrende den ud og lyser ikke mer!“

Disse Vers synes mig foreløbig Rørdams største kunstneriske Bedrift. I dem har han vistnok for første Gang standset Vinden, der Aar efter Aar uhindret har faret hen over vort Land, og fængslet den „frieste og mægtigste Naturmagt, vi kender“ i sine Rytmer. Og man har Lov til at sé mere end en Tilfældighed, i dette lykkelige Greb; thi ikke blot betinges det af hans Kunst's Teknik, men der er i dens Væsen en Familielighed med Vinden. Ikke med dens Hast eller Vælde, men med dens Friskhed. Den, der ikke bringer til særlig at tænke paa Landet ved sine Dufte eller paa Havet ved sin saltbitre Aande, men kvæger ved sin Renhed.

Saaledes er det Indtryk, der nedfælder sig i Ens Sind af hans Digtnings Sundhedsglæde og Virkelighedssans.

Harald C. Nielsen

BØGER

Knud Sjællandsfars Betragtninger over Aaret og Dagen. Udgivne af Vilh. Andersen. Det nordiske Forlag 1902

Folk, der lever og aander mellem Bøger, kender Øjeblikke, da de gode Venner, som ellers tyst og fortrolig giver dem Lærdom og Sang, Trøst og Morskab, stirrer paa dem som tørre Mumier. De tjenstvillige Troldmænd forvandles til sværtet Papir. Bogmanden kan da føle et koldt Pust af Angest i sin Sjæl: Er Livet ikke gledet fra ham, mens han har arbejdet sin Hjerne mødig over de uendelige Bogstavrækker? Han kender sig udtørret og gold og flygter til Naturen for at suge ny Saft af Jorden og til Menneskene for at vinde frisk og varmt Blod. Han maa ligge brak for at naa ny Frodighed. Er han derhos midtvejs gennem Livet med en Dynge solidt Arbejde bag sig, kan han i saadanne opskræmte Stunder føle Trang til at tage sit Regnebræt og gøre Hovedbogen op; han ser sig frem og tilbage og til begge Sider, vejer, hvad Hold han har paa Tilværelsen og hvad Formue til at leve Livet fyldig og sikkert i de kommende Dage. Og maaske finder han da, at meget, han hastig har vraget som værdiløst, bør gemmes som Klenodier. Han mærker, at han i Aarenes stille Vækst er bleven mere overbærende, mere fredsæl, videre i sit Syn og fyldigere i sine Sympatier.

Det er Følelser og Erfaringer af denne Art, der kom til Orde i Vedels „Nikodemus' Skriftemaal“ og nu bringes frem i Knud Sjællandsfars Betragtninger. Forf. har følt Trang til at sprede Vingerne lavere og vende hjem til Livet, som han siger. Der er kommet Drift i hans Tanker om Tilværelsen, de har arbejdet sig

sammen til et Hele, en religiøs Opfattelse af Livet, bygget paa Livet selv, ikke paa en svunden Tids Katekisme.

Bogmanden løber alligevel ikke saa næmt fra sine Bøger. Naar Forfatteren til „Aaret og Dagen" vil gøre sig Rede og Regnskab for Livet, knytter han sine Betragtninger til en Række gamle danske Digte. Det huer ham ikke rigtig at stille sig nøgen over for Livet. „Jeg vover," siger han, „ikke ret at tage alt det, jeg har paa Hjerte, ud af mit eget Hoved." Han føler sig tryggere bag de kendte og tilvante Bøgers Skjold. Det skyldes vel ogsaa en vis aandelig Blufærdighed hos Forf., — den samme Følelse, der har faaet ham til halvt at formumme sig bag Knud Sjællandsfars Maske. Under dette dobbelte Dække tør han give sit Hjærte friere Løb og tale muntert fra Leveren, mindre tilbageholdende, netop fordi han holder sig tilbage. Det breder et eget indtagende Stemningsspil over Bogen.

Man kunde mene, at Forf. heller burde have givet os Digtforklaringen for sig og Livsbetragtningerne for sig. Men Sammenblandingen skader intet. Han har ikke gennemført sit Værk som en March lige ud ad Landevejen, Milesten for Milesten, men som en magelig Ferievandring, hvor man gør sig alskens Svinkeærinder og Ophold; Betragtningerne er *roundabout papers*, der nok kredser om bestemte Tanker, men tit gør Afstikkere til gamle Minder eller Iagttagelser og Indfald.

Tolkningen af Digtene er fortræffelig. Den har de Egenskaber, der udmærker Vilh. Andersens Skrifter, en grundig og taalmodig Indtrængen i Teksten og dens Historie, en lydhør Aarvaagenhed for de Undertoner og Bistemninger, som de fleste ikke giver Agt paa -- saaledes naar han i „Skovens letspringende Sønner" hører den vanføre Ewalds Suk ved Synet af de rappe Raadyr — og et kraftigt Greb paa at gøre Digtet til et Led i Digterens Liv. Der er adskilligt nyt og fængslende i den litterærhistoriske Redegørelse, f. Eks. det sindrige Forsøg paa at vise, at „Rungsteds Lyksaligheder" nok væsentlig er rettet til Anna Hedevig, ikke blot til Moderen, som A. D. Jørgensen hævdede. Men især har man Glæde af Forfs. Ævne til at levendegøre Digterens Tanke og give den Billede. Han genføler den tungblodede og redelige Kraft i Kingos Morgensalme og ser tydelig Præstemanden for sig, som han vælter sine føre Lemmer ud af Dynebjerget og takker for Herrens Naade over sin Øllebrødsskaal. Han paaviser nydelig den muntre og festlige Gang i Stubs Foraarsvise, dens vaagne Naturglæde og

Medfølelse med alt levende, eller den modne og svulmende Sommerlykke og Sommerhvile i Ewalds Rungsteddigt. Han griber den høstlige Hjemlængsel i Grundtvigs Kirkeklokkes sangløse Bedeslag eller den frysende Vinterensomhed i Brorsons „Her vil ties“. Tolkningen af det sidste er især baaret af den fineste poetiske Medfølelse, saaledes hvor Forf. taler om Gentagelserne i Digtet, der lyder som om den gamle Mand „ledte sig frem til en Klang, han før havde kendt, men nu har ondt ved at finde“, eller i Udlægningen af „Turteldue, kom at skue“. Jeg er nær ved at synes, at dette Afsnit er det bedste i Bogen. Staffeldts „Aftenhøjtid“ er nok det af Digtene, Forf. har faaet mindst ud af, men Grunden er rimeligvis, at der ikke var mere at faa. — Man har ligeledes Gavn og Glæde af at følge Forf., naar han drager andre Digte frem til Oplysning og Sammenligning. Han fremhæver saaledes meget træffende Modsætningen mellem den objektive Aftenro i Goethes „Ueber allen Gipfeln“ og den Aftenfred, der besynges i de fleste Aftensange fra Alkman til Ingemann, den, der ogsaa er Emnet for Goethes „Wandrers Nachtlied“. Alkmans berømte Fragment burde dog maaske snarest regnes for ensartet med „Ueber allen Gipfeln“, — hvis det overhovedet giver en Aftenstemning og ikke et Billede af Naturens Vintersøvn, som nogle har ment. Der er ogsaa et klart og fint Syn i Jævnførelsen af Drachmanns „Spadseretur“ med Stubs Vise. I det hele har Forf. af fulde Hænder strøet alskens morsomme og lærerige Oplysninger ud over sit Skrift. En og anden Gang kan man fristes til Indsigelser, som naar han finder, at der er noget særlig nordisk ved Alderdommen. Ældefølelsen findes dog kraftig nok udtalt i sydlandsk Litteratur som i en af Korsangene i „Oidipus i Kolonos“, og Isokrates har ikke været ukendt med den frysende Alderdom, men han var nu ogsaa saa grumme gammel*). Derimod har sikkert de nordiske Folk haft mere Sans for at skildre Alderdommen legemlig.

Forf. er født i en sjællandsk Præstegaard og fornægter ikke sit Udspring. Allerede Bogens Titel: Betragtninger minder om Mynster. Og dens Indhold er en Slags Prækener, hvor Digtene er Teksten, der forklares og oplyses og anvendes til Opbyggelse. Grundtanken er religiøs. Forf. spørger, hvorledes En, der er vokset fra den kristne Dogmatik og staar paa Udviklingslærens Grund, kan faa sin religiøse Trang og Følelse mættet, hvorledes

*) *ούτω τὸ γῆράς ἐστι δυσάρεστον καὶ μικρολόγον καὶ μεμψίμοιρον.*

han kan drage Tro, Haab og Kærlighed ud af det virkelige Liv, uden Aabenbaring eller overnaturlige Drømme.

Han svarer ved at vise, hvorledes han selv er bleven kvæget og styrket af Dagens og Aarets Tider, ved at søge til Naturen og Hjemmet og Menneskenes Samfund. Naar han om Morgenen hilser den nye Sol, mærker sig styrket paa Sjæl og Legeme og hører Byens Liv vaagne rundt om sig, fylder selve disse daglige Foreteelser ham med Andagt og Lovsang, han overtager atter sig selv, forpligter sig til Livet og møder frem til sin Arbejdsplads sammen med alle andre til fælles Ansvar. — Aftenen kan give ham Fred og Lykkefølelse, men den virker dybere, naar den vækker Uendeligheds- og Ensomhedsfølelsen. Den første af disse er ham lidt fremmed; han forstaar den bedst i den historiske Følelse for den svundne Tid: Havet giver ham den, men over for Stjernerne er han „lidt dum“. Ensomheden tager ham stærkere, den gør ham ensom over for sig selv og kalder ham til Regnskab: Er du den, du skal være? Har du naaet, hvad du burde? Den giver ham en fredløs Følelse af Misforhold mellem Evne og Higen, ægger til Udvikling, holder Samvittigheden levende.

Den grønne Vaar fylder ham med frisk Haab. Sindet gøres bevægeligt ved Spadsereture i Vind og Sol, i Foraarsbløder og Sommerregn, de er „som en Daab af en stor og mægtig Haand“, og Tankerne myldrer frem, „som Jordbær man finder i en Skov“. Eller han ruller ud paa sin Cykel, slaar sig løs og søger bort fra Alfarvej, hengiver sig til Naturen og kryber ind til dens Moderbryst. Med sin lidt svage Sans for Uendeligheden, dyrker han helst Naturen i det smaa og gør sig Udsnit af den, hvor han lever sig sammen med Planter og Dyr. I den broderlige Samfølelse med alt levende finder han den egentlige Foraarsfølelse. — Sommeren bringer den hvilende vegetative Lykkefornemmelse og Modningsfølelsen, der paa den ene Side fylder med kunstnerisk Selvfølelse over for Livet, men paa den anden Side forpligter En til at helliggøre sig, at vie sig til Livet og stræbe efter at fuldkommengøre sig. — Om Vaar og Sommer er det Naturen, der faar Følelsernes Kildevæld til at springe og vider dem ud. Efteraaret samler dem om Menneskene, gør dem inderligere og blødere. Hjemmet drager stærkt, Moderlighedsfølelsen bliver levende, man faar Menneskesans, Gemyt, Deltagelse for Folk, som ellers var En ligegyldige. — Naar Forf. taler om Aarets Tider, tænker han ofte paa Livets. Hans Betragtninger over Vinteren gælder helt Alderdommen. Den

kender han af enkelte Forudfølelser og i sine Minder, men maa ellers gætte sig til den. Han mener da, at naar man tager Livet som en hel Dag og sørger for at faa noget retskaffent ud af det, kan man nok have noget grønt at se paa, naar man bliver gammel, saa man ikke fryser saa meget. Han har en sikker Tro paa Livet, søger at betro sig til det. „Mens jeg lever, er jeg Livets, og naar jeg falder, falder jeg i Livets Skød, og det bærer. Det er Troen derpaa, der mangler, man tror ikke paa, at der virkelig er en Trøst mod Døden, nemlig Livet. Man gør ikke Alvor af det Ord, at man skal være tro imod Livet. Man grunder ikke sin Følelse for Livet saa dybt, at den taaler Savn og Død. Naar to Mennesker, der rigtig har levet sig sammen, skilles ad ved Døden, gælder det at forstaa, at den ene lever i den anden". Forf. redder sig saaledes endog en Erstatning for Udødelighedstroen.

Man har særdeles Glæde af at følge Forf.s Skriftemaal og se, som han derigennem tegner sig selv. Man mærker, hvor rolig og sammenhængende hans Udvikling er. Om ham gælder: *the child is father of the man*, og hans Dage er knyttede til hinanden ved naturlig Pietet. Han er derfor heller ikke naaet til Udviklingslæren fra Kristendommen ved et Brud med denne, men gennem en stille og jævn Vækst, og han har holdt fast ved meget af Kristendommen, omformet og tilpasset. Kristus er for ham ikke mere Vorherres Søn, men stadig Verdens Frelser, og han hylder den kristne Menneskekærlighed og Moderlighed. Den faste Sammenhæng i Forf.s Udvikling bunder i hans stærke og tilforladelige Karakter, der er sikker, men ikke selvsikker, varsom og uvillig til at spænde for vidt, støt plantet paa Jorden. Hans solide Bredde præger hans vægtige og rørige Sprog og ytrer sig i den Aabenhed, hvormed han lægger sit Væsen blot, og i den trygge Ro, hvormed han dvæler ved sine Emner, uden at kigge efter, om Læserne bliver utaalmodige. Det gør Bogen svært hyggelig. Og bag hans sindige Sikkerhed rører der sig en naiv Fantasi, et muntert Lune og en blød og nænsom Følelse. Han iagttager Naturen og Menneskene lige saa indtrængende som han studerer sine Bøger og kan skabe værdifuld Stemning af ganske smaabitte dagligdags Hændelser, som naar en atensk Droskekusk giver sig til at pille ved Hovedtøjet paa sin Hest, eller en parisisk Lygtetænder giver ham Ild til Cigaren. Der er noget saa nydeligt som den lille treaars Pige, som spørger Vadskerkonen, — „en stor grov Skrubbe, der tilmed var højt frugtsommelig": „Hvad er dit Kælenavn?"

Eller Filologens Genkendelsesglæde, da han paa Gardasøen kommer forbi Catulls *venusta Sirmio*. Forf.s levende Naturfølelse bryder ud i indtagende Billeder af Plante- og Dyrelivet eller i veltalende Lovprisninger af Spadsere- og Cykelture. Man træffer hvasse og morsomme Udfald mod adskillige af Samtidens Fænomener, som hvor han gennemgaar de forskellige Folk med Masse-Lugt ved sig, eller naar han klager over, at det næstbedste for Tiden er dansk Varemærke. Det er ganske træffende, naar han siger om den gamle Lutherdom, at dens Gud Fader i Himlen var en Enkemand, meget god og meget streng og uendelig ubehjælpsom. Der er sund og god Fornuft i hans Advarsel mod at tage enhver „Synd“ med fuld Højtidelighed, og det er en rigtig Tanke, at hvad der trøster i det store og tager sig godt ud i en Præken, ofte paa en underlig Maade taber sin Kraft, naar det skal staa sin Prøve i det smaa. Det er i det hele en Bog med megen Livsvisdom, rig Mangfoldighed og skiftende Stemninger; den minder behagelig om gode engelske Essays, en Litteraturart, man kunde ønske større Sans for herhjemme.

Som en Redegørelse for Forf.s personlige Udvikling og Standpunkt er Betragtningerne fortræffelige. Men om de duer til at være religiøs Fane for andre, synes omtvisteligt. Til Dels vel nok: flere af de Følelsesværdier, han paapeger, har fælles-menneskelig Betydning, er hverken bundne til særlige Trossætninger eller individuelle Livsforhold. Men alt passer sig ikke for alle.

Bogen er blevet til i en Ferie, og der er Feriestemning over den, Solskin og blaa Luft. Desværre lever vi meget hyppig under andre Kaar, ogsaa rent fysisk. Forf. lokker med Aarstiderne og begejstrer os for den skønne Vaar og den modne Sommer. Men naar vi har sundet os lidt, kan vi ikke dølge for os selv, at det virkelige Foraar oftest har en betænkelig Lighed med den fortræffelige Dame hos Baggesen; det glimrer ved sin Fraværelse, naar det skulde møde op. Og Sommeren! Det er et Uheld for Forf., at hans Bog netop viser sig lige efter Sommeren 1902, da vi knagfrøs i Blæst og Regn og da Havren stod grøn, til Frosten kom. Det lyder som den rene Romantik, naar han taler om at ligge i et Skovbryn og se ud over de svulmende modne Marker. Efteraaret og Vinteren gaar han over med en let Haand, men naar man skaber sig den rette Julestemning af Søle og Slud og Mørke, af vaad Kulde og Storm, af tung graa Himmel for oven og Røg og Sod i Lungerne, føler man just ikke et usvigeligt Venskab til Livet; det giver snarere en bedsk Smag paa Tungen.

Om Dagens og Livets Tider kan man ogsaa have lidt andre Minder end Knud Sjællandsfar. Han slipper for hurtig ud af Michel Angelos Kapel, hvor Solen, som han siger, ikke skinner. Man behøver ikke at være en Michel Angelo for at have følt noget af den Lede, hvormed Aurora vaagner til ny ubarmhjertig Bevidsthed, eller for at kende Crespusculos Sorg over den døende Dag og den bitre Ynk, hvormed han stirrer mod alt det Støv, Dagen har hvirvlet op. Naar Forf. finder, at vi i vor Tid har levet i et herligt, sigtbart Septembervejr, „hvor vi har kunnet røre os frit uden Tryk, kunnet arbejde, kunnet aande af frie Lunger“, vil det Indtryk rimeligvis overraske adskillige, for hvem det var en Skammens og Skadens Tid, som lærte En Længsel mod „Nattens“ tunge Stensøvn *mentrechè'l danno e la vergogna dura.*

Den Mand, vi møder i Betragtningerne, er et lykkeligt Menneske. Han lever i jævn Velstand, har naaet Anseelse, synes glad i sit Arbejde, har et lunt og lyst Hjem og alt det, som efter Katekismeforklaringen hører med til det daglige Brød. Han kan nyde Naturen og hvile Hjernen rigelig ud. Han har et letaandende og spændigt Sindelag, saa Sorgerne ikke æder sig ind i hans Kød. Han har en Skat af nærende Kundskaber og Sans for Poesien, baade i Bøgerne og i Livet. Han er endnu ung nok til, at Alderdommen er en Genstand for Gætning, og har ikke naaet den Erfaring, at *not all the preaching since Adam — has made Death other than Death.*

Han kan sagtens være gode Venner med Livet. Men for dem, Solen sjældent skinner paa, præker han noget i en Lygte. Jeg kommer til at tænke paa Arbejdsmændene, der flokkes tæt ved Bolværket, naar et Dampskib lægger ind om Vinteren. De staar og stamper med Fødderne, kryber sammen i Kulden og haaber paa Arbejde. Nogle Stykker bliver antaget, og Resten vender sig bort med tomme Hænder. Eller jeg mindes en svindsottig Skrædder, som sad hele Dagen og snurrede paa sin Maskine, mens Luften var fuld af Klædestøv og den brændte Lugt af Pressejernet. Eller jeg husker en Mand, som hver Aften sad paa Kafeen og glædeløs drak en Snes Bajere, mens han stirrede paa en og samme Avis. Sikken en Ynk og Tomhed! Mon de vilde være modtagelige for Knud Sjællandsfars Evangelium? Eller alle de, som dybt føler Ormene, der gnaver paa Livets Rødder, Sygdom og skuffede Haab, de kolde Hjerter og det mørke Hus, den trættende, hvileløse Kamp for at holde Ulven fra Døren, den bitre

Følelse af at være slaaet ind paa en gal Livsvej, og at det er for sent at vende om, det evige Slid mod Vind og Strøm, alle de Plager, Shakespeare nævner i den 66. Sonet og i Hamlets berømte Monolog. Og naar saa Sjælene ikke kan holde sig Giften fra Livet, men den bider sig fast som Nessosskjorten! Eller Ulykkerne videre om i Verden, Russernes og Tyrkernes Voldsmagt, Krigenes talløse Lidelser, Menneskenes og Naturens ødsle Rutten med Liv, — det holder noget haardt at føle varm Taknemmelighed mod Tilværelsen. Især naar Historiens Lære synes at blive, at Fremgangstiderne er saa flygtige og skrøbelige, mens Nedgangen er saa sejg og standhaftig som Strikkekonen i Heines Digt.

Egentlig synes det underligt, at ikke flere følger den Filosof, der raadede Folk til at dø. Men Viljen til Livet er stærk; Haabet ligger gerne paa Bunden af Pandoras Æske; Menneskenes Tilpasningsevne er stor, og Glæderne har kvalitativt større Vægt end Smerterne; disse glemmes let. Og Menneskene stives svært af ved at leve i Samfund og røre sig i Samfundets Takt. Man ser det tydelig paa Soldater. Korpset udvikler en Handle- og Lideevne, som langt overgaar de fleste Enkeltmænds. Den Styrke, Religionerne faar, og den Støtte, de yder Folk, skyldes vel ogsaa mest, at de er en Samfundssag.

For dem, der vælger at gaa egne og ensomme Veje, gælder det at kunne holde Ryggen rank og møde Dagen og Aaret uden synderlig Tak eller Klage. Saa har de Stjernerne, der virkelig er ganske trøstende. Ved at se deres faste, lovmæssige Gang føler man sig som Led i en større og sikrere Sammenhæng og naar en kølende Indsigt. i, at Ens Myrevæsen ikke fortjener saa mange Ophævelser. I øvrigt faar man se at øve Livets Kunst efter Evne og vinde saa meget ud af det som muligt. Dertil er Knud Sjællandsfars Bog en god Hjælp; han kan aabne Ens Øje for, at der ligger Ædelsten paa Alfarvej, hvor andre kun ser Graasten.

Forf. er en Mand, der har arbejdet stærkt og har Lov til at glæde sig ved Hvile. For mange af hans Landsmænd, der hyppig lider af den sjællandske Syge, kunde det været gavnligt, om han var gaaet ind paa den store Livsværdi, der findes i trofast Arbejde, Dagens Glemselgiver som Søvnen er Nattens.

NIELS MØLLER

FRA OPERA OG KONCERTSAL

CARL NIELSEN

Naar denne Musiksæson er af saa langt større Betydning for os end saa mange andre, skyldes det navnlig en enkelt Mand, hvis skarpt tegnede Skikkelse hæver sig op over alle hans samtidige blandt danske Musikere. Det har alt i længere Tid staaet klart for adskillige, at Carl Nielsen er langt den største og ypperste Tonekunstner, vi i Øjeblikket besidder: den myndigste, mandigste, mægtigste, den mest selvstændigt sluttede, den monumentalest byggende, den fastest formende, den, som ejer den stærkeste Villen og den største Kunnen. Denne Dom har yderligere fæstnet sig ved det, man har hørt i dette Efteraar; ja, der er dem, som mener, at ingen nulevende, hvis Værker er naaet til Opførelse herhjemme, i Betydning, Storhed og Genialitet naar op over ham. Næppe er han i noget tidligere Arbejde — naar undtages den i Fjor hørte Hymnus amoris — naaet til den Afklaring, den Klangens umiddelbare Skønhed som i sine to sidste Værker: Operaen „Saul og David“ og Symfonien „de fire Temperamenter“.

Symfonikerne blandt Carl Nielsens jævnaldrende her i Landet fremtræder nærmest som talentfulde Epigoner af Wagner, Bruckner og Russerne. Og i endnu langt ringere Grad har Originaliteten trykket de samtidige Operakomponister, baade hvad angaar de enkelte musikalske Ideer og Stilen i det hele; nogle af deres Produkter falder ud som rene Potpourrier af Wagner, Verdi, Bizet etc. Det, som hæver Carl Nielsen saa højt op over de andre i hans Generation, er fremfor alt hans fremragende Evne til at assimilere Elementer fra alle betydeligere Komponister, klassiske og moderne, uden derved i fjerneste Maade at svække sin Originalitet. Han er en ganske fribaaren Natur og yderligere frigjort gennem de høje Fordringer, han bestandig har stillet til sig selv. Allerede hans første Arbejder — f. Ex. G-moll Kvartetten og de to førse

Hæfter Sange — vidner om en aldeles udpræget Ejendommelighed, som er blevet yderligere styrket for hvert nyt Arbejde, der er kommet fra hans Haand.

Det er da ogsaa lykkedes Carl Nielsen i „Saul og David" at frembringe et Værk, som er noget ganske for sig, som afviger i den højeste Grad fra al anden moderne Opera, vi har hørt. Stilen i Operaen, Komponistens Melodik, Harmonik, Kontrapunktik viser sig fuldt selvstændig, og den store Rolle, han lader Korene spille, tilligemed den stærkt polyfone Behandling af disse giver Operaen delvis et umoderne, om man vil et lidt oratoriemæssigt Præg — dermed være ingenlunde sagt, at den er udramatisk; men det er en Storstilethed af Bachs og Händels Art, som Komponisten i Operaens mægtigste Partier har tilstræbt, ikke som Efterligning, men som Fornyelse; han er i en ualmindelig Grad blevet sig selv lig fra Begyndelsen til Enden. Af de nyere er han mærkelig upaavirket; end ikke Wagners Indflydelse spores, naar undtages Behandlingen af Orkestret og den store Rolle, dette spiller i Forhold til Sangstemmerne. Det er Carl Nielsens Fortjeneste at have brudt en ny Vej for vor Tids Opera; Ordet Renæssance af Antiken paatrænger sig uvilkaarligt mange Steder i „Saul og David".

Til de største Højder hæver Operaen sig i de store Ensembler: det føles hurtigt, at det fremfor alt er disse, som har optaget og interesseret Komponisten. Som den strengt formende, absolute Musiker har han behandlet disse Afsnit, og hans i Symfoni- og Korsats til Mesterskab indøvede Teknik kommer her til sin fulde Ret. Solopartierne har han stedvis taget sig noget lettere; en tilsvarende Gaaen op i Emnet føles ikke overalt i disse, og Skildringen af det lyriske og erotiske ligger ikke i samme Grad for ham som de store Optrin. Hvorfor mon han, i Parentes bemærket, næsten kun i Samuels Replikker bruger lange Liggenoder som Akkompagnement og slider saa meget paa Syncoper og Pizzicatoer? Stilen er i disse Tilfælde ikke ganske den samme som i de store Satser, og det er aabenbart Frygten for at komme Wagner for nær og Antipatien mod dennes Efterlignere, som undertiden driver Komponisten over i Retning af noget halvt italiensk.

Et Held for Carl Nielsen har det været, at han har haft en saa god Tekst at arbejde over — Einar Christiansen har dennegang været langt heldigere end sidst med „Vikingeblod" — og Musiken er med Klogskab og rigtigt Blik formet til denne Ramme.

Af Operaens enkelte Dele er første Akt den svageste — et Held, for saa vidt som et dramatisk Værk allernødigst maa falde af imod Slutningen — og dog indeholder den ganske udmærkede Enkeltheder som Ofringen, Episoden Samuel, Sauls store Monolog og adskilligt i Slutningsduetten. I musik-dramatisk Henseende staar 2den Akt vel nok højest; den er mesterlig fra først til sidst, men som nogle af dens Højdepunkter kan nævnes Mikals Vekselsang med Kvindekoret og det store Kor: Saul slog Tusinde, David ti Tusinde. Mindre dramatisk, men indeholdende noget af den smukkeste og betydeligste Musik i hele Operaen er 3dje Akt: der findes deri saadanne Perler som det orkestrale Forspil og Begyndelsen af den efterfølgende Duet mellem Mikal og Jonathan, det

store fugerede Kor efter Sauls og Davids Forsoning og Samuels Død. I fjerde Akt har Komponisten haft den ejendommelige Idé at lade et Slag foregaa dels i Orkestret, dels bag det nedrullede Tæppe, idet der fra den skjulte Scene lyder Sværdklirren, ledsaget af enkelte Sangstrofer. Det er et lidt farligt Eksperiment: da de to Dirigenter jo ikke kan se hinanden, beror det mere eller mindre paa Tilfældet, om deres Takteren kommer til at stemme komplet overens. Det mislykkes da ogsaa mange Gange og klinger i Reglen ikke godt. For Virkningens Skyld havde det været ganske tilstrækkeligt at høre Raab og Sværdklirren oppe fra Scenen. Ypperlig er Scenen hos Troldkvinden i Endor, og af stor Fornemhed Jonathans og Sauls Død saa vel som Slutningskoret.

Saaledes har vi da igen faaet en Opera, som forhaabentlig vil hævde sin Plads i vor Litteratur langt ud over Døgnets Varighed. Om dens øjeblikkelige Held er det foreløbig ikke let at dømme: Publikum har hidtil været venligere end største Delen af Aviskritiken, hvis Særpræg jo altid er en kvalmende Valenhed over for de betydeligste nye Musikere, naar deres Navn endnu ikke helt har naaet Autoritetens Præg. Men at et saa betydeligt, originalt og smukt Værk som „Saul og David“ ligesom saa mange andre danske Operaer skulde synke hen i Forglemmelse, det vilde være utroligt.

Udførelsen var en Ære for Teatret. De to Titelroller havde man besat saa godt som vel muligt: med Hr. Simonsen og Hr. Herold, og de to udmærkede Sangere var hinanden jævnbyrdige og begge paa deres fulde Højde. Mikal hører ikke til de Partier, som klæder Fru Ulrich allerbedst, men man glæder sig jo altid over hendes ægte, lyriske Gemyt og skønne Stemmeklang, desuden ved denne Lejlighed over hendes sikre Intonation. Ogsaa Indehaverne af de mindre Roller (Frøken Dons og D'Hrr. Cornelius, Nissen og Max Müller) fortjener al mulig Anerkendelse; særlig Grund er der til at fremhæve Frøken Dons' udmærkede Udførelse af Troldkvindens lille Parti, saa meget desto mere som denne vor Operas intelligenteste og fantasirigeste Sangerinde efterhaanden synes at skulle skubbes helt til Side. Korene var solidt og godt indstuderede.

Den nye Symfoni af Carl Nielsen er mindst lige saa betydelig som Operaen. Lad være, at Titelen „de fire Temperamenter“ er noget naiv og ganske overflødig — hvem tror nu til Dags paa de fire Temperamenter, og hvad giver denne Titel egentlig ud over en meget gammel Erfaring: den, at flere afsluttede Musikstykker, som skal danne et Hele, maa have forskellig Karakter, at Mørke og Lys, Bevægelse og Hvile, Energi og rolig Hengivelse maa veksle med hinanden. Carl Nielsens Musik kommer endog til at afvige fra hans Program, idet han ikke har været Mand for at skildre det „melankolske Temperament“. Musiken i 3dje Del er meget alvorlig og smuk, men selve Melankolien ser anderledes ud i Toner. Det øde, trøstesløse, Følelsen af Verdens Tomhed og Forfængelighed, disse Sider af Melankoliens Væsen har Carl Nielsen hidtil ganske manglet Udtryk for. Men alt dette er jo mere Anker imod Programmet end mod Musiken. Heldigvis er denne aldeles ikke formet saaledes, som Programmusik for det meste er, men som streng, absolut Musik. En Bladkritiker, som tillige gør haardnakkede

Forsøg paa at faa os til at tro, at han er Komponist, udsendte for nylig det glade Budskab til vore yngre Musikere, at de gjorde bedst i at slaa sig løs og kaste alle Former over Bord. Saa vidt denne Vismand. Lykkeligt for Carl Nielsen, at han ikke har fulgt en saadan Lære, men bestandig har holdt den strenge og faste Form i Ære; uden dette var han ikke naaet saa højt op. Hans nye Symfoni er, betragtet som absolut Musik, et Mesterværk, fremfor alt dens to første Satser. Ganske storladen er Begyndelsen af 1ste Del ved sit Hovedmotivs Energi og Lidenskab; de blidere Stemninger, som Komponisten anslaar i Sidetemaet, kvæles bestandig i de markerede Rytmers Viljekraft, Vrede og Trods. Den stærkt fugerede Modulationsdel taarner sig højere og højere op og spænder Forventningen om Reprise-Indsatsen til det yderste; hele Stykket er fuldt af geniale Indfald, baade i det rytmiske og det harmoniske. Det 2det Stykke indeholder inden for sin meget knappe, beskedne Form en ganske bedaarende, klangskøn og yndefuld Musik. Finalen, som i sine Ideer er frisk og ypperlig, er ikke fuldt saa harmonisk udformet som de øvrige Dele; særlig virker den i sit Anlæg storstilede Slutnings-Triumfmarch noget vel kort.

Efter i ovenstaaende Linier uforbeholdent at have udtalt min fulde Beundring og store Sympati for Carl Nielsens Musik tør jeg maaske fremkomme med en lille Henstilling til ham. Der har i de sidste Aar dannet sig en lille Kreds af Fanatikere, hvis Iver for at gøre Propaganda for Carl Nielsen tillige giver sig det negative Udslag: at maatte rive Wagner ned. Det svirrer blandt disse Mennesker med Ord som Dekadent, hysterisk Mandfolk, Usundhed, Forlorenhed, Sentimentalitet, ja en Ordfører for Gruppen har for nylig paa Tryk afgivet den Kendelse, at Wagner hverken bereder nogen musikalsk eller nogen musikalsk-dramatisk Nydelse; da han tillige er en forkastelig Forfatter, bliver der saaledes ikke meget tilbage af ham. Nuvel, den Art Barnagtigheder skader jo ikke Wagner, han lever nok endda. Men jeg vil henstille til Carl Nielsen, om han ikke vilde anbringe en Sordino paa hver af disse hans Livgardisters Krigstrompeter, naar de vil istemme dem imód Wagner. En af vore berømteste Mænd karakteriserede engang en Slægtning og fanatisk Tilhænger med disse Ord: „Han taler altid om mig; saa ler Folk ad h a m — og ad mig med!“ Og særligt, naar Fanatikere giver deres Beundring for en betydelig Mand Luft ved ikke at levne en anden og større Mand Ære for to Skilling, saa gaar det i Reglen ud over hin.

* * *

Naar undtages disse to Sæsonens Hovedbegivenheder, er der ikke meget at berette. Fra Operaen er der kun at melde en Ny-Indstudering af „B a r b e r e n i S e v i l l a“, en fornøjelig og vellykket Forestilling — naar man først én Gang har opgivet Haabet om at høre god K o l o r a t u r s a n g. I hvert Fald var det velgørende efter saa lang Tid atter at høre denne Musik, der ligefrem smitter ved sin Friskhed og Munterhed, og en Præstation som Hr. Helge Nissens Basilio hører til det bedste, vi i de senere Aar har set og hørt paa vor Operascene. Hr. Max Müller

ydede en Kopi, men en gennemført og god Kopi af Schram; Almaviva (Hr. Agerholm) kunde jo unægtelig ønskes bedre. Som Rosina hørtes afvekslende Fru Ulrich og Fru Brun. Desværre lod den førstes Intonation, da jeg hørte hende, adskilligt tilbage at ønske; ellers besidder hun de Egenskaber, som Rollen fordrer: Skælmeri, Lune, Ynde. Fru Brun sang rent, men passer for øvrigt saa lidt som muligt til denne Rolle. —

I Dansk Koncertforening hørtes foruden Carl Nielsens Symfoni en „symfonisk Lystspilouverture" af den, saa vidt jeg véd, debuterende Komponist Edgar Henrichsen, et meget net, maaske noget vel langt Stykke, af hvilket man rigtignok endnu intet kan slutte med Hensyn til Komponistens personlige Ejendommeligheder; endvidere to Værker for Soli, Kor og Orkester. Det første — af Otto Malling — føles som stammende fra den vege, bløde, efter-Gade-Hartmannske Tid her i Landet; det er kønt i Stemningen, navnlig i det første Kor, som blot gentages lidt vel rigeligt; senere løber det lidt ud i det banale og kommer ikke op paa Højde med det Drachmannske Digt. Det andet var et ældre Arbejde af Lange-Müller: Kantaten ved Industriudstillingens Aabningsfest 1888. Mon der egentlig var nogen særlig Grund til at tage dette Lejlighedsarbejde frem igen? Det indeholder en køn og festlig Musik, men hører langtfra til de Arbejder, i hvilke Lange-Müller har gjort sin Personlighed stærkest gældende. Der er sikkert andre Værker af denne Komponist, som der kunde have været mere Grund til at genoptage. Forøvrigt kunde Dansk Koncertforening, naar de optager ældre Arbejder paa Programmet, uden Skade i Fjor eller i Aar have opført en af Victor Bendix' Symfonier; de hører da med til de bedste Orkesterværker i vor Litteratur.

Maa det være tilladt et gøre en Bemærkning om Kantater i al Almindelighed! Naar selv en saa musikalsk Digter som Chr. Richardt ikke har undgaaet Ord som „Agerbrug—Kunst—Industri", „Produkter", „Centrifuge", „Telefonen", „Maskinens Poesi", i et Digt, til hvilket der skulde skrives Musik, kan det saa undre nogen, at Kantatetekster i det hele er saa skrækkelig utaknemmelige for Musikere? Burde det ikke strengt paabydes Digtere af Lejlighedskantater: saa omhyggeligt som muligt at undgaa ethvert Ord, som ikke er egnet til musikalsk Behandling? Hvem kan beholde Alvoren ved at høre Musik over Centrifugen eller Maskinens Poesi som Tekstunderlag, selv naar disse Ord behandles med Hr. Bielefeldts Takt og Diskretion?

I Musikforeningen havde man ved den første Koncert ikke været helt heldig med Valget af Korværker. Gades „Der Strom" hører ikke til de levedygtige Værker: det vidner vel om sin Komponists fremragende Sans for Velklang og Mesterskab i Behandling af Orkester og Sangstemmer, men Indholdet er tyndt og blegt og kommer ikke op i Nærheden af det Goetheske Digt. Det illustrerer kun Gades Teknik, og man faar igennem det ingenlunde Indtrykket af, at der staar en stor Komponist bagved, saa det er ret tvivlsomt, om dette Arbejde burde have været taget frem. Heller ikke Bruckners Tedeum var noget lykkeligt Greb. Dette Værk indeholder naturligvis smukke Enkeltheder, men har langtfra den Klangens Charme over sig, som de af hans

symfoniske Arbejder, vi har hørt herhjemme; det savner en fastere Stil og løber jævnlig ud i Musik, som ganske lige saa godt kunde have været rent verdslig, medens paa den anden Side den megen katolske Messen virker trættende. Dertil kommer, at Solokvartettens Præstation var yderst mangelfuld og skæmmet af megen Urenhed, og at Koret i Forhold til den uhyre Tonemasse i Orkestret klang altfor smaat; for ret at tage sig ud, vilde denne Komposition kræve 4—500 Sangstemmer. De rent orkestrale Dele af Programmet: Ossian-Ouverturen og Beethovens A-Dur Symfoni havde man mere Fornøjelse af — selv om mange ikke har kunnet slutte sig til Opfattelsen af Tempoet i Symfoniens Allegretto.

Cæciliaforeningen holdt atter i Aar Jubilæum: denne Gang var det Hr. Fr. Rungs 25-aarige Dirigentvirksomhed, som med Rette paaskønnedes. Noget mere festligt end Händels Messias havde man vanskeligt kunnet finde for Lejligheden, dette ganske lettilgængelige, klangfulde og klangskønne Værk. Med sædvanlig Festivitas sang Koret; af Solisterne henrev navnlig Fru Ulrich Publikum ved sin skønne Stemme og musikalske Finfølelse.

Ved Johan Svendsens og Kapellets 1ste Koncert glædede og ærgrede man sig. Man glædede sig over den prægtige Klang og det udmærkede Spil i Brahms' akademiske Ouverture og Gades C-Moll Symfoni, men man ærgrede sig over, at man ikke fik mere af stor Orkestermusik i denne ypperlige Udførelse. At vort Publikum er slet, det er desværre sikkert nok, men er det virkelig saa slet, at det ikke kan taale at høre vort bedste Orkester en Aften igennem uden at maatte have hele den mellemste Del af Programmet stykket ud i Solist-Smaatterier? Selv om Assistancen er saa fortrinlig, som Tilfældet nu sidst var — Fru Ida Ekman er en udmærket, teknisk fuldt færdig Sangerinde — saa er det dog en Uting, midt i en stor Orkesterkoncert at faa Sange med Klaver. Som Følge heraf var den mellemste Del af Orkestrets Præstationer reduceret til et i Klangen raffineret, i Indhold yderst tyndt Stykke Programmusik af Sibelius.

Af de talløse mindre Koncerter er der kun et ganske ringe Antal, som der er Grund til at opholde sig ved. Saa store Berømtheder som Lady Hallé er det ganske overflødigt at omtale paa dette Sted, og de mange 3dje og 4de Rangs Solister er der endnu langt mindre Grund til at nævne.

Af ny dansk Musik hørtes paa Hr. Wolfgang Hansens 1ste Soirée — foruden G. Matthison-Hansens kønne, yndefulde F-Dur Trio — nogle mindre Stykker for Violin og Klaver af Otto Malling og en Klaverkvintet (B-Dur) af Axel Gade. Nogen Uddyben af Hr. Gades Talent betegner dette Stykke ikke — jeg havde et stærkere Indtryk af en Violinkoncert, der opførtes for et Par Aar siden — men for Resten ejer den de samme gode Egenskaber som Komponistens andre Arbejder: den er sund og naturlig, velformet og velklingende. Blot Romancen (Andantinoen) var lovlig spæd.

En interessant moderne Strygekvartet opførtes af Brüsseler Kvartetten: César Francks i D-Dur; blot dens Finale ikke virkede saa pot-

pourriagtig! César Franck og mange andre moderne Musikere ynder denne „Form" for Finalen. Urskemaet er givet i Beethovens 9de Symfoni, men det, som her er velmotiveret ved hele Grundtanken, staar underlig umotiveret i Francks Værk, og som Følge deraf virker Finalen langt svagere end de øvrige Dele. Baade denne Kvartet og Beethovens store Es-Dur fik en fuldendt Udførelse; et Sammenspil som Brüsselernes hører man sjældent Mage til.

Den unge Violoncellist Hr. Paulus Bache havde en meget lovende Debut. Han spillede med god Tone og sikker Teknik — naar fraregnes nogen Debutant-Ængstelse lige i Begyndelsen — Koncerter af Romberg, Joh. Svendsen og Klengel. Særlig var der Grund til at glæde sig over den rene, fornemme Stil i hans Foredrag; Klengels Koncert spillede han helt igennem ypperligt.

Da vi ikke har været forvænt med god Romancesang af vore hjemlige Kunstnere i senere Aar — betegnende er det, at Frøken Ellen Beck trods sin Udvorteshed og totale Mangel paa Smag i Valget af Repertoire opstilles som vor Koncert-Primadonna — er det prisværdigt, at Fru Margrethe Boye-Jensen paa ny har begyndt at lade sig høre. Det er let at finde Ufuldkommenheder hos denne Sangerinde — Triller f. Eks. burde hun undgaa — men ingen kan nægte hende den skønne Klang, navnlig i Dybden, den stærke Varme i Foredraget og visse store Linier i Opfattelsen, selv om hun nu og da kan gribe fejl. Og det er Egenskaber, som kun faa er i Besiddelse af.

RUDOLPH BERGH

POLITISKE MIDDAGE

Vor Politik byder sjælden paa selv den mindste lille Anledning for Fantasien — og det bør den maaske heller ikke. Men naar der blot sker en lillebitte Smule, der smager af et Lune, en Kaprice, en Idé, noget som kan synes latterligt eller fornuftigt, men ikke paa en Studs afgøres til en af Siderne, ja saa virker det oplivende, som et lille ekstra Glas Likør, der sætter Tankerne i hurtigere Bevægelse. Det er derfor, man uvilkaarligt fængsles af den Idé, Thingenes Formænd har haft, at indbyde til politiske Middage. Tanken var vovelig; thi Arrangørerne kunde paa Forhaand være sikre paa, at der var journalistiske Penne, der vilde sprutte ligesom efter sigende tomme Maver vender sig ved Synet af rigelig Mad. Man aner som dens Ophavsmand en uforbederlig Idealist som Herman Trier; thi det, som for en overfladisk Betragtning tager sig ud som Materialisme, er tværtimod revolutionær Idealisme. Hør blot Begrundelsen: Middagen skal tjene til at gøre Rigsdagsmændene bekendt med hverandre, føre dem nærmere sammen. Men i Himlens Navn, hvad vedkommer dette Politik, dansk Politik. Det er en ganske sentimental Hensyntagen til Rigsdagsmændenes menneskelige Jeg, der virker vamlende paa nøgterne Folk (og det er vi alle), som „Gemytternes Uoverensstemmelse“ paa nidkære Præster. Og ret beset, hvad ligger der ikke i denne Insinuation om, at Rigsdagsmænd, vel at mærke af forskellige Partier, trænger til at lære hinanden at kende? Skridtet er ikke langt til at forlange, at Rigsdagsmændene ikke blot skal kende deres egne Vælgere, men hele det Folk, de tilhører, ja endogsaa — men det skammer jeg mig næsten ved at sige — endogsaa føle sig ansvarlig overfor endnu flere, overfor Menneskeheden.

Det viser altsaa en sørgelig Mangel paa Evne til at gøre Forskel, naar man slaar disse Sammenkomster i Hartkorn med de sædvanlige Skydebanemiddage.

De har ikke blot det nyes pirrende Interesse, men de er tillige en Udtalelse af en betydelig Vægt om offentlige Tilstande. Hvis ikke

Partianskuelser var ved at kvæle det menneskelige, vilde man næppe have grebet til denne problematiske Udvej. Man har følt, at der maatte gøres noget for at gennembryde Skrankerne, der bygges stedse højere af gensidig Mistillid, og man greb til denne Proskription. Det er Revolutionen fra oven, vi oplever. Saavidt er det altsaa kommet med Bornertheden i det offentlige Liv herhjemme, at man maa gribe til kraftige Forholdsregler mod den. Man følte det, men ser det med Interesse bekræftet officielt. Naar et Onde er opdaget, kan det bekæmpes. Aar efter Aar er Arbejdet blevet fortsat. Man har mistænkeliggjort uden at overveje, om man havde Raad til det i Egenskab af Folk. Vi har ikke nøjedes med at sige, at en Modstander handlede uklogt, men i Regelen foretrukket at kalde ham imbecil, naar vi da ikke har været i det allerheldigste Tilfælde at kunne antyde, at han har været uhæderlig. Det er just ikke noget specielt dansk Fænomen, men det trives godt herhjemme. Man har slidt ihærdigt og Arbejdet er blevet lettet meget ved, at næst Trangen til at bagtale er Trangen til Hygge et af de dybeste Nationaltræk. Vi betragter vor Modstander som en Hvalfisk, hvori hver har sin Andel. Vi danner Aktieselskaber til hans Flænsning. Ene kunde man ikke naa det, men man bliver hyggelig ved Tanken om at være flere — det skal nok lykkes. Det er altsaa tvivlsomt, om man slutter sig sammen af gensidig Tilbøjelighed eller af fælles Mistro. Det er nok rigtigst at sige: af fælles Tillid til fælles Mistro.

Hver Strøm løber i sit Leje og hver farves af sit Smuds. Det er derfor en Opgave at bringe Kloakerne til at mødes i samme Bassin. Vor Politik bør indtil videre være en Septic-Tanks — et Reservoir, hvor Smuds og Bakterier ophæver hinanden. Efter Sigende skal Vandet i en saadan Indretning kunne blive saa rent, at Karudser kan leve i det. O, hvilken lykkelig Drøm for Karudserne. — Man skulde tro, at selv om man paa Bladkontorer og i Rigsdagssalen mødte hinanden som Modstander, maatte Livet udenfor lære En, at Lighederne trods alt er overvejende, eller man skulde tro, at Trangen til Hygge af sig selv førte Strømmen sammen, men det er ikke Tilfældet, thi man omgaas nødigt andre end dem, hvis Meninger er i Familie med Ens egne. Vor Selskabelighed er derfor som Regel i høj Grad aandelig Indavl. Meninger, der er hinandens nære Slægtninge, forbinder sig stadig og man ved, hvad Resultatet bliver af sligt. Selv de klogeste Høns bliver til mindre kloge Høns, naar Racen ikke krydses, og de kloge Hoveder er ikke en Smule heldigere stillet. Det er næppe nogen Overdrivelse at paastaa, at Mennesker med en bred human Opfattelse kun træffes ganske sporadisk herhjemme i Øjeblikket. Rent aandeligt staar de fleste paa samme vantro Trîn, som vore Forfædre, der nægtede Antipodernes Eksistensmulighed. Netop i Kraft af, at man selv stod, gik man ud fra, at de andre maatte falde. Men før eller senere vil man blive nødt til at indrømme det utrolige, at ogsaa Aandens Verden er rund og indrette sig derefter.

De spørger allerede utaalmodigt, hvad dette har med de politiske Middage at gøre.

Forhaabentlig meget; thi deres Nytte skulde være, at lære Rigsdags-

mændene en ny Verdensopfattelse. De skulde paany opdage det menneskelige, og Øjeblikket, da Mad og Vin har forberedt Sagen, er ikke det daarligst valgte. I Bordets Nydelser har man en fælles menneskelig Basis af stor Værdi, hvor Forskellighederne ikke plejer at være farlige for Harmonien. Selv om den ene skulde nippe lidt hyppigere til sin Chateau, medens den anden foretrækker Amontillado, har det intet at betyde, — de samles atter ved Champagnen. Sjælene mødes i een fælles Rytme, og der skal kun en ubetydelig Anledning til, for at de skal føle sig som Brødre.

Jeg kunde f. Eks. tænke mig, at en Venstremand kom til at snakke med sin Nabo til højre om hvad han nu syntes Højre havde paa sin Samvittighed, naturligvis i en elskværdig, ja næsten høfligt undskyldende Tone. Han slutter med at sige, at det jo sikkert i hvert Fald bidrog meget til at sætte ondt Blod, at enkelte Højreministre var saa glubske efter Embeder baade til sig selv og sine Slægtninge. Saa vil Højremanmanden maaske i en forbindtlig Tone spørge, om hans ærede Sidemand ikke skulde kende nyere Eksempler paa Ministersvigersønner, der søgte Stilling med forbavsende Held, og den socialdemokratiske Folkethingsmand, der ivrigt har lænet sig over Bordet for at kunne følge Samtalen, vil maaske sukke og i Tankerne besøge nogle af sit Partis Bladkontorer og tænke sit om menneskelig Skrøbelighed. Gennem dette lille Træk vilde de maaske opdage den første Grundsætning i den ny aandelige Geografi, nemlig at der ogsaa findes Mennesker paa den anden Side. Og selv om de ikke skulde komme til det Resultat, at vi alle er lige gode, var Maden heller ikke spildt, hvis de opdagede, at den ene er ikke et Haar bedre end den anden.

Men da der er langt flere end Rigsdagsmændene, der trænger til at lære sig denne Sandhed om det menneskelige, paatrænger sig Tanken, om der ikke burde indrettes en Serie Fester i det ny Raadhus. En social Middag, hvor Arbejdsgivere og Arbejdere fik Lov til at lange af samme Fad, en religiøs Middag, hvor Ulv og Lam græssede Side om Side, og en national Middag, hvor jydske Bønder af de ved Blodblanding fra andre Folkeslag mindst forurenede Racer blev bevæget til at spise ved samme Bord som indfødte Københavnere. Det sidste vilde falde vanskeligst, men maatte kunne lade sig arrangere.

Allermest trængte vi til, at een eller flere paany bød hele Folket til Gæst ved sit Bord, saa at alt, hvad menneskeligt er, Fejl og Fortrin, føltes som fælles Egenskaber.

Ja saa galt kan det gaa. Umærkeligt er disse spottede Middage blevet Symbol for mig. Et Fingerpeg mod Tidens dybeste Trang og om dens Afhjælpning.

Vi trænger til et festligt Gæstebud, hvor alle er med.

H. Ch.

HARALD HØFFDING

Faar min Tanke Lov at drage
bort fra disse Rundgangs-Tider,
hvor hver Morgen mødig rider
    for min Dør sin magre Hest,
tyve Aar og mer tilbage,
da jeg ung med graadigt Øje
gennem Portens aabne Fløje
    søgte Kundskabs rige Fest,

varmer stændig det mit Hjerte,
ihvad Tvivl jeg siden fristed,
ihvad Haab og Tro jeg misted,
    trods hver Drøm, der visned bleg:
den Gang fik jeg tændt en Kærte,
som mod Nattens Graa med samme
stærke, hvide, stille Flamme
    trolig lysner paa min Vej.

Vantro, skuffet, kold af Harme
sad jeg hos vor første Lærer:
Dans af tynde, tomme Blærer
gav han os for Brød af Aand;
hos den næste — ak, den arme!
Hjertet i ham græd, og stækket
uden Fodefæste dækked
han for Solen med sin Haand.

Bort og frem min Higen hasted,
til jeg fandt en tredje Bolig,
hvor en vaagen Skare rolig
lytted til en rolig Røst.
Glad og gerne dér jeg rasted:
nu var Kundskabs Herberg naaet;
her i Sjælens Muld blev saaet
ærligt Korn fra Livets Høst.

Ingen Fløjtetrille kæler
bag vor Mesters ædru Taler,
intet vindigt Ildhjul maler
Funke-Regn i rødt og blaat;
klogt og fast hans Øje dvæler,
Panden løfter sig i Furer,
jævnt sin Tankes Værk han murer,
Ordet falder tørt og godt.

Men af Talens sikre Viden
verdensbred en dagklar Lysning
fødes, og en Morgen-Gysning
sitrer gennem Sind og Sjæl:
Alt er ét, og stor og liden
samme dybe Kvæde synger,
Urtids-Soles Jætte-Klynger,
Orm, der knuses under Hæl.

Ingen Gud med Fork i Næven
driver Havets grønne Bølger,
ingen Trold sit Lune følger
over Sky, i Mark og Skov;

ikkun én ved Verdens-Væven
slynger Dugens tusind Traade,
gyldent lyse, blodig vaade,
Livets stille strænge Lov.

Led i Led har Livets Kæde
under Drift og Tanke Fæste;
hvert er Fader til det næste,
og du høster, som du saar.
Ord til Angst og Ord til Glæde!
Mod din Dør Alverden stormer;
selv som Led dit Liv du former,
hundred Børn omkring dig gaar.

Og retsindig har vor Lærer
bøjet over Tidens Strømme
stræbt at lede, søgt at dømme
Mandens Krav og Slægtens Maal;
han, der Livets Sambaand ærer,
voved varsomt kun at veje
Fortids Arv og vundne Eje
paa sin Granskens fine Skaal.

Trofast dog han Synet vendte
frem, hvor bedre Eje skabtes;
Rettens Mand, da Retten tabtes,
aldrig tavs, naar Pligten bød.
Bag hans jævne Ro det brændte:
hvor det dødes visne Rødder
tvandt sig mygt om vore Fødder,
slog hans Tale ud i Glød.

Mer end Ord hans egen Færden
holdt igen og ægged andre;
viljestyret saas han vandre
Midtervejens svære Sti;
ligevægtig bar han Verden,
spøged selv i Sygdoms Plage;
unødt stod han alle Dage
virksom sine Venner bi.

Dorskhed af vor Sjæl han fejed,
naar han strængt sit Arbejd øved:
gennemforsket, grundig prøvet
    gav han os sin Kundskabs Skat;
Aandens dybe Trang han vejed,
rastløs fór hans modne Tanke,
til den naaed Videns Skranke,
    der, hvor Tanker brydes brat.

Ikkun Tak jeg kender mod ham;
traf jeg ham i Dagens Øde,
bort jeg fra hvert flygtigt Møde
    mere mild og styrket gik;
saa' jeg bag, naar jeg forlod ham:
fast og frem sin Fod han førte,
vandred tyst som én, der hørte
    Tankens lønlige Musik.

NIELS MØLLER

HARALD HØFFDING

Den videnskabelige Udvikling følger to Hovedveje, som ganske vist til syvende og sidst løber sammen i samme Maal, men dog er tydelig adskilte og ofte paa store Strækninger kan gaa vidt ud fra hinanden.

Ad den ene Vej vandrer de, hvis aandelige Trang er specialiseret ud i et eller andet intellektuelt Problem, større eller mindre. Deres Energi er samlet om at lære de Fænomener, som har vakt deres Opmærksomhed, saa fuldstændig at kende som muligt; deres Opfindsomhed søger bestandig at komme om paa en ny Side af Fænomenet eller se det i en ny Sammenhæng; deres Grublen er rettet paa at udmaale den Sikkerhed, hvormed man kan udtale sig om Fænomenet, og at fastholde Grænsen mellem hvad man ved med Vished og hvad der kun er Hypoteser.

Ad den anden Vej vandrer de, som i første Linie spørger om Fænomenernes Værdier. Det, som sysselsætter disse Aander, er fremfor alt det, som faar Menneskers Hjerter til at banke. Ved Siden af den intellektuelle Glæde, som enhver Forsker føler ved at finde Sammenhæng og Klarhed imellem Fænomener, som før stod spredte og uklare, er deres Maal at vinde den Tryghed og indre Fred, som beror paa, at man faar Livets Værdier sat i deres rette indbyrdes Forhold.

Harald Høffding hører aldeles afgjort til denne sidste Klasse Videnskabmænd. Ikke blot de Emner, hans Forsken har sysselsat sig med, har været bestemt heraf; men hans Metode, hans Bøgers Form, den Tone, som hviler over dem, hans Indflydelse i vort

Folk og det Præg, hans Personlighed har, alt er præget deraf, at han er en Værdiernes Forsker. Det er det, som har brændt ham i Sjælen fra hans Ungdom, at klare saaledes i sig og om sig, at han friere og stærkere kunde leve paa det, som gav Livet Værd og Indhold for ham. Nu da han fylder de 60 Aar og i Hovedsagen altsaa har sit Livsværk bag sig, er det rimeligt, at de, for hvem hans Virksomhed har haft Betydning, bringer ham en Tak. Og neppe kan dette ske paa en naturligere Maade end ved at forsøge paa at tegne et Billede af ham, der kan samle Linierne i hans Udvikling og danne Grundlaget for en tydeligere Forstaaelse af hans Virksomhed. Det er imidlertid ganske rimeligt, om saadanne Festartikler mødes med nogen Mistro, fordi man jo ikke vælger den Dag, hvor man bringer en Mand sin Lykønskning, til ogsaa at sige ham de Ubehageligheder, man kunde have paa Hjerte. Lys og Skygge bliver derfor vanskelig ret fordelt i en saadan Skildring. Men jeg kender Harald Høffding for godt til at tro paa, at han vilde bryde sig synderlig om en saadan akademisk „éloge“, og jeg tror at vise ham større Ære ved ikke at bibeholde mere af Festartiklens Karakter end Dagen og Anledningen. I den Skildring, som jeg paa de følgende Blade vil forsøge at give, findes intet mere og intet mindre, end jeg ogsaa senere vilde staa ved.

Høffdings Navn som den betydelige Indsats i dansk Aandsliv, det betegner, er neppe 20 Aar gammelt, d. v. s. lige saa gammelt som hans Ansætttelse som Professor ved vort Universitet. Dermed skal ikke være sagt, at hans Indflydelse beror paa denne hans officielle Stilling, men det betyder, at han har haft en lang Udviklingstid og først som den fuldt modne Mand har vundet Klarhed over det, han havde at byde. Hans Stilling har utvivlsomt bidraget noget til at give hans Skrifter deres Form som Forelæsningstemaer og Lærebøger; men denne grunder dog endnu langt dybere, nemlig i Beskaffenheden af hele hans Karakter. Han er Læreren, der lægger frem for sine Elever, hvad hans Forsken har lært ham selv, og hvad han har fundet af godt hos andre; i langt mindre Grad er han Forskeren, der drøfter sin Videnskabs brændende Problemer med sine Kolleger. Hans Navn vil i ringere Grad blive bevaret som en Videnskabens Formerer end som en Lærer for det Folk, han tilhørte. Derfor er han i saa udpræget Grad dansk, hvor stort et Publikum han end har fundet uden for vort Lands Grænser. Og de videnskabelige Æresbevisninger, som nu bliver ham til Del, saa fra dette saa fra hint fremmede Lands videnskabelige Institu-

tioner, er — hvor velfortjente de end er — ikke det Æreminde, som passer ham bedst. Det maa man søge i det Publikum, han herhjemme har vundet sig. Der tænkes og føles anderledes i Danmark nu end for 20 Aar siden, og en Del af Æren herfor tilkommer Høffding.

Harald Høffding er født den 11te Marts 1843. I det rige og dannede Købmandshjem, gammeldags i sine Sædvaner og sin Tankegang, kom han snart til at indtage en ejendommelig Stilling. Den noget naive Ærefrygt og Beundring for aandelig Virksomhed, som laa saa mange af de gamle Købmandsslægter i Blodet, kom ham tilgode, og der blev i Hjemmet snart taget et særligt Hensyn til ham, saa han frit og under de lykkeligste Forhold kunde lade sin Natur udfolde sig. Det var hans Venner, som samledes om den gamle Husherre, og i hvis Selskab denne selv følte sig ung paany.

Med den Kulturtype, som dengang raadede herhjemme, og den Undervisning, som Skolen dengang bød, var det næsten umulig andet, end at en velbegavet Dreng som Harald Høffding tidlig fik Interesse for de Former af menneskeligt Aandsliv, som aabenbarer sig i Litteraturens Storværker. Høffdings Tanke var at blive Præst; det teologiske Studium lokkede dengang paa en uaturlig Maade ikke blot den, hos hvem der fandtes virkelig religiøs Lidenskab, men ogsaa mange, hos hvem der blot var en dyb Trang til at se sig videst om i den menneskelige Aandsudviklings Verden. Da Høffding i 1861 blev Student, nærede han endnu slet ikke nogen Drøm om at vinde sig et Navn som Videnskabsmand eller om at sidde inde med saadanne særlige Evner, der kunde foreskrive ham en Løbebane uden for det almindelige. Imellem sine Kammerater, blandt hvem vi finder Navne som V. Hørup, P. Jerndorff, Jul. Petersen, havde han en paaagtet Stilling, men denne skyldtes mere hans brave, klare og bundærlige Karakter end nogen saadan Overlegenhed i Tanker, at man derigennem havde kunnet ane den kommende Videnskabsmand.

Den glimrende Overfladiskhed, som udmærkede den romantiske Filosfi, der var knyttet til Hegels Navn, var ikke længere eneherskende, men sad dog endnu i Højsædet. Det aristokratiske og selvbehagelige i denne Retning faldt nøje i Traad med den almindelige Udvikling herhjemme i de Dage, og Søren Kierkegaards Opposition imod den havde med al den Opsigt, den havde vakt,

ikke formaaet at bryde dens Magt. I det stille virkede Kierkegaard paa mange af den opvoksende Slægt og forberedte saaledes en ny Tid, men saa afskaaret og isoleret var denne Paavirkning, at der endogsaa hos dem, som var stærkest greben, ingen Forstaaelse fandtes af beslægtede Retninger i Udlandets Aandsliv. En Mand som Lud. Feuerbach opfattedes saaledes blot som den store Fornægter og grove Materialist; engelsk og fransk Tankeliv var næsten helt ukendt.

Over for Kierkegaards Skrifter kom Høffding til at staa paa en noget mere personlig Maade end de fleste. Den mystiske Vældighed, som raader for Livet skjult for det Øje, som kun ser det, der stiger op i Bevidsthedens klare Dag, træder hos Kierkegaard frem som en Magt, der splitter Menneskene og stiller hver enkelt for sig selv over for hans Evighedssag. Det er Livs og Døds Spørgsmaalet for den enkelte, og for enhver kun for ham alene. Den store Slægtsforbandelse, som troldbandt Kierkegaard, og udtømmer sig i hans Individualitetsforherligelse og Evighedsangst, træder paa ingen Maade tydelig frem for den almindelige Læser af hans Skrifter. Men igennem Høffdings Forhold til en af sine Kammerater, Poul Kierkegaard, der var en Brodersøn af Filosoffen, fik alt dette en ejendommelig indtrængende Magt over hans Sind, og Læsningen af Kierkegaard førte ham saaledes ud i en alvorlig aandelig Krise. Den mystiske Magt, der flammede i Forbandelsen af den jydske Hyrdedreng og hans hele Slægt, baade greb og forfærdede ham. Kristendommens Krav til Menneskene fik en helt anden Klang for ham end før. For Slægten i sit Hjem var han ligesom ved at blive borte. Sin meste Tid tilbragte han paa sit Studerekammer, og han var indesluttet og tavs med Hensyn til det, som foregik i ham. Bruddet med den officielle Kristendom blev uigenkaldeligt; fra at være en af Provst Rothes Tilhørere sluttede han sig til den Kreds, som samledes om Pastor Langes prunkløse Forkyndelse i Abel Kathrines Stiftelse.

Den Sønderspittelse af Tilværelsen i Individualiteter, der var skilt fra hinanden ved miledybe Svælg, som Kierkegaard prædikede, stred imidlertid paa det dybeste med Høffdings bredeste Instinkter. Sin Sammenhæng med Slægt og Venner følte han som noget langt mere end blotte Periferibestemmelser, og netop i de Dage gav de tunge Tildragelser, som gik over vort Folk, ham en særlig stærk Fornemmelse af denne Sammenhæng. Han rev sig ligesom løs fra det, der gærede i ham og kastede sig med al Magt over Embeds-

studierne. Sin teologiske Eksamen tog han 1865 efter at have været Student i 4 Aar. Og derved lukkede han ligesom af for det første Afsnit i sit Liv.

I de følgende Aar kom han under stærk Indflydelse af Mænd som Sibbern og Brøchner; den førstes sunde og levende Tænkning bidrog stærkt til at føre ham ud over det krampagtige hos Søren Kierkegaard; den sidste hjalp ham til at løse Forholdet til Kristendommen. Den Maade, hvorpaa Rasmus Nielsen søgte at smutte uden om det store Spring, som Kierkegaard krævede af den enkelte, kunde kun rent øjeblikkelig tiltale en saa grundig Natur som Høffdings. Man ser det i hans første lille Skrift, et Indlæg i Striden mellem Tro og Viden, hvor fladt og mat det staar til med denne Løben fra Problemet. Det lyder i vor Tids Øre næsten som blot en daarlig Vittighed, at den Strid mellem Tro og Viden, som har pint saa mange Aarhundreder og har splittet saa mangen en kraftig Sjæl, kun skulde bero paa en Misforstaaelse, at Tro og Viden, netop fordi de er saa ganske uensartede og uforenelige, kunde hvile fredeligt ved hinandens Side i den samme Bevidsthed. Det var Brøchner, som lærte Høffding, at Vanskeligheden bliver man kun færdig med, naar man gaar igennem den. Det blev ikke den kristne Verdensopfattelses Naturstridighed, som førte Høffding helt bort fra denne, men den Kløft, han mere og mere blev sig bevidst, fandtes mellem det Samvittighedsmaal, det nye Testamente kræver, og det, han følte som den bærende Kraft i sit eget Liv. Mere end en Gang har jeg hørt Høffding udtale, at han blev et bedre Menneske, da han skød Kristendommen helt af sig.

De Veje, ad hvilke hans Aand nu søgte ud, var imidlertid blevet bestemte ved en Paavirkning ganske modsat den, han havde modtaget gennem Kierkegaard. Efter sin Kandidateksamen mødtes han med nogle af sine Kammerater for at læse Platon. Han modtog herigennem i en ny Form en Indvielse ved at staa over for den hemmelighedsfulde Magt, som rører sig i de Dybder af vor Sjæl, hvorhen det søgende Blik kun vanskeligt formaar at trænge. Høffdings Forkærlighed for at dvæle ved Instinkternes og det ubevidstes mystiske Virken tog ny Næring, og denne Gang forbandtes den med hans egen Trang til Sammenhæng. Den store Eros splitter ikke, men forbinder: Troen paa Værdiernes Bestaaen i Verden, paa det ideale som Grundmagt i Tilværelsen blev ikke længere lammet af Splittelsen mellem de enkelte Væsner, hos hvem dette Ideal udfolder sig, men kunde netop svulme stærkere i Følelsen

af den store Sammenhæng. Blandt de Kammerater, som deltog sammen med Høffding i denne Platonlæsning, var Troels Lund vel den betydeligste, og ogsaa i denne Mands senere Forfattervirksomhed vil en opmærksom Læser kunne finde de dybe Spor, som den satte i de unge Sind.

Høffdings aandelige Energi viste sig i disse Aar i en enestaaende Trang til at suge til sig. Bøgerne gled under hans Hænder; men de gled ikke gennem hans Bevidsthed blot som Bidrag til at udvide hans Synskreds og give hans Tanker nye Retninger. Han stedfæstede med sin ypperlige Hukommelse alle de Tanker og Indtryk, han modtog. Han vidste, at det havde han derfra, og det stod der, og det havde den sagt; Evnen til at citere udvikledes i betydelig Grad hos ham som Evnen til at paavise, hvorledes et Problem tidligere var blevet opstillet og behandlet, og til at fæstne denne eller hin Forfatters Anskuelser i et knapt og klart Resumé. Men hans Lærdom var endnu væsentlig teologisk-filologisk, og saa var den tysk. Mænd som Trendelenburg og Chr. Weisse fyldte endnu en ganske uforholdsmæssig Plads i hans Tankeliv.

Men i Aaret 1868—69 gjorde han en Studierejse til Paris, og her traadte Vestens Tankeliv ham nu kraftigt i Møde. Comtes Positivisme, Mills og Spencers naturmættede Tænkning tog deres Plads ved Siden af og over den tyske filologiske Filosofi. Det er denne Vending i Studieinteressen, som har gjort Høffding til det, han er blevet; det er det forholdsvis sene Tidspunkt, hvorpaa den fandt Sted, der forklarer en stor Del af hvad der er hans Begrænsning. Der er i alt hvad han har skrevet en iøjnefaldende Forskel paa den Fylde og Myndighed, hvormed han taler, naar han bevæger sig paa de Omraader, hvorfra han i sin Ungdom fik sin aandelige Næring, og den, der staar til hans Raadighed, naar han sysler med de Problemer, som kræver en naturvidenskabelig Udvikling. Den Grundighed og Skarpsindighed, han besidder, fornægter sig heller ikke her; men Hjemmevantheden og den Frimodighed, som ledsager alt, hvad der er gaaet os i Blodet, er paatagelig mindre.

Efter Hjemkomsten fra Paris tog Høffding Doktorgraden og giftede sig 1870. Hans Doktorafhandling „Den antikke Opfattelse af Menneskets Vilje“ betegner Afslutningen af hans hidtidige Udvikling; de nye Elementer, han under sit Ophold i Paris havde optaget i sit aandelige Liv, træder her endnu kun frem i ringe

Grad. De store Problemer, som var gaaet igennem ham; og den Løsning, han foreløbig havde fundet, mærkes kun i denne Bog af den, som møder med lignende Forudsætninger. Trangen til at meddele sig til andre og hjælpe dem igennem de samme Problemer, samler sig paa dette Tidspunkt om den jevne og beskedne Virksomhed, som han nu saa ligge for sig. Kort før sit Bryllup søgte han en Adjunktplads, men opnaaede den ikke. Han fik saa Timer som Lærer ved en af Københavns mest ansete Privatskoler, Mariboes Skole, der dengang havde en Kreds af sjeldent dygtige Lærere. I denne Virksomhed mente han at se sit Fremtidskald.

Jevnsides med den religiøse Udvikling, der i de forløbne Aar var foregaaet med Høffding, havde der dog ogsaa fundet en anden Sted. I Sibbern havde han haft en Lærer, som havde vakt hans Sans for psykologiske Studier, ikke just i den Form, som en moderne Psykologi kræver, men beslægtet med denne ved sin Fjernhed fra spekulative Konstruktioner og sin ærlige Bestræbelse for uhildet og nøjagtigt at iagttage, hvad der foregaar i vor Bevidsthed. De sammensatte sjælelige Tilstande, hvori vort Livs Værdier udfolder sig, tildrager sig i særlig Grad en saadan Psykologis Opmærksomhed, og den Udgang, den religiøse Krise i Høffdings Udvikling fik, skyldes sikkert for en ikke ringe Del den større Klarhed over de sjælelige Virksomheder, som han under Sibberns Vejledning erhvervede. Psykologiens afgørende Betydning for Løsningen af de store Tilværelsesproblemer var endnu ikke blevet ham bevidst, men derimod udviklede den hos ham en Forstaaelse af hvad der foregik i Tiden, som lod ham se meget i et andet Lys end det, som hans øvrige Opdragelse og Vaner ellers vilde have gjort naturlig. Den Forstening, som kendetegnede det aandelige Liv hos Datidens ledende Kredse, havde hos ikke faa af Ungdommen fremkaldt stærke radikale Sympatier; Vreden og Skuffelsen efter 1864 laa gemt i mange Sind som et Had til det hidtil raadende. Ganske vist kunde dette nye hos de fleste ikke finde sig sit Udtryk selv, men ventede paa den, som skulde forløse det. Men den hurtige og voldsomme Tilslutning, som gjorde Georg Brandes' Optræden til et Gennembrud, viser hvilken Sangbund for hans Tanker der maatte være skabt i Tiden forud. I den Kreds af Venner, hvori Høffding levede, var dog de radikale Anskuelser i fuld Blomstring. Høffding var Medlem af den radikale Klub Bogstaveligheden, hvor han mødtes med saa forskelligartede Personligheder som Ed. Brandes, O. Borchscenius, Schandorph, Krøyer,

A. Jerndorff og Krohn. Høffding kom til at høre til dem, for hvem Radikalismen bestaar i en Forstaaelse af det nye, i en Erkendelse af det gamles Grænser og Aflevethed uden Vrede mod dette, ligesom ogsaa ofte uden den begejstrede Betagethed af det nye, som fremkalder Troen paa, at dette ikke ogsaa efter sin Tur vil hjemfalde til Forkrænkeligheden. Der var intet af en Oprørsaand i Høffdings Radikalisme, men meget af en Fødselshjælpers Ønsker om at lindre den fødendes Lidelser. Fast og bestemt maatte Skallen aabnes for det nye Liv, som var i Frembrud, men dets Sammenhæng med det gamle, som det var i Færd med at løsrive sig fra, maatte ikke glemmes. Hans Studiers Art gjorde ham denne Betragtning naturlig; men den stod ogsaa i Sammenhæng med de lyse Sider, hvorfra han under sin Opvækst i Bourgeoisiets Midte havde lært det gamle at kende. Hvad der vilde have kostet mangen anden hans Bekendtskab med Datidens ansete Familier, kunde Høffding uden at blive lagt for Had tillade sig. Saaledes nærede han Sympati for Kommunens Opstand i Paris 1871. Dertil bidrog vistnok betydeligt det Indtryk af parisiske Tilstande, han havde faaet under sit Ophold i Paris Aaret før Krigen.

Der kom nu nogle rolige Aar, hvor Høffding foruden sin Lærervirksomhed holdt Forelæsninger som privat Docent. Det var Filosofien i Tyskland efter Hegel og den engelske Filosofis Udvikling, som i disse Aar sysselsatte ham. Den idealistiske Verdensanskuelse, som bar Romantikken, styrtede ikke sammen, fordi det hegelske spekulative Fantasteri blæstes bort; den søgte sig kun andre Udtryk og navnlig indsaa den Nødvendigheden af paa ethvert Punkt at stille sig i Sammenhæng med Naturvidenskaben. Dette kunde ske, enten ved at Naturvidenskaben selv indesluttede alt det, som behøvedes for at opbygge en Idealisme, der fastholdt Aandselementerne som Grundbestanddele af Verdensbygningen og hævdede Aandsværdiernes Realitet; eller ogsaa kunde det ske ved, at Naturvidenskaben anerkendte sine Grænser, hinsides hvilke der var aaben Plads for en samlet Verdensanskuelse af den ene eller den anden Art, en Arena hvor Idealismen maatte bryde en Landse med Materialismen og hvor Sejren vilde afhænge af, hvilken af dem der stod som den naturligste Forlængelse af selve Naturvidenskabens Principer. Det er Orienteringen over disse Spørgsmaal, som sysselsætter Høffding i disse Privatforelæsninger. Lotzes Idealisme tiltaler ham som Repræsentant for det sidste; Mills og Spencers

Realisme river ham med sig ved det straalende Billede, de giver af Verdensprocessen og Aandselementernes Fremtræden og Ophobning i denne. Af denne Orientering udsprang allerede da et lille Skrift, som viser Glimtet af hvad alle disse Studier skulde føre til. I „Den humane Etik" 1874 føres for første Gang engelsk Tankeliv ind over vore Grænser; den Trang til at stige opad, som udmærker det tyske Aandsliv, men som ogsaa fører til en Flugt fra den reale Verden som det, der hæmmer Udsigten til Ideernes Verden, den er hos Englænderne afløst af en solid og bred Hvilen ud i Følelsen af, at Virkelighedens Verden ogsaa er Værdiernes Verden. Overalt i den tyske Moralfilosofi staar de sædelige Idealer som et Lys, der ovenfra gennemskinner den materielle Verden; Samvittigheden er det Baand, der knytter vor Sjæl til Magterne ovenover os, og ved hvilket de kan rykke os ud over Drifternes Kaos. Men i den engelske Morallære er Moralen det naturlige Udviklingsresultat af selve disse Drifter; det, der sætter Skel mellem lavt og højt, mellem ondt og godt, er kun den mindre eller større Sammenhæng, der findes mellem Livets forskellige naturlige Elementer. Og at skabe Sammenhæng det er selve Naturprocessens egen Lov. Den aandelige Sammenhæng, hvori Moralen fødes, er Sympatien, der slynger sit Baand om alle levende Væsener og udvider deres Horisont, saa Værdiernes Verden og deres egen lille Verden fortoner sig over i hinanden.

Studiet af Kant og Studiet af Spinoza gav disse Orienteringer over det store Tilværelsesproblem deres tunge Ballast. Jeg mindes endnu fra mine første Studenteraar en Forelæsning over Spinoza, som jeg hørte hos Høffding. Hos Heegaard havde jeg hørt Kant, og denne Filosof havde fremstillet sig for mit Blik som en logisk Ræsonnør, for hvem alt kom an paa Kategoriernes Opmarch i faste sluttede Rækker. Høffdings Fremstilling af Spinoza kunde jeg ikke helt følge, jeg fik intet samlet Billede ud af ham, dertil var jeg vel for ung og forudsætningsløs; men jeg fik et levende Indtryk af, at det her drejede sig om andet og mere end blotte Kategorier. Den uendelige Sammenhæng som det, der paa engang betrygger og bestemmer Værdierne, fremtræder hos Spinoza som en Urmagt, der danner Modstykket til den store Eros. Jo dybere man trænger ind i Elementerne, desto mere forsvinder de i deres Enkelthed og Splittethed, og Sammenhængen, Enheden viser sig som den sande Virkelighed. Jo dybere man trænger ind i Meneskets Væsen, desto mere viser det onde og splittende sig som det forbi-

gaaende og uvirkelige, medens det gode og samlende er Udtrykket for hans sande Natur, hans Sammenhæng med Guddommen. Hos Spinoza fandt Høffding et af Udtrykkene for det, som stadig sysselsatte ham, Individerne som Værdikilder og som bestemte ved Sammenhængen. Man sikrer Enheden bedst ved at lade Elementerne udfolde sig frit efter deres egen Natur og fremmer det godes Magt virksomst ved at lade den enkelte skrive sig sit eget Væsens Lov.

Fra Kant har Høffding faaet den store Sikkerhed i Grænsebestemmelser, hvormed han trækker Linier mellem hvad der kan vides og hvad der kun kan drømmes. Lotzes Metafysik og Spencers Realisme viser sig for ham som Overgreb og Overskridelser begge to. Og fra Kant har han endvidere den dybe og sikre Bestemmelse af Ideen som væsentlig blot en Linie, langs hvilken vi arbejder os frem, og ikke som et Maal, der fra det fjerne drager os til sig.

Sin tungeste Udrustning fik Høffding imidlertid ved udstrakte psykologiske Studier. Efter at han i 1876 var blevet ansat som Docent, fik han en Understøttelse af Carlsbergfondet, og i en Aarrække var han nu sysselsat med Udarbejdelsen af en Psykologi i Omrids. Med denne Bog, som udkom 1882, er Gennembrudet for Alvor sket hos Høffding. Han har nu fundet den Jordbund, paa hvilken han føler, at hans Fødder kan staa fast, og han har ogsaa fundet den Form, i hvilken hans Tankeliv naturligst giver sig Udtryk. I hans Psykologi grunder hans Erkendelsesteori, hans Etik og Religionsfilosofi. I Analysen af Menneskets Bevidsthedsliv finder man det eneste sikre Middel til at tage Parti i de store Kampe om Værdiernes Art og Rangfølge, som udgør Menneskelivet.

Som Lærebog besidder Høffdings Psykologi meget store Fortrin. Hans sjeldne Evne til at ordne og systematisere uden at øve Vold paa Stoffet og uden at sætte Skematisme i Stedet for Klarhed har gjort hans Lærebog til en meget benyttet Haandbog for Studenter baade herhjemme og ved flere udenlandske Universiteter. Desuden gennemtrænges Bogen af hans humane og klassiske Dannelse, saa den ogsaa for et bredere Publikum egner sig ganske fortræffelig som Læsning. Men selve Bogens Titel „Psykologi i Omrids“ betegner tillige, at Høffding ikke med den tilsigtede at give en udtømmende videnskabelig Psykologi. For den videnskabelige Psykologis Specialister faar hans Bog da kun Værdi for selve Hovedtankernes Vedkommende, og disse kan paa flere Punkter synes dem at svæve lidt i Luften, fordi de ikke ledsages af det

Detailstudium, som denne Videnskab naturligvis som enhver anden kræver. Dette Detailstudium er selvfølgelig ikke Høffding fremmed, men det ligger noget til en Side for ham. Han har i Aarenes Løb faaet Kendskab til det meste af, hvad den videnskabelige Psykologi har frembragt, han danner sig sin Mening derom gennem en grundig og samvittighedsfuld Prøvelse; men i hans Bog kommer væsentlig kun Resultaterne af disse Prøvelser frem, og for mange kan det derfor se ud, som om meget doceres i Stedet for at bevises. Og i selve Prøvelsen af de psykologiske Indlæg fra forskellig Side har en logisk formel Vurdering stundom Overtaget over en real Kritik, fordi hele det Apparat, som den eksperimentale Psykologi anvender, ikke kan benyttes af ham selv. Hans psykologiske Laboratorium er hans eget Bevidsthedsliv og hans litterære Indsigt i andre Menneskers og Tiders sjælelige Udvikling. Det har ved mere end en Lejlighed vist sig, at han ad disse Veje har skaffet sig et psykologisk Materiale, som har sat ham i Stand til at slaa et godt og sejrrigt Slag for Detailspørgsmaal, som Forskere af Faget var uenige med ham om. Men der bliver Punkter nok tilbage, hvor hans Standpunkt mindre er Frugten af egne Studier end et Valg mellem Resultaterne af andres. Dette vilde være en meget mislig Ting, hvis hans Psykologi tilstræbte at give en videnskabelig Detailredegørelse; men for en Psykologi i Omrids, der hovedsagenlig danner Grundlaget for en Udvikling af de store filosofiske Grundspørgsmaal, betyder denne Omstændighed kun meget lidt. Om der f. Eks. i streng psykologisk Forstand er to Hovedkilder til Association eller kun en, bliver for den psykologiske Detailforskning et meget vigtigt Spørgsmaal; men for en Orienterings Psykologi spiller kun det en Rolle, at der i enhver Bevidsthed findes to Hovedformer for Association, som hver paa sin forskellige Maade tjener Bevidsthedslivets Udfoldelse.

Den filosofiske Hovedinteresse ved Høffdings Psykologi samler sig om de erkendelsesteoretiske Udviklinger om Aarsagsproblemet og Opfattelsen af en ydre Verden, og om det Grundlag for Etikken, som lægges i Læren om Følelseslivets Vækst gennem Instinkt og Erkendelse og Viljens Udfoldelse. Der var her i store Rammer gjort Udkast til det, som de følgende Aars Arbejde skulde udfylde; det Synspunkt var angivet, som bragte Liv i hele det vældige Kundskabsstof, som laa til Rede i Høffdings Bevidsthed, og den forbavsende frodige og omfattende Produktivitet, som han siden har udfoldet, viser, i hvor høj Grad det fundne Synspunkt udtrykte

hele hans Væsen. Overfor Publikum er hans Psykologi af Betydning som Forbereder for hans Etik, men især dog som det Værk, der i kendelig Grad har ændret Folks Læsetrang. I Stedet for halvfilosofisk Lyrik vænnede Publikum sig nu til at forlange klar og ædruelig Besked, og over for Tidsaandens litterære Tilbøjelighed til i Kritik og Produktion at lægge Vægten paa psykologisk Analyse, blev Høffdings Bog en nyttig Haandsrækning og et Værn mod en Del af de Afveje, hvorpaa denne litterære Tilbøjelighed kom ind i Udlandet. Det forskruede og ensidige kunde naturligvis ikke helt holdes borte fra vor hjemlige Udvikling; men at det har holdt sig inden for nogenlunde rimelige Grænser skyldes for en Del den Opdragelse, som Publikum fik gennem Høffdings Bog.

De forløbne Aar havde ikke alene ført Høffding ind paa en videnskabelig Udvikling, som i Omfang langt overgik, hvad han havde troet sig kaldet til. Hans jævne og ukunstlede Natur viste sig maaske aldrig tydeligere end i en vis Tone af Forbavselse, som bredte sig over hans Væsen, efterhaanden som han opdagede, hvor meget han fyldte. Stundom kunde dette fremkalde et Stænk af Mistro og Bitterhed, naar han mødte Kritik, men dette var kun forbigaaende. Hovedvirkningen var at bevare hans Beskedenhed, og selv øgede han Fordringerne til sit Arbejde, efterhaanden som hans Anseelse steg. Mere og mere levede han sit Liv i sine Bøger. Dertil bidrog ogsaa de tunge Oplevelser i hans private Liv; efter 7 Aars Ægteskab mistede han sin Hustru og sad nu tilbage med to smaa Drenge. Overfor de offentlige Tildragelser i vort politiske Liv indtog han en stilfærdig Holdning, indtil den Dag kom, da det syntes ham, at Retfærdighedens Principper var blevet traadte under Fødder. Provisoriet gjorde ham til Venstremand, og i de følgende Aar var hans Haand gentagne Gange med i offentlige Begivenheder. Da Rasmus Nielsen i 1883 fratraadte sit Professorat, var ingen i Tvivl om, hvem der skulde være hans Efterfølger. Et enkelt Forsøg blev der vel gjort paa at hindre den frittænkende og provisoriefjendtlige Docents Ansættelse, men det lykkedes ikke. Derimod fik han Aaret efter sin Part af Ubehagelighederne for sin Deltagelse i Festen for Noes og Nielsen. Hans Erfaringer fra disse lejlighedsvise Deltagelser i den politiske Strid stemmede imidlertid ikke med hans Smag og Evner. Han erkendte skarpere sit eget Kald til som Lærer at virke for Frisindets og Sandhedens Sag, og med Forkærlighed dvælede han ved saadanne Fortidsskikkelser, som havde holdt sig fjærnt fra Dagens Strid og uberørt af Døg-

nets skiftende Strømkæntringer styret deres Kurs mod varigere og større Maal. Hver Ting kan vel være godt for sig, og det er næppe nødvendigt at undersøge, hvad der er værdigst og nyttigst. Men Høffding valgte sit Parti, og i den Rolle, han har tildelt sig selv, har han sat Mærke i sin Tid.

En Udenlandsrejse, som han 1884 foretog, bragte ham en Mængde friske Impulser. Det personlige Bekendtskab med flere af sine Kolleger i fremmede Lande gav ham en friere og rankere Følelse af sin egen Stilling, og samtidig med, at han for Alvor tog fat paa sin nye Embedsgerning, skred han til Udarbejdelsen af det Værk, hvortil hans Navn formentlig fortrinsvis vil blive knyttet. Det er hans „Etik“, der udkom i 1887.

Der findes ikke i vor Litteratur et kraftigere og klarere Indbrud af engelsk Tankegang i vort Aandsliv end denne Bog. I den løber de store Indflydelser sammen, der havde bestemt Høffdings Udvikling, paa den ene Side Individets Indordning i den store Sammenhæng som Led af et hele, og paa den anden Side Individualitetens Udskillelse fra Helheden som selvstændig Værdi. Gennem Udvikling og Arvelighed omformes Individet saaledes, at det følger sit eget Væsens Lov, idet det følger Helhedens; det faar gennem denne Udvikling nye Motiver til at vurdere og dømme, og det vil sige, at det faar en ny Maalestok for Værdierne i Verden. Det er Sympatien, den store mystiske Samlerkraft for alt det spredte, som ifølge Udviklingens Lov maa vokse sig stærkere og stærkere, og det er den, som giver os Maalestokken for de etiske Værdier. Medens den tyske Etik med sit Mønsterudtryk i Kants kategoriske Imperativ søger det faste evige Skel mellem Godt og Ondt, kan den humane Etik ikke anerkende Muligheden eller Nødvendigheden af et saadant Skel. Det er Mennesker, som dømmer om, hvad der er godt eller ondt, og Dommen maa blive afhængig af, hvad det er, som lever i dem. Etiken kan ikke naa til større metafysisk Sikkerhed end Naturopfattelsen; men inden for de Grænser, som saaledes Bevidsthedens Natur afstikker, kan den naa tilstrækkelig Fasthed og Konsekvens og give Livets Kunst en fuldgod Underbygning.

Forud for al etisk Vurdering ligger der et Valg, og dette Valg bestemmes ikke vilkaarligt af Individet, men er et Udslag af de dybeste Instinkter i ham. Den Etik, som bygges op paa dette Grundlag, bliver for dem, der stemmer overens i Grundlaget, væsentlig ens. For Høffding er Grundlaget Sympatien, og de etiske

Lærdomme, han ud herfra forkynder, har alle Betingelsen for at vinde Indpas. Den religiøse og overnaturlige Begrundelse af Moralen har ofte givet denne noget ufrit og inkonsekvent, men i det store hele var den Moral, som saaledes indskærpedes, den gode og sunde Sum af de svundne Slægters Erfaringer. Der er derfor en Fare for, at disse sande Værdier skulde miste deres Magt i en Tidsalder, hvor Grundlaget, de har været sat paa, begynder at vakle. Denne Fare besværger Høffding, idet hans Etik i langt mindre Grad betegner en Revolution i Anskuelser og Vurderinger end i Begrundelsen af disse. Man har kunnet høre teologiske Modstandere kalde hans Etik en Kristendommens Aftenrødme, medens Forholdet er det, at der ikke er mere Slægtskab mellem Kristendommen og den humane Etik, end der overhovedet er mellem Kristendommen og Menneskelivets naturlige Vilkaar.

Det Spørgsmaal kunde rejses, om Høffding i sin Etik virkelig er trængt ind til det etiske Livs sande Kilder. Det afhænger væsentlig af, om den psykologiske Udviklingsteori, han bygger paa, er rigtig. Der kunde rejses Tvivl om, hvorvidt der virkelig har fundet nogen synderlig Udvikling Sted af Menneskets inderste Instinkter. Sympatien kunde synes mange at være et saa fattigt og brøstfældigt Grundlag at bygge paa, at man maa befrygte, at det styrter sammen, hver Gang det bliver stillet paa en blot nogenlunde alvorlig Prøve. Samfundsmaskineriet kunde man tænke sig udviklet uden væsentiig Indvirkning af Sympatien, og Velfærdsmoralen som det eneste mulige Produkt af en offentlig Diskussion. Som Dogmer træder disse Generalforsamlingsbeslutninger den enkelte i Møde, suggerer ham paa mangfoldig Maade, bestemmer hans Opdragelse og blænder ham, som om de udsprang af hans egen inderste Natur. En Schopenhauer, en Guyau spørger ikke uden Grund, om Mennesket ikke vil gøre Oprør mod Moralbestemmelser, som grunder sig i Instinkter, der er vokset blindt op i ham, saa snart han opdager, at Grundlaget er Instinktet. Der ligger heri et stort Spørgsmaal, nemlig om det etiske Valg virkelig er saa subjektivt begrundet som Høffding mener. Naar Høffding som Grundlag for sin Etik vælger den Subjektivitet, som er indfanget under Sympatien, er det da mere end et indbildt Valg? Kunde der tænkes et Valg, som satte Isolationen af Individerne i Stedet for Sammenhængen mellem dem?

Nogen reel Betydning for Høffdings Etik faar det subjektive Valg, som han saaledes stiller i Spidsen for den, ikke. Tvertimod

udvikler der sig hos ham i hans følgende Skrifter en Tro paa, at træffer Individet blot sit Valg ud fra sin inderste Natur, bliver det et ret Valg. Den erkendelsesteoretiske Resignation, som i Betingelserne for det menneskelige Bevidsthedsliv finder de Grænser, vi ikke kan overskride, medfører ikke nogen Usikkerhed i Anvendelsen af Erkendelsens Principper. Forholdsloven lukker paa engang Døren i for ethvert Forsøg paa at trænge frem til det absolutte, men giver samtidig ogsaa en Løftestang for al reel Erkendelsestrang. som har ført Forskningen vidt frem. Denne Forholdslov anvender Høffding ogsaa inden for Etikken. Et af hans smukkeste og dybsindigste Arbejder er den lille Bog, han kalder „Etiske Undersøgelser“ 1891, og han finder i den Udveje for at give sin gamle Kærlighed til Kierkegaard forøget Plads. Det er maaske ikke helt tilfældigt, at hans Afhandling om Søren Kierkegaard som Filosof 1892 udkommer omtrent samtidig med hint Skrift. De etiske Undersøgelser rummer ikke alene en varmhjertet og oplyst Mands Indskærpen af, at det ikke er saa lige en Sag at afveje Skyld og Fortjeneste. Dommen over Individet er altid tillige en Dom over Samfundet, som har skabt de Betingelser, under hvilke Individet er vokset op. Høffdings Tanke gaar langt dybere. De Individer, som synes os at komme etisk tilkort, har ogsaa deres Rolle i den etiske Udvikling. Det etiske Arbejde i Verden foregaar ud fra mange og højst forskellige Begyndelsesstandpunkter, det vil sige Slægtskabet mellem Mennesker, faar vi tro, er altid til Stede, selv om det skjuler sig nok saa godt.

Det kan ikke nægtes, at Høffding her saa stærkt betoner Hensynet til Individet, at Samfundshensynet kunde synes truet. Thi den Sammenhæng, som Samfundet staar som Repræsentant for, staar lige saa vel som tilhørende Fænomenernes Verden som Individets personlige Karakter, og den kan ikke nøjes med Troens Forskrivning paa en god Udgang ved alle Dages Ende. Det er Etikkens Opgave ikke blot at fremstille de Krav, som det ideale etiske Liv vilde stille, men at skabe eller finde de Motiver, som kan sætte Individet i Stand til at efterkomme dem. Men Betoningen af denne Opgave kan gøres saa stærk, at det kan se ud, som om Kravet til Individet forsvandt. Isolationen af Individet er det umuligt at tænke sig, naar Forholdsloven skal gælde. Thi denne sætter Sammenhængen som det væsentlige og afgørende. Men Forholdsloven gennemført viser sig i de etiske Undersøgelser at splitte og isolere Individerne, idet den berøver os en fast og fælles

Værdimaaler for dem. Den Uforbeholdenhed, hvormed Høffding i denne Bog kaster sig i Forholdslovens Arm, forklares kun af hans dybe Tro paa, at den, der søger helt ind til Individets Bund, altid vil finde et Fællesskab i Rod og Vækst, som uden at øve Vold paa noget væsentligt i Individet selv netop lader dets Sammenhæng med andre komme til Syne.

Man maa se Høffdings Hævdelse af Forholdsloven i Etikken i Sammenhæng med hans Stilling overfor Nietzsche. Den enkelte har intet andet Maal for Tilværelsen end det, som udspringer af hans egen Natur og giver denne den alsidigste og mest omfattende Udvikling. Men lige saa ubetinget maa det huskes, at ingen enkelt er Maal for Slægten. Ligesom Dommen over de Individer, der staar paa et lavere Trin af etisk Udvikling, maa være Forholdsloven undergivet, gælder det samme Dommen over dem, der i Kraft og Glans overgaar os. Herodyrkelsen er lige saa falsk som Fordømmelsen af de smaa. Storheden er intet absolut, men maales kun i Forhold til den Velfærd for Slægten, den bringer. Det er ikke Slægten, som skal tjene den store Mand til Fodstykke, men ham, som mere end andre skal være Slægtens Tjener. I 1890 førte Høffding i dette Tidsskrift en Polemik med Georg Brandes, i hvilken denne Anvendelse af Forholdsloven gjordes gældende.

Den Forkærlighed, hvormed Høffding kaster sig over alt, der kan vise ham Sammenhængen imellem det tilsyneladende splittede har i den nyere Filosofis Historie (2. Bind 1894—95) givet sig et ganske ejendommeligt Udslag. Denne Fremstilling rager højt op over alle bekendte Værker om samme Emne. Den udmærker sig ikke blot ved den Skønsomhed, hvormed Stoffet er begrænset, og ved den Klarhed, hvormed det væsentlige hos hver enkelt Tænker, er fremstillet. Men i første Linie virker denne Bog ved den Sammenhæng, som den paaviser i den filosofiske Udvikling. I Modsætning til hin gamle Dom, at Filosofiens Historie er en Vandring over den store Kirkegaard for afdøde Meninger, viser Høffdings Bog os denne Historie som Slægtens Drøftelse af det, som vi føler bryde sig hos enhver af os. I Stedet for den Skepsis over for Filosofien, som naturlig opstaar, naar man synes, at den ene Filosof blot nedriver, hvad den anden har bygget op, viser Høffding os, at der i Filosofien arbejdes paa samme Maade som i andre Videnskaber, at der vindes Resultater, som bevares, og som danner Grundlaget for nye Forskninger. Problemet debatteres ikke i det uendelige forfra, men føres stadig fremad i Klarhed og Fyldighed. Filosofiens

Historie viser os en stor Dialog mellem Idealisme og Realisme, og den giver sit betydelige Bidrag til den Begrundelse af Idealismen, der tror paa Værdiernes Bestaaen, som Høffding i det hele staar som Talsmand for.

Et Utal af Lejlighedsafhandlinger, dels af streng videnskabelig Karakter, dels med Bud til videre Kredse var i den forløbne Tid blevet spredt rundt om. En ikke ringe Del af dem har set Lyset i dette Tidsskrift. En Række af disse Afhandlinger blev i 1899 udgivet under Fællestitelen „Mindre Arbejder", og Høffding betegner selv denne Udgave som fremkaldt ved Ønsket om at se, hvor langt tilbage han kunde følge den Verdensopfattelse, han havde fremstillet i de forløbne Aar. Til 1882 til et Foredrag „om Realisme i Videnskab og Tro" førte dette Tilbageblik ham tilbage. Han siger i dette Foredrag, at Modsætningen mellem Tro og Viden væsentlig ligger deri, at Overbevisningen om det værdifuldes Bestaaen og Gyldighed mere har sin Rod i Følelse og Vilje end i Erkendelse. „Kun da har jeg Anledning til at opfatte Naturudviklingen som fremskridende Virkeliggørelse af et idealt Indhold, naar jeg føler ideale Opgaver og Formaal som det egentlige Tyngdepunkt i min egen Livsførelse". Det Tilbageblik, som Høffding følte Trang til, stod i Forbindelse med et nyt Arbejde, han var ved at fuldføre. Dette Værk var hans „Religionsfilosofi" 1901. Man forstaar let, at den tidligere teologiske Student maatte gaa til dette Arbejde med ganske ejendommelige Følelser og betragte det som det Maal, hans øvrige Livsgerning var Forberedelsen til. Og denne Antagelse bekræfter sig ogsaa i saadanne Ting, som den øjensynlige Omhu, hvormed Høffding i dette Værk har opbudt al sin Forfatterkunst, sit indtrængende Sprog, sin klare Redegørelse for de enkelte Punkter og sin Evne til at udnytte en vidtstrakt Lærdom. Tillige løber i denne Bog alle de spredte Linier i Høffdings Udvikling og Tænkning sammen, saa Anskuelser, han i anden Sammenhæng har hævdet som rene logiske Konsekvenser, her træder frem i en ny Belysning som medhørende Led i en samlet Verdensanskuelse. Saaledes skal jeg nævne hans Antagelse af, at de sjælelige og legemlige Elementer danner to parallele Sider af Tilværelsen, to Kredse, der Punkt for Punkt følges, men aldrig skærer hinanden. Denne oprindelig af Spinoza og i vore Dage af saare mange Naturfilosoffer hyldede Mening fremstiller Høffding i sin Psykologi som det nødvendige Udtryk for den Bestræbelse, vor Forsken overalt følger, at forklare legemligt ved legemligt og

sjæleligt ved sjæleligt. Han antyder selv, at Hypotesens Følger maa være Bestræbelsen efter at fylde de mange Brud i Aarsagsrækken inden for Bevidsthedslivet ved Antagelsen af ubevidste Mellemled. Ingen ved bedre end Høffding, at dette i en meget vid Udstrækning blot er Ord, og at vi i vore Dage endnu ikke er i Stand til at forbinde den mindste reelle Mening med Antagelsen af ubevidste sjælelige Elementer som ledsagende Momenter ved simple fysiske Processer eller ved Antagelsen af et Baand mellem de enkelte individuelle Bevidstheder, der kunde stille Individet i samme Forhold til et universalt Sjæleliv som den enkelte fysiske Proces staar i til den fysiske Helhed. Den Iver, hvormed Høffding fordyber sig i disse det ubevidstes Hypoteser, kan undertiden synes af ganske formel logisk Oprindelse. Men i Religionsfilosofien faar nu denne Hypotese en videre Anvendelse. Den Tro paa Værdiens Bestaaen, som var Høffdings faste Tro fra Ungdommen af, danner det store Tema for denne Bog; og for denne Tros Mulighed søges Grundlaget netop i, at Sjælelivet i det hele kun staar for os i fragmentarisk Form. Dette gør Troen mulig, men bevirker ogsaa, at den kun kan blive en Tro.

Et andet Punkt, som har spillet en stor Rolle i Høffdings psykologiske og etiske Undersøgelser, er den Vægt, han lægger paa Motivforskydningen. I Troen paa Værdiens Bestaaen viser denne sjælelige Proces sig som det, der først stiller denne Tro paa dens rette Plads. Ofte vil man kun kunne fastholde Troen paa Værdiens Bestaaen ved, at selve Værdierne ændres, ved at det, der først var Skal, bliver Kærne og omvendt. Motivforskydningen er saaledes kun et andet Udtryk for den store Forholdslov, der stiller alt i Verden, stort og smaat, ophøjet og lavt paa sin rette Plads som intet i sig selv, kun som noget ved at være Led i den store Verdensproces. Kun under Forudsætning af uafbrudt aandeligt Arbejde kan Troen paa Værdiens Bestaaen fastholdes, ingen Værdi kan vindes engang for alle og forhærdes.

Med den største Beundring læser man de fine Fremstillinger i det Afsnit, Høffding kalder Personlighedsprincippet. Hans Individualisme har aldrig givet sig et kraftigere og klarere Udtryk som Overbevisningen om, at kun i Individet bliver Værdierne til. al Værdi er Værdi for Individer og at alle Individer er medhørende Led i den store Verdensproces, der aabner Mulighed for Tro paa Værdiens Bestaaen.

Religionsfilosofien er i Virkeligheden, hvad Høffding selv kal-

der den, en foreløbig Afslutning for hans Livsgerning. Han ender Bogen med følgende Ord: „Mere end gøre sit aandelige Regnskab op med Benyttelse af alt, hvad man har lært i Livets og Forskningens Skole, formaar ingen. Men gøres det redeligt, kan det maaske have Betydning for andre end den enkelte selv.“ Og rent bortset fra de særlige aandelige Evner, som Høffding fremfor saa mange andre har haft til sin Raadighed, skal dette siges om ham, at den vidtrækkende Betydning, hans aandelige Regnskabsopgørelse har faaet for andre, i første Linie beror paa den Redelighed, hvormed han fra den første til den sidste Dag har fremlagt sit Regnskab. I Sammenstødet mellem Tider og Kulturer kan det ofte være de lidenskabelige, ensidige, men udprægede og afgjorte Anskuelser, som giver det store Skub, der drejer Tiden og virker befriende. I Sammenligning hermed vil den store Forholdslov, som farver alt, hvorom Høffdings Tanke bevæger sig, kunne skabe en Følelse af noget, der glider ud og staar tøvende mellem et baade—og. Og ikke mindst i Religionsfilosofien kan dette Spørgsmaal stundom paatrænge sig os, hvad nytter den stærke Tro paa Værdiens Bestaaen, naar vi ikke kan vide, hvad Værdien er. Man kan ikke skrælle Stjernen for dens Straaler, og man kan ikke inderlig omfatte noget, som man tænker sig Muligheden af at vende Ryggen i Morgen. Men ud over dette baade—og viser Høffding os med det ene Ord: Redeligheden. Tro blot paa dit, tro det ærligt og redeligt, ikke efter Vold og Magt; i denne Redelighed ligger den evige Værdi.

I Troen paa Værdiernes Magt har vi ikke blot en Erstatning for Værdiernes virkelige Magt, men ogsaa selve den Kilde, af hvilken Værdierne strømmer. Spørgsmaalet bliver blot, om denne redelige Tro er mulig, uden at paa et eller andet Punkt Illusionen tager Magten over Mennesket. Der maa være noget, hvorpaa man kan genkende de ideale Værdier, selv naar de skifter; der maa være en Lov, efter hvilken Skal bliver Kerne og Kerne Skal, og ved hvilken vi kan se Sammenhængen mellem dem. Jo større Mennesket bliver, desto videre bliver hans Horisont, og desto mere ser han Begrænsningerne og det forholdsbestemte i alt. Men naar alt bliver Grænser, hvor bliver da Rettesnoren af, som giver den enkeltes Liv dets faste Linie. Sammenhængen mellem Individerne kan søges saa dybt, at den ligesom forsvinder ud af den Tilværelse, vi har Føling med; det Værdimaal, som muliggør Troen paa Værdiernes Magt, hvor stærkt end de enkelte Værdier skifter og fortæres, kan blive saa metafysisk, at det taber al virkelig Værdi for

os. Og behøver Sammenhængen mellem Individerne ikke at forlægges til saa fjern en Scene, er Værdiernes Skiften ikke saa fuldstændig, at man i al menneskelig Udvikling jo kan finde dem bestaaende, hvorfor skulde Troen paa denne Bestaaen da kun kunne blive en Tro og ikke en Viden? Naar Kant i sin Tid mente, at Værdiernes Verden gav os et Indblik i den metafysiske Tilværelse, vi ellers ikke kan trænge ind i, skulde der saa ikke i den Forholdslovens Filosofi, som Høffding har udformet, være en Rest af denne Tro tilbage, en Længsel efter at give Værdierne en Evighedsmagt, som først gør dem til Værdier. Men er dette saa, da vil en Dag det Spørgsmaal blive stillet, om der saa overhovedet kan være Tale om Værdier i Fænomenernes, i Forholdslovens Verden.

Mulig vil Høffding selv give sit Bidrag til disse Spørgsmaal. Hans Religionsfilosofi vil for saa vidt blive hans sidste Ord, som han næppe endnu engang vil føle Trang til at aflægge et samlet Regnskab for sin Livsgerning. Men hans Arbejdskraft er endnu saa usvækket, og hans Sind saa friskt, at man ikke véd, hvor langt frem han endnu kan vokse. Den Glæde ved Livet i al dets Mangfoldighed, den dybe Følelse af Sammenhæng med Livets styrende Magter, som har været hans Tænknings Udspring, den har ført ham til at sønderslaa alle de gamle stivnede Former for Liv og Vurdering, som øvede deres Tryk paa os herhjemme. Men den Tro paa Livet og Menneskene, som han har kæmpet for, trænger dog til et endnu, nemlig til ikke evig at maatte blive blot Tro.

Høffding staar i dette Øjeklik paa Universitetets fornemste Plads, og en Afhandling i Programmet fra Reformationsfesten viser, hvor utrættelig han arbejder paa at uddybe og klare. Men at han staar som Universitetets Rektor netop nu, betyder ikke blot, at han har naaet sit Livsmaal; det er ikke uden en betydningsfuld Symbolik. Den nye Forfatning, som Universitetets Lærere har tilkæmpet sig for at skaffe større Friskhed og Frihed ind i deres Lærergerning, kunde ikke træde ud i Livet med nogen naturligere Fører i Spidsen end den Mand, som fremfor nogen af sine Kolleger har opfattet sin Stilling som en Lærergerning, og i de videste Kredse har virket vejledende og opmuntrende.

C. N. Starcke

ET TILBAGEBLIK

Nægtes kan det ikke, at Udviklingsvilkaarene for den Ungdom, som i Firserne og Halvfemserne sendtes til Universitetet fra de lærde Skoler rundt om i Danmark, var usædvanlig haarde. Den Strid mellem gammelt og nyt, som indlededes med Gennembruddet i Halvfjerserne, var endnu standende. Litterært og kunstnerisk havde vel nok den nye Tid sejret, eller Sejren var i hvert Fald forestaaende. Men alt det, der laa bag ved den litterære og kunstneriske Kamp, Striden om Samfundsopfattelsen, Verdensbetragtningen, Livssynet, flammede højere end nogen Sinde; der var gaaet Politik i denne Kamp; det saa til Tider ud, som det hele maatte ende i almindeligt Kaos.

Den Ungdom, som kom til København i disse Aar, blev ubarmhjertigt draget ind i denne Hvirvel. Det var jo til Dels de unges Sjæle, Kampen stod om. Hver stakkels lille Rus maatte og skulde tage Standpunkt til Spørgsmaal som disse: „Samfund“ eller „Forening“? højre eller venstre? Fritænkeri eller Ortodoksi? Og hvor skulde det arme Menneske kunne vælge; han havde jo ikke lært andet end en Hoben Aarstal og saa at skandere „Integer vitæ scelerisque purus“.

Hertil kom saa Trykket af den politiske Elendighed. Kunde der end være noget opløftende ved at deltage i den politiske Kamp, saa føltes dog den Reaktion, der havde fremtvunget denne Kamp og foreløbig sad inde med alle Magtmidler, som noget saa uafrysteligt, at der bredte sig et Haabløshedens Mørke over selv de

fortrøstningsfuldeste Sind hos den Ungdom, der ikke vilde eller ikke kunde finde sig i det Regimente, som da praktiseredes.

Den Pessimisme i Livsopfattelsen, som dengang var Tidens Stemning, blev ogsaa de unges, og den blev det, ikke blot fordi Tidens Stemning altid smitter de unges Sind, men ogsaa fordi deres Oplevelser var fulde af Pinagtigheder, fordi deres Udsigter var mørke, fordi det dengang var haardt og ondt at være ung i Danmark.

Mærkeligt nok, at ikke flere i de Aar, der her er Tale om, gik til Grunde. Der gik en Del — naturligvis. Nogle gik under i Desperation, andre i Ugidelighed. Men flere, end man skulde tro, stod Pinen ud. En Del af den Ungdom, det lykkedes at finde sig til Rette i Livet med de faa og smaa Chancer, det dengang frembød, har Harald Høffding at takke for den bedste Hjælp, de modtog. Han ydede den i rigeligt Maal, og han yder den den Dag i Dag glad og gerne, hvor og naar den paakaldes.

Høffding er just den Mand, Ungdommen har Brug for. Han er det, fordi han møder den med den aabne og kloge Sympati, som altid vinder en Mand de unges Hjerter. Han er det, fordi der i hans Aands Anlæg er noget, som er i Slægt med de unges urolige Søgen. Han er det, fordi han sidder inde med Betingelser for at kunne hjælpe der, hvor Hjælpen først og haardest tiltrænges, fordi han har de Kundskaber, han har, og fordi han har dem ikke blot som Kundskaber, men som Liv i sig.

Høffding er nemlig ikke blot Filosofiprofessor; han er tillige, og især, praktisk Filosof. For ham er de filosofiske Problemer ikke blot teoretiske, men ogsaa praktiske. Det, der har drevet ham ind i Filosofien, er utvivlsomt Trangen til at vinde Klarhed over, hvorledes vi Mennesker egentlig er vendt i Tilværelsen, hvad Tilværelsen kræver af os, hvad vi maa tro og hvad vi skal gøre. Men netop den samme Trang er det, som vinder Filosofien Venner blandt de unge. De søger dens Selskab ikke af Lyst til at deltage i Abstraktionernes Dødningedans, men fordi Livet møder dem med store Spørgsmaal, som de ikke kan slippe uden om. Og den Filosofi bliver dem da ganske naturlig kærest, i hvilken de finder den største personlige Varme og Inderlighed, den Filosofi, der er udgaaet af en Livsinteresse, og som møder dem ikke med tomme Blik og kolde Svar, men med den Bevægethed overfor Problemerne, som er i Slægt med deres egen indre Uro.

Paa dette Punkt er Høffding vedblevet at være ung. Han er

i sit 60. Aar ligesaa optagen af Interesse for de egentlige filosofiske Problemer, som han var i sit 20. Aar. Han tumler med dem med en ung Mands Fyrighed, han kommer idelig tilbage til dem igen, finder stadig nye Synspunkter for deres Behandling. For ham er Problemerne Problemer den Dag i Dag; de er ham ikke Spørgsmaal, han én Gang for alle har besvaret. Med hver Aargang Russer, der rykker frem, med hver Generation af filosofisk-interesserede unge Mænd kan han drøfte disse Spørgsmaal paany. Han mindre underviser sine Elever end arbejder sammen med dem. Han er aldrig bleven færdig med sine Studier, og han bliver det rimeligvis heller aldrig. Han er studiosus philosophiæ perpetuus, og derfor kan han saa godt sammen med sine Russer.

Men han har jo unægtelig det forud for sine Elever, at hans Aand spænder adskillig videre end deres. Jo mere man lærer Høffding at kende, des mere forbavses man over hans Aands Rummelighed. Denne Egenskab hænger til den ene Side sammen med medfødte intellektuelle Fortrin hos ham, til den anden Side med hans Sympatis Bredde og Dybde. Og saa har desuden hans særegne aandelige Oplevelser virket med til at smidiggøre hans receptive Evner i en Grad, som er langt ud over det almindelige. Sin Ungdom levede han i Spekulationens Tid, sin Manddom i Positivismens. Med den Trofasthed, som er ejendommelig for Høffding baade som Menneske og Tænker, sprang han ikke letsindigt fra System til System, fra Tænkemode til Tænkemode. Følelserne er tunge Masser at operere med, siger Høffding tit; og er man med sin hele Personlighed engageret i én Tankeretning, har man med sine Sympatier bundet sig fast til én bestemt Forfatter, saa er det svært at rive sig løs. Høffdings filosofiske Udvikling har af den Grund været sværere end de flestes, men den har til Gengæld ogsaa været saa meget desto rigere. Jo mere Arbejde det koster at rive sig ud af gamle Forestillinger og tilegne sig nye, des grundigere bliver det gjort. Sliddet omsætter sig i tilsvarende Evner, for Høffdings Vedkommende i Evne til klar og fuldstændig Opfattelse af Forfatterpersonligheder og Tankegange og i Evne til at bestemme baade Tankers og Tænkeres relative Værdi, disse Evner som Høffding i sit modne Forfatterskab lægger for Dagen paa saa at sige hver Side af sine Bøger — intetsteds klarere end i sin Filosofiens Historie.

Denne Aandens Rummelighed, som udmærker Høffding frem for de fleste af hans Kaldsfæller, præger hans filosofiske System

helt igennem. Det er milevidt fra enhver Ensidighed. Høffding er i eminent Forstand en syntetisk Aand. Han modtager sine Impulser fra de forskelligste Hold og bliver alligevel aldrig eklektisk. Han formaar at holde de forskellige Tankeretninger klart ude fra hinanden, forfølge hver enkelt Retning ud i dens historiske og logiske Forudsætninger, kritisk ophæve Modsætningerne dem imellem og derpaa sammenarbejde i et godt, solidt logisk Fletværk de enkelte Tanketraade, hans Analyse har gjort frie. Allerede hans Psykologi var et smukt Eksempel paa denne Syntese. Her var engelsk og tysk Tænkning sammensvejset. Siden gjorde han et lignende Arbejde paa andre filosofiske Omraader. Dette, at en Tankegang, som har kunnet gøre sig gældende som en Magt i Verden, skulde være helt gal, har Høffding aldrig kunnet og aldrig villet indrømme. Han samler paa Værdier, som andre mere negative Naturer samler paa Fejl, og han finder Værdier dér, hvor andre, der er anderledes udstyrede end han, ingenting finder.

Derfor lader Høffdings Forfatterpersonlighed sig ikke udtrykke i en kort Formel. Man kan ikke finde en enkelt Etikette, som betegner denne rummelige Aands Indhold. Kalder man ham radikal, saa er det galt: ingen er mere konservativ end Høffding; han er det i Kraft af sin Trofasthed, han er det i Kraft af sin Sans for alle eksisterende Værdier. Kalder man ham som Filosof Realist, saa er ogsaa det galt: hvor godt realistisk funderet hans Filosofi end er, har den en idealistisk Konsekvens. Kalder man hans religiøse Standpunkt Ateisme, saa er ogsaa det saa galt som vel muligt; at han forholder sig religiøst til Tilværelsen, fremgaar af hver Linie i hans Bøger og hvert Ord af hans Mund. Selv foretrækker Høffding, at man kalder ham Positivist; men der maa da blot med denne Betegnelse ikke tænkes paa noget som den Comteske Positivisme, snarere paa noget som den Kantske Kritik overført paa moderne Forhold, altsaa et kritisk Opgør, ud fra Nutidens videnskabelige Forudsætninger, over, hvor langt vi ad Erkendelsens Vej kan naa, hvad vi maa tro og hvad vi skal gøre.

Denne Positivisme er og har været en Faktor af stor Værdi i dansk Aandsliv. For mange Mennesker staar Nutiden som en ren Negativernes Tid — det er nu absolut forkert! Men rigtigt er det, at man skal gennem en hel Del Nej'er, inden man faar fat i Tidens positive Indhold. At ikke flere end nødvendigt er bleven stikkende fast i Negativiteten, dertil har Høffdings Tilrettelægning af Tidens Spørgsmaal, hans alsidige Behandling af de almenmen-

neskelige Problemer og hans Fremstillings Varme og Personligheds-Tone, bidraget overordentlig meget. Han har jo som Lærer for Universitetets yngste Ungdom straks kunnet yde et positivt Opbygningsarbejde. Han har paa sine stærkt og stadigt besøgte Aftenforelæsninger virket kraftigt og dygtigt paa en Del af det store almindelige Publikum. Han har endelig paa sine Kollokvier og ved sin Privatundervisning af de studerende, der enten helt eller delvis viede Filosofien deres Kræfter, hjulpet disse frem til positiv Behandling af Filosofiens forskellige Grene.

Den Flid og Utrættelighed, hvormed han har taget fat paa og gennem en Snes Aar fortsat dette Arbejde, er ganske enestaaende. Den har været inspireret af hans stadig friske og ungdommelige Bevægethed overfor Livets Problemer, og saa af én Ting til: hans Lyst til og ved det fælles Arbejde. Det er Høffding en personlig Tilfredsstillelse at arbejde sammen med andre, og det er ham en endnu større Tilfredsstillelse at faa tilvejebragt Samarbejde og Samfølelse hos Mennesker med beslægtede Interesser. Højst karakteristisk for Høffding var det, at han straks efter sin Ansættelse som Professor ved Universitetet knyttede en Del af sin første Aargang Russer til sig, aabnede sit Hjem for dem og samlede dem om Diskussioner af Tidens Spørgsmaal. Høffdings Motiv til at indlede denne Form for Selskabelighed, var fra Begyndelsen maaske nok det: at han ønskede at komme i Forbindelse med de unge, lære deres Føle- og Tænkemaade at kende. Men Grunden til, at han gennem saa mange Aar fortsatte disse Sammenkomster, var utvivlsomt den: at han havde et Indtryk af, hvor meget de betød for Deltagerne dels som tankeudviklende, dels — og især — som venskabsstiftende. Høffding har nemlig en Svaghed for at stifte Venskaber, som enkelte Medlemmer af det elskelige andet Køn for at stifte Partier. Og han har en lykkelig Haand i saa Henseende. De Studenter, som mødtes derude paa Emilievej og siden paa Amicisvej, følte sig virkelig som et Frimurersamfund, og indenfor deres Kreds knyttedes Forbindelser af den Art, som kun knyttes mellem 18 og 25. Naar man gik den lange Vej hjemad i Flok og Følge langs Søerne, og Lygternes Reflekser som lange Guldnaale gennemstingede Vandfladens Krep, medens tavse, hvide Svaner brød Mørket derude, saa følte man sig glad og beriget, — glad, selv om man havde været Aftenens „Indleder“ og som saadan for et ubestemmeligt Tidsrum havde sat sit gode Navn og Rygte paa Spil hos det

Avditorium af jævnaldrende — alle med Sjælene fulde af en Kritik saa ætsende som rygende Svovlsyre —, for hvilket man ved Professorens lange, klædesbetrukne Bord havde læst sit Aandsværk op. Man var jo saa ung, man gik med ligestemte Kammerater; og kunde Nutiden end mangen Gang være streng, saa var det dog muligt, at Fremtiden blev bedre.

Var det nemlig ikke til syvende og sidst det, han lærte én, Professoren derude paa Amicisvej, — at Livet skal mødes med Tillid? Var det ikke det, der aandede ud af hans Værker og slog én i Møde fra hans bogfyldte Stuer — dette rolige Livsmod, som tager hver Dag for sig, lægger Dag til Dag og faar et Liv ud af det, et Liv i Strid eller et Liv i Fred, men altid et Liv med Værdi for den, der lever det fuldt og helt ud fra de Forudsætninger, Naturen nu en Gang har givet ham. At blive Værdi og at finde Værdi, var det ikke i kort Begreb den Opgave, Høffding stillede enhver; og var det ikke en Opgave, enhver kunde stille sig selv, og er der i det hele taget nogen anden?

GEORG SAXILD

HJULNIELSPETER

Hjulnielspeter klorede sit kraftige Laar.
„Kæft, Kælling!“ sa han. „Saa Satans hvad du vrøvler!
Tøsen sker sin Ret med de Slag som hun slaar;
hendes Sag at klare det. — Lang mig de Støvler!
Fik de deres Smørels? Naa, Godnat saa der henne.
Tyras og Niels Peter skal ud en bitte Kende.“

Hjulnielspeter hængte sin Pibe paa dens Knag,
greb Muskedonneren, Bælgvanterne og Luen,
stamped over Tærsklen, hug Døren, med et Brag —
Føj da! og han spyttede; saa kvalmt der var i Stuen.
Ni Graders Kulde på Batels Terremeter,
tre Fod Sne og Maaneskin, — hov Tyras og Niels Peter!

Hjulnielspeter ragede paa Buxelommens Bund,
hitted en Stump Skipperskraa, fik Skidtet tørret af den,
bed og spytted Langspyt; jogu var den sund,
reele saa det linded i Tarmene at ta den. —
Naadada: Forvalteren! — „Gudhjælp!“ — („og hils Malene!
Dæleme for knøv til at ligge dær alene.“) —

Hjulnielspeter lurede ved bitte Kren Butik.
Døren stod paa Klem, og de hvellede som Griser,
Folkene fra Gaarden, om Femkort sidste Stik,
Brændevin og Tøser og møgbeskidte Viser.
„Skidt og Mog og Fanden og hans Oldemor, det hele!
Kom saa, Tyras, hinter! Vi har nok af de Dele."

Hjulnielspeter aabnede sit rustne Gevær,
ladede og lukkede og hev det til Rette.
Skyggerne laa sortblaa fra Markvejens Træer,
Fuldmaanen lyste paa den snelagte Slette,
spejlslebne Slædespor glimtede og glitrede,
Sneen, hvor han traadte, skreg frostkoldt og knitrede. —

Hjulnielspeter stamped i den blikstille Skov;
højt op under Maanen i Storskovens Toppe
øjnede han Fuglene, som sad dær og sov,
hvæsende i Søvne; de vendte sig deroppe.
Plask! En allerhelvedes Allarm. De dumme Krager!
Sne faldt fra Kvistene i nævestore Flager. —

Hjulnielspeter skelede til Enggaardens Port,
lurede bag Hæsset. Var Danskedoggen vaagen?
Nej. — Frisk Mod, Antonius, hvad ondt har du gjort?
Lygten er Vorherres; pænt lyser den i Taagen. —
Nu kun li'saa stille her nordenom de Grave,
Banelinjen dæk! og Hanerne ilave. —

Hjulnielspeter lytted. Telegraftraaden sang.
Langvejs fra og langvejs hen løb Skinnerne snorlige.
Henne bag om Gaarden lød Ræveglam en Gang;
lidt efter hørte han en Agerhøne skrige. —
„Tyras her, ut med sig! Hæng i, brug sin Snude!
Mikkel eller Morten, Niels Peter er ude."

Hjulnielspeter gloede: den gamle blev nok vild!
Tyras gav et Hyl og var væk med det samme,
borte som et Røgblaf i Teglovnens Ild,
opslugt af Maanenattens sitrende Flamme.
Maanen selv hang under Nattens blaa Bue
hvid og rund som Lampen i Kammerraadens Stue. --

•

Hjulnielspeter lytted. Telegraftraaden sang.
Langvejs fra og langvejs hen gled Skinnernes graa Stribe.
Op og ned ad gnistrende Snedriver sprang
kulsorte Markmus; han hørte dem pibe;
fyldtes af Medlidenhed: „Hvad tror hun, hun kan hitte?
Herregud, dit usle Kræ, du er dog kun saa bitte.“

Hjulnielspeter smed sig paa den haardfrosne Sne:
Tyras gav Hals! og med helspændte Haner
ventede dens Herre. Der var ingenting at se, —
jo, der jog to Skygger i lynsnare Baner
lydløst over Marken — imod Dammen — ud paa Isen —
nærmedes og fjærnedes — og druknede i Disen.

Hjulnielspeter vred sig; den stak som en Syl,
Gigten i hans Storetaa. Da lød igen derinde
langt hen under Taagen et langtrukkent Hyl,
grusomt og klageligt og ligesom i Blinde.
Atter et — en Snerren, en Knurren og en Glammen:
„Dæleme, Gu' ve' hvor det her hænger sammen!“

Hjulnielspeter løfted sig men slængte sig paany,
Fingeren paa Fjeren, og Kolben imod Kinden:
Mikkel selv kom glidende paa Sneen som en Sky,
stansede og vejrede med Snuden op i Vinden.
Tyras halsed nærmere. — — „saa sku' da osse Fan'en!“
Mikkel satte ret op over Driverne mod Banen.

Hjulnielspeter hørte hvor den stønnede; han saa
tydelig dens Spring. Saa, nu var det nok Tiden.
Bum; sikket Sæt, og et Skrig, og den laa
snerrende og spjættende og vælted sig paa Siden.
Tyras som et Lyn over Ræven; forslugen
bed han i sit Bytte og flænsede i Bugen.

Hjulnielspeter flyttede sin Køter med et Spark.
Mikkel blev hængt op i et Hyldetræ og flaaet.
Hjemad gennem Skoven, ad Landevej og Mark:
„Kig, bitte Maane! Kan hun se, hvad a har faaet?
Put sig nu i Fjerene, saa snorker vi paa Tælling;
nu skal a tilsengs ved min egen gamle Kælling.“

Hjulnielspeter lettede paa Klinken og gik ind.
Rævebælgen slængte han og varmed sig ved Pejsen:
„Mutter, er du vaagen? Se her, dit sølle Skind,
fem lodne Kroner til Ann' Mari' til Rejsen!
Vil hun, kan hun komme; men hvissom hun faar Trillinger,
dæleme, a droner dem som Missekattens Killinger!“

Valdemar Rørdam

TIENDEN

DER er iblandt alt det, vi i de senere Aar har oplevet i dansk Politik, intet, der i den Grad bærer den agrariske Klassepolitiks Stempel, som Kravene om Tiendens Afløsning. De danner det mest typiske Led i den besiddende Bondestands Stræben efter at udnytte sin Magt over det offentlige Liv til eget Bedste. Det er en Politik, der drives frem af en Klasse med snævre Rammer; opadtil begrænses den af Godsejerne, der ser til med kølig Velvilje, thi vel er det store Fordele, denne Bestræbelse stiller dem i Udsigt, men der er allerede Hænder nok i Virksomhed for at føre den igennem; nedadtil af Smaagaardmænd og Husmænd, hos hvem Sympatien er i rask Dalen, fordi de forstaar, at Bestræbelsen aldrig kan skaffe dem Fordel af nævneværdig Betydning, men vel volde dem alvorlig Skade; udadtil af Land- og Industriarbejderne og hele den øvrige Befolkning, af hvis Ryg den brede Rem skal skæres. Politisk er da disse stedse dristigere Krav af stor Interesse, men ogsaa psykologisk er de et mærkeligt Vidnesbyrd om, hvor inderlig en Forbindelse det krasse Madstræb og den rene Sentimentalitet kan indgaa, og hvor sære Frugter en saadan Forbindelse kan efterlade sig. Thi saa besynderligt er det, at denne den mest materialistiske Politik af alle drives som Følelsespolitik, med Henvisning til Stemninger, ikke til Fornuftgrunde. Og faa Steder har Flugten fra gamle Standpunkter været saa resolut som her; faa Steder er baade Socialøkonomi og Logik i den Grad sat ud af Spillet.

Selve Udgangspunktet er rationelt og fuldstændig berettiget.

Thi Tienden staar i det moderne Samfund som en Rest fra middelalderlige Forhold, fra en Verden med helt andre økonomiske, sociale og kulturelle Tilstande. Den er et af de rudimentære Organer fra et svundet Udviklingsstadium, som man saa ofte finder, og den har hele den brogede, uregelmæssige Karakter, som plejer at findes hos saadanne Levninger. Den oprindelige Mening er for største Delen gaaet tabt; tilbage er de ydre Former, hvori Fortiden paa dette Punkt krystalliserede sig. At skaffe disse Rester ud af Verden, overalt hvor de kommer paatværs af de moderne Forhold, eller at fylde dem med nyt Indhold, hvor det lader sig gøre, er en god Opgave.

Spørgsmaalet er blot, hvorledes det skal ske.

Uden en Forskydning i Fordele og Byrder gaar et saadant Rydningsarbejde ikke for sig. Men hvor hviler Pligten til at yde Erstatning for begaaet Uret, og hvem har Krav paa at nyde Erstatning? Og hvorledes sikrer man sig, at ikke Reformen kun bliver en Reform paa Papiret, der lader de gamle Ulemper staa, blot under andre Former? Herom kan man først dømme, naar man har fulgt Forholdet tilbage og lært Tiendens Oprindelse og Skæbne at kende.

Allerede meget tidlig havde den kristne Kirke rejst Kravet om Tiendedelen af al Indtægt, under Henvisning til Mose Lov og Levitertienden, som Kirken paastod at have taget i Arv fra Jødedommen. I Løbet af den ældre Middelalder trængte Kravet lidt efter lidt igennem. Frankerriget gik i Spidsen allerede fra Karl den stores Dage, og siden fulgte de øvrige Lande efter. I Danmark søgte Kongerne siden Midten af det 11. Aarhundrede at faa Tienden indført, under megen Modstand fra Bondebefolkningens Side. Man var uvant med de stadige, regelmæssig tilbagevendende Ydelser; de stred mod Frimandsfølelsen. Det fortælles, at de jyske Bønder under Knud den hellige foretrak at betale høje Bøder én Gang for alle fremfor at forpligte sig selv og deres Efterkommere til en saadan evig Afgift. Og det fortælles videre, at Harmen over Tiendepaalægget var med til at rejse den almindelige Misstemning, der førte til Mordet paa Kongen.

Imidlertid er dog vistnok Tiendepligten for de to Tredjedeles Vedkommende nogenlunde hurtig og uden altfor stærk Modstand naaet til almindelig Anerkendelse. Her som andetsteds var nemlig Tienden delt i tre Dele, hvoraf Kirken lagde Beslag paa én, Præsten paa én og Biskoppen paa én. Af hver 30 Neg paa Marken

og hver 30 Husdyr, der fødtes, skulde det ene gaa til Kirkens Vedligeholdelse og Gudstjenestens Fornødenheder, det andet til Sognepræstens Underhold og det tredje til Biskoppens. Af disse tre Tredingstiender har det næppe været svært at bevæge Bønderne til at yde de to første. Kirken var Sognefolkenes eget Gudshus, og Nødvendigheden af at holde den ved Magt har været dem umiddelbart indlysende. Præsten var deres Sognemand, og det var i sin gode Orden, at han fik Løn for den Tjeneste, han gjorde, som Mellemmand mellem dem og det aandelige. Herom har der i den senere Middelalder næppe hersket nogen Tvivl, og der omtales ingen Stridigheder angaaende disse Ydelser. Helt anderledes var det med Tienden til Biskoppen. Han boede langt borte, og Bønderne kendte ham ikke og indsaa ikke hans Nytte. Naar hans Foged kom og tog hvert 30. Neg, saa Bønderne derpaa som et Rov. Det satte ondt Blod, og i de mange Bondeoprør var Forbitrelsen over Bispetienden en af de stærkeste Drivkræfter. Saaledes i det store skaanske Oprør imod Absalon, og saaledes baade før og længe efter.

Først fra Aar 1443 er ogsaa denne tredje Tiende blevet almindelig gennemført. Det var umiddelbart efter at en Række alvorlige Bondeuroligheder var blevet kvalt og Modstandsevnen knækket, at Kristoffer af Bajern — paa Henstilling af de jyske og fynske Biskopper, der klagede over, at Tienden blev udredet „paa uretfærdig Maade“ med kun de to Tredivtedele — bestemte, at fra nu af skulde paa Trods af herskende Sædvane Tienden svares fuldtud, med en Tiendedel af Udbyttet. Saaledes var da Forholdet i Middelalderens Slutningsaarhundrede, dog med en Uendelighed af Forskelligheder fra Egn til Egn og med en Mængde Smaaafgifter af allehaande Art og Oprindelse foruden den egentlige Hovedtiende.

Naar man vil værdsætte hele dette Forhold, maa man ganske se bort fra alle moderne Tilstande. Man maa huske, at dengang var Kirken noget nær den eneste Repræsentant for Aandskulturen, og Højgejstligheden dannede det væsentlige Mellemled mellem Danmark og den europæiske Kultur. Biskoppen var noget andet og mere end den store Herre, som Bønderne ganske naturlig nærede liden Kærlighed til; han havde ofte studeret ved fremmede Universiteter, han fulgte gerne med i Tidens aandelige Strømninger, og hans Indtægter gik ikke blot til Hofholdning, men ogsaa til Oprettelse af Skoler, til Uddannelse og Understøttelse af lærde Mænd.

Saa svært det end kan falde os ud fra vor Tids Forhold, maa vi dog i Bestræbelsen for med det gode eller det onde at skaffe ikke blot Præsten og Kirken, men ogsaa Biskoppen en betrygget økonomisk Eksistens se en Bestræbelse for Kulturlivets Udvikling, en Bestræbelse, som selvfølgelig var pinlig for dem, den gik ud over, men som var nødvendig.

Og man maa ogsaa forstaa, at under Middelalderens økonomiske Tilstande var en Afgift af denne Art ikke blot den eneste mulige Form for en regelmæssig Ydelse til Kirkens og Kulturens Underhold, men at den tillige, én Gang indført, hverken ramte særlig haardt eller føltes som ulige fordelt. Med Datidens ekstensive Landbrug, hvor Forbruget af Kapital var forsvindende, faldt en Bruttoafgift som Tienden naturlig og kunde sjælden volde alvorlige Ulemper. Den steg og sank med gode og daarlige Tider; slog Høsten fejl, gik Tienden ned i samme Grad, og naar Bonden sultede, maatte ogsaa Præst og Bisp gøre Indskrænkninger i deres Levemaade. Heller ikke var det alene Bønderne, som maatte bære Byrden. Den hvilede i ganske samme Omfang paa Adelsmændene — der for øvrigt i Danmark først sent skilte sig ud fra Bønderne som særlig Stand. Fiskerne maatte yde hver tiende Fisk, de fiskede; hvor Agerbruget som i Halland spillede en ringe Rolle, traadte Smørtiende i Korntiendens Sted; de jordløse Mænd paa Landet maatte ved visse Dages aarligt Arbejde eller paa anden Vis bidrage til Kirkens og Gejstlighedens Underhold; og ogsaa Købstadboerne — faa som de endnu var — har udredet Ydelser af lignende Art. Forpligtelsen hvilede saaledes jævnt og ligelig ud over hele Samfundet; om nogen Uretfærdighed, øvet imod en enkelt Klasse, kunde der dengang ikke tales.

Saa kom Reformationen og dermed den første store Uretfærfærdighed, idet Adelen rystede Tiendebyrden af sig. Det var dens væsentligste materielle Udbytte af den nye Kirkeordning. Medens Tiendeydelsens Omfang i øvrigt bevaredes uforandret, blot at Bispetienden skulde erlægges til Kongen i Stedet for til Biskoppen, bestemte allerede Kristian III's Haandfæstning af 1536, at Adelsmændene skulde have Tiendefrihed for deres egne Hovedgaarde, „paa det de skulle holde deres Tjenere til retfærdeligen at tiende". Det var Stillingen som en Art Tiendegarant, den adelige Godsejer saaledes opnaaede, til største Fordel for sig selv; han paatog sig den saare lette Forpligtelse at være ansvarlig for, at hans Fæstebønder svarede Afgiften, og fik til Gengæld det saare betydnings-

fulde Privilegium selv at være fri for den. I en Række senere Aktstykker blev dette Privilegium yderligere bekræftet; man maatte nøjes med en blid Henstilling til Adelsmændene om frivillig at give deres Sognepræster Gaver. I Kirkeordinansen 1539 hedder det: „Efter Adelen haver nu begæret at være fri for den Tiende, hvilken de dog ere Sognepræsten som deres Hyrde, der haver sand Sjælesorg, af Rette pligtige, og kunne nu ligevel ikke nødes at udgive samme Tiende, saa paaminde vi dennem, at de ville betænke sig at være kristne og selvvillige give Kristi Tjenere, som ere hans Prædikere, hvad dennem selve godt synes, paa det at den Fordømmelse maa dennem ej overgaa, der Kristus om tal' til Prædikerne: Hvo eder forsmaar, den forsmaar mig, og hvo mig forsmaar, den forsmaar hannem, som mig haver udsendt. Saa skal det og blive Sodomiterne lettere paa den yderste Dommedag end saadanne Foragtere". Og tillige bekræftedes det, at Kronens Godser var pligtige at yde Tiende, „paa det at andre maa tage deraf et godt Eksempel".

Ogsaa Bønderne har søgt at benytte sig af Lejligheden til i al Stilhed at unddrage sig Tiendepligten. Men for disse Forsøg blev der hurtig sat en Stopper. I en Lov fra 1539 hedder det, at „efterdi vi have nu erfaret, at mange fordriste dennem til og ikke efter vor Recesses Lydelse, som vi med vor elskelige Danmarks Riges Raad og menige Adelen samtykt og forseglet have, retfærdeligen tiende hver tiende Kærv og hvert tiende Hoved etc.", da bestemmes det, at den Bonde, som ikke vilde udrede sin Tiende fuldtud, skulde sættes fra sin Gaard. Og i de følgende Aar maatte der udstedes den ene Lov efter den anden med strenge Straffebestemmelser, baade for de Bønder, der søgte at slippe med mindre, end de var forpligtede til, og for dem, der „understaa dennem, naar de føre deres Korn ind om Høsten, at udlede det allerværste Korn, deriblandt findes, og det til Tiende udgive."

Reformationen havde saaledes skabt Ulighed; den havde skilt Landbefolkningen i de tiendepligtige Bønder og de tiendefri Adelsmænd. Tiendefriheden var et personligt Privilegium, som Adelsmanden besad for sit Gods i Egenskab af Adelsmand. Udvidede han Herregaardsmarken ved af lægge Bondejord ind under den, blev dette tiendefrit; og omvendt tabtes Tiendefriheden for de Grundstykker, han afhændede til uadelige. Efter Enevælden indtraadte en væsentlig Forandring, idet Tiendefriheden gik over til at blive et reelt Privilegium, knyttet til Godset selv, ikke til dets Ejer.

I Kristian V's Danske Lov af 1683 bestemtes det, at de Sædegaarde, der hidtil havde været fri for Tiendepligt, ogsaa i Fremtiden skulde bevare denne Frihed, altsaa uafhængigt af, om det var adelige eller borgerlige, der ejede dem. Det var Jorden, ikke længere Personen, som blev privilegeret. Dog tilføjedes de to ældre Klavsuler, dels at Ejermændene skulde „holde deres Tjenere til at tiende retfærdeligen", dels at de skulde „deres Sognepræster fyldestgøre for deres Umage og Tjeneste".

Tiendefriheden for det store Hartkorn er den første virkelige Uretfærdighed, der møder os i Tiendens Historie. Den bestaar endnu i sin fulde Udstrækning. Den blev begaaet af de adelige Godsejere imod Kirken og Staten, som mistede en Del af de Indtægter, der fra gammel Tid var bestemt til offentligt Brug. Over for Bønderne blev der ikke øvet positiv Uret. Deres Byrder voksede ikke derved; de maatte før som efter betale nøjagtig samme Brøkdel af Udbyttet. Men vel har Tiendepligtens Ophør for Godsejerne bidraget til at give dens Bevarelse for Bønderne en odiøs Karakter. Uligheden var iøjnefaldende, og der kom til at klæbe noget af et Træ llemærke ved Ydelsen. Og end mere forhadt maatte Tiendeydelsen blive ved den anden Uretfærdighed, der gradvis fulgte i den førstes Fodspor: Tiendenydelsens Overgang fra det offentliges Besiddelse til de private Godsejere.

Ved Reformationen blev Præstetienden og Kirketienden bestaaende med uforandret Karakter. Det ene Neg af hver 30 skulde som før gaa til Præstens Underhold, det andet som før til et Fond, der forvaltedes af Kirkeværgerne og anvendtes til Kirkens Vedligeholdelse. Ogsaa Kvæg-, Smør-, Fisketienden, de jordløse Husmænds Dagværk og de mange „Smaaredsler" bevarede i alt væsentligt deres tidligere Bestemmelse. Derimod forandredes Bispetienden til Kongetiende. „Efterdi at Bisperne ere nu afsatte og aflagte, saa vil dog Behov gøres, at der skikkes nogle mærkelige vise og lærde Mænd, som skulle have Paasyn, at alle Sognepræster over ganske Riget prædike og lære det menige Folk Guds Ord og Evangelium fore; sammeledes at opretholdes Skoler, der unge Personer læres og instituere s i Latine og andre Tungemaal, saa at Riget kan have lærde Mænd; og saadanne lærde Mænd at opholde ville vi, at forskrevne Tiende over alt Riget skal deles udi trende Parter;" den ene af disse „skal Kongen lade oppebære, og han skal skikke fornævnte lærde Mænd Provision og Underholdning". Man finder da ogsaa i den følgende Tid stadig Kongetienden anvendt til saadanne For-

maal, dels som blivende økonomisk Grundlag for Bispeembeder, Skoler, Universitetet, Hospitaler, Tillæg til Købstadpræsters og fattige Landsbypræsters Indtægter, dels som midlertidige Stipendier til Videnskabsmænd. Men det varede ikke længe, inden en stor Del baade af denne Kongetiende og ogsaa af Kirketienden begyndte at glide over i Adelens Besiddelse. I Almindelighed skete det i Følge med, at Adelsmændene erhvervede sig Kaldsretten til Præsteembederne i de Sogne, hvori deres Herregaarde laa. Ved Reformationen havde Kongen tiltaget sig Retten til igennem sine Lensmænd at kalde Præster eller rettere til at bekræfte de Valg, Sognemændene havde gjort. Men denne Ret var stærkt eftertragtet af Adelen, dels fordi den hævede dens moralske Prestige, dels og sikkert mest, fordi den førte meget vigtige materielle Goder med sig. Den Adelsmand, der af Kongen fik overladt jus patronatus til en Kirke, plejede tillige at faa Ret til at nyde Kirketienden, ganske vist imod Forpligtelse til at holde Kirken vedlige, men der blev alligevel et meget klækkeligt Overskud til ham. Hen i det 17. Aarhundrede regnede man Retten til at nyde Kirketienden af en Tønde Hartkorn til en Værdi af 25 Rdlr., Retten til at nyde Kongetienden til en Værdi af 50 Rdlr.; det vil sige, at man i Gennemsnit anslog, at Halvdelen af Kirketienden gik til Tiendeejerens personlige Fordel. Ogsaa Kongetienden af vedkommende Sogn blev gerne overdraget den adelige Godsejer i Følge med Retten til at besætte Præsteembedet. Allerede straks efter Reformationen optræder disse Tiender som et vigtigt Objekt i Byttehandlerne mellem Kronen og Adelen; fra Kristian III's, Frederik II's og Kristian IV's Tid findes bevaret over 60 Mageskiftebreve, hvorved Kongen overdrog en Adelsmand Kaldsretten med tilhørende Tiender som Vederlag for Gods eller andre Rettigheder. Det var et simpelt Køb og Salg, og efter alt hvad man kender til Kronens Godspolitik i den Tid, har Adelen maattet give fuld Værdi for de Fordele, de fik. Den tabende Part var de Kirker og Kulturinstitutioner, som skulde have nydt Gavn af de Tiender, der nu gik over til Adelsmændene. Værre er det gaaet sidenhen, da de enevældige Kongers Omgang med Statens Indtægtskilder var en betydelig mere letfærdig. Ved Oprettelsen af Grevskaber og Baronier i Aaret 1671 blev det udtrykkelig fastslaaet, at Greverne og Baronerne skulde have Kaldsret, og i Almindelighed er vistnok meget rige Tiender fulgt med.

Hermed maatte Tiendebyrden faa et dobbelt odiøst Præg i Bondens Øjne. Ikke blot maatte han selv yde Tiende af sin Jords

hele Udbytte, medens Herremanden var fri, men han maatte for en meget stor Del, tidt for de fulde to Tredjedeles Vedkommende, yde den netop til Herremanden. Relativt set kom saaledes Tienden til at staa som en uretfærdig Byrde; absolut set var der imidlertid stadig ingen Forøgelse i dens Tryk.

Og endnu varede det længe, inden Tiendeydelsen kom til at føles som særlig hæmmende for Udviklingen og særlig skadelig for Yderne. Til helt hen imod Slutningen af det 18. Aarhundrede bevarede Landbruget i alt væsentligt sin gamle Karakter, til hvilken Tienden som en Naturalydelse af det utærskede Korn („i Kærven") svarede ganske godt. Landsbyen dyrkede sin Jord paa den Maade, at Høst og Indkørsel faldt paa én Tid, og Opkrævningen kunde derfor foregaa nogenlunde samtidig for alle Landsbyens Bønder. Selvfølgelig kunde der være Tale om Ulemper, og særlig led Bønderne under, at de ikke maatte føre Kornet i Lade, før Fogden havde været paa Marken, optalt Negene, udregnet hver enkelt Bondes Afgift og udtaget Tiendenegene; tidt er de ogsaa blevet tvungne til at føre Tiendekornet langt bort, til et eller andet Sted, hvor det var Tiendetageren særlig let at faa det afsat. Igennem en hel Række Love og Forordninger fra det 16. og 17. Aarhundrede søgte Staten at regulere dette Forhold. Transportpligten skulde kun gælde indtil én Mil fra Marken. Tiendetageren skulde i god Tid erkyndige sig om, naar Bønderne agtede at køre Kornet ind, og hvis hans Foged ikke kom til den Tid, kunde Tiendeyderne frit køre Kornet ind, navnlig hvis Vejret var usikkert — „thi Bonden er ej pligtig med sin Skade at bie Tiendetagerens Velbelejlighed, medens den, som Tienden tager, bør at rette sig efter Bondens Lejlighed". Bonden havde saaledes i dette Forhold faaet visse lovbestemte Rettigheder, og selv om det ofte kan have været farligt for ham at paaberaabe sig dem over for Godsejeren, der i saa mange Maader havde Magten over ham, saa er det dog uden for al Tvivl, at maalt imod hans andre Byrder, Landgilden og fremfor alt det ubestemte Hoveri, har Tienden ikke i sig selv været følt som nogen særlig tyngende Byrde.

Først hen i anden Halvdel af det 18. Aarhundrede indtraadte de Forhold, hvorunder Tienden kom paatværs af den naturlige Udvikling. Tidligst havde Kvægtienden vist sig som uheldig; en nøjagtig Beregning var her næsten umulig; for at kunne tage Tiendedelen af de fødte Kreaturer maatte man ofte slaa flere Aar sammen under ét. Allerede 1740 var denne Afgift da blevet forandret til

en fast aarlig Pengeydelse, der udregnedes i Forhold, ikke til Tallet paa de i Aarets Løb fødte Kvæghøveder og Smaakreaturer, men til Tallet paa dem, der fandtes. Efterhaanden som Pengene har skiftet Værdi, er denne Ydelse svundet ind til en ren Ubetydelighed. Men ogsaa Korntienden i den Skikkelse, hvori den udrededes, viste sig mere og mere som en Hemsko. Man stod paa det Punkt, hvor det gamle Landbrug var forældet. og et nyt, mere rentabelt trængte sig paa. Der krævedes Overgang til en mere intensiv Drift, med stærkere Anvendelse af Kapital. Her laa Tienden hindrende i Vejen. Dels, fordi den leveredes i Kærven, ikke i Skæppen: derved mistede Bonden Tiendedelen af Halmen, og megen, værdifuld Gødning gik saaledes tabt for ham. Dels og navnlig, fordi den ydedes i Forhold til Bruttoudbyttet uden Hensyn til den ved Arbejdet anvendte Kapital. Den skræmmede Bonden tilbage fra Meliorering og Forsøg med nye Driftsmaader. Enhver forøget Kapitalanvendelse blev lidet fordelagtig, i mange Tilfælde endog ufordelagtig. Hvis 100 Dalers Merudgift bragte en Forøgelse i Afgrøden af 110 Daler. vilde de 10 Procents Gevinst forvandle sig til 1 Procents Tab; Tiendeejeren tog de 11 Daler, og Bonden havde kun 99 tilbage, hvor han havde givet 100 ud. Det gjaldt saaledes om at ændre Tienden fra den bevægelige Bruttoafgift, den var, til en nogenlunde fast Ydelse, der stod i nærmere Forhold til Nettoudbyttet.

Det var en af de store Opgaver, som Tiden stillede, for at Landbruget kunde komme ud over det døde Punkt. Men betegnende nok blev den længe liggende hen uden Forsøg paa Løsning. Vel henledes i Aaret 1768 General-Landvæsenskollegiets Opmærksomhed paa „en Forandring i Tiendens skadelige Oppebørselsmaade“, men Sagen blev skrinlagt og først 1796 og de følgende Aar taget op paa ny. Det er betegnende; thi Tiendens Fiksering var en Reform, der udelukkende kom Bønderne til gode, og Landboreformerne var i sidste Instans navnlig Godsejerreformer, foretagne paa Initiativ af Godsejere og med deres Interesser som Maalestok, Klassepolitik, med det store Hartkorns Tarv som ledende Maal, men ganske vist en vidt skuende Klassepolitik og i det heldige Tilfælde, at Klassens Særinteresser i alt væsenligt faldt sammen med Samfundets almene.

I Aarene 1796 og 1798 blev der udstedt kongelige Indbydelser til frivillig Overenskomst mellem Tiendeyder og Tiendeejer om en Ordning af Forholdet, saa Tienden i Fremtiden kunde erlægges

enten i rede Penge eller i Korn i Skæppen. En hel Del Kontrakter blev indgaaede som Følge heraf. Men først i Aaret 1810 udkom en Forordning, som gav faste Regler for Forholdet. Der blev her givet Tiendeyderne Ret til at kræve Tienden omskrevet. Hvis de to Parter ikke var enige, kunde Tiendeyderen tilkalde den kongelige Kommissær; Jordens Ydeevne skulde da vurderes, men til det Høstudbytte, den under sædvanlig god Drift antoges at kunne give, skulde der lægges 1/10, og disse 1 1/10 Gange den daværende Tiende skulde i Fremtiden være det uforanderlige Tiendevederlag, enten betalt i Korn i Skæppen eller i rede Penge efter Kapitelstaksten. Den sidste Bestemmelse var indsat for at give Tiendeyderne Andel i en mulig Opgang i Konjunkturerne, men det er en Selvfølge, at den i høj Grad svækkede Lovens Virkninger. Bønderne havde liden Lyst til at benytte sig af deres Tvangsret, naar den eneste sikre Følge var, at deres Afgift straks voksede med 10 Procent; og Godsejerne blev paa den anden Side mindre tilbøjelige til at gaa ind paa mindelig Overenskomst, naar der stilledes dem en saadan Fordel i Udsigt, hvis de ved deres Vægring drev Bønderne til at anvende Lovens Tvang. Dertil kom de daarlige Tider under Krigen og Pengeforvirringen og siden den store Landbrugskrise. Først hen i Opgangsaarene fra 1830'erne tog Bevægelsen paa ny Fart. I de 14 Aar 1834—48 sank den Tiende der ydedes i Kærven, fra 36 til 9 Procent af samtlige Tiender. Endnu var der altsaa dog en Del igen, og Skadeligheden af den gamle Erlæggelsesmaade blev stadig mere indlysende. I 1852 kom saa en ny Lov, der dels strøg Bestemmelsen fra Loven af 1810 om Tiendedelstillægget, dels paabød, at inden Aaret 1856 skulde al Tiende være omsat til faste aarlige Ydelser. Ved en senere Lov, fra 1860, blev Forholdet yderligere ordnet.

Dette var den første store Tiendereform, som Landbrugets Udvikling havde gjort nødvendig. Dens Gennemførelse hører nu helt Historien til, og vi lever paa dens Resultater. Al Tiende, baade Præste-, Kirke- og Kongetienden, er omskrevet til uforanderlige Ydelser, enten af saa og saa mange Tønder Korn — in natura eller efter Kapitelstakst — eller af en bestemt aarlig Pengesum. Det har vist sig at være en overordentlig stor Vinding for de tiendeydende Bønder. Hvis den gamle Erlæggelsesmaade endnu havde været i Kraft, vilde det aarlige Beløb, der skulde erlægges af Høstudbyttet, være omtrent 3 Gange saa højt, som det er nu. I Virkeligheden vilde dette Tilfælde ikke være indtruffet, thi Tiendepligten

vilde da have dæmmet stærkt op for den Udvikling, der nu har fundet Sted i Landbruget.

Den samlede Tiendebyrde udgjorde efter en Undersøgelse, Statens statistiske Bureau anstillede for Aaret 1900, en samlet Sum af omtrent $6^1/_5$ Mill. Kr. aarlig; deraf faldt godt Tredjedelen, $2,_8$ Mill. Kr. paa Præstetienden, lidt under Tredjedelen, $2,_0$ Mill. Kr., paa Kirketienden, og endnu lidt mindre, $1,_9$ Mill. Kr., paa Kongetienden. At de tre Tiender ikke, som man paa Forhaand skulde vente, er fuldstændig ens, beror dels paa forskellige Fritagelser; af Købstædernes Landdistrikter og af det bornholmske Hartkorn svares saaledes ikke Kongetiende, men vel Kirke- og Præstetiende; dels paa de mange i Hovedtienderne og navnlig i Præstetienden indsmeltede Smaaafgifter; dels endelig paa, at man, hvor Kirke- og Kongetienden — tidt gennem flere Aarhundreder — har været opkrævet under ét, ikke har set sig i Stand til helt at skelne dem fra hinanden. Imidlertid er det ikke hele dette Beløb, som Tiendeyderne Aar efter Aar i Virkeligheden maa udrede. I ikke faa Tilfælde er nemlig Kirke- og Kongetienderne gaaet over i Ydernes egen Besiddelse. De har paa én Gang Pligt til at yde og Ret til at nyde den Tiende, som hviler paa deres Jord, hvad der i Praksis vil sige, at Tienden er bortfaldet for deres Vedkommende; dog har de i deres Egenskab af Tiendeejere visse Forpligtelser, til at svare Skat til Staten af deres Tiendeindkomst, til at holde Kirken vedlige osv. Af Kongetienden er paa den Maade henved Femtedelen, af Kirketienden godt Fjerdedelen overgaaet i Ydernes Eje. Tilbage bliver saaledes Tiender til et Beløb af $5^1/_8$ Mill. Kr. om Aaret, som udredes til fremmede. Hvorledes dette Beløb fordeles mellem private Godsejere og offentlige Institutioner, er desværre ikke oplyst. Den aarlige Afgift af hver Tønde tiendeydende Hartkorn regnes i Gennemsnit til omtrent 20 Kr., men der er store Forskelligheder mellem de enkelte Ejendomme. De ganske smaa Tiendeydere udgør det langt overvejende Flertal; af hver 100 Tiendeydere svarede de 31 mindre end 1 Kr. i Kirketiende og de 33 mellem 1 og 5 Kr., gennemgaaende altsaa indtil 15 Kr. i de tre Tiender tilsammen; kun for godt Tredjedelen af danske Tiendeydere, 55,000 ialt, spiller Tienden saaledes nogen større økonomisk Rolle; for de to Tredjedeles Vedkommende, 97,000 ialt, betyder dens Afskaffelse eller Vedbliven kun et meget underordnet økonomisk Spørgsmaal. Af den Tiende, der udredes til andre end Tiendeyderen selv, svares omtrent fire Femtedele i Penge efter hvert Aars Kapitelstakst paa Kornet; det

er særlig Byggen, der er lagt til Grund for Beregningen. Staten har ved Skattepaalæg jævnstillet Tiendenydelsen med Besiddelsen af faste Ejendomme; der hviler paa Tiendeejerne en Landskat, som aarlig indbringer omtrent 1/4 Mill. Kr.

Endnu for en Menneskealder siden var den nu fremherskende Erlæggelsesmaade, efter Kapitelstakst, rationel og hensigtsmæssig. Saa længe det danske Landbrug overvejende var anlagt paa Produktion af Korn til Afsætning, var Kornprisen en naturlig Maalestok for Tiendens Beregning. Tiendebyrden steg eller faldt i samme Grad som Kornpriserne, det vil sige i samme Grad som Bondens Hovedindtægter steg eller faldt. Men efterhaanden som Produktionen af Korn til Salg er traadt i Baggrunden, er denne Maalestok blevet irrationel. Stigende Priser paa Korn, og ikke mindst paa Byg, betyder i Almindelighed -- og særlig for de mindre, tiendepligtige Landbrugere — forøgede Udgifter til Foderstoffer, men samtidig en forøget Tiendebyrde; synkende Kornpriser betyder lavere Driftsudgifter, men samtidig ringere Tiendebyrde. Forholdet er urimeligt og unaturligt, og ikke blot fra Tiendeydernes Side set, men ogsaa fra Tiendetagernes, idet her — i det store Landbrug — Kornsalget endnu indtager en større Plads, saa Forholdet bliver ganske det omvendte; højere Salgsindtægter ledsages af højere Tiendeindtægter, lavere Salgsindtægter af lavere Tiendeindtægter.

For saa vidt er Paastanden om Tienden som en uretfærdig Afgift, der rammer ubillig og vilkaarlig, fuldstændig rigtig og Bestræbelsen for at faa den glidende Ydelse afløst enten mod en fast aarlig Pengesum eller mod en Udbetaling én Gang for alle, berettiget og tidssvarende. At en saadan Afløsning vanskelig kan tænkes almindelig gennemført uden Statens Mellemkomst, er en Selvfølge, og det er med god Grund, at der stilles Krav i saa Henseende. Men herfra og til de Krav, der nu stilles til Statskassen, er der et saare vidt Spring.

Det er da heller ikke med det økonomiske Hensigtsmæssighedshensyn, at Fordringen om Tiendeafløsning motiveres, men med Følelsen af den begaaede sociale Uret. Bonden føler sig som en Mindremand i Forholdet til Godsejeren, der baade selv er tiendefri og tilmed ofte nyder den Tiende, Bønderne maa yde. Stærkest er denne Følelse trængt frem, efterhaanden som Fæstesystemet er gaaet tilbage og Bønderne er blevet Selvejere. Det er en Følelse af rent instinktmæssig Karakter, der dukker op, da Bondestanden vaagner til politisk Bevidsthed, og vokser med dens stigende Ind-

flydelse over det offentlige Liv. Den kom til Orde under Bondevennebevægelsen i 1840'ene; i Venstres Program af 1872 ytrede den sig i Form af Kravet om „Ret til en lempelig Afløsning af de bestaaende højst ulige og trykkende Tiendebyrder"; og i den sidste halve Snes agrariske Aar har den med overmaade Styrke gjort sig gældende paa Rigsdagen.

Hovedbestræbelsen gaar altsaa ud paa en Egalisering af Tienden, saaledes at Bondejorden i denne Henseende kommer til at staa ens med Herregaardsjorden. Men naar man begrunder denne Bestræbelse med den i gamle Dage øvede Uret og samtidig rejser Krav om, at Statskassen — det vil sige hele Samfundet — skal bringe store økonomiske Ofre, for at Bønderne kan slippe fri for Tiendebyrden, da er det lidet konsekvent. Thi den Uret, der i sin Tid blev begaaet, blev ikke begaaet af Staten imod Bønderne, men af Adelen og Godsejerne imod Stat og Kirke. Det er det offentlige, der har Erstatningskrav at gøre gældende imod det store Hartkorn, dels fordi det væltede Tiendepligten af sig, dels — dog med mindre Styrke — fordi det tilegnede sig Nydelsen af de Tiender, der var bestemt til Fremme af det almindelige kulturelle Liv. Det offentlige har set sine Indtægtskilder mindskes ved den Uret, Adelen i sin Tid begik; ingen Bonde er blevet fattigere derved. Naar Bondestanden nu som Motiv for sit Forlangende til de offentlige Midler henviser til den Plyndring af de offentlige Midler, Adelen for 3—400 Aar siden iværksatte, da er det kun Røverlogik.

Og selv om det virkelig var muligt at paavise nogen Uretfærdighed, som engang i en fjern Fortid — Kristoffer af Bajerns eller Knud den helliges Tid — skulde være øvet imod Bønderne, saa vilde det dog være mere end usandsynligt, at den nuværende Bondestand havde nogen Slags moralsk Ret til at kræve Erstatning. Den gamle Uret vilde forlængst være udlignet gennem Køb og Salg, efterhaanden som Gaardene var gaaet fra det ene Slægtled af Ejere til det andet. Allerede for Aarhundreder siden er Tienden ophørt at være en egentlig Skat, som Jordens Indehavere maa svare, og blevet en fast Grundbyrde, en Prioritet, som indestaar i Jorden og maa forrentes til Prioritetsejerne. Den, der har overtaget en Gaard, har regnet med dens Tiendepligt og kun været villig til at overtage den, naar Tienden blev trukket fra ved Vurderingen. Naar der af én Gaard skulde udredes Tiendedelen af dens Udbytte, medens en anden var afgiftsfri, var den første under ellers lige Forhold en Tiendedel mindre værd i Handel og

Vandel end den sidste. Sælgerne maatte tage Skaden; de kunde ikke vælte den over paa Køberne. Uretfærdigheden er for længe siden ude af Sagaen; den har ramt det første Sæt Ejere, medens alle de senere er gaaet fri. Det er lidet sandsynligt, at nogen nulevende dansk Bonde vilde have en Øre mere i Indtægt, om Tienden aldrig var blevet paalagt den Jord, han ejer.

Heraf følger det ogsaa, at en Egalisering af Tienden paa den Maade, at den nu herskende Tiendepligt bortfalder mod en større eller mindre Erstatning til Tiendenyderne, er en ret ørkesløs Bestræbelse, som Bondestanden i det lange Løb vil have liden eller ingen økonomisk Fordel af, og til hvis Gennemførelse det er uforsvarligt at kræve større Ofre fra Statskassens Side. Tienden er af en helt anden Natur end de egentlige Skatter, der hviler ud over hele Befolkningen, og hvis Formindskelse betyder en positiv Fordel for Yderne. Hvis Tolden paa Kaffe, Kul og Petroleum ophævedes, vilde det betyde en aarlig Indtægtsnedgang for Statskassen af godt 6 Mill. Kr., netop saa meget som Tienden udgør; men hele dette Beløb vilde — under normale Forhold — blive til varigt Gode for Forbrugerne, i Form af lavere Priser paa de tre Varer. Ganske modsat med en Afskaffelse eller Formindskelse af Tienden. For de nuværende Ejere af tiendepligtig Jord vilde det vel være en stor Fordel, idet deres Indtægter vilde stige. Men saa snart Gaarden skiftede Ejer, vilde Fordelen forsvinde; Gevinsten vilde opsuges af Kapitalen og ikke komme Landmændene til gode. Den Gaard, der var blevet lettet for en Tiendebyrde af t. Eks. 100 Kr., vilde — under Forudsætning af en Rentefod paa 4 Procent — vokse i Pris med 2500 Kr. Køberen vilde være nødt til at give en saa meget højere Købesum, Arvingen til at udrede saa meget mere til sine Medarvinger. Der maatte optages et saa meget højere Laan i Ejendommen, og efter en Aarrækkes Forløb vilde Bønderne have det samme eller meget nær det samme Beløb at udrede om Aaret i Prioritetsrenter, som de før udredede i Tiendepenge. Forskellen vilde være den rent ydre, at Beløbet blev erlagt i Banken og Kreditforeningen i Stedet for paa Godskontoret og i Præstegaarden. Det vilde være Sisyfusarbejde, der var gjort. Det Tilskud, Staten maatte yde, vilde være en slet og ret Foræring til de nuværende Ejere af Jorden, men hverken gavne Bondestanden som Klasse eller Landbruget som Erhverv. Naar der hertil maatte lægges Beslag paa en væsentlig Del af Statens Indtægter, hvad der let kommer til at betyde enten Stagnering i det sociale Reformarbejde eller for-

øget Skattebyrde paa andre Punkter, er der al Grund til at tro, at den haabede Vinding forvandler sig til Tab, ikke blot for Samfundet som Helhed, men endog for selve Bondestanden.

Baade historisk og økonomisk set vilde da den mest retfærdige og rationelle Form for en Udligning af Forskellen være den — ikke at hæve Tiendepligten for de nu tiendepligtige Jorder, men at udstrække den til de nu tiendefri, idet man samtidig drog Nydelsesretten til de Tiender, der nu er i privat Besiddelse, over til det offentlige. Staten vilde herved kunne skaffe sig et saare værdifuldt Aktiv, en Prioritet, hvis Renter vilde sætte den i Stand til i høj Grad at udvide sine sociale og kulturelle Funktioner. For Bondestanden vilde derved opnaas, at al Ulighed, alle Minder om Fortidens virkelige eller indbildte Uret, forsvandt; for Godsejerne vilde det være et Tab én Gang for alle, for hvilket der kunde ydes dem delvis Erstatning.

Om den juridiske Berettigelse til disse Skridt kan der vanskelig tvivles. Vel vilde Ophævelsen af Tiendefriheden være et Brud paa gamle Lovbestemmelser, men for al Lovgivning gælder den Regel, at ved Lov kan Lov omstødes. Og Tiendefriheden er jo selv kun vundet ved Brud paa ældre Love. Der vilde her blive Tale om et Skattepaalæg til det offentlige Bedste, et Skattepaalæg, der ikke ramte mere uretfærdig end enhver anden ny Skat. Og tilmed kan de to Tillægsbestemmelser i Danske Lov, den, at de tiendefri Sædegaardsejere skal give Præsterne frivillige Gaver, og navnlig den, at de skal indestaa for deres Fæstebønders Tiendeydelse, i Følge med Tidens almindelige Udvikling antages for at være praktisk bortfaldne, og det er da en Konsekvens, at ogsaa den Tiendefrihed, der var betinget heraf, bør falde bort. Et Folketingsudvalgs Flertal har da ogsaa i Samlingen 1872—73 paa given Foranledning udtalt, „at den ved D. L. 2—23—11 givne Tiendefrihed retfærdig bør kunne ved Lov paabydes at ophøre uden andet Vederlag end Ophævelsen af de særlige Forpligtelser, som Lovstedet til Gengæld paalægger den vedkommende“. En Parallel til en saadan Fremgangsmaade har man i Loven af 1850, der udjævnede Forskellen mellem det privilegerede og det uprivilegerede Hartkorns Skattebyrde; der udbetaltes her Erstatning for den paabudte Forhøjelse af Skatterne for det privilegerede Hartkorn, men en Erstatning, der gennemgaaende langtfra stod i Forhold til den virkelige Forøgelse i Byrderne. Ejerne af ukomplette Sædegaarde fik et Beløb, der svarede til 20 Gange den nye Skat, Ejerne af komplette Sædegaarde

et Beløb, der kun svarede til 15 Gange Skatten, og Indehaverne af Grevskaber og Baronier fik slet ingen Erstatning.

Noget anderledes stiller Forholdet sig over for de privates Ret til at oppebære Tiender; her kan der med større Ret gøres Erstatningskrav gældende. Thi denne Ret maa juridisk som økonomisk nærmest anses for en Prioritet, som vedkommende er i Besiddelse af, og som kun kan berøves ham i Henhold til Grundlovens Ekspropriationsbestemmelser. Staten har erkendt det ved at paalægge Tiendenydelsen ikke blot Skat, men ogsaa Bankhæftelse i Lighed med anden fast Ejendom. Paa Erstatning i samme Udstrækning som for almindelig, privatretlig Ejendom vilde der dog ikke kunne rejses Krav; det er indlysende, at Tienden snarest indtager en Mellemstilling mellem Privatejendom og Forlening. En højst mærkelig Bestemmelse i Tiendeloven af 1810, hvorved Tiendepligten afskaffedes for Skoleloddernes Vedkommende uden nogen som helst Erstatning til Tiendeejerne, giver et Præcedens for rent vederlagsfri Ekspropriation. Og lige indtil de sidste 5 Aar var der fra Venstres Side ikke Tale om det fulde, 25-dobbelte, Vederlag ved tvungen Tiendeafløsning, men kun om et 18-, højst 19-20-dobbelt. I Praksis er da Tiendenydelsen heller ikke blevet vurderet efter den normale Rentefod; det har ikke været sjældent, at Tiender er blevet solgte til kun 16 Gange deres aarlige Beløb, og det i Tider, hvor Renten var yderst lav, saa en Kapitalisering med den som Maalestok vilde have givet op imod den dobbelte Værdi.

Forsøg paa at naa til en Udjævning ved at udstrække Tiendebyrden til de Jorder, som i sin Tid undrog sig den, er kun en enkelt Gang blevet gjort. Det var i Rigsdagssamlingen 1870—71, at den radikale Geert Winther indbragte et Forslag i denne Retning; det blev paa ny i noget ændret Skikkelse indbragt i 4 følgende Rigsdagssamlinger, men uden at naa videre end til første Behandling. Det var ret beskedent, drejede sig kun om Præstetienden, fastsatte en 10- à 15-aarig Overgangstid med gradvis Stigning af den ny Byrde, gav Nedsættelse af en Tredjedel i Tiendebeløbet for de Sædegaardsejere, der straks vilde svare det fuldt, og henstillede at anvende den lavest mulige Takst ved Paaligningen. Forslaget fandt imidlertid ingen Jordbund; det blev den anden, langt mindre retliniede og mindre vidtrækkende Vej, at afløse Tienden for de nu tiendepligtige Jorders Vedkommende, man er søgtfrem ad.

Tanken om tvungen Afløsning af Tienden blev først fremsat i et Lovforslag, der i Samlingen 1851—52 ved privat Initiativ ind-

bragtes i Landstinget. Det gik ud paa en samtidig Afløsning over hele Landet, saaledes at Tienden — med Fradrag af de paa den hvilende Skatter — kapitaliseredes ved Multiplikation med 25; denne Afløsningssum skulde saa udbetales Tiendeejerne i 3½ og 4 Procents rentebærende Obligationer, der forrentedes og amortiseredes af Tiendeyderne ved aarlig Indbetaling af 4½ og 5 Procent. Højst ejendommeligt er det nu, med de sidste Aars Afløsningsforslag i Erindring, at læse den Betænkning, hvori det nedsatte Udvalgs Flertal fraraadede Forslagets Vedtagelse; der henvistes her til de Ofre, Staten maatte bringe ved forøgede Administrationsomkostninger og ved at give Afkald paa Tiendeskatten — forsvindende Ofre imod dem, der nu kræves.

En Snes Aar senere, i Rigsdagssamlingerne 1871—72 og 1872—73 — altsaa samtidig med det nysnævnte Geert Wintherske Forslag — kom et nyt Forslag frem i Folketinget, med Bestemmelse om tvungen Afløsning, saafremt enten Tiendeejeren eller Tiendeyderen krævede det, og Kapitalisering til fuld Erstatning, udbetalt i Statsobligationer, der sikrede Tiendeejeren en Rentė af samme Størrelse, som Tienden hidtil havde beløbet sig til. Ogsaa her var det Princip lagt til Grund, at det blev Tiendeyderne, som i alt væsentligt skulde bære Omkostningerne ved Afløsningen, medens Staten nærmest kun traadte til som Mellemmand.

Saa gik der igen en Snes Aar, inden Tanken dukkede op paa ny, men denne Gang med en ganske anden Styrke. Den havde nu bag sig to stærke og skolede Bondepartier, der kæmpede om det politiske Førerskab i Landet og vidste deres Vælgeres økonomiske Interesser i høj Grad tiltalte ved Udsigten til en for dem gunstig Afløsning af den gamle ildesete Afgift.

I Rigsdagssamlingen 1893—94 behandledes to forskellige Forslag, det ene stillet af Christensen-Stadil, det andet stillet fra moderat Side. Det første var baseret paa tvungen Afløsning og rejste ret store Krav til Statskassen, men lod dog Tiendeyderne bære den væsentlige Byrde og holdt sig endnu paa det tidligere Venstrestandpunkt, med kun delvis Erstatning til Tiendeejerne; Afløsningssummen regnedes til 20 Gange Tiendens Beløb, udbetalt i Statsobligationer til Kurs, og da den daværende Kurs var betydelig under Pari, vilde det i Virkeligheden kun svare til en Erstatning af omtrent det 19-dobbelte. Tiendeyderne skulde 25 Aar igennem svare den daværende Afgift, hvorefter Ydelsen skulde bortfalde. Det moderate Forslag, som blev til Lov, var baseret paa frivillig Over-

enskomst mellem Tiendeyder og Tiendeejer; naar en saadan er truffet, skal Staten træde til og ikke blot betale Omkostningerne, men tillige renoncere paa Skatten af vedkommende Tiende og give Tiendeyderne Laan til Afløsningen, mod en aarlig Ydelse af 4 Procent, hvoraf $3^1/_2$ Procent af det til enhver Tid skyldige Beløb regnes som Rente, Resten som Amortisation. De Fordele, Staten herved byder saavel Tiendeyderen som Tiendeejeren, er i Virkeligheden ikke smaa. Dog er Loven blevet lidet benyttet. Grunden er tildels den, at Rentefoden i de nærmest følgende Aar var saa overordentlig lav, som den var; Tienden vilde følgelig fordres kapitaliseret til et meget højt Beløb, hvad der ganske naturlig gjorde mindelige Overenskomster vanskelige; navnlig er Grunden dog den, at Bønderne har foretrukket at vente paa de langt større Fordele, der stilledes dem i Udsigt.

Thi man var imidlertid begyndt at byde over. I det Folketingsudvalg, der var nedsat til Tiendelovens Drøftelse, havde et Mindretal, blandt hvis Medlemmer Alberti var, afgivet en Betænkning, hvori det kommende Lovforslag skitseredes. Og i de følgende Aars Agitation stilledes dette Perspektiv stærkt i Forgrunden. Kritikken af den vedtagne Lovs Utilstrækkelighed var et af de Vaaben, der fældede de Moderate. Og det var da rimeligt, at man rundt i Landet biede paa de gunstigere Vilkaar, der lovedes.

I Samlingen 1898—99 indbragte Alberti første Gang sit Tiendeforslag; det naaede ikke til Behandling, men blev indbragt paa ny i næste Samling og vedtoges uden Udvalg i Folketinget, men naaede ikke igennem Landstinget. Sammen med de øvrige Forslag til Reformer af Skattevæsenet var det i 1900 undergivet Folketingskommissionens Behandling, hvorefter det paa ny blev indbragt.

Vi ser her det agrariske Standpunkt i Renkultur. Det var Hensynet til de tiendeydende Bønder, der var det enebestemmende, og Statskassen, som var udset til Offer. Bønderne skulde slippe for den Byrde, de bar, og for at dette kunde ske, maatte Byrden væltes over paa hele det øvrige Samfund. De Godsejere, hvis Forfædre havde begaaet Uretten, skulde have fuldt Vederlag for alt, hvad de maatte give Afkald paa.

Ifølge Forslaget skulde Tienden være Genstand for tvungen Afløsning, hvor det krævedes enten af Tiendeejeren eller af et saa stort Antal Tiendeydere, at de repræsenterede mindst to Tredjedele, ikke blot af paagældende Tiendeydere, men ogsaa af den Tiende, om hvis Afløsning Talen var. I første Tilfælde skulde der udredes

en Erstatning af 22, i sidste Tilfælde af 24 Gange Tiendens Beløb, uden Fradrag af de paa Tienden hvilende Skatter, dog saaledes, at der henlagdes en vis Del af Kirketienden til Kirkens Vedligeholdelse. Men af denne Erstatningssum skulde Tiendeyderne kun udrede henholdsvis 16 eller 18 Gange Tiendens nuværende Beløb; Resten, de 6 Gange, skulde udredes af Statskassen, der tillige skulde afholde Omkostningerne og yde Tiendeyderne Laan til Afløsningen mod 4 Procent aarlig, hvoraf $3^1/_4$ Procent af det til enhver Tid skyldige Beløb var Rente, Resten Amortisation. Dog skulde den direkte Udbetaling af de 6 Gange det afløste Beløb ikke kunne overstige 1 Mill. Kr. aarlig.

Forslaget var forbløffende dristigt. Det betød et hidtil uhørt Attentat paa Statskassen. Tænker man sig hele den Tiende, der udredes til andre end Yderne selv, afløst efter dets Bestemmelser, vilde det kræve et samlet Statstilskud af 32 Mill. Kr.; dertil kommer saa Afstaaelsen af den nuværende Statsskat, hvad der svarer til et Kapitaltab af 6 Mill. Kr.; fremdeles det sandsynlige Kurstab for Staten ved Laan til en Rentefod af $3^1/_4$ Procent — i Aarene 1899—1902 var Januarkursen paa $3^1/_2$ Procents Statsobligationer gennemsnitlig $95^3/_4$, og en Vedvaren af denne Kurs vilde have voldt et Tab paa Statslaanene af over 10 Mill. Kr. Regner man til disse 48 Mill. Kr. Udgifterne til Administration og deslige, naar man sikkert op over 50 Millioner Kr. som det samlede Tab for Statskassen. For de nuværende Ejere af tiendepligtige Gaarde vilde denne Sum komme som en ren Gave. Den Bonde, der før svarede 100 Kr. i Tiende, vilde pludselig faa sin Ydelse nedsat til 72 — eller, hvis det skete paa Tiendetagerens Initiativ, endog kun til 64 — Kr.; og efter nogle og halvtredsindstyve Aars Forløb vilde denne Afgift være amortiseret og Gaarden være tiendefri, saa der kunde kræves en saa meget højere Overtagelsessum af den følgende Ejer. For Tiendeejeren vilde det hele være til megen Fordel. Afventede han rolig det Tidspunkt, hvor Yderne satte sig i Bevægelse for at plukke Guldæblet, vilde han se sin urørlige og derfor mindre værdifulde Prioritet omsat i sit fulde Beløb til en mobil og derfor højst værdifuld Kapital. Paa dette Punkt, angaaende Vederlagets Størrelse, var Fornægtelsen af det tidligere Standpunkt den mest komplette. I 1872 havde Venstre udtalt sig for et Vederlag af 18 Gange, under Henvisning til, at Tiendepligten ikke „kan stilles lige med privatretlige, efter Kontrakt overtagne Forpligtelser"; i 1893 havde Venstre talt for en Erstatning af kun 19 Gange Tiendens Beløb og

stærkt betonet, „at det, at en Mand, der besidder en Ejendom, har en Tiende, er ikke ganske det samme som at have en sikker Kapital, thi Lovgivningsmagten har altid tidligere stillet sig saaledes overfor Tiendeejerne, at der paa forskellig Maade er sket Indgreb i denne Ejendom". Forklaringen paa dette Omslag gav et af Venstres menige Medlemmer i et ubesindigt Øjeblik; man frygtede for Modstand fra Landstingets Godsejere, og Forslagsstillerne havde derfor villet „gøre et alvorligt Forsøg paa, om de ikke ved paa dette Omraade at give rigtig god Smørelse kunde faa Forslaget til at glide."

Imidlertid gik Tiden, uden at Forslaget gled; saa kom det ny Ministerium og med det et nyt Forslag, mere vidtgaaende end noget af de tidligere. Princippet fra det ældre Forslag var forladt, i Stedet for Afløsningstvang, hvor det krævedes af en af Parterne, traadte almindelig tvungen Afløsning over hele Linien. I Løbet af nogle faa Aar skulde al Tiende i Landet være afløst. Hele Processen blev derved mere praktisk; i Stedet for de mangfoldige Enkeltafløsninger kunde træde en Række store, der kunde besørges med forholdsvis faa Omkostninger. Som Følge heraf maatte Erstatningssummen være ens i alle Tilfælde, og Forslaget ansatte den til 25 Gange den nuværende Tiendes Beløb, men med Fradrag af Skatten og de paa Tienden hvilende Realbyrder. Heraf skulde Yderne betale de 18 Gange, Staten Resten — de $^{7}/_{25}$ i Stedet for som i det ældre Forslag de $^{6}/_{24}$. Afløsningssummen skulde af Yderne betales i Form af en aarlig Afgift af $4^{1}/_{2}$ Procent, til Forrentning (med højst 4 Procent) og Amortisation. Til Tiendeejerne udbetales Vederlaget i Obligationer til 4 Procent, udstedt af en Tiendeafløsningsbank, som Staten opretter. Statens samlede Tab anslaas — lavt regnet — til omkr. 40 Mill. Kr.

Hvor abnormt Principet med det store Statstilskud er, ses bedst ved det sindssvagt logiske Andragende, derfra et stort Antal Sogneraad er indbragt: At ogsaa de Tiendeydere, som allerede har købt deres Tiende tilbage, skal have tilsvarende Andel i Statstilskudet.

Paa dette Stadium staar Tiendespørgsmaalet nu. Som ved det ældre Forslag er det en kolossal Fordel for den nuværende Bondestand, der søges tilsjakret ved fed Smørelse til Godsejerne. Det er Prangerpolitik, hvor det øvrige Samfund, der hungrer imod sociale Reformer, maa betale det dyre Lidkøb.

Dette er demokratisk Politik ved Skiftet mellem det 19. og 20. Aarhundrede.

GUSTAV BANG

ET BAD

ERLING STANG var paa Landet i Ferien. Han var 24 Aar, høj, kraftig, næsten atletisk bygget, med en Konstitution som en ung Okse. Og i dette stærke Legeme boede en mild, en reflekterende, men dog stærkt drømmerisk Sjæl. Sommeren var varm, og han badede hver Dag. Ofte baade to og tre Gange; ikke netop for Varmens Skyld; men han vilde i Sommer lære at svømme rigtig godt. Det ærgrede ham, at han, netop han, ikke kunde svømme bedre, end han gjorde.

Han badede i Elven, der var ikke andet. En bred, mægtig Elv. Allerede første Dag fandt han et godt Sted, en rummelig Bugt med saa godt som stille Vand; naar man bare passede paa ikke at gaa saa langt ud, at Strømmen kunde naa En, var der ingen Fare, selv for en Ikke-Svømmer. Han gjorde hurtige Fremskridt, men var ikke sikrere, end at han endnu havde denne besynderlige Kuldefornemmelse i Mavehulen, naar han vidste, at han var paa dybt Vand.

Han havde badet en Gang i Formiddag. Men maatte ned i Eftermiddag ogsaa. Det havde blæst baade i Gaar og i Dag; ikke nogen Vind at snakke om, bare en sval Luftning. Men den var jævn og vedholdende og havde staaet i en og samme Retning hele Tiden, omtrent tvært paa Elven, mod den Bred, hvor Badebugten laa.

Erling var alene. Han vader ud, dukker og lægger sig til at svømme. Han svømmer frem og tilbage og rundt omkring uden at hvile, idet han vil øve sig i at være udholdende. Ikke før han

er saa træt i Overarmen, at den smerter, søger han Bund. Dog han skal ikke paa Land endnu. Naar han har hvilt lidt, vil han træde Vande, det maa man ogsaa kunde. Han vader ud igen, til Vandet staar ham akkurat under Hagen og begynder at træde. Det gaar bra; men han bliver hurtig træt. Holder inde og vil i Land. Han leder med Foden efter Bunden, finder ingen og gaar under, idet han svælger en god Del Vand. I Øjeblikket mister han aldeles Aandsnærværelsen og kaver vildt med alle Lemmer; men faar sine Sanser saa vidt tilbage, at han søger Redning ad den eneste Vej, hvorved Redning er mulig, nemlig Svømning. Han ser, at Strømmen har sendt ham et godt Stykke ud i Elven, og Rædselen er nær ved at lamme ham. Kræfterne svinder mer og mer, Armene værker ulideligt. Og han svømmer ikke roligt, overlegent, med lange, drivende Tag. Nej, det er halvt Kaving, halvt Svømning og Farten er skral. Flere Gange er der kommet Vand ind gennem Næsen i Stedet for Luft, da han ikke har Kræfter til at holde Hovedet højt nok hele Tiden.

Nu er han til Slut saa langt inde, at han er næsten sikker paa at naa Bund. Men han tør dog ikke standse; thi var der saa ikke grundt, var han fortabt, det følte han. Endelig skraber den ene Taa paa Sandbunden, han faar Fodfæste, vil gaa i Land, men er saa udmattet, at han viger i Knæ og maa krybe ind.

Det er ikke nok, at han føler den tørre Elvebred under sig; forbi sine Klæder kryber han, langt ind paa Marken. Først der er han tryg.

Svimmelheden og Fortumletheden giver sig lidt efter lidt, han rejser sig, finder Klæderne og begynder at tage dem paa, rent mekanisk. Hjernen arbejder udelukkende med denne ene Tanke: Derborte var du helt indi Døden; lidt til, og du var død. Et Minut før var du levende, sund, kraftig, glad, med mange Interesser, med lyse Haab til din lange Fremtid; nu er du død, dit Liv er ikke mere, du er færdig for bestandig, kommer aldrig mere igen; alt er Slut, nu i dette Sekund, med én Gang.

Det var saa overvældende. Han kunde næppe tro det. Han skottede bort paa Stedet, hvor han sank. Der laa Døden, suged ham under — — — han følte Vandets knugende Pres og gyste. — Af Vane kendte han efter, om Gulduret laa i Lommen, og tænkte i det samme: Hvad Værd har Uret naar jeg er død? Og et blegt Smil trækker mat i de blaahvide Læber.

Og videre gik Tankerne: Hvad Værd havde noget, naar han

var død? Et kraftigt, velbygget Legeme? Han lo foragteligt. Hvorfor skulde man anstrenge sig for at udvikle sit Legeme? Naar det er blevet rigtig kraftigt og vakkert, saa dør det pludselig, raadner væk til ingen Nytte. Resultatet af al Træningen, Roningen, Cyklingen er en død Masse. Hvad Værd havde noget? Man har ikke gjort andet Dag efter Dag end at bygge op sin Aand og sit Legeme, gøre begge saa fuldkomne som muligt. Saa en Dag, før man har faaet nydt Frugten af disse aarelange Bestræbelser, kommer Forsynet og dræber En, slukker En ud. Hvem? Han standser, ser tilbage paa Bugten. Var det et Forsyn, som næsten havde dræbt ham dér? Nej. Det var Vandet, et Tilfælde, et rent Tilfælde. Den vedholdende Vind i to Døgn havde drevet Strømmen længere ind i Bugten end vanligt, og Strømmen havde taget ham. Men Forsyn var der ikke. Og hvorfor Satan skulde et Forsyn ville dræbe ham nu? Hvad Interesse kunde Forsynet have af det? Vrøvl! det var Vrøvl. Det var et Tilfælde, intet andet. Og et Tilfælde havde ogsaa reddet ham. Havde han tilfældigvis ikke kunnet svømme saapas, som han gjorde, vilde han tilfældigvis være druknet.

Disse Tanker kom igen, kom stadig igen. Og andre. Og han fik ikke glemme det gyselige Bad. Om Dagen kunde det være borte, længe, længe, ofte hele Dagen. Men næppe var han i Seng, saa kom Hændelsen levende til ham. Fantasien gennemgik den nøjagtigt, Punkt for Punkt, indtil han laa og gisped efter Luft. Han bandede dette: I Morgen Kvæld skal du ikke tænke paa den. I Morgen Kvæld kom, han laa længe og lod Tankerne beskæftige sig med alle mulige Emner. Før han imidlertid vidste af det — naar Aanden var blot slappet og søvnig — var han atter i Badebugten. I Fantasien. For med sit Legeme kom han der aldrig mere. Dødens Gru, som han her havde mødt for første Gang, satte sin klamme Klo i ham og aad sig langsomt ind i hans Sjæl.

Han gjorde sit Arbejde som før; men uden Interesse. Hvad tjente det til, at han var ivrig, arbejdede sig op? Døden sad jo og ventede paa ham. Han smilte overlegent ad de mange Mennesker, som kaved og sled for Vinding, for Ære og Ry. De stakkels Folk. I Dag er de, i Dag slider de. I Morgen ligger de Lig. Bedre da at nyde den stakkede Tid, man har. Og det gjorde han. Han var et stærkt, sundt Menneske; med stærke, sugende Drifter.

Drifterne fik alt det, de vilde have; de fik lidt mere, end de vilde have; thi de blev taget i Nydelsens Tjeneste.

Og i Vinen fandt han en god Ven. Sin bedste Ven, sin eneste. I hans Selskab glemte man alt det stygge; de tyngende Tanker, som man ellers aldrig, aldrig blev kvit, dunsted pludselig væk. Man saa' bare glade Ansigter, ja, man havde de dejligste rosenrøde Drømme; der var idel Glæde, Smil. Alt det grufulde glemte man, endog Døden.

Ja endog Døden. Han, som var hos ham, hvor han stod og gik. Uden om ham, i ham, overalt. Sad han i en Sporvogn, laa Døden sammenkrøben inden i den djævelske Indretning, som de kaldte Motor, eller han strakte sig med gridske, lysende Øjne oppe i den spragende Traad over Ens Hoved. Stod han paa en Dampbaad, kunde han høre Døden sprutte nede i Maskinrummet, eller gik han forud eller agterud, saa' han ham le triumferende nede i Dybet. Gik han paa Gaden, følte han den grinende Benrad under en eller anden løs Tagsten, ja sad han ved sit Arbejde ved Pulten, selv dèr havde han Lemanden ved sin Side. Thi Død og Tilintetgørelse laa jo i den Luft, han indaandede, i den Mad han spiste. Han skyllede Munden med desinficerende Vand flere Gange om Dagen; saa' han en, hvem han troede angrebet af Tæring eller anden smitsom Sygdom, skyede han ham som Pesten, og kom en saadan ind i en Sporvogn eller et Rum, hvor han var, forlod han det øjeblikkelig. Hvert Dødsfald af usædvanlige Aarsager interesserede ham meget, og han lagde sig det paa Minde: For det maatte han vogte sig.

Og den arme Mand tænkte slet ikke paa, at hans egne utøjlede Drifter gav ham en hurtigere Grav end de ufarlige Mikrober.

Han saa med Forbavselse paa de Folk, som glade og frejdige leved sit Liv og lod Død være Død, hvor Djævelen den vilde. Han følte en stigende Trang til at raabe til dem: Men véd du da ikke, at i Morgen kan du være Lig; i Dag, om en Time? Tænk paa det, Menneske, tænk paa det! Men de saa' slet ikke ud til at tænke paa det. Dette begyndte at irritere og ærgre ham. De vil ikke tænke paa det, slog det ham. Eller de behøver ikke at tænke paa det. De har aldrig været i Livsfare, aldrig været ved at drukne. Deres Øjne er ikke opladte. Men mine er det. Jeg véd, hvordan Døden ligger paa Lur efter os. Jeg maa tænke paa det. Og kun jeg. Ingen af de andre. De kan være sorgløse. Men

jeg maa gaa her og vide dette skrækkelige, hele Tiden; kan aldrig blive det kvit. Men de skulde ogsaa vide det, alle sammen. Det skulde ikke være bare mig. Selv Dyrene véd det ikke. Eller véd de det? Han saa' paa Fluerne i Vinduet. De legede, morede sig, elsked; Døden ofrede de aabenbart ikke en Tanke. Han smilte, et lumskt Smil, Øjnene lyste. Nu vilde han vise dem, hvor deres Liv er forgængeligt og kort. Han valgte sig en stor Flue, fulgte dens Bevægelser paa Glasset. Den snuste her og der, legede i Solen. Med et smældende Slag knuste han den. Nu? vidste du det, lille Flue? sagde han højt. Han valgte sig en, dræbte den; valgte sig flere, dræbte dem alle. En Sommerfugl fløj uden for Vinduet. Han aabned og søgte at fange den ind; men det lykkedes ikke.

Ude fik han fat i alskens Insekter og dræbte dem ét for ét. Han brugte den samme Fremgangsmaade: Iagttog dem en Stund, dræbte dem saa i deres livligste Leg. Efter Insekter kom Fugle. Han købte sig et Salongevær og skjulte sig i Skoven. Spurve og yndige smaa Sangere med bedende Øjne, en efter en faldt de for hans Skud. Blev en af Fuglene kun vingeskudt og flagred paa Marken, sprang han feberhed efter den og knuste den under sin Hæl. Gik det op for dem, hvor lidet de havde at glæde sig over og hvor forgæves deres Bestræbelser var?

Monsemand, en skinnende sort Skovkat, Husets Yndling, leved sit tilfredse, dovne Liv. Spiste al den gode Mad, som daglig blev sat frem til den, laa og solte sig i en Kasse paa Gaardspladsen, mødte punktlig op til de natlige Stævnemøder. Véd du, Monsemand, at Sværdet hænger i en Traad over dit Hoved? Erling smilte fult, Monsemand vidste det næppe. Kanske du er død i Dag, Mons, kanske i Morgen. Hvem véd! Katten strakte sig magelig i det varme Solskin og gabede. Erling syntes der var noget saa forunderligt og stort ved den Tanke, at Dyrets Liv laa i hans Haand. Det smagte af Guddom, næsten af Skabelse. Har jeg bestemt, at paa den og den Dag skal du dø, da dør du paa den Dag, Mons, vær sikker paa det. Foreløbig fik Monsemand leve.

Men Livet laa i hans Haand, i hans Haand. Han havde bare at udstrække sin Arm for at standse et hvilket som helst Liv. Dyrs og Menneskers.

Menneskers ogsaa? Men det havde han ikke Lov til, det var strafbart.

Nej, han havde ikke Lov til det, det vidste han nok; men han kunde standse det, han kunde.

Ja, han kunde.

Men det burde de vide, at Døden var saa nær ved dem, hele Tiden. De burde vide det.

Saa lod de nok være med deres Snak og deres dumme Jag, og deres Læggen til Side. Hvad skulde det til i Himlens Navn? I Morgen laa de kanske og stinkede.

Eller troede de det ikke? Se nu denne Kat! Den er frisk og stærk, har øjensynlig et langt Liv foran sig. Men den lever næppe Ugen ud. Ja, dens Liv kunde være forbi nu, i denne Time, om han vilde. Kat, du er i min Vold, kom her!

Katten blev ræd ved hans pludselige Bevægelse og flygted. Han blev med engang rasende: Vover du at løbe din Vej, dit Bæst! og satte efter den. Dyret blev naturligvis endnu ræddere, jog af Gaarde med Halen i Vejret, og smat ind gennem den aabne Dør til Bryggerhuset. Han efter. Paa en Balje laa en Hammer, den greb han i Farten. Katten fandt et Skjulested imellem to Baljer borte i Krogen, dens Øjne stirred grønne og lysende paa ham. Han sparked den ene Balje til Side og hug Hammeren i Hovedet paa Dyret, saa det sang i det. Dyret segned og blev liggende stiv. Han stod afventende. Da det saa pludselig begyndte at sprælle igen, hug han atter; det klask i Hjernen. Katten sprælled endnu, han hug igen og hug igen. Endelig var Dyret dødt. Han ser paa det. Hovedet er en blød Masse. Synet gør ham ikke godt, det levrede Blod er væmmeligt. Med ikke liden Overvindelse tager han den døde Krop i Halen, putter den i en Sæk og skjuler den.

Nej, Menneskenes Dumhed er da rent grænseløs. Hvad tænker de paa, de Folk? Eller hvorfor tænker de ikke? Deres idiotiske Latterlighed er til at ærgre sig syg over. En saadan tanketom Madstrævtilværelse, en saadan hjerneløs Griseeksistens. De er som Okser i Tøjr, der intet andet Maal har end at æde sig Cirkelen rundt. Man føler en ubetvingelig Lyst til at give dem et ordentlig Slag i Panden og raabe: Vaagn op, dit Fæ! Er der intet andet, der kunde fange din Interesse, end bare det at grave til dig saa meget som muligt af jordisk Gods? Døden f. Eks. Har du aldrig tænkt paa Døden? Har du aldrig tænkt paa, at kanske i Morgen ligger du Lig? Tænk paa det, min gode Mand, tænk paa det.

Hvad hjælper dig saa al din skraben og graven til dig? Hvad skal du da gøre med det, som du med saa stor Møje og under saa mange Savn har samlet sammen? Kan du tage det med i Graven, gamle Mand? Nej det kan du ikke. Opgiv denne elendige Tænken paa dine fattige Ejendomme. Spyt de Tanker ud, riv dem ud og tramp paa dem, de er daarlige Tanker. Tænk paa din Død, som jo maa være nær forestaaende, saa gammel, som du er, tænk paa den. Manden gør mig rasende. Se paa ham, se paa ham! Han er gusten og gul af Alder, tandløs og næsten lam. De stive Ligfingre, dækket af en størknet, sprukken Slimhud skælver saa, at han ikke kan spise alene. Men alligevel, alligevel siger jeg, sidder denne Mand Dag efter Dag og gør Forretninger. Han køber og sælger, sælger og køber. Han er rig, ejer store Tomter og mange Huse. Hver Dag kommer Folk til ham, Sagførere og Bygmestre for at underhandle og købslaa. Kontrakter underskrives, Oldingen faar Pennen mellem de skælvende Knokler og kradser med Møje sit Navn. Og om Kvælden sidder han og læser igennem disse Kontrakter og disse Regnskaber. Han læser ikke andet, har ikke Interesse for andet. Han tænker bare paa sine Tomter og sine Huse og sine Penge; hvordan han skal tjene flere, tjene endnu flere.

Er det ikke en Forargelse.

Denne Mand, dette halve Lig giver ikke Døden en Tanke. Han taler, han optræder, som havde han endnu et helt Liv foran sig. En burde rive ham voldsomt ud af hans Illusion, han kunde trænge til det. Skrige til ham: I Morgen begynder du at raadne op, gamle Tomtesen! Saa faar du en Tomt til. Men den kan du ikke sælge.

I Dag var jeg atter inde hos Oldingen. For en mistænksom gammel Ræv. Hans smaa grønne Øjne suger sig fast ved En og forlader en ikke et Øjeblik. Han ser ud, som tror han, at alle Mennesker er Skurke; selv er han formodentlig den største. Netop nu er han helt optaget af en stor Spekulation. Det er naturligvis Tomter. Et helt Kvarter vil han købe, som han mener vil stige stærkt i Værdi i Løbet af en Del Aar. Og naar han mener noget, saa bliver det saa, det véd man.

Men dette er det, han er saa optaget af. Denne Gnier sætter sine Penge i noget, som først vil bringe ham Fordel om flere Aar. Oldingen regner paa at ville leve alle disse Aar, ja mange endnu. Gid han døde snart, meget snart, i Morgen! Han burde dø snart.

For en Fryd det vilde være at kunne stille sig foran ham og sige til ham, sige det saadan, at han maatte tro det: Du gamle Mand! Elendige snæversynte Pengesæk! Hold op med dine Spekulationer og dine Tomtesalg og tænk paa dig selv og dit Liv. Thi om tolv Timer er du død. Forstaar du? Død! Jeg skulde have Lyst til at se hans Ansigt da. Ha-ha! hvor han vilde krympe sig den gamle Knark. Jeg tror, jeg vil skræmme ham med det en Dag, naar han er alene, skræmme ham ordentlig. Ja, jeg vil gøre det

Erling blev aldeles besat af denne Idê. Kvæld efter Kvæld gennemgik han i Fantasien, hvorledes han traadte pludselig tæt hen til Oldingen og skreg: Om tolv Timer dør du, gamle Mand! Mandens Grimacer, hans Angest, hans Værgen for sig med Hænderne — — — Erling lo, saa han rystede.

Erling var ofte inde hos Gamlingen nu, næsten hver Dag. Men altid havde der været nogen til Stede. Erling maatte smile, det klukkede i ham, hver Gang han var derinde; han gottede sig til at faa se Knarkens Ansigt.

Endelig en Dag var Oldingen alene. Erling afleverede de Papirer, han skulde. Mandens Øjne var som altid fæstede stift paa ham. Erling blev staaende og saa' paa ham et Øjeblik, halvt smilende. Saa tog han et pludselig Skridt tæt ind til ham og raabte, skreg skingrende lige ind i hans Fjæs: Om en Time dør du, dit gamle Bæst! Manden sprat i Stolen trods sin Lamhed, kaved vildt med Hænderne og hylte med sin hæse Røst: Mord! Mord! Ved at se Manden, ved at høre disse Raab var det som pludselig en Vulkan spruted i Erling. Han greb lynsnart en tung Brevpresser og hug Manden saa voldsomt i Hovedet, at den sank ind i Hjernen.

SIGMUN REIN

ESKIMOBREVE

Der gives som bekendt endnu rigtige Eskimoer — baade i Østgrønland og allernordligst paa Vestkysten (Cap York) og vestover langs Kanadas nordligste Kyster — Eskimoer, der stadig lever et temmelig upaavirket, oprindeligt Naturliv som hedenske Jægere og Fangere i Lighed med de Grønlændere, Hans Egede fik at se, da han for 182 Aar siden lykkelig kom i Land paa Grønlands barske Kyst.

Men hvis der findes nogen der tror, at de danske Vestgrønlændere endnu er vilde, uciviliserede Mennesker, saa vil utvivlsomt de følgende Breve være i Stand til at bibringe ham en anden Mening. Selv de, der ellers tiltror disse vore fjerneste Landsmænd en Smule Kultur — uden for øvrigt at have faaet Lejlighed til at sætte sig ret ind i Forholdene — vil som oftest huse ret taagede Begreber om, hvordan de Mennesker egentlig er beskafne. Den, der skriver dette, fik i alt Fald først Klarhed i sine Begreber herom, da han kom til Grønland og trængte sig ind iblandt de indfødte. Først da indsaa jeg, hvor lidt jeg før havde forstaaet dem og vidst om dem.

I deres eget Land, paa deres egne Kyster skal disse ejendommelige Naturbørn ses for ret at forstaas. Det er ikke svært at komme i Lag med dem, de er glade for Besøg og glade for en Samtale i deres eget Sprog. Den Sky for den fremmede, som de viser den første Dag, er borte den næste, blot man er venlig mod dem. Jeg boede hos dem i deres Hytter i flere Maaneder, levede, arbejdede og legede med dem. Jeg fik set ikke saa lidt af deres

Skikke og deres Kultur paa nærmere Hold i Løbet af det Aars Tid, da jeg gennemstrejfede Nordgrønlands beboede Kyster.

Fra de mange eskimoiske Venner, jeg vandt mig i den Tid deroppe, har jeg i Sommer modtaget en ganske ordentlig Hoben Breve, meget forskellige af Ydre som af Indhold, men hvert af dem paa sin Maade et Vidnesbyrd om den danske Kultur, der i Aarenes Løb er blevet indpodet paa den eskimoiske Stamme.

De grønlandske Kateketer, der paa én Gang er Skolelærere for Eskimobørnene og Hjælpepræster for de danske Missionærer, faar deres Uddannelse i selve Grønland, idet der her findes to gejstlige Seminarier, det ene ved Godthaab i Sydgrønland, det andet, nylig genoprettet, 75 Mil nordligere, ved Jakobshavn i Nordgrønland (Diskobugten). Kateketens Uddannelse, der foregaar paa Missionens, d. v. s. Statens Bekostning, varer c. 5 Aar og svarer vel nærmest til vore Seminaristers Uddannelse med den Forskel, at Grønlænderen faar Undervisning i et fremmed Sprog, nemlig Dansk, og skal aflægge en Prøve i at ro i Kajak. Efter endt Læretid kan han enten faa en Stilling ved en Koloni, hvad der giver særlig Anseelse, eller ved et Udsted. Foruden at være Skolemester leder Kateketen den grønlandske Gudstjeneste, ved de fleste Kolonier dog kun i den danske Missionærs Fraværelse. Kateketen kan ikke foretage Vielse, derimod kan han forrette Daab.

I Virkeligheden er Kateketerne ved Udstederne mere selvstændigt stillede end deres Kollegaer ved Kolonierne, der let bliver afhængige af Præsterne.

Mellem Kolonierne og Udstederne ligger der mange smaa spredte Bopladser, hvor der hverken findes Repræsentanter for den danske Handel eller for Missionen. Børnene paa disse rent eskimoiske Pladser faar deres Undervisning af en af de voksne Grønlændere dér, maaske en af de mindre dygtige Fangere, som paa den Maade kan tjene 10—20 Kr. ekstra om Aaret. Hver anden Dag eller lidt oftere kommer Børnene sammen i hans lille Hytte, én efter én kravlende gennem Husgangen, for at lære at stave og skrive af ham, saa godt det lader sig gøre. Jeg har ofte overværet en saadan Undervisningstime, baade i Bopladsernes usle, smaa Jordhytter (f. Eks. ved Arqittoq og Niaqornarssuk i Aulätsivikfjorden) og i Koloniernes mere højloftede Skolerum.

Med en vis Undren hørte jeg første Gang disse snavsede Smaavæsner med det underlige Sprog og fra de primitive Hjem, hvor

de altid fra ganske smaa har faaet Lov til at gøre og lade ganske som de selv vil, her i Skolestuen læse flydende eller i alt Fald nogenlunde flydende op af deres A B D (C bruges ikke) eller af deres Lærebog, og bagefter gøre Rede for Indholdet. De var altid meget rolige i Timen. Det er højst forskelligt, hvor meget de kan, men gennemgaaende er de flinke og lærer i Løbet af nogle Aar at læse og skrive. De har let ved at lære udenad, f. Eks. Tabellerne, Salmerne og Skriftstederne fra Luthers lille Katekismus. Hvad deres Skønskrivning angaar, staar den sikkert over, hvad der præsteres af Børn i vore Landsbyskoler. Vanskeligst har de ved at lære at regne, fordi deres eget Sprogs Talforestillinger er saa lidt udviklede; de maa helst have Fingrene til Hjælp, naar de tæller. — De grønlandske Konsonanter har i det Alfabet, der staar i Abd'en (A. Rosenbergs Bogtrykkeri. Kbh. 1891), følgende Navne:

erfe (f), gee (g), qa (en k-agtig Konsonant, saa dybt som muligt inde i Munden), ka (k), itle (l), itle anneq (ll, en l-agtig Lyd, som ikke bruges i Dansk), imme (m), inne (n), pee (p), ere (r), isse (s), ishe (ss), tee (t), vee (v).

Naar Børnene efter to-tre Timers Skolegang slipper fri, kommer der vældigt Liv over dem. Leende og snakkende springer de over Klipperne og slaar ret Gækken løs, saa det høres langt bort. Drengene holder af at spille Bold, især en Art Fodbold, men ogsaa Langbold o. l., eller at kaste til Maals, spille Kav osv. Tidligt lærer de desuden at bruge Bøsse og at gaa i Kajak; de begynder i smaa Barnekajakker. Storfangeren Isak ved Kingittoq nævnte med Stolthed, at hans Sønner var begyndt, ligesom han selv, i fire Aars Alderen; men den ældste af dem var rigtignok druknet i Barnekajakken. —

For nogle Aar siden fandtes der endnu et „Grønlænderhjem" i København. Nu bestræber man sig for at undgaa at sende Eskimoerne hertil. Det har bl. a. vist sig, at de meget daarligt taaler vort Klima. Alt hvad de lærer — af Studier og af Haandværk — maa de lære i Grønland. Det er derfor en ren Undtagelse at træffe en Grønlænder, der kan tale Dansk, og jeg har kun truffet én eller to, der talte det nogenlunde godt. Selv de uddannede Kateketer kan i Reglen kun tale Eskimoisk, og hvad de læser paa Dansk, er for dem som Latin og Græsk for en Student, et Sprog, der møjsommeligt maa tolkes.

Som en Prøve paa, hvordan en Eskimo skriver Dansk — et til Negerengelsk svarende Eskimo-dansk — kan jeg citere følgende

to smaa Breve, hvis Udtryk muligvis vil sætte en og anden Læsers Skarpsindighed paa en pinlig Prøve; det er fra en i Handelens Tjeneste ansat Eskimo-Arbejder. Han synes at have haft nogle Penge staaende paa sin Sparekassebog hos Kolonibestyreren og nu at anmode om at faa disse ud, idet han angiver, hvad han vil bruge dem til. Man vil lægge Mærke til, at han i Tiltale bruger Singularis-Formen du i Overensstemmelse med Sprogbrugen i sit eget Modersmaal.

Min kjære N. N.

Da jeg stræber at høre dig, jeg vilde gjerne have faae Penge, jeg vil bruge til mit Hus saaledes jeg bruge dem: 1) Da vort Hus altfor meget dryppede jeg vil kjøbe 5 Fyrre Bræder, Dramske, 6 Alens gjennemskaarne, jeg skal fare dem til Liste. 2) Ogsaa vort Husets Vindueskarm, de ere ikke bruge dem, jeg vilde gjerne kjøbe 2 Fyrre Bræder Piteaa 6 Alen 4 skaarne. 3) Ogsaa jeg stræber at kjøbe Klæde, da min Klæde ere utilstrækkelig, da jeg vilde gjerne kjøbe Klæder. Derefter kan jeg ikke tage mange Penge, og min borger skal jeg betale dem denne Vinter. Da det ikke vanskelig, jeg vilde gjerne have 20 eller 25 Kr. skal jeg vil dem alle sammen vil jeg betale dem, men du ikke vanskelige dem, selv du som gjøre synes best du mig.

Lev vel
Deres
A. H.

Godthåb, 18. Jan. 1891

Hr. Gode Inspectør!

Jeg skrev til Præsten i evfter medag Jeg sege til ham Jeg vel kjerne have Danse i aften. Han sege: de kade god spør om Insbectør. Ve vel kjerne have høre fra deg. Ve kan ikke Danse ekke høre fra deg.

Deres
A. H.

Nogle af disse Sprogfejl finder vistnok deres Forklaring i det eskimoiske Sprogs egen indre Bygning, hvor Forestillingerne er anderledes ordnede og Tankebevægelserne har andre Veje til at finde Udtryk end i vort Sprog.

De følgende Breve har jeg oversat fra grønlandsk. Endskønt det er private Breve, har jeg dog ment, at de kunde frembyde en Del almen Interesse. De giver Billeder af Livet i Hytterne, af Fangstforholdene ved forskellige Steder, af Forholdet mellem Eskimoerne og de Danske og af Eskimoernes Tænkemaade i det hele. Brevenes Forskellighed beror især paa, om den skrivende bor ved

Kolonien eller „ude paa Landet" ved de mindre Pladser, fjernt fra de grønlandske Hovedstæder.

Fra en gammel, intelligent Kateket ved Kolonien Oommannaq — vor næstnordligste Koloni, der ligger midt ude i en bred og dyb, af høje Bjerge omkranset Fjord — har jeg modtaget nedenstaaende Brev, dateret 10de Juli 1902. Efter først i Korthed at have fortalt, at han har haft mange Besøg i Vinterens Løb, især af sine gifte Børn, fortsætter han saaledes:

„Du venter et langt Brev fra mig, og jeg vilde gerne, men hvad langt skal jeg skrive her i denne Næsten-ensomhed, hvor der næsten intet ses eller opleves! Alligevel, jeg vil samle hvadsomhelst og skrive derom.

I Efteråret 1901, med mit Udgangspunkt omtrent fra Slutningen af Oktober, var Grønlænderne her i Oommannaq og Omegnen fattige og led stor Nød, især de i Qaersoq var ilde farne; i de 24 Aar, jeg har været i Oommannaq, er det første Gang jeg har set dem sulte saaledes; nogle af dem saa' ud i Ansigtet som syge Mennesker paa Grund af den skrækkelige Fattigdom. Grunden til denne var det stygge stormfulde Vejr, der ikke gav Fangst, skønt ellers Fangerne slet ikke var dovne, men gjorde sig megen Umage. Nogle prøvede paa Sælfangst, andre paa Fiskeri, uagtet det var forbundet med stor Fare. Adskillige Fangere mistede deres Hunde[1]), idet de af Mangel paa anden Føde slagtede disse og solgte Skindene. Hvad mine Hunde angaar, plejer jeg at være meget omhyggelig for dem; undertiden fodrer jeg dem med sammenkogt Mel og Spæk. Til Nøden bidrog i høj Grad den Omstændighed, at det varede saa længe, inden Isen lagde sig fast; Isen blev først fast den 17de Febr. 1902 og brød derefter op igen den 1. Marts; i nogle faa Dage var der tætpakket med Is, som atter 8. Marts drev bort, hvorved der gik en stor Mængde Garn tabt. Endelig ved Midten af Marts laa vort lille Udhav for Alvor fastfrosset, og da begyndte de at fange godt. Men som de andre Aar var der ikke længe Is, allerede ved Enden af April begyndte der at gaa Revner i Isen; den holdt dog til Nød endnu, men der var ikke tilstrækkelig mange Fangststeder paa den. 1ste Maj begyndte den at gaa mere fra hinanden, den 7de eller 8de at blive ganske ubrugelig og ufremkommelig og at splittes i Stumper. Den 11te og 12te Maj kunde Fangerne begynde at gaa paa Fangst i deres Kajakker og de fangede godt, de fik i alt 15 Hvidhvaler og Narhvaler foruden en Mængde Sæler; ovre hos vore Genboere (paa den anden Side af Fjorden) var det ligedan, nogle af dem havde endnu større Fangst af Hvidhvaler. Morsomt var det at se dem fange Dyrene fra Toppen af Nasivfikklippen, alle de mange Hvidhvalfangere i deres Kajakker, nogle af dem ganske nær ved os! Jeg nævner ikke, hvem der fik Hvidhvaler, da de var saa mange.

[1]) I Nordgrønland holder enhver selvstændig Grønlænder et Spand Hunde, der er ham uundværlige til Vinterfangsten, idet denne foregaar paa lange Slæderejser over Fjorden eller langs Kysterne.

Omsider kom den længe ventede Danmarkspost d. 26. Maj, og da vi hørte, at alt og alle var vel — naa hvor der blev Glæde og Taknemmelighed i Sindene! Den 2. Juli kom Godthaab (Dampskibet) i Velbehold hertil og jeg fik uventet min kære Pastor C. R. at se, som jeg havde længtes efter, men opgivet oftere at faa at se. Nej, hvor det var en Glædesfest, da han besøgte os i mit Hus — for hans Stemmes Skyld, hans Venlighed, hans gode Humør; hvor mærkværdigt at se, hvor lidt gammel han er blevet, kun hans Skæg har faaet lidt Mærke af Tiden. Kunde han blot være bleven her altid — ak, men kun faa Dage varede hans Ophold. — I disse Dage har min Søn Pele været her paa Besøg, og vi har ogsaa haft en ganske glad Tid sammen; da han rejste, sagde han: at han hilste dig venligt. Ogsaa jeg og alle mine hilser dig venligt!

Din hengivne
Anton Qvist.

Saaledes former Aarets Saga sig i de fleste af Brevene til Beretninger om, hvem der er døde, hvem der har været paa Besøg eller paa Rejse og hvor mange Sæler og andre Sødyr der er blevet fanget i Brevskriverens Egn. Hvad der spørges af nyt fra Fjord til Fjord, er kun lidt og vandrer kun langsomt videre. Ved høje og brede, menneskeøde Fjælde er den ene Fjord adskilt fra den næste.

Det er kun i Nordgrønland, at Fangsten ude paa Isen om Vinteren betyder noget. Det aabne Hav fryser aldrig til, men inde i Fjordene faar efterhaanden den strenge Kulde Bugt med de stærke Strømbevægelser i Vandet og binder de store, omdrivende Isflager sammen til én stor, fast Isslette. Snart betegner lange Slædespor, der strækker sig Mil efter Mil ud over den, de rejsende Sælfangeres daglige Veje langs Kysterne eller tværs over Bugterne. Sælerne fanges i Nordgrønland efter særegne Metoder, der vidner om, at Nordgrønlænderne har beholdt flere af de gamle Fangsttraditioner fra deres oprindelige Hjemstavne mellem Baffinsland og Alaska end Sydgrønlænderne.

Disse gamle Fangstmaader kan inddeles i fire Arter, hvad Sælfangsten paa Isen angaar: der er Krybefangsten, hvor man kryber paa Isen hen imod Sælen og enten overrasker den eller gør den tryg ved at lade, som om man selv er en Sæl (i sine Bevægelser osv.); Kredsfangsten, hvor flere Grønlændere følges ad og paa et større Omraade besætter alle Sælernes Aandehuller i Isen, saa at det kun er et Tidsspørgsmaal, naar Sælen nødes til at komme op og søge Luft; den tomands Lokkefangst, hvor den

ene af dem lægger sig ned og kigger gennem et Hul i Isen, som han har lavet ved Siden af Sælens eget Aandehul; han lokker ogsaa Sælen nær, ved at puste en mærkelig, knurrende eller hul „Strubelyd“ ned i Vandet, „saa at det bobler derved“; Sælen nærmer sig og kredser omkring sit Aandehul; naar den er lige under den liggende Grønlænders Kighul, giver denne et Tegn til sin Ledsager, der straks støder en Harpun i Dyret. Endelig er der den egentlige Lurefangst, hvor en enkelt Mand saa tyst som muligt lurer ved Sælens Aandehul, siddende paa en Skammel, og stikker Dyret, naar det kommer op.

Kun delvis bruges disse Fangstmaader endnu i de nordligste Distrikter (Oommannaq og Upernavik). Brugen af Garn og af Krudt og Kugle har medført nye Metoder.

Den bedste Tid er Foraaret, naar Sælerne særlig ynder at krybe op paa Isen; Grønlænderen lister sig bag paa dem, skjult bag sit hvide Skydesejl. Men besværlig er denne Fangst, han har kørt maaske en Mil eller flere, før han — i Reglen gennem en lille Kikkert — opdager en opkrøben Sæl; han styrer sin Slæde imod den, til han er den 1/2 Fjerdingvej nær; slaar saa Hundene af og forlader dem og Slæden. Nu er det, han bag det lille, snehvide Sejl, der er udspændt over en Miniaturslæde (en „Skydeslæde“), kryber frem paa Maven, kiggende gennem et lille Hul i Sejlet og parat med sin ladte Bøsse. Ikke en Lyd maa der høres; Skydeslædens Meder er beklædt med Hareskind. En ulidelig Hede udvikler sig inden for Skinddragten under denne anstrengende Kryben, der ikke synes at faa nogen Ende. Sælen kan ikke se det hvide Sejl, der falder sammen med Sneens Farve, og aner intet. Med èt lyder der et Knald; Dyret giver et Spjæt og dør — eller plumper saaret ned gennem sit Hul i Isen, hvor Vandet farves af Blod, og er da tabt for Grønlænderen. Men er denne heldig, kan han efter en Dags Jagt komme hjem med indtil en halv Snes stivfrosne, blodige Sælkroppe paa sin Slæde. Saa er baade han og Hundene til Gavns glade og til Gavns trætte.

Naar Solen begynder at faa mere Magt, gaar der lange Revner i Isen. De lægger sig omtrent ens i hver Fjord fra Aar til Aar. De kan være milelange, men ikke bredere, end at — i alt Fald hist og her — en Slæde kan køre over dem. Maagerne og alle Foraarets andre Fugle flokker sig om dem. Om Aftenen staar Taagerne op fra dem. I Oommannakfjorden laa Isen, da jeg var der, til henimod Slutningen af Juni, skønt Solen stod paa Himlen

hele Natten og Oommannakfjældets lange Skygge som en Urviser bevægede sig rundt over den i Løbet af et Døgn. Først i Begyndelsen af Juli blev den helt søndret og drevet bort af Stormene fra Indlandet.

Allerede i den næste Fjord sydpaa — Diskobugten — er Fangstforholdene noget anderledes, fordi der er mere Bevægelse i Isen her. Havet er altid drivende fuldt af de smaa og store Isbjerge, der stødvis sættes ud fra Indlandsisen gennem den store Isfjord Syd for Jakobshavn. I begge Mundvigene af denne Isfjord ligger der smaa eskimoiske Bopladser, omtrent en Mil fjernede fra hinanden. Jeg boede en fjorten Dages Tid ved den nordligste af dem; den ligger et Stykke oppe paa Fjældet Kingittoq og bestaar kun af to Huse. Derfra ser man ud over Hundreder af fantastisk formede, skinnende hvide Isfjælde, der gerne en Tid staar paa Grund paa en Banke i Fjordens Munding, indtil de engang — maaske først efter Maaneders Forløb — løftes og løsnes af Højvande og Storm, saa at de kan sejle ud paa det aabne Hav. Farvandet der omkring er farligt, men rigt paa Sødyr. Naar Grønlænderen i sin skrøbelige, lille Skindbaad lokkes ind under disse Fjælde, lurer Døden paa ham. Derom vidner følgende Brev, som jeg Aaret efter mit Besøg fik fra en af Storfangerne derude — han er, foruden at være Egnens bedste Fanger, Medlem af Forstanderskabet i Jakobshavn Distrikt og altsaa en blandt sine Landsmænd anset Mand:

Kingigtoq, 19. Marts 1902

Tak! det er ikke glemt, at du havde skrevet og opfordret til, at man skrev til dig. Jeg vil give dig et lille Svar og begynde med Vinteren 1901. Jeg fangede i Foraaret 7 Hvidhvaler, i Efteraaret 1 og førte Kødet af disse i Konebaad til Sårdloqfjældet tæt Syd for Iglumiut for at tørre det. Iglumiuterne var ogsaa med, nemlig Alut's[1]) og hans Brødre, Karistorfers[2]) og Valerius Caspersen's. Vi havde stor Morskab af at være sammen der og tilberede Kødet til Tørringen. — Smaasildene (Ammasät'erne) kom i Foraaret op fra Havbunden lidt Nord for os, men vi tog ikke derhen; derimod drog mange af Jakobshavnerne derud, laanende min Konebaad. Af vore var dog Eva og Kristofer med og tog Del i Tørringsarbejdet. Eva er nu ikke mere hos os, men tjener hos Kateketerne i Jakobshavn. Joel har faaet en Søn. Men Flindt tillige med sin Ledsager Apile[3]) Stork blev i Efteraaret dræbt af et Isfjæld, der kalvede[4]) og bortrev dem i Bølgerne og Hvirvlerne, og de blev ikke fundne. Palase (Præsten) har tre Gange været paa Besøg i Kingigtoq,

[1]) Aron. [2]) Kristofer. [3]) Abel. [4]) bristede (helt eller delvis).

hans Damer én Gang. Imanuel plejer endnu at gaa paa Besøg til Ilulisät. Han hilser dig meget. I Kingigtoq hilser alle Mændene dig. Kristofer (5 Aar gammel) mindes stadig, at du plejede at komme ind til os og gav ham Sjokolade. Han og jeg, som skrev dette, hilser dig hjerteligt.

Den, der skrev
Isâq Dave Jeremiassen

Fra en Fanger i det andet Hus ved Kingittoq har jeg et lille Brev, jeg allerede fik under mit Ophold der i Egnen. Det vil maaske kunde interessere at se, hvordan en Indbydelse ser ud paa Eskimoisk:

Asassara Elisimatôq
Min kære Videnskabsmand

kaffe nuvanariguku — kafisoriatusagaluarputit
hvis du holder af Kaffe — skulde du komme for at drikke Kaffe

paninguara — kuvisipoq — uvdlume — Kingigtuliardlutit
min lille Datter — er blevet døbt — idag — drag afsted til Kingigtoq

agdlagtoq
den der skrev

Böyi Fisker Kingegtormioq
Böje F. Beboer af Kingigto

Fra selve Nordgrønlands Hovedstad Jakobshavn (Ilulisât) har jeg modtaget et meget langt Brev fra en afsat Kateket, der nu lever som Sælfanger og Hajfisker. Det er før hændt, at en Kateket maatte afsættes paa Grund af utilladeligt Forhold til en Kvinde. Det er i den Henseende i Grønland som enkelte andre Steder i Verden, maaske blot med den Forskel, at det i Grønland lettere oplyses, hvad der foregaar af denne Art. Sladderen trives mærkeligt godt paa de ensomme Kyster deroppe.

Brevet, der i Begyndelsen er formet som en Aarsoversigt, ender med et Bidrag, der maaske har en hvis kulturhistorisk Interesse for Opfattelsen af Forholdet mellem de fremmede og de indfødte.

Jakobshavn, 2den August 1902

Kære Ven!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Begivenhederne i det forløbne Aar vil jeg berette dig i Overensstemmelse med hvad du har ønsket.

1. Først vil jeg omtale Sundheds- og Sygdomsforholdene. I 1901 forefaldt der mange Dødsfald blandt Grønlænderne, og maaske har du ikke hørt om dem ..... Flindt Banke fra Kingigtoq omkom ved at et

Isfjæld kalvede. ogsaa Abel Stork omkom samtidig, og ingen af dem saa' vi det mindste til; om Dagen, da Ulykken skete, var vi alle roet ud i vore Kajakker til Udhavet, alene de to ind imellem Isfjældene; mens de roede der, gik et stort Isfjæld i Stykker og tog dem aldeles med sig, ikke det allermindste fandt vi af dem, og man vidste intet om det, da de ved Aftentid endnu ikke kom, men man begyndte at faa en Anelse om, at der var mødt dem Vanskeligheder paa deres Vej ved den Tid, de ellers plejede at vende hjem. — Derefter har der fundet følgende Dødsfald Sted: Uloringuaq og Mariane Rosbak den gamle. Ligeledes er min Moder død efter kort Tids Sygdom; vi hendes Børn savner hende meget, hun var som et Forbillede for os i vort Hus; vi haaber, at hun nu har faaet Fred i sin himmelske Faders Bolig. — Endnu fejler vor gamle Fader ikke noget, men han plejer kun at gaa ganske lidt ud om Sommeren, da han efter sin Kones Død er bleven skrøbelig og aldeles blind paa begge Øjne.

2. Da 1902 begyndte, havde vi det sædvanlige Uheld med Havet ud for os, hvor Isen, omendskønt der ellers var nok af den, fordi der begyndte at blive Mildning, ikke vilde lægge sig fast; der var derfor ingen Slædefart nordpaa, kun ganske faa af os slædede lidt ud i Nærheden for at fange Sæler, der var krøbne op paa Isen, og vi fik ogsaa nogle Stykker. Men i April blev der efterhaanden aabent Hav, og man begyndte at gaa ud i Kajak efter Sælerne; da Isen ikke laa særlig langt ude fra Land, men fulgte Kystens Bugtninger, kunde vi hyppigt fange opkrøbne Sæler derude og fik rigelig Fangst af Havet. I Slutningen af Aaret, omkr. 16. December, var Havet Syd for os hverken helt tillagt eller helt isfrit, men saa snart der kom fast Islæg, begyndte man derude at fange Hellefisk, Hajer og garnfangne Sæler; henimod Slutningen af Marts var vi bestandig paa Fart ude paa Isen, slædende hen over den, for at fange Sæler ved Isranden ude ved Havet, idet vi bar vore Kajakker ud og saaledes fik vor Fangst derude. Til henimod Slutningen af April, da Maj Maaned dagedes paany, fangede vi til Stadighed i rigelig Mængde Fjordsæler, Klapmysser og Hvidhvaler. Selv fangede jeg en Klapmys, men derimod ikke nogen Hvidhval, fordi min Kajak var daarlig og knirkede forskrækkeligt af Ælde, saa det kande høres langt bort. Videre: da Sortsiderne kom, fangede vi stadig Sortsider, og ved saaledes at samle ind, havde vi rigtig godt Udbytte. Men Juli Maaned var i højeste Grad fattig paa Sæler, fordi Sværdfisken[1]) forjog dem, og fordi det bestandig var en fæl Blæst og uafladelig høj Sø; endnu lige indtil denne Dag er Fangsten alt andet end udmærket paa Grund af det daarlige Vejr. For Resten var det i Juni udmærket godt Vejr, og vort Land har haft tidlig Sommer; Sneen svandt tidlig, aldrig før har Jorden været saa tør i Juni Maaned.

Endskønt Hajfiskerne fra Maj til midt i Juli har fanget godt med Hajer og saaledes har lagt mange Penge op, har de alligevel været nødt til at holde op med at gaa paa Hajfangst, fordi Kolonibestyreren ikke har flere Tønder eller Beholdere til Hajleveren[2]); thi de kan ikke lade

[1]) Spækhuggeren, Delphinus orca. [2]) Hvoraf der laves Tran.

denne ligge og fordærve; vi vilde altsaa kunne have faaet store Pengesummer ind, hvis der havde været Tønder nok.

3. Til dig som til vor Ven vil jeg ikke undlade at tale lidt om, hvad der har tildraget sig i den forløbne Vinter, fordi jeg har lært dig at kende som en, der har vist Grønlænderne oprigtigt Venskab, og hvis du skulde faa Lejlighed til at komme her til Nordgrønland [igen], vilde det være dem en Glæde, om de rigtig til Gavns kunde faa Lov til at have dig som Gæst paa deres Brikser.

I Foraaret d. 8. April 1902 paa Kongens Fødselsdag var vi Jakobshavnere de eneste, til hvem der ikke blev uddelt Kongekost, paa Grund af den os af Nordgrønlands Inspektør tildelte Straf; naar de høje Herrer, der bærer Omsorg for Grønlændernes Land, faar dette at høre — og saafremt de da faar den rette Forstaaelse deraf — vil vi nok faa bedre Vilkaar. Dette er da Grunden. I Vinter, i December Maaned, da det var et forskrækkeligt Vejr, blev Hajfiskerne ventede af Assistent N. N. og da han ved de ventedes sene Ankomst forsøgte paa at lukke Magasinet, og Fangeren Isak Frederiksen alligevel gik derind, gav han sig til at slaa denne, idet han forbød ham at gaa ind; han havde slaaet Isak i Ansigtet, saa at han kom til at bløde voldsomt; alligevel gav han, som var bleven slaaet, og som var en voksen Mand, den anden Svar paa Tiltale; denne fremmede Danske var en ganske ung Mand, som, fordi han havde altfor høje Tanker om sig selv og var hidsig af sig, først slog løs paa en, der var ganske uskyldig og ikke bar nogen Vrede i sit Indre. — Da Inspektøren erfarede dette, suspenderede han Uddelingen til alle Jakobshavnere, fordi samme Isak F. havde givet en stakkels Assistent Svar, og Forstanderskabet, som blev forsamlet, fradømte os den sædvanlige Uddeling af Penge for 3 Aar. At tænke sig! den uopdragne Assistent, der nok selv kunde fortjene en Straf, gaar fri og idømmer en Mængde Mennesker Straf, idet han faar sat igennem, at alle de uskyldige ingen Uddeling skal nyde paa Kongens Fødselsdag. Det er vist og sandt, at alle — lige indtil de smaa Børn, der plejer at blive saa glade, naar de faar deres Del af Gaven — har følt Savnet, da der intet blev uddelt.

Vi har i øvrigt den Mening, at Inspektøren ikke virker heldigt, fordi han overhovedet nærer et afgjort Mishag mod alle Grønlænderne i Nordgrønland, og vi har længe tænkt paa at faa ham fjernet som Inspektør her, fordi Grønlænderne bliver værre og værre, saa længe han er Inspektør over dem.

Her har vi i de sidste Aaringer 1899—1902 mærket store Forandringer med Hensyn til de Danske, som vi har faaet her op, men alligevel staar vi bestandig i et skævt Forhold til hinanden, baade Danske og Grønlændere.

I høj Grad har ogsaa Doktoren Skylden, idet han har udstedt en uoverkommelig Forordning, støttet af sin Ven Inspektøren. De Mænd, der i den senere Tid har været Læger i Jakobshavn, har ikke lignet Folk, der elskede Grønlænderne højt. . . . .
. . . .

Saa vidt dette Aktstykke[1]). Brevet har i flere Henseender Interesse, ikke mindst som Eksempel paa, til hvilken Højde af diplomatisk Snille det er muligt for en Grønlænder at hæve sig. Desværre har jeg intet Billede af min gode Thomas. Han er ganske vist ikke en ublandet Eskimo (man skal i det hele have Vanskelighed ved at finde en eneste ublandet Kolonigrønlænder paa hele Vestkysten) — men han ser dog forholdsvis ægte ud: lille, svær, rundkindet og fladnæset, med den gulbrune Hud, der passer saa godt til det sorte, tjavsede Haar; smaa, buttede Hænder og Fødder; i Øjnene et spillende Liv, der veksler med Mundens snart lidt forlegne, snart smilende Udtryk. Lige over for Evropæeren kalder han sig selv et „fattigt, ringe, lille Menneske“ (inupalâq), men iblandt sine egne er han en af de ikke helt sjældne Eskimoer, i hvem der blunder en Følelse af national Selvstændighed, en Anelse om, at „innuit“ (Eskimoernes eget Navn paa dem selv) egentlig er født med nok saa mange naturlige Rettigheder som de indvandrede Danske og har Lov til at sætte en Grænse for, hvad de maa lade sig byde.

Jeg skal her ikke komme ind paa at forsøge en Afgørelse af dette problematiske Spørgsmaal om Ret og Uret. Saa ubetydelig den i Brevet omhandlede Episode kunde synes at være, er den dog en Smule Opmærksomhed værd som Vidnesbyrd om, at der ogsaa hist og her i vort nordlige Biland, langs Vestkystens 200 beboede Mil, kan spores en vis Spænding mellem den danske Administration og den indfødte Befolkning. Min Ven Thomas sparer i saa Henseende ikke paa Krudtet. Hans stærke Udtalelser

---

[1]) Den af Lægen udstedte Forordning, hvortil der i Slutningen hentydes, drejer sig om hans Konsultationstid, altsaa en lignende causa belli, som var afgørende i Tilfældet med Assistenten. Lægen havde i 1900 indført en ny Skik, ifølge hvilken de Grønlændere ved Kolonien, der ønskede at søge ham, skulde komme i Løbet af to nærmere angivne Timer paa Formiddagen — hvad der paa derom opslaaede Plakater motiveredes ved Hensynet til de Jordemoderelever, som Lægen skal uddanne og lære lidt Sygepleje. Tidligere havde Stedets Grønlændere været vant til at kunne henvende sig i Lægens Bolig paa alle Tider af Dagen, selv om det kun drejede sig om en bullen Finger, nu ønskede Lægen kun at behandle pludselige Sygdomstilfælde og Ulykkestilfælde uden for den fastsatte Tid. Det er naturligvis ret overdrevent at omtale denne Forordning som uoverholdelig, selv om den bestemte Tid maaske kan foraarsage, at en og anden Fanger, naar han har en bullen Finger, en daarlig Tand eller et Saar, der skal tilses, maa vende lidt tidligere hjem fra Fangstpladsen, end han ellers plejer.

om Inspektøren og Lægen bør dog ikke tages alt for højtidelige, ligesom jeg tror, de fleste vil føle det barnlige i dem. Jeg har ingen Grund til at tvivle om, at de to nævnte Mænd jo kun har handlet i Overensstemmelse med deres Ret og Pligt, og jeg er overbevist om, at de mener Grønlænderne det bedste med de Foranstaltninger, de har truffet. Grønland er et frit Land, norden for Lov og Ret, uden Grundlov og uden Forfatning. Det administreres fra Danmark af den kgl. grønlandske Handel, der sorterer under Indenrigsministeriet, til hvem den aarlig indsender sine Beretninger; den har sine Repræsentanter i Grønland i de to Inspektører (en for Nordgrønland med Bolig i Godhavn, og en for Sydgrønland med Bolig i Godthaab), og i de dem underordnede Kolonibestyrere (i alt 12) og Assistenter (ligeledes 12). Gennem de af Direktør, Dr. Rink indførte Forstanderskaber[1]), hvori Bestyrer, Assistent, Præst og Læge har Sæde foruden 6—8 indfødte Grønlændere, foregaar Retsplejen; de er paa én Gang Sogneraad og Domstole, dog saaledes, at visse Sager gaar til Inspektøren som højeste Instans. Administrationen revser eller lønner Grønlænderne ligesom en Fader sine Børn; Grønlænderne maa finde sig i at modtage de Irettesættelser og Bøder, som Administrationen mener, at de fortjener. Den udøvende Magt ligger hos Forstanderne; da de grønlandske Forstandere naturligvis kun har ringe personlig Myndighed over deres Landsmænd, kommer Straffene mest til at bestaa i Udelukkelse af Butikken, Fortabelse af Retten til Kongens Fødselsdagsgave, der bestaar i en Ration Ærter og Kaffe etc. til hvert Individ, eller af Retten til at komme i Betragtning ved Præmieringen af Fangst („Repartitionen“) e. l. Selv om disse Straffe kunde synes ubetydelige, rammer de dog under de smaa Forhold derovre haardere og dybere, end man skulde tro, hvad der tydelig nok fremgaar af det anførte Brev.

Brevet giver i det hele et ret typisk Billede af Forholdene ved Kolonien — af Kløften mellem Grønlænderne og de Danske — af den lange Vinters og den store Ensomheds fredsforstyrrende Indflydelse paa de to Lejre; der vokser en Pirrelighed frem, som tiltager, jo daarligere Fangsten bliver og jo længere det lider ud paa Vinteren og Foraaret, inden Skibene kommer fra Danmark.

Skibene kommer endelig med Rigdomme af Proviant og Varer,

---

[1]) Oprettede 1862—63 af Rink, som fik Medhjælp dertil af Missionærerne Samuel Kleinschmidt og Jansen.

med nye Ansigter og nye Beretninger. Med dem faar Tankerne en anden Retning, Vinden har vendt sig, nu er hver Dag som en Fest. Fra Havnen og ind over Kolonien lyder de nyeste Revysange og de nyeste Dansemelodier — efter Dagens Arbejde svinger de danske Matroser deres perlesmykkede, skindklædte Grønlænderpiger paa den stenhaarde Danseplads oppe paa Klipperne, mens Solen midt om Natten staar paa den nordlige Himmel og flimrer i gylden Skærsommerglans.

Af det næste Brev ruller der sig et helt andet Billede op. Det var efter Jul. Jeg havde rejst i flere Dage mod Syd paa min Hundeslæde, for at besøge Grønlænderne i Aulătsivikfjorden. Det var bidende koldt, i den Del af Vinteren, da Dagslyset begynder at vende tilbage. Over de aabne Strømsteder i Fjordene, hvor jeg kørte, stod der hver Dag tunge Frosttaager, hvide som Rim, ligesom stivnede af Frosten; men ved Havvindens Pust ind ad Fjorden svøbte de sig som Ligklæder om de sorte Klipper i Land. Den lave, hastig svundne Sol formaaede ikke at sprede dem.

Sakarias ejede det største Hus ved Bopladsen, der laa paa en lille Ø Arqittoq ude i Fjorden. Jeg blev hos ham i otte Dage og lærte ham og Bopladsens øvrige Beboere godt at kende. Skønt han var en gammel Mand, var han endnu en dygtig Sælfanger ligesom de tre Sønner, han havde boende hos sig. Da disse var gifte og der desuden levede nogle fjernere Slægtninge i Huset, var der aldrig Mangel paa Selskab. Gæstfri og hjælpsomme var de alle, godtroende og langsomme i deres Tale; kun sjældent hørtes Sang og Latter. De var vistnok ikke saa lidt „overtroiske", men vilde ikke gerne meddele noget derom. Sakarias plejede at omtale mig som sin ny Fostersøn.

Da jeg forlod Grønland skrev jeg et Par Afskedsord til ham. Et halvt Aar efter, nemlig i Maj 1902, modtog jeg følgende 7 Maaneder gamle Brev fra ham, som jeg her har oversat; det er skrevet med Blyant paa gulnet Papir. Han har sin egen originale Stavemaade og sine egne Snørkler paa Bogstaverne; det er næsten som en Runeskrift at tolke.

3. November 1901

Min kære og tilforn jævnlig sete Videnskabsmand! Dit Brev har jeg modtaget og takker for det — alt hvad du skrev forstod jeg — maaske vil du ikke forstaa mit her skrevne — du bød mig at skrive, men nogen Oplevelse har jeg ikke haft — ikke noget som helst har jeg

set — derimod har andre innuit, endog adskillige af dem, set qivitut [en Art Fjældspøgelser] — jeg hører ofte om disse — derimod har jeg hverken set eller hørt noget til kugsatarisaq'er eller kilifak'er eller amaroq'er eller kukoriaq'er — de Danske derimod, der lægger langt ud fra Land paa deres store Skibe, har maaske set qungutatarisaq'er [Havmænd og Havfruer] af Skikkelse som store Mennesker — de ser vistnok fælt grimme ud. — Jeg og mine Husfæller har det endnu alle godt — hvad dig angaar, hvorledes har du det — efter at du havde forladt os, plejede vi at tale om dig — fordi du havde skrevet venligt til os — men hvad du ellers bad mig om at oplyse da, fordi jeg har glemt det, véd jeg det ikke længer — men det véd jeg, at de fangne Sødyr har ikke været saa ganske faa — jeg alene har, saa ringe jeg ellers er til at fange, faaet følgende — dem har jeg ikke glemt — Svartsider 2, Fjordsæler 9 — det bliver ialt 29 — min lille Fangst, som vel næppe er Omtale værd. — Kærligt hilser jeg dig, ogsaa min Kone hilser sin Husgæst.

Sakarias Inûgsugtoq

Det burde læses paa Eskimoisk. Jeg har faaet mange Breve derovre fra og fra de forskelligste, men intet som dette. Saa kortfattet og usmykket det er, i sin blyantskrevne Form, ved sit Sprog, sin Stil og sit Indhold giver det et Helhedsbillede af det indestængte Liv i en grønlandsk Fjord. Man ser en lille Flok Mennesker, der endnu nøjsomt fortsætter deres Forfædres primitive Tilværelse paa de samme gamle Klipper og med de samme gamle Begreber groende i sig, som ogsaa deres længst henfarne Aner sugede Næring af og forplantede videre. Alle deres Tanker drejer sig om denne Fjords Fjælde og denne Fjords Is, om disse Smaahytter og de nærmeste Naboer, om de Redskaber, hvormed Føden skal skaffes, om Hushundene og Slæderne og de vejløse Strækninger, hvor Renerne jages og Ryperne skydes, eller hvor — ude paa Isen — Sælerne og alle de mange andre Sødyr opsøges. Dette bestemmer hele deres Levemaade; det holder paa de gamle Traditioner, som endnu ligger dem i Blodet.

Men Brevet giver endnu mere: man læser imellem dets Linier om en sjælden Beskedenhed og Paalidelighed i Karakteren, en egen Sindsligevægt og Tilfredshed med Livet; det gælder maaske især i høj Grad den, der skrev det, men er i mer eller mindre Grad typisk for hele Befolkningen.

Endelig er der de nye Forestillinger, de nye Linier i Tankelivet, som de fremmedes Ankomst gav Anledning til. Sakarias er moderne, vil ikke vide af Overtro at sige. Han tror aabenbart ikke rigtig paa Tilværelsen af alle de mystiske Væsener, han nævner;

Sagnene om qungusutariak'er (Havfolk) lader han staa for de danske Søfolks Regning; med andre Ord: „Skipperløgne“. Han tænker ikke paa, at det eskimoiske Navn for Forestillingen er et Vidnesbyrd om, at de gamle Eskimoere selv troede paa dem. Qivitoq'er betyder egentlig kun Mennesker, der af Sorg, Skam eller Harme er vandret bort fra Samfundet og flakker vildsomt om paa de afsides Fjælde, hvor de holder til i en eller anden Klippehule; der findes mange Beretninger om saadanne Fjældgængere. Qivitoqens hemmelighedsfulde Tilværelse udbreder en panisk Skræk i den Egn, hvor han huserer, og ud fra denne Rædsel for ham vokser allehaande Sagn og overtroiske Forestillinger. Qivitoqen er endnu det grønlandske Nationalspøgelse; han gaar baade over Kløfter og brede Sunde, han fælder Rensdyr uden Vaaben og staar i Forbund med de vilde Dyr, hvis Hyl han efterligner, eller med Bjergfolkene, Dværgene, Indlandsboerne osv. Kugsatarisaq'er er maaske Væsener, der er knyttet til Elvene. Kilivfak'erne og Kukoriaq'erne skal (ifølge Rink[1]) være Dyr med skarpe Kløer og med 6 eller 10 Ben. Amaroq'erne er ligeledes nogle aldrig sete Dyr med overnaturlige Egenskaber; i Virkeligheden er Navnet oprindelig Betegnelse for en Ulv — et Dyr, der ikke findes i Vestgrønland, — og stammer altsaa fra en Tid, da Grønlændernes Forfædre vandrede paa Kyster, hvor der fandtes Ulve. Langs de nordligste Strøg af Amerika kaldes Ulven endnu Amaroq af de derboende Eskimoere. Alle disse Navne paa overnaturlige Væsener, som nævnes i det gengivne Brev — og de er kun enkelte Eksempler blandt mange — kendes endnu overalt blandt Grønlands Eskimoer. I deres gamle Sagn spiller de en stor Rolle, ligesom der vist endnu er mange, der tror paa dem, selv blandt Vestkystens halvciviliserede Grønlændere.

En Del af disse Naturforestillinger tilhører det lavere Lag i den gammeleskimoiske Mytologi, en Del af dem er vel ogsaa senere Dannelser. Det højere Lag i Mytologien, der knytter sig til Forestillinger om Sjælen, om Naturaander, om styrende Verdensmagter o. l., var kun svagt udviklet hos de gamle Grønlændere.

Det er ret mærkeligt at tænke paa den Udviklingshastighed, hvormed de nuværende Grønlændere er blevet fjernede fra deres hedenske Forfædre. Det er ikke 200 Aar siden, at de stod paa et lignende Udviklingstrin, som vi for vort Vedkommende indtog for

[1]) H. Rink: Eskimoiske Eventyr og Sagn. Supplement 1871, S. 190.

3—4000 Aar siden. Ja paa Østkysten var de jo ikke videre for 18 Aar siden. Et Kystfolk af Jægere og Fiskere, der kun brugte Redskaber af Sten og Træ uden at kende Brugen af Metal, og som intet vidste om Verden uden for dem selv, men havde sine egne sære og højst uvidenskabelige Forestillinger om Livet og Naturens Fænomener.

De kristne Missionærers Ankomst til Landet var det første Skridt til den rationelle Omformning og delvise Udrydning af deres primitive Kultur, som dog alt i alt var en Kultur, der ligesom Missionærernes egen havde Aartusinder bag sig. Missionærerne synes dog aldrig at have haft synderlig Sans for den aandelige Side af denne, endsige nogen Sympati for den. Den kristne Mission har maaske været nødt til at være brutal paa dette Punkt. Men tilbage bliver da det Spørgsmaal, om man overhovedet har gjort Grønlænderne nogen Gavn ved at gøre dem til Kristne.

Hans Egedes Synsmaader, som ogsaa for Eftertiden har været toneangivende for Missionen, viser i alt Fald ikke nogen større Forstaaelse af, at der kunde knytte sig nogen menneskelig Værdi til den eskimoiske Tradition. Han skriver saaledes derom:

„Superstitioner og giækkelige Indbildninger ere Grønlænderne i stæden for en Religion tilgedan, thi det er gandske vist, at de arme Mennisker ere ræt vanvittige og veed slet intet af nogen Gud at sige......... thi de giøre sig ikke andet Begreb om alt, hvad som er, end at det er saaledes af sig selv, og kiender ingen Hoved-Aarsag eller Oprindelse; allene vi maa dog bekiende, at endskiønt de ere af saadan grov Fæisk Dumhed, saa de hverken kand give noget Tegn fra sig om Guddommelig Kundskab, ikke heller giør sig selv ringeste Imagination derom i deres Hierter, saa ere dog Lovens Gierninger, som i alle Menniskers Hierter, saa og i deres skreven af Gud, efterdi deres Samvittighed give dem Vidnisbyrd“ [1]).

Nu har Landet baade Kirker og Skoler, som vi har det her hjemme, og den „fæiske Dumhed“ har veget Pladsen for en Mængde nye Forestillinger, hvori dog ofte de gamle blander sig ind. Disse Folk læser nu i deres Aarstidskrift om Begivenhederne i „Ind- og Udlandet“ og bidrager selv med Korrespondancer; de sender deres Børn i Fællesskoler, og Børnene viser sig at være lige saa flinke som de danske. De lærer baade Geografi, Naturhistorie og Historie, ja Elementer af Astronomien. I Kjers

[1]) Det gamle Grønlands nye Perlustration (1729) S. 54—56.

grønlandske Læsebog (atuainiutit, 2. Del S. 14—17) findes der matematiske Tegninger af Maanens, Jordens og Solens indbyrdes Stillinger, særlig for at illustrere Formørkelserne. En gammel Fanger, jeg besøgte, gav sig til at forklare mig Solsystemet, hvordan det hænger sammen med Solens Op- og Nedgang, og hvorfor det er saa mørkt hos dem selv om Vinteren og saa lyst om Sommeren.

Blot denne Kunst: at kunne skrive, at kunne anvende et af vore sindrigste Kulturmidler paa sit eget Sprog — hvor tydeligt vidner det ikke om denne Races naturlige Intelligens og praktiske Snille! Vore oldnordiske Forfædre kaldte dem haanligt for „Skrælinger“; de har i alt Fald vist, at de besidder visse Udviklingsmuligheder.

Vi kan maaske takke vort Held for, at vi er naaet videre end de.

Visst er det, at disse Menneskehedens Udløbere mod Nord først af alle — endda for længe siden — har gennemstrejfet de Verdens nordligste Egne, hvor endnu i vore Dage baade Evropæere og Amerikanere atter og atter kommer til kort i Kampen mod Polarkuldens stivnende Dødsmagt.

William Thalbitzer

RETFÆRDIGHED

Den første Uge af Februar har for vore Domstole været en Bodsuge, hvor det lykkedes Retfærdigheden i Danmark at forsone den offentlige Mening netop paa det Punkt, hvor en Rensning for Folkets Øjne var en stor Gevinst for den offentlige Velanstændighed.

Forsoningen indlededes om Mandagen af Hof- og Stadsretten, der paa denne Dag afsagde Dom i en Sag, som Justitsminister Alberti, inden han ombyttede Skranken med Taburetten, havde ført for den ene af Parterne. Vi ved ikke, hvad Sagen drejede sig om, heller ikke, om Ministeren eller hans Modpart vandt, thi Interessen for denne Del af Dommen druknede ganske i et lille Tillæg, hvori Dommerne, omtrent som Damer i Efterskriften til deres Breve, ganske anderledes fik tolket, hvad der laa dem paa Hjerte, end i hele den foregaaende Del af Dommen. For utilbørligt at have forhalet Sagen dømte de uden Anseelse Ministeren til at bøde 50 Kr. til Københavns Fattigvæsens Hovedkasse. Med venlig Hilsen osv.

Et Par Dage efter fortsatte Højesteret i det begyndte Spor. Et Højreblad havde givet Ministeren nogle Grovheder, og var herfor dømt af Hof- og Stadsretten til en Bøde paa 300 Kr. i hver af Sagerne. Utilfreds hermed indankede Ministeren Sagerne for Højesteret og paastod Straffen skærpet til Fængsel. Hr. Alberti, der i Embeds Medfør føler sig som Pressens Herskab, ønsker nemlig, at Omgangstonen mellem Bladene og ham skal være som i visse Konditioner, hvor Husmoderens sproglige Djærvhed staar i omvendt Forhold til den Snærpethed, hvormed hun vaager over, at Pigerne ikke „svarer igen“. Holdbarheden af denne Norm for Ytringsfriheden ønskede han nu prøvet af Højesteret. Den holdt ikke, Dommerne i Højesteret tog Parti for Pigerne, den huslige Respekt mellem Hr. Alberti og Bladene gik bort fra Skranken i en dybt svækket Forfatning.

Ærede Samtidige i Pressen har haft travlt med at veje, hvor meget Justitsministeren har tabt ved disse Domme. Vi ønsker derimod at lade Hr. Albertis Tab ligge og i Stedet for veje, hvor stor den Gevinst er, Domstolene har vundet i disse Sager. Den er nemlig meget betydelig.

Den store sorte Skygge, Provisoriet kastede efter sig, har næppe krævet noget større Offer blandt de offenlige Myndigheder end Domstolene. Aldrig strømmede der i disse onde Tider noget Solskin af Folkeyndest ned til Domstolene — de havde jo givet Provisoriet Medhold og dømt Regeringens Modstandere. Men af Skummelheden groede der op en Vækst af alle Mistankens giftigste Svampe: Det var ikke Højremænd, hvis juridiske Dømmekraft blev omtaaget af deres politiske Overbevisning, det var ikke Partimænd, der lod sig rive hen af den Solidaritetsfølelse, der binder En til politiske Venner. Nej, det var Trællesjæle, villige Redskaber for Estrup og Nellemann, ivrige efter Belønning, bange for Straf.

Da Solen atter brød frem her i Landet, var det derfor Dommerne, dens Skin sidst naaede til. Mistanken sad dér og spurgte: Vil de nu ikke vende Kappen efter Vinden og overføre deres Tjenstvillighed for Firmaet Nellemann til Firmaet Alberti?

Det er troligt, at Dommerne selv har følt denne Mistanke, der lurede paa dem, og derfor med begge Hænder grebet Lejligheden til at afvende den. Og da der er Retfærdighed for Dommere ligesom for os andre, er ogsaa nu Folkets Dom under Indtrykket af denne Uges Begivenheder i Færd med at ændre sig.

Overspændtheden er ved at lægge sig. Og med Ligevægten følger en vis Jævnmodighed, ud af hvilken man erkender, at som Verden er, kan man ikke vente større Sjælsstyrke hos Dommere, hverken hos juridiske Dommere eller Nævninger, end hos andre Mennesker. Et Blik i Rettens Historie, ikke mindst de Blade, Nævningerne har skrevet, viser det samme. Overalt har man haft Dommere, der dømte efter deres Overbevisning, der ikke altid faldt sammen med Loven. Først naar Retfærdigheden synker ned i det Plan, hvor der dømmes efter Vink fra oven, hvor Justitsen stikker Halen mellem Benene som en frygtsom Hund for sin Herre, er man ude i Demoralisationen.

Ikke saaledes at forstaa, at der bør slaas af paa Idealet. Vi bør bestandig gaa om som Gregers Werle i Vildanden og præsentere „den ideale Fordring" for Domstolene. Saadan gjorde vi Venstremænd i Provisorieaarene. Vi fik den ikke honoreret, og vi har derfor bestandig et Udestaaende med Dommerne. Men siden denne historiske Februar-Uge er Beskyldningen mod Domstolene i Danmark for, at de i deres Domme lader sig paavirke af fejg Frygt for Regeringen, ude af Verden.

Som sagt, dette har forsonet den offenlige Mening. Men midt under Forsoningsfesten har et enkelt Hævnskrig skaaret igennem. Det er Politikens nyeste Medarbejder, Hr. Titus.

Mandens Navn er misvisende. Han stammer ikke fra den romerske Kejsertid, han hører af Aand hjemme i den romerske Republiks allerstrængeste Tid. Igennem mange Mellemled er noget af den strænge Catos

Blod gaaet over i ham. Eller er det maaske hin romerske Feltherre, der dømte sine egne Sønner, han er en Ætling af?

Ubønhørlig har han sat sig paa sine strænge Forfædres Dommersæde og gennem en Række Artikler slynget Fordømmelsen ned over Dommerne. Han har draget deres Domme fra Provisorietiden ud af Glemselen og naglet dem fast til denne Pæl. Han har pisket dem med de mest udsøgte Haansord, tømt sin Vredes Galdeblære ud over dem, stemplet dem som Trælle, ja som Mordere.

De har nemlig myrdet Berg. Han døde af den 6 Maaneders Fængselstraf, han blev idømt i Holstebrosagen. Titus véd det, han har obduceret Liget og fundet Fængsels-Bacillen, og han véd ydermere, positivt, som noget, der er hævet over al juridisk Tvivl, at denne Dom var en Skandale af Uretfærdighed. Her gaar en juridisk Kapacitet omkring iblandt os med den utvivlsomme Vished i denne Sags for alle andre Jurister saa vanskelige Spørgsmaal — og han forklarer os ikke den Sandhed, der er ham aabenbaret. Vi husker dog, hvor Mening stod mod Mening i denne Sag, der gemte et af Strafferettens tungeste Problemer, vi husker, hvilken Møje Defensionen gjorde sig med at godtgøre, at Bergs Sanser ikke var normale, hverken hans Syn eller Hørelse, vel vidende, at et normalt Menneske næppe kunde undgaa Straf. Kun Titus har naaet Vishedens Resultat, men han gemmer sine Granskninger for os andre.

Men hvorfor standse ved Berg? Hvordan var det med Hørup? Ganske vist, han blev frikendt i sin Majestætsfornærmelsessag, men blev han ikke nogle Aar efter i en anden Sag dømt til 3 Maaneders Fængselsstraf? Der er ingen Grund til at være blødsøden, selv naar det gælder en Beskyldning for Mord. Hvorfor fortier da Titus Sandheden, — at det var dette modbydelige, barbariske, underjordiske Fængsel, med Vandkrukken i Hjørnet og den stenhaarde Briks langs Væggen, der lagde Spiren til Hørups Sygdom, at han fra da af sygnede hen som en Skygge af sig selv, indtil han 12 Aar efter ramtes af en brat Død.

Der er i denne Dialog mellem Titus og Retfærdigheden endnu en Storhed, der omend ikke synlig dog bestandig falder En i Tanken paa samme uheldige Maade som den hængte Mand, i hvis Hus der blev talt om Strikken. Det er Politikens Redaktør, Hr. Edvard Brandes.

Ogsaa han har i sit lange Liv været noget af en Dommer. Paa Litteraturens og Skuespilkunstens Tingsted har han røgtet Retfærdighedens Kald, røgtet det med stille Nidkærhed Dag efter Dag, Aar efter Aar, afsagt sine Kendelser mellem Vrangt og Ret, straffet Synderne og skaffet Uskyldige Oprejsning. Og det er som bekendt ikke den almindelige Opfattelse, at Retfærdigheden har nogen Grund til at være stolt af disse Domme. Hin Ordsprogets Kælling, der i fordums Dage foretrak Varde Galge for Ribe Ret, vilde sikkert i Nutiden hellere have sin Søn hængt af den juridiske end af den litterære Retfærdighed. Den af Hr. Edvard Brandes bestyrede litterære Domstol har ogsaa sin Strafferet, hvorefter de Syndere, der ikke er paa Parti med Dommeren, risikerer paa Livstid at

blive hensat paa Kritikens Bremerholm, hvor et Ophold i Ensomhed og Tavshed heller ikke er nogen Behagelighed.

Men det er ikke vor Skyld, at den litterære Retfærdighed ikke faar Lov til at slumre paa sine Gerninger. Det er Titus, der ved sin Tale om „at tilmaale Retfærdighed med et passende Skøn over, hvem den skulde ramme“ har vakt den til Mindets Liv. Og derfor tillader vi os at give ham et lille Vink om at spare paa sit Krudt i Fremtiden. Naar han i sit Blad raaber saadan op om de juridiske Dommere, er der netop paa det Sted gemt et Ekko, der svarer: Frem med de litterære Dommere! Og den Baggrund, de afgiver, kaster et flatterende Lys over den juridiske Retfærdighed, der ødelægger det hele for ham.

E.

KOMMUNESOCIALISME

Et af den nyere Tids mest ejendommelige Træk er Kommunernes stadig voksende Betydning. De danske Kommuners Udgifter er nu omtrent lige saa store som Statens. Kommunegælden er i vore Dage bleven en lige saa fast Institution som Statsgælden; de engelske Kommuners Gæld, som i 1870 var et forholdsvis forsvindende Beløb, har nu naaet omtrent Halvdelen af den engelske Statsgæld.

Grunden til denne stærke Udvikling af Kommunernes Virksomhed er naturligvis først og fremmest den, at Staten til Gengæld for de nye Opgaver, der stadig læsses paa den, skubber andre Opgaver over paa Kommunerne. Dernæst har naturligvis de stadig stigende Krav til alt, hvad der hedder offentlig Komfort og Hygiejne, bidraget mægtig til at belaste de kommunale Budgetter. Endelig er i de sidste 25 Aar Kommunerne blevet hvirvlet ind i Tidens sociale Reformbevægelser og er — Side om Side med Kooperationen, Fagforeningerne og Arbejderlovgivningen — blevet et af de vigtigste Drivhjul for den langsomme Omskabning af Erhvervslivet, som i det sidste halve Aarhundrede har undergravet den fri Konkurrences System.

Denne sidste Virksomhed er det, man har betegnet med Slagordet Kommunesocialisme; dens rette Felt er Vesteuropas og Amerikas Storstæder, og kun om Storstæder er derfor Talen i det følgende.

Hint Slagord dækker i Virkeligheden over to temmelig forskellige Rækker af kommunale Virksomheder, den ene snarest af kommunistisk, den anden snarest af socialistisk Karakter.

Af *kommunistisk* Art er de kommunale Foranstaltninger, der væsentligst er til Fordel for de ubemidlede og væsentligst betales af de bemidlede. Kommunen uddeler de paagældende Goder enten gratis eller for en saa ringe Betaling, at denne kun dækker en ringe Del af Omkostningerne, hvilke da gennem Skatterne udlignes paa Borgerne efter deres Skatteevne. Princippet er altsaa det, at man lader de rige betale for de fattige, saaledes at der herved foregaar en Udjævning af Uligheden i Formuefordelingen.

En saadan Kommunisme er af gammel Dato i Kommunerne. Herhen hører Fattigvæsenet, Skolevæsenet, saavel Betalingsskolen som Friskolen, og endelig ogsaa Hospitalsvæsenet. Det Vederlag, som Patienterne yder for Sygebehandlingen, er — ligesom Skolepengene ved Betalingsskolerne — saa utilstrækkeligt til at dække Omkostningerne, at f. Eks. de københavnske Hospitaler møder op med et aarligt Underskud af omtrent $1^1/_2$ Mill. Kr. Paa den anden Side kommer de kommunale Hospitaler i særlig ringe Grad den velhavende Befolkning til gode, idet denne i stort Omfang benytter private Kliniker, paa samme Maade som de mere velstillede Klasser lidet eller intet Beslag lægger paa de kommunale Skoler.

I lange Tider blev Kommunerne staaende ved disse tre Anvendelser af det kommunistiske Princip; men i de sidste 20—30 Aar har Trykket fra neden brudt de traditionelle Skranker og ført Princippet ud i Livet paa en hel Række af nye Felter. Som saadanne Foranstaltninger kan nævnes Bespisning af Skolebørn, gratis Arbejdsanvisning, Folkebiblioteker, Skøjteløberbaner, billige Badeanstalter og Fortsættelseskursus. Københavns Kommune, hvor alle disse Foranstaltninger er gennemførte, indtager utvivlsomt en ledende Stilling blandt de europæiske Kommuner paa dette Omraade.

Det er klart, at en saadan Kommunisme, hvor Goderne uddeles til Borgerne mere eller mindre gratis, maa have sine bestemte Grænser, og disse Grænser sættes ikke alene af finansielle, men ogsaa af sociale Hensyn. Kommunen kan — selv bortset fra alle finansielle Vanskeligheder — ikke overtage sine Borgeres fuldstændige Forsørgelse uden ganske at tilintetgøre den økonomiske Selvansvarlighed, som er Fundamentet for ethvert, selv et socialistisk Samfund.

Denne Fare kommer selvfølgelig ikke frem, naar — saaledes som det netop er Tilfældet ved Hovedmassen af de ovennævnte Foranstaltninger — det kun er ganske specielle Behov, tilmed af sanitær eller intellektuel Karakter, som Kommunen gratis fyldestgør.

Ingen tilskyndes til Uvirksomhed eller til letsindige Ægteskaber, fordi Kommunen sikrer ham en sund og nyttig Anvendelse af hans Fritid og hans Børn en ordentlig Undervisning. Her kan der ikke sættes andre Grænser for Kommunens Gavmildhed end dens egne finansielle Evner.

Anderledes er det, naar Kommunen giver Tilskud til selve det daglige Brød. Her maa der søges særlige Kavteler og Begrænsninger, hvis ikke al økonomisk Selvstændighed skal kastes over Bord. Dette gælder i første Række om Fattigvæsenet, hvor man fra gammel Tid har søgt Kavtelet deri, at man paa forskellig Vis gjorde Understøttelsen afskrækkende for Modtageren. Dette Afskrækkelsessystem gennemførtes i ældre Tider ved ligefrem inhuman Behandling, i vor Tid derimod nærmest derved, at man til Fattighjælpen knytter Fortabelse af visse borgerlige Rettigheder, hvilket den almindelige Opinion opfatter som en social Nedværdigelse, som man maa værge sig mod til det yderste. Efterhaanden som denne Opfattelse er bleven skærpet i Befolkningens lavere Lag, har man kunnet gøre Fattigunderstøttelsen mere og mere human, og man kan sikkert uden Fare gøre videre Skridt paa denne Bane; men paa den anden Side vilde det være taabelig Sentimentalitet at ophæve selve Lovbestemmelserne om de borgerlige Rettigheders Fortabelse, og saaledes berøve den herskende Aversion imod Fattighjælpen dens eneste faste Rygstød.

Ogsaa den kommunale Bespisning af Friskolebørn er en Understøttelse til selve det daglige Brød, og der har derfor ogsaa overalt, hvor denne Sag har været fremme, rejst sig en ganske forstaaelig Modstand imod, at denne Understøttelse ydedes uden Fattighjælpens sædvanlige Virkninger. Faren for at svække den økonomiske Selvansvarlighed — in casu Forældrenes Ansvar for de Børn, de sætter i Verden — er dog her for en stor Del afværget allerede derved, at Understøttelsen kun gælder visse bestemt begrænsede Perioder af Barnets Liv, ligesom den jo ogsaa kan opfattes som et nødvendigt Led i selve Skoleundervisningen, da man selvfølgelig ikke kan undervise Børn, hvis Maver skriger af Sult. I Københavns Kommune har disse krydsende Hensyn som bekendt ført til det Kompromis, at Bespisningen varetages som Velgørenhedsværk af en privat Forening med Tilskud af Kommunens Kasse.

Den nyeste, men langt den betydningsfuldeste Anvendelse af det kommunistiske Princip er Kommunernes Virksomhed over for Arbejdsløsheden, en Virksomhed, der jo ogsaa gaar ud paa at yde

Bidrag til det daglige Brød. Den ivrige Diskussion, der er ført om Arbejdsløshedsforsikringen, synes efterhaanden at fastslaa, at det er Kommunens, ikke Statens Sag at gaa i Spidsen paa dette Omraade, allerede fordi det i denne vanskelige Sag er nødvendigt at gaa forsøgsvis til Værks, og fordi en slig Eksperimenteren passer bedre for Kommunen end for Staten. De praktiske Forsøg, der hidtil er gjorte, er ogsaa alle af kommunal Karakter.

En direkte Understøttelse til de arbejdsløse af Kommunens Kasse kan, naar den økonomiske Selvansvarlighed skal hævdes, umulig opretholdes som permanent Foranstaltning; i Zürich og nu sidst i København, hvor en saadan Understøttelse er bleven etableret, er det ogsaa kun sket med udtrykkelig Fremhævelse af dens rent forbigaaende Karakter. En frivillig kommunal Forsikringskasse med Tilskud fra Kommunen vil — saaledes som Erfaringerne fra Bern og Köln udviser — kun tiltrække de sletteste Risikoer, d. v. s. de Arbejdere, der af en eller anden Grund er sikre paa at blive arbejdsløse; Medlemmernes egne Bidrag kan derfor kun dække en forsvindende Del af Kassens Udgifter, og Kommunens Bidrag kommer som Følge heraf til at spille en saa overvejende Rolle, at hele Foranstaltningen nærmer sig stærkt en direkte Understøttelseskasse. Gør man den kommunale Forsikringskasse obligatorisk for alle Arbejdere, saaledes som man har forsøgt det, men igen opgivet det i St. Gallen, undgaar man vel denne Fare, men man lægger samtidig alt Ansvar for Arbejdsløsheden paa Kommunens Skuldre og indlader sig paa en Foranstaltning, der i Virkeligheden munder ud i at garantere alle en sorgløs Tilværelse. Herved svækkes Borgernes økonomiske Ansvarlighed for sig og deres Afkom, og man fjerner derved den Hemsko paa Folkeformerelsen, der nu som før tiltrænges for Befolkningens nedre Lag. Selve det, at Arbejdsløsheden eksisterer som permanent Fænomen, viser jo, at der i Arbejdernes Lag fødes flere end der regelmæssig kan beskæftiges under de Produktionsforhold, som vi nu én Gang har.

Indskrænker Kommunen derimod sin Virksomhed til at yde Bidrag til Arbejdernes egne Forsikringskasser — saaledes som man med saa stort Held har forsøgt i Gent – bliver Ansvaret for Arbejdsløsheden liggende hos Arbejderne selv. Bortset fra de forskellige praktiske Fordele, som denne Vej frembyder, skal det her blot fremhæves, at den som en ren og skær Hjælp til Selvhjælp efter Sygekassernes Princip lader den Selvansvarlighed urørt, som er Grundvolden for al Erhvervsvirksomhed.

Ganske forskellig fra Kommunernes kommunistiske Virksomhed, som her er skitseret i grove Træk, er deres egentlig *socialistiske* Virksomhed. Ved Socialisme forstaar vi jo Samfundets Overtagelse af Produktionen, og dette System er altsaa realiseret inden for Kommunen i det Omfang, hvori denne har taget Produktionen i sine Hænder. Københavns Kommune har som bekendt overtaget Borgernes Forsyning med Vand, Gas og Elektricitet; den driver endvidere Slagtehaller og til en vis Grad ogsaa Sporveje. Disse sidste staar nemlig paa Overgangen til kommunal Drift, idet Kommunen, der er Ejer af Linierne, har bortforpagtet disse til Sporvejsselskabet paa saadanne Vilkaar, at Takster, Køreplaner og alt andet, Driften vedrørende, — endogsaa Personalets Arbejdstid — skal approberes af Kommunen, ligesom Selskabet ogsaa er pligtigt at drive de nye Linier, som Kommunen maatte bestemme. I adskillige af Udlandets Byer er ikke blot Sporvejene fuldstændig overgaaet i kommunal Drift, men denne er endvidere udstrakt til Telefoner, Dokker og Markedshaller. Videstgaaende i denne Retning er Glasgow; blandt de bageste i Rækken kommer derimod London, hvor selv Vand- og Gasværkerne endnu til Dels er i privat Eje.

I Udlandet, navnlig i England, har der staaet en rasende Kamp om næsten hver Fodsbred Land, der er blevet vundet for den kommunale Drift. I København er de første Skridt paa denne Bane derimod bleven gjorte uden at vække Opsigt eller Modstand, og først da Turen kom til Sporvejene, er Kampen brudt ud, en Kamp, hvis næste Valplads Telefonerne rimeligvis vil blive.

Det ejendommelige ved de heromhandlede kommunale Virksomheder — i Modsætning til de tidligere omtalte Virksomheder af kommunistisk Natur — er den, at Produkterne ikke uddeles mere eller mindre gratis til Borgerne, men sælges efter forretningsmæssige Principper. Udgifterne dækkes saaledes ikke ved Skatter, men ved Salg af de producerede Varer, og Budgettet belastes ikke. Disse Virksomheder har intet at gøre med det kommunistiske Formaal, at lade de rige betale for de fattige; de lader overhovedet Formuens Fordeling mellem Borgerne uantastet, men griber regulerende ind i selve Erhvervslivet Hjerte, i Produktionen.

Hvad er nu Meningen med Kommunens Overtagelse af disse Produktionsgrene?

Det falder straks i Øjnene, at de paagældende Produktionsgrene alle er af monopolmæssig Karakter, og at de alle angaar Bylivets vigtigste daglige Fornødenheder. At det maa være en

højst betænkelig Sag at lade Fyldestgørelsen af Byens og Borgernes vigtigste Behov være Genstand for en privat Monopolists fri Udbytning, er det ikke vanskeligt at indse.

Hvis f. Eks. Gasværkerne var i et privat Selskabs Eje, vilde Driften være rettet mod det Maal at skaffe Aktionærerne den størst mulige Dividende, og det maatte i og for sig være Selskabet en ret ligegyldig Ting, om Byens og Borgernes Tarv virkelig fyldestgjordes paa bedste Maade. Det var jo f. Eks. muligt, at det betalte sig bedst at begrænse Gasproduktionen og holde høje Priser; det var muligt, at Selskabet ikke fandt det profitabet at udvide sin Forsyning til nye, tyndt bebyggede Bydele, saaledes at disses Opkomst blev vanskeliggjort; endelig kunde det tænkes, at Selskabet kom i Konflikt med sine Arbejdere og i den Anledning frivilligt eller tvungent standsede hele Produktionen, saa at Byen kom til at henligge i et ægyptisk Mørke.

For at gøre en Ende paa denne stadige Konflikt, som der er mellem det private Aktieselskabs Stræben efter Dividende og Borgernes Trang til at forsynes med de paagældende Produkter, er det, at Kommunen som Repræsentant for de konsumerende Borgere selv overtager Produktionen og selvfølgelig sætter sit første Formaal i Borgernes hensigtsmæssige Forsyning, medens Gevinsten ved Foretagendet træder i Baggrunden.

Man har i Udlandet ivrig diskuteret det Spørgsmaal, om de kommunale Produktioner overhovedet bør afkaste nogen Profit ud over den almindelige Forrentning af og Amortisation af den anvendte Kapital. At et saadant Spørgsmaal overhovedet kan eksistere viser bedst den diametrale Modsætning, der er mellem privat og kommunal Drift. Udredelsen af dette Spørgsmaal vil derfor ogsaa klarlægge de Ejendommeligheder ved denne Driftsmaade, som en overfladisk Betragtning er tilbøjelig til at overse.

Giver den kommunale Produktion Underskud, maa dette dækkes af Skatterne, og Forholdet bliver derfor i Virkeligheden det, at man lader Skatteborgerne i Almindelighed — ogsaa dem der ikke eller kun i ringe Grad bruger de paagældende Produkter — betale for dem, der bruge dem. En saadan Ordning kan selvfølgelig aldrig opstilles som almindeligt Princip. Kun i særlige Tilfælde som f. Eks. ved Vandforsyning, hvor Forbruget med Nødvendighed fordeler sig ligelig paa alle, og hvor det tillige af sanitære Hensyn er ønskeligt at opmuntre til et vist Minimumsforbrug, kan det forsvares at producere med planmæssigt Underskud. De køben-

havnske Vandværker drives paa den ejendommelige Maade, at Betaling for Vand til almindeligt Husholdningsbrug opkræves som et Tillæg til Arealskatten og altsaa udredes af Huslejen, medens der kun kræves særlig Betaling for Vand til ekstraordinært Forbrug f. Eks. til Næringsdrift, Vandklosetter, Badeindretninger og dsl. Naar alle Vandvæsenets forskellige Indtægtsposter sammentælles, forvandler det Underskud, hvormed dette „Væsen" figurerer paa Budgettet, sig i Virkeligheden til et lille Overskud.

Giver den kommunale Produktion Overskud, er det virkelige Forhold det, at man lægger en Skat paa de paagældende Varer, saa stor som netop Overskuddets Beløb; Spørgsmaalet om Produktionen bør drives med Overskud reducerer sig derfor til, om man anser Gas, Elektricitet, Slagtning og Sporvejskørsel for heldige Beskatningsobjekter.

At kalde Overskuddet af en kommunal Virksomhed for Profit er en Sprogforvirring, der skyldes vor kapitalistiske Tidsalders Tilbøjelighed til at se Kapitalisme i alt, navnlig til at opfatte Stat og Kommune som Aktieselskaber i stor Stil. Vi møder Reminiscenser af denne skæve Opfattelse paa de forskelligste Felter; det er den, der ligger bag ved Teorien om, at Borgernes kommunale Valgret skal afpasses efter deres Skatter, ligesom Aktionærernes Stemmer afpasses efter deres Aktier; det er atter samme Synspunkt, der gaar igen i den gængse Sætning, at en Koloni bør sælges, naar den giver Underskud, ligesom Aktieselskabs-Filialen maa likvidere, naar den ikke betaler sig.

At tale om Profit ved statlige eller kommunale Virksomheder, er i Virkeligheden lige saa meningsløst, som det er at tale om det ved kooperative Foretagender. Ingen Forretningsmand vil være i Tvivl om, at „Overskuddet" ved et gensidigt Forsikringsselskab intet har med Profit at skaffe, men kun er en af Medlemmerne opsparet Kapital; endnu mindre vil nogen være i Tvivl om, at den forøgede Indtægt, Staten har forskaffet sig gennem Portoforhøjelsen, ikke er Profit, men ganske simpelt en Skat paa Brevforsendelser. Paa ganske samme Maade er det med de kommuuale Virksomheder. Ligesom Overgangen fra privat til kommunal Drift har fundet Sted for at overføre de paagældende Virksomheder fra tilfældige Profitmageres til Kommunens egen Kontrol, saaledes bliver samtidig Overskuddet forvandlet fra Profit til Skat.

Erkendelsen af, at Overskuddet af de kommunale Virksomheder er en ren og skær Skat, har først og fremmest den store Betydning,

at den ganske ændrer det gængse Synspunkt for Skattebyrdens Fordeling mellem Borgerne. Forbrugerne af Gas og Elektricitet eller andre kommunale Finansartikler betaler en Ekstraskat, som de, der ikke eller kun i mindre Grad forbruger disse Artikler, gaar fri for. Det er dernæst en Følge af hin Erkendelse, at det aldrig kan være Opgaven at drive Overskuddet af hine Virksomheder op til det mest mulige, men at man maa begrænse det af de samme Hensyn, som sætter en Grænse for alle andre Skatter. Endelig bliver det nu altid et aabent Spørgsmaal, om Virksomheden overhovedet bør afkaste noget Overskud, og dette Spørgsmaal maa afgøres efter, om man anser de paagældende Produkter for egnede Beskatningsobjekter.

En Skat paa Vand er en Skat paa Renlighed og Hygiejne og derfor højst uheldig. En Skat paa Gas er en Skat paa Mad og Lys samt paa den Næringsdrift, der benytter Gas til Drivkraft eller til Belysning, den virker omtrent som Tolden paa Petroleum og Kul, og rammer de ubemidlede Klasser uforholdsmæssig haardt. En Skat paa Elektricitet er mindre betænkelig, for saa vidt denne benyttes til Belysning, hvilket jo endnu væsentligst er et Luksusforbrug, men for saa vidt Elektriciteten benyttes til Motordrift, virker Skatten som en Skat paa selve den industrielle Virksomhed og vanskeliggør Industriens fulde Udnyttelse af Nutidens tekniske Fremskridt. Det er netop disse skattetekniske Hensyn, der har ført Kommunerne til at variere Priserne efter Forbrugsøjemedet og opstille forskellige Priser for Koge- og Lysgas, for Motor- og Belysningselektricitet, for Vand til Husholdningsbrug og til andet Brug, skønt den leverede Vare er nøjagtig den samme i alle Tilfælde. Hvad dernæst en Sporvejsskat angaar, er den ensbetydende med en ufornøden Fordyrelse af den indre Kommunikation, som hægter Byens enkelte Dele sammen til en Helhed og derfor er nødvendig Betingelse for de moderne Storstæders fortsatte Vækst. Til Dels paa samme Maade virker en Skat paa Telefoner, der dog tillige former sig som en Næringsskat. Endelig vil Overskuddet af de kommunale Slagtehuse være at betragte ganske som en Skat paa Kød.

Under den voksende Erkendelse af, at Overskuddet af de kommunale Virksomheder er Skatter, og at disse oftest rammer Forbrugsgenstande, der er lidet egnede til Beskatning, har der i de europæiske Kommuner gjort sig en stadig stigende Tendens gældende til at lade dette Overskud forsvinde. Den engelske Lovgivning begrænser Overskuddet af de kommunale Elektricitetsværker

til 5 %; en specielt for Skotland gældende Lov forbyder Kommunerne at beregne sig noget som helst egentligt Overskud af deres Gasværker. I Glasgow, der staar som Mønsterbyen for kommunal Drift, drives alle de kommunale Virksomheder systematisk uden Overskud; hvad særlig Sporvejene angaar, bruges ethvert Overskud til at udvide Nettet og forbedre Driften, saa at denne By nu har den mest fuldendte Sporvejstjeneste i Landet. En for nylig offentliggjort Opgørelse fra det engelske Indenrigsministerium udviser, at det samlede Overskud af den i samtlige kommunale Virksomheder anlagte Kapital for 1893—98 kun har udgjort 1½ % p. a. I Tyskland spores samme Tendens; i den preussiske Kommunallov af 1893 er Udbyttet af de kommunale Slagtehuse begrænset til 8 %.

Københavns Kommune, hvis Beskatningsret ellers er bundet paa alle Punkter, har beholdt fri Hænder til at beskatte sine Borgere gennem sine produktive Virksomheder, og det finansielle Tryk, Kommunen i en Aarrække har levet under, har nødsaget den til at udnytte disse mindre rationelle Beskatningskilder i et ret enestaaende Omfang. Gas- og Elektricitetsværkerne har i det sidste Tiaar gennemsnitlig givet et rent Overskud af langt over 1 Mill. Kr., hvilket næsten er $^1/_{10}$ af Kommunens samtlige Indtægter. At Vandværkerne, ret beset, ogsaa giver et, om end ringe, Overskud, er ovenfor omtalt. Kvægtorvet og Slagtehusene udnyttes derimod ikke i Beskatningsøjemed, idet Overskuddet henlægges til et Fond, der er bestemt til Etablissementets Fornyelse og Udvidelse.

Vil Kommunen ikke beskatte Borgerne gennem sine produktive Virksomheder, er der Veje nok, ad hvilken den kan lade Overskuddet forsvinde. Den slagne Landevej for denne finansielle Operation er naturligvis en Nedsættelse af Prisen for den paagældende Artikel, en Fremgangsmaade, der er ganske svarende til den, Forbrugsforeningen følger, naar den fordeler sit Overskud mellem Medlemmerne i Forhold til deres Indkøb. En anden Vej, ad hvilken Overskuddet kan komme Borgerne til gode, er ved Udvidelse af Virksomheden, saaledes at denne ikke standser ved det i og for sig ganske tilfældige Punkt, hvor Profitten af den anlagte Kapital er størst, men først ved det Punkt, hvor alle rimelige Krav er tilfredsstillede; Sporvejene, hvis Drift er modtagelig for en næsten ubegrænset Udvidelse, afgiver den bedste Illustration hertil. Endelig vil der efter Omstændighederne være Trang til at beslaglægge en Del af Overskuddet til Fordel for de i Virksomheden beskæftigede Arbejdere.

Dette sidste Punkt, der ganske med Urette ofte anses for den

egentlig socialistiske Pointe ved den kommunale Drift, kan der være Anledning til at komme lidt nærmere ind paa.

Det kan selvfølgelig aldrig være Meningen, at der skulde tillægges de beskæftigede Arbejdere nogen Andel i Virksomhedens Udbytte; ethvert Spørgsmaal herom falder bort af sig selv, naar det erindres, at det saakaldte Overskud i Virkeligheden kun er en Skat. Ej heller er det Meningen, at Arbejdslønnen i de kommunale Virksomheder systematisk skulde holdes et Stykke over det gældende Lønniveau, saaledes at den høje kommunale Løn kunde bruges som Vehikel til stadig at skrue Lønnen op i de private Virksomheder; saa længe Stat og Kommune ikke anser det for hensigtsmæssigt ved direkte Lovbestemmelser at regulere Arbejdslønnen i private Virksomheder, bør de heller ikke gøre det ad Bagveje. Meningen med hin Hensynstagen til de beskæftigede Arbejdere er kun den, at Kommunen bør staa som Mønster for Samtidens private Arbejdsgivere, overholde Løntarifferne med fuld Loyalitet og gaa i Spidsen med humane og sanitære Foranstaltninger. Naar Kommunen følger en saadan Arbejderpolitik, og den derhos i vidt Omfang benytter sig af et Arbejdssystem med faste Ansættelser og Pensionsret — hvilket System trænger mere og mere igennem saavel i Udlandets som i vore hjemlige Kommuner —, vil det vanskelig kunne tænkes, at nogen Arbejdskonflikt opstaar inden for selve de kommunale Etablissementer. Ej heller vil Kommunen være udsat for at inddrages i Arbejdsstridigheder i beslægtede private Virksomheder. At Kommunen ikke kan deltage i en Lock-out eller overhovedet være Medlem af nogen Arbejdsgiverforening er vel noget nær en Selvfølge. Paa den anden Side vil Arbejderne ikke have nogen Anledning til at udstrække en Strejke til de kommunale Virksomheder, naar de véd, at Kommunen loyalt vil følge den ny Løntarif, der maatte blive Resultatet af Strejken, og at den ikke understøtter Arbejdsgiverne under Kampen.

Det har i Udlandet været et meget omdebatteret Spørgsmaal, om Arbejdere i kommunale Virksomheder overhovedet har Ret til at strejke; den rette Løsning turde maaske være den, at Kommunen kan og bør indrette sin Arbejderpolitik saaledes, at dette Spørgsmaal slet ikke kommer til at foreligge.

Et af de vægtigste Argumenter, der i Udlandet er blevet anført for Udvidelsen af den kommunale Produktion, særlig for Kommunens Overtagelse af Gasværker og Sporveje, er netop Hensynet til at afværge den Ulykke, som en Arbejdsstandsning i slige Virksom-

heder vilde være for Byens Borgere, og som stadig hænger over deres Hoveder, saa længe den private Drift raader. Det mangler ikke paa bitre Erfaringer i saa Henseende. I Londons private Gasværker udbrød der i 80erne en Strejke, der en Uge igennem lagde Byen i Mørke. I 90erne udbrød der i Paris en Sporvejs- og Omnibusstrejke, der lamslog al Virksomhed i Byen. Hvad et Par Dages Sporvejsstrejke vil sige selv i en By af Københavns Størrelse, er jo endnu i frisk Minde fra Begivenhederne for faa Aar siden. Disse og lignende Kalamiteter har bidraget mægtig til at give den kommunale Drift Vind i Sejlene. De har med Kendsgerningernes Logik afsløret det absurde i, at en Stridighed mellem private Købere og Sælgere af Arbejdskraft skal standse Tilgangen af Byens uundværligste Fornødenheder, og de har anvist den Udvej, at Kommunen, der lever i naturlig Fred med de af den som Arbejdere beskæftigede Borgere, tager Forsyningen i egen Haand.

Den kommunale Arbejderpolitik spænder over et noget videre Felt end de kommunale Virksomheder selv. Den engelske Praksis, hvorefter Kommunen ved sine Licitationer forpligter Entreprenørerne til at overholde de i Faget gældende Lønsatser og Arbejdstider, har efterhaanden bredt sig til talrige andre europæiske Kommuner. Det er jo kun naturligt, at Kommunen søger at gennemføre de af den selv fulgte Arbejdsbetingelser ved alle Virksomheder, der udføres i kommunale Øjemed, og den opnaar tillige den Fordel at minske Risikoen for, at Leverancen skal afbrydes ved en Arbejdsstridighed.

Der gør sig i øvrigt inden for Kommunerne en voksende Tendens gældende til at overtage alle dertil egnede Arbejder i egen Entreprise fremfor at udbyde dem til Licitation. Formaalet hermed er ikke blot at bryde den Ring, Entreprenørerne hyppig danner for kunstig at skrue Priserne op, men ogsaa at opnaa den fulde Kontrol over Arbejdets Detailler, navnlig at sikre de beskæftigede Arbejdere de Arbejdsvilkaar, som Kommunen anser for passende for dens arbejdende Borgere.

De kommunale Virksomheder, der hidtil er blevet omtalt, har det tilfælles, at de alle er af monopolmæssig Karakter. Paa dette Monopolernes Omraade er den kommunale Drift én Gang for alle trængt sejrrig igennem, og det er sikkert kun et Tidsspørgsmaal, naar den har opslugt alle slige Virksomheder. I den nyeste Tid har Kommunen imidlertid vist Tilbøjelighed tit at udstrække sin Drift til Felter, der ikke er Monopoler, og hvor den altsaa træder i aaben Konkurrence til private Virksomheder.

Adskillige europæiske Kommuner har saaledes bygget Arbejderboliger; i flere italienske Byer er der oprettet kommunale Apoteker og endelig har man i England og Tyskland diskuteret Oprettelsen af kommunale Bagerier, Slagterier og Mælkeforsyninger.

Grunden til Kommunens Indgriben paa disse Omraader er atter de erfaringsmæssige Mangler ved den private Bedrift, om end disse Mangler selvfølgelig ikke gør sig saa stærkt gældende her som paa Monopolernes Omraade.

Det er en kendt Ting, at Arbejderkaserner betaler sig godt, og dette vil atter sige, at Lejlighederne i disse er uforholdsmæssig dyre. I Wien er det blevet statistisk godtgjort, at en Kubikfod Rum i Forstadsgydernes Baghuse betaltes højere end det tilsvarende Rumfang i de mondæne Lejligheder i Ringstrasse. Forklaringen ligger i, at Huse med 1 og 2 Værelsers Lejligheder er en ubehagelig, brydsom og ikke særlig fin Forretning, som ikke alle, navnlig ikke de større Kapitalister, vil have at gøre med, og som der derfor kan presses en ekstra god Fortjeneste ud af i Form af opskruet Husleje. Kommunen har her den Opgave at ramme en Pæl gennem denne Huslejeaager ved at bygge sunde og hensigtsmæssige Arbejderboliger og udleje dem paa saadanne Vilkaar, at der kun beregnes ordinær Forrentning og Amortisation af den anlagte Kapital.

Paa den anden Side er der saavel i dette som i andre Tilfælde. hvor Kommunen konkurrerer med private Virksomheder, særlig Grund til at kræve, at der ogsaa beregnes en saadan Forrentning. I modsat Fald kommer Kommunen til at drive illoyal Konkurrence. Det fremkomne Underskud maa dækkes af Skatterne, og da de private Konkurrenter jo ogsaa maa bidrage til disse, bliver Situationen i Virkeligheden den, at Kommunen tvinger sine egne Konkurrenter til at bidrage til Dækning af det Underskud, som de for billige Priser afføder i de kommunale Bedrifter.

Hvad Apotekerne angaar, motiveres den kommunale Drift nærmest ved Vigtigheden af at sikre Medicinalvarernes Kvalitet. Naar man endelig har taget til Orde for kommunale Bagerier, Slagterier etc., har det — bortset fra de selvfølgelige sanitære Hensyn — været dels for at modvirke den ganske ufornødne Prisstigning, som en stærkt udstykket Detailhandel ofte medfører, dels for at forebygge, at Borgernes Forsyning med disse vigtige Livsfornødenheder skulde afbrydes ved en Arbejdsstridighed. I København, hvor Arbejderne har oprettet kooperative Bagerier og Kødudsalg, taber disse Argumenter for den kommunale Drift naturligvis meget af deres Vægt.

Den Kommunalpolitik, som her er skitseret, gaar paa én Gang ud paa at forøge Kommunens Udgifter ved Udvidelse af dens gratis uddelende Virksomhed, og paa at formindske dens Indtægter ved at reducere Overskuddet af dens produktive Virksomhed. Den kræver derfor som sit nødvendige Supplement, at der anvises Kommunen nye Indtægtskilder. Talsmændene for denne Kommunalpolitik har ikke været blinde for denne Sagens finansielle Revers og har henvist Kommunen til at fylde Hullerne i sit Budget ved at forbeholde sig en Del af den stigende Grundværdi, som er saa ejendommelig for Nutidens Byer. Det er Kommunens egen Virksomhed og Vækst, der skaber denne Værdistigning, og den tager derfor kun, hvad den selv har skabt, naar den ad Beskatningsvejen tilegner sig en Del af denne Værdistigning.

Inden for visse Grænser er en saadan Beskatning bragt til Anvendelse i alle Nutidens Byer. Naar en Gade brolægges, gælder det her i København som andetsteds, at Udgifterne helt eller delvis lignes paa Gadens Grundejere ud fra den Betragtning, at dette kommunale Arbejde forøger Grundenes Værdi. I Loven om det københavnske Vejvæsen (14. Dec. 1857) ser vi en anden Anvendelse af samme Tankegang, idet det foreskrives, at Kommunen, naar den eksproprierer en Del af en Grund til Gennemførelse af nye Gadeanlæg, i Erstatningen kan fradrage den Værdiforøgelse, som Gadeanlæget har tilført Resten af Grunden. Videre gaar man ikke herhjemme. Naar f. Eks. en tidligere brolagt Gade bliver asfalteret, eller der anlægges en Park eller offentlig Plads, kan Kommunen ikke paalægge de Grundejere, hvis Grunde stiger i Værdi ved det paagældende kommunale Arbejde, noget Bidrag dertil. Det kan dog bemærkes, at der inden for Københavns Kommune i den nyeste Tid har uddannet sig den Praksis, at der i hidtil ubebyggede Distrikter kun meddeles Bygningstilladelse paa Betingelse af, at Grundejerne betale Hovedparten af Omkostningerne ved Kloaksystemets Udvidelse til disse Distrikter.

I Udlandet er man gaaet betydelig videre. I de fleste større amerikanske Byer kan Kommunen kræve Halvdelen af Udgifterne ved alle Gade- og Kloak-Anlæg dækkede af Grundejerne. Ifølge den preussiske Kommunallov af 1893 kan en Del af Udgifterne ved et hvilket som helst kommunalt Anlæg lignes paa Ejerne af de tilstødende Grunde, saaledes at Beløbet fordeles paa disse i Forhold til den Fordel, de har haft af det paagældende Anlæg.

Det er et betydningsfuldt Skridt videre paa denne Bane, naar

Kommunen ikke lader sine egne Anlægsomkostninger være Maalestokken for Grundejernes Bidrag, men direkte gør Krav paa en Del af den Værdiforøgelse, som det kommunale Anlæg har tilført Grundene uden Hensyn til de afholdte Omkostninger.

I Boston kræver Kommunen saaledes Halvdelen af den Værdistigning, der kan paavises at være direkte Følge af bestemte kommunale Anlæg. Det største og berømteste Eksempel paa denne Skattepolitik finder vi dog i London. I Anledning af Ombygningen af Towerbroen blev det i 1895 bestemt, at alle Ejendomme, som laa inden for et saadant Bælte, at deres Værdi kunde tænkes at blive afficeret af dette vældige Bygningsforetagende, skulde underkastes en Vurdering før og efter Broens Bygning. Halvdelen af den saaledes konstaterede Værdistigning skulde, for saa vidt den ikke kunde paavises at skyldes foretagne Forbedringer paa Ejendommen, tilfalde Kommunen i den Form, at der paa Ejendommen lagdes en Skat af 3 % af den saaledes udfundne Sum. Noget tilsvarende vilde det for vort Vedkommende omtrent have været, om vi ved Anlæget af Frihavnen og Østbanegaarden havde forbeholdt Kommunen Halvdelen af Grundenes Værdistigning paa Østerbro.

Selv i de sidstnævnte Tilfælde, hvor Kommunen direkte beskatter selve den stigende Grundværdi, rammes dog stadig væk kun den Værdistigning, der umiddelbart kan føres tilbage til bestemte kommunale Foranstaltninger. Det ses imidlertid let, at enhver saadan Foranstaltning i Virkeligheden spreder sin værdiforøgende Kraft straaleformet over alle Byens Grunde, om end Værdiforøgelsen bliver svagere og vanskeligere at paavise, jo længere bortliggende Grundene ere; det vil endvidere ses, at Byens blotte Udvidelse og Borgernes stigende Forretningsvirksomhed stadig skaber nye Byggegrundsværdier i Byens Udkanter og stadig forøger Grundværdien i den indre By. Al Stigning af Grundværdien kan derfor føres tilbage til Kommunens (eller Statens) Virksomhed eller Borgernes Fællesarbejde. Det Skridt, der staar tilbage paa den her beskrevne Skattepolitiks Bane, er derfor en Beskatning af den stigende Grundværdi i al Almindelighed uden smaaligt Hensyn til, om der kan paavises nogen Sammenhæng med bestemte kommunale Foranstaltninger.

Dette sidste Skridt er ogsaa bleven gjort i det praktiske Liv, om end i en Kommune, som man næppe skulde vente at se som Ledestjerne for europæisk Skattepolitik. Det er Tysklands østasiatiske Koloni, Kiautschou.

Efter den tyske Okkupation var en stærk Stigning af Grundværdierne i Vente; for at sikre Byens Kasse Andel i denne Fremtidsværdi, blev det foreskrevet, at der ved ethvert Salg af en Ejendom skulde tilfalde Kommunen 1/3 af den Prisstigning, som var indtraadt siden sidste Salg; fandt intet Salg Sted i 25 Aar, skulde Værdistigningen udfindes ved Taksation af Ejendommen og beskattes paa samme Maade.

Her i København mangler vi ingenlunde et Tilknytningspunkt for den direkte Beskatning af den stigende Grundværdi. Ifølge en noget omdebatteret Lovfortolkning gennemføres Indkomstskatten som bekendt saaledes, at man ved Salg af en Ejendom regner den Sum, hvormed Salgsprisen overstiger sidste Købesum, for en Indtægt for Sælgeren og altsaa belægger den med en Skat af 3 %. Dette er i Virkeligheden en ren Beskatning af Grundværdistigningen, omend i meget beskeden Maalestok, og det er sikkert den umiddelbare Følelse af det retfærdige og hensigtsmæssige i en saadan Beskatning, der har holdt denne ret tvivlsomme Lovfortolkning oppe. Naar der med Ejendomsskylden indføres Takseringer af Ejendommene hvert 5te Aar, faar vi et Grundlag, hvorpaa en rationel Beskatning af den stigende Grundværdi kan bygges op uden Varsel.

Det skal endnu blot omtales, at Københavns Kommune er i den heldige Situation i et stort Omfang at kunne gennemføre en saadan Beskatning uden Lovgivningens Mellemkomst. Kommunen er som bekendt ved en fremsynet Politik bleven Ejer af store Dele af de Arealer, hvor Byens fremtidige Udvidelse skal foregaa. Ved Salget af disse Ejendomme kunde Kommunen forbeholde sig f. Eks. Halvdelen af den Værdistigning, som fra 5 Aar til 5 Aar konstateres igennem Takseringen til Ejendomsskyld, og den vilde bedst kunne gøre dette i den Form, at den ved Salget paalagde Ejendommen en stigende Grundbyrde, beløbende sig til den almindelige Forrentning af hin stadig stigende Sum. I saa Fald vilde vi have en ad privat Vej gennemført Grundværdibeskatning, mere fuldstændig og mere rationel end i noget andet Land. Hvad en saadan Foranstaltning finansielt vil kunne betyde, vil man bedst kunne gøre sig en Forestilling om, hvis man tænkte sig, at Voldterrainet i sin Tid var blevet afhændet paa saadanne Vilkaar.

Frantz Pio

STREJFLYS OVER GOETHE

GOTTFRIED — PROMETHEUS — VÆDDEMAALET I FAUST

Den næstsidste Scene i Faust's første Del fører helt tilbage til en af Goethes ældste Stilarter, den, som tidligst findes udfoldet i Geschichte Gottfriedens von Berlichingen. Ideen til denne Gottfried viser tilbage til Herder, hvis Fornavn Helten modtog, og videre til den Paavirkning fra Shakespeare, som Goethe gennem Herder i Strassburg var udsat for. Indflydelsen fra Herder, der delvis atter lader sig føre tilbage til Rousseau, kan spores straks i de første Optrin.

I

Hundrede Aar igennem, omtrent fra Trediveaarskrigens Slutning 1648 til Goethes Fødsel 1749, havde i det hærjede Tyskland den aandelige som den politiske Tilstand været mørk. Frederik den Stores Bedrifter var det første tydelige Varsel om fornyet Liv, og de største Vækkere, som opstaar, Winckelmann, Hamann, Herder var da ogsaa Prøjsere; Klopstock og Lessing stod Prøjsen nær.

Medens Klopstock henvendte sig til det tyske Følelsesliv og vakte Sansen for det storladne, frigjorde Lessing det tyske Folks religiøse Hang fra Dogmetro, dets digteriske Hang fra Troen paa Regler. Han bekæmpede den af Regeltroen baarne franske Tragedie under Henvisning til Shakespeare. Han var helt og holdent lys og lysende Forstand, det attende Aarhundredes Aand i dens klareste Udtryk paa tysk Grund, som Voltaire er dens skarpeste

Udtryk i Frankrig, Pope dens fineste i England, Holberg dens afgørende i Norden. Oplysning er hans Grundvilje. Intet i hans Væsen gaar ud over Aarhundredets Grænser.

Men hvad Ungdommen følte som sit Behov, var en dybere gaaende Oppløjning af Sindene og derigennem en mere gennemført Frigørelse. Den fornam sig i det gammeldags og daarligt regerede, splittede Tyskland bastet og bundet, afrettet og selskabeligt udmajet. Om Hænderne havde den Samfundets Haandjern og over dem Selskabets Kniplingsmansjetter; paa Hovedet sad Parykken; over Hovederne svævede Trostvang og fyrstelig Enevælde. I Ansigterne klæbede almægtig Skik og Brug den sit Pudder og sin Sminke. Silkestrømper paa Benene, Hatten under Armen, en unyttig Paradekaarde ved Siden — saaledes var Rokkoko-Ynglingen, som kunde bukke og føre sig, færdig.

Hans Hjerte bankede for mere end Oplysning; han attraaede med stormende Voldsomhed en Omvæltning, ikke i den ydre Verden, hvor han følte sin Afmagt, men i den indre, hvor han i sine egne Øjne var Suveræn. Lys og Klarhed var ham ikke nok. Det, som badede sig i Lyset, tilfredsstillede ham ikke; han attraaede det hemmelighedsfulde, hvori det haandgribelige havde sine Rødder. Jo mindre han som enkelt Menneske havde at betyde i Samfund og Stat, jo mere utvivlsomt han her kun var et Nummer, en Skatteborger, en lydig Undersaat, des mere fyldtes og henryktes han ved den Tanke, at han var en Del af det uendeligt Store, en levende Gnist af den uendelige Flamme, og som en Jordens Borger i Slægt med Jordens Aand.

Den enkelte havde noget guddommeligt i sig: sin Genius. Denne Genius krævede Frihed for alle Dogmer i Liv, Kunst og Videnskab saavel som i Religion. Alt, hvad Menneskene i Aarhundredernes Løb havde opstablet af Indskrænkninger for den enkeltes Frihed, var Vilkaarlighedens og Uretfærdighedens Udslag. Det gjaldt da om at lyde sin Genius, ikke om at lyde nogen udvortes Lov. Uden for den enkeltes Genius aabenbarede det guddommelige sig i Naturen; derfor gjaldt det om at følge Naturen; al Andagt var rettet mod Naturen.

Den sande Poesi, der var det højeste i Livet, det var ikke den regeltro Talekunst, der var kommen fra Ludvigernes Frankrig; det var den, som skabtes af de store enkelte, der uden Regeltvang havde fulgt deres Genius, altsaa Homer, Ossian, Shakespeare. Den fandtes i store Folkedigtninge som Bibelen, endelig i alle Nationers

Folkeviser. (Det er under Indtryk af denne Overbevisning, at Goethe som Yngling samler Folkeviser i Elsass.)

Den Mand, der, paavirket af Rousseau og Hamann, forkyndte disse Lærdomme, var Herder, og den Ungdom, der hørte hans Budskab, brød sine Haandjern, vaskede sit Ansigt for Pudder og Sminke og optog efter Evne en Fylde af Menneskeliv og Folkeliv i sin Sjæl. Den kastede sine Parykker mod Væggen og satte paa sit Hoved den suveræne Personligheds Krone. Den slyngede det Stegespid fra sig, der betegnede Selskabsmennesket, og vuggede den oprindelige Genius's Scepter i sin Haand. Det skete med stormende Voldsomhed, og deraf Tidsrummets Navn *(Sturm und Drang)*.

II

Historien om Gottfried af Berlichingen med Jernhaanden, det første Udkast til *Götz*, er skrevet i seks Uger uden nogen Svigten af Stemning og Arbejdslyst.

I Strassburg havde Goethe læst Götz von Berlichingens Selvbiografi, en Samling krigerske Anekdoter, nedskrevne af den raske Røverridder, som fire og tyve Aar gammel, i Aaret 1504, under den bajerske Arvefølgekrig fik sin højre Haand afrevet af en Kanonkugle og senere fik den erstattet med en bevægelig Jernhaand. Den djærve, friske Tone i disse Optegnelser henrev Goethe. Hin Jernhaand, som kunde tumle baade Lanse og Sværd, blev den unge Digter et Sindbillede paa ridderlig Kraft og simpel Ærlighed. I dens Ejer personliggjorde han selve den tyske Ære.

Götz blev ham den oprindelige Personlighed, der følger sin Genius paa Trods af alle Love — disse Love, der er Uretfærdighedens og Vilkaarlighedens Udtryk. Han er (som Munken siger om ham) „Manden, hvem Fyrsterne hader og til hvem de undertrykte vender sig“; han er den sunde Naturkraft, hvis Virken er en Kamp for Frihed. Derfor ranker al Naturlængsel sig i Vejret i hans Nærhed. Derfor Munkens, Broder Martins, Sværmeri for ham. Luther er ment. Betegnende er Luthers Udbrud til ham mod Munkeløfterne:

Fattigdom, Kyskhed og Lydighed, tre Løfter, af hvilke hvert enkelt synes Naturen det, den mindst kan udstaa; hvor utaalelige er de da ikke tilsammen! . . . . . O Herre! Hvad er Eders Stands Besværligheder mod Elendigheden i en Stand, der fordømmer de bedste Drifter, i Kraft af hvilke vi bliver til, vokser og trives, af misforstaaet Iver for at rykke Gud mere nær!

Götz er en Natur, ikke en Intelligens. Han siger i sidste Akt:

De har lidt efter lidt lemlæstet mig stedse mere — min Haand, min Frihed, mine Godser, mit gode Navn. Kun det daarligste har de ladet mig beholde, mit Hoved, og hvad er det uden Resten!

Ikke lidet maatte Goethe arbejde med sit Stof for at faa den historiske Skikkelse omformet som den foresvævede ham.

Den historiske Götz sloges tidt blot for at slaas, for at maale sig med andre. Det var f. Eks. Aarsagen til hans Fejde med Nürnberg. Der var en Røverridders friske Blodtørst i ham.

I første Akt siger Rytteren til Elisabeth:

Da vi saaledes red ind i Skumringen, var der just en Hyrde, som vogtede Faar. Fem Ulve faldt over Hjorden og tog dygtigt for sig. Da lo vores Husbond og sagde: „God Lykke, kære Kammerater! Held Jer og os overalt!“ Og vi glædede os alle over det gode Varsel. Imens kom Weislingen ridende med fire Svende.

Stedet er afskrevet fra Götz's Levned, kun at Talen der er om Greven af Waldecks Tilfangetagelse.

Foruden af Blod holdt Götz af Bytte. Han tog 18000 Gylden i Løsepenge for Greven af Waldeck. Hos Goethe fortæller Elisabeth Gottfrieds Søn Historien om Skrædderen fra Heilbronn, der var saa god en Skytte, at han vandt første Pris i Køln; da Kølnerne ikke vilde betale ham, hvad de skyldte, antog Götz sig hans Sag, og Kølnerne maatte give tabt. Det er Daaden. Hvad her overspringes er, at Götz og Skrædderen i Forening lod sig udbetale tre og tyve Gange den Sum, der oprindeligt skyldtes.

Goethe forskønner i højeste Grad Götz's Optræden i Bondekrigen. Berlichingen tager hos ham kun Overbefalingen for at forebygge Ugerninger og skaffe Retfærdighed. I Virkeligheden gjorde han først fælles Sag med de blodtørstige Oprørere og lod dem derefter i Stikken, og i Virkeligheden blev han for denne Brøde sat to Aar i Fængsel og derpaa i Kraft af mægtig Beskyttelse frigivet mod at stille Sikkerhed for 25000 Gylden og forpligte sig til ikke at forlade sit Slot Hornberg. Han blev i sin Alderdom meget from. I sine sidste Aar omgikkes han til Stadighed kun sin Landsbypræst, der mod en aarlig Løn tog Ophold hos ham som Sjælesørger.

Der er stor Forskel paa den Götz, som dør i Præstens Arme, og den Gottfried, der hos Goethe dør med disse Ord paa Læben:

Min stakkels Hustru! Jeg lader dig tilbage i en ussel Verden ... Luk Eders Hjerter omhyggeligere end Eders Døre! Nu kommer Bedragets Tider; kun Bedrageriet har faaet Frihed. De svage vil regere

med List, og den tapre vil falde i de Net, som Fejheden stiller paa hans Sti.... o himmelske Luft! Frihed! Frihed! (Han dør).

Elisabeth: Frihed er der kun oppe hos dig. Verden er et Fængsel.

Maria: Ædle, ædle Mand! ve det Aarhundrede, som stødte dig fra sig!

Lerse: Ve den Efterverden, som miskender dig!

Goethe har gjort hvad han evnede for at sætte sig ind i det sekstende Aarhundredes Sæder og Sprog; han har forsket for at opnaa Sikkerhed i Tidsfarven, har især søgt det maleriskes Romantik i Zigøjnerlejren og i den hemmelige Domstol. Alligevel er det hans egen Tidsalders Yndlingstanker, som han forherliger.

I Samtalen mellem Gottfried og dennes lille Søn betegner Faderen Synet, Sagkundskaben; Sønnen den daarlige boglige Lærdom, som kender Gloserne ikke Tingen, den Art Lærdom, som i *Faust* tillægges Wagner:

Karl: Jeg kan endnu noget.

Gottfried: Hvad da?

Karl: Jaxthausen er en Landsby og et Slot ved Jaxtfloden, har i to Hundrede Aar tilhørt Herrerne af Berlichingen.

Gottfried: Kender du Herrerne af Berlichingen!

Karl: (ser stivt paa ham)....

Gottfried: (for sig): Han kender vel af lutter Lærdom ikke sin Fader. Hvem tilhører Jaxthausen?

Karl: Jaxthausen er en Landsby og et Slot ved Jaxt...

Gottfried: Det spurgte jeg ikke om. Saaledes opdrager Kvinderne deres Børn, og Gud give, det var dem alene. Jeg kendte alle Stier, Veje og Vadesteder her, før jeg vidste hvad Floden, Landsbyen og Borgen hed.

Gottfried er det oprindelige Menneske, Karl det af virkeligheds-fjern Undervisning forkvaklede. Helten har da ogsaa i Begyndelsen af det sekstende Aarhundrede det endende attende Aarhundredes Lyksaligheds- og Freds-Ideal. Han forbavses over Stormændenes, over Fyrsternes Forblændelse. Da i tredje Akts Slutning Georg, Gottfried, tilsidst alle, har raabt: Leve Friheden! siger Gottfried:

Naar de [de store] engang faar Menneskehjerte nok til at smage, hvilken Salighed det er at være et stort Menneske; naar de kommer saa vidt, at deres Land, vel dyrket, velsignet, synes dem et Paradis mod deres stive, tvungne, ensomme Haver [Le Nôtre's]; naar enhver Bondes runde Kinder og glade Øjne og hans talrige Familie godtgør dem deres rolige Lands Fedme, og alle Skuespil, alle Billedsale forekommer dem kolde i Sammenligning — saa vil Nabo unde Nabo Fred, fordi han selv er lykkelig; saa vil ingen søge at udvide sine Grænser....

Georg: Vil vi da ogsaa stige til Hest?

Gottfried: Det uroligste Hoved vilde finde nok at gøre.... Vi vilde

rense Bjergene for Ulve, vilde hente vor roligt pløjende Nabo en Steg fra Skoven og til Løn spise Suppen sammen med ham....

Hvad er dette andet end Stikord, hentede fra Talsmændene for Almenvellet og Verdensfreden! Og med sin ædle Stræben for disse Idealer staar Gottfried, der gælder for Røverridder, i skarp Modsætning til hele Tidsalderens lovlige Samfund, der betegner Nedrigheden bragt i ordnet Sammenhæng. Derfor udbryder han i fjerde Akt:

En Røver kalder I mig! Gid da Eders Efterkommere maa blive plyndrede og plukkede til sidste Fjer af borgerligt ærlige Kæltringer, af venlige Tyveknegte og priviligeret Forbryderpak!

Man maa gaa til Schillers *Røverne* for at genfinde denne Tankegang. Gottfried er Natur og Genius, Samfundet er Lovtvang og Kæltringestreger i Lovenes Ly.

III

Til Naturforgudelsen svarer Stilens Naturalisme, dens Dvælen ved det altformenneskelige, som Selskabet ikke omtaler, som Goethe senere mildnede i Omarbejdelsen af Stykket.

Elisabeth siger:

Mennesker, der gør godt af lutter Blødhed, er ikke bedre end Folk, der ikke kan holde deres Urin. —

Biskoppen har spurgt Franz, om Weislingen er uskadt:

Jeg sagde: Han er hel; fra den yderste Haarspids til Neglen paa den lille Taa. Jeg tænkte ikke paa, at jeg nylig maatte klippe Eders Negle; men jeg vilde dog ikke have sagt ham det for ikke at forskrække ham ved nogen Undtagelse.

Men den samme Franz, der er saa drøj og har saa lav en Bestilling, giver Goethes Begrebsbestemmelse af, hvad der gør en Mand til Digter. Han svarer Weislingen, da denne i Anledning af hans Henrykkelse over Adelheid udbryder: „Den Skønhed har gjort dig til Digter“: „Saa føler jeg da i dette Øjeblik, hvad der gør Digteren — et fuldt Hjerte, fuldt af en eneste Følelse.“

Saa shakespearesk er her Talens Frihed, at i tredje Akt, i et Optrin, som i øvrigt er bevaret i *Götz*, to Rytterknegte, der befinder sig i en Skov ved en Mose, begynder Samtalen saadan:

Hvad gør du her? Jeg har bedt om Orlov for at forrette min Nødtørft. Siden den blinde Alarm i Aftes har det slaaet sig saadan paa Tarmene hos mig, at jeg hvert Øjeblik maa af Hesten.

Gottfrieds eget Svar til den fremmede Høvedsmand er jo ikke mindre djærvt. (Smlgn. Digtet til Merck, Dec. 1771.)

IV

I Dramaet kan skelnes tre Elementer:

Først det historiske Element, der fortrinsvis er romantisk, melodramatisk — som Straffen ved den hemmelige Ret. Dernæst det personlige Element og endelig det frit opfundne Parti.

Det personlige Element er Hovedsagen. Goethe har her spaltet sig i to Personer. Han er efter sit højere Væsen, sin Attraa paa dette Tidspunkt, Götz, den djærve Natur af et eneste Stykke, som lever for Retfærdighed og dør for Frihed. Han er efter sit lavere Væsen, rettere efter sin egen Samvittigheds Anklage, Weislingen, den troløse Elsker, den utro Ven, der uden Ondskab er svag, tvedelt og i sin Delthed upaalidelig.

Han havde tidligt havt Ynglingens Hang til at forelske sig, i Forening med Geniets Sky og Angst for at binde sig. To Aar havde han i Leipzig elsket Käthchen Schönkopf med urolig Lidenskab og gjort den stakkels Piges Liv ulykkeligt ved sin Skinsyge for ingenting, havde saa forladt hende og først følt sig beroliget, da denne vakre, elskværdige Pige et Aar efter hans Bortrejse forlovede sig med en anden. Men langt tungere følte han Ansvaret for sin Flugt fra den yndige Præstedatter Friederike Brion i Sesenheim, den blideste og troskyldigste af de unge Kvinder, der elskede Goethe, og som ved hans Bortrejse var mindre levende end død. Hende mindedes han ved Gottfrieds Søster Maria. Paa sig selv tænkte han ved Weislingens Troløshed mod hende. Da Goethe laa ved Rigskammerretten i Wetzlar, gik han kort Tid derefter ved Værtshusbordet under Kælenavnet Götz; kun han vidste af, at han ogsaa fortjente den anden Hovedpersons Navn. Selv beder han Oktober 1773 Salzmann sende et Eksemplar af *Berlichingen* til Sesenheim med Ordene: „Den stakkels Friederike vil føle sig nogenledes trøstet, naar den troløse bliver forgivet"; han gør sig altsaa lig med Weislingen.

I Georgs Forhold til Götz er der noget af Goethes eget sværmeriske Forhold til Herder. Han bruger i et Brev til Herder fra Midten af Juli 1772 selv Lignelsen, at han som Georg forsøger at bære Heltens Kyrads og nok med Tiden vil vokse deri. — Til Elisabeths Skikkelse anvendte han som Model sin friske, dygtige Moder, til Lerse's med Bibeholdelse af Fornavn og Efternavn sin Yndling Franz Lerse, en ung Elsasser, hans Bordfælle i Strassburg, nu foreviget.

Det tredje Element i dette Ungdomsværk er det helt frit opfundne, derfor i visse Maader det løseste Element deri, det hele Adelheid-Parti, der efterhaanden, altsom Digteren forelskede sig i den store bedaarende Kokette, voksede alt det øvrige over Hovedet og overskyggede det, saa stærkt endog, at Goethe alt i *Götz* gav sig til at beskære det betydeligt. I dette første Udkast forfører Adelheid ikke blot Weislingen, men Franz von Sickingen, ikke blot Narren Liebetraut, men Tronfølgeren Karl, og ikke blot Pagen Franz, men selve den Udsending fra den hemmelige Ret, der kommer for at myrde hende. Denne Skikkelses Overvægt forstyrrer Skuespillets Enhed, tilslører dets Grundtanke og spreder dets Interesse. Den er kraftigt udført, men smager dog ikke synderligt af Virkelighed.

Bielschowsky har ytret den Mening, at Adelheid er udført efter Model af den ualmindeligt skønne Henriette von Waldner, senere Fru von Oberkirch; om hende skal Adelheids Navn, von Walldorf minde. Hun var imidlertid 1770 kun seksten Aar gammel, og det vides tilmed ikke, at Goethe har truffet hende i Strassburg. Sagen synes meget urimelig. En sekstenaarig som Model til Adelheid! Navnet forekommer tilmed slet ikke i Goethes Levned.

I dette Parti af Værket spores særlig stærkt Indflydelsen fra Shakespeare. Adelheid er bygget over Shakespeares Kleopatra. Weislingen er stillet til hende og Maria, som Antonius staar mellem Kleopatra og Octavia; begge er gifte med Søsteren til deres Forbundsfælle; begge har indgaaet Ægteskab for at besegle Ophør af tidligere Fjendskab, og begge forlader den Kvinde, til hvem de har bundet sig, for den store Fristerindes Skyld. Her findes desuden ogsaa paa anden Maade en shakespearesk Situation bag Stykkets, idet Broderen optræder som Søsterens Hævner overfor den troløse. Trekløveret Laertes—Ofelia—Hamlet ligger bag ved Gottfried—Maria—Weislingen som senere bag Beaumarchais—Maria—Clavigo og bag Valentin—Gretchen—Faust.

Det er overhovedet paafaldende, hvor hyppigt shakespeareske Situationer er Forbilleder for Hovedsituationer hos Goethe. Saaledes er der alene i Slutningen af *Clavigo*, hvor Elskeren og Broderen mødes ved Marias Jordefærd, en Dobbeltmindelse om Hamlets og Laertes' Brydekamp i Ofelias Grav og om Kampen mellem Romeo og Paris ved Julies Kiste.

Derfor er der en lille Smule Sandhed i Frederik den Stores pudsige Udbrud af Forbitrelse over *Götz* i Flyveskriftet om den

tyske Litteratur; Stykket er ham en afskyelig Efterligning af Shakespeares slette engelske Skuespil. *(On peut pardonner à Schakespear ces écarts bizarres; car la naissance des arts n'est jamais le point de leur maturité. Mais voilà encore un Goetz de Berlichingen qui paraît sur la scène, imitation détestable de ces mauvaises pièces anglaises, et le Parterre applaudit et demande avec enthousiasme la répétition de ces degoûtantes platitudes).*

Lessing og Herder var kølige overfor Stykket, skønt man skulde troet, det ikke vilde glæde nogen som dem; men den tyske Læseverden var henrykt, og Goethe havde vundet sin første Sejr.

V

Omtrent samtidigt med Ideen til *Gottfried* opdukker flere andre Ideer til dramatiske Digtninge i Goethes Sind, af hvilke nogle slet ikke blev nedskrevne, andre kun fik Udtryk i korte Brudstykker. Det er Cæsar, Mohamet, Prometheus.

Cæsar er det ældste af disse Æmner. Det sysselsatte Goethe alt i Strassburg. Han vilde paa samme Maade, som han havde gjort det med Berlichingens Liv, dramatisere de fremspringende Punkter i Cæsars Levned. Ogsaa Cæsar havde gjort Oprør mod den bestaaende Statsorden; ogsaa han var en Rebel, i vid Forstand en Kætter som de Kættere, Goethe læste om i Arnolds Kætterhistorie. Hans Sag var den overlegne Personligheds Sag; han fældedes af Middelmaadigheden. Derfor holdt den unge Goethe med ham imod hans Mordere. Snart indsaa' han, at han for at give sit Drama Enhed (ligesom Shakespeare og Voltaire) maatte indskrænke sig til Cæsars Død. Men et Skuespil, hvor Brutus stod i Skyggen for Cæsar, var saa ganske imod Tidsalderens og Omgivelsernes Aand, at Goethe maatte være forberedt paa at se sit Arbejde fordømt netop i de Krese, han helst vilde behage. Derfor skriver han i Juni 1774 til Schönborn, at hans *Cæsar* ikke *[nicht — einst?]* vil glæde dem [hans Venner]. Det var jo et Tidspunkt, hvor selv unge, fromme tyske Grever lovsang Tyranmord og tørstede derefter.

I 18. Bog af *Dichtung und Wahrheit* findes en Beskrivelse af de to unge Grever Stolbergs Besøg hos Goethe i Frankfurt:

Saa snart et Par Flasker Vin var drukket, udtalte det poetiske Tyranhad sig, og man røbede sin Tørst efter saadanne grumme og rasende Personers Blod. Min Fader rystede smilende paa Hovedet. Min Moder

havde i sine Levedage næppe hørt tale om Tyranner; dog huskede hun, i Gottfrieds Krønike at have set den Art Umennesker afbildede i Kobberstik, Kong Kambyses, der i Faderens Nærværelse gennemborer Sønnens Hjerte med en Pil osv. Hun gik da ned i Kælderen, udsøgte en sjælden gammel Vin og satte den højrøde Druesaft i en sleben Flaske paa Bordet med det Udraab: Her er det sande Tyranblod! Glæd Jer derved, men lad ingen Mordtanker trives her i Huset!

Dog næsten samtidigt begyndte Goethes Frisind at tale til Fordel for Brutus, og i Lavaters *Fysiognomiske Fragmenter* har han (i Anledning af et Kobberstik efter Rubens) 1776 skrevet en Lovprisning af Brutus' Aasyn, hvori enkelte Ytringer ogsaa vidner om Begejstring for Originalen, som naar det hedder om ham, at han var stor i en Verden af Store, at han anstrengte sig som den, der finder Modstand, danner sig i Modstand, og ikke bekæmper Skæbnen, men store Mennesker. Han betegnes som den, der ikke kunde have nogen Herre over sig og ikke selv kunde være Herre, da han ingen Glæde havde af andres Trældom.

Hvad enten nu Goethe tabte Lysten til at forherlige den forhadte Cæsar eller hans Sympati blev vaklende, der blev intet Drama skrevet.

Planen *Mohamet* kom ikke meget videre end *Cæsar.* Ogsaa dette Drama skulde fremstille en genial Personligheds Kamp, Sejr og Død. Nøjere var det Hensigten at vise, hvorledes det store Menneske udbreder det guddommelige, som er i det, udadtil, saa støder sammen med de raa Omgivelser, til en vis Grad maa rette sig efter disse, derved forringes og endelig gaar til Grunde.

Af Dramet findes som bekendt kun den dejlige Hymne om Geniets Sejrsløb, *Mohamets Sang*, oprindeligt en Vekselsang mellem Ali og Fatime til Ære for deres Mester. Det er Sangen om Kilden, der svulmer til mægtig Flod, river alting med sig og spejler alt; i rullende Triumfløb optager Bække og Bifloder, vokser ved det uhyre Tilløb, giver Lande Navn og fremkalder Byer paa sin Vej, og endelig med Flaader paa sin Ryg, med tusind Flag over sit Hoved som Vidner om sin Herlighed, bærer sine Brødre, sine Skatte, sine Børn ud til Verdenshavet, dens gamle Fader, der venter den med aabne Arme.

VI

I 1773 begyndte Goethe at studere Spinoza. Hvad der gennem Paavirkning fra Herder og Hamann var blevet ham en kær

Tro. det blev nu til Overbevisning hos ham: Gud og Verden var ét som Sjæl og Legem, og hvert enkelt Menneske et Udtryk for Verdensguden. Fra dette Standpunkt kunde han da ikke forestille sig Guder, der var væsensforskellige fra ham selv og var ham overordnede. Lykken kunde ikke heller bestaa i Underkastelse under Guderne, men i Overensstemmelse med det guddommelige Verdenshele.

Ud fra dette Grundsyn frembragte han sin *Prometheus.* Vel blev ikke mere end to korte Akter færdige; men alene Prometheus' Monolog, som Goethe optog blandt sine Digte, var nok til at give en Digter Udødelighed. Her er den Trods, der kom til Orde i *Gottfried*, blevet titanisk. Og Titanen, der svulmer af Kraft og Selvfølelse, trodser Guderne, ja Overguden. Alt hvad Spinoza havde lært, alt, hvad Lessing havde følt, men ikke udsagde, før han til Jacobi's Forfærdelse bekendte sig til denne Prometheus (se Jacobi's Bog om Lessings Spinozisme), alt, hvad Ludwig Feuerbach senere forkyndte, er samlet eller foregrebet i dette ungdommeligt skønne, dybsindige Digt.

Prometheus er udgaaet fra den Følelse, som er nedlagt i det lille Vers af Goethe, hvori han gør Glæden ved Naturen og Kunsten afhængig af den formende Evne[1]). Derfor staar Prometheus lykkelig midt iblandt de Væsener, hans Haand har formet. Her føler han sig selv, fornemmer alle sine Ønsker virkeliggjorte som levende Skikkelser.

Stort som Dramet er anlagt, vilde det give alt primitivt Liv i Forkortning, Bygningskunstens og Ejendommens Oprindelse, Betydningen af det første Dødsfald osv. Og den underfulde Monolog: *Bedæk din Himmel, Zeus!* med dens Morgenrøde af Geniets Ungdom aabenbarer, at medens de samtidige stræbte efter Tro paa en udenfra givet Religion, betragtede den unge Goethe kun det virkelige med Ærefrygt og Andagt og blev naturfrom som faa før og efter ham.

Overfladisk set indeholder Monologen kun Gudsfornegtelse:

---

[1]) Was nützt die glühende Natur
Vor deinen Augen dir,
Was nützt dir das Gebildete
Der Kunst ringsum dich her,
Wenn liebevolle Schöpferkraft
Nicht deine Seele füllt,
Und in den Fingerspitzen dir's
Nicht wieder bildend wird!

Hvem hjalp mig
mod Titanernes Overmod,
Hvem reddede fra Døden mig,
fra Slaveri
Har du ej alting selv fuldbyrdet,
helligt glødende Hjerte?....

Men at der ikke laa Ufromhed bag denne Undsigelse af Zeus, det ses bedst af det Digt, som Goethe rimeligvis nedskrev hurtigt efter *Prometheus* og som han i sin Digtsamling lod følge umiddelbart derefter, fordi dets Aand syntes stik modsat, mens den dog var den samme, *Ganymed*. De to tilsyneladende Modsætninger fuldstændiggør hinanden. Som Prometheus er den, der afskyr Zeus, saaledes er Ganymedes den, Zeus elsker og som elsker ham. Digtene er da ikke Modsætninger, kun Modstykker. Guden her er ikke den samme som Guden hist. I *Prometheus* er han Tyrannen, her det evige Foraar:

Hvor du gløder mig i Møde
i Morgenglans
Foraar, min Elskede!
Med tusindfold Livslyst
trænger ind til mit Hjerte
den hellige Følelse af din evige Varme,
du uendelige Skønhed!
O, at jeg kunde favne dig i denne Arm!
Ak, ved dit Bryst ligger jeg smægtende,
og dine Blomster, dit Græs trænger sig til mit Hjerte
....Opad til dit Bryst, altelskende Fader!

Denne Fader, denne Zeus, det er ikke den Menneskeforestilling om Altets Herre, som Goethe i *Prometheus* bekæmpede, det er Alnaturens Frembringelseskraft, inderst inde beslægtet med den Frembringelsestrang og Frembringelsesglæde, som Prometheus selv betegner.

Dog medens Ganymedes fornemmer Livskilden og Glædeskilden udenfor sig, attraar dens Favntag og gaar op i Længsel mod den, spores i *Prometheus* paa forskellige Steder den unge Goethes Evne til i det enkelte Øjeblik attraafrit at føle den hele Tilværelses Rigdom og Lykke.

Det første Sted er det, hvor Prometheus, der har skabt Pandora som Billedstøtte, siger til hende:

Og du Pandora!
du det helligste Kar for alle de Gaver,
der er frydelige
under den vide Himmel

paa den uendelige Jord,
Alt, hvad der kvæger mig med Vellystfølelse,
hvad der i Skyggernes Kølighed
har skænket mig Ly,
hvad Solens Kærlighed nogen Sinde gav mig
af Foraarsfryd,
hvad Havets lune Bølger
nogen Sinde gav mig af Ømhed,
naar de favnede mit Bryst,
og hvad jeg nogen Sinde har nydt af ren Himmelglans
og Sjælefredsglæde,
det Alt, Alt — min Pandora!

I Navnet ligger som bekendt *alle Gaver*; hun forener for ham alle Tilværelsens Gaver i ét Væsen, ét Moment.

Men Skæbnen skænker Prometheus' Billedstøtter Liv. Pandora bliver en dejlig Kvinde, der kommer og gaar i Mesterens Værksted. Og han taler til hende om Livsglæden. Hun har nydt den, siger hun, som den reneste Salighed ved sine Legesøstres Kys, kendt Glæden, naar den løftede hendes Fødder fra Jorden og lærte hende Dansen, og hun har ogsaa lært Smerten at kende, naar hun traadte en Torn ind i sin Fod eller græd over et Faar, hun havde mistet. Prometheus lærer hende, at saavel Glæde som Sorg opløser sig i Søvn, og han spørger hende, om hun har Følelsen af, at der er mange Glæder og Sorger, som hun ikke kender endnu. Ja, svarer hun, dette Hjerte længes ofte, véd ikke selv hvorhen.

Saa siger Prometheus disse underlige og vægtige Ord:

Der gives et Øjeblik som opfylder alt, alt, hvad vi har længtes efter, drømt, haabet, frygtet. Pandora — det er Døden.

Pandora: Døden?

Prometheus: Naar du i dit dybeste Indre helt rystet føler alt, hvad der nogen Sinde har strømmet igennem dig af Glæde og Kval, hvad der stormende har faaet dit Hjerte til at svulme og hvad der har søgt Lindring i Graad .... naar alt i dig klinger og bæver og skælver, og du ikke mer er dine Sanser mægtig saa du tykkes dig at forgaa, og du synker og alt om dig synker i Mulm, og du i din inderste, selvegenste Følelse omspænder en Verden — saa dør Mennesket.

Pandora: O Fader, lad os dø!

Det første Sted er interessant, fordi det blandt mange andre Steder viser, hvor fortrolig den unge Goethe var med Tanken om én samlende Følelse af Tilværelsens Herlighed i et evigt Øjeblik — det andet, fordi det i sin dybsindige Paradoksi fremstiller den naturlige Død ikke som en Ebben ud af Livsfylden, men som fremkaldt ved selve Livsfølelsens Overmaal, ved en Sammenfatten af

alt, hvad der har bragt Hjertet til at svulme i ét enkelt Øjeblik — saa det sprænges af denne Svulmen.

VII

Skønt først trykt 1830 stammer Dramet *Prometheus*, der er ældre end Digtet, fra 1773 eller senest fra 1774, og det sidst anførte Sted bliver lærerigt, naar man sammenligner det med Faust's Væddemaal med Mefistofeles i Tragediens første Del, saaledes som Goethe udformede dette Væddemaal tidligst i Aaret 1798—99; thi Optrinnet hører til første Dels sidste Partier.

Som Betingelsen her er stillet af Faust, er det øjensynligt hans Tanke, at den aldrig vil gaa i Opfyldelse. Netop hin Følelse af Øjeblikkets Herlighed betragter han det som umuligt at han nogen Sinde kan komme til at opleve og give Udtryk — og han sætter følgelig Døden som Straf for sig, ifald det skulde ske. Han føler, utilfredsstillet som han er, altfor dybt Umuligheden af, at nogen Sinde Tilfredsstillelsens Time skulde kunne slaa for ham.

Ganske vist er der paa dette Punkt noget dobbelttydigt. Thi Faust opfatter her Beroligelsen ved Øjeblikket som Tegn paa, at den stadige Stræben, paa hvilken Menneskets dybeste Værd beror, da for ham vilde være til Ende, Livets ypperste Flamme slukt. Det er hvad de følgende, ordret oversatte Ord betyder: „Hvis jeg nogen Sinde beroliget lægger mig paa Dovnebænk, lad det da kun straks være ude med mig! Kan du nogen Sinde løgnagtigt smigre mig, saa jeg finder Behag i mig selv; kan du bedrage mig med Nydelser, saa være dette min sidste Dag!“ Men da Mefistofeles istemmer og Faust giver Haandslag, tilføjer han, hvad der gaar langt videre: „Siger jeg til Øjeblikket, dvæl dog, du er saa skønt! da kan du slaa mig i Lænker, da vil jeg gerne gaa til Grunde“ — og virkelig er det først, da Faust, gammel og blind, tagende Lemurernes Spadeklirren, som graver hans Grav, for Spadeklirren fra en Folkemængde, der bygger Dæmning mod Havet — først da er det, medens han i sin Vildfarelse fortaber sig i Fremtidssyner af et frit Folk paa fri Grund, at han udbryder: Da turde jeg sige til Øjeblikket: Dvæl dog, du er saa skønt!

Som man ser har Faust i sine sidste Øjeblikke slet ikke sveget sin egen Forventning om sig før Væddemaalets Indgaaelse, ingenlunde lagt sig paa Dovnebænken; det er i Forudfølelsen af den ædleste Fremtidslykke, at han nyder, hvad der for ham er det højeste Øjeblik, og der times ham altsaa netop den Død, om

hvilken Prometheus talte, da han udviklede Pandora, at naar En i sit Inderste paa én Gang fornemmer alt, hvad der har faaet hans Hjerte til at svulme, saa han i sin Følelse omspænder en Verden — da dør Mennesket.

Alligevel er der en meget kendelig Forskel paa den Grundstemning, af hvilken *Prometheus* og den, af hvilken Væddemaalet i *Faust* er fremgaaet. Da Prometheus undfanges, tror Goethe endnu paa en Pandora, et helligt Kar for alle Livets ypperste Gaver, og paa, at Øjeblikket lader sig udvide til dette Kar. Bag Væddemaalet i *Faust* ligger Fortvivlelse om Lykkens Opnaaelighed; man føler ret vel, at dette tilhører modnere Aar og bitrere Erfaring. For at kunne nedskrive det maa Goethe have gennemskuet de jordiske Glæders Ringhed. Derfor taler hans Faust netop her om, at det røde Guld som Kviksølv rinder ud af vore Hænder, om at Pigen i min Favn allerede gør kælne Øjne til den næste, om at Ærens skønne Luftsyn kun viser sig og svinder, om Livets Frugt, der raadner, før man faar den plukket.

Men der kan selvfølgelig ingen Tvivl herske om, at Goethe, da han nedskrev disse Linjer, som indleder Væddemaalets Indgaaelse, har vidst, at og hvorledes han vilde lade sin Faust komme til kort. — Hvad maatte man vente sig, hvad kunde tænkes at ville fylde Fausts Hjerte saaledes, at han bad Øjeblikket dvæle som for skønt til at det skulde fly? Hvor fattigt vort Liv end kan være, vi kender alle saadanne Øjeblikke, forskellige alt efter vor Natur. En føler den højeste Lykke i Feststemning, En ved Vinding af uformodet Rigdom, En ved Skuet af en dejlig Natur, En ved Nydelsen af den ypperste Kunst, den skønneste Musik, En ved Tilfredsstillelsen af længe næret Ærgerrighed, En som elskende og genelsket i Tilstaaelsens eller Foreningens Øjeblikke. Man kunde tænke sig Faust som lykkelig enten naar han fandt den Kvinde, som svarede til ham og henrykte ham helt, eller som lykkelig ved en stor Opdagelse i Videnskab, et nyt Grundsyn paa Verdensaltet.

Goethe har afvist alle disse Muligheder, der dog maa have gledet hans indre Øje forbi, og har kun dvælet ved denne: Faust foregriber en Fremtid, i hvilken han er bleven en Velgører for Menneskene ved at skænke dem et Jordsmon, de selv uafbrudt maa værne mod Havet. Saa langt er det fra, at han har glemt sin Ungdoms Overbevisning om den lade, sikrede Lykkes ringe Værd, at han i dette sidste Aandedræt udtaler Sætningen: „Kun

den fortjener Frihed og Liv, der dagligt maa erobre dem"; men saa dyb, saa udholdende var Frihedskærligheden hos Goethe, at han, 82aarig, i disse Vers nedlagde som Summen af Faust's og sin egen Visdom angaaende det evige Øjebliks Fryd: det er denne, at staa med et frit Folk paa fri Grund og føle sig som Ophav til dets Skæbne.

Der er heri en Videre-Udvikling af de Forestillinger, hvori han levede som Herders unge Lærling, og overhovedet spores endnu rundt omkring i de tidligste Partier af Faust's første Del Følelser og Tanker fra hin Indvielsens Tid. Naar Faust vender sig til Magien er det i Kraft af den Uvilje, som fremtræder i *Gottfried* mod den blot boglige Kundskab i Modsætning til den, som er Syn og Skuen. Naar Jordaanden aabenbarer sig for Faust og denne endnu ikke kan taale Synet, saa ligger Goethes Ungdomstro baade i Udbruddet: Virksomme Aand, hvor nær beslægtet med dig føler jeg mig! og i Aandens Svar: Du ligner den Aand, som du begriber!

Dette sidste Ord rammer Faust, men ikke Goethe, og indeholder i Virkeligheden den mest beroligende Trøst. Skønt dette Ord styrter Faust i Støvet, er det i Virkeligheden det gode Budskab for den ringere Aand, saa tidt den forskende fordyber sig i en højere Aand, og det er Ungdommens Credo fra den stormende Voldsomheds Tid, at Jordens Borger er i Slægt med Jordens Aand, en Gnist af den overmægtige Flamme.

GEORG BRANDES

UNGDOMSDIGTE

VAAGNER SKANDINAVER!

ET OPRAAB TIL DE NORSKE OG SVENSKE BRØDRE 1849

Af en Sonet-Række med ovenstaaende Titel

Tys hører I hint Tordenbrag fra Syden?
Hult ruller Drønet over Kattegat; —
Det er de fiendtlige Kræfters Bryden,
Som breder over Dannevang en Nat! —

En Nat saa rædsom og med Blod saa svanger,
Just nu da Frihedstræets unge Skud
Med vaarligt spæde Blomsterknopper pranger,
Men savner Freden for at springe ud.

Hist stander tyske Voldsmænd for at røve
En Del af Danmarks Grund med væbnet Haand;
En Grund saa hellig for Normannastammen!

Op Brødre, op, — vi tør ej længer tøve, —
Saa byder os hin Nordens Broderaand,
Som knytter Norsk og Svensk og Danske sammen!

Skal Slesvig vorde for det danske Folk
Hvad Finland er for Sverrigs Sønner gæve,
Et Land, for hvilket Smertens tause Tolk,
De bittre Taarer tungt i Øjet bæve.

Skal Slesvig vies til germanisk Rov,
Skal Barnet rives voldsomt fra sin Moder?
— Nej Brødre. nej, der er en hellig Lov
I Sjælens Dyb, den byder: Red din Broder!

Den byder: Hjælp, hvad længst Naturen bandt
Med skønne faste Baand tæt til dit Hjerte,
Ve, ve dig, svigter du i Farens Stund!

Din Saga læser Skulda stræengt og grant
Hun kræver Daad for, hvad dit Indre nærte,
Og ikke klingende Tirader kun. —

Skal Norge plette med en troløs Daad
Sin unge Friheds lyse Morgenrøde?
Sig, hvo indskød i Folkets Bryst det Raad
At sidde roligt, mens de Danske bløde?

Var det de Mænd, som Folket kaared ud,
At værne hist paa Thinge om dets Hæder?
Hvi fulgte I ej Ærens skønne Bud,
Hvi kalder I selv Skændsel over eder?

Var Valget tvivlsomt, naar det stod til jer
At følge Broderkærlighedens Stemme,
Sig, hørte I da ikke Folkets Raab?

Alt rykked Tysken mer og mere nær,
Og dog I kunde de betrængte glemme,
Der satte end til os et frejdigt Haab.

Du, Oskar! var alt længe Nordens Haab,
Mod dig vi tillidsfulde Blikke sendte.
Vær ikke døv for tre Nationers Raab,
Som fra din Læbe Kongeordet vente!

Dit Løfte, Oskar! er en hellig Gæld,
Ved dig kan Danmarks Redning endnu vindes,
Led du os, bolde Drot! til Nordens Held,
Een Vej er kun, hvorpaa det end kan findes,

Hvi kalder du ej Folkets Mænd til Raad?
Dig, Konge! følge de saasnart du kalder,
Thi Fortidsfunken gløder end i Nor!

End er det Tid, — end kan ved hurtig Daad
Det skønne Danmark reddes, før det falder
Med skuffet Tillid til et — Kongeord! —

Men skuffes Haabet, var det kun Bedrag, —
Skal Danmark lades uden Hjælp i Nøden,
Forraader Nor og Svea Nordens Sag,
Mens mangen Dansk for den fandt Heltedøden;

Da hør en Nordmands Ord, I danske Mænd:
Lad ej uskyldig hele Folket lide,
Vid, mangen af os gjorded glad sin Lænd
Med Sværdet for at kæmpe ved Jer Side.

Blandt Norges Fjælde bløder mangen Barm,
Saa mangt et Hjerte dér for eder luer
Og aldrig, aldrig Broderflammen dør.

Kun Usselheden Hadets Frø udstrøer
Og vækker Dumheds taabelige Harm,
Mens den med indbildt Fare Folket truer!

Endnu engang, — I Norges ædle Sønner,
I kække svenske Brødre! Vaagner dog!
Hør endnu Kampens Larm fra Danmark drønner,
Snart vendes Bladet om i Skæbnens Bog.

Husk Slesvig var fra længstforsvundne Dage
Af Nordens Kæmpeeg en fager Gren.
Snart staar maaske af Danmark kun tilbage
Dets Hæder som en Fortids Bautasten.

Husk Efterverdnen dømme vil vor Færd,
Lad os ej Hjertets høje Bud forglemme,
Ej sprænge Nordens skønne Broderbaand;

Thi virker kækt ved Ord, ved Skrift, ved Sværd,
Lyd Ærens, Pligtens og Fornuftens Stemme,
Ræk Broderfolket kærlig Broderhaand!

TIL UNGARN

Kampen drønner ikke længer hult fra Magyarerlandet!
Ifra Valen dumpe Sukke, med en Dødens Klage blandet,
Gennem Nattens Stille bringer Budet vemodsfuldt og dæmpet:
Magyaren er ej mer, hans sidste store Strid er kæmpet! —

Frihedshelteskaren segned for Barbarers vilde Horder, —
Paa Ruinen Tyranniet staaer igen som Frihedsmorder.
Fryder eder, purpursmykkede Monarker! Atter fejred
Magten sin Triumf, — paany er Frihedsflammen jo besejret!

Arme Land! O, dine Sønners bedste Hjerteblod er rundet,
Dog de ædle faldne Helte har en Martyrkrone vundet.
Se, Europas Haab med dine kække Kæmpers Lig du jorder;
Snarlig det fortabte Land maaske et andet Islam vorder!

Dog bag Trældomsnatten straale vil en herlig Morgenrøde;
Da skal dine Frihedshelte rejse sig ifra de døde,
Slutte sig til dem, som segned kæmpende ved Veichsels Bredder,
Og til dem, som fra Skafottet Tysklands Grund med Blodstænk væder!

Ja, naar kækt de unge Skarer hævnende mod Thronen farer
Som en Høstorkan og styrter Tyranniets Grundpillarer, —
Da skal Magyarernavnet stolt ved sine Heltes Hæder,
Som et vakkert Løsen tordne fra de sejrende Geleder! —

TIL NORGES SKJALDE

(1850)

Hvi sværme I Skjalde! for Fortidens Fjerne,
For skrinlagte Old med de smuldrende Minder, —
Et Billed saa mat som den Lysning, der rinder
I dæmrende Nat fra en skysløret Stjerne? —
— Er ikke den Gnist, som I eje, da kun
En Gave jer skænket til Nytte for Folket,
Der kræver af Skjaldens begejstrede Mund
Sin Smerte, sin Lyst og sin Længsel fortolket.

I sang jo saa tit om „de knejsende Fjelde“,
Hvor Granskoven vokser og Jøklen har hjemme,
Men Syner og Drømme, som storme med Vælde
I Brødrenes Hjerter, dem kunde I glemme?
Hvi lytte I ej til den Brusning, som rigt
Fra Sjælene bæver, før stille det vorder!
Hvi flette I Synerne ej til et Digt,
Hvi forme I Tonerne ej til Accorder?

O, fagre Gestalter i Nuet jo vinke, —
Fra Dalen, fra Fjeldet, fra Vinter og Sommer,
Ha, se I ej Skatten saa glimrende blinke
— En Folkelivsdigtning med dejlige Blommer!
De luftige Billeder kræve et Liv
I skildrende Kvæder, Tilværelsens Panter,
De savne kun Skjaldens beaandende: Bliv!
For herligt at klædes i Kvadets Gevandter!

HENRIK IBSEN

BLOD-TIRSDAGEN

KLOKKEN præcis 5 i Dag Morges vaagnede jeg efter en urolig Slummer. Jeg stod op og tændte min Lampe. Satte mig i min Lænestol og faldt i en sælsom Hallucination. Eller hvad skal jeg kalde det?

Jeg var lysvaagen. Jeg noterer, at jeg saa' en brunlig Bille krybe over Gulvet. Og jeg hørte den hele Tid Urets uafladelige Tikken. Ikke nærved. Men fra en Verden, som jeg saa ganske havde forladt. Min Bevidsthed var vaagen. Eller var den maaske alligevel ikke? Var den ydre Fornemmelse blot en Illusion? og hvad jeg i de grufulde Øjeblikke gennemlevede, den almægtige Virkelighed?

Jeg véd det ikke. Men hvad jeg i disse besynderlige Sekunder fornam, forekommer mig inderligere og mere meningsfuldt end alt, hvad mit daglige Øje har set.

Og jeg maa endnu gøre et Par Bemærkninger. Denne Omstændighed indtraf nu, da der ligger dyb Sne. Folk omkring mig kan ikke huske saa tidligt og voldsomt Snefald nogen Sinde. For Lille Juleaften satte herind en Snestorm af vest-nordvest. Og den varede til i Gaar, anden Juledag. Da kom Tøvejret med Ras fra alle Tage. Det var under et saadant Ras, jeg vaagnede til min lokale Bevidsthed.

I hele Dag har jeg gaaet omkring under dette Stemningstryk. Gaaet gennem de mennesketomme, spærrede Snegader her i denne lille By. Gennem Fonner, der ligner Hulveje. Under en lav, graakold og usikker Himmel. Men med den hele Oplevelse lige uundgaalig, lige nær i min Sjæl.

Det synes mig ogsaa magtpaaliggende at fortælle, at jeg endnu bor i samme By, hvor dette hændte. Egnen her omkring er ellers rig. Men her er dog en nøgen Plet, hvor det levende Træ er en Sjældenhed. Et forbandet Sted, hvor intet gror uden den blaalige Slaapetorn i Klipperevnerne. En stenet Egn, fuld af min Barndoms urolige Rædsel.

Det er en Historie, der har hvilt tungt over mig, fra jeg fødtes. Jeg maa fortælle den.

I Gaar fandt jeg ved at rode gennem en Bunke gamle Familiebreve og Dokumenter følgende Udklip af en Avis fra Aaret 1838. Det var gemt, fordi det angik vor Familie. Det lyder i sin Helhed saaledes:

— En besynderlig, ja hartad ufattelig Begivenhed har i afvigte Uge ramt flere af vor Bys bedste Familier, idet deres haabefulde, unge Sønner sporløst ere forsvundne. At de skulde være omkomne, er dog forhaabentlig endnu en urimelig Tanke. Imidlertid er ethvert Spor fuldstændig tabt efter Kl. fire og en halv Tirsdag Aften, sidstleden. Thi ved den Tid forlod de Borgerskolens Port. En gammel og her i Staden velkendt og troværdig Indvaanerske, Marie Tobine Staure, beretter, at hun, nogle Minutter efter det Slet, saae de bortkomne Gutter, fem i Tallet, rende op ad Grevebakken. Oprindelig vare de syv, men hun saae to rende Munkevejen hjem. Det var Syvert Pedersen og Hans Horn, begge under ti Aar. Hun hørte dem tale noget om, at de vare sultne. Efter den Tid ere de øvrige ikke blevne seede, til Trods for, at en ihærdig Efterforskning i samfulde fire Døgn har fundet Sted. Vi finde os i høj Grad forpligtede til at paapege, at ovennævnte Kvinde er anseet for at være en særdeles paalidelig Person, saaledes at hendes Udsagn kan staa til Troende. Der har nemlig i de sidste Dage kommet os enkelte løse og utilbørlige Rygter for Øre, hvilke end ikke holde den agtværdige og dygtige Lærer for vore Børn, Andreas Lillegraven, uden for denne mystiske Forsvinden, efterdi han underviste dem i Jordbeskrivelse i den sidste Time. Vi tilbagevise med Harmfuldhed en saadan Tanke. Thi ingen kan være mere oprigtig deltagende end han i denne almene Sorg. Vi ville ingen Formodninger gøre angaaende denne uforklarlige Forsvinden. Men vi ville dog ikke tilbageholde den Hypotese, at disse ulykkelige Børn ere blevne stjaalne af Omstrejfere. Saadanne ere blevne seede i Stadens umiddelbare Omegn. Den Omstændighed, at en Trøje, en Hue samt nogle Skolebøger,

tilhørende Arthur Eumert Liebe ere blevne fundne tæt ved Grevevejen, turde tyde herpaa. I saadant Fald tør vi forvente, at vore Myndigheder gribe kraftig an og formene dem deres onde Hensigt. Og vi bede Godtfolk i Bygd og By, saa vidt denne Kundgørelse monne række, at ansee det som deres kristelige Pligt at fremskynde disse Bæstiers Paagribelse. Vi ville derfor i det længste haabe, at et Lys maatte rinde i denne dunkle Affaire.

De bortkomnes Navne og Alder ere: Otto Heinrich Leopold Ulfers, 13³/₄ Aar gammet, næstældste Søn af Capitainlieutenant i Land-Etaten Ulfers; Richard Budde, 10 Aar og 4 Maaneder, tredje Søn af Sorenskriver Budde; Odd Torbjørnson, 12¹/₂ Aar, yngste Søn af Toldskriver Torbjørnson; Edgar William Duus, 15 Aar og 1 Maaned, eneste Søn af Fru Eleonore Duus, Enke efter Krigscommissaire Duus; Arthur Eumert Liebe, 14 Aar og 3 Maaneder, Købmand Liebes ældste Søn. —

Men den sidstnævnte var min Faders eneste Broder. Og jeg bærer det samme Navn som ham.

Den omskrevne Jakke og Hue samt disse Skolebøger har jeg set. De fandtes i lang Tid oppe paa et Klædeskammer i mit Hjem. Der oppe var en trist Udsigt gennem et Gavlvindu mod den selvsamme øde og fortvivlet golde Egn, hvor han og de fire andre forsvandt.

Denne Jakke var af et sjældent, engelsk Stof med en egen graagrøn Farve, isprængt med salpeterfarvede Korn. Denne Kulør gjorde altid et uhyggeligt Indtryk paa mig. Jeg véd ikke, hvoraf det kom. Men jeg syntes, den havde noget intimt med Døden at skaffe. Huen var af blaat Klæde med lange sorte Silkebaand i Nakken. Af dem, der benævntes Skottehuer.

Hvorfor skulde netop disse Ting af min ukendte Onkel findes? — Det er dette, jeg hele mit Liv har arbejdet med uden at komme det en Linie nærmere. Jeg vèd naturligvis enkelte Træk om ham. Det er saadanne, som helst fortælles til Advarsel.

Min Moder berettede mig dem. Ogsaa to gamle Damer, der vankede i vort Hus. Nu er de begge døde. Heller ikke min Moder og Fader lever længer. Men Historien om den forsvundne Gut lever endnu.

Det var selvfølgelig en Straffedom. De blev tagne væk fra deres Hjem, fordi de var ulydige. Arthur Eumert var en opvakt Gut. Hans Nemme var aabenbar for alle. Han behøvede bare at kaste et Øje i Bogen. Og hans Lærer havde sagt —:

Enten bliver den Gutten en stor Mand eller en ren Skarv. Men hans Moder døde tidlig. Han blev vild og fuld af Galskab. Og han hengav sig til sin Ven, den femtenaarige Edgar Duus. Men denne var en vanartig Gut. Derom vidste Folk at berette. Han slog sin Moder, der var Enke. Han truede Penge af hende. Ja, stjal hendes Guldringe og Ørensmykker og solgte dem til Søgutterne. Oven i Købet fyldte han Lærerens Pibe med Krudt. Saa maatte jo dette hænde . . .

En Tirsdag efter Slagteugen forsvandt de. Og ingen havde set dem siden. De havde den foregaaende Dag endda spist Blodbudding til Aftens. Det kunde den ene Dame saa tydelig erindre. For hun var tilfældigvis i min Bedstefaders Hus paa den Tid. Og Paaskeslagtet faldt saa sent det Aar.

Slagteugen. Denne Betegnelse gjorde mig altid syg. Jeg kom til at tænke paa blodige Mængder af raat Kød. Paa blodigtrindende Kødstykker. Og i alle Byens gode Huse havde de den Aften ædt Blodbudding ... En ubeskrivelig Kvalmefornemmelse betog mig. Det varede gerne en Dags Tid, før jeg igen kunde smage Kød.

Jeg spurgte i min Enfoldighed efter et Portræt af min fjerne Onkel. Der fandtes selvfølgelig intet saadant. Jeg frittede dem da nøje ud om, hvordan han var. Thi det var mig virkelig om at gøre at kende hans Udseende. Hvad jeg fik vide, havde en besynderlig Værdi for mig. Jeg skulde undertiden ligne ham.

Men den Vaar — sluttede den gamle Dame — kom Løvet frem, rødligt og sygt. Det var opædt af Larver i Kanterne.

Den omtalte Lærer, Andreas Lillegraven, der havde læst Geografi med dem i deres sidste Time, blev Genstand for de utroligste Forfølgelser. Af denne Grund søgte han Afsked fra Skolen. Han var ugift og flyttede med sin Søster væk fra Stedet. Senere blev han sindssyg af Grublerier. Han døde faa Aar efter denne sælsomme Hændelse.

Dette forekommer det mig ogsaa nødvendig at meddele.

Og saa begynder denne Historie, hvori Livets dunkle Morgendrifter hersker. I en øde og menneskeforladt Egn. I en Luft saa tungsindig og fredløs, at ikke en Fugl løfter sin Vinge. En somnambul Luft, hvori Livets Mening er klar og uundgaaelig. Og hvori Barnesjælen vaagner til universal Bevidsthed.

Klokken 5 i Dag Morges levede jeg i Aaret 1838. Det var en besynderlig regnkold og lavskyet Tirsdag sidst i April. Dette tunge, trykkende Vejr fortættede sig henimod Middag. Men der blæste ikke en Vind. Der faldt ikke en Draabe Væde. Henad Et-Tiden sivede der dog en tæt Duskregn ned. Den hørte imidlertid op inden halv fire. Da slog en ikke synderlig dyb, men velstemt Klokke et eneste, sagtmodigt Slag. Vor Bys Kirkeklokke.

Og jeg befandt mig i dette Øjeblik uden for den gamle Borgerskole, Zahlgaarden. Det var for Resten ikke mig længer. Det var min forsvundne Onkel. Thi mit Navn blev raabt bag ved mig af en kendt Gutte-Stemme. Jeg vendte mig. Der stod Edgar Duus.

Det var en slankvokset, femten Aars gammel Gut, et halvt Hoved højere end jeg. Han havde et sært Falkenæb og blodfulde, brutalt krængede Læber. Jeg nærede mærkelig blandede Følelser for hans samtidig stolte og graadige Fysiognomi. Det var Beundring og tit næsten Afsky. Og alligevel kunde jeg ikke være ham foruden. Jeg havde en frygtsom Hengivenhed for dette Menneske. Maaske det var hans sælsomme Øjne. Jeg skimtede undertiden et Maaneskin i dem.

Og han sagde disse ligegyldige Ord:

— Æsj, gaa hjem og æde? Det er nok sagt ... dumt, Hø. Du Arthur er en Usling, skønner du?

Han gav mig et underlig koldt og fremmed Blik. For første Gang syntes jeg at opdage det menneskelige Øje. Jeg havde ikke rigtig set det før. Havde en hellig Sky for den Verden af skiftende Uro og Mening, som laa bag ved det. Skønt jeg dunkelt anede, hvad den betød. Øje var for mig blot Øje og Læbe Læbe. Men nu saa' jeg pludselig dette sælsomme Maaneskin svinde i hans Blik. Det blev saa seende og fremmed. Og en frygtelig Lede sneg sig ud af disse Ord og Øjne.

Nej, jeg havde heller ingen Lyst til at gaa hjem og spise. Jeg fandt det temmelig meningsløst. Der var desuden halvvarm Kødsuppe til Middag. Tirsdag. Ehe, jeg vidste det saa godt. Og jeg saa' det gamle, skumle Køkken ... Det lille Vindu ud mod en grønsket, stinkende Baggaard med et eneste forvitret Blommetræ, der aldrig bar Frugt. Fra Morgenen af havde jeg gaaet med en hæslig Følelse. Jeg var ked af alt. Havde Lyst til at bryde noget i Stykker. Jeg havde tillige en kvalm og ubekvem Fornemmelse af at have spist meget og blodigt Kød. Dagen var

ogsaa graa. Fyldt af et navnløst Tungsind. Jeg gad ikke røre mig. Blev blot staaende og stirre hen ...

— Kom, vi gaar til Byhavnen og finder paa noget Moro? — Edgar skubbede mig paa Guttevis i Siden med sin Lænd.

Jeg for sammen og trak mig bort. Der faldt et stort Strejflys over Verden. Det syntes mig at aabenbare noget grufuldt. Jeg fik blot ikke fat i, hvad det var.

— Kom Otto og Richard! Kom Gutter — jeg vèd et mærkeligt Sted ...

Jeg vilde just spørge hvor. Da saa' jeg dem løbe. Det var seks Gutter. Jeg kendte dem alle. De tre mindste havde Ransler.

Et Øjeblik endnu nølede jeg. Jeg saa' op mod den gamle, graa Skolebygning med de høje, smaarudede Vinduer. En Rude i andet Stokværk var aabnet. Jeg troede at skimte Lærer Lillegravens skægløse, blyfarvede Ansigt bag Gardinet. Og alting var mig med ét saa trist og glædeløst. Et eget ulykkeligt Pust stod ud fra denne Bygning. Der var ogsaa en trodsig Magt, der trak mig til mine Kammerater. Og jeg styrtede efter dem.

Paa Sletten ved den hundredaarige, øde Herregaard fik jeg Øje paa dem oppe i Bakken. Det var en stor Sandslette med nøgne Fjeldstykker om. Foran Herregaardens lukkede Port stod der en Række Taarnpopler. Der brast just i Øjeblikket et selsomt Lysskær over denne bladløse Trægruppe. Og i Dag saa' jeg for første Gang disse ejendommelige Popler, hvis Art jeg ellers aldrig tænkte paa. Mit Hjerte bankede urolig. Dette Lys syntes at komme ovenfra etsteds. Fra en pludselig Skyrift. Men jeg øjnede ingen. Himmelen var alle Vegne lige lav og graa.

To smaa, hvide Hoveder standsede oppe i Grevebakken og talte sammen. Det var en Hemmelighed, der hviskedes om. Jeg var just paa Spring efter dem. Da satte de to smaa Gutter mig forbi og løb hen imod Munkevejen. Ja, de løb, saa deres Sælskindsransler sad skævt. Jeg saa' ogsaa den gamle Sypige, Tobine Staure, i et rødbrunt, blomstret Sjal hinke over Sletten.

Der var nogen, som raabte efter de to Gutter og skældte dem ud for Maddaaser og fejge Stympere. Maaske var det mig. For de andre stod allerede paa Toppen af denne Bakke. Edgar Duus vinkede just paa mig, forinden de satte over Stengærdet mod Byhavnen. Og jeg kilte igen paa. Jeg turde ikke slippe dem.

Det bar ind over en underlig og gold Egn. Blot hist og her skød en ensom, forblæst Fyrr op. Et gult og stift Stubgræs

groede paa sine Steder. Her færdedes paa denne Tid intet levende Væsen. Og her var ingen Bebyggelse paa lange Afstande omkring.

Etsteds var der Mosegrund: Rødt, stærkt jernholdigt Undervand stod her med en blaalig Hinde. Indover bar det. Over bløde Mosetuer og hvidtlysende Stene. Gennem brunt, bladløst Brombærkrat. Og videre mellem nogle trøstesløse Fjeldstykker. Men bag dem laa der en død, liden Slette, stænget af Bjerge. Op paa den en grønsket, forfærdelig Dam fuld af Firben og Lopp.

Men endnu en Gang standsede jeg. Ja, jeg løb næsten helt tilbage til Grevebakken. Til en mælkehvid Sten. Den hæslige Lede krøb paa ny frem. Jeg véd ikke, om det var Stenen eller det hvidgraa, lysende Regnmørke. Men Luften var saa ond og tung at aande.

Jeg kastede mine Bøger her. Det var tre. En tynd Jordbeskrivelse med et preuserblaat Papbind, en tyk Læsebog med et Overtræk af rød Kaliko og en engelsk Grammatik i et eget lysegult Bind med punkterede, grønne Tegninger. Jeg husker særlig dette lysegule Bind med de halvskidne og ødelagte, grønne Prikker. Det havde en violet og frisk Blækklat ude i Hjørnet. Jeg tog ogsaa min Trøje af. Min Hue. En blaa Skottehue med brede, sorte Silkebaand langs Ryggen. Jeg slængte dem over Bøgerne. Jeg véd slet ikke, hvorfor jeg gjorde det.

En bedrøvet Haardhed lagde sig under mit Bryst. Jeg tænkte paa Middagen hjemme, som blev koldere og koldere. Paa min Faders strenge, ubønhørlige Ørnenæse, der undertiden stak her ud i Køkkenet. Et afskyeligt Spanskrør, der slog og susede ... Over mine Lægge, min Ryg ... Hvor det kunde træffe. Og disse frygtelige Bøger. En uendelig Timedag i Morgen igen. Og Lærerens underlig trætte Stemme. Trætte. Alle Mennesker var trætte. Bag Øjnene og Ordene. Inde i Lønkammeret hos sig selv. Hvad skulde jeg saa pines for?

Da kom der noget stort, sort flyvende. Det lignede en Skyflig. Det kunde ogsaa være en Kæmpefugl. Fantomet satte sig paa Mælkestenen og flaksede med mørke Vinger. Og det stirrede paa mig med tomme Øjenhuler. En ukendt Angest greb mig.

Da faldt der igen et saadant sælsomt Lysstrejf fra en Rift i Skylaget. Jeg saa' op. Men det var der ikke. Det kom muligvis inde fra mig selv. Jeg hørte et hemmeligt Suk fra Havet. Og jeg følte, jeg maatte dø. For alle Ting blev saa bare og trøstesløse. Der skinnede ingen Glæde mere over Verden.

Men nu greb en resolut Haand mig. Jeg mærkede, Edgar Duus trak mig med. Skønt jeg ikke vovede at se op. Hurtigere og hurtigere gik det over Sten og Tuer. Hen til den grønskede Dam og den døde Slette mellem Klipperne. Skælvende vidste jeg, hvad der vilde ske. Og jeg havde ingen Modstand mere.

Her ved Dammen stod de andre tavse. De havde øjensynlig ikke tænkt at lege. Blot den lille lyshaarede Richard Budde med det blaa Øjensmil kylte stundom Stene ud i Vandet. Han syntes ikke at forstaa noget. Han lo endog, naar en Frø sprat op af Dammen. Den lyse Latter snertede mig. Og jeg hadede pludselig den tiaarige, glade Richard. Han havde endog en Moder, som passede saa væmmelig paa ham. En ond Lyst til at gøre ham Fortræd drev op i mig.

I et Spring var jeg over ham og rev hans Kasket fra ham. Han skreg og kavede med Armene. Men jeg var for høj og smidig. Han naaede ikke min Haand. Og vips — der for Kasketten langt ud i Dammen. Han gav sig grædende til at løbe langs Kanterne. Hans hvide, tætklippede Hoved var saa ynkelig i det regnfulde Tusmørke.

De andre lo mærkelig nok ikke. De stirrede blot paa den graa Kasket, som flød midt ude paa Dammen og fyldtes mere og mere af Vand.

Men pludselig satte Edgar Duus i en kold Latter. Drev til Otto Heinrich Ulfers, saa han faldt hovedkuls i Dammen.

Otto Heinrich var en mørkladen Gut i fjorten Aars Alderen. Han havde stærke Kæbeben og en vejrende, udspilet Stumpnæse. Der var noget underfundigt og fejgt ved ham. Jeg havde aldrig kunnet lide ham.

Den lille Richard var ved dette standset og blev stille. Men hans Øjne slap ikke Kasketten.

Otto Heinrich dukkede op af Mudderet nogle Sekunder efter. Jeg erindrer hans forvildede, sorte Øjne. Meget nøje fulgte jeg hans hjælpeløse Armbevægelser for at naa Bredden. Men jeg rakte ikke en Haand ud til Hjælp. Jeg stod som naglet.

Odd Torbjørnson rørte sig heller ikke. Der var noget forstenet over hans spinkle, tolvaarige Skikkelse. Han stod tavs og holdt paa sine Skolebøger. Et Øjeblik syntes jeg at skimte Foragt i hans skønne, halvblonde Ansigt med de jomfruelige Drømmelinier. Og jeg syntes at se det samme høje, ulykkelige Lys strømme ud fra hans hvide Pande under det brunlokkede Haar.

— Hjælp ... hjæ - ælp ... Drukner. Jeg dru .... — Otto Heinrich kravlede sig ind mod Kanten. Hans Mund fyldtes stadig af muddret Vand.

— Aa, hent Kasketten min, Otto. Ellers faar jeg Skænd hjemme, klynkede den lille Richard.

Otto var helt inde ved Bredden. Hans Ansigt var ganske grønt og ukendeligt. Men i hans Øjne lyste en vild Trods.

— Ja, hent Kasketten, din Hund! — Edgar gav ham et Spark i Hovedet. Den anden tumlede rundt og forsvandt med et hult Plump i Vandet.

Vi ventede alle nogle Sekunder. Han kom ikke op mere. En besynderlig, angestfuld Mathed sivede ud i mine Aarer. Jeg vilde skrige ud ... Men jeg fandt ikke Lyd. Rædselen paralyserede mig.

— Nej, Richard ... Klodsmajor! Nu skal du selv hente Kasketten. Edgar satte rundt Dammen efter ham. Den lille Gut gav sig til at løbe. Men snublede med et Skrig. Den anden var over ham og knugede ham mod Jorden. Slæbte ham hen til os ved Ranselen. Han strittede imod. Forsøgte at hage sig fast i Muldvarpeskuddene. Ja, slog den anden med sin lille, knyttede Haand og hulkede af Frygt og Sinne. Men Edgar lo blot saa haardt og indvendig. Hans stolte Falkenæb saa' endnu mere grisk og rovlystent ud. Og han raabte paa mig med ærtende Stemme:

— Nok sagt! hvad staar du der og glor efter. Du er Fa'n tude mig fejg?

Da knyttede jeg Næverne. Jeg følte mine Haandled var spinkle. Men de kunde nok slaa ... Jeg frygtede ham slet ikke mere. Jeg vandt mit Mæle igen. Og jeg fnyste ud mod ham:

— Fejg du? — Jeg kunde dræbe dig ... Og jeg gik ham under Øjnene. Jeg ventede, han skulde slaa.

Men det gjorde han mærkelig nok ikke. Han saa blot paa mig. Dette Blik var af en usædvanlig Art. Jeg kan vanskelig beskrive det. Der inde brændte en uhyggelig Glød. Dødstræt, men farlig. Jeg syntes at tyde, hvad der stod i disse Øjne. Myrde. Dette Blik ejede en Magt, som jeg ubønhørlig var hjemfalden. Og han svarte mig ligegyldig:

— Vent du, jeg elsker dig ... Men fyld Sten i Skræppen her. Gesvint!

Jeg adlød. Ja, jeg skyndte mig ligefrem Det var mig pludselig en saar Glæde at opfylde dette Hverv. Jeg samlede nogle tunge Maanestene, som her er saa rigelig af. Jeg ser endnu tydelig disse

fugtige, sortglinsende Maanestene, som mine skælvende Fingre plukkede op her og der af den røde Mosemuld. Skræppen blev fuld. Lommerne blev fulde. Jeg strævede som i Ørske.

Richard laa paa Maven. Han stemmede imod under en krampagtig Hulken. Men Edgar Duus holdt hans Hænder og satte sit Knæ paa hans Ryg. Den lille Gut forstod ingenting. Han bad blot klynkende om at slippe hjem. Hjem til Mama. Maden blev kold, og saa spurgte Mama efter ham. Og han blev borte. Aa, ikke ned i det stygge Mudderet . . . Han fik saa megen Skænd af Mama, naar han kom hjem saa tilredt. Han vilde ikke. Nej. Og han krympede sig som en Orm.

— Ta' ham i Benene, kommanderede Edgar.

Jeg adlød uden Ophævelse.

Men i samme Øjeblik vi slap det svingende, lille Legeme, blussede der en lynsnar Forstaaelse op i Richards Øje. Og han skreg med en saar Stemme, der fór som en Brandpil gennem mit Bryst:

— Mama, Mama! de er slemme mod mig. Aa, kære Mama, jeg faar aldrig se dig mere . . .

En Sten faldt ud fra hans Lomme og plumpede i. Et dybt Plask, saa Vandet sprøjtede op og regnede i mit Ansigt. Og Richard Budde sank uden en Lyd. Just over det Sted, Otto Heinrich nogle Minutter i Forvejen var druknet. Grønsken veg ind mod Bredden. Der blev en gulgraa Plet af Vand synlig.

Odd Torbjørnson stod endnu i samme urørlige Stilling. Han havde en tynd og slidt ultramarinblaa Bluse. En Gang saa' det ud, som han frøs. Men han strammede sig blot, og hans Blik søgte ud i det fjerne Tusmørke.

Jeg var ikke mere mig selv mægtig. Det var saa graat og lukket og blindt alle Vegne, hvor jeg saa' . . . Blot Dammen saa' jeg. Den laa her som et Øje, der sugede alt Lys fra denne haabløse Skumring.

De to, som nys snakkede, laa nu der. Døde. Et lettende Pust strøg hen over mig. Og jeg vendte mig mod Edgar med fast Stemme:

— Ta mig. Jeg er ligeglad. Men lad ham der slippe. — Jeg pegte mod Odd.

— Nej — hørte jeg fjernt borte — du skal dræbe mig sidst. Kom Odd! det er din Tur.

Odd Torbjørnson var knælet ned. Han holdt fast paa

Bøgerne, men aabnede ikke sine Læber. Der var en tavs Hengivelse over hans spinkle Person. Det randt mig i dette Øjeblik i Hu, at hans Fader var en Drukkenbolt, og at hans Stedmoder slog ham. Blodet steg en Gang op i hans marmorhvide og sarte Kind. Hans Øjne var saa langt borte. Jeg skimtede igen det høje, ulykkelige Lys om hans Pande . . . Det var denne Gang som et stort, bølgende Skin over den døde Slette.

Edgar løftede en sort Maanesten. Jeg saa' ikke mere, forinden Odd faldt foran mine Fødder. Hans Hjerne var slaaet ind. Der flød noget Blod. Det var ikke saa meget. Den anden fyldte hans Bluse med Sten. Saa tog vi Liget og kastede det ud i Dammen.

Jeg saa' en Mængde blodige Bobler flyde op. Og en liden rød, levret Bølge slog mod Bredden. Saa rørte det sig ikke mere.

Edgar gemte uden et Ord hans Bøger under en Sten. Saa vendte han sig mod mig. Nu følte jeg, det gjaldt os. Og jeg bed mig trodsig i min Læbe.

— Æsj, vi vil ikke ligge der. Kom! — Han lagde Armen over min Skulder.

Men i Øjeblikket fik han se Richards Kasket flyde inde i Grønsken. Han tog et Par Sten og kylte efter den. Men han slap mig ikke. Jeg maatte bøje mig ned med ham. En Sten kom op i Kasketten. Og den sank straks.

Vi gik raskt til. Men vi løb heller ikke. Jeg vidste, hvor han vilde hen. Det var en Klipperevne, som vi Gutter kendte. Den var ganske skjult af Nypetorn og Slaapekrat. Vi maatte tvinge os igennem, saa vi rev vore Hænder og Ansigt paa de hvasse Torne. Et Klippestykke var gledet ned inderst. Det dannede en Hule.

Derind krøb vi paa Maven, — først Edgar, saa jeg. Derved opdagede jeg et Hul paa hans sorte Strømpelæg. En hvid, haaret Hud skinnede frem. Jeg følte en sær Lyst til at kille ham . . . Jeg kunde virkelig ikke undgaa at sætte min Finger bort. Han trak heftig Benet til sig og mumlede vredt:

— Hva' skal du der? — Du bryr dig vist ikke om at dø?

Dø? — Det kom mig igen saa dunkelt for. Og jeg tav og bed mig i Læben.

Herinde var det mørkt og fugtigt. Jeg satte mit Knæ op i noget Vand og begyndte at fryse. Saa la jeg mig og lukkede Øjnene for, hvad der skulde ske. De var hede og trætte. Der

brandt nogen løjerlige Blus for dem. Smaa, tusindfarvede Stjerner, der hvirvlede om.

Det var saa vidt, vi fik Plads ved Siden af hinanden derinde. Jeg følte Edgars Legeme. En underlig Gysen rislede gennem mig. Og Bevidstheden om mit eget Legeme jog for første Gang op i mig. Det var, som om denne Organisme skød op af den fugtige, vaarmætte Jord. Og det var, som om vilde Safter gærede hos os begge. Jeg mærkede denne Vaarduft alle Vegne fra. Af mulden Jord, af syrligt, pippende Aprilgræs, af Nypens Harpiksknopper ... Den lumre Os af fjorfaldne Urter. Og Menneskelivene var korte og uregelmæssige. De flyttede sig over en liden Plet Jord. Om Sommeren sad de ude og sugede Luft. Om Vinteren trak de sig sammen i et mørkt Kot. Skrumpede uden Stofveksel. Nede paa Sandsletten ved Herregaarden vrimlede de i dette Øjeblik lydløst. En stor Paaskevrimmel. Og Kirkeklokkerne tonede. Saa mange Vaarliv sprang ud. Men nogle visnede. Der kom bestandig en saadan kold, trøstesløs Aprildag med det samme hemmelige Tusmørke. Og de samme Ulykkesglimt ud over den nøgne Slette. Og Timerne gled igen i Jord. De forvandlede sig. De skød under Dammen og op paa den anden Side som grønne Urter. De ilede som uafladelige Sukke i Evigheden.

Da raabte han mit Navn.

— Arthur! her er den.

— Hva? — jeg søgte at rejse mig.

Edgar Duus rakte mig tavs sin Tollekniv. Jeg saa dens blaalige Blad skinne her inde i Dunkelheden. En lysende Stribe langs efter Klippevæggen. Vand, der silrede lydløst ned.

Jeg mærkede nu ogsaa hans Ansigt. Det forekom mig ikke mere saa spodsk og rovfugleagtigt. Det syntes mig skønnere og mere stolt. Hans Kind lyste som matgylden Bronze. Og hans Øjne havde igen det blege Maaneskin.

— Du skal rende den i min Hals, sa' han bestemt.

— Blod? — spurgte jeg bævende.

— Naa, du er fejg? — Blod, ehe. Det er dejligt at høre silre. Silre og rinde ...

Han tvang Kniven i min Haand. Greb mig i Armene og spændte sine Ben om mig. Han knugede mig over sig. Jeg kendte hans brændende Aande mod mit Bryn. En lønlig Afmagt stjal sig ind hos mig. Og jeg hviskede:

— Dræb mig, dræb ...

— Nej. Du skal dræbe mig. Jeg gider ikke leve. Jeg er noksagt ...

Da han tog min Haand og rendte den heftig ind mod sin Strube.

— Træk! træk ...

Jeg hørte ham snappe efter Vejret. Der gik et Ryk gennem hans Legeme og hans Arm faldt slapt ned.

Jeg forstod intet af det hele. Jeg trak min Haand til mig. Kniven fulgte ganske vist med. En varm Blodstraale sprøjtede ind i mit Ansigt. Mit Øjelaag klæbede sig til. Jeg rejste mig i Vildelse, men slog mit Hoved mod Klippestykket. Og jeg sank atter over ham. Jeg følte hans Hjerte hamre endnu. Det blev svagere og svagere. Tilslut hørte det ganske op. Mit ene Øje var genklæbet af størknet Blod. Med det andet saa' jeg det sælsomme Maaneskin svinde i hans ...

Min Ven, Edgar William Duus, var død.

Da kom denne besynderlige Lyst igen til at stikke min Finger gennem Hullet paa hans Strømpe. For jeg havde bestandig likt. disse faste, trygge Lægge. Og jeg vred mig derhen. Jeg satte virkelig min Finger ind paa hans haarede, nøgne Hud. Den var endnu varm. Hastig trak jeg den tilbage. Det var, som om hans Læg dirrede.

Jeg havde en sælsom Følelse. Han ventede paa mig. Og saa frygtelig var dette Legemes Magt over mig, at jeg trak mig hen langs det og lod mig falde ned paa dets døde Arm.

Mørket blev dybere herinde. Det susede saa underlig i Luften. Det lange, faldende Regnsus. Og Draaber, der dryppede og dryppede derude fra Nypetornskrattet. Jeg laa og tænkte paa alle vore Legepladser. Paa min døde Moder, som jeg ikke kunde huske ... Og jeg vovede ikke længer at være alene.

Da fór Kniven ind mod min Strube. Jeg trak Haanden raskt tilbage. Der fulgte noget med den. Jeg mistede det. Jeg véd ikke mere, hvad det var. Det gav et Chok i mig. Det knitrede i mine Aarer. Jeg fik en sær Saltsmag i Munden. Og jeg mærked Blodet risle og rinde ... risle og rinde uden paa mit Legeme. En kvalfuld Tørst plagede mig. Men for øvrig var det blot en segnende Vellyst. Jeg hørte et evigt Sus, der stedse blev svagere. Og endelig et stort Lysblaff, der sluknede i en Nat med forvirrede Glimt ......

Da lød der et voldsomt Brag, saa Huset rystede. Min Stol

løftedes og skalv. Det var næsten som om en Bombe var faldet her ind. Jeg hørte Glasbidder fyge ind over Loftet. Og jeg vendte atter tilbage til min lokale Bevidsthed.

Et vældigt Sneskred var løsnet fra Taget. Og det var samtidig, som om en Kæmpebyrde var undsluppet mig. Thi nu fattede jeg Livets talløse Vrimmel ud over Jord. Blodet, der rislede evig ... bragte Syn og Fornemmelse. Og lukkede for det igen. Efter eget uransagelige Tykke.

Jeg rejste mig sitrende og tog Uhret i min Haand. Det viste 4 Minutter og 15 Sekunder over 5.

I mindre end fem Minutter havde jeg gennemlevet denne sælsomme Historie. —

Men Nedskriveren af disse Linier har en Mission at udføre. Naar Sneen gaar væk, vil han opsøge den døde Slette og Klipperevnen. Og Dagen skal være den samme. Den sidste Tirsdag i April.

Sigurd Mathiesen

ET BESØG I BIRMA

RANGOON OG MANDALAY

Det var en Søndag i December, at jeg ankom til Bagindien. I et Hav af Solglans dukker Landet frem, — solbadet — soldirrende.

Det er tidlig om Morgenen, at Postdamperen, der havde ført os over den bengalske Bugt, stævner op ad Floden, som fører ind til Rangoon, Hovedsædet for den engelske Regering og Birmas vigtigste Handelsplads.

Foran os ligger Byen klart belyst i Morgensolen, og til Siderne har vi græsgrønne Marker, hvor der nu og da dukker Palmelunde frem, inde mellem hvilke man skimter smaa birmanske Bambushuse.

Ved Siden af mig staar en ung Birman, der har været med over som Passager fra Kalkutta. Han fortæller mig, at han studerer ved Kalkuttas Universitet, at han nu har Juleferie og skal hjem at besøge sine Forældre i Rangoon, hvor hans Fader er Tømmerhandler. Den unge Mand er klædt som Europæer; men lige før Skibet skal gaa ind i Havnen, gaar han ned i Kahytten og kommer lidt efter op iført sin birmanske Dragt, Skørt, Trøje, Tørklæde om Hovedet og paa Fødderne et Par Sandaler. Jeg spørger ham, hvorfor han saaledes har skiftet Dragt, og han svarer, at det er, fordi han i sit Hjemland kun vil vise sig i sine Landsmænds Dragt. Et Træk som dette er betegnende for Birmanerne. De elsker deres Nationaldragt og tager ikke uden at være nødt til det europæiske Klæder paa. Men den klæder dem ogsaa, der er noget kongeligt over dem i den Dragt.

Byen Rangoon har et stærkt europæisk Præg, der bor mange

Europæere. Der rører sig da ogsaa et livligt og broget Folkeliv her, hvor næsten alle Verdens Sprog lyder for Ens Ører.

Jeg opholdt mig et Par Dage i Rongoon og var allerede den første Eftermiddag ude at se den store forgyldte Pagode, der ligger lige uden for Byen. En Dampsporvogn fører derud. Pagoden ligger oppe paa en Bakke, saa den er synlig paa lang Afstand, ragende højt til Vejrs over Byen og de mange Palmelunde, som omgiver den. Allerede da vi sejlede paa Floden, saa' vi den bag Byen, hvor den glitrede og glimrede i Sollyset. En lang overbygget Gang med Trappetrin af brændte Sten fører derop. Trinene er meget slidte af den stærke Færdsel. Langs Gangens Sider sidder Smaahøkere med et lille Bord foran sig, hvorpaa Varerne, som Cigarer, Slikkerier og lignende ligger udbredte. Her er ogsaa Tiggere, særlig spedalske Folk, paa hvilke Landet er rigt. Disse stakkels Mennesker er henviste til at leve af Tiggeri, udstødte, som de er, af det menneskelige Samfund. De opholder sig da gerne paa befærdede Steder som her.

Endelig staar jeg oppe ved Pagoden, en mægtig, kegleformig, massiv Bygning, opført af Sten og forgyldt fra øverst til nederst. Ved Spidsen hænger der en Skærm af Form som en Paraply, og langs dens Rande hænger smaa Klokker, som ringer, naar de bevæges af Vinden. Det kan lyde underlig kønt og andagtsstemmende, især i stille maaneklare Tropeaftener. Rundt om den store Pagode er der en hel Mængde mindre Pagoder og Skur, inde i hvilke der sidder Figurer af Buddha. Nogle af disse Skur bruges til Kirke.

Det var netop Fridag den Dag ogsaa for Birmanerne, fordi vi havde Fuldmaane, og der var samlet en hel Mængde i Skurene, og flere og flere kom stadig til. Udenfor sad en Del og snakkede nok saa gemytligt. Der var baade unge og gamle. Langs Siderne i Skurene var der lagt Tæpper, og ved dem stod der nogle Træfade med Bananer paa. Snart efter kom der nogle Munke, de gik ind og satte sig paa Tæpperne med Ansigtet vendt mod Menigheden. Nogle af Munkene holdt store Vifter for Ansigtet. De sad først en Stund og talte med nogle af Lægfolket, indtil en af dem gav Tegn til, at nu skulde de begynde. Han holdt da en Bøn, som de andre Munke mumlede efter, og som Menigheden nu og da føjede et „Amabaneda“, Amen, til. Derefter fremsagde de nogle Sætninger paa Palisproget, som Menigheden gentog efter dem Sætning for Sætning og i Kor. En saadan Gudstjeneste varer gerne en Times Tid. Bananerne var Gaver til Munkene. Her og der, hvor vi færdes, støder

vi stadig paa knælende og bedende Mennesker. De valfarter jo hertil fra alle Egne af Birma for at have den Glæde i det mindste én Gang i deres Liv at skue og knæle for denne den helligste af alle Pagoder i Landet. Dens store Hellighed hidrører fra, at der skal være skrinlagte Levninger af Buddha begravet under den. Af den Slags Sagn har Birmanerne mange. Buddhaismen er hos dem saa overgroet med Sagn, at det er vanskeligt at faa Rede paa det egentlig historiske.

Fra Rangoon gaar Farten med Jernbane til Mandalay, Øvre-Birmas Hovedstad, og de birmanske Herskeres Residens. Der er 100 Mil mellem de to Byer, og denne Strækning tilbagelægges nu med Jernbane i Løbet af 24 Timer. For nogle Aar siden kørte man kun om Dagen, da man var udsat for, at Røverbander, der huserede i Øvre-Birma, skulde bryde Skinnerne op. Den Fare eksisterer nu ikke længer, og Toget ruller hele Strækningen igennem uden at Rejsen afbrydes. Paa første og anden Klasse rejser kun Europæere, paa tredje udelukkende indfødte samt menige engelske Soldater. Det er et livligt Selskab, man træffer i en saadan tredje Klasses Kupé, stadig har Birmanerne noget at snakke om og le ad. Det morer dem især, naar Toget standser ved en Station, at høre Indiere, idet de løber forbi Vinduerne, paa daarligt Birmansk raabe: „Te, Te, Kager, Kager, Spurve, Spurve“. — En og anden køber sig en Kop Te eller lignende. I Forbigaaende sagt foretrækker Birmanerne at handle med deres Landsmænd fremfor med Hinduerne, der er ilde sete af Birmanerne, meget paa Grund af deres forhadte Kastevæsen, der ikke findes blandt Birmanerne, som overhovedet ikke blandt Buddhister. Spurvene sælges dog kun af Indiere og købes kun af Birmanere, og hvorfor køber vel disse dem? Jo, for at slippe dem løs. De stakkels Spurve er jo fangne, og som Buddhister betragter Birmanerne det som en god Gerning, der vil blive dem lønnet engang i Fremtiden, om ikke i denne Tilværelse saa i den næste, at købe dem og give dem deres Frihed, saa de kan leve. Efter Buddhas Lære vandrer Menneskesjælene jo tidt over i en eller anden Dyreskikkelse, naar Mennesket dør, og derfor skal man behandle Dyrene godt; for ved at mishandle dem eller berøve dem Livet, udsætter man sig selv for en lignende Mishandling paa en eller anden Maade. Dyret bliver maaske i sin næste Tilværelse født som Menneske her paa Jorden, mens man selv derimod bliver født som Dyr og maaske kommer til at tjene netop den, man har handlet ilde med i sin forrige Tilværelse. Hvem

véd, maaske er denne Spurv Ens egen Fader eller Moder, som nu lever i denne Skikkelse. En Spurv koste kun 1 Pice = $^{1}/_{64}$ Rupi, saa det er ingen dyr Fortjeneste, man paa den Maade indlægger sig, og dog kan den være stor og blive af megen Betydning for En selv.

Det er stegende hedt i saadan en indisk Jernbanevogn om Dagen, især mærkes Varmen, naar Toget holder ved en Station. De birmanske Mænd i Vognen blotter derfor Overkroppen, ja! næsten hele Legemet, da de kiltrer Skørtet op om Livet, saa Tatoveringen paa deres Laar tydelig ses og tager sig ud som stramtsiddende Benklæder. En Ejendommelighed for Mændene er deres glatte Ansigter og lange Haar. Det er sjældent at se nogen af dem med Skæg, de lader det ubarmhjertig rykke ud, saa snart det viser sig. Haaret derimod lader de vokse langt ligesom Kvinderne, og undertiden kan man se dem fare af Sted paa deres smaa Heste med Haaret svævende løst, hvad der giver dem et noget vildt, men dristigt Udseende.

Det er ved Aften, og der hviler en forunderlig Stilhed over Egnen. Alle bliver stille og synes kun at nyde Aftenens Stilhed og Fred. Men bedst som vi alle sidder grebne af hele Tropeaftenens fredstemmende Præg, afbrydes pludselig Stilheden af et forfærdelig langt Skrig, som næppe hører op, før det begynder igen. Mærkelig nok lader alle Birmanerne som ingenting, og da jeg spørger en, svarer han helt forbavset: „Ih, men det er jo en Oksevogn.“ Ja, vel var det en Oksevogn med Træaksel og Nav, uden Spor af Fedtelse; Birmanerne elsker en saadan Vogns stadige Skrig, og for dem mangler der noget væsentligt ved Køreturen, naar den ikke er med. Det har derfor voldt dem Sorg, naar det i Byerne ved Lov er dem paabudt at holde deres Vogne ordentlig smurte. Det er Europæerne med deres fine Nerver, der har faaet det sat igennem.

Det er lige ved Solnedgang, den første Aften i „Mandalay“, at jeg gaar mig en Tur gennem Byen. Varmen er overstaaet for den Dag, men Støvet ikke, for det lader til at støve værst ved Aften. Gaderne er nemlig her som i alle indiske Byer brolagte med Stenskærver og Grus, som Landevejene herhjemme. Men ved den stærke Færdsel bliver Sandet saa fint som Mel og fylder Luften

med Støv. Naar en Vogn eller Rytter farer forbi, kan man knap se Husene langs Gaden. Ingensteds har jeg set en saadan Støvtaage som i Mandalay, Støv er der alle Vegne, og støvet bliver man baade foruden og forinden. Af Husene er nogle store, grundmurede Bygninger, og andre er anselige Træhuse; men de fleste er Bambushytter. I de store Murstenshuse bor der særlig Hindukøbmænd, i de smaa Bambushuse bor der birmanske Høkere og Høkersker. Birmanerne driver megen Handel, men næsten altid i det smaa. En Forfatter har derfor kaldt dem for „en Høkerrace". Børnene, især Smaapigerne leger Høkere paa Gaden, og mange af dem er ikke ret gamle, før de faar en Plads i „Bazaren", hvor de sidder og sælger Cigarer, svenske Tændstikker og andet. Efterhaanden, som de vokser til, udvides Forretningen. Ogsaa i Landsbyerne vænnes de til Høkeriet og driver det i en ung Alder.

Uden for Mandalay ligger der en Fæstning, en Fjerdingvej paa hver Længde og omgivet af store Vandgrave, over hvilke der fører Broer til Porte ind i Fæstningen. Inden for denne Fæstning laa i de birmanske Kejseres Tid hele Mandalay By; men siden Englænderne har sat sig i Besiddelse af hele Landet, har den birmanske Befolkning maattet flytte ud uden for Fæstningen, og Byen findes derfor nu mellem denne og Irravaddifloden. Inde i Fæstningen bor nu de engelske Soldater og Officerer, som ligger i Garnison dér. Kejserens Slot og alle de andre Slotte for Dronningerne og Medhustruerne staar endnu midt i Fæstningen. Guld er der ødslet af i Mængde paa Slottet, hver en Stolpe, Pille og Fjæl er forgyldt, men Forgyldningen falder jo af med Tiden. Smukt udskaaret Arbejde er der fuldt op af overalt, — de underligste Dragefigurer, man kan tænke sig. Paa enkelte Steder er Stolperne indlagt med et Slags Mosaikbilleder af Spejlglas. Andre Steder findes der grønne Glastremmer i Rækværket, de har Form som drejede Tremmer og er indførte fra Kina. Ved Opgangen til Slottet findes to vældige Kanoner; de har rimeligvis aldrig været til andet end Stads. Den kejserlige Have findes ogsaa endnu, vel vedligeholdt, og i den spiller Regimentsmusikken om Aftenen. Selve Slottet bruges nu for en Del til Regeringskontorer og lignende.

Et Stykke Øst for Byen findes de mærkeligste Bygninger. Jeg tog derud en Eftermiddag og standsede først ved de saakaldte „450 Taarne". De er omgivne paa alle Sider af en Mur. Midt i denne Gaardsplads staar en meget stor forgyldt Pagode, og uden om denne de 450 Taarne, der alle har samme Form og Højde, 20 Fod. Inde

i hvert Taarn staar der en flad Sten, 4 Fod høj, $2^1/_2$ Fod bred og 5 Tommer tyk. Begge Stenens Sider er dækket af en Indskrift paa Palisproget; men Bogstaverne er birmanske, indhugget meget sirligt og ikke meget større end almindelig Skrift. Disse 440 Sten er hver for sig et Blad af den buddhistiske hellige Skrift. Hvilket uhyre Arbejde er der ikke lagt paa et eneste af disse Blade!

Ad en Trappe kan man komme et Stykke op paa Pagoden, hvor der findes en bred Gang, og hvorfra man har en smuk Udsigt over den nærmeste Egn og over Taarnene.

Tæt herved ligger ogsaa „den mageløse Skole“, som Birmanerne med Rette kalder den. Selve Bygningen hviler paa 12 Fod høje murede Piller, medens Verandaen, som løber rundt om den, understøttes af svære Træstolper. Skolen vender mod Øst og Vest. Jeg gaar op ad Trappen paa den nordre Side, følger Verandaen til den østre Side, hvor en Dør staar aaben. Her inde i et Hjørne af Værelset staar en Jernseng, ved Siden af paa Gulvet sidder en Munk og to Drenge, som han underviser. De er de eneste, som findes i denne Ende af Bygningen. Lugerne staar aabne, saa der er lyst derinde. Værelset er pragtfuldt, men ganske i birmansk Smag. Stolperne er forgyldte, og i Mandshøjde er der en Slags Krans omkring dem af Spejlglasblomster. I den ene Ende af Værelset sidder der en stor forgyldt Buddhastøtte. Ved de tre Sider er der en bred Gang, hvorfra Trapper fører op til Stuen. Her oppe, lænet til Træstolperne, staar store Spejle, et ved hver Stolpe. De er indført fra England eller Frankrig og har kostet Kejser Mindòn store Summer, da Agenterne lod sig betale godt. Store Hængelamper findes der ogsaa mange af her. Paa den modsatte Side af Træsøjlerne, som Spejlene læner sig imod, er der nogle udskaarne Billeder, der fremstiller Buddha i forskellige Tilværelser, førend han fødtes som Kongesøn. Han havde været Kongesøn mange Gange, og han havde haft alle mulige Dyreskikkelser, men selv som Dyr var han Konge. Ifølge Birmanernes Verdenslære findes der midt i Verden et højt Bjerg, omgivet af et umaadeligt Hav. Dette store Bjerg, Mjin-mo, var ogsaa fremstillet her tillige med den store Fisk, der naar rundt om Bjerget og bider sig selv i Halen uden at vide, at det er dens egen Hale. Birmanerne siger, at der findes en saadan Fisk, som jo minder om Midgaardsormen.

Den anden Ende af Klosterskolen saa' mere tarvelig ud. Værelset dér var egentlig bestemt til Sovested for Munkene og nogle

af deres Lærlinger. Stolperne var nøgne, og der fandtes ikke meget af Prydelser. En eneste gammel Munk laa derinde paa Gulvet.

Byen, Slottet og alle de her nævnte Pragtbygninger er opført af Kejser Mindôn, der regerede over Øvre-Birma fra 1853—78. Han var en ren Byggekonge. —

En anden Seværdighed er den Messingfigur at Buddha, som findes i Amarapura, den maatte jeg ogsaa ud at se, kun 6 engelske Mil fra Mandalay.

Om dens Herkomst beretter Historien følgende: „Den birmanske Kejser Bodopra samlede i Aaret 1788 en stor Hær, som han, under Anførsel af sin ældste Søn, Kronprinsen, sendte hen at erobre „Arakan“, hvilket skete uden stort Besvær. Blandt Byttet var den kæmpemæssige Støtte af Buddha. Den sendtes over Bjergene og blev sat op i en særskilt Bygning, der opførtes for det samme. Støtten er omtrent 10 Fod høj i den sædvanlige Sidde-Stilling med Benene over Kors og Fødderne med Saalerne opadvendt, den venstre Haand hvilende paa Skødet, den højre nedhængende. Denne Billedstøtte menes at være den oprindelige Afbildning af Buddha, taget mens han endnu levede, og er saa højt æret, at Pilegrimme i Aarhundreder har valfartet fra de fjernest liggende Egne, hver Buddhas Overhøjhed er anerkendt. Desuden var der 5 Billedstøtter af Rakkhaer, Hinduernes Dæmoner, af samme Metal og af kæmpemæssig Størrelse. De ansaas som værdifulde som Vogtere over Billedstøttens Helligdom.“

Bygningen, hvori den staar, er omgiven af en Mur med Porte i; men der er fri Adgang til den for alle, som til Birmanernes Helligdomme i det hele. En lang overbygget Gang fører op til Bygningen. Det første, der tiltrak sig min Opmærksomhed, da jeg passerede Gangen, var nogle murede Hvælvinger, prydede med en Mængde Billeder, hvoraf de fleste forestillede Helvede. De mest gruopvækkende Scener var fremstillet her, som f. Eks. en stor Kedel fuld af Mennesker, hvis Ansigter udtrykte den grueligste Pine, og hvorunder der blev fyret med Mennesker, mens Fyrbøderne stod og stak i dem med store Gafler. Andre Steder saas Uhyrer i Færd med at sluge Synderne. Disse Hvælvinger skal man igennem, før man naar ind til Buddhafiguren, og Billederne her skal da mane Folk til Alvor, til at bede med mere Inderlighed. De er sikkert ogsaa virkningsfulde i den Henseende.

Inde i Templet sidder Støtten nok saa lunt og hyggeligt, mens Skarer af Tilbedere knæler udenfor i Bøn. Munden løber paa dem

som altid, naar de beder, og Bønnerne synes uendelig lange. Naar Andagten skal begynde, slaar en med en Hammer paa en Staalpladě, og alle knæler da bedende ned foran Støtten. Min Lærer i Birmansk var med mig derude den Dag, og han forsømte ikke Lejligheden til at holde sin Bøn her og ofre sin Skærv i Tempelkisten. Han fortalte mig, hvor stor en Glæde det var ham at have faaet Lejlighed til at holde Bøn paa dette Sted.

Det er unægtelig en vældig Støtte, hvad man dog først ret mærker, naar man staar oppe ved den. Forgyldt er den fra øverst til nederst, og et Par Mænd er stadig beskæftiget med et lægge Forgyldning paa, saa den vokser stadig. Ansigtet er ikke forgyldt, men skinner alligevel som en nyskuret Messingkedel.

Birmanerne paastaar, at denne kolossale Figur er massiv, og er den det, da maa det unægtelig have været et vældigt Arbejde at flytte den fra Arakan til Amarapura.

Ude i Gaarden saa' jeg dog noget, som stærkt bestyrkede min Tvivl i saa Henseende. Det var et Par af de saakaldte Rakkhaer, som var gaaet midt over, sagtens da der for nogle Aar siden var Ild i Helligdommen og det hele brændte. Nu var de nok stillet op igen, men saa daarligt, at man kunde se helt igennem dem. De er nemlig hule og bestaar kun af en godt en halv Tomme tyk Skal. Det er derfor meget sandsynligt, at Buddhastøtten ogsaa er hul.

Mens jeg stod og betragtede Rakkhaen, kom en Dreng springende og stak sin Finger ind i Navlehulheden og gned denne lidt. Paa mit Spørgsmaal, hvorfor han gjorde det, svarede han, at han havde Mavepine; det skulde da være som et Lægemiddel at gnide Rakkhaens Navle. Jeg lagde da Mærke til, at Rakkhaens Navle var skinnende blank, mens det øvrige af Kroppen var sort, hvad jeg tog som et Bevis for, at Drengen langtfra havde været ene om at gnide den for Mavepine.

En lille trehovedet Elefant af samme Metal som Rakkhaerne og hul som disse, men kun med én Hugtand, stod ogsaa i Gaarden. Denne Hugtand var ogsaa blank. Maaske bliver den gnedet mod Tandpine.

Uden for Mandalay ligger der et rundt Bjerg, det hæver sig op midt i den store Flodslette uden Forbindelse med de andre Bjerge. Jeg var der ude en Dag sammen med min Lærer. Lidt før man naar Toppen, er der et Taarn, i hvilket der staar en Træfigur af Buddha. Fødderne er 5 Fod lange, og det øvrige af Figuren er i Forhold dertil, saa den er omtrent 30 Fod høj. Den er

forholdsvis godt udført, — Folderne i Kjolen synes virkelig helt at flagre for Vinden. Ansigtet vender mod Byen. Under venstre Arm holder den en Bog, og med højre i udstrakt Stilling peger den mod Byen. Kejser Mindôn har sikkert ladet den anbringe her, for at den skal minde Slægterne om hans store Værk, hans pragtfulde By og mange Bygningsværker.

Fra Toppen af Bjerget har man en vid og køn Udsigt over Byen og Omegnen. Til Siderne randes Synskredsen af høje skovdækte Bjerge.

Paa min Vej hjem den Dag kom jeg forbi et stort Tempel, i hvilket der stod en mægtig Figur af Buddha, udhugget i Sten. Jeg gik derind og traf en gammel Birman liggende foran Buddhastøtten. Paa mit Spørgsmaal, hvorfor han laa der, svarede han, at han havde hverken Slægt eller Venner. Buddha var hans eneste Ven, og derfor laa han her for at være ham saa nær som mulig altid.

Birmanerne har en hel Stab af Munke eller Præster, der lever ugifte og i Klostre. Deres væsentligste Arbejde er at undervise Børnene og granske i de hellige Skrifter samt nu og da lede Gudstjenesten. De skulde leve efter Mesterens Buddas ideale Forbillede; men i mangt og meget gør de det ikke. Efter hans Bud skulde de klæde sig i Pjalter; men det omgaar de paa den Maade, at de, naar de faar noget nyt Tøj, lader det klippe i Stykker og saa sy sammen. Deres Dragt er gul, og den bestaar af et Skørt om Livet. holdt oppe ved et Bælte, samt et langt Stykke Tøj, som de vikler om sig og med den ene Ende kaster over Skulderen. De er gerne ranke og velvoksne, og Dragten klæder dem. Penge maa de hverken eje eller røre ved, ligesom de i det hele ikke maa røre ved Guld, Sølv eller Kobber. De rører heller ikke ved Penge, men saa faar de blot en Lægmand til at tage imod dem og opbevare dem. Naar de gaar i Bazaren for at gøre Indkøb, saa følger han med og betaler. Maden faar de af buddhahengivne Mennesker, og man kan derfor hver Morgen se dem vandre rundt i Byen med deres Rispotte. De ser hverken til højre eller venstre og standser kun uden for saadanne Huse, hvor de kan vente, at nogen vil komme ud til dem med Ris og Karry. Disse Ting modtager de ganske stiltiende, idet de bare letter Laaget af Potten, for at Giveren kan hælde Risen deri. Naar de er færdig med deres Runde, vender de i Stilhed tilbage til Klosteret, hvor saa Maden fortæres. Dette maa dog ske inden Middag, thi efter Kl. 12 har Munkene ikke Lov at

nyde andet end Vand. Det betragtes som saare fortjenstfuldt daglig at give Fødevarer til Munken.

Munkenes Klædning betragtes som hellig, og derfor maa de ikke ryge. Thi blot en Gnist faldt paa den og brændte Hul, saa vilde det være en stor Synd, maaske stor nok til at sende dem til Helvede eller Skærsilden i 1000 Aar. Skraatobak derimod kan de delikatere sig med, saa meget de lyster. De har derfor gerne en sirlig lavet Skraadaase staaende paa en Hylde i Hjørnet af Værelset. Dens Indhold bestaar af Betelblade, Kalkdejg, Arecanødder og en Smule daarlig Tobak. Paa et Betelblad smøres lidt Kalk, ovenpaa lægges en Stump af en Arecanød og lidt daarlig Tobak, Bladet sammenrulles saa om det hele og stikkes i Munden for at tygges. Det hele, baade Tilberedelsen og Tygningen, sker med største Ro. Tænder og Læber farves røde af Skraatobakken, hvad i høj Grad vansirer deres Udseende.

Klostrene, hvori Munkene bor, ligger gerne i naturskønne Omgivelser. — Jeg var engang i Besøg i et saadant Kloster, og da jeg kom, var Drengene ivrigt i Færd med at læse. De laa paa Gulvet med nogle sorte Trætavler foran sig. Nogle af dem laa lige ned paa Maven og støttede Hovedet i Hænderne, hvilende Albuerne paa Gulvet. Andre sad med korslagte Ben, men meget forover bøjet, fordi Tavlen laa paa Gulvet. Paa Tavlerne var skrevet Bogstaver med Kridt. Det var disse, de søgte at indprente sig ved at raabe dygtig højt, idet de udtalte deres lange Navne. Saa snart jeg kom ind, holdt de op med at læse og betragtede mig. Munken, som kom ud og tog imod mig, bad mig om at tage mine Sko og Strømper af, før jeg gik ind. Til sidst maatte jeg indvillige i at tage Skoene af, da han ellers ikke vilde tillade mig at komme ind. Klostrene betragtes som Helligdomme, man kun maa betræde barfodet. Da jeg havde set lidt paa Drengene og deres Arbejde, bød Munken mig ind i sit Værelse, hvor jeg blev skikket til Sæde paa en Bænk. Mens vi sad og talte sammen, tog Munken en lille Messingfigur af Buddha ned fra en Hylde, viste mig den og fortalte, at det var hans Gud, og at han daglig holdt sine Bønner foran den.

Denne prægtige Klosterbygning er opført af Teaktræ med Udskæringer, Spir og Forgyldning, og af den Slags Klosterbygninger er der mange i Birma; men der er ogsaa tarveligere med Bambusvægge og Græstag. Opførelsen af Klosterbygninger er næsten altid enkelt Mands Sag. Naar nogen har Penge og vil indlægge sig For-

tjeneste, hvis Løn oppebæres i den næste Tilværelse, saa bygger han enten et saadant Kloster, eller maaske en Pagode eller lignende. Det er derfor en Selvfølge, at Bygningen bliver i Forhold til Mandens Pengemidler. Er det en Klosterskole, der er opført, saa overlader vedkommende den til en eller anden Munk, som saa kan bo der Resten af sin Levetid, uden at han dog derfor kan betragte den som sin Ejendom.

De, der aldrig har været indviet til Prøvelærlinger i et Kloster, kan aldrig opnaa „Nirvana", aldrig komme ud af Tilværelsens Malstrøm. Derfor er det meget almindeligt i „Birma", at Forældre lader deres Børn indvi til Prøvelærlinger i et Kloster.

Det Gilde, ved hvilket en saadan Indvielse foregaar, kaldes Sjin-bju-bwæ. Under mit Ophold derovre havde jeg engang Lejlighed til at overvære en saadan Højtidelighed. Paa Stedet, hvor Handlingen foregik, var der opstillet en stor teltagtig Bygning. Inde i Teltet træffer vi en hel Del Mennesker i deres fine Klæder. Til den ene Side sidder Kvinderne, til den anden Mændene. Snak og Munterhed er der alle Vegne, mens Mænd og Kvinder damper løs paa deres store hjemmelavede Cigarer. Dog er det værd at mærke, at berusende Drikke ikke findes ved en saadan Lejlighed, som overhovedet ikke ved nogen festlig Sammenkomst blandt Birmanerne. Som Buddhister er det dem jo forbudt at nyde noget som helst berusende. Alle kan frit komme og spise og drikke og i det hele deltage i en saadan Sammenkomst.

Til den bestemte Tid kommer Hovedmunken med en Del af hans Kaldsfæller. De tager Plads tilbage i Teltet med Vifterne op for Ansigtet, som det sig hør og bør, for at de ikke skal se paa Kvinderne, der sidder foran dem. Hovedmunken sætter sig paa en Forhøjning lidt længere fremme mod Forsamlingen, ogsaa med sin Vifte for Ansigtet. Det er ham, der skal forestaa Indvielsen. Foran ham ligger de gule Klædninger, som Drengene skal have paa. Nu knæler hele Forsamlingen med opløftede og foldede Hænder og med Ansigterne vendt mod Munken, der istemmer en Bøn, hvis Hovedindhold gaar ud paa at begære, at Ofringen af disse rige Gaver, som Drengenes Forældre her yder, maa øge Tallet paa deres Fortjenester og gode Gerninger i høj Grad, saa at de i deres næste Tilværelse maa opnaa at blive noget meget større, end de nu er, enten Engle i de højere Egne eller Stormænd og

Rigmænd her paa Jorden. Nu og da svarer hele Forsamlingen i Kor et „Amabaneda". Derpaa fortæller Munken, hvilke Fordele og Fortjenester Drengene faar ved at blive optagne som Prøvelærlinger, og at kun de, der engang i deres Liv er bleven indviet som saadanne, kan vente omsider at opnaa „Nirvana". Derpaa gaar Munken over til at forklare Forsamlingen, hvilke store Fortjenester de, der har ofret Gaverne, indlægger sig, og at de øvrige Folk, som er til Stede, ogsaa vil faa Del i samme Fortjenester, fordi de deltager i Gildet og i Indvielsen, hvis da de ofrende er villige til at give dem Del deri. Paa dette svarer Drengenes Forældre, idet de raaber „Amabaneda". Derefter fremsiger Drengene i Kor, siddende paa Knæ foran Munken, en udenad lært Begæring om at blive optaget som Prøvelærlinger. Begæringen blev straks indrømmet dem af Munken, der med det samme overrakte dem hver en gul Klædning, som de straks blev iført. Klædningen bestaar af tre firkantede Stykker gult Tøj, hvoraf det ene bindes omkring Livet som et Skørt, fastgjort ved et Bælte. Det naar helt til Hælene. De andre to Stykker lægges over Skuldrene og Overkroppen. Andre Klæder end disse tre Stykker Tøj maa en Prøvelærling aldrig tage paa, end ikke om Natten, selv om han fryser nok saa meget. Mens Paaklædningen gaar for sig, begynder Forsamlingen at forlade Teltet for at gaa hver til sit, mens den Skare Drenge, der er kommen sammen med Munkene, bærer Gaverne bort, og andre giver sig til at rive Teltet ned, saa inden en halv Time er hele Herligheden væk. Mens dette gaar for sig, sidder Munken og fremsiger nogle Sætninger paa Palisproget, som Drengene skiftevis maa gentage efter ham, stadig knælende. De indviede Prøvelærlinger maa følge med Munken hjem til hans Kloster, hvor deres Sovested bliver dem anvist.

Kursuset i Klosteret varer mindst syv Dage. Naar Drengene har været der saa længe, kan de med Forældrenes Tilladelse komme hjem. Mange af dem bliver der heller ikke længer, især saadanne, som før har været i Skole og kan læse og skrive. Prøvelærlingens Pligter i Klosteret er: at gaa Munken til Haande, hente og sætte Vand for ham til bestemte Tider, række ham Skraadaasen, sætte Maden frem for ham, samt følge ham, naar han forlader Klosteret i et eller andet fromt Øjemed. Ud over dette er en Del af deres Tid optaget af at læse og skrive, opramse Bønner og andet lignende.

Prøvelærlingen maa i Klosteret holde sig følgende 5 Bud efterrettelige:

Ikke tage Mad til sig efter Middag.

Ikke synge, danse eller spille.

Ikke farve Ansigtet eller sminke sig.

Ikke sidde eller ligge paa noget ophøjet Sted, som ej sømmer sig for ham.

Ikke røre ved Guld eller Sølv.

Hvis nogen foretrækker at blive i Klosteret og leve som Munk hele sit Liv, staar det ham frit for, saafremt han opfører sig godt. Dog kan han afkaste Munkedragten, naar han vil, og gifte sig og drive verdslige Sysler. Imidlertid er det vist sjældent, at nogen forlader Klosteret, naar han en Gang har bestemt sig for Livet der. Munkestillingen er jo nemlig for de flestes Vedkommende ret magelig, og det alene virker sikkert dragende paa Østerlands sorgløse Børn. Thi sorgløse er Birmanerne, de lever i Nuet og tænker sjældent paa den Dag i Morgen. Livet er dem som en Leg, uden mange Sorger, men ogsaa uden dybere Alvor.

A. Andersen

MINDETALE OVER HØRUP

HOLDT I STUDENTERSAMFUNDET DEN 21 FEBRUAR 1903

Hvis Studentersamfundets Navn betød noget videnskabeligt, vilde det ikke være det rette Sted til at fejre Hørups Minde. Ingen af Videnskaberne kunde glæde sig ved at staa synderligt højt i hans Gunst. Ikke engang Juraen, hvor han dog var en skarpsindig Fagmand, end ikke den særlige Afdeling af Juraen, der hedder Statsretten, var det rette Hjemsted for Hørups Aand. Ikke Historien, der alene af den Grund frastødte denne Øjeblikkets Mand, at den ikke gør Aktualiteten nogen Indrømmelse. Ikke heller Filosofien, der var ham imod ikke mindst ved sin Form. Kunstneren i Hørup maatte altid gaa lige løs paa Tingen, gribe den an som en Situation, paa samme Maade som en Novellist eller Digter.

Men Grunden var ogsaa en dybere. Videnskaben skærper Tanken, men svækker Handlekraften. Og Hørup vilde fremfor alt drive Menneskene til at handle. Han var i eminent Forstand en praktisk Begavelse, der i enhver Ting, han foretog, i hver Artikel, han skrev, nøje forud beregnede, hvordan han skulde opnaa den størst mulige Virkning. Derfor argumenterede han ikke med Grunde for og imod, men søgte at bevæge Folkestemningen, omforme den, skabe den fra nyt af. Han har ingen nye Grunde givet, men han har givet vort Folkeliv en anden Holdning.

Derfor hørte det med til det konsekvente i Hørups Agitation, at de Steder i det offentlige Liv, hvor der var Diskussionsfrihed og Fordragelighed, ikke interesserede ham. Sligt maatte han ud fra sit praktiske Formaal betragte som Blakkethed eller en blødsøden

Respekt for andres Meninger. Jul. Lange har set ganske rigtigt, naar han i et af sine Breve siger, at for at han skulde kunne interessere Hørup for en Sag, der laa ham paa Sinde, maatte han kunne optræde som en Partifælle af ham.

Og saaledes stillede Hørup sig ogsaa til Studentersamfundet. Det Program, der var Studentersamfundets officielle, da det blev stiftet, at det ikke tilhørte noget Parti, men var et Fristed for alle Meninger, havde ikke Hørups Tilslutning. Han var fra første Færd ivrig for, at vi skulde tage Parti. Han vurderede overhovedet kun Studentersamfundet ud fra den Betragtning, om det var Hørupper eller ikke. Kun én Gang er han optraadt paa en Generalforsamling her, og det var netop for at støtte Valget af en radikal politisk Journalist til Bestyrelsen, hvad mange trykkede sig ved af Frygt for at krænke det officielle Program. Hver Gang han her nedefra fornam en Luftning af Tvivl eller en Stemning hen imod politisk Uafhængighed, vendte han Ryggen til.

Hvis man stiller sig paa Aandsfrihedens absolute Standpunkt, har man Ret til at sige, at der er Fordummelse i Sligt. Og Hørup vilde heller ikke benægte en saadan Paastand. Han var sig meget vel bevidst, at en politisk Kamp som den, vi har ført i den sidste Menneskealder, kostede grumme meget. Han har i en af sine Taler selv nævnet den aandelige eller personlige Frihed som et af de Goder, paa hvilke der maa bringes store Ofre, naar det gælder at naa et politisk Maal. Han brugte ved den Lejlighed saa stærkt et Ord som Bestialisering for at betegne, hvor grov en Hud det politiske Menneske maa have.

Saa vist som vi ikke vil have vor Part af denne Dyreham, maa vi ogsaa her i Studentersamfundet, naar vi i Aften fremdrager Billedet af Hørup, gøre os klart, at vi ikke staar i første Række af de Institutioner, der er skabte i Hørups Aand. Det er rundt om i Landets demokratiske Vælgerforsamlinger og Bladkontorer at de Tropper staar rustede, der udgør Linien i hans Hær.

Men der er noget andet her i Studentersamfundet, der i høj Grad maatte tiltale Hørup. Vort Samfund er et Udtryk for det almindelige Demokrati i den Forstand, han ønskede at skabe det. Vore Medlemmer kommer alle Vegne fra, fra Landet, og ikke blot fra de store Gaarde, men ogsaa fra Husene, og de kommer fra Byerne, fra de gamle Embedsfamilier og fra den nye Slægt af Borgere og Arbejdere. Det var netop et saadant almindeligt Demokrati, Hørup vilde have. Han vilde ikke, at det bestandig

skulde være en lille Kres, der optog hele Pladsen i vort offentlige Liv, hverken en saadan, der slutter sig til den enevældige Konge, eller den Dannelse, vi havde omkring Midten af forrige Aarhundrede. Men han vilde heller ikke, at de brede Lag skulde trampe de mest Udviklede ud af det offentlige Liv. Han vilde som Gartneren pode de forskellige Lag paa hinanden, forlene Kraften med Finhed og til Gengæld tvinge de fine, men spinkle og udtyndede Vækster til at suge Næring af den brede Bondemark. Alt hvad der var i Landet af Kræfter skulde tages i Brug, hver Plet opdyrkes, og han tænkte, at netop fordi Landet var saa lille og kunde lade mange af de store Folks Opgaver ligge, havde det bedre Betingelser end andre for at blive et Mønsterfolk i denne Henseende.

At Tiden hertil var inde, stod dybt præget i hans Hjerte. Derfor kunde han ikke lide, at det skulde faa Udseende af, at Kampen drejede sig om Doktriner. Naar han stod fremme i det politiske Liv, lyttede han ikke efter, hvilke nye Ideer Videnskaben satte i Omløb. Han stod og lyttede efter Fodslaget af de fremrykkende Folkelag. Han hørte: Dér kommer Bønderne, og hør! efter dem begynder ogsaa Husmændene at sætte sig i Marsch. Og hør: fra den anden Side drøner det under den taktfaste Opmarsch af Arbejderbataillonerne.

Men det gik ham altfor langsomt. Der var ham ikke Appel nok i Fodslaget, ikke Frejdighed og Selvbevidsthed nok over Holdningen. Skammen over det Taalmod, der havde præget det danske Folks Historie, stak ham som en Brand i Sjælen. Og det forekom ham, at de andre Førere i Venstre ikke havde Øje for denne Mangel. Derfor skød han med et læmpeligt Tag de andre Førere til Side og satte sig selv i Spidsen for Marschen. Dette er det historiske Øjeblik i Hørups Liv, da han i sin Ungdom greb dette Kald som Folkelærer og Folkefører. Dette er det største Træk ved hans Skikkelse, at han lod haant om den Politik, der er fra Haanden og i Munden, og som nogle anser for den sande Statsmandskunst, men i Stedet for rettede sit Blik langt ud i Fremtiden og satte al sin Vilje og Evne ind paa den Opgave, at opdrage det menige Folk fra at være Almue til at blive ligeberettigede med de øverste Lag i Samfundet.

Den Fremgangsmaade, Hørup brugte for at naa dette Maal, er enestaaende. Han havde intet at byde sine Folk i Nutiden og heller ingen Løfter paa Fremtiden at give dem. Hvor fattig var han ikke i Sammenligning med andre Hærførere og Folkeledere.

Tænk paa Napoleons Tale til Soldaterne under Felttoget i Italien: Jeg vil føre Eder til Verdens frugtbareste Sletter; I skal dér finde store Byer, rige Provinser. I skal dér finde Ære og Rigdomme. Soldater af Armeen i Italien, skorter det Eder paa Mod? Eller tænk paa de Drømmebilleder af økonomisk Lyksalighed, Socialdemokratiets Ledere næsten paa Religionsstifteres Vis har oprullet for deres Tilhængere. Hørup havde intet af dette til sin Raadighed, han holdt sig paa det jævne. Han lagde ikke de højere Klassers Forrettigheder, deres Rigdomme, Begunstigelser eller Ærestegn som et Bytte for det menige Folks Øjne. Han havde ikke andet end sin Respektløshed.

Denne Respektløshed for den gangbare Storhed talte og skrev han ind i sine Tilhængeres Hjerter. Paastaaelig satte han sin egen Dom, sit eget Maal og sin egen Vægt paa alt uden Undtagelse og lærte sine Tilhængere at sætte deres egen Mening mod de andres. Han havde i sit Bryst et saadant Overmaal af Selvstændighed og Uafhængighed, at han kunde forsyne et helt Folk dermed. Almuefødt som han var, havde han paa samme Maade, som han har sagt det om sin Lærer J. A. Hansen, levet sig ind i deres Instinkter, hvis Talsmand han blev. Han kendte i sig selv den danske Bonde med hans Mistænksomhed og Ironi, han vidste, hvor forsigtig og lun han var, og hvor sindigt han stod paa sine Ben som En, der ikke er til at løbe med. Derfor fandt han her det Vaaben, hvormed han nedbrød Respekten for alt, hvad der var oppe i Tiden, for Militærvæsen og Embedsvæsen, for Lærdommens Hovmod og Købstadens Pral, for Præstens Hyrdestav ikke mindre end for Dommerens. Han flyttede ikke Skattebyrden fra én Klasse til en anden. Han udstykkede ikke de store Godser paa mange Hænder. Han satte ikke Folket til Doms paa Nævningebænken, han gjorde ikke den sorte Skole til Folkeskole. Uden en eneste Lov eller Reform, blot ved at angive en ny Tone og anlægge et nyt Maal. omdannede han Folkets Bevidsthed, udjævnede Afstanden, hvor den var værst at komme over, mellem Studeret og Ustuderet, mellem Proprietær og Bonde, og hjalp derved den menige Mand det første Stykke frem paa Vejen opad.

Nævn en eneste Doktrin, Hørup har lagt Navn til. Der er ingen. Han sagde, at Lovene skulde være socialistiske for at due noget, men han mente ikke dermed at give Socialismen som økonomisk Doktrin sin Tilslutning. Han mente ikke dermed andet end at den sociale Ulighed skulde udjævnes. Han sagde, at Regerings-

formen skulde være parlamentarisk, men han brød sig ikke en Døjt om Parlamentarismen som Forfatningsparagraf. Han har udtrykkelig forsvaret sig imod, at hans bekendte Fyndord om Folketingets Overmagt skulde være andet end en Erfaringssætning. Hørup har talt og skrevet uendelig meget om den fri Forfatning og den almindelige Valgret, men aldrig med videnskabelige Argumenter, altid i den Mening, at de konstitutionelle Rettigheder er Løftestængerne i Samfundslivet.

Læg ogsaa Mærke til, hvor Frugten af hans Politik har Smag af Stammens Rod. Kongedømmet staar lige saa sikkert her i Landet nu som før; der er ikke én Republikaner mere her til Lands efter Hørups Tid end før den, snarere maaske færre. Han har ikke omvendt nogen til Juryen; i sin eneste Tale om den Sag udtalte han sig tværtimod som en Tvivler. Ejheller har han gjort nogen Toldbeskytter til Frihandelsmand. Men der er naaet det, der var utænkeligt for vore Fædre, at Bønder og Skolelærere nu sidder paa den Bænk, hvor før kun Embedsmænd og Herremænd har siddet, og at en Arbejder er i Færd med at indtage Borgmestersædet i København.

Hvad han har villet, hvad han har evnet og vundet, er noget, vort Land har for sig selv. Hørup har med adskillig Spot sagt om Hall, at hans Ulykke var Udlandet. Det skulde Hørup være den sidste til at spotte over. Hans politiske Synskres rakte heller ikke længer end til Grænsen. Hans Lykke var den, at der efter 1864 intet Udland var i den danske Politik. Hvis Halls Noter ikke gjorde Indtryk paa Europa, saa vilde Hørups Artikler end mindre gøre det.

Der er Personligheder, der ifølge deres Kald virker omtrent ens paa alle, i Samtid og Eftertid. Jul. Lange har fra sin Aands Lidskjalv paavirket de Yngre paa samme Vis som sine Samtidige. Men de, der som Hørup er Handlingens og Øjeblikkets Mænd, deres Virkning ned gennem Tiden er en anden. For dem, der var samtidige med Hørup, har han virket befriende, som et stort Eksempel paa Uafhængighed. De trængte haardt til hans Respektløshed og Pietetløshed; de gamle Guder var stærke, og de unge var alle opdragne i Troen paa dem. De blev Kættere, men Hørup var født Kætter. Man kan ikke engang kalde ham pietetløs, thi han havde aldrig følt Fortidens Storhed, endsige knælet for den. Hans Mangel paa Fortidsbevidsthed er enestaaende. Ingen Fremmed, der pludseligt var bleven hensat til København i 70'ernes

Begyndelse, kunde have naaet en højere Uanfægtethed af den offentlige Mening i Byen end den, hvormed „Kandidat Hørup“ fra sin Kvistlejlighed saa' ned til Professorernes og Grosserernes „røde Gardiner“.

Jeg sætter den lille Samling Feuilletoner fra Morgenbladets første Tid, hvori Hørup udførte det Paradoks, at han stillede sig op foran den overmodige og af alle andre frygtede Modstander og tiltalte ham som En, han næsten undsaa sig ved at slaas med — jeg sætter dette Paradoks over alt det øvrige, Hørup har skrevet.

Og hvordan tiltalte han ham? Ikke som David talte til Goliat, med patetisk Stemme og som den af Herren Udkaarne, men som den Ærke-Dansker han var, ved at gøre ham til Latter, ved at mærke ham med det dræbende Smil, han havde taget i Arv fra Holberg og Wessel. Og han blev ved, uforstyrrelig holdt han Tonen, hvor meget den ogsaa skurrede mod de advarende Stemmer og klagende Toner, der lød ham i Møde fra hans egen Lejr.

Hvis Hovedstaden engang i Fortiden har givet Bønderne en Haandsrækning, da det gjaldt deres Stavnsbaand, saa er det blevet gengældt i denne Mand, der kom ude fra Bondelandet, med en Skælm i sit Øje og en Ræv bag sit Øre, med Bondens Ironi og Mistroiskhed over for det, der gør sig tykt, og lettede Aaget af Hovedstadens Nakke.

Saadan var Hørup for sin Samtid. Det vilde være morsomt for os Yngre, om en af hans Aldersklasse, En, der har læst disse Artikler, medens de havde Nuets Tilskyndelse over sig, vilde staa op her i Aften og fortælle os, hvordan de virkede paa ham. Man maa tænke sig, det har været som den umyndiges Røst i Eventyret: De har jo ikke noget paa!

Og mon ikke den Tids Mænd bør være tilfredse med den Oprejsning, de selv i deres Tid tog for de Uretfærdigheder, der blev tilføjet dem? Hvor gider de blive ved med næsten som Kværulanter at opfordre Nutiden til at huske disse gamle Skader som aktuelle Ting, der endnu den Dag i Dag skal tages Parti for. Er det ikke at undervurdere deres egne Bedrifter?

Men paa det Hold, der kom efter, virkede Hørup anderledes. Som Politiker var det ikke hans Opgave at afskaffe Autoriteten. Det er den kritiske Tænkers Sag. En Politikers Maal er at skaffe sig Autoritet, indgyde Respekt, give Tonen an. Da Hørup havde taget den offentlige Mening ud af Haanden paa sine Modstandere, indsatte han sig selv som dens Leder, da han havde taget Tonen

fra de andre, blev han selv den toneangivende. Paa Flertallet af dem, der først stødte til Hæren op gennem 90'erne, har han virket som den store Autoritet i det politiske Liv, dem har han lært Respekt for den herskende offentlige Mening og Sans for at gaa med Strømmen. Det er blevet et helt andet Kuld af Mænd end dem, der var hans Samtidige, et Kuld af Autoritetstroende uden Ungdommens Uafhængighedslyst i Kroppen.

Hertil er saa kommet to Ting, der meget har forstærket hans Betydning i denne Henseende. Begivenhederne gav ham omsider Ret, den ydre Sejr føjede sig til sidst til den moralske Autoritet, han i Forvejen havde opnaaet. Og da han saaledes havde naaet sin Magts Højde, gik han pludselig bort. Ingen Afkortning af Programmet, ingen Opsættelse eller Omgaaen af dets Udførelse, saaledes som det ofte hænder Statsmanden, naar han skal virkeliggøre Agitatorens Løfter, kom til at fordunkle hans Stjerne.

Derved skete det mærkelige, at Hørup efter sin Død tilsyneladende har faaet mere Autoritet end nogen anden Politiker før ham. Fra at have været en Mand, som det var godt at tage dygtig Afstand fra, er han bleven en Politiker, som alle gnider sig op ad, som alle citerer, og citerer omtrent som en Troende citerer Biblen. At have et Citat af Hørup at slaa Modparten i Hovedet under en Polemik, det er lige saa godt som for den Troende at have et Skriftsted fra Biblen at paaberaabe sig. Hermed er Sagen afgjort.

Tro mig, Hørup smiler fra sin Himmel ned til disse Citater. Han mindes med Glæde, hvor megen Partifølelse der har rejst sig i Sporet af disse Ord, og føjer saa formodentlig til: Mohren har gjort sin Pligt, Mohren kan gaa! Han sværmede ikke for den Tanke, at hans Artikler skulde optrykkes. Ikke, at han agtede sit Kald som Journalist ringe. Tværtimod, han hævdede for Journalisten en meget høj Plads, han satte den journalistiske Evne langt over den faglige eller videnskabelige Begavelse. Men han gav ikke Journalistens Ord Kurs ud over den Situation, for hvilken det var skrevet.

Det hører ikke med til at overtage Hørups politiske Bo, at udgive ethvert af hans Ord som en uopslidelig Mønt, der aldrig gaar ud af Kurs. Der er nogle af disse Mønter, der tværtimod er meget slidte, andre, der vel har bevaret deres Præg, men hvis Værd beror paa dette Prægs originale Form, ikke paa deres Paalydende. Til den Slags Mønter regner jeg f. Eks mange af Hørups

Haansord. Lad dem fare til Skyggeriget hos deres Mester, og lad os ikke drive Autoritetstroen over for Hørup saa vidt, at ogsaa hans Skældsord bliver udødelige.

Hørups Paavirkning vil ogsaa komme ud over dette Trin. Sikkert vil der komme endnu et Kuld af yngre Mænd, paa hvem han atter vil komme til at virke i sin oprindelige Aand som et Eksempel til Efterfølgelse i den Krig mellem gammelt og nyt, der atter stunder til, ikke saa meget i Politik som udenfor den, hvor netop saameget af det, der éngang var Hørupsk i bedste Forstand, nu er en Saga blot. Disse unge Mænd vil da kunne tage hans Artikler og Taler fra den første Periode frem, og naar de har læst over paa dem, vil de mærke en Fornemmelse i Ryggen af Rankhed. Naar de gamle Navne bevares, vil disse Artikler synes forældede, og for de Unge kun være et Stykke af Fædrelandets Historie, fortalt paa en meget morsom Maade. Men saa snart nye Navne indsættes i de gamles Sted, vil de blive mærkeligt foryngede. De Unge vil gnide deres Øjne og spørge sig, om det ikke er Nutidens Tilstande, de læser om her, om ikke den Hæslighed i Datidens toneangivende Presse, der her haanes og afsløres, er de samme Uskikke, som de daglig er Vidner til i Nutidens. Og det vil blive deres Stolthed at gøre sig til Børn af den samme Aand, der taler her, saa at de kan sige, at de annammede ikke en Trældoms Aand atter til Frygt, men en sønlig Udkaarelses Aand, i hvilken de sige: Abba! Fader! —

Det er den største Samfundsomvælter, vort Land har frembragt, hvis Minde vi i Aften fejrer. Selv kaldte Hørup Monrad den største Liberale i vort Land. Det er et Fremskridt i vor politiske Udvikling, naar vi kan kalde Hørup den største Sociale. Til Gengæld kan vi ikke give ham den Ros, han gav Monrad, at han holdt sit Hoved frit over Partiernes Vande. Og det er maaske lidt af et Tilbageskridt.

Men foruden dette er der endnu noget, som vi ikke mindst i denne Kres altid vil holde højt i Ære i Mindet om Hørup. Det er den store Taler og Skribent. Han bragte ikke blot med til Demokratiets Kamp sin større Lidenskab og større Alvor for Kampens Betydning, men han kunde endnu lægge dette Overskud til: sin kostelige Kunst, sin lyriske Sprogkunst, som han hel og holden stillede i denne Kamps Tjeneste. Saa stor var denne sproglige Begavelse, at det maaske i Nogles Øjne synes en Ødsel-

hed, at han gav den til Pris for Politiken, og ikke med den frembragte et eneste Værk, der var gjort for Kunstens Skyld alene.

Men ogsaa i denne Sag var Hørup Demokrat. Det var Naturen, der havde oplært ham. Den havde opladt hans Sans for den sproglige Rigdom og givet hans Evne noget af den Uudtømmelighed, den selv besidder. Det var ikke ved at læse, men ved at bruge sine Sanser, ved at høre efter Sproget, saaledes som det gror i Folket og med Oprindelighedens Præg former sig paa dets Læber, at Hørup havde faaet sin sproglige Indskydelse. Det var ved at bruge sine Øjne og iagttage alt omkring sig, at han havde samlet det store Forraad af naturlige Billeder, der gjorde hans Tankers Kraft dobbelt, fordi de ogsaa slog Sanserne. Derfor vilde han, at denne Evne skulde vende tilbage til sit Udspring og blive til Gavn for Folket som dets daglige Brød.

Hørup havde et mageløst Øre for vort Modersmaal, mere maaske for det talte end for det skrevne Ord. Han lyttede sig frem gennem Sproget for at finde den Tone, hvori det havde lettest ved at vinde den menige Mands Fortrolighed. Derfor vilde han, at det talte Ord skulde have Fortrinet for det skrevne. Han kunde tage sin Hat af for sin værste Fjende, naar denne havde indlagt sig Fortjeneste af Sproget, f. Eks. for Ploug. Og naar han traf en Værkfælle i dette Kald, som Hostrup, blussede Sympatien stærkt frem hos ham. Omvendt kunde en Meningsfælle, der haandterede Sprogets Værktøj med plumpe Hænder, jage ham en Gysen i Livet.

Dette Arbejde i Modersmaalet var for Hørup et demokratisk Arbejde, lige saa vigtigt som det politiske. Sproget havde for ham den samme demokratiske Nytte at gøre som den almindelige Valgret. Naar den almindelige Valgret udjævnede Forskellen mellem Samfundsklasserne, skulde Sprogets Hverdagstone udjævne Forskellen mellem det store og det smaa i Begrebernes Verden. Ved at anslaa en dæmpet og sindig Tone, ved at holde sig paa det jævne, stundom paa det lave, skulde det tage Vejret fra Hovmodigheden og Selvgodheden. Det skulde gøre det abstrakte fortroligt og haandgribeligt ved at omtale det i Hverdagstone og Billeder fra det daglige Liv. Ved denne Manér har Hørup udryddet meget af den Højtidelighed, som de Nationalliberale og efter dem Grundtvigianerne havde indført i vort offentlige Liv. Den almindelige Valgret og Sproget var for ham et Søskendepar i Demokratiet: Som Broder og Søster gik de Haand i Haand; hvor han

banede sig Vej ved djærve Slag, vandt hun Indgang ved sit indsmigrende Væsen og skælmske Smil.

Han vilde give det offentlige Liv i Danmark en smukkere Stil. Han traf Demokratiet i det Øjeblik, da det havde erobret Flertallet. Dets Mure var tømrede, dets Grund bred, men dog var der mange, der ikke vilde bo i det Hus, fordi det var opført i saa tarvelig en Stil. Da var det Hørup sagde i sin første Tale: Jeg paatager mig den kunstneriske Udsmykning.

Og han holdt Ord. Et Livs Arbejde satte han ind derpaa, at bygge Demokratiet om i en højere Stil, at løfte Loftet med sin Aands Lidenskab, at smykke Gavl og Gaard med sin Fantasis Billeder. Derfor stiftede han Aviser, derfor rejste han gennem Landet som Taler. Intet Billede af Hørup bør holdes mere i Hævd end Billedet af ham som Taler, naar han stod under aaben Himmel og talte til en landlig Forsamling paa sit sjællandske Maal. Da var der Skønhed over Landskabet, thi Hørups Ord var en Fest, altid det ene Ord, der udelukker de andre, men samtidig den jævne Klang, der gav Genlyd i Forsamlingen.

Vi véd nu, at det Maal, han for 30 Aar siden i hin Tale satte sig, lykkedes det ham ogsaa i meget at naa. Ud af dette almueagtige Bondeparti skabte han et offentligt Liv med en mærkelig Form, ægte hjemmegjort, fin og jævn paa én Gang, et Sted, hvor Bonde og Herremand, Haandværksmand og Videnskabsmand med lige Værdighed kan tage Plads.

Men vi véd ogsaa, hvor meget af dette der er lagt øde. Og endnu stærkere føler vi, hvor meget der bestandig truer dette Hørupske Hus, hvor mange der er i vort offentlige Liv, der arbejder i modsat Aand af ham. Jeg tror, at vi her i Studentersamfundets Kres holder Mindet om Hørup bedst i Hævd, naar vi betragter denne Side af hans Virksomhed som den Arv, der særlig er tilfaldet os.

Det Billede af Hørup, vi i Aften giver Plads iblandt os, skal ikke fremtræde blot som et Minde om en historisk Skikkelse fra den forbigangne Tid. Det skal ogsaa leve iblandt os som et Forbillede, der tilskynder os til efter Evne at gøre Fremtidens offentlige Liv rigt paa den Vilje og Stemning, der raadede i ham.

Erik Henrichsen

LITTERÆR OVERPRODUKTION

HVERT Aar ved Juletid sner det. Man siger, at det regner med Skomagerdrenge — jeg vil som tilsvarende Vending foreslaa: det sner med Bøger. Netop Sne; thi Folk glæder sig ved dens hvide nye Skønhed, der skal forvandle Gadernes og Menneskenes Grimhed. Og allerede otte Dage efter spørger man resigneret vemodig: hvor er den Sne o. s. v. Man husker som Regel intet andet om den end, at den var der og forsvandt igen.

Dette om Bøger bliver ɔ: huskes eller forsvinder sporløst, er et vigtigt Kendetegn. Det behøver ikke at være Tegn paa, at de er gode -- thi rigtig daarlige Bøger kan prente sig dybt i Bevidstheden, men det er utvivlsomt en Betingelse. Blandt en god Bogs gode Egenskaber er det sikkert en af de vigtigste, at den gør Indtryk, at man, selv om man ikke kan referere den Ord for Ord, dog aldrig kommer i Tvivl om, at man har læst den og hvad den har betydet for En. Anlægger man denne Maalestok paa Aarets Litteratur bliver der meget lidt tilbage.

Paa en særdeles gunstig Plads kommer Oversættelserne naturnødvendigt, thi de er jo i Regelen gaaet gennem mere end én lutrende Skærsild. Dem skylder man ofte sine betydeligste Indtryk. For at nævne enkelte fra sidste Aar: Maxim Gorkis ejendommelige Samfundsbilleder. Flauberts mærkelige Roman Salammbô i Sophus Michaëlis' fortræffelige Oversættelse og som den ubetinget dybest virkende: Gustav Frenssens Roman Jörn Uhl, der fuldtud fortjener herhjemme at fortsætte sin Sejrsgang. Ved Siden af Selma Lagerlöfs „Jerusalem“ og Jacob Knudsens store Roman „Gjæring—Afklaring“ danner det et — forhaabentlig ikke tilfældigt — Vidnesbyrd om, at Menneskene endnu ejer Evnen til at forene Dybde og Enfold og Viljen til at opfatte Livet simpelt og naturligt som en Kamp mellem to Magter. Af Interesse for Nuancerne har man været paa gode Veje til at glemme, at de dog alle kun var Grader mellem de to Poler Lys og Mørke. En saadan Tid som den, vi har levet i og vel stadig lever i, frembyder et lignende Billede som den gamle Gudeverdens

Opløsning gennem dens voksende Mangfoldighed. Man vil atter blive nødt til at frakende dem deres Selvstændighed og indrømme, at der kun er én Gud og man maa saa gerne tage én Djævel med. Det afgørende er at der er to Modsætninger, der gaar igen paa alle Omraader. Det er deres stadige Forbindelse, deres evige Sammenspil, der danner Livet, denne stadige Spænding, der former de Problemer, vi løser og hvis Yderpunkter stedse paa ny i vor Hjerne bliver bøjet sammen til Helhed. Og ligesom der paa det erotiske Omraade under de forskellige Navne kun findes en i sig selv yderst banal Kerne, der stadig paa ny interesserer, saaledes ogsaa paa det aandelige. Vi vil stadig have at vide, hvorledes Hans og Trine fik hinanden, og stedse paa ny have Svar paa hvad der er ondt og godt. Saa lidet fordringsfulde — eller saa fordringsfulde — er vi nu engang. Dette skulde d'Hrr. Forfattere betænke.

Hvor fristende det end er, tør jeg dog ikke dvæle længere ved „Jörn Uhl". Pligten — den originale danske Litteratur — kalder paa mig med mange Stemmer. Og det gælder om blandt de mange Røster at skelne en eller anden, der ikke vil være forstummet, endnu inden nye Bøger lægger Beslag paa Opmærksomheden.

Skønt Evnen til at fængsle Erindringen selvfølgelig er en vanskelig Maalestok at anvende, kan man dog uden Betænkning med denne i Haanden udelukke ikke saa faa af de Bøger, der gennem flere Oplags Sukces har Publikums Stemmer for sig. Selv om man regner med endogsaa ganske kort Sigt kan man ganske rolig spaa Glemselens Lod til Herman Bangs to sidste Fabriksarbejder, i hvilke en sikker Rutine har overflødiggjort aandeligt Arbejde. Han vil paa den samme nu forslidte Melodi kunne aflire utallige „Sommerglæder" og „Vintersorger" uden at hverken hans eller Læserens Kræfter bliver misbrugt. Kun en Hr. Brasens energiske Indgriben vil det lykkes at redde slige Bøger fra øjeblikkelig Glemsel. Da ingen Indehaver af et Familienavn har følt sig saaret af Sv. Leopolds „Store Eros", bør vi andre ikke privilegerede maaske til. At denne Bog, hvor den aandelige Uformuenhed ligger i den Grad paa Overfladen, har opnaaet en vis Sukces, lader sig let forklare ved den imponerende Titel og Forfatterens hele storstilede Hensigt med den som en Samfundssatire. Naar en Mand smøger Ærmerne op og raaber: „Nu skal I se", vil der altid strømme Folk til, for endelig en Gang at se det store Brød blive bagt.

Der er i hvert Fald i denne Dristighed en Tilnærmelse til de Egenskaber, der ene sikrer baade gode og slette Værker en kortere eller længere Udødelighed: Energien, den hensynsløse Gaaen paa og en Koncentration, der samler Angrebet hovedsagelig paa et Punkt eller i det midste giver Værket en Generalnævner, hvad enten denne bliver en Stemning, en Stilejendommelighed, en Pointe, noget som alle, hvor overfladisk de end har læst, ikke har kunnet undgaa at lægge Mærke til. Paa den Konto huskes fra sidste Aar Laurids Bruuns „Kronen". Den var ikke bedre end Snese andre af sine samtidige, men den var villet, der var forholdsvis liden Slinger i Geledderne, den var Udtryk for en maalbevidst Energi. Angrebet lykkedes, man erindrer den endnu, og det maa tilføjes, med Fornøjelse. Sammenligner man to Bøger fra i Aar som Skjold-

borgs „Gyldholm" og Gnudtzmanns „En Særlings Roman", er det let at se, at deres øjensynlig forskellige Levedygtighed ikke først og fremmest stammer fra Forfatternes forskellige Dygtighed, heller ikke fra det utvivlsomme Plus, „Gyldholm" har i sit Emnes Nyhed, men i den forskellige Grad af Koncentration. Man har bebrejdet Skjoldborg hans Ensidighed, og det vil naturligvis altid være det bedste, om Enheden ikke behøver at forudsætte en Beskæring, men gaar man ud fra, at dette ikke er muligt — hvilket gælder for alle ikke absolut overlegne Aander — er den et afgørende Fortrin — netop det, der rangerer Bogen i en Klasse over „talentfulde" Romaner som Gnudtzmans.

Som allerede nævnt kan ogsaa daarlige Værker i høj Grad besidde Vitalitet — Forbrydere skal jo ikke være de mindst sejglivede. Derfor vil en Bog som „Farbror Frans", der hensynsløst spiller Sentimentalitetens søde, klynkende Melodi, eller „Lillemor", hvor den er akkompagneret af raffinerede Rædselseffekter, aldrig kunne forfejle deres Virkning. De mange Oplag og Pengene tilfalder Fru Blicher-Clausen, fordi vort Folk i det hele og store er meget lidt blodtørstigt, hvorimod Æren, Kritikkens Medaille pro litteris et artibus, bliver hos Fru Michaëlis, der mere henvender sig til den dannede Smagløshed. For øvrigt skulde man synes, at slige indenlandske Produkter ganske overflødiggjorde Oversættelsen af Sudermanns Roman „Hedegaarden".

Men i Sammenligning med disse livskraftige Uhyrer, tager største Parten af den udkommende hæderlige Litteratur sig ud som dødfødt. Maaske snarere vissen-avlet i adspredte Øjeblikke. Det er hele den Hoben af Bøger, der sætter Anmelderne i Fortvivlelse, fordi de virkelig ikke er uinteressante, men ganske sikkert heller ikke gode. I Regelen hjælper Kritikerne sig paa den Maade, at de kalder hver enkelt Bog talentfuld og holder saa til Gengæld et Par Gange om Aaret et Opgør, hvor de med overlegen Bitterhed taler om den Syndflod af daarlige Bøger, de plages med. Men ligger til syvende og sidst ikke Løsningen paa Spørgsmaalet om litterær Overproduktion netop her: i Undersøgelse af Anvendelsen af den aandelige Energi. I og for sig kan der jo ikke være Tale om Overproduktion, thi trods al Jamren iagttager man snarest en stigende Læselyst, og man bør desuden ikke overse, at Litteraturen er til ikke blot for de læsende, men ogsaa for de skrivende, og den i saa Henseende følger den almindelige Udvikling, bliver stedse mere en demokratisk Institution, der giver Plads for alle, der har noget at sige. Herimod er ikke andet at indvende, end at den altsaa er til baade for Forfattere og Læsere, og dette vil sige, at den bedste Litteratur er den mest direkte Forbindelseslinie mellem de to Parter.

Naar der nu stadig klages over denne Forbindelse tør man vist rolig frikende Publikum. Dets Læselyst og Modtagelighed yder Forfatterne yderst gunstige Betingelser, og naar en Forfatter energisk med et godt eller daarligt Værk, kalder paa dets Opmærksomhed, bliver han ikke overhørt.

For Brugen af aandelig saavel som legemlig Energi er Formen af afgørende Betydning. Man kan kun skyde med en Kanon, naar den er rigtig konstrueret. Er der Fejl ved den, kan der ske hundrede Ting, den

kan sprænges i Luften, men Krudtet kan ogsaa fuse af stille og latterligt virkningsløst.

Ordet Litteratur er umærkeligt gaaet over til at dække en broget Blanding af alle Former for aandelig Virksomhed, der imidlertid — hvilket er det skæbnesvangre — stadig betjener sig af samme ydre Former. Kunsten bruges nu ikke blot af de egentlige Kunstnere, men tillige af alle de aandelige Arbejdere, jeg i anden Forbindelse har kaldet „Pennebrugerne“. Naar en Mand mærker, at Indtrykkene udløser en vis Stemningsmængde hos ham, at Tankerne former sig villigere og originalere hos ham end hos Omgivelserne, at hans Menneskekundskab er rigere og skarpere end deres, antager han nemlig i Regelen sig selv for Forfatter og handler derefter, idet han vælger en af de overleverede Kunstformer,— Digte, Skuespil, Romaner — ja navnlig Romanen maa holde for. Men der er her Mulighed for en hel Række af Fejltagelser. Den vigtigste er den, at han muligvis slet ikke er Skribent — og det er en meget hyppig Fejltagelse, hvilket har sin naturlige Grund i, at vi herhjemme næsten ikke anerkender andre Former for Talent end den kunstneriske. Jeg tænker ikke paa, at vi nødig indrømmer en Børsmand, en Tekniker, en Organisator en lignende Plads i vor Agtelse, som den vi reserverer for vor Yndlingsskuespiller eller for Tidens Modeforfatter — dette har maaske en naturlig Grund, i at det er mere snævre, specielle Former for Talent — men vi er utilbøjelige til at indrømme et Menneske Personligheds-genialitet og bøje os for den med skyldig Ærbødighed. At et Menneske ejer en sjælden og udpræget Evne til at samle Mennesker om sig, til at varme og stimulere, til at kunne sende dem bort, præget med sit Mærke, betragter vi som en Behagelighed — intet mer. De aandfulde, dybe eller vittige Ord, der bliver sagt, maa tage deres Belønning i de flygtige Smil, hvormed de bliver modtaget; — de maa lade sig maale med andre tilfældige Ord. Den vittigste faar Bifaldet, men det Væsen, hvis Udtryk Ordene er, bliver aldrig hyldet. Vor Litteratur bærer i sin Mangel paa Memoirer og værdifulde Portrætter Vidnesbyrd herom. En saadan ydre Paaskønnelse vilde være nødvendig, hvis der skulde kunne fremkomme noget Selskabsliv af blivende Værd, og om mange Forfattere — navnlig kvindelige — har man god Grund til at formode, at de i en Salon snarere end i Litteraturen vilde finde den Arena, hvorpaa de kunde vinde deres Sejre. Om Memoireformen, der er saa vel skikket til at sætte baade den Skrivende og hans Samtid et Mindesmærke, vil blive brugt af Brandesianismen kan jo endnu ikke anes, men man kan pege paa Mænd, hvis skønlitterære Arbejder kun vil betyde lidet i Forhold til, hvad de vilde kunne yde gennem deres Livserindringer.

Hvor rummelig og flatterende Memoireformen er, har man et fortræffeligt Eksempel paa i Fru Konows Erindringer om sin Fader, Adam Oehlenschläger. Denne indtagende lille Bog har sin største Tiltrækning, ikke ved de Oplysninger, den giver om Digteren, men som et naturligt, fordringsløst Udtryk for en fintdannet, jævnt begavet Kvinde, der næppe paa anden Maade kunde have gjort sig gældende i Litteraturen. Den Personlighed, der formodentlig vilde være kommet til kort over for en kunstnerisk Opgave, har formaaet at give disse Optegnelser en egen Charme.

Selv om nu en Mand ikke har taget fejl af sine Evner, men virkelig en Skribent, er der endnu et Par vigtige Fejltagelser at undgaa. Det er nemlig for det første ikke sikkert, at han er Digter, og selv om han ogsaa er det, er det muligt, at ingen af de gængse Former egner sig for hans Væsen. Ved Siden af at befri dem, hvis Talent er rent personligt, fra Pennens Aag, maatte en Forbedring af de litterære Produktionstilstande tillige gaa ud paa at gøre Formerne rigere og mangfoldigere. Det er navnlig Romanen, der paa Grund af sine løse Rammer bliver brugt til Udtryksmiddel for alt.

Grunden til at store, tunge Former stadig foretrækkes, er for en stor Del at søge i, at baade Forfatterne og Publikum er tilbøjelige til naivt at maale Litteratur i Pundevis.

Før en yderligere Specialisering og Mangfoldiggørelse af Litteraturen kan finde Sted, maa der brydes gennem det Snobberi for Bogformen, der gør den litterære Vurdering afhængig af ydre Kriterier. En Mand kan skrive Artikler hvor og hvorledes han vil, han vil dog aldrig blive regnet i Klasse med den, der har udgivet et Digthæfte eller en Fortælling. Det er Tak værd, at Hørup stadig formaaede at holde fast ved den lille Form og derigennem tiltvang sig Rang som en af vore første Skribenter, og at det lykkedes, skyldes endda kun lykkelige Omstændigheder. Nu danner hans Artikler ikke en Bog, men en Samling af tanketunge og tankeklare Værker. I hver Artikel er der udrettet lige saa meget aandeligt Arbejde som i en moderne Gennemsnitsroman.

Vore Skribenter kan af ham lære Respekt for den lille Form eller rettere for den tilstrækkelig store Form, den der slutter sig tættest om Forfatterens Væsen. Deres Chancer for Udødeligheden kan kun vinde ved, at de begrænser sig. Man vilde sikkert ikke have faaet et dybere Indtryk af Poul Levins „Døde By", hvis han havde udarbejdet den til en Roman — hvilket kunde have ladet sig gøre, — end man nu faar af den, som en lille, inden for sin Begrænsning lydefri og stemningsfyldt Skitse. Den vil leve længe efter, at en dygtig Bog som „Jørgen Fang" af Knud V. Rosenstand er bleven udrangeret. I den har man et typisk Eksempel paa den moderne Roman. Den er et Konglomerat af Erindringer, pædagogisk-psykologiske Iagttagelser, Betragtninger, navnlig at litterær Art o.s.v. o.s.v. Den Aand, der har inspireret den og som bærer dens bedste Partier, er ganske forskellig fra den kunstneriske. Det er en Iagttagelsesglæde, farvet af forskellige Interesser, snart mere personlige, snart af pædagogisk Art, samt en dannet Mands Lyst til at ræssonere over Fænomenerne. Som menneskeligt Dokument kan den have stor Interesse, men som Kunstværk er den værdiløs.

Det er som her de forskelligste Evner, man træffer Vidnesbyrd om i de moderne Romaner. Ikke sjældent er det nogle Replikker, hvis Prægnans minder En om hvor sørgelig lidt den smidige og taknemmelige Dialogform bliver dyrket. Det heldige Resultat, Normann-Hansen nylig i „Mands Evne" har naaet, trods den lidet nuancerede Replikbehandling, burde friste andre til at gøre Forsøget. Tilbøjeligheden til at beskæftige sig med Former der er mindre end Romanen og Skuespillet, er dog næppe stor. I det mindste søgte Gustav Wied, efter at have

vist sit Mesterskab i Dialogen, at udviske Erindringen om disse Ubetydeligheder ved nogle umulige Romaner og daarlige Skuespil — og det er næsten lykkedes ham.

I næsten alle Romaner finder man psykologisk Stof af Værdi, undertiden i stor Mængde. Dette gør det muligt for En at arbejde sig gennem saadanne uordnede Dynger som f. Eks. Emil Rasmussens Romaner. Arbejdet lønner sig — men det er gjort unødvendig besværligt. Saadanne videnskabelige, ræsonnerende, iagttagende Aander burde kunne skabe sig deres egen Genre. I engelsk og fransk Litteratur har frie Tænkeres Trang til smidigere Former forlængst affødt en Nuancerigdom fra det grundigere Essay til det lette og legende Causeri. Vi kan naturligvis ogsaa fremvise mer eller mindre vellykkede Prøver af denne Art i vor Litteratur, men ingen repræsentative Navne.

Paa det specielt psykologiske Omraade har een Mand herhjemme brudt med den nedarvede Skik, at udmønte sine Evner i daarlig Skønlitteratur, og i Stedet for skabt gode Materialsamlinger. Det er Ludvig Fejlberg, hvis psykiske Eksempler er Mesterværker af fin og stemningsfuld Iagttagelse og formet i et beundringsværdigt Sprog.

Hans Eksempel har ført til et dristigt Forsøg fra de unges Side, nemlig Udgivelsen af „Tidsskrift for Aandsvidenskab“ redigeret af Forfatteren C. Lambek. Det er beregnet paa at skaffe psykologiske Enkeltiagttagelser og nuancerede psykiske Undersøgelser et Fristed. At det maatte blive modtaget med Ligegyldighed af Publikum var naturligt, ogsaa rent bortset fra de Mangler, der klæber ved det som Førsteforsøg; men derimod vilde det have været naturligt om Kritikken i Stedet for at møde det med en letkøbt Haan havde modtaget det med noget af den Forstaaelse, den ellers har paa rede Haand over for selv den ligegyldigste Skønlitteratur.

Ligesom man i den moderne Litteratur finder værdifuldt Stof uden nogen udpræget kunstnerisk Form, træffer man hyppig baade i Prosa og Vers en Sprogkunst, der ikke bæres af noget Indhold. For saadanne Talenter frembyder der sig en naturlig Udvej til at hævde deres Originalitet, nemlig gennem Oversættelser. I Thor Lange har vi et Eksempel paa, at der ad denne Vej kan skabes et sikkert og velfortjent Ry, som han næppe ved en helt uafhængig Produktion havde formaaet at skaffe sig. Der er i hans Oversættelser nedlagt et saa betydeligt Sprogtalent, saa megen digterisk Følsomhed og Fantasi, at han har gjort det fremmede Stof til sin retmæssige Ejendom.

Men disse Eksempler skal jo ikke være udtømmende — de skal kun forsøge at pege i en Retning. Der er ogsaa paa den aandelige Kulturs Omraade en Økonomi, der ikke maa overskrides. I Længden vil den Maade, hvorpaa der herhjemme ødsles med aandelig Kraft ikke kunne svare Regning.

I Øjeblikket har vore Forlag ved en fortrinlig og energisk Ledelse skabt et litterært Marked saa stort som ingen Sinde før, men skal der ikke komme en Reaktion — gennem en formindsket Læse- og Købelyst, maa nye tids- og kraftbesparende Produktionsmetoder indføres. Ligesom Læserne næppe vil blive ved at læse 100 Sider for at faa 10 Siders

Udbytte, saaledes vil i Længden de ærlige og fintfølende Forfattere føle sig utilfredse med Arbejdsmetoder, der, selv om de fører til et vist Resultat i Øjeblikket, i Længden ikke svarer Regning, fordi det værdifulde bliver trukket til Bunds af de for mange Slakker. Der maa komme den Dag, hvor de i Stedet for den finere Anseelse som Romanforfatter foretrækker en varigere som Dialogforfatter, Essayist, Causeur o.s.v. Dette vil derved naturnødvendigt føre til Oprettelsen af Magasiner efter engelsk Mønster. Disse store Hæfter er som Omnibusser, der tillader alle at springe op og som bringer dem saa langt de skal.

Man kan i alle Tilfælde af vor Litteraturs overhaandtagende Frodighed slutte det, at der paa vor aandelige Kulturs Omraade maa ske en lignende Forandring, som da Danmark fra et kornproducerende blev et kvægopdrættende Land; thi Udbyttet er ikke stort nok i Forhold til Udgifterne.

Vort aandelige Arbejde staar ikke, hvad Produktionsmetoden angaar, paa Højde med Tiden, hvis Løsning er Kraftens Fortætning. Vore Skribenter gør i Automobilets Aarhundrede Indtryk af at leve i Karossens Tidsalder, hvor en Dag mer eller mindre inden man kom til Maalet, ikke gjorde saa meget til Sagen.

HARALD NIELSEN

ARMENIEN OG EUROPA

FOREDRAG HOLDT I BERLIN DEN 2. FEBRUAR 1903

Den Omstændighed, at jeg er en af de europæiske Skribenter, som tidligst har løftet deres Stemme for Armenien, tidligst har forsøgt at henlede den offenlige Opmærksomhed paa den skrækkeligste og mest oprørende Folketragedie i den nyere Tid, skylder jeg den Ære at være bleven opfordret af de armeniske Studenters Forening i Europa til i Aften at tage Ordet her.

Jeg er ikke tilbøjelig til at overvurdere en simpel Forfatters mundtlige Ord og véd meget godt, at i storpolitiske Spørgsmaal ligger Afgørelsen hos Magthaverne. Men endog Magthaverne er i vore Dage tvungne til at tage Hensyn til en stærkt og enstemmigt udtalt offenlig Mening, og det gælder derfor om at raabe, til en saadan offenlig Mening vaagner i alle Lande.

Dog især i det tyske Rige.

De véd allesammen, at det tyrkiske Armenien i de sidste ti Aar har været Skuepladsen for saadanne Rædsler, at den stadfæstede Verdenshistorie næppe melder om Lignende fra de raaeste Tider. Ingen havde, før vi oplevede det, holdt det for muligt, at en hel Befolkning saaledes kunde blive Genstand for Udsugelser, Tortur og Massemord. Blodet fra Hundredetusinder raaber til Himlen.

Jeg véd, at Tyrkiet er en med Tyskland venskabeligt forbunden Magt. Netop dette har givet den tyrkiske Regering frie Hænder. Jeg vil ikke med en Stavelse omtale Sultanens Personlighed.

Men det Venskab, der er hans Lykke, kan ikke afholde Menneskelighedens Talsmænd fra at træde frem for det tyske Publikum.

Ungarn er ved Stammeslægtskab og Overleveringer, der strækker sig over Aarhundreder, venskabeligt forbundet med Tyrkiet. Ikke desmindre blev den tapre Forkæmper for Armeniens Sag, Pierre Quillard, hørt med Opmærksomhed i Budapest, da han nylig, i Midten af December, fremlagde for Ungarerne Kendsgerninger af Armeniens nyeste Historie.

Det tyske Folk staar Tyrkiet meget fjernere end det magyariske, og det er som Helhed langt mægtigere. En Rejsning af den offenlige Mening i Tyskland for den armeniske Sag vilde maaske nu have afgørende Betydning.

Dersom Armenierne slet ikke havde andet for sig end deres Ulykke, saa var det umuligt at nægte dem Deltagelse. De har lidt, hvad næsten ikke kan siges, end mindre beskrives, fordi Tilhørerne vilde holde for deres Øren. Siger man: Tre hundredetusind Liv er blevne udslukte, dels ved Voldsgerninger, dels ved Hungersnød og Kulde, saa gør dette et ringe Indtryk; det sætter ikke Indbildningskraften i Bevægelse.

Hvad nytter f. Eks. den Meddelelse, at i August 1894 fandt der i Landsbyerne ved Musj et Massemord Sted, der varede tre Uger, at Mænd, Kvinder, Børn uden Forskel blev nedsablede, at der overalt blev øvet Vold mod Kvinderne før de døde, at man først overgav snart to hundrede, snart tre hundrede Kvinder ad Gangen til Soldaterne, før de blev dræbte med Bajonetter og Sabler!

Hvad nytter det at meddele, hvad en tysk Rejsende har erfaret paa Stedet: I Kendránz havde Kurderne givet hverandre Ord paa at voldtage ethvert kvindeligt Væsen fra Femaarsbørn og opefter![1]) Eller at sige: Paa et andet Sted blev henved tresindstyve unge Koner og Piger indelukkede i en lille Kirke, udleverede til Soldaterne og endelig dræbte af dem! En Blodstrøm randt ud under Kirkedøren.

Vil man gøre et uforglemmeligt Indtryk, saa maa man gaa i det Enkelte. At hundredtusind er blevne myrdede, virker mindre end hvorledes en enkelt blev det.

En Kone faldt paa Knæ og bønfaldt Soldaterne om at skaane hendes Liv — i Virkeligheden to Liv. — Er det en Dreng eller en Pige? raabte Soldaterne. Og de væddede syv Medsjidié paa en

[1]) Paul Rohrbach: Vom Kaukasus zum Mittelmeer S. 74.

Dreng. — Lad os se efter! — Og man splittede Bugen op paa hende. Den, som fortæller det, kan angive alle Omstændigheder og nævne Vidnernes Navne. Andensteds har Kurderne væddet, om de med ét Slag kunde hugge Hovederne af fire Smaabørn, og har gjort det for Mødrenes Øjne.

I Trebisund gik paa Blodbadets første Dag en Armenier ud af et Bageri, hvor han havde købt Brød til sin syge Hustru og sine Børn. Han blev overrasket af en rasende Bande. Han beder om Naade. Man lover paa Skrømt, ikke at tilføje ham noget ondt. Han tror det og takker inderligt. Men man gjorde sig kun lystig over ham. Man binder hans Fødder sammen. Man afhugger hans ene Haand og slaar ham i Ansigtet med denne blodige Haand. Saa hugger man den anden Haand af. Man opfordrer ham derpaa til at gøre Korsets Tegn, medens andre anmoder ham om at raabe højere, for at hans Gud kan høre ham. — En skærer Ørerne af ham, stopper dem først ind i hans Mund, og kaster dem saa i Ansigtet paa ham. En anden raaber: Effendí'ens Mund maa straffes, fordi den har vraget en saadan Lækkerbidsken. Og man skærer hans Tunge ud. — Nu kan han ikke mere føre gudsbespottelig Tale. — Med Spidsen af en Dolk lader en hans Øje springe ud af Øjehulen. Det frygteligt fortrukne Ansigt, det stakkels Legemes Trækninger gør disse Fanatikere endnu vildere; de lader ogsaa det andet Øje springe og hugger Fødderne af ham, før de med et Dolkestik i Struben giver ham Naadestødet.

[Mange Damer græder; andre staar op; ikke faa forlader Salen.]

I en Rapport fra den engelske Konsul i Erserúm, beskrives der en Scene fra Landsbyen Semál endnu før Blodbadet. Armenieren Azó havde vægret sig ved at angive nogle af Stedets bedste Mænd. Dommeren Talib Effendí og to tyrkiske Kaptajner lod ham saa martre en hel Nat igennem. Først fik han Bastonade. Saa bandt man ham nøgen med udbredte Arme til to Bjælker, og Gennempiskningen begyndte. Den ulykkelige kunde ikke røre et Lem; Trækningerne i hans Ansigt røbede hans Lidelser. Jo mere han skreg, des mere slog man. Han bønfaldt sine Bødler om dog at dræbe ham. Han forsøgte at slaa sin Hjerneskal i Stykker mod Bjælkerne. Det blev forhindret. — Da han endnu ikke vilde aflægge Vidnesbyrd mod sine egne, ikke vilde besmitte sig med uskyldigt Blod, lod Talib først hans Skæghaar rive ud med Tænger, saa begyndte man at behandle hans Legeme med

gloende Jern, brændte ham paa Hænderne, i Ansigtet, paa Fødderne og endnu paa andre Dele af Legemet. Med en glødende Tang brændte man hans Tunge. Tre Gange besvimede han, men forblev standhaftig. I Naboværelset hørte hans Hustru og hans Børn, stivnede af Skræk, hans Jamren[1]).

Og nu Opholdet i Fængslerne, i Bitlis f. Eks., hvor de Fængslede, der var stuvede sammen i hundredevis, undertiden hverken kunde ligge eller sidde i det frygtelige Smuds, dertil sultede og ofte underkastedes Tortur.

Jeg véd det og har meget godt følt det: De har ugerne hørt paa mig. De har maattet gøre Vold paa Dem for ikke at raabe op til mig: Nok! Nok!

Jeg har ogsaa godt lagt Mærke til, at mange Damer har forladt Salen. Det har været Dem græsseligt at høre paa dette. Jeg beder Dem da at mangfoldiggøre de Rædsler, jeg har meddelt Dem, med nogle hundredtusind og at betænke:

Hvad Berliner-Damerne ikke har kunnet taale at høre, det har Armenierne udstaaet hundredtusindfold.

Dette er sket i vor Tid, i det sidste Aarti, omtrent fire til fem Dagsrejser herfra — og vi har ladet det ske, har ikke gjort noget for at afværge det.

Længst var Europa advaret. Forberedelserne til Myrderiet i Sassún blev drevne saa offentligt, at den engelske Konsul i Erserúm i en lang Indberetning anmodede om Beskyttelse for den armeniske Befolkning. England vilde „ikke blande sig i en venskabelig Magts indre Anliggender“. Det er bestandig Formelen.

Og hvad der er det Uhørte: Efter at Europa ikke mere svæver i Uvidenhed, varer denne Rædselstilstand endnu stadigt ved. Endnu bestandig bliver Armenierne berøvede deres Frihed, plyndrede, mishandlede, nedsablede enkeltvis eller i Hobetal.

Jeg kunde anføre Eksempler i tusindvis. Jeg nævner et: 3. Juli 1900 omringede fem hundrede Kurder Landsbyen Spaghánk. Med Kugler, Sabler, Bajonetter tog de fat. Kvinder og Børn løb bønfaldende Soldaterne i Møde. De smaa Børn blev, endnu levende, skrigende, løftede i Vejret paa Bajonetspidserne; Kvinderne blev afklædte, skændede, myrdede. Paa Landsbypræsten, en firsindstyveaarig Olding, blev langsomt begge Sider af Munden spaltede og Kæberne revne ud. Bugen blev skaaret op paa en frugtsom-

[1]) G. Godet: Les Souffrances de l'Arménie S. 19, 20, 26, 27.

melig Kone, ved Navn Timene, der var gift med Sogneforstanderen; Barnet blev skaaret i Stykker og Kvinden dræbt med halvtredsindstyve Knivstik[1]).

Vi har altid vidst, at vor Kultur ikke udelukkede Ugerninger, ikke Enkeltmands eller forbryderiske Banders Rovlyst og Bloddaad. Saa beklageligt dette var, syntes det os ikke Modbevis mod den Kulturhøjde, vi mente at have naaet.

Vi har ligeledes altid vidst, at vor Kultur, selv i de mest civiliserede Stater, ikke udelukker den sociale Ulykke, Fattigdommen og Forsømmelsen af de Fattige. Men endog de uslest stilledes Elendighed syntes os ikke at tale mod Nutidskulturens høje Stade.

Vi har altid vidst, hvad Krig vil sige, hvorledes den hidser Lidenskaberne, hvilke Rædsler den medfører. Men vi fører ikke nu til Dags Krig, som man førte den i tidligere Tider. Ugerne volder Hærførerne den fredelige Befolkning Fortræd; mod Kvinder og Børn føres kun paa visse Vilkaar Krig, naar f. Eks. Byer bombarderes. Heller ikke Krigen taler da mod vor Forvisning om at staa paa et meget højt Civilisationstrin.

Selv om vi altsaa maatte indrømme de hyppige Forbrydelser, den sociale Uretfærdighed og Grusomhed, Racefjendskabet og Religionshadet, Krigenes Gru, saa blev der dog altid Udaad tilovers, der i vore Dage syntes os utænkelig og der blev stemplet som tilhørende Oldtid eller Middelalder.

Vi maa ophøre dermed. Efter at Europa ikke har hindret de Rædsler, der iværksættes i Armenien og nu til Dags ogsaa i Makedonien, kan det umuligt paastaas, at vor Tid i etisk Henseende har noget Væsenligt forud for Historiens mørkeste Tider.

Da det forrige Aarhundrede i Aaret 48 drejede sig om sin Akse, indbildte man sig, at dets sidste Halvdel vilde blive brugt til en Drøftelse af de vanskeligste og fineste Spørgsmaal, der svarede til Tidsalderen, Opdragelsesspørgsmaal angaaende de Enkelte og Menneskeheden. De gamle, simple, grove Spørgsmaal om Folkenes Selvbestemmelsesret og Selvstyre, om Nationernes og de Enkeltes Ukrænkelighed, om Pressefrihed, Religionsfrihed, Tænkefrihed, angaaende Tale- og Forsamlingsfrihed osv., blev betragtede som Spørgsmaal, der var besvarede én Gang for alle, og paa hvilke Ingen mere behøvede at spilde et Ord.

Og mere end halvtredsindstyve Aar senere sidder i Rusland 130

[1]) Pierre Quillard: Pour l'Arménie S. 44.

Millioner Mennesker, der ikke tør læse nogen Bog eller Avis, som deres Formyndere ikke har fundet uskadelige for dem, og blot dette, at disse Millioner finder sig i en saadan Tilstand, har demoraliseret Halvdelen af Europa.

Rundt omkring bliver endnu Nationaliteterne undertrykte, rundt om sysselsætter gamle Bekendelses- og Stamme-Stridigheder, om hvilke det er umuligt at sige et nyt, forstandigt Ord, endnu bestandig de Bedstes Tanker, skaber Helte og Forrædere, foranlediger Stordaad, der for hundrede Aar siden var paa sin Plads, og foraarsager Ulykker og Kvaler, der burde været til Ende med Middelalderen.

Medens de største Opgaver venter paa deres Løsning, spildes de Nulevendes Liv og Tanker paa ganske forældede Ting, paa udfægtede Spørgsmaal. Hver Enkelt har kun det ene Liv, og Halvdelen af hvad der sker, er Forsinkelse og atter Forsinkelse af Menneskeslægten.

Jeg sagde: Dersom Armenierne slet ikke havde andet for sig end deres Ulykke, saa fortjente de vor Deltagelse, vor Hjælp.

Men Armenierne er et af Jordens ældste Kulturfolk med en næsten 4000 Aar gammel Historie, der har gjort Civilisationen store Tjenester i deres Land og end mere udenfor deres Land.

Armenien minder som Land om Schweiz; Folkets Skæbne minder om Polakkernes. Armenien er Lilleasiens Schweiz, et Bjergland, der avler frihedselskende Mennesker. Det er Landet Ararát, der beherskes af det mægtige Snebjerg Massís, de store Søers og især de talløse Kilders Land. Rene og friske springer de ud alle Vegne, risler alle Vegne. Og overalt findes der Bække og Floder; ad alle Fjældsider strømmer de ned. Der findes vidstrakte Enge og rige Kornmarker, Æble- og Pæretræer, Vin og Granatæbler i Overflod. Og alle Vegne synger Nattergalene; overalt soler Fasaner og Paafugle sig; i Skovbrynet staar den yndige Gazelle; paa Skrænten den vilde Stenbuk; men ogsaa Ulve, Hyæner og Sjakaler kreser om Landsbyerne.

Som Polakkerne er Armenierne delte mellem tre store Magter, er underkastede Rusland, Persien og Tyrkiet, hvis tre Sprog de Dannede i dette Folk ikke sjældent behersker foruden deres eget, mens de ofte desuden forstaar og taler et europæisk Sprog.

Dette er det af Østens Folk, der mest af alle har tilegnet sig europæisk Menneskelighed; det har, som en af dets bedste

Sønner, Archag Tchobanián har sagt, været „den europæiske Civilisations Fortrop i Asien“.

Skønt dets Land, der laa paa Vejen for Asiens Erobrerfolk, stadigt paany er blevet oversvømmet og undertrykt af Fremmede, (alt i Oldtiden fra Assyrere og Medere til Araberne) har det lagt en ganske ualmindelig Modstandskraft for Dagen, og en ikke meget ringere Evne til at optage de Fremmede i sig. De parthiske Konger, der regerede Armenien fra det 2. Aarhundrede før Kristus, var blevne Armeniere. Det synes som om de til Dels udmærkede Konger af Slægten Bagratruní, der fulgte dem, var armeniserede Jøder; men Sagen er ikke sikker, da det i hin Tid ansaas for en Ære at stamme ned fra „Davids Hus“.

Fra den ældste Tid til vor har Armenien forsynet fremmede Folkeslag med store Mænd. I det byzantinske Kejserrige var Armeniere fremragende Krigere, fornyende Tænkere, og mere end en halv Snes af Kejserne var af armenisk Æt. I det tyrkiske Kejserdømme beholdt de deres Stilling som livbringende Element; de havde Handelen i deres Hænder, udmærkede sig som Kunstnere, Forretningsmænd og Statsmænd. Nubár Pasja, der saa længe regerede Ægypten, var en Armenier, og en Armenier var den russiske Diktator Loris Melikov.

Da det armeniske Folk først af alle antog Kristendommen, er desværre dets gamle hedenske Poesi for største Delen gaaet tabt. Ikke blot de antike Templer, men ogsaa de Digtninge, der forherligede Guder og Helte, blev tilintetgjorte. Vi har kun Brudstykker tilbage, der aflægger Vidnesbyrd om Folkets lyriske Evne; men dog tilstrækkelige til at kunne rekonstruere de armeniske Guddommes Pantheon. De har hverken de asiatiske Guddommes Kæmpeforhold eller de græske Guders Ynde; de er, som de Mennesker, der avlede dem, arbejdsomme, ædru og gode.

Ogsaa i Landets gamle Bygningskunst, der var saa rig, findes der en Blanding af assyriske og persiske Former med hellenisk Stil.

Kristendommen blev for Armenierne et nyt Kulturelement, og det et nationalt. Da Armenien mistede sin politiske Uafhængighed, blev Kirken de nationale Overleveringers Sindbillede og Vogter, omtrent som sidenhen i Polen.

Literaturen blev nu dels historisk, dels stærkt kirkelig, bestod af religiøst farvede Krøniker og mystiske Digte, men beholdt en mørk og ejendommelig Poesi. Der forekommer gyldne Hymner til Lyset. En stor Plads indtager Moses Khorenazi's digterisk ildfulde

Historieskrivning; han havde studeret i Grækenland og kendte Iliaden. Han priser Heltenes Tapperhed. Og han elsker sit Land. Han har forherliget Egnens vidunderlige Skønhed ved Van, der af Semiramis blev kaaret til hendes Sommeropholdssted: „I et Land, sagde hun, hvor Klimaet er saa mildt og Luften saa ren, maa vi bygge en By og et kongeligt Slot for at bo midt i al denne Herlighed."

En anden berømt Historiker fra den gamle Tid, Jerisjé, der har fortalt Armeniernes Krige mod Perserne, lovpriser i et berømt Brudstykke de armeniske Kvinder, der til alle Tider har bevist et sjældent Mod, senest for nogle Aar siden i Sassún da halvtredsindstyve unge Kvinder styrtede sig i en Afgrund for ikke at falde i Tyrkernes Hænder, eller i Palú, hvor tredive af samme Aarsag sprang i Eufrat, syngende en Hymne. Jerisjé har beskrevet Enkernes Alvor og Forsagelse i Krigens haarde Tid.

En Krønike, der er forfattet af Vartabed Lasdivertsí, fortæller om Tatarernes og Persernes Indfald og skildrer, allerede for 900 Aar siden, Armenien „nøgent, liggende ved Vejens Rand, traadt under Fødder af alle Folkeslag, jaget ud af sit Hjem, som Fange og Slavinde".

Fra det 15. Aarhundrede til det 19. var den armeniske Folkeaand fuldstændig undertrykt, som tilintetgjort. Kun Kirken stod oprejst. I Klostrene slumrede de gamle Haandskrifter.

En Munk ved Navn Mechitár, som indsaa', at der ikke i Tyrkiet lod sig opføre noget aandeligt Arnested for armenisk Aandsliv, bragte de værdifuldeste Haandskrifter til Venedig, hvor han grundede hint Kloster San Lazaro, der gjorde Tjeneste som en Art armenisk Universitet og i hvilket Lord Byron begyndte at lære det armeniske Sprog.

Dette Klosters Beboere udfoldede en uhyre Virksomhed som Oversættere og gjorde saaledes deres Landsmænd bekendte med alle det gamle og nye Europas aandelige Skatte, fra Homer over Racine og Alfieri til Schiller.

Man begyndte nu at anvende det moderne Armeniske i Stedet for det gamle i Literaturen, og Følgen blev det armeniske Aandslivs store Blomstring i det 19. Aarhundrede. Unge Mænd, der vendte hjem fra Europa, medbragte den europæiske Romantiks Frembringelser og grundede i Konstantinopel et Nationalteater. Digtere som Gabriel Sundukiánz og senere Avetis Nazarbék har i deres Skuespil angrebet Spidsborgerlighed og Fordomme hos deres Landsmænd med Vid og Lidenskab.

Aanden fra 1848 blev forplantet til Armeniens Bjerge. Den armeniske Folkesjæl blev stedse mere europæiseret. Paa russisk Grund opstod under Indflydelse af den russiske Roman og Tyskernes socialdemokratiske Arbejder en anden armenisk Literatur, der vakte Folket til Oprør mod de tyrkiske Overgreb. Nalbandián gav det armeniske Folk dets Frihedssang.

Den talentfulde Raffi skrev sin paa Fransk og Tysk oversatte Roman *Dsjellal-ed-din,* der skildrer Tilstandene i Armenien ved Aar 1877 og giver et gribende Billede af Folkemartyriet dengang og nu. Hvad vi nyligt har oplevet af Rædsler, Overfaldene og Voldsgerningerne, alle Jammerskikkelserne, de, der er spiddede paa Pæle, de, der martres med glødende Jern — Alt forekommer allerede her.

Romanen virker omtrent som de Breve, der er blevne skrevne fra Ulykkesstederne i Aarene 1894—1896.

Nazarbéks paa Engelsk udgivne *Gennem Stormen* behandler i Romanform det armeniske Oprør, som Rædslerne fremkaldte og som blev Anledning til nye Rædsler.

Under Folkets aandelige Søvn havde Folkevisen altid holdt sig frisk og sat nye Skud, og intet Folk har moderne Folkeviser som det armeniske, de Landflygtiges klagende Sange, de Forelskedes lidenskabelige Vers.

En Ungdom voksede op, der paa en Gang var velbekendt med det gamle Armenien og der, moderne sindet, nedlagde Indsigelse mod Regeringens Uretfærdighed og Kurdernes Grusomhed[1]).

Saaledes kunde Patriarken Nersés 1878 sende Mænd med Fuldmagt paa Armeniernes Vegne til Kongressen i Berlin. Og han havde Held med sig, udvirkede Artiklen 61, der syntes at sikre Armeniens Fremtid, denne Artikel, til hvis uopfyldte Løfter endnu den Dag i Dag enhver Ven af den armeniske Sag maa klamre sig.

Europa syntes at have taget det undertrykte Folk under sin Beskyttelse.

Desværre var det ikke Alvor med Magternes Deltagelse. Og selve den Omstændighed, at Armenierne havde vovet en Henvendelse til Europa, ophidsede den tyrkiske Regerings Forbitrelse til det Yderste imod dem.

Det armeniske Teater i Konstantinopel blev lukket, Undervisning i Armeniens Historie, Forsamlinger, Fester, Forelæsninger osv.

[1]) Archag Tchobanian: L'Arménie, sont Histoire, sa Littérature, son rôle en Orient. — Poëmes Arméniens, traduits par A. Tchobanian.

forbudte. Pressen blev underkastet den skarpeste Censur. Fængslinger og Forfølgelser begyndte at forekomme hyppigere end forhen. Kurderne blev organiserede imod Armenierne som Kavaleriregimenter under Navnet Hamidiéh. Sultanen gav disse irregulære Tropper sit Navn og slap dem løs paa deres ulykkelige Naboer for at udplyndre dem og slaa dem ned.

Da Armenierne paa flere Punkter begyndte at sætte sig til Modværge, havde man Paaskuddet til ved Masse-Tortur og Masse-Slagteri at udrydde denne vantro ɔ: kristelige Befolkning.

Paa Berlinerkongressen havde den ottomaniske Regering ved Artikel 61 forpligtet sig til at indføre de nødvendige Reformer, indestaa for Armeniernes Sikkerhed over for Tsjerkesser og Kurder, og fra Tid til anden aflægge Magterne Regnskab derfor. Der var indrømmet de underskrivende Regeringer Retten til at vaage over de tyrkiske Forholdsregler.

Femten Aar igennem holdt derpaa Tyrkiet Magterne hen med tomme Ord.

Og hvis Tyrkiet derefter, langtfra at begynde med Indførelse af Reformer, omvendt mandede sig op til at besvare de indtrængende Noter fra de engelske, russiske og franske Gesandtskaber med Anordningen af et Masse-Blodbad, saa fik det kun Mod dertil — en saa ivrig tysk Fædrelandsven som den velunderrettede Rejsende Paul Rohrbach indrømmer det — fordi „det udmærkede Forhold til Tyskland“ gjorde det muligt for den tyrkiske Regering[1]).

Over for en enstemmig Optræden af Magterne havde Tyrkiet maattet give efter. Det havde været blokeret fra alle Sider. Det venskabelige Forhold til Tyskland gav det Luft. Den Blokade, for hvilken det havde set sig udsat, var ikke effektiv.

Det smuttede igennem og kunde ufortrædiget bringe Armenierne til Tavshed med Bajonetter og Lanser, med skarpe Sabler og gloende Jern, med Voldtægt og Ildebrand.

Ingen vil nægte, at enkelte Tyske, Kvinder som Mænd, efter den værste Rædselstid har vist sig hjælpsomme. Tysk Offervillighed har taget sig af de forældreløse Børn og ladet dem opdrage. Enhver kender ogsaa Eduard Bernsteins Tale, og Enhver véd, at en Mand som Lepsius, der betegnende nok mistede sit Præste-Embed derfor, har sat Alt ind paa at aabenbare sine Landsmænd Sandheden angaaende de armeniske Forhold.

---

[1]) Paul Rohrbach: Von Kaukasus zum Mittelmeer S. 160.

Ikke desto mindre havde uden det hjertelige Forhold mellem det tyske Rige og det tyrkiske Kabinet det sidste Aarhundredes groveste politiske Forbrydelse været en Umulighed. Derfor gælder det om, fremfor Alt i Tyskland at fremkalde Stemning for det armeniske Folk.

I den berømteste gammelislandske Saga kaster en Kvinde sin ihjelslagne Mands helt med Blod overstrømmede Kappe om en Slægtning, der ikke er ret tilbøjelig til at tage Parti i hendes Sag, for derved at bevæge ham til Optræden som Hævner af den Døde. Paa Hævn tænker ingen her. Men dersom det var muligt at kaste de slagne armeniske Ofres af levret Blod ganske stivnede Kappe om Skuldrene paa det tyske Folk for at bevæge det til af den tyske Regering at kræve Sikkerhed og Frihed for de overlevende af den gamle, ærerige armeniske Stamme, saa vilde dette være en nyttig Gerning.

Georg Brandes

FAGFORENINGERNE OG ARBEJDSLØNNEN

Den Tid er forlængst forbi, da den enkelte Arbejder underhandlede med den enkelte Arbejdsgiver om Arbejde og om Arbejdsbetingelser; og det kan vistnok trygt paastaas, at det ikke er værd at ønske denne Tid tilbage. Selv om der sikkert ogsaa da har været et vist almindeligt Niveau, som saavel Arbejder som Arbejdsgiver rettede sig efter ved Fastsættelse af Løn, Arbejdstid o. s. v., kan der dog næppe være nogen Tvivl om, at man i overmaade mange Tilfælde gik uden for det almindelige, d. v. s., at Arbejderen nøjedes med Vilkaar, der kun tillod ham den allernøjsomste Opholdelse af Livet. Navnlig var dette naturligvis Tilfældet i tilbagegaaende Tider. Naar Tilbudet af Arbejdskraft blev for stort i Forhold til Efterspørgslen, gik Arbejderens Løn ned, og de øvrige Arbejdsbetingelser kunde forværres med den.

Denne Tingenes Tilstand havde den Fordel, at saa mange, som muligt var, fandt Beskæftigelse. Vilkaarene kunde være tarvelige, men de tillod netop derfor Anvendelse af Folk: svage, tungnemme, gamle o. s. v., som under de nuværende Forhold udelukkes. Men Tilstanden havde den store Ulempe, at den virkede slappende og søvndyssende paa Industrien. Den indeholdt ingen Spore til Fremskridt; tværtimod: Da Fabrikerne stadig kunde vælge sig den billigste Arbejdskraft, fristedes de til at konkurrere med hinanden mere ved at trykke Arbejdslønnen end ved ad andre Veje at formindske Produktionsomkostningerne. Tekniske Fremskridt forhindredes altsaa; og i Længden var denne Tilstand derfor lige saa uheldig for Arbejdere og Arbejdsgivere, som den var til Skade for Forbrugerne.

Nu er det anderledes. Forhandlingen om Arbejdsløn o. s. v. foregaar ikke længer mellem en enkelt Arbejder og en enkelt Arbejdsgiver, men mellem Organisationer af Arbejdere og Arbejdsgivere. Denne Tilstand er gennemført af Fagforeningerne. De har opstillet deres Normalbetingelser med Hensyn til Arbejdsløn, Arbejdstid o. s. v. og ved deres Krav fremkaldt Arbejdsgiverkoalitionerne. Forholdet er da sædvanligt det, at man bliver enig om en vis minimal Arbejdsløn, en vis maksimal Arbejdsdag, bestemte Akkordsatser o. s. fr., og efter disse Betingelser har da saavel den enkelte Arbejder som den enkelte Arbejdsgiver at rette sig.

Denne Tilstand medfører for Samfundet som Helhed utvivlsomt betydelige Fordele. Den er for Industrien en stadigt virkende Spore til forhøjet Intensitet. Da Producenterne ikke kan komme udenom de en Gang fastsatte Arbejdsbetingelser, tvinges de for Konkurrencens Skyld til at drive det tekniske Apparat til den yderste Fuldkommenhed. Arbejdsbesparende Maskiner indføres paa alle Punkter, alt Materiel udnyttes til det yderste, ingen rentespildende Liggen stille tillades; ikke tidssvarende Bedrifter maa nedlægges, og alt Arbejde gaar over paa de mest økonomisk ledede ɔ: de med det bedste tekniske Apparat, de dygtigste Arbejdere, den mest forretningskyndige Direktion o. s. v. forsynede Bedrifter. Her finder saaledes indenfor Industrien et økonomisk Udvalg Sted, ganske svarende til det naturlige Udvalg i Dyrelivet.

Et lignende Udvalg foregaar for Arbejdernes Vedkommende. Dette er navnlig klart, naar man ser Sagen fra Fabrikanternes Standpunkt. Da disse ikke kan slippe uden om de af Fagforeningerne gennemførte Arbejdsbetingelser, tvinges de til at omgaas med Arbejdskraften — som med det tekniske Apparat — paa den mest økonomiske Maade. Ikke alene gennemfører de derfor den mest hensigtsmæssige Arbejdsdeling, men de vælger naturligvis blandt Arbejderne de dygtigste og intelligenteste, dem, hvem man kan betro Pasningen af det dyre Materiel og Udførelsen af de vanskelige Arbejder. Imidlertid foregaar Udvalget lige saa fuldt inden for Arbejdernes egen Kreds. De dygtige, fremadstræbende passer sig ind i de nye Forhold, søger at hævde deres fremskudte Stilling og uddannes yderligere gennem Arbejdet med de teknisk fuldkomne Maskiner. „Elitearbejdernes“ Klasse danner sig. „Tilpasningen“ og „det økonomiske Udvalg“ er blevet Fænomener, man maa regne med.

Ad alle disse Veje forøges naturligvis Intensiteten i Industrien, og for saa vidt kan man med Rette paastaa, at Fagforeningerne, der

har fremtvungen den nævnte Tilstand, har haft deres industrielle Mission (ved Siden af deres sociale), at de ogsaa har opfyldt den, og at man derfor ikke ska ønske Fagforeningerne bort igen, saa længe i alt Fald Virkningen af deres økonomiske Politik bliver den samme.

Men det ses let, at Medaillen ogsaa har sin Bagside. Det er ikke lutter Lys, der skimtes i den angivne Udvikling. Og jo hastigere denne forceres frem, med jo større Fart Intensiteten forøges, desto flere og større bliver ogsaa de mørke Pletter. Den mørkeste af dem alle er den af Udviklingen betingede — Arbejdsløshed.

Det er indlysende, at Arbejdsløsheden er den naturlige, logiske og uundgaaelige Konsekvens af Fagforeningernes Virken. Hvorledes skulde det være andet? Hvad vil det sige, at der foregaar et økonomisk Udvalg inden for Arbejderklassen? Hvad andet end, at de, der ikke hører til de udvalgte, skilles ud som en Kreds for sig, en Kreds, hvis Stilling bliver desto usikrere, jo sikrere de Udvalgtes Stilling bliver? Hvad vil det sige andet, end at de, der slet ikke kan opfylde Betingelserne, ikke engang Minimalbetingelserne, skilles helt ud, sættes fuldstændig uden for Industrien og danner en fast Stab af Arbejdsløse. Hvorledes skulde det være andet? Det er jo dog ikke til enhver Tid, at Konjunkturerne er saa gunstige, at de nøder Industrien til at tage Revl og Krat med. I normale — netop normale — Tider vil med den stigende Teknik en stadig mindre Del af Arbejdsstyrken være tilstrækkelig. At der kan komme Tider, abnorme til den anden Side, hvor maaske ikke engang hele den faste Stok kan finde Anvendelse, skal ikke nægtes. Men denne Indrømmelse svækker ikke i mindste Maade Sandheden af den Paastand, at der netop i normale Tider vil udskilles en Flok af de mindre dygtige. Det er jo netop i normale Tider, at Udviklingen foregaar mest uforstyrret, og at den gaar i den omtalte Retning, vil ingen nægte.

Hver enkelt af de Betingelser, der frembringer den nævnte Helhedsvirkning, virker da ogsaa ganske naturligt paa samme Maade. Naar der fastsættes en Minimalløn, maa man være klar over, at de, der ikke kan gøre Fyldest for denne, skilles ud. Minimallønnen vil altsaa i første Række komme til at gaa ud over de gamle eller de svagelige. Den bliver altsaa til en vis Grad inhuman, selv om man maa indrømme, at den økonomisk set er rigtig; og det er klart, at den bliver desto mere inhuman, jo højere den sættes. Denne Omstændighed opfordrer i allerhøjeste Grad til at vise Forsigtighed ved dens Fastsættelse.

Ogsaa Maskinerne, hvis Indførelse for en stor Del ligeledes er en Konsekvens af Fagforeningsbevægelsen — et Led i den højere Intensitet, som det er dennes Mission at fremtvinge — medfører en forøget Arbejdsløshed. Det er ikke alle Maskiner, om hvilke man kan sige, hvad man kunde om Bomuldsspindemaskinen o. l., at de ved at gøre Varerne billigere skaffer dem et større Marked, derved bringer Produktionen til at stige og derved skaffer Sysselsættelse til et langt større Antal Arbejdere end tidligere. En stor Mængde Maskiner har kun den Konsekvens at forringe Produktionsomkostningerne og ikke videre. En Tærskemaskine faar ikke Folk til at spise mere Rugbrød og skaber altsaa ikke en forøget Produktion. En Maskine til Forfærdigelse af Hestesko ejer ingen Betingelser for at kunne udvide Forbruget af disse. Et Hejseapparat til at føre Mursten op ad Bygninger gør ikke Brugen af Lejligheder mere almindelig end tidligere. Og fremfor alt: Anvendelsen af arbejdsbesparende Maskiner i Jernindustrien spiller ingen Rolle med Hensyn til Anlæg af Jærnbaner, Bygning af Dampskibe o. s. v. — noget, der bestemmes af ganske andre Momenter. Men i alle disse Tilfælde har Maskinerne den sikre Virkning at gøre en vis Mængde Arbejdere brødløse.

At den indvundne Kapitalbesparelse ad anden Vej kommer Samfundet eller Arbejderne til gode, at den skaber Muligheden for en stadig større Udvidelse af Landets Industri, maa selvfølgelig ikke oveses. Dette er jo netop Maalet. Men inden for hver ny Industrigren og paa ethvert givet Stadium gentager den samme Udvikling sig: Udskillelse af dem, der af en eller anden Grund er kommen i Bagtruppen. Arbejdsløsheden *maa* følge i Udviklingens Spor.

Endelig virker Opgivelsen af de mindre velledede Bedrifter nøje i samme Retning. Idet Arbejderne tvinges fra disse Bedrifter over i de tidssvarende, maa nødvendigvis — rent bortset fra den midlertidige Arbejdsløshed — en Del af dem udskilles som overflødige. Ingen vil finde noget unaturligt i dette.

At nu Fagforeningsbevægelsen skulde være den eneste fremdrivende Kraft i denne Udvikling, skal ingenlunde være paastaaet. Men at den er en stærkt medvirkende Aarsag, vil ingen kunne nægte. Og naar nu dette maa fastholdes, saa maa man ogsaa fordre, at Fagforeningernes Ledere viser det Mod at erkende dette, at vedkende sig Følgerne af og Ansvaret for deres egen Virken. Man kan ikke ville et Maal uden tillige at ville Midlerne dertil. Det er sandt. Men man kan heller ikke ville et Maal *uden tillige at*

ville Følgerne deraf. Dette er lige saa uomtvisteligt sandt. Denne Sandhed synes imidlertid at mangle Anerkendelse. Men vil man ikke Følgerne, eller forstaar man ikke Følgerne af sine egne Handlinger, saa kan det kun være, fordi man mangler enten Mod eller Forstand.

Man kunde maaske sige: Hvad vedkommer egentlig Fagforeningernes industrielle Mission og den deraf resulterende Arbejdsløshed det foreliggende Emne? Dette skulde jo kun være Fagforeningernes Forhold til Arbejdslønnen. Er det da ikke at svæve altfor vidt udenom, naar man tager alt det ovenomtalte med?

Aldeles ikke! Vi kommer netop ad denne Vej til det, som er Hovedopgaven for nærværende Artikel, og som udtrykkes i dens Titel: Fagforeningernes Forhold til Arbejslønnen. Gaar man nemlig ud fra, som det her er gjort, og hvad der utvivlsomt er det anerkendt rigtige, at Spørgsmaalet om Arbejdslønnens Fastsættelse ikke længer er et Enkeltmandsspørgsmaal, men noget kollektivt, saa bliver Konsekvensen heraf, at Spørgsmaalet om selve Arbejdslønnen ogsaa er kollektivt: at Begrebet Arbejdsløn m. a. O. ikke længer er et Begreb, der kun angaar Enkeltmand, men er et kollektivt Begreb. Saaledes vil vi opfatte det her.

Meningen er, at idet samtlige Fagforeninger paa samtlige Arbejderes Vegne fastsætter al Arbejdsløn, saa maa man, hvis man vil maale Fagforeningernes økonomiske Betydning for Arbejderne, regne med samtlige Arbejderes samlede Løn. Det gaar ikke an at sammenligne den Løn, en Mand nu kan faa med den Løn, en Mand i Almindelighed havde for 30 Aar siden. Det er end ikke nok at sammenligne den Løn, Elitearbejderne i Almindelighed nu har, med den Løn, de i Almindelighed havde før 1870. Er man paa det rene med, at Fagforeningsbevægelsen er et socialt Fænomen, saa maa man ogsaa spørge om, hvilken økonomisk Betydning den har haft for hele den sociale Klasse, den omslutter. Man maa altsaa spørge: Hvilken Indtægtsforøgelse har den skaffet den hele Arbejderstand, naar man gaar ud fra dennes Indtægter før Fagforeningernes Optræden?

Først da kan man maale dens rette økonomiske Betydning.

Inden vi forsøger at besvare det nævnte Spørgsmaal, vil det dog være paa sin Plads at minde om, at Arbejdslønnen er steget, ogsaa før vi fik Fagforeningerne. Dette nøgne historiske Faktum synes i vor Tid ganske glemt. Ikke desto mindre er det et Faktum. Lønnen er steget i opadgaaende Tider, ganske som den nu stiger i opadgaaende Tider. Og er den end ogsaa faldet i nedad-

gaaende Perioder, saa er det dog vist, at den ikke altid er faldet med samme Beløb, som den steg med, saaledes at der altsaa er bleven en vis Forøgelse tilbage, som Tid efter anden har hævet Arbejderstandens økonomiske og sociale Niveau. Der er ikke nogen som helst Grund til at tvivle paa, at denne Bevægelse vilde være bleven fortsat i vor Tid. Der er tværtimod al Grund til at antage, at Lønnen under den stærke industrielle Udvikling vilde være stegen i et stærkere Forhold end tidligere, saa at vi altsaa, selv om Fagforeningerne ikke havde været, vilde have haft et højere Lønniveau nu, end vi havde før 1870. At der virkelig ogsaa efter dette Aar er forekommet Lønstigninger, som Fagforeningerne ikke har haft nogen Andel i, men som netop skyldes det økonomiske Opsving, vil næppe nogen nægte.

Men naar dette er fremhævet og indrømmet, er Spørgsmaalet altsaa reduceret til: Hvor meget af den stedfundne Lønningsforhøjelse skyldes Fagforeningerne? Eller, som det her snarere bør formuleres: Hvor meget af Arbejderklassens almindelige Indtægtsforøgelse skyldes Fagforeningerne?

Det er sørgeligt at skulle begynde med at sige, at det er aldeles umuligt at besvare dette Spørgsmaal med blot tilnærmelsesvis Nøjagtighed. Ikke desto mindre er det saaledes. For det første vilde det nemlig være umuligt selv med en nok saa fuldkommen social Statistik at opgøre, hvor meget Lønnen vilde være stegen uden Fagforeningernes Mellemkomst. For det andet mangler vi i en sørgelig Grad social Statistik.

Det, der kan gøres, er altsaa foreløbig blot dette: At fremhæve de Momenter, der bestemmer Arbejdslønnens — eller rettere: Arbejdsklassens — Købeevne, og dernæst at undersøge, hvorledes Fagforeningsbevægelsen virker ind paa disse Momenter.

Med Ordene „Arbejderklassens Købeevne“ er allerede antydet, at det, som det kommer an paa, ikke er den samlede Løns nominelle Værdi, Indtægternes Talstørrelse, men derimod den Evne til at tilfredsstille sine Fornødenheder og Nydelser, som Arbejderklassen for Tiden er i Besiddelse af. Denne Evne afhænger vel nok først og fremmest af den givne, nominelle Indtægt, men dernæst afhænger den af, hvor meget der af denne Indtægt lægges Beslag paa i Fagforeningsøjemed, og endelig af, hvilken Pris der paa Markedet maa betales for Arbejdernes Forbrugsartikler.

Selve den givne Indtægt er imidlertid netop nødvendig afhængig af den Arbejdsløshed, Fagforeningsbevægelsen forvolder. Denne

Arbejdsløshed er en Formindskelse af Arbejderstandens Købeevne, et ligefremt Fradrag i den Indtægt, der vilde kunne naas, hvis alle stod i Arbejde. Derfor maa den regnes med ved Spørgsmaalet om Fagforeningernes Forhold til Arbejdslønnen, og derfor var ovenstaaende Begrundelse af Arbejdsløsheden en Nødvendighed.

At denne Arbejdsløshed, dette Fradrag i Arbejderklassens Indtægt, maa blive desto større, jo mere forceret Fagforeningsbevægelsen foregaar, jo større Krav den stiller, at den maa blive uforholdsmæssig stor, hvis Kravene sættes uforholdsmæssig højt, er ganske indlysende. Og paa dette Punkt synes det ikke, at man kan fritage Fagforeningerne for Bebrejdelser. Tværtimod.

At Arbejdsløsheden endelig ogsaa forøges ad andre Veje end de ovenfor nævnte, saaledes ved, at Bestillinger enten som Følge af Strejker eller paa Grund af overdrevne Lønfordringer gaar til Udlandet, eller ved, at Efterspørgslen efter visse Varer, fordyrede ved en forhøjet Arbejdsløn, tager af, skal endnu erindres.

Men ellers: tilbage til Købeevnen! Naar Arbejdsløsheden er taget i Betragtning, er der dog en stor Indtægtsstamme tilbage, og Spørgsmaalet er altsaa nu: Hvilken Indflydelse øver Fagforeningerne paa denne Indtægts Købeevne? Eller, for at begynde med Begyndelsen: Hvor meget Beslag lægger selve Fagforeningsbevægelsen paa denne Indtægt?

Nu er det straks indlysende, at den Kamp, Fagforeningerne fører, koster Penge; det kan tilføjes: mange Penge. Dette vil blive klart allerede ved en simpel Undersøgelse af, hvad Fagforeningerne tager ind i Form af Kontingenter. Deres samlede Indtægt er bleven anslaaet til c. 4 Mill. Kr. Det ordinære Kontingent udgør vel omtrent Halvdelen heraf. Nuværende Borgmester Jensen angiver selv denne Indtægt i Aaret 1900 til c. 1½ Mill. Kr. (se J. Jensen og C. M. Olsen: Oversigt over Fagforeningsbevægelsen i Danmark). Fagforeningernes Medlemsantal var da 95030. Siden da er imidlertid saavel Medlemsantallet steget (1. Januar 1902: 96479) som Kontingenterne forhøjede, saa man begaar næppe nogen Fejl ved nu at ansætte Fagforeningernes Indtægt i Kontingent til op imod 2 Mill. Kroner. Disse Penge gaar altsaa med i faglige Øjemed.

Et af disse Øjemed er Tilskud til Dækning af Tabet ved Arbejdsstandsninger[1]). Disse Tab er saa betydelige, at de kræver

[1]) Det maa dog udtrykkelig fremhæves, at det, der ovenfor er Tale om, er det ordinære Kontingent. Yderligere udskrives der i vanskelige Tider —

en særlig Undersøgelse. Vi staar nemlig her ved en Krigsomkostning, som baade er af en betydelig Størrelse og af en højst alvorlig Natur — saa alvorlig, at der allerede ved den kan blive Spørgsmaal om, hvorvidt ikke den alene gør hele Vindingen illusorisk. Man har Strejker angaaende Løn, Strejker angaaende Arbejdstid, Strejker angaaende Værkstedsforhold, Strejker angaaende personlige Forhold og Strejker af mange andre Grunde. Men det er klart, at ved Spørgsmaalet om Fagforeningernes Forhold til Lønnen ɔ: til den Mængde af Forbrugsartikler, Arbejderne kan faa for deres Penge i Aarets Løb, maa alle Strejker regnes med; thi alle Tab ved Strejker er Krigsomkostninger ved Fagforeningsbevægelsen og maa derfor trækkes fra den samlede Vinding, som Arbejderklassen har opnaaet eller kan opnaa gennem Fagforeningerne.

Det sidste af de 5 Aar, for hvilke der foreligger Oplysninger om Arbejdsstandsninger — Aaret 1901 — er endda det roligste af dem alle. Der forefaldt i dette Aar (jfr. Statistisk Aarbog for 1902, Pag 120) kun 56 Arbejdsstandsninger, og det Tab af Arbejdsdage, de medførte, beløb sig kun til 56829. Alligevel naa'r det Tab i Arbejdsløn, det her drejer sig om, den smukke Sum af 170487 Kr., regnet efter 3 Kr. pr. Dag, hvad der utvivlsomt er lavt regnet[1]). Og saa er dette Aar som sagt et sjældent roligt Aar. Allerede det nærmest foregaaende kommer langt højere op. I 1900 forefaldt der 82 Arbejdsstandsninger; de omfattede tilsammen c. 7500 Arbejdere og medførte et Tab af c. 235800 Arbejdsdage eller i Arbejdsløn: over 707000 Kr.

I disse Arbejdsstandsninger er medregnet nogle faa Lockouts. Dette er ikke uberettiget. Selv den berømte store Lockout maa regnes

---

under stor Arbejdsløshed og navnlig under Arbejdsstandsninger — ekstraordinære Kontingenter, der kan løbe betydeligt op, under den store Lockout saaledes til 10% af Arbejdslønnen.

[1]) I København er, ifølge „Statistiske Meddelelser“, 4. Række, 6. Bind, 2. Hæfte, Pag. 10 og 16, Gennemsnitslønnen for Svende 22 Kr. 82 Øre ugentlig, i Købstæderne 19 Kr. 12 Øre. Tager vi Gennemsnittet for København og Købstæderne, faar vi 20 Kr. 51 Øre ugentlig eller 3 Kr. 42 Ø. pr. Dag. For Arbejdsmænd er Gennemsnitslønnen i København 18 Kr. 18 Øre, i Købstæderne 16 Kr. 33 Øre, for begge i Gennemsnit 16 Kr. 90 Øre ugentlig eller 2 Kr. 82 Øre om Dagen. Det kan yderligere bemærkes, at Strejkerne for den store Hovedpart omfatter Svende, og at Landdistrikterne kun er yderst lidet repræsenterede. Endelig falder Strejkerne jo i Aarets bedste Tid, hvor Arbejdsdagen er længst og Lønnen højst.

med i disse Tab. Man kan specielt om denne Lockout mene, hvad man vil. Man kan mene, at Skylden for den i det givne Øjeblik laa hos Arbejderne, eller man kan mene, at den laa hos Arbejdsgiverne. Det er ganske ligegyldigt. Et er nemligt sikkert: Havde vi ingen Fagforeningsbevægelse haft, saa havde der heller ingen Lockout været. De to Ting hører sammen som Aarsag og Virkning. Den store Lockout maa som Lockouts i det hele taget ses under Synspunktet: Krigsomkostning. Med den Slags Omkostninger maa Fagforeningerne regne nu og i Fremtiden, og vi altsaa med.

Det er maaske ikke helt overflødigt at bemærke, at man ikke har Lov til at regne den Understøttelse, de strejkende eller udelukkede modtager, fra Tabet. Det er indlysende, at disse Bidrag er tagne fra Arbejdernes Løn. Om det sker før Arbejdsstandsningen eller under den, om Bidragene kommer fra de strejkendes Fagfæller eller fra Arbejdere, som maaske aldrig har strejket, er ganske ligegyldigt. Det er i alle Tilfælde en Omkostning, som maa drages fra den samlede Vinding, Fagforeningerne har forskaffet Arbejderstanden.

Hvis man nu vil opgøre det samlede Tab, som Arbejdsstandsningerne i de sidste 5 Aar har forvoldet den danske Arbejderstand, stiller Forholdet sig i Virkeligheden langt ugunstigere end ovenfor antydet. For de 3 Aar: 1897, 1898 og 1899 opgør Statens statistiske Bureau efter meget detaillerede Oplysninger (se „Stat. Meddel.“ 4. Række, 8. Bind, 4. Hæfte, Pag. 38 ff.) det samlede Tab i Arbejdsløn til 13,400,000 Kr. (tretten Millioner firehundrede Tusinde Kroner), idet Bureauet sætter Værdien af en Arbejdsdag i Almindelighed til 3½ Kr., men under de store Arbejdsstandsninger i 1897 og 1899 til 4 Kr. 35 Øre. Regner vi de to følgende Aars Tab ud efter samme Maalestok, faar vi altsaa for det hele Fem-Aar et samlet Tab — alene i Arbejdsløn — af over 14½ Mill. Kr.

Hertil maa saa endda lægges Tabet ved den saakaldte Affolkning af Værksteder og Fabriker, et Fænomen, der stadigt gentager sig, men hvis Talværdi ikke kan anslaas.

Maa man ikke overfor disse uhyre Tab spørge sig selv: Hvor bliver Lønningsforbedringen af? Hvad opnaar Arbejderstanden for de Penge, den gennem Fagforeningerne faar mere i Løn[1])?

Til Tabet i Arbejdsløn kommer saa endvidere de uhyre Tab,

---

[1]) Et lille Bidrag til Bestemmelsen af, hvor stor denne Pengevinding er, kan man maaske faa ved den Oplysning, at Svendelønnen i København (jfr. „Stat

der lides ved, at Fabrikerne staar stille, at kostbart Materiel staar ubenyttet, at hverken fast eller flydende Kapital forrenter sig, at en stor Del Arbejde gaar til Udlandet, o. s. fr. At disse Tab baade direkte og indirekte kommer til at gaa ud over Arbejderne, behøver man ikke være Nationaløkonom for at forstaa.

Vi kommer her til et Punkt, som vore Fagforeninger ved et skæbnesvangert Fejlsyn altid har overset. Det er Solidariteten mellem Arbejde og Kapital. Man kan paastaa saa ivrigt, som man vil, at Arbejdernes Interesser er Kapitalejernes modsatte, og man kan paastaa det til Dels med Rette. Men Sandheden er ogsaa kun delvis. Der kan være modstridende Interesser, hvor det gælder Delingen af det Udbytte, der er forhaanden; men der er et andet Punkt, hvor Interesserne er alt andet end modstridende; der er et Sted, hvor de mødes eller burde mødes: Det er i Bestræbelserne for at gøre det forenede Udbytte af Arbejde og Kapital saa stort som muligt. Her er dog i Virkeligheden Arbejdernes og Kapitalejernes Interesser fuldstændig solidariske. Men dette synes vore Fagforeninger aldeles at overse. For at opnaa saa stor en Andel som muligt af det forenede Udbytte lægger de alle mulige Hindringer i Vejen for, at dette kan blive saa stort, som Forholdene tillader det. Dette er en Taktik, der røber en skæbnesvanger Mangel paa økonomisk Sans. Dette er en Taktik, der er selvmorderisk.

Berøver Kontingentbetaling og Arbejdsstandsninger, som ovenfor vist, Arbejderen en meget stor Del af den Indtægt, han ellers vilde kunne have, tilføjes der ham ogsaa paa anden Maade direkte Tab ved Fagforeningerne. Dette sker ved, at det forbydes ham

---

Meddel.“ 4. Række, 6. Bind, 2. Hæfte, Pag. 14) i de 5 Aar fra 1892—1897 er steget med 6%. Gik man nu ud fra, at denne Stigning var almindelig, og gik man endvidere ud fra, at alle de i Fagforeningerne værende Arbejdere, med et rundt Tal 100,000, i 1897 havde haft en Løn af 3½ Kr. om Dagen (hvad der her er for højt, da der i Fagforeningerne findes mange tusinde Kvinder, der har langt under det nævnte Gennemsnit), saa vilde man med 300 Arbejdsdage om Aaret naa til en samlet Indtægt af 105 Mill. Kr. — 6% heraf er 6,3 Mill. Kr., som altsaa Lønnen skulde være steget med fra 1896—1901. Men af denne Fremgang kan man i alt Fald kun tilskrive Fagforeningerne en Del (jfr. foran), og selv om man tilskrev dem den hele, vejede dette dog kun lidet til mod det ovenfor nævnte store Tab, eller hvis man ikke vil regne med dette, da det indbefatter Tabet ved den store Lockout: Vindingen udgør kun godt det halve af Kontingentbetalingen.

at præstere ud over et vist Maal af Arbejde. Sligt er en ikke ualmindelig Trafik, og denne har to Formaal: for det første at gøre Lønnen for den enkelte Arbejdspræstation saa høj som muligt — fravriste Kapitalen den størst mulige Andel af det forenede Udbytte — for det andet at skaffe Sysselsættelse til saa mange Arbejdere som muligt. Det sidste Formaal er som oftest slaaet absolut fejl; thi Følgen er blot en forøget Anvendelse af Maskinerne og en mere økonomisk Anvendelse af Arbejdskraften ved en forøget Arbejdsdeling. Begge Dele bidrager ganske vist til en forøget Intensitet i Industrien og kommer altsaa denne, Samfundet og til sidst ogsaa Arbejderne til gode; men i første Omgang gaar det absolut ud over Arbejderne.

Har dette Forbud saaledes økonomiske Følger af blandet Natur for Arbejderne, saa har det paa den anden Side sociale Konsekvenser af en absolut uheldig Karakter. Det er nemlig klart, at det — inden for en vis Ramme — tvinger den dygtige til at holde Trop med den mindre dygtige, den stræbsomme til at holde Trop med den mindre stræbsomme, den flittige til at holde Trop med den dovne o. s. v. Men herved kvæler det Opdriften inden for Arbejderklassen, eller rettere: det standser den ved et vist Punkt. Det gør Arbejderstanden til en ensartet og opadtil afsluttet Klasse (ligesom Minimallønnen afslutter den nedadtil). Det hindrer Dygtighederne i at arbejde sig frem og naa op, hvor de ellers vilde være naaede. — Ogsaa heri ligger en Fejl, farlig for Samfundet, der berøves Dygtighederne nedefra, farlig for Arbejderne, der alle deres Dage tvinges til at blive Arbejdere og intet andet.

Ganske det samme Fænomen, med den samme sociale Følge, møder os i Bestræbelserne for at sætte Dagløn i Stedet for Akkord. Dog er disse Bestræbelser vistnok i de sidste — men ogsaa først i de allersidste — Aar forladte. Udviklingen har her været Fagforeningerne for stærk.

Medens der ovenfor stadig er taget Sigte paa den Løn, Arbejderen faar, maalt i Kroner, og paa de Fradrag, som Fagforeningerne direkte gør i denne Løn, kommer vi nu til en anden Side af Sagen, nemlig til Spørgsmaalet om, hvad Arbejderen faar for de Penge, han, naar alle Fradrag er gjorte, møder med paa Købemarkedet. Og vi kommer nu til at spørge: Bidrager Fagforeningerne til at forøge eller formindske det Kvantum af Fornødenheds- eller Nydelsesartikler, som Arbejderen her faar for sin Løn?

Med en vis Ret kan man sige, at Fagforeningsbevægelsen bi-

drager til at forøge dette Kvantum. For saa vidt nemlig Fagforeningerne tvinger Arbejdsgiverne til at gaa uden om den menneskelige Arbejdskraft og sætte Maskiner i dennes Sted, kommer de ogsaa til at bidrage til, at visse Varer paa Grund af deres billigere Produktion faar en lavere Salgspris, saa at Arbejdslønnen altsaa kan strække bedre til. Men naar dette kan siges, maa det dog ogsaa erindres, at dette egentlig sker imod Fagforeningernes Vilje. Deres Politik gaar tværtimod ud paa at lægge Anvendelsen af Maskiner Hindringer i Vejen, og naar de dog, som ogsaa ovenfor udviklet, netop tvinger Maskindriften fremad og saaledes arbejder med paa den industrielle Udvikling, saa er dette kun, fordi denne sidste har været stærkere end de og gjort dem til et Redskab for sig, ikke fordi de har villet give Udviklingen denne Retning.

Nok saa fremtrædende er da ogsaa en Virkning, der gaar i stik modsat Retning: den nemlig, at Varerne bliver dyrere som Følge af den stigende Arbejdsløn. Hvem husker saaledes ikke fra den sidste Halvdel af 90'erne de hyppige Avertissementer fra Mesterforeningerne om, at paa Grund af den forhøjede Arbejdsløn var Vareprisernes forhøjede med saa og saa mange Procent? Og at dette i Virkeligheden betyder en Formindskelse af Arbejdernes Købeevne, for saa vidt som Varerne er Genstand for Arbejdernes eget Forbrug, er klart. At Formindskelsen er betydelig, skal aldeles ikke være paastaaet; men den bør dog tages i Betragtning ved Opgørelsen af, hvad der ved Fagforeningsbevægelsen økonomisk set er indvundet for Arbejderne. Til denne almindelige Prisforhøjelse skal vi imidlertid straks vende tilbage.

Først maa dog fremhæves en ganske bestemt Prisforhøjelse, som i en betydelig Grad berører og generer Arbejderne saavel som de øvrige Bybeboere. Det er Huslejens Stigning. Vi tænker ikke herved paa den Forhøjelse af Lejen, som sker ved, at Opførelsen af Huse fordyres ved den stadigt stigende Løn i de Fag, som er i Virksomhed ved Husbygning. Denne Lejeforhøjelse gaar helt ind under den nysomtalte almindelige Stigning af Vareprisernes paa Grund af Produktionsomkostningernes Forøgelse og kunde for saa vidt lades uomtalt, selv om den er det mest iøjnefaldende Eksempel paa en saadan Prisstigning. Men der er en anden Side af Huslejens Opgang, der i langt højere Grad skiller den ud fra den almindelige Prisforhøjelse, og som gør den særlig skikket til at blive fremdragen: det er den Omstændighed, at en stor Del af Stigningen — maaske den største — kommer frem som en Følge

af Grundværdiernes Stigning. Og at Fagforeningsbevægelsen har en stor Del af Skylden for denne, maa bestemt hævdes.

Det er nemlig ganske indlysende, at Fagforeningerne ved den høje nominelle Løn, de har fremtvungen, har bidraget ganske umaadelig til den kolossale Indvandring fra Land til By, som vi har været Vidne til indtil de allersidste Aar. Ingen vil for Alvor kunne benægte dette. Men ved denne Indvandring er Grundrenten i Byerne stegen i en betænkelig Grad og Huslejen med den. Atter her staar vi da ved et Minus i den Vinding, som Fagforeningerne skulde have forskaffet Arbejderstanden; og dette Minus hører sikkert til de betydeligste.

Er det klart, at Husly er steget i Pris som Følge af Indvandringen til Byerne, er det imidlertid lige saa klart, at alle andre Varer af samme Grund er holdte i højere Pris, end de ellers vilde kunde være købte for. Det er kun ganske naturligt, at den uhyre Sammenhobning i Byerne, som har været vor Tids Særkende, fordyrer Livet her i al Almindelighed; og selv om man ikke kan tilskrive Fagforeningsbevægelsen mer end en Del af denne Sammenhobning, er det dog paa den anden Side klart, at de har deres Del deri, og at de ogsaa af denne Grund bidrager til, at den høje Løn kun er nominel, kun tilsyneladende er høj, ikke betyder den Vinding for Arbejderne, som dens Talværdi kunde give Anledning til at tro.

At den stærke Tilstrømning af Arbejdskraft til Byerne har bidraget til at gøre Arbejdsmarkedet her uroligt, gøre det vanskeligt at holde selv den nominelle Løn høj, maa ogsaa erindres. Endelig maa det fremhæves som en af dens mest alvorlige Sider, at ogsaa den har været en medvirkende Aarsag til Byernes Arbejdsløshed.

Overfor denne mørke Konsekvens af Fagforeningsbevægelsen byder dog Ærligheden straks at tilstaa, at Tilstrømningen til Byerne ogsaa har sin lyse Side, nemlig Stigningen af Arbejdslønnen paa Landet. Ved den store Affolkning af Landdistrikterne (som dog ogsaa skyldes Udvandringen) er ganske naturligt Lønnen steget her; og selv om man ogsaa paa Landet har vidst at modarbejde Arbejdskraftens Dyrhed ved Anvendelsen af Maskiner o. l., er det dog vist, at Lønstigningen har været endog meget betydelig.

Det lyder som et Paradoks, men dog kommer den Paastand sikkert meget nær til Sandheden, at den lyseste Virkning af Fagforeningsbevægelsen i Byerne har været Stigningen af Arbejdslønnen paa Landet. Her er der noget reelt, her er der en Lønstig-

ning, som er mere end en Forandring i Talværdien. For Byernes Vedkommende kan der i det heldigste Tilfælde næppe være Tale om andet end en saadan nominel Forandring, naar vi spørger om det økonomiske Resultat af Fagforeningsbevægelsen.

De nysomtalte Momenter danner ogsaa den naturlige Forklaring paa et Fænomen, som vi netop i de allersidste Par Aar har været Vidne til, og som har en ganske modsat Karakter: Købstædernes Aftagen i Indbyggerantal. Livets almindelige Dyrhed, navnlig Huslejens Højde, den udbredte Arbejdsløshed, Vanskeligheden ved at faa Lov til at passe sig selv og ved at arbejde sig frem ved egne Kræfter — alt dette har gjort de tilstrømmede Landboere trætte af Opholdet i Byerne. Disse har naaet et Overmættelsespunkt, og Reaktionen er indtraadt. Fagforeningsbevægelsen i Byerne har sikkert kulmineret.

For vore Fagforeningers egen Skyld maa man beklage, at man ikke kan tillægge dem nogen højere eller bedre Betydning i økonomisk Henseende, end det her er paavist. Der er jo dog ingen, der tvivler paa eller vil nægte, at Fagforeningerne i flere Henseender har deres Mission. Saa meget beklageligere er det, at man paa et meget væsentligt Omraade maa erkende denne Mission uopfyldt eller vanrøgtet; og man maa ønske, at Fagforeningerne vil forstaa at ændre en Politik, der ikke fører til, men snarere fjærner fra Maalet. De og deres Venner er saa ømtaalelige overfor Kritik. Maatte de dog engang erkende, at Kritik ikke behøver at betyde Fjendskab. Maatte man forstaa, at et er at nægte Fagforeningerne Eksistensberettigelse, et andet er at paatale Misgreb, øjensynlige for alle, som ikke er eller vil være blinde. Maatte man først og fremmest forstaa, at det, som det i første Linie gælder om, er at indskrænke Fagforeningerne til at være faglige og at befri dem for alt, hvad der smager af det politiske. At dette sidste maa bære Hovedskylden for uendeligt mange Misgreb og Misforstaaelser — navnlig i Forholdet til Kapitalen — Misgreb, der har kostet Arbejderne Millioner og atter Millioner af Kroner, det er der ikke den allerringeste Tvivl om.

H. L. Bisgaard

HANS E. KINCK

Hans Ernst Kinck er nogle og tredive Aar, hvoraf de ti sidste falder paa Forfatterskabet. Før han skrev Bøger, havde han studeret Filologi, navnlig nordisk, og faaet Accessit for en Afhandling om Forholdet mellem Eddadigtene og Folkeviserne. Det er — kan jeg fortælle danske Læsere — hans eneste Lighedspunkt med Oehlenschläger. I disse halve Snes Aar har han skrevet en halv Snes Bøger, som har været for stærk Kost for Publikum; det finder, at Indholdet er raat, Tankegangen uforstaaelig, Sproget saa norsk-nork, at vi ganske almindelige Nordmænd har lidt svært for det. Kritikken har rost ham, stadig med Prædikatet *intens*, men naar han kommer med sine Romaner, bliver han ogsaa svær at forstaa for Kritikerne. Nogle ønsker, at han vil blive klarere; men Kinck vil det ikke; og det er lykkedes ham ikke at blive klarere. Altsaa køber Publikum ham ikke; men ingen tvivler om hans Begavelse, allermindst hans Forlægger, som trolig holder ved ham. Det er hans ydre Stilling i korte Træk.

I

Hans Kinck er født paa Vestlandet, men er af østlandsk Familie; hans Fader er Distriktslæge i Hardanger, det „underdejlige", hvor

gammel Kummer ved at stemmes
i Naturens blide Toner
kan bedøves og forglemmes.

Saa synger Wergeland — det er Turistbegejstring, som steg ham til Hovedet. Og Turisterne strømmer til og citerer og føler

Wergelandsk Henrykkelse, og Hardangerfolk føler med Velbehag Turisternes Penge klinge i Lommen. Hardanger, det er egentlig talt flere Verdener. Det er først Fjorden og Stranden med Gaardene en god Bakke op fra Vandet. Det er den bevægelige Verden; det som sker, foregaar der. Fjorden kan ligge sommerblank eller hives op og ned i krappe Bølger under Høstvindens Kast, Himlen kan ligge klar med underligt Fjernsyn over Snefjeld langt borte, eller Taagen kan suge sig tæt om Liderne; men et er sikkert, Dampbaaden naar frem i rette Tid. Om Sommeren med Turister med vide Knæbukser og Bjergsko, og Handelsmanden staar færdig og speaker english og bringer dem hjem som Bytte til Handelsstedets Hotel. Og om Høsten er det Aviserne, Skibet bringer; da politiseres der, da er det Folkehøjskoledannelsen, som fører Ordet med sin Bondekultur, og da sikres de bomfaste Bondevenstrevalg. Og man lytter med Velbehag til, hvor Storfolket gaar omkring med Højreharme, Præsten med kristelig Mildhed i sin Hovedrysten, Doktoren fræsende af konservativ Ilsindethed. Det er Emnet, naar Folk samles paa Handelsstedet og Passiaren gaar. Her har Raskhed, Munterhed og Snobberi hjemme, og gildest er det, naar man bliver akcepteret af Storfolket, naar Kirkesangeren bliver buden til Aften i Præstegaarden for at tale om Missionstidende, eller naar Doktor og Foged lader sig byde til Kortlag hos Handelsmanden og smager ivrig paa hans hjemførte Whisky til den lyse Morgen. Det er en broget Verden dette, og Grænserne er skarpe. Storfolk er Storfolk, Bonde er Bonde, Husmand er Husmand, Fant er Fant. Ingen Vej fører fra det ene til det andet, end ikke Pengene giver Plads i den højere Verden; man bliver i det mindste rynket paa Næsen af eller Anledning til en livlig Udveksling af Blikke. Men Banen fremover er sikker, Husmanden vil frem som Handelsmand til Bøndernes Kreds, Bonden vil frem til Storfolkets. Det er bare Fanten som vil være Fant.

Men gaa saa op til de øverste Gaarde i Bygden eller til et Sted i Fjorden, som ligger borte fra Dampskibenes Anløbssted. Da har vi en hel anden Verden. Her sker intet, her bare slides og slæbes Aaret rundt. Her maa hver Skilling spares og hver Plet Jord møjsommelig udnyttes af den, som er dyrket fra før; thi at bryde nyt Land er for kostbart. Det er, som al Bevægelse dør bort, man kommer ikke af Pletten, og fordi man ikke kommer af Pletten, forfalder Husene, staar graa uden Maling, uden Tjærebredning; og hele Stellet gaar sin oldærværdige skæve Gang. Her er

man givet Naturmagterne helt i Vold; hver Storm, hvert Tordenskrald klinger vældigere efter i Sindet, fordi der er saa langt til Folk. Her sidder der endnu gammel Overtro fast. Sindet har endnu sin gamle Naturreligion; alting forekommer det mystisk og de gamle Vidunderberetninger bliver levende, naar Skodden suger sig klam om Gaarden og man sidder med skræmte Sind i det tomme Halvmørke og lytter efter Lyd, som ikke høres, eller naar Husene gir sig i lange Støn efter Stormstødene eller det tusser og tasser oppe paa Mørkelofterne i de lange tavse Vinteraftener. Dér faar alt levende større Magt og Mening i Stilheden, hver Lyd synes varslende. Her lever man sig ind med den tavse Natur, forstaar, hvad den vil sige, og man føler Skovens dæmpede Sus og den kolde Sno, det stadige kolde Luftdrag over Stenuren, leve inde i ens eget Sind, naar det bliver mildt eller haardt.

Over alt dette ligger Højfjeldet. Det er lukket om Vinteren; da ejer Troldene det; derfra kommer de barske Vinde med Sne og svidende Sno. Men naar Sommeren kommer og Folk skal paa Fjeldet, da faar det Glans af Liv over sig. Fjeldluften er saa let og sval, Sener og Muskler spændes, Blodet faar Fart gennem Aarerne. Gamlingerne, som kommer op paa Vidden, føler sig vilde som Unggutter. Det gaar Hallingkast i Hallingkast, Raab og Banden og Brændevin, Glimt i Øret af Liv, Lyn i Øjet af Hidsighed ved ringe Anledning, Glans i Øjet af Minder fra den første Jente, de elskede der borte paa Sæteren, da de gik til Præsten. Det synes ikke længe siden, for Fjeldet sletter ud Aar. Og Fjeldet er alle Mands Eje, Fjeldet har Lyng at hvile i for alle, Fjeldet har Sten at hoppe over for alle; Fjeldet gør alle til „Kar“ igen, undtagen den, som aldrig har været „Kar“, men bare har „knuslet“ med sine Penge; Fjeldet er Minder, Fjeldet er Rus, Fjeldet er at leve lige ud af det, som ruller i Blodet. Fjeldet lader Øjet se ud over alle Afstande, saa de svinder; Fjeldet giver Dig sin Magt, saa Du føler bare Dig selv, eller Fjeldet tager al din Magt, saa Du føler bare Stenens Øde, Sten i Bjerg og Sten i Ur, Sten under Lyngens Rod.

Slig er Kincks Hjembygd: der er Latter, der er tavs Lytten, der er Rus af Livsfølelse. Og bag det er der Fjeldvidder, hvor Menneskene bliver til intet og hvor Naturen er den ene mægtige.

II

Denne Hjembygd, det er Kinck. Den har Plads for alle de Ejendommeligheder, i Kraft af hvilke han er Kunster; ja, den

kræver dem. Og han har viet den sit Forfatterskab, har aldrig forladt den. Fra den gaar alle Traade ud, til den vender alle Strømninger tilbage. Selv hvor han skildrer Livet i Kristianias litterære Kredse eller mellem de skandinaviske Kunstnere i Rom, føler man bag det hele Tonen der vesterfra. Og naar han en enkelt Gang maner frem Billedet af Østlandsbonden, med det aabne, sikre Blik, det drøje Ord og den brede Latter, — det er rigtig godt truffet i Vaarvinden gaar i det grønne i hans sidste Novellesamling Vaarnætter, — da mærker man som en Modstrøm under det hele, en Higen mod en Forherligelse af det modsatte, det brændende, forskræmte fra de trange Vestlandsdale, — det som et forskræmt i sin Brand og brændende i sin Forskræmthed, den skælvende Lue, der skyder hastig flammende Blus. Kinck har næppe gjort noget saa mesterligt som Bodegascenen mellem Ragna og Arkitekten i denne Fortælling, en Elskovsscene, hvor Ordene er grovt ligefremme og Følelserne undseligt bortgemte, — og som derfor faar en dragende, hemmelighedsfuld Magt. Den er da ogsaa blevet uberørt af Publikums og Kritikernes Forstaaelse; enkelte anmeldende Publikumsmænd har selvfølgelig haft fat i den, for de grove Ords Skyld, og for dem, som bare forstaar Ord, maa den ogsaa tage sig ilde ud.

Fra sin første Fortælling har Kinck været sig selv; men der gik et Par Aar, før han blev hele sig selv. Der skal Tid til alt, og Kinck maatte skrive et Par Bøger, før han rigtig naaede ind i sig. Og det var, som han i Førstningen heller ikke havde hele Hjembygden levende inde i sig. Det var Menneskeskildrer, han vilde være — det har han for Resten altid villet være — og derfor begyndte han nede hvor Menneskene boede og hvor Gaardene laa; hans Kunst traf dem der, hvor de naturlig var at træffe — nede ved Stranden.

Han havde en god Del Medlidenhed med de fortrykte og en god Del Satire mod Smaaligheden til at begynde med; hvem har ikke det, naar man begynder sin Forfatterbane nu til Dags? — men det hindrede ham ikke i at tage fat paa sin Menneskeskildring med naturalistisk Haandfasthed; der laa nok Tendens i hans Bliks Retning; men han saa' uden farvede Briller. Saadan er hans to første Bøger, Huldren og Ungt Folk.

„Huldren“ er Bygdens Paria, haanet og jaget af andre Børn og pryglet af Moderen, saa han bliver forskræmt inderst inde og ligesom bare tør leve i Fantasien. Han tyr til en halvgammel

Pige, Gurina; dér er der Fred for Prygl. Da han saa vidt er voksen, bliver der et Kærlighedsforhold mellem dem, og dér er det ogsaa, som det hele hviler paa en Fantasiens Grund. En Kveld faar hun ham ind fra Uvejret uden for Sæteren, faar spist ham mæt, varmet ham ved Ilden og draget ham ind i sine Arme. Det kommer saa uforvarende, han havde aldrig tænkt paa, at hun var Kvindfolk, men det tager ham saa overhændig „som en Fos løsner". Ud paa Høsten dør hun; han hører det, mens han lytter til Sladderkærringernes Hvisken: det er nok flere, som dør dér, siger de. Det gaar rundt for ham; Kjærringerne synes ham som to stygge Fugle, der hakker i ham; men saa med ét kommer Tanken over ham, at han er Far; den løfter ham op; let som en Fjer iler han til hende, banker paa Ruden, — netop som Livet slukner i hende. — Saa staar han alene, evig utryg, evig i Kamp med Bygden, med dens Haan og Fnis. Han vil imponere og være stor paa det, hamrer som Smed, saa Gnisterne spruder; men han er inderst inde forskræmt, arbejder usikkert; derfor bliver det, han gør, ikke noget, som duer. Hans Sanseliv faar ham til at smelte, gør ham saa voldsom og klodset, og naar han saa bliver haanet bort, tager han ræd til Bens, og saa fylder alt ham med Væmmelse. Han bliver sindsyg, og da han kommer fra Asylet, er han sluknet; det er bare Mindet om Gurina, han lever paa, til han dør en sur og kold Høstkvæld. Hjemløs er han i Livet, og Livstrangen er hjemløs i ham selv, flakker vildsom omkring i hans Sind og opløser ham som Karakter.

I Ungt Folk opløses ikke Karakteren, den forhærdes og tørker ind. Sjurd Bjørntveits Far har hængt sig og vesle Siri Teigeland er død fra ham, da de gaar til Præsten. Alt som er blødt i ham er dermed kvalt, og han bare vil frem, vil bort fra den fattige Bjørntveitgaard oppe i Fjeldet. Den sledske Teiglandsgutten er efter ham og ægger ham, og saa bliver der Kapløb mellem de to, Sjurd tager kraftige Skridt fremover og Jens Teigland glider saa glat, er flink paa Seminariet, bliver Lærer og faar Præsten med sig, fordi han forlover sig med Indepigen i Præstegaarden, snakker mildt og fromt, folkeligt og blaaøjet Venstresnak til Folk, saa de bliver glade og rørte og stemmer paa ham. Sjur lægger haardere i Vej: han bliver Handelsmand og snyder frejdig, sætter en Nat Ild paa det hele; men slipper fra det. Gifter sig for Penge, gjør sig vildt radikal for at imponere Bygden som Overbevisningshelt; kommer i Lag med Storfolket og gjør halv højre om i

den Anledning naturligvis; hænger sig i Halen paa dem og er ikke rigtig til at faa væk. Ja, han gør saagar Lykke hos en af Storfolkets Frøkener, men det bliver til intet, for en Lystyacht kommer forbi, og saa har Sjurd bare Øje for Lorder og Ladyer. — Frem vil de begge — disse to, bare frem; og en Regnvejrskvæld træffes de alene og da skræpper de op for hinanden om alle Skurkestreger. Sjurd truer og haaner og Jens giver Svar. Saa staar de, med Øjnene gnistrende mod hverandre gennem Mørket og Regnen, færdige til at fare løs paa hverandre. Teigland bøjer af og Sjurd siger: „denne Regn gør godt for Landmanden.“ „Ja, svares der, den kommer saa stilt.“ Quieta non movere!

Der var intet i disse Bøger, som gik ud over den naturalistiske Romans Ramme: Medlidenheden mindede om Amalie Skram, Satiren om Kiellands Kølighed og om Garborgs kunstneriske Intensitet, — de var her til Stede i en underlig Forening. Sproget havde nok en ny Kraft, Skildringen en stakaandet Heftighed, Forfatteren lod sine Folk handle efter pludselige Indskydelssr og førte os ind i det instinktmæssige af deres Sjæleliv og dvælede ved den underlige aprioriske Forskræmthed hos Huldren, den underlige aprioriske, evig opblussende Heftighed og Trods hos Sjurd. Men de var i det hele fuldt forklarlige.

Det var derfor forbavsende i Kincks næste Bøger — to Skissesamlinger: Flaggermusvinger og Fra Hav til Hej (1895 og 1896) — at se Romantikken slaa ud i fuld Flamme. Naturmagten i disse Skisser er betagende. Det er „Felen i vilde Skogen“ der spiller et Liv frem, og tager Magten fra Torstein, medens Tonerne stryger ham forbi med skiftende Billeder, snart lyst og fint, som dampende Dug over Kjærulds hvidt, snart i vilde Fosser, som Fjordens Braadsøer, som fygende Sne over Fjeldmyrens Is. Han kaster Felen, stormer ud, hujer og hujer, det flimrer for Øjnene — det er store Flader af Sø, som vælter sig i Solguld; — nedenfor Troldberget finder Konen ham liggende i Sneen. Det er Vildskab som i Tomme Reder. Thorbjørg, den femten-sekstenaars Jente, ser Bryllupsbaadene fra Storgaarden nede paa Fjorden. Han Sven holder Bryllup, har sveget hende for Storgaardsjenten. Hun styrter ud i Vaarkvælden, op i Skoven; hun ser intet, lugter intet uden Vaar, som gror, som yngler. Hun klyver op i et Træ, river Fuglereden ned, grønne Smaaæg triller ud. Saa til næste Træ, det er som æggende Spænd i hver Sene, hed Prikken i hver Aare. Rede for Rede røves, Æg knases og Unger flakser hjælpe-

løst for Foden, hun træder dem ihjel, alle. Fugleskrig skærer gennem Luften, der er som Lyn i hvert Fugleøje, hidsige smaa røde Næb gaber hende i Møde, det trykker som en Ildring om hendes Hoved. Rædselen tager hende; men hun ler og river, træder i Knas de sidste Æg. Og hele Skoven bliver forbitrede Fugleskrig for hende. Dette sætter sig fast hos hende. Hun bliver selv som en æggende Haan, lokker og jager alle Bygdens Unggutter, der drages i Flok mod hende i Danselagene. — Og saa lokker hun til sidst ogsaa Sven ind i Dansen. Med Ord og Nyn haaner og æggerhun og drager ham med, det bærer af Sted over Sten, gennem Krat ned paa Hammeren, der styrter sig ret ned i Fjorden; dér dør Ordene i Hvisken og Stilhed. Han kravler igen op paa Hammeren til de andre, og forsøger at le; men hun farer fra dem over mørke Skovstier — føler sig høj, højere end Menneskene, højere end selve Skoven. Og hun hører atter Fuglesværmen om sig, Sværmen af rasende smaa, af bittesmaa ildrøde Næb, det fræser, det ilskriger, saa det skærer gennem Skogen.

Det er Vikingeblodet, som rører sig her, der er Trold i Menneskene; de er ikke længer bunden inden for den naturalistiske Romans Grænser. De suger Vildskab af Hej og Fjeld, de vil hævne sig paa selve Skoven. Det er ikke Gaardmanden og Pladsjenten længer, de er Naturvæsener, vilde, onde Naturguddomme, der rummer i sig alt, hvad Naturen har af stridigt og stejlt, der gaar Bersærkergang mod alt levende paa deres Vej. Det er ligesom Kinck her er naaet frem til en ny Dybde i sit Talent. Handlede hans Skikkelser før under Instinkter, saa er det her, som Instinkternes Magt gaar over alle Bredder, og det er netop dette Instinktliv, som har faaet Fart og Flugt i hans senere Bøger, det er det, som han elsker som Kunstner og som Menneske. Jo mere et Menneske handler lige ud fra sine Instinkter, des mere faar det Poesiens Glans over sig. Det blev netop i Forholdet til Instinkter og instinktsmæssige Handlinger, han vilde skildre Menneskene. Og saa gik der Trold i dem alle for ham.

Ogsaa til en anden Side overskred Kinck Virkelighedens Grænser — som Karikaturtegner. Hans Humor kom tidlig frem som en Mark Twainsk Overdrivelsesleg. Af den Slags er Skikkelser som Mikkel, der ligger i Modvind om Søndagen, og da han og Per har lettet paa Brændevinsdunken, giver sig til at save Ved midt i Højmessetid og siger barsk til Vorherre: „Er du kontrari med Vejret, skal vi ikke spare paa Synda heller“, — Resultatet bliver

at de drikker sig saa fulde at de delibererer om, hvor de befinder sig i Fjorden, akkurat da de sejler Bougsprydet ind gennem Sjøbodens Loftsvindu ved Bygden derhjemme. Men der er mere end Mark Twain; der er en Foragt for Menneskene, som prætenderer at være fornuftige Væsener og dog lader Dyret stikke frem gennem alle Fornuftens Flærer, og der er tillige en Glæde over, at Menneskene trods al Fornuft dog alt i alt maa være laadne Bæster alligevel. Løjerne bliver en anden Vej frem til Trolden i Menneskene.

Trold blev det paa begge Kanter; saaledes ser Kinck Menneskene, saaledes skildrer han dem. Det gik nu i Smaafortællingerne; der lod man sig rive med af Naturmagten og Humørets boltrende Kaadhed. Men saa gav han sig til paa samme Maade at skrive Romaner! Ja, Kulturromaner! Det var Sus fra Dekadentperioden i 90erne, Hugormen fra Jobbetiden (Gründertiden 1896—99), det var en Roman fra vore Bedsteforældres Tid, Fru Anny Porse, fra Emhedsmandsvælden i 1840 Aarene. Saagar et Drama Mellem Togene med det Tip-Topmoderne Tema: Sædelighedskrav og Arbejderstreike. Og al Slags Kultur og al Slags Standpunkter skulde opløses i Instinkter, skulde være et uvilkaarligt Sus i Sindet — saa kalder Kinck det. Og dette Sus var saamænd ingen sagte Susen; den kom som Stormkast gennem Blodet, brød ud i voldsomme Handlinger og Ord, — Kinck sparede sandelig ikke Kræfter. Over for slig brutal Virkelighed spurgte man efter Motivering, og saa fik man kun dette Sus. Kinck gav Publikum et Pusterum, det fik en Skissesamling, Trækfugle (1899), der saagar blev solgt. Den handlede om Kunstnerliv i Italien og karikerede hans Landsmænds Snuseri ved den store Kunst og ved Sydens aabne Usædelighed. Portrætterne var ikke fri for at være ret kendelige, der vejredes Skandale og saa gjorde denne Bog mod Snuseriet sin særskilte Lykke netop hos Snuseriet. Men Bogen var god nok; i dens forskellige erotiske Skildringer kom det instinktive til sin Ret; i Kærlighedslivet var den uvilkaarlige Bølgen i Blodet, fra det begyndte at banke i de første Ungdomsoplevelser, stærkere end alt andet. „Chrysanthemum“ har først kastet sin Kærlighed paa en halvgammel Adjunkt. Saa kan hun nok betages af den unge Faun af en Maler. Og hun kan nok haane Gamlingen, naar han kommer og kræver sin Ret der, hvor Ret kun er Betagelsens Magt. Men hendes Blod har først banket mod en Gamling og — saa Godnat alle mine Fauner! Gunnar Heiberg skrev i Verdens

Gang, at Fortællingen vilde faa Plads mellem vor Litteraturs klassiske Værker. Og ved Siden af den ragede i Vejret „Renaissance“ — Historien om Bygdekunstneren, der havde skaaret Livsangstens Billede i Træ som et vanvittigt Barneansigt, der dør; et vegt, stirrende Smil mod Solen. Det er skabt lige ud af hans hede Følelse som i en Slags Besættelse. Men saa i Syden gaar det op for ham, at Kunsten maa hvile paa en klar Idé, og grunde sig paa sikker Beregning — saa tvinger den Masserne under sig. Og saa skaber han Menneskeaandens Heros, der sejrer over Livsangstens Drage, et Værk, hvori der er Idé og Klarhed — det er efter Kinck: Værkets „Aareladning for Stemning“. Derpaa faar han Verdensry, derpaa gaar han selv til Grunde, fordi han har forkludret det, som var hans Sjæls Inderste. Der ser I, I Kritikere — I er Antikfuskere, som vil Klarhed! Jeg Hans Kinck, er Germaner; jeg vil Intensitet og hader Klarhed! Ned med Rafael og Michelangelo! Leve Rembrandt!

III

Intensitet, Uklarhed! Allerede fra først af findes de i skøn Forening i Kincks Stil. Ikke bare i den Forstand, at den var saa hardangersk norsk, at den faldt en almindelig Østlænding svær at forstaa. Den førte os lige op til Hardangerbygden, saa det slet ikke var nemt at klare sig, naar man var en sølle Kristianienser. Kinck har været strid i at holde fast ved denne lokalnorske Stil, — den for os Kristianiafolk letteste og for danske tilgængeligste af hans Bøger er vistnok „Trækfugle“.

Men hans Stil er intens uklar, ikke bare over for vore svage Sproghoveder. Man føler stedse, at Kraftfylde er for hans Stil = Ideal; jeg tror gerne, han vilde forklare sig derhen, at en Forfatters Stilkunst er lig Summen af de Sanseindtryk, han kan byde. Derfor myldrer der af kraftige Hovedord i hans Stil; de støder haardt imod hverandre og slaar alle Forholdsord i Knas, saa alt, hvad der kan komme væk af Pronomener og Artikler, Præpositioner og uselvstændige Verber og lignende skrøbelige Væsener, tager Flugten. Men dermed er tidt Klarhed og Ro borte; Stilen bliver et rastløst vekslende Spil af Handlinger og Billeder, og der kommer noget nervøst over selve Kraften.

Noget lignende er Tilfælde med Kincks Skildring. Den gaar løs paa Virkeligheden med den mest konkrete Intensitet, vil give Billedet helt bestemt og rent bogstavelig tro; betegnende er, at

hver af Personerne bruger sit Maalføre: Embedsmændene Bymaal, Bønderne Egnens Maal og Seminaristerne „knoter“ ɔ: anstrenger sig for at tale Bogsprog. Først fra dette sikre Virkelighedsstandpunkt kunde Kinck digte; han maatte have rent naturalistisk Grund under sine Fødder. Men saa fanger hans Øre i dette Virkelighedens Sprog dulgte Klangnuancer, som aabner Perspektiv ind over Menneskedybder. Naturalisten og Romantikeren dækker hverandre her, og det er ofte Tilfældet hos Kinck. Hans Iagttagelsesevne er skarp og den følges af en romantisk Bisans, et „Bagsyn“ ind over mystiske Indflydelser fra Ættedrag og Naturstemning. Alt bliver konkret, og dog faar det noget svævende mystisk ved sig.

Saaledes taler han ikke om Følelsen, men viser os Billedet af dens Udtryk; det er som han omsætter i Praksis Langes bekendte Teori, at Sindsbevægelser er Karnerve-Sammentrækninger og -Udvidelser. Sjurd Bjørntveit sidder i Skoletimen, mens de gennemgaar det 5te Bud, Skolemesteren snakker for Jens Teigland om Selvmordere og alle Børnene skuler hen paa Sjurd, hvis Fader har hængt sig; „han følte stramme Striber langs Læbekanten“. Disse saa bestemt tydelige, stramme Læber har alligevel noget mere svævende ved sig, end om Følelsen, der laa til Grund derfor, var nævnt; for da havde man befundet sig i en af Forstanden afgrænset og rubriceret Tilstand af Sjælslivet; men bag denne Stramning om Munden mærker man en hel Guttesjæl i bølgende Oprør og en hel spirende Manddom i tavs Trods.

Stadig lader Kinck saadanne fysiologiske Foreteelser træde i Stedet for Følelserne, ja, de bliver hos ham mere end bare Følelsesudtryk. For det er slige Træk, som vi ser og mærker hos Menneskene; deres Væsen præger sig for os i deres Minespil, i Bevægelser, i Ord, som de ganske uvilkaarlig vænner sig til at bruge. I saadanne Ord og Bevægelser, i saadanne Miner virker deres Væsen paa os, og det er først og fremmest mod dem, at vort Sind reagerer. Naar Herman Ek i Sus tænker paa sin Moder, er det med Had og Forbitrelse; han forbitres, idet han ser for sig den stride Ryg og de stramme Læber. Han føler, det er Skipperblodet i hende, fra de haarde Sjøulke, der tvang Mandskabet til at lystre. Og det staar for ham, hvorledes Ryggen blev stridere og Læberne strammere, hver Gang der var en Glæde mellem Børnene, som hun ikke havde sat paa sit Program, — hvorledes dette stramme Træk om Læberne kom som en kold Hverdag over Glædens Jubel, — hvorledes denne Ryg rettede sig i Vejret som en

tvingende Magt mod de voksende Barneviljer. Under denne stride Rygs, disse stramme Læbers Tegn, bliver hans Forbitrelse levende; det er dem, han ser, dem, han hader. Det er som Kinck her udvider Langes Teori; Minerne er ikke bare Sindsbevægelsen; de er selve Begivenheden. Danske Læsere erindrer sikkert et Sted i Goldschmidts Ravnen, hvor der fortælles om en Skuespiller Becker og hans Hustru. Hun føler sig krænket paa mange Slags Vis; men hun kan dog holde det ud, for hun ser stedse hans Ansigt fra Forlovelsesdagene for sig. Men en Dag efter en Scene pakker hun sine Sager og gaar fra ham: hun har set et andet Ansigt. Paa samme Maade er det med Kincks Personer; det Ansigt, de ser, — det er paa det, de lever og dør, forenes og skilles.

Saaledes bølger Ytringsform mod Ytringsform i evig Bevægelse i Kincks Kunst; men man maa ofte gætte sig til, hvad de er Ytringer for, hvad de egentlig betyder. Det er som Luften er ladet med Elektricitet og Glimt skyder mod Glimt; men han viser ikke, hvad de elektriske Poler er ladet med, det maa man forstaa af Glimtene. Saaledes bliver Kinck en anstrengende Forfatter for den, der vil forstaa ham, og Læsere, der ikke ynder Anstrengelse, kommer let til det Resultat, at det hele er noget sindssvagt Tøjeri.

Den samme Rolle, som det umiddelbare Minespil har i hans Skildring, spiller det umiddelbare Instinkt i hans moralske Verden. Et Menneskes sande Moral er gaaet ham i Blodet — Moral, som ikke er gaaet i Blodet, mener Kinck, er bare Skaberi — Moral er kun de umiddelbare Instinkter. Deres Kraft, deres Sundhed, deres Frihed elsker Kinck, og hader, hvad der vil ødelægge og hemme dem. Kraften, som er opsamlet, kunstig ophobet ved Træning er for ham uden Værd, fordi den hviler paa Livstab, Indskrænkning af de fri Instinkters Liv. Kækkere og sundere end den trænede Præmievinder i Skiløbet er al den overgivne, drukne Mængde, der tumler sig vildt hjem over mod Byen efter Holmenkoldagen: Sportens Kraftopvisning bliver derfor en Latterlighed. (Efter Stiklestadslaget i Vaarnætter). Og er det en saakaldt „stor Sag“, hvorefter Instinkterne skal tøjles, saa bliver det hele først ret latterligt; Livssaften surner i Mennesket, naar Instinkterne ikke faar raade — der er megen moralsk Indignation, som kun stammer fra slige surnede Livssafter. I sunde Sjæle vil Instinkterne være de sejrende, trods al moralsk Højhed, Civilisation, Menneskehedens Fremgang eller andre overvældende Straamænd, der stiller sig i Vejen for det. Det gaar ikke an at „nytte Dønningen“ — benytte

Bølgens Bagslag! Havet er frit og Mennesket ligesaa! Det bedste i os „gaar ikke i Tog“. Derfor blæse i alle store Opgaver og andet stort og leve de sunde oprindelige Instinkters alle glade Fauner! (Mellem Togene.)

IV

Ragna er ude fra Udskærene, hvor de svære Høststorme raser i mørke Nætter. Da skælver Hjertet i Brystet paa Faderen og paa hende, og da stiger Mindet op hos ham om, at han sparked sin Far af Baadhvælvet for at faa sikker Plads selv. Men han ler højt paa Trods: „Var dette noget!“ Midt i Latteren ser hun, at Læberne er hvide. Saa farer hun om i Uvejret, søger ned til Koen og staar hele Natten og klør den i Hovedet; og naar Faderen kommer, jager hun ham bort med skingrende, hidsig Røst. Slig vokser hun op i Rædsel og Trods. Da hun saa bliver stor, kommer Længselen til. Hun mindes Gutten, hun var glad i, da hun gik for Præsten der inde i Fjorden. Hun venter han skal komme, i Længselen stiger „Sinnet“ op i hende; hun længes efter Folk, bare for at sige nej. Og en Høstnat hører hun en Baad skure mod Stranden, nu er han der for at hente hende. „Med ét mærkede hun, at Brystet var buet og spændt, Hofterne runde, Ansigtet fuldt af Glæde, som stak i Øjne og Hud, som det var ved at bryde ud røde Flekker noget hvert Sted; skært og skælvende, frodigt og frisk som dugvaad Vold i Morgensolens første Møde.“

Der lød Trin i Sandet.

„Jeg vil ikke gifte mig,“ raabte hun mod ham og spændte i Bakken med Taaen.

„Hvad vil du ikke, Ragna?“

„Jeg vil ikke gifte mig, hører du,“ hun skyndte sig hjem til Fjøset (Kostald), klør Koen og klemmer sig ind til den, staar og lytter til Aareslagene, som han ror hjemover igen. — Hun vidste ikke, hvorledes det var gaaet til, men hun blev saa „sint“, da hun mærkede Glæden inden i sig. (Høstnætter i Samlingen Flaggermusvinger).

Det er et Billede af, hvorledes Kinck ser Livets Spil. Alt synes at føre mod Maalet, Tanke, Plan, Længsel, — saa kommer med ét noget farende inde i En, som man ikke selv véd om, og det tager i Øjeblikket Magten og bliver det afgørende. Det kan være tilbagetrængt og der er dæmmet for det; men der, hvor alle Kræfter

kommer i Bevægelse, kommer det med, bryder frem som en vild Fos og bliver uimodstaaeligt. Thi det har i sig en Magt, som er vældig, netop fordi den er dunkel. Det har sin Magt fra Naturomgivelsernes voldsomme Kraft; det er en Stormflage fra det hylende Høstnatvejr. Det har i sig Magt fra det, som har bidt sig ind i Sindet, og er blevet saa meget vildere dér, fordi der stedse er lagt Tavshed og Mørke over det; det er Udbruddet af al Trods, der sættes mod Rædslerne, af al Haan over for den Angest, der viser sig under Faderens skrattende Latter. Det har sin Rod i en skjult Slægtsarv.

I Regelen er dette noget ondt, et Udslag af en Ødelæggelsesdrift, som vækkes ved en rent tilfældig Omstændighed. Herman Ek ser som Barn en stormslaaet Fugl ude paa Klipperne; han vil tage den og pleje den. Men den flygter ræd, han vil jage den ind i en Gang. Saa skriger den, et stygt Skrig, saa stygt, at han aldrig havde tænkt det muligt, at et saa lidet Næb kunde skrige saa stygt. Saa vaagner med ét Ødelæggelselsesdriften hos ham. „Han sparkede efter den, hoppede op paa den, traadte og tramped; han knuste Hovedet med Hælen. Det var ikke nok, han blev ikke fri for den stivnede Vrede i Fugleøjet, — det var stort som et Menneskeøje, videde sig underlig ud, trak sig sammen. Han blev gaaende inde i Gangen, traadte paa Øjet i afsindigt Raseri.“ Men saa tager den jagende Angest en hel ny Vej. „Bjerget under Fyret var blevet barere efter dette, det lyste ikke i Solen ligedan som før. Der var en anden Slags Vrede til i Verden, end det, han kendte fra før. Han gik og studsed: havde Fugleøjet set noget paa sin Rejse gennem Stormen? Han ledte og var hemmelighedsfuld. Fuglen maatte have sat Spor og Tegn i selve Stenen! Han gik og var ræd paa sit eget Bjerg.“ Og han faar ikke Ro, før han blive hentet hjem til Hønsehuset og faar klappe og stryge Rugehønen.

Det er netop dette ved Menneskene, Livsangesten, Livsusikkerheden, som ægger og som kuer, der interesserer Kinck. Netop dette stridende, bølgende i Menneskenes Sind, dette som kan tage saa mange Veje, som kan blive til ilter Handling og til en underlig forskræmt Sitren, — netop dette er det Kink elsker hos Menneskene, Spillet mellem Livsvilje og Livsangest.

Derpaa er de to sammenhængende Romaner Sus og Hugormen bygget. Herman Ek har faaet sit stride Sind fra Moderens Skipperblod i sig, men ogsaa Faderens drømmende, forsagte Natur

med Længsler „ud mod de mange". Barneaarene har opdæmmet og samlet Trodsen i hans Natur, og naar Glæden kommer til ham, kommer den i en Rus. Bare en Gang er disse Naturer kommet til Forsoning, inde under Moens Sus, hos den hvide Pige. Der gaar der Ildsluer gennem hans Aarer. Der rykker Krampegraad gennem hans Sener. Moen er som et stort Sind, den tænker, det er tungt at leve. Den tager ikke Magten fra ham som Menneskene, dens Sus løser de haarde Baand, sejler af Sted med de onde Minder, med Far og Mor og med Hjem, som lette Frødun; han selv voksed og var alene til.

Saa kommer han ind til Kristiania som Student; det er i Ottiaarene, der er i Færd med at svinge over mod Nitiaarene — Diskussioner, Debatter, Spencer og Zola; Landets Stordigtere, der løser Problemer og stiller Problemer i deres Kunst og deres Bladartikler — Menneskene er intet, Meningerne er alt. Han gribes af Stormen og Staahejet. Det samled ham, det rensed Sind, det spændte Vilje. Livet var frisét, uden uklar Sus, uden saar Helg; Livet var Lys og Strid.

Men han længes efter det, som er bag om dette, han finder ikke sig selv, han finder ikke Menneskeliv i de fast krystalliserede Meninger. Han er i vild Drengeustyrlighed sprunget sig ind i Tjørnekrattet; nu er hver Mening som en Torn i hans Sind, og neden for Foden ligger Ormen og hvisler.

En Aften gør han Oprør mod det oppe i Studentersamfundet. En Kammerat af ham, Bondestudent fra samme Bygd, har talt, talt ud fra de nye Meningers Had mod det bestaaende Samfund. Han synes Herman Ek et Rovdyr, der leger med fine Sind. „Frisk Luft! — raaber han — Meningerne gør det goldt om os, goldt i Salen, goldt i vore Sind." — Det gør Opsigt. — En af kritiske Torne overgroet Dekadent faar fat i ham, og vil belære ham om, at det bare er de størknede Naturer, som mener, og at det er „det flydende og det skælvende, som lever". Men da han saa kommer paa deres Hybel, saa faar han, naar der læses op om Ridderjomfruer og Pager eller om Mænd, der sidder paa Parkbænke og skriver Dagbøger, stadig hører Beundrernes: „Det er det nye!" ledsaget af Kraftsatser og Eder. Tvang her ogsaa, Tvang! Og det hele er uden Saft og Kraft: „De har ikke hørt nogen norsk Mo suse," siger han op i Ansigtet paa Digteren. Og da de saa taler Dekadence for ham, saa lyder det kategorisk: „Smaapuslinger!" og han gaar sin Vej under Hyl fra Banden. Og som han

i Trods gør det af med alle Menings- og Programkammeratskaber, saa er Livsviljerne splittet i ham. Som Symbol staar her de tre unge Piger, Helene Hartung, den hvide, blaaøjede Kristianiafrøken, en Haveblomst, med urokkelig Tro paa Far og Mor, og med det sikre Svar til alt som er stygt: „Det har ikke jeg noget med“. — Saa Tordis Hval fra Kystbyen — fuld af Livsvilje og Livslyst, elskovstørstig vuggende Gang og hed i Blikket. Hendes Latter og hendes Ord gaar som svidende salt Søvand over Længslerne fra Moen; Moen — det er bare Spindelvæv om Sans og Vilje. Og hunægger og jager ham; Livet er det skvættende og det sprættende! Ind i Menneskemylderet, der det boltrer sig i et Hav af Gemyt, et Hav at Latter. Hvasse Tanker, — „men de lagde ikke Livet øde; de valgte ikke kræsne mellem Kæltringer og brave Folk, de leved deres Liv efter deres store, tøjelige Livstrang.“ Hun fører ham hjem, hjem til Trods mod Far og Mor; men saa brister det. Hun finder ikke Bund i ham; hans Længsel „mod de mange“, hans Trods rejser sig mod hende; ogsaa hun har kendt Længslen „mod de mange“. De holder Fest i Trods og Stridsind; saa styrter hun ind og stænger sin Dør. Og saa farer han ind paa Moen, bort fra Menneskene; ind i Dybet af Moens Sus, som naar længere ind i ham end Livsviljernes Rus, — ind til Hytten hvor der lugter Røg og Solsteg af Tømmeret; ud kommer den tredje Pige, som fanger hans Sind; der hviskes glad og forundret. Og der falder saa Helg over de to. „Hu-hi-huh, sa' det langt ind paa Moen. Det var som hver Sans gøs for umaadelige Vinger.“ Og hun bliver den, han fører hjem som sin Hustru.

Den danske Læser vil her sikkert tænke paa Pontoppidans Muld; men hos Pontoppidan løber det hele ud i en fuld kommensurabel Menneskeskildring; over Kincks Bog føles Strømninger fra saa meget, hvori det enkelte Menneske gaar op; der er, som man stadig gennem hver noksaa realistisk Skildring, hvert hvast, brutalt, tydeligt Udtryk (Gengivelsen er her stærkt afdæmpet) føler Sus af en Mystik, som gør Menneskene til halve Symboler, til ubestemte Kræfter, der ingen Betydning synes at have, uden for saa vidt de medvirker paa det hele.

Men som i Pontoppidans Romancyklus, saa brister ogsaa her det nationales — Muldets, Moens — Magt. Kinck viser os det i Fortsættelsen Hugormen. Aldrig er den norske Bondeverden blevet saa haardt medtaget i nogen Forfatters Skildring; den oser af Raahed og Brutalitet, den fjoller omkring af lutter Uvederheftighed,

den staar staut med gilde Fraser, „stind af store Tanker“, for at benytte et af Kincks Udtryk, den skifter Mening hvert Sekund af lutter Magtbegær og bag om det alt er den argeste Usseldom. Udenpaa er det „Dølen“ — Dalboen, der møder trohjertig og aaben, med Toner og Kvæder, og saa stikker frem Hestehandleren, som skotter efter Lejlighed til at snyde Næsten for nogle Daler. De møder Brugsejer Herman Ek saa staute og trofaste, han vil „rejse“ dem — og saa finder han straks, at de har skrevet hans Navn falsk. Hans Hustru har forsonet ham med dem, men saa føler han, at hendes Søster, i hvis blide Ansigt lurer „blaaøjet Troløshed“, sladrer hendes Tillid bort fra ham. Han støder hende bort og nu begynder en Kamp mod Dalen: han vil ødelægge Moen, han vil føre Livskraft, Arbejde, Livsvilje ind i Dalen, saa den aabner sig udad, og hele Dølenaturen maa give tabt. Fabrikspibe rejser sig ved Fabrikspibe, Vandfald bliver elektriske Kraftkilder for Maskiner, Skogen tyndes, Agerflekkerne med de hvide Arbejderhuse lyser i Lierne, og al Civilisationens Bærme styrter i fraadende Strøm ind over Dalen. Og Herskeren over alle disse Kræfter er Brugsejer Herman Ek paa Nedre Foss. Han river sig løs fra alt, hvad der binder et Menneske, fører et vildt Liv, hjemløs i sine egne Stuer. Hver Muskel staar spændt i hans Ansigt, hver Evne i hans Sjæl. Han laaner Penge ud og lægger Bygden under sig; øger Dølernes Had, ægger det, bryder hver Modstand ved Guldets Magt; gør haanende hver Moddemonstration til Fjasko for dem; driver dem lige ind i borgerlig Vanære. Men da han staar paa sin Magts Højde, da de med Had i Hjertet drikker hans Champagne ved den store Middag i Anledning af Jernbanens Aabning, — da brister det. Hadet er modnet til Forbrydelse; de sprænger Tømmerlænsen, saa Tømmeret styrter mod Kraftoverføringsrørene — og saa ligger med ét det straalende oplyste Nedre Foss i Mørke. Fabrikker og Formue synker til Bunds i Hæglandsøen. Men som Herman Ek staar og taler rasende mod Dølerne i Mørket, kender han smaa Næver tage ham stille i Haanden — Hustruen kommer med Smaabørnene for at redde Faderen. Han viser dem bort; onde Ord har skilt dem. Og da den ældste Søn næste Dag kommer med sine 17 Aars Tro og Kærlighed og raaber, at han kan reddes, ser han paa ham med et tørstigt fjernt Blunk i Øjet som en tæringsyg ser paa Vaarsolen.

„Livet knusler ikke,“ siger han stille.

Efter Kincks hele Naturel er det umuligt at forstaa Slutningen

som et moralsk Efterspil efter de voldsomme Effekter — i Folkeskuespillets Stil. Og dog er det netop det nationale, som er det mest tragiske i Kincks Syn. Ingen af vore Forfattere haaner mere Norskhedens Humbug; ingen har dybere og stærkere Drift mod det Ur-Norske end Kinck. Hans nordiske Filologi er gaaet ham i Blodet.

V

Den nordiske Filologi er blevet en indviklet Videnskab ved vort Universitet. Der har i over en Menneskealder staaet en aldrende Professor, som har vist, hvorledes vore Olddigte har sine Kilder i fremmede Folks Krøniker og Sagn, hvorledes Valhals Gudeverden har dannet sine Skikkelser paa Grundlag af Forestillinger, der stammer fra kristne Legender og antikke Myter. Og der har i over en halv Menneskealder staaet en ung Professor, som med den samme filologiske Metode har paavist, hvor sammensat vore Viser og Eventyr er efter deres Oprindelse, hvor meget der stammer fra Middelalderens Krønikesamlinger og Middelalderens Prækener; men ogsaa hvor i dem Sagnene optræder i ældre og mere oprindelige Former end den, hvori de forekommer i Sagaer og Olddigte. Saaledes er der blevet Perspektiv i den nordiske Filologi, og Kincks Blik har fulgt Fingerpeget længere tilbage end nogen anden. Sagatiden er for ham en europæiseret middelaldersk Udgave af Folkeaanden, Kristendommen en af Middelalderens Tænkning gennemarbejdet Form af en fremmed Stammes Tro, Vikingetiden en Rationalismens Tidsalder for den oprindelige nordiske Folketro; det nationales Rod ligger bag om vor Historie. Den norske Aand er ældre end Norges Rige; det er bygget paa en storpolitisk Tanke, som er avlet af Vikingekulturen og betegner Brud paa det rodvoksede hjemlige. Huldre og Haugebonde er ældre end Valhals Guder, Berserken er ældre end Vikingen. Gru for Naturmagterne og Ættens Hellighed, det er Folketroen; Bjørnevildskab og Bjørnegodslighed, det er Folkekarakterens Grundtræk.

Alle Tidsbevægelser siden, al Strøm af fremmed Kultur faar i Kincks Øjne noget koldt ved sig, bliver et opløsende Element for Folkekarakteren. Men hans Opfattelse er ikke kronologisk bunden; den Dag i Dag kan — som i Viser og Eventyr — den oprindelige Forestilling findes levende blandt Folket. „Nu havde denne Dugen med det kristne Korset vajet over Landet i ni Hundrede Aar, men der var ligefuldt endda laadne Toner og underlige

Trængsler i Folket, som ikke havde set Korset, saa ustyrlig stærke, at én skreg paa de store Ildene og satte Livet ind af bare uklar Smerte over ikke at finde dem."

Dette oprindelige „laadne" møder nu Kulturen med sine bestemte sikre Begreber og sin æggende Latter; og Latteren og det fine Lag er overmægtigt. Berserkerne med den „store Hugen" kommer godslige ned fra Mo og Fjeld til Bryllupsgaarden; men naar de ser Stasen med Kranse, som den bylærte Gaardjenten har lært, hører hendes Præketone og hendes Salmer og pæne Sange — saa er det, som om et Hvin fra en Slædemede, der skurer over bar Plet, gjalder gennem den lubne laadne Tone fra de gamle Bryllupsskikke. Og de farer løs paa hverandre og bider Øreflippen af hverandre, men Lensmanden maa ikke vise sig med Rettens Haandhævere; de vil slaas, til de bliver gode igen af sig selv; og det gør de, for Vildskaben er uden Ondskab hos dem. Men de hører hendes Haanlatter over dem og hendes Haansord „Raa Folk!" og Røsten ægger og lokker dem; hun ligger i deres Hu, og hun gaar af med Sejren, da den ene gifter sig med hende. Det bliver et „pænt" Bryllup uden „raa" Skikke. Og den gamle Berserk sidder med Postillen og stræver med sin Sjæl; men da han, medens han ligger paa Dødslejet, hører Hingsten vrinske, raaber han ud med rullende r'er: Høirr kor dei grrenja! (Hør, hvor det vrinsker!) midt i Fadervoret. I denne Hestegnæggen hører han Livets Mening (Den store Hugen i Fra Hav til Hei).

Dette Stammens Urmærke, som sætter Spor her og der midt i al Kultur, det kæmper og det synker i Jord; derfor faar det en saadan gribende Angest over sig, Livsangsten, Dødsrædslen. Det trækker sig tilbage i sig selv, forstaas ikke, bliver haanet, svinder ensomt og i Skælven. Eller det slaar helt om, bliver Renegat, og da bliver det til Haandfasthed og Schwung i Fantasi og i Handling. Romanen Fru Anny Porse ser Kulturudviklingen, Kampen mellem de to Racer, under dette Synspunkt.

Fjeldgaardsbonde mod Storfolk — det bortgemte Drag fra Urtiden, det dybe, upraktiske Instinkt, mod det, som er overskyllet af fremmede Bølger, som er glat af Fernis udenpaa; den Verden, hvor alle kender hverandres Skrøbeligheder, og har paa rede Haand hvasse Hentydninger, naar det gælder; hvor man stadig bøjer undaf og bjerger sig over det værste med Latteren; hvor man, naar man er blødhjertet, „synes Synd" og bliver halvvejs god; hvor man bøjer sig for Trangen til at „afvikle Minderne", naar Skan-

dalen hænger truende over en. — Paa Fjeldgaarden bor Haktor Aakre, som finder Vand med Ønskekvist, som kender Urternes skjulte Kræfter og samler om Vaaren deres gærende Safter til Lægedrik. Sønnen kommer fra Fjeldgaarden ned til Stranden, hvor Storfolket og Latteren raader, og dér faar han den første Lørdagskveld et Knivstik, og hans Mistanke vækkes til alle. Men dermed løses Latterens Evne i Ola Aakre. Paafundene kommer i myldrende Mængde; han finder paa Øgenavne for Folk, og de Navne bliver siddende; han gør alle Slags Spektakler, som skræmmer og som ægger, og som altid véd at tage Folk paa det saare Punkt. Hele Bygden svider under Latteren; Ola Aakre vil mærke dem alle, som de havde mærket ham med Kniv i Øret, og de skulde le, mens de blev mærket. Ytrer Faderens Fantasi sig som en halvt religiøs Natursans, faar den hos Sønnen Fart ud mod Livet og Hvashed og Kraft til at bane Vej deri. Men han bliver hjemløs derved; Knivstikket hin Lørdagskveld har avlet Mistanken i kans Sind; derfor er han hjemløs mellem dem, som han ved Latterens Magt lægger under sig. Og han skaber Had imod sig, saa han tilsidst bliver som et jaget Dyr og lægger Strikken om sin Hals.

Der er noget af Ola Aakre i Kinck selv; der er noget vist hjemløst i hans Bøger. Der er en oprindelig Blødhed, som gemmer sig bort, men som uvilkaarlig driver ham hen til at skildre dem, der synker ind i sig selv med Saar i Hu, til „Tussingerne". Naar han lader sin Heltinde Anny Porse med det stolte Sind og det bløde Hjerte — „Liljekonvallen i Stenrøsen" — samle dem om sig, saa er det fordi Kincks Sind drages samme Vej. Men samtidig er det, som om dette oprindelig bløde blues for at komme frem, føler sig fremmed i Livet og derfor slaar om i sin Modsætning, Mistro til Menneskene. Og fordi Blikket og Følelsen er vant til at søge helt ned til Livets dybe Grunde, derfor er der ogsaa Dybblik i den Mistanke, der ransager hver Rynke og hver Fold i sine Medmenneskers Ansigt, hvert Tonefald, deres Stemme bærer En i Møde; den kender instinktmæssig de skjulte Kræfter, der har præget det. Og den vrænger ubarmhjertig ud alt, som er skjult, og lader det piskes af Spotten. Jeg tror ikke, vor Litteratur har en mere haardhændt Karikaturtegner end denne Mystiker; man behøver bare blade Trækfugle igennem for at se, hvor han i en eneste Linie forstaar at mærke sin Mand. — Dette Dobbelttræk i Kincks Natur har Slægtskab med vor Folkekarakter:

det norske Folks Fantasi dvæler i Draumkvædes dybt religiøse Vision og det boltrer sig i Eventyrenes mundrappe Løjer; men Overgangen, det følelsesfulde, savnes i vor Folkedigtning. Saaledes kommer vore Forfattere saa let til at se Verden under Synsvinklen: Enten—Eller. Behøver jeg at minde om Ibsens høje ideale Krav og hans Mistænksomhed mod Menneskene? Det er tidt, som der er noget ufriskt, noget pinligt, noget feberagtigt ved dette; det er en bitter Styrkedrik, der brænder i Blodet; det ægger og saarer; det er fuldt af Oprørstrang. Det er som om den ustyrlige Livstrang først faar leve sig ud, idet den gør Oprør mod hele Verden. Saaledes er det med Kinck; Latteren er haard hos ham og Latteren er saar. Men den er ikke et koldt Grin; den véd, at det er Graad og ikke Latter, som naar „ned i Hjertets Dyb“. Livet er Alvor og den dybeste Livsglæde er stille; Smil, men ingen Latter. Saaledes gaar det til, at denne hans Kunst ved første Blik ægger og oprører En; men naar man ser nærmere efter, saa drages man af det dybe Perspektiv, som er deri. For den er baade baaret af Sympatiens Forstaaelse og af Mistankens Forstaaelse; den har „sinnets fryd“ i sin Haan, og Medfølelsens sagte Skælven bag al sin haandfaste Skildring. Den boltrer sig ubændig paa Overfladen, saa man ikke faar Fred og Ro, men den naar dybt ned og langt ind, og den Kraft, som er deri, er rodvokset. Der er, som Jonas Lie engang sagde til mig, „saa meget Mad paa Kinck“.

Just Bing

EFTERSKRIFT

Kincks nyeste Bog *Doktor Gabriel Jahr* er en Kunstnerfortælling og Kristianiafortælling. Den lovsynger Kristiania, den lyse By med dens ungdommelige Stilløshed, — Kinck hader Stil. Den haaner Kliken, som gør Propaganda for Moral i Kunsten — Kinck hader al Moral, som ikke er Naturinstinkt. Han har skrevet Bogen ud af „sinnets fryd“; derfor er Billederne blankere og tydeligere end ellers hos Kinck. Og ud af al Haan springer en Sang til Instinkternes Pris; den Kærlighed som ikke spørger, men uvorent vælger Eventyr og hel Hengivelse, den sejrer tilsidst, og saa frigøres det friske „Havbrismenneske“ i Helten.

J. B.

NAT

Januar 1903

Over de frosne Marker flyver en Storm,
kommer fra Nord, styrter mod Syd,
Natten staar i et kogende Brøl,
Mørket, som sov, er vaagnet og bruser af Sted over Jorden,
et ustandseligt vældende Spøgelsehav,
der skjuler alt i sit sorte Dyb.

Kvælende slaar det mod Brystet, styrter sig ned i din Strube,
hviner forbi dig med blindfødt Hujen,
raaber imod dig,
. . . det døde faar Mæle,
piber fra Straa, truer fra Trætop,
— en aaben Laage plaprer og plaprer — —

Der brænder et Lys, et eneste kun,
en Lampe bag Rude langt borte,
— dit Hjem, din Velfærd, din Lykke,
alt hvad din Sjæl har ejet og ejer —

. . . paa Bunden af Spøgelsehavet et Stykke Spøgelserav.

*

Jeg har altid elsket Natten;
først fordi jeg fandt den mere smuk end Dagen,
senere fordi den lod mig ene,
— nu fordi dens Mørke skjuler om mit eget Hjertes Mørke.

Stærke Nat, — det er ej Klage; Graad er bleven mig saa fremmed,
bitter er jeg ikke længer; i dit Dyb jeg staar og tænker
og velsigner tyst din Tavshed,
du, som i din Visdom sænker tæt dit Mulm om Livets Op og Ned.

Alt, hvad jeg fra Skæbnens spøgefulde Færd har sanket sammen,
har jeg stablet til en Tue,
— ingen ser den; men dens Muld under mine Fødder klæber
frugtbart som i Kvindeskød ulyksalig Elskovs Frugt.

Ingen ser, om dumt jeg knejser, om jeg krummer mig mod Jorden,
ingen ser mig,
— men i Dybet af dit Mørke, stærke Nat, min Færd jeg sanker,
og jeg ved, hvad jeg har mistet, og hvad Tabene mig gav.

*

Alle I, som lever i Dagens velsignede Sol,
ved I, hvad Natten er for et uhyre Rige,
ved I, hvad Mørket er for et endeløst Hav,
bundløst, grænseløst, dybt saa det aldrig kan maales,
— og fast og fortættet som intet, eet i sit Mulm.

Ingen Løfter og ingen Lokken,
intet, der glimrer sig Vej til dit Hjerte, —
al din Leven presset sammen som Græssets Dug
til en eneste Draabe.

Intet Klagemaal, ingen Tak,
— hvad dig ramte af godt og ondt
samles paa Bunden af Natten som vildfarne Vande i Jordens Dyb,
og der stryger over dit Sind et Pust fra en Kilde,
der stille pibler sig Vej ved din Fod
og standser din Gang —

Og du staar stum.

Du, som var vant at juble, naar Lykken dig fyldte,
vant at klage, naar Sorgen forgifted dit Sind!

Og du velsigner den dybe Nat,
fordi den skjuler for dig dit eget forlegne Smil ad din
larmende Jubel,
skjuler din Skam over, at nogen Sinde du klaged.

Ind mod dit Hjerte vælder alt Liv som en svulmende Bølge,
fyldt med Jammer og Glæde som Salt i dens Dyb,
og du forstaar, du skal leve dit Liv til det sidste,
oprejst, stille,
i Lykke og Sorg tale de sagteste Ord,
— men leve,
stirre din Skæbne ind i dens evigt taagede, evindeligt dunkle Blik.

Da ser du derinde en ensom Nat
en Magt, en Vilje,
en Magt, der gaar som en Morgen hen over Havets
tangfiltrede Bund,
en Vilje, der vaagner som Sol i de højeste Himle
og rammer din skælvende Haand,
saa stille den knyttes — —

en Magt, en Vilje,
— Livets,
... din egen.

Og da er du frelst.

VIGGO STUCKENBERG

CHOPIN

Det er godt 50 Aar siden Chopin døde i Paris, og der lever meget faa, om nogen, der har kendt ham nærmere personlig.

Som det oftest gaar, sidder vi alligevel nu, saa længe efter hans Død, inde med rigere og bedre Materiale til at forstaa ham, end hans Samtid gjorde. Historikeren har nu liggende for sig en lang Række Gengivelser af hans Ydre: Daguerreotypier, Raderinger, Malerier og Beskrivelser i Ord. Vi har til Studiet af hans Sjæleliv, foruden hans Værker, Samlinger af Breve fra ham, der viser ham fra de forskelligste Sider, Breve til Forældre, Venner, Forlæggere, Damebekendte. To fine Sjælekendere har tegnet udførlige Billeder af ham: George Sand, til hvem han gennem en Aarrække stod i det intimeste Forhold, og Liszt, der en Tid lang omgikkes ham daglig, og hvis psykologiske Studie om Chopin ud fra personlige Indtryk og især fra hans Værker næppe kan overvurderes.

Den engelske Musikhistoriker Niecks har i et Værk i to anselige Bind samlet og benyttet hele dette ældre Stof og har yderligere forøget det ved Uddrag af Anmeldelser og Kritikker fra Samtidens Dagblade og Musiktidsskrifter, ved Udtalelser fra Chopins Elever og Bekendte, ved nye Breve og ved Citater af Mendelssohns, Schumanns, Hellers o. a.' Brevveksling.

Niecks Bog er det Værk, hvor Beundrere af Chopins Musik vil finde alt, hvad man til Dato véd om Chopin, Forskeren vil i det finde nye Kilder. Det er ret let læst trods sin Bredde og sin undertiden ufornødne Vidtløftighed, det indeholder ikke sjældent

gode og kloge Domme, er først og fremmest en fortrinlig Materialesamling.

Følgende Karakterskildring af Chopin er bygget paa de Kendsgerninger, der er samlet hos G. Sand, Liszt og Nieck.

I

Chopins underlige, vel nok ulykkelige og pinefulde Tilværelse og dermed ikke faa af de mest fremtrædende Ejendommeligheder i hans Værker har deres Forklaring i hans rent legemlige Bygning. Faderen, en til Varsjav indvandret Franskmand, en fintdannet lærd, der endte som Professor ved Ingeniørskolen i Varsjav, døde af Brystsyge, en Sygdom, der nedarvedes til Børnene. En Datter døde tidlig af Sygdommen. Sønnen Frédérick var mærket af den fra sin tidligste Ungdom. Han var lille og spinkel om end kønt bygget; „Chopinetto“ kaldte Liszt ham; G. Sand „le petit Chopin“. Han havde de brystsyges svage Legemsbygning, deres skære og gennemsigtige Hud og silkebløde Haar. Hans Krop var som Kautsjuk; han kunde lægge Benene om Nakken; og hans „lille Haand mindede, naar den pludselig spændte over en Tredjedel af Klaviaturet, om en Slange, der sluger en Kanin“ (Hiller). I det fine, skægløse, stærkt markerede Ansigt samme kautsjukagtige Bevægelighed; hans Evne til skuffende at eftergøre de forskelligste Personers Ansigt opvakte Beundring hos de største samtidige Skuespillere, som Bocage og Mdm. Dorval.

Allerede medens han opholder sig hjemme hos Forældrene, maa han foretage Baderejser; Moderen og Søstrene opfordrer ham stadig til at pakke sig godt ind i koldt og fugtigt Vejr. Hiller, der 1830 saa' Chopin som 20aarig i Varsjav, skildrer ham som tynd, med indfaldne Kinder; Folk sagde, at han snart vilde dø. 1837 er han efter Influenza stadig syg, har jævnlig Blodspytning og er allerede 1843 saa svag, at han maa bæres op ad Trapperne. Hans Liv hænger i hvert Fald i dets sidste halve Snes Aar i en Traad. „I Paris fortalte man saa ofte, at Chopin var død, at Folk ikke vilde tro Efterretningen, da han virkelig var død;“ „nu var han syg, og saa saa' man ham atter paa Boulevarden i en tynd Frakke“.

Med denne skrøbelige Konstitution følger en saare ringe Modstandsdygtighed, legemligt og aandeligt. Han bliver altid hurtig mager og „langnæset“, som han selv skriver. Han er hele sit Liv uhyre modtagelig og følsom over for uvenlig Omtale i Pressen, for

støjende og ubehersket Optræden. De parisiske Musikeres Bohêmeliv var ham en Vederstyggelighed. Synet af de oprørte Folkemasser under Julirevolutionen fyldte ham med Rædsel, ligesom Synet af Folkemassen i en Koncertsal. „Jeg er aldeles ikke egnet til at give Koncerter — skriver han i et Brev — Mængden gør mig bange; dens Aande kvæler mig; jeg føler mig lammet ved dens nysgerrige Blik, og de ukendte Ansigter gør mig stum.“ „Chopin havde hverken Stof eller Lyst til Kamp; han gyste tilbage ved den letteste Berøring, som en følsom Plante. Han kunde kun trives i Lykkens Solskin og beskyttet mod alle de Hindringer, der driver haardere Naturer til at vise deres Styrke“. (Liszt).

Legemlig og aandelig var han en Drivhusplante, der maatte skærmes mod enhver ublid Berøring, hvis den skulde leve. En lykkelig Skæbne formede Forholdene saaledes, at han hele sit Liv kom til at leve i en Drivhuskultur, der passede til hans Natur.

II

I Hjemmet i Varsjav kom mest lærde og Kunstnere. Men gennem adelige Elever, som en Tid lang boede i Pension hos Faderen, stod Familien i Forbindelse med ikke faa af de fornemste polske Adelsfamilier. Ved sit Spil blev Frederick allerede som Barn Yndling i Varsjavs aristokratiske Saloner ,hos Fyrsterne Czartoryski, Sapieha og Radziwill, Greverne Skarbek, Wolicki o. a. Om Sommeren besøgte han dem paa deres Godser. Han spillede stadig hos Vicekongen, Storfyrst Konstantin, der var gift med en polsk Dame; 16 Aar gammel musicerede han for Czar Nikolai.

Da han 1830 flyttede til Paris, indførtes han af den gamle Fyrst Czartoryski, med hvis Familie han levede paa den intimeste Fod, i de fineste parisiske Saloner, særlig hos Rothschilds; mest kom han dog i de talrige dér bosatte polske Familier. Han blev hurtig uundværlig ved de adelige Soiréer. „Chopin er nu Mode; den elegante Verden vil snart bære Handsker à la Chopin“, skriver en Landsmand af ham hjem 1833. Han var selv paa det rene med Fordelen derved; „det er mig nødvendigt at komme disse Steder — skriver han straks efter Ankomsten til Paris — man tiltror straks En mere Talent, naar han spiller ved den engelske eller østrigske Gesandts Soiréer“. Han fik hurtig sin Undervisning betalt med 20 frc. Timen og kunde faa de Elever, han ønskede; blev derved i Stand til at leve komfortabelt, holde Tjener, tilfredsstille

sin Tilbøjelighed for smagfuld Udstyrelse af sine Værelser, sine Liebhaverier for Blomster, fine Stokke, Knapper, Gaver til sine Venner og lignende Smaating, der altid optog ham meget. Alligevel var han i stadig Pengeforlegenhed, da Undervisning saavel som Komponeren trættede ham og faldt ham besværlig. Han sendte engang en af sine Elever Regning paa blot 5 Timer; med sine Forlæggere laa han i stadig Strid om Honoraret og skiftede hyppig.

Naar Chopin let og naturligt fandt sig til Rette i disse Kredse, deres Omgangsformer og Fornøjelser, og i Grunden følte sig mest hjemme der, skyldtes det ikke nogen Tilfældighed. Det var dybt begrundet baade i hans Nationalitet og individuelle Konstruktion. Disse Kredses slebne og beherskede Omgangsformer, deres Tilbageholdenhed i alle Spørgsmaal, der vedrørte deres inderste Liv, deres overfladiske Elskværdighed og Simili Fortrolighed laa ham ligesom i Blodet. Det er efter Liszts Iagttagelse Egenskaber, der er Slaverne især af de højere Klasser medfødte; „Slaverne — siger han — ejer en for vestlige Folk fremmed og betagende Aabenhed og Meddelsomhed; men man kan deraf ingenlunde slutte til Tillid og Hengivelse. Det vilde ogsaa være naivt at tage deres komplimenterende Høflighed og deres foregivne Beskedenhed bogstavelig. Formerne for deres Slebenhed og Beskedenhed hører med til deres ydre Væsen, der bærer tydelige Spor af gamle Forbindelser med Orienten. Uden at antage det mindste af Muhammedanernes Tavshed har Slaverne lært deres mistænksomme Tilbageholdenhed i alle Spørgsmaal, som berører deres Hjertes inderste Strenge ... den Overlegenhed, som enhver tilkender sig selv, formaar han at skjule med den undertryktes Omtanke og Snuhed.“ Hos Chopin var denne ligesom medfødte Façon ved Opdragelse udviklet til en høj Grad af Finhed, der behagede i hans Omgangskreds; den var ogsaa hans eget overfølsomme Sind et Værn mod altfor brutale og intime Berøringer med Omgivelserne. Hans overfladiske Elskværdighed gjorde stadig, at hans Venner, for hvem han ofte kun havde lidt tilovers, hver for sig troede, at de var hans bedste Venner og eneste fortrolige (Franchomme, Gutmann). Og hans Verdensdannelse undlod aldrig at imponere hans mere ekspansive Kunstnerbekendtskaber og holde dem tre Skridt fra Livet; „Holdning og Manerer bar et saa fornemt Præg, at man uvilkaarlig behandlede ham som en Fyrste“ — „en Mand af den fineste parisiske tournure“ — „Behaget ved ham var saa uvilkaarligt, at det ikke gav Tid til Refleksion“, lyder det atter og atter fra de Kunstnere, der besøgte ham.

Chopins Forkærlighed for de adelige Kredse beror ogsaa paa et ret vidtgaaende Fællesskab i Interesser og Sympatier, som i sidste Instans bunder i hans fysiske Struktur. Hans aandelige saavel som menneskelige Interesser var altid snævre. Han læste meget lidt, efter Alkan ikke engang G. Sands Værker, og paa den lærde Hiller gjorde han Indtryk af at være en litterært „udannet Mand". Diskussioner om politiske, sociale, religiøse eller kunstneriske Problemer var ham imod, især naar de satte Lidenskaberne i Bevægelse. Selv i Musiklitteraturen var han ikke altfor bevandret, og hans musikalske Sympatier var snævert afgrænsede. 1828 spørger han Liszt, om Weber har skrevet for Piano; for Beethoven nærede han ingen dybere Interesse, kendte kun delvis Hovedværkerne, de sidste Værker slet ikke; Schumann, hans glødende Beundrer, ansaa' han næppe for Musiker. Denne Ulyst til aandeligt Arbejde, som ogsaa strakte sig til at komponere, denne Sky for Fanatisme eller blot for stærk Bevægelse i Følelser eller Tanker, havde aabenbart sin Grund i en vis Magelighed, som atter var et Udslag af hans svage, hurtig trættede Konstitution. Beethoven saavel som Shakespeare var ham imod, medens han elskede Mozarts sollyse, harmoniske Ynde. Det er den samme trætte Magelighed, der — trods de intime Forbindelser med G. Sands ateistiske Kreds — lod ham slaa sig til Ro i den katolske Religion uden dog at overholde dens Ceremonier. — De adelige Saloners lidet anstrengende Underholdning: lidt Flirt, lidt Pianospil, Dans og Samtale om ligegyldige Ting, kom hans Magelighed i Møde og var dog tilstrækkelig til rent foreløbig at fængsle hans Tanke. „Han havde i høj Grad den Egalitet i Væsen, der ikke lader sig bringe ud af Fatning af nogen Kedsomhed, fordi den ingen Underholdning venter". „Han kunde med Lethed tilbringe en hel Aften med at lege Blindebuk med unge Piger eller med at fortælle dem snurrige Historier og faa dem til at le Ungdommens meningsløse Latter".

Salonernes beherskede Tone, deres Luksus og Elegance var Chopin uundværlig. „Han var stadig omgivet af en lille Klike entusiastiske Venner, der omhyggelig bevogtede ham mod paatrængende besøgende og Beundrere af anden Klasse. Disse trofaste omgiver ham med en Kultus, der grænser til Fanatisme" (Marmontel). Hvad man i dette Selskab beundrede, var hans Virtuositet og Elegance; som Kunster blev han næppe forstaaet. Af hans mange Beundrere var enkelte ham virkelig til Nytte, som Fyrstinde Czartoryski, der ledsagede ham paa hans sidste Rejse, da han dødssyg slæbte sig

om paa sine engelske Beundreres Godser, og Miss Sterling, der sendte ham 25,000 frc., da han i sin sidste Tid var ganske blottet for Penge. De flestes Beundring strakte sig ikke ud over Blomster og elegante Gaver.

Paa utallige Steder i Chopins Værker møder man i idealiseret Skikkelse de Egenskaber, han elskede i disse Kredses Liv, og de Sider af hans eget Væsen, der her fandt Næring og Udfoldelse: Elegancen, Galanteriet, den smidige, glidende Ynde, Letheden og den fine Flirt. Intetsteds mere end i Valsene. De er paa en enkelt Undtagelse nær (op. 18) ikke Danse, men Digte over Dansen, over den Stemning, der fremkaldes hos Beskueren ved Synet af en ideal Balsal, dens Straalen, dens yndefulde Pars hvirvlende Bevægelser og ømme given sig hen; „dens Indhold er Valserytmens og Bevægelsens Poesi og de Stemninger disse fremkalder“ (Schumann). Dens udsøgte Fornemhed fremhævedes straks af Schumann i hans bekendte Anmeldelse af Grande valse brill. op. 18.

III

I Aaret 1837 traf Chopin George Sand ved en Soirée, og der udviklede sig i den følgende Tid hurtigt mellem dem det intimeste Forhold, som vedblev at bestaa til hun blev ked af det og brød det 1847, halvandet Aar før hans Død — et Forhold, der dybere end noget andet greb ind i Chopins Liv.

Hun var, da de lærte hinanden at kende, op i Trediverne, men meget betagende. „Hun er af de Kvinder, jeg elsker — siger Musset efter sit første Møde med hende — brun, bleg, mørkhudet med Reflekser som af Bronze. Jeg har aldrig været i Stand til at betragte et saadant Ansigt uden indre Bevægelse. Hendes Ansigt har snarest noget ubevægeligt, men sættes det i Bevægelse, faar det et vidunderlig uafhængigt og stolt Udtryk.“ Merimée kalder hende mindre smigrende „sort som en Muldvarp og mager som et Søm“; men Heine bliver ikke træt af at skildre hendes græske Hovedform, hendes lange silkebløde, paa den ene Side skilte Haar, hendes „skønne eller rettere pragtfulde“ Skuldre, Arme, Hænder og Fødder; „overlader derimod andre samtidige at beskrive hendes Barms Ynde — jeg tilstaar min Incompetence.“

Hvad der drog hende til Chopin var ikke Kærlighed til hans Kunst; hendes Værker vidner om en ringe Forstaaelse af den. Det var vel i sidste Instans Modsætningen mellem hendes egen mandlige

Natur, dens Overskud af Kraft, dens halvt mandlige, halvt moderlige Trang til at beskytte — og Chopins forfinede og hjælpeløse Natur. „Mørke, olivenfarvede Lelia! — tiltaler Liszt hende — du har vandret paa ensomme Steder, mørk som Lara, adspredt som Manfred, oprørsk som Kain; men mere vild, mere ubarmhjertig, mere trøstesløs end de, fordi du blandt Mænds Hjerter ikke har fundet noget, der var kvindeligt nok til at elske dig som de er bleven elsket, til at yde tillidsfuld og blind Underkastelse til dine mandlige Ynder, til at søge Vasallens Beskyttelse hos din Amazonestyrke.“ I Chopin, hvis feminine Ømhed over sin Dragt, Sans for Toiletter, Gutmann stiller i Modsætning til George Sands Forkærlighed for Mandsdragt, fandt hun den Elsker hun søgte. Hun fremhæver selv stadig, ikke uden et vist Behag, det noget feminine i hans Væsen: „skøn af Ansigt som en Engel, som en ophøjet smertefyldt Kvinde, ædel og slank af Vækst som en ung olympisk Gud“ kalder hun ham i „Lucrezia Floriani“. Forholdet havde fra hendes Side noget af en Moders eller en ældre Venindes værnende Omhu — „votre vieille“ kalder hun sig i et Brev.

1838 ledsagede hun ham til Majorca for hans Helbreds Skyld. Hun har i sin „en Vinter paa Majorca“ skildret det mislykkede Ophold her, hans stadige Sygdom, den kolde, regnfulde Vinter, Manglen paa alle Bekvemmeligheder, Utøjet i Sengene og Skorpionerne i Suppen, Svineflæsket og den harske Olie, det dovne bigotte, Tyende, Uhyggen ved det gamle gotiske Kloster, hvor de var indkvarterede, Havets Brølen, Stormens Piben i de lange Galerier og Søfuglenes Skrig. Chopin dvæler i et Par henrykte Breve fra Begyndelsen af Opholdet kun ved den afrikanske Vegetation, ved de uhyre Balkoner med Vintage, de mauriske Fæstninger og Korsriddernes Kirker; „Luften er som Turkis, Havet som Lazuli, Bjergene som Smaragd. Og Luften? ja den er som i Himlen. Hele Dagen er her varmt; om Natten høres Gitarspil og Sang alle Vegne“ — Indtryk, der i Forbindelse med Glæden over Samlivet med George Sand har givet sig Udtryk i den elskovsdrukne Bolero med dens Gitarspil og eksotiske Duft. „I Længden gjorde Ørnenes Skrig, Uhyggen og Sneen paa Træerne langt stærkere Indtryk paa Chopin end Orangetræerne, Vignernes Ynde og Arbejdernes mauriske Sange“. Præludierne, der i hvert Fald delvis er skrevet her, melder om disse Stemninger: de døde Munkes ensformigt mumlende Dødssange, der nærmer sig og svinder i Klostergangene (Nr. 14),

Regndraabernes ensformige forvirrende Dryppen (Nr. 6), vage, uhyre Rædselsbilleder, der hæver sig og synker tilbage (Nr. 8, 15).

Efter Hjemkomsten kunde Chopin ikke undvære George Sand og flyttede en Tid til hendes Bolig, lejede senere et Hus ved Siden af hendes. „Han begyndte atter at hoste foruroligende ved Tilbagekomsten til Paris, skriver G. Sand; og jeg maatte enten opgive min Pleje af ham eller finde mig i en evindelig Rejsen frem og tilbage. For at spare mig for det kom han hver Dag for med bekymret Ansigt og svag Stemme at fortælle, at han havde det vidunderlig godt. Han spurgte, om han maatte spise til Middag med os og drog hver Aften gysende bort i sin Vogn. Da jeg saa', hvor nær han tog sig at være udelukket fra vort Familieliv, tilbød jeg at overlade ham en af Pavillonerne. Han tog glad derimod; der havde han sit Værelse, modtog sine Venner og gav sine Timer uden at genere mig." Somrene i disse, hans lykkeligste Aar, tilbragte Chopin for en stor Del paa George Sands Slot Nohant, med dets Masser af Gæster, dets frie Liv, Jagtture, Billard, Aftener paa Haveterassen ved Lampen, men befandt sig kun vel derude en 14 Dage af Hengivenhed for George Sand; længtes saa atter tilbage til Paris.

Efterhaanden som Chopins Helbred blev svagere og hans Følsomhed stadig mere sygelig, blev hun ked af Forholdet og brød det noget brat og hensynsløst. Hendes Søn Maurices Uvilje mod Chopin bidrog ogsaa dertil. Bruddet berøvede Chopin alt, hvad der gav Livet Værd for ham, han vedblev at tale og drømme om hende og om Nohant.

George Sand søgte efter Bruddet med en noget ufornøden Ivrighed at give Forholdet Udseende af et rent moderligt Beskyttelsesforhold fra hendes Side. For Chopin var det i hvert Fald noget andet. Mdlle O'Meara fortæller — lidt affektert i Udtrykket — hvorledes hun som Barn saa' denne „homme de toutes les elegances" med sine „smaa hvide Hænder" børste nogle Smudsstænk af George Sands Kjole — en Ting der ellers vilde have været ham en Vederstyggelighed, og hvorledes hun af den Maade, hvorpaa han gjorde det, uvilkaarlig tænkte: hvor han elsker denne Kvinde. Hans Hengivenhed for de faa Mennesker, for hvem han fattede Venskab eller Kærlighed — betegnende nok altid stærkere Naturer, mere kølige, paa hvem han ikke var sikker — var altid inderlig, brændende og optog ham ganske. Vi møder den i de ganske unge Aar i hans Venskab for Titus Matuszensky, der i Brevene under-

tiden har et let forelsket Anstrøg[1]); senere i hans Forelskelse i Constantia Glazinska. Intet Forhold har dog i den Grad optaget hans Liv og givet det Indhold, som Forholdet til George Sand. Hun taler sikkert — trods de moderlige Følelser — af Erfaring, naar hun skriver: „han elskede kun for at elske; ingen Lidelse skræmmede ham tilbage. Vel kunde han efter at have nydt Lykkens berusende Fase træde ind i en ny, Smertens; Kølighedens kunde aldrig komme for ham. Hans Kærlighed var hans Liv, sød eller bitter; det var ham ikke givet at unddrage sig den blot et Øjeblik."

Chopin har ikke i noget bevaret Brev eller i nogen Dagbogsoptegnelse givet denne Følelse Udtryk; dens Maade at ytre sig paa, siger Liszt, havde hos ham en særegen betagende Ynde. Hans Musik gengiver den stadig; Elskovslængsel gaar, siger Brodzinsky, en af de grundigste Kendere af polsk Folkemusik, som en Understrøm gennem al polsk Musik. Hos Chopin møder vi denne Følelse i særlig Grad forfinet og potenseret. Den er smæglende og længselsfuld, besnærende ved sin Ømhed og af en berusende Sødme, som man næppe møder noget andet Sted. I sin mest typiske Form finder vi den i Valsene op. 34, 2 (Chopins Yndlingsvals) og op. 64, 2, ganske særlig i Ballade 3 (op. 47). Den er hyppig vellystig drømmende, fuld af bedøvende Vellugt, af blødt og lunt Tusmørke, som i den første Nocturne; undertiden næsten kvælende og døvende, som Duft af stærke og giftige Blomster om Natten, som i Nocturnerne op. 27, 2 og 37, 2 og Barcarolen; en enkelt Gang som i den meget spillede Noct. 9, 2 af en Duft, der har en betænkelig Lighed med Patchuli. Den har for vestlige Folk et fremmedartet, sært eksotisk Præg. Dens Farve er det dunkelt glødende røde, som Schumann betegner som hans Musiks Grundfarve.

IV

Der var faa af Chopins mange Bekendte, der trængte ind bag den selskabelige Fernis, den ydre Elegance, høflige Imødekommenhed og fine Livlighed, hvormed han væbnede sig; „han undgik i Sel-

---

[1]) „Jeg kradser i Dag noget Nonsens op. Det gør jeg kun for at minde dig om, at du er fast indesluttet i mit Hjerte og at jeg er den samme Fred som før. Du holder ikke af at blive kysset, i Dag maa du tillade mig at gøre det" — „Tiden gaar, jeg maa vaske mig ... kys mig ikke nu ... du vilde ikke kysse mig i noget Tilfælde, selv om jeg var salvet i byzantinske Olier — hvis jeg ikke tvang dig ved magnetiske Midler" (Breve til Titus 1830).

skab omhyggelig ethvert Emne, der kunde tage ham selv til Genstand; han beskæftigede Selskabet med alt, blot ikke med hvad der vedrørte ham selv; hans inderste Person forblev utilgængelig bag den slebne Overflade, der — trods al Høflighed — ikke tillod nogen Tilnærmelse". Hans Breve og Udtalelser af hans faa intime Bekendte lægger derimod blot for os den Sjælstilstand, han søgte at skjule, den som afspejler sig saa hyppig i hans Værker, den hvorfra de vel i sidste Instans har deres Udspring. De viser os Sygdom og Træthed, en Uro af Lidenskab og opskræmt Rædsel, Længsel og vage Drømme.

Allerede i Brevene fra Tyveaars Alderen er et stadigt Emne hans Sygdom, der snart kan gøre det forbi, Søvnløsheden og den nervøse Ophidselse om Dagen; Søvnen er ingen Vederkvægelse; den er „en Stivnen", under hvilken han ikke véd, om hans over, opfyldt som den er af onde Drømme. Og ganske samme Tilstand en halv Snes Aar senere i George Sands Beretninger: „hans Rædsel for at være ene hjemme i sin elegante Lejlighed; naar han om Aftenen kom hjem fra sine Soiréer, lagde han som en sminket Dame al sin Verve og Energi til Side for at tilbringe Natten i Feber og Søvnløshed." I disse Nattetimer faar han Besøg af alskens Drømme og vaagne Hallucinationer, oftere hæslige end gode; „jeg traf ham Kl. 10 foran sit Piano med blegt Ansigt, Øjnene forvildede, Haaret næsten staaende; det varede nogle Øjeblikke før han kendte os"; da Faderen og Titus døde 1844, maatte George Sand stadig ligge i det tilstødende Værelse for at drive Synet af deres kødløse Ansigter og iskolde Hænder bort. „Hans Indbildningskraft var brændende . . . opfyldt af alle den slaviske Overtros Skrækkebilleder." Saadanne Nætter gav Dage med Træthed, Mangel paa Arbejdslyst, nervøs Uro og Pirrelighed; Drøm, Virkelighed, Hallucination gaar undertiden i ét for ham; „jeg er somme Tider saa gal, at jeg er bange for mig selv."

Folk, der kendte Chopin nøje, som Liszt og Georges Sand, saa' bag hans ensformige og slebne Form som hans inderste Karakter en ubændig Lidenskabelighed, „un temperament sauvage", „en overmodig, bydende Selvfølelse", der vanskelig taalte nogen Modsigelse og derfor instinktmæssig undgik alle, der ikke bøjede sig for den; „han var høflig af Beregning, blid af Vane, men bydende af Instinkt og fuld af stærk Selvfølelse." Dette Karaktertræk bunder vel delvis i hans nervøse, overhaands følsomme Temperement, delvis skriver det sig vel ogsaa fra hans halvt asiatiske Nationa-

litet; i hvert Fald udfoldede det sig langt mere ugenert over for hans polske Venner, og naar han talte polsk, end naar han var sammen med franske, overfor hvem han følte sig som en fremmed, der maatte lægge Baand paa sig; „hans polske Ordbog var langt mindre udvalgt end hans franske“[1]). Denne Lidenskabelighed kan under Indflydelse af hans nervøse Temperament tage Karakter af en ren Paroksysme; „Ch. var forfærdelig, naar han var vred, og naar han lagde Baand paa sig, syntes han næsten at kvæles“ (G. Sand); men den trættes hurtig, synker tilbage i træt Bedøvelse, i Længsel og Drømmen.

Sygdommen, Uroen, Rædslen og de stærke Lidenskaber, Melankolien og den uvirkelige Drømmen berører Menneskene pinligt og fylder dem med Ubehag, naar de møder dem i Livet. Chopin vidste det; derfor skjulte han sin Sjæls Mangel paa Harmoni under et paataget Væsens Ynde og Finhed; hans Selvkontrol var her næsten ufattelig[2]).

Sin Sjæl lægger han kun blot for Menneskene i sine Værker, men dens Underligheder og Sygdom er her gydt i saa skønne Former, at man over dem glemmer Ubehaget over det usunde og uharmoniske. Hans Værker er som slebne Krystalkar, gennem hvis Facetter selv Aske og størknet Blod tager Farve som Perlemorets fine graa og Rubinens dunkle røde. Bag den skønne Form ligger de ensomme Timers og de søvnløse Nætters Pinsler.

Overalt, selv bag Valsenes yndefulde Bevægelser og bag Elskovsdigtenes Gløden og tunge Beruselse gaar som en Understrøm en sagte rindende Flod af Længsel, den som han selv betegnede som sin Kunsts Grundtone, og for hvis Særpræg han kun fandt Udtryk i sit eget Sprog i Ordet zal. Man møder i hans Kunst rolige Stemninger som i Andanten i Polonæsen op. 22, eller en let og frisk Lunefuldhed som i nogle af Impromptuerne og Etuderne. Men hyppigere er den svage Klagen, den febrilske Hvileløshed og ubeslutsomme Flagren, der lyder gennem de kromatiske Skalaer i Begyndelsen af Impromptu 51 og Slutningens angestfulde, aandløse Ledsagelse. Intetsteds er vel en Sjæls syge Rædsel skildret som i

---

[1]) „Det Svin, han bød mig 200 frc. for min Sonate“ (om Forlæggeren Leo). — „Mit Motto skal for Eftertiden være: betal, Dyr.“

[2]) „Vi har set ham blegne i en saadan Grad, at han antog en ligagtig eller grøn Farve ... men kun et Øjebliks Besindelse var ham nok til at udslette Indtrykket af denne Blottelse“ (Liszt).

Prestoen af Sonaten op. 35 med dens uendelige glædeløse og umelodiøse Rækker af Oktavtrioler og dens grimme Dissonanser, „det er Lazarus, der med sine Negle slider i Stenen til sin Grav og synker om udmattet af Hunger og Fortvivlelse“ (Barbedette). I Værkerne fra hans sidste Aar (Polonæse-Fantasien, Mazurka 67, 2 og 68, 4 fra 1849) tager disse forpinte Stemninger helt Overhaand; Interessen er næsten kun patologisk ikke æstetisk, de er mærkede af den Sygdom, hvorfor der ikke er anden Lægedom end Døden.“

Vi møder hyppig hos Chopin Udtryk for en Kraft og Vildskab, der er af en enestaaende Intensitet. Man tænke paa Etude 10, 12, skrevet i Anledning af Varsjavs Fald, med dens rygende Raseri, eller paa Begyndelsen til Polonæsen 26, 2, hvor den undertrykte misfornøjede Mumlen, der stiger til en drønende Eksplosion, minder om et vulkansk Udbrud. Men det er en Nervernes Energi, ikke Udslag af Kraftoverskud. Den sunde og straalende Spænstighed i Polonæsen 41, 1 er ret enestaaende. Ironisk eller stolt Fortvivlelse, hemmeligt Raseri og undertrykt Lidenskabelighed er Emner for ikke faa af Etuderne og Scherzoerne. Ofte synker Energien efter en kort, voldsom Opblussen hen i dump Bedøvelse og tung Drømmen.

Og denne Bedøvelse og Drømmen er oftest den, der følger Træthed og Slappelse; den ligner „den Følelse, der følger et tyrkisk Bad, naar alle Sanser er sammenblandede i en almindelig blid Døsighed; naar Legemet ikke har andet Ønske end Hvile, og naar Sjælen ser alle Døre til sit Fængsel aabne og gaar hvorhen den lyster, men altid mod det blaa, altid mod Drømmelandet“[1]), mod en Himmel med gyldne Skyer og fortryllende Dufte. Eller hans Drømmes Ro er Narkosens Dulmen, gennem hvilken den sovende ubevidst føler Sygdommens Pulsslag, eller den er som Ekstasens Visioner. Næsten altid er dens Fred kun af kort Varighed, en Døs, hvori Sjælen synker hen, naar den er overtræt af at lide eller af at rase; saa følger der en Opvaagnen til Livets Pine. De roligt drømmende Dele er oftest indesluttede mellem Rædsler og Fortvivlelse i Værkets Begyndelse og Slutning[2]).

Ogsaa i Chopins Form spores hans Sjæls Uro og Mangel paa Ligevægt. Hans Kunst er vidt fjernet fra den klassiske selvbeher-

---

[1]) Dumas f. om Berceusen.

[2]) Nocturnen i Son. op. 58 — Sørgemarchen i op. 35 — Polonæserne 26, 2 og 44 — Octavetuden Nr. 10 — Scherzo 20 o. a.

skede Plastik. „En Sonate af Beethoven eller en Fuga af Bach med dens strenge Arkitektur er hans diametrale Modsætning“ (Niecks). Naar Chopin en sjælden Gang vover sig til en Komposition i større Stil, mangler den hyppig Baand ikke blot mellem de enkelte Partier, men ogsaa mellem Motiverne. Hans Værker har noget mosaikagtigt, fragmentarisk, mangler Overgange mellem Motiverne; de er fulde af underlige Spring i Stemningen og lunefulde Idéforbindelser. De har overhovedet en Tendens mod at frigøre sig for al fast og haandgribelig Form; de gør det gennem Foredragets bølgende og svajende tempo rubato, gennem det uendelige Kniplingsværk af ornamenterende Smaanoder, der som en gotisk Domkirkes Ornamentik breder sig over, dækker og opløser de faste Former, og gennem den underlig vage og bølgende Baggrund af mørke, bløde, harpelignende Klange, af hvilke Melodien dukker frem og hæver sig til den mærkelige Ulegemlighed, der synes at virke paa Ens Væsen uden at passere Sanserne.

V

De Stemninger og Følelser, der træder os i Møde i Chopins Værker, er vel først og fremmest et Udtryk for hans Individualitet. Men denne er jo atter i høj Grad bestemt ved hans Tid og Nationalitet. Chopins Ungdom falder sammen med Romantikkens Blomstring. De lærde og Kunstnere, der kom i Forældrenes Hjem, var næsten alle grebne af den nye Retning; de franske Romantikere og særlig den musikkyndige fantastiske Hoffmann blev ivrig læst og diskuteret i Hjemmet. Chopins Værker viser da ogsaa den romantiske Skoles Ejendommeligheder og blev straks af Schumann hyldet som Repræsentanter for den. Vi møder i dem Romantikkens potenserede Følelsesliv og dens katoliserende Tendenser („religiosoerne“); i ikke faa Værker møder vi dens Forkærlighed for „Sjælens Natside“, for Kirkegaarde og for alskens Fantasiens Rædselsbilleder. I enkelte af Præludierne og Nocturnerne høres Sang og mumlende Bønner af Munkekor; eller en lille kort Melodi toner Gang efter Gang underligt ud i Rummet paa Baggrund af en Ledsagelse, der skuffende efterligner Ligklokkers Klang (prælud. Nr. 3). Af en ren hoffmannsk Uhyggestemning er det bekendte Præludium Nr. 15, hvor der gennem en yndefuld og rolig Melodi lyder en evig bankende Tone som af et Dødningeur eller en stadig faldende mystisk Draabe; da Melodien hører op lyder den bankende Tone en Tid som den

eneste Lyd, indtil der ud fra den ligesom fra et Mørke hæver sig et formløst Skræmmebillede, der tilsidst opfylder alt for endelig at trække sig tilbage til sit Mørke og — i en særlig virkningsfuld Modsætning — at give Plads for den første Melodis venlige Sang, der dog ikke bliver fri for den varslende Tones Banken.

Fra Romantikkens Indflydelse skriver sig ogsaa Chopins Søgen tilbage til den nationale Fortid, til Middelalderen og Folket. Allerede hans første Kompositioner fra Varsjavtiden bærer Navn efter de gamle polske Folkedanse: Krakowiak og Mazurka. Samme Aar, som han rejste til Paris, udbrød saa Polens ulykkelige Rejsning mod Rusland. Brevene fra denne Tid er fulde af Sorg over hans Landsmænds Nederlag og af ængstelig Bekymring for hans Venners Skæbne. Russernes haarde Undertrykkelse af den polske Nationalitet, Henrettelserne og Deportationerne til Sibirien knyttede ham endnu nærmere til Hjemmet og Nationen. Under hele sit Ophold i Paris vedblev han ved Breve og Gaver at staa i Forbindelse med Hjemmet; de Smaating, der blev sendt ham hjemme fra, bevarede han med en egen Pietet og holdt ikke af, at andre brugte eller berørte dem; i Paris omgikkes han helst med Polakker, ofrede tilrejsende Landsmænd Penge og Gæstfrihed, selv Tid og Vaner. Overfor dem udfoldede han ogsaa mere af sit Væsen end overfor selv sine bedste franske Venner, blandt hvilke han altid følte sig som en fremmed. Han betonede ogsaa efter 1830 stedse stærkere i Udtalelser og Breve, at hans Musik er særlig polsk; og han kunde gøre det med Rette. To store Grupper af hans Værker er Digte over gammel-polske Danse, og fra polsk Folkemusik har han hentet mange af de melodiske og harmoniske Ejendommeligheder, der giver hans Stil dens særlige Farve og mærkelig fremmedartede Ynde; Kromatismen, de skarpe Dissonanser og de besynderlige Betoninger. Mest kan hans Musik dog kaldes særlig polsk, fordi det personlige Stemnings- og Følelsesindhold, han kunde give Udtryk i sine Værker, ved et besynderligt Sammentræf af Omstændigheder kom til at falde sammen med det, der efter 1830 besjælede Polakkerne som Folk. Russernes Undertrykkelse fremkaldte ogsaa hos det polske Folk Fortvivlelse, Uro, haabløs Sorg, afmægtig Rasen og Drømmen. Og ligesom det gamle frie Polen efter Undertrykkelsen for Nationen kom til at staa i et stedse mere forklaret Lys, saaledes blev ogsaa for Chopin, naar han i Paris følte sig syg og ene, hans Barndoms og Ungdoms Polen et Maal for hans Længsler,

det Sted hvor han mente, den Lykke boede, som Brevene fra hans tidligste Ungdom viser, at han aldrig havde kendt.

Kølige og rationelle Naturer som Frederik II af Preussen havde aldrig fældet synderlig velvillige Domme over det gamle Polen; han kalder Polakkerne forfængelige i Lykke, krybende i Ulykke, i Stand til alt for Penge, ødsle, frivole, uden Dømmekraft, altid rede til at forlade eller forene sig med et Parti uden Grund; en fransk Rejsende fra Tiden omkring 1800 taler om Adelens „Blanding af fantastisk, næsten ny-zealandsk Barbari og fransk Overforfinelse; et Folk, der er fuldstændig uvidende, uden Smag og hengivet til Luxus, Spil, Modegalskab og udvortes Flitter".

Romantikerne stod anderledes velvilligt dømmende og forstaaende overfor de lidet regelrette og rationelle Sider i Polakkernes Karakter, der vel havde bidraget til deres Lands Undergang ved Fornuftstidens Monarker; de droges i høj Grad af det brogede i deres Levesæt. Polen stod nemlig endnu ved Aar 1800 — som Rejsebeskrivelser viser det — ret upaavirket af vesteuropæisk Kultur. Mest Bønderne i deres fattige Træhuse med ringe Bohave og meget Utøj, det aldrig manglende Vievandskar og Krucifiks. Mindre Adelen; dog er ogsaa dens Præg afgjort fremmedartet, halvt middelalderligt, halvt asiatisk, og det ikke blot de fattige Adelsmænd, der kun ejer „nogle faa Tønder Land, et Sværd og et Par Mustasjer, der naar fra det ene Øre til det andet", men ogsaa de store Magnater som Fyrst Janus af Ostroy, der ejede 8 Byer, 2700 Landsbyer foruden sine Starosters Byer og Landsbyer. Disse rige Adelsmænd førte Hoffer som orientalske Fyrster med tjenestegørende Pager, Soldater, Musikere, Kokke, Hejdukker, Falkonerer, Fiskere, Skuespillere og et Utal af Tyende; stor Pragt udfoldedes i Klæder, guldskoede Heste og indlagte orientalske Vaaben; Brokade af Guld med Purpurblomster udtrykte Glæde, sort Silke med Sølv-Navnetræk Sorg. Mod Østen og Middelalderen viste mange af disse Adelsmænds Egenskaber: deres indsmigrende Høflighed i Tale, deres opblussende men ikke vedholdende Energi, deres Velbefindende i omskiftende Begivenheder, deres Ridderlighed og Formerne for deres Galanteri (Drikken af Damens Sko).

Det er til dette gamle ridderlige, brogede Polen, der endnu ikke var underkuet af fremmede, at Chopin henlægger Scenen for sine Drømme, og hvis aandelige Fysiognomi han viser os i forklaret Skikkelse, lutret for alle Skrøbeligheder. Hans Værker rummer alle den polske Adels Egenskaber. Man fornemmer i enkelte af

Polonæserne ligesom et Pust af den friske, ridderlige Kampglæde, der drev Polakkerne mod Tyrkerne for Wien, en Stemning som en Trompetfanfare eller som en Stridshingsts Vrinsken en klar Morgen. Stadig møder vi Adelens Ridderlighed og flagrende Ustadighed, dens Elskovslyst, dens Galanteri, dens brillante Spænstighed og mærkelig besnærende Ynde; men ogsaa dens Lyst til at brillere og kokettere med Følelser. I Mazurkaerne hører vi Trampen af Støvler og Klirren af Sporer, vi næsten sér Magnaternes stolte Rejsning og de meget priste polske Damers yndefulde Bøjninger, og ikke sjældent synes Chopins Stil at have optaget ligesom et Genskin af Adelens Brokade med Guldblomster og den sorte Silke med Sølv. Men de brogede pragtfulde Stemninger bærer altid i sig som en Følelse af, at de kun er Drømme om en svunden Fortid og brydes af den bitre Nutid med dens Usikkerhed, Frygt og unyttige Had, — Følelser der som et Sørgeflor havde bredt sig over det gamle Polens Glæde og Pragt.

Der er meget i Chopins Musik, der hverken er sund eller behagelig Kost; overhovedet er den maaske vanskelig at nyde i store Doser; men til meget af den vil man stadig med Glæde vende tilbage, fordi man der i pragtfuld Klædning stifter Bekendtskab med et ejendommeligt Menneske og et ejendommeligt Folks Sjæleliv.

TH. A. MÜLLER

FRA FORAARSUDSTILLINGERNE

Man har i Aar et ret levende Indtryk af, at den frie Udstilling er blevet en Salgsudstilling, og Pressen har da ogsaa kunnet melde om en ubetinget pekuniær Sukces for de frie Udstillere. En Salgsudstilling er en fuldkommen ærlig Sag, men den vedkommer mest Kunstnere og Købere. Lægger en Kritiker sig ukaldet imellem, kan han let komme til at forpurre et Salg, hvad der er slemt for Kunstneren, eller fremkalde et overilet Køb, hvad der er ubehageligt for Køberen. Der findes næppe i Aar paa den frie Udstilling noget Arbejde, i hvilket der rigtig er vovet noget, intet af disse halsbrækkende Spring, i hvilke en Kunstner har sat hele sin Tilværelse, sit Navn og gode Rygte paa Spil, uden blot ét Øjeblik at spørge, om nu Værket ogsaa er gangbar og let sælgelig Vare. Man bliver jo tilaars, og man springer ikke saa let og saa højt som i sine unge Dage, selv om man turde for Kones og Børns Skyld.

Charlottenborg plejer at være ringere end den frie Udstilling, og i Aar som ellers ligger dens Niveau ogsaa lavere end den frie Udstillings. Det kan nu engang ikke undgaas, at det visnede, det udgaaede og forældede eller det rent dilettantiske breder sig over store Partier af den. Men til Gengæld indeholder den en Række Værker af betydelige Kunstnere, som staar i deres kraftigste Alder, og en anden, ret skarpt afgrænset Række Arbejder, der skyldes yngre Kunstnere, som stræber at gøre deres kunstneriske Opfattelse gældende. Derved kommer der en Brydning, den evige Brydning mellem de forskellige Slægtled, og man ser Forskellen mellem en

kunstnerisk Retning, der allerede er blevet lidt af en Vedtægt, og en anden Retning, der endnu ikke er blevet det. Ogsaa til den frie Udstilling naar der enkelte Dønninger, men paa Charlottenborg staar de to Retninger skarpest mod hinanden. For at sige det straks: De to Retninger, der i Aar af Hjertens Lyst tager Livtag med hinanden, er den maleriske Skildring og det stiliserede Maleri.

Mellemværendet mellem Krøyers Slægtled og de ældre Malere gjaldt ikke blot Malerkunstens Midler, men ogsaa Emnerne. De ældre Malere — Exner, Sonne, Vermehren, Dalsgaard, og deres Arvtagere, Brødrene Henningsen og Axel Helsted — opfandt gerne, ofte aabenbart mere til Publikums end til deres egen Fornøjelse, en lille skælmsk eller rørende, munter eller sørgelig Episode, i hvilken de lader Figurerne spille med eller leve. Hvad de gav var ikke nogen malerisk Skildring, men et afsluttet Billede, født af deres Fantasi, udført ved Befrugtning af Virkeligheden. Krøyers Slægtled strøg derimod Opfindsomheden; deres Malerier skal blot være Udsnit af Virkeligheden. Intet mere og intet mindre paa Lærredet, end der var foran Staffeliet, dengang Kunstneren malede, dette er Opgaven for den maleriske Skildring. Faren for det gammeldags fortællende Billede er den, at Maleren bliver mere Illustrator og Fortæller end Maler, og Faren for den maleriske Skildring bestaar deri, at den Beskuer, som ikke selv er Maler, med en let Gaben spørger sig selv, hvorfor Kunstneren just har valgt at male dette Udsnit af Virkeligheden. Dog med Hensyn til det endelige Maal var der ingen Modsætning mellem Krøyers Slægtled og det foregaaende; begge stræbte — paa forskellig Vis — at frembringe Indtrykket af fuldkommen Natursandhed.

I et lille Land, hvor der ikke rigtig er Plads til kraftige Brydninger, plejer hver ny kunstnerisk Retning, der først hilses med Forbitrelse, ret snart at gro lovlig fast og gaa i Frø. Saadan er det gaaet i Danmark med den maleriske Skildring. I andre, større Lande har man derimod ikke blot levet fra Virkeligheden til Lærredet, men der har ogsaa været Raad til, at enkelte Kunstnere har kunnet digte og drømme med Farverne, har kunnet løfte sig højt op over Virkeligheden, uden at høre Bebrejdelser for Mangel paa Ærbødighed mod Naturen.

Her hjemme vakte 1890 Joakim Skovgaards Billede af Kristus, som fører Røveren ind i Paradiset, stor Opsigt. Midt imellem Hundreder at maleriske Skildringer var dette en Flugt bort fra

Virkeligheden. Dog Kunstneren havde ikke spurgt sin egen Fantasi, hvorledes Paradisets Have, hvorledes Guds Engle og den naaderige Kristus saa' ud; han havde raadført sig med Benozzo Gozzoli. Det var Gozzolis toskanske Foraar og Gozzolis Engle, der foresvævede Kunstneren, og hans Billede blev ikke en frisk og dyb og gribende Fantasi, men en smagfuld Kompilation. Senere har han malet en Mængde storladne bibelske Billeder i Viborg Domkirke, og ogsaa her har han set Biblen gennem den gamle italienske Malerkunsts Glar, ikke saaledes, at han genkalder en enkelt Kunstners maleriske Udtryksmaade, men saaledes, at Beskueren i al Almindelighed har Indtryk af en forbigangen Tids maleriske Stil.

For Skovgaard synes — underlig nok — den maleriske Stil at være ligesom en Frakke, han kan tage af og paa, naar han har Lyst. Der findes i Aar paa den frie Udstilling en farvelagt Karton af Udjagelsen af Paradiset, en — lidt bleg — Efterklang af italiensk Kunst, men en anden Dag har Kunstneren hængt al fremmed Stil op paa en Knage, har sat sig i sin Kones Dagligstue, og om de velkendte hyggelige Møbler, om Hustruens Skikkelse, om de lysegule Eranthis i den blaa Skaal dannet et fortryllende Billede, lige frisk fra Virkelighed til Lærred. Og noget lignende gælder om Malerne Johan Rohde, L. Find og Clement. De har alle tre i sin Tid bragt deres Tribut til den florentinske Ungrenæssance; men deres stiliserede Malerier er kun som Festklædninger, de tager paa i højtidelige Øjeblikke. Til Hverdags bevæger de sig ganske borgerlig utvungent i Jakke og lange Benklæder.

For de yngre Kunstnere er derimod den maleriske Stil — hvorved jeg forstaar en bevidst eller ubevidst Tilslutning til ældre Tiders maleriske Udtryksmaade — en Dragt, der bæres baade Hellig og Søgn, ja mere end det: noget, der er groet sammen med, er Udtryk for deres inderste Væsen. Man ser det af Møhl Hansens Billeder paa den frie Udstilling. Der er baade egenlige Billeder og Studier, men Studierne er ikke malede, det er Tegninger. Kunstneren har — skønt Maler — ikke villet give det farvede Indtryk af Virkeligheden, Indtryk af Lys og Luft; han har gjort et Udvalg, han ser Linier og Form, og Farven er for ham mere underordnet. Og staar man overfor hans malede Landskabsbilleder, navnlig de to Billeder med de knejsende Ege ved det stille Vand paa Sletten, mindes man gamle heroiske Landskaber. Kunstneren har — ligesom de gamle Malere af heroiske Landskaber — gjort sit Udvalg i Naturen; han vil virke gennem de simple, storladne

Linier, den faste Form og den hele strenge og højtidelige Komposition. Men man maa være lidt mere end en Maler for at kunne træffe et saadant Udvalg; man maa ogsaa være Digter og Drømmer. Der er i et Par af Møhl Hansens Landskaber en ualmindelig Renhed, noget vist højtideligt i Følelsen; de hidrører aabenbart fra en betydelig Kunstner.

Tag saa i Modsætning til disse Billeder et lille smukt Maleri af Th. Philipsen, „Udenfor en Bondegaard". Det virker som et ganske tilfældigt Udsnit af Virkeligheden, et Øjebliksbillede taget af en vejfarende; det er lutter Lys og lutter Luft, en tynd og let Martsluft og en fin og undselig Martssol, der kaster lette, bevægelige Skygger fra de nøgne Grene ude paa Vejen hen over Bondegaardens gule Gavl. Her er med lykkelig Haand givet, hvad den ældre Slægt stræber at give: det umiddelbare Indtryk af Virkeligheden, badet i Lys og Luft. Det kunde se ud, som om Mellemværendet mellem Philipsens Billede og Møhl Hansens Billeder var et Mellemværende mellem Lys og Luft paa den ene Side, Linier og Former paa den anden, og det er ogsaa rigtigt. Dog det egenlige Stridspunkt ligger nok dybere. Det er Modsætningen mellem Virkelighed og Digt, god, kraftig Prosa og Poesi. Foran Philipsens Billede spiler man Næseborene op og indaander Duften af det gryende Foraar, og Øjet frydes ved Solskinnet paa den gule Gavl; til Drømmerier er der ingen Anledning. Men Drømmene kan ret lejre sig i Møhl Hansens Billeder under de vide Egekroner ved den stille Sø. Møhl Hansens Billeder er Vers, der er rettede til Aanden i Naturen.

Men det er jo kun de færreste, der kan skrive gode Vers. Erik Struckmann har ikke formaaet det i Aar. Han er — det ser man af hans Billeder — blevet indtaget i den stolte gamle Sundvagt Kronborg Slot, men mellem ham og Slottet har der skudt sig Mindelser om blegede Tapeter. Hans Billeder, udførte med Kul og Vandfarve, ligner noget gamle Gobeliner, hvor Farverne er visnede og Konturerne er forgrovede. Jeg maa tilstaa, at jeg foretrækker den kække, ridderlige Kongeborg selv for Struckmanns blege Reminiscenser.

Den maleriske Skildring — den jævne Prosa — er her hjemme paa Figurmaleriets Omraade mundet ud i det, man kalder Interiører med Portrætfigurer. Man maler sine Venner og Bekendte i sit Hjem, tvangløst forsamlede, ved Dagslys eller ved Lampens Skær, snart i Dagligtøj og dagligdags Humør, snart i Kjole og Hvidt, passiarende og snakkende efter Aftensbordet. Det gælder

om at fremkalde Indtrykket af det helt tvangløse, helt naturlige; naar Beskueren tror at mærke Værelsernes Tobaksluft blandet med Duften af Vin og Frugter, naar han har en lidt ubehagelig Følelse af ubuden at være trængt ind i en sluttet Kreds, saa er Maalet naaet, saa har Kunstneren faaet ham ind i sin Tryllekreds. Ogsaa i Aar er der sat meget Arbejde ind paa den Art Billeder. Smukkest tænkt er vel Michael Anchers „Familiebillede. Juledag 1900“; de fem Kvinder overraskes paa Helligdagen under Læsningen i Bibelen, og de ser alle op og hen mod det, der forstyrrer dem; men Figurerne er lovlig opstillede, og den maleriske Gennemførelse har kun ganske glimtvis nogen Ynde. „Mellem Kunstnere“ af Viggo Johansen, Aftenselskabet i Kunstnerens Hjem, er derimod gennemført med overordenlig Dygtighed og Energi, men det er mindre tvangløst end andre af Kunstnerens Arbejder. Det hører jo heller ikke til Hverdagsbegivenhederne, at en Prins af Blodet falder ned i et Selskab af danske Malere, og Kunstneren har ikke manglet Blik for den Virkning, et saadant Meteor frembringer. Men Hovedfiguren, Prins Eugen, er ikke lykkedes, og enten det nu er Prinsens Skyld, eller den plettede Luft og Forgrundsfigurerne foraarsager det, saa er der en lidt trykket Stemning over Billedet, uagtet Kunstneren som god Vært ikke har sparet paa Lys, Blomster, Vin og Frugter for at se oplivede Ansigter omkring sig; de smukkeste Iagttagelser finder man i de to Baggrundsfigurer til venstre (Karl Madsen og Irminger). Julius Paulsens „I Kunstnerens Hjem“, ligesom Viggo Johansens Billede med legemsstore Figurer, og aabenbart paavirket af Johansen, er tvangløst nok, men Billedet med de maskeagtige Figurer og det underlig akvarieagtige Lys hører til den Art Værker, som man vel tager Hatten af for, men over for hvilke man ikke kan faa ét rosende Ord over sine Læber.

Det synes, som om Interessen for Hjemlivsbilleder har passeret Zenith. Lad gaa, at man faar sine Venner og Slægtninge til at træde op i et beskedent og borgerligt lille Billede, men der er noget glubsk i at forherlige dem i monumental Legemsstørrelse, naar man da ikke har noget ganske særlig paa Hjerte; saadan omtrent ræsonnerer vel de yngste Malere, og da de ikke mener, at de kan naa en større Livagtighed end den, der er givet i enkelte Hjemlivsbilleder, eller f. Eks. i Aar i Michael Anchers Selvportræt, saa gør de resolut helt omkring og begynder fra den modsatte Ende.

Foruden at være et kraftigt og dygtigt Billede er Anchers Selvportræt meget betegnende for det ældre Slægtleds kunstneriske

Program. Friluft: i den kølige Aftenluft staar Kunstneren ved Stranden foran sit Staffeli, indpakket i sin Pels; Lys: Aftensolen falder lige ind over ham, gyldent Solskin veksler med kølige Skygger, Haarene fra det ene buskede Øjenbryn er fra Skyggen kommet ud i Lyset og gennemglødes af Solen; intet opstillet: vi overrasker Kunstneren, just som han ivrig maaler, rolig iagttager sin Model. Herman Vedels Portræter kan man — deres øvrige Egenskaber ufortalte — opfatte som Programbilleder for den yngre Slægt. Her er netop alt det, som Anchers Slægtled har forfulgt med Ild og Sværd. Vedels Mennesker har slet intet Præg af øjeblikkeligt Liv; de fører en Drømmetilværelse. De lægger Hænderne i Skødet eller fører mageligt Haanden op om Skægget; undertiden er det, som om Musikken har fremkaldt deres Drømmerier, men man kan slet ikke tænke sig, at de har den Energi, der udkræves til at traktere et Instrument. Og de lever slet ikke i Virkelighedens Luft. Den Luft, der omgiver dem, og det Lys, der falder over dem, kommer fra Galleriernes gamle, mørknede Billeder, og foran Billederne har man bestandig Mindelser om gammel Malerkunst; snart dukker den fornemme, rolige Linievirkning i et gammelt venetiansk Maleri op for Erindringen; dette graagule Stykke Silketøj stammer ned fra Rembrandt, denne tænksomme hvide Pande mod det mørke Haar og det rødlige Skæg erindrer om Paris Bordone o. s. v. Kunstneren stænger sig aabenbart inde i sit Lønkammer, lever og drømmer mellem Gengivelser af gammel Kunst, og naar han maler, fører han sine Drømmerier over paa Lærredet.

Vedels bedste Portræt er i Aar Billedet af Maleren Tetens. og det bedst lykkede er Hovedet. De grønlige Toner i Haaret, de sarte røde Farver i Ansigtet vidner om et grundigt Studium af Rembrandt'ske Billeder. Sigurd Wandel — der hører til de lykkelige Mennesker, som ikke er bange for at løbe Linen ud — — minder ikke blot om gamle Billeder, men om gamle, daarlig bevarede Billeder. I Dobbeltportrætet er Skyggerne saa tynde, som havde de lidt ved Forvaskning, i et andet Billede, en gammel Gaard i Helsingør, har Kunstneren med Omhu efterlignet et stærkt forvasket Galleribillede; Farven i de gule Mure og de røde Tage har mistet sin Finhed, og af Olai Kirketaarn i Baggrunden er kun Undermalingen blevet tilbage.

Der er vel ikke Tvivl om, at den Retning i dansk Malerkunst, som øser af gammel Kunst, vil udvikle sig Aar for Aar. Vedel vil anlægge sig en hel Garderobe af herlige gamle Klædestykker til

sine Modeller, og vi vil sikkert ogsaa paa Udstillingerne faa Gengivelser af Krakelure at se. Man forstaar vel, at det stiliserede Maleri er en Reaktion mod det nøgne Virkelighedsbillede; det er lidt en Modesag og noget en Hjertesag. Ingen er vel saa naiv at tro, at hans Kunst bliver betydeligere, fordi han kryber i en eller anden udmærket gammel Kunstners Klæder. Men man kan ogsaa fuldstændig formumme sig med de fremmede Fjer; det har i Aar Fru Dorph gjort. Hendes „Eva“ er en smidig udført Pastiche, intet andet. Den talentfulde Kunstnerindes Værk staar som et advarende Eksempel paa fuldstændig Selvopgivelse. Men selv om man ikke vil imitere, er der dog altid en Fare for, at man betror sig altfor meget til den gamle Kunst og rent glemmer den unge Virkelighed. Dog Forholdet til den store Malerkunst kan ogsaa — som Forholdet til en klog og skøn Kvinde — give en Kunstner den sidste Indvielse. Det ser man i Aar af Einar Nielsen.

Hvor var hans Kunst dog tidligere usøden! Han holdt af at dynge Uhygge paa Rædsel, han svælgede i Død og Vanførhed, medens hans Farver blev dumpere og brunere; men for to Aar siden brød han igennem som Maler; hans „Dobbeltportræt“, en Mand og en Kvinde, vidnede om en pludselig vaagnet eller vakt Sans for udsøgt Linie- og Farvevirkning. Det ene af hans Billeder iaar, „Den svangre“ — det ypperste Figurbillede paa Udstillingerne — kaster Lys tilbage over, hvad han tidligere har ment med sin Kunst. Han kaldte ikke sine Billeder: Portræt af en blind Pige, den vanføre Mads o. s. v., men han kaldte dem: „Den blinde unge Pige“, „Den vanføre og Døden“ o. s. v. Derved vilde han betegne, at det ikke var det særlige Tilfælde af Blindhed, Død og Vanførhed, han vilde fremstille, men i al Almindelighed Blindhed, Tuberkulose, Vanførhed, Fattigdom og Alderdom, og det er jo i Virkeligheden ogsaa Indholdet af hans Billeder. Paa lignende Maade — men langt mere eftertrykkelig end tidligere — er hans Billede i Aar ikke noget Portræt af en frugtsommelig Kvinde, men en Fremstilling af Svangerskabet. Den unge Kvinde er opstillet som en Statue inden for den graa Ramme, højre Albu hviler paa venstre Haand, og Fingrene berører Kinden; Hovedet er sænket i Vemod. I jævne Folder falder den simple blaa Kjole ned over Skikkelsen, kun hvor den venstre Fod træder frem, brydes Foldekastet.

Kunstneren har aabenbart set godt paa Andrea del Castagnos Enkeltfigurer, der fra Villa Carducci er bragt til Sant' Apollonia i Florents. Ligesom Castagno fremstiller han Skikkelsen skraat fra

neden, og derved fremkommer de skønne Linier i Hovedet og Underkroppens virkningsfulde Silhuet. Og ogsaa Castagnos Enkeltfigurer er mere end Portræter; hans Pippo Spano er et Billede paa ubændig Hidsighed, hans Farinata degli Uberti er det eventyrlige Mod. Men den danske Maler er ikke nogen uselvstændig Efterligner af den gamle Florentiner. Det er en ung Mester, der har tegnet Øret og Haarsætningen, og som har malet dette Hoved i fine, graalige Toner; den blaa Kjole er lovlig transparent til de nøgne Dele, men hele Skikkelsen, der er svøbt i Lys, hæver sig ganske dejlig mod den mørke Baggrund, og den døde graa Ramme fremhæver de levende Farver i det nøgne.

Billedet sprænger jo aabenbart den forgyldte Ramme; det er ikke tænkt som Staffelimaleri, men som Vægbillede. Kunstneren røber her ualmindelige, sjældne Evner for storladen Linievirkning, for simpelt Foldekast, for rolig, alvorlig Farvevirkning; og hvad mere er, han formaar at projicere et Indtryk af Virkeligheden ud til et betydningsfuldt Karakterbillede. Vil han nu ogsaa faa Opgaver, der svarer til hans ualmindelige Evner? Vi ved, at Danmark til Nød kan brødføde en borgerlig Stuekunst, men vi ved ikke, om der her hjemme er en saadan Almenaand, at den kan bære det monumentale Vægbillede, og det er i den Retning, Einar Nielsens Evner gaar. Man burde maaske raade Kunstneren til i Udlandet at søge Opgaver, thi det vilde være Jammerskade, hvis dette betydelige Talent skulde lægges øde eller — som Marstrands — vanrøgtes af Smaalighed. Det er en egen Sag paa Forhaand at bestemme en Kunstners Omraade, dog er Einar Nielsens Udvikling hidtil gaaet i en aldeles bestemt Retning. For det egenlige Historiemaleri synes han ikke at have noget Talent, men han vil — som middelalderlige Malere — ubestridelig kunne give veltalende Fremstillinger af Dyder og Laster. Hans Evner gaar i Retning af Allegorien, der jo kun er skindød, saa længe den ikke dyrkes af virkelige Kunstnere. Naar den maleriske Udsmykning af Rigshospitalet engang kommer paa Dagsordenen, bør man tænke paa Einar Nielsen, men ikke derfor glemme ham i Mellemtiden.

Ligesom blandt Malerne er der ogsaa mellem Billedhuggerne en Bestræbelse for at komme bort fra Modellen. Disse hvilende Figurer, disse nøgne badende Skikkelser hørte jo kun hjemme i Akademiets Modelklasse; de var kun født af Ønsket om at vinde en Guldmedaille. Nu gælder det, om Billedhuggerne kan ud-

trykke sig klart og forstaaeligt, uden at gaa tilbunds i deres egen Dybsindighed.

Man finder smukke Modelstudier af Ludvig Brandstrup — med Urette kalder han sin Figur for Atalante — og Augusta Finne; man finder af Jens Lund en udmærket Portrætbuste (Forfatteren Harald Kidde), der i Forbindelse med den lille Springvandsfigur vidner om, at Kunstneren har set godt paa og lært af H. E. Freund. Man kan ikke undgaa den kolossale Bronzestatue af Kaptajn J. C. la Cour, et sandt Monstrum. Maaske er det for meget forlangt, at Kunstneren skulde have givet et Billede af et betydeligt Menneske, vi vilde have været tilfredse, hvis Statuen blot gengav et Menneske; den er kun en Skabelon.

Ved Siden af dette fornærmelige Makværk straaler Rudolph Tegners store Gruppe „Frigjort“ af ungdommelig, lidt rastløst Energi; det er det bedste større Arbejde, som Kunstneren endnu har udført. Værket er bygget op over et Brudstykke af et kanneleret Søjleskaft med et korintisk Kapitæl, men i Stedet for Kapitælets døde Voluter og Akantusblade er der her et levende Spil af nøgne, kæmpende Menneskeskikkelser. Det er den lave Sanseverden, der fortærer sig selv — eller hvad det nu kan være, der trykker en ung Drømmer og Kunstner —, men øverst oppe paa Kapitælet, som en Søjlehelgen i ensom Majestæt, sidder den, der har hævet sig over Jordelivets Kaar. Det er smukt tænkt, at Geniet ikke er lykkeligt og straalende, men grublende og lidende, og Værket er — navnlig set forfra — meget virkningsfuldt opbygget. Hænder, Arme, Skuldre der løser sig ud fra sønderslaaede eller kun anlagte Partier vidner om ganske forbavsende Formsans. Værket burde anvendes som Mindesmærke for en stor og ensom Aand; men dertil er der vist lange Udsigter.

Dog ypperst blandt Aarets Billedhuggerværker er Niels Hansen-Jacobsens kolossale Bronzestatue af en „Trold, der vejrer Kristenkød“, som for nogle Aar siden var udstillet i Gibs. Kom ikke overfor dette Arbejde med Notre Damekirkens fantastiske Dæmoner; det er kun Skitser. Men vis mig et moderne, helt rundt udført Værk, der er saa aandfuldt, saa indgaaende gennemført, der uden blot paa et eneste Punkt at slutte sig til menneskelig Form alligevel ikke løber ud i det monstrøse eller formløse. Først nu, da Figuren er blevet til Bronze, ser man ret, med hvilken mægtig Fantasi dette dumme, glubske Væsen er skabt, og med hvilken Kraft Kunstneren har formet sin Fantasiskabning.

Sammenfatter man sine Indtryk af dette Aars Billedkunst paa Foraarsudstillingerne, saa kommer man til det Resultat, at der blandt de yngre Malere og Billedhuggere er et ret kraftigt udtalt Ønske om i deres Kunst at komme bort fra den tilfældige Virkelighed, den maleriske Skildring, den lejede Model; man vil ikke blot bruge sine Øjne, men ogsaa sin Fantasi. Nogle Malere har med en lidt umandig Selvopgivelse kastet sig i Armene paa de gamle Mestre. Gid de snart maa frigøre sig fra det udmarvende Favntag! En enkelt Maler har — paa lignende Maade som Giotto i Arenakirkens Billeder af Dyder og Laster — ud fra den tilfældige Virkelighed og i god Forstaaelse med gammel italiensk Kunst skabt et gribende Karakterbillede. To Billedhuggere har vist, at dansk Plastik ikke behøver at mangle Fantasi. Det er baade overraskende og meget glædeligt, at man her hjemme har fundet Anvendelse for Hansen-Jacobsens Evner; Trolden er støbt i Bronze til Jesuskirkens Fond. Men ogsaa Tegners Arbejde i Aar viser, at man maa begynde for Alvor at regne med denne Kunstner. Hvis der kunde stilles Einar Nielsen Opgaver, vilde en sjælden og mærkelig Kunstner kunne bevares for Landet.

Francis Beckett

FORAARETS BØGER

I

SIGURD MATHIESEN: „Unge Sjæle“. En Bog skreven for unge Sjæle, ud af en ung Sjæl — og til Ærgrelse og Bestyrtelse for alle, som har faaet deres Ungdom valnet og tæmmet i Aarenes Trædemølle. Fortællerfysignomiet og Fortælletonen er nok noget Knut Hansumsk, men virker dog ofte næsten uhyggelig ægte og er ialfald dygtig Kunst. Det er et underlig nervøst, oprevet „Jeg“, som fortæller sine Smaahistorier, — sælsomme Hændelser, han mener at have oplevet, og som har fyldt hans Hjerne med Gaader, beskæftiget hans Indbildningskraft, tynget paa hans Samvittighed. Han véd nok, han er en Særling; Folk mistænker ham maaske for Sindsyge; han er jo ogsaa nok noget abnorm — det indrømmer han —, men at det blot var en Drøm over en gammel Avisberetning fra Trediverne, som han oplevede den 2den Juledagsmorgen, da han var sin afdøde Farbroder som Dreng, og at det kun var i en Morfinrus, at han jagede om paa Smaabyens Gader efter den forhadte Redaktør, den Besked lader han sig ikke saa let spise af med. Han har kontrolleret sine Indtryk og véd, hvad han véd, — og nu føler han engang Trang til at meddele sig til Fremmede om, hvad han længe har gaaet ene om med . . . for at lette sig, forsvare sig, hente Forklaring eller Bestyrkelse paa alt det meningsløse, der har faaet Livet til at falde fra hinanden for ham, saa Folk synes, han er lidt virret i Hovedet. Han fortæller da, ivrigt og ubehjælpsomt, som Folk, der ikke er vant til at være aabenhjærtige; Sætningerne stødes ud, korte og energiske, de snubler let over hinanden, snart foregribes noget af det følgende, snart kommer Fortælleren i Tanke om noget, han har forsømt at faa med, snart forvilder han sig i Digressioner, men bryder af og tager Traaden op igen; snart gaar ogsaa — som hos ensomme Mennesker — Talen over i Enetale, han underholder sig med sig selv, diskutterer med sig eller ler selvtilfreds over sin Fiffighed, . . . altid ophidset og forjaget, intensiv i sin Følemaade og ivrig optaget af „eksakt“ at konstatere og gøre Rede for alt.

Det, der fortælles, — ja hvordan gøre Rede for det? Naar man lukker Bogen og lukker Øjnene, glider der en Række Billeder forbi, grelle, forvirrede, i et paa éngang grelt og uvirkeligt Drømmelys: det banale Hotelværelse med Plydsmøbler og nøgne Vægge og deri et natligt Spillerselskab med Cigarrøg og Champagne . . . Skoledrengene om den mørke Bjergsump i det øde Fjældlandskab og paa den trøstesløse, graa Hverdagseftermiddag, — en for en dukkende under i den andemads-grønne Dam . . . den eksotiske natlige Elskovsfest i den hemmelighedsfulde Villa i Brooklyn . . Askeregnens og Jordskælvets Dommedag over den vestindiske Ø. Beklemmende Forudanelser, dump Uhygge og kvælende Angst, lammende Rædsler og hele Vejen Ubehaget ved at føle sig saa smaat holdt for Nar og ved at der skal ligge noget bagved, som man imidlertid hurtig opgiver at faa fat paa — det er de Sjælstilstande, som Læseren har været hensat i.

Man staar sig bedst ved at lade de gaadefulde Sætninger med spærret Tryk ligge, der rundt i Teksten peger ind paa de filosofiske Løngange, som skal gaa under Fortællingerne. Det er nok nærmest Blinddøre, som er anbragte af dekorative Hensyn og for at fiksere Godtroende, eller de staar for den grublesyge Fortællers egen Regning. Der er overalt ukendte Ansigter, som dog forefalder Fortælleren saa bekendte, som var de blot hans eget Jeg, eller det er hans egen Stemme, som en anden taler med, . . . psykologiske Selvfordoblinger, hemmelighedsfulde Fortsættelser af den enes Selv i den andens, hemmelige Fangtraade mellem Mennesker osv. hele den mystiske Psykologi, som er lidt godtkøbs og lidt vieux-jeu, — omend der i Virkeligheden ligger uopdagede Verdener her, som blot ikke aabner sig for tomme Ord. Man gør — som sagt — bedst i at lade alle disse Løndøre i Fred. Man maa overhovedet lade sig hensætte i „Fantasiens skønne Forvirring, i den menneskelige Naturs oprindelige Kaos“, som de tyske Romantikere fordrede det, for at kunne nyde denne om Hoffmann og Edgar Poe mindende Digtning. Det er Drømme og Visioner, — Paroksysmer, som Fortælleren etsteds selv kalder dem, hvori den kritiske Kontrolstation er lukket og hvert Nervecentrum arbeider paa egen Haand med ophidset Varhed. Sygeligt overvaagent og forfinet er Sensoriet, Følsomhedsapparatet: Luftens Skær er et nyt, hemmelighedsfuldt, en gusten Ligfarve ligger over alle Ting; der er en ond Lugt af Forraadnelse over Verden. Luften er lummer, tordenagtig trykkende, Husrækkerne synes truende med onde Hensigter, der føles en Forstoppelse i Underlivet, angste Kvælningsfornemmelser, en trøsket Smag i Ganen; de organiske Livsfornemmelser er overstærke, Stemningerne fine og sitrende. De skiftende Befindender under Vulkan-Katastrofen, eller de fysiske Lidelser af Hunger eller Saarsmærter, som flere Steder skildres, hører til det magtfuldest gengivne i Bogen Og det er disse Fornemmelser og Stemninger, som forvirrer og forvandler Virkelighedens Liv for Fortælleren, eller som med Udgangspunkt i en ubetydelig oplevet Situation bygger Fantasiriger op, eller frit klæder menneskelige Urdrifter og Grundfornemmelser om i billedlige Skikkelser og Oplevelser: Sanselighedsdriften (i Floradrømmen), Spillelidenskaben, Dødsangsten, Samvittighedsnaget hos Doktoren, der har skrevet saa store Doses op for Vanemorfinisten osv. osv. Nydeligt kan man her ofte følge, hvordan Momenter fra Udgangspunktets

Virkelighed dukker op og forsvinder i Drømmens Bølger, virker i det skjulte eller gradevis forvandles; udmærket virkningsfuldt væver saaledes Billedet af „den blege Gunvor med de trætte Øjne" — den lille Pige, som kom og fik Recepterne til sin Moder — sig ind i Doktorens Samvittigheds-Mareridt Der er noget af Niels Møllers psykologiske Novellekunst heri. Meget af Taumaturgens Blændværk. Men der er ogsaa en hallucinationskraftig Fantasi og en ensom, forpint „ung Sjæl" i Bogen.

* * *

Laurids Bruun: „Alle Synderes Konge". En levende historisk Fantasi og en frodig Romanopfindsomhed; et klart, modent Tankeoverblik og en energisk, personlig Mening med det hele; endelig en myndig kunstnerisk Kunnen — men til syvende og sidst en falsk, uheldig Digtart: det er det Indtryk, jeg har faaet af denne Bog, som har gjort saa mægtig Opsigt. Der er mange underholdende historiske Livsbilleder i den: Universitetsprocessioner og Skøgeliv i Paris' Latinerkvarter og Alkymi og Astrologi oppe i Genievèvekirkens Taarn; Drikkescener og Skændescener paa Nykøbing Slot; sodede, knippelvæbnede Skovgangsmænd, Ditmarskerkrige, den sorte Død, hele det mørke 14 Aarh.s Danmark. Der er en forstandig, summarisk Karakteristik af Tidsaanden og af historiske Personligheder. Kong Kristoffer med det tynde, røde Haar, de skarpe Træk, den skingrende Stemme, den hængende Underlæbe og de hængende Skuldre; Valdemar med de kolde, kloge Øjne og den rolig lukkede Mund; alt det vilde Begær, den haarde Egenvilje, den forskræmte Overtro, den raa Tykhudethed hos Menneskene. Lidt for meget af det kønslige er der — som hos Sofus Michaëlis; et Kvindfolk kan ikke syne frem, uden at „de toppede Bryster under Særken" obligat fremhæves, og hun kan ikke se paa en Ildebrand, uden at Synet deraf „slænger Hede i hendes Skød", saa hun maa ligge i en Mands Arm. Med voldsom Kraft og med storslaaet Overblik er det hele bygget op: Stilen bliver ikke hængende i Smaapillerier, men gaar rask fremad; uden at frygte Spring gaar Fortællingen fra Hovedpunkt til Hovedpunkt i Historien; med bred folkelig Smag er Situationerne udvalgte, og de er sat i Scene med stor Applomb. Meget sikkert er fra Ottos Fødselstime de forskellige Holdepunkter for Handlingen slaaet fast, Lys og Skygger fordelte over Personerne, og de positive og negative Kræfter bragte i et saadant Spændingsforhold til hinanden, at en „interessant" Livsroman kan komme i Gang. Det synes at være en passioneret Romanlæsers Erfaring, der sikkert ved at træffe og fyldestgøre Romanlæseres Behov. De enkelte Livsbilleder er endelig stirrede frem med en Sekraft og, uden Udmaling, levendegjort med en impressionistisk Kunst, som man før lidet har anet hos Forfatteren. Og ogsaa hele det indre Liv er overalt manet frem, ikke med de vanlige psykologiske Tilstandsbeskrivelser, men idet Tankerne spiller for os i dramatisk Handling. Saaledes med mægtig digterisk Intuition, hvor den unge Prins sidder i Haven og under Lektionen drømmer ridderlig erotiske Drømme over Salamandren, og hvor han siden lytter til de vrede Stemmer og de forfærdelige Ord, som skiftes inde mellem Kongen og de fornemme Gæster. Eller senere i Fæng-

slet paa Rensburg. Paa saadanne Steder — ligesom ogsaa i Marskens hvasse Raab: „Mak det Fenster op" under den trykkende Stilhed i Domkirken, da Eden aflægges — saadanne Steder har Bruuns digteriske Vision en helt genial Intensitet.

Men han er en Fantast, han savner Realitetsinstinkt, og f. Eks. saa virkningsfulde Scener som Kristoffers Dødscene og Mødet mellem Otto og Valdemar paa Kallundborgs Slotstrappe er, hvad man i gamle Dage kaldte Historiens Poesi. Og hele Bogens Idé og Anlæg — med Slægtskylden, Pantets Indløsning, Kampen mellem Retten og Kaldet, alt dette lagt tilbage indover og ind i ældre historiske Forhold — det hører hen under samme noget forældede Art historisk-filosofisk Digtning som Ibsens „Kongeæmnerne" og „Kejser og Galilæer". Den vil udløse Historiens Idéer — hvad der, naar det sker uden Mystik, er meget værdifuldt — og give dem bevidst Realitet og Virkekraft i Datidens Personer og deres Handlinger — hvad der altid skaber en psykologisk Urimelighed. Nutildags vil vi have hver Ting for sig: Historiens Filosofi i Digterens eget Navn og Historien selv i Kunstens sanddru Spejl. Men hos L. Bruun gaar man snart paa Virkelighedsgengivelsens prosaiske Forstandsgrund, snart skal man slippe sin Realitetsans og svæve op i en ideal Fantasisfære. Der er jo en god Portion Selma Lagerlöf i L. Bruuns Bog. I Caras Refleksioner under Gensynet med Otto („Nu ser han, jeg er bleven voksen" . . . „Nu skal han vide, hvor dygtig jeg er bleven") kendes den svenske Digterindes skælmske Gengivelse af troskyldig barnlige Tankegange igen, og saaledes ogsaa i hele den nydelige Maade, hvorpaa under denne Samtale Læserne vekselvis følger de tos skjulte Tanker mellem de simple Repliker og mærker den enes Tanker bag Ordene ubevidst sitre over i den anden. Eller i det senere Møde, hvor Cara flygter til Kapellet og stadig beder Otto ikke følge, mens hendes Hjerte stadig gentager: „Følger han mig ikke nu, saa er der ikke Elskov i hans Hjærte." Selma Lagerlöfsk er Nattescenen ved Dannevirke, hvor de faldnes Aander i Kor taler med Otto og med hverandre, men navnlig ogsaa hele Slutningen, hvor Otto som „Alle Syndernes Konge" drager om og samler alle Udstødte og Forbrydere, hele Ynglen af Fædrenes og Forfædrenes Synd, under sit Banner, til Indløsning af Faderens Salighedspant. I alt dette er der sindrige poetiske Ideer og et Væld af varm medfølende Menneskelighed, af frisk frugtbar Entusiasme. Men virker allerede S. Lagerlöf unægtelig ofte noget forskruet og maniereret, endda hun lige fra først véd at trylle Læseren ind i en Atmosfære af poetisk Halvvirkelighed, saa begynder Bruun med et altfor mandigt og fast Tag i Virkeligheden, til at vi kan slippe det igen for poetiske Luftfærder, og hans Kunst har ikke den Tryllestav, hvormed man kalder Luftspejlinger frem. Hele Bogens Slutning fortoner i flakkende Halvsyner.

Det betydelige i Bogen er i Grunden den personlige Patos, som man mærker gennem de fjerne Tiders Klædebon. Den Sjælsdobbelthed, der fra Fødselsstunden ligger i Otto, den Magtbrynde og den Højheds- og Udkaaretheds-Følelse, som driver ham frem mod Kronen, og den kranke Skyldfølelse, den ømskindede idealt anlagte Samvittighed, som faar ham til at bukke under i Kampen — denne Sjælssplittethed og den Skæbne-

tragik, der har givet en anden Førstefødselsretten, er aabenbart Navlestrengen mellem Digteren og hans historiske Æmne. Naar et bredere Publikum nyder Bogen naivt som historisk Virkelighedsskildring, vil — tror jeg — de kunstforstandige nøjes med at lytte til den dybttonende Lidenskab i Anklagen over Misforhold mellem Kald og ydre Ret, mellem Kald og Skæbne, til den fortærende Storhedshigen, Bitterheden over Forurettelsen, den ekstatiske Forsagelsesstemning i Otto. Det er dem, der giver Romanen dens Vælde — trods det, at dens Genre har overlevet sig selv.

* * *

Anna Munch: „Verdens Herrer". Efter de to Bøgers mandlig bevidste Kunst, som jeg lige har læst, lyder denne Kvindes Tale saa menneskelig og livsnær. Hendes Bog har fin og god Kunst — hvad man ikke er forvænt med i Kvindebøger — men Kunsten er kun en klart sleben Indfatning for en moden Kvindesjæls Bekendelser om sin Livserfaring i det Forhold, der altid maa være Kvinden det vigtigste.

Den, der skriver, sidder nede i en Landsby i Thüringen og venter Brev og Bud fra ham, der har sat hende af dér, medens han rejste hjem for at ordne deres Fremtid, og hun forkorter nu Ventetiden med at fæstne paa Papiret det besynderlige Samliv, hun har ført med den unge Musiker. Efter et kort Ægteskab har hun som en uafhængig stillet Enke flakket om som „en Vildfugl under Himlen", har en vis bohêmeagtig irregulær Fortid at se tilbage paa i Paris' skandinaviske Kunstnerkredse og er nu hjemme i Kristiania stødt paa den unge, forkomne og forfaldne „Spiller", som i alle Slags Fristelsers og Fattigdoms Vold ikke kan faa udfoldet sit Talent. I moderlig Ømhed for hans gode Barneøjne og lange, faste Haandtryk og i Begeistring for hans Kunst gør hun sig til hans frelsende Engel, tager ham med ud paa en Studierejse og har i flere Maaneder levet det intimeste Kammeratliv med ham i Tyskland og Italien; og tilsidst har de lovet hinanden at blive sammen i al Fremtid. Men nu er han rejst, hun hører ikke fra ham, skulde han være falden tilbage i alle de onde Magters Vold — eller kommer han?

Levende og sjælfuldt er Situationen og Stemningen fastholdt. I Optegnelserne fra Dag til Dag spejler sig Livet og Omgivelserne dernede i den venlige thüringske „Gasthof" og den voksende Uro og Bekymring hos den Ventende. Og det er hele Tiden ud fra Øjeblikkets Forventning og i Erindringens Lys, at Optegnelserne kaster deres spredte Tilbageblik over det svundne Samliv og holder Opgør med det. I en fin Følelsesdis staar de Glimt af Rejsebilleder og Rejseoplevelser, som danner Rammen om det Forhold, der udredes. Hun er som sagt intet Uskyldslam og har prøvet lidt af hvert, og hendes Væsen — tilstaar hun — har altid haft noget ubestemmeligt hetæreagtigt over sig, som vakte Mændenes Attraa. Men det praktisk kønslige har aldrig haft den Betydning for hendes Aand, som hun overalt i Romaner og hos Mænd ser det tillagt. Og skønt hun snart kom til at elske sin unge Kammerat med virkelig erotiske Følelser, og hans letfængelige Attraa hvert Øjeblik vil bryde Kammeratlivet itu — Dag og Nat deler de Stue sammen overalt paa Rejsen —, ser hun det

som sin Mission at redde ham udover det Driftens og Kønnets Herredømme, som han under Had og Lidelse træller for og som hæmmer hele hans Kunst. Rolig lader hun ham søge alle andre Steder hen med sin Kønstrang, hellere end at hun vil slippe sit Tag over hans aandelige Jeg ved at gøre sig til „Køn“ for ham. Kun da, naar Manden har lært sig at se først fremmest og Mennesket i Kvinden, kan det kønslige faa sin Ret, uden at Selvagtelsen og den indbyrdes Agtelse nedbrydes for begge. Flere Gange har hun under denne Prøve maattet se ham falde tilbage baade til Drik og Piger; forpint og oprevet i Kampen har han haft Revolveren i Haand, og nu, da hun har ladt ham paa egen Haand, er det afgørende Spørgsmaal, om han vil staa eller falde, om hun skal miste ham eller hun kan gøre ham helt til sin. Paa Bogens sidste Blade kommer Svaret, jublende og jubelbringende. Hendes Kvindetro har sejret.

Og medens hun skriver, bliver det en hel Moral, især for Forholdet mellem Mand og Kvinde, som hun forkynder, en typisk kvindelig Moral, som hun mener skal skabe lysere og lykkeligere Fremtidsslægter. Hun gør til sine Paulus' dybe Ord, som Kirken helt har stukket under Stolen: „Alt er tilladt, men ikke alt er gavnligt. Alt er tilladt, men man skal ikke lade sig beherske af noget.“ Altid har hun kastet sig dristig hovedkulds i Livets Bølger, villet prøve alt, gennemleve alt; Dyden har ikke for hende været at afholde sig, at forblive i Uskyldstand, men at naa' igennem og udover det lavere eller det hæmmende til altid højere Liv, ikke at lade sig beherske, men være stærk nok til selv at beherske Sanserne og Drifterne, Begærene og Nydelserne, og derved blive „Verdens Herre“. Saaledes overfor det i ydre Forstand kønslige. „Jeg syntes — ganske ligefrem — at det kunde gærne være der. Om det var der eller ikke, det var ikke al den Tale værd. Og heller ikke al den Fordømmen og al den Vigtighed. Der er da ikke egentlig noget dybsindigt i og saa meget at tænke og skrive Bøger om rent fysiske Aktioner. Noget højst naturligt, snarest lidt humoristisk ... noget, som — saa at sige — hører til Kærlighedens Toilette, dens Urnødvendighed.“ Det er denne Betragtningsmaade, Bogen vil have frem, og sikkert mange Kvinder vil vedkende sig den. Ulykken i talløse Samliv beror vistnok paa, at det kønslige i Reglen har langt mindre Betydning og langt mindre Poesi for Kvinden end for Manden; Kvinderne er Prosaen — i dette Forhold som i andre.

Men udover dette Forhold bygger der sig i Bogen en halv kristelig, halv panteistisk Idealisme op paa de Paulinske Ord. Med en Inderlighed og et stille Sværmeri, som virker vindende, forkynder den, der skriver, en entusiastisk Forvisning om Livets evige Værd, en kvindelig Hengivelse til Naturens Liv og under dens Love, en mystisk Tro paa at man kan naa op over jordiske Lidelser og Begær og Forkrænkelighed og blive „Verdens Herrer“ ved at gaa op i Verdensviljen. „Komme, hvad der vil. Gud raader, Gud velsigner, jeg gir mig hen.“

Det er denne religiøse Understrøm, som bærer Bogen frem i én Stemning fra den første Linie til den sidste, og den vil øve en vis apostolisk Dragningsmagt over mange Læsere.

Vald. Vedel

Vilhelm Kyhn. Efter Fotografi fra Begyndelsen af Tredserne

VILHELM KYHN

DET danske Landskabsmaleri har i Vilhelm Kyhn mistet en Storhed, som ingen af hans efterlevende Fagfæller naar nær. Han er den eneste danske Landskabsmaler, som i Værd og Betydning kan sættes P. C. Skovgaard ved Siden. I Henseende til Mesterskab i det rent tekniske staar Kyhn rigtignok langt tilbage for Skovgaard; han havde ikke Skovgaards overlegne Sikkerhed i Tegningen, ikke Skovgaards Soliditet i Formgivningen. Behandlingen af Enkelthederne i Kyhns Billeder kan trods Gennemførelsens ufravigelige Pyntelighed være mangelfuld og karaktersvag, endog nærme sig det rent dilettantmæssige. Men Naturopfattelsens glimrende Friskhed, Dybde og Styrke bringer Manglerne i Glemme eller lader dem synes underordnede. Han havde den for Landskabsmaleren vigtigste, sjældneste, ypperste Evne: han ejede den sjælfulde Forstaaelse af et Landskabs Karakter og Poesi. Kyhn

var ikke nogen Formens Mester, men han var den største Stemningsmaler, dansk Landskabskunst endnu har haft.

Han uddannedes til Kunstner under de samme Indflydelser, som blev bestemmende for den to Aar ældre Skovgaard og den et halvt Aar ældre Lundbye. Tilhænger af Grundtvig var Fædrelandskærligheden hos ham luende Begejstring, Tilhænger af Høyen satte han sig som Livsmaal at medvirke til Dannelsen af en national Kunst. Han delte Lundbyes Sværmeri for Danmarks Fortidsminder; der er ikke faa Vidnesbyrd derom i hans Kunst, f. Eks. det i Aar udstillede lille Ungdomsbillede med Vikingesnekkerne. Men Paavirkningen fra Eckersberg holdt Romantikken i Tømme; han lærte sig at se, hvor stor en Rigdom af Skønhed og Poesi de mest beskedne og dagligdags Motiver kan rumme. Ingen har opfattet det skarpere og finere end Kyhn. Dog var hans Naturalisme ikke smaalig, han brød sig ikke om den fotografiske Paalidelighed, omændrede jævnligt Motiverne efter sit Forgodtbefindende, tildigtede Søer og Træer, hvor han i Naturen savnede dem. Undertiden komponerede han endog Billederne helt frit uden at have Studier til dem. Eckersberg vilde ikke have billiget det; han var vred paa „de Herrer, som vilde gøre det bedre, end Vorherre kan gøre det“. Kyhn mente dog selv at vandre nøjagtigt i Eckersbergs Spor; han synes at have opfattet Kravet til Sindighed i Arbejdet og Ligelighed i Gennemførelsen som et af Hovedpunkterne i Mesterens Lære.

Gennem Kyhns ualmindeligt lange Kunstnerliv har hans Kunst i alt væsentligt ikke skiftet Karakter. Uden stærke Svingninger har den stedse fulgt samme Bane, stedse afspejlet ny Naturindtryk, aldrig afspejlet Indtryk fra anden Kunst. Ganske uforandret som Kunstner vendte han hjem fra sin store Rejse i Italien og Sydfrankrig 1850—52, den vigtigste Begivenhed i hans Kunstnerliv. Den havde givet ham Lejlighed til at male adskillige nydelige Studier, — et af dem er udstillet i Aar, — men den efterlod sig ingen dybere Spor. Han har til enhver Tid malt udmærkede Billeder sammen med mindre udmærkede; Ynglingen og Oldingen har haft omtrent de samme Fortrin og de samme Mangler. Mærkeligt nok har han snarere malt sine bedste Billeder som gammel end som ung.

Han debuterede 1843 med et bornholmsk Strandparti, der købtes til Galleriet sammen med Skovgaards samme Aar udstillede Egeskov med Storkereden og Lundbyes samme Aar udstillede Bil-

Uroligt Vejr. Radering 1849

lede af en dansk Kyst. Kyhns Billede har en frisk og glansfuld Virkning, men det er slemt overfladisk i Enkelthederne og raat i Behandlingen. Der er i dette Begynderarbejde en forbavsende haandværksmæssig Routine, som egentlig ikke lover noget godt. Raaheden i Behandlingen var en Ungdomsdaarlighed, som Kyhn hurtigt friede sig fra, men Evnen til Trods alle Enkelthedernes Brøst at holde Helhedsvirkningen sikkert fast, var en Evne, som Kyhn beholdt, og som er en af hans største. 1846 udstillede Kyhn sine første jydske Landskaber, deriblandt det kernefulde Billede, Raadhusudstillingen atter førte os frem. En stor Succès opnaaede Kyhn først 1854 med den poesirige Vinteraften i en Skov, hvis Træskeletter rigtignok er saare svagt karakteriserede. Kunstnerne skal ved Udstillingens Aabning have brugt saa stærke Lovord om Billedet, at Høyen uden at have set det styrtede til for at købe det til Galleriet. Aaret efter købte Galleriet det lille Vinterbillede fra Taarbæk, der er saa nydelig opfattet i alle Enkelthederne: Skrænten med Træerne, den lange Bro, Drengene paa den tynde Is, Isflagerne skruede mod Land, den grønlige Vinterhimmel med de lette Skyer. Kyhn hører i det hele taget til de danske Kunstnere, det er lykkedes for Galleriet at faa bedst repræsenterede. Fra 1859 har det det ypperlige Billede fra Bjærgelide med den vidtstrakte Udsigt ud over det flade Land, en af de originaleste

Vinterdag ved Taarbæk. Vandfarvetegning 1850. Privateje

og karakterfuldeste Skildringer af dansk Natur, vor Landskabskunst har givet os. Fra 1863 det fuldendt dejlige Aftenbillede fra Bondebyen, fra 1869 Sommerlandskabet fra Horneland, et af Hovedværkerne, ualmindeligt pragtfuld og glansfuldt i Kompositionen, i Virkningen af de høje Træer mod den lyse Luft, i Karakteristikken af den frodige Eng. Ogsaa fra Halvfjerdserne ejer Galleriet to fremragende Billeder af Kyhn.

Derimod giver Galleriet desværre ikke ret Besked om Kyhns store Gerninger i Firserne. Han begyndte da for Alvor at gennemarbejde sine store Billeder ude, og de blev friskere, fuldkomnere, fik mere af Saft og Kraft. Ellers har i Danmark Talenterne for Skik at trættes og ældes tidligt. Kyhns Magt og Evner syntes at stige, da han nærmede sig Oldingealderen. „Juni Aften ved Rørvig", som Galleriet købte 1887, var med sin altfor tunge, appelsingule Luft et af Kyhns mindst gode Billeder paa det Aars Udstilling. Denne bragte f. Eks. den Hirschsprungske Samlings smukke Billede af „Den første September ved Ry", hvor Fiskerbaaden ligger i Forgrunden ved Søens Siv, og de lette Skyer, der sejler over den kølige Luft, drager fine Skygger over Baggrundens Bakker. Den bragte i Sommeraftenbilledet med det store Træ — tilhørende Hofchefen, Grev Moltke, og atter udstillet paa Raadhusudstillingen, et endnu mærkeligere Værk, udadleligt i Farve, i Linjevirkning, i Behandling, et Billede, der ved Kompositionens pompøse Festlighed og Tonernes Harmoni bragte Swanevelt og Claude Lorrain i Erindring, maaske det ypperste, i hvert Fald det mest monumentale Billede, Kyhn har malt. Han malte det, da han blev 68.

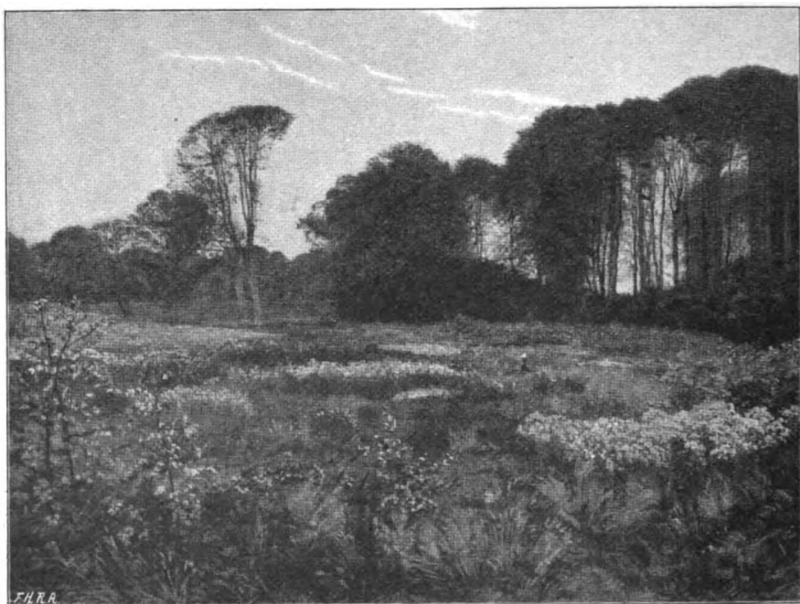

Erindring fra Jægerspris. Radering 1849

Kyhn har givet den mest omfattende Skildring af dansk Natur. Han var ikke Specialist i nogen enkelt Egn, han har malt lige saa gode Billeder fra Øerne som fra Jylland, interesseret sig lige stærkt for Bornholm og for Skagen, fundet glimrende Landskabsmotiver nær København og i København, hvor han i mange Aar boede i en idyllisk Have paa Vester-Farimagsvej, indtil den til hans store Forbitrelse blev berøvet ham gennem en Ekspropriation af Jernbanen.

Naturen behøvede kun at være Natur for at bringe ham Glæde. Han malte lige gerne Træer, Bakker og flade Marker, Sø, Fjord og Hav. Dog gik han gerne uden om de tillukkede Skove, hvor kun en lille Stump af Himlen viser sig over Træernes Kroner. Luften var ham saa særlig kær. Han har maaske som Maler gjort sine grundigste Studier i Himlens skiftende Farvespil og Skyernes skiftende Former. Han har vistnok malt Tusinder af Lufte, men næppe to, der vil synes ens.

Han stillede lige saa lidt Fordringer til Tiden og Vejret, som han stillede Fordringer til Egnen. Han har søgt at skildre alle Aarets og alle Døgnets Tider. Stille og Blæst, klar Sol og overtrukken Himmel, endog Regn og Taage Hver Plet og Stund i Naturen havde for ham sin ejendommelige og tiltrækkende Stemningsværdi; en alsidigere Landskabsmaler har der aldrig været. Hans Higen efter at naa den størst mulige Stemningsfylde og Stemningsødme har dog givet Aftenlandskaberne en baade ved deres Antal og deres Værdi særlig fremtrædende Plads i hans Produktion.

Studie fra Horneland ved Faaborg 1863. Galleriet

Galleriet ejer 6 — eller et Par Skitser medregnede 8 — Aftenlandskaber af Kyhn. Alle er de indbyrdes vidt forskellige. Han har stedse haft en uudtømmelig Skat af friske og stærke Naturindtryk i Behold og forstaaet at være helt ny i hvert nyt Billede. Det er kun yderst faa Landskabsmalere, om hvilke dette med Sandhed kan siges; selv mange af de store har hele deres Liv igennem gentaget eller varieret de samme Motiver. Kyhns to Billeder af en dansk Vinteraften har Plads paa samme Væg. Det ene har omtrent Stemningen fra Christian Winthers Vinterlandskab, en vis venlig Hygge; Solen gaar stille ned, Vinterhimlen lyser klar over Træernes Toppe, Sneen ligger tæt og blød i Skoven. En Slæde skumpler frem paa Vejen; „drejende de brede Ører, Hjorten staar ved Skovens Bræm, undrende hvad Klang den hører, vakt udi dens stille Hjem.“ Fra „Vinteraften ved en dansk Fjord“ — en fri Komposition, malt 1875 — taler derimod den mørkeste Melankoli med storladen Patos; mellem tætte, sortviolette Skybanker blusser Solnedgangens sidste Glød skærende frem, det vidtstrakte Landskab ligger øde, tomt og trist under Sneens hullede Lagen som en stor Kirkegaard; Kragerne kror sig som Herrer i

I en Bondeby; Aften efter Solnedgang. 1863. Galleriet

Naturen. Lige over for hænger det Aaret forud malte „Sildig Sommeraften ved Himmelbjerget“. Søen mellem de brune Lyngbakker spejler den brune Æter, over hvilken graa Skymasser bryder frem, rødmes svagt af Solnedgangens Skær og synes at sagtne deres Gang. Jeg mindes med Taknemmelighed et træffende Udtryk i en Dagbladsanmeldelse, jeg tror af Sigurd Müller: Dets bløde Tungsindsstemning har Blicher kendt, naar han gik over Heden og tænkte paa Ossian. — Det var i øvrigt sjældent dengang at finde et godt Ord i en Anmeldelse om et Billede af Kyhn, han havde gennem mange Aar ikke vundet synderlig Forstaaelse og Paaskønnelse hos Kritiken, — heller ikke hos Publikum. En ren og skær Idyl viser Billedet fra Bondebyen paa en kølig Sommeraften efter Solens Nedgang. Skumringen sænker sit bløde Slør over de smukke Trægrupper, hvis Spejl bruner et lille Kær, over den frodige Eng med de gule Blomster, over Kirken paa Højen og Bondegaarden med Storkeparret i Reden paa Taget: Røgen fra Landsbyens Huse stiger i den stille Aften mod den blege Luft, som er renset og svalet af den Regn, der har bøjet den modne Rug mod Jorden.

Ved Roskilde Landevej. Radering 1849. (1ste Tryk)

Lige saa intensiv er Stemningen i Galleriets lille Studie af Engen, over hvilken Mosekonen brygger, medens Smaaskyerne farves i Purpur af Solnedgangens Skær. Som alle de ældre danske Malere er Kyhn i Reglen naaet Fuldkommenheden nærmest i sine Studier. Den langt overvejende Del af dem er virkelige Billeder. Men malte ude i Naturen under den stærkeste Inspiration, har disse Smaabilleder faaet en Friskhed og Ynde i Behandlingen, de store Billeder oftest kom til at savne. Særligt indtager mange af de Studier, hvis Motiver har den alleryderste Enkelthed, f. Eks. Raadhusudstillingens Studier af Badehuset ved Taarbæk og af et dejligt Luftmotiv over Stranden ved Kandestederne, eller Galleriets lille Studie fra en Graavejrsdag i Hadsund.

Naar Billederne ofte har paafaldende tekniske Ufuldkommenheder, skyldes det dog paa ingen Maade Kejtethed i Haandelaget. Kyhn havde ganske vist en haardnakket Jernflid, som aldrig undte ham Hvile, men han vilde dog næppe have formaaet at skabe en saa uhyre Produktion, sagtens den største nogen dansk Maler har naaet, om ikke Arbejdet var gaaet ham særdeles let fra Haanden.

Aftenstemning. Kultegning med Pastelfarve. Privateje

Han kludrede ikke med sine Billeder. Hvad der fattes dem er ikke noget, han forgæves har stridt for at naa, men noget, han har overset og ringeagtet.

Kyhns Billeder kunde se vidunderligt dejlige ud som Anlæg. Men de blev sjeldent det, Anlæget havde lovet, naar Gennemførelsen jævnt og sindigt drog hen over dem, og, medens den flittigt prikkede Lys paa Træernes Blade, i Tegning, Formbehandling, Farve og Gengivelse af Lysværdierne alt for villigt lod sig nøje med noget omtrentligt. I al sin Udførlighed virker Foredraget i Kyhns Billeder ofte forunderlig mat; det fattes den strenge kunstneriske Gennemarbejdelse, den stærke kunstneriske Kraft, den fine kunstneriske Beaanding. Hvor ringe Vægt Kyhn selv tillagde disse Mangler, fremgaar tydeligt nok af hans Pjecer. Indeholder de end færre værdifulde Udtalelser, end man kunde forvente fra en saa betydelig Kunstners Pen, giver de dog væsentlige Bidrag til Belysningen af hans egen Personlighed. Mange har ved den fremmede Kunst, hvis Indflydelse paa vor han frygter, fundet

Vilh. Kyhn maler et Studie ved Ry. Om ham staar — fra venstre mod højre — Malerne Siegumfeldt, Harald Foss, Carl Møller og Pauline Thomsen. Efter Fotografi

Fortrin, „navnlig i teknisk Henseende, thi det kunstfærdige forbavser altid, det er jo ikke enhvers Sag at danse paa Line.“ „Hvor let modtagelige er ikke Thorvaldsens Værker, hvor aldeles glemmer man ikke Kunstfærdigheden.“ Det „ukunstlede eller fordringsfri Foredrag“ er det ideale.

Kyhns Billeder er af højst ulige Værd. Undertiden kan Manglerne overskygge deres Fortrin og selv Motivvalget eller Kompositionen være besynderlig og uheldig. Rækken af hans Raderinger betegner klart, hvor ringe og hvor ypperlig han kan være. Nogle af dem hæver sig ikke over de værdiløse Dilettantarbejder. Andre er vel smukke, men i Behandlingen matte og kedelige, atter andre er fuldendt mesterlige og hører sammen med Lundbyes Blade til den danske Raderekunsts allerfineste Perler. Den anseligste af de bedste er den glimrende karakterfulde Radering fra Roskilde Landevej; som andre af Kyhns Raderinger er den ubetinget smukkest i sin første Pladetilstand, Ændringerne blev ikke Forbedringer. Endnu aandfuldere er dog maaske nogle af de ganske let behandlede Smaablade, som „Uroligt Vejr“ og „Erindring fra Jægerspris“.

Ogsaa Kyhns Tegninger er af højst forskellig Godhed. Til de smukkeste hører den her gengivne Tegning til Vinterbilledet fra Taarbæk, sagtens det eneste Studie, Kyhn har haft til Billedet. Findes der end adskillige nydelige Tegninger af Kyhn, er det dog meget langt fra at han som Tegner har været af samme Betydning som Skovgaard eller Lundbye.

Men Kyhn har dog i hvert Fald gjort én Tegning, som ikke stilles i Skygge af Skovgaards eller Lundbyes. Det er den store Kul- og Pasteltegning, som hørte til det allermærkeligste, Raadhusudstillingen førte frem. Medens Skumringen falder, staar en Kvinde paa en Bro og ser ud over en Sø, der genspejler Aftenhimlen. Mod Sædvane var Figuren lykkedes for Kyhn, Tegningen var lydeløs, storstilet i sin enkle Holdning, let og dejlig i sin Behandling. Næppe noget af hans malte Aftenbilleder har i fuldere Maal været krydret af den danske Skærsommerskumrings bittersøde Vemod, klarere vist, hvor stor en Digter, hvor følsom en Naturelsker, hvor rig og fin en Kunstnerbegavelse der boede i Vilhelm Kyhn.

Karl Madsen

LUDVIG HOLBERG SOM FILOSOF

Holberg er kendt af alle som Digter, af færre som Historiker, og af endnu færre som Filosof. Og dog, hvis man kunde spørge ham, om der ikke til Grund for hans hele storartede og mangfoldige Produktion, der omfattede baade Komediedigtning, Historie og Filosofi, laa en fælles Interesse, vilde han sikkert svare, at han først og fremmest var Filosof.

Det var, siger han, hans Forsæt at moralisere paa alle mulige Maader: ved historiske Skrifter, ved Satirer, ved Epigrammer, ved den underjordiske Rejse og ved særlige filosofiske Afhandlinger (i Epistlerne og i „Moralske Tanker"). Overalt har det været hans Hensigt „at bestride almindelige Vildfarelser og at distingvere Dyders og Lasters Realitet fra deres Apparence, — at vise, hvorledes Skyggen tages for Legemet, og hvorledes Lyder konfunderes med Dyder" (Fortalen til „Moralske Tanker"). Ganske særligt betragter han sine Komedier fra dette Synspunkt: „Hvad Comoedier angaar, da kan man sige, at ingen kraftigere Skrivemaade er opfunden at moralisere paa, og hvorudi Dyders og Lasters Character livagtigen kand gives". „Det er et Arbejde, som er en Philosopho anstændigt". „Det er i den Henseende, at jeg selv ikke haver holdet det min Stand og Alder uværdigt at moralisere paa den Maade". Og Molière, som har genoptaget „den Konst at forfærdige Moralske Skuespil", der havde ligget nede siden Plautus' og Terentius' Dage, kan „regnes blandt vore Tiders store Philosophos". („Moralske Tanker" 1744 p. 15—21). „Der udfordres af en Comoedie-Skriver, først at han er Philosophus og har nøje udstuderet det, som kaldes

Ridiculum udi det Menneskelige Kiøn; for det andet, at han har det Pund at gennemhegle Lyder saaledes, at han diverterer tillige". (Just Justesens Betænkning over Comoedier).

Holberg glæder sig da i sit Levned over, at han har bragt det dertil, „at man nu paa Dansk kan læse om Dyders og Lasters Lærdom", og at selv Tjenestepiger nu (ved Hjælp af hans Komedier) kan filosofere over det menneskelige Køns Daarligheder.

For os staar det klart, at Holberg ikke vilde have været saa stor en Digter, Historiker og Tænker, som han var, dersom der virkeligt saaledes havde ligget et bevidst Forsæt om at opnaa en moralsk Virkning til Grund for hans Produktion. Forsætter komme jo meget ofte bagefter, som Forsøg paa at retfærdiggøre det, der er gjort af uvilkaarlig Trang og umiddelbar Indskydelse. Og at Holberg har haft den rene Kunstner- og Forskerglæde ved sine Arbejder, fremgaar tydeligt nok af hans Komedier. Interessen for Karakterskildring, den rige Fylde af komiske Enkeltheder og den overlegne Humor har i hvert Tilfælde i Produktionens Øjeblikke taget Magten fra det moraliserende Forsæt, om det har været til Stede. Moralen i Stykkernes Slutning er tydeligt nok paasat; den svarer ikke altid til Stykkernes Indhold eller deres Grundstemning. Det er Ædrueligheden efter Produktionens Rus, der nu fører Ordet, og Holberg ofrer paa sin pedantiske Tids Alter, idet han selv er et Barn af sin Tid. Og noget tilsvarende gælder, som jeg skal forsøge at vise, ogsaa for hans filosofiske Arbejder.

Der fremkommer da ogsaa enkelte Udtalelser af ham, i hvilke den geniale Evne og den kunstneriske Interesse betones. Saaledes naar han (i „Moralske Tanker") siger om Plautus' Komedier: „Derudi fremskinner over alt den Festivitet, som er Siælen udi en Comoedie eller Anima Theatri, som ingen kand tilvejebringe, uden den, som Naturen haver dannet dertil, da mange derimod med Fliid, Arbejde og en Slags Skiønsomhed kan udarbejde saadanne Skue Spil som Terentii". Eller naar han (i samme Bog) erklærer: „Sigtet af mine Skrifter haver ikke saa meget været at censurere Fejl og Laster, som at give Specimina udi visse ziirlige Videnskaber".

Man manglede paa Holbergs Tid et klart Begreb om det, vi nu kalder Geni, og derfor fremstillede man gerne som Frugt af bevidst Plan og af et nøgterne Forsæt, hvad der i Virkeligheden skyldtes en indre, skabende Trang, der ikke véd, hvad den gør, og hvis Værk bagefter vækker Undren hos selve den frembringende.

Det moderne Begreb om Geni i denne Betydning af Ordet arbejdede sig frem i det 18. Aarhundredes engelske Æstetik (under Indflydelse af det fornyede Shakespearestudium) og udformedes bestemtere af Rousseau, Kant og Goethe.

En saadan uvilkaarlig Trang har ført Holberg til at digte, forske og tænke. Og søger man et Mellemled eller et fælles Grundlag for hans Digten og Forsken, saa er den langt snarere at finde i hans psykologiske Interesse end i en moralsk Hensigt. Den psykologiske Interesse forbinder Digteren, Historieforskeren og Tænkeren. Digteren kan kun virke ved det enkelte Billede, den enkelte Skildring, uden at han kan afgøre, eller behøver at afgøre, om det er et Eksempel eller en Undtagelse, han fremstiller. Det er Glæden og Interessen ved selve Billedet, ved den plastisk formede Fylde, hvorpaa Kunstværkets Interesse beror. Historikeren viser Menneskekaraktererne i deres hele historiske Sammenhæng, som Virkninger og som Aarsager, og den formaar at skaffe Stof til Sammenligning. Tænkerens Opgave er det da at opstille Typer og finde almindelige Love eller Problemer. I alle disse Retninger har Holbergs psykologiske Interesse virket. Der fremtræder, som Georg Brandes i sin Bog om Holberg (p. 135) har paapeget, en vis Modsætning mellem hans psykologiske Fremstillinger i Komedierne og hans psykologiske Iagttagelser og Refleksioner i de filosofiske Arbejder. Som Filosof interesserer han sig især for psykologiske Gaader og for sammensatte og tilsyneladende paradokse Karakterer. Han nævner (i „Moralske Tanker") Gnieren, den fattige Ødeland, Fromheds og Ugudeligheds samtidige Tiltagen, Tilbøjeligheden til at gøre det forbudte. Hans Forskerinteresse kommer i Bevægelse for at finde Løsningen af disse Gaader. Men denne Interesse for det psykologisk gaadefulde mærkes ikke i hans dramatiske Værker; Karaktererne i hans Komedier er ud af ét Stykke. Sammensatte og indviklede Karakterer har Holberg ikke formaaet at forme i sin Kunst, skønt han havde Blik for dem i Livet, og skønt de interesserede ham som Tænker. Maaske har han her været ledet af Tidens Smag; han siger udtrykkeligt (Epist. 66), at „et Skuespil uden outrerede Karakterer ingen Virkning har". Men en „outreret" Karakter er netop en Karakter, i hvilken et enkelt Træk behersker det hele, uden at komme i Modsætning eller Vekselvirkningsforhold til andre Træk.

Holbergs Blik paa Menneskelivet var ikke lyst. Han fandt megen Tomhed og Forfængelighed om sig, megen Skal og liden

Kærne. „Den heroiske Dyd“, der trodser Skade og Fortræd, er sjælden. Og de fleste Mennesker er maskerede og paatager sig ligesom Komedianter fremmede Skikkelser, saa længe som Spillet varer. Oprigtigt Venskab er sjældnere end oprigtigt Had. Desuden er moralske Sygdomme fast inkurable; den, der lider af Laster, tror ikke selv, at han fejler noget. Selve Moralisterne er ikke bedre end de andre, kun mere irritable: det er lige saa let at gøre en Helgen vred, som det er vanskeligt at gøre ham god igen, og Holberg vil hellere have et helt Regiment Soldater paa Halsen end en eneste Helgen! De deklamerer mere, end de belærer; „vore Tiders sminkede Moral bestaar mere af Ord og Talemaader end af Realitet.“

Om det altid har været saaledes, vil Holberg ikke afgøre. Han vil ikke tage Parti i den Strid, om Verden gaar frem eller tilbage. Hvis han blev tagen til Dommer, vilde han, efter at have hørt paa begge Parter, afvise Sagen og dømme, at Omkostningerne skulde ophæves paa begge Sider.

Hvad der kan gøres, og hvad Holberg betegner som sin egentlige Opgave, er at afsløre Selvbedraget og vise, hvor ofte man tager Skyggen for Legemet. Dette betegner han som sit „fornemste Sigte“. Atter og atter kommer Udtrykket om at tage Skyggen for Legemet igen hos ham. Han har — som Hamlet forlanger af Skuespilkunsten — baade i sin Kunst og i sin Forsken villet holde et Spejl op for Naturen. Ved Arbejdet paa denne Opgave kunde hans Kunst og hans Tænkning, hans Poesi og hans Prosa, hans Genialitet og hans Refleksion mødes. Hvad han tilsidst og paa alle Omraader søgte, var — for at bruge et moderne Udtryk — den personlige Sandhed. Det var et meget udvortes Udtryk herfor, han fandt, naar han betegnede det som sit egentlige Forsæt „at moralisere“. —

Fra Holbergs Filosofi i den videste Betydning, i hvilken han bruger dette Ord, gaar jeg nu over til hans Tænkning over Emner, der i snævrere Betydning kunne kaldes filosofiske.

Af to udenlandske Tænkere er Holberg især paavirket, af John Locke, „den store engelske Philosophus Locke“, der saa energisk tog Ordet for at føre al Erkendelse tilbage til Erfaring, og af Pierre Bayle, i hvis Skrifter han fandt „en dybsindig Philosophie, en grundig Critique og en ugemeen Accuratesse“, og som han især priste for den Skarphed, hvormed han fastholdt Problemernes Brod over for forhastede Løsningsforsøg. — Det er karakteristisk for Holberg, at netop disse to Mænd har været saa meget for

ham. Over for Skolastikken og Dogmatismen, som endnu raadede i den lærde Verden, stillede han Erfaringen og de store Gaader. Han hævder paa én Gang Ædrueligheden og Nødvendigheden af stadigt fortsat Søgen. Forsigtigt nærmer han sig til Videnskabens Grænser, og end ikke dér taber han Besindelsen, men fastholder Retten til og Nødvendigheden af uhildet Undersøgelse. Den nærmere Samtids Forfattere satte han ikke stor Pris paa. Han kommer flere Gange (baade i sit Levned, i de „moralske Tanker“ og i Epistlerne) tilbage til den Paastand, at der er sket en Tilbagegang i den videnskabelige og den litterære Verden, en Paastand, som Rousseau nogen Tid senere udtalte paany, og som laa til Grund for hans Fordring om en ny Kultur.

Ved at gennemgaa Holbergs Udtalelser om filosofiske Emner finder jeg, at de kan henføres til tre Grupper. Den første Gruppe indeholder Udtalelser om speciellere etiske og religiøse Spørgsmaal; den anden Gruppe giver Antydninger i Retning af en almindelig Verdensanskuelse; den tredje Gruppe indeholder Udtalelser, som indskærper Nødvendigheden af stadig Søgen og Stræben overfor Tilværelsens og Tankens højeste Spørgsmaal.

1. En Sætning af Bayle, som Holberg især med Forkærlighed kommer tilbage til, er den, at Menneskenes Handlinger ikke saa meget bestemmes ved deres Tro, deres Principper og deres Fornuft, som ved deres Temperament, eller ved deres „Affecter og Passioner“. „De fleste Menneskers Idrætter styres ikke af Fornuften, men enhvers Temperament er Hiulet, som driver det frem ... Lærdom, Underviisning og god Optugtelse er vel ikke unyttig, men giver dog Mennesket ikke et andet Hierte og en anden Complexion: Thi den rører ikkun ligesom den udvortes Hud“. (Ep. 424 kfr. Ep. 210). Hvis man ret lagde Vind paa at kende sig selv, vilde man — som Holberg mener („Moralske Tanker“ 1774, p. 91) — finde, at, hvad man er tilbøjelig til at opfatte med hellig Nidkærhed, skyldes rent organiske Tilstande. Det viser sig især, naar Nidkærheden har sin Ebbe og Flod efter det legemlige Befindende og ikke er den samme i Medgang og i Modgang, i Sundhed og i Sygdom. Man skal derfor vogte sig for at hente Beviser for en Læres Sandhed af dens Tilhængeres Liv; thi Mennesker har levet ædelt og skønt med vantro Meninger, og Rettroenhed er ikke altid forbunden med Dyd. (Ep. 464). — Denne Modsætning mellem Lære og Liv hørte til de psykologiske Iagttagelser, der særligt interesserede Holberg, ikke mindst fordi Motivet til Religionsforfølgelse maa falde bort, naar

man ikke fra visse bestemte religiøse Meninger kan slutte til nogen bestemt praktisk Adfærd. En dybere gaaende Undersøgelse af Forholdet imellem Sjælelivets forskellige Elementer, særligt af Tankelivets og Viljelivets indbyrdes Forhold, havde Tidens Psykologi ikke Betingelser for. Holberg standsede ved det Paradoks, han her fandt, og lod sig nøje med at drage en gavnlig praktisk Konsekvens deraf. Og det var af stor Betydning, at det blev paavist, at Forholdet mellem Livsanskuelse og Livsførelse var mere indviklet, end man hidtil havde antaget.

Alligevel lægger Holberg stor Vægt paa fornuftmæssig Begrundelse af Moralen. Moralfilosofi hørte efter hans egen Erklæring til hans Yndlingsstudier i hans ældre Dage. Moralen bør, mener han, gaa forud for Teologien, og Børn burde undervises i Moral, før de lærer Katekismus. Han vil — med Fare for at blive kaldt Hedning — vise Menneskets Pligt af Naturens Lys. En Sætning som den, at vi ikke maa gøre mod andre, hvad vi ville, at de ikke maa gøre mod os, kan vel ikke siges at være medfødt; deri giver Holberg Locke Ret; men „dette Naturens store Bud“ vil enhver dog uvilkaarligt anerkende, saa snart det forklares for ham. (Ep. 144). Meget dybtgaaende er i øvrigt Holbergs Etik ikke. Han har et skarpt Blik for Yderligheder og indskærper: „Alt hvad som er for meget, skader; thi all Dyd bestaaer udi Mediocritet, og, saa snart den gaaer ud over de Grændser, bliver den metamorphoseret til en Last.“ („Moralske Tanker“ p. 433). Dog viser det sig ved nærmere Undersøgelse, at Holberg ved sin Lovprisning af Middelvejen nærmest tænker paa, at hver enkelt og ethvert enkelt Samfund efter sin særegne, individuelle Natur kræver en vis bestemt Udvikling, og at hvad der er for meget for den ene, kan være for lidet for den anden, „ligesom [i Sygdomstilfælde] et Legeme haver nok udi een Pille, men et andet vil have to eller tre af samme Vægt“ („Moralske Tanker“ p. 429). Dette stemmer ogsaa ganske med hans stærke Fremhæven af Temperamentets og Naturgrundlagets Betydning. Ogsaa paa Bedømmelsen af Karakterer og Handlinger anvender han denne Betragtningsmaade, idet han fordrer, at der skal tages Hensyn til de Betingelser eller Hindringer, den enkelte har i sin egen Natur. Han antager, at Gud fælder en mildere Dom ved samme Misgerning „over en Cholericum end over en, der er født med tempereret Complexion“, og fordrer mere af den, der er udstyret med store Naturgaver, end af en tykhudet Person. („Moralske Tanker“ p. 363). Man undskylder en Podagrist, at han

ikke kan danse, men ikke en Hypokondrist, at han ikke kan være lystig og tækkelig i Selskab. (Mor. T. p. 408; 412). Den, der ingen Galde har, kan ikke berømmes for Koldsindighed; at styre en vild og modig Hest koster dog større Kunst end at ride paa et spagt Æsel (Mor. T. p. 538). „Endskiønt en Misgierning er hos tvende Personer lige stor, saa er den dog ikke lige strafværdig, efterdi en har hæftige Affecter at bestride, men den anden synder af fri Vilje.“ (Ep. 467). — Hvad Holberg her, støttende sig til psykologisk Erfaring, indvender imod den sædvanlige Morals Fordring om, at alle skal skæres over én Kam, det har endnu ikke faaet sin fulde Anerkendelse og Gennemførelse i Etiken og i Retslæren. Der ligger i denne Fordring Nødvendigheden af en Individualisering, som baade i Praksis og i Teori stiller os de største Opgaver.

2. Ligesom Holberg i sin Moral søger at støtte sig til Erfaringen, saaledes stræber han at bygge sin Verdensanskuelse paa et Erfaringsgrundlag. Han polemiserer stadigt mod skolastisk og spekulativ Metafysik. Forsigtig, som han er, taler han ikke altid rent ud; men det er tydeligt nok, til hvilken Side han hælder.

Den nyere Tids astronomiske Opdagelser har ifølge Holberg givet Menneskene en større Idé om Gud, end de havde forhen, da de betragtede Jorden som en stor Del af Verden og som den, for hvis Skyld de andre Himmellegemer var til. Nu er man klar over, at Jorden kun er et Sandskorn i Forhold til hele Verden, og Guds Storhed og Ubegribelighed bliver da indlysende, om den ikke var det forud. Man maa nu tilstaa, at der intet daarligere Foretagende kan være, end at ville beskrive Gud! (Mor. T. p. 134—137). — Ja, Holberg er endog aabenbart tiltalt af den Mening, der i Bibelen ved „Verden“ kun forstaar vort Solsystem. Derved vil det, mener han, være lettere at forstaa, hvorledes Gud kan have tøvet saa længe med at skabe Verden. Han siger herom (Ep. 1): „Mange fornuftige Mænd holde for, at man med fuldkommen Vished ikke kand sige, om den nu værende Verdens Skabning, som Moses beskriver, er Guds første Bygning, eller om det med Verden i Almindelighed ikke er af samme Beskaffenhed, som med dens Parter i Særdeleshed, nemlig at af eens Undergang flyder en andens Opkomst og Generation. Nogle ere endog af den Mening, at under Verdens Dannelse, som udi Skabelsens Historie beskrives, befattes alleene den Hvirvel, hvorudi Jorden med de andre Planeter velter om Solen; thi den vide Verden, hvoraf vi end med Perspectiver, maa

ske, ikkun se den mindste Deel, er større end den meenige Mand indbilder sig: Herudi deciderer jeg dog intet"[1]).

Denne Udtalelse er karakteristisk for Holberg, idet den viser hans Stræben efter at forfølge de Tanker, Erfaringsvidenskaben fremkalder, i deres sidste Konsekvenser, selv om han derved kommer i Strid med gængse og overleverede Antagelser. Verden har udvidet sig for ham, og det bliver vanskeligere for ham at naa til sikre og afsluttende Ideer.

Paa lignende Maade stillede han sig over for Striden mellem Bayle og Leibniz om, hvor vidt det onde i Verden kunde forenes med Verdens Udspring af et almægtigt og algodt Væsen. Han mener vel, at Antagelsen af et Syndefald først i Englenes og siden i Menneskenes Verden hjælper til at holde sig Vanskelighederne fra Livet. Men han er klar over, „at all Tvistighed ikke derved kand ophæves". Heller ikke her „drister han sig til at skride til nogen Decision". (Ep. 320). Med en vis Sympati omtaler han (Ep. 225) en af hans Ven B. S. (som formodes at være Rektor Bernhard Schnabel i Roskilde) fremsat Mening, som løste Bayles Problem ved at antage en oprindelig Forskel mellem et aktivt Princip, Guddommen, og et passivt Princip, Materien. Guddommens Planer kan kun ufuldkomment realiseres paa Grund af Materiens Modstand. Denne Lære, som i Oldtiden Platon og Stoikerne hyldede, staar i Modsætning baade til den kirkelige Teologi og til den manikæiske Dualisme, hvilken sidste ifølge Bayles Mening var den nødvendige Konsekvens, naar man ikke tog Fornuften fangen i Troens Lydighed. „For at sige mine ringe Tanker derom," siger Holberg, „da synes mig, at dette Argument kunde komme Monsr. Bayle til at svede, hvis han havde med en Hedenske Philosopho at bestille". Men — føjer han til — Bayles Modstandere var jo Kristne, der af Aabenbaringen vide, at Sætningen „Af Intet kommer Intet" ikke gælder! — Den Løsning, Holberg her

[1]) Til den Hypotese, at Skabelseshistorien i første Mosebog kun angaar vort Solsystem, sigter aabenbart en Udtalelse i det omtrent 20 Aar forud for Epistlerne skrevne første Brev om hans Levned (dateret 31. Decbr. 1727). Efter at have omtalt, hvorledes han var kommen ud over visse religiøse Tvivlsmaal, siger han: „Der var vel endda nogle Dubia tilbage, som Studium Physicæ coelestis, hvilket jeg havde synderlig Smag udi, foraarsagede mig; mig syntes, at Vortices Cartesiani & Mundorum Pluralitas vare imod den Underretning, som Moses giver om Skabelsens Historie; men nogle sunde Fortolkere over Moses Bøger betoge mig og disse Scrupler, i det de fornuftig og lykkelig foreenede vore Tiders Philosophie med Skabelsens Historie."

omtaler, var den, Rousseau og Voltaire, og i det 19. Aarhundrede Stuart Mill, holdt sig til. Holberg har altsaa anset den for holdbar, naar man udelukkende gik ud fra den menneskelige Fornuft.

3. Holberg finder overhovedet, at naar man ser bort fra almindeligt antagne Meninger og grunder sine Domme alene paa Erfaringen, der er den tilforladeligste Lærerinde, saa er der mange Grundsætninger, hvis Gyldighed kan omtvistes. (Mor. T. p. 493; 505). Filosofien bliver for ham — hvad den senere var for Mænd som Carlyle og Stuart Mill — en Kamp mod Vanen. Naar han saa ofte erklærer ikke at ville „decidere", er det ikke blot af Hensyn til de herskende Meninger og Autoriteter; det er ogsaa, fordi han har større Blik for Problemer og Vanskeligheder end hans Samtid, og fordi selve det at søge, at „ransage", at forske for ham var noget værdifuldt. Reformationens Grundvold, siger han, var den kristelige Frihed i at ransage, førend man tror; men denne Grundvold holdt man ikke fast ved, og Følgen var, at man fik mange Paver i Stedet for én. (Mor. T. p. 335)[1]. Det staar i et Menneskes Magt at ransage, men ikke at tro. „Jeg kan," erklærer Holberg, „for mit Vedkommende sige, at hvis jeg farer vild, saa haver det kostet mig mere at vildfare, end det haver kostet mange Andre at tro ret." (Mor. T. p. 349). I den Strid, der paa hans Tid førtes mellem Fritænkere og Ortodokse, forarges han oftere over disse end over hine: „Jeg haver læset de fleeste nye Deistiske Skrifter uden nogen merkelig Anfegtning: men jeg haver forarget mig over adskillige Besvaringer." „Jeg haver fundet udi Deisternes Skrifter Objectioner, hvorved jeg haver stønnet, og Knuder, som jeg ikke saa let haver kundet løse. Saadant haver dog ikke betaget mig Modet, men heller opmuntret mig til at undersøge alting nøye, hvilket jeg endnu dagligen giør." (Ep. 2). At beraabe sig paa Fornuftens Ufuldkommenhed og Guds uransagelige Veje tjener enhver Religion lige godt og fører let til at begunstige Dovenskab (Ep. 16—17). „De, som sige sig ingen Vanskelighed at se, tractere alting cavalierement, og tilkendegive, at de aldrig have umaget sig at examinere. De blive let til magelige, fede og veltrivende Konformister", der „med Frækhed fordømme alle dem, som ikke blindt følge deres Meeninger, hvilke de selv aldrig i Grunden have ransaget". (Ep. 25).

---

[1]) Den samme Klage findes, og i lignende Udtryk, hos Giordano Bruno og Thomas Hobbes.

Holberg havde et aabent Blik for, at der er Spørgsmaal, som ikke kunne løses. Ved at behandle dem, saaledes som de fremstiller sig i Erfaringernes Verden, f. Eks. ved at undersøge Sjælelivet, saaledes, som det fremtræder i sine Ytringer, lærer vi dog altid noget, hvorimod abstrakte Spekulationer, f. Eks. om Sjælens Natur og Tilblivelse, kun er „Eftersøgninger, med hvilke Sindet forgieves plages.“ (Mor. T. p. 152 f.). Holberg vil lade Problemerne udfolde sig paa Erfaringens Grund og følge dem saa langt, som den menneskelige Tænkeevne formaar; men heller ikke længer. Han erklærer, at han ikke er nogen Hader af det metafysiske Studium, uden hvis man ved Metafysik forstaar „de mangfoldige Termini og subtile Distinctioner, som man udi Disputatzer misbruger til at indvikle sin Contra-Part udi“. Men der gives en anden Betydning af Ordet, i hvilken Metafysik er „et Studium, som er en Philosopho anstændigt“, selv om man her stadigt bevæger sig paa „de uvisse Tings“ Omraade. (Tredje Brev om sit Levned). Man skal blot bevare sig fri for falsk Sikkerhed. Undersøgelsen har sin Værdi i sig selv. Holberg udtaler sig undertiden herom saaledes, at man næsten tror at høre Lessing eller Stuart Mill. „Jeg skriver,“ siger han (Ep. 52), „ikke saa meget for at dogmatisere, som for at tilkiendegive visse Meeninger, som jeg ved Meditation er falden paa, og som ikke maa ansees uden som Problemata“. Skeptiker vil han ikke være; men han anser med Bayle den skeptiske Filosofi for en gavnlig Modvægt mod Teologers og Filosoffers Paastaaelighed og Selvtillid (Ep. 333). Paa det aandelige Omraade er Strid gavnlig; Fred betyder i Længden Sløvhed og Uvidenhed. „Det er Mennesket tienligere at trette og tviste, end ligesom umælende Creature at leve udi en brutal Samdrægtighed. Derfor have adskillige ikke uden Grund lignet de Uleiligheder, som fødes af Usamdrægtighed med Stormvinde, hvilke nedslaae Huse og Træer, men tilligemed rense Luften og hindrer, at den ikke af for megen Stilhed raadner“. (Mor. T. p. 501). —

I Holbergs Filosofi finder vi som Hovedtræk Interesse for Erfaring, dristigt Udblik til større Horisonter end de sædvanlige, udpræget etisk Interesse og inderlig Overbevisning om den stadige Forskens og den aandelige Kamps Betydning. Paa enkelte Punkter mærkes hos den ædruelige Forfatter en stille Begejstring og en stærk Undersøgelsestrang. Fremfor alt vil han undgaa at tage Skyggen for Legemet, og hans Filosoferen hænger saaledes sammen med Motivet for hans digteriske Produktion.

Hos den danske Litteraturs Grundlægger finder vi Træk, der ogsaa har været karakteristisk for den danske Tænkning i den følgende Tid, overalt hvor den har udfoldet sig naturligt. Maaske tør man i disse Træk se en Ytring af selve Folkekarakteren. En Sammenligning med den svenske Filosofis Historie bekræfter dette. (Se min Afhandling „Svensk og dansk Filosofi" i „Norden 1902").

HARALD HØFFDING

MYTHER

I HADES

KARON, den gamle Dødens Færgemand, sad ved Akerons Bred mellem de ludende Sivskove, nedhuget i sin pjaltede Kappe, med det skæghvide Hoved i de magre, knoklede Hænder og stirrede med matte, grundende Øjne over den sorte Strøms ustandseligt henilende Vande.

I det tætte, taagede Mulm skimtedes svagt Persefones Poppellund, Stamme ved Stamme, fra Jorden duftede den gustne Asfodelos surt og ramt, og en uophørlig, stille Regn sivede ned, hviskende i Poplernes løvtunge Kroner og prikkende Akerons Vande i dirrende Ringe — langt borte i Mørket blaanede det vagt fra den akerusiske Søs dødsstille Spejl.

Det var ganske stille, kun Regnens tyste Dryssen hørtes. Og stundom lød der fjernt nede bag de skumle, skraanende Lunde en knagende Bragen, som af en Sten, der møjsommelig slæbes op ad en Fjældskrænt og straks efter en dump Buldren, som rumlede den ned igen, og en sagte Stønnen fulgte — eller andre, spredte Lyde — en Surren som af et hviløst svingende Hjul, en hæs, halvkvalt Jamren som i evig Skræk — og en stadig, sagte Susen, snart som af Sand, der hvisler af Sted langs Havet, snart som af visne Blade, fejede hen gennem Skoven en sildig Høstnat — listende Trin, hviskende Stemmer og hendulgt Hulken.

Sammenbøjet lyttede Karon, lyttede tavs og ensom — fra Tidernes Gry havde han siddet her mellem Akerons Siv og hørt det fjerne, halvkvalte Liv fra Hades, alle de Lyde der levede selv

her i Tavshedens Rige. Han kendte dem saa godt som den sivende Regn over sit Hoved og som Akerons Ilen, kendte hver enkelt Lyd for sig og vidste, hvad hver betød og sagde og meldte om — han kendte dem som sit eget Hjertes Slag, og de var ham evige og ligegyldige som det.

Men stundom, naar de tunge Taageskyer over Klipperne drev bort, dæmrede det svagt ned over Flodens sivgroede Bredder og Karons sammenbøjede Skikkelse — et Lys, saa mat og dunkelt som gennem blegt og henvisnet Horn, et Lys som en blaanende Menneskeaande, søgende ængsteligt og bedende ned gennem Mørket, og naar det Lys blaanede over Karons Skaldepande, glimtende i hans rynkede Øjenkroge, flyttede han sig uroligt og utaalmodigt paa Sivlejet, skottende opad med et sky og forskende Blik, til Skyerne atter drev for, og Lyset forsvandt, og han atter hugede sig ned i det dybe, velkendte Mørke.

Og de fjerne Klager blev ved at mumle, og Regnen blev ved at hviske, og Strømmen blev ved at ile i det samme, stadige Mørke.

Men Karon rystede fortrædeligt paa Hovedet som for en Bremse og skiftede Haanden i det hvide Skæg. Det var Dagen og Livet og Lyset og alt det, han ikke kendte, og som ikke kom ham ved, hvad skulde han da spejde for? Men ak, han følte det — han fik ikke Fred siden — siden — — —

Pludselig rykkede han sig hastigt tilbage, vendte sig halvt paa Sivene og stirrede med opspilede Øjne opad — dér oppe paa den lave, sumpige Bred stod der en Skikkelse, tavs og ubevægelig mellem Poppelstammerne, og stirrede ned paa ham, en høj og rank og gylden Skikkelse, glødende svagt i det klamme Mørke som en Støtte af Guld. En Rad af gyldne Strenge glitrede mat, en violblaa Kappe dæmrede frem, to store, klare Øjne stirrede under Haarets Bryn.

„Hvem — hvem er du?“ hæs lød Karons Røst, hæs af timelang Tavshed og Kulde.

„Jeg er Orfeus,“ tonede det fra Mørket, fyldigt og blødt, forunderligt levende i denne hviskende Tysthed, „Orfeus, Sangeren.“

„Orfeus — hvordan er du kommet over Styx — uden Obol og Færge?“

Orfeus rørte sig, som smilede han: „Jeg spillede din Færge til mig, og den bar mig lydigt over Styxes Vande.“

Karon stirrede paa ham, med bøjet Hoved, opadrynket Pande

og hængende Underlæbe. Saa ragede han ud efter ham med sin lange, frønnede Stav.

„Gaa bort, gaa din Vej, du forstyrrer hernede — hvad vil du her? endnu har ingen kaldt dig.“

„Karon,“ Orfeus kom hastig et Skridt frem i den sumpede Bred, saa hastig, at Færgemanden fór sammen. „Karon, giv mig hende igen — Eurydike, som du har sendt ned i Hades' Mørke!“

„Eurydike — —“ Karon skottede til ham, saa ludede han sig forover, „jeg har ingen sendt ned, jeg sender ingen ned,“ mumlede han, „jeg tager kun dem, der kommer til Styx, betvungne af Hades' Magt, jeg lyder kun en større Herres Bud.“

„Karon, saa' du Eurydike?“

Den gamle tav og virrede med Hovedet, sagte ridsede Staven i Breddens fugtige, blygraa Sand, hvor de døde Bølger gød sig ind, matte og dunkle som Olie. Han spejdede stjaalent opad, men nu var der kun tæt Mørke om ham og over ham.

„Saa du Eurydike?“

Karon nikkede, pludselig, hastig.

„Karon! Karon!“ faste Hænder greb om hans Arme, et levende Ansigt, rosenrødt i det vage Lys, saa' ind i hans, en frisk, duftende Aande ombølgede ham, „saa' hun ud, som hun hørte til dernede, saa' hun ud, som skulde hun bo iblandt Skyggerne? i det altid sørgende Hjem?“

Den gamle saa ned for sig, saa mumlede han, halvt som mod sin Vilje:

„Jeg har set mange komme over, mange, som ikke vilde, mange, som græd og stred imod, mange unge, mange glade — men ingen saa' jeg som Eurydike, nej, ingen saa ung som Eurydike — — —“

„Nej vel, vel? men nu vil jeg ogsaa have hende tilbage.“

„Tilbage?“ Karon saa' hastig op. Staven boredes dybt i Sandet, „raser du — tilbage!“

„Ja, Karon, tilbage — jeg vil have Eurydike tilbage.“

„Aa du Daare! Tusinder saa' jeg komme ned, men tilbage — nej, ikke én saa jeg komme tilbage.“

„Nej, jeg véd det, jeg véd det alt — men hun maa komme tilbage, Karon, ikke sandt? hun kommer tilbage? hun kan komme tilbage?“

Den gamle saa' paa ham med blinkende Øjne, sænkede saa

Hovedet og stirrede grundende ud over de forbiilende Bølger — langsomt og besværligt hviskede han:

„Jo — maaske, maaske."

„Maaske? o, maaske?"

„Ja, du er jo Sanger, du har jo din Lyre — saa spil da, spil dig frem forbi Helvedhunden, spil dig ind i Hades, spil dig ind blandt Skyggerne."

„Og saa?"

„Saa spil hende til dig, med dig, fra de dødes Skare — derop, derop — med dig, til Lyset — deroppe."

Orfeus stirrede paa ham.

„Karon."

„Ja."

„Kan jeg det?"

„Om du kan det? det véd jeg ikke — det kommer an paa — Orfeus, elsker hun dig?"

„Om hun — gamle!" Haanden klemte haardt om hans Arm, „ — aa, hvad véd du om Kærlighed?"

„Nej, jeg véd intet om Kærlighed, jeg sidder ved Dødens Flod. Men Orfeus, sig mig, tror du paa Livet?"

„Tror paa Livet?" to undrende Øjne saa' paa ham.

„Ja, tror du paa Livet, sikkert og fast? jeg kender det ikke, jeg véd intet derom, men tro, det maa du, saa fast maa du tro, thi tvivler du blot ét Øjeblik — —"

„Tro paa Livet — ja, det maa jeg vel, jeg sang jo om Livet, sang saa Mennesker og Dyr og Bjerge og Skove dansede dertil — jo, jo, jeg trór paa Livet — med hende! med hende!

„Med hende! med hende, siger du — — ak, saa er det altsaa saaledes — — Orfeus, aldrig fører du Eurydike til Lyset!"

Orfeus laa dér, sunken paa Knæ med funklende Øjne og Haanden over Strengene — saa sprang han op:

„Det skal du faa at se, nu véd jeg, hvad jeg har at gøre." og hurtigt som et Glimt var han borte mellem Persefones Stammer i Mørket.

„Orfeus! Orfeus!"

Men kun Regnen sivede ned gennem Lunden, Mørket aandede tomt og fugtigt imod Karons spejdende Ansigt, og atter ludede han Hovedet ned i Haanden, sad saa foroverbøjet og lyttede.

Sivene hviskede, Akeron strømmede forbi, lydløs, ilsom, Regnen dryssede og dryssede, og den fjerne Susen blev ved — som

af Sand, der hvirvles af Sted langs Havet, som af visne Blade, der fejes hen gennem Skoven en sildig Høstnat — listende Trin, hviskende Stemmer og hendulgt Hulken — saa pludselig et rasende Glam, saa Stilheden sprang i Stykker, en hylende Halsen, hvæsende, snappende i klirrende, lænkebundet Raseri.

„Nu gik han Kerberos forbi," mumlede Karon og lyttede anspændt.

Men Stilheden sugede sig sammen, lukkede sig som tyste, dunkle Vande — atter kun den bestandige Susen — til den med ét forvirredes, Sandet hvirvledes i Vejret, som af en Storm, og faldt brat ned i et pludseligt Vindstille, Bladene snurrede rundt og tav — og saa med én Gang dybt nede en Lysnen, som tændtes der pludselig en Kerte i det dybe Mørke — en Klingen, en Klang, fjern, sitrende dirrende klar, et underjordisk Kildespring, der vældede op af Mørkets Øde, en underjordisk Sang af lyse, salige Stemmer, en Leg af Solstraaler i det evige Mørkes Gem.

Karon lyttede, krumbøjet, hans Øjne fyldtes til Randen af Taarer, Hænderne klemte om Staven.

Aa, denne Klang, den Klang, saa daarende, smeltende sød, det var altsaa Livet — al Livets livsalige, sommerlyse Lykke hernede — hernede — — og nu, hør nu — nærmere, som kommende opad, som Lys svævende op fra en Grubes miledybe Bund, som en sølvvinget Fugl stigende gennem Natten mod den dæmrende Morgen højt oppe, som en Stemme kaldende fra oven, bydende, bønligt-lokkende, kaldende — nærmere og nærmere i den aandeløst lyttende Stilhed — kun en kvalt, afmægtig Hvæsen —

Karon rejste sig, betagen, med Haanden over Brynene.

Frem imellem Persefones dunkle Stammer svævede de — Orfeus, gyldentlysende i sin blaanende Kappe, baglæns, langsomt, med Lyren løftet højt i begge Hænder med spillende Strenge — og efter ham Eurydike, med lukkede Øjne, tilbagebøjet Nakke, udstrakte Hænder, rosenrødmende, Sløret vuggende som hvide Bølger — — et dæmrende Smil over Ansigtets dybe Blund, tillidsfuldt, lyksaligt anende den elskedes Nærhed — og bagest i Mørket, stille svævende, bleg og tyst, Hermes Psykopompos, med tavse, strenge Træk under Hjelmhattens Vingepar, med det bronzebrune Legeme, med den snoede Stav i Haanden, og Slangernes flade Hoveder snusende og slikkende til begge Sider i Hades' pestfyldte Luft, gispende ad det svage, indsivende Dagens og Livets Lys, som just nu dæmrede ned gennem de forbidrivende Taager.

Var det muligt? han drog hende tilbage — ? O, hvor maatte han være sikker i sin Sag, og Livet, det aldrig sete, hvor maatte det være skønt!

Da pludselig vendte Orfeus sig — Lyset blaanede ned over hans Ansigt med det flagrende Haar, og med ét vaklede han, Lyren rystede i hans Haand, Strengene klirrede — kun et Øjeblik, saa snurrede han rundt, Lyren fløj op igen, Klangen bruste — men hastigere endnu, hastigere end en Taage hvirvles hen over Havet gennem Natten, sugedes Eurydikes Skikkelse tilbage, ind mellem Persefones Stammer, som et Sølvslør, der forsvinder ned i en Afgrunds Mørke — et svagt, kaldende Raab fra Lunden: „Orfeus! Orfeus!“ og hans Skrig: „Eurydike! Eurydike!“ — frem styrtede han — det blinkede i Mørket, Hermes' Stav med de fremadbugtede, hvæsende Slangers grønne, ildspyende Øjne — Orfeus tumlede tilbage, ud paa Akerons Bred, snublede over Asfodelernes knoldede Rødder og styrtede næsegrus ned i Græsset.

Karon stod lænet til sin Stav, rystende, med Haanden sanseløst for Panden.

Et triumferende, genlydende Glam og en Kædes dansende Klirren — Kerberos hilste sit Bytte velkommen tilbage — og saa en lang, knugende Tavshed, et mørkt og øde Vand, hvoraf svage Bobler steg imod Lyset, søgende opad og bristende i dybe Sukke — saa et mangestemmet Skrig, døende i haabløs, fortvivlet Jamren, og atter tog den sagte Susen fat — listende Trin, hviskende Stemmer og hendulgt Hulken, som af Sand, der hvirvles af Sted langs Havet, som af visne Blade, der fejes hen gennem Skoven en sildig Efteraarsnat.

Karon laa paa Knæ ved Orfeus, bøjet over ham, med Haanden paa hans Skulder.

„Orfeus.“

Et dødblegt Ansigt saa' op, to blodige, halvbrustne Øjne, en svullen, hovnet Mund — to rystende Hænder løftede sig, indviklede i Lyrens sønderrevne Sølvsnore.

Karon bøjede sit ældegraa Hoved dybere ned over ham:

„Orfeus, græd ikke, bliv nu hos mig, ved Dødens Flod. Nu véd vi da tilfulde, hvorledes det er at leve paa Jorden.“

MARPESSA

Paa den bjergbevogtede Eng var den svanevingede Guldkarm standset med de blanke, funklende Hjul sunket dybt i det frodige, grønne Græs; de snehvide Gangere stejlede i Morgensolen med skummende Manker og Haler, bidende med rosenrøde Munde i de sølverne, klingende Bidsler. Marpessa sad der inde paa Karmens Purpurhynder, Marpessa, Kong Euenos' Datter, omhyllet af Slørets hvide Bølger, med Hovedet bøjet og Haarets honninggyldne Strøm over Brystet. Men ved den krysolittindrende Vognbue stod Apollon og Idas, Afareus' Søn.

Idas knugede sin Haand om de sænkede, safrangule Tøjler, hans Læber dirrede, og hans Øjne flakkede over Engens stille, grønne Sø.

Men Apollons Øjne hvilte store og funklende paa Marpessas slanke, bøjede Skikkelse i det hvide Slør.

Fjernt fra det golde Ætolien havde Idas bortført Marpessa, optændt af gudesendt Elskov, men Apollon havde skuet hans Rov fra Olympos' himmelknejsende Tinde, og hastigere end Boreas iler at standse det flygtende Skib paa det svulmende Havdyb, var han ilet fra sit guddommelige Sæde og havde standset den flyvende Karm her paa Messeniens Eng. Thi alt længe havde Gudens Hjerte flammet af Elskov til Euenos' Datter.

„Idas, hun er min, og du skal give mig hende, hun er min, og jeg vil eje hende, hun er født for en Olympens Gud og ej for en Søn af en dødelig Mand, hendes Skønhed skal ikke falme i Jordens Mørke som Morgenstjernen slukkes i de fra Dalene opstigende Taager, men som Stjernerne straaler over Skyerne, i den himmelske Æter, skal hun straale hos mig paa Olympos, alle salige Guder til Glæde."

Apollon strakte bydende sin ubetvingelige Haand ud og skød Idas' Arm til Side, som Sejrherren fjerner den overvundnes Haand fra det krigserobrede Bytte.

Idas løftede det bruntlokkede Hoved, hans hvide Tænder glimtede og hans Øjne lyste, men Apollons røde Mund svulmede af Haan som Rosen, naar den ser paa Violen, og Idas sænkede atter sin Pande.

„Lad Marpessa vælge," hviskede han, saa sagte som Cicaden hvisler i Græsset.

„Ja, lad Marpessa vælge," smilte Apollon triumferende.

Men Marpessa bøjede sit Hoved, dybt bøjede hun det mod sit Bryst, hun strakte sin Haand frem, og den flakkede som en Due, der søger Hvile, men da den havde fundet sin Hvile, laa den i Idas' Haand.

Da skælvede Idas fra Hoved til Fod, hans Øjne veg ikke fra Græssets duggede grønne.

Men Apollon blev hvidere end Sne, kun hans Øjne blaanede som Havet i Storm, han veg et Skridt tilbage, og fra hans Mund fór der et Raab som en Flamme over de dirrende Læber. Han greb efter Sølvbuens snoede Streng.

„Marpessa, hvorfor gjorde du dette?" han stod med den spændte Bue i Haanden.

Der var en Stund stille paa den grønne Eng i det klare, tidlige Solskin — saa lød Marpessas hviskende Stemme bag Sløret, som en Sølvstreng der skælver for Vindens sagte Pust:

„Apollon, du er Gudens Søn fra det evige Olympos, jeg er Euenos' Datter fra den forgængelige Jord. Din Livstraad spindes evigt i evig Ring, som Havet evigt ruller om Hellas' Kyster, min er kort som Araknes sitrende Traad og mer skrøbelig end den. Hver Dag er dig et Bad i Kastales Kilde til straalende Ungdom, hver Dag er mig en Draabe Gift fra Akerons Flod til snarlig Henvisnen og Død. Og en Gang vilde den Dag komme, da du vilde glemme mig, som Eos glemte Titonos. En Dag maatte vi skilles, og jeg vilde nedstige i Karons frønnede Færge, til det evige Mørkets Bo, mens du vandrede op til det salige Liv og det aldrig sluknende Lys. Opfostret paa Jorden, lad mig blive paa Jorden og følge Jordens Søn frem til min Skæbne, Tartaros' altopslugende Mulm".

Den skælvende Sølvstreng tav, og Marpessa sad stum i sit Slør.

Apollon løftede heftigt sit Hoved, men hans Læber blev staaende aabne, og han bøjede brat sin Nakke. Og da blev der tavst mellem de tre paa den stille Eng, kun Fuglene sang ned til dem fra de høje Olivenskove, og oppe under Himlen skinnede Morgensolen paa Tindernes hvide Sne.

Apollon flyttede sin sandalgyldne Fod som for at gaa, men da mødte hans Øjne Marpessas. Og som den svage, himmelfarvede Kilde synker i Havets evige Blaa, sank Pigens Øjne i Gudens hvælvede, store.

De sitrede begge ved det Blik, men Idas, som saa' det, rystede

stærkere paa sin Fod end det sumpfødte Siv for den dødsbebudende Storm.

Og da vendte Apollon sig langsomt og vandrede bort over Engen og forsvandt ind mellem Bjergene. Hans høje Ryg var bøjet og hans Hoved sænket, den gyldne Bue hang slap i hans Haand og slæbte gennem det blomsterprikkede Græs.

Idas besteg sin Karm, og langsomt rullede den bort, langsomt vadede de hvide Heste som Kæmpesvaner gennem Græsset, thi uvirksom hvilte den purpurflettede Svøbe i hans brune Haand, og dybt var hans Øjne boret i Jorden. Og bag ved ham, paa Sædets Purpurhynde sad Marpessa i sit hvide Slør, bøjet og stum.

KASTOR OG POLYDEUKES

— Polydeukes, Polydeukes! aa hjælp mig! aa hjælp! Polydeukes, jeg er død — under Jorden, her er kvalmt, her er mørkt, — aa Polydeukes, hjælp mig! hjælp! —

— Ak Kastor, Kastor, hvad skal, hvad skal jeg vel gøre? Jeg ejer ikke Livet i min Haand, ak Kastor — jeg kan kun græde — — —

— Polydeukes, du lever, du er i Solen og Lyset, du aander Elmelundens Duft og Bjergenes Sne, du ser Dyrenes Leg og unge Kvinders Danse — Polydeukes, jeg som delte alt med dig, nu lader du mig ene i Mørket —

— Ak Kastor, Kastor kunde jeg græde mig til dig, jeg græd mig Hades i Favn —

— Polydeukes, jeg tror dig ikke — Polydeukes, du har glemt mig — hvorfor skal du leve, naar jeg er død? var vi ikke Brødre, tvillingefødte? Polydeukes, svar! —

— Kastor — aa Broder, hvad kan jeg for, at jeg er Gudens Søn, og du kun Tyndareos' Barn? hvad kan jeg for, at jeg skal leve og leve evigt, mens du skal dø og dø evigt? —

— Polydeukes, tilgiv mig — jeg véd det, der var kun én Dioskur — men, Polydeukes, jeg drømte, der var to — jeg var ung som du, jeg var glad som du, jeg syntes, jeg var som du — det var fejl, nu véd jeg det, nu ser jeg det — — aa men dit Liv! dit Liv! — Polydeukes, Broder, hvor svært at ikke hade dig — — — —

— Ak Kastor, mit Liv — — hvad er vel det nu for Liv!

Kastor, du gav mig det halve af alt, hvad var dit — Kastor, ogsaa din halve Død — — —

— Polydeukes, er det sandt? —

— Kastor, om det er sandt — — — misund mig ikke Solen, den er halv, misund mig ikke Maanen, den er delt — jeg gyser i Elmenes Skygge, der er koldt paa Bjergenes Sne — jeg græder over Dyrenes Leg og ækles ved Kvindernes Danse —

— Polydeukes, Polydeukes, nu fik jeg dit halve Liv! —

— Mit halve Liv? —

— Ja, Polydeukes — nu lever jeg jo atter — i dig, med dig — ser Maanen med dig, forgyldes af Solen med dig, vandrer Elmelunden igennem og op over Bjergenes Sne med dig — som fordum, som før — med dig — Polydeukes, saa deler vi da endnu alt —

— Ja, Kastor, er vi ikke Brødre? —

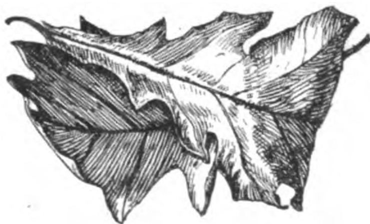
— Men, Polydeukes, — saa er jeg jo din Forbandelse — jeg stakkels jordfødte, at jeg røver Dioskurens Liv — — —

— Min Velsignelse, Broder, min Velsignelse er du, som fjerner min Fødsels svidende Urets-Torn fra mit Hjerte — og du gør mer — — —

— Polydeukes, mer? —

— Ja, hel dig, Kastor — du, som giver Dioskuren Hvile i Dødsrigets Skygger fra det evige Liv —

Harald Kidde.

DEN OSMANNISKE RACE OG DENS FREMTID

Den nationale Kamp, der føres paa Balkanhalvøen, vil tidligere eller senere ende med de osmanniske Tyrkers Nederlag over for de slaviske og græske Modstandere. Dette vil blive Resultatet, ikke fordi det her er Kristendom, der kæmper mod Islam — i den praktiske Politik er det religiøse Moment af underordnet Betydning —, heller ikke fordi den slaviske Befolkning i Bulgarien og Macedonien er Osmannerne overlegne i Kultur — thi maalte med en europæisk Maalestok staar disse Folkeslag saa nogenlunde paa samme Trin —, men derimod ganske simpelt, fordi Tyrkerne er de færreste, fordi de udgør den mindst talrige Del af Landets Befolkning; her er de lilleasiatiske Batailloner uden Betydning; thi ikke i Kampen med Vaabenmagt, men i den stille, hverdagslige Kamp i Skoler og Sogneraad er det, at Bulgarerne overvinder de andre Nationer.

Men selv om det religiøse Moment ikke vil veje synderlig til ved denne Kamps virkelige Afgørelse, saa har det haft en stor Indflydelse paa Opfattelsen af hele Spørgsmaalet hos en stor Del af det europæiske Publikum. Det er ejendommeligt at se, at selv ved Begyndelsen af det tyvende Aarhundrede er Korstogstanken lyslevende; Kampen „for Korset imod Halvmaanen“ betragtes som noget i og for sig fortjenstfuldt, ganske uanset, hvad der i øvrigt ligger de kæmpende imellem; den gamle historiske Kendsgerning, at i Praksis udviser Islam mere religiøs Tolerance end Kristendommen, skønt teoretisk det stik modsatte er Tilfældet, gentager sig ogsaa her.

Hvor det imidlertid ikke gælder Agitation for Opnaaelse af et bestemt politisk Formaal, men — som i dette Tilfælde, hvor vi kan tillade os at betragte Tingene paa Afstand — kun drejer sig om at faa en objektiv Forstaaelse af, hvad det er, der gaar for sig, gør man bedst i at skyde baade Korstogsideen og lignende middelalderlige Fordomme saa langt bort som muligt, og nøgternt konstatere, at Osmannernes Rolle i Europa vil blive udspillet, fordi de fra først af har indladt sig paa den ganske uløselige Opgave at være en Stormagt, skønt de kun talte nogle faa Millioner.

Dette Misforhold mellem Nationens Lidenhed og det vældige Omfang af det historiske Maal, den havde sat sig, træder tidligt frem; allerede Erobreren af Konstantinopel, Muhammed II, et af de klogeste Hoveder i det osmanniske Dynasti, indsaa klart, at Tyrkerne her var komne ind paa et Skraaplan. For at eksistere maatte de vedblive at erobre; stadig længere bort fra Rigets Midtpunkt udsendtes Hærene, stadig tyndere blev den Ring, der skulde værne, og det blev da kun et Tidsspørgsmaal, naar det Øjeblik indtraf, da Pendulet maatte svinge tilbage; Aar 1683, da Tyrkerne drives tilbage fra Wien, er den historiske Datoangivelse for, at denne Tilbagesvingning er begyndt; det vil nu være værd at forsøge at bestemme, hvornaar det atter vil falde i Ro.

Foruden den Omstændighed, at en fortsat Udvidelsespolitik saaledes var bleven en Livsbetingelse, skabtes Spiren til Forfald tillige ved Tyrkernes Fastholden ved den gammelorientalske Statsidé. Osmannerne havde lært af Seldschukerne, som disse atter af Araberne og Perserne, at naar Guvernørerne i de enkelte Provinser afleverede det fornødne i Penge og Mandskab til Centralstyrelsen, saa var alt i den skønneste Orden, saa kunde for Resten enhver leve og tænke og handle, som han vilde. Det var denne Statsbetragtning, Osmannerne bragte med sig til Europa og anvendte paa de besejrede Bulgarere og Serbere, Grækere og Ungarere; saafremt Tyrkerne i tidligere Aarhundreder over for de overvundne Befolkninger havde baaret sig ad som i vor Tid Russerne i Polen og Finland og Amerikanerne paa Filipinerne, i Stedet for at lade de undertvungne Folk leve deres eget Liv, saa vilde Portens Statsmænd og Europas Diplomater have haft adskillig færre Bryderier i det nittende Aarhundrede.

Thi i denne Periode er det, at Nationalitetsideen vaagner, og dermed falder Forudsætningen for Tyrkernes Herredømme i Europa; selv om deres Regering havde været langt mindre slet, end

den paa mange Punkter har været, saa var den uholdbar, fra det Øjeblik Befolkningen var kommen til Bevidsthed om, at den beherskedes af et fremmed Mindretal, fremmed i Race, Sprog og Religion. De politiske Tilstande, der efter Befrielsen har udviklet sig i Lande som Serbien og Grækenland, er i sig selv ikke meget bedre end dem, man tidligere levede under, men her er ikke mere Tale om noget Overherredømme af fremmede, og det gælder for Nationerne som for Individerne, at Mands egen Vilje er Mands Himmerig.

Hvad der endelig yderligere gjorde det osmanniske Regimente lidet holdbart, var den Omstændighed, at Tyrkerne for en stor Del styrede Riget ved Hjælp af Folk fra selve de undertvungne Nationaliteter. Den Rolle, de græske Fanarioter spillede i det 17. og 18. Aarhundrede, er bekendt nok, i det nittende afløstes de af Armenierne; ifølge Opgivelse til mig af den tidligere Understatssekretær Artin Dadian Pascha, bestod lige indtil det sørgelige Aar 1896 de tre Fjerdedele af den overordnede Embedsstand i Departementerne i Konstantinopel af Armeniere; i Øjeblikket er det en Araber, Izzet Pascha, som er den faktiske Leder af hele Landets Politik. Det er en Selvfølge, at disse fremmede ikke altid har haft den klareste Forstaaelse af den osmanniske Nations Tarv eller den bedste Vilje til at fremme denne.

Og under alt dette stod den osmanniske Tyrk selv i Baggrunden, og først i de allersidste Aar er han, politisk og litterært, ved at træde frem herfra. Tyrken fik paa denne Maade — bortset fra, hvad han selv maatte have bedrevet — tillige Skyld først for Fanariotens og Armenierens Lumskerier, senere for Tscherkesserens og Kurderens barbariske Raahed; og jo mere Uviljen steg, des mindre brød man sig om at lære ham at kende; Sandheden blev, hvad der engang blev udtalt af en af de aandrigste nulevende Tyrker, Forfatteren og Journalisten Ahmed Midhat Efendi, at den værste Fjende, Tyrkerne i vor Tid havde at kæmpe med, var Europæernes Ukendskab til den osmanniske Nation.

Det osmanniske Folk falder i to, ret skarpt adskilte Dele, af hvilke man i Europa kun kender den mindste og sletteste. Det er det forholdsvis tynde, sociale Lag, hvoraf den civile Embedsstand rekruteres, stærkt iblandet med levantiske og græske Elementer, og i sin Dannelse støttende sig i den ældre Tid til den persiske Litteratur, som nu i det sidste Slægtled er afløst af den franske. Fra dette Lag udgaar den velkendte Efendi, hvis Dragt

er lige saa elegant som hans franske Udtale, hvis Aandsføde er „La vie parisienne“ og pornografiske Romaner, og hvis Livsformaal er at berige sig paa andres og nemmest da paa Statens Bekostning. Det er denne Efendi, som i det nittende Aarhundrede har sejlet det tyrkiske Statsskib ind i de vildeste Brændinger.

I skarp Modsætning hertil staar selve den osmanniske Nations Kærne og Flertal, der ifølge Forholdenes Natur findes bedst repræsenteret i Landbefolkningen, men som dog for den, der véd, hvor han skal søge, heller ikke er vanskelig at finde i Konstantinopel og de andre større Byer. Den forfinede Efendi ser med Ringeagt paa dette Befolkningslags tatariske Sprog, der savner Fremmedordenes Flitter, paa dets friske, men naive, folkelige Litteratur og paa dets troskyldige Livsopfattelse; det er i sproglig Henseende betegnende, at selve Ordet „Türk“ er gaaet over til at betyde „plump, bondsk“. Fra dette Befolkningslag var det dog, at den tyrkiske Historie har hentet sine store Navne som Vezirdynastiet Køprili og andre, og det var senere denne Del af Folket, som ved sine militære Fortrin hver Gang maatte søge at oprette lidt af, hvad Efendiens hensigtsløse eller forbryderske Diplomati havde forspildt.

Det er da denne Del af den osmanniske Nation, den Del, hvis bedste Typer findes i Landbefolkningen i Lilleasiens nordlige og vestlige Provinser, som man altsaa maa tage Sigte paa, naar man vil karakterisere den osmanniske Race og søge at bestemme, hvad den kan udvikle sig til.

Hovedtrækket i denne Nations aandelige Fysiognomi er Trofasthed, og denne Hovedegenskab forgrener sig i baade heldige og uheldige Afledninger. Hos det enkelte Individ viser den sig som Ærlighed og Vedhængen ved det overleverede; en Tyrk gaar ikke fra sit Ord og han holder fast ved de Skikke og de Smagsretninger, som nu en Gang er bleven hans aandelige Eje. Ud fra samme Grundtræk udledes ogsaa hans glimrende militære Egenskaber; han viger ikke fra det, han er sat til, ingen vilde Tanker om Flugt eller Insubordination krydser hans Hjerne.

Men alle disse Fortrin grænser op til lige saa mange Fejl, der netop bliver følelige, hvor der er Tale om Nationen som Helhed. Hvad der hos Individet var Ærlighed, bliver her ofte til Dumhed, hvad der hos den enkelte var en sund Uvilje mod utidige Forandringer, bliver her til en sørgelig Mangel paa Initiativ, som i Nationernes Kapløb kommer dyrt til at staa. Herfra stammer

ogsaa den Fatalisme, som man saa ofte, maaske noget for stærkt, fremhæver hos Tyrken; det er en almindelig, men fejlagtig Opfattelse at tro, at denne Hengivelse i Ens beskikkede Liv, Ens „Kismet“, særlig er at udlede fra den islamitiske Religion. Hos denne Religions Fædre, Araberne, har Fatalismen aldrig haft synderlig Raaderum, og denne Livsanskuelse er ikke fremhævet i Koranens Teorier i stort videre Omfang end hvad der kan uddrages af enhver monoteistisk Religion overhovedet. Naar Tyrkerne er Fatalister, saa er derfor Oprindelsen at søge i deres Raceanlæg, ikke i deres Religion.

I den moderne Politik viser denne Mangel paa Initiativ sig i en Forkærlighed for den dilatoriske Fremgangsmaade; Vanskelighederne søges ikke løste, men udsatte. Nu er det ganske vist et diplomatisk Yndlingsudtryk: „Hvo, der vinder Tid, vinder alt“, men som udelukkende anvendt Metode slaar dette Opsættelsessystem dog ingenlunde til, og det berømte tyrkiske Valgsprog „javasch, javasch“ (saa smaat, saa smaat) har ogsaa tit nok vist sig som et meget kostbart diplomatisk Princip.

Den nuværende Sultan, Abdul-Hamid II, er blandt moderne tyrkiske Politikere den eneste, der kan rose sig af at have haft en virkelig stor og vidt rækkende politisk Tanke. Det er ikke Stedet her at komme ind paa en Vurdering af denne ejendommelige Personlighed; en Mand, der som han staar lige midt i Begivenhedernes Malstrøm, kan heller ikke siges at være moden til Historiens Dom. Her skal kun fremhæves, at det er Abdul-Hamid, der har fostret og fremmet Tanken om at benytte den osmanniske Sultans Stilling som Kalif, som den islamitiske Menigheds religiøse Overhoved, til at støtte Tyrkiet. Det kloge Skridt, der udførtes af Sultan Selim I (1513—20) ved at han lod den sidste abbasidiske Skyggekalif overdrage sin religiøse Værdighed til ham, noget, som muhammedanske Statsretslærere senere udførlig har begrundet i Teorien, saa at de osmanniske Sultaners Kalifværdighed nu staar ganske uangribelig, — det er i den praktiske Politik aldrig tilfulde bleven udnyttet; Sultan Selims nærmeste Efterfølgere behøvede det ikke, og senere hen glemtes dette Forholds Betydning; det nittende Aarhundredes Reformsultaner, Mahmud II (1808—39) og Abdul-Medjid (1839—61), følte og tænkte meget for „europæisk“ til at falde paa at bruge den religiøse Følelse som politisk Løftestang. Da derimod Abdul-Hamid II i 1876 kom paa Tronen, hævet i Vejret ganske pludselig ved en uforudset Kæde af Omstændigheder, var

det osmanniske Rige sin Undergang saa nær som aldrig nogen Sinde før; politiske Forbundsfæller var ikke til at opdrive, og da faldt det naturligt, at den unge Sultan, der under sin tilbagetrukne Prinsetilværelse havde været under stærk Paavirkning af gejstlige Personligheder, i sin Værdighed som Islams religiøse Overhoved søgte den sidste Redningsplanke; da Sultanen var hjælpeløs, maatte Kalifen træde ind i hans Sted. Under hele sin følgende Regering har Abdul-Hamid med usvækket Iver holdt fast ved denne Tanke; dens Gennemførelse har til Tider skaffet Tyrkiet Ubehageligheder, saaledes i Forholdet til de arabiske Ørkenstammer; der er paa den anden Side ingen Tvivl om, at over for den Stat, der tæller de fleste muhammedanske Undersaatter, nemlig England, har Tanken om at Sultanen i Konstantinopel tillige er Kalif, ved adskillige diplomatiske Afgørelser været et vægtigt Lod i Skaalen til Tyrkiets Fordel.

Derimod har den tyrkiske Mangel paa Originalitet vist sig særlig fremtrædende blandt Sultanens Modstandere mellem hans egne Undersaatter. Hele det „ungtyrkiske Parti“ har i sin politiske Forkyndelse indskrænket sig til at efterplapre en Del liberale europæiske Fraser. som om et Rige som det osmanniske i dets nuværende Tilstand kunde ophjælpes ved Parlamentarisme og almindelig Stemmeret og Valgagitation og slige vesterlandske Herligheder. Betegnende for den Slaviskhed. hvormed man her følger de europæiske Forbilleder, er ogsaa Ungtyrkernes religiøse Standpunkt: da de „fremskredne“ Aander i Frankrig hovedsagelig er antiklerikale, — og fra dette Land er det, at Ungtyrkerne væsentlig henter deres politiske Visdom, hvad der jo i sig selv er betegnende nok, — saa reklamerer ogsaa disse med deres fritænkerske Anskuelser, og det, skønt enhver, der kender blot en lille Smule til osmannisk Folkekarakter, kan sige sig selv, at enhver aandelig Rørelse, der ikke gaar Haand i Haand med Folkets Religion, paa Forhaand er dømt til at løbe ud i Sandet.

Det store Flertal af den menige Befolkning i Tyrkiet har derfor taget bestemt Afstand fra den ungtyrkiske Agitation. Med en rent instinktmæssig Kritik ser Menigmand ikke Midlet til en national Rejsning og til Befrielse for Efendivæsenets bureaukratiske Raaddenskab i en Efterligning af Europas Parlamentarisme; „sig mig,“ sagde en jævn Tyrk engang til mig, „naar vi nu sloges som i den østrigske Rigsdag eller skændtes som i det franske Deputeretkammer, tror du saa, at vi vilde være bedre farne.“

Hvad man haaber og venter paa, er ikke politisk Befrielse, men derimod en moralsk Genfødelse gennem en national Rejsning, og for de fleste gaar Vejen til denne kun gennem en Krig.

I Forbindelse med disse aggressive Tendenser, der mer eller mindre ubevidst er fremme hos de fleste, og som saaledes danner den skarpeste Modsætning til Landets officielle vigende og forhalende Politik, staar ogsaa den voksende Mistænksomhed mod Europa. Først og fremmest rettes denne Mistanke mod den gamle Arvefjende, Rusland; den jævne Tyrk lader sig med sin sunde Sans ikke skuffe af det russiske Diplomatis Kattevenlighed; han véd, at i sidste Omgang er det russiske Folk den mægtige Talsmand for de slaviske Nationers politiske Bestræbelser paa Balkanhalvøen, og han kender Betydningen af det orientalske Ordsprog: Naar du ser Løvens Tænder skinne frem, maa du ikke bilde dig ind, at den smiler til dig!

Denne Mistænksomhed og Uvilje mod Europa er bleven forøget ved, at det religiøse Moment er bleven indblandet i den Agitation mod Tyrkiet, der drives i det europæiske Publikum. Man føler det i Tyrkiet som en Uretfærdighed, at Religionsforskellen her skal gøres til et Plus for den angribende og et Minus for den angrebne Part. Og denne Betragtningsmaade savner ikke Berettigelse. Ingen europæisk Magt har i Historiens Løb udvist den religiøse Tolerance som Tyrkiet; da man i Spanien i det sekstende Aarhundrede brændte Jøderne for at tydeliggøre for dem den kristne Religions moralske Fortræffelighed, fandt disse et gæstfrit Tilflugtssted i Saloniki og Omegn, hvor de lige til vor Tid har kunnet leve i Fred og bevare ikke blot deres Religion uforstyrret, men ogsaa deres spanske Sprog og andre kulturelle Ejendommeligheder. Og medens der endnu i vore Dage i Frankrig føres den bitreste Kamp af Regeringen mod et særligt, religiøst Parti, saa har Tyrkerne ladet alle deres Riges mange forskellige Bekendelser og Sekter leve hver sit religiøse Liv med fuldstændigt Menigheds-Selvstyre; den Investitur, som den tyrkiske Regering har forbeholdt sig ved Indsættelsen af Menighedernes gejstlige Øverste, er i de fleste Tilfælde en ren ydre Form. Regeringens Optræden over for de mange kristne Sekter indskrænker sig til en — ikke altid heldig — Bestræbelse for at bevare Freden imellem dem, som naar der ved Festerne i den hellige Fødselskirke i Bethlehem maa opstilles muhammedanske Soldater inde i Kirken, for at forhindre, at

de forskellige Munkeordner river Øjnene ud paa hverandre paa det Sted, hvor Menneskekærlighedens Talsmand lod sig føde.

Over for denne absolutte Gennemførelse af den religiøse Tolerances Princip, et Resultat dels af Tyrkernes Raceanlæg, dels af den oven for omtalte gammelorientalske Statsbetragtning, der med Opfyldelse af visse politiske Forpligtelser giver fuldstændig Frihed paa alle andre Omraader, føler den tyrkiske Befolkning det som en Uretfærdighed, at Nationaliteter, hvis definitive politiske Formaal er Angreb paa det osmanniske Riges Integritet, med saa meget Held har kunnet appellere til Trosfællesskabet med de europæiske Nationer som en særlig Adkomst til politisk Støtte.

Tydeligst er dette traadt frem i Forholdet til Armenierne. Det er halvvejs haabløst at ville opfordre til en rolig Diskussion om dette Stridsspørgsmaal, som den kristne Fanatisme med saa stor Voldsomhed har kastet sig over, dog turde maaske Fremhævelse af følgende Hovedpunkter bidrage til at gøre Sagen noget klarere, end den hidsige Agitation har formaaet:

Denne Kamp er fra Armeniernes Side gjort til en national og religiøs, medens den af Tyrkerne opfattes som en politisk og social. Armenierne har ganske vist aldrig med fuld Klarhed fremsat deres Program; det armeniske Folk er for Tiden delt mellem tre Magter, Rusland, Tyrkiet og Persien, og en national Selvstændighed er derfor noget, som ogsaa Armenierne udadtil kun har opstillet som et fjernt Fremtidsprospekt, medens dog dette Billede under Agitationen i selve de armeniske Distrikter er bleven fremstillet, som om det var Virkeliggørelsen adskillig nærmere. For Tyrkerne og Kurderne har Hadet til Armenierne nærmest et socialt Grundlag; Armenieren er sin tyrkiske Nabo overlegen i Intelligens og Smidighed, og den totale Mangel paa Ærlighed, som er et Hovedtræk i den armeniske Folkekarakter, og som har givet sig saa kraftige Udtryk i forskellige orientalske Ordsprog, giver ham i det daglige Livs Handel og Vandel et yderligere Forspring for de mere stupide eller mere troskyldige Omgivelser; Rejsningen mod Armenierne har i de fleste Tilfælde den samme sociale Aarsag som Jødeforfølgelserne i det sydlige Rusland, det er en forarmet og udsuget Befolknings desperate Protest mod dem, i hvis intellektuelle Overlegenhed og moralske Fordomsfrihed den med større eller mindre Grund ser Aarsagen til denne Forarmelse. At Forfølgelserne mod Armenierne ikke har noget med Trosforskellen at gøre, ses bedst deraf, at under selve de berygtede Augustdage

i 1896 i Konstantinopel færdedes ikke blot Europæerne, men ogsaa den indfødte kristne, græske Befolkning frit og frygtløst blandt den ophidsede Pøbel; det var ikke de kristne, men det var den enkelte, bestemte Nation, man vilde til Livs, og naar Armenierne er ivrige for at fremstille sig som Kristenhedens Martyrer, er dette mere en behændig Agitationsfrase end et Udtryk for den virkelige Situation.

Det er nu ikke min saa lidt som overhovedet nogen Europæers Opgave at forsvare eller undskylde de forfærdelige Ting, som ubestridelig er forefaldne over for Armenierne, og det kan i denne Sammenhæng fremhæves, at den Undskyldning, der undertiden fremsættes fra tyrkervenlig Side, at de blodige Misgerninger i de fleste Tilfælde ikke er begaaede af Tyrker, men af Kurderne, absolut ikke kan gælde. Dette er ganske vist faktisk rigtigt, men det er under alle Tilfælde Statens Opgave at sørge for, at sligt ikke sker, og i Politik frier Afmagt ikke fra Ansvar.

Samtidig hermed maa det paa den anden Side fastholdes, at Armenierne ikke er de englehvide Uskyldigheder, som den europæiske Agitation har villet gøre dem til. Det er — for at nævne et enkelt, betegnende Eksempel — nu konstateret, at Anledningen til Massakrerne i 1896 var Hintschakisternes, det revolutionære, armeniske Partis store Dynamitsammensværgelse, hvis Udbrud derved blev forpurret. Det er betegnende for Ensidigheden i den armeniervenlige Agitation, at man aldrig er standset for at spørge, hvor al den Dynamit kom fra, der opdagedes i Kældrene under Banque ottomane i Konstantinopel, og hvorved de Armeniere, der vidste Besked og derfor samledes i dette Smuthul, tiltvang sig fri Afrejse ved deres Trusel om at sprænge Banken i Luften. Det havde været Hensigten at ødelægge dette store, internationale Pengeinstitut; Armenierne vilde forsøge samme Taktik som Bulgarerne ved Dynamitattentaterne i Saloniki i Maj 1903, at ville fremtvinge en europæisk Intervention ved en desperat Ødelæggelse af europæiske Institutioner; da Politiet fik Nys herom, greb det til det lige saa fortvivlede Middel at slippe Pøbelen løs paa Armenierne, hvorved en Masse uskyldige Mennesker omkom, medens de faa, der bar Ansvar for Dynamitsammensværgelsen, ved deres determinerede Optræden gik fri. Den Uvilje, der i den europæiske Presse, navnlig den engelske, er kommen til Orde over for Bulgarerne i Anledning af Begivenhederne i Saloniki, vilde ogsaa have ramt Armenierne, hvis deres Hensigter mod Banken i Konstan-

tinopel var bleven virkeliggjorte. Den, der kæmper med Dynamit, maa give Afkald paa Martyrkronen. Men lad mig sige det endnu en Gang: de her fremhævede Kendsgerninger er ikke et Forsvar for det, som hverken kan eller bør forsvares, de er kun et lille Bidrag til Tilvejebringelse af Betingelserne for en objektiv Bedømmelse af det saa meget omstridte Spørgsmaal.

Endnu en Aarsag er der til, at det tyrkiske Folk har vendt sig med større Forbitrelse mod Armenierne end mod nogen af de andre, som i Kraft af Nationalitetsprincippet gør Angreb paa Riget; denne Aarsag ligger deri, at Bevægelsen er udgaaet fra et asiatisk Folk. Tyrkerne har selv en Følelse af, at deres Dage i Europa er talte; de kan vel ved snild Benyttelse af en indbyrdes Misundelse mellem de europæiske Stormagter paa den ene Side og den endnu stærkere Jalousi mellem Grækere og Bulgarer paa den anden holde Stillingen ved Konstantinopel endnu en Tid, men de vil dog i deres Faatallighed bestandig føle sig som de fremmede Vest for Bosporus. Anderledes derimod i Lilleasien; her er Osmannerne hjemme. Modstandernes stærke Fremhæven af Nationalitetsfølelsen har ogsaa hos dem sat sine Spor, og den forgudede, tyrkiske Digter Kemal Bey († 1888) har bidraget mægtigt til at udvikle den osmanniske Patriotisme. Og dennes lokale Midtpunkt er Lilleasien; her er Osmannerne den langt overvejende Del af Befolkningen, her var det, at det osmanniske Dynasti først traadte frem for Historien, og her ligger Nationens politiske og økonomiske Fremtid. Men saa meget stærkere er Hadet blevet over, at netop herfra er den farligste, rigsopløsende Bevægelse udgaaet, tilmed fra et Folk, der, som vi ovenfor saa, i Tyrkernes egen Statsstyrelse har haft indrømmet en saa betydelig Stilling.

Det er ikke sandsynligt, at den armeniske Bevægelse vil faa et definitivt politisk Resultat, saaledes som den bulgarske allerede har faaet og — maaske allerede i en nær Fremtid — yderligere vil faa. Man vil derfor allerede nu med nogenlunde Bestemthed kunne danne sig en Forestilling om den politiske Fremtid og fastsætte de Fremtidsopgaver, der vil stille sig for det osmanniske Folk, naar dette er ophørt at være Deltager i den nationale Strid paa Balkanhalvøen, som sikkert vil fortsættes endnu længe efter.

Lilleasiens økonomiske Udvikling er Hovedgrundlaget for Osmannernes Fremtidsskæbne; denne Udvikling vil hovedsagelig blive knyttet til Bagdadbanen. Det er i første Række de gamle Kulturlande, Mesopotamien og Nordsyrien, som vil blive genoplivede af

denne nye, store Færdselsaare, men ogsaa de egentlige lilleasiatiske Provinser med deres naturlige Rigdomme i Henseende til Agerbrug og Bjergværksdrift vil blive stillede under nye og gunstigere Betingelser; naar man har set den Betydning, som den lille, isolerede Stump Jernbane fra Adana til Havnebyen Mersina har haft for Kilikien, kan man næppe stille for store Forventninger til den nye Hovedlinje, der skal gennemskære hele Lilleasien. Osmannernes Hjemland vil da atter blive, hvad det var i Oldtiden.

Og den osmanniske Nations kulturelle Hovedopgave vil da blive den, at være Formidlere mellem Islam og Occidenten. Muhammedanismen som en Faktor i den fremtidige Verdensudvikling maa ikke undervurderes; den ekspansive Kraft, som Islam besidder, viser sig bedst i de omfangsrige Resultater, den islamitiske Missionsvirksomhed kan rose sig af, navnlig i Afrika, og som fuldstændig distancerer alle de kristne Nationers og Sekters Anstrengelser for at gøre Propaganda. Og jo mere Tyngdepunktet for de europæiske Magters politiske Interesser kommer til at ligge i deres Besiddelser uden for Europa, desto mere vil man faa med Islam at gøre og desto vigtigere vil det blive at følge og om muligt at kontrolere de Baner, ad hvilke denne Religions Udvikling skal foregaa.

De sidste Aartiers Begivenheder har jo tilstrækkelig vist, at den Form, hvorunder Islam optræder i Afrika, ikke er gunstig for Europæerne; alt, hvad der kan rummes i denne Religion af bornert Fanatisme og selvgod Utilgængelighed, har her faaet Lov til at give sig praktiske Udslag; Personligheder som Mahdien, Kalifen Abdullah, „den gale Mullah“, Senussiernes Høvdinger osv. er ikke blot europæerfjendske, men absolut kulturfjendske. Over for saadanne Rørelser som dem, der har givet sig Udtryk i disse Mænd, vil det i Fremtiden være af Betydning at have en ledende Magt i Islam, der selv er under europæisk Kulturs Paavirkning. Det var med en instinktmæssig, men rigtig Følelse af dette Forhold, at Mahdien rettede sin Agitation ikke blot mod Europæerne, men ogsaa mod Sultanen af Tyrkiet, hvis religiøse Autoritet han søgte at nedbryde; jeg har haft Lejlighed til at gennemgaa et nu i Grev Landbergs Besiddelse værende arabisk Haandskrift, der indeholdt en Afskrift af den Korrespondance, som Mahdien under Kampene mod Gordon Pascha og de engelske Hære havde ført med sine Underfeltherrer; det var interessant at se, hvor hyppig disse Udfald vendte tilbage mod Sultanen, „denne selvkaldede Kalif, der

har forraadt Islams Sag". For Mahdien var Islam ensbetydende med Kamp mod den europæiske Kultur, og den sudanesiske Munk havde en klar Forestilling af, at det af Tyrkerne repræsenterede religiøse Standpunkt ikke passede hertil. Det vil være af Betydning for Europa, at den af Mahdien betegnede Retning ikke faar Overhaand i Islams religiøse Udvikling, og det at forlige Islam med den europæiske Kultur vil blive den Opgave, der tilfalder Osmannerne.

Det er en Misforstaaelse, som man i Europa undertiden gør sig skyldig i, naar man antager, at Islam principielt, ifølge sit religiøse Grundlag, er uforenelig med Fremskridt og Kultur. Islam er ikke den stive, ubøjelige, ud af ét Stykke skabte Række Trossætninger, som Europæere saa ofte anser den for; den er tværtimod en Religion med en ganske mærkelig Afpasningsevne efter de vekslende ydre Forhold, noget, som navnlig den arabiske Historie afgiver talrige Beviser for.

Misforstaaelsen om Islams Ubevægelighed hænger nøje sammen med den anden fejlagtige Antagelse om, at der er Stilstand i Kulturudviklingen i Orienten. Man maa ikke lade sig skuffe af, at de ydre Livsformer kun forskyder sig med stor Langsomhed; Orientens Folk er ikke underkastede de Forandringer, der hastig fremtvinges af Moder og Maskiner, men i Tankesæt og Livsanskuelse foregaar der fra Aarhundrede til Aarhundrede en frodig og mangeartet Udvikling.

Den Hurtighed, hvormed Tyrkerne i deres Litteratur siden Halvfjerdserne har vendt sig fra de persiske Forbilleder til europæiske, er et godt Bevis paa, at Orienten ikke staar stille, og at selv den tyrkiske Ubevægelighed har sine betydningsfulde Undtagelser. Den moderne tyrkiske Litteratur indeholder værdifulde Frembringelser, som ikke gør det raadeligt paa Forhaand at bryde Staven over Osmannernes Fremtidsmuligheder. Med et politisk og økonomisk vel befæstet Rige i Lilleasien, hvis Frugtbarhed Samfærdselsmidlerne atter vil kalde til Live, med Forbindelse til europæisk Kultur paa den ene Side og med Bevarelse af Stillingen som Islams ledende Magt paa den anden, vil de osmanniske Tyrker i det tyvende Aarhundrede kunne blive et Folk, som den europæiske Verdenspolitik vil komme til at regne med som en ikke uanselig Faktor.

J. Østrup

TEATRENE

FORAAR 1903

Det kongelige Teater: Jeppe paa Bjerget. Gengangere

JEPPE PAA BJERGET OG GENGANGERE — det er for fristende ikke at glemme alt andet, baade det, som uden Vanskelighed forsvinder af sig selv: „Højgaards Pensionat“ paa det kongelige Teater og „Gadens Børn“ paa Folketeatret, og det, som det i Grunden er uretfærdigt ikke at mindes: Hr. Mantzius' Shylock, Hr. Adam Poulsen i „Dønvig Præstegaard“ og Fru Anna Larssens Højskolepige i „Kærlighed“. Men naar man som Kritiker i en Nation, et Sprog og en litterær Kultur, der har sin Styrke i Mellemslagsen, er vant til at ernære sig hæderligt af Mellembestemmelser, kan man ordenlig føle Hunger efter det superlative. Og dette er Superlativ, det er i en sjælden Grad et rent Spil, uden Styrvolter. Den gamle Komedie og den moderne Tragedie, det er indtil videre Kunstens højeste Punkter, det er selve det dobbelttindede Parnas. Det er tillige Højden af den moderne Aand. Maaske der endnu er Folk med sund Sans, som frygter den moderne Aand som væsenlig ufrugtbar eller negativ. Her er et af dens allerpositiveste Udtryk. Det er moderne Aand at stride sig igennem den moderne Tragedies Nattekval, for at glæde sig dobbelt over en gammel Komedie, som en syg Mand glæder sig over Solen. Det er ikke moderne (vistnok heller ikke mere „moderne“) at spille Ibsen, som om Holberg aldrig havde eksisteret, og det er en Hovedfordring til en moderne Holbergforestilling, at det paa en eller anden Maade maa kunne kendes paa den, at

Ibsen har skrevet. Den maa gaa dybere. Dette lader sig ikke blot høre, som man siger — det gør saa mange urimelige Fordringer — men det lader sig vistnok ogsaa gøre.

Det maa, alt andet fraregnet, være en Hovedforskel mellem Olaf Poulsens Jeppe og Phisters, at den er gaaet dybere.

Man kan komme meget dybt i Jeppes Karakter ved at opfatte og fremstille ham som en national Figur, en sjællandsk Bonde. Saaledes har Holberg forstaaet ham. Det viser allerede Navnet, ikke blot „Bjerget“, som i „Erasmus Montanus“ tydeligt betegnes som en sjællandsk Landsby, men endnu mere „Jeppe“, som er den i den danske Bondestand almindelige og kun i denne Stand forekommende Form for Jakob. I en Nordmands Mund maa det endda paa Holbergs Tid have lydt lidt haanende (saaledes som det allerede før hans Tid anvendtes af Svenskerne). Da Holberg af den forvandlede Bonde Menalcas i Bidermans Utopia — hans sædvanlige Kilde — gjorde sin „Jeppe paa Bjerget“, maa allerede Titlen have røbet, hvad man kunde vente sig: her driver atter som i „Peder Paars“ (ogsaa et Vrængenavn!) en vittig Nordmand Gjøn med de danske Donser. „Jeg fød i Norge er, er Paarses Landsmand ej“ — Holberg har vistnok slet ikke følt sig mere i Familje med den ene end med den anden af sine to første Helte: han har blot moret sig over dem. Saaledes er Jeppe ogsaa bleven fremstillet første Gang i 1722, „alle Folk til Fornøjelse, især formedelst Personen Monsieur Gram, der agerer saa naturligt en sjællandsk Bonde“.

Den samme Ros, som Holberg her giver sin Landsmand (Jeppes første Fremstiller var en født Nordmand, men talte fortræffeligt Sjællandsk), har man senere med god Grund givet ham selv — kun at han naturligvis intet Forsøg har gjort paa at fremstille den sjællandske Dialekt; hvad der nu ser saaledes ud i hans Tekst (Taasse, spidig, ledske o. lign.) var oprindelig ikke saaledes ment; det er klart, at Holberg ikke har kunnet tale Sjællandsk. Men ellers er det rigtignok forbavsende, hvor godt han har kunnet træffe de sjællandske „Sæder“, som han siger. Man har gentagne Gange (Rahbek i Dramaturgiske Samlinger og derefter i Holberg som Lystspildigter; undertegnede Forfatter i Artiklen En berømt Landsmand i Wisbechs Almanak for 1902) fremhævet, hvorledes Præsten Junges Skildring af den nordsjællandske Almues Liv og Tænkemaade fra Slutningen af 18. Aarhundrede — uden at Jeppes Navn et eneste Sted nævnes — dog

helt igennem læses som en folkevidenskabelig Forklaring til Holbergs Komedie. For at forklare denne Digterens nøje Fortrolighed med Emnet behøver man ikke at ty til hans hyppige sjællandske Fodvandringer — en Tørvebonde undervejs fra Skænkeboden til Rejsestalden, et Par Soldater i Aftenstemning uden for en Kælderhals maa have kunnet give ham, hvad han behøvede.

Hertil kommer saa de rigtige sjællandske Skuespilleres Medvirkning — Holbergs Jeppe er jo ligesom „Holbergs Henrik“ ikke blot Holbergs, men Skuespillernes Arbejde. Efter Hortulan, der var Jyde og spillede Jeppe paa Jysk, kom Gjelstrup, en født Københavner. Han var Landskabsmaler og strejfede i sin Fritid rundt i Sjælland og gjorde udmærkede Iagttagelser af Bøndernes Liv. Han blev den første egenlige Medarbejder eller Overarbejder af Holbergs Jeppe. I et lille Hefte, som han laante Rahbek til Brug for hans Karakteristik i „Dramaturgiske Samlinger“ (mon det findes endnu?), har han som Randnoter til Holbergs Tekst anført alle de karakteristiske Træk og Indfald, hvormed han udstyrede sin Fremstilling, og som for største Delen er bevarede i Traditionen. Hans Jeppe, der roses stærkt, synes dog at have været nok saa meget en mimisk Præstation, dannet ved Efterligning udvendig fra, som en poetisk, følt fra inden af. Gjelstrup var en Mime: hans Ansigt — han var omtrent Hvidfødning — var i Grunden ikke noget enkelt Ansigt, men en Mulighed for alle Ansigter, hans Stemme et Instrument til at fremstille alle Stemmer og Dialekter; han skulde haft den Ærestøtte for Jeppe, som G. Brandes tilkendte Phister: af Guttaperka.

Med Lindgren kom saa den dybe Medfølelse, Raceslægtskabet med Figuren. Lindgren var saa at sige barnefødt paa „Bjerget“ — han har sikkert, som den Gang almindelig antaget, troet, at der med dette Navn virkelig mentes den Landsby uden for Roskilde, hvor han som Latinskoledreng havde færdedes saa meget med Bønderne. Han talte et saa oprigtigt Sjællandsk, at der, ogsaa naar han ikke spillede Komedie, hang et Strøg af Dialekten ved ham. Med Aarene kom han ogsaa mere og mere til at se ud som Jeppe; paa Monies' Billede ligner han med sit store, gode, bløde, skælmske Barneansigt om ikke Jeppe selv — saa søndagsrenlig naaede Jeppe nok aldrig at blive — saa hans Sognepræst: der var jo paa den Tid, før den grundtvigske Vækkelse og det indremissionske Syndefald, Præster, der ikke skammede sig over at være af Jeppes Familie. Det var da ogsaa en Søndags-Jeppe, han frem-

stillede. Han spillede Jeppe første Gang i 1805, samme Aar som Oehlenschläger skrev „Aladdin". Det stemmer: begge Steder er det den nationale Type, der forherliges som Naivitet, som den trods alt i Bunden ufordærvede Natur. Lindgren var den første, der gjorde Jeppe elskelig. Højdepunktet i Fremstillingen blev nu den Scene, hvor Jeppe efter at have drukket Forgiften tager Afsked med Livet: den spillede Lindgren med en Alvor og rørende Hjertelighed, som Publikum i Begyndelsen ikke var modent til at forstaa. Under Rusen var han godmodig, paa Herregaarden salig: aldrig brutal, helt naiv.

Omtrent halvtredsindstyve Aar efter, i 1851 — under Heibergs Direktorat — spillede saa Phister Jeppe. Havde man paa Oehlenschlägers og Lindgrens Tid været national og liberal og naiv uden at vide af det, saa var man nu „nationalliberal" og naiv med Bevidsthed. Phisters Jeppe er den nationalliberale Jeppe. Var Lindgren i Familje med Jeppe, saa er Phister paa Parti med ham. Han er „Jeppes sande Defensor" (G. Brandes). Han ved helt vel, hvad Sag det er han fører: denne Jeppe under Trældommen og „Malicen" var jo dog Fader til den Jens, der nylig under Treaarskrigen havde vist, hvor godt han fortjente Friheden. Holbergs „grove Bonde" bliver da i Grunden en ganske fin Mand; det lyse Hoved endnu en Grad lysere, Grusomheden endnu ufarligere, det rørende bliver næsten gribende, Brændevinsrusen faar Smag af rene Druer, det drøje Sjællandsk bliver let, næsten gratiøst. Det hele Anlæg er holdt „inden for Skønhedslinjens Tryllekres". Phisters Jeppe forholder sig til Lindgrens som Heiberg til Oehlenschläger. Lindgren lugtede af Sjællandsk, Phister duftede af det.

Af alt dette sjællandske Væsen er der nu efter andre halvtredsindstyve Aars Forløb hos Olaf Poulsen ikke megen Smag tilbage. De sjællandske Sæder har jo ogsaa forandret sig betydeligt siden Holbergs Tid. Poulsens Jeppe hælder ikke Brændevinen i Øllet, som Lindgren gjorde; han holder ikke, før han sætter sig til Baronens Bord, Huen for Øjnene for at læse (eller lade som han læser) Bordbøn, som heller ingen har gjort siden Gjelstrup; han ligger rigtignok endnu som alle sine Forgængere og sover paa Jorden med Bagen i Vejret, men snarere for at frembyde en fyldig Skive for Nilles Krabask og Publikums Latter, end fordi han ved, han følger en gammel sjællandsk Form for Middagshvilen under aaben Himmel („at ligge paa Maven og bruge R***en til Dyne").

Værre er det med Sproget. At Poulsen ikke bruger de gamle Ord- og Bøjningsformer, har mindre at sige. Ingen vil vel gaa i Rette med ham, fordi han siger „min hule Tand“ for „min hule Tænd“, som nu kun meget gamle Folk siger, eller fordi han ikke gør Forskel paa Hankøn og Hunkøn i Artikler og Possessiver („min brogede Hest“, men „men røde Trøje“). Derimod bør han ikke forandre Holbergs Tekst; naar Holberg skriver: „og blev min Ryg saa brav tærsket af min Hustru“, maa han ikke sige smurt, men enten torsken (den gamle Form) eller tæsket (den nyere). Og han maa ikke forbedre paa Sjællandsken med Analogidannelser (Panden med samme Lyd som anden) eller Overførelser fra andre Dialekter (Præjsten fra Jysk; fust, Tust for først, Tørst fra Svensk!). Det vigtigste er dog, at han bevarer Rytmen; Jeppe kan nutildags godt nøjes med et Anstrøg af Sjællandsk, men det maa være rigtigt og klart, man maa frem for alt have Indtryk af, at Jeppe taler sit Modersmaal. Rimeligvis vil Hr. Poulsen efterhaanden kunne faa Jeppes Sprog til at falde sig mere ret og rent i Munden: det løber allerede nu betydeligt lindere end den første Aften, da det gjorde helt ondt i sjællandske Ører at høre paa hans Maalstræv.

Men hvor megen Vægt man saa ogsaa vil lægge paa dette nationale eller lokale Præg over Figuren, der altid før er blevet fremhævet som en Hovedsag, det er dog ikke Hovedsagen. Man kan som sagt komme dybere.

Det, der gør, at man nu og bestandig kan more sig over Holbergs Jeppe, er dog ikke først og fremmest det, at den er et Race- eller Kulturbillede. Det er den uhyre Menneskelighed, der er i denne Figur.

Det er en bekendt Sætning, at Renæssancen har „opdaget Mennesket“. Nok muligt; her i Landet er det i al Fald den holbergske Komedie, vor eneste Renæssancekunst, der har gjort det. Eller rigtigere og ganske bestemt udtrykt: i „Jeppe paa Bjerget“ er det, at Holberg gør denne Opdagelse, men uden at vide af det. Han tror, det er bare en Tørvebonde, han driver Spas med, og saa er det et Menneske, ja Mennesket, han skaber.

Tag f. Eks. Jeppes Farvel til Livet, der altsaa siden Lindgren med Rette er blevet anset for Hovedscenen. „Farvel, min Dotter Marthe! Farvel, min Øjesten! — — Farvel, Fairfax, min tro Hund og Dørvogter! Farvel, Mons, min sorte Kat!“ — — det er sikkert ikke Nationalkarakteren, Lokalkoloriten, vi her beundrer,

men Mennesket, Humanismens nyopdagede Homo. Det er Adam, der siger Livet Farvel og for sidste Gang giver Dyrene Navne.

Jeppe er det første Menneske i den nordiske Kunst — „det bundne Menneske“, ligesom man taler om „den bundne Prometheus“ (Aladdin er den befriede). For min Skyld maa man gerne sige, at han er Renæssancemennesket med dets Lyst til Livet og dets Drømme om Livet, dets Raahed, dets Finhed. Der er det samme „Register“ af stærke Modsætninger i Kingos Orgel og Holbergs Harmonika. Ikke blot Junges Nordsjællandske Almue, men Troels Lunds 16. Aarhundrede læses paa alle afgørende Punkter som en bestandig Kommentar til Jeppe. Man maa blot ikke atter gøre ham til Kulturhistorie og glemme, at han er den endnu levende oprindelige Menneskenatur med alle dens Elementer og Modsætninger i vild Vækst. „De laveste Drifter, den højeste Flugt, intet, slet intet er udelukket.“ De samme grove Hænder, der griber saa lystent efter Ridefogdens Kones kolossale Yndigheder, folder sig barnlig fromt, ja sværmerisk ved Lyden af „en sagte Musik“. Jeppe er et Dyr og et Barn. Lad Dyret brøle og lad Barnet græde! Lad ham udstøde sit to Gange gentagne Haha! (første Gang, før han gaar til Bords paa Herregaarden; anden Gang, da han vil hænge Ridefogdens Yngel), saa man ser Rovdyrets Tænder, og lad ham udsukke sit Ach, ach! saa Englene i Himmerig maa ynkes over ham. Lad ham være den Pjalt, han er, og lad ham drømme sig til den Helt, han ønsker at være. Det er virkelig Alvor, naar Jeppe praler af, at han har været Soldat. Han er Tordenskjolds samtidige. Heltedrømmen spiller ingen mindre Rolle i hans Liv, end den har gjort i hans Nations. Han maa have denne Drøm for at holde sig oppe, med den supplerer han sit Liv, bøder paa sig selv som en Digter. „Det er det allerbedste med Brændevin, at man faar saadan Corasie derefter“. Ikke blot, naar han tysker med Jakob Skomager, føler han sig som Soldat, retter sin Ryg, ruller med Øjnene, bruger Kommandosprog, Korporals-Eder; paa Herregaarden, da han føler sig som Magthaver, er hans hele Optræden, hans Lader, hans Udtryk formet efter Korporalens eller — hvad der er meget fint set af Holberg — Løjtnantens Mønster (f. Eks. „Giver Agt paa, hvad jeg siger, Karle! det maa tjene Jer til Underretning herefter!“). Det er derfor ikke rigtigt at lade Jeppe sige de Ord af sit Eftermæle: „Han levede som en Soldat og døde som en Soldat“, saaledes at det blot lyder som en Spot over Hr. Jespers Prædiketoner. Det er Alvor, der skal patetisk Eftertryk,

Kanonslag, paa det gentagne Soldat. Først bagefter kommer Ironien: „Man kan disputere, om jeg døde til Lands eller Vands osv." — Og saaledes helt igennem: en yppig animalsk Natur i fri Udfoldelse, et naivt Spil mellem Drøm og Virkelighed, som Ironien, Jeppes (og hans Landsmænds) egenlige Selvbevidsthed, regulerer.

Det er nu ganske tydeligt, at skal Olaf Poulsens Jeppe nogensinde naa sine Forgængere, bliver det ikke som sjællandsk Bonde, men ved den Frihed og Friskhed, hvormed den moderne Kunstner i denne Rolle kan udlade Menneskenaturens oprindelige Elementer. Hr. Poulsen har Natur til dette; man kunde have ønsket ham en Vejledning, der gav ham endnu mere Mod og Indsigt dertil. Afskedsscenen f. Eks. blev den første Aften foredraget som et Virtuosnummer til Fremstilling af, hvorledes Dvaledrikken lidt efter lidt tog Magten fra Jeppe. Det var ikke netop det, man havde ventet af Olaf Poulsen. I det hele var Hr. Poulsen den første Aften uheldig og kunde slet ikke tilfredsstille dem, der kunde Jeppe i Forvejen. Denne Jeppe blev i Grunden først ret morsom, da han spillede Komedie i Baronens Klæder som den pantsatte Bondedreng. Det er slet ikke nogen Ære for det københavnske Publikum, at denne Forestilling straks blev dundret op til en Begivenhed af første Klasse. Men galt gik det og godt var det; Hr. Poulsen trængte vist til en Opmuntring. Senere er det blevet meget, meget bedre, og det kongelige Teaters „Jeppe paa Bjerget" er nu virkelig ved at blive en Teaterbegivenbed af Betydning.

Som Følge heraf kan det vel være tilladt efter disse almindelige Bemærkninger anmærkningsvis at udhæve nogle Enkeltheder.

Første Akt er den rette Prøvesten for en Jeppefremstiller, da det er den, hvori Jeppe fremstilles *in natura*; Virkeligheden (før Brændevinen) og Drømmen (efter samme). Phister mente, at han i denne Akt aldrig havde naaet Lindgren, og Poulsen, der den første Aften faldt rent igennem med denne Akt, er altsaa nu undervejs for at naa Phister. Vanskeligheden er stadig den alt for lange Monolog. Ligesom Nilles Enetale nu gaar meget glat, ved at hun — som allerede Rahbek ønskede — har faaet noget at pusle med (hun holder Storvadsk — af Hensyn til de „to Pund grøn Sæbe" i det følgende — og hænger Jeppes stærkt medtagne Løvehud til Tørring paa Gærdestaverne), saaledes oplives Jeppes lange Monolog endnu bestandig ved Paaklædningen. Hr. Poulsen binder meget sirligen sit Hosebaand og slaar gentagne Gange ud sit gule Haar (Lindgren slog kun én Gang til det paa en meget karakteristisk Maade), alt imedens han lader Munden løbe. Men det er et stort Spørgsmaal, om denne Scene i det hele skal „oplives". Den skal vistnok siges med en majestætisk Utidighed (som en sulten Løves), idelig afbrudt af Gaben og

Skudren, og med en ærgerlig Vrængen (f. Eks.: „Folk siger vel i Herredet, at „Jeppe drikker““) — det er den graa Morgen før Brændevinen, og da er Jeppe ikke livlig, selv om han er bleven varmet ved et Livfuld Hug. Tonen er drævende og klynkende (som Irsk, siger en gammel Iagttager om det sjællandske) i Modsætning til Nilles Rappenskralle-Dialekt. Gjelstrups Medspillerinde, Mad. Knudsen, havde her et godt Indfald, der fortjener at opbevares. Naar Jeppe havde sagt sit: „Hvor kan jeg gaa fire Mil i fire Timer, Nille?“ gentog hun: „Hvem siger, Du skal gaa?“ og vrængede det ud efter ham: gu-æ, gjorde saa en lille Pause og smeldede ham derpaa sit: »Hanrej! (i to lige vægtige Stavelser som to skarpe Skud) Du skal løbe!“ (i Galop-Takt) i Ansigtet.

Efter det første korte Besøg hos Jakob Skomager, hvor Jeppe bliver lystig og synger „En hvid Høne og en broget Høne“ — blev Gjelstrup og Lindgren (og Phister?) ved at synge paa det følgende gentagne „Ak, gid jeg turde drikke for en Skilling endnu!« og motiverede derved meget smukt denne Linjes bestandige Tilbagevenden som Refræn — som den lede Fristers Fløjtetoner — i den følgende Monolog. Phister anskueliggjorde her den tiltagende Styrke og Inderlighed i Fristelsen ved stadig at rykke Tonen et Ord længere frem i Linjen[1]). Iøvrigt kunde Hr. Poulsen i denne Scene spille meget mere patetisk, end han nu gør. Paa Replikken: „Ak, Gud bedre mig arme Mand! hvad skal jeg gøre?“ maatte han gærne vride sine Hænder og græde som et Barn, for ved det følgende: „Tving din Natur, Jeppe!“ at stramme sig op i Helte- (eller Præste-) Positur. Kun saaledes bliver hans fra Tragedien laante Følelseskamp ret rystende komisk. Naturligst var det ogsaa, om han syntes at se Nille for sig i Jakob Skomagers Dør (og ikke i Ryggen paa sig).

I den følgende Scene hos Jacob Skomager har Hr. Poulsen spillet sig glædeligt op. Det er jo ogsaa en Hovedscene. Den maa foredrages bredt dityrambisk med lyrisk Improvisation (i Viserne) og Inspiration af fremmede Tungemaal. Viserne kunde foredrages endnu bredere og inderligere, især den travesterede Folkevise om Liden Kirsten og Hr. Peder og Nille og Degnen. Al Jeppes Sjæl er i den Vise: hans Drøm („Om Sommeren synger den lystige Stær“ — Jeppe har kunnet lide at høre den synge! „Jeg satte mig paa min abildgraa Hest“ — Jeppe har gærne tænkt sig saaledes ridende!!) og hans Virkelighed („Fanden ta' Nille, den Akkermær!“ — „Degnen, det er et Rakkerbest!“) — det lyriske Peteheja, hvormed han tager Flugten, og det haarde Pole-

[1]) Det er i det hele af stor Betydning for Variationen af Jeppe at agte paa Værdien af det stigende Udtryk („Klimaks“) i Ord og Miner. Det er en af Grundene til, at Jeppes senere Opvaagninger, paa Møddingen og i Galgen, ikke morer nær saa meget som den første i Baronens Seng, at alle Fremstillere efter Holbergs egen Anvisning har udstyret denne første Scene med en saa overdaadig Mimik, at der ikke bliver mere tilbage til de følgende. I Grunden bør Jeppes forbavsede Blik ligesom vokse af Forundring: spiller han i Baronens Seng med et Par Øjne saa store som Tekopper, maa han i Galgen kunne gøre dem saa store som Rundetaarn.

meja, der slaar ham til Jorden! Fortræffeligt var her det hele Spil med Brændevinsflasken: han higer efter Flasken som et Barn efter Moderbrystet; han dier; han trygler, han truer, naar han „tages fra“.

I den følgende Scene, hvor Jeppe lidt efter lidt overvældes af Rusen og falder om, manglede flere vigtige Momenter — Olaf Poulsen gav sig her ikke Tid nok. De to geniale Replikker: „Hvad er Klokken?“ og „Hør, Kammerat, hvor gaar Vejen til Byen?“, der skyder op i den drukne Passiar som vildfarende Mindelser fra en endnu ikke helt inddysset Pligtfølelse — til Tegn paa, at den salige Sjæl endnu ikke er ganske løst fra sin Skattepligt til Tiden og Rummet — blev enten oversprungne (den første Aften) eller ikke tilbørligt isolerede. Baade Gjelstrup og Lindgren gjorde meget ud af dem. Hele Slutningen gik tabt. Lindgren motiverede her meget elegant Jeppes Fald. Paa Ordene: „Du drak som en Skælm, Jacob! er det for en Styver Brændevin?“ løftede han Haanden som til Slag mod den imaginære Skomager, tabte Balancen og faldt. Det følgende: „Du maaler som en Tyrk,“ mumlede han saa liggende paa Jorden, og faldt med dette kristelige Hjertesuk i Søvn.

Med anden Akt gaar Tæppet op for Olaf Poulsens fulde Glorie, der holder sig usvækket i denne og den følgende Akt, Scenerne paa Herregaarden, som formodentlig aldrig er blevet spillet bedre. Phister mente, at hans Spil i disse Akter overgik Lindgrens. Maaske han især tænkte paa Jeppes stumme Spil under Doktorernes lange Fortællinger. Gjelstrup havde her haft mange Løjer for, hvilket Rahbek dadler, da det jo er disse Fortællinger, der skal overbevise Jeppe om hans formentlige Vildfarelse. Lindgren var derfor ogsaa i denne Scene lutter Øre og maabende Videbegærlighed. Phister forstod det anderledes og lod Jeppe under de lange Historier overvældes af Kedsomhed, fare op ved Ordet spise o. s. v. Olaf Poulsen følger her med Rette Phister med gode Tilføjelser, f. Eks det meget talende Nik, hvormed Jeppe modtager Meddelelsen om, at „Fruen døde for mange Aar siden“. Den sidste Replik i denne Akt: „Ja nok; men det maa ske i en Hast“, sagde Lindgren med en saadan Korporalsrøst (⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ -´–), at man straks forstod, at nu havde Jeppe Sværdet og agtede at bruge det. Overdaadigst er dog den nye Jeppes Komik ved Bordet, hvor han holder Hus med Tjenerskabet. Det maa være et ulykkeligt Menneske, der ikke kan le ad disse kongelige Løjer. Hvor Jeppe anskueliggør Abners Hilsen til Roland: „Hil være dig, min Broder! og med det samme stikker ham Dolken i Hjertet“ bør han dog ikke jage hele Haanden, men, som Phister gjorde, Gaffelen — et for Jeppe ukendt Vaaben — ned i Tærten. Oehlenschläger skal en Gang ved Frokostbordet paa lignende Maade have fremstillet den døende Epaminondas, der drager sig Pilen ud af Hjertet, med en Brødkniv. Ogsaa Scenen med Ridefogdens Kone blev nu lykkeligt overstaaet. Den var i al Fald ikke snærpet. Lindgren (og Phister?) hviskede her de ubluelige Replikker for ikke at støde høviske Øren. Men saaledes gaar en komisk Virkning tabt. Meningen er, at Jeppe skal gøre sig til Latter for det fine Kompagni ved sin landlige Aabenhed. Altsaa hvisker han ganske vist sin lidet ærbare Anmodning i Øret paa sin Dame, men hun, der ikke er til Sinds at standse saa god en Spas paa Halvvejen, ud-

skingrer, halvkvalt af Latter, et Hva'? og tvinger ham til at synge Visen helt ud. Saa sætter han Honnetteteten til Side og skynder sig derpaa med herremandsmæssig Nedladenhed at indhente Ridefogdens Samtykke. Det kan man kalde en vel betænkt Iscenesættelse!

Og saaledes fortjener Prof. Blochs Iscenesættelse af „Jeppe paa Bjerget“ overalt den største Ros for sin Finhed og Sikkerhed. For halvandet Hundrede Aar siden laa Jeppe i Baronens Seng i en Skovdekoration, for halvfjerdsindstyve Aar siden klagedes der over den lurvede Udstyrelse i denne Sovekammerscene. Nu er baade den og de andre Scener indrammede — som et hollandsk Billede i en Rokokoramme — i det eleganteste og korrekteste Udstyr. Ogsaa i en anden Henseende er der nu først — som oftere ønsket — kommet det rette Forhold mellem Billedet og dets Ramme, idet de Agerende i den Komedie i Komedien, der opføres med den drukne Bonde, er de samme — og tydeligt betegnede som de samme — som Personerne i Komødien: Sekretæren er Baronen, Doktorerne og Advokaterne hans studerede Tjenere (Sekretæren og Hovmesteren — hvem er for Resten det?), de andre hans Lakajer. Ridefogden bør da sikkert ogsaa som paa Gjelstrups og Lindgrens Tid være en Lakaj og ikke den virkelige Foged (som Jeppe alt for godt kender), hans Kone en Fadeburspige eller endnu bedre, som altid i det 19. Aarhundrede, et udstoppet Mandfolk (helst Erik Lakaj). Først saaledes faar dog Jeppes Elefantforlibelse en fuldkommen værdig Genstand. Det vilde ogsaa virke naturligere, om Baronen, som af Hr. Mantzius fremstilles med en fuldkommen Porcellænselegance, blev spillet som en ganske ung, lidt grov Landjunker, der ler tykt ad de gode Kattespaser.

I de sidste Akter maa Hr. Poulsens Spil endnu kunne blive yderligere gennemarbejdet. I sidste Akt, hvor Jeppe taler i Galgen og meddeler Nille sin sidste Vilje, har det fra gammel Tid været Skik at lade ham tale i Præketone: endnu morsommere lyder det, naar han messer Ordene (f. Eks. min kø-de-li-ge Bro-der); det er ikke urimeligt at antage, at Jeppe, der jo føler sig som en Røst fra Graven, tror, at det er i den Tone, der tales i den anden Verden. I den følgende Scene, hvor han er taget ned af Galgen, fremstillede baade Gjelstrup og Lindgren meget livagtigt, hvorledes han Skridt for Skridt blev sig selv igen. Jeppe er jo her ganske ør og fortumlet (ogsaa af Dvaledrikken) og har megen Møje med at finde ind i sin Ham igen. Især lod Lindgren ham ved at forandre Gang paa en ubeskrivelig Maade ligesom nærme sig til sig selv. Først da han paa Jacobs Spørgsmaal, hvor han har faaet de Penge fra, svarer med et skælmsk-tungsindigt Blik, der ligesom følger den smukke Drøm paa dens Flugt: „Af mit Baroniskab, Jacob!“ har han atter Herredømmet over sig selv; Jeppe og hans Ironi er atter hjemme, og han kan derefter uden at blinke aflægge sin tørt historiske Beretning. Kostelig var her den Maade, hvorpaa Lindgren bevarede endnu et sidste Skær af Herremandsvæsenet overfor Skomageren. Da Jakob kom med Mjøden, hævede han sig paa Tæerne og gav ham venligt Tegn til, at han kunde vove at drikke ham til.

Den leende Mand i næstsidste Scene, der kaldes Magnus, maa, som ogsaa Navnet viser, være en Person uden for Bondestanden, en købstad-

klædt Herre (maaske en, der har Forretninger paa Herregaarden). Derved kommer der ligesom mere Patos i Jeppes Skamfuldhed og Vrede: det er altsaa de fine Folk, der har haft ham til Nar! og hans Udgangsreplik, hvori han ønsker Hr. Magnus og „andre Carnalier (d. e. fine Folk) paa det andet Sted“ faar sit fornødne Eftertryk. Vistnok er det ikke Revolutionen, der hvæser, men det er dog Mobben, der knurrer. Man maa forstaa, at under forandrede Tidsforhold kunde den Komedie, der „diverterede“ Baronen saa meget, meget vel være bleven — som Erik Lakaj siger — »en hæslig Tragedie“.

Saaledes. ved ikke blot at udfolde sig i Bredden, men ved at gaa i Dybden, helt ind til den typiske Kærne, kan den holbergske Komedie lære af den moderne Tragedie. Det er ogsaa i Komedien en stor Tilfredsstillelse at mærke, at nu har man naaet til Bunden. Er der noget moderne Skuespil, som lærer dette bedre end „Gengangere“? Er det overhovedet muligt „at gaa dybere“ end her, hvor man som ti Tusinde Gange før begynder i en ganske dagligdags Stue, og naar man ender, føler, at nu rører man med sin Haand ved Tingenes sidste Grunde? Nu ser jeg Sammenhængen, siger Fru Alving. Ja, nu ser vi den alle.

Hvad der for tyve Aar siden vakte saa megen Forargelse, ser vi næppe mere. Det er et af Tegnene paa, hvor hurtigt Tiden gaar. at hvad der den Gang virkede som Næveslag, nu bare ses som Fingerpeg. Osvalds Tilfælde, som før blev hele Sagen, er os nu netop „Tilfældet“, Bevægelsespunktet, hvorfra ikke blot Handlingen sættes i Gang, men hvorfra Lyset spredes. Saa langt man ser i det Lys! I Forgrunden naturligvis bestandig Moderen og Sønnen, Familiedramaet — og dog er det ikke det, der er Dybden i „Gengangere“. Saa Samfundsdramaet eller Tidsdramaet: Præsten og Kvinden, som ikke blot historisk interesserer mest, fordi det er første Gang Kvinden gaar af Kirke, men som ogsaa nu menneskeligt griber mest, fordi Fru Alving endnu bestandig er den Livets Visdom, der begynder, hvor Præstens Prædiken endte. Men man ser endnu videre. Der er, trods „Kejser og Galilæer“, et Verdensdrama i „Gengangere“. Der gives, siger Digteren, en Glæde ved at leve, et Solrige i Livet, som vi kender lidet til her i Norden; det arter ud, naar vi griber derefter. Vi slipper ikke ud af Taagen. Derfor sidder altsaa Præsten, der ikke turde lukke Livet og Lykken ind, da de bød sig til, i Kommissioner og Menighed til op over begge Ører — i Taagen. Derfor gaar Fru Alving og strides med Pligter og kæmper med Gengangere — i Taagen. Derfor gaar der, som hun siger, et nyt Lys op for hende over alle Tingene i hendes Liv, da hun hører Osvald

tale om Livsglæden. Det var altsaa Grunden til at den glade Løjtnant Alving blev den ryggesløse Kammerherre Alving; til at Regine maa drive af uden anden Havn end Snedker Engstrands Sømandshjem; til at Osvald ikke kan arbejde. Det er hjertegribende at se den stakkels Moder, der vil give sin syge Søn Livsglæde ved at skænke Champagne for ham — det er, ligesom man saa en fattig Kone lægge sit Barn til et vissent Bryst. Det er lige saa gribende, som naar Osvald til sidst laller: Solen! Solen! — de Ord, hvormed Stykket ender. I Grunden er da „Gengangere" et Digterværk om Solen, det drejer sig — som Osvald siger om sine Malerier — om Livsglæden. Ibsen skrev det i Sorrent, ligesom Goethe skrev „Heksekøkkenet" i „Faust" i Villa Borgheses Have (efter Billeder af Breughel og Teniers). Hvem af de to der har set dybest i den nordiske Aand, kan vel nu ikke være tvivlsomt mere.

Alt dette er ikke blevet mindre dybt og mindre sandt, end det var for tyve Aar siden. Hvad der derimod nu snarest hindrer den fulde tragiske Virkning, er det, som den Gang beundredes mest: den altfor tydelige Sammennitning af det symbolske: naar et Stykke bliver slidt, er det jo altid Sammensyningen, der bliver synlig (hvis den da ikke „gaar op som Maskinsøm"). Saaledes ærgrede man sig lidt over den symbolske Ildebrand, der i Slutningen af 2. Akt — lig en ubelejlig Jeronimus i Komedien — hindrede Fru Alving i at tale; reelt virkede den først i 3. Akt, igennem Osvald, der har faaet dens Hede i Kroppen. Ogsaa det berømte Gengangere! i Slutningen af første Akt klikkede, mens man bagefter meget godt forstod Fru Alvings (om det bjørnsonske „Støv" mindende) Udvikling af „dette gengangeragtige." Man havde altsaa udraabt Navneværdien, før man lagde Valuta paa Bordet. Saadanne symbolske Skiltninger — som ogsaa „Sømandshjemmet Kammerherre Alvings Minde", der bliver den eneste Rest af „Kaptajn Alvings Minde" — kan man godt i Aarenes Løb se sig grundig gal paa. Ogsaa Antydningen af et tidligere Kærlighedsforhold mellem Manders og Fru Alving faldt nu en Smule for Brystet; det angreb noget den tragiske Majestæt, der gik en Smule Komedie i det.

Det er bekendt, at det kongelige Teaters Opførelse af „Gengangere" er bleven en af dets allerbedste Ibsenforestillinger, for Tiden maaske den allerbedste. Eller rettere det blev bekendt: efter Paaske nemlig, da Skuespillerne havde været i Berlin og op-

traadte paa ny ligesom med Eksportstemplet paa sig. O, du elskelige københavnske Publikum! hvorledes skal nogensinde en stakkels Kritiker af din Midte værdigen kunne besynge dig, saa at ogsaa de fremmede Folk og de kommende Slægter maa kunne kende dig. Det er paa Tide, at Kunsten kommer os til Hjælp og rejser dit Billede midt paa Torvet — eller over den underjordiske — du ubeskrivelige! som en moderne Sfinx: en dejlig Kvinde med et Aalehoved, og paa Fodstykket prægnante Profiler af de sandhedskærligste Journalister. din — og Lysets — Riddervagt!

Hvad var det, der gjorde Fru Hennings' Kammerherreinde Alving saa ægte — ud over det, at Kunstnerinden her for første Gang i lang Tid havde Rollens Alder og Holdning? Det var vel ikke først og fremmest det, at hun var den *mater dolorosa* eller — da vi er nærmere paa den antike Tragedies Grund — den skæbneforfulgte Moder, som Fru Alving ogsaa er. Hertil fordres vel en bredere Barm, et stærkere Skød, en Niobe-Stil, som denne Kunstnerinde næppe magter. Det var heller ikke først og fremmest den moderne Kvinde, der frigøres i Lidelsen, ved hvis Side Præsten bliver saa lille; hertil hører en anden Myndighed og især et andet Tonefald, end Fru Hennings raader over: Fru Alvings berømte Ord om Maskinsømmen lød rigtignok ikke tungt som Runer. Det var vel noget af begge, men det var dog nok især det, at denne lidende Kvinde var, med Forlov at sige, den lidende Kammerherreinde. Man saa en fin Dame, der blev til en stor Kvinde — et lille Ansigt, hvorpaa der blev skrevet store Træk. Man husker maaske, at Fru Hennings for adskillige Aar siden fortræffeligt spillede Francillon i Dumas' Stykke. Man gad den Gang gerne vidst, hvad Livet senere vilde bringe ud af den lille tapre Dame. Man har nu set det. Ligesom Ibsen overalt begynder, netop hvor Dumas ender, saaledes har Fru Hennings nu i 1903 begyndt, hvor hendes Kunst endte i 1896. Det var stor Kunst, Livets Kunst.

Ypperlig var ogsaa Hr. Jerndorff. Ved sin Finhed kommer han altid — og mere og mere i de sidste Aar — nærmest efter, ja lige efter dem, der har Geni. Denne Gang var han saa fin, at Ibsens Figur — med dens Lystspil-Mindelser — synede næsten grovt igennem. Det var ægte moderne Komedie, saa roligt og sikkert, som om det var holbergsk: hans Holdning og Gang, ligesom han gik i et bestandigt Regnvejr med Galocher paa; hans Ansigt saa menløst og benløst som et Barns, saa ganske fra den anden Side 1870; hans taagebløde Stemme. Allerfinest var hans

Spil med Regine: som han missede imod hende, som om han saa imod Solen, og, da hun var gaaet, i et ubeskriveligt stumt Spil ikke saa meget rystede som luftede hende af sig.

I anden Række stod meget kønt Hr. Reumerts Snedker Engstrand, der dog manglede den ibsenske Djævel i Kroppen (den kapitale Replik: „Nu har vi gøken, barnet mit!“ maa absolut oversættes: Nu har vi Rotten! el. lign.), Fru Sindings Regine, der maaske var vel meget en født Engstrand — saadanne hjerteligt ufine Piger synes ikke simple — og naturligvis Hr. Neiendams Osvald. Her var vist ikke andet at indvende, end at Osvald ikke var ung nok. Osvald har nok baade sit indre og ydre Menneske ufordærvet, siger hans Moder. Han er dog et Solbarn, men et sygt. Han skal vist ligne Regine som et ormstukkent Æble ligner et, der er altfor modent. Det havde været mere gribende at se Tilintetgørelsen med røde Kinder.

Vilh. Andersen

FAGFORENINGERNE OG ARBEJDSLØNNEN

Dr. polit. H. L. Bisgaard har i dette Tidsskrifts Maj-Hæfte taget sig for at udrede Spørgsmaalet om Fagforeningernes Indvirkning paa Arbejdslønnen. Emnet er saa stort og saa sammensat, at der kunde skrives en tyk Bog derom, før det var udtømt. Dr. Bisgaard har valgt at fatte sig i Korthed; hertil er i og for sig intet at sige, men uheldigt er det unægtelig, at der i den sammentrængte Behandling har indsneget sig en — som det synes mig — uforholdsmæssig stor Mængde Misforstaaelser. Hensyn til Tidsskriftets Plads byder mig at nøjes med en Paavisning af nogle af de lettest paagribelige Fejl.

Indholdet af Dr. Bisgaards Artikel er i Korthed følgende:

Det er umuligt at afgøre, om den Forbedring i Arbejdernes Lønforhold, der tilsyneladende er foregaaet i Løbet af den sidste Menneskealder, overvejende skyldes Fagforeningernes Virksomhed. Men, hvis det er Tilfældet, har Fagforeningsbevægelsen i hvert Fald i den Grad taget med den ene Haand hvad den har givet med den anden, at den hele Vinding bliver illusorisk. Den nominelle Løn er ganske vist bleven højere, men de samme Aarsager, som har fremtvunget Lønstigningen, har paa den anden Side

1) forøget Arbejdsløsheden og derigennem atter formindsket den gennemsnitlige Fortjeneste for hele Arbejderklassen,

2) paadraget Arbejderne store Udgifter til Fagforeningskontingenter og store Tab ved Strejker,

3) fordyret Arbejdernes Livsfornødenheder og derved formindsket det reelle Arbejdsvederlag.

Jeg kan ikke med Dr. B. finde det „indlysende, at Arbejdsløsheden er den naturlige, logiske og uundgaaelige Konsekvens af Fagforeningernes Virken“. Det er sandt, at Minimal-Lønsatserne og Normalbetingelserne i det hele medfører en Udvælgelse blandt Arbejderne, men dette er ikke noget nyt, det nye er kun — som Forf. i øvrigt selv antyder — at Fabrikanten nu vælger de dygtigste Arbejdere, medens han før valgte de billigste. Hvad Dr. B. derimod glemmer at gøre opmærksom paa, er at der naturligvis samtidig med denne Forandring af Vilkaaret for Udvælgelsen er foregaaet en tilsvarende Ændring i den Maade, hvorpaa Tilpasningen foregaar. At der nu som før findes Arbejdere, der ikke kan eller ikke vil tilpasse sig, det er sikkert nok; men fra at erkende dette og til at lægge Skylden for Nutidens Arbejdsløshed over paa Fagforeningerne er der dog et lovligt stort Spring.

Dette har Forf. maaske ogsaa selv haft en Følelse af, ellers vilde han vel næppe have vovet sig ud paa ogsaa at give Maskinerne Skylden. Ganske vist diskulperer han „Bomuldsspindemaskinen o. l.“, som „ved at gøre Varerne billigere skaffer dem et større Marked, derved bringer Produktionen til at stige og derved skaffer Sysselsættelse til et langt større Antal Arbejdere end tidligere.“ Men der skal gives en stor Mængde mindre hæderlige Maskiner, som kun har „den Konsekvens at forringe Produktionsomkostningerne og ikke videre“. I Sandhed et aldeles nyt og højst mærkbart økonomisk Fænomen! Jeg har i hvert Fald aldrig før i Nationaløkonomien truffet et „ikke videre“, tværtimod har Vanskeligheden for mig altid ligget i at følge de utallige og uendelig vidt forgrenede Virkninger af hver enkelt Aarsag. Men før jeg giver mig hen i Glæden over den nye Opdagelse, maa jeg bede Dr. Bisgaard forklare, hvori det ligger, at en Nedsættelse af Produktionsomkostningerne har en saa fundamentalt forskellig Virkning i Bomuldsindustrien og i Jernindustrien. Foreløbig holder jeg fast ved min Børnelærdom, at Produktionsomkostningernes Nedsættelse volder billigere Priser (ogsaa hvor Talen er om Landbrug og Bygningsindustri), og at Prisnedgangen atter følges af en større Afsætning og udvidet Produktion. Hvor Dr. B. ser en Væsensforskel, ser jeg kun en Gradsforskel: Forbruget af Brød, af Hestesko, af

Husrum, af Dampskibe er dog utvivlsomt elastisk, om end i ringere Grad end Forbruget af Bomuldstøj.

Men selv om Forf. havde Ret i sit „ikke videre“, vilde hans Anklage mod Maskinerne dog falde til Jorden. Han indrømmer selv dette, idet han siger, at den indvundne Kapitalbesparelse ad anden Vej kommer Samfundet eller Arbejderne til gode, idet den skaber Mulighed for en stadig større Udvidelse af Industrien. Hvad mere kan Forf. i Grunden ønske sig? Naar alt kommer til alt, indeholder hans Bemærkninger ikke noget som helst andet end den gamle Lire om, at Indførelsen af en arbejdsbesparende Maskine gør Arbejdere overflødige rent øjeblikkelig. Den Historie var god til at lave Arbejderopstande paa for hundrede Aar siden, men naar Sagen nu om Dage diskuteres mellem alvorlige, tænkende Mennesker, glemmer man ikke, at Overgangen til en ny Teknik aldrig sker ved et Trylleslag, men ved Nødvendighedens langsomme Pres, lidt efter lidt, fra Fabrik til Fabrik, saa at den Arbejdsløshed, Maskinerne har paa deres Samvittighed, i hvert Fald bliver rent forsvindende i Sammenligning med den, der voldes af Konjunkturerne.

Disse omtaler Forf. ikke med en Stavelse, og dog er der fornuftigvis ingen Tvivl om, at her ligger den alt overvejende Aarsag til Nutidens Arbejdsløshed. Det, der karakteriserer Arbejdsløsheden i vore Dage, er ikke i og for sig dens store Omfang; det er maaske endda tvivlsomt, om der gennemsnitlig er flere Hænder ledige nu end tidligere. Men Nutidens Arbejdsløshed adskiller sig fra Fortidens ved at optræde langt mere voldsomt, mere koncentreret, kort sagt ved mere at have Karakteren af en Bølgebevægelse, der nøje følger Konjunkturernes Svingninger mellem Overproduktion og Nødpris.

Med Rette fremhæver Dr. B., at Arbejderne har store Udgifter til deres Fagforeninger. Det ordinære Foreningskontigent for Danmarks 96,000 organiserede Arbejdere løb i Aaret 1900 op til ca. $1^1/_2$ Mill. Kr. — en frivillig Selvbeskatning af gennemsnitlig omkring 2 pCt. af Aarsindtægten[1]).

[1]) Naar Forf. anslaar Fagforeningernes samlede Aarsindtægt til ca. 4 Mill.Kr., faar dette Tal staa for hans egen Regning; han angiver ikke sin Kilde. — For en Ordens Skyld bemærker jeg. at Forf.s Angivelse af Fagforeningernes Medlemstal Januar 1900 er urigtig. Tallet var ikke 95,030, men 95,030 + 1265 = 96,291 5 (jfr. J. Jensen og C. M. Olsen: Oversigt over Fagforeningsbevægelsen i Danmark, Side 297, Note ***). Da Medlemstallet Januar 1902 var 96,479 (jfr. Statistisk Aarbog VII, Side 121), kan Stigningen i de to Aar altsaa ikke, saaledes som Forf. antager, have forhøjet den samlede Kontingentsum i nævneværdig Grad.

Forf. spørger nu ganske naturligt, om Arbejderne da virkelig faar Valuta for dette store Offer, men i sin Undersøgelse af dette Spørgsmaal gør han sig skyldig i en saa letsindig Benyttelse af foreliggende Data, at jeg maa nedlægge en bestemt Indsigelse imod det Resultat, han kommer til.

Fagforeningsbidraget (det ordinære saavel som det ekstraordinære) betragter Dr. Bisgaard under Synspunktet Krigsomkostning, fordi det væsenligst er gennem Strejker, at Arbejderne fremtvinger gunstigere Arbejdsbetingelser. Herimod kan nu straks indvendes, at Fagforeningernes Midler dog delvis anvendes til Formaal, som ikke har noget med Lønkampen at gøre. I det før citerede Skrift af J. Jensen og C. M. Olsen findes en Opgørelse (meddelt i September 1900) over, hvad der i et enkelt Regnskabsaar er udbetalt i Understøttelser. Oversigten omfatter Fagforbund og selvstændige Fagforeninger med et samlet Medlemstal af 48,000. Til arbejdsløse udbetaltes 106,000 Kr., til rejsende 55,000, til syge 41,000, til tilskadekomne 11,000, i Anledning af Dødsfald 18,000, alt i alt det meste af 1/4 Million Kr., som altsaa er direkte tilbagebetalt Medlemmerne uden at gaa i Krigskassen.

Men jeg vil endda se bort fra den Unøjagtighed, Forf. begaar ved ikke at gøre opmærksom paa dette Forhold. Værre end alle smaa og store Unøjagtigheder er det, at hans Metode er urigtig og vildledende fra Ende til anden.

For det første sammenligner Forf. Lønstigning og Kontingent i et begrænset, kort Tidsafsnit. Dette er meningsløst, thi Kontingentet ydes, selv om nogle Aar slet ingen Lønforhøjelse bringer, idet der opsamles Reservefond til Imødegaaelse af ekstraordinære Krav under fremtidige Lønkampe. Naar Forf. altsaa sammenligner Lønstigningen 1892—97 med Kontingentet i Aarene omkring 1900, kan han umulig vente at komme til et rigtigt Resultat.

Hvorfor i øvrigt tage Perioden 1892—97? Arbejdsløn-Statistikken for 1897 (paa Grundlag af Industritællingen samme Aar) er dog kun i Nødsfald kommensurabel med den for 1892. Dr. Bisgaard klager over, at vi i en sørgelig Grad mangler social Statistik; men hvorfor bruger han da ikke den Statistik, vi har? Den københavnske Løn-Statistik af 1898 er jo bygget paa ganske samme Grundlag som den af 1892, men den er ganske vist mindre bekvem for Dr. Bisgaards Formaal, eftersom den viser en Lønstigning i 6 Aar af 15 à 19 pCt., medens Stigningen i de 5 Aar 1892—97

kun er beregnet til 6 pCt. Enhver, der er en lille Smule inde i disse Forhold, véd, at Halvfemsernes Lønstigning hovedsagelig faldt paa Aaret 1898, i hvilket der fandt Tarifforhøjelser Sted for faglærte Arbejdere i mindst 23 forskellige Fag samt i en Række Arbejdsmandsfag[1]). Hvis Dr. Bisgaard kender Statistikken for 1898, — — — men nej, det kan ikke være muligt; hellere vil jeg tænke mig ham med dette lille Hul i sin Viden, end jeg vil tro, at han behandler en alvorlig Sag paa uvederheftig Maade.

Ikke nok med at Forf. forsynder sig ved Valget af Materiale, men hans Benyttelse deraf synes mig virkelig paa Grænsen af det dilettantmæssige. Hans Udgangspunkt er, at 100,000 Arbejdere i 1897 havde en samlet Indtægt af 105 Mill. Kr., hvilket er 6 pCt. mere end deres Indtægt i 1892. Saa slutter han, at Aarsindtægten i 1901 ogsaa var 6 pCt. større end i 1896. (At dette ikke er stemmende med de faktiske Forhold, er foran berørt; det vedkommer os imidlertid ikke her, vi gaar ud fra, at det er rigtigt). De 6 pCt. af 105 Mill. Kr. er 6,3 Mill., og da der i Kontingent aarlig er betalt 2 Millioner (skal være 1½ Mill., jfr. foran), naar Forf. til det Resultat, at „Vindingen udgør kun godt det halve af Kontingentbetalingen". — Lad nu alle Forfatterens gale Forudsætninger være rigtige, saa er Resultatet dog forkert, med mindre hele Lønstigningen netop er indtraadt i det sidste Aar af Femaarsperioden. Hvis Lønstigningen er indtraadt i Periodens første Aar, har Arbejderne derimod oppebaaret de 6 pCt.s Merfortjeneste 5 Gange, og Gevinsten bliver 31,5 Millioner i Stedet for 6,3 Mill. Dette Eksempel er formentlig tilstrækkeligt til at karakterisere Værdien af Forfatterens Beregninger.

Dette med at sammenligne Lønstigning og Kontingent er i det hele taget en vanskelig Sag, og stor Lid kan der under ingen Omstændigheder fæstes til Resultaterne. Men vil man endelig benytte denne Vej, maa Ræsonnementet omtrent være saaledes:

Arbejdernes Gennemsnitsløn er nu (d. v. s. omkring Aar 1900) ca. 16 Øre højere pr. Time end for en Menneskealder siden (Aar 1872)[2]). Der betales nu i Fagforeningskontingent gennemsnitlig 20

---

[1]) Jfr.: Arbejdslønnen i København med Nabokommuner i Aaret 1898. Ved Cordtz Trap. Udg. af Københavns Kommunalbestyrelse.

[2]) Om Rigtigheden heraf kan der næppe tvivles, eftersom to forskellige Undersøgelser, byggende paa forskelligt Oplysningsmateriale, er naaet til samme Resultat. (Marcus Rubin: Den økonomiske Udvikling i Danmark i det sidste Slægtled. — J. Jensen og C. M. Olsen: Oversigt over Fagforeningsbevægelsen i Danmark).

Kr. aarlig pr. Mand (jfr. foran), men det er først i de allersidste Aar, at Kontingentet er steget saa højt; endnu for en halv Snes Aar siden var det kun et Par Procent af Fagforeningsmedlemmerne, der betalte over 35 Øre om Ugen, og for 15 Aar siden oversteg Hovedparten af Kontingenterne ikke 15 Øre pr. Uge (7 Kr. 80 Øre arlig)[1]. Det er derfor endog urimelig højt, naar vi anslaar det gennemsnitlige Kontingent pr. Medlem i hele Tiden siden 1872 til 10 Kr. aarlig eller $^{1}/_{3}$ Øre pr. Arbejdstime. Antager vi, at Lønnen i samme Tidsrum har været gennemsnitlig 8 Øre højere pr. Time end i 1872 (jfr. ovenfor), ses det, at Gevinsten har været 24 Gange større end Indsatsen. Selv om man nu gaar ud fra, at en Del af Lønstigningen vilde være kommen ogsaa uden Fagforeningernes Virksomhed, maa det paa den anden Side erindres, dels at naar nu 100,000 Arbejdere betaler Fagforeningskontingent, bliver andre 100,000 mere eller mindre delagtige i de Fordele, Fagforeningerne tilkæmper sig, dels at en ikke uvæsentlig Part af Kontingentet, som foran vist, anvendes paa anden Maade end til Kampformaal.

Arbejdernes Tab ved Strejker skænker Dr. Bisgaard særlig sin Opmærksomhed.

Hertil er nu først at bemærke, at for saa vidt Forf. stiller baade Kontingentet og Strejketabet op imod Lønstigningen, begaar han den Fejl at regne dobbelt. Den Del af Kontingentet, som anvendes til Strejkeunderstøttelse, er jo nemlig, saa langt den rækker, Erstatning for Løntab ved ledige Arbejdsdage. Hvis jeg gaar ud med 50 Kr. i Lommen for at gøre Indkøb, og taber min Portemonnæ, saa at jeg bliver nødt til at gaa hen i Sparekassen og hæve andre 50 Kr. for dermed at betale, hvad jeg køber, kan jeg dog ikke med Rette beklage mig over at have mistet 100 Kr., først 50 Kr. ud af Lommen og saa 50 Kr. ud af Sparekassen; for de sidste har jeg faaet Valuta i mit Indkøb. Paa samme Maade: Arbejderen gaar ud med sin Arbejdskraft for at købe Mad og Drikke; da han kommer til Fabrikken, er Porten lukket, der er Strejke, Manden har tabt saa og saa mange Dages Arbejdskraft = saa og saa mange Dages Mad og Drikke; men Fagforeningen er hans Sparekasse, han faar Strejkeunderstøttelse. Naar nu Strejken er forbi, kan han ikke sige, at han baade har tabt det, han kunde have tjent ved at arbejde, og det han har faaet og brugt af

[1]) J. Jensens og C. M. Olsens Oversigt, Side 301.

Fagforeningens Midler; for det sidstnævnte Beløb har han jo faaet Vederlag ved at spise og drikke i Strejketiden.

Denne Bemærkning — saa selvfølgelig den end synes — er dog maaske ikke helt overflødig lige over for Dr. Bisgaards Udtalelse om, at Strejkeunderstøttelserne i alle Tilfælde er „en Omkostning, som maa drages fra den samlede Vinding, Fagforeningerne har forskaffet Arbejderstanden“.

Ved Beregningen af det Løntab, Arbejdsstandsningerne medfører, har det aabenbart været Dr. Bisgaard en sand Fryd at svælge i den store Lockouts Millioner. Ved Strejker og Lockouts er der i Femaaret 1897—1901 tabt Arbejdsdage til en samlet Værdi af over 14½ Mill. Kr. Ja, det er sandt! Forf. har den formelle Ret paa sin Side. Hoverende citerer han med største Nøjagtighed det Sted i den officielle Statistik, hvor det staar at læse. Men han har reelt Uret, naar han undlader at gøre opmærksom paa, i hvilken Grad dette Femaar er blevet et Undtagelsesaar paa Grund af Lockouten i 1899: af de 14½ Mill. Kroners Tab faldt de 12 Mill. paa den store Lockout alene. Naar Dr. B. holder den officielle Statistiks Vidnesbyrd frem for sine Læsere og siger: Vil I ikke tro mig, saa se selv efter, se paa Side 38 — saa har han ogsaa den moralske Pligt til ikke at fortie, hvad der udvikles paa Side 36 om, hvad Strejketabet normalt betyder for Industrien og Arbejderne. Det er her paavist, at et Normalaars Arbejdsstandsninger andrager 1 Dags Hvile — siger og skriver een Dags Hvile for hele Landets Industri. Og saa maa man endda erindre, hvad Statistisk Bureau ogsaa gør opmærksom paa, at sandsynligvis en Del af den Arbejdsløshed, der vilde være til Stede af andre Grunde, saa at sige opsluges af Arbejdsstandsningerne. Det er ikke usandsynligt, at Tidspunktet for en Strejke ofte vælges saaledes, at Arbejdsstandsningen falder i en mindre travl Periode[1]). Det kan ogsaa tænkes, at Arbejdsstandsningen ikke blot opsluger den normale Arbejdsløshed i selve den Tid, den varer, men at den tillige, ved at fremkalde ekstraordinær Travlhed efter sin Afslutning, paa Forhaand opsluger den kommende Tids normale Arbejdsløshed.

---

[1]) Til den anden Side skal det indrømmes, at man har set Eksempler paa det modsatte: at Arbejderne, for at øve større Pres paa Arbejdsgiverne, netop har valgt at strejke f. Eks. i Sæsontiden (Skræddere ved Pinsetid), men i saadanne Tilfælde vil Strejken som oftest være højst kortvarig.

Jeg maa endnu have Lov til at citere de Bemærkninger, hvormed Statistisk Bureau slutter sin Omtale af Arbejdsstandsningernes Varighed og Omfang:

„Herefter synes Arbejdskonflikterne i et normalt Aar at være af langt mindre Betydning, end man i Almindelighed forestiller sig. Det tør antages, at der hersker ret overdrevne Forestillinger om den skadelige Indflydelse af de hyppige Stridigheder mellem Arbejdere og Arbejdsgivere, og dette er ikke underligt, thi baade Publikum og Arbejdet foruroliges ved de stadige Meddelelser i Bladene o. l., ofte drager man ikke i sin Bevidsthed noget skarpt Skel mellem de virkelige og de blot truende Arbejdskonflikter, og endelig har man selvfølgelig ikke paa rede Haand de store Tal af Arbejdere og Arbejdsgivere, til hvilke Tallene paa de stridende skulle sættes i Forhold. — Medens det saaledes vel bør fremhæves, i hvor høj Grad Ro og regelmæssigt Arbejde er det normale, maa det dog selvfølgelig paa den anden Side ikke glemmes, at bag det effektive Tab ligger Uroen, den stedse ulmende Strid, „Krig i Fred"-Forholdet, med de deraf følgende stadige Rustninger, Usikkerheden med Hensyn til Fremtiden osv."

Under Forsøget paa at godtgøre, at Fagforeningerne gennem deres Lønpolitik bidrager til at formindske Arbejdsfortjenestens Købeevne, indvikler Forfatteren sig i en Række Modsigelser. Først fortæller han, at Fagforeningsbevægelsen ved (mod sin Vilje) at fremtvinge Anvendelsen af Maskiner forøger det Kvantum Fornødenheds- og Nydelsesmidler, Arbejderen kan faa for sin Løn. Men straks efter møder man det Forbehold, at „nok saa fremtrædende er da ogsaa en Virkning, der gaar i stik modsat Retning: den nemlig, at Varerne bliver dyrere som Følge af den stigende Arbejdsløn". Læseren faar dog ikke Tid til at falde til Ro ved dette Resultat, allerede 6 Linier efter indrømmes det, at denne Virkning (skønt „nok saa fremtrædende" som den modsatte) dog ikke er betydelig. Hvis Forf. har sat sig til Maal at tilsløre det virkelige Forhold, er Forsøget lykkedes til Fuldkommenhed.

Sandheden er, at den højere Løn vel kan medføre højere Varepriser, men kun indtil Lønnen er steget saa højt, at den har fremtvunget en mere økonomisk Teknik. At det er denne sekundære Virkning, der er „nok saa fremtrædende", er bevist og atter bevist ad statistisk Vej, og kan til Overflod erkendes rent umiddelbart af enhver uhildet Iagttager, der har noget Kundskab til Øko-

nomi og Varepriser i Nutid og Fortid. Jeg skal paa Forlangende anføre Hundreder af Eksempler paa, at de almindelige Forbrugsartikler, de Varer der sælges paa det store Marked og som Arbejderbefolkningen fortrinsvis køber, er bleven billigere paa Grund af den arbejdsbesparende Teknik, der er fremtvungen gennem højere Arbejdsløn[1]).

Dr. Bisgaards Slutningsbemærkninger om Lønstigningens Indvirkning paa Prisniveauet i Byerne og specielt paa Grundrenten skal jeg ikke opholde mig længe ved. At Tilstrømningen af Arbejdere til Byerne bevirker en Forøgelse af Grundværdierne og dermed en Stigning af Huslejen, lyder jo ganske plausibelt, men paa den følgende Side paastaar Forf., at Livets Dyrhed og navnlig den høje Husleje driver Arbejderne bort fra Købstæderne ud paa Landet. Jeg indrømmer den teoretiske Mulighed af en saadan Cirkelbevægelse, men jeg tror ikke, at Forklaringen holder Stik i nærværende Tilfælde. Grundrentens Stigning skyldes Snese af Aarsager, hvori Arbejdernes Tilstrømning indgaar som en Ener, og undersøger man Sagen historisk, vil man snart erkende, at her er et Vekselvirkningsforhold til Stede, hvor Arbejdslønnens Stigning hyppigere er Virkning end Aarsag. I den første Halvdel af det 19de Aarhundrede strømmede den engelske Landbefolkning til Fabriksbyerne, lokkede blot ved en ubetydelig højere Løn og i øvrigt i Kraft af hundrede Grunde, der kalder Befolkningen fra Land til By. Arbejderne boede som Dyr i Kældere og Huler. Da skaffede de sig højere Løn, bl. a. for at faa bedre Boliger og altsaa for at komme ud over Ulemperne ved den høje Grundrente. — Den Livets Dyrhed i Byerne, som Forf. delvis lægger Fagforeningerne til Last, beror jo i væsentlig Grad paa, at Bylivet byder en langt større Mængde Goder end Livet paa Landet, og selv om man kan sige, at en stor Del af disse Goder saa at sige paatvinges os, kan vi dog ikke nægte, at vi faar Vederlag for vore Penge.

Men hvad der er Hovedsagen: Forfatterens hele Betragtning er kunstig og opskruet. Den Ordning af Næringslivet, der har muliggjort de høje Lønninger, forudsætter jo netop Byernes Vækst. Det er da meningsløst at fortælle, at hvis Arbejderne var blevne ude

[1]) Der gives naturligvis Undtagelsestilfælde, hvor det menneskelige Arbejde spiller en saa overvejende Rolle i Produktionsprocessen, at en Forhøjelse af Arbejdslønnen ogsaa blivende maa virke forhøjende paa Vartepriserne. Men saadanne Varer har ringe Betydning i Arbejderklassens Forbrug: Kniplersken gaar ikke med Kniplinger.

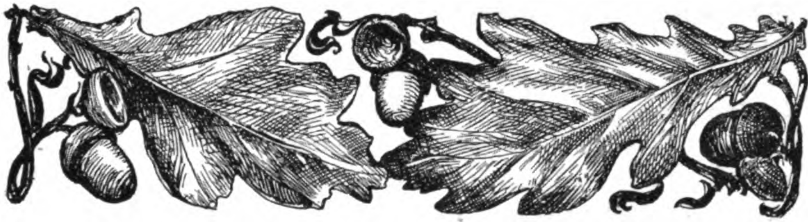
paa Landet, vilde de have kunnet faa deres Mælk og deres Grøntsager billigere. Stiller man sig uden for de faktiske Forudsætninger, maa al Diskussion høre op.

Her skal jeg slutte. Kun et Ord til Forvaring og til Forklaring.

De foranstaaende Bemærkninger har ikke til Formaal at forsvare Fagforeningernes Politik; dertil føler jeg mig ikke kaldet, og hvis der trænges til et Forsvar, er det rimeligst, at dette kommer fra selve den angrebne Part og ikke fra en udenforstaaende. Hvad jeg har villet, er at nedlægge Indsigelse imod den Maade, hvorpaa Forf. har draget Konsekvenserne af denne Politik paa et bestemt Omraade. Denne Indsigelse maatte komme fra Nationaløkonomernes Kreds; det gaar ikke an, at en Doktor i Statsvidenskab uimodsagt behandler et økonomiske Spørgsmaal saa ukyndigt som her er sket og betjener sig af en Argumentation, der har saa lidt med Videnskab at gøre.

ADOLPH JENSEN

ESKIMOISK DIGTEKUNST

Et Folks Kultur afspejler sig i dets Sprog som i dets Kunst. Sproget selv er maaske den oprindeligste Kunst, i alt Fald den Del af Sproget, der har udviklet sig ud over Interjektionerne.

Digtekunst er kun Sprogkunst i potenseret Grad.

At et Folks Boliger, Klæder, Vaaben og Redskaber vidner om dets Kulturtrin, er iøjefaldende. Men de fineste Maaleredskaber for dets Evner og dets Udvikling i Retning af Kultur er og bliver dog dets Digtekunst, dets Fortællekunst overhovedet samt Arten af dets religiøse Forestillinger. Hvis det har noget af alt dette. Thi der gives Folkeslag, der ikke er naaet saa vidt.

De grønlandske Eskimoer har baade i deres Sprog, i deres Industri og i deres Folklore dybe Spor af en gammel og mærkelig Kultur.

Man kan kalde den fattig og primitiv, men den har dog lige indtil Europæernes Indblanding i dette Folks aandelige Anliggender ført en selvstændig og livskraftig Tilværelse. Da den store Grønlandskender Dr. Rink i 1859 lod Opfordringer udgaa til at foretage Indsamlinger af de gamle Sagn i Grønland, viste det sig, at der ved alle Landets Bopladser fandtes store Mængder af disse bevarede i Traditionen. De blev opskrevne og indsendte til ham, og i mange Tilfælde viste det sig, at de samme Sagn næsten Ord for Ord fortaltes ens i Egne, der i umindelige Tider ikke havde staaet i Forbindelse med hinanden. I Løbet af en halv Snes Aar udgav Rink omtrent 300 af disse Fortællinger i dansk (og engelsk) Oversættelse.

Men dette er kun en Del af alt, hvad der findes i Landet af denne Art.

Her skal fremdrages nogle Prøver paa deres Digtekunst. Der foreligger Tekstprøver fra vidt adskilte Egne, men dog kun fra den østligste Del af hele det vældige eskimoiske Omraade: De første vistnok i Rinks Sagnsamlinger (fra 1866 og 1871) fra Sydgrønland og den sydligste Del af Østgrønland; senere fra Angmagssalik i G. Holms etnografiske Værk om de indfødte paa dette Sted; og fra Baffins Land (Cumberland Sound) i F. Boas's Værker om de derboende Eskimoer.

De Sange, jeg i 1901 indsamlede i Nordgrønland, er af to Arter: dels moderne Viser, der synges til de af de danske Matroser indførte Melodier og som vel oftest digtes, mens Skibene ligger ved Kolonien; de handler mest om aktuelle Begivenheder ved denne og kan sammenlignes med vore Gadeviser; dels gamle Sange, der let kendes paa de ægte eskimoiske „Melodier" (Toneforbindelser). Saa længe jeg ikke var kommet nordligere end Diskobugten, havde jeg det Indtryk, at Erindringen om den gamle Syngemaade og de gamle Tekster næsten helt var uddød i denne Del af Grønland. Men da jeg havde overskredet Nugsuaq-Halvøen, fandt jeg til min Overraskelse i Oommannaqfjordens nordligste og inderste Kroge et Forraad af dem velbevaret og fik at vide, at man ogsaa kendte dem oppe ved Søndre Upernavik og nordligere. Gamle Mænd og Kvinder paa disse Steder huskede endnu med stor Tydelighed Ordene, Omkvædene og Tonerne. Ofte optegnede jeg de samme Sange ved flere forskellige Bopladser og fandt fuldstændig Lighed imellem dem. I andre Tilfælde fik jeg kun Brudstykker, der forklarede eller supplerede andetsteds opskrevne Tekster. — De gammeldags Sange bestaar dels af Børneviser, dels af Trommesange. De sidste kan atter inddeles i almindelige lyriske Sange (Soqulâsut) og de til Haan eller Hævn benyttede Spottesange (Iwngertut).

Man maa ikke vente noget, der kan maale sig med vore Eddakvad eller vore Folkeviser. Folkevisens Strofe staar som Kunstprodukt højt over Eskimoens barnlige Forsøg. Til Gengæld er der Grund til at tro, at vi hos dette fra gammel Tid isolerede Folk finder en særlig upaavirket, autochton Digtning. Man tør maaske tale om en Stenalderpoesi fra disse arktiske Egne. Rimløs og rytmeløs er den som oftest og uden store Tanker; gennem de svage Tilløb til en Afglatning stikker Ordenes naturlige Former lige saa

raat og ubehjælpsomt frem gennem Linierne som de skæve Kanter paa Flintekilens Overflade. Men hvad der er, er ægte eskimoisk.

Jeg anfører en Vise i Originalsproget. Som det vil ses, hjælper det godt til Rytmedannelse, at Ordenes enkelte Stavelser selv saa at sige rytmisk veksler med lange og korte Lyde (ā = langt a, lhl = langt l o. s. v.).

ata pavanga kungkortorpaluttorssuaq
unnuānarssuarme erqēlhlarāngama
apussuakulhlo sisōrutilhlarasualungalo
kalālhlilhlarasualungalo
kung—kung—kung—oo —

Oversættelse:

Hør, hvor han deroppe i Øst højt larmende raaber sit kongkong!
midt i den store Nat, naar jeg vaagner,
er det mig som om han gennem den dybe Sne
skal glide ned over mig og .....
kongkongkong (raaber han).

Meningen af den næstsidste Linie er uklar, maaske fordi Ordet er forvansket; jeg tvivler om, at Grønlænderen selv forstod det. Eskimopræsten i Upernavik forstod det ikke.

BØRNEVISER

(Moderen synger til sit Barn):

Min lille Anton, min lille Anton,
hvor er dine Søskende — hvor siger Folk, de er?
Langt, langt borte, deroppe i Øst,
i Europæernes store Lande.
Kære lille Barn, saa ene som du er,
sørg ej derover, mens du kan være hos din Fa'r!
ham vil du kunne bo hos, saa længe du er her,
her paa det store Oommannaq-Fjæld.

*

Ser du Rypen deroppe — paa den lille Slette,
paa den nyfaldne Sne?
Nu er dens Øjenlaag allerede lidt røde,
nu er dens Øjne allerede lidt brune —
og midt i Bagen har den et lille bitte Hul.

(om Foraaret faar Rypen en rød Plet over Øjnene.)

*

Dengang da de dræbte den lille Hare,
hvor var den dog at beklage!
Nu er den vist ikke levende mere,

nu har den vist ingen Kræfter mere,
de skinnende Øjne, frygter jeg,
er nu til at ynkes over.

*

Deroppe i Nord, siger Folk,
ved Himlens Grænse, siger de,
der bor den lille Arnēlisik,
Quttaosa, Tarqammiuttāosa,
— hvem har saa faaet hende?
Han dēr har faaet hende.
Han gemte paa sit Bryst
Forlallen af en Sæl [nl. som Amulet] —
vær rolig og hør efter!
han blev hendes Hansæl,
han fik Blaasidens Datter:
Hun er Harpunens Datter,
den opjagede Sæls Kone!
Ak, en stakkels fraskilt Kone!

*

Naar Graafisken bliver fanget, sørger hans Enke med disse Ord:

Fra Pynten hist nede kommer han frem —
jäjjē — (hun græder),
se, hans Kajakaarer er røde af Blod
jäjjē —
se, de hvide Rande er røde af Blod
jäjjē —
hans stakkels Smaabørn skal nu ofte græde
jäjjē —
med saadanne Aarer var det just, de stødte ham ihjel!

Da jeg havde faaet at vide, at Folk ude ved Bopladsen Oommannātsiaq endnu forstod sig paa at udføre Trommedanse, slædede jeg i Maj Maaned derud med det Maal at faa dem at se og høre. Dette lykkedes over Forventning. Fangerne blev hjemme den Dag, og alle Mænd og Kvinder gav Møde paa en lille Lerslette tæt oven for Hytterne.

Hvad der nu skete, hører til det mærkeligste, jeg har oplevet. En Kvinde tog Trommen (et over en Træring udspilet Tarmeskind) og stillede sig op inden for Kredsen af alle de andre, som tog hinanden i Hænderne. Saa løftede hun Trommen med venstre Haand og slog et hult Drøn ud af den med Trommestokken, saaledes at Slaget nedenfra ramte Trommens Trærand uden at røre selve Skindet. Derefter blev hun ved at slaa Trommen i en bestemt Takt, to hurtige Slag ad Gangen, alt imens hun med skingrende

Stemme sang noget, der begyndte med et meningsløst Omkvæd. Der var ikke Ro over hende et Øjeblik; mens hun stod med halvlukkede Øjne og syngende Mund og skar Ansigter, løftede og sænkede hun Trommen uden at standse Slagene mod den, vred ustandseligt Overkroppen fra den ene Side til den anden og vrikkede med Bagdelen. Samtidig gik Kredsen uden om hende rundt — fra højre til venstre — og sang med i Takt efter Sangen, Mændene kun Omkvædet aja—a, aja—a eller haai—haa, haai—haa, Kvinderne dels Omkvædet, dels selve Teksten.

Der var en Fart og en vild Begejstring over denne Flok, som uvilkaarligt greb mig og rev mig med. Mændenes vilde, skurrende Røster passede godt til Kvindernes skarpe Toner. Det forekom mig, at Troldene selv var flygtet ud fra Klipperne for at synge Foraaret ind. Mændenes haai—haa var en Efterligning af Trommens Smaadrøn, men ogsaa af det fjerne Bulder af Fjeldskredet, naar om Foraaret den tøende Is i Klipperevnerne sprænger Stenene løs. Lyden af Sangen kunde høres langt bort i Fjældene og slog mod de øde Sneskrænter som Foraarets første Livstegn.

Inde i Kredsen stod skiftevis en Kvinde eller en Mand og sang for. Da den syngendes Rolle er meget trættende, var der kun faa, der kunde holde den ud mere end 8—10 Minutter.

Den eskimoiske Musik skelner ikke mellem Moll og Dur og kender ikke til de komplicerede Toneforhold, der betinger vore Melodier. Mere end tre eller fire Toner anvendes kun sjældent i en Sang. I Sangene fra Østkysten varieres — i én Tonerne c d fis a, i en anden fis gis cis, i en tredje d fis d[1]). I Oommannaq-Fjorden optegnede jeg tretonige Sange med Tonerne fis a h, e g a, gis h cis, c d f osv., firtonige med d f g a, fis a h cis, h d e fis, gis h cis dis osv. foruden nogle enkelte femtonige (a c d e f). I Sangene fra Baffinsland finder jeg nogen større Varieren, hvad der kunde tyde paa et højere musikalsk Udviklingstrin (hvis det ikke skyldes Optegnerens Tilbøjelighed til at høre „rigtig“ Musik i dem).

Spottesangene glimre ikke altid ved deres Vid. Angmagssalikerne synes i denne Henseende at overgaa Vestkystboerne.

Ofte ligger hele Sangens Kerne i nogle fattige Ord som disse:

Han der henne taber sin Tromme! eller:
Han der nede i Vest er ikke frygtet af nogen!

---

[1]) Efter Undersøgelse af den af mag. scient. Kruuse hjembragte Fonograf, som han velvilligt har tilladt mig at benytte.

eller som i den saakaldte Isingalhluks Smædesang:

De Slyngler, der ægger mig, — fløjte vil jeg ad dem!

En, som det synes, meget populær Sang handler om en Vipstjert, men har maaske en mere personlig Adresse end det fremgaar af det magre Indhold:

Den slemme store Vipstjert
kommer rask ud fra sin Rede —
uwiutiu (fløjtende).

Mere tydelig er Haanen i denne:

Den Kilernik, hvis Hund man har kvalt, siger Folk,
ved at binde den til Briksen og hænge den op,
hænge den paa Loftstøtten selv i Huset
og lade den drikke gammel Urin
og sluge, som Folk siger, Hampegarn!

Ligefrem med tilspidset Ironi snærter en dygtig Fanger sin syngende Medbejler, der sagtens har været en daarlig Kajakroer:

Han der — saa ofte som jeg hører hans Sang,
ønsker jeg heftigt, at jeg var i hans Sted:
han kan synge — det kan jeg ikke,
tro mig — den Kunst at digte
og den Kunst at kæntre,
dertil dur jeg ikke!

I den næste gaar Spotten i meget naturlige Vendinger ud over et Ægtepar, hvis Forhold aabenbart berører Forfatteren ilde:

Usutia, hør hvordan du er:
naar din lille Mand kommer hjem til dig,
farer du ham om Halsen og hopper og springer
som et galent Dyr.

(Hendes Mand svarer:)

Naar jeg har været paa Besøg og atter kommer hjem,
faar jeg knap Tid til at spise — aja-a
førend jeg maa rende til Fjælds — aja-a
som var jeg en stakkels gammel Hanhund — aja-a
ligesom den Slyngel af en Hanhund — aja-a
der render gal deroppe, den Stakkel — aja-a!

Mindre ondsindede, men ligesaa naturlige er de Trommesange, der strømmer ud af et elskovsfyldt Hjerte.

Hvor ser man ikke her den spejdende Knøs ude ved Randen af den isdækkede Fjord, hvorude de fremmede Slæder nærmer sig:

De smaa Nysyn-søgende — de nærmer sig saa smaat . . .
kommer I for at se nyt til Umiartorfik?
Der har vi dem, disse unge Piger!
Da jeg begyndte at klappe dem —
nedad aja—a
var der en, som ikke var Jomfru, aja—a!
Men det ydre af dem er ens for dem alle.

*

Baade nordpaa og sydpaa, hvorhen jeg end rejste,
fik jeg bestandig Lyst til at parre mig —
og det gik, som jeg havde sagt:
alle saa blev de mine Koner.

*

Jeg er ude paa Rejse for at faa Parring
og vidtaabne Favne —
det er en vældig Nordenstorm,
til Handelspladsen naar jeg dog ikke —
her vil jeg bryde min Rejse af
i Sermiarssuit. —
De gav mig spækfrit Kød og sagde:
det Kød, lille Ven, havde du ikke faaet,
hvis vi ikke havde faaet en Svigersøn.

De følgende Sange er optegnede af Boas blandt Eskimoerne i Baffins Land, vest for Davis-Strædet:

De to, som bar deres Børn i Amaut,
to unge Piger, der stod under Fjældet,
under det stygge Fjæld, som faldt ned
og faldende knuste og dræbte dem begge.
Fordi de kom ind under Stenene
blev de forvandlet til Tejster,
disse to Mennesker med Børn i Amauten.

*

Lommens Skrig, hedder det, er en gammel Kvindes Skrig:

Og hun, som blev til en Lom,
da hendes Sønnesøn gik i Kajak
og fjernede sig fra Landet.

Hans Bedstemor raabte til ham:
Sønnesøn, ro hurtigt!
Hun vilde vist følge sin Sønnesøn,
idet hun blev til en Lom,
fordi han drog bort i Kajak.
Hans Bedstemor græd af Sorg,
af Længsel efter sin Sønnesøn,
som fjernede sig i Kajaken.

Mellem Sangene fra Baffins Land er der en Del, der knytter sig til Boldspil-Legene, og hvori Boldens Bevægelse i Luften meget malende antydes:

Du er oppe i Luften, du er oppe i Luften — du som er oven over mig, kommer ned — stiger op igen. Det er Hovedet af en Hvalros, siger Folk, der ruller rundt, vi faar det til at rulle rundt, nede, vi faar det til at blive let, nede, sala salala — den anden Bold, den som gaar ned, er en lille Fugl, der flyver bort. Den flyver bort til en Stendynge — amama — den flyver bort igen, den har kun en lille Stemme, den høres ikke meget; — naar det bliver Sommer, smager det den godt at spise Laksørred, mens Rensdyrbukken ligger ned, fordi den igen er blevet fed om Krydset.

Andre af disse Sange sammenligner Boldenes Flugt med Ulve, der jager Rensdyret op over Bjergene, eller med Vildgæs, der trækker forbi til deres Vinteregne. For øvrigt synes de at være meget usammenhængende og ofte meningsløse.

Af Samlingen fra Sydgrønland (Rink) citerer jeg følgende Sang, den eneste, der handler om Skrælingernes Sammenstød med de gamle Islændere. Disse havde siden Erik den Rødes Dage (c. 985) boet i Sydgrønland ved Fjordene om Julianehaab og Godthaab (Østerbygden og Vesterbygden), indtil de i Løbet af det 15de Aarhundrede blev overvældede af de nordfra kommende Eskimohorder. Fra denne Oldtid gaar der endnu enkelte Sagn i de samme Fjorde mellem Sejrherrernes Efterkommere. I et af dem fortælles der, at Eskimoerne foretog et listigt Angreb mod Qavlhlunāq'ernes (Europæernes) Høvding Ungortoq, idet de skjulte deres Kajaker bag hvide Skind. De naaede ubemærket i Land og stak Ild paa hans Hus. Ungortoq undslap dog og flygtede med sin Søn paa Armen, indtil han naaede over til sine Landsmænd i Igalikofjordene, hvor Høvdingen Olave (ɔ: Olaf) optog ham.

SANG OM UNGORTOQ

Dengang vi drog ud der sydfra — da vi nærmede os fra Kitsigsut-Øerne, ladende vor Baad ligne Is — ladende den forestille et Isfjæld — se da kom atter Ungortoq ud af Døren — sin Søn havde han under Armen — han skyggede over Øjnene med Haanden — spejdende ud over Søen — (og sagde) hvor ofte har jeg ikke advaret jer — og sagt, at Skrælingerne vilde komme — disse Folk med bare runde Hoveder.

Eskimoerne har ellers ikke foreviget deres Forfædres Bedrifter i rytmiske Strofer, eller i melodiske Sange besunget deres Helte — simpelt hen, fordi de aldrig har kendt til store Ledere. Maaske er de fleste af de Digte, der nu kan optegnes, i og for sig ikke særlig gamle — vi mangler Sammenligningsmateriale til at afgøre dette — men Kunsten som saadan, den Kunst at digte, kan vel være lige saa gammel som den Kunst at ro i Kajak.

Paa den kristnede Vestkyst af Grønland har al Trommesang længe været forkætret. Missionen har ikke ment at kunne taale den. Kun i Smug bevares Traditionen endnu et Par Steder, som et rent betydningsløst Rudiment. Og hænder det, at Præsten faar Nys om, at der er udført Trommedans et Sted i hans Distrikt, gør han sig straks rejsefærdig for at straffe Hedenskabet, for at læse de frafaldne Teksten. Sandsynligvis gaar det da især ud over Stedets Kateket og Forstanderen, om der er nogen saadan.

Og Grønlænderne, der er ligesaa skikkelige Mennesker som Præsten, lader gerne for en Tid deres Tromme hvile for at høre paa, hvad den sortklædte Qavlhlunāq kan have at sige dem. Maaske bliver det virkelig sidste Gang, de har sunget deres gamle Sange paa dette Sted. — Men Hedningerne ved Smith Lund, paa Baffinsland og ved Angmayssalik kan stadig have Lov til at synge dem, de lykkelige Mennesker i Verdens yderste Egne.

W. THALBITZER

WAGNERS SIEGFRIED PAA VOR OPERASCENE

NAAR man endnu har i frisk Minde, hvorledes det siden Nietzsche er blevet et Slagord i visse — danske og udenlandske — Kredse, at Wagner er en „Dekadent“, og man saa gaar hen og hører Siegfried, maa man da ikke slaa Hænderne sammen? En Dekadent i Besiddelse af et saadant Humør, et saadant Livsmod, en saadan Frodighed og Friskhed! Det er ikke just det, man plejer at forstaa under hin Betegnelse.

Rigtignok: Den, der kender tilstrækkeligt til de ortodokse Wagnerianere, kan ikke undre sig over, at der fremkommer en Reaktion imod dem — underligt nok her i Landet, endda vi før har haft en mere udbredt Wagnerbevægelse. Kunde man blot blive fri for disse halvkultiverede Aktualitetsriddere, som vil bilde os ind, at Wagner forlængst har overfløjet Gluck, Mozart og Beethoven og at ingen tidligere dramatisk Komponist har naaet en saadan „Dybde, Sandhed og Anskuelighed“ — man jævnføre Don Juan — kunde man blot blive fri for disse Menneskers Taabeligheder, saa vilde Hymnen: Ære være Wagner friere og hurtigere tone ud i vort Publikum. Men Fanatisme frembringer ganske naturligt Modfanatisme — begge Dele er lige snæversynet, lige forfejlet.

Uomtvisteligt er det, at den, som i sin Hjerne har fostret Værker som Siegfried, er en Gigant, et mægtigt kunstnerisk Geni, i Forhold til hvem alle moderne Operakomponister, selv de betydeligste, antager betænkelig smaa Dimensioner. Hvor maa man ikke, naar man hører Siegfried, beundre i det uendelige! Hvilken Fuldbaarenhed, hvilken Fantasiens Rigdom, hvilken musikalsk Farvepragt, hvilken Sikkerhed i Forfølgen af Maal og i Brug af Midler! Og hvilken fænomenal Originalitet! Man tænke f. Ex. paa Wagners harmoniske Apparat og paa det, der eksisterede før ham.

Mestersangerne og Siegfried er de to Værker af Wagner, som har de lyseste Farver. Og i Siegfried er de Partier, der betegner Kulmina-

tionerne, just de lyseste og friskeste: Slutningen af 1ste Akt, hvor Siegfried opbyder sin unge Styrke for at svejse og hamre Sværdet, Naturstemningrene i 2den Akt og den store Slutningsduet i 3dje Akt, som udmunder i en Henrykkelsens Hymne til en sund og kraftig sanselig Kærlighed; denne Slutning ligefrem straaler af Begejstring og Livsmod.

Har der været længe Tale om Siegfried og varede det længe, inden det blev til Alvor med dens Fremkomst, saa er det i hvert Fald glædeligt, at Forsøget, da det endelig kom til Udførelse, lykkedes saa over al Forventning godt.

Det synes virkelig, som om Sangere kan vokse med de Opgaver, som stilles dem. I hvert Fald: Hr. Cornelius har aldrig sunget eller spillet tilnærmelsesvis saa godt som her; hans Siegfried fortjener den største Anerkendelse. Han har aabenbart sat et meget stort Arbejde ind derpaa, og det er lykkedes ham at fylde den fordringsfulde Rolle: hans Stemme klinger stort og smukt, og han bevæger sig med Frihed, ungdommelig Friskhed og Frejdighed paa Scenen. Maaske kunde han hist og her moderere sine Bevægelser noget; man savner til Tider et noget mere personligt Udtryk i de skønne lyriske Partier, og man kunde ønske enkelte Replikker af den store Slutningsduet lidt finere behandlede, men som Helhed betragtet er det en stor Tilfredsstillelse, at man har faaet en saa god Siegfried-Fremstiller herhjemme. Ogsaa Fru Brun overtraf langt Forventningerne. Heller ikke hun har nogetsteds sunget eller spillet saa godt som her i Siegfried. Hendes stadige energiske Arbejde fortjener desuden al Respekt; hun har aflagt adskillige Smaaskavanker, som tidligere virkede generende: hun snurrer ikke mere paa r'erne (hvad derimod Hr. Cornelius er nær ved, naar han siger drræbt); ogsaa Deklamationen paa de dybe Toner er, om end ikke god, saa dog bedre end tidligere, og hendes Apparition og stumme Spil var særdeles kønt. I Slutningsduetten klang de to Stemmer udmærket sammen, og der var Varme, Hengivelse, Begejstring over begge Fremstillere.

Som Wotan hørtes først Hr. Helge Nissen, senere Hr. Forsell. Hr. Nissen var upaaklagelig, og hans Stemme har næsten en endnu noblere Klang end Hr. Forsells, men nægtes kan det jo ikke, at denne højnede Rollen betydeligt, tildelte Figuren langt større Liv, Myndighed og menneskelig Varme; ogsaa hans Stemme trængte stærkere igennem. Frøken Dons sang Erdas Strofer med Ro og Værdighed, og Frøken Ida Møllers Stemme klang lys og skær; hvis det er Meningen, at kun Siegfried skal forstaa de Ord, som Skovfuglen synger, saa lykkedes dette udmærket; thi ingen paa Tilskuerpladsen har vist forstaaet ét Ord deraf. Imidlertid har dette nok ikke været Wagners Mening. Af Fafners (Hr. Max Müllers) Strofer forstod man derimod det allermeste, og hans Stemme passede godt.

Endelig Alberich og Mime! Hr. C. Madsen, der debuterede som Alberich, udmærkede sig ikke særligt, men ødelagde i hvert Fald ikke Ensemblet. Mimes uhyre vanskelige Rolle havde Skuespiller J. Knudsen overtaget, og man maa være ham taknemmelig herfor, da det inden for Operapersonalet ikke vilde have været muligt at finde nogen passende Mand for dette Parti; at Hr. K. den sidste Aften, for ikke at hindre Op-

førelsen, sang trods meget stærk Indisposition, bør ogsaa regnes ham til gode. Men unægtelig føltes det stærkt, at han kommer fra Skuespillet og ikke fra Operaen. Han gjorde Mime i altfor høj Grad til den rene Buffo-Figur, og den maa og bør ikke tages paa den Maade som f. Eks. Bartolo i Barberen; dertil er Stilen altfor langt borte fra Opéra comique. Hr. Knudsen, som vist egentlig har et godt Stemmemateriale, negligerede desuden det sanglige i den Grad, at det stedvis nærmest var en Lidelse at høre paa: han forcerede sin Stemme ud i det ligefrem overhæslige — f. Eks. i Replikken: jeg vil jo blot hugge dit Hoved af — og sang hele lange Perioder ganske urent. Mange Steder agerede han ogsaa rent clownmæssigt med Arme og Ben. Men talentløs var Præstationen langtfra; jeg er endda overbevist om, at Hr. Knudsen ved at bruge større Moderation i Spillet og ved at lægge mere Vægt paa selve Sangen vil kunne give os en meget god Mime.

Man havde stor Glæde af Kapellets udmærkede Spil, og Opførelsen geraader Johan Svendsen til megen Ære. Iscenesættelsen var gennemgaaende god.

Vort Publikum modtog Siegfried med en efter københavnske Forhold anstændig Begejstring. En god Forsmag havde det jo allerede faaet for et Par Aar siden gennem Victor Bendix' fortræffelige Opførelse af 1ste Akt med tyske Sangere. Men desværre — i Retning af Kultur lader vort Publikum saare meget tilbage at ønske. Ikke blot at man skarevis kommer for sent og vandrer til sine Pladser, men man klapper øredøvende ad Solisterne paa Steder, hvor Orkestret endnu har de skønneste Ting at fortælle; adskillige passiarer højlydt, og mange stormer ubarmhjertigt til Garderoben, inden endnu den sidste Akkord har lydt. Skulde dog ikke vi, der har Respekt for god Musik, kunne blive enige om hensynsløst at spærre Vejen for slige Desertører, naar de vil forbi os! Forfatteren af disse Linier tiltrak sig derved en af vore høje Lovgiveres Vrede, men — ligemeget!

Lad os nu haabe, at baade Siegfried og vor nye danske Opera Saul og David maa blive genoptagne paa Repertoiret til Efteraaret. Man tør vel endog haabe paa, at Valkyrien og Siegfried vil blive opført Side om Side. Og det er meget at ønske, at man efter dette vellykkede Forsøg med Siegfried snart — snart — vil gaa til Indstuderingen af Tristan og Isolde. Det er just Siegfrieds Modstykke: medens denne rummer den klare Dags, den kraftige Handlings Poesi, er Tristan og Isolde det intensiveste Udtryk for den mørke Nats, det dagfjerne Drømmelivs Stemninger og som saadant den mærkeligste, særeste, yppigste Blomst, som romantisk Kunst overhovedet har avlet. Tristan og Isolde er det Værk, som nu bør staa først af alle paa Dagsordenen for vor Opera. Man tænke paa, at dette Værk har en Alder af næsten et halvt Aarhundrede, og at vort Publikum endnu kun har haft Lejlighed til at høre et større Brudstykke deraf paa en Koncert.

Rudolph Bergh

FØR OG NU

AN har sagt om Forhandlingerne paa den grundlovgivende Rigsforsamling, at der ingen Lidenskab gik igennem dem. Dette er rigtigt nok. Det hele har en vis Lugt af Kateder over sig, de jævnlige Henvisninger til andre Landes Forfatninger giver Indtryk af, at det er med et køligt Hoved mere end med et hedt Hjærte, at Værket blev udført. Men til Gengæld er der over disse Taler et Præg af virkelig *liberal* Tænkemaade, et idealistisk Sving i Bestræbelsen for helt igennem at holde sig paa Højden af de frisindede Principer. Her handles ikke som i en Fedtebod, her holdes ikke stramt paa egen Værdighed eller Vigtighed, her maales ikke min Frihed mod Din. Det er Mænd, der i Følelsen af deres egen Styrke og Frihed ogsaa under andre samme Lod.

Dette viste sig ikke mindst ved Fordringen om, at Embedsmændenes politiske Stilling skulde være fri. Man vil maaske indvende, at det toneangivende Partis Mænd selv for en stor Del var Embedsmænd, og at de derfor kun brød en Lanse for deres egen Arne. Men det toneangivende Partis Mænd sad ogsaa i *Regeringen* eller støttede sig til den, og Regeringen maa til alle Tider ønske sig saa lidt Vidtløftighed af Embedsmændene som muligt. Hvis Grundlovens Fædre havde tænkt paa sig selv, vilde det have ligget nærmest for, at genne Embedsmændene ind i Kontorerne og holde paa Disciplinen og Kontortiden som den nødvendige Malurt til Levebrødets Sødme.

Men i hin henfarne Tid var man endnu ikke saa dreven i den Slags Beregninger. Grundlovens Fædre saa meget godt, at det vilde blive en Forøgelse af Livets Behageligheder at være Embedsmand og Rigsdagsmand paa én Gang, men de vilde ikke veje den Slags Ting af paa en Høkervægt. De var ogsaa ganske paa det rene med, at en underordnet Embedsmand, der valgtes til Rigsdagsmand, kunde ligesom blive en Smule mindre behagelig for sine Overordnede, men de var maaske endog nærved at mene, at noget saadant ikke var uforeneligt med et frit og

demokratisk Lands Sæder. Der herskede dengang en Jævnhed i det offentlige Liv, som siden har været ukendt. Eksellencetitlen var næsten afskaffet og Kancellistilen og Embedsvigtigheden med.

Der raadede desuden i Datidens Opfattelse et naivt og begejstret Syn paa Rigsdagsmandatet, der var ganske uforeneligt med, at man imod Folkets Tillid og de kaarne Mænd skulde opstille et materialistisk Regnestykke om Kontortid. Inkommensurable Størrelser!

Det er i denne Mening, Paragraf 56 kom til at staa i Grundloven. Det kan man læse sig til, naar man efterslaar Forhandlingerne derom. Strængt taget behøvedes det ikke at siges udtrykkeligt, som en almindelig politisk Regel, at Embedsmænd, der valgtes til Rigsdagsmænd, ikke behøvede Regeringens Tilladelse til at modtage Valget. Det var, som det ogsaa hedder i Grundlovskomitéens Betænkning, noget, „som fulgte af hele Udkastets Aand". Men bag dette Spørgsmaal, der formelt tog Sigte paa Embedsmændenes politiske Overbevisning og de Konflikter med Regeringen, der kunde opstaa heraf, stod der en anden Trætte, en snævrere og af mere bureaukratisk Natur, der ogsaa maatte afgøres. Det var Spørgsmaalet om, hvordan Embedet skulde kunne passes i Forening med Rigsdagsmandatet. Afgørelsen af dette Spørgsmaal blev i Virkeligheden det egentlige, reelle Indhold af Paragraf 56. De Eksempler paa, at Embedsmænd er blevet afskedigede paa Grund af deres politiske Holdning, der er forekommet baade under det Ørstedske Ministerium og i Estrups Tid, har derfor egentlig ikke noget at gøre med denne Paragraf. Det er først i vore Dage, gennem Pakmester Petersens og Fuldmægtig N. P. Jensens Personer, at den har faaet sin Aktualitet. Og af disse Tilfælde er Tilfældet N. P. Jensen det mest rendyrkede. Her har vi den bureaukratiske Konflikt, fri for enhver Tilsætning.

Spørgsmaalet om dennes Løsning besvares i Grundlovskomitéens Betænkning med de Ord, „at det dermed (ɔ: Valgets Uafhængighed af Regeringens Tilladelse) naturligvis ikke er sagt, at Embedsmænd, der vælges til Rigsdagsmænd, herved skulde have erholdt nogen Ret til at fordre, at deres Embede, for saa vidt nogen i deres Sted maatte forordnes til dets midlertidige Bestyrelse, skulde besørges udført paa offentlig Regning". At Regeringen i noget Tilfælde skulde have Ret til at afskedige Embedsmanden, udelukker Grundloven helt af sin Tanke. Den forudsætter dernæst, at man som Regel vil kunne ordne sig uden Vikar. Med Hensyn til de Tilfælde, hvor en Vikar bliver nødvendig, tager den endelig et Forbehold, der gør det afhængigt af et Skøn i hvert enkelt Tilfælde, om Lønnen til Vikaren skal udredes af Statskassen eller gaa af Embedsmandens private Lomme.

Naturligvis havde Rigsforsamlingen sine Paradoksmagere. Der var Folk, som hittede paa, at en Admiral, der blev sendt ud for at slaa Fjenden, kunde lade sig vælge til Rigsdagsmand og derefter gaa i Land i Helsingør. Eller man eksperimenterede med den Tanke, at Landets eneste diplomatisk begavede Menneske havde faaet Lyst til at lægge sine diplomatiske Evner for Dagen ikke blot i Udenrigsministeriet men ogsaa i Rigsdagen. Skulde Landet saa gaa under, fordi det eneste diplomatiske Talent, det raadede over til at optage Kampen med Udlandets rænkefulde

Noter, var bundet i Rigsdagen? Man ser nok, der er nogen Afstand fra disse Tilfælde, der var de eneste Indvendinger, Grundlovsmændene kunde tænke sig mod Paragraf 56's Anvendelse i Praksis, og saa til de Pakmesteren i Slagelse og Fuldmægtig N. P. Jensen underlagte Pakkasser og statistiske Tabeller. At hin Admiral opgav Rigsdagen for at slaa Fjenden, det var kun, hvad man kunde forlange af en Mand, der blev stillet paa en saadan Post, og at Diplomatens Ærgerrighed vilde føle sig mest tiltrukket af en overordentlig Sendelse til Udlandet, det turde man vel ogsaa regne med. Men at en yngre Statistiker skulde anse den ham betroede Post ved Tabellerne for saa vigtig, at den ikke adskillige Dage kunde forlades mellem Kl. 1 og 4, vilde man sikkert have fundet lovlig fordringsfuldt.

Karakteristisk nok var ogsaa den eneste, der paa den grundlovgivende Rigsforsamling opponerede mod Paragraf 56, en Militær, nemlig Tscherning. Han gjorde sig til Talsmand for den disciplinære, næsten militære Betragtning af denne Sag, som de ledende Grundlovsmænd netop vilde tage Livet af. For det første vilde han ikke, at Embedsmændene „skulde have det godt paa to Maader“, det var „en Præmie“, som han ikke vilde være med til at sætte. Dernæst vilde han ikke indføre „den daarlige Disciplin“, at Embedsmænd kunde disponere over deres Embedstid uden deres Foresattes Tilladelse. I det hele ansaa han det for den værste politiske Skandale, at Embedsmænd skulde kunne „sætte sig op imod Regeringen“.

Men den liberale Tankegang sejrede, og vi fik Paragraf 56.

Hvis dette Spørgsmaal skulde have været afgjort i vore Dage, vilde vi utvivlsomt ikke have faaet denne Paragraf. Siden Grundlovsmændenes Dage er der aabenbart i den almindelige Bevidsthed sket et Omslag, bort fra den frisindede over i den autoritære Synsmaade. Det hænger sammen med, at det politiske Frisind indenfor alle Partier er i Aftagende, ja næsten helt er kastet overbord som et altfor aflægs Begreb. Frisind — det er ikke længer dette Begreb, der giver Mænd deres Plads i det politiske Liv. En Mand kan vise den mest fuldkomne Mangel herpaa, og dog hævde sin Plads som radikal Venstremand. Og paa samme Maade viser Partierne overfor deres Medlemmer et Minimum af Frisind, som ikke var blevet taalt i ældre Tider.

Det er denne Forskel mellem før og nu, der giver Forklaringen paa den mærkelige Tildragelse, der er hændet under Forberedelsen til det forestaaende Folketingsvalg. Der er som bekendt hændet det, at netop den Side af Regeringspartiet, der af alle anses for den mest frisindede, baade Minister, de højere Embedsmænd, der har haft deres Fingre med i Spillet, og det Blad, der repræsenterer denne Fløj af Regeringspartiet, blot ved at følge deres politiske Instinkt overfor Paragraf 56, saa at sige uden at vide af det har begaaet et oplagt Attentat paa denne Paragraf og derved røbet, hvor de, der i vore Dage bærer Navn af at være Frisindets Salt her i Landet, staar langt tilbage for deres Fædre.

Anledningen har været saa uskyldig som vel muligt. I den Udkant af Administrationen, der hedder Statistisk Bureau, et Laboratorium,

der ikke selv administrerer noget, men kun indsamler Materiale til Brug for andre, sidder en yngre Fuldmægtig, Hr. N. P. Jensen, fuld af Sagkundskab i Rigsdagsanliggender og Lovgivningsspørgsmaal, et udmærket Emne til en Rigsdagsmand, — han opdages til alt Held af det ærede Vælgerfolk, der ikke netop plejer at spejde i den Retning efter Rigsdagskandidater, og han faar en Opfordring til at stille sig i en Kres.

I samme Øjeblik besættes Statistiken af et latterligt Hovmod, som har ligget den fjærn i forrige Tider, da selve dens Chef sad paa Rigsdagen, men som altsaa maa være en Følge af det mere embedsvigtige Tilsnit, denne Videnskab i en efterfølgende Periode har faaet. Disse tørre Tabeller, dette stille Kontor, hvor Publikums Søgning næppe er overvældende, denne beskedne Kontorstol, hvis Indehaver er skiftet mangfoldige Gange, uden at den røde Bygning har rystet derved, de bliver med eet en af Grundpillerne i Staten, som Hr. N. P. Jensen maa staa Vagt ved uden at turde forlade nogle Formiddagstimer. Alle Tschernings Argumenter, som Grundlovsmændene havde stemt ned, kommer til Hæder igen: Embedsdisciplinen, den forargelige Præmie, der skulde give Ret til at have det godt paa to Maader, Administrationen, der ikke taaler noget Skaar i sin Myndighed. Det N. P. Jensenske Tilfælde forlænger sig for Tanken ud i et langt Perspektiv, hvor Statistiken stifter Skole og bliver Forbillede for alle de andre Grene af Administrationen. Thi de kan selvfølgelig ikke staa tilbage, naar det gælder at holde Bureaukratismens Fane højt.

Og lige efter den ministerielle Tilkendegivelse til Hr. N. P. Jensen skynder Politiken sig at løbe til og sætte sit Segl paa med et: Selvfølgeligt! Selvfølgeligt! — siger Organet for det ægte, det eneste anerkendte Frisind her paa Pladsen, maa Regeringen tage sine Forholdsregler, og de bestaar simpelthen i, at Embedsmanden afskediges. Ordene er udsøgt brutale; man føler formelig det Nævegreb, hvormed Manden tages i Kraven og sættes ud paa Gaden. At der staar det stik modsatte i Grundlovskomiteens Betænkning, nemlig at Regeringen kun kan fordre, at Embedsmanden selv lønner en Vikar, hvad Hr. N. P. Jensen straks havde tilbudt, er i denne Sammenhæng mindre interessant. Vi klager ikke over, at Bladet ikke har sat sig ind i Paragrafens Historie, inden det skrev sin Artikel. Vi taler om Frisind. Og i den Henseende glæder det os, at Bladet udelukkende har ladet sig lede af sit Instinkt, uden at det er blevet krydset af fremmede Tilskyndelser. Det har ytret sig saa kraftigt ved denne Lejlighed, at Enhver kan se, i hvad Retning det gaar.

Efterat nu baade Højres og Venstres Frisind er gaaet i Stykker paa denne Paragraf, er der kun Socialdemokratiet tilbage at prøve med. Vi tilstaar, at vi er bange for, at ogsaa det kommer tilkort, og at vi ligesom den gamle Vermund nødig ser, at dette sidste Værge bliver draget før saa sent som muligt. Men der er jo ogsaa længe til, før Øjeblikket kommer, da Socialdemokratiet skal vise Styrken af sit Frisind i denne Retning.

E.

LANDET I VAADE

ET KAPITEL AF EN BOG

Den lille fredelige Landsby paa Falster, der laa tæt ved Postvejen fra Guldborg Færge til Gaabense, var i Løbet af faa Timer ikke til at kende igen. Allerede Aftenen før, om Søndagen, var det rædselsfulde Budskab kommet. Det var ved Tusmørketid. Gæssene kom vraltende hjem i en lang Række fra det tilfrosne Gadekær, Køerne var afmalkede, og der skinnede Lys ud fra Husene. Folkene holdt sig inde i den skrækkelige Kulde, og i Ole Hassels store Fæstegaard sad Konen henne ved Ildstedet med et Træfad i Skødet og spiste med lille Helle, medens Anne gik til og fra Arnen med Mad til Faderen, gamle Elias og et Par Husmandsfolk, som var Helligdags-Gæster. Da blev Døren reven op, og en skingrende Drengestemme raabte: „Fjenden er paa Lolland, han kommer! han kommer!“ Og han kom.

Thi det var i Begyndelsen af Februar i det ulykkelige Aar 1658. Som alle véd, havde den svenske Konge, Karl X Gustaf, bemægtiget sig Hertugdømmerne, Jylland og Fyn, og nu havde han netop udført det Vovestykke, som Krigshistorien ikke kendte Magen til og som bestemte Nordens Skæbne for lange Tider, at gaa over Isen med sit Rytteri fra Fyn til Langeland og fra Langeland til Lolland. Om Lørdagen satte han Foden i Land ved Grimstedgaard, det nuværende Frederiksdal, og saa drog han uden Modstand videre ind i det arme, snebedækkede Land, der i umindelige Tider ikke havde set en Fjende, og hans Soldater bredte sig i deres ustyrlige Triumf ud over de velnærede Øer. Kongen havde Hast og gav sig ikke

Tid. Selv Nakskov Fæstning drog han forbi, saa Borgerne af Rædsel for Plyndring maatte løbe efter ham for at overgive deres By. Som en ilende Storm fór han hen over Landet, han fulgte Vejene saa vidt de kunde findes for Sne, og de Byer, der laa ved disse Veje, var fortabte; men uden for Hærvejen, inde i Landet bag de hvide Marker og sorte Skove blev de mange Smaabyer liggende uberørte efter ham, ængstelig bævende ved den fjerne Larm og de flyvende Rygter — ak, deres Tid kom. næsten alle blev de voldtagne og skændede, da „Svecus“ næste Aar kastede sig over Øerne, rasende over sit Nederlag ved København.

Men nu havde han ikke Tid. Han lod sine Avantgarde-Ryttere ile forud til Overgangsstederne fra Falster til Sjælland. Sejrsberuste rendte de et dansk Kommando over Ende, der søgte at gøre Modstand, og Dagen efter havde Forvagten besat Færgestedet ved Gaabense.

Det blev en sørgelig Helligaften for den lille Landsby, og ingen turde gaa i Seng. Bønderne ventede i stum Rædsel paa, hvad der vilde ske. Om Mandagen havde raabende og hoverende Rytterskarer flere Gange sprængt gennem Byen uden at standse; de fulgte ikke de glatte, haardt frosne Veje, men søgte ind over Markerne, hvor Sneen laa løs og blød, og først uden for Byen fulgte de Vejen, hvor den svingede mod Nord, og forsvandt!

Dagen gik hurtigt og travlt for de arme Bønder. Alle de unge Karle, som ikke allerede var borte, søgte skyndsomst at naa over til Sjælland og komme til København. Kun de gifte Mænd blev hjemme, og de vidste ikke deres levende Raad. De gravede deres Smule Sølv, Kobber og Tin ned i Baghaverne og skovlede Sne derover. Men Dyrene! At jage Heste og Kreaturer ud paa Markerne eller skjule dem i Skoven, hvor de plejede at færdes naar Vejret var mildere, vilde være deres visse Død i den umaadelige Kulde. Og Børnene! Pigerne! Hver Gang en Trop Ryttere viste sig nede ved Guldborg Færgested, blev de alle sammen gennede bort, op paa Høstængerne eller ned i Kælderrummene.

Først om Eftermiddagen. da det mørknede, standsede en Rytterskare ved Byen og besatte den. Det skete uden Manddrab og uden megen Vold. Det var omtrent hundrede Mand af smaalandske Dragonregiment. Kort efter fulgte en halv Snes højtpakkede Vogne, der blev kørt op igennem Byen og stillede i Række Norden for denne som en Slags Vognborg neden for Kirkebakken, hvor Vejen

svingede; men det var ikke det rigtige store Tros med sit umaadelige Tilbehør af Vognlæs med Bytte, ja Kvinder og Børn, thi det var ikke kommet med over Isen. Forspandshestene blev ført tilbage igen; det var udtærede Ralliker og tykke, smaa Bønderheste, der lige var røvede ud af varme Bondestalde og som nu blev lejrede Vesten for Byen, Side om Side i lange Rækker. De stod i deres Møg med hængende Muler og udslukte Øjne, udpinte og forasede; men Bondehestene, som endnu aad af Høbunkerne foran dem, fór af og til sammen og rejste Hovederne, idet de forskræmte vendte det hvide ud af Øjnene og hev og sled i Rebene, der bandt dem til hinanden, indtil Rytterdrengenes Raab og Svøbernes Læderremme fik dem til at dukke sig. Her stod ogsaa en Del i al Hast sammenrøvet Ungfæ, Kvier, Kalve og Faar, hvis ynkelige Brægen og Brølen skar Bymændene og deres Kvinder i Hjertet og fik det til at bløde, saa Øjnene løb over.

Ude paa Gaden, hvor Svin og Fjerkræ ellers drev om som de vilde, havde Rytterne tændt smaa Baal af det Ved, Gærdsel og Kvas og alle de brændbare Sager, som de forefandt. Det var mere for at lyse i Mørket, der rugede tæt og sort uden om de hvide Marker, end for at varme; thi Kulden var for stærk til at man kunde færdes ude. Kun oppe ved Gadekæret, hvor Vagten havde taget sin Standplads, brændte der et vældigt Baal. De havde her revet et Hus ned ved Siden af Smedien og af Bjælkerne og Bindingerne tændt en Ild, der stadig blev mættet af Tagstraaet, saa den blussede op og lyste for dem, naar de trak Hestene ned til Kæret for at vande dem. Isen var brækket op, og de knuste Flager laa ved Bredden, saa baade Mennesker og Dyr idelig gled og snublede. Ildens Skær flammede og flimrede hen over Sneen, saa det snart tabte sig i Mørket, snart lyste og glødede ud over Kæret eller op til Kirken paa den runde Banke mod den sorte, tykke Luft. Dragonerne havde travlt med deres Heste, som var ret uanselige, studs- og stikkelhaarede; de fleste vilde ikke drikke og var aabenbart halvt ødelagte af Anstrengelse. Sadlerne med de vældige Tasker og Hylstre laa endnu paa dem, og Folkene bar endnu den korte Pallask omkring Livet og Lunte-Karabinen paa Ryggen.

Nogle Børn, der ikke var krøbet i Skjul eller som Mødrene ikke havde gemt med Pigerne paa Lofter og Stænger, morede sig kosteligt over dette „St. Hans Blus“ midt om Vinteren og havde travlt med at føde Ilden med alt, hvad de kunde finde, de jublede,

da et Par Ryttere kastede Borde og Bænke fra det nedrevne Hus paa Baalet, og de stod med Hænderne paa Bagen og stirrede ind i Luerne med dumme, blændede Øjne og saa', hvor det vaade Træ sydede og spyttede, og hvorledes Halmens gule Røg og lette Gnister føg tilvejrs, fejede hen over dem og slugtes af Mørket.

Der var ingen Kro i Byen, men Smeden, som havde sin Esse neden for Bakken, havde af Lensmanden — maaske ifølge det gamle Ord, at hvor Gud bygger en Kirke, bygger Fanden en Kro — Privilegium paa Krohold mod en aarlig Afgift. Men det var ikke Lystighedsraab og Glædesskrig, der i Aften lød derfra. Rytterne havde bundet Smeden til Hestepælen. De havde straks skubbet ham bort fra Essen og kastet ham ud af Døren, og da han havde sat sig til Modværge, havde de slaaet ham til Jorden med hans egen Forhammer. Da han kom til sig selv, bandt de ham. Der stod han og maatte se Rytternes egen Fanesmed arbejde med hans Værktøj og taale, at de slog Tappen af hans Tønde og drak hans gamle Øl. Ryttersmeden kastede Ved paa, satte Bælgen i Gang, stænkede Gløderne, og den mørke, glorøde Ild farvede den bundne Mands hæslige forvredne Ansigt. Han var skævmundet og fuld af Udslet helt op i den skaldede Pande, og hans graadige Øjne fortalte om Drukkenskab, Fraadseri og hemmelige Synder. Hans laadne Hue, som var rimpet sammen af et Ræveskind, der kun var tørret i Luften, saa man mærkede Kadaverlugten, var slaaet af ham, og Ansigtet drev af Sved og Skægget af Fraade. Det var Byens kloge Smed, hele Omegnens Skræk, Lægen for Mennesker og Dyr, Vismanden, Vovehalsen, som ikke frygtede noget som helst, som havde Magten over Troldtøj og Hekse, som turde tage Urter om Natten paa Kirkegaarden og Bly af Kirkens Vinduer, selve Præstens Medbejler og Konkurrent og Dødsfjende. Rytterne beslog deres Heste uden at bryde sig om ham og holdt ham undertiden det hvidglødende Jern eller det skummende Ølkrus for Næsen, naar han rykkede i Rebet og skældte og spyttede.

Mellem Smedien og Gadekæret laa den gamle Brønd, der var saa dyb, at den aldrig frøs, og Vippen var i stadig Bevægelse op og ned. Luerne fra Baalet lod dens gamle grønne Brædder straale i det lyseste Guld, medens Smediens mørke Ild malede dens anden Side ligesom med Blod. Der blev slagtet ved Brønden. Der laa Dynger af Huder, Fjer og Indvolde i Pøle af Blod, og Rytterne løb bort med store Kødstykker, der dryppede rødt i den rene Sne,

ja uden for hvert Hus var der Blodpytter og Mærker paa Døre og Mure af blodige Fingre. Soldaterne var vilde af Sult efter deres lange æventyrlige Ridt over Havet.

Men ovre paa den anden Side af Gadekæret sad en Hob af Byens gamle Folk, Gubber og Gamlinger. De var flygtet ud af Huse og Hytter, drevne ud som Dyr af deres Huler, og havde ikke som de yngre Mod og Kraft til at blive ved Hjemmet og forsøge paa at gemme og forsvare deres Ejendele. De havde hylet og jamret og vredet deres Hænder og var saa flygtet ud i den kolde Aften, indtil de som Møl havde samlet sig ved Baalet for Varmens Skyld, for Lysets Skyld, ja fremfor alt for ikke at være i Mørket, hvor alt det onde fødtes, husedes og lurede. Dér sad de, og deres gamle, benmagre Lemmer rystede og bævede af Angest og Kulde, medens de klynkende ventede paa, at det skulde blive Dag, saa at de kunde se Ulykken ret ind i Øjnene. Af og til skændtes de højt indbyrdes, tyssede saa paa hinanden, naar Rytterne kom dem nær, og krøb angest tæt ind til hinanden, naar de hørte den bundne Smed raabe op. De stødte vredt til Ludse fra Kohaven, en ældgammel udtæret Kvinde, hvis tandløse Gummer ustandselig skældte og forbandede, indtil hun udmattet faldt sammen, for saa atter at kravle op og med skrigende Stemme og mimrende Mund at synge Salmer: Vor Skabermand, o Jesu Christ, din Huld og Naade vi forvist — skreg hun gennem Rytternes Raaben og Latter, Hestenes Vrinsken og Trampen, Børnenes Jubel, Flammernes Knitren og Larmen fra Smedien, — og Ilden farvede hendes smudsige, rynkede Heksefjæs, der var blankt af Graad og Angestens Sved. Hun blev helt vild, da hun saa' nogle Ryttere, der havde røvede Kvinde-Tørklæder om Hals og Bryst, tumle med et Barn. Det var en lille Dreng, der havde gemt sig med sin lille Hundehvalp inde i et mørkt Hul ved Smedien. Rytternes store Hunde havde sporet den, og da de trak ham ud, skreg han: Tullefas, min lille Tullefas! Han tænkte ikke paa andet, og Rytterne lo. Men en af dem saa' en Snor om Drengens Hals, og med et begærligt Ryk drog han i den, saa Drengen hvinede og Snoren sprang og en lille Mønt faldt i Sneen. Saa gramsede de om Mønten, og den lille løb med Tullefas i Favnen.

Lyset strømmede ud af alle Husenes aabne Døre paa den tilsølede, optrampede Landsbygade, og der lød Larmen og Skrigen, Støjen, Raaben og Sang overalt.

Da Dragonerne kom ridende ind i Byen, gjorde de forreste

Ryttere Holdt ved Ole Hassels Gaard, der var en af de vestligste og største i Byen, og faldt over den som Fluer over et Aadsel. Den øvrige Del af Kolonnen spredte sig omkring i Byens andre Huse og Gaarde.

En menig Dragon, som red en prægtig Hoppe, der stak underlig af mod de andres uanselige Dyr, lod sig straks glide ned paa Jorden og vilde være falden, hvis han ikke var bleven støttet af et Par andre. En Forbinding, der var fugtet med Brændevin, for at der ikke skulde gaa Kulde i Saaret, var snøret sammen om hans Hoved, men Blodet, der var sivet igennem, var størknet og havde kaget og skorpet sig sammen over Ansigtet og paa Klæderne. Han blev baaret ind i Stuen samtidig med, at de andre med høje Raab stormede ind.

Stuen var efter den gamle Bygningsmaade et stort halvmørkt Rum, der uden Loft naaede helt op i Taget. hvor det fik Lys fra Lyren, hvor Røgen fra det aabne Arnested havde sin Udgang. De svære Tværbjælker, som over Ildstedet laa højere end de andre i Stuen, var her sorte og sværtede af Røg og Sod, men henne over det lange Egetræs Bord kunde man skimte, at de var pyntelig malede med brunrøde og hvide Farver. Rundt langs Væggene stod Slagbænke og Kistebænke. I den ene Krog længst til højre fra Fremmerset, var Gulvet trælagt og her var Lemmen til Kælderen og Mælkehylderne paa Væggen. I det andet Hjørne førte Døren ud til Stalden og til Stænget i Sidelængen, og tæt ved denne Dør var der en lukket Skabsseng, men noget indenfor igen den store aabne Fyrretræs Himmelseng, i hvilken de lagde den saarede Mand.

Ole Hassel, en høj, rundrygget Gamling med langt, glat nedhængende Haar og et skægløst Ansigt, stod med mimrende Læber og kunde ikke faa et Ord frem. I Angest og Bæven havde han ventet det frygtelige. Der havde ikke været Fjender i Landet i Mands Minde, og han havde kun hørt om en Krig, som noget fjernt, helt ovre i Jylland, noget forfærdeligt, der ikke kunde naa ham. Han vidste jo nok, at Fjenden ogsaa var i Fyn, men forstod ikke, hvad han vilde her. Og Krig kunde da vel ikke være værre end Pesten? Den kendte han, det var ikke fire Aar siden, den havde huseret. Fjenderne var vel dog Mennesker, man kunde komme til Rette med.

Han var endnu i Søndagstøjet og stod stolt i sin Dør, da de kom, men da en Dragon rev den store Stok med Messingknappen ud af hans Haand og raabte op paa et Sprog, han ikke forstod,

da de sled den lange, fodside Kofte med de flade Sølvknapper af hans Krop, da han saa' dem tumle med Konen, støde til hende, rive i hende, da han saa' den saarede Mand blive baaren ind og lagt i hans Ægtesengs Dyner og Skind, og saa', hvorledes de slog sig til Ro, slængte Brændsel paa Arnen, bar Levnedsmidler ind og brød Kisterne op — saa faldt Ole Hassel helt sammen og listede sig fortumlet, forvirret og halv vanvittig af Skræk ud af Stuen, uden at faa sagt et Ord af alt det, han havde tænkt at imponere dem med — op paa Stænget i Sidelængen sneg han sig, hvor Børnene var gemt.

Men Trine Ole Hassels var stærkere end Manden. Hun var en fed lille Kone. Huden laa hende glat og blank om Panden og de røde Kinder, men hun havde et Par dybe Furer fra Næsen ned til Mundvigerne, som gav hendes lille Gammelkone-Ansigt en barsk og streng Mine, især naar Sod og Snavs fra Arnen i Løbet af Dagen havde samlet sig i dem. Den smalle Strimmel af Lærredskappen, som man skimtede under hendes glatte, brune Hue, var derimod altid lige saa snehvid som Baandene, der var snøret sammen under den runde Hage. Hun havde en svær, ulden, ærmeløs Trøje paa, som sad stramt om Overkroppen og om de tunge Bryster. De lo af hende og kommanderede hende, men hun lystrede ikke. Da hun fik Ryggen mod Væggen, talte hun dem til med sin skarpe Stemme, der lød i Stuen, og blev staaende rolig og saa, hvad de gjorde. Kun hendes rynkede Hænder med de spændte Aarer, som hun holdt foran sig paa Maven idet hun idelig skiftede den ene over den anden, rystede stærkere og stærkere, da de aabnede hendes Kister, da de slog Fadebursdøren ind og sprængte Lemmen til Kælderen. Men da de sparkede Ler-Muren ud ved Fremmersdøren og slog den ene Dørkarm ud for at faa tre Heste ind, som der ikke var Plads til i Stalden, saa lod hun sig glide ned i Krogen ved Arnen og sad stum og bleg og saa' til, uden selv at blive lagt Mærke til.

Lolland og Falsters Bønder var dengang vidt bekendt for deres fede, kostbare Levemaade. Falstringerne ikke mindst, thi Falster var Kronens Gods fra Dronning Sophies Tider, og hvor slemt Bønderne end havde det under den nøjeregnende og nærige Enkedronnings Regimente, der endog sendte Bønderkonerne Hør til Spind for hende, stod en Fæstegaard ikke ledig paa Falster før der var en lysthavende til den. Det var ikke som paa Herre-

gaardene andre Steder i Landet, hvor de vornede blev tvunget til at tage Fæste, og Ødegaarde kendtes kun lidt paa Falster. Men det blev ogsaa sagt, at Bønderne levede højt og at de aad og drak saa meget, at de aldrig samlede sig Rigdomme, ja alt var saa dyrt, fordi Bønderne vilde have bedre, drøjere og overflødigere Føde end i de andre danske Provinser. „En Lollik og Falstring er slikken om Munde, men haver intet paa Kistebunde" er et gammelt Ord. Derfor var ogsaa mange tilbage med Landgilde og andre Afgifter. Men nu ved Vintertide fandt Svenskerne alle Forraadskamre og Fadebure og Kældere fulde, og de sultne Dragoner opdagede snart, at Ole Hassels gode Gaard var et Kvarter efter deres Lyst og Smag.

Der var en vældig Hede og Dunst inde i Stuen. Den store Kødgryde paa den aabne Arne løb over af Skum og Fedt, fyldt som den var af Flæsk og Høns og alskens anden Kødmad, og den mægtige Steg af næsten en halv Kalv, der var spiddet paa en Jernstang bag ved Gryden, sendte kraftige og saftige Dampe op mod den aabne Lyre. De bredte sig i Stuen, hvor de blandede sig med Brænderøgen, med de mange skidne Menneskers Uddunstninger, med Lugten af Hestenes Gødning, af Ridetøjernes og Støvlernes Læder, med Osen af Tranlygterne og de store Talglys, som i Jærnstager var skruet fast i Bordet, og med den fugtige Em af den smeltede Sne, som Fødderne slæbte ind og som gjorde Gulvet til en Sump, indtil det ud paa Aftenen blev dækket med et tykt Lag Halm og Hø.

En Klynge af Dragonerne flokkedes tæt om Arnen og betragtede længselsfuldt Madens Tilberedelse, sugede den fede, stegte Duft i sig og nød Varmen fra Ilden, der glødede i deres brune, stærke Ansigter. De skyggede for Ilden og tog dens Lys fra Stuen, saa der blev mørkt i Krogene, og deres Skygger tumlede om mellem Skinkerne, Pølserne og Faarekroppene oppe paa Bjælkerne, hvor Røgen samlede sig for at trække ud.

Der var en mægtig Larm og Støj derinde af Karlene ved Arnen, af Ryttere, der kom og gik med deres Saddelposer og Mantelsække eller med Kasser, som de hentede fra Troskarrerne og som de pakkede ud eller pakkede om i de halvmørke Kroge, hvor de drog deres Støvler af og gned deres stive, iskolde Fødder og Ben eller skiftede Tøj. Thi nogle af dem havde fine Sager i deres Oppakning, ja Silkevamse og Undertøj af fint Skind og meget andet, som de ikke holdt af at vise hinanden og som de færreste nænnede

at tage paa Kroppen under Køllerten. De skændtes og stredes om alle de Sager, der flød hen ad Gulvet fra de opbrudte Kister. De rev og sled i de stopfyldte Dyner, Puder, Skindtæpper og Fjerposer, faldt som graadige Dyr over uldent og Linned, Strømper og Hoser, og Lærredsrullerne — dem, som den lille Kone henne i Krogen kendte fra de havde været Frø paa Marken, som hun havde saaet og høstet og rusket og knevlet til det var Taver, som hun havde skættet og heglet og tvundet og spundet til Traade, som hun havde spolet og vævet i mange Afteners Tid, indtil hun stolt havde bleget den smukke Væv paa Græsset — dem rullede de op under Latter og Skraal og skar dem i Stykker, Strimler og Klude for at svøbe dem om deres stakkels forfrosne Fødder, saa at disse kunde kende Nydelsen af at være ude af de stive Kanonstøvler. Men alle de andre rare Ting, de runde Bundter Hørgarn, Helligdagsklæder, Skørter og Bul og Huer blev kun revet op og traadt i Skarnet.

Men højest raabte og skraalede de henne ved Skiven, hvor de slog Spundsen af Kælderens Øltræer og Mjøddunke. Alle de gode Drikke, som Konen derhenne havde høstet af Humlehaven og samlet af Bistaderne og presset og kogt og skummet og siet og gæret, tappet paa Fade og Tønder og gemt i den kølige Kælder, lod de strømme i Tudekander og Krus og Stobe og Skaale af alle Slags. Der var nok til alle, og de drak Triumf og raabte hoverende kongelig Majestæt Kong Karl Gustafs stolte Navn. Vivat! Vivat!

Saa blev Maden baaren frem, og der var en Skrigen og Raaben uden Ende, en Larm af Skælden og Forbandelser og Latter, Vrælen af tyggende Munde, Brølen og Sang af lallende Tunger, af Hundenes graadige Gøen og Hestenes Trampen. Dampen stod ud af Døren fra det overhedede Rum, men den mægtige Kulde sad endnu de stærke Karle i Kroppen, og stadig sluttede de sig om Arnen, indtil Larmen lidt efter lidt stilnede af, og de fleste af dem faldt overmætte sammen i Halmen og sov med Kniven og Bægeret i Haanden.

En Hob blev siddende ved Bordet, hvor et Par af dem spillede Skervensel eller Verkehring om det friske Bytte.

Dér sad Kvartermesteren, en høj, svær Smaalænding, bred over Lænder og Mave. Hans gustne Ansigt var fuldt af Fregner, der endog krøb hen over de blege, blaalige Læber og ind under det tynde, rødlige Haar og Skæg. Han havde en Næse som et Næb, og naar han bandede og lo udvidede Næseborene sig og man saa', han ved et Skud eller Hug havde faaet Læberne flakt, Kæberne knust

og Tænderne slaaet ud. Det var stygt at se. Kvinder og Børn løb for ham, men han var netop kær i Kvinder og Børn, og jo mer han læspede for dem, jo mere bange blev de. Saa brugte han Vold.

Han spillede med en lille lavstammet Holstener, der sad nøgen til Bæltestedet og med bare Fødder. De havde kun én Pibe at røge af, en knækket hollandsk Lerpibe, der gik fra Mund til Mund. Holstenerens snerrende Røst skar igennem alle de andres, han grinede og lo, snoede og tvandt sit lange Fipskæg med sine korte, skidne Fingre, kløede sin haarede Overkrop, og naar han vandt kastede han sig tilbage og lo, saa de smaa onde Øjne blev helt borte; men han havde dem alligevel med sig, naar Kvartermesteren spillede ud eller naar de fyldte hans Sølvbæger, som han pressede fast mellem Knæerne naar han ikke drak, thi det var hans eget og lignede svært en Kalk fra en Kirke.

De slog i Bordet begge to og var betagne af Spillet, som ufravendt blev fulgt af den Klynge, der havde slaaet Kreds om dem. Trompeteren, en ganske ung, rødblond Fyr, lænede sig frem over Bordet, saa Lyset nedenfra lyste ind i hans fedtede Mund, der halvt smilende stod aaben i spændt Forventning, det skinnede over hans buttede, røde Ansigt, de hvide Tænder og den stærkt opstrøgede Knevelsbart. Hatten havde han strøget af, saa den hang ned ad Ryggen i Stormsnoren om hans Hals, men Jernkrydset, som han havde i Hattepullen for at bøde for Hug, sad over hans stubbede Haar. Ved Siden af ham, halvt med Ryggen til, sad en underlig Skikkelse. Det var Korporalen selv, en lang, krumrygget Mand, mager som en Djævel, med mange Furer og Folder, Skrammer og Ar og sort tottet Skæg om de smalle Læber og den spidse Hage. De lyse, næsten hvide Øjne flakkede stadig spejdende om, naar han sad stille, og Spidsen af Tungen gled idelig hen over Læberne. Han indgød en sælsom, hel uforklarlig Skræk. Folkene skyede ham, naar de kunde, af og til skottede de alle til ham, naar han var til Stede, og ingen holdt af at ride alene med ham i Mørke. Men naar han talte og var venlig, glemte de Frygten. Der var ingen, de hellere hørte fortælle, end Korporalen. Naar han fik Tungen paa Gled, kom der Liv i hans døde Ansigt, og lo han, saa Rynker og Folder krøb frem om Øjne og Kinder helt op i hans skaldede Pande, saa maatte de alle le, skønt hans Historier drev og dryppede af Blod og Mord og Voldtægt og Raahed. Men saa kunde han pludselig tie og se paa en af dem med et Blik, der fik den kækkeste til at blegne, som om han saa' et Genfærd eller Døden

selv. Han havde „onde Øjne“ mente de, og at han kunde den sorte Kunst, var lige saa sikkert.

Bag ved Spillerne stod endnu en Del Ryttere, alle havde de forvovne, vejrbidte, arrede og senede Ansigter med opstrøgne Skæg, der dryppede af Øl; men hvor forskellige de end var i Skikkelse og Klædedragt, lignede de dog hinanden i ét: de havde et skarpt, spejdende, haardt og hungrigt Udtryk i Øjet, der uden at blinke saa' langt, ligesom i det fjerne — som Rovdyret ser. Undertiden lignede de alle Korporalen.

Der blev spillet med knyttede Hænder og lynende Øjne, og i Spændingens Øjeblikke var de alle tavse og stod lydløse med stirrende Blik og aabne Munde — saa kom Afgørelsen af hvem der vandt: Hænder og Arme fægtede i Luften, Kroppene kastede sig tilbage, de skreg og bandede og lo, anraabte de omstaaende, der galede af Latter, talte paa Fingrene og pegede, kom med fiffige Forslag og gav snedige Raad.

Uden at blive bemærket havde den lille Kone af og til listet sig ud og ind af sin Krog for at rejse en væltet Lygte eller for at slukke et udbrændt Lys. Hun vaagede over dyrere Skatte, end dem, hun saa' flyde i Skarnet.

En pludselig Larm af Stemmer, Stampen af Heste og Klirren af Vaaben lød ude paa Gaden. En stor, svær Herre i Følge med en lille indskrumpen Graaskæg kom ind fra Mørket og var ved at falde over Hestene, der havde strakt sig i Halmen ved Hullet i Væggen. Det var Rytterløjtnanten, en Mand højt op i Fyrrerne, han havde en pelsforet Frakke paa med lange Skøder, der skrævede foran den svære Mave, saa de stod ud til Siderne som et Skørt og viste en purpurrød Vest, hvorover der var bundet et folderigt blaat Silkeskærf.

Korporalen rejste sig og gik ham i Møde, de andre blev ved at spille. Løjtnanten saa' omkring paa de sovende, blinkede med de smaa Øjne og puttede Snustobak op i den runde Braknæse med en lille Ske. Saa spyttede han i Snavset, hvor der var Plads, gjorde en rund Bevægelse med Armen over hele Stuen og spurgte:

„Drukne?“

„Ja — aa ja,“ svarede Korporalen, „fedt og kraftigt Øl,“ og han smilte med de smalle Læber.

Løjtnanten slog Hovedet tilbage med en flot Bevægelse, saa den gule Hattefjer viftede og det røde Haar, der fløød ham ned over Skuldrene, spredte sig endnu mere.

Tranlamperne og Lysene var for en stor Del brændt ud, der var mørkt i Krogene. Kun henne ved Sengen lyste en stor Hornlygte over den saarede Mand, der uden at røre sig havde ligget i Dynerne med Støvler og Vaaben. Kammeraterne havde af og til budt ham Drikke, men han havde kun set paa dem med store sorte Øjne uden Blik.

Løjtnanten pegede hen paa ham. „Er det Lasse Månsson?“ Og han gik hen imod Sengen, fulgt af Korporalen og den lille Mand, der stadig søgte at se ham op i Ansigtet, som om han vilde drikke hvert Ord af hans Mund, hvert Blik af hans Øjne.

„Hvor staar det til, Lasse Månsson?“ spurgte Løjtnanten. Men den saarede rørte sig ikke, hans Øjne gled stadig sorte og tomme om fra den ene til den anden.

„Feber!“ sagde Løjtnanten. „Har I Arkebusadevand?“

Den lille Mand bøjede sit rynkede og bekymrede Ansigt over Lasse. Hans kortklippede, staalgraa Haar spidsede sig ned i den furede Pande mellem høje Kriger, som man brugte det paa Gustav Adolphs Tider, hans elskede, højsalige Herre og Konge, hvis Lig han for over 25 Aar siden som ung Feltskærer havde været med til at tvætte i Skolemesterens Hus i Meuchen. Medens han forbandt Lasse Månssons Saar i Hovedet, gik Løjtnanten sin Vej med Korporalen. Spillerne sluttede endelig deres Lanter, og der blev ganske stille. Man hørte kun langt borte, rimeligvis fra Vagtilden, hvis Skær svagt og usikkert flakkede derude i Mørket, en høj Baryton synge en lang, lang Soldatervise og næsten uhørligt nogle Stemmer brumme Kor.

Da sneg den lille, krumme Skikkelse sig igen forsigtig ud af Krogen ved Arnen og hen imod Døren mellem de sovende Mænd, men Feltskæreren standsede hende paa Vejen og gav hende Ordre til at hjælpe sig med at faa Støvlerne af den saarede og at bringe Vand og Linned. Hun vidste ikke, hvor hendes Mand var henne, hun vidste ikke, om Børnene endnu laa godt skjulte paa Stænget, hun vidste ikke, om Dyrene var i Stalden eller slupne ud, hun vidste intet, men hun spurgte ikke. Tavs hjalp hun med at vadske den fremmede Mand, der laa i hendes Ægteseng, Husets Helligdom, og tilsølede den med Blod og Snavs.

P. Fr. Rist

OM DARWINISMEN, SET FRA ARVELIGHEDS-LÆRENS STANDPUNKT

Den Betydning, som Darwin — eller rettere sagt det Gennembrud, der skete ved Darwin — har haft for Opfattelsen af den levende Natur, turde være vel bekendt. Høffding har i sin Filosofiens Historie [1]) præciseret Sagen: „Darwin har udvidet Naturopfattelsen og ladet os opdage en uoverskuelig Udviklingsgang, af hvilken de nulevende Slægter er fremgaaede.“ Darwin førte Udviklingstanken til Sejr; hans Grunde virkede overbevisende og i høj Grad æggende paa Samtidens fremadstræbende yngre Forskere.

Opfattelsen af en Udvikling — en Evolution [2]) — hos Organismerne gaar som bekendt langt tilbage, ja kan forfølges helt hen til den græske Filosofi [3]). Det er ogsaa en vel bekendt Sag, at Udviklingstanken ikke var langt fra et Gennembrud ved Overgangen mellem det 18. og 19. Aarhundrede. Saa begavede Talsmænd for denne Opfattelse som Buffon, Erasmus Darwin og Lamarck — man tør maaske her nævne ogsaa Goethe — lykkedes det dog ikke at skyde Breche i den dogmatiske, traditionelle Opfattelse af Arternes ved Skabelsen givne Karakter.

At Darwin slog igennem, skyldtes en hel Række Omstændigheder, som kort kan udtrykkes ved, at Tidens Fylde var kommen. En særlig Betingelse for at Darwinismen kunde trænge sejrrigt frem, frembød Teorien om det naturlige Udvalg, der ligesom er en skarp Spids paa Darwins Lære. Denne Teori er saa uhyre let at forstaa og udtrykkes ved saa brillante Slagord som *Struggle for life*

Tallene henvise til Noterne efter Afhandlingen.

(Kamp for Tilværelsen), *Survival of the fittest* (de bedst Tilpassedes Sejr i Livskampen) og *Natural selection* (Naturens ubevidste Kvalitetsvalg), at den ikke blot maatte begejstre hele den naturforskende Ungdom, men ogsaa trænge ud i videre Kredse og vinde Popularitet eller netop ægge til den ivrigste Modstand. Efter Darwin kunde Udviklingstanken ikke holdes nede; den brød alle Skranker.

Alle levende Væsener varierer, selv samme Individs Afkom viser Forskelligheder indbyrdes; en og samme Arts Individer kan da selvfølgelig heller ikke være ens, men afviger mere eller mindre og i forskellige Retninger. Da der vel i hver Art fødes flere Individer, end der er Plads til, opstaar der en Kamp for Tilværelsen, en ofte meget haard Konkurrence. Denne fører til, at de bedst egnede ɔ: de til Livet under de givne Kaar bedst udstyrede Individer overlever [4]). Og da Individernes Egenskaber i mere eller mindre høj Grad nedarves paa Afkommet, kan det naturlige Udvalg efterhaanden medføre en Forskydning af en given Arts hele Præg. Naar Arten udbreder sig over Arealer med ret forskellige Livskaar, vil Individer af en vis Beskaffenhed bedst bestaa i Livskampen paa ét Sted, medens Individer af en anden Beskaffenhed bedst klarer sig i Konkurrencen paa et helt andet Sted, under afvigende Forhold. Ved et saaledes paa forskellige Steder paa forskellig Vis foregaaende Udvalg maatte da Arten efterhaanden kunne udforme sig eller spalte sig til nye Former, der lidt efter lidt blev saa afvigende indbyrdes, at de maatte opfattes som forskellige Arter. Og naar Mellemformerne uddøde, maatte alle slige Forskelligheder træde stærkere og stærkere frem. Geografiske Forandringer, der i Tidens Løb kan medføre en Isolation af de i Dannelse værende nye Former, som derved hindredes i at krydses indbyrdes eller med Stamformen, tænkes at spille en Rolle her, og ligeledes Forandringer af Klimaet, være sig rent lokalt eller paa Jorden som Helhed, f. Eks. den gradvis, langsomt foregaaende Afkøling. Og ved at tage Aar-Millioners Medvirkning til Hjælp maatte selv store Forskelle mellem Organismerne kunne forklares ved en successiv Udvikling.

Alt dette var let at forstaa. Det er som Fod i Hose med denne Teori, navnlig da saaledes som den af forskellige tyske Forfattere blev skematiseret til populært Brug — i Agitationsøjemed kunde man sige. Repræsentanterne for denne simplificerede Darwinisme hører, eller hørte — thi de fleste af dem er vist nu ud-

døde — til de Tænkere, der, som Georg Brandes siger [5]), blive klare og indtrængende, fordi de ikke ser Vanskeligheder.

Darwin selv saa' sandelig Vanskelighederne ved Sagen, derom vidner paa den smukkeste Maade hans Breve; han kom i Tidens Løb, i hver ny Udgave af sine Skrifter, mere og mere bort fra Selektionen som eneste eller væsentligste Faktor ved Arternes Oprindelse og nærmede sig stærkere og stærkere til den Lamarck'ske Opfattelse, at Livskaarene ganske direkte kan præge Organismerne og saaledes ogsaa uden Selektion fremkalde nye Former, nye Arter.

Hvorom alting er, et er utvivlsomt, at der er sket og fremdeles sker en Udvikling, en Evolution: nye Former opstaar og andre gaar til Grunde. Der strides ikke mere om denne Sag, lige saa lidt som der strides om at Jorden er rund og bevæger sig om Solen.

Darwinismen i videste Forstand, Udviklingslæren eller Nedstamningslæren, hvad man nu vil kalde Sagen, er for Nutidens Forskning hævet over enhver Tvivl [6]). Hvor mange Støtter har denne Sag ikke i Forsteningernes urokkelige Vidnesbyrd om trinvis Fremgang i Organisationshøjde, i den sammenlignende Anatomis slaaende Resultater, i Dyre- og Plantegeografiens Kendsgerninger, i selve den individuelle Udviklingsgangs mangehaande Tegn o. s. fr. og sidst, men ikke mindst, i de efterhaanden ikke ganske faa Tilfælde, hvor man har set nye Former fremkomme.

Nedstamningslæren som Princip staar for Nutidens Naturvidenskab som uangribelig eller dog under alle Omstændigheder som uundværlig. At nu og da uvidenskabelige Forfattere eller en enkelt omvendt Videnskabsmand, som Prof. Fleischmann [7]) ved Universitetet i Erlangen, vil prøve paa at omstyrte dette Princip, faar ingen Indflydelse og er for saa vidt ret ligegyldigt. Ja, selv om man bed sig fast i den Forestilling, at Udviklingstanken bunder i et fejlt Grundsyn paa Tilværelsen — paa lignende Maade som Flogiston-Læren i det 18. Aarhundredes Kemi — saa giver dog Udviklingsprincippet Stødet til saa megen Forskning, hvis Resultater stadig atter falder i Traad med Princippet, at dettes Værdi som Nutidens biologiske Videnskabers Ledestjerne er hævet over ethvert Angreb.

Men Tvivl og Strid møder man ganske vist i høj Grad, saa snart man vil sætte sig ind i, hvorledes Udviklingen gennem Tiderne tæn-

kes at være gaaet for sig, resp. endnu iværksættes. Om det almene er der Enighed, om det specielle er der en broget Mangfoldighed af Meninger. Nu til Dags er der Enighed om at lægge Hovedvægten paa først at forstaa de snævreste systematiske Gruppers Fremkomst. Man holder stærkt igen paa de Spekulationer, der skal forklare det indbyrdes Slægtskab mellem mere fjerntstaaende Grupper. Ingen betvivler, at der kan være saadan fælles Afstamning resp. Overgang f. Eks. mellem Krybdyr og Fugle — i saa Henseende synes Forsteningernes Vidnesbyrd altfor slaaende. Men al saadan Sammenhæng kan egentlig kun studeres ved den „historiske" Metode. Genstand for eksakt Undersøgelse ad Eksperimentets og Iagttagelsens Vej kan kun saadanne Forandringer blive, til hvis Gennemførelse der ikke kræves alt for lange Slægtrækker. Fra Arvelighedslærens Standpunkt kan kun disse sidste Forandringer komme i Betragtning.

De af Linné og hans Aandsfæller opstillede Arter var sædvanlig temmelig rummelige, saaledes at senere Naturhistorikere delte disse „store" Arter i ofte ret mange Underarter eller Varieteter. Disse blev, naar de viste sig karakteristiske og konstante (for Planternes Vedkommende siger man „frøægte"), ofte ophøjede til at gælde for gode Arter. Hvad enten man nu taler om slige snævert begrænsede „smaa Arter" eller om Varieteter, saa er disse Grupper i alt Fald de allersnævreste Klasser i Naturhistorikernes Inddeling af Dyre- og Planteriget. Og det er saadanne Klasser, slige Systemets Enheder, hvis Oprindelse man nu med Iver studerer [8]). Inden de lange Trinrækkers Resultater overhovedet kan forstaas, maa de smaa Skridt kendes.

Der er med Hensyn til dette Spørgsmaal fire Hoved-Hypoteser, eller, om man hellere vil sige saa, „Teorier", som for Øjeblikket staar paa Dagsordenen og som kan betegnes saaledes: 1) Omprægningsteorien, 2) Mutationsteorien, 3) den successive Selektions Teori og 4) Bastard-Teorien. Det kan gerne være, at der burde nævnes flere Teorier end disse fire — jeg vil saaledes minde om Någelis Tanke, at der i Organismerne ligesom skal ligge en ejendommelig „Drift" i Retning af stedse højere Udvikling — at operere med en slig Antagelse, medfører dog ingen Forstaaelse. Litteraturen over disse Sager er i øvrigt saa omfattende, at man ikke kan arbejde sig gennem alt hvad der foreligger, naar man ikke udelukkende vil hellige sig denne Sag. De fire Hovedteorier eller rettere Hovedmomenter i Ud-

viklingsteorien udelukker aldeles ikke hverandre; men Meningerne er meget delte om hvor stor Betydning der skal tillægges hvert af de fire Momenter.

Omprægningsteorien eller Ny-Lamarckismen[9]), mener at Livskaarene — helt bortset fra noget Udvalg — direkte omdanner Organismerne, saa at disse i alt Fald efter en længere Række Slægtled bliver fast, arveligt prægede af Omgivelserne, i højere eller ringere Grad i Tilpasning til disse. Det saaledes vundne Præg bibeholdes i det mindste gennem nogle Slægtled, ogsaa under andre Kaar end dem, der fremkaldte Præget — indtil de nye Kaar dog omsider gør en Indflydelse gældende. Ved Omprægningslæren spiller Spørgsmaalet om erhvervede Egenskabers Arvelighed en ganske væsentlig Rolle; her er der stor Meningskamp — og her staar vi ved et Punkt, hvor Arvelighedslæren helst skulde klare Vanskelighederne. At Kaarene mere eller mindre tydeligt præger de fremvoksende Individer, er sikkert nok — men er dette Præg overhovedet arveligt?

Dette Spørgsmaal har baade teoretisk og praktisk Interesse. Det vilde dog føre for vidt her at fordybe sig i Sagen[10]). Kun saa meget skal siges, at visse Paavirkninger, der ofte i høj Grad kan præge Individet, slet ingen Indflydelse har paa Afkommet, medens andre Paavirkninger unægtelig faar arvelig Indflydelse. Dette sidste synes navnlig at gælde saadanne Paavirkninger, der, som f. Eks. meget høje eller meget lave Varmegrader, direkte kan gennemtrænge hele Organisationen. For blot at nævne nogle Undersøgelser fra de senere Aar, kan det anføres, at Prof. E. Chr. Hansen kunde ændre visse Karakterer hos Gærformerne varigt ved først gennem flere Slægtled at holde dem ved høj Temperatur. Det drejer sig dog her blot om Tabet af en Evne — Evne til at danne Sporer — ved den høje Temperaturs Indflydelse. En ny positiv Karakter er ikke opnaaet. Ogsaa ved den tyske Zoolog Fischers Undersøgelser over Sommerfuglepuppens Paavirkning ved Varme eller Kulde har det vist sig, at de særlige Ejendommeligheder i Sommerfuglenes Farve og Tegning, som ekstreme Temperaturforhold under Puppelivet fremkalder, undertiden gaar i Arv til Afkommet, selv om dette opdrættes paa ganske normal Maade. Men hvor længe en slig Indflydelse holder sig, skal først undersøges. Og Wettstein har i det i Note 9 nævnte Skrift sammenstillet andre Erfaringer, der mere eller mindre tydeligt stemmer overens med dette Forhold. Paa andre Omraader er der derimod ikke Spor af

Arvelighed at mærke, selv om Ophavs-Individet blev paavirket meget stærkt af sine særlige Livskaar. Dette synes ret slaaende at gælde om den individuelle Paavirkning, som betinges af en rigelig eller sparsom Ernæring resp. Fodringsmaader af bestemt Natur. Men vel de fleste Praktikere holder her paa Arveligheden. Det gør dog et besynderligt Indtryk at høre som Eksempel paa denne Opfattelse saadan noget som at Fodringens Indflydelse er i høj Grad arvelig — kun maa man passe at Afkommet kommer paa samme Diæt! Den Slags Arvelighed er ikke meget bevendt. Saaledes ogsaa med Træningens Indflydelse f. Eks. paa Væddeløbsheste — selvfølgelig udvikler Træningen Individet, Træningen er absolut nødvendig hertil, en Skole der skal gennemgaaes — men det er dog vel nærmest Valget til Avlsdyr af de Dyr, der ved Træningen viste sig som de bedste, der har betinget at Avlen skred fremad gennem Tiderne, og ikke som den blandt Videnskabsmænd ret alene staaende amerikanske Ny-Lamarckianske Zoolog Cope mener (men med ham mange Praktikere), en arvelig Indflydelse af Træningen. Hvad man kalder Land-Racer af Husdyr og Kulturplanter er dog nok ofte Udtryk for Kaarenes omprægende Indflydelse, men Land-Racens Individer er jo netop gennemgaaende „paa samme Diæt" i Ordets videste Betydning. For Planternes Vedkommende klages der da ogsaa over slige Racers Forandring under nye Kaar. Det ses i alt Fald at Arvelighedsforholdet i disse Tilfælde aldeles ikke fremtræder rent. Hertil kræves nye omfattende Undersøgelser; indtil videre maa man i ethvert særligt Tilfælde søge at finde ud af Spørgsmaalet, om det er Arv eller individuel Paavirkning eller begge i Forening, der har bestemt en given Organismes Præg.

Et meget interessant Moment møder vi her i den for Planterigets Vedkommende særlig af Hugo de Vries fremsatte Lære om en „sensibel Periode" i Individets Liv. Kun under denne Periode, der vel oftest vil falde i det allertidligste Livsafsnit, kan de ydre Kaars Indflydelse gøre sig gældende m. H. til Individets Præg, i alt Fald for visse Egenskabers Vedkommende. Hvor almengyldig denne Lære er, kan endnu ikke siges; at den indeholder en vigtig og rigtig Kerne er ubestrideligt. Studier over denne Sag vil sikkert kunne klare Begreberne meget.

Omprægningslæren vil nu ventelig blive bedre og bedre prøvet ved eksperimentelle Arvelighedsstudier; men for at disse kan oplyse om Forholdene i Naturen, vil der kræves Tid og megen

Taalmodighed. Rent ud afvises kan Omprægningsteorien ingenlunde; i saa Henseende er flere Forskere, saasom Weismann o. a. gaaede altfor vidt.

Mutationsteorien antager en pludselig, stødvis Fremkomst af nye Typer, nye „smaa Arter“ om man vil. Disse nye Typer afviger naturligvis ikke saa meget fra deres Ophav, som fjernt staaende Arter; men Afvigelserne er dog karakteristiske nok til ikke at kunne overses. Jeg siger er; thi at der forekommer Mutationer ɔ: pludselige opstaaede nye Typer, er, ogsaa efter min Erfaring, ganske utvivlsomt. Dette er ofte bleven hævdet, til forskellige Tider og af forskellige Forskere. Den fremragende hollandske Botaniker Hugo de Vries har ved meget omfattende Undersøgelser konstateret saadanne stødvise Forandringer, særlig for Natlysslægtens Vedkommende. Inden for den „store“ Art Oenothera Lamarckiana, en smuk, gul blomstrende Plante, der hører hjemme i Amerika, men nu er ret udbredt i Europa, har de Vries først i den fri Natur og derefter ved lange Rækker af Kulturer, paavist pludselig Optræden af nye Former, nye „smaa Arter“. Disse er straks konstante ɔ: frøægte, selvfølgelig med de Variationer, som alle levende Væsener udviser, men som i denne Sammenhæng er uvæsentlige. Ogsaa andre Forskere har iagttaget lignende stødvis Optræden af nye Typer, der dog selvfølgelig ikke afviger meget fra Udgangs-Formen. Hugo de Vries har i et stort, overmaade betydningsfuldt Værk [11]) gjort detailleret Rede for sine Undersøgelser og sammenstillet andres Erfaringer paa dette Omraade paa en meget fængslende Maade. De Vries' Opfattelse af det naturlige Udvalgs Betydning er denne: Alle saadanne nyopstaaede Typer, der ikke kan klare sig under de givne Kaar, gaar selvfølgelig til Grunde. Om saadan en ny „lille“ Art bestaar eller ej, afgøres paa denne Maade ved natural selection; men Selektionen af forskellige Individer inden for samme Art fører ikke successivt til Dannelsen af nye Typer.

I et særligt lille Skrift[12]), der gengiver et Foredrag, holdt ved Naturforskermødet i Hamburg 1901, gør de Vries i Korthed Rede for sin Opfattelse af Mutationers Betydning m. H. til Udviklingen gennem Tiderne. Jeg maa nøjes med en Henvisning hertil og kun pege paa, at de Vries antager særlige Perioder i en given Arts Historie, hvor Mutationerne er særlig talrige og alsidige, Perioder i hvilke Arten ligesom er kommen ud af Ligevægt. Til andre Tider er der mere Ro over Arten — men saa kan maaske andre

Arter være i en Mutationsperiode. Her er vi ved et ret hypotetisk Punkt i Mutationsteorien, hvor Bevisførelsen er vanskelig. Hvad Forsteningernes Vidnesbyrd, der i og for sig vel kan forenes med Mutationsteorien, udsiger om disse og lignende Spørgsmaal, har Palæontologen Prof. Koken gjort Rede for netop ogsaa ved det nævnte Naturforskermøde [13]). Paa denne Sag kan vi dog ikke gaa ind her.

Arvelighedslærens Stilling til Mutationslæren er endnu ingenlunde slaaet fast. Spørgsmaalet drejer sig her om hvorvidt der overhovedet er nogen Grund til at opstille Begrebet Mutation som noget, der er forskelligt fra den almindelige individuelle Variabilitet. De engelske matematisk eller statistisk arbejdende Biologer, „Biometrikerne“ (kaldte saaledes efter deres Tidsskrift „Biometrika“, der begyndte at udkomme i Fjor), med Matematikeren Pearson og Zoologen Weldon i Spidsen, nægter Berettigelsen af Begrebet Mutation, og mener derfor ogsaa, at det naturlige Udvalg i Forening med den almindelige Variabilitet er nok til at forklare en Type-Forandring gennem Tiderne.

Men jeg tror, at disse Forskere ser helt fejl paa Sagen. For det første er der stødvise Forandringer. Darwin selv antager dem under Betegnelsen single variations, og den engelske Zoolog Bateson, der staar i skarp Modsætning til og ligger i ret bitter Strid med sine to nys nævnte Landsmænd, har allerede i 1894 sammenstillet en Mængde Tilfælde, der kun paa en meget søgt Maade — om overhovedet — kan forklares som Eksempler paa særlig store individuelle Variationer. Og for det andet kan det bevises, at den almindelige Variabilitets Udslag ikke er arvelige i det Omfang eller paa den Maade, som hidtil antaget.

Saaledes kommer vi til en Kritik af den successive Selektions Teori. Det er den, der kaldes Darwinisme i allersnævreste Forstand, og som Darwins berømte samtidige, den endnu levende A. R. Wallace samt den tyske Zoolog Weismann er begejstrede Forkæmpere for. Som vi har set, hører den engelske biometriske Retning ogsaa nærmest herhen. Den successive Selektions Teori tager sit Udgangspunkt i den velbekendte, almindelige Variabilitet, og hævder, at ved Udvalg af afvigende Individer, der saaledes fortrinsvis faar Lov til at formere sig, vil den paagældende Arts Type forskydes i Retning af den paagældende Afvigelse [14]).

De ganske løse Spekulationer, som navnlig Weismann og hans Skole her har produceret sig med, lader vi ligge. Særlig gælder

dette Betragtningerne over hvor stor en individuel Afvigelse skal være for at faa Betydning ved det naturlige Udvalg.

Skal Arvelighedslæren tage fat paa denne Sag — og det skal den — saa er det efter det Galilæi'ske Princip: Maal alt, hvad der er maaleligt, og gør det maaleligt, som ikke er det![15]) Her har nu netop Biometrikerne store Fortjenester. Gennem Antropologi og Statistik, særlig ved Quetelets og Galtons banebrydende Arbejder[16]) er Metoder til Maaling og eksakt Vurdering af Maale-Resultaterne bleven udviklede til Brug for Arveligheds-Forskningen. Og disse Maalinger har Biometrikerne i høj Grad forstaaet at anvende og forbedre.

Det var da ved statistiske Metoders Anvendelse paa den engelske Befolkning, at Galton udfandt sin saakaldte Tilbageslags-Lov. Galton fandt, at Forældre, der afviger fra Befolkningens gennemsnitlige, typiske Beskaffenhed, f. Eks. i Højde, faar Børn, der — naar de er voksne — som Helhed set afviger i samme Retning som Forældrene, men i mindre Grad. Forældre, der afveg 3 Tommer fra Befolkningens Gennemsnitshøjde, faar Børn, der gennemsnitlig set afviger 2 Tommer i samme Retning. Børnenes Afvigelse var altsaa gennemsnitlig $^2/_3$ af Forældrenes. Børnene af afvigende Forældre nærmer sig, som Helhed set, mere Befolkningens almene Præg; de „slaar tilbage" ind mod dette Præg. Og ganske det samme — med noget andre Talforhold — viste sig ved Dyrkningsforsøg med Frø, ved Undersøgelser over Gravhundes Farver og Racehestes Karakterer, saaledes at denne Tilbageslagslov øjensynlig er Udtryk for en gennemgaaende Regel ved Arvelighed inden for den paagældende Art eller Race.

Hvad der her interesserer os er dette: ved disse Undersøgelser synes det bevist, at de almindelige Variationer omkring en Races gennemsnitlige Beskaffenhed virkelig er til en vis Grad arvelige. Det fremgaar jo ganske klart af Statistikken, og Pearson har endog nærmere udviklet, hvorledes man fra et matematisk Standpunkt kan beregne, hvor lang Tid — ɔ: hvor mange Slægtled — der vil hengaa, inden man ved fortsat Udvalg af de mest afvigende Individer kan faa en Races Præg forskudt og fæstnet i den paagældende Retning, saaledes at der altsaa ved Udvalg lidt efter lidt er dannet en ny Type. Naar en Matematiker gør sligt, tror man kun altfor let, at Sagens Rigtighed er „bevist matematisk", særlig naar det er svært at følge Regningens Gang. Den store Betydning, som Biometrikerne tillægger de Galton'ske Resultater, frem-

gaar klart af Pearsons Udtalelse[17]): „Dersom Darwinismen (der menes Darwinismen i snævreste Forstand) er det rette Syn paa Udviklingen, hvis vi altsaa skal tænke os at Udviklingen foregaar ved naturligt Udvalg i Samvirken med Arvelighed, da er den Lov, der klart og tydeligt udtrykker Afkommets Beskaffenhed som Funktion af Ophavs-Slægtleddenes Ejendommeligheder, paa én Gang Biologiens Grundsten og den Basis hvorpaa Arvelighedslæren bliver en eksakt Videnskab". Mod Ordlyden af dette er der intet at indvende. Jeg skal ikke bestride Rigtigheden af den Opfattelse, at de Galton-Pearson'ske Arvelighedslove, der er bleven udviklede paa Basis af de nævnte Undersøgelser, kan være Udtryk for vigtige Forhold i de forskellige Samfund af Organisme-Arter. Og særlig har disse Love vel Betydning m. H. til Vurderingen af de gennemsnitlige Arvelighedsforhold hos Menneskene, ved Kalkulering i praktiske Øjemed o. desl.

Man vil dog let forstaa, at et virkeligt dybtgaaende Studium af Arvelighedsforholdene slet ikke kan føle sig tilfredsstillet af slige statistiske Oplysninger. Thi et Samfund eller en Art, en Race, eller hvad man nu vil sige her, er paa ingen Maade altid en Enhed. Det kan være en Blanding af forskellige Typer. Derfor maa et saadant Samfund analyseres biologisk forinden man bygger en Arvelighedsstatistik op — hvis da denne Statistik skal udsige noget som helst sikkert om Arvelighedsforholdene, og ikke blot give Sandsynlighedsregler af ganske ringe Betydning i det enkelte Tilfælde.

Denne Analyse er besværlig, men uomgængelig nødvendig, hvis man vil naa til Klarhed. Princippet for denne Analyse skyldes den berømte franske Gartner-Lærde Louis Vilmorin, som strengt holdt paa, at ethvert Individs Afkom bedømmes for sig. Dette Princip: Vilmorins „individuelle Afkomsbedømmelsesprincip" har været ganske forsømt i Arvelighedslæren, indtil det i de senere Aar er optaget paa ny, særlig af skandinaviske Forskere.

Hvor der i et Samfund er frit eller dog til en vis Grad tilfældigt Valg af Mage — som i de menneskelige Samfund — eller endog Parring rent i Flæng, som hos mangfoldige Dyr og hos Planter med Fremmedbestøvning ved Vindens eller Insekters Hjælp, vil en Analyse som den nævnte være umulig. Og selv for Husdyrs Vedkommende er der store Vanskeligheder at overvinde, hvad jeg ikke skal komme nærmere ind paa.

Men hos saadanne Planter, der har Selvbestøvning, saasom

Ærter, Byg, mange Bønneformer o. fl. a. eller som udvikler deres Frø helt uden nogen som helst Befrugtning, saaledes som Mælkebøtte, Løvefod o. a.[18]) — og hvor dog Variationen, Forskellen mellem Individerne af samme Afstamning, kan være lige saa stor som hos andre Planter og Dyrene — hos saadanne Planter kan man arbejde med, hvad jeg vil kalde rene Linier ɔ: Individer, der nedstammer fra en enkelt Ophavsplante. Her har man ikke at gøre med to forskellige Forældre af forskellig Oprindelse, og her har man ikke et for hvert tidligere Slægtled stigende Antal Forfædre — 4 Bedste-, 8 Olde-, 16 Tipolde-, 32 Tiptipolde-Forældre o. s. v. Hvem kan vide noget om alle disse Forfædres Karakter? Hos rene Linier er der kun Grening nedadtil. Et Samfund ɔ: i denne Sammenhæng en ensartet Bevoksning af absolutte Selvbestøvere bestaar da af lutter „rene Linier“, der vel er blandede, men ikke krydses med hverandre. Og det forekommer mig, at rene Liniers Forhold maa være det egentlige Grundlag for Arvelighedslæren, selv om man i de fleste Samfund — fremfor alt Menneskenes — overhovedet ikke kan faa med rene Linier at gøre.

Jeg har nu i en Række Aar arbejdet med rene Linier, af Bønner, af Byg og af Ærter. Og med forskellige Racer inden for disse Kulturplanter. De Karakterer, hvis Arvelighed jeg med trofaste Medarbejderes Støtte har søgt at studere, er ret forskellige, men alle var Ting, der lader sig udtrykke i Tal: Størrelse, Formforhold, Variationsevne, kemisk Sammensætning, Sterilitetsforhold (Fejlslagninger i Byg-Aks) o. a. lign. — alt sammen Egenskaber, der ganske falder i Traad med Galtons Undersøgelses-Objekter. Og Resultatet af alle disse Undersøgelser kan i Korthed præciseres saaledes:

Inden for de rene Linier er Variabiliteten ikke stort mindre end i de paagældende Racer eller Bevoksninger (Samfund) som Helhed. Men udvælger man Individer, der afviger fra „Liniens“ gennemsnitlige, typiske Beskaffenhed, saa giver disse Individer et Afkom, der gennemsnitlig set slaar helt ind til Liniens Type. Med andre Ord, de individuelle Variationer er ikke arvelige. Saaledes siger i hvert Tilfælde alt mit Materiale!

Det er jo den skarpeste Modsigelse mod, hvad Galton og Pearson har hævdet, og altsaa ogsaa mod Darwinismens Opfattelse, at en successiv Forskydning af en Races Type kan ske ved et gennemført Udvalg.

„Og synes stundom Svar mod Svar at glamme, se til om og

de svare paa det samme", sang Richardt ved Universitetets Firehundredaars-Fest. Nu viser det sig, at mit Materiale kan ordnes saaledes, at det ganske bekræfter Galtons Lov, ja for visse Karakterers Vedkommende, som Galton og jeg begge har studeret (Frø-Vægtens Arvelighed hos Selvbestøvere) er mine Tal smukkere til Illustration af Galtons Love, end hans egne Tal. Hvis man nemlig slaar mine „rene Linier" sammen, saa at jeg — ganske som Galton har gjort — arbejder med Samfundet under Et ɔ: med hele den Bevoksning, som overhovedet stod til Raadighed i de givne Tilfælde, opnaas dette Resultat. Galtons Lov gælder altsaa ogsaa for mine Samfund. Her glammer intet Svar mod Svar!

Samfundet (hos Selvbestøvere) bestaar af rene Linier, der hver har deres Type, dog saaledes at forstaa, at mange Linier kan være ganske ens. Til Eksempel: Hos den velbekendte brune krybende Prinsessebønne findes der „Linier", hvis Frø er smalle, andre hvis Frø er brede, atter andre med middel Bredde, ɔ: en Bredde, der svarer til hele det paagældende Bønnesamfunds gennemsnitlige Frø-Bredde. Vi kan for Nemheds Skyld kalde disse Linier henholdsvis smalle, middel og brede Linjer. Det maa derved erindres, at der i alle Tilfældene er en stor Variabilitet til Stede, saaledes at f. Eks. Frø-Individerne af „smalle" Linier varierer fra meget smalt til over middel bredt, og Individerne fra „brede" Linjer variere fra under middel til meget bredt, medens „middel" Linierne varierer fra ret smalt til ret bredt. Det forstaas nu let, at naar man i Samfundet uden videre udvælger f. Eks. smalle Frø, saa kan disse være af højst forskellig Afstamning. Nogle hører selvfølgelig til smalle Linier, en ikke ringe Del hører dog til middel Linjer, saa meget mere, som der altid i et Samfund er flest Linier af middel Beskaffenhed, og endelig kan enkelte smalle Frø godt høre til endog ret brede Linier — nemlig være stærkt fra Liniens Type afvigende Individer! Mit Materiale viser Eksempler paa alt dette [19]).

Men dermed er Resultatet givet. Afkommet af en saadan Blanding af personlig ens beskafne Frø vil — hvad arvelig Indflydelse angaar — være bestemt ved Karakteren af de Linier, hvortil Individerne hørte. De personlig ens beskafne Frø var i Virkeligheden slet ikke ens prægede, de hørte til højst forskellig Type [20]), og da Middel-Liniernes store Antal gør sig gældende, vil Afkommet af alle disse Frø som Helhed set nærme

sig det for Samfundet gennemsnitlige: d. v. s. vi faar Galtons Lov forklaret paa den naturligste Maade.

Galtons Lov er altsaa et Udtryk for, at man ved Udvalg af afvigende Individer i et Samfund faar en ufuldstændig Sortering af de rene Linier. Og man forstaar let, at for hvert nyt Slægtled maa Sorteringen ved Udvalget skride frem. Derpaa beror Udvalgets successive Virkning. I Virkeligheden vil man altsaa ved dette Udvalg blot mere eller mindre ufuldkomment isolere allerede tilstedeværende Typer. Derved forstaar man ogsaa de Vries' Angivelse, der støtter sig til en indgaaende Kritik af Praktikernes Erfaringer, at for en enkelt Egenskabs Vedkommende vil et Udvalg gennem faa Slægtled føre til Grænsen af det Opnaaelige — nemlig til en praktisk talt fuldkommen Isolering af ens beskafne Linier.

Men hvorfra kommer disse Liniers Forskellighed, alle disse Typer inden for et Samfund, en Bevoksning af ren Race? At de er der, er sikkert, det viser sig ikke blot ved mine Undersøgelser, men i det hele ved al finere botanisk Forskning. Saaledes har Prof. Hj. Nilsson i Svalöf fundet talrige mere eller mindre let karakteriserbare Typer inden for de forskelligste Landbrugsplanters Racer, og i Raunkiærs nys offentliggjorte smukke Undersøgelser over Mælkebøttens Naturhistorie [21]) har han paavist, hvad han kalder særlige Ætter indenfor de snævert begrænsede Arter, han studerer. Disse Ætter svarer paa en Maade til mine „rene Linier" — der er dog bl. a. den Forskel, at mine „Liniers" Karakter er bestemt ved eksakt Maaling af deres i Tal udtrykbare Egenskaber; den indbyrdes Forskel mellem Raunkiærs Ætter lader sig maaske endnu ikke saaledes præcisere — men er derfor ikke mindre væsentlig og virkelig, ja den umiddelbare Iagttager vil lettere kende disse Ætter fra hverandre end mine „Linier".

Jeg ser foreløbig ingen anden Udvej end her at antage Mutationer, altsaa stødvis Dannelse af nye Typer, som Aarsag til de rene Liniers Forskelligheder. Det er ingen „Forklaring" — lige saa lidt som Antagelsen af de større Mutationer, der fremkalder nye Artstyper, giver nogen Forklaring. Men de jævne, kontinuerlige Overgange, som Darwinismen har holdt saa meget af at tumle med, har da næppe den Betydning, man har tillagt dem. Naturen gør Spring, smaa eller store, men Spring alligevel. De nye Typer opstaar altsaa ved, hvad man kan kalde diskonti-

nuerlig Variation. Jeg haaber ogsaa ved egne Undersøgelser senere at kunne belyse denne Sag meget nøjere.

Saaledes stiller Sagen sig altsaa i Samfund af rene Linier. Her passer den successive Selektions Teori aabenbart slet ikke. Den vigtige Støtte, som laa i Galtons Arvelighedslove, falder ganske bort, hvis ellers mine Undersøgelsers Resultater er rigtige og hvis de gælder mere end de specielle Tilfælde. Og dette tror jeg forvist. Jeg har allerede fundet talrige Angivelser, i Litteraturen, der lettest forstaas ud fra mit Standpunkt,. og imødeser med Fortrøsning Udfaldet af den Diskussion, der ventelig vil rejse sig om mit Arbejde.

Og nu i Samfund, hvor der ikke findes rene Linier — hvor Linierne uafladeligt krydses ved Parringen? Ja, vil de rene Linjers Lov, d. v. s. det fuldstændige Tilbageslags Lov, ikke her ogsaa gælde, forenet med de Love, som gælde for Bastard-Dannelsen? Jeg vil ikke forsøge at følge Tanken videre her; det bliver ikke min Opgave; men jeg gentager, at de rene Liniers Forhold er Grundlaget for alle Studier af disse Spørgsmaal. Her gælder Goethes bekendte Ord: „Dich im Unendlichen zu finden, musst unterscheiden und dann verbinden“. Jeg tør her ikke vove mig stort længere frem end til „Unterscheiden“ — til mine rene Linier.

Hvad endelig Bastard-Teorien angaar, da vil man finde Sagen meget indgaaende behandlet i de Vries' store Værk (Note 11). Bastardernes Egenskaber og deres ofte meget store Variabilitet er for Tiden Genstand for Studium fra mange Sider, og visse almene Love er i Færd med at krystallisere sig ud af den næsten kaotiske Fylde af Enkelt-Erfaringer. Det vilde føre altfor vidt at gaa ind paa disse Forhold. Det er nok at fremhæve, at der uden al Tvivl, i det mindste hos Planter, ved Krydsning mellem forskellige nærstaaende, men dog vel adskilte Arter, kan opstaa nye Former, lige saa frøægte, som de rene Arter. Hvor ofte det sker eller er sket i Naturen, er et Spørgsmaal, til hvis Løsning jeg ikke er i Stand til at bidrage. Men nødvendig for nye Typers Fremkomst er Bastard-Dannelse ikke. Forskellige nærstaaende Typer maa jo være til Stede, forinden der overhovedet kan være Tale om Bastarder!

Af de fire Hoved-Teorier for Udviklingslæren, er der da to, som set fra Arvelighedslærens Standpunkt synes at fortjene størst Tiltro.

Først og fremmest Mutationslæren, til hvilken Bastard-Teorien, nærmere beset, staar i et saa nært Forhold, at de kan forenes

til ét, Læren om stødvis Forandring af Typerne. Stødene kan være ganske smaa, og for saa vidt nærme sig Kontinuitet.

Og dernæst Omprægningslæren, som i de senere Aar mere og mere vinder Tilhængere, men hvis virkelige Betydning dog maa prøves nærmere.

Ganske anderledes med Læren om de tilfældige individuelle Smaa-Afvigelsers Betydning i Kampen for Tilværelsen og den formentlig successive Udformning af nye Typer gennem naturligt Udvalg af de bedst egnede Individer. Denne Lære, der vist har været den værste Torn i Øjet paa Udviklingstankens Fjender, navnlig fordi den vil forklare al Hensigtsmæssighed hos Organismerne[22]) ved Hjælp af tilfældig Variation og naturligt Udvalg, mister mere og mere Terræn, dels ved Mutationslærens Opgang, dels ved den direkte eksperimentelle Kritik af dens positive Grundlag, Antagelsen af de almindelige individuelle Variationers Arvelighed — et Grundlag, der, som nærmere motiveret, næppe eksisterer.

Det sidste Ord om alle disse Spørgsmaal er langtfra endnu sagt. I det foregaaende er væsentlig kun en enkelt Side af det store Udviklingsproblem berørt, nemlig Udviklingslærens Forhold til Arvelighedslæren. Men dette Forhold er et særlig vigtigt Moment, og der hersker endnu saa megen Uenighed og Uklarhed paa dette Punkt, at et Forsøg som det her foreliggende, paa at give en med nogle Litteratur-Angivelser forsynet Oversigt over Sagen, forhaabentlig ikke vil føles som overflødigt. Under alle Omstændigheder vil de to her sammenstillede Forsknings-Omraader, paa den ene Side Spørgsmaalet om Organisme-Verdenens Udviklingshistorie gennem Tiderne, og paa den anden Side det fordybede eksakte Studium af Forholdene mellem Ophavets og Afkommets Karakter — Arvelighedsspørgsmaalet — i lange Tider kunne lægge Beslag paa Biologernes største Interesse.

W. Johannsen

NOTER

[1]) Høffding: Den nyere Filosofis Historie, Bd. II, 1895, S. 399 ff.

[2]) Paa Dansk bruger vi Ordet Udvikling baade til at betegne Individets Udvikling, Englændernes Development, og hele Organisme-Verdenens Udvikling gennem Tiderne — Englændernes Evolution.

[3]) En overmaade velskreven Redegørelse for Udviklingstankens Historie giver Osborn i sin Bog „From the Greeks to Darwin. New York 1894.

[4]) Det er i de senere Aar fra forskellig Side gjort gældende, at dette slet ikke passer paa Forholdene i det menneskelige Samfund i civiliserede Lande.

Jeg skal ikke berøre dette Emne, men henviser til Karl Pearsons meget interessante Afhandling „Socialism and natural selection" i Forthnightly Rewiew Juli 1894.

[5]) G. Brandes om Ludvig Büchner i „Politiken" f. 16. Maj 1899. Denne interessante Artikel er ikke optagen i Samlede Skrifter.

[6]) En kort, meget populær, livlig skreven, illustreret Fremstilling af Nedstamningslærens Hovedpunkter og vigtigste Teorier i Nutiden giver Hesse: Abstamnungslehre und Darwinismus. Leipzig 1902. Den 123 Sider store Bog er ganske billig.

[7]) Fleischmann: Die Descendenztheorie. Leipzig 1901.

[8]) Som Eksempler paa saadanne „smaa" Arter kan nævnes de mange forskellige Brombær-Former, der af Linné betragtedes som en eneste Art (Rubus fruticosus), ligesaa Høgeurt-Former, og f. Eks. visse Sommerfugle-Arters Underarter o. s. fr. Snart sagt enhver af de gamle Naturforskeres Arter bestaar af forskellige — faa eller mange „smaa" Arter.

[9]) Dette Navn har denne Lære faaet fordi den i saa meget stemmer med Lamarcks Opfattelser, og bringer Lamarcks altfor uretfærdigt behandlede Minde til Ære igen. Særlig blandt Botanikere har denne Lære Tilhængere. En kort Redegørelse for Omprægningslæren giver Wettstein: Der Neo-Lamarckismus und seine Beziehung zum Darwinismus. Jena 1903 (Pjece paa 30 Sider).

[10]) I mit lille Skrift, „Arvelighed og Variabilitet" (Studentersamfundets Smaaskrifter), 1896, har jeg søgt at belyse herhen hørende Spørgsmaal.

[11]) H. de Vries: Die Mutationstheorie. 2 Bd. Leipzig 1900—1903.

[12]) De Vries: Die Mutationen und die Mutationsperioden etc. Leipzig 1901 (64 Sider).

[13]) Koken: Palæontologie und Descendenzlehre. Jena 1902. (33 Sider). Palæontologerne bruger „Mutation" paa en noget anden Maade end de Vries.

[14]) En Repræsentant for denne Opfattelse er bl. a. Professor Ziegler i Jena, hvis Foredrag i Hamburg 1901 „Ueber den derzeitigen Stand der Descendenzlehre in der Zoologie" ogsaa foreligger trykt som særlig Pjece (Jena 1902, 54 Sider).

[15]) Høffding: „Filosofiske Problemer". Universitetsprogram. November 1902, S. 39.

[16]) Galton: Natural inheritance, 1889, danner i saa Henseende Skel i Arvelighedslærens Historie, thi først efter dette Værks Fremkomst trængte Maalingsteknik og Teori ind i den her interesserende Del af Biologien.

[17]) Pearson: Grammar of Science. 2. edit., London 1900, S. 479.

[18]) Man har længe kendt Eksempler paa det Forhold, at Æg kan udvikle sig uden nogen Befrugtning. Saaledes f. Eks. i visse Slægtled hos Bladlus, og det er velbekendt, at Bidronningens Æg, der ikke befrugtes, udvikler sig til Droner. Hos de højere Planter har man først i nyere Tid paavist Eksempler paa en saadan ægte „Jomfrufødsel" (Parthenogenese). Ventelig vil efterhaanden flere Tilfælde blive opdagede.

[19]) Nærmere Redegørelse for mine Undersøgelser findes i Afhandlingen: „Om Arvelighed i Samfund og i rene Linier" (Oversigt over d. kgl. d. Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1903, 3. Hæfte, S. 235).

[20]) Saaledes vil det kunne være overalt, to m. H. til en given Karakter ens beskafne Individer kan have højst ulige Værdi som Ophav, f. Eks. som Avlsdyr.

[21]) C. Raunkiær: Kimdannelse uden Befrugtning hos Mælkebøtte (Botanisk Tidsskrift 25. Bd., 2. Hæfte 1903.

[22]) Om den saa meget omdebatterede, men ganske ubestridelige Hensigtsmæssighed i Organismernes hele Færd ønsker jeg ikke her at udtale mig nærmere. Kun dette, at Hensigtsmæssigheden, der — dog kun til en vis Grad! — findes i enhver Organismes Virksomhed, aabenbart er given i selve Organismernes Karakter af Systemer i dynamisk Ligevægt (jfr. den korte og klare Redegørelse for det saakaldte Le Chatellier'ske Princip i S. M. Jørgensens lille fortræffelige Bog „Kemiens Grundbegreber", 1902, S. 167). I saa Henseende er der vel næppe nogen egentlig Væsensforskel, om end meget store Gradsforskelle, mellem Organismer og andre kemisk-fysiske Systemer (om den allerførste Oprindelse er her jo ikke Tale). Den videnskabelige Biologi tænker hverken paa at opstille eller forklare noget ejendommeligt Hensigtsmæssighedsprincip, men søger at studere de særlige Ligevægts-Forhold, der ere realiserede i Organismen og som betinger eller dog medvirker ved de iøjnefaldende Reguleringer og Tilpasninger til Livskaarene, der uafladelig træder os i Møde i den levende Natur.

PROFETEN JONA

BIBELKUNDSKABEN er vistnok i vore Dage ikke særlig stor, allermindst Kendskabet til det gamle Testamentes Skrifter, og man tager næppe altfor meget fejl, naar man paastaar, at det ringe Kendskab, man har til det gamle Testamentes Personligheder, for en stor Del beror paa, at de er bleven gjort til Genstand for Parodiens Skæmt. Men bag ved disse Løjer med „Gubben Noack“, „Jonas i Hvalfiskens Bug“ osv. ligger der en temmelig stor Del historisk Raahed. De hviler, disse Løjer, paa et ganske bornert Syn paa Fortiden, de forudsætter, at man kun kan udtrykke sine Ideer paa samme Maade, som vi gør det i vore Dage, og det beror paa, at man er ubekendt med den simple Kendsgerning, at hver Tid har sin ejendommelige Maade at udtrykke sine Tanker paa.

Men paa den anden Side maa det indrømmes, at dette snævre Dannelseshovmod til en vis Grad undskyldes ved Ortodoksiens Forsøg paa at hindre det moderne Menneske i at se med sine egne Øjne. Ortodoksien har søgt at undertrykke den historiske Opfattelse, og Følgen deraf er blevet det modsatte af, hvad den har villet. Konservatismen har ikke reddet de bibelske Bøgers Autoritet, men nedbrudt den og kastet et ufordelagtigt Skær af Latterlighed over Foreteelser, som i Virkeligheden er storslaaede og mægtige, og som, ret tolkede, endnu i Dag vækker vor Medfølelse.

Til denne Gruppe af Foreteelser hører ogsaa den Bog i Biblen, som gaar under Profeten Jonas Navn, og min Hensigt med de

følgende Linier er, dels at fremstille dens Øjemed, dels at forklare, hvorfor Arbejdet netop fik den i vore Øjne besynderlige Form, i hvilken det nu foreligger. Da jeg ikke tør forudsætte, at enhver Læser erindrer sig alle Momenter i denne, for øvrigt meget korte Beretning, begynder jeg med et Referat af Indholdet.

Profeten Jona ben Amittai faar af Jahve Befaling til at begive sig til Ninive, og der prædike Omvendelse. Men han vilde ikke, og rejste i Stedet for ned til Havnestaden Jaffa, hvor han gik om Bord i et Fartøj, som afgik til den fønikiske Koloni Tarsis i Spanien. Paa Vejen opstod der imidlertid en heftig Storm, og Sømændene besluttede da at kaste Lod for at se, for hvis Skyld denne Ulykke var kommen over dem. Og Loddet traf Jona. De kastede ham da over Bord, og Stormen lagde sig. Men Jahve sendte en stor Fisk, som slugte Jona, og i Fiskens Bug opholdt han sig i tre Dage og tre Nætter, efter hvilken Tid Fisken kastede Jona op paa Land. Derpaa bød Jahve ham paa ny at gaa til Ninive og prædike, og nu adlød Jona, samt forkyndte Ninivitterne, at deres Stad inden 40 Dage skulde blive omstyrtet. Jona havde ikke ventet nogen Frugt af sin Prædiken, men mod hans Formodning grebes Ninivitterne af hans Ord og gjorde allerede samme Dag Bod og Bedring. Men da Gud saa' dette, angrede han sin Beslutning og straffede dem ikke, som han dog havde sagt. Da blev Jona vred og sagde: „Ak Herre, var det ikke det, jeg sagde, da jeg endnu var i mit Land. Det var jo derfor, jeg i Forvejen vilde fly til Tarsis. Jeg vidste jo, at du er en naadig og barmhjertig Gud, langmodig og stor i Mildhed og saadan, at du fortryder det onde. Saa tag nu mit Liv, Herre, thi det er mig bedre at dø end at leve.“ Og dermed gik han forbitret ud af Staden og lavede sig en Hytte udenfor. Men Gud Herren lod en Ricinusbusk skyde op af Jorden for at give hans Hoved Skygge, og dette glædede Jona højlig. Dagen efter visnede Ricinusbusken, og da Solen begyndte at brænde, grebes Jona igen af Raseri og ønskede sig Døden. Men Herren sagde: „Du ynkes over Ricinusbusken, som du ikke har haft nogen Ulejlighed med og ikke har opelsket, som kom paa én Nat og gik bort paa én Nat, og jeg skulde ikke ynkes over Ninive, den store Stad, hvori der findes over 120,000 Mennesker, som ikke forstaar at skelne mellem højre og venstre (d. v. s. utilregnelige Børn) og dertil Dyr i Massevis.“

Med dette Spørgsmaal slutter Arbejdet. Som det synes er det blevet bevaret i en temmelig god Stand, og det er kun lykkedes Kritikken at paavise ét større indskudt Stykke.

Medens Jona ligger i Fiskens Bug, opsender han en Bøn til Jahve, og denne Bøn optager næsten hele det andet Kapitel, altsaa Fjerdedelen af Bogen. Men Bønnen har næppe oprindelig staaet her, thi den passer slet ikke ind i Situationen. Den er nemlig slet ikke nogen Bøn om Hjælp, men en Taksigelse, og der er vel derfor al Sandsynlighed for, at denne Salme paa en senere Tid er sat ind til Erstatning for noget, som man af en eller anden Grund syntes det hensigtsmæssigt at udelade.

For den ældre Bibelforskning var Jonas Bog ikke vanskelig at datere. Ninive ødelagdes ca. 600 Aar f. Kr., og Bogen maatte saaledes være skreven før denne Tid. Men Helten, Profeten Jona ben Amittaì er tydeligt nok den Profet Jona ben Amittai, som omtales i 2. Kongernes Bog XIV, 25 som levende under Jerobeam den 2. Regering, d. v. s. mellem Aar 783 og 743. Spørgsmaalet synes derfor temmelig let. Men undersøger man Sagen nærmere, viser disse Slutninger sig forhastede.

De øvrige Profeter taler i eget Navn, Jona derimod omtales stedse i tredje Person, og dette tyder dog paa, at han ikke ansaas som Forfatteren. Endvidere har Bogen slet ikke den sædvanlige Form, er ikke en Profeti af Jona, men en Fortælling om ham, og nogen Grund til at antage, at denne Legende er en af Jona skreven Selvbiografi, foreligger ikke. Bogen maa endvidere rimeligst være forfattet efter Ninives Fald, thi Staden betragtes som hørende til Fortiden, „men Ninive," hedder det, „var en stor Stad for Gud". Forfatterens Angivelse af Stadens Størrelse kan næppe heller være rigtig. Efter hans Paastand var den tre Dagsrejser lang, og dette synes unægtelig vel meget. Man er derfor mere tilbøjelig til at tro Herodot, som giver den en Udstrækning af kun én Dagsrejse. Ligeledes maa man have Ret til at betvivle, at en Stad af denne Folkemængde omvendte sig efter én Prædiken af én Mand, især da denne næppe kunde være Sproget helt mægtig. Alle de bestemte Angivelser, som uvilkaarlig indsniger sig i en samtidig Beretning, savnes her; man faar ikke at vide, paa hvilket Land Jona kastedes op, ikke hvad Kongen i Ninive hed o. l. Det almindelige Kulturbillede, som Forfatteren giver os, er heller ikke den ældre Tids. Jerobeams Samtid kastede kun undtagelsesvis sine Blikke ud over Palæstinas Grænser; her derimod spænder Scenen

over Spanien, Middelhavet, Palæstina og Assyrien, og denne Verdenskommunikation tyder snarest hen paa den græske Tid.

Alle disse Grunde tilsammen tvinger os til den Antagelse, at vi her har en historisk Roman eller Novelle — for at benytte vor Tids Sprogbrug — som slet ikke gør Fordring paa at være nogen samtidig Skildring, men som til Helt har valgt en i Kongernes Bog omtalt Profet, og som har iført sig Novellens Form, for at Forfatteren i den kunde faa Lejlighed til at fremsætte et religiøst Program.

Dateringen maa derfor foretages paa et helt andet Grundlag. Først har vi da en sproglig Grund. Sproget er nemlig temmelig stærkt paavirket af det aramæiske, og dette tyder paa en Tid efter Eksilets Slutning. Desværre kender vi ikke i Detaillerne Sprogkampen mellem det hebraiske og aramæiske. Men allerede under Eksilet, under Judas daværende Svaghedstilstand, var Syrernes Sprog begyndt at blive Folkesprog ogsaa i Juda.

Den stærke nationale Reaktion under Esra i det 5. Aarhundrede hemmede vel for en Tid dets Fremtrængen, og som Litteratursprog hævdede det hebraiske vedvarende sin Plads. Paa Kristi Fødselstid var det aramæiske dog det almindelige Samtalesprog i Palæstina, og allerede i Daniels Bog, som blev skreven 164 f. Kr., var det ogsaa trængt ind i Litteraturen; en Del af denne er nemlig paa aramæisk. Af sproglige Grunde nødes man derfor til at forlægge Arbejdet til et eller andet Tidspunkt mellem 400 og 200 f. Kr. At Gud kaldes Jahve Elohim viser ogsaa hen til denne Tid, thi først med den saakaldte Præstekodeks fra Midten af det 5. Aarhundrede synes denne Benævnelse at være kommet op. Desuden er der en Mængde andre Grunde, som peger i samme Retning, f. Eks. Arbejdets Optagelse i Profetkanonen, men da Drøftelsen af dem vilde blive for vidtløftig, forbigaar jeg dem her.

Den bedste Tidsbestemmelse har vi dog i Arbejdets Tendens og Form, og for at forstaa dem er det nødvendigt at gøre en længere Afstikker. Vi vender os da bort fra Palæstina til et helt andet Land — til Grækenland.

For den ældre Tids Hellener stod Forskellen mellem Græker og Barbar som meget skarp, og det skønt Grækerne var kommen i Berøring med saa højtstaaende Kulturfolk som Ægypter og Perser. Selv saa klartseende Aander som Plato og Aristoteles kunde ikke frigøre sig for disse nationale Fordomme, og det var først de politiske Forhold efter Alexanders Død, som gav Grækerne et friere

Blik paa Barbarverdenen. For det første knustes den græske Frihed, Grækerne ophørte at eksistere som selvstændig Nation, og allerede dette nedstemte deres høje Forestillinger om det græske Statslivs Fortræffelighed. For det andet blev Jorden meget større for dem. Hele den da civiliserede Verden blev paa en vis Maade hellenisk, alle de aleksandrinske Diadokriger havde en mer eller mindre græsk Fernis, i dem blev Grækerne saa at sige denationaliserede og Barbarerne helleniserede, Modsætningen mellem dem blev stedse svagere, og i det mindste paa Kulturens Omraade kunde man med fuld Ret tale om et græsk Verdensrige.

I Filosofien faar denne nye Synsmaade sine Repræsentanter i de stoiske Filosofer. Allerede deres Herkomst gjorde dem egnede hertil, thi i deres Aarer var som oftest Barbarens Blod blandet med Hellenerens. Zenon stammede fra Cypern, Khrysippos fra Tarsos, Herillos fra Karthago, den yngre Zenon fra Sidon, Diogenes fra Syrien, osv. Og nu forkyndes for første Gang Kosmopolitismens Evangelium. Som Børn af deres Tid manglede Stoikerne de ældre græske Tænkeres Interesse for den aktuelle Politik, og de senere Stoikere erklærede rent ud, at en Tænker overhovedet ikke maatte sysselsætte sig med Statslivets Anliggender. Den store Forskel laa ikke for dem i Græker eller Barbar, men i Vis eller Daare, og Khrysippos' Samfundsideal var en Stat, som ikke stod i Modsætning til andre Stater, en Stat, som ikke kendte nogen territoriale Grænser og som saaledes omfattede hele Menneskeheden. For den — siger en af denne Skoles Tilhængere — som føler sig som Verdensborger, for ham er hver enkelt Stat en altfor ubetydelig Virkekreds, og han ofrer langt hellere sine Kræfter for Menneskehedens Vel.

De nationale Fordomme var saaledes vegne for Diadoktidens Universalisme og Humanitetsreligion, og det varede ikke længe før man begyndte at slaa over i en Synsmaade, der var lige modsat den foregaaende. Den fordum saa haanede Barbar forvandledes næsten til en Idealfigur, til Typen for sædelig Renhed og Dyd. Metamorfosen kan synes ejendommelig, men den er let forklarlig. I alle overciviliserede Kulturperioder findes en elegisk Længsel efter Natur og Uskyld, og en saadan gaar ogsaa gennem den hellenistiske Tid, — vi behøver blot at huske, at det var denne Tid, som skabte Idyldigtningen, Theokrits og andres Skildringer af dette enkle naive Hyrdeliv, som kun havde den Fejl, at det dengang lige saa lidt som før eller senere eksisterede i Virkeligheden.

Man var træt af Kulturen, dengang, ligesom paa Rousseaus Tid, tilskrev man denne Civilisation alle Menneslægtens Ulykker, og ligesom Rousseaus Lærling Chateaubriand haabede at finde Lykken eller i det mindste Glemselen mellem Amerikas Rødhuder, saaledes haabede ogsaa Antikkens Mennesker at finde blandt Barbarerne denne Lykke, som ikke syntes at ville spire i Civilisationens Mark. Skildringerne af Barbarernes Liv og Sæder laves derfor om til utopiske Tendensskrifter, og ikke engang en saa ædruelig Historieskriver som Tacitus forsmaaede at fremsætte sine Ideer i denne Form. Hans Germania er jo i mange Punkter et tendentiøst Skønmaleri at sammenstille med Laboulayes Paris en Amerique.

Den Form, Diadoktiden helst valgte for sine utopiske Drømmerier, var den fantastiske Rejseroman, og denne havde gamle Aner i Grækenland.

Grækerne var jo fra Begyndelsen af et Søfolk, der boede omkring det ægæiske Hav, paa dets Øer og dets Kyster, og dets ældste Poesi var Skippersagaen. Allerede i Odysseen møder vi denne i fuld færdig Form i Fortællingerne om Symplegaderne, Scylla og Kharybdis, Kalypso, Polyfem m. m., og i Sagnet om Argonauternes Tog gør vi allerede Bekendtskab med Pygmæer, Storhoveder, Halvhunde og deslige fantastiske Væsner, og denne Kærlighed til det vidunderlige øgedes lidt efter lidt ved politiske Tildragelser, først gennem den græske Civilisation og senere gennem Aleksanders Sejrstog til det fjerne Østen. En Følge af disse nye geografiske Opdagelser blev vel den videnskabelige Geografi, men den gamle fantastiske Skippersaga døde derfor ikke ud. Den sneg sig ind i de videnskabelige Skildringer af den Tids eksotiske Lande, og den fandt en for de dannede mere passende Form i den etnografiske Roman.

Det var denne Rejseroman, som den aleksandrinske Tids Filosofer nu optoge, for under dens beskyttende Forklædning at fremføre sine Meninger om Statslivet, Moralen og Religionen. Allerede Plato havde gjort Begyndelsen gennem den Skildring han havde givet af Atlantis, denne vidunderlige, i det fjerne Vesterhav beliggende Idealstat, som senere saa stærkt sysselsatte det 17. Aarhundredes svenske Oldforskere. Forsøget efterfulgtes af flere, af Historikeren Theopompos og Filosofen Hekotaios fra Abdera, som senere skildrede de barbariske Hyperboreer. Tendensen er her tydelig: I Modsætning til Grækerne var disse Barbarer Mønstre paa Fromhed og Undergivenhed under Guderne. Forfatteren,

der selv hørte til den skeptiske Skole, havde mistet Troen paa Forstandens Evne til at løse Tilværelsens Gaader, og han havde derfor den blaserede Tænkers Forkærlighed for den enkle, naive ureflekterede Tro — hos andre. Endnu mere bekendt er Euhemeros fantastiske Rejsebeskrivelse, i hvilken han fremsatte sin Teori om de menneskelige Religioners Oprindelse — en Teori, som er gaaet igen langt ind i det 19. Aarhundrede — og til samme Klasse af Arbejder hører ogsaa Jambulos' Rejseroman. Paa en Købmandsrejse, fortæller han, var han bleven taget til Fange, først af Røvere, siden af Ætioper, som satte ham om Bord paa et godt provianteret Fartøj, som de derpaa drev ud i Oceanet; de havde nemlig den „Vane" hvert sekshundrede Aar at give Havet et saadant Forsoningsoffer. I fire Maaneder sejlede Jambulos lige ud og naaede til sidst frem til de lyksalige Øer, som han derefter beskriver. Menneskene dér var fire Alen høje og havde to Tunger i Munden, hvorved de havde erhvervet sig en stor Færdighed i at tale alle Tungemaal. Denne lykkelige Udstyrelse satte ogsaa Indbyggerne af disse Øer i Stand til at føre to aldeles forskellige Samtaler med forskellige Personer. De ramtes aldrig af Sygdom og opnaaede en Alder af 150 Aar. Kvinder og Børn var fælles, der raadede overhovedet her en fuldkommen Kommunisme. Efter at have opholdt sig der i 7 Aar, jages han derfra, kastes atter ud paa Havet og drives af Vinden, efter fire Maaneders Rejse, til Indien.

Hele denne Litteratur vilde imidlertid være os forholdsvis ukendt, da den med Undtagelse af nogle faa Uddrag, Referater og Fragmenter er gaaet tabt, — dersom ikke den kvikke Lukian havde moret sig med at parodiere hele denne Litteraturart. „Sandfærdige Historier" kalder han den lystige Skæmtedigtning, i hvilken han disker op med den ene vældige Løgn efter den anden, og med den troværdigste Mine af Verden fortæller om Rejser til Maanen, til de saliges Øer osv. Arbejdet er en fuldstændig Grube af slige Münchausiader, og en Grube som ogsaa flittigt er udnyttet af alle den moderne Tids Forfattere af fantastiske Rejseromaner, af Rabelais, Cyrano de Bergerac, Swift, Holberg og andre. Men Lukians Øjemed var ikke at skrive en Bog „blot til Lyst", men Meningen var med Satirens Vaaben at dræbe hele den utopiske Rejseroman. Hvert Træk i Lukians Bog henviser derfor, ifølge hans egen udtrykkelige Forsikring, til et bestemt Arbejde af en eller anden gammel Poet, Historieskriver eller Filosof. „Jeg kunde godt anføre deres Navne — siger han — dersom I ikke uden Anstren-

gelse selv gættede dem ved Læsning af min Bog." Desværre er dette os nu umuligt, da hans Forbilleder ikke længere eksisterer, men i mange Tilfælde har man dog kunnet konstatere, at Lukian har talt sandt i dette Punkt, og der er vel derfor al Grund til at antage, at — ogsaa i Tilfælde, hvor det ikke kan kontroleres — Episoderne i hans „Sandfærdige Historier" er Hentydninger til dengang almindelig bekendte Arbejder.

Dermed kan vi forlade den græske Litteratur og vende tilbage til vort Udgangspunkt Profeten Jona.

Saaledes som jeg længere ovenfor søgte at vise, blev det Arbejde, som gaar under Profeten Jonas Navn, sandsynligvis skreven omkring Aar 300 f. Kr., og paa denne Tid var allerede den israelitiske og hellenske Kultur kommen i Berøring med hinanden. Næsten overalt i den jødiske Verden fandtes Diasporer eller jødiske Forsamlinger. De i Babylonien vedblev at bestaa ogsaa efter Eksilets Ophør, og fra dem udgik nye til det øvrige Mesopotamien og Medien. I Aleksandria, dengang en græsk Stad, var den jødiske Menighed saa talrig, at den strakte sig over en hel Stadsdel; der fandtes andre store jødiske Kolonier i de syriske Steder, især i Antiochia, og derfra spredte Jøderne sig mod Nord til Efesos og andre Steder i Lilleasien.

Det er ogsaa paa denne Tid, at den græske Kultur begynder at paavirke den isralitiske. Da begynder den saakaldte Visdomslitteratur, og da skrives Prædikeren, hvis Afhængighed af hellensk Synsmaade ikke kan benægtes, selv om man endnu kan diskutere, hvor vidt Forfatteren har været under direkte Indflydelse af den epikuræiske Filosofi eller ikke.

Til denne Gruppe af hellenistisk dannede Forfattere vil jeg ogsaa regne den ubekendte Digter, som vi har at takke for Jonas Bog. Hans Skrift var, som jeg straks skal vise, et Tendensskrift ligesom de utopiske Rejseromaner, om hvilke jeg nylig har fortalt, og han havde ogsaa valgt den græske Form; han havde ligesom Jambulos og de andre iført sine Teorier den fantastiske Rejseromans Forklædning. Efter al Sandsynlighed har en eller anden bestemt græsk Roman foresvævet ham, og fra denne har han laant den ejendommelige Historie om den store Fisk, der sluger Fortællingens Helt.

Dette sidste mener jeg fremgaar deraf, at næsten aldeles samme Beretning genfindes hos Lukian, skønt naturligvis i parodieret Form.

„Da vi — fortæller Helten i Lukians „sandfærdige Historier" — „havde sejlet i det smukkeste Vejr i 2 Dage, saa' vi ved Solopgangen den tredje Dag pludselig en Flok vældige Dyr, deriblandt et, der overgik alle sine Kammerater i Størrelse, og som maalte næsten 15 Stadier i Længden. Det nærmede sig os med aabent Gab, saa at Havet brusede langt foran det, og Skummet stod omkring, og det viste sine lange Tænder, spidse som Pæle og hvide som Elfenben. Vi faldt i hinandens Arme og sagde et sidste Farvel, hvorefter vi ventede paa, hvad der skulde komme, og Hvalfisken var allerede lige ved os, aabnede sit Gab og slugte paa en Gang baade Skib og Besætning; dog knuste den os ikke med sine Tænder, men Skibet gled imellem dem ned i Uhyrets Bug.

I Begyndelsen befandt vi os i fuldstændigt Mørke og kunde ingenting se, men da Uhyret atter aabnede Gabet, saa vi, at vi var i en umaadelig stor og høj Hvælving, som kunde have rummet en By med ti Tusind Indvaanere. Derinde laa Masser af Smaafisk, samt Stykker af andre Dyr, Sejl, Ankere og Menneskeben. Der fandtes ogsaa et Landskab med Bakker, som rimeligvis fremkom af det Mudder, som Uhyret slugte; der voksede ogsaa en Skov og forskellige Slags Træer og Urter, ganske som om de dyrkedes af Mennesker. Landskabet havde en Omkreds af 240 Stadier. Vi saa' ogsaa Flokke af Søfugle, Maager og Isfugle, som havde deres Reder i Træerne.

Længe og stærkt randt vore Taarer. Endelig satte jeg Mod i mine Kammerater, vi stillede Støtter under Skibet, tog Fyrtøjet frem, gjorde Ild, samt tilberedte et Maaltid af hvad der forefandtes . . . . Da vi nu begyndte at vænne os til vort Opholdssted, tog jeg 7 af Kammeraterne med mig og begav mig til Skoven for at gennemforske den. Før vi havde tilbagelagt fem Stadier, stødte jeg paa et Tempel, som efter Indskriften var helliget Poseidon, og lige ved Siden af en Mængde Grave og Gravmæler og nær ved en Kilde med klart Vand, derpaa hørte vi Hundeglam, og saa' langt borte Røg stige op og gættede, at der maatte findes en Menneskebolig."

Lukian fortæller fremdeles, om alle de mærkelige Eventyr, de rejsende oplevede i Fiskens Bug. Men da disse Eventyr ikke har nogen speciel Interesse for denne Undersøgelse, forbigaar jeg dem og bemærker blot, at Rabelais i sin Pantagruel har laant samme Motiv fra Lukian. At ogsaa Jonas Bog har indeholdt noget om Profetens Eventyr inde i Fiskens Bug, holder jeg for sand-

synligt, skønt dette Parti, som jo maatte forekomme den senere Tid fantastisk og urimeligt, senere er udelukket og erstattet med den Salme, som just paa dette Sted og i denne Sammenhæng er bleven føjet ind. Men Slutningen er — i det mindste nu — ikke den samme. Hos Lukian befries de skibbrudne derved, at de sætter Ild paa en stor Skov inde i Uhyrets Bug og ved denne „Inflamation“ bliver Fisken syg og dør, hvorved de til sidst kommer ud af deres Fængsel.

Denne Münchausiade hos Lukian har ligesom hans øvrige til Hensigt at parodiere en eller anden bestemt Rejseskildring, og der maa derfor have været en saadan, som har haft dette Indhold, nemlig for saa vidt vi borttager det parodiske eller Overdrivelserne, som Lukian i satirisk Hensigt har sat til. Hvor meget vi saaledes skal tage bort, véd vi naturligvis ikke, men saa meget maa i hvert Fald Forbilledet have indeholdt, at et Fartøj eller maaske blot en enkelt Person blev opslugt af et eller andet gigantisk Havuhyre, i nogen Tid forblev i dets Bug og til sidst reddedes. D. v. s. Forbilledet maa i hvert Tilfælde have indeholdt just det samme som Jonas Bog.

Men nu kunde man jo tænke sig en anden Løsning af Spørgsmaalet. Lukian skrev sine „sandfærdige Historier“ c. 180 eft. Kr. og Jonas Bog blev skreven rimeligvis engang i Begyndelsen af det 3. Aarhundrede f. Kr. Den Mulighed kan jo derfor altid diskuteres, at det Arbejde, som Lukian har parodieret, netop var Jonas Bog. Men mod denne Antagelse taler flere Ting. For det første vilde vel Jonas Bog i saa Tilfælde været bleven parodieret ogsaa i andre Henseender — man vilde have faaet noget at høre om Profetens Omvendelsesprædiken i Ninive, om Ricinusbusken osv. Men om intet af dette siges et eneste Ord, og Ligheden mellem Jonas Bog og „Sandfærdige Historier“ indskrænker sig ene og alene til den nævnte Episode. Men dette taler afgjort imod, at Lukian skulde have kendt og benyttet det hebraiske Skrift. For det andet synes Lukian kun lidet at have interesseret sig for jødiske Forhold overhovedet; og for det tredje — og dette er det vigtigste — maa vi huske paa, at han skrev for et græsk Publikum, som jo var fuldstændig ukendt med den jødiske Litteratur. Men Forudsætningen for, at hans Parodi kunde slaa an og vække den Munterhed, som Forfatteren tilsigtede, var naturligvis, at Læseren kunde jævnføre Originalen med Parodien, Virkeligheden med den komiske Overdrivelse, og havde nu denne Skæmt været møntet

paa Jonas Bog, vilde en saadan Jævnførelse have været umulig. I sin Fortale siger jo Lukian, at han ikke brød sig om at anføre de parodierede Forfatteres Navne, da enhver Læser, endog uden Vanskelighed, vil kunne gætte sig til dem, og dette taler bestemt imod, at han har gjort Løjer med andre end græske Forfattere.

Men „Sandfærdige Historier" er for øvrigt ikke det eneste græske Bog, i hvilken dette Arbejde har afsat et Spor. En lignende Historie forekommer ogsaa i den fantastiske Aleksanderbiografi, som paa Ptolemæernes Tid blev skreven i Aleksandria. I denne forekommer nemlig et Brev, som Alkseander den store fra Indien skriver til sin Lærer Aristoteles. Han fortæller deri, at man har vist ham hen til en Ø i Havet, paa hvilken der fandtes et stateligt Gravmonument over en fordum afdød Konge. Aleksanders Ven Philo tillader ham imidlertid ikke at stige i Land, men tager selv derhen med nogle Følgesvende for at prøve, om der var sikkert. Men næppe var de komne op paa Øen, førend denne viste sig at være et Jættedyr, og dette Jættedyr dukkede saa ned i Havet, saa at Philo og hans Venner omkom. Og denne Historie i det mindste gik med fuld Sikkerhed over i den jødiske Litteratur. I den babyloniske Talmud fortælles nemlig om Rabba: „Engang saa' vi fra Skibet en Kawra (stor Fisk), paa hvis Ryg der fandtes Jord og voksende Græs. Vi steg ud paa det, bagte og kogte paa dens Ryg. Men da det blev varm, saa vendte den sig om, og havde Skibet ikke været i Nærheden, var vi alle omkomne." Denne Historie er interessant ogsaa derfor, at Slutningen noget minder om Episoden hos Lukian. Der reddedes de skibbrudne ved at tænde Ild paa en Skov inde i Uhyrets Bug, her sker ligeledes Opløsningen derved, at Vidunderet bliver generet af en — rigtignok ikke i dets Bug, men paa dets Ryg — optændt Ild.

Hos flere græske Kirkefædre gentages for øvrigt denne Historie, som udvandrede til Arabien, hvor den møder os i den bekendte Samling: Sindbads Rejser.

Formen for sin Fremstilling har den israelitiske Forfatter saaledes hentet fra den samtidige græske Litteratur, og han havde saa meget mere Anledning dertil, som Idéindholdet af hans Arbejde havde visse ganske stærke Berøringspunkter med den humane Kosmopolitisme, som paa denne Tid forkyndtes af Hellas' stoiske Filosofer. Noget Laan af Ideer forekommer sikkert ikke, thi det Standpunkt, paa hvilket Jona Bogs Forfatter staar, er rent israelitisk. Men den nationale Udvikling i Hellas og i Israel var —

i begge Tilfælde helt selvstændigt — naaet saa vidt, at Fremskridtsmændene i visse Punkter befandt sig paa samme Plan. At den græske Kosmopolitisme under saadanne Forhold i nogle Retninger kunde paavirke den beslægtede isralitiske, er derfor slet ikke udelukket. Den ydre Form, i hvilken Grækerne klædte sin Kosmopolitisme, har den isralitiske Forfatter i hvert Fald efter min Mening laant fra Hellas.

Gennem hele Israels Historie er der altid gaaet tvende ulige Strømninger, og man kan næsten sige, at den israelitiske Kultur betingedes af Brydningen mellem dem: den partikularistiske, religiøst chauvinistiske Strømning og den universalistiske. Den første har sin Forklaring i Israels ældste Historie. I Ørkenen, hvor Folkets Vugge stod, betyder Stammen alt — Ret, Religion, Moral. Beduinen har Pligter, juridiske og moralske, alene mod sin Stamfrænde, og uden for Stammen har han kun Fjender, mod hvilke han efter bedste Evne maa forsvare sig. Og lige over for disse Fjender gælder ikke Stammens Moralbud. Beduinen maa ikke dræbe en Frænde, men det er ikke blot fuldt tilladeligt, men endogsaa rosværdigt at fælde en Fjende i Strid, en Mand uden for Stammen. Og Religionen er alene Stammens. Jahve er slet ikke Verdens Gud, men blot Israels, og hans Had mod Moabiter, Ammoniter og Filistre er næsten stærkere end den enkelte Israelits. Jahves Sejre er næsten identiske med Udryddelseskrige, de fjendtlige Stæder mejes ned paa hans Bud, Kvinder og Børn dræbes og ikke engang Dyrene skaanes. Men mod denne Strømning gaar en anden.

En Dag under Jerobeam II's Regering optraadte der ved den store Helligdom i Bethel en jødisk Hyrde, Amos fra Tekoa, og han forkyndte en ny Lære: at Jahve fremfor alt var en retfærdig Gud, og i den Tanke laa Frøet til hele den følgende Udvikling. Jahve løsgjorde sig dermed fra Israel, deres Interesser blev ikke længer identiske, men over de timelige Fordele, for hvilke Israel kunde kæmpe, stillede Amos' Jahve Rettens evige og uforanderlige Krav, og disse Krav nødede ham ofte til at optræde i direkte Strid med det Folk, som var hans eget, at tugte det, ja endog tilintetgøre det. Derved blev det Jahve muligt at udvikle sig fra en ubetydelig Stamgud til en Verdensgud, thi lige over for denne Gud blegnede Kemos, Dagon, Milkom og de andre Folks Guder bort til væsensløse Skygger, og i Stedet for at lede alene Israels Skæbner griber denne nye Gud fat i Verdensstyrelsens Tøjler og leder

Udviklingen ind i de Baner, som hans højere Interesser kræver. Det er nu paa hans Bud, at Assyriens og Ægyptens Hærskarer ruste sig til at bryde frem over Folkene, det er ham, der skænker Kyros Sejr, og det er paa hans Bud, at Verdner opstaar og gaar under.

Det var fremfor alt i Profeternes Kreds, at denne Bevægelse opstod og udviklede sig, men mod denne brød hele Tiden den gamle partikularistiske Strømning sig, som blot blev tvungen til at optræde under andre og nye Former.

Jahve var vel, ogsaa for dette Parti, blevet en universel Gud, for saa vidt som han ejede Magt over alle Jordens Folk, men denne Magt brugte han til syvende og sidst blot til at fremme sit eget Folks Vel. De andre Folk var vel underkastede hans Vilje, men han elskede dem ikke, de var ikke — som Israel — hans Børn, og strengt taget havde de blot Ret til at eksistere, for at Jahve gennem dem til sidst kunde forherlige sig og Israel. Den sande Israelit skulde ikke have nogen Berøring med disse Hedninger, men han skulde, saa strengt som mulig, gennem sin Kultus, sine Sæder og Skikke afsondre sig fra den uhellige Mængde. Vel kunde han for en Tid spottes og undertrykkes, men desto skønnere skulde Sejrens Dag blive, naar han satte sin Fod paa Hedningernes Nakker, naar al Magten blev flyttet til Zions Borg og Juda blev Herre over alle Jordens Folk.

Egentlig er det i den mosaiske Lovgivning, at denne chauvinistiske og partikularistiske Aand finder et Udtryk, men den har Talsmænd ogsaa blandt Profeterne, og især er der én, som i dette Tilfælde er af Interesse for os, nemlig Joel, idet Jonas Bog maaske kan betragtes som et direkte Stridsskrift, rettet mod de Anskuelser, som forkyndtes af Joel.

Dateringen af Joels Arbejde har været temmelig omtvistet, idet man fordum vilde forlægge det til den sidste Kongetid. Nu derimod er man næsten overalt enig om at regne Joel blandt de allersidste Profeter og henlægge hans Levetid til efter Eksilets Slutning, formodentlig c. 450 eller senere. Israeliterne var i hvert Fald, da Joel skrev sin Profeti, traadt i Berøring med Grækerne, thi Forfatteren bliver især vred over, at Filistrene og Fønikier sælger Israeliter som Slaver til „Javans Børn“ d. v. s. til Grækerne. Nogen Grund til ikke ogsaa at forlægge Joel til den græske Tid, findes ikke.

Joel er en israelitisk Chauvinist af reneste Vand. Naar den

store Opgørelses Time engang skal komme, Jahves Dag, da skal Israels Gud forsamle alle Hedningerne i Josafats Dal og „gaa i Rette med dem om mit Folk og Israel, min Arv, fordi de har spredt dem mellem Hedninger og delt mit Land.“ Snart — udbryder han og vender sig til Judas gamle Arvefjende, Tyrus, Lidon og de filistæiske Stæder, — „snart og i Hast skal jeg lade Gengældelsen komme over Eders Hoveder, I som har taget mit Sølv og Guld og bragt mine bedste Klenodier ind i Eders Templer, og fordi I har solgt Judas og Jerusalems Børn til Jovans Børn, saa de blev ført langt bort fra deres Land. Se, jeg skal atter kalde dem tilbage fra det Sted, hvorhen I solgte dem, og jeg skal lade Gengældelsen komme over Eders Hoveder. Og jeg vil sælge Eders Sønner og Døtre i Judas Børns Haand, og de vil sælge dem til Sabæerne, et fjernt Folk . . . . . Men Ægypten skal blive øde og Edom en øde Ørken, fordi de har øvet Voldsgerninger mod Judas Børn og udgydt uskyldigt Blod i deres Land. Men Juda skal trone evindelig fra Slægt til Slægt. Og jeg skal sone deres Blodskyld, som jeg ikke allerede har sonet. Og Herren skal blive boende paa Zion.“

Det er den ene Strømning, som her har faaet en begejstret Talsmand. Men ogsaa Kosmopolitismen havde sine Forkæmpere i Israel og — i det mindste i nogle Tilfælde — synes denne at have valgt Novellens Form til at fremsætte sine Ideer. En saadan human Tænker har vi i den store Digter, som har forfattet Ruths Bog. Esra havde da nylig udfærdiget sin Lov, i hvilken han med fanatisk Skarphed har søgt at afstænge Israeliterne fra Hedningerne. Særlig var han optraadt med drakonisk Skraphed mod de blandede Ægteskaber, som i Landflygtighedstiden var bleven almindelige blandt Jøderne i Palæstina.

„Da nu“ — fortæller Esra — alt dette var sket, traadte nogle af de øverste frem for mig og sagde: „Folket i Israel samt Præsterne og Levitterne har ikke holdt sig adskilte fra de fremmede Folk, som de burde have gjort paa Grund af de Vederstyggeligheder, der begaas af Kananiterne, Hethiterne, Pheresiterne, Jebusiterne, Ammoniterne, Moabiterne, Ægypterne og Amoriterne. Thi af deres Døtre har de taget Hustruer til sig selv og deres Sønner, og saaledes har den hellige Sæd blandet sig med de fremmede Folk, og Fyrsterne og de øverste har været de første i denne Forsyndelse.“ Da jeg hørte dette, sønderrev jeg min Kjortel og min Kappe og afrev mit Hovedhaar og mit Skæg og blev siddende

i dyb Sorg .... Og hvad skal vi nu sige, o Gud, efter alt dette? Vi har jo forladt dine Bud, som du gav os gennem dine Tjenere, Profeterne, da du sagde: Det Land, som I nu kommer til for at tage det i Besiddelse, er et besmittet Land, ved de fremmede Folks Besmittelse og ved de Vederstyggeligheder, med hvilke de i deres Urenhed har opfyldt det fra den ene Ende til den anden. Saa giv nu ikke Eders Døtre til deres Sønner, og tag ikke deres Døtre til Hustruer for Eders Sønner. Og I skal ikke spørge efter deres Velfærd og Glæder — paa det I skal blive stærke og nyde af Landets Goder og efterlade det i Eders Børns Besiddelse til evig Tid."

Det er mod denne Partikularisme, at Ruths Bog er skreven. I det ydre synes den saa lidt agressiv som mulig. Det er en kort Novelle, næsten en Idyl, og Tendensen ytrer sig aldrig i teoretisk formulerede Sætninger, men kommer kun frem som en Konklusion af selve Fortællingen. Den handler om Moabitkvinden Ruth, altsaa en Datter af det Folk, som Israel dengang hadede af hele sin Sjæl, og denne Moabitkvinde skildres ikke blot som Mønstret for kvindelig Dyd, men hun gøres ogsaa til Stammemoder for Judas største Helte: hendes Søn bliver nemlig Fader til Isai, Davids Fader, — Adressen er tydelig: fra disse blandede Ægteskaber, som Esras Bog saa skarpt fordømte, stammede selve Kong David; kunde man da med Esra sige, at de var en Vederstyggelighed for Jahve?

Ogsaa Jonas Bog har Formen af en Fortælling, og Tendensen ytrer sig her lige saa lidt i noget direkte Angreb paa det modsatte Partis Grundsætninger. Men Meningen er ikke desto mindre fuldstændig klar, og den er aldeles modsat den, som Joel forfægter. Man kan endog sige, at Bogens Tema er laant fra Joel, skønt Polemikken netop knytter sig til dette Tema.

Joel havde talt ikke blot om en Dom over Hedningerne, men ogsaa om en Dom over Israels Folk. „Ja — siger Herren til sine Børn „sønderriver Eders Hjærter, ikke Eders Klæder, og vender Eder til Herren Eders Gud, thi han er naadig og barmhjærtig, langmodig og stor i Miskundhed, og angrer det onde. Hvem véd, maaske vender han om og angrer."

Naar det gjaldt Israels Børn, da angrede Herren saaledes, at han opgav sin Vrede og han ynkedes over sit Folk, paa det at Israel ikke skulde blive en Spot blandt Hedningerne. Det er denne Tanke, som Forfatteren af Jonas' Bog optager, men han giver den

en hel anden Rækkevidde. Denne Herrens Langmodighed, som Joel har forbeholdt alene Israels egne Børn, den udstrækker nu Forfatteren af Jonas Bog ogsaa til Hedningerne. Vel havde han forkyndt sine Straffedomme over dem, men — deri kommer Polemikken mod Joel frem — disse Domme var lige saa lidt uforanderlige som hans Domme over Israels Børn.

Dersom han angrede i det ene Tilfælde, kunde han lige saa godt angre i det andet ogsaa. „Hvem véd," lader Forfatteren Niniviterne sige i direkte Tilslutning til Joels Ord — „hvem véd, maaske fortryder Gud det og afvender sin Vredes Gløđ, saa vi ikke forgaar."

Den Kærlighed som Gud nærer til Israel, den Kærlighed udstrækker han ogsaa til Hedningerne, og ogsaa til dem sender han sine Profeter, thi han vil ogsaa omvende og frelse dem. Mod denne kærlighedsfulde Verdensbersker, der endog ynkes over Dyrene, stiller Forfatteren den sneverhjærtede Profet Jona, som ikke vil, at Hedningerne skal frelses. Straffens Budskab vil han gerne forkynde, men han frygter, at Hedningerne skal angre, og at Jahve da skal afvende sin Vredes Gløđ. „Ak, Herre — siger han, da Jahve har ladet sin Trusel blive til intet — „var det ikke det jeg sagde, da jeg var i mit Land? Derfor vilde jeg i forvejen fly til Tarsis. Jeg vidste jo, at du er en naadig og barmhjærtig Gud, langmodig og stor i Miskundhed og saadan, at du tilgiver det onde. Saa tag nu, Herre, hellere mit Liv, thi det er bedre for mig at dø end at leve."

I denne Modsætning har Forfatteren karakteriseret begge de forskellige Standpunkter, som da forfægtedes i Israel. Han gik ud fra Joels Bemærkning, om Herrens Kærlighed og Langmodighed, men han tænkte Tanken ud, og derved tvang han den jødiske Partikularisme over i ren Universalisme. Den Besvær og Omsorg, som Herren har haft for Israel, den har han ogsaa haft for Hedningerne, og de er saaledes hans Børn lige saavel som Israels Sønner.

Men denne sidste Tanke udtaler han dog aldrig i bestemte Ord, lige saa lidt som de andre Profeter. Den ligesom svæver over hele deres religiøse Digtning, men kun som det Maal, som de endnu kun dunkelt aner, og ikke heller Forfatteren af Jonas Bog, som dog mere end nogen anden gennembrød den jødiske Partikularismes Skranker, formaaede at udtale Profetismens sidste Ord. Det var først med Kristendommen, at denne Tanke skulde blive

fuldt og helt igennem klar, og det var derfor først Kristendommen, som kunde blive den store universelle Verdensreligion, først i den Religionsform lykkedes det den israelitiske Universalisme helt at besejre Partikularismen. Den sidste, og maaske mærkeligste, Station paa Vejen til dette Maal er Jonas Bog, og Middelalderens Kunstnere havde derfor ikke saa megen Uret, naar de saa Prototypen for Kristus i Jona. Efter deres Opfattelse var han det sikkert kun i den Forstand, at ligesom Kristus nedsteg til Dødsriget, saaledes nedsteg Jona i Havuhyrets Bug. Men for os er han det, fordi de Ideer, som forkyndes i den Bog, som gaar under hans Navn, staar Kristendommen saa nær, at den sidste afgørende Følgeslutning lige som paatrænger sig den moderne Læser, og faa gammelisraelitiske Arbejder viser derfor klarere den stærke Sammenknytning mellem Profetismen og Kristendommen.

Thi den Form, som Kosmopolitismen fik i Kristendommen, det var den, som allerede Forfatteren af Jonas Bog udpegede, og ikke den hellenske Form.

Som jeg allerede tidligere har bemærket, var den stoiske Filosofi og den israelitiske Profetisme næsten samtidig naaet op til Kosmopolitismens Ide. Men Synspunkterne var i Virkeligheden ulige. For Stoicismen var Mennesket Udgangspunktet. Det var den vise, Filosofen, som ejede et Fædreland overalt, og det var egentlig kun for ham, at der ikke fandtes nogen nationale Skranker. For den israelitiske Forfatter er Synspunktet derimod religiøst, og hans Kosmopolitisme udgør Resultatet af hans Spekulation over Guds Væsen. Fordi han, Gud, i lige Grad maa elske alle de Væsener, han har skabt, derfor er det, at disse er Brødre, og denne Kosmopolitisme har saaledes sin Grund, ikke i Mennesket, men i Gud.

Men deraf følger ogsaa en anden Forskel. Den græske Kosmopolitisme var aristokratisk, var en Kosmopolitisme blot for Menneskehedens store Aander; den kristne Kosmopolitisme var derimod ligesom Jona Bogs demokratisk, strakte sig til alle, til Barnet ligesaa vel som til den vise, og det var derfor, — fordi Kristendommen fremfor alt var Slavernes, de lidende og de undertryktes Religion — at den galilæiske Profets Lære vandt Sejr over Stoicismen, den ædleste og mest humane af den antikke Verdens filosofiske Skoler.

HENRIK SCHÜCK

(Oversat efter Forf.s Manuskript)

SIGBJØRN OBSTFELDER

I

Ingen anden var saa stille
som en Fjeldsøes dybe Vove,
hvori Stjernestraaler spille,
mens de hvide Bjerge sove.

Traadte du ind i en Stue,
havde Blikket dette fjerne,
sære Glimt, som om dets Lue
lyste mod en ukendt Stjerne.

Og du strøg dig over Panden
med en sagte, angstfuld Varhed.
Den var træt, men ingen anden
Pande ejed denne Klarhed.

Stille lytted denne Pande
til Naturens høje Love.
Som en Skovsøes tyste Vande
spejler Himmel, Sky og Skove.

Livet — spejlet fra det Fjerne —
er saa skønt. — Du bad: Tilbed det!
Ogsaa Solen er en Stjerne,
men kun Nattens Sønner ved det.

II

Ak Stilhed!
Han var ingen plaprende Tunge,
ingen Pen, som støjed paa Papiret
tilfreds over smaa Paafund
og Gevinsten, som de giver
og Bifaldet fra flove og forløjede Tunger.
Han levede under evige Tankers høje Hvælving,
ikke paa Døgnets summende Gader.

Ak Stilhed!
I hans Indre var der ikke Fred.
Han bankede paa Himlens Port
og slog sine Knoer blodige.
Han ilede længselsjagen gennem Rummets Dybder
og græd, da han kom intetstedshen.

Han svang sig mod Lyset
og brændte sine Vinger.
Han styrtede fra Jubelens Tinder
i Rædselens Afgrund.
Han raabte paa Guds Navn
og hørte Satans tyste Latter.

Men i store stille Stunder,
fulde af Livets egen inderste dirrende Uro,
levede Naturens Under
i hans Sjæl.
Han hørte Kloderne synge.
Han saa Atomernes Dans.
Have, Floder og rislende Kilder,
Træer og Blomster, Mennesker, Dyr
levede i hans Sjæl.
Liv, Liv levede i hans Sjæl.
Død, Død døde i hans Sjæl,
Død synker i Livs Favn!
Liv og Død levede i hans Sjæl,
Liv, Liv, dirrende Liv!

Ak Stilhed!
Han kendte de store Byers Helvede,
men han elskede Skønheden,
den fine Guldtraad i den store mørke Vævning.

Han elskede Blomsternes søde Aasyn,
som smiler: der er noget godt!
Nægt det dog ikke!
Og Kvindernes dybe Blik,
som aabner en Afgrund af Ømhed
og lover Venskab og Fortrolighed uden Grændse,
og en Mands tavse Haandtryk.

Og Maanen, som lister paa Sølvsko over sorte Vande.
Og Stjernernes høje Alvor.
Og Morgenrøden over Havet.
Morgenrøden, som risler liflig ind i vort Hjerte,
saa det sitrende aabner sig
som en sødtaandende dugfrisk Rose.
Og Musikken, der ligesom Verden, ligesom Sjælen er uden
Form og Maal og Maade.
Han elskede Skønheden,
Livets anelsesfulde Salighed,
Dødens Fornægter.

III

Ingen stod der ved hans Leje.
Døden kom i Natten silde.
Ensom Mand paa stejle Veje
var den Død vel, som du vilde.

Løfted du dig fra din Pude
— stirred — stirred — sært tilmode?
Sused Nattens Liv derude
fjernt, som fra en fremmed Klode?

Ikke ved jeg, hvad du skued
denne Stund, den allersidste.
Ikke ved jeg, om du grued,
da du saa Alverden briste.

Stærke Liv, hvor vildt du favner
dine Børn! Hvor haardt du kryster!
Rige Liv! Hvor Sørgebanner
blusser paa de skønne Kyster!

IV

Maaske vidste han slet ikke at han skulde dø.
Maaske kom han blot en Dag paa en af sine Vandringer
(for han holdt af at vandre fra Sted til Sted paa Jorden)
Maaske kom han en Dag til et almindeligt Hus
og vilde aabne Døren.
(For han holdt af at se, hvordan Mennesker levede,
eller fordi han var syg og mødig og glæded sig til en Drik Vand
for at komme rigtig til Kræfter).
Og i det samme han aabnede Døren
høflig og stille
og stod paa Tærskelen,
saa var det noget helt andet.
Men hvad dog!
Forunderligt! Dør jeg?
Maaske var Lidelser og Træthed paa engang forbi
og saa helt pludselig — dette —.

V

„Den som Dødens Dronning kaared
er ved Jordedagen ene."
Vandrer træt og syg og saaret
med sit Fodblad blodig skaaret
af de skarpe Stene.

Men den Gaade, som du bar paa
naar du jubled, naar du grubled,
naar du tvivled og fortvivled
fik du Svar paa,
da du snubled.

Sundhed! — som vort Liv forgylder
Sundhed! — vore Smerters Bane.
Venner! Glem ej at vi skylder
til Asklepios en Hane!

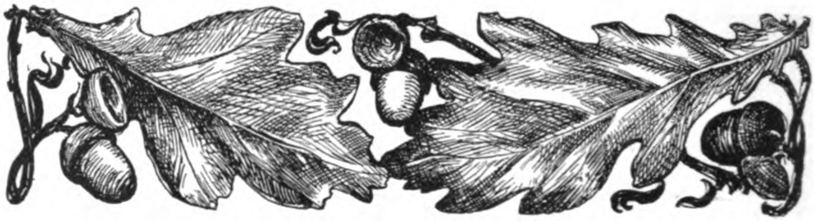
VI

Dybe Liv, som i din Rigdom,
ogsaa Dødens Vanvid rummer.
Dybe Død, som evig ensom,
drømmer Livet i din Slummer.

Spil Musik! En Sjæl er bristet
i det evigt Underbare.
Løst er Runen, Livet risted.
Spil Musik! — en Dødsfanfare.

HELGE RODE

EN OLDÆGYPTISK PROFET.

Den oldorientalske Kultur, hvor forskelligt den end var udviklet i Syrien og Persien, Assyrien og Ægypten, gør paa os, der lever under saa ganske andre Himmelstrøg, fjernede fra den ved Aartusinder, overalt, hvor vi træffer den, saa nogenlunde det samme Indtryk. Den er os fremmedartet og besynderlig, til Dels uforstaaelig. Her er meget Mørke, kun lidet Lys. De fleste maa lade sig nøje med vage, overfladiske, ofte vildledende Forestillinger om de gamle Kulturfolk; Videnskabsmændene lades ene med deres Kærlighed til Babylons Kongepaladser eller Nildalens Grave. Noget andet kan ikke godt ventes. Og dog, blandt Resultaterne af de i de sidste 100 Aar i de semitiske Oldtidslande foretagne Udgravninger og af de til dem knyttede sproglige Studier er der nogle, der synes ogsaa hos andre end de lærde at kunne paaregne en virkelig Interesse, og hvis Betydning er alment forstaaelig. Intetsteds paa Jorden kan vi jo følge vor egen Slægt saa langt tilbage i Tiden som i de orientalske Lande; i Assyrien og Ægypten finder vi allerede ved Aar 3000 f. Kr. en udviklet og fuldt færdig Kultur, hvorover Historien kaster et svagt, men sikkert Lys; de sidste Aars Udgravninger i Ægypten har til Overmaal bragt for Dagen Oldsager fra Landets ældste historiske Tid og fra den forudgaaende Periode, den forhistoriske. Vort Hjerte dyrebare, som f. Eks. Grækerne, kan sikkert aldrig hverken Assyrere eller Ægyptere blive, men ved at iagttage dem er der meget, vi kan lære bedre at forstaa end før. Den Indflydelse, disse gamle Folk har haft paa vor Kultur, da den var i sin Vorden,

er meget stor, omend næppe saa stor, som i den sidste Tid enkelte har villet paastaa. Og — vigtigst af det alt — til de oldorientalske Folk hørte jo Jøderne, et lille, men et af de for os mest interessante Folk. Jødisk Tankegang og jødiske Ideer er det, der i de sidste 2000 Aar har behersket Verden. De nye Strejflys, Orientalisterne kan kaste over Palæstinas Oldtid, maa da paaregne almindelig Interesse, og den Opfattelse, der øjensynlig mere og mere kan fastslaas som sikker, at Jøderne ingenlunde var det fra Verden afsondrede, i sig selv levende Folk, maa give os adskilligt at overveje. Er det rigtigt, — og ingen Tvivl synes egentlig mere mulig —, at den oldjødiske Kultur i høj Grad, — hvor høj, vides ikke —, er gennemtrængt af Kulturelementer fra de mægtige Naboriger, da vil jo dette i sin yderste Konsekvens sige, at den kristne Religion stammer ned fra orientalsk Barbari og Overtro. Den fineste og skønneste Udløber unægtelig, og uden Sammenligning med de andre, men en direkte.

Selvfølgelig er det kun sjældent, Videnskaben har at gøre med Problemer af saa vidtrækkende Betydning som de her korteligt nævnte. Naar det en enkelt Gang er en dansk Mand, der har gjort en af de store Opdagelser eller et af de lykkelige Fund, synes der at være al skellig Grund til at give de i Danmark for saadanne Ting interesserede en Underretning herom.

Overbibliotekar *H. O. Lange* vil være mest kendt ved den Stilling, han indtager paa det kgl. Bibliotek, og ved det store Arbejde, han har udført for kristeligt-sociale Formaal, mindre maaske som Videnskabsmand. Paa dansk har han kun skrevet faa og korte Afhandlinger, spredte i forskellige Tidsskrifter; blandt Ægyptologer er derimod hans Navn kendt, og han regnes som en af de bedste. I Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde, Ægyptologernes Centralorgan, har han gennem en Aarrække offentliggjort flere, til Dels meget vigtige Afhandlinger, deriblandt ogsaa et Par om ægyptiske Oldsager fra de københavnske Museer. Til de vigtige og grundlæggende Udgaver, der i de sidste Aar af den tyske Ægyptolog *Adolf Erman* er bleven besørget af gammelægyptiske Haandskrifter, har Langes Indsigt og store Kundskab ofte været paakaldt. For et Par Aar siden blev han af den ægyptiske Regering kaldet til Kairo for dér at arbejde med paa det store Katalog, der udgives over de ægyptiske Samlinger i Kairo-Museet; Resultatet, 4 mægtige Bind i Kvart, udgivne i Fællesskab med den tyske Æpyptolog *H. Schäfer,* tjener hans Land

til Ære, hans Videnskab til Gavn. Heller ikke for vore fattige Museer i København er denne hans Rejse forbleven uden Frugter. Det i videst Maal interessante blandt Resultaterne af Langes Forskninger turde dog uden Sammenligning det sidst vundne være.

Flere Aar igennem har han beskæftiget sig med et ægyptisk Haandskrift, opbevaret i Museet i Leiden. Dets sørgelige Tilstand, opfyldt af Huller og Lakuner, som det helt igennem er, har ikke fristet de lærde til noget nøjere Studium; det vanskelige Sprog, hvori Teksten foreligger, et poetisk Kunstsprog, har gjort Forstaaelsen saa godt som umulig. Af de 3 Ægyptologer, der tidligere har beskæftiget sig med det, er derfor ingen, til Trods for at i det mindste de to af dem hørte til Videnskabens berømteste Navne, naaet til en rigtig Forstaaelse af Indholdet. Enkelte Sætninger har de kunnet oversætte, ikke mere. Den ene vilde i det se en Gaadesamling, de andre to en Samling Leveregler af samme Art som de fra enkelte andre Haandskrifter kendte. Indholdet er, som Lange har paavist, et langt mærkeligere. Allerede for længere Tid siden havde han af flere Steder naaet en bedre Forstaaelse end hans Forgængere, da i dette Foraar Erman gæstede København og, gjort bekendt med Resultaterne, opfordrede ham til snarest at offentliggøre dem. Beretningen er i disse Dage bleven udgivet af Videnskabernes Akademi i Berlin[1]), ledsaget af en Oversættelse af de med Sikkerhed forstaaelige Sætninger og, paa de vigtigste Steder, af en Udgave af den ægyptiske Tekst. En fuldstændig Udgave af hele Haandskriftet vil forhaabentlig i Løbet af Sommeren blive færdig til Udgivelse.

Nogle vil maaske ved at gennemlæse det følgende Referat af Langes Afhandling finde, det egentlig ikke er saa særdeles megen Klarhed, der ved hans Undersøgelser er kastet over Tekstens Indhold. Men de kender ikke de Vanskeligheder, der knytter sig til Studiet af gammelægyptisk Sprog, og de betænker ikke, hvor forsigtigt man maa gaa frem ved Læsningen af en Tekst, hvoraf omtrent Halvdelen mangler eller er uforstaaelig. Kun af ganske lette ægyptiske Indskrifter kan man give tilforladelige og gennemførte Oversættelser; af de ved Sprog eller Indhold vanskelige kan for Tiden kun en delvis Oversættelse gives. Enkelte Ægyptologer

[1]) H. O. Lange: Prophezeiungen eines ägyptischen Weisen aus dem Papyrus I, 344 in Leiden.

kan ganske vist af en hvilken som helst ægyptisk Indskrift levere en „Oversættelse“, men det er ikke de alvorligste lærde.

For Kendskabet til den oldægyptiske Litteratur er det en glædelig Begivenhed, naar en sjælden Gang et nyt Haandskrift findes eller et gammelt rigtigt forstaas, thi den er kun kommen til os i sørgeligt faa og stærkt spredte Rester. Lange gør i Slutningen af sin Afhandling et Forsøg paa at anvise den ny Tekst dens omtrentlige Plads blandt de øvrige kendte Litteraturværker. Han sammenligner den, for øvrigt med alt Forbehold, med den i Papyrus Westcar bevarede eventyrlige Beretning om de Kong Kheops tilstødte Mærkværdigheder og med de i Fortællingen om „Den veltalende Bonde“ meget kunstfærdigt fremsatte Formaninger til at vise Retfærdighed. Sammenligningen med Papyrus Westcar forekommer næppe holdbar, og Ligheden med „Den veltalende Bonde“ er ikke af nogen dybere gaaende Art. Endnu er det umuligt at have en virkelig Opfattelse af den ægyptiske Litteratur, af dens Art og Væsen, og af de Retninger, der i den har gjort sig gældende. Ikke blot er saa lidt bevaret, men det er saa overmaade tilfældigt, hvad der er bevaret; Ægypterne kan paa Omraader have haft en stor, maaske mærkelig Litteratur, uden at vi har mindste Anelse derom. Vi véd f. Eks., at der om et enkelt mytologisk Væsen, en Slange, i det gamle Ægypten cirkulerede flere Hundrede Skrifter, og ikke ét af disse er blevet os bevaret. Sikkert gør man bedst i ved hvert enkelt Litteraturværk blot saa vidt gørligt at gøre sig dettes Karakter klart, kun i enkelte Tilfælde, hvor absolut Sikkerhed er given, at søge Paraleller.

Teksten stammer, som Sproget viser, fra „det mellemste Rige“, Tiden omkring Aar 2000 f. Kr., den Periode, Ægypterne selv synes at have betragtet som den for deres Litteratur klassiske, men det Haandskrift, hvori den er bevaret, er betydeligt yngre; omtrent ved Aar 1300 f. Kr. maa det være nedskrevet.

En Vismand *Ipu* (eller *Ipu-ur*; Maaden, hvorpaa hans Navn maa læses, er ikke sikker) staar foran *Kongen og Alherskeren*, forbitret, opfyldt af Vrede og Harme over Verdens Slethed, Menneskenes Elendighed og, som det synes, tillige over Kongens Uduelighed. Af spredte Antydninger kan det maaske sluttes, at ikke blot Ægyptens Lykke, men ogsaa dets Storhed, laa ham paa Sinde, at han ikke blot var Moralist, men ogsaa Politiker, ivrigt optaget af de paa hans Tid mange og modstridende Strømninger, harmfuld over Ægyptens Fornedrelse. Uden Tvivl er dog denne

politiske Interesse en ret underordnet, en Bisag, som kun à propos fremføres med det andet, der bebrejdes Kongen og hans Stormænd. Sædernes Forfald, Samfundets Brøst og Moralens Slappelse synes at være det, der har optændt Ipu's Harme og gjort ham forbitret. Som den rette Vej til Lykken og som sin egen „Levemoral“ nævner han: *Se! god er Manden, naar han spiser sit (eget) Brød. Nyd din Ejendom i Hjertensglæde; hvad du ikke ejer, vend dig derfra! Herligt er det, naar en Mand spiser sit (eget) Brød; Gud giver det til den, der priser ham.* Den manglende Begyndelse af Haandskriftet har sikkert indeholdt Ipu's Paavisning af, i hvor ringe Grad denne gyldne Levevisdom blev fulgt, hvor slette tværtimod Menneskene var, hvor elendige Tiderne. Saadanne Véraab kan ingen Profet undvære, de er ham lige saa nødvendige som Vandet for Fisken eller Luften for Fuglen. Og Ipu var Profet. Haandskriftet begynder med hans Udtalelser om al den Ulykke og den hele frygtelige Omvæltning, hvortil nødvendigvis den nuværende slette Tingenes Tilstand maatte give Anledning, altsaa hans *Profetier* om Ægyptens Fremtid. For første Gang møder os i Orientens Historie uden for Palæstina en virkelig Profet, en Séer, der harmfuld og uforfærdet forudsiger det, der skal komme, udraaber sit Vé! over de slette.

Kvinderne er ufrugtbare.

Pesten har Magt over Landet, paa alle Steder er der Blod.

Mange døde bliver begravne i Strømmen (ɔ: Nilen), *Floden tjener som Grav.*

Hver Stad siger: „Lad os fordrive de stærke fra os!“

Strømmen bliver til Blod, man drikker deraf; man tørster efter Vand.

Fremmedfolkene er i Landet.

Alt, hvad der før var mægtigt, skal blive ydmyget og gjort ringe. *Guld, Lazur-Sten, Sølv og Ædelsten bliver hængte om Slavinders Halse; men de fornemme Kvinder er spredte over Landet, og Hustruerne siger: Om vi dog havde at spise!* Alt er i Opløsning, intetsteds er Sikkerhed. *Helligdommens Bøger bliver røvede;* end ikke det hellige og helligste frygtes mere; paa Vejene staar Vagt, og man skjuler sig i Buske, indtil Aftenen kommer; Skatkamrene staar tomme; *man myrder sin Moders Broder;* selv de umælende Dyr vil forfærdes, *deres Hjerter græder, Kvæget skriger over Landets Tilstand. — Vé mig for de onde Mennesker til den Tid!*

Kongen selv skal blive bortslæbt af *de elendige;* de rige drevne ud paa Gaderne, Embedsmændene jagede af Landet, Hoffolkene kastede ud af Paladserne, og den, der før ejede prægtige Klæder, maa nu gaa om i Pjalter; de fornemme Kvinder er ved at hungre. *Se! hvert Embede, det er ikke paa sin Plads, det er som en omflakkende Hjord uden Hyrde.* Til Gengæld fryder nu de før fattige og ringeagtede sig i Lykkens og Medgangens Sol. *Den, der ikke vævede, bliver Ejer af Byssus. — Den fattige bliver Ejer af Korndynger, den velhavende maa prise ham. — Den, der ikke kunde finde sig en Pløjeokse, bliver Ejer af Kvæghjorde. — Den skaldede, som ingen Salve ejede, bliver Ejer af Krukker med sød Myrrha. — Hun, som maatte betragte sit Ansigt i Vandet, kommer til at eje et Spejl.* Det synes at være en social-økonomisk Revolution, Ipu saaledes forudsiger den uduelige Konge og hans slette Raadgivere, ikke nogen aandelig. Hans Harme er ikke mindre dyb end de jødiske Profeters, hans Ord har undertiden en paafaldende Lighed med deres, men medens en Jeremias eller en Esajas kun kæmper for Ideer eller rettere vel for den store Idé, der var Jødefolkets Ledestjerne, synes i Ipu's Profetier Embeder, Kvæghjorde, Føde og Klæder, kostelige Salver eller lækre Spejle af Bronze at spille en uforholdsmæssig Rolle. Det, hvorefter han ser, er ikke saa meget, om god eller slet, som om rig eller fattig. Uventet og besynderligt er det, at denne Ipu, der dog — efter ægyptiske Begreber — former sine Sætninger med stilistisk Mesterskab, og sikkert har nydt et til sin Dygtighed svarende anset Ry, viser sig i Besiddelse af en saa afgjort Sympati for de fattige og undertrykte; alene det vilde, bortset fra hans Profetier, gøre ham til en interessant Skikkelse, en fremmed og et Særsyn i den ægyptiske Litteratur — denne mærkelige Blanding af dyb Naivetet og skrækkelig Forkunstlethed, der har frembragt mange smukt klingende Fraser om at staa de svage bi og overalt vise Retfærdighed, men som i sin hele Karakter ikke synes meget demokratisk. Maaske kan Ipu betegnes som den ældste Demokrat. Et Sprog som det, han fører mod Farao, Gudernes Søn, den østerlandske Despot, har i det mindste i de Prøver, vi ellers kender af ægyptisk Litteratur, ingen vovet at føre.

Paa ægyptisk Vis fortaber Ipu sig i en Mængde mere betegnende end egentlig betagende Detailler, Udmalinger af hvor mærkeligt det vil være, naar den rige bliver ringe, den fattige Stormand. Ved det Billede, han udkaster af Fremtiden, mærkes

med stor Tydelighed, at han savner den poetiske Flugt og den mægtige Vælde, der gør de jødiske Profeter saa gigantiske og betagende, at han i Stedet derfor havde den ægte ægyptiske Nøjagtighed. Han var ikke en himmelstormende Digtersjæl, men en Søn af den Nation, der fremfor alle andre har set sin Ære og sin Stolthed i at frembringe Embedsmænd og Regnskabskontorer. *Se! den, der ingen Nabo havde, bliver Herre over Tjenere; den, der havde, maa selv gaa som Bud. — Se! den, der ingen Agurker ejede, bliver Ejer af Agurker; den, der (tidligere) var Ejer af Agurker, har kun Luft til Afføring* (*!*) o. s. v., o. s. v.

Hvis Langes Opfattelse af det følgende Afsnit er den rette, synes her Ipu at tale om Tempeltjenestens tomme og intetsigende Ceremonier og at profetere, hvor ganske uden Nytte og ganske uden Virkning disse paa den kommende Ulykkens Dag vil være. En Tankegang, der synes overraskende moderne. Dog, Teksten er her for dunkel til at en sikker Opfattelse kan fremsættes. Dette gælder desværre ogsaa delvis det næste Afsnit, der, som af Lange rigtigt erkendt, afgjort er Haandskriftets mærkeligste og mest interessante. Profeten forudsiger, forjætter, at én skal komme, der bliver Landets Frelser, samler Folket og bringer Menneskene Lise. De første Linier af denne Forjættelse er gaaet tabt og dermed ogsaa Nøglen til den fulde Forstaaelse; af det, der er tilbage, er ikke alt klart, men de Sætninger, hvoraf en sikker Oversættelse kan gives, lyder saaledes: *Han bringer Kølighed til det, som er brændende. Man siger: Dette er en Hyrde for alle Mennesker! Ikke er der ondt i hans Hjerte. Naar hans Hjorde farer vild, tilbringer han Dagen med at indfange dem. Hjerterne brænder: Maatte han dog fuldbyrde deres Vel ..... I Sandhed, han nedslaar Synden, han udstrækker Armen mod den ..... Guderne er i Hjærterne. Sæden gaar (atter) i Kvinderne fra Mændene* (*?*) ..... *Hvor er han vel i Dag? Om han maaske sover iblandt Eder!*

I disse Ord blot at ville se Forjættelsen om en kommende Farao, en ægyptisk Nationalhelt eller lignende, er umuligt og udelukket. En saadan vilde ikke profeteres som den, der maaske i Dag *sover iblandt Eder*, men sikkert som den, der var Gudernes Søn, den, der *jubler, naar Kampen begynder, er tilfreds, naar han ser Blod*, den, der svinger Khopesh-Sværdet, for hvem alle frygter og skælver, og som ejer *Fodfolk, Vognkæmpere og Vaaben talrigere end Havets Sand*. De Ord, hvormed Ipu betegner den fremtidige Frelser, lyder i den ægyptiske Litteratur fremmedartede og

overraskende; man tror, naar man læser disse Ord, næppe sine egne Øjne, og dog! ingen Tvivl er mulig, Ordene er klare og ikke til at misforstaa. Den, om hvem man vil sige: *Dette er en Hyrde for alle Mennesker. Ikke er der ondt i hans Hjerte. Naar hans Hjorde farer vild, tilbringer han Dagen med at indfange dem,* det er ikke en Krigers Herre, ingen Farao, det er en Messias, én, der elsker Menneskene. Den Farve, der hviler over denne gammelægyptiske Profeti, kender vi saa godt, men vi kender den kun fra et eneste Sted i den hele Verdenslitteratur: fra de jødiske Oldtidsskrifter. Ligheden mellem Ipu's Profeti og de messianske Forkyndelser er forbløffende og uimodsigelig.

Af Haandskriftets endnu følgende Sider kan saa godt som intet i Sammenhæng forstaas. Kun ser man, at Ipu efter en Skildring af den nuværende lovløse Tilstand i Landet — *en Mand (kan) dræbes paa Taget af sit Hus* — siger til Kongen: *I Sandhed! Du smager (allerede) en Smule af den kommende Ulykke.* I et længere Afsnit synes der at være Tale om alskens Fryd og Glæde; maaske er det Kongen, der svarer Ipu og viser, at ikke alt er saa sort, som han har udmalet det (at Kongen ikke tavs har hørt paa alle Ipu's lange Profetier, fremgaar af XV, 13); muligt er det ogsaa, at det er Ipu, der er ironisk, næppe derimod sandsynligt, det er den Lyksalighed, „Frelseren“ vil bringe, der her prises: dertil synes, efter det Uddrag, Lange giver af Teksten, Udtrykkene altfor prosaiske. Til Slut nævnes Ægyptens Nabofolk, Beduinere, Libyere og Negre; øjensynlig er her Talen om den politiske Fremtid. *Men alle Fremmedfolkene staar i Frygt for ham,* siges der, uden at vi véd, hvem denne „han“ er; en Formodning synes ganske vist at ligge nær. Af det allersidste Fragment endelig forstaas kun, at Ipu taler om de skændige og samvittighedsløse Gravrøvere, der — fra Ægyptens ældste Tid indtil den Dag i Dag — er trængt ind i Gravene, har opbrændt eller paa anden Maade tilintetgjort de ærværdige Lig og plyndret eller ødelagt det kostbare og for den dødes Salighed saa overmaade vigtige Gravudstyr. —

Som det vil ses, der er i dette Haandskrift egentlig lige saa mange uforstaaelige Ting, som der er forstaaelige; kun altfor mange Gaader. Det er muligt, endogsaa sandsynligt, at Lange ved et fornyet Studium af det originale Haandskrift og ved en grundigere Gennemgang af hver enkelt Sætning, et nøjere Studium af hvert enkelt Ord, vil kunne vinde nye Resultater, bringe mere Klarhed over enkelte Punkter, inden hans Udgave bliver

publiceret. Dog gør man bedst i ikke at sætte altfor stor Lid hertil. Over det vigtigste, over Værkets Komposition, der sikkert, at dømme efter hvad vi ellers kender til oldægyptisk Litteratur, har været baade kunstfærdig og bevidst gennemført, vil der næppe nogen Sinde kunne kastes fuld Klarhed; dertil er Lakunerne for store og hindrende. Men de to Hovedresultater, der ved en Gennemgang af Skriftet kan vindes, er baade vigtige og sikre.

„Messias-Forhaabninger", Forventningen om den Frelser. der vil komme, naar Nøden er størst, og føre sit Folk til Sejr, kan maaské paavises hos flere Folk. Men altid er det kun en Partifører, en vældig Kriger, en Nationalhelt, der lige saa sikkert som Sejren vil føre Død og Fordærvelse med sig. Kun hos Jøderne, dette ulykkelige Folk, fandtes Haabet om den Messias, der mild og sagtmodig skal komme til Menneskene, bringe de svage og forkuede Lise, de tvivlende Haab, og ikke ved Vælde eller Vaabenmagt, men kun ved Aand. ved sit Væsens Godhed og sin Læres Sandhed, skal udrydde Synden og forjage alt det, som er ondt og stygt — den skønneste og mest virkelighedsfjerne Utopi, som nogen Sinde lidende Menneskeslægter har drømt sig til. Hertil kommer nu for første Gang Haabet om en Frelser af lignende, rent aandelig Art, den gaadefulde „han", der skal *bringe Kølighed til det, som er brændende.*

Ogsaa Profeter har man tidligere maattet antage for særegne for Jødefolket, kun kendte hos det. En egentlig Definition af Ordet *Profet* findes vistnok ikke. Voltaires, at den første Profet blot var den første Lurendrejer, der mødte et enfoldigt Menneske, er mere ondskabsfuld end udtømmende. En, der profeterer om Fremtiden og de kommende Ting, behøver ikke at være Profet; thi hvor mange sorte Troldmænd, usle Bedragere og hæderlige Vrøvlehoveder maatte ikke da hædres med Profetnavnet? Menneskeheden vilde i saa Fald for største Delen bestaa af Profeter. End ikke de gudbegejstrede Spaamænd, der hos saa mange Oldtidsfolk af Offerdyrenes Indvolde eller Fuglenes Flugt tog Varsyn om det, der skulde ske, kan vi betragte som virkelige Profeter; thi de var Profeter af Profession. Vore Forestillinger om Profeter er udelukkende byggede paa vort Kendskab til de jødiske: de eneste, vi kender. En Profet er en Aandens Kæmpe, der spaar, ikke om Menneskelivs Længde, om Slag, der skal vindes eller tabes, Handlinger, der skal gøres eller undlades, men om det, der er hans eget Haab, hans brændende Haab, hans syge Haab; det er ikke Menneskers Interesser, der

faar ham til at profetere, men Vreden, der raser i hans egen Sjæl; det, han profeterer, er ikke saa meget det, han tror, skal ske, som det, han tror, maa ske. En saadan Profet møder vi i Ipu, ringere end nogen af de jødiske, men en Profet. —

For en alvorlig Videnskabsmand kan det ikke i disse Dage være meget tillokkende at beskæftige sig med Problemer, der altfor levende minder om Babel-Bibel-Affæren, denne ulyksalige Strid, der ikke har tjent Videnskaben til megen Hæder. Den Syndflod af videnskabelige Pjecer og teologiske Traktater, der i de sidste Maaneder har oversvømmet Tyskland, har egentlig ikke konstateret andet end, hvor overordentlig let selv kløgtige og forstandige Folk mister det sunde Omdømme, naar de Spørgsmaal, de diskuterer, er af en saadan Art, at de sætter Lidenskaberne i Bevægelse. H. O. Lange hører ikke til dem, der kan mistænkes for at foretrække Babel for Bibel. Skam og Skade vilde det være, om hans Opdagelse blev Offer for altfor mange vildt-geniale Hypoteser. Intet kunde være mere uklogt end af det her omtalte gammelægyptiske Haandskrift at ville slutte, at Jøderne fra Ægypten har faaet Ideen til deres Messias-Teorier. Det kan maaske være muligt, men vi véd absolut intet derom. Det samme gælder Profet-Spørgsmaalet. Vi maa endvidere gøre os det klart, at fordi vi i en ægyptisk Tekst finder omtalt Profeter og Messias-Forhaabninger, véd vi ikke noget om, hvor vidt disse Forestillinger har været yndede og kendte i større Udstrækning, var folkelige Anskuelser eller blot rent filosofisk-teologiske; i de religiøse Hymner og Bønner, som vi dog kender i utallige Mængder, findes ellers intetsteds Spor af saadanne Idéer. Ogsaa maa vi betænke, at vi kun véd, at saadanne Forestillinger har været i Omløb i en bestemt Periode, omkring Aar 2000 f. Kr.; men den Omstændighed, at man endnu 700 Aar senere har fundet det værd at skaffe sig Afskrifter af Skriftet, synes dog at tyde paa en ikke helt ringe Interesse for dets Tanker.

Selv saaledes, ædrueligt og forsigtigt betragtede, er Resultaterne af Langes Opdagelse af vidtrækkende Vigtighed. Vi har i den ægyptiske Litteratur lært at kende et nyt og mærkeligt Værk. Og det, vi hidtil har betragtet som den egentlige Kerne i den jødiske Religion, det vigtigste, der skilte den fra andre Religioner, har vi nu truffet hos et andet Folk, tilmed hos et, til kvilket Jøderne Oldtiden igennem har staaet i intimt kulturelt Forhold.

HENRY MADSEN

DE HJEMLØSE

Enhver naturlig Folkeenhed beror i sin dybeste Grund paa Tillid. Tillid til, at det fælles Land, det fælles Sprog, de fælles Ejendommeligheder til enhver Tid vil overveje de divergerende Kræfter og føre Folket fremad i samme Retning. En saadan folkelig Enhed vil afføde en politisk Enhed, hvor Formerne for Magtudøvelsen er givet og benyttes som givne, og en social Enhed, der ligeledes forudsætter et fælles Grundlag, paa hvilket Forskydningerne kan foregaa. Disse ydre Former for Folkelivet er ikke løstsiddende Dragter, men en Ham, som det volder Ubehag og Smerte at skifte, og naar det gamle ødelægges med den Voldsomhed, som det er sket i det nittende Aarhundrede, faar det let Karakteren af en lignende pinlig Overgang, som da man flaaede Ræven.

Da derfor den gamle Statsenhed i Danmark blev opløst ved Grundloven 1849, havde der været Arbejde nok for lange Tider alene med at forme en dansk Nation paa ny. Det tager Tid inden hver enkelt har fundet sin Plads i Forhold til nye Former, før Erfaringen har gjort Tilliden til den nye Øvrighed lige saa stor som til den gamle og inden et Folk har lært sig Langmodighed med de nye Fejl og Ulemper, der til at begynde med føles tungere fordi de tynger paa Steder, der ikke er hærdet gennem Tidernes Tryk.

Men endnu medens Folket var travlt beskæftiget med at finde sig til Rette, arrangere sig i den nye Lejlighed, kom først

den ulykkelige Krig og omtrent samtidig ude fra Europa de nye sociale Rørelser.

Det var Spørgsmaalene om Magtfordeling, om Ansvaret for Ulykken og om Ejendomsrettens Regulering, der i Løbet af et Par Aarti meldte sig.

Det var tre Bomber, der sprængte den danske Nation som politisk og social Enhed. Siden da har den ikke eksisteret og er endnu den Dag i Dag ikke vokset sammen paa ny.

Tilsyneladende er det for stærke Ord. En Nation som den franske har i et helt Aarhundrede været Ideernes Prøveklud uden at være blevet sprængt, men forskellige Omstændigheder har gjort dens Modstandskraft større. Dens gamle Kultur har holdt den sammen med Traditionernes stærke Baand, naar alle andre bristede.

Hos os ligesom i Frankrig er Krisen forløbet i Skyggen af en ulykkelig Krig — men af en tifold tungere, nærmere ved Hjertet og uden Trøst. Det var til syge, pirrelige, ængstelige Sind at Kravene blev stillet — Svarene blev derefter. Og ikke blot var det Tab, vi havde lidt i en ganske anden Grad end Frankrigs et Hjertesaar, men Ulykken, Hadet. Mistænksomheden jog her igennem det ganske Land, fordi det ikke var større end at det kunde spaltes af Striden fra Kyst til Kyst.

I et stort Folk vil der altid være et Reservefond af Sind, der endnu ikke er forgiftede, der vil altid være saa mange Muligheder, at man kan tænke sig Skamløshedens Modsætning uden at synes enfoldig. I et lille Folk føles meget let en offentlig Skændsel som en Familieskamplet, af dem der gør alle Familiens Medlemmer mistænkelige.

Man maa gøre sig dette klart, at Danmark i de tre Rystelser 1848, 1864 og 1870 blev sprængt, blev forvandlet til 2 Millioner enkelte Mennesker, der kun havde ét tilfælles: Mismodet. Først da forstaar man det ensartede Præg af Nag, Mistro og Kiv, der under alle Forandringer kendetegner dansk Politik.

Al senere politisk Historie maa ses under dette Synspunkt. Hvad der foregik efter 1864 var i Virkeligheden ihærdige Ligevægtsbestræbelser. Striden om Grundlovsparagraffen blev Anledningen til at befri sig gensidig for de hadske Følelser. Den blev et Symbol for alle Misbrug og alle Anmasselser. At den frembød sig har sine andre naturlige Grunde, men at den blev en Kamp, en hadsk og stadig Kamp, en Borgerkrig skyldes det, at den maatte tjene som Paaskud for dybere, ubevidste Følelser. Paa samme

Maade var Forliget ikke blot en politisk Begivenhed, men et nationalt Tegn paa at man trængte til Fred og Forstaaelse, et Pusterum under Kampen. Saa er endelig Aarene gaaet. Mænd var døde og Mænd var vokset op. Den nationale Endosmose var foregaaet i den Grad, at man ikke længer kunde benægte Faktum — ved Systemskiftet anerkendte man det.

Denne Begivenhed blev ved sin ud fra almindelige politiske Forudsætninger ganske gaadefulde Karakter det bedste Bevis for, at det var andre Spørgsmaal end de sædvanlig udraabte, det gjaldt om at løse. Intet af de Punkter, der var Stridens officielle Mellemværende, blev afgjort. Hvad der skete var kun, at der blev vist Tillid fra den ene Side til den anden. Saaret var ved at lukke sig. Hele Systemskiftets Forløb og dets Modtagelse ude blandt Folket modbeviste ved sit blandede og uklare Billede, som netop karakteriserer det gryende, den gængse Fortolkning af det som den klare Afslutning paa en Grundlovskamp.

Det sikre var, at der var noget vundet. Den instinktive Følelse af Lise, af Udaanden har vel gjort sit til at Venstrepolitikerne med vajende Faner og klingende Spil takkede for Ministeriet som for en Gave, uden at betænke, at de derved kompromitterede det Retskrav, der i Aarti havde været Syndebukken. Da samtidig mange Aars Fraseologi havde saa megen Magt over Sindene, at man uvilkaarlig begrundede Glæden ved en Programsejr, fulgte Skuffelsen hurtig. Dybest var den hos den Del af Ungdommen, som havde troet paa de radikale Ord. For dem maatte den ved Kongetoget indledede Politik staa som et Forræderi.

Stillingen var altsaa den, at Systemskiftet ikke kunde betyde det, der blev sagt det skulde betyde, og at de der tillagde det denne Betydning, blev ladt i Stikken — og dog var Glæden almindelig og i hvert Fald Følelsen af Begivenhedens Betydning uden for al Tvivl. Følelsen af det skæbnesvangre i, at der ikke fandtes en Politiker, der kunde sige det forløsende Ord i denne forvirrede Situation, bidrog maaske ikke mindst til at virke nedstemmende. Man behøvede blot at læse det ledende Venstreorgan for at se, at der var skabt en Begivenhed, som ingen begreb og som sandsynligvis derfor heller ingen kunde drage Nytte af eller fortsætte. Tiden har givet de ængstelige Ret. Den første Dumhed man begik var at støde Ungdommen fra sig. Man var overlegen over for dens harmfulde Protester uden at ville indse, at det var den, der havde Ret, og at man i det mindste skyldte den en

Forklaring. Den var desorienteret, men forstod dog saa meget, at dens Plads aldrig blev sammen med det sejrende Parti, hvis Forstaaelse ikke rakte op i Højde med den Begivenhed, der bragte det selv til Magten. Den anden Dumhed var, da man i Stedet for at fortsætte Fredsværket lod den politiske Disharmoni blusse op paa ny paa en anden Kant. Igennem en Menneskealder havde man været vant til at indtage uvirkelige politiske Standpunkter ɔ: saadanne, som ikke svarede til den Afstand, der naturligt var Personerne og Partierne imellem. Hvad Under, at man efter Systemskiftet — som man altsaa ikke begreb — fik travlt med at fortsætte paa den gamle Manér. Socialdemokraterne begyndte straks at præcisere, at de ikke var Venstre, og inden for Venstre var der Forretningsmænd, der fandt det fordelagtigt at pointere, at de ikke var Socialdemokrater. Reelt set var begge disse Fakta uden Værdi, da der i Danmark ikke længer findes en Modsætning i Anskuelser der ikke ligger paa den sociale Skala. Der findes paa den ene Fløj social-konservative og paa den anden social-radikale. Det var derfor ganske falsk, naar Socialdemokraterne vedblivende politisk forsøgte at indtage en skarpt afgrænset Særstilling. Under dette Navn er der nu kun Mening i at forstaa et økonomisk Parti, men ved sin Holdning har Venstre hjulpet dem i at afgrænse sig. I Stedet for at vise Vrede over Socialdemokraternes Bravader, burde man gemytligt have slaaet dem paa Skuldrene og sagt: „Hold op, Hr. Sørensen, jeg har selv rumlet saa tidt“. Man burde have forstaaet den grove Tales fine Mening og i Stedet for knurrende at give Plads for en socialistisk Borgmester have taget en Minister blandt deres Førere. Man havde derved givet videre af den Tillid, man selv havde faaet, og man havde gjort Partiet medansvarligt.

Her nede i Paris ser man svære Læs trukket af 6—7 Heste paa Rad, Kuskens Kunst er det at faa dem alle til at drage sin Del af Byrden. I Danmark har vi altfor længe savnet et saadant Styretalent.

Bebrejdelserne rettes mod Venstre og ikke mod Socialdemokratiet, fordi det er det Parti, der har Magten — og ogsaa det, der burde have den højeste Kultur og det største Overblik. Ved ikke at ville eller kunne hindre Bruddet med Socialdemokratiet, har det brudt den Linie, der var trukket ved Systemskiftet og paa ny forsinket Dannelsen af en dansk politisk Nation. Man vil vedblivende have et ganske uparlamentarisk og unationalt Social-

demokrati at arbejde med eller mod, et Parti der mer og mer former sig til et reaktionært og stivnet Oligarki, hvis døde Doktriner gør det mer og mer til et Frimureri, en Klike, hvorimod Opgaven havde været at aabne dets Rammer, at drage det midt ind i det strømmende politiske Liv, saaledes at det blev nødt til at gøre Udvikling fælles med det hele Folk — med den hele Kultur. Det synes som om de lysere Udsigter er forspildte — dansk Politik skal vedblivende arbejde paa et falsk Grundlag. Man kan vedblivende ikke være socialradikal, men maa vælge Venstres Sti eller Socialdemokratiets Baas.

Den overleverede Partifordeling tilfredstiller kun de ældre og knapt nok dem — i Virkeligheden kun de „Gamle". Men hver ny Mand, der vokser op til politisk Modenhed, er tvunget til at gaa et Skridt til højre eller til venstre af sin Vej, hvis han vil være med. Kun ét Sted kan han være sig selv — i det Parti, der skabtes ved Venstres politiske Uformuenhed efter Systemskiftet — i Partiet uden Repræsentanter og uden Blade — i de hjemløses Parti.

Det rekrutteres ikke blandt de daarligste — det rekrutteres blandt dem, der ikke er født med Fortiden i Kroppen, men dem hører i Regelen Fremtiden til. Venstre og Socialdemokraterne bekæmper nu hinanden tappert. Aner de ikke, at de i Fællesskab agiterer for det nye Parti?

Harald Nielsen

EN BOG OM CAMILLA COLLETT

NAVNET Camilla Collett lyder svagt i den yngre Slægts Øren, skønt den, der bar det, først døde i 1895. Henrik Wergelands Søster — det gør hende blot ældre, Forfatterinden af „Amtmandens Døttre“ ... har ikke læst Bogen, og af „Fra de Stummes Lejr“ — man smiler uvilkaarligt. En Dame, der har kendt Fru Collett nøje, Frøken Clara Bergsøe, hvis Bog om Fru Heiberg huskes, har nu i et lille Skrift fortalt om den for hurtigt glemte, og fortalt saaledes, at man lytter[1]). Frk. Bergsøes Bog er ikke nogen Karakteristik af Fru Colletts Skribentvirksomhed, heller ikke er den en sammenhængende Livsskildring med en Mangfoldighed af Anekdoter, den er stilfærdig som en Samtale og dog indtrængende som et Forsvar. Et Forsvar for hvad? Frk. Bergsøe siger det ikke lige ud, men det staar mellem Linjerne i hendes Bog. Fru Collett var i den sidste Del af sit Liv en ensom Kvinde, hvis betydelige Evner øjensynligt traadte i Baggrunden for mange smaa Særheder. Hun var lidet glad, henvist til Pensionaternes Rædsler, hun mærkede Modstand eller Uvilje omkring sig, hendes Forfatterskab trængte vanskeligt igennem og blev angrebet, maaske følte hun ogsaa bittert, at det kun én Gang lykkedes hende at samle sig til et Værk — hendes Skønhed var borte, og hun følte vel ogsaa det.

„Saa var hun i det hele vred paa Danskerne,“ siger Frk. Bergsøe, „fordi de paa Gaden betragtede hende saa ubehøvlet. Det

[1]) Clara Bergsøe: Camilla Collett. Et Livsbillede. 127 Sider (Gyldendalske Forlag).

var dog rimeligt: sammenbøjet svævede hun af Sted med en lille, opslaaet Knækparasol, som skulde beskytte hende mod Nordenvinden, men kun dækkede Næsetippen. Som den Verdensdame, hun var, bar hun Klæder af oprindelig udsøgte og sjældne Stoffer, men paa hendes gamle Skikkelse tog de sig ud som modløse Flag hængende om en Flagstang; kun faa anede, at deres Forknythed skrev sig fra, at de stammede fra Paris' første Magasiner, og at deres Ejerinde mente, at de først dér kunde blive fornyede — — — —"

Har man ikke just mødt Fru Collett selv, saa kender sikkert de fleste Typen. Vi har strøget forbi en saadan Kvinde, en eller anden har maaske fortalt os, at hun var smuk i sin Ungdom, og vi har svaret med et vantro Smil. Men har Fru Collett opfanget et saadant Smil, da har det ramt hende som en Smerte; hvad hun ligesom modstræbende forstod, naar en indre Stemme hviskede det til hende, det saa' hun nu forkyndt, hun læste det altfor tydeligt i ubarmhjertige Øjne.

Frøken Bergsøe har set dette og forstaaet denne Tragedie, og stilfærdigt, men dog med fuldstændig Sikkerhed har hun forsvaret Fru Collett mod den hastige Tid. Imod Alderdommen stiller hun Ungdommen, og hun siger sit: denne gamle Dame „var i sin Tid Norges skønneste Kvinde, Genstand for Digternes Hyldest, stod for sin Samtid som en skøn Drøm," siger det saa naturligt og næsten sørgmodigt, at man uvilkaarligt kommer til at holde af den, man før mødte med Ligegyldighed.

Camilla Wergeland var skøn, svævende, opfyldt af Drømme og Glæde, med romantisk Digtning, romantisk Natur og en stærk Slægts Brydninger som Baggrund for en Ungdomstid, der lovede hende Livets stolteste Lykke. Hun træffer Welhaven, Broderens bitre Fjende, hun forelsker sig i ham, og i det lille snævre Kristianiasamfund ses det af alle. Hun forelsker sig i Welhaven for alles Øjne, han taler til og om hende i sine Vers, hun elsker ham for hele sit Liv og for Litteraturhistoriens Dom, og da han vigende, uvis giver Slip paa hende, er hun i Virkeligheden vildfarende, hendes unge Dans standser, hun ser sig om og synes, at alle Blikke er hende fjendtlige. Og skønt en Mand nærmer sig og byder hende sin Arm for at føre hende bort i Læ for al Skuffelse, skabes i hende i dette Nu den Harme, der gjorde hende til Kvindesagens Forkæmper, og den Smerte, som gjorde hende til Digter.

Skønt Skildringen af Ægteskabet med Collett staar i Frk. Bergsøes Bog som en Overgang, er det dog den pludselige Tien af

alle muntre Instrumenter, der giver Bogen dens ejendommelige Karakter.

Frk. Bergsøe har skrevet om dette paa Grundlag af Fru Colletts Selvbiografi og af sine egne Indtryk fra en langt senere Tid; al Indiskretion er lykkelig undgaaet, Skildringen føles halvt som Poesi. En Videnskabsmand vilde have draget Fru Colletts Produktion frem og belyst den gennem dette — meget af det, som synes romanagtigt i „Amtmandens Døttre“ kunde forklares —, en af Litteraturhistoriens Kaffesøstre vilde have støvet hele Jomfruklosteret om for at finde pikante Træk. Frk. Bergsøe skriver som den fine, forstaaende Kvinde, der uden at indtage noget „Standpunkt“ og uden rigtigt at gøre sig klart, hvad Etikette hun skal give sit Værk, beretter om en Veninde, hun har elsket og forstaaet. Rent bortset fra at Bogen derved har vundet en ganske særlig Ynde, fordi den i Anlæg, Opfattelse og Sprogtone er en Kvindes Værk, saa er denne Form for en Skildring af Fru Collett vistnok ogsaa den korrekteste. Det er vel tvivlsomt, om Fru Colletts Produktion vilde være tjent med en altfor ræsonnerende, optrævlende Metode. Hendes eneste Roman, „Amtmandens Døttre“, føles ikke nu saa oprørsk, som da den udkom; Selvbiografien „I de lange Nætter“ har noget vist sødladent, som svækker Indtrykket — en Korrespondance fra Forlovelsestiden, som Frk. Bergsøe er meget indtaget i, forekommer endda frastødende unaturlig —; hvad der har staaet sig bedst er underligt nok Stridsskriftet „Fra de Stummes Lejr“, hvis bidske Vittighed stadig er frisk. Som Helhed er en Redning af Fru Colletts Produktion vist ikke mulig, fordi hun kæmpede for en Sag, som andre har ført videre, videre baade i Litteraturen og i Livet. Hendes Hæder ved at have været Foregangskvinde bliver ikke ringere derved, men hendes Skæbne saa meget tristere. Hendes Navn er indridset paa Grundstenen, men hele Bygningen med alle Spir og Tinder hviler tungt paa den og dølger den. Henrik Ibsens „Kærlighedens Komedie“, „Samfundets Støtter“, „Et Dukkehjem“, „Fruen paa Havet“ — disse Værker har, som Frk. Bergsøe viser, Berøring med Fru Collett, saaledes som hun blev gennem sit Værk. Og Ibsen selv skrev til hende efter „Fruen fra Havet“: „At jeg netop fra Dem først og fremmest turde paaregne Forstaaelse, følte jeg mig jo paa Forhaand saa temmelig forvisset om. Men det glædede mig da usigeligt at faa dette Haab bekræftet, saaledes som jeg fik det igennem Deres Brev. Ja, der er Berøringspunkter, mange endogsaa. Og De har set dem og

følt dem. Jeg mener, hvad der for mig kun kunde staa som en Anelse. Men det er nu mange Aar siden, at De igennem Deres aandelige Livsgang, under en eller anden Form begyndte at spille ind i min Digtning.“ Rig paa Impulser har Fru Colletts Person og Produktion været, det rigeste og længst levende i den afsatte sig i andres Værk og Liv.

Alligevel skulde man af Frk. Bergsøes Bog lade sig lokke til at læse disse gamle Bøger, og helt døde er de da heller ikke — i et Eksemplar af „Amtmandens Døttre“, laant fra et offentligt Bibliotek, laa endnu som Mærke de blaa Rester af en Kornblomst; ude hvor Kornet gror, er Bogen og dens Lære vist ofte ny endnu. Men selv om det ikke er Tilfældet, er det godt, at der af og til skrives Bøger, som fæster vore Tanker ved Digterværker og Digtere, hvis Betydning og Personlighed kan overskues. At læse saadanne gamle Bøger giver Sikkerhed og Klarhed. Man kan komme bag om dem og ved Siden af dem og over dem. Det giver en vis Tryghed i Bedømmelsen og i Forstaaelsen af vort eget. „Amtmandens Døttre“ er dog et ægte Barn af den Tid, som skabte vor. Den blev skrevet af en Forfatterinde, som i det Øjeblik skænkede Poesien alt, sin Kraft, sine Drømme, sine Smerter, sine dybeste Hemmeligheder. Der er i denne Bog trods alt noget af det, som aldrig ældes, en Ungdoms Jubel, en aldrende Kvindes Smerte. Det er dette, Frk. Bergsøe har set og skrevet sin smukke Bog om.

Poul Levin

FAGFORENINGERNE OG ARBEJDSLØNNEN

At Fagforeningerne har deres gode Sider, er alle, selv deres bitreste Modstandere, villige til at erkende. At de er et nødvendigt Led i vor Tids økonomiske og sociale Udvikling, at de som saadant har deres Mission, ja, at de ogsaa i flere Retninger opfylder denne Mission, indrømmer enhver, der blot har den svageste Forstaaelse af den Tid, i hvilken vi lever. Men naar man aabent og ærligt erkender dette, hvorfor skal det da betragtes noget nær som en Forbrydelse at paastaa, at Fagforeningerne ogsaa har deres Fejl?

Er det muligt: Har Fagforeningerne virkelig ingen Fejl? Eller maa man blot ikke tale højt om disse?

Et af disse to synes at være Tilfældet.

Da jeg skrev min Artikel om Fagforeningerne og Arbejdslønnen, var jeg derfor paa det rene med, at den ikke vilde komme til at staa uimodsagt. Men jeg skal ikke nægte, at en Modsigelse af den Art, Hr. Fuldmægtig Jensen fremsætter i sidste Hæfte af „Tilskueren“, havde jeg ventet mig fra en ganske anden Side.

Hvad der berettiger Hr. Jensen til at omtale mig i den paa en Gang meget overlegne og meget ungdommelige Tone, han har fundet det passende at anvende, véd jeg ikke. Jeg skal heller ikke søge at efterligne den.

Men jeg maa dog i al Fald kunne forlange, at Hr. J., naar han vil optræde som min Kritiker, gør sig klart, hvad det er, jeg har skrevet, og ikke paadutter mig Ting, som jeg aldrig har tænkt, endsige paastaaet. Jeg har udtrykt mig kort og knapt, som det

er min Vane; men jeg tror ikke, jeg har udtrykt mig saa uklart, at man ikke — med en Smule god Vilje i al Fald — kan forstaa, hvad jeg mener.

Allerførst er Hr. J. glad over, at han har fundet et „ikke videre“ i mine Bemærkninger om Maskinerne. Nu vil enhver let kunne se, at dette „ikke videre“ der, hvor det staar, kun refererer sig til vedkommende Maskines Virkning paa Efterspørgslen efter de Varer, ved hvis Produktion Maskinen er virksom. Og her er det, trods Hr. J.s Modsigelse, virkelig saaledes, at en Tærskemaskine ikke influerer paa Efterspørgslen efter Korn, et Hejseapparat ikke paa Forbrugen af Husrum o. s. v. Disse Maskiner kan altsaa ikke heller forøge Efterspørgslen efter Arbejde i vedkommende Produktionsgrene, medens de tværtimod har den sikre Virkning her at gøre menneskelig Arbejdskraft overflødig.

Om denne „Lire“ er gammel eller ny, vedkommer ikke Sagen. Jeg har kun hævdet, at Maskinteknikken er et Moment i Udviklingen og i den Arbejdsløshed, som følger denne. Og dernæst har jeg hævdet, at den sammen med Minimalfordringerne og med Overgangen til Storbedrifterne danner Momenter, paa hvilke Fagforeningsbevægelsen øver Indflydelse, samt endeligt, at jo mere forceret Fagforeningsbevægelsen foregaar, desto mere forceres Udviklingen og den af denne betingede Arbejdsløshed. Andet har jeg ikke paastaaet, og det kommer Hr. J. til at lade staa. Hvor stor en Indflydelse man saa vil tillægge Fagforeningerne, det bliver et helt andet Spørgsmaal. Jeg tillægger dem blot mere Vægt, end Hr. Jensen synes at gøre.

Jeg omtaler ikke Konjunkturerne med en Stavelse. Nej visseligt ikke; thi jeg havde jo netop foresat mig kun at udrede Fagforeningernes Indflydelse og ikke Konjunkturernes, og man maa virkelig have Lov til at holde sig til sit Emne.

Naturligvis finder Hr. J. ogsaa min Antagelse af „op imod 2 Mill. Kr.“ som Indtægt af det ordinære Kontingent for høj. Ogsaa dette kommer Hr. Jensen vistnok til at lade blive staaende. Jeg bygger her paa Oplysninger fra Fagforeningsmedlemmer, hvis Kendskab til Sagen jeg har al Grund til at antage for meget solidt. Men naar saa Hr. Jensen tilmed beskylder mig for at paastaa, at disse Penge alle gaar i Strejkekassen, og i den Anledning taler om min Unøjagtighed o. s. v. saa maa jeg bestemt afvise dette! Jeg siger om de to Mill., at de gaar med i faglige Øjemed og tilføjer — oven i Købet i ny Linie — „Et af disse Øjemed er Tilskud til Dækning af Tabet ved Arbejdsstandsninger“. Der skal unægtelig

en mere end god Vilje til herefter at stable et Angreb op imod mig paa dette Punkt.

Ordet „Krigsomkostning“, som Hr. J. aldeles i Strid med Sandheden lader mig bruge baade om det ordinære og det ekstraordinære Kontingent har jeg i min Artikel udelukkende anvendt, hvor jeg taler om Strejker og Lockouts. Det er Tabene ved disse, der udgør Krigsomkostningerne; Kontingentet tjener kun til at sprede dem over et længere Tidsrum.

Paa ét Punkt giver jeg Hr. J. fuldkommen Ret. Jeg har i et Øjebliks Tankeløshed begaaet en Regnefejl i en Note, som jeg, efter at min Artikel var skreven, hensatte under Teksten. Der er dog ingen Grund til at gøre denne lille Petitnote til et Kardinalpunkt i min Artikel, og navnlig ikke til flot og overlegent at lade dette Eksempel være „tilstrækkeligt til at karakterisere Værdien af Forfatterens (ↄ: mine) Beregninger“; thi der findes ingen andre Beregninger, der karakteriseres ved denne. Endelig er det klart, at selv om Arbejdslønnen var steget nok saa højt i det nævnte Femaar, er det dermed ikke givet, at Stigningen skyldes Fagforeningerne. I al Fald er de meget langt fra at have skaffet Arbejderne Dækning for de betydelige Tab, de i samme Tid har paadraget dem, og de lige saa betydelige Tab, de har paaført Industrien.

Saa fremsætter Hr. J. selv en Beregning, hvorefter „Gevinsten (ↄ: Lønstigningen) har været 24 Gange større end Indsatsen“ (ↄ: Kontingentbetalingen). Denne Paastand er saa himmelraabende umulig, at man maa forundres over, at Hr. J. har haft Mod nok til at fremsætte den, oven i Købet i samme Aandedrag, hvori han hovmestererer mig for en Fejlregning. For det første er det nemlig givet, at Gevinsten ikke blot skyldes Fagforeningerne. Hovedsagen er og maa dog blive den almindelige økonomiske Fremgang. Denne glemmer vel Hr. J. ikke helt, idet han indrømmer, at „en Del af Lønstigningen vilde være kommen ogsaa uden Fagforeningernes Virksomhed“; i sin Iver for at komme Fagforeningerne til Hjælp tillægger Hr. J. blot dette Moment en underordnet, medens det aldeles utvivlsomt er af langt overvejende Betydning, hvad enhver Nationaløkonom vil erkende. Og for det andet er Indsatsen dog ikke Kontingentet. Det er ganske absurd at paastaa dette. Den virkelige Indsats er det siden 1872 lidte Tab gennem Arbejdsstandsninger og de øvrige i min Artikel fremhævede Momenter. Her er Indsatsen. Kontingentet saavel som de frivillige Tilskud er kun Midler til at gøre disse Tab mindre følelige i den Tid, i hvilken de særlig falder.

Her kommer jeg da til et af Hr. Jensens væsentligste Angrebspunkter paa mig, et Angrebspunkt. som Hr. J. i Lighed med, hvad han har gjort ovenfor, og hvad han ogsaa gør senere, konstruerer fuldstændig paa egen Haand. Hr. J. paastaar, at jeg regner dobbelt, idet jeg efter hans Mening stiller „baade Kontingentet og Strejketabet op imod Lønstigningen". Men dette har jeg virkelig ikke tænkt paa. Jeg maa atter her minde Hr. J. om den Sætning, han i sin Iver ganske har overset. Da jeg ganske kort havde nævnt Kontingentets Størrelse og henvist til, hvorledes man allerede heraf kunde danne sig en Forestilling om, hvad Fagforeningerne koster, tilføjede jeg som ovenfor omtalt, at et af de Øjemed, Kontingentet skal bruges i, er Tilskud til Dækning af Tabet ved Arbejdsstandsninger. Men naar jeg saaledes udtrykkeligt fremhæver, at Kontingentet delvis skal dække Tabet ved Arbejdsstandsningerne, hvorledes kan man da saa komme og paastaa, at jeg stiller det op som et Tab ved Siden af det andet Tab? Det ene Tab plejer dog ikke at kunne dække det andet. Jeg har da ogsaa baade før og efter min Artikels Fremkomst offentligt kun regnet med et direkte Tab for Arbejderne af 3 Mill. Kr. aarlig i det omhandlede Femaar[1]) og ikke med et Tab af 5 Mill. Kr., hvad jeg skulde have gjort, hvis Hr. Jensens Paastand var rigtig[2]).

En Fejl til har jeg i den omtalte lille Petitnote begaaet. I det Øjeblik, jeg skrev den, huskede jeg ikke paa den københavnske Lønstatistik af 1898. Naar Hr. Jensen imidlertid her insinuerer, at jeg ikke har brugt denne. fordi den skulde være mindre bekvem for mit Formaal. maa jeg bestemt og alvorligt tilbagevise dette. Hr. J. har ingen som helst Ret til at beskylde mig for at have ufine Formaal for min Kritik.

[1]) Se især mit Foredrag af 6te Maj om tvungen Voldgift, som vistnok var refereret i alle københavnske Blade. I dette Foredrag har jeg da endvidere anslaaet det Tab, som Industrien paa forskellig Maade lider ved Arbejdsstandsningerne til at være lig med Tabet i Arbejdsløn, altsaa i det paagældende Femaar nye 3 Mill. Kr. aarlig. Men dette Tab tør maaske ikke regnes med?

[2]) Jeg gøres opmærksom paa, at en Udtalelse af mig her kan mistydes. Det er den, at man ikke maa regne den Understøttelse, de strejkende eller udelukkede modtager, for Tabet. Jeg har her tænkt udelukkende paa de frivillige Bidrag, der tilflyder de strejkende fra Folk uden for Fagforeningen, og blot villet gardere mig imod, at man drog disse Bidrag fra det Tab, Arbejdsstandsningen volder. Den paagældende Udtalelse er da ogsaa fremsat der, hvor jeg taler om Arbejdsstandsninger, og ikke der, hvor jeg taler om Kontingentet.

Formaalet for denne og for de øvrige Bemærkninger, jeg fremsætter, har ene været det at advare mod en altfor stejl Fagforeningspolitik. Resultatet af min Artikel kunde da ogsaa allerhøjst blive det ene, at man fra Fagforeningernes Side vilde have taget mine Advarsler ad notam. Resultatet af Hr. Jensens ganske overfladiske Antikritik kan derimod kun blive det, at Krigspolitiken faar mere Vind i Sejlene. At dette ogsaa skulde være Hr. Jensens Formaal, skal jeg ingenlunde paastaa.

Saa er Hr. Jensen vred over, at jeg har taget den store Lockout med i Beregningen. Dette mener jeg mig fuldstændig berettiget til. Det er dog vel ikke Hr. Jensens Mening at ville paastaa, at man ved Opgørelsen af Vinding og Tab skal se bort fra de store Tab og kun regne med de smaa? For øvrigt har jeg indskrænket mig til det paagældende Femaar, ikke for at faa Lockouten med, men fordi vi først fra dette Femaars Begyndelse kan regne med den Situation, som vi for Fremtiden maa regne med: to over for hinanden staaende, store og stærkt væbnede Organisationer, hvis Kraftudfoldelser kan gøre en Krigspolitik langt mere farlig og langt mere ødelæggende og kostbar, end den nogen Sinde før har været.

Naar Hr. J. henviser til, „at et Normalaars Arbejdsstandsninger andrager 1 Dags Hvile — siger og skriver én Dags Hvile for hele Landets Industri“, er dette i denne Forbindelse ganske misvisende. For det første kan man selvfølgelig her ikke holde sig til Normalaarene alene, man maa virkelig ogsaa medregne de abnorme Aar; for det andet skal Tabet ved Arbejdsstandsningerne sammenlignes ikke med Industriens Udbytte, men med den Vinding, som Fagforeningerne antages at skaffe Arbejderne. Det var dette Regnestykke, der skulde gøres, ikke noget andet.

Og naar Hr. J. paastaar, at „Det er ikke usandsynligt, at Tidspunktet for en Strejke ofte vælges saaledes, at Arbejdsstandsningen falder i en mindre travl Periode“ — saa er denne Paastand rent ud barnagtig. Selv den yngste nationaløkonomiske studerende vil kunne belære Hr. Jensen om, at det store Flertal af Strejkerne falder i Aarets bedste Tid, naar der er stærkest Brug for Arbejdskraften. Hvorledes skulde ellers navnlig en Lønstrejke kunne føre til noget?

Hr. J. finder, at jeg indvikler mig i en Række Modsigelser under Forsøget paa at godtgøre, at Fagforeningerne gennem deres Lønpolitik bidrager til at formindske Arbejderklassens Købeevne. Disse Modsigelser eksisterer, som enhver uhildet Læser vil kunne

se, ene og alene i Hr. Jensens Fantasi, og Paastanden herom vidner om en for min Kritiker utilladelig overfladisk Gennemlæsning af, hvad jeg har skrevet. Jeg siger. at Maskinerne virker til at gøre Varerne billigere, og at Fagforeningerne ved at forcere Maskinteknikken saaledes bidrager til at gøre den reelle Løn høj (jfr. dog foran). Jeg tilføjer, hvad Hr. J. selv fremhæver, at en anden Virkning af Fagforeningspolitikken dog er nok saa fremtrædende, nemlig at den forhøjede Arbejdsløn til Gengæld gør Varerne dyrere. Heri er dog vel ingen Modsigelse. Modsigelsen — Hr. Jensen faar det i sin Iver til at blive en Række af Modsigelser — kommer først frem ved, at jeg efter Hr. J.s Mening straks efter skulde paastaa, „at denne Virkning (skønt „nok saa fremtrædende“ som den modsatte) dog ikke er betydelig“. Men dette har jeg dog virkelig slet ikke sagt. Det er rent og purt Opspind. Jeg har skrevet: „at dette (ɔ: Varefordyrelsen) i Virkeligheden betyder en Formindskelse af Arbejdernes Købeevne, for saa vidt som Varerne er Genstand for Arbejdernes eget Forbrug“ og at denne Formindskelse (ikke den samlede Varefordyrelse) ikke er betydelig. Der skal virkelig en overordentlig „god“ Vilje til for at finde Modsigelser her.

Ogsaa i mine Bemærkninger om, at Tilstrømningen til Byerne fordyrer Huslejen, og at Livets Dyrhed o. s. v. omvendt for Tiden faar Arbejderne til at flytte bort fra Byerne, synes Hr. J. at ville finde en Modsigelse, om end han indrømmer den teoretiske Rimelighed af en saadan Cirkelbevægelse. Hvor elskværdigt! Men min selvbestaltede Læremester er ogsaa her paa Vildspor. Her er slet ingen Modsigelse og slet ingen Tale om en Cirkelbevægelse. Her er kun Tale om en Aktion og en Reaktion. Her er kun Tale om en Bevægelse, der i Øjeblikket har kulmineret og derfor nu gaar i en tilbagegaaende Retning. Andet har jeg ikke paastaaet. Heller ikke har jeg paastaaet, at Grundrentens Stigning kun skyldes Fagforeningerne. Jeg har kun sagt, at de bærer en Del af Skylden for denne. Men da jeg heller ikke har foresat mig at behandle Grundrentens Stigning i al Almindelighed, men kun at gøre opmærksom paa Fagforeningernes Andel deri, har jeg ganske naturligt ikke berørt de andre Aarsager.

Hr. J. finder min hele Betragtning kunstig og opskruet. — Jeg tror, at Hr. J. kommer til at lade den staa, som den staar. Hr. J. har i al Fald trods sin selvtagne Autoritet ikke formaaet at rokke den.

H. L. Bisgaard

FORAARETS BØGER

II

Ung Krigsmand hedder Simon Kochs nye Bog, og Titlen har syntes de fleste Anmeldere overmaade lidt passende for den sløje, apatiske Ræsonnør, der paa dens Blade antegner sine ligegyldige Smaaoplevelser og holder Bog over sine dovne Halvforelskelser, som ikke — siger han selv — er for mere end smaa Forkølelser at regne. Men lytter man nøjere efter til Keld Jonsens Enetaler, er det en ganske anden Grundstemning end sløj Apati, der klinger En i Møde. Denne saa lavmælte og ugidelige Herre takker et Steds sin Skæbne for, at han har faaet den gode Evne ikke at lade smaa Ting blive store for sig og lover sig selv, at han en Dag skal blive lykkelig paa Grund af sine aldeles ledige Hænder, der ikke har villet ulejlige sig hidindtil. Han er en Mand — siger han et andet Sted — der holder Pladsen ryddelig og sit Sind beredt; han kan jo godt imens gaa en Tur med et muntert eller sørgmodigt Pigebarn; men hun maa ikke tage ham ilde op, at han nu og da tænker paa andre Ting, mens han gaar med hende, og at han en Dag spadserer fra hende. Han agter ikke det ringe, som møder ham, men han agter sig selv værdig til det største, naar han blot vidste, hvor det var. Han er da som en Krigsmand, der gør sig det til Pligt at bevare sine Vaaben blanke og holde sit Krudt tørt og ikke spilde det i Utide.

Store Planer og Forhaabninger har drømt i ham fra ung, og det er ham en Trøst, at han endnu altid drømmer sin Ungdoms Drømme om at blive den store Samfundsomvælter. En stor Kærlighed har han levet i; det er ikke længer siden end i Fjor, at den Skilsmisse indtraf, som for bestandig har gjort Døden til hans Ensomheds Kammerat, og lagt noget af Dødens Gustenhed i hans Sjæl, noget af Dødens Stivhed i hans Lemmer. Og det er ham en Samvittighedssag ikke at være sine Ungdoms Drømme og sin Kærligheds Ideal utro, selv om han ikke kan virkeliggøre dem. Ikke

gøgle sig ned i den almindelige Slapheds Fællesgrav! Ikke slaa af, ikke stemme ned! „Staa op og tag dine Vaaben!“ vilde han sige i en Tale til Ungdommen, som han et Steds drømmer om at holde. „Hvem siger, at du har Lov til at lægge ogsaa dig selv til Bedrøvelighedens store Sum? ... Vi er jo alle medskyldige i den Forbrydelse, der har gjort Livet til det kolde Helvede. Nej, lad os tale om Skønheden.“

En uforsonlig Intransigens over for Livets Kompromiser, en trofast Riddervagt om Ungdommens Idealer — det er det, der staar bagved den nøjsomme og jævnmodig blaserede Tale i S. Kochs Bog: hans Keld Jonsen er som en Vagtpost med Gevær ved Fod. „Taalmodighed og Længsel“ slutter Optegnelserne „er mine bedste Venner, Taalmodigheden, der finder sig i alt, og Længselen, der fordrer alt.“ Samme Intransigens og samme Fanatisme er det ogsaa, som udgør Kunstneren i ham. En uforsonlig Sandhedssiger og en Skønhedens Ildtilbeder er han; han dyrker med Haardnakkethed den magiske Ordets Kunst, som dirker Tingenes Virkelighed op og støber de tarveligste Ingenting om i skøn Form. Bogen forstaas og nydes kun, naar man i selv den simpleste Bemærkning kan se alle Ordene stejle for at gaa helt paa egne Ben og ryste alt Vanepaahæng af sig, — naar man mærker hvert Ord ligesom føle sig frem paa Line, uden blot et Øjeblik at ville støtte sig til Banalitetens Afstivere eller at tillade sig blot ét flot Frasesving ud til Siden. Stilfærdig og langsommelig gaar Keld om og mærker sig de Smaating, der formaar at sætte hans Nerver i en Smule Svingning, tager dem hjem med i sin Ensomhed, vender og drejer paa dem, til han kan runebinde hver enkelt i de helt rigtige og eneste rigtige Ord, som fæstner dem i Kunst. Der var i et Selskab forleden det lille Likørglas, som stod paa Gulvet ved Siden af en Dames gule Silkekjole og nu og da førtes op til hendes glade Læber, og som han siden hen havde set skubbet bort under Bordet, væltet, tomt, ganske forladt og udstødt af Festen. Eller der var fra en Vandring over de nøgne Martsmarker alle Fuglelydene, man skulde mærke sig: Lærkernes ubetydelige og uafladelige Kvidreri ude paa de sorte Marker eller Kragernes graa Mæle højtoppe, som ikke vilde stanse nu, da det skulde være Foraar ... Ordene, han tegner sine smaa Oplevelser ind i, er hverken mange eller sjældne, de er helt uanselige, synes ganske almindelige, men de har den justesse, den sobre Rigtighed, som synes afluret den franske Prosakunsts Mestre; hver Streg er draget med saa renlig Præcision, hver Afskygning er sat saa sikkert og delikat paa, og frem for alt gøres der aldrig mere ud af nogen Ting, end der virkelig laa i den.

Ogsaa alskens Refleksioner over Liv og Død, alskens smaa Humørsvingninger, han mærker paa sig, noterer Keld op i sin Dagbog. og de ser alle ny og ejendommelige ud, selv om de er saa temmelig Allemandseje, fordi den erfarede indre Oplevelse med saa pillen en Omhu er søgt urørt bragt over paa Papiret. Det er om sin tunge Sorg og de dødes korte, triste Erindringsliv hos de Efterlevende, det er om Aarstidernes skiftende Befindender og sin underlige Afstandsfølelse overfor Livet, at Keld skriver i sære, fint afstemte Ord. Noget søgt og pretiøst kan Ordene jo nok af og til falde. Der tales undertiden om Erotik i samme skruede Stil som hos

Erik Skram: „Holder vi af hinanden? Hvor megen Alvor tror De, der er Plads til imellem os?“ Det er Forfatteren en Morskab at gaa og lave sindrige Billeder og nydelige poetiske Allegorier op om aandelige Foreteelser — allerede „Haabet og den haabløse“ var rig paa saadanne poetiske Billedliggørelser —, men naar han tegner hele Landkort op med Bedrøvelighedens Sø, Glædens faste Land, Sorgens smaa Aaer o. s. v., er vi ikke langt fra Astrearomanens berømte Kort over „le pays du tendre“.

Stærke sjælelige Oplevelser har Keld Jonson ikke at fortælle om i sin Dagbog — han, den „livstrætte Vandrer, hvis Tur endnu ikke er kommen igen“; i alle de Livsbegivenheder, „som man aabenbart skal tage for fuldt Alvor“, kan han oftest kun se ligegyldige Ingenting, som „man ikke engang selv gider rejse sig ret op for“. Og hans Originalitet som Kunstner er jo hans gennemførte Vilje til ikke at opfiffe eller kolorere sine Følelser det mindste, men at give dem netop saa lunkne og blegnæbede som de er, — sin Forelskelse i Karen Emma, som han dog altid sammenligner med den forrige og kun finder næstbedst, sin Medlidenhed med Jens Faber, som dog kun er „en meget lille Følelse“, nærmest kun „en Indgangsport til min stortbyggede Fornøjelse“, over at have stukket ham ud o. s. v. Ikke en Gang nogen sammenhængende Historie kan han efter sin Natur lave ud af sine Oplevelser. Til alle de smaa, underlige Ting, han oplever, har han kun at sige sit: „Jeg véd det ikke, jeg véd det aldeles ikke“; de bliver ham kun smaa Streger, der ikke danner nogen Figur, afrevne Stumper, „usle, korte Traade, uden Sammenhæng, et Ingenting af Pjank og Ligegladhed“. Og hans Kunstnersamvittighed vilde anse det for Humbug at komponere en Historie frem deraf.

Simon Koch er egentlig ganske uden Udvikling bleven staaende ved den Art Kunst, hvormed han for snart 10 Aar siden debuterede i „Taarnet“. Han forstaar at analysere en dagligdags Situation eller et hverdagsligt Befindende ud til en helt fremmedartet Mærkelighed: at tænde sig en frisk Cigar indeholder endnu i denne sidste Bog samme underbare Poesi for ham som i hans gamle symbolistiske Dage. Og som den Gang elsker han at oversætte aandelige Abstrakta i et træffende poetisk Billedsprog. Den nye Bog falder egentlig fra hinanden i disse to Bestanddele. Og — ligesom overfor hans Bog i Fjor — kan Læseren ikke undlade at føle Fortællingsformen som en kejtet Omskrivning af Forfatterens naturlige Udtryksmaade. Men saa er der tilsidst det Brev, som Inge Dyvel skriver fra Oringe — et Brev, der i sin Fortræffelighed pludselig aabenbarer en objektiv Skaberkraft hos Forfatteren, som tyder paa helt nye Muligheder hos ham. Naar alt kommer til alt, er maaske overhovedet det, at han stiller Inges naive, hidsige Livsbegær op imod sin Helts afventende Afvisning af Livet, et godt Tegn paa, at den „unge Krigsmand“ mener Tiden inde til at tage Geværet fra Fod og selv spænde Hanen. Om man ogsaa ikke i første Omgang fælder en Alberti, kan der jo være meget, som er et Skud Krudt værd.

* * *

Saa helt mandlig S. Kochs Aandsart er, saa ægte kvindelig er det kvikke Hoved, det selskabelige Naturel, den lette, behændige Haand i en Bog som Agnes Henningsens store Roman „De Spedalske". Nogen god Bog er visselig ikke dette „et Genis Værk", som det hed i „Politiken"s Markskrigersprog. Man læser den i en stadig ubehagelig Halvforstaaelse, desorienteret over for hele den Bekendtskabskreds, man føres ind i, og man kender Personerne, som man laver sig dem op, kun halvt igen i hvad de siger og foretager sig. Det hele „Wirtschaft" paa Nørreager fremstilles som noget, der er lige ud af Landevejen, men synes Læseren som faldet ned fra Maanen. Og at f. Eks. den lade og moderlige Fru Mis engang har forglemt sin husfruelige Anstand og sin Enevold for den plumpnævede Forpagter, kommer som en Nysen over os; endnu mere konfunderes vi, naar samme Forpagter, i hvem der synes at være dygtigt Tømmer for 100 Aar, ender med at gaa i Søen. Men overhovedet henstilles alle Forhold og Begivenhedernes Gang ikke blot uden Skygge af Forklaring: saadan er det, saadan sker det, det er ørkesløst at spørge, hvorfor —, men Læseren har hele Vejen Fornemmelsen af, at Sagen — som Juristerne siger — ikke er tilstrækkelig oplyst, at vigtige Incidentspunkter er oversprungne eller i alt Fald skubbede i Baggrunden for mere ligegyldige Smaating, saa at der ingen Proportioner, intet Perspektiv bliver i Fremstillingen. Det er lidt „fruentimmeragtigt", saaledes som der gaas uden om alskens forretningsmæssige Realiteter.

For at nyde Fru Henningsens lystige og livlige Underholdning maa man holde sig til alle Enkelthederne i, hvad hun fortæller. Her er hun ogsaa forfriskende ny og straalende rig. Straks saadant noget som Godsejerens tidlige Morgenbesøg med den saarede „Endemand" hos Doktorens sætter Læseren i det rette Humør. Hvor er alt livagtig givet — Bankningen paa Sovekammervinduet, den forkølede Harken, den søvnige Halvbanden derindefra og de utydelige Spørgsmaal, som bliver borte derinde i Strømper og Bukser, lidt efter Seleklirren nær ved Vinduet og saa begynder Samtalen gennem Ruden. Siden: den afbrudte Morgenkonversation mellem Godsejeren og Doktorfruen, medens hun gaar sin Mand tilhaande med at forbinde „Endemanden". Hun møder — noterer Forfatterinden — i „en af disse bløde Morgenkjoler, som unge Piger, der er vante til at begynde Dagen Klokken otte i Overtøj, anskaffer sig, saasnart de bliver Fruer, til Tegn paa magelige, frie Tider"; og nu analyseres Skridt for Skridt hele den ubetydelige, dagligdags Scene i al dens lystige Meningsløshed: hendes smaaborgerlige Koketteri, Angst for med sin store Figur at blive kluntet, hans Don Juan-erfarne Sikkerhed — tusinde smaa Ingenting paa begge Sider af indvortes Bemærkninger og Bagtanker, Komediespil og Fejltagelser ... alt opfanget med den kvikkeste Aarvaagenhed og afdækket med den mest ubekymrede Overlegenhed. Og gennem hele Bogen holdes man i Aande af denne vaagne Iagttagelsessans og u-imponerbare Respektløshed: intet undgaar dette Falkeøje, og Rovlysten slaar ned ligegodt paa Kvinder og Mænd; aldrig lader denne Forfatterinde sig overrumple af nogen Følsomhed, aldrig gaa paa af nogen Højtidelighed. Hun kan dem udenad, i alt Fald paa ét Omraade, nemlig det erotiske: Huslærerinden paa hendes kolde Tagkammer om Aftenen,

naar hun endelig har fri — Vandkanden er bundfrossen, og hun har Uldbukser paa Armene for at sluge en Snes Sider om Millioner eller Lidenskabeligheder og Mord. Rugehøne-Moderen, der altid maa snuse til sine Unger og ønsker sig hele sin Seng myldrende fuld af dem, som af Killinger eller Hvalpe. Den uendelig mandfolkede Eks-Kaptajn, der ikke synes, at Kvindfolk bliver rigtig behandlede uden nede hos Tyrken: „saadan smaa nogen, de skal vaskes af og pyntes og more sig og hvile sig igen"; han bliver helt bedrøvelig af at maatte gaa rundt og herse med Roepigerne ved Markarbejdet — „alle de stakkels Endeskiver, der staar i Vejret deres ti Timer, ... naar man véd, hvordan saadanne Væsener er skabt."

Det erotiske er jo Fru Henningsens Særomraade — eller egentlig alle Former for det selskabelig sociale. Hun bryder sig ikke stort om de Sider i Menneskene, der vender indad mod dem selv, trænger sjælden ind i sine Personers Enrum, følger dem heller ikke ved deres Hverdagsarbejde. Hun ser oftest sine Personer i én Selskabelighed og kender væsentlig kun, hvordan de gebærder sig, snakker og opfører sig sammen med andre. I „Polens Døtre" var baade Percy Branner og Dukken portrætterede i Selskabsdragt og i Selskabsbilleder. Naar vi i den nye Bog en eneste Gang er i Enrum med Hovedpersonen, indvies vi kun i de lette Flyvetanker, der krydser i ham, medens han staar og tager Bad, og som skydes bort med det Fur, hvormed Badelagnet kastes af, for at afløses af Velbehaget, naar han er kommen i de friske rene Klæder. Ellers er det Samtaler, Samtaler . . . Samtaler, der føres ved Toiletten, med en Rose i Munden, som bagefter skal fæstes i Haaret, eller medens et Kjoleliv hægtes, og som afbrydes, naar det er hægtet forkert — Konversationer ved Bordet eller bagefter ved Kaffen, Udveksling af Skæmt og Galanterier, alle Arter og Grader af selskabelig Flirt — først og sidst, hele Bogen igennem en „Høns flyver op, Høns flyver ned"-Erotik paa kryds og tværs. Der staar som en Dis af Erotik over hele Bogen — af hede Smil og lange Haandtryk, Behagesyge, Frivolitet, Rivalitet, Erobrelyst; alle Livets Kræfter spiller og blomstrer for Elskovens Pust.

Omkring den godsejerlige Don Juan tripper Egnens Kvinder om som klukkende, elskovssyge Høner, og han lyksaliggør efter Tur dem alle. Originalt sete er de og klædes af Forfatterinden skaanselløst alle af til Skindet. Den retmæssige Frue, katteagtig kælen med lade, vuggende Bevægelser, jævnmodig tolererende Gemalens Udenomserotik, naar hun blot kan holde ham til mellemstunder at opfylde sine ægteskabelige Pligter og forsyne hende med altid nye Unger at dægge for i Sengen. Den rødhaarede Doktorfrue med sit endnu blegsottigtynde Blod og sine endnu længselsfulde Ungpigeøjne, — trods sin Mand og sine Børn hensygnende i Savn af den rette Eros. Videre den mangtforfarne Kunstnerinde: Anna Lisa med den spinkle Pigefigur, de leende Tænder, de store uskyldige Øjne og den forfærdende Oprigtighed i sin Tale — altid fristende og fristet til at lege forfra igen, altid siddende efter med Skuffelserne, fordi hun — som Klownen i Cirkus — stedse er „for lilla" til i Længden at binde Mændene. Endelig „la maîtresse en titre" Forpagterfruen, med sin firkantede Figur og daarlige Manerer, som Godsejeren i Provinsens Kedsomhed har lavet sig op til at finde pikant og original, men som

er og bliver blot et raat og plumpt Fruentimmer, der efterhaanden af skinsygt Hysteri drives saa vidt, at hun maa uskadeliggøres af Samfundet.

„Spedalske“ kaldes i Bogen næsten alle disse Kvinder. Spedalskheden er for Forfatterinden den indre Forløjethed, den indgroede, uhelbredelige Uvederhæftighed, men tillige er den ogsaa blot den uberegnelige Lunefuldhed, „alt til en Forandring“ og „alt efter egen, fri Vilje“, som der siges, Upaalideligheden udadtil. Det er en Uklarhed i Tanken, naar den samme Etikette hæftes paa saa forskelligartede Skikkelser, som det her sker. Fortræffeligt er Forpagterfruen skildret — i sit evige Behov for at opleve noget eller i Mangel deraf opfinde Oplevelser — hun lyver sin Mand og sine Børn lange Historier paa —, i sin Trang til at gøre sig original for Godsejeren, i sine fingerede Hysterianfald og til Slut — som forskudt og skinsyg — i sin opfindsomme og intrigante Ondskab. Men man kan ikke rubricere hendes „Tilfælde“ sammen med Anna Lises umættelige erotiske Oplevelyst eller med Godsejer Brandts „Spedalskhed“.

Godsejer Brandt er Hovedpersonen og hans Tilfælde Skildringens Hovedæmne. Men egentlig er han næsten den mindst ny og interesante af Bogens Galleri. Man kommer ham ikke videre ind paa Livet, men maa nøjes med de andres Skudsmaal. Og, at han periodevis maa ind til Svendborg og stimulere sig ved Spil; at han er uvederhæftig i Pengesager, aldrig kan huske Tal, kautionerer og krediterer til højre og venstre, men selv snyder sine Børn for deres Arv; at han lyver om paa Historien med Endemanden og digter et Skær af Noblesse og Sjælsfinhed over sine tarvelige Kæresterier; at han kan vise sig generøs og højmodig og føle en raffineret Vellyst ved at se paa Smerte og Raahed; at hans lyse Hoved endelig tumler med stadige Projekter og Opfindelser og altid véd at klare sig ud af Terminsvanskeligheder — alt dette har fra Arilds Tid været det velbekendte Signalement for de lyse Hoveder og blændende Vindbøjtler blandt vore Landjunkere.

Saa er den Modsætning, der i Forpagterens Figur er stillet op, i al Fald et Tilløb til noget interessantere og originalere. Dette støtte, flotte Mandfolk er med al sin Raahed tegnet med Kvinders Forelskelse i det evigt mandfolkelige. Hans ringeagtende Medlidenhed overfor Kvindevæsener, hans massive Omgang med Kønnet, der ikke poetiserer, men til Gengæld betaler kontant, hans resolute Gaaen i Søen, da han er træt af det hele — alt dette sættes i flatterende Modsætning til Godsejerens forgyldte Uvederhæftighed. Overfor Forpagteren sker endog det utrolige, at Sentimentaliteten løber af med Fru Henningsen; han ender som den rene Teateronkel, midt i den Elendighed, hvori Bogens Elskovsleg løber ud.

* * *

Thit Jensens lille Debutbog „To Søstre“ forbløffer og straaler ikke med Fru Henningsens litterære Talent, men den indtager ved sin fordringsløse Troværdighed og Inderlighed. Den er ikke skreven ud fra en broget Livsforfarenhed, men en lille Stump Liv er gennemlevet for

Alvor, ikke blot sjusket igennem, og er bagefter gennemprøvet med en ærlig Villie til at komme til Bunds. Man skimter bag Bogen en tapper lille Pigeskikkelse, der knejser i fjendtlig Trods mod Livet, som hun tror meget ondt om, men tillige et Hjerte af Guld, hvis Godhedsinstinkt ikke lader sig kvæle af alle de Teorier om nervøs Svaghed og Pligt til Egoisme, som Forfatterinden fører frem imod det.

Hun stiller i sin Bog to Søstre op mod hinanden — meget forskellige at se til, men med langt større Sødskendetykke end hun aabenbart aner — lader dem belyse hinanden og vurderer dem med retsindig Omhu, — ser dem mest med den enes, Johanne Maries egne Øjne og giver med hende i al Fald tilsyneladende den yngre Søster Fortrinet. Det slaar ikke til, naar Modsætningen et Steds sammenfattes i Begreberne Natur og Kultur. Den lille, sikre Agda — med Stivnakke, mut Mund og fantasiløse, paalidelige Øjne — har sit Hoved lige saa proppet med Teorier og Dogmer og er paa sin Vis et lige saa nervøst Reaktionsfænomen som den reflekterte og sensitive ældre Søster. Agda repræsenterer sammen med sin Ven Budde den „jydske Hedendom“ efter Johannes V. Jensens Recept: de gør kun hvad der „passer dem“, og anerkender kun som det eneste Bud, at man skal være helt ud sig selv og helt igennem sand, og med rolig Ringeagt dømmer de til højre og venstre alt og alle, som de ikke synes om. Smukt skildres det, hvordan de to flinthaarde Naturer tørner sammen, saa Elskovsgnisten hurtig slaar ud imellem dem. Jomfruen i Agda værger sig stolt og kysk mod den nye Følelse, men des smukkere virker det, naar hun gaar bag ham og næppe kan modstaa Lysten til at kysse det Stykke gulbrun Hud, som bliver synlig mellem Haaret og Flippen, eller til at purre op i hans stridige Haar; overmaade frisk og kysk er ogsaa Scenen i Jernbanekupeen, hvor hun ønsker, han skal tage hende, men han værner hende mod sig selv. Hvor megen hensynsløs Egoisme der end er i disse to Figurer, virker det retfremme og vederhæftige i deres Væsen velgørende midt mellem al den Halvhed og Usandhed, den glimede Glathed og forsagte Uselvstændighed, som Samfundslivet udvikler hos de fleste Mennesker.

Interessantere og mere uddybet er dog den ældre Søsters modsatte Aandstype. Hun er moderne nervøs Sensibilitet og Nysgerrighed i egen Person. Hun er tidlig kommen om i Verden, som en Art „ung Pige i Huset“ vel, og baade i Forældrehjemmet og ude har hun været vant til at jævne og gaa imellem overalt, har haft en egen Evne til at gøre alle til Maade og har uvilkaarlig ladet sig bruge og forme af alle sine Omgivelser — været Hofnar for alle, synes hun i bitre Øjeblikke. Selv har hun ogsaa altid nyfigen maattet pille ved alt, der mødte hende i Livet, og eksperimentere med alle, hun kom i Forhold til — mistænksomt maattet spejde ind bag alle Façader, perverst maattet trævle op i eget og andres Sjæleliv. Mange Mænd har hun tiltrukket, givet sig halvt hen og stykket sig ud til mange, hver Gang formende om paa sin Oprindelighed og sættende til af sin Ægthed . . . indtil hun fra sine forskellige Halvforlovelser sidder tilbage med en Haandfuld trætte, forjaskede Følelser og under sine mange Selskabsdame-Roller har tabt al sjælelig Modstandskraft og Selvbestemmelse. Er det Godhed, er det Svaghed? —

spørger hun uafladelig sig selv og Forfatterinden med hende — at hun overalt hjælpeløst ligger under for de andre Viljers Udstraalinger, altid forskræmt og magelig maa have Fred om sig for enhver Pris, maa udglatte Rynker og afvende haarde Ord i sine Omgivelser? Er det Opofrelse eller er det blot vanmægtig Følelsesgoldhed, naar hun lader Forholdet til Budde slippe sig af Hænde og afstaar ham til sin yngre Søster for i Stedet at lade sig glide ind i et glædestomt Konvenientsægteskab? I dette synker hun dybere og dybere hen i Apatiens Laden-sig-gøre-ved, hun roder sig lidt ind i et skjult Forhold til en Elsker, men mest holder hun af at ligge paa Sofaen og falde i Staver. Falde i Staver — det er netop det hun efterhaanden gør, — fjernere og fjernere lyder Livet uden om hende, altid umuligere synes det hende at raabe de andre op, Indtrykkene falder fra hverandre, og hun kan ikke holde sammen paa sine Tanker. En sidste Kærlighedsskuffelse, en Misfødsel, et ulykkeligt Brud med hendes kære Søster . . . . saa synker hun tilsidst helt hen i Sløvsind.

Opslaget til denne Skikkelse er selvstændig og grundig gjort. Der ligger en hel mystisk Filosofi bag ved — om de nervøse Udstraalinger mellem Mennesker og om et betragtende jeg, der sidder inde bag det handlende jeg og indsamler Erfaringsstof, som tages med hinsides Døden. Men magtet er Figurens Udførelse ikke. Johanne Marie ræsonnerer over sig selv og Forfatterinden ræsonnerer over hende, men Fortællingen løber med Harefod hen over alle de afgørende Situationer, i hvilke hun skulde udfolde sig for os, og antyder kun et Steds ganske løselig intimere, fysiologiske Forudsætninger for hendes sygelige Aandsart. Den unge Forfatterinde har i sin Figur stillet en betydelig digterisk Opgave, men er ikke trængt ind til Opgavens Løsning.

Fint og nydelig er derimod de to Søstres indbyrdes Hengivenhed og Beundring givet. For Johanne Marie er den lille Søster „et Nødanker i Løgnens Flod“, den Paalidelighed og Livsvarme, som hun savner hos sig selv, og naar hun staar bøjet over hende, som hun ligger og sover, Brystet bølgende sundt og roligt og med „en Umaadelighed af Harmoni og Ligevægt“ over sig, svulmer der en offervillig Elskov op i den ældre Søster, og hun beslutter at afstaa Budde til hende. Og for den rask dømmende Agda er den ældre Søster i lang Tid fredhellig, „du staar over al Dom“ erklærer hun kort og godt, og naar hun har set Johanne Marie græde, følte hun det altid, som om „hendes Taarer brændte smaa runde Huller ind i hende,“ som kunde de være „rødglødende Hagl, der dryppede ned i hendes Hjerte.“ Her viser hun samme nervøse Følsomhed for andres Lidelser som sin Søster, ligesom denne, trods alt, har samme Sandhedssøgermani som Agda. Og disse Slægttræk er ogsaa begge Søstres Slægtlighed med den Aand af baade fin Hjertensgodhed og tapper Ærlighed, der lyser ud af den lille Bogs Blade.

Vald. Vedel

VIDENSKAB OG FOLKELIV

ET FOREDRAG, HOLDT PAA KJØNG HØJSKOLE VED ASSENS D. 28. JUNI 1903

ER det to stridende Magter, vi her har for os, eller er det to Magter, af hvilke den ene skal og kan virke i den andens Tjeneste? — Efter min Opfattelse er Forholdet mellem dem for indviklet til, at noget af disse to Spørgsmaal uden videre kan besvares med ja.

At Videnskaben kan og skal virke i Folkelivets Tjeneste, er der ingen Tvivl om, naar vi holder os til de Videnskaber, der mere eller mindre direkte faae Betydning for det materielle Livs Fornødenheder. Man behøver blot at tænke paa Nytten af meget af, hvad Videnskaben lærer om mekaniske Kræfter, Varme, Elektricitet o. s. v. Men det er kun en afledet Virkning af Videnskaben, ikke Videnskabens egentlige Væsen, der herved lægger sig for Dagen. Videnskaben kan og skal ikke være blot Middel, hverken for hele Folket eller for den enkelte. Den kræver at staa som et Livets Formaal, som en af de Ting, vi lever for, og som giver Livet Værdi. Derved udelukkes ikke, at den kan være Middel tillige. I Aandens Verden kan man — og skal man — være Herre og Tjener paa én Gang. Det største kan vise sig i, at man tjener, fordi selve det at tjene kan forudsætte den højeste og ædleste Kraft. Og det forholder sig nu vistnok saaledes, at Videnskaben i Længden kun kan tjene Livet, Folkets og den enkeltes Liv, naar den selv staar som et af Livets Formaal, som noget, man lever for, ikke blot lever af eller paa. Den kræver Hengivelse, for at den skal kunne yde sin Tjeneste. Saaledes er det med alle aandelige Magter — med Kunst og Religion, saavel som med Videnskab. De kan tjene Livet, men kun, hvis Livet tillige gives hen for dem.

Videnskaben vokser ud af Livet. Videnskab er Eftertanke, eller rettere, Videnskabens Spire ligger i enhver alvorlig og stadig Eftertanke. Og Livet fører selv til Eftertanke, dels som Forberedelse til Handling, dels i Erindringens Timer.

Eftertanken stiller de forskellige Iagttagelser sammen, medens vi i det enkelte Øjeblik ofte gaar op i den ene, nærværende Iagttagelse. Den samler og sammenligner Iagttagelserne og finder derved almindelige Begreber og Love. Ad denne Vej kommer Botanikeren til sine Arter og Slægter af Planter. Astronomen finder Lovene for Stjernernes Bevægelser ved at sammenligne deres Stillinger til forskellige Tider. Psykologen finder Sjælelivets Love ved at sammenligne de forskellige sjælelige Tilstande og deres Forandringer under bestemte Forhold. Saaledes stiger Videnskaben op fra det enkelte til det hele, fra det smaa til det store, fra det skiftende til det bestaaende.

Men Eftertanken gaar ogsaa den modsatte Vej — fra det hele til det enkelte. Den søger de Elementer eller Bestanddele, hvoraf Tingene bestaar. Kemikeren opløser Stofferne i Grundstoffer; Fysikeren paaviser Lysets Sammensætning; Fysiologen opfatter Legemet som en Republik af Celler; Psykologen søger at høre de enkelte Toner i vort Sjælelivs sammensatte Klang. Vi gør som Barnet, der tager sit Legetøj fra hinanden for at se, hvorledes det er indeni.

Ad begge Veje gaar Videnskaben ud fra Livet og søger at forstaa Livet.

Eftertanke og Videnskab hører til Livets Goder. Glæden ved at se de store Love og ved at finde de sidste Elementer, — Glæden ved at forstaa hører for mange til de største Glæder, Livet kan bringe. Vi forstaar kun de store Forskere ret, naar vi forstaar den Glæde, selve Brugen af de aandelige Kræfter volder. Jagten kan ofte volde større Glæde end Fangsten. Det gaar her med Brugen af de aandelige Kræfter, som det gaar med Brugen af de legemlige Kræfter. Det kan blive en Lidenskab at hengive sig til Tankens Arbejde, og Sjælen adles gennem denne Hengivelse. Michelangelo har sagt om det kunstneriske Arbejde, at intet gør Sjælen saa ren og ædel, som det at stræbe efter at frembringe et fuldkomment Værk. Det gælder ogsaa for det videnskabelige Arbejde. Det er en Form for Liv, som staar ved Siden af de andre Livsformer med selvstændig Værdi.

Men er denne Værdi ikke utilgængelig for enhver, der ikke

kan ofre alt Liv og al Kraft paa Videnskaben? Og fører den videnskabelige Interesse da ikke bort fra Folket og dets Liv? — maaske endog til Foragt for Folkets store Kredse, der ikke paa første Haand kan blive delagtige i den videnskabelige Eftertanke? Der er jo endog blevet udtalt den Anskuelse, at Menneskenes store Mængde kun er til, for at nogle faa store Mennesker kan naa den højeste Grad af Udvikling. Naar Videnskaben skal have sit Maal i sig selv, og naar den i sin strenge Form kun kan blive tilgængelig for faa, saa synes der at banes Vej for et Aandsaristokrati.

Ogsaa inden for den enkeltes Personlighed synes der at maatte komme en Spaltning. Thi selv om Trangen til at erkende er nok saa stærk, saa er det dog kun en enkelt Del af Sjælen, som rører sig i den, og Sjælelivets andre Sider kommer til at henligge uden Udvikling. Som den enkelte kan isoleres fra Folket, saaledes kan indenfor den enkelte Personlighed Sjælelivets Momenter blive sondrede paa unaturlig Maade gennem en enkelt Trangs Fremhersken.

Her er Farer, som til enhver Tid mere eller mindre vil true, og som opstaar i nøje Sammenhæng med Arbejdsdelingens Nødvendighed, saa snart Udviklingen har naaet et vist Trin. Ingen enkelt kan da repræsentere det hele Folk, og indenfor den enkelte Personlighed kan Sjælens hele Liv ikke finde sit Udtryk i nogen enkelt Virksomhed.

Men for at undgaa de Farer, der saaledes truer, gaar det dog ikke an at berøve det enkelte Livsomraade dets Selvstændighed. Her er det netop, man maa agte paa, at der er Ting, der kun kan være Midler, naar de tillige er Formaal.

Kun naar Videnskaben staar som en selvstændig Livsinteresse, — som en af de Ting, baade Folket og den enkelte lever for, tillægger Værdi som Formaal, — kun da kan den ogsaa blive Middel. Kun da kan den komme hele Folket til gode, dels ved, at der aabnes Adgang til Erkendelsesglæden for saa store Kredse som muligt, dels ved, at dens Resultater gøres praktisk frugtbringende. Den maa have fuld Frihed til at gaa sine egne Veje; ellers hæmmes den indre og ydre Gavn, den kan stifte. Og selv naar den mest yderliggaaende Frihed bliver Forskeren tildel, afbrydes ikke Sammenhængen mellem ham og det hele Folk. Som jeg har udtrykt det i min Etik: „Den lærde Stand maa betragte Forskningen ikke blot som Tilfredsstillelse af sin egen Drift, men som en social Gerning, der øves

paa hele Samfundets Vegne. Den enkelte Forsker er sat paa sin Udkigspost for at iagttage alt, hvad han der kan faa Øje paa. Naar dette Sindelag besjæler ham, bevarer han Enheden med Slægten, selv om han føler sig isoleret paa sin ensomme Post, og selv om han længe bliver miskendt og misforstaaet, fordi de andre ikke kan faa Øje paa, hvad han har set. Hans Tro paa Sandheden er tillige en Tro paa Sandhedens Betydning for Slægten.“

Her kommer nu dog nye Vanskeligheder frem. Videnskabens Resultater er ikke altid sikre. Og de kan ikke altid i deres specielle Indhold og med de bestemte Metoder gøres tilgængelige for større Kredse. Desuden kommer de ofte i Strid med Antagelser, Livet af praktisk, personlig Trang fører til at fastholde.

Lad os betragte disse tre Punkter hvert for sig.

1) Videnskabens Historie viser os, hvor ofte den har taget fejl. Men den viser os ogsaa, at Fejltagelserne ofte har været frugtbare, idet de gav Anledning til Undersøgelser, der ellers ikke vilde være bleven anstillede. Urigtige Teorier i Kemien og Fysiken har været Midler til Fremskridt. Som det med Rette er blevet sagt: levende Vildfarelser er bedre end døde Sandheder. Død er en Sandhed, der ikke længere sætter Eftertanken i Bevægelse. Hvad det gælder om at vække og nære i store Kredse, er Videnskabens søgende og spørgende Aand og en Sandhedskærlighed, der ikke forveksler Formodning og Bevis, og som trods al Skuffelse stadigt arbejder videre. Søren Kierkegaard har sagt, at den, der beder i Inderlighed til en Afgud, i Virkeligheden beder til den sande Gud, medens den, der paa udvortes, vanemæssig Maade beder til den sande Gud, i Virkeligheden beder til en Afgud. Dette gælder ogsaa for Videnskaben i dens Forhold til Sandheden. Og en saadan Aand trænger Livet til paa alle Omraader.

2) Hvad Tilgængeligheden angaar, er der en ganske lignende Betragtning at gøre gældende. Det gælder ikke at fylde med dødt Stof eller at bevæge til Efterplapren. Den store Kunst i al Popularisering og al Pædagogik gaar ud paa at vække til Selvtænkning, til at finde det sande ved egen Virksomhed, til at spørge ret, se, hvor Vanskelighederne ligger, og bekymre sig mere om Problemer end om Resultater. Det er den gamle sokratiske Metode, en stor Kunst, men en nødvendig Kunst, og en Kunst, der kun kan øves, naar Personligheden sættes ind ved Kundskabsmeddelelsen. Den forudsætter, at Kundskaben meddeles paa et Livstrin, der svarer til den og er modtagelig for den. Det er Grundtanken i den hele

nyere Opdragelseslære, lige fra Rousseaus Tid. Hos os har Grundtvig virket for den — uden at jeg tør sige, at de grundtvigske Kredse altid har fastholdt den. Vor nye Skolelov har stræbt at lade den komme til sin Ret mere end før. Mange maa bryde af for at gaa over i det praktiske Liv, før de har faaet fuld Tilfredsstillelse for deres Trang til Forstaaelse. Men selv Videnskabsmændene mærker Grænsen i denne Henseende. Træerne vokser nu engang ikke op i Himlen. Det maa være nok, at de stræber op mod Lyset, og det kan alt, der er Liv i.

3) Kan Videnskaben fuldt ud tilfredsstille Livets hele Trang, og kommer den ikke netop ofte i Strid med denne? Det er især Forholdet mellem Religion og Videnskab, der her bliver af Betydning. Thi hvor Religionen er ægte, fremgaar den af personlig Trang. Videnskabens og Religionens Historie viser os, hvor ofte de er komne i Strid. Men — allerede det, at baade Religionen og Videnskaben har en Historie, viser en Mulighed for at komme ud over denne Vanskelighed.

Videnskabens Arbejde bliver aldrig færdigt. Atter og atter maa det tages op paa ny, fordi der stedse kommer nye Erfaringer, nye Ting, der sætter Eftertanken i Bevægelse. Den giver sine Dyrkere nok at leve for. Om den giver dem og andre nok at leve paa, er et andet Spørgsmaal, som vil besvares forskelligt af de forskellige. Her er netop et Omraade, hvor der er nye, i sin Art ejendommelige Erfaringer at gøre, Erfaringer om, hvad der kan holde vort Mod oppe, hvad der kan styrke vort Haab og give os Kraft. Videnskaben er Eftertanke — og den maa ogsaa her lade Livet selv give Stoffet til Eftertanken. De Erfaringer, der her er Tale om, angaar det godes og det stores Kaar i Verden. Herom kan Videnskaben intet afgørende lære os, og dog kan der være Trang til Tanker derom, Livstanker, som kan have deres Betydning, selv om videnskabelig Bevisførelse for dem er umulig. Alle Religioner og alle alvorlige Livsanskuelser indeholder saadanne Tanker. Saadanne Livstanker opstaar og udvikler sig kun hos enkelte store Personligheder, hvis Syn paa Livet bliver af afgørende Betydning for lange Tider og for store Kredse. Den Form, de antager, skyldes ofte Overlevering fra Fortiden. Der er et historisk Element i enhver Religion, enhver Livsanskuelse. Men heller ikke her er Overleveringen nok; den vilde føre til død Gentagelse og Efterligning, ikke til levende Tilegnelse. Livet kræver Frihed saavel som Videnskaben. Og ligesom Videnskabens

Resultater atter og atter maa prøves over for nye Erfaringer, saaledes maa ogsaa selve Livstankerne atter og atter prøves med Hensyn til, om de virkeligt stemmer med Livets Krav og Betingelser. Thi Livet staar ikke stille, og Overleveringen maa lige saa lidt tyrannisere det, som Videnskaben maa det. Det gælder at finde Livets egne, virkelige Krav. Der kan ikke gives nogen fuldkommen Sikkerhed for, at de allerede er fundne. Under de religiøse Stridigheders Bitterhed er det en Trøst at bemærke, at den sidste Maalestok mere og mere ligger her. Livets Ret vil mere og mere blive hævdet over for Overleveringen saavel som over for forhastede Slutninger af Videnskabens Resultater. Livets Frihed og Ret ligger dybere end baade Religion og Videnskab. Thi Livet giver baade Religion og Videnskab, baade Troen og Eftertanken deres Ret til at være, deres Motiver og deres Indhold.

Synes der at være Strid mellem Videnskaben og Livet, saa lad os betænke, at Striden er gavnlig, naar den bringer Klarhed, og naar den føres paa ridderlig Maade. Og lad os fremfor alt betænke, at det egentligt aldrig er Videnskaben og Livet, der strides, men to Former for Liv. Thi i det videnskabelige Arbejde rører ikke blot enkeltes, men Folkets Aand og Liv sig, og det gælder blot om, hvorledes den ene Side af Folkets Liv kan bringes i Harmoni med andre Sider af dets Liv! En fuldstændig Modsætning mellem Tankens Liv og de andre Former for menneskeligt Liv vil i Længden ikke kunne bestaa. Denne Overbevisning holder den enkelte Forsker oppe, naar han føler sig ensom; den maa ogsaa besjæle dem, hvis Kald det ikke er paa første Haand at arbejde med i Videnskaben.

Harald Høffding

BRÜGGE-UDSTILLINGENS UDBYTTE

I. SPØRGSMAALET: HUBERT VAN EYCK

Den nederlandske Malerkunsts Historie i det femtende Aarhundrede har endnu adskillige uløste Gaader. Der er især en dobbelt Gaade, som længe har staaet som hele Kunsthistoriens største. Hvorledes er denne udmærkede Malerkunst vokset op? Hvad har dens Banebryder, dens Grundlægger, dens ypperste Mester og største Genius, egentlig malt?

Billedkunstens Historie viser os ellers overalt, hvorledes Græsset gror. Sæden lægges, spirer frem, faar Vækst under Sol og Regn, modnes og høstes. Selv Genierne ævner ikke Fakirernes Mirakel: i et Nu at lade et Træ skyde op med skyggende Løv, med Blomster og Frugter. Kun naar vi gik til den gamle nederlandske Malerkunst, gik vi bus paa et mægtigt Træ, bugnende af moden Frugt. Nascendo maturus. Brødrene van Eycks store Alterværk, der ved Pinsetid 1432 opstilledes i St. Bavo-Kirken i Gent, er langt det fejreste Træ i hele Skoven. Alt, hvad nederlandsk Malerkunst i det følgende Aarhundrede har ført til Lyset, synes plantet i Skyggen af dets brede Krone. Allerede i Genteralteret har et nyt Syn gennem en ny Teknik vundet sin afgørende Sejr; det rummer i rigeste Maal enhver af de Dyder, der bliver den gamle nederlandske Malerkunts Særeje: den forhen ukendte taalmodige Fordybelse i Naturens rige Mangfoldighed, den ømme Iagttagelse af Lysets Spil, den varme Glæde over Farvernes Glans, Grundigheden i Opfattelsen af det maleriske, Grundigheden i

Gennemførelsen af det maleriske. Endda har Genteralteret en ophøjet Storladenhed, som intet af den gamle nederlandske Malerkunsts senere Værker atter naar.

Det er ikke faldet til Jorden fra Stjernerne. Til dets Forudsætninger hører sikkert nok de Billedhuggerarbejder, hvis berømteste Mesterværk er Mosesbrønden i Dijon. Men hverken disse eller de os kendte Billeder af Malere, der samtidigt med de store nederlandske Billedhuggere arbejdede for Hertugerne af Burgund, kan fyldestgørende forklare, hvorledes det har været muligt for Malerkunsten lige med ét at opdage og erobre en ny Verden.

En Indskrift paa Genteralterets Fodstykke siger os, at det paabegyndtes af Hubert van Eyck, „en Mester uden jævnbyrdige", (major quo nemo repertus), og fuldførtes af hans Broder og Efterfølger Johannes. Ingen af de hidtil gjorte Forsøg paa at udskille de to Brødres særlige Andel i det fælles Værk har ført til overbevisende Resultater. I en Afhandling, der 1899 blev udgivet af Videnskabernes Selskab i Göttingen, har Otto Seeck med stor Skarpsindighed søgt at udrede Jan van Eycks Andel i Arbejdet og naaet til den Slutning, at den baade i Omfang og Værd var forholdsvis ringe. Umiddelbart efter denne Redegørelse fremkom en Bog af Karl Voll, en anden tysk Specialist i van Eyckerne. Den stræbte at paavise, at Huberts Part i Genteralteret er ubetydelig og at Jan bør gælde for den egentlige Mester. Den ved sine grundige Arkivstudier højtfortjente Forsker James Weale har i Hovedsagen sluttet sig til Seecks Opfattelse. En af de fineste Kendere af gammel nederlandsk Kunst, Max Friedländer, synes derimod paa dette Punkt at være ret enig med Karl Voll. Nogen paafaldende Karakterforskel i Behandlingen af Genteralterets enkelte Dele lader sig næppe paavise. Hvor sandsynligt det end kan være, at de mægtige Skikkelser foroven i Alterværkets Midte er stærkt prægede af Hubert van Eycks ejendommelige Evner, kan vi ikke opfatte disse skarpt i et Billede, som en anden har fuldført. Han vedbliver for os at være en Storhed med taagede Omrids, indtil vi har lært ham at kende gennem ét Billede, vi tør antage malt af hans egen Haand.

En Dag overraskedes Bestyrelsen for vort Galleri ved et Brev fra James Weale, som meddelte, at et gammelt Dokument tillod ham at udpege et fuldt autentisk Billede af Hubert van Eyck — i Museet i København. Vi havde allermindst hos os ventet at finde en saadan Skat. Det var en Alterfløj, som viser en Donator,

knælende i en rød, pelsværksbræmmet Kjortel under den hellige Antonius' Beskyttelse, i Baggrundslandskabet ses Dværgpalmer i

Græsset, snurrige, træbevoksede Klippeformer, og en Stadport, paa hvis Vindebro Smaafigurer med knappenaalstynde Ben spad-

serer. Farven er prægtig, Behandlingen — trods Kejtetheder som Hændernes Tegning — grundig og smuk, rigtignok tørrere og svagere end Genteralterets, af hvis maleriske Fortrin vor Alterfløj, der synes at stamme fra en ringere Haand og især en ringere Aand, kun giver en beskeden, men altid meget tækkelig Afglans. Alterfløjen er 200 Aar senere bleven fuldstændiggjort som Billede ved en Fremstilling af den hellige Familie, en ret behændigt malt, men noget flov Efterligning af Rubens' „La vierge au perroquet", den er en meget uklædelig Tilsætning for Billedets oprindelige Halvpart. Billedet købtes til Frederik den femte som et mærkeligt Kuriosum, et Fællesarbejde af van Eyck og Rubens.

Crowe og Cavalcaselle havde henført Alterfløjen til Maleren Petrus Cristus, som i ren teknisk Henseende mere end nogen anden naar van Eyckerne nær og har været antaget for Elev af Jan van Eyck. Da han først 4 Aar efter dennes Død optoges som Mester i Brügges Malerlav, synes det dog lidet rimeligt, at han har været Jan van Eycks direkte Lærling. Behandlingens Karakter i Alterfløjen minder slaaende om Petrus Cristus' med Navn betegnede Fløjbilleder i Berlin og Madonnabillede i Frankfurt. Vort er dog et finere og smukkere Maleri. Men Petrus Cristus er meget ulige, hans lille Portræt i Berlinergalleriet af en voksbleg Dame med skæve Kineserindeøjne har en bedaarende Charme, — Ring og Ilsted har malt smukke Kopier efter det; da Damen ellers ikke hører til Galleriets mest beundrede Skønheder, formodede Opsynsbetjenten, at hun maatte være dansk. — James Weale havde selv under et Besøg i København tiltraadt Crowe og Cavalcaselles Bestemmelse, endog — rigtignok med Urette — troet at finde Rester af Malerens Monogram i Seglet paa et Dokument, den fremstillede Portrætfigur bærer hos sig i en Taske. Nu oplyste Weale os om, at vor Alterfløj sammen med en Statue af den hellige Antonius den 9. Marts 1426 stod i Hubert van Eycks Værksted, da Robert Poortier, den fremstillede Donator, og hans Hustru oprettede deres Testamente. Ordlyden af dette skulde senere blive offentliggjort.

Enhver maa bøje sig for et Faktum. Ved Navneændringen vandt Billedet uberegneligt i Værdi; hele Museet vandt uberegneligt i Værdi; i Besiddelse af et autentisk Billede af Hubert van Eyck maatte København blive et Valfartssted for hele den kunstinteresserede Verden. Men Glæden var kort. Da James Weale i forskellige Tidsskrifter — bl. a. i Zeitschrift für bildende Kunst og i

Gazette des Beaux Arts — offentliggjorde en udførlig Redegørelse for sin formentlige Opdagelse, viste det sig, at denne kun var bygget paa en løs og angribelig Hypotese. Da den hellige Antonius er bleven malt af andre end Hubert van Eyck og har beskyttet andre end Robert Poortier, foreligger der ingen tvingende Grund til at antage vor Alterfløj for en Rest af det Billede, Hubert malte for Antonius-Alteret i Frelserens Kirke i Gent. Antonius har jo været Navnehelgen for adskillige gamle Nederlændere, Skytshelgen for det store Antonius-Broderskab i Brügge, til hvilket den som „Manden med Nelliken" afportrætterede, som bærer Antonius' lille Klokke paa Brystet, menes at have hørt. Intet Pilgrimstog af Kunsthistorikere indtraf i København. Kun en enkelt energisk Mand rejste herop for grundigt at undersøge Sagen. Det var Georges Hulin, Professor ved Universitetet i Gent, en Mand, der i de senere Aar har indlagt sig store Fortjenester ved meget grundige Studier i den nederlandske Malerkunsts Historie. Han studerede med største Omhu vor Alterfløj forpaa og bagpaa; — der er nemlig ogsaa noget bagpaa, rigtignok kun meget lidt, kun Spidsen af en Englevinge, men den siger os, at Mariæ Bebudelse har været fremstillet graat i graat som to Statuer paa Ydersiderne af Alterets Fløje. Og han kom til det Resultat, at om der var noget gammelnederlandsk Billede, hvis Maler med Sikkerhed lod sig udpege, saa maatte det være dette. Det var en udmærket Petrus Cristus, men det var en udpræget Petrus Cristus.

At Georges Hulin har Ret, godtgjordes tydeligt af et ypperligt lille Mandsportræt paa den herlige Udstilling af gammel nederlandsk Kunst, som i Fjor afholdtes i Brügge. Af alle — ogsaa af James Weale — blev dette Portræt regnet for et typisk Arbejde af Petrus Cristus. I et og alt, i Behandling og i Farve, i Formgivning af Hoved og Hænder, viste det den mest fuldkomne Lighed med Alterfløjens Donatorfigur. Endog den røde Dragt og den sorte Taske var paa begge Billeder nøjagtigt den samme. Og det stod i kunstnerisk Værd i hvert Fald ikke tilbage for vort.

Petrus Cristus var en Maler uden synderlig Selvstændighed, men han havde den altid priselige Dyd ydmygt, flittigt og forstaaende at følge store Mestres Spor. Efter først at have efterlignet van Eyckerne, lod han sig i sine senere Aar paavirke af Rogier van der Weyden og Dieric Bouts, hvis Indflydelse gør sig stærkt gældende i hans store, Brüsseler-Museet tilhørende og i Brügge udstillede Billede af Nedtagelsen af Korset. Det er et ud-

mærket smukt Billede, hvor især Landskabet med Byens brunviolette Tage mellem mørkegrønne Træer har en ualmindelig Mildhed og Finhed i Farven. At han som Maler kunde være meget ringe, viste Brügge-Udstillingens store — altfor store — og i kulturhistorisk Henseende meget interessante Billede af den hellige Eligius i sin Guldsmedebutik. Men han kan ogsaa naa endnu højere end i Mandsportrættet og i Alterfløjen i København. Hans ganske lille, men meget figurrige Billede af Korsfæstelsen, hvor Miniaturfigurernes hvide Kjortler og Hovedtøjer tindrede frem fra det brune Landskab, var saa skært og sart i Farven, saa udsøgt delikat i Behandlingen og tillige saa smukt og følelsesfuldt i Fremstillingen af Sorgen, at det var en af Brügge-Udstillingens Perler.

Men skyldes dette Billede ham, — og derom har ingen rejst Tvivl, — tilkommer der ogsaa ham Æren for at have malt Berlinergalleriets lille Billede af Madonna med Karthäuseren. Kunstnerhaanden er utvivlsomt den samme. Og uagtet dette Billede ofte har maattet høre knubbede Ord fra dem, der ikke ansaa det for en ægte van Eyck, er det indtagende ynderigt, elskeligt — næsten engleligt — baade i Aand og i Form. Et gammelt Katalogvidnesbyrd — og desuden Ejendommeligheder som de naive Skyformer — har ledet til at tro, at der i dette Billede maaske var bevaret et Værk af Hubert van Eyck. Men atter her har Haabet om at kunne udpege et dokumenteret Arbejde af ham vist sig forgæves.

Det oprindelige Motiv for Brügge-Udstillingen siges at have været Ønsket om for en føje Stund at genforene alle Genteralterets Dele. Det var ikke lykkedes. Af Genteralteret viste Udstillingen kun de to smalle Fløje med Adam og Eva, af hele Alterværket den eneste Del, som næsten enstemmigt er tillagt Jan van Eyck. Selv om Hænderne er noget større end de plejer at være paa hans Figurer, stemmer den grundige Redelighed i Studiet af de to afklædte Skikkelser nøje med Resten af hans Kunst. At disse Fløje ikke er malt sammen med Resten af Alteret fremgaar deraf, at de ved en Fejltagelse er bleven ikke ubetydeligt højere end den Del at Alteret, de skulde dække, naar det blev sammenlukket; Fremstillingen paa Bagsiden fortsætter ogsaa kun paa urigtig og misforstaaet Maade Interiøret bag Bebudelsen paa Nabofløjene. Otto Seeck antager, at der oprindeligt ikke var tiltænkt de to nøgne SyndereÆrespladser i øverste Række nær Himlens Engle og den tronende Gud. Æren og Ansvaret for et saadant Alterværks Program tilkommer dog næppe de Malere, som udførte det;

det var sikkert givet dem udefra og fastsat af lærde Teologer, hvis subtile Tanker vi rigtignok ofte kan have svært ved at forstaa og forklare. Genteralterets Eva holder en Frugt i sin Haand. Alle Forklaringer, — ogsaa den, Julius Lange har givet i Værket over Menneskefiguren, S. 254, — siger, at dette er Syndefaldets Frugt, men bemærker tillige det besynderlige i, at den er fremstillet som en Citron. Særlig tillokkende for Adam synes en Citron dog næppe at have kunnet være. Men hvis Maleren her havde gjort sig skyldig i en — ret urimelig — Enfoldighedsfejl, vilde den sagtens snart være bleven set og snart være bleven rettet. Maleren maa have givet Eva denne Frugt med velberaad Hu. I sin Bog „Die Kunst in der Natur“ gør Felix Roosen udtrykkeligt opmærksom paa, at Citrontræerne i Genteralterets Landskab maa antages at have symbolsk Betydning; med deres stedsegrønne Løv og Frugter i alle Aarstider betegner de Livets Træ; Frugterne, „de mediske Æbler“, gav efter Folketroen sikkert Værn mod Døden. Genteralteret priser Forsoningen ved Lammets Blod. Døden, om hvis Indtrædelse i Verden to smaa Kompositioner over Adam og Evas Figurer erindrer, har mistet sin Sejr, Helvedes Ild eller Skærsildens Kval, fremstillet paa Alterets forsvundne Fodstykke, har tabt sin Braad. Det er da som Repræsentanter for hele den genløste Menneskeslægt, at dens Stammefædre med ydmyg Taknemmelighed træder op i de saliges Rækker. Derfor er vel Frugten i Evas Haand forvandlet fra den Frugt, der foraarsagede Døden, til den Frugt, der betyder Livet.

Om end rimeligvis Flertallet af Brügge-Udstillingens Besøgende forud kendte de her forenede Billeder af Jan van Eyck fra belgiske Samlinger, var Gensynet af dem dog ikke derfor mindre kært. Jan van Eycks lille, beskedne Portræt af sin Hustru, — fundet 1808 af en heldig Mand paa Fisketorvet i Brügge, — var vistnok det mest fuldkomne Mesterværk af Malerkunst, hele Udstillingen havde at opvise. Nyt for de fleste var her Bekendtskabet med det lille — desværre meget medtagne — Billede fra Hermannstadt, som Theodor von Frimmel først har fremdraget som et Arbejde af Jan van Eyck. Det var et Portræt af en ung Mand, der bærer et blaat Hovedtøj og holder en Ring op i sin højre Haand; — paafaldende mange nederlandske Portrætter af unge Mænd synes oprindeligt bestemte som Gaver til de Jomfruer, de har fæstet. — Øjnenes alvorligt tankerige Udtryk var forunderlig sjælfuldt, levende og dejligt. Karl Voll har i sin Bog med

stor Bestemthed fraskrevet Jan van Eyck dette Billede, uagtet han kun kendte det gennem et Fotografi. Men han har rigtignok ogsaa fraskrevet Jan van Eyck mange andre af hans utvivlsomt sikre Arbejder, uagtet han kendte dem fra Originalerne. Otto Seeck har i sin prisværdige Iver for at finde Hubert van Eycks Værker dømt Portrættet fra Hermannstadt — efter den lille Gengivelse i Knackfusz' Künstlermonographien — til at være et Arbejde af denne Kunstner.

Kun over for et eneste af alle Brügge-Udstillingens Billeder kunde Spørgsmaalet om en Henførelse til Hubert van Eyck for Alvor komme paa Tale.

Det tilhørte Sir Francis Cook i Richmond og fremstillede de tre Marier Paaskemorgen ved Kristi Grav, hvorfra en Engel forkynder dem Opstandelsen. Desværre var det ikke fuldkommen godt bevaret, Luften er opmalt og har faaet Karakteren af det 17. Aarhundredes Malerkunst, flere af Figurerne har lidt; Tonen i Billedet er ogsaa mørkere end den oprindeligt synes at have været. Kompositionen har ikke den faste Holdning, som plejer at udmærke de gamle nederlandske Alterværker. Mange af Billedets Enkeltheder er ufuldkomne; det er naivt og kejtet paa Punkter, hvor de gamle nederlandske Billeder ikke plejer at være naive og kejtede. Alligevel var maaske dette Billede for dem, der ikke forud kendte det, det allermærkeligste af alt, hvad Udstillingen førte frem.

Dets Maler har ikke mestret Perspektiven. Yderst mislykket er Forkortningen af den store, aabne Sarkofag i Billedets Midte, yderst mislykket ogsaa Forkortningen af dens lange Laag, fra hvilket en huldsalig Engel — Søster til Bebudelsens Engel paa Genteralteret, — henvender sig til de tre Kvinder. I den grønklædte Skikkelse længst til venstre synes Stillingens Rytme tro kopieret efter en af de smukke gotiske Træskulpturer. Statueholdning har ogsaa Jomfru Marias udtryksfulde Figur; hyllet i sin blaa Kappe lytter Kristi gamle, forgræmmede Moder stille betagen til Englens Budskab. Derimod har Maleren stræbt at skildre en livfuld Bevægelse i den rødklædte Maria Magdalene, der knæler ivrigt udspørgende og sætter sin Salvekrukke paa Sarkofagens Kant. Og for Fremstillingen af den sovende Vagt har han aabenbart ikke raadført sig med Skulpturen. Det er rent realistisk Karakterskildring af ualmindelig Friskhed og Djærvhed. Særlig kostelig er Karakteristikken af den bondske Tyksak, en ren Sancho Pansa,

der snorker trygt i sit blaa, spejlblanke Harnisk, som afspejler Omgivelserne næsten lige saa klart som Spejlet i Ægteparret Arnolfinis Interiør i Jan van Eycks berømte Billede. Nydelig malt er ogsaa den statelige Hjelm ved hans Side. Landskabet er mærkeligt. Det er rigtignok ikke lykkedes Maleren at give Indtrykket af, at den By, der bag de brune, fantastiske Kalkstensklipper breder sig i det fjerne, staar rigtig fast paa Jorden, dens Bygninger synes vaklende. Men medens Lyset i største Delen af ældre nederlandsk Malerkunst falder roligt og ligeligt ind over alle Billedets Dele, er der her gjort et dristigt og energisk Forsøg paa at gengive en flygtig landskabelig Stemningsbelysning. Det er Paaskemorgens Daggry; medens Forgrunden ligger i Dæmningens Halvskygge, rødmer Solopgangens Skær hen over Jerusalems rødligtgraa Husmure og okkerrøde Tage.

Det er ikke alene Englen, der bringer Genteralteret i Erindring. I et og alt, i Kvinderne, i Soldaterne og i Landskabet viser dette Billede som intet andet slaaende Overensstemmelse med den Del af Genteralteret, der fremstiller Lammets Tilbedelse. Det maa utvivlsomt være malt af en af de Hænder, som malte paa Genteralteret. Og det er rimeligt at tro det malt før dette, som allerede

viser den ny Vej vidt aaben og let at følge. Som intet andet af de gamle nederlandske Billeder synes jo Billedet af Kvinderne ved Graven at vidne højt om de store Anstrengelser og haarde Kampe, det har kostet at bryde Vejen for den ny, illusionssøgende Malerkunst, Eftertidens Malerkunst.

En saa følgevigtig Slutning trænger dog unægteligt til solidere Støtte end den, et umiddelbart Indtryk af Billedet kan give.

Ved en nærmere Betragtning af Billedets Enkeltheder snubler den straks over en Anstødssten. I Landskabet ses, foruden tro gengivne nordiske Sommerplanter — af Arter, der efter Felix Roosens Udsagn først atter fremstilles af det 16. Aarh.s nederlandske Kunst, — ogsaa nogle af Sydens Planter, Dværgpalmer og en Pinje. Maleren kan kun have gjort Bekendtskab med disse Planter paa en Rejse i det sydligste Europa[1]). Vi ved, at Jan van Eyck fra December 1428 til Oktober 1429 opholdt sig i Portugal med den burgundiske Hertugs Gesandtskab. Efter sin Hjemkomst fuldførte han Genteralteret, hvis eksotiske Landskab mange har antaget bygget paa Erindringen fra denne Rejse. Det ligger jo snublende nær at tro, at denne har bevirket Fremstillingen af de sydlandske Planter; undertiden efterlignes de af van Eyckernes Efterfølgere, f. Eks. af Petrus Cristus i vor Alterfløj.

Men det er jo dog ikke utænkeligt, at den kan være Resultatet af en tidligere Rejse, om hvilken Historien ikke har bevaret nogen Efterretning. Selv den udmærket dygtige Max Friedländer, som henfører Sir Cooks Billede til Jan van Eyck, mener det dog malt længe før hans Rejse til Portugal. Det er efter Motivet ret sandsynligt, at det er malt som Minde om en Pilgrimsfærd til Kristi Grav, og det er jo ikke udelukket, at dets Maler selv som Pilgrim har besøgt det hellige Land. Af de engelske lærde, der — efter et Referat i Frankfurter Zeitung 24. Apr. 1903 — har undersøgt Floraen paa van Eyckernes Billede, er den ene af forskellige, ikke nærmere angivne Grunde, naaet til den overraskende Slutning, at Billedet rimeligvis er malt i Jerusalem. Fremstillingen af denne By synes i hvert Fald ikke at være ren Fantasi, Salomons Tempel gengiver i ikke meget ændret Form Omars Moské,

[1]) En Specialist i Havekunstens Historie, min Broder Andreas Madsen, har bekræftet det for mig. Dværgpalmerne forekom dengang endog kun vildtvoksende i Syd-Italien, Spanien og Portugal. I Paduas botaniske Have nævnes Dværgpalmen første Gang 1591; i Haverne Nord for Alperne indførtes den først Aarhundreder senere; til Londons botaniske Have kom den 1791.

som rejste sig paa dets Plads. Men det beviser ikke, at Kunstneren selv har været paa Stedet. Senere har The Times Litterary Supplement meddelt, at det af den hebraiske Indskrift paa Sømmen af Kvindernes Klædninger er lykkedes Dr. Ginsburg at tyde Begyndelsen: „I Israels Land, i Aaret ...“ Fantasien har desværre altfor vidt Spillerum til at udfylde det manglende.

Den samme Kunstnerhaand skyldes utvivlsomt Berlinergalleriets lille Billede af Kristus blødende paa Korset mellem den jamrende Maria og Johannes, der bortvisker en Taare med sin Haand[1]). Ogsaa her tyder Baggrunden paa Erindringer fra Syden. Over Jerusalem, der ganske har de samme Farvetoner som i Sir Cooks Billede, ses fjerne Bjerges Sne. Til venstre flokkes Ravnene om et nøgent Træ, til højre knejser en Mølle over en Bakkeskraaning med Cypresser og en Pinje.

Hvis man turde stole paa den Angivelse i Salomonsens Konversationsleksikon, — og i andre Konversationsleksika, — at „den første Vindmølle byggedes i Holland 1439,“ vilde Formodningerne om, at baade dette Billede og Sir Cooks Billede er malte før det 1432 fuldførte Genteralter, bevisligt være urigtige. Men Angivelsen er, efter hvad Professor Paul la Cour har haft den Godhed at oplyse, ikke paalidelig. Vindmøllen var henved 1000 Aar tidligere kendt i Orienten og allerede ved Korstogene ført til Europa[2]). En Vindmølle ses ogsaa i det mærkelige Baggrundslandskab paa en af de mærkelige Bønnebogsminiaturer, der tilhører Nationalbiblioteket i Turin. Af uimodsigelige Grunde, som Grev Paul Durrieu, der har gjort sig fortjent ved at henlede Opmærksomheden paa deres høje Værd, udførligt og klart har udviklet i de første Hæfter af Gazette des Beaux Arts for i Aar, maa de være tidligere end

---

[1]) Samme Kunstner har sikkert malt Berlinergalleriets lille Billede af Madonna, staaende i en næsten skummel højtidelig Kirke, gennem hvis smaa Vinduer Solstraaler spiller ind med en højst ejendommelig Stemningsvirkning. Desuden vel følgende 4 Billeder, jeg kun kender af Gengivelser: To Fremstillinger af Frans af Assisis Stigmatisering, det ene i Turin, det andet i amerikansk Privateje, og to Alterfløje i St. Petersborg med Korsfæstelsen og Dommedag. Ham skyldes ogsaa Originalen for den gennem en Kopi i Madrid bevarede Fremstilling af „Livets Brønd“.

[2]) „Man véd med Sikkerhed, at den i 1105 var kendt i Frankrig og 1143 i England. Dog har den rimeligvis hørt til de store Sjældenheder i flere Aar, eftersom man véd, at en vis Bartolomeo Verde i 1332 anbefalede Venezianerne at anskaffe en Vejrmølle, og en saadan blev bygget i Speyer 1393“. Paul la Cour: Historisk Fysik.

Genteralteret. Det er ikke alene ved Fremstillingen af Møllen, at de har Betydning for det fremførte Spørgsmaal. De synes at være ganske samtidige med Billederne af Kvinderne ved Graven og af Korsfæstelsen, og at staa i det allernærmeste Forhold til dem.

Det er i det hele taget af Vigtighed at tage Bøgernes Smaabilleder med i Betragtning. Flertallet af Kunsthistorikere har ikke haft Lejlighed til at studere dem indgaaende. Ogsaa jeg taler nu om dem uden at have set Originalerne. Jeg tror ikke paa Værdien af en Dom over et egentligt Maleri, naar den, der fælder Dommen, kun kender det fra Gengivelser. Men for Miniaturbilledernes Vedkommende stiller Sagen sig jo dog noget anderledes.

Det ligger nær at tro, og det har ogsaa længe været den almindelige Opfattelse, at Bønnebogs-Miniaturerne ikke har spillet nogen Rolle for Udviklingen af den nederlandske Malerkunst, men kun udbyttet de Erobringer, den egentlige Malerkunst havde gjort. Selv den, der — som nærværende Artikels Forfatter — kun har ringe Kendskab til Miniaturerne, vil dog ved at læse Felix Rosens alt anførte, altfor vidtsvævende Bog „Die Kunst in der Natur", ofte stødes over, at Fremstillingen af Nederlandenes Sejrsgang i Naturfremstillingen aldeles lader Miniaturerne ude af Betragtning. Der siges f. Eks. i en Note, at Pieter Breughel var den første, som malte Snelandskaber. Ja, i Staffelimaleriet. Men 100 Aar før Breughel havde nederlandske Miniaturmalere malt højst fortrinlige Snelandskaber i Bønnebøgernes Maanedsbilleder. I disse lette og fordringsløse Illustrationsbilleder indlod Malerne sig med en Mængde Opgaver, som Staffelimaleriet først langt senere fik Lejlighed — eller fik Mod — til at behandle. Det var, om man vil, Malerkunstens Forsøgsmark. Her var ogsaa den Realisme, der satte sin Frugt i Genteralteret, vokset frem.

Det er jo i Genteralteret ikke mindst Landskabsskildringen, der fortjener Opmærksomhed og Beundring. Himlen lyser ren og klar over det grønne Græs og de grønne Træer. Intet Alterværk før van Eyckerne har saa meget som en Antydning af naturalistisk Landskabsmaleri. Men det er alligevel næppe van Eyckerne, der har skabt Landskabsmaleriet, det synes allerede før dem i Miniaturbillederne at være kommen til Verden.

Man se blot i Gazette des Beaux Arts 1884 Gengivelserne efter Maanedsbillederne i Bønnebogen paa Chantilly. Pløjescenen, Kornhøsten, Vildsvinejagten i Skoven ved Vincennes, rene Mesterværker af tro Naturskildring! Miniaturmaleriets henved 100 Aar

senere berømte Hovedværk, Breviarium Grimani, har taget til Takke med at afkopiere Billedet med Vildsvinejagten, og Kopien bliver mat, naar den sammenlignes med Originalen. Chantilly-Miniaturerne formenes at have dannet de Hæfter, som i Inventariet efter Hertugen af Berrys Død 1416 opføres som et Arbejde af Pol van Limburg og hans to Brødre Jannequin og Hermann[1]).

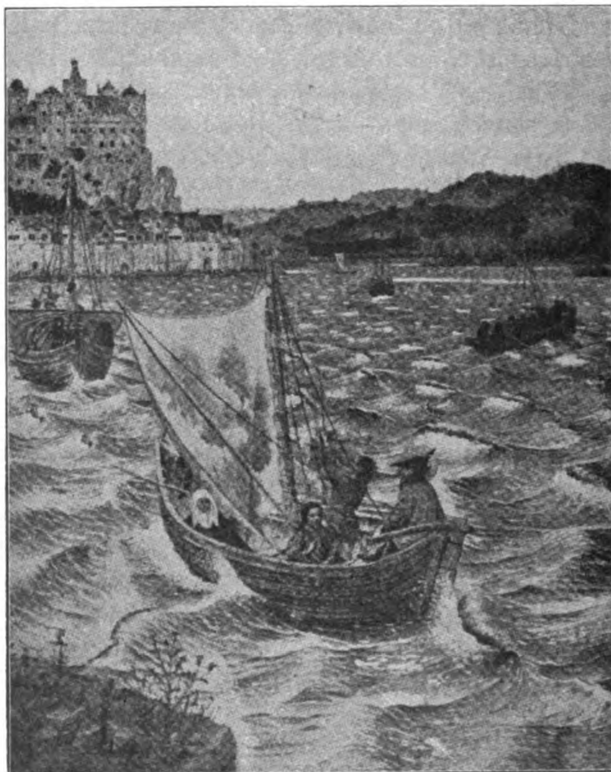
Deres Hjemstavn var Provinsen Limburg. Her laa Byen Hasselt, til hvilket et berømt Malernavn fra det 14. Aarh.s Slutning — Jan van Hasselt — er knyttet, og Byen Maastricht, hvis Malere Digteren Wolfram von Eschenbach sætter i Højde med Malerne fra Køln. Her laa ogsaa Maaseyck, hvor Brødrene van Eyck fødtes. Hvis Pol og hans Brødre har malt Chantilly-Miniaturerne, har de hørt til van Eyckernes største og mest betydningsfulde Forgængere.

Der ligger ikke noget gabende Svælg mellem Naturalismen i Chantilly-Miniaturerne og Naturalismen i Genteralteret. Men der er dog altid en anselig Afstand mellem de to Værker. Derimod findes ikke nævneværdig Afstand mellem de i Aar i Gazette des Beaux Arts gengivne Bønnebogsminiaturer fra Turin og Sir Cooks Billede af Kvinderne ved Graven. De har en Mængde karakteristiske Enkeltheder og Ejendommeligheder fælles med dette Billede, med andre Værker af samme Maler og med Partier af Genteralteret. De viser ikke mindre klart, hvor friskt, hvor skarpt og hvor langt de Malerøjne saa', der første Gang undrende betragtede Naturen med den Hensigt og det Haab at gengive dens sande Billede. Øjnene har endog opfattet adskilligt mere end den nærmeste Eftertids Malere havde Syn for. Der er i disse Miniaturer givet Løfter, som først den 200 Aar senere Malerkunst har indfriet. Først det 17de Aarh.s hollandske Kunst har givet os Strandbilleder, der 'naar i Højde med Baggrunden i det Miniaturbillede, hvor en Fyrste med foldede Hænder rider frem paa en hvid Hest, — nøjagtigt Magen til de hvide Heste paa Genteralterets Fløje.

End mere overrasker dog maaske Billedet af Baadene, der sejler over en oprørt Sø. Hinsides denne ses skovklædte Bakker og til venstre et Slot paa en Klippe. Billedets Stil og Stemning minder, besynderligt nok, paafaldende om de Landskaber, i hvilke et Par udmærkede japanske Kunstnere fra det 19de Aarh.s Be-

[1]) Efter at ovenstaaende er skrevet, er en højst interessant Afhandling af Georges Hulin om dette Værk bleven offentliggjort i Bulletin de la Société d'histoire et d'archéologie de Gand.

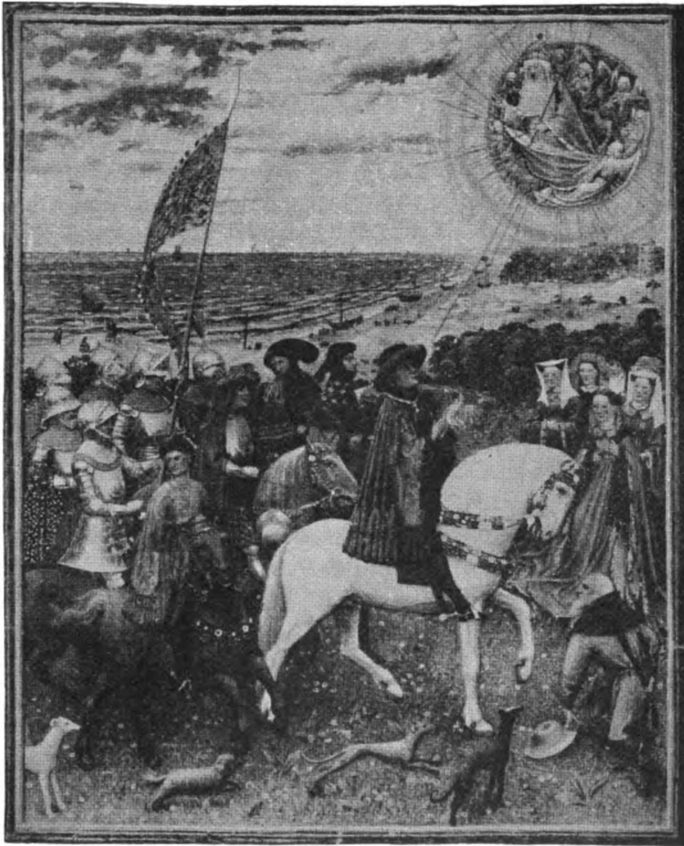
gyndelse, Hokusai og Hiroshige, søgte at give Udtryk for deres dybe Betagethed af Naturens høje Skønhed. „Gengivelsen i sort," siger Paul Durrieu, „kan vel lade ane, at Bølgerne med deres Skumtoppe viser en Sanddruhed og en Iagttagelsesevne, som selv i vore

Dage kunde gøre den dueligste Marinemaler til Skamme. Men den kan ikke give Forestilling om Finheden af Lysets Spil. Skumringen er indtraadt, Forgrunden med Baaden indhylles allerede af Aftenens Skygger; derimod er i Baggrunden Slottets øverste Del endnu rosenfarvet af den dalede Sols sidste Skær; Luften stribes i røde Toner. Paa denne højst mærkelige Stræben efter at gengive Lysets Poesi en vis Tid af Døgnet, yder Sir Cooks Billede af Kvinderne ved Graven et andet Eksempel, ligeartet i Hensigten og ligeartet i Udførelsen."

Et Vaabenskjold og et Banner beviser, at disse Miniaturer enten maa være malte for Grev Vilhelm den fjerde af Holland og

Baiern, død 1417, eller for hans yngre Broder Johan af Baiern, Biskop af Lüttich, død 1425. Mange samstemmende Grunde gør det overvejende sandsynligt, at de er udførte for Grev Vilhelm,

altsaa før 1417; Billedet af Fyrsten paa Strandbredden synes at fremstille et Optrin af hans Liv.

Disse Miniaturer maa være udførte af Malere under en stor Mesters Vejledning, delvis vel endog egenhændigt af Mesteren selv. Det var rigtignok i hvert Fald sjældent, at en Staffelimaler udførte Miniaturer; i nogle Byer, f. Eks. Brügge, havde Staffelimalerne og Miniaturmalerne hver sit Lav. Jean Fouquet er dog et berømt Eksempel paa, at en som Staffelimaler udmærket Kunstner i hin Tid ogsaa kunde udmærke sig som Miniaturmaler. Det bør

jo iøvrigt ikke glemmes, at først Staffelimaleriets ny Teknik gav Malerne Midler til at skabe fuldt illuderende Virkning; de uanselige Miniaturer kan jo ikke i Værd og Vægt for Samtid og Eftertid maale sig med Staffelimaleriets store Værker. Der kan i Virkeligheden ikke med nogen Rimelighed tænkes anden Ophavsmand for disse fortrinlige Miniaturbilleder end den ene af Brødrene van Eyck. Og da uden Tvivl den samme, som har malt Sir Cooks Billede, Korsfæstelsen og største Parten af Genteralteret.

Men hvilken af de to Brødre er det? Jan eller Hubert?

For at Jan van Eyck har Andel i Bønnebogs-Miniaturerne fra Turin, taler en Kendsgerning paa samme Maade, som Rejsen til Portugal taler for, at han har malt Sir Cooks Billede. Jan van Eyck stod 1422—23 i Tjeneste hos Johan af Baiern. Men Miniaturerne synes jo snarest malte for dennes ældre Broder.

Til Fordel for den Opfattelse, at baade Miniaturerne og den Række af Malerier, hvortil Sir Cooks hører, stammer fra Hubert van Eyck, taler den ubestridelige Karakterforskel mellem dem og de Billeder, som er signerede af Jan van Eyck. Paa Brügge-Udstillingen hang Sir Cooks Billede Side om Side med Jan van Eycks store Madonnabillede med van der Paeles vidunderlige Portrætfigur. Trods Gennemførelsens uforlignelige Mesterskab virkede det i dette Naboskab som ret tør Prosa. Fra Montren lige overfor bevidnede rigtignok den lille Madonna ved Springvandet, at Jan van Eyck i Skildringen af Moderømhed og Moderstolthed kan naa den fineste Poesi. Men saaledes som hans Kunstnerkarakter fremtræder gennem hans betegnede Billeder, synes dog den stille og rolige Fordybelse i Studiet af det stille og rolige at have været hans bedste Glæde, den nøjeste og grundigste Virkelighedsskildring at have været den uforlignelige Portrætmalers stadige Maal og egentlige Evne. Det kan maaske være Tilfældets Skyld, at hans sikre Arbejder — fraset de smaa Kompositioner af Abels Drab, — ikke har Motiver af dramatisk Karakter. Men han viser — i sine sikre Arbejder — ringe Tilbøjelighed og Evne til at fremstille flygtige Bevægelser og flygtige Stemninger. Hans Billeder er uden den Patos, som taler fra Fremstillingen af Kvinderne ved Graven — og fra Genteralterets Midtparti.

Friedländer siger om Sir Cooks Billede, som han tilskriver Jan van Eyck: „Mesteren færdes her i ungdommelig Dristighed paa Veje, som han ikke fulgte til Enden.“ Sandt er det jo, at Jan van Eyck har gennemgaaet en Udvikling, vi ikke kender.

En væsentlig Bevæggrund for Friedländer (og for andre, der

deler hans Mening) til stedse at skyde Tanken om Hubert til Side, er en Mistanke om, at Genteralterets Indskrift ikke udtrykker den bogstavelige Sandhed. Skyldes det ikke Jans overdrevne Beskedenhed, at Indskriften nævner ham som Nr. to? Han er os fra mange andre Billeder kendt som en af Verdens ypperste Mestre; af senere Mestre naar næppe andre end Rembrandt og Rubens op til hans Rang. Om Hubert véd vi kun, at han begyndte dette Billede. Genierne er yderst sjældne i Verden. Er det rimeligt at tro, at der dengang i samme Fag, paa samme Sted, i samme Æt, var to Genier, af hvilke endda den, om hvis Værker vi ikke ved sikker Besked, var større end den, hvis Mesterværker vi kender?

Men Hubert van Eyck var jo dog den ældste af Brødrene, efter Karel van Manders Sigende mange Aar ældre end Jan. Alene af denne Grund er det sandsynligt, at han var Fører, Banebryder og Vejleder. Paa den Fløj af Genteralteret, der efter gammel Tradition viser Portrætter af de to Brødre, er det ogsaa den ældre Mand, der med sit kloge, alvorlige Forskerblik har Præget af den store Reformator. Den unge ser ud som en from og trofast Discipel; der er maaske ogsaa netop Disciplens Beskedenhed i Jan van Eycks smukke Valgsprog: Als ikh kan ɔ: Jeg gør det saa godt, jeg formaar. Men Traditionen kan jo have Uret og Valgsproget tydes paa mange Maader. I hvert Tilfælde er der ingen Grund til at tro, at den, som har forfattet hin Indskrift, har ment andet, end hvad Indskriften klart og tydeligt siger. Jan var som Kunstner sanddru og uden Smiger; han har næppe villet pynte Broderens Minde ved en Løgn. Et Værk som Genteralteret, det første store Alterværk, hvorfra Billedskærerne er bleven udelukkede og som helt er Malerkunstens Arbejde, vilde ikke været betroet en Kunstner, som ikke forud havde vist sig som en højst fortrinlig Mester. „Hvor noksom ringe en Del man vil tilkende Hubert i Genteralteret,“ udtalte Georges Hulin under Kongressen i Brügge, „maa han ikke desmindre hyldes som det store skabende Geni, der brød den ny Vej for den nederlandske Malerkunst.“

At den Kunstner, som har malt Kvinderne ved Graven, ikke ligner Jan van Eyck, som vi fra signerede Værker kender ham, er ovenfor nævnt. Jans betegnede Værker er langt mere moden, for saa vidt ogsaa ypperligere Kunst, Herredømmet over Midlerne er i dem ulige sikrere. Men den, der har trængt som Erobrer gennem et vidtstrakt Rige, er alligevel større end den, der sidder uanfægtet paa Tronstolen i det vundne Riges Hovedstad.

Billedet af Kvinderne ved Graven er allerede fra mange Sider

tilskrevet Hubert van Eyck. Som et Arbejde af ham stod det opført under Brügge-Udstillingen baade i dens officielle Katalog, forfattet af James Weale og værdifuldt ved sin Indledning og sine Billedbeskrivelser, men rigtignok ikke ved sine Navnebestemmelser, der var Billedejernes Opgivelser, — og i det kritisk-videnskabelige Katalog, der fremkom henimod Udstillingens Slutning med det ukendte Forfatternavn Georges H. de Loo paa Titelbladet. Dette viste sig at være et udmærket Arbejde, der ikke alene gav paalidelige Oplysninger om en Mængde Detaljer, f. Eks. heraldiske Spørgsmaal, men ogsaa en rig Fylde af skarpsindige og uimodsigeligt rigtige Iagttagelser og Sammenstillinger. Forfatternavnet var et Pseudonym, Æren tilkommer en gammel Bekendt, nemlig Georges Hulin. Vi har set, at han ingenlunde er nogen ukritisk Tilhænger af Weales Bestemmelser. Jeg skønner heller ikke rettere, end at der er overvejende Sandsynlighed for, at Tilskrivelsen af Billedet til Hubert van Eyck er den rigtige.

Fuldstændig sikker kan den dog næppe kaldes. Og det er fremfor alt ikke værd at bygge forhastede Slutninger om Resultaterne af Hubert van Eycks formentlige Rejse i Syden. Der synes mig i van Eyckernes Kunst ikke at være noget som helst, der kan yde den svageste Støtte for den forfløjne Hypotese, at Hubert van Eyck i Padua har lært Giottos Kunst at kende. Tværtimod! De Ejendommeligheder i den tidlige nederlandske og rhinske Malerkunst, som man har søgt at forklare ved en Forbindelse over Avignon med sienesisk Kunst, forsvinder helt med van Eyckerne.

Det er næppe værd at vende det døve Øre til den Belæring, som, mere højlydt end nogen anden, talte fra Udstillingen i Brügge. Den sagde: Menneskene véd ikke alt, hvad de gerne vilde vide. Der ligger noget i Lys og andet i Skygge. Og det gavner ikke Lyset at sige, det har sejret længere ud end det naar.

Men vi tør jo næppe forlange, at et af de Punkter i Kunsthistorien, der har ligget i allerdybest Mørke, pludseligt skal vise sig fuldt opklaret. Vi tror i hvert Fald at have vundet lidt af det hidtil savnede Kendskab til Genteralterets umiddelbare Forgængere og Forudsætninger. Vi har jo dog ogsaa god Aarsag til at tro, at der begynder at dæmre rigere Lys over den højtidelige Begyndelse paa Genteralterets Indskrift:

„Pictor Hubertus e Eyck, maior quo nemo repertus".

Karl Madsen

AFRODITES DAMPE

I

Det er koldt i Rom. En skarp
og lysfyldt Morgen.
Mellem gulgraa Masser rødmer
Engelsborgen.

Paa St. Peters Plads de store
Springvand bruse
af den Aand, som mellem Søjler
har til Huse.

Vejen bagom Peterkirke-
Fundamentet
ligger mellem udsøgt Murværk
gejstlig præntet.

Og ved Vejens Ende viser
os en Svejtser
op til Toppen øverst, hvor
Musæet knejser.

... For at mildne Luftens Raahed,
som os møder,
findes paa et Ildfad udbredt
nogle Gløder.

II

Først paa Tærsklen til de mange
Sales Suite
staar der af Praxiteles en
Afrodite --

Kvinde i hvert Livs-Atom,
hvorhen hun vender,
allermest i de lidt store
vage Hænder.

Hun er rig og god. Slet ingen
Rænker bagved!
Det er Kvindens største Styrke:
hendes Svaghed.

Vi har trot paa slige Hænder
alt for gerne.
Men Gudinden har en løs og
glemsom Hjerne.

Hendes Tanker, af for mange
Flammer svækket,
svirrer som en Legemølle
helst i Trækket.

Vid, du ejer hendes Hjerte,
Sjælen, Aanden,
hvis hun rækker sine Haandled,
Armen, Haanden.

Dine Spørgsmaal: hvad hun tænker,
spar dem, spar dem!
„Du skal kysse mine Hænder,
hvis du har dem."

Kommer du med stærke Luer,
er det herligt,
selv om du for andre Fruer
gløder kærligt.

Thi hun elsker Ilden hos dig,
men hun rammer
med sin Haan den lede Troskab
uden Flammer.

III

Vore Ord om Venus strømmer
som en Sluse,
mens vi glemmer, at ej langt fra
sad en Muse,

sad en Muse af den aandig-
skønne Retning:
opsat Haar og fodsid Kjole
med Besætning.

Denne unge, ranke Muse
var forskønnet
ved den Foldekastets Fylde,
hvormed Kønnet

ikke netop over i'et
sætter Prikken,
men, ved Tankestreg, forlænger
Symbolikken.

Thi mens Klædebonnet hendes
Legem aver,
skjuler det, men vækker Tro paa
skjulte Gaver.

Med lidt stilfuldt Blændværk vil hun
os forblinde.
Er hun mindre eller mere
end en Kvinde?

Hendes Haar er dybt som dunkle
Foraarsskove,
hvor vi saas en Gang — jeg tror: ved
Sjølunds Vove.

Hun servered The for hele
Kunstkritikken.
Ak jeg vidste ej, hun stammed
fra Antikken.

IV

Men nu stormes Salen rask
af andre Muser,
som bær Handsker, Hat og Spænder,
Slag og Bluser.

De har Fødder og de skrider
gennem Salen.
De fordunkler Guderne paa
Piedestalen,

som kan staa i tusind Aar
med nøgne Lænder,
men ej blusser af den Livsild,
som forbrænder.

Jeg vil fly til andre Sale,
længselsdragen
af Penélope — den blide —
Ægtemagen.

... Men hvem ser jeg? — velbestøvlet
uden Flitter,
Artemis, imens hun gennem
Krattet skridter

og, mens Blikket følger Pilen,
som hun sender,
endnu bøjer sig lidt sejgt
i sine Lænder.

Hendes Knæ og Haser — skilt paa
Jæger-Maade —
røber os en Kraft og Kyskhed
uden Naade.

Denne Jomfrutrods er Skæbnens
Pil, der sendes.
Naaden er saa tit det værste,
som kan hændes.

V

For at mildne Luftens Raahed,
som mig møder,
findes paa et Ildfad udbredt
nogle Gløder.

Blot en Haandfuld Ild — der suger
Fugt af Rummet,
hvor i Sten den stolte Oldtid
er forstummet.

Intet Fyrsted! kun en flygtig
Drøm om Varme,
men den tænder alle disse
Gudebarme.

Det er ej ved lune Ovne,
kælne Puder,
man skal se et Kuld af ranke
nøgne Guder.

Isner du ved kolde Nymfer
og Tritoner?...
Slig en Haandfuld Gløder varmed
Roms Neroner.

Tyve Vintre uden Frysen,
uden Bæven,
med en Ildskaal sad Penélope
ved Væven.

Mer lod ikke Hera paa sit
Fyrfad fyre,
naar Apollon højt for Guder
slog sin Lyre.

Stærke Aander vækkes, blanke
Bækner skingre.
Yndighedsgudinden tøer de
frosne Fingre.

Selv Olymperskarens Herre
Zeus med Lynet
smiler, mild af Dampen,
glatter Brynet.

Et Par slige Kul har stemt
Horatses Toner?
Og var nok for Tiberstadens
utro Koner?

Og Tribunens Røst er ikke
længer valen,
skønt der falder Sne paa Højen
og i Dalen.

Her har Cæsar, — stor i Love
som i Krige —
ved en Haandfuld Gløder skabt et
Verdensrige . . .

VI

Var det svage Mænd, som disse
Guder dyrke,
saa har deres Blødhed ikke
manglet Styrke.

Aldrig vil de nøgne Guder
sig forbarme,
hvis vi ikke ejer selv en
Haandfuld Varme,

hvis vi kommer tryglende, med
tomme Hænder,
uden Offer for at have
dem til Venner.

De er kolde, de er friske,
de er stærke,
og vor Higen, vore Kræfter
vil de mærke,

før de fører os til Slag
paa ranke Skuder,
der, hvor Livet er en Kamp
imellem Guder.

VII

Blot en Haandfuld Ild, der suger
Fugt af Rummet,
hvor i Sten den stolte Oldtid
er forstummet!

Og vi kalder slige Guder
lystne, dovne?
— vi fra Nord, der kun er lystne
efter Ovne.

For at være livsudrustet,
stærk tilfulde,
skal man kunne døje Hede,
modstaa Kulde;

man skal kunne bære Skæbnen,
elske Sorgen;
det var tragisk Pligt i hine
Guders Morgen.

Selv om al Ting brister, er der
Trøst at øse —
i Tragedien, hos de store
trøstesløse.

... Er jeg kommen uden Aand og
uden Lampe?
Dette Fyrfads Røg er
Afrodites Dampe.

VIII

Noget drager mig mod
Afrodites Støtte,
den lidt tomme Sten, som ingen
dog kan flytte.

Hun var givet til den halte
Gud for Fliden,
men hun tog en mere dristig
Elsker siden.

Det er Oldtids-Sangen, hele
Dityramben:
denne Dejlighedens Elskovs-
Færd med Kampen.

Hun er flygtig, men hun kaarer
kun en Heros;
hun har Krigen kær, fra da hun
fødte Eros.

Selv Penélope, — den blide,
Ægtemagen —
er af Eventyr og mandig
Daad betagen,

hun, som elskede Odysseus
— Modet, Snillet —
holdt hans Arne tændt, hvor langt han
sig forvilded.

Hun har næsten noget af
Madonnas Ynde,
kristent Taalmod bænket paa en
hedensk Hynde.

Men hun er en Genglans kun af
Afrodite,
som blev født paa Havet i
Alverdens Midte.

Større Helteløn kan Helten
ikke finde.
... Men hun er jo Ægtehustru,
ej Gudinde.

IX

Afrodites Smil bestraaler
Jordens Øde,
lover endnu kække Mænd et
hedensk Møde,

naar Terpsikore ej evner
mer at styre
Korets Danse med en vædderhornet
Lyre —

naar den lyse Pallas tier
for at læse,
naar den store Pan er færdig
med at blæse —

naar den sidste gyldne Pauke
er forstummet
og Urania er vendt mod
Himmelrummet.

Afrodite har sit eget Vid
trods nogen,
mens den meste Visdom bliver
graa som Taagen.

Ofte blev hun smædet som en
utæt Hjerne,
Glemsomhedens Aand er hendes
Lykkestjerne.

Sjælden ærer hun, hvad alle
højlydt agter,
ler ad Ryets Larm som ad
de stille Magter,

smiler ganske blidt, som om hun
vidste bedre,
naar hun bliver vár de Tosser,
vi maa hædre.

Den, hun rækker sine Haandled,
Armen, Haanden,
rækker hun fra skjulte Kilder
Visdomsaanden.

Afrodites Vid er brudt i
tusind Straaler
som en fyrig Vin i Skæmtens
skønne Skaaler.

Afrodites Vid er Solrus
over Landet.
Thi hun ser kun ét og ler ad
alt det andet.

Den skal være skøn som Livet,
stærk som Døden,
som skal vække Afrodites
dybe Gløden.

Tit ved Gæstebudet sad hun
bortvendt, spydig
imod den, som var de andres
Love lydig.

Deres Hjernespind — som fine
Silkelidser —
vikled hun paa Dril om sine
Fingerspidser.

Men naar Ares' Fodtrin runger,
som de plejed,
har den gyldne Frue ikke
langt til Lejet.

Nogle Gløder oser i et
Varmebækken.
Nogle Døre bliver stængt for
Vintertrækken.

Og naar Kløgten vaagner, som vort
Dagslys skjuler,
Afrodites Haar er fuldt af
Visdomsugler.

X

Det er Oldtidssangen, hele
Dityramben,
denne Dejlighedens Bryllups-
Fest med Kampen.

Rom, Januar 1903

SOPHUS CLAUSSEN

DE TYSKE RIGSDAGSVALG

I. LIBERALISMENS NEDERLAG

AAR man foretager en Undersøgelse af de sidste tyske Rigsdagsvalg med Hensyn til deres virkelige Resultat, maa man stille følgende Diagnose for dem: Det borgerlige Demokrati har lidt et ligefrem tilintetgørende Nederlag, og Socialdemokratiet har over al Forventning, selv over deres, der gjorde sig de største Illusioner, haft Lejlighed til at belægge sin indre Styrke med statistiske Argumenter. Dette er de sidste Valgs to alt overskyggende Signaturer.

Af det sagte fremgaar det allerede, at Højrepartierne, saavel som selve Regeringen, i alt Fald udadtil, er gaaet saa temmelig uskadte ud af Valgene. Og Demokraterne har, som sagt, modtaget et ganske knusende Slag. Ved Hovedvalgene har ikke en eneste af deres fire Grupper kunnet sætte endog én Kandidats Valg igennem. Naar Omvalgene dog endnu skaffede dem tilsammen 37 Pladser, saa har de derfor ene og alene at takke den lidet smigrende Omstændighed, at de demokratiske Kandidater fra alle Sider blev ansete som „det ringere Onde“, ja ofte overhovedet som et „ringe“, d. v. s. „uskadeligt Onde“. Der vil i den næste Rigsdag ikke sidde en eneste demokratisk Rigsdagsmand, som ikke kunde lade trykke paa sit Visitkort enten „af Reaktionens Naade“ eller „af Revolutionens Naade“. Til Trods for denne Ydmygelse og til Trods endvidere for, at det borgerlige Demokrati i Valgkampen ofte endog forglemte sin politiske Ære til den Grad, at det lod saadanne Ting ske, som at en af Kandidaterne, Artur Bernstein, offentlig fornægtede sin jødiske Afstamning, eller som at Valg-

kandidaten Postel lod sig udstede af sin tidligere Ritmester et Vidnedsbyrd om, at han i sin Tjenestetid havde været en god — Officersoppasser, — begge Dele kun for at fange de konservatives og Antisemitternes Stemmer —, trods alt dette har Demokratiet ikke kunnet hindre, at det af sine tidligere 50 Pladser i Rigsdagen kun holdt de nævnte 37, altsaa tabte 13. To af dets Grupper: „den frisindede Forening" og „den nationalsociale Forening" har endog set deres Førere falde paa Vejen til Parlamentet. Hverken den begavede Dr. Theodor Barth eller Fantasten Friedrich Naumann kan officielt spille Førerrollen længer. Ogsaa Eugen Richter lykkedes det kun med Nød og næppe at hævde sin gamle Valgkreds. Den betydelige Kriminalist Professor Franz von Liszt, der havde sluttet sig til de Barthske „frisindede", begyndte sin politiske Løbebane med et uventet Nederlag over for de konservative, et Nederlag, der turde være saa meget mere at beklage, som netop han ved den forestaaende Reform af Strafferetten vilde have kunnet tale et vægtigt og næsten uundværligt Ord med. Ogsaa i Stemmetal har Demokratiet Tab at opvise. Saaledes gik Stemmetallene tilbage i Baden, Hessen, Sachsen, Jena, og medens de nationalsociale og „den frisindede Forening" i det mindste kunde opvise en lille Stemmetilvækst, svarende til Folkeforøgelsen siden 1898, har de to andre demokratiske Grupper, „det Richterske Folkeparti" og „det sydtyske Folkeparti" endog tabt i absolut Stemmetal. Det første sank fra 558,300 til 541,000, det sidste fra 108,500 til 92,000 Stemmer.

Man har nu i alle Partilejre drøftet frem og tilbage det Spørgsmaal, hvorfor Tysklands borgerlige Demokrati for hvert Valg stedse mere eg mere har vist sig som det, det nu til dags er — en anæmisk, næppe levedygtig Mikrokosme.

En og anden har jamret over, at det tyske Demokrati alene derfor, eller i det mindste hovedsagelig derfor, er fordømt til politisk Afmægtighed, fordi nu desværre engang „den ædle Individualisme" ligger Tyskheden i Blodet og af den Grund ogsaa Demokratiet ikke danner én mægtig Blok, men, splittet i saa og saa mange Smaagrupper, opriver sig selv paa Grund af de enkelte Partimedlemmers altfor store Selvfølelse. Nu er „den tyske Nations ædle Individualisme" imidlertid uden Tvivl en Legende. Naar man overhovedet kan og vil udtale en Fællesdom over et af de forskelligste Elementer sammensat Folk — og det er jo til syvende og sidst ethvert Folk —, saa maa man frimodig tilstaa, at vi

Tyske ikke lider af Individualisme, men tværtimod af Mangel paa Individualisme, af en Konventionalisme, som hyppig stiger lige til Autoritetssværmeri, til Fetischisme og Servilisme. Paa det partipolitiske Gebet beviser saaledes netop Tilværelsen af Socialismens, Klerikalismens og Konservatismens mægtige Strømninger Tyskernes Tilbøjelighed til store Partidannelser. Men paa den anden Side kan det ikke nægtes, at naar det tyske Demokrati har sønderdelt sig i 4 Grupper, nemlig: „det frisindede Folkeparti“, „den frisindede Forening“, „det sydtyske Folkeparti“ og „den nationalsociale Forening — de Nationalliberale med deres Ultranationalisme og Ultraopportunisme kan ikke under nogen Omstændighed længere, end ikke halvvejs, regnes til Demokratiet — da maa denne Gruppedeling bero paa en vis Individualisme, som ganske vist her bedre kunde betegnes ved Navnet: Personalisme. Thi de ovenfor med deres officiëlle Navne anførte Partier burde logisk simpelthen benævnes: „Gruppen Richter“, „Gruppen Barth“, „Hausmanns Gruppe“ og „Naumanns Gruppe“: Ikke saaledes at forstaa, at der ikke imellem disse Sektioner af Fællesmikrokosmen skulde bestaa saglige Meningsforskelligheder, men disse er dog for største Delen blot Gradsforskelle og ingen Grundforskelligheder i Verdensanskuelse; at disse Grupper ikke forener sig til et — ikke mer til „det store, borgerlige Venstre“ . . . den Drøm er forlængst svunden! — men i det mindste til et „lille, borgerligt Venstre“, men at de tværtimod, hvor de træffer sammen, paa det bitreste bekæmper hverandre, det ligger fremfor alt i deres „Føreres“ personlige Ambition og Ufordragelighed. Hvis man absolut vil kalde dette for Individualisme, bør man i det mindste ikke glemme at sætte Ordet „Pseudo“ foran.

Andre er der, som skyder Skylden for det borgerlige Demokratis Tilbagegang paa en af dets mest fremragende Føreres Holdning. Eugen Richter, siger de, fører hele Frisindet i Undergang. Atter heri ligger en delvis Sandhed. Det er jo desværre sandt, at denne fjældfaste Eg, mod hvilken engang den Bismarckske Reaktions Storme brød sig, nu staar afløvet og ilde tilredt, og det ikke engang som Følge af bittert Fjendskab, men som Følge af bittersødt Venskab fra den nuværende Reaktions Side. Sandt er det, at Eugen Richter, — i personlig Forbitrelse over de øvrige demokratiske Gruppers og Socialisternes Angreb og i en ubegribelig parlamentarisk Doktrinarisme, som oven i Købet ikke engang kunde støtte sig til en omend blot formel Berettigelse, — under

de sidste Forhandlinger om Toldtariffen indtog en Position, der for alle ikke fuldkommen forblindede maatte staa som en „Schutz und Trutz"post for Agrarer og Junkere og nødvendigvis maatte gøre Demokratiet stærkt Afbræk.

Nogle enkelte andre — maaske de, der fremfor alle har naaet til den største Klarhed over Virkningerne af og Aarsagerne til det borgerlige Demokratis Forsvinden — tror at maatte tilskrive en fra Grunden afforfejlet Partitaktik Skylden for et saa mægtigt Partis hurtige Sammenstyrtning. Formelig kilet ind imellem det klassebevidste Proletariats Kæmpebevægelse og den enten feudalt eller klerikalt eller „nationalt" sminkede Middelalder har det tyske Demokrati Aartier igennem maattet føre en haard Kamp med Front til to Sider. Det er jo ethvert Mellempartis historisk givne Situation. Dets Løsen maatte have lydt: Varetagen af et virkelig liberal sindet Borgerskabs Interesser lige over for enhver som helst Reaktion og Eftergivenhed over for Socialismens unge fremtrængende Kræfter lige indtil tæt op ad dennes kollektivistiske Slutningsmaal, eller — for at bruge en i al Fald i den Henseende og i det Øjeblik klartseende Ungdemokrat, den tidligere „nationalsociale" Rigsdagsmand Hellmut von Gerlachs Ord — „Offensiven til højre, men Defensiven til venstre!" Men i Stedet derfor har det borgerlige Demokrati, inklusive de Nationalsociale, slaaet ind paa den modsatte Vej. Med en Hadefuldhed uden Lige har det ikke ladet nogen Lejlighed ubenyttet til at slaa løs paa Socialdemokratiet. En, som vi skal se, psykologisk forstaaelig, men i høj Grad politisk kompromitterende og umoden Angst for den vaagnede 4de Stand har, som i Kraft af en „force majeure", drevet Demokratiet ind i den „det politiske Forræderis Taktik", som nu allerede fremviser alle Symptomer paa en kronisk Sygdom og som derfor ikke med Urette allerede er bleven betegnet som en traditionel. Vi vil søge at dokumentere denne Paastand med nogle Argumenter, som vi henter ud af de sidste Rigsdagsvalgs Erfaringsskat.

Allerede forud for Hovedvalgene viste det sig, hvor lidet Alvor det var for det saakaldte Frisind af alle Afskygninger med at bekæmpe Reaktionen, ikke alene med Ord men ogsaa med Daad. Med Undtagelse af Mainz, hvor Demokraterne besluttede sig til, straks i første Omgang, at støtte den almen yndede bekendte socialistiske Lærde Dr. Eduard David, havde det borgerlige Venstre overalt, hvor de ingen egen Kandidat opstillede, besluttet sig til

at danne et saakaldet „Kartel“ med de konservative Partier mod Socialdemokratiet, saaledes i Magdeburg, saaledes i flere af Kongeriget Sachsens og Ærkehertugdømmet Hessens Valgkredse, som f. Eks. i Kredsen Alsfeld-Lauterbach, hvor Nationalsociale og Fremskridtsmænd af Typen Richter, i dette Tilfælde ganske vist med den ostentative Front mod Antisemitismen, foretrak at give en nationalliberal Kandidat deres Stemmer i Stedet for at understøtte Socialdemokraten. Men alt dette var kun Forspillet til Omvalgenes Taktik. Ved Omvalgene var Stillingen for Demokrati og Socialisme denne: Socialisterne var paa Omvalg i 12, de borgerlige Demokrater af alle Afskygninger i 38 Kredse. I 20 af disse Kredse stod Socialisme og Demokrati imod hinanden. Derimod stod ved Omvalgene Socialismen i 102, Demokratiet i 18 Valgkredse lige over for Reaktionen i dens forskellige Formumninger. I 13 af disse Kredse stod det i Socialisternes Magt at hjælpe den demokratiske Kandidat til Sejren, medens det paa den anden Side i 40 afhang af Demokraternes Holdning, om de socialistiske Kandidat skulde sejre.

Medens nu Socialdemokraterne næsten overalt besluttede sig til ved Omvalgene at støtte den demokratiske Kandidat mod de konservative, klerikale o. s. v., og det ogsaa, hvor der af partitaktiske og Anstands-Grunde ikke kunde blive Tale om en saadan Understøttelse, som f. Eks. i Marburg, gjaldt for selvfølgeligt at man ikke kunde stemme paa den reaktionære Modkandidat, fulgte Demokraterne netop den modsatte Vej. Dog maa man her gøre Forskel. I en Række Valgkredse: Badens Kredse, Byen Leipzigs, Ansbach, Flensborg, Lauenborg, Mülhausen i Elsasz og nogle faa andre stemte i det mindste en Del af Demokraterne underhaanden for Socialisten. Aabent at tage Stilling vovede, saa vidt jeg ved, kun den af Historikeren Professor Lndvig Quidde i München ledede gammeldemokratiske Gruppe saavel som de Richterske Frisindede under Førelse af Sagføreren Dr. Harmening i Jena, begge Dele forsvindende Smaahobe paa henholdsvis 715 og 442 Stemmer. Det var Undtagelserne, men nu Reglen! Vi kan imidlertid her kun fremdrage nogle særlig iøjnefaldende Eksempler, fordi Optællingen af alle de Valgkredse, i hvilke de frisindede afgav deres Stemmer for reaktionære Kandidater, i sig selv alene vilde have fyldt et helt Maanedshæfte. I Eisenach understøttede de Richterske Demokrater de Nationalliberale, fordi . . . „heller ikke Luther nogen Sinde vilde have afgivet sin Stemme for en Socialdemokrat“,

I Jena erklærede den nationalsociale Kandidat Adolf Damaschke, at en Socialist var af alle Kandidater den, han sidst vilde kunne afgive sin Stemme for. I Kottbus understøttede Richterske Fremskridtsmænd den højkonservative Diplomat Wilhelm von Dirksen mod Cigararbejderen Otto Antrik, i Spandau støttede Barthske frisindede den lige saa reaktionære Pauli mod den begavede Søn af W. Liebknecht, Dr. Paul Liebknecht. Men Toppunktet af demokratisk Valgtaktik udgør Partiets Optræden til Støtte for to Mænd, der ret egentlig er at anse som Prototyperne for en oligarkisk Verdensanskuelse: den gennem-reaktionære Hr. von Oldenburg og i Jerichow den Intet-andet-end-Frondør Fyrst Herbert Bismarck, Arvtageren af sin Faders Fejl, men ikke af hans Geni.

En saadan politisk Strømning, som selv tilintetgør sin politiske Eksistensberettigelse, — raabte nu i Kor gode Tenorer, men slette Kollektivpsykologer og Historiefilosoffer, — en saadan Strømning maa naturlig rinde ud i Sandet.

— Som det ses, har man drøftet frem og tilbage om Aarsagen til det borgerlige Demokratis Sammenstyrtning. Men i Stedet for at trænge til Bunds i Fænomenet og at fatte Sygdomsmotivet ved Roden, har man opdaget allehaande Symptomer og tillagt dem Skylden.

Nu vel, man har sagt, at Demokratiet har den Opgave at repræsentere det dannede og frittænkende Borgerskabs Interesser. Men hvor eksisterer et saadant Borgerskab i Tyskland? Saa godt som intetsteds. De nationalsociales Fører, Friedrich Naumann, har for kort Tid siden selv ladet dette skinne frem: De demokratiske Vælgere giver deres Kandidat deres Stemme, ikke af den Grund, at den liberale Del af hans Meningsytringer skulde have tiltalt dem, men fortrinsvis omvendt derfor, at de ved at vælge ham mener at have gjort deres Liberalisme Fyldest og samtidig dog i deres Indre at kunne forblive konservative. Saaledes har det tyske Borgerskabs kompromis-elskende Opportunisme korrumperet de demokratiske Partier, og disse har naturnødvendig igen virket korrumperende tilbage paa dette.

Vi besidder i Tyskland intet Demokrati i Ordets sande Betydning. Et Demokrati er efter sin Betydning Bevægelsen for at gennemføre, at Herredømmet bliver Folkets i dets Helhed. Det maa derfor konsekvent søge at bekæmpe alle de privilegerede Klassers Forrettigheder, først og fremmest paa det politiske og statsretlige Omraade. Det vil som Følge heraf være

den svorne Fjende af enhver absolutistisk Monarkisme og enten tilstræbe en Republik eller dog i det mindste et rent repræsentativt Kongedømme. Det vil endvidere i Skolespørgsmaalet, saavel som i Presselovgivningen og med Hensyn til den politiske Folkefrihed (Valgret, Forenings- og Forsamlingsret) have at indtage en utvetydig fremskridtsvenlig Holdning. Det vil i nationale Spørgsmaal uden videre staa paa det etiske Standpunkt og uden Forbehold tilstaa Folkene deres Selvbestemmelsesret. Som Forfægter af Folkefreden og Modstander af alle Folkebyrder vil det endvidere ogsaa paa det alleralvorligste bekæmpe Militarismen og Marinismen som grove Anstød mod Demokratiets Grundprincipper.

Dette, skulde man antage, maatte være ethvert Demokratis Programrids, og i Virkeligheden er det ogsaa anerkendt som saadant mer eller mindre i alle Europas Stater uden for Tyskland.

Men Tyskland besidder intet saadant Demokrati. Det eneste konsekvent antimilitaristiske Parti er det socialistiske. Demokraterne af den Barthske og Naumannske Menighed er endog aabenbare Militarister, de sidste ligefrem principielle. I Nationalitetsspørgsmaal, d. v. s. i det polske Spørgsmaal, det danske Spørgsmaal o. s. v. gør Demokraterne ganske vist til Dels Front mod Regeringens Politik, men kun fordi de ikke anser dens brutale Undertrykkelsesvej for den rigtige, ikke af demokratisk-etiske, men af opportunistisk-politiske Motiver. For øvrigt er de af den uhistoriske Opfattelse, at Polakkerne, Danskerne o. s. v. maa „germaniseres ved Mildhed". Atter her indtager Socialismen Demokratiets Stilling. I prøjsisk Polen har Socialisterne understøttet den polske Radikale Korfanty. Vore borgerlig-irredentistiske Danske har omvendt, i rigtig Forstaaelse af, at alene Socialismen anerkender deres berettigede Fordringer, uden Forbehold givet de socialistiske Kandidater deres Stemmer, saaledes i Flensborg og i Kiel. I Spørgsmaalene om den politiske Folkefrihed har Demokratiet ligeledes vist sig utilforladelig. De frisindede Borgerrepræsentanter har i deres Kommuner ikke holdt nogen bedre Regime end de Konservative før dem. Der gives ingen Republikanisme i Tyskland uden blandt Socialdemokraterne. Frisindet, navnlig E. Richters, yder endog i Byzantisme af den slemmeste Art det mest mulige, og det tyske Demokrati ender til Slut i de nationalsociales — denne demokratiserende Sekt af Succèsdyrkeres — vage Aggressiv-Imperialisme.

Nu er det klart, hvorfor det borgerlige Halvdemokrati gaar Undergangen i Møde. De for Alvor demokratisk sindede

Elementer vender sig, frastødte af en Maske, som ikke engang godt tilhyller, til det eneste Parti, som opretholder Demokratiets gamle Postulater. De andre Elementer af Demokratiet indser derimod lidt efter lidt, at der mellem „Fremskridtet“ og „Reaktionen“ vel endnu bestaar en Forskel i Formen, men næppe længer i Realiteten, og gaar derfor efterhaanden aabent over i de konservative Partiers Lejr. Dette er den virkelige Opløsning af det borgerlige Demokrati i Tyskland.

Gennem det ovenfor sagte er allerede angivet en Hovedgrund for de 3,100,000 (1898: 2,107,000) Stemmer og de 81 (1898: 56) Rigsdagsmænd, som det socialistiske Parti erobrede ved de sidste Valg: Eftersom Socialismen i Tyskland resumerer alle virkelige liberale og demokratiske Principper, samler ogsaa efterhaanden alt, hvad der i Tyskland overhovedet er liberalt sindet, sig om dens Banner. Deraf kommer det, at Socialdemokratiet alene i Berlin har erholdt 216,448 Stemmer. Deraf kommer det, at det med ét Tag erobrede alle „Residenserne“: Berlin og München, Stuttgart og Darmstadt, Karlsruhe og Weimar o. s. v. Deraf kommer det, at Kongeriget Sachsen i 22 af 23 Kredse valgte en Socialdemokrat og endog den store Frederiks Sanssoucislot ikke afgav mindre end 6 „røde“ Stemmer. Deraf kommer det endelig, at de hanseatiske Fristæders tre Grundpiller, „Verdensmagt-Politikkens“ Centrer: Hamburg, Bremen og Lübeck, skød de „nationale“ Kandidater, der repræsenterede denne Politik, til Side og valgte Socialdemokrater.

Men Socialdemokratiet føles ogsaa i stedse højere Grad som Smaafolks Parti. I Köln og Essen, hvor den socialistiske Kandidat kæmpede mod de klerikale, gav ogsaa alle „nationalt“ sindede Arbejdere og Smaafolk ham deres Stemmer i Omvalget, og paa samme Vis gav i München og Borkum, hvor han kæmpede mod de nationale, alle klerikalt sindede Arbejdere og Smaaborgere ham deres Stemmer i Omvalget. Ogsaa Bønderne, der i Tyskland som bekendt er meget svært tilgængelige for nye Ideer, har denne Gang stemt socialistisk i et meget stort Antal af Valgkredse. Saaledes i det Mecklenburgske, saaledes i Altenburg, i Gieszen og i Marburg, hvor Paul Bader fik 1,421 Stemmer. Saaledes endelig ogsaa i den rhinlandske Kreds Alsfeld-Lauterbach, hvor den, der skriver disse Linier, var Kandidat (1,198 Stemmer). I Landsbyen Grosz-Felda, hvor der kun er smaa og middelstore Bønder, er-

holdt han endog 50 Stemmer af 70 og det uden nogen som helst Agitation, af rent politisk Instinkt.

Friedrich Naumann, som for en 7 Aar siden grundede den yngste Gruppe af det borgerlige Demokrati under Titlen „national-social“, idet han noget forhastet forkyndte et „socialt Kejserdømme“ og udstedte Bramarbas-Parolen: „Lad os afløse Socialdemokratiet“, — han har nu efter Valget givet sine Tilhængere det Raad . . . ikke mere at tage Del i Politik, da hans Tanke ikke besad nogen „partidannende Kraft“. Dette Testimonium paupertatis, som er saa godt som et Skriftemaal, udtaler Dødsdommen over Tysklands samlede borgerlige Demokrati, endog i Form af en Selvaflivelse. De kommende Tider vil hos os af store Faktorer kun kende et Højre og et Venstre.

Oversat efter Forf.s tyske Manuskript

ROBERT MICHELS

ERIK AXEL KARLFELDT

Det er Navnet paa de sidste Aars betydeligste svenske Lyriker. Han er det stærkeste og oprindeligste Talent blandt dem, der endnu ikke har naaet 40-Aars Alderen, og han er en af de mest svenske Digtere, Sverige overhovedet har haft. Han er det endogsaa i eksklusiv Betydning. Det stærke Sammenhæng med bestemte almeneuropæiske Ideer og Strømninger, som man finder hos saa gennemsvenske Digtere som Strindberg eller Frøding — ja, endogsaa hos den gamle Bellman i hans lystige travesterende Rokoko — af dette findes der ikke Spor hos Karlfeldt. Betragter man Sverige som en Provins af Europa, er Karlfeldt — men i bedste Forstand — den mest provinsielle af alle vore Digtere. Ja han er det i en endnu mere speciel Betydning. Hos os findes der som bekendt en Modsætning mellem Sydsverige — særlig Skaane — og Nordsverige, baade hvad Natur, Folkekarakter og Sprog angaar. En Forfatter som Skaaningen Ola Hansson synger aldrig af fuldt Bryst, hjælper sig aldrig med faa og simple Farver. For ham opløser Tilværelsen sig i Nuancer af Farver, Toner o. s. v. Han er Impressionist og Sensualist og lige saa skaansk han er, lige saa intensivt og sygeligt disponeret er han for alle Miasmer, som avles af Kontinenternes og Storstædernes og „Tidens“ hidsige Livsformer. Han er nærmere ved den danske Jacobsen-Herman Bang-Type end nogen ren Højsvensker — ja end nogen ikke-skaansk Type. Karlfeldt er derimod ligefrem Højsveriges repræsentative Digter. I hans Vers lever hele den frie Naturs Friskhed, men ikke et Pust af den hede, svidende Atmo-

sfære med syge Nerver og Pessimisme, som Tidsstemningen i forrige Aarhundredes sidste Tredjedel vænnede Folk til at anse for særlig moderne og europæisk. Med ham er omsider de stærke, sunde og umiddelbare Følelser virkelig genopstandne i svensk Lyrik af det bedste i Højsveriges Folkesjæl. Her findes en Virkelighedstroskab saa vederhæftig som nogen, og her findes en Lyrik, der veksler fra det folkeligt drastiske til den sarteste og ømmeste Inderlighed. Og det er altid en Poesi i hele og fulde Toner, i hele og klare Farver.

Karlfeldt er født 1864 i Kopparbergs Len. Den Kærlighed til det konkrete, som saa stærkt kommer til Syne i hans Poesi, er uddannet gennem det fortroligste Forhold til Hjembygdens Natur og Folk. Man mærker straks, at denne Digter ikke er født ved en Gade. Han har studeret i Upsala, hvor han har taget den Eksamen, som berettiger til at disputere for Doktorgraden, men Studierne har aldrig gjort ham abstrakt. Hos ham træder den lærde helt tilbage baade for Mennesket og for Poeten. Nogen Tid var han Lærer ved værmlandske Højskoler, hvilket jo ligeledes fornyede hans Kendskab til Folket og Naturen. Det er betegnende for Karlfeldt, at han tidligt genkendte noget af sit eget Væsen hos en Digter som A. U. Bååth, Skaberen i svensk Litteratur af de smaa moderne Genrebilleder uden noget abstrakt i Tankegangen eller retorisk i Foredraget. Uligheden mellem Karlfeldt og Bååth er meget betydelig, men ligesom Bååth er gaaet Skaane ind paa Livet, saaledes har Karlfeldt gjort det ved Dalarne, og han er ikke i den Grad som Bååth blevet staaende ved det ydre, men er trængt dybere ind.

Sin første Digtsamling publicerede Karlfeldt 1895. Den hed „Vildmarks- och kärleksvisor“, og Forfatterens Ejendommelighed var næsten fuldt udpræget allerede i den, om den end senere har faaet et alsidigere Udtryk. Først med de følgende Bøger, „Fridolins visor“ 1898 og „Fridolins lustgård“ har Digteren slaaet rigtig igennem, og han er nu ligefrem populær blandt vore litterært interesserede.

I

Hvad man straks lægger Mærke til i Karlfeldts Lyrik er Natursceneriet, Naturopfattelsen, der helt igennem røber Friluftsmenneskets Blik — ikke Turistens, men den autoktone Landmands og Jægers. Som intet andetsteds møder vi her den svenske Ødemark selv.

Der er Hytten paa Heden, over hvilken Majdagens Sol og Glans strømmer ud, medens Søndenvinden, den glade Sanger, blæser over Aasen. Det er Ødemarken, naar Høsten har „strøet Gulvet fuldt med gyldne Smykker“, medens Vellydsfloderne fra det store Fyrreorkester vandrer milevidt bort og Sommeren lader sit Afskedsblik sendes over de „öde salar“ eller øde Vinterlandskaber „långt borta i världen“, ulmende Kulmiler og Fyrrestammer, blandt hvilke „susar den digre tjäderns flykt,“ — og der kan ligge klar og frisk Frostluft derover. Om dekadent Digtning har foretrukket at se paa Naturen som paa et ophedet og yppigt Drivhus, er dette i Modsætning dertil det karriges, det ikke yppiges, Skovbærrenes og de brune Straas Poesi. Den blegrøde Lyng, Hedens Blomst og den fattige En har der sit Hjemsted. Paa dem har Digteren kastet sin Kærlighed, og de kan ogsaa tjene som Symbol for en Side af en Digtning, i hvilken de er blevet levende som aldrig før i svenske Vers.

Med Jægerens benaadede Blik ser han den statelige Elg, der ikke aner Uraad, træde frem i Maaneskæret. Det herlige Dyr vokser i hans Fantasi til en Ødemarkens førstefødte, som han ikke nænner at fælde fra et Baghold. Med Landmandens og Bondens erfarne Blik for Tegn i Vejrets Skiften, og for Maanens Rødmen og Blegnen og for alt hvad det betyder, synger han „vid Lambertsmässan“ en Hymne til Maanen, saadan, som den aldrig har været sunget af et Nutidsmenneske, i et Udslag af primitiv mytologisk Kraft. Saaledes tænker man sig, at Frejr- og Tordyrkelsen opstod i den hedenske Tid. Digteren føler sig i Værdighed og Mystik som en Naturguddoms Præst.

„Dig (månan) offra de sorlande lundar och brunnar
och suckarnas ånga och vildmarkens lukt.
All jorden ditt lof förkunnar
du höstkung, med kärna och frukt.“

Medens Karlfeldts Syn paa Landskabet er alvorligt og lyrisk, kommer der i Reglen nogle humoristiske Elementer ind ved hans genremæssige, livlige Staffage. Hans Fridolin taler om sit „Pungmakarbo“, hvor han har levet sin lystige Ungdom, og som for øvrigt næsten synes at være bleven et Symbol i al Almindelighed for Digtenes Milieu. Her skildres et lystigt „Mellem-hinanden“.

„De landtliga svalar, dem möjor bebo,
och fönster, där nattliga gubbhufven glo,
när älskaren kommer på smygande sko!"

Og i Skoven og ved Jægernes Hytter aftegner sig en Række Figurer, som oftest kun er flygtigt skitserede og staffageagtige, men ikke uden Liv. Der har vi „den barske fanjunkar Berg", hvis Ansigt lyser tyttebærfarvet og som føler sig ung saalænge Pigerne sender ham et Blik. Vi finder ogsaa her dansende og unge Spillemænd. Overhovedet er der i de sidste Aars svenske Lyrik næsten kommet for mange „spelmän", som „draga" sine „låtar", et helt Efterklangsuvæsen, som den Fröding-Karlfeldtske Folkepoesi har faaet efter sig. — Her findes endvidere alle de unge Piger — højadelige Mør, som Spillemænd og Vaganter beundrer lige saavel som de solbrændte Bondepiger. Og saa hele Rækken af halvt humoristiske Studier til og Varianter af Fridolinsfiguren, som vi skal betragte i Forbindelse med denne selv — den eneste virkeligt fuldførte Skikkelse, som Karlfeldt har skabt og hvori han har lagt saa meget af sig selv.

Digterens Følelse af Samhørighed med alt dette folkelige udvikles saa til aldeles den samme etnografiske og historiske Interesse, som den, der paa Skansen i Stockholm har skabt et Museum af Almuestuer og Klokkeknebler, af Bohave og Redskaber fra alle Sveriges Egne. Ingen anden svensk Poesi rummer saa meget af Skansen i sig som Karlfeldts. Saa folkelig Frödings Poesi end kan være, tænker man dog ikke paa den i denne Forbindelse. Men Sammenligningen gør alligevel Uret imod Digteren, thi medens et Museum dog altid bærer Præget af Død og Fortid, er alt i Digtene Blomstring og Liv. Hvad nu det historiske Moment angaar, er Karlfeldts Digte aldrig Pastischer, om end nogle af dem tenderer derimod. Saaledes er der en Bismag af Renæssanceballaden i Digtet om „adelig amur" eller om „Borgfrøkenen paa Bøljeby", der ligesom det 15. og 16. Aarhundredes fornemme Damer har Visebog og Lut. Ligeledes i de Viser, hvor Digteren udnytter den gamle Bondepraktikas robuste Lærdomme i sin egen Lyrik og frembringer en Blanding, som baade er arkaiserende og meget moderne. Heller ikke de er naturligvis uden Glimt af Humor, men de har aldrig den Slags Overlegenhed, som kun bruger Emnet som Pjedestal for Forfatterens eget Bevidsthedsliv. Karlfeldt er selv i altfor nær Slægt med Folkeaanden til ikke at se humoristisk sympatetisk endogsaa paa denne gamle snusfornuftige Visdom, som

under hans Hænder kosteligt nok bliver til Poesi. Som Eksempel paa disse Digte om Dyrekredsen og Aarstiderne, og om hvad man skal gøre i „Gøjemaaneden“ (Februar) eller om de fire Temperamenters Forhold til de fire Elementer og de fire Aarstider, skal man læse følgende Sommerskildring, hvor gammeldags Udtryk („Lejonets barn“ etc.) egentlig kun anvendes for at give en ejendommelig Tilsætning til Indtrykket af Julihedens gyldne Modnen og Fylde.

„Si, Jungfrun framgångar med bröst såsom torn,
ty vårt sällskap hon åtnjuta vill.
— — —
När solen löper högt genom Tvillingarnes ban
står vår längtan till vandring och färd,
då draga vi till mötes den gode sankt Urban
och hans svalor i den glittrande värld.
Så vandra vi i kraft och så segla vi i ljus“ etc. —

Et Skridt videre, og vi naar til Karlfeldts seneste Specialitet, hans „dalmålningar, utlagda på rim“, i hvilke han gengiver, eller lader som han gengiver, de Værker fra Vægge og Kistelaag, som forestiller populære Motiver fra Biblen, og disse Motiver og Dalmaleriernes bredt lystige — hos Karlfeldt naturligvis kunstige — Anakronismer danner i Forbindelse med en sart Karlfeldtsk Lyrik noget helt nyt. De besidder undertiden en konkret Kraft som næsten bringer Navnet Bellman paa Læserens Læber, skønt Forskellen aabenbart er den, at Karlfeldts Opgave er at gengive stiliserede Figurer med stivnede Gestus, medens Bellman maler Virkeligheden selv i fri Luft. Det vilde være Skade om danske Læsere ikke fik en direkte Forestilling om, hvorledes disse Malerier paa Vers er lavede. Hvad siger man til følgende majestætiske Billede af Profeten Elias' Himmelfart:

Här åker sankt Elia upp till himmelens land
i en kärra så blänkande ny.
Han bär grafölshatt och skinnpäls, han har piska i sin hand,
och mot knäna står hans gröna paraply.
Hög och värdig är hans uppsyn, ty han far från jordens dal
dit, där domarbergets säten stå i ring.
Han är kallad af sin lagman: „Du skall sitta i min sal
som en tolfman på rättfärdighetens ting.“
Och nu rullar vagnen uppåt, och Elias breda hand
vinkar afsked åt hans jordelefnads bygd;
och vi se, det är ett stycke af vårt eget dalaland
i de drömmande furubergens skygd o. s. v.

Ved Ankomsten staar Vorherre i Himlens Dør, „vid förstugutrappan“.

„Stig här in, du min heliga profet! —
Och han vinkar åt en ängladräng, som kommer flink och rapp
och för svettiga kamparna i bet.“

Overdaadigt anskuelig er „Jone hafsfärd“ i flere Billeder, hvor man synes at kunne se de skrigende Farver og det brede, folkeligt-burleske Penselsstrøg. Ved Siden heraf findes der Idyller, skære som Æbleblomster, i „Yttersta domen“ f. Eks. Ynglingens Ord til Jomfruen om deres Kærlighed i Jordens sidste Vaar, eller et Digt saa fint i Farven og saa ejendommeligt i Stemningen som „Jungfru Maria“. Guds Moder er her en Morlille fra Dalarne, vandrende i Solnedgangen over Engene ved Sjugareby; hun er fin og skrøbelig og hendes Hud er „som mandelblom och nyponblom“. Det er Prærafaelismen varieret for Kistelaag, og det lyrisk sarte, der nok kan findes antydet i folkelige Produkter af samme Art, men som der tynges af Teknikkens Kluntethed, har hos Karlfeldt suget Næring af hans eget Stemningsliv. I andre Tilfælde smelter de drastiske Elementer sammen med inderlige eller ophøjede, og Digterens Herredømme over Midlerne, hans kunstneriske Aandsnærværelse er fuldkommen. I „Yttersta domen“, følger efter en ophøjet Skildring som denne:

„Nu rasslar tidens nötta ur
med sina hjul och skrufvar,
dess lod stå nära världens golf,
dess visare stå nära tolf.

Då syns ett starkt och fjärran sken;
nej skåda, nej skåda!“

et burlesk Træk som dette:

„Ur molnen sträcks ett mäktigt ben“ etc.

uden at det skurrer og uden at Digtet gaar i Stykker derved — tværtimod passer det fortræffeligt ind i Stilen; thi det bliver naturligvis paa Bondemalerens Konto, at Læseren sætter denne geniale Smagløshed.

Man kan nu se, hvor rodfæstet Karlfeldts Poesi er i svensk Landskab og i svensk Folkeliv, hvorledes den ligefrem kan have noget etnografisk, der berettiger min Lignelse med Skansen i Stock-

holm, og hvorledes den dog lever og fortsætter dette hjemlige og provinsielle Liv. Ikke et eneste af Karlfeldts Billeder er hentet fra en By — for slet ikke at tænke paa en kontinental Storstad, og af al den sociale, politiske og religiøse Uro, som fra de store Brændpunkter strømmer ind over Litteraturen, og som f. Eks. endogsaa mærkedes midt i Bååths Genrebilleder, findes der ikke noget hos Karlfeldt. En saa udelukkende, man kunde sige ensidig Begavelse har vor Lyrik knapt haft Mage til — man maatte da tænke paa Bellman —, og under alt hvad Karlfeldt synger, hører man Bruset af de Strømme, som bryder frem i hans Strofer til „hembygdens huldra“:

„Jag har gått i de svärmande åren
i ditt fotspår på grön liten stig,
när det lopp som ett budskap i snåren,
och all vildmarken helsade dig.

Men jag ville dig hejda och säga:
gå ej undan, du skygga, förblif!
Dina ögons mystär vill jag äga
och din drömskatt ur vildmarkens lif.

Du kan sägnerna, mörka och ljusa
ifrån dalgång och glittrande brant'
Alt, hvad skogarne hemligast susa
är för dig som för ingen bekant.“

II

Der fandtes i Karlfeldts første Digtsamling et lille Digt, „Rosalind“ som ikke hørte til de humoristiske og burleske og som ikke indeholdt nogen Karlfeldtsk Naturskildring med nye og genstridige Ord. Det besad det, der ellers ikke særlig udmærker Debutbogens Vers, en Melodi, let som Vinden, formet i Ord, der var klare og simple som en Kilde.

Fast morgonvindar strömma
igenom ask och lind,
jag kan ej sluta att drömma
om liten Rosalind.
— — — — —
Fast tonerna bli tunga
som regn i höstlig vind,
jag kan ej sluta att sjunga
om liten Rosalind.
Bort flyga mina år;
min vän jag aldrig får.
Hon är ju en saga bara,
har aldrig ägt lif och själ;
och skulle en annan hon vara,
så är hon borta likväl.

Den resignerede Sukken efter et Fantasibillede, medens Aarene fly, som gør disse Vers til en saa fin Lyrik, gengiver sart og direkte den Ensomhedsfølelse, som senere i „en landtlig ungkarls visor“ i Reglen antager en humoristisk Form og indgaar som en væsentlig Bestanddel i Fridolin-Skikkelsen.

Hvor centralt dette erotiske Element i Virkeligheden er i Karlfeldts Digtning, er maaske ikke lige iøjnespringende for Alle. Selv skjuler Digteren det med sin Naturlyriks Ødemarksguirlander og sine Figurers Humor. Men derunder lever det i fuldkommen naturlig, hel ukompliceret Styrke og Renhed. Thi ligesom Karlfeldts Naturskildring staar hans poetiske Erotik i Modsætning til „fin de siècles“ trætte, svage og halve Følelser hos degenererede og nervøse Kulturmennesker.

Erotikken i Axel Karlfeldts Bøger handler udelukkende om det Liv, som ikke er angrebet eller desorganiseret. Den har Pubertetsaarenes eller Begyndelsen af Tyvernes ejendommelige Styrke og ejendommelige Inderlighed — den er absolut ikke blaseret. Saaledes former han de unge Par, hvis Sundhed og Skønhed spreder Lys over hans Digte. Der træffer vi f. Eks. den unge Pige, som læner sig mod Gærdet med Sommerhatten bag i den lysebrune Nakke og med de friske, dunede Kinder glødende i Julivarmen. Knøsen kommer med kække Skridt, hans Blik bliver lysere — men han tør ikke. Og Pigen sender et vredt Blik efter ham: Løb kun din Vej, dumme Dreng. Du har jo ikke en Hønes Mod og ingen Mund til at tale med. Hvor let begribeligt er ikke hele Udviklingen forenklet i dette primitive Billede, der foregaar paa en Baggrund af Sommeren i Højsveriges Skove. Der er endvidere den ypperlige Historie om Taterdrengen, der sover paa Aasen. Saa sker det, som følger.

Med kjol, som till smalbenet räckte,
en slinka af tattarsläkte
kom drifvande, gänglig och tunn.
När pojken hon varsnade, log hon,
ett strå ifrån marken tog hon
och kittlade sakta hans mun.

Upp sprang han, kvick som en fjäder,
som om han af länsman fått väder —
surr, örfiken hven och brann
pang, svaret kom raskt och redligt,
sen stode de tyst och beskedligt
och mönstrade skamsna hvarann.

De voro i älskogsåren.
Den glödande junivåren
göt eld i hetsig natur.
De voro käcka och fagra
fast jäktade, svultna och magra
som skogarnes skadedjur.

Naturligvis bliver de gode Venner og holder straks deres Bryllupsmaaltid. I sin Pose har han selvfølgelig kun Sild og anden Bondemad, hvorimod hun har forstaaet at skaffe sig fin Mad og Lækkerier, og „underfundigt leende“ kommer hun til sidst frem

med en Flaske som vinder ham helt og holdent. Siden drager de sammen sorgløse bort for at tigge og stjæle. — Det er Landstrygerlivets unge Lyrik, badet i Sollys.

Der er endvidere Billeder af Herremandens kække Datter paa Vrena, hun som „far och glittrar hela dagen" som et Solskin over Vand, løber paa Ski, har hvasse Ord til kærlige Mandfolk, ler og gækker ustandseligt, men dog gerne vil giftes. Skikkelsen er omgivet af en erotisk Charme som af en Glorie gyldenblondt, silkeblødt Haar.

En eneste Gang tegner Karlfeldt en Overklasseerotik fra de purunge Aar, den Skoledrenge- og Skolepigeerotik, som Litteraturen saa ofte tager fra dens komiske og umodne Side, men som ogsaa fortjener en anden Behandling. Digtet fortæller i smaa, fine Vers om hvorledes Backfischen en Foraarsaften lister sig ned i Haven, hvor de skælmske Grene napper i Fletningens Baand og om hvorledes hun kigger sig om for at se om Guvernanten har set hende — det vilde dog være for galt.

„Och rädd och lycklig går hon emot den sjunkna sol
medan ängens viol
helt ödmjukt kysser fållen af yngsta frökens kjol."

Saa kommer han, Gymnasiasten. Han svinger sig let over Gærdet, han er „smidig och vig", hans Kasket sidder paa Sned; — man skal lægge Mærke til det Indtryk, Forfatteren vil give af ung, spænstig Frejdighed.

„Så vandra de och blekna begynner aftonskyn,
men de glöda om hyn
och sälla, dunkla riken stå upp för deras syn."

Paa den ene Side det fine Drømmeri i Linier som disse, og paa den anden Side Skikkelsernes ungdommelige Frejdighed og Ynde. Saavel sjæleligt som legemligt er jo denne 17-Aars Gymnasiast Modsætningen til Herren og Gentlemanens sædvanlige Salontype, til den skaldede, punschdrikkende og lorgnetprydede Dandy eller til Overklassens unge Mænd i Almindelighed. Karlfeldt skaber saaledes et vaarfrisk Menneskeideal, et Stykke ufordærvet Natur i samme Forstand som den antikke hellenske Efeb var det og for øvrigt som enhver harmonisk og ufordærvet Yngling er det. Heri ligner hans Gymnasiast fuldstændig hans folkelige Figurer, Knøsen

og Pigen ved Gærdet, kun at hans Væsen er forfinet til Ridderlighed og hans kvindelige Modparts til Blufærdighed og Ynde.

Uroen, Spændingen, Anelserne, naar Eros' Fortryllelse har ramt et ungt Sind, har ligeledes i Karlfeldt sin Digter.

„ — jag ej längre sjunga kan,
ej skratta friskt, blott småle tungt
jag är ej barn, jag är ej man,
mitt blod är längtansjukt och ungt".

Hvor fortryllende er ikke den Raadvildhed, der er malet i disse Linier. Mer end ved noget andet Livsafsnit, hænger Digterens Hjerte ved disse „tidiga ungdomsår — då själarne dikta den sång — som lifvet skall sjunga, men aldrig förmår — att ge röst som den anats engång." Og det er vel nærmest Kærligheden til alt dette gryende og spirende, som har lagt Karlfeldt paa Læberne et Digt, der staar paa Højde med det bedste inden for den svenske Lyrik, de vidunderlige Linier om, hvorledes

„intet är som väntanstider,
vårflodsveckor, knoppningstider,
ingen maj en dager sprider
som den klarnande april.
— — — —

Intet är som längtanstider,
väntans år, trolofningstider.
Ingen vår ett skimmer sprider
som en hemlig hjärtanskär"
— — — —

Det, der har formet alle disse Billeder, er det unge, sunde, begavede Kulturmenneskes Følelse for helstøbt, ung og harmonisk Natur, Menneskenatur, Menneskelighed. Disse solbrændte Knøse og barbenede Piger i Skoven og paa Landevejene, deres Erotik bliver derfor en Drik af selve Kildevældet — Naturens og Ungdommens. De betragter hverandres Skønhed i uberørt Henrykkelse, i hel og umiddelbar Betagelse, som den udlærte Kærlighed og Dekadentlyrikken aldrig kan erstatte med Raffinementets fattige Surrogater. O denne uforfalskede, sunde, herlige 16- og 20-Aars-Sanselighed, som beruser med Vaarens Kraft, uskyldig og ureflekteret som Naturen, fordi den er Naturen, stedse fornyende og fornyet. Vi træffer den kun sjælden i Poesien, men vi møder den her; ikke udfordrende eller fræk, kun nærværende og levende som Solskinnet i Verden omkring os lever.

Herover formes en Klangharmoni af sjælelige Fornemmelser, tonende fuldt og rent som paa den gamle Romantiks Tider, men uden deklamatorisk Patos og Pose. Stundom sarte og fine og tusind Mil borte fra den lystige, burleske Poesi, snart skælmske,

undertiden Udtryk for en dyb, mandig Følelse. Vi har allerede hørt det vindlette Anslag i Rosalindstroferne, og vi har set hvorledes Backfischens og Skoledrengens Vaarerotik munder ud i en romantisk Hensynken i Aftenrødmens Dis. En Romantik, der er lige saa psykologisk ægte og troværdig som nogen Skildring af voksne Folks Sværmerier, men mindre komisk og mere skikket til at gribe end mange af disse. Det er imidlertid netop betegnende for Karlfeldt, at Digtet slutter med en skælmsk Betoning, som dog aldeles ikke rummer nogen Overlegenhed over for de unges Drømmeri „om dunkla, sålla världar“, medens langt borte Aftenhimlen blegner. Tværtimod peger Digtets Smil mod det elskværdige i deres Undselighed, naar de kysses og „skämmas för mån'“, og Smilet frembringes blot ved en komisk Fordrejning af nogle Ord i Slutningsstrofen. Baade det smukke og det forlegne i denne Gymnasiast- og Backfische-Erotik kommer altsaa til sin Ret, og Digteren ser med samme Sympati paa begge Dele.

Men er der ikke senere en Mands Glød og gennemlevede Vemod i disse Vers „ur hjärtats gåtbok“, som heller ikke er skjult under nogen Forklædning, men virker direkte som en Epilog til Ynglingealderens Drømme.

„Jag vill komma en gång, då din ungdom är slut,
då ditt hjärtas mystärer du tyst grubblat ut.
I den döende sommarens ljus vid din dörr,
vill jag röra de strängar, som klingade förr.

Ty hvart dunkelt ackord har jag gripit och gömt
och kan ge dem på nytt, längst sen klangen du glömt;
och i vemodig lek skola strömma förbi
sorl af vindar och älf och vår dröms melodi.“

Det er Manddommens Tilbageblik. Sommeren er snart forbi og den synkende Augustdags varme men faldende Solskin bebuder ensomme graa Høsttimer.

Vi har set, hvad der har formet Karlfeldts erotiske Ideal: Kærligheden til ubrudt, hel ung Styrke og Blomstring, til ubrudt helt, ungt Sindelag. Hvad kunde Lykken ikke være, saa længe alle Sindets Porer staar vaarligt aabne og ingen Orm har begyndt at gnave Følelsernes Blomsterblade! Men Drømmen om en saadan Lykke opfyldes saa sjælden. Hvad Livet giver, giver det i Reglen for sent. Saaledes kommer hos Digteren det Element frem, Følelsen

af Savn og den mutte Ensomhedens Resignation, som i saa høj Grad giver den sit Præg, og som efter min Mening er det væsentlige i den Type, Karlfeldt har skabt, Fridolinskikkelsen.

Til denne Figur findes der for øvrigt flere Præludier og Anslag, baade i Forfatterens første Bog, hvor den endnu ikke selv optræder, og tillige i begge Fridolinsbøgerne. Sóm ung kan Fridolin f. Eks. godt have været den unge Spillemand, der véd, at han maaske maa spille Bryllupsmarchen, naar hans stolte Elskede engang gaar til sin Brudeseng: „Gud nåde den, som är fattig, glömd och ung“ — i Sommerens glade Tid. Noget af Fridolin findes i Snedkeren Krylbom, som Digteren helliger en „ode på dess fyrtionde årsdag“. Krylbom bejtser Brudesenge og laver Vugger, men med hans eget Ægteskab trækker det i Langdrag. Men skønt han ikke længere er smuk, møder hans Blik Pigernes og Pigernes Tanker kredser „som en myggsvärm“ omkring den magre, lystige Ungersvends Seng. „Håkon“ hedder en anden, en „ful och fattig karl“, „en ensam karl på heden“. Ved hver Vind, der blæser, en fra hvert Verdenshjørne, en paa hver Aarstid, drømmer han om Hilsen fra en eller anden Mø, der skal bo — ensom som han — langt borte i Verden. Kunde han i det mindste faa Skovens unge Trold, som pryder Haaret med Hasselblomster, naar Vestenvinden bringer Vaar; det vilde være haardt, thi hun var jo et Trold, men dog bedre end at gaa ensom. Og den ensomme, troligvis saa smaat formuende vederhæftige Ungkarl i Ødemarkens øde Husmandsstuer i Aftnernes og Høstens Mørke, kommer atter og atter igen. De drivende Skyer og de sorte Regnskyl over Heden giver en næsten ossiansk Tone til et af disse Digte, det besynderlige og stemningsrige „Irina“.

Men særlig „Fridolin“ er blevet Personliggørelsen af Digterens Følelsesliv. Fridolin er en studeret Mand af Bondeæt, som er vendt tilbage til Landsbyens Arbejder og lever blandt Folket. Som sine Fædre nyder han „sin hvetåkers frukt och sina bärmarkers saft“ og med Livkjolens uhyre Skøder over Armen danser han til Bondeviolinens Toner og løfter sin Pige højt mod „höstmånens röda kastrull“. Han er en paalidelig Mand, en velsitueret Mand og han sidder tryg og værdig i Sogneraadet, men for øvrigt kan han godt digte raske Viser for Bygdens Ungdom og finde paa pompøse Blomsternavne, Leander Liljekvist og Selinda Flåderblom. Fridolin glemmer aldrig sin egen raske Ungdom, og at den er forbi, at „vårgigan är sprucken och gömd“, gør ham ve-

modig. Thi han har drømt i den Tid, da alle Sindets Porer stod aabne, drømt om Vaarens klare Vin og Vaarens Blomsterklynger — men nu i Fuldbyrdelsens og Modningens gyldne Tid, i den strenge og klare Høst, slaar han sig til Ro blandt Vennerne med Livets mørkere og mere bedske, men mere paalidelige Humlebryg. Som jeg har nævnet, er netop denne Resignation karakteristisk for Fridolins Poesi. Den er aldeles ikke filosofisk-spekulativ, den er fuldstændig umiddelbar. Men den landlige Ungkarls Ensomhedsfølelse bringer den ikke til Tavshed, han er stærk og mandbar, og for det fagre Kvindekøn har han stadig megen Sans, skønt han finder sig selv lidt halvgammel og tager det med rolig og kraftig Humor. Fridolin følger Bondevisdommens fornuftige Raad. Han har i Krabbens Sommertid ladet sig aarelade, baaret nye Klæder og spist Planteføde — men ak, hvilke Urter skal han

„bruka
mot sitt hjärtas sommarsjuka:
hvilken åder skall han slå?"

Og virkelig gribende kommer Savnet og Resignationen til Orde i Toner som disse:

Jag lefver allena, jag fingrar min flöjt,
jag sugar min sura pipa fornöjdt,
jag brygger mitt dricka och kysser mitt stop,
som själf jag ståfvat ihop.
Så masar en dag och än en dag;
mitt dalur slår sina säfliga slag
och längesen, tyckes mig, ringde det ut
min ungdoms sista minut.

Bygdens Piger lokker ham: Kom og tag os, Fridolin. Men nej —

„jag sofver den långa, den smäktande natt,
medan lundarne fyllas med suckan och skratt;
min hvila är djup, som aldrig den var
efter lidelsens jäktande dar —
ja, djup som vyssade sommarens bin
och gräset på kullen: Sof Fridolin!
Du som aldrig fik somna hos älskande vif,
sof ut från ditt ensliga lif!"

Denne Ensomhedsfølelse har imidlertid ikke noget fredløst i sig, den er vemodig, men værdig. Og den afløses ofte, snart af en Løssluppenhed, der finder det „ljufligt att skalkas", snart af følelsesfulde, idylliske Toner som Digte om Anna, „lilla lättingen min, lilla tättin-

gen min", der er som et dansende Solskin i hans Stue. Og Hovedindtrykket af Fridolinfiguren er det samme som af Karlfeldts Digtning i det hele taget: en skulderbred Mandighed, aaben og hæderlig, djærv og firskaaren, baade i Besiddelse af Humor og af stærke, fine Følelser. Han takker Livet fordi det aldrig har slaaet ham vanfør, ikke røvet ham Troen paa noget godt og fordi Følelsernes og Farvernes vidunderlige Verden ikke er blegnet i ham.

III

Vi har betragtet det sjælelige Indhold i disse Bøger. Karlfeldt er ikke Tanke- og Tendenspoet, besidder ingen aggressiv eller satirisk eller overhovedet nogen abstrakt Patos. Han er Maler, nærmest Genremaler, og han har ogsaa uddannet sig til Sanger. Hans kunstneriske Virkemidler, som han har uddannet til en høj Grad af Sikkerhed, betegner i begge disse Retninger Nydannelse, lige saa vist som Indholdet betegner en Genfødelse af Individets usammensatte, autoktone og uangrebne Følelsesliv.

Det stærke og førstehaandsmæssige i Karlfeldts Maade at se paa fører til en lige saa oprindelig Maade at male paa. Hans Blik, der er Naturelskerens og Jægerens, naar Tingene ind paa Livet i en Grad, der faar os Svenskere til at tænke paa Maleren, Bruno Liljefors, hvor meget lysere og i Grunden mindre storslaaet sørgmodig Karlfeldts Stemningsliv end er. Hvad Karlfeldt giver, giver han i lutter levende, saglige, blomstrende Ord. Ved Siden af hans Diktion synes den sædvanlige svenske Lyriks Sprogform at klinge en Smule kunstigt. Det er Naturfænomenerne selv, han synes at have sat ind i sine Vers, vi ser dem i deres Legemlighed og kan røre ved dem. De har frit Rum omkring sig, som om vi saa' dem i et Stereoskop. Jeg holder ikke af Ordet Realisme, det har været brugt som Jargon og i saa mange uintelligente Tankeforbindelser, men om Karlfeldts Stil og Ordforraad kan man endnu en Gang bruge det med meget god Mening. Selv hans Billeder, som han kun sjælden anvender, bærer ofte Præg af, at hans Fortrolighed med Naturen er Friluftsmandens og Jægerens, eller peger i hvert Fald paa hans Kendskab til hverdagslig konkret Virkelighed. „Röd som en räf och brun som en mår lyser i hagarne skogen." „Nu mulen natt öfver kullarne rufvar som en korpmor i skogen på fläckiga ägg."

Af stor Skønhed er et Billede som dette af den døende Dag: „Solen svänger den röda rullen — garnet glindrar i högan sal," hvorpaa der følger en Hymne:

„Sjunk, du sol framför andra solar,
sol som lyst min herdinnas dag!
Sköna afton, som purpur spolar,
i ditt lågande hägn oss tag!
Höga visor jag saligt gnotar,
konung Salomo sjöng som jag.“

Hvad der særlig bidrager til at give Karlfeldts Billeder et oprindeligt og nationalt Præg er hans Skik at fremføre virkelige Genstande fra Folkets Hverdagsliv, Redskaber etc. ligesom ogsaa Ødemarkens Planter o. desl., som aldrig før har været præsenteret i Lyrikken. Heraf opstaar baade et Ord- og Rimforraad, der er nyt og levende. Saadanne Ord tilhører vel ofte Rigssproget, men de dannede Klasser kender ikke de Ting, de betegner. Ord, som „kätte“, „mjärde“, „jolster“ forstaas ingenlunde af ethvert Bymenneske, og en dansk Læser har selvfølgelig ingen Anelse om deres Betydning. Men Karlfeldt bruger endogsaa rene Dialektord, som han stundom selv oversætter i lystigt-lakoniske Noter, eller gamle Ord, forsvundne fra Rigssproget, men endnu levende i enkelte Landsdele, eller Kuriositeter som Bondepraktikaens Navne paa Aarstider, Planter og Himmeltegn. De giver Versene et komisk Patina som fra det 15. eller 16. Aarhundrede. Det ursvenske i Stemninger og Motiver afspejles nøjagtigt i et sligt potenseret nationalt Sprog. Derimod mangler der Ord med abstrakte, internationale Forbindelser i denne Poesi uden Tankedigte, uden Retorik eller Refleksion. Som Karlfeldt selv siger: hans „Sangmö er ikke fra Pindus men fra Pungmakarbo“, og ikke Hellas' Myrter og Laurbær, men Dalarnes Rønnebær vokser paa hendes Domæne. En eneste Gang har denne Digter fuldt ud „talat med lärde män på latin“, som Fridolin kalder det; d. v. s. en eneste Gang har han brugt en anden Stil end sin ejendommeligt-pittoreske, og andre, mere retorisk majestætiske Rytmer. Han har nemlig skrevet en statelig Kantate ved det 20. Aarhundredes Begyndelse; den udførtes paa den kongelige Opera i Stockholm.

Ikke blot Skildreevne og Ordforraad, men ogsaa Strofebygning og Rytme har Karlfeldt uddannet personligt. Nu er de i det mindste aldrig mere traditionelle hos ham, og de veksler næsten ved hvert nyt Digt. Jeg skal straks komme tilbage hertil. Jeg vil først nævne den Kunst, hvormed han gennemarbejder Strofernes indbyrdes Komposition. Deres Stemning kan netop hos denne „grobianske“ Digter være saa sart som muligt, men den flyder aldrig ud til Taage og Dis. Digtenes Plastik er tværtimod ofte meget bestemt, ja kunstfærdig. Ganske vist kan — særlig blandt Digterens ældre Vers, skønt der ogsaa dér findes straalende

Prøver paa det modsatte — Enkelthederne i en Naturbeskrivelse blive saa mange, at de staar i Vejen for Helhedsindtrykket. Karakteristisk for Karlfeldt er for øvrigt snarere hans Maade snildt at bruge de tekniske Kunstgreb, som fremhæver, markerer og stiller i Modsætning til hinanden. Han kan med regelmæssige Mellemrum gentage et Navn eller et Rim paa bestemte Steder i bestemte Strofer, hvilket kan have en ejendommelig Virkning.

Særlig Gustaf Fröding har gjort de svenske Vers dansende og lydmalende, og den Overvægt, som plastiske, regelmæssige Jamber og Trokæer forud ejede i vor Poesi, forsvandt.

Ogsaa Karlfeldt har sikkert udviklet sig i denne Retning, efterhaanden som hans Ejendommelighed er traadt stærkere frem. Allerede i „Vildmarks- och Kärleksvisor" var hans Strofedannelse og i endnu højere Grad hans rytmiske Begavelse let at bemærke. Men endnu fandtes der Digte, der med Hensyn til selve den strofiske Bygning var saa traditionelle som dette:

„ — med stilla svårmod fäster mossen
lik en fattig och förgråten brud,
ljusa hardun, bleka hjortronblommor
mellan vecken af sin blacka skrud."

I dette Digt bliver de enkelte Smaatræk og Stroferne levende hver for sig, men beherskes ikke af Helheden. Til denne forholdsvis kejtede Farvelægning svarer den lidt for sædvanlige Strofe, hvor de rimløse Linier tilmed bevirker en vis Slaphed. Skridtet herfra er stort til Strofer, til Rytme, til Rim som disse:

„Göken på ängarna gal i sena natten,
Löken på sängarna blomstrar hvit och röd.
Forsen kring stenarna sprutar mjölkhvitt vatten,
porsen och enarna skänka ut sitt mjöd.

Hvad vårt land är vänt och ljust,
hur dess hundra sjöar glänsa
liksom ögon dem kärleken tjust!

Följer du skällan i långa solskensdagar,
sköljer vid källan du foten, späd och skär?"

I Parentes: hvilket Sommerbillede! Den kunstneriske Kraft, der frembringer et saadant Maleri med saadanne Midler er jo sjælden samlet og behersket. Eller tag f. Eks. Rytmerne i denne Böljeby-Vals, som genialt efterligner Stormens Dans.

„Sjung, sjung i alarna,
flygande storm, du kämpars vän,
sjung, sjung i salarna;
glimmande höstlöf fara.

Stolt under ekarna
prunkar en senad skara än,
trofast i lekarna,
trofast i storm och fara."

Saaledes findes der hos Karlfeldt Vers, hvor Strofernes kunstnerisk gennemførte Form kun synes at passe netop for det paagældende Digt — et ypperligt Bevis paa et Digts personlige Værdi. Men selv der, hvor Forfatterens Rytmer ikke er saa virtuosmæssige, kan de dog være lige saa kunstnerisk gedigne. Hør hvor taktfast de vandrende Dalkarle drager frem:

„Marschen går till Tuna
på hed och backar bruna,
marschen går till Mora
och bergen de blå.

Hur lätt det är att vandra,
I bröder, med hvarandra,
när slantarna i fickan
slå takt mot byxans skinn!"

Ogsaa det for Ørene indtagende, det violinagtigt fine, som ikke fandtes i Digterens første Bog, har han naaet i flere Digte, ligesom det mere og mere er lykkedes for ham at smelte det ny og genstridige i sin Diktion og forvandle det til frit strømmende Sang.

Axel Karlfeldts poetiske Omraade er jo til en vis Grad mere begrænset end vore andre betydelige Lyrikeres, men inden for sit Omraade vil jeg ikke betænke mig paa at kalde ham stor. Al den Svenskhed, som adskillig anden Poesi abstrakt har besunget, den lever hos ham. Vi havde inden for vor Kunstpoesi vænnet os til en Dragt, der hørte til den almindelige europæiske Dannelse, som til en vis Grad udjævnede Ulighed og skabte Konveniens. Saa optræder en „Spillemand", hvis Sange rummer selve Sjælen — og tillige en kraftig udpræget Legemlighed — af svensk Natur og Folkeejendommelighed. Den europæiske Dannelse, der forstaar at tale „med lärde män på latin", den findes der ganske sikkert, men som en usynlig ordnende Magt bag ved det hele, og Resultatet bliver, at ved Siden af Karlfeldts Digtning synes andre Digte kosmopolitisk fortyndede i Følelses- og Udtryksmaade.

Oversat fra Forf.s svenske Manuskript.

FREDRIK VETTERLUND

DANMARK OG KRIGEN 1870

Nedenstaaende Artikel udgør under Overskriften „Andræ, Hall og Krieger overfor den fransk-tyske Krig i 1870" et Brudstykke af en om kort Tid udkommende større Monografi om Andræ.

HVORLEDES Krieger, upaavirket af Andræ, vilde have stillet sig med Hensyn til Danmarks Optræden under den fransk-tyske Krig, tør jeg intet sikkert udtale om. I hans Dagbøger vil man næppe finde Oplysning, medmindre man da vilde forsøge at læse mellem Linierne. Men paa Forhaand har det egentlig ikke Formodningen for sig, at Krieger, overladt ene til sig selv, vilde have udvist en saa stærk Modstand, som Tilfældet blev, mod en Optræden fra vor Side, der havde en saa overvejende Stemning for sig i Nationen og hos hans Kolleger i Ministeriet; ogsaa Krieger kunde jo være med til et Spring, der var mere vovet end overvejet, lade sig rive med af Øjeblikkets Strømning. Sikkert er det i hvert Fald, at ved en første Lejlighed — den 21de Juli — da i Overværelse af Andræs Sønner Danmarks Optræden under den udbrudte Krig kom paa Tale mellem Andræs Torsdags-Gæster, Hall og Krieger, faldt hans Udtalelser langtfra samstemmende med Andræs. Næppe behøver det at siges, at for Andræs besindige Naturel laa ethvert Spring ud i det uvisse saa fjærnt som muligt; men dertil kom, at om end ogsaa Andræ delte den almindelige Tro paa en endelig Sejr for de franske Vaaben, forudsaa han, efter alt hvad der var ham bekendt om den grænseløse Mangel paa Forberedelse og Orden i den franske Hærstyrelse, til en Begyndelse følelige Nederlag: „Det er gaaet som Fader spaaede", lyder en Optegnelse

af Andræs Sønner for den 4de August, Dagen for Kampen ved Wissembourg, „Tab for Franskmændene; Fader mener nu et nyt Nederlag, hvis de ej hurtigst mulig skynde sig bag Mosel“. Andræ var da ogsaa fra første Færd overtydet om Nødvendigheden af vor absolute Neutralitet, og at vi ikke ved nok saa fristende Tilbud fra Frankrig maatte lade os lokke til Skridt, der kunde vække Preussens Mistanke om tvetydig Holdning: „Først naar Franskmændene staa paa den anden Side af Elben, og da fremdeles ønske vor Bistand, først da“, lød Andræs *præterea-censeo,* „kan der blive Tale om vor Deltagelse, og da kun under bestemte Garantier om, hvad der vil blive os tilsikret ved en endelig Fred“.

Men denne Tilbageholdenhed kunde dog hverken Hall eller Krieger samstemme ved hin Lejlighed, og særlig fra Kriegers Side lød Svarene meget skarpt til Andræs Repliker: „Besindighed har dog ikke hidtil været vor Styrke, eller os til Skade“. Nærmere at komme ind paa denne Dissens, der af Andræs Sønner resumeres med, at „især Krieger var ilter i sin Mund“, vilde dog ikke være billigt overfor Krieger, idet hans skarpe Indvendinger næppe saa meget er fremsat som hans egentlige Overbevisning som for at provocere Andræ til ret overbevisende at udtale sin afvigende Anskuelse. Det laa jo ikke for Krieger at tage Standpunkt ved slige skæbnesvangre Situationer uden at have sine Tillidsmænd at holde sig til[1], og hvor megen Uoverensstemmelse der end kunde være mellem ham og Andræ i den indre Politik, stod Andræ dog fremdeles for ham som den, til hvem han fortrinsvis saa op ved en Landssag; der som den foreliggende maatte afgøres uden Øjeblikkets Partihensyn. Resultatet af Samtalen blev da ogsaa, at Krieger sluttede sig til Andræs Opfattelse om den strengeste Neutralitet indtil videre, og med denne Tilslutning følte Andræ sig for saa vidt betrygget, som han vidste, at Krieger vilde vide at fastholde en afvigende Mening baade overfor Kolleger i Ministeriet og en modstaaende Opinion.

---

[1] Man erindre bl. a. Kriegers Motivering ved Afstemningen over Forslaget til Novemberforfatningen: „Regeringen . . . har paataget sig et alvorligt Ansvar, jeg haaber, at Regeringen vil vide at bære dette Ansvar; den største Del af Ansvaret paahviler Regeringen, men den mindre Del, den, der bestaar i at stemme for Forslaget, den Del af Ansvaret vil ogsaa jeg bære. Jeg vilde ikke kunne bære Ansvaret for dets Forkastelse“ (Rigsraadstid. 1863, Sp. 1329); se ogsaa Brevvekslingen mellem Andræ og Krieger under Londonerkonferencen, Særtryk, S. 25.

Som bekendt gjorde Frankrig store Anstrængelser for at vinde vor Tilslutning i Kampen. Nogen egentlig Interesse for vore Ønsker: Generhvervelsen af det dansktalende Slesvig, havde Kejseren næppe; tvertimod: Under Fredspræliminærerne i Nikolsburg havde han været villig til at overlade Preussen begge Hertugdømmer helt og ubeskaaret, og naar Tilbudet ikke kom til Udførelse, skyldtes det kun, at Preussen ikke til Gengæld vilde indrømme en ønsket Kompensation ved Rhinen; heller ikke vidnede det jo til Gunst for vor Sag, at Kejseren foretrak Prinsen af Hohenzollerns Kandidatur som Udgangspunkt for Bruddet med Preussen fremfor den i aarevis manglende Opfyldelse af det Tilsagn, som Frankrig havde faaet indført i Pragerfreden om en Tilbagegivelse af Nordslesvig ved fri Afstemning til den danske Krone. Til de paatænkte Krigsoperationer hørte imidlertid Afsendelsen af et Armekorps til vore Farvande for at gøre Landgang paa Preussens Østersøkyst, og ved denne Aktion mente Kejseren at kunne finde værdifuld Bistand hos os. General Raasløff, som ved Krigens Udbrud netop var i Paris og dér havde haft Samtaler med Udenrigsministeren, Gramont, blev i den Anledning modtaget af Kejseren, der bl. A. forhørte sig hos ham om, hvor et fransk Korps bedst kunde gøre Landgang, og med hvor stor en Styrke Danmark i saa Fald kunde bistaa; General Raasløff stillede 25,000 Mand i Udsigt.

For at fremme den ønskede Alliance bestemte Kejseren sig til at sende en særlig Gesandt hertil og valgte til denne Mission en hans Dynasti nærstaaende Personlighed, Hertugen af Cadore, der nys havde fungeret som Gesandt i München, men uden dér at have lagt Skarpsyn for Dagen, idet han til det sidste indberettede, at de sydtyske Stater i alle Tilfælde vilde forblive neutrale. Louis Marie Camille Champagny — som hans, i Modsætning til en ældre Broders, lidet bekendte Navn lyder — var imidlertid en duc de Cadore, d. v. s. en Sønnesøn af Napoleon den Stores Udenrigsminister fra 1807, Champagny; og i Kejserens Valg af ham, med Forbigaaelse af Frankrigs herværende dygtige og velansete Repræsentant, Saint-Ferriol, saa man da ogsaa et yderligere Vidnesbyrd om det Favoritsystem, der var raadende i Kejserens Statsstyrelse.

Hertugen af Cadore kom hertil paa et fransk Krigsskib den 1ste August og gjorde straks et lidet gunstigt Indtryk, formløs og nonchalant, uden at medbringe formel Legitimation (*lettres de créance*) og uden at begære Audiens hos Kongen, — en Ceremoni, som han til Udenrigsministeren, Rosenørn-Lehns Spørgsmaal herom erklærede

ikke at have tænkt over, men ganske overlod til dennes Forgodtbefindende; dertil viste han sig ganske uvidende om vor aarelange Tvist med Tyskland, saa at han, som det hed sig, næppe kendte Forskel mellem Holsten og Slesvig.

Af Kejseren var Hertugen bemyndiget til ikke blot at indlede Forhandling om en Alliance, men til at afslutte Traktat om en saadan. Kejseren tilbød en offensiv og defensiv Alliance, saaledes at et Landgangskorps af 35,000 „organiserede" Tropper i Forening med en noget mindre Styrke fra vor Side (25,000 Mand) skulde operere paa Preussens Østersøkyst. Hvad Pengene angik, lovede Frankrig at yde Subsidier, i alt Fald at hjælpe os til et Statslaan, og dersom Kampen fik det ønskede Udfald, skulde vor Bistand belønnes med en Tilbagegivelse af hele Slesvig; saafremt vi ikke ønskede det hele, kunde vi disponere over Resten efter Behag. Fulgte Lykken derimod ikke de franske Vaaben, stod Frankrig ved en Fredsslutning uden Forpligtelse overfor os. Som man skønner, stillede disse Tilbud sig ikke saa overvættes fristende, at man behøvede netop at ile med at gribe til. Men man erindre Situationen — denne længe imødesete Lejlighed til at opnaa, hvad der stod som Maalet for alles Ønsker: Generhvervelsen af det dansktalende Slesvig, Indignationen over Preussens Mangel paa Opfyldelse af Forpligtelser, der traktatmæssig paahvilede det, og man vil forstaa, at dette Ønske og denne Indignation, i Forbindelse med den sikre Forvisning om Sejr for de franske Vaaben, bragte Nationens store Tal og ikke mindst dem, der stod som Repræsentanter for den i 1864 mislykkede Politik, til at forene sig i Ønsket om ikke at lade denne „eneste Lejlighed til Frelse ud af en daadløs og haabløs Tilværelse" gaa ubenyttet hen, — „skulle vi leve af Preussens Naade", lød „Dagbladets" Røst, „gør det ikke meget til Sagen, om den Frist, der skænkes os, regnes efter Aar eller efter Dage. I værste Tilfælde vil der ramme os, hvad der ellers med Sikkerhed kan forudses at ville ramme vore Børn"[1].

Til at føre Forhandlingen med Hertugen af Cadore henvendte Ministeriet sig til den i Maj fratraadte Konsejlspræsident, Grev Frijs-Frijsenborg, og denne erklærede sig straks villig til at overtage Hvervet, vistnok ikke uden at Andræ havde Del i hans redebonne Beslutning. Grev Frijs fik hurtig at føle, at Hvervet

[1] „Dagbladet" 22de Juli 1870.

ikke hørte til de behagelige, men at han, som Tidens Optegnelser lyder, var stillet *entre deux feux:* paa den ene Side overfor Kongen, der var stemt for et absolut Afslag overfor Frankrigs Tilnærmelser, i saa Henseende følgende det Raad, der blev givet ham af Svigersønnerne i Rusland og England, og paa den anden Side overfor Ministeriet, hvis Medlemmer alle, med Undtagelse af Krieger, var stemt for under en eller anden Eventualitet, være sig en større Sejr ved Rhinen eller Ankomsten af det bebudede Landgangskorps til vore Farvande, kort: „*sous le coup des évènements*", at holde en Dør aaben for vor Deltagelse. Motiveringen lød for nogles Vedkommende, at om Frankrigs Bistand havde været os sikret i 1864, vilde vi jo intet Øjeblik have betænkt os paa at optage Kampen med begge de tyske Stormagter, hvorfor da nu holde sig tilbage, da Hjælpen blev tilbudt under den mest ønskede Form; fra anden Side kom hertil Betragtningen, at da vi nu havde reorganiseret vor Hær og anvendt betydelige Pengeoffre herpaa, syntes det ogsaa velgrundet, at dens Brugbarhed blev prøvet.

Til den berørte Vanskelighed, at være modstridende Anskuelser tilpas, kom, at Hertugen af Cadore var alt andet end behagelig at forhandle med: arrogant og fordringsfuld, ude af Stand til at forstaa, at vi ikke uden mindste Betænkelighed gik ind paa den Alliance, som Kejseren tilbød, stødt straks ved en første Lejlighed over en Bemærkning, at det dog maatte være rettest for os at afvente, om Franskmændene kunde modstaa Preussens numeriske Overmagt ved Rhinen. „*Bah! l'existence du Danemark, c'est si peu de chose!*", lød, efter hvad Grev Frijs i sin Tid har meddelt mig paa Boller, Gesandtens Svar ogsaa til ham, da han bad ham betænke, at Danmarks Eksistens stod paa Spil i denne Sag.

I Andræs Øjne var Grev Frijs en saa heldig Repræsentant som muligt til den foreliggende Forhandling. I hans støtte Personlighed, sunde og ædruelige Blik saa han et Værn mod overilede Skridt. Og mere personligt stillede Valget sig for saa vidt kært for Andræ, som Grev Frijs i fremtrædende Grad hørte til dem, der nærede den største Tillid til Andræs Fremsyn og overlegne Blik, og nys som Udenrigsminister da heller ikke havde undladt at raadføre sig med ham, saa ofte noget Betydningsfuldt forelaa til Afgørelse. „De veed, at jeg med største Fortrøstning tør underskrive Alt, hvad De i saa Henseende vil finde det rigtigt og hensigtsmæssigt at udtale", skriver Grev Frijs til ham ved en

Lejlighed, da han som Konsejlspræsident stærkt opfordrede Andræ til at repræsentere Danmark paa en Kongres i Paris, for at et personligt Samkvem dér kunde finde Sted mellem ham og Napoleons ledende Ministre, Rouher og Moustier, „idet" — som det videre hedder i Brevet — „det er Ingen givet her i Landet paa den klare og for en Franskmand forstaaelige Maade at fremstille vor Sag, som det vil være Dem givet"[1].

---

[1] Brevet fra Grev Frijs lyder i sin Helhed saaledes:

„Det er mig umuligt at kunne gaa til Hvile idag uden endnu en Gang at have gjort et fortvivlet Forsøg paa at bevæge Dem til at repræsentere Danmark paa den forestaaende Møntkongres i Paris, da jeg maa, og efter min Overbevisning med fuld Føie, betragte det for at være af overordentlig Vigtighed for vort lille Land just under denne Tid at blive repræsenteret paa en værdig Maade; det har mere Betydning i politisk Henseende for os, end det kan have med Hensyn til Møntsagen, at et personligt Samkvem finder Sted mellem fremragende Mænd i Frankrig som Rouher og Moustier og imellem Dem, som ved Deres Evner og Charakter er kaldet til saavel indirekte som, jeg haaber, direkte at have en afgjørende Indflydelse paa vort Fædrelands Fremtid, og det er Ingen givet her i Landet paa den klare og for en Franskmand forstaaelige Maade at fremstille vor Sag, som det vil være Dem givet; og De veed, at jeg med største Fortrøstning tør underskrive Alt, hvad De i saa Henseende vil finde det rigtigt og hensigtsmæssigt at udtale. Kunne Bønner i saa Henseende formaa Noget, da sender jeg dem saa instændigt som muligt, i Overbevisningen om, naar jeg kunde opnaa mit Ønske, da at have ved min Overtalelse været Midlet til at have gjort vort Fædreland en væsentlig Tjeneste.

Kbhvn., 13de Juni 1867.

Med største Højagtelse

Deres meget forbundne

C. E. FRIJS

Hr. Geheime-Etatsraad Andræ

Storkors af Dannebrog".

Andræs korte Svar, der, som han plejede ved den Art Breve, er paategnet selve dette, er saalydende:

14/6 67

„Kjære Excellence!

Lad mig først og fremmest udtale min oprigtigste og varmeste Tak for Deres venlige og for mig saa smigrende Billet fra igaar Aftes. Men tillad mig dog ogsaa hertil at føie et lille „Smertens Skrig", thi det er virkelig lidt grusomt paany at fremstille for mig de fristende og lokkende Udsigter, som jeg har havt saa stor Møie med at opgive. Jeg tør ikke forsøge paa nærmere at udvikle de 1001 uforkastelige Grunde, som paabyder mig en beskeden Tilbageholdenhed, og som gjøre mig det indlysende, at dersom — under de nærværende

Hvad der under dette Tillidsforhold har været Genstand for Samtale og Overvejelse mellem Andræ og Grev Frijs, er mig kun lidet bekendt, men de gentagne Besøg og Anmodninger, om Andræ vilde se ind til Grev Frijs paa sin vanlige Formiddagstur til Athenæum, lader formode, at Grev Frijs har ønsket ikke blot at raadføre sig med ham angaaende Hertugen af Cadores Forslag og om den Maade, hvorpaa man burde stille sig til dem, men ogsaa at holde ham à jour med de vekslende Stemninger, — „op- og nedadgaaende Bølgegang i Ministeriet", — og yderligere at gøre ham bekendt med Raadslagninger, der samtidig førtes hos Rosenørn-Lehn paa Hotel Royal mellem de i Ministeriet krigerisk stemte i Forening med enkelte tilkaldte, General Raasløff bl. a., om hvis Indtræden i Ministeriet der den Gang var Tale. Men ganske særlig har Grev Frijs vistnok opfordret Andræ til af yderste Evne at gøre sin Indflydelse gældende overfor Krieger, at ikke denne, under Ængsteligheden ved at paatage sig Ansvaret imod en saa stærk Stemning hos Kollegerne, skulde unddrage sig dette ved at træde ud af Ministeriet. Gentagende havde Hall bebudet at ville indgive sin Demission, dersom man ikke i Svaret til Hertugen af Cadore holdt Døren aaben for en Alliance, saasnart Franskmændene mødte med det projekterede Landgangskorps i vore Farvande. Men om Hall havde indgivet sin Demission, vilde et saadant Skridt under den stærke Opinion for vor Deltagelse i Kampen være ensbetydende med en Opløsning af Ministeriet i dets Helhed. I denne Retning vidner en Billet fra Grev Frijs af 7de August, hvori han motiverer Ønsket om, „hvor overordentlig kært det vilde være ham at kunne komme til at samtale med Andræ samme Dag", ved at forklare, at „det staar for ham, som om vi nu staar paa et meget kritisk Standpunkt, med en Blanding af ydre og indre Farer; Ministeriet i sin nuværende Form holder ikke længe

---

Keiserlig-Franske-Regjeringsforhold — overhovedet den Lykke kunde times mig at vexle nogle Ord med fremragende Bærere af Systemet, saa vilde Høidepunktet af det Opnaaelige dog kun være, ikke at gjøre nogen Skade. Og lad mig tilføie, skjøndt De vistnok smiler derved, at min Afsky for Opposition er saa stor, og min Dom om den franske Møntpolitik saa misbilligende, at jeg kun med sand Rædsel kunde forestille mig som Deeltager i en fransk Møntkongres.

Deres med oprigtig Høiagtelse

hengivne

ANDRÆ"

sammen, Kongen vil vanskelig kunne danne et nyt Ministerium efter sin nærværende Opfattelse af Forholdene, og det forekommer mig derfor sandsynligt, at det vil ende med et Hall'sk Ministerium". Men ved sit blotte Navn vilde et Ministerium med Hall som Konsejlspræsident have vakt Preussens Mistanke mod vor Holdning som tvetydig.

I sine Bestræbelser for gennem Krieger at hindre krigeriske Tilbøjeligheder i at faa Overtag i Ministeriet fandt Andræ en mægtig Støtte hos en begge nærstaaende og Krieger meget nærboende Ven, den daværende Direktør i Udenrigsministeriet, Gehejmeraad Vedel, der ikke mindre end Andræ fra første Færd var overtydet om Nødvendigheden af vor ubetingede Neutralitet, og denne Støtte var vistnok af saa meget større Betydning, som en anset Politiker, for hvis Paavirkning Krieger sagdes ikke at være uimodtagelig, Monrad, ingenlunde synes at have delt Ønsket om en saa reserveret Holdning: „Der var Øjeblikke, hvor man maatte spille *va banque*", saaledes refereres i Tidens Optegnelser en Udtalelse af ham til Andræ, der i sin Samtale med ham fik vanligt Indtryk af Monrads „Eksperimenteren frem og tilbage".

Endnu efter at Budskabet om de franske Nederlag den 4de og 6te August var naaet hertil, havde Krieger al Modstand behov imod de alliancevenlige Bestræbelser hos sine Kolleger, særlig overfor Hall, der i hine Nederlag kun saa en „Schlappe", der vilde ægge Franskmændene til at rejse sig i al deres Vælde, og som under en Samtale mellem Andræ og Frijs viste sig saa afficeret, med Taarer i Øjnene, som ingen af dem før havde set ham, over begges Enighed om at møde Ønsket om en Alliance med ubetinget Afslag. Ogsaa herom vidner en Billet fra Grev Frijs, der efter Dagen forud, den 7de August, at have afsluttet Forhandlingen med Hertugen af Cadore tilskriver Andræ saaledes:

„For at De dog kan være inde i Bevægelsen og den op- og nedadgaaende Bølgegang i Ministeriet, maa jeg dog berette, at jeg efter at have afgivet min Beretning, som er bleven forelæst Ministerraadet, fik en bestemt Opfordring om at blive, høre Ministerraadets Mening og da afgive Beslutningen, efter at den var fastsat i Statsraadet, til Cadore, og dette nægtede jeg, fordi jeg efter mine Tanker havde opfyldt det mig paalagte Hverv, og fordi jeg maatte anse det for naturligst, at det endelige og definitive Svar afgaves af Udenrigsministeren. Jeg ser saaledes nok, at jeg har

høstet, som Tysken siger: „Stank für Dank", men dette var mig ikke uventet, endskønt jeg havde skrevet Beretningen saaledes, at den maatte være en Støtte for Ministeriet imod de Ultra-Stemninger, der kunne findes i en anden Lejr. Vor Ven Hall vil naturligvis, ligesom salig *Don Quixote*, just nu tage Parti for Franskmændene, og finder saaledes Erklæringen om, at vi ville holde paa Neutraliteten, for stærk; det er en Genklang af, hvad der har staaet i *Dagbladet* idag, og hvor man, som De ser, ogsaa fisker efter Krieger.

Gud holde sin Haand over vort kære Fædreneland!

Kjøbenhavn, 8de August 1870.

Med største Højagtelse

Deres hengivne

C. E. FRIJS".

Ønsket gik jo i Opfyldelse. Men „en Lykke for os", kunde Andræ udbryde, „at Wissembourg og Wörth kom saa tidligt, som de gjorde; ellers vare vi" — tilføjer Optegnelsen af Andræs Sønner — „vistnok trods alle Anstrengelser dragen med i Kampen, og saa havde vi, som det senere har vist sig, i en Haandevending været overvældede; et Armekorps stod i Hannover og op efter Halvøen med alt beredt til at rykke ind i Jylland". Ogsaa et Held for os saa Andræ i, at Frankrigs mangeaarige og saa populære Repræsentant, Dotézac, Aaret forud var kaldt tilbage fra sin Post i Kjøbenhavn.

POUL ANDRÆ

TILBAGEFALD TIL BARBARI

ETHVERT Samfund, der har vokset sig stort ved Krig og Erobring fra Naboer, bærer Præg af denne sin Oprindelse i det Forhold, som netop er ejendommeligt for kæmpende Nationer, nemlig at det er Underkastelsens Lov, som raader: det ene Menneske maa lystre det andet, den ene Gruppe Mennesker den anden. Principet hører først og fremmest hjemme i den militære Organisation, og hvor denne fortsættes gennem Tiderne og faar Lov til at brede sig, gaar det ogsaa over i den civile, som ikke bliver stort andet end et Kontor, der sørger for Militæretatens Fornødenheder og er underkastet dennes Disciplin. Naar Samfundet saa i Løbet af Aarhundreder hæver sig op fra den barbariske Form, der er udgaaet fra Krigen, saa formindskes denne trinvise Underkastelse, og Friheden vokser, og hvor den krigerske Virksomhed, som i England, i Menneskealdre ikke har været fremtrædende, der udvikles frie Institutioner tidligere og med større Fart. Men det er da en naturlig Følge, at naar der indtræder et Tilbagefald til Barbari, saa giver dette sig til Kende ved, at Underkastelsen atter kommer frem.

Lad os se paa de Forenede Stater. Der har i lange Tider været lokale Matadorer, som havde Indflydelse paa smaa Hobe af Vælgere; men de har efterhaanden udvidet deres Magt og grebet om sig, indtil det nu hovedsagelig er dem, som afgør ethvert Valg i Stat og Kommune. Møder af Delegerede, som repræsenterede deres Bysbørns Ønsker og Meninger, er sunket ned til at blive Komiteer, der blot godkender en Afgørelse, som Lederne i Formen tilraader, men i Virkeligheden paabyder. Og dette System har saa ganske bortskyllet Traditionen om den enkeltes frie Stemmeret, at om der hist og her findes en uafhængig Mand, der forlanger Ret til at have sin egen Mening, saa faar han Navn af et uroligt Hoved.

I England har Partityranniet endnu ikke taget Magten over den enkelte, men har dog i stor Udstrækning indskrænket hans Valgfrihed. I det første Slægtled efter Parlamentsreformen (1832) havde hver enkelt Borgers Mening nogen Vægt; nu har ledende Komiteer i hver Valgkreds paataget sig at afgøre Kandidatspørgsmaalet paa alles Vegne; hver Mand af Partiet er forpligtet til at stemme paa den saaledes udpegede, og

Komitéen er i Virkeligheden et Slags Valgoligarki. Endog i selve Underhuset har samme Aand gjort sig gældende: for nogle faa Aar siden er Retten til, før Skatterne bevilgedes, at fremsætte Klager over Administrationen bleven ophævet, og Muligheden for at lade Skattebevillingen afhænge af, om Regeringen tog Hensyn til Klagerne, er altsaa faldet bort. Ligeledes er Retten til at stille Ændringer ved Forslaget om at behandle Budgettet i Komité bleven ophævet. Paa forskellig Vis bliver den engelske Borger — som Vælger og som Repræsentant — bragt i underordnet Stilling.

Inden for Kirken er der Bestræbelser i samme Retning. Man opfrisker den Underdanighed over for Præstestanden, som er betegnende for barbariske Samfund; man søger mere eller mindre aabenlyst at styrke Præsteskabets Magt og Indflydelse; Kirken stiller sig i Opposition til den borgerlige Myndighed og røber derved sin Forkærlighed for hin svundne sociale Magtfordeling, der gjorde Kongerne til Pavens Tjenere, og de øverste gejstlige Myndigheder gør intet for at hindre denne Tilnærmelse til Katolicisme. I hele det sidste Slægtled er der udfoldet Bestræbelser for at udmærke Præstestanden som en Slags Mellemmænd mellem Gud og Mennesket: Skriftemaal, Efterligning af Messen, Ceremonier med Røgelse, prægtige Dragter, juvelprydede Kirkeredskaber — alt sigtende til at lægge Glorie om Gejstligheden med de samme Midler, som brugtes i Middelalderen og faldt i barbariske Folkeslags Smag.

Den Bevægelse, der saaledes gaar igennem vor sociale, politiske og kirkelige Organisme, har forskellige Aarsager. Begyndelsen ligger omtrent 50 Aar tilbage, nemlig da man oprettede det saakaldte frivillige Forsvar, som havde sin fulde Berettigelse, idet Ludvig Napoleon mistænktes for at tilsigte en Landgang i England. Over hele England lød Raabet: „Til Vaaben"; der blev skrevet Krigssange, som var paa alles Læber; der dannedes Korpser af civile Borgere, som hver Uge holdt Eksercits og Øvelser i Riffelskydning, og de slumrende, krigerske Forestillinger og Følelser, som er nedarvet fra fjerne Tider, da vi levede i stadig Krig, kaldtes atter til Live. Disse frivillige blev inddelt i Regimenter og Kompagnier; de holdt militære Øvelser, blev kommanderet af Officerer, de drog gennem Gaderne med Musik i Spidsen, de satte deres Stolthed i at opnaa militær Rang, kort sagt, al deres Sind og Tanke tog Retning mod Kamp og Drab, og dermed fulgte en fornyet Interesse for Krig — den Vildes krigerske Instinkter blev paakaldte, om ikke mod virkelige, saa mod tænkte Fjender.

I de sidste tyve Aar har der været et andet Aarsagsmoment, som kun tilsyneladende ligger fjernt. Naar en Lidenskab først er kaldt til Live, kan den dirigeres mod en hvilken som helst Genstand; der er i Virkeligheden ingen Forskel paa den Frygt, vi føler for en gal Hund og for et truende Vaaben, mellem vort Raseri mod et Dyr, som indgyder os Rædsel, og mod et Menneske, vi hader. Er tilmed den Genstand, der sætter Frygt eller Had i Bevægelse, kun tænkt eller indbildt, kan den meget let ombyttes med en anden tænkt eller indbildt.

Jeg sigter hermed til „Frelsens Hær". Allerede Navnene (Hær, General, Oberst, Major o. s. v.) og Uniformeringen er betegnende og leder Tanken og Følelsen hen paa en virkelig Armé, ligesom ogsaa det offi-

cielle Organ kaldes „Krigsraabet“ og har til Motto: Blod og Ild. Ganske vist er det kun mod det Ondes Princip, mod „Djævelen og al hans Gerning“, at Ødelæggelseslysten paakaldes; men af Hærens Salmer, som jeg har for mig, plukker jeg denne Buket af Anraabelser: »gør os stadig til Krigere, send os i Felten for at kæmpe — vi vil sejre med Blod og Brand — Fjenden er nær — Helvedes Magt omringer os — Slagdagen forestaar — gaa frem i den glorværdige Kamp“, og saadanne almindelig holdte Udtryk, der opflammer Kamplysten, i Forbindelse med hidsende Sang og Musik og martialske Processioner skal nok vække det slumrende Had, der kun altfor let bryder frem i det daglige Samkvem. Enhver Appel til de blidere Følelser, som Kristendommen indskærper, bliver umulig over for dette højrøstede Krigshyl; Folket, som lytter til Opraabet, griber de Ord, det bedst forstaar og som gør dybest Indtryk, og bryder sig ikke stort om Resten, og saaledes gaar det til, at der under Maske af Kærlighedens Religion daglig appelleres til Hadets. Og naar først Hadet er blevet levende mod Djævelen og al hans Gerning, er det ikke vanskeligt ved flittig og systematisk Bagvaskelse at skyde „denne Verdens Børn“ ind i Stedet for de onde Aander og overføre det opsparede Had paa dem. For øvrigt er der ogsaa i den kirkelige Gudstjeneste, som afholdtes ved Troppernes Afgang til Sydafrika, undertiden benyttet Salmer, hvis Ord udlagdes til, at den aandelige Fjende var — Boerne.

Saaledes har man i en Menneskealder misbrugt den Religion, der præker Fred, Kærlighed og Tilgivelse, og ved idelig at brøle om Krig, Blod, Brand, Slagsmaal har man pustet til vore hadefulde Instinkter.

Overalt foregaar denne Udbredelse af militære Følelser, militær Organisation og Disciplin. Der er f. Eks. den rivaliserende Forening „Kirkens Hær“, som vel ikke er meget fremtrædende, men efter Navnet at dømme maa antages at gaa i samme Retning som Frelsens Hær, og der er „Kirkens Drenges Brigade“ med Vaaben, Uniformer og Eksercits; af en Præst er det blevet foreslaaet, at der i de offentlige Mellemskoler skulde gives elementær Undervisning i Krigsvidenskab og at alle Drenge over 15 Aar skulde lære at eksercere og uddannes militært; en anden Præst meddeler, at der i forskellige offentlige Skoler findes 79 Kadetkorps, at man ønsker at indføre Eksercits i Forberedelses- og Folkeskoler, og at fra samme præstelige Side et motiveret Lovforslag om militær Skoleuddannelse med Krigsministeriets Billigelse er forelagt Parlamentet. Ved Clifton College talte en Præst i høje Toner om den Del, Kollegiets Elever havde taget i Boerkrigen, og dvælede med Stolthed ved 19 af dem, som havde ofret Livet for Fædrelandets hellige Sag, og i Cambridge er Senatet stemt for, at der skal indføres regelmæssig Undervisning i Militærvidenskab ved Universitetet.

Der findes ogsaa mere iøjnefaldende Udvækster af samme Natur. Vi har Revyer, Manøvrer, Øvelseslejre for de frivillige, aarlige Riffelkapskydninger; vi har to permanente Lejre og skal have en tredie. I tidligere Tider kendte vi ikke noget til de nuværende militære Parader; vi havde ingen Hær- og Flaadeudstilling; men med en saadan har det endog været paatænkt at fejre Halvhundredaaarsdagen for den store Udstilling

1851, om hvilken man troede, at den skulde indvarsle almindelig Landefred. En antimilitaristisk Udstilling skulde jubilere med en militaristisk!

Den Folkestemning, de omtalte Forhold har frembragt, har lagt sig for Dagen ved Udbrud af Raahed i omtrent 30 større eller mindre Byer i hele England, hvor de, der havde en afvigende Mening om vor Optræden over for Boerne, blev Offer for Pøbelhobe, som ikke blot afbrød private Møder og mishandlede Deltagerne paa offentlig Gade, men endog angreb Fredsvennernes Huse, slog Ruderne ind, brød ind i Huset, ja endog skød paa dem. Og efter at Autoriteterne i to Aar har set gennem Fingre med saadanne Lovløsheder, er der endnu Blade, som roser Politiet, fordi det var saa „fornuftigt" ikke at tage sig af, at Pøbelen mishandlede dem, der talte mod Krigen. Visselig, et Samfund med en saadan Tone og en saadan Regering er et passende Hjemsted for Bøller.

Haand i Haand med den her skildrede Dyrkning af den brutale Magt i væbnet Form er Beundringen for fysisk Styrke, udviklet i Form af Atletisme. Ordet er ret nyt; thi for en Menneskealder siden var den Slags Sport ikke saa kendt og udbredt, at der behøvedes et særligt Navn; i mine unge Dage fandtes kun ét sportsligt Ugeblad, som nok holdtes paa obskure Værtshuse; men nu er det saaledes, at en Mængde Mennesker gaar helt op i at erhverve sig Dygtighed i Sport. Klubbernes Kriketkampe diskuteres overalt med Interesse, Sejrherrerne bliver berømt over hele Landet; der findes Professionals og Træningskursus, og hvad der oprindelig var en Leg, er bleven en Forretning. Ligedan med Rosporten, der dyrkes paa alle Floder og har sine Kaproninger, af hvilke navnlig de mellem Universiteterne er bleven hele nationale Begivenheder, der drager uhyre Masser Mennesker til. Fodbold tiltrak sig i min Drengetid aldrig offentlig Opmærksomhed; nu indrettes der Pladser til det i hver eneste lille By, og Kampene mellem lejede Spillere samler ti Tusinde, ja hundrede Tusinde Tilskuere af saadan Slags, at der ofte maa hentes Politi for at beskytte Dommerne. Dette Spil, som er det mest populære, er tillige det raaeste og mest brutaliserende; Kampen føres med blind Voldsomhed, og selv bortset fra de hyppige Legemsbeskadigelser, undertiden dødelige, er det et Spil, der kommer en blodig Kamp saa nær som muligt.

Svundne Tiders Sport, som blev forbudt paa Grund af dens Raahed, dukker op igen; man læser af og til, at Politiet har opdaget og afbrudt hemmelige Hanekampe, og et enkelt Tidsskrift har endog taget Ordet for, at disse atter skulde tillades som „Forlystelse". Ogsaa Nævekamp lever op igen; de forbudne Kampe om Penge og Præmier er bleven afløst af „Handskekampe", hvor Forskellen kun ligger i Navnet, og skøndt de i ganske faa Aar har medført fire Dødsfald, har Autoriteterne saa megen Sympati for denne saakaldte Sport, at Drabsmændene hver Gang under et eller andet Paaskud er gaaet fri fra Straf. Ogsaa hos Dyr lægger man sig efter atletiske Egenskaber, Hestevæddeløb bliver hyppigere og hyppigere, og i Følge dermed antager Spil og Væddemaal betydelige Dimensioner og trænger igennem overalt, til alle Klasser, fra de eleganteste Saloner til de usleste Rønner — alt sammen Ting, der fører mod Barbari, eftersom enhver Nydelse, der opnaas paa Bekostning af andres Lidelser, gør dybe Skaar i vore sympatiske Følelser for vore Medmennesker.

Bladene har føjet sig efter Publikums Smag, og vi har nu ikke blot adskillige Dagblade og Ugeblade, som alene er helliget til Sport; men ogsaa almindelige Blade bringer Meddelelse om sportslige „Begivenheder" fra alle Verdens Kanter og ofrer dem undertiden hele Spalter.

Dertil svarer den Modsætning, at medens legemlig Overlegenhed hæves til Skyerne, bliver den aandelige Dygtighed stillet i Skygge; det er en daglig Erfaring, at der gøres mere Stads af en bekendt Atlet end af en Student med udmærkede Eksaminer; de illustrerede Blade bringer stadig Fotografier af Boldkæmpere, Brydere, Rohold o. s. v., aldrig et Billede af en eneste af alle Aarets Doktorander. Ved et Parlamentsvalg for Londons Universitet blev den ene Kandidat betegnet som særlig kvalificeret, fordi han var en god Kriketspiller: „alle brave Kriketspillere vil naturligvis stemme paa ham", skrev i Times en Indsender, som havde været „paa Hold med ham".

Alle disse forskellige Træk peger tilbage mod hine middelalderlige Tider, da Legemsstyrke og Mod var det eneste, hvorved de herskende Klasser udmærkede sig. Baade Kunst, Litteratur og Presse har været enige om paa denne Maade at føre os tilbage mod Barbariet. I lange Tider har der været Forfattere, som spekulerede i Folks Interesse for Forbrydelser og bloddryppende Begivenheder eller fyldte Drenge og unge Mennesker med Fortællinger om Sammensværgelser, Krig og Blodsudgydelse, og deres Bøger sælges i Millionvis. Eller tykke Rejsebeskrivelser, hvis tiltrækkende Element er Kampe med Indfødte eller med vilde Dyr, eller Krigshistorier som „Verdens største Feltslag til Søs og til Lands" o. lign. Titler. Et andet Vidnesbyrd om Folkets Smag er Rudyard Kiplings umaadelige Popularitet; hans Bøger indeholder én Tiendedel nominel Kristendom og ni Tiendedel reelt Hedenskab, han forherliger Soldaterlivet og lader den raa Kraft triumfere, og i sine Skildringer fra Skolelivet fortæller han om Handlinger og Følelser af barbarisk Natur og røber kun liden Agtelse for Arbejdet paa at fremme Kulturen.

Ogsaa Tidsskriftlitteraturen damper af Vold. I amerikanske Revuer, der er meget udbredte i England, har man opkogt Fortællinger fra Borgerkrigen, dels enkelte Episoder af den, dels Biografier af den Tids Generaler. Andre gaa tilbage til gamle Dages store Krige og store Feltherrer — baade Aleksander den store og Napoleon og naturligvis Nelson og Wellington. Ja, endog Skildringer af bekendte Sørøvere og Fribyttere graves op for at tilfredsstille Efterspørgslen. I vore engelske Tidsskrifter er Tonen bleven lige saa blodtørstig; de bringer Beretninger om Forbrydelser og Voldshandlinger, Billeder af Nævekampe, Slagsmaal, Overfald, Flugt, dragne Dolke og truende Pistoler — alt varieret paa forskellig Maade for at appellere til den latente Vildhed i vor Natur.

HERBERT SPENCER

[Af: Facts and comments London 1902]

ved A. GOLDSCHMIDT

EN TALE I SENATET

FOR den, der elsker Bøger ikke for deres Sjældenhed eller deres smukke Indbinding, men for deres Indhold, findes der i det ganske Paris intet hyggeligere Sted end Buegangene ved Odeon. Der er smukt ved Seinekajerne, naar Solen skinner, men der bliver altid den Uro over Nydelsen, som den uforenelige Modsætning mellem fri Luft og gamle Bøger giver. Ved Odeon er man derimod som i et Biblioteksgalleri, man gaar derind, naar det regner, og man river sig med Nød og næppe løs fra alle de kendte og kære Navne, naar Solen atter skinner.

Ved Siden af Klassikerudgaver fra flere Hundrede Francs til nogle faa Sous ligger der alt, hvad der er nyudkommet af Tidsskrifter og Bøger, og alle efter den morsomme franske Skik i det mindste en Sou under Bogladeprisen, saaledes at man gaar bort med en glad Fornemmelse af, at det er et Røverkøb, man har gjort. Mangfoldigheden er saa rig, at man, selv om man modstaar ti langt farligere Fristelser, til sidst falder i den elvte og køber en Bog, der ved sin beskedne Pris, sit lærde eller morsomme Udseende, ved Løfter om den Nytte, den skal gøre, eller blot ved at love Forløsning for en lille Nysgerrighed, et utilfredsstillet Videbegær, der længe har trykket, giver plausible og knugende Grunde for at blive puttet ned i Ens Lomme. Saaledes gik det mig forleden Dag; efter tappert at have modstaaet Fristelsen til at ruinere mig paa en Udgave af Musset og efter at have hyklet Ligegyldighed over for forskellige lokkende Kunstudgaver, indsaa jeg, at min ophidsede Købelyst maatte have et Offer, hvis den ikke senere i et ubevogtet Øjeblik skulde forlede mig til Daarskaber. Jeg var da saa heldig at træffe en lille Bog af Clemenceau, der foruden at være latterlig billig — jeg slap til den for 25 Ctm., skønt dens egentlige Pris er 1 Franc — allerede paa Forhaand havde min Sympati. Den er nemlig et Særtryk af en Tale, den berømte Politiker holdt i Senatet den 12. Marts d. A. Selv gennem Avisreferater fik man et Indtryk af Kraft og Klarhed og af en aandelig Overlegenhed, der gav Ordene Betydning ud over den enkelte Sag.

Forhandlingerne drejede sig om Hærens Dødelighedsprocent, der skal være dobbelt saa stor som i Tyskland. Clemenceau gik i sin Tale ud fra et bestemt Tilfælde, hvor man havde ladet en ung Soldat, Hartmann, der allerede flere Dage havde været syg, marchere 23 Klm. (ca. 3 Mil) med den Følge, at han nogle faa Dage efter døde. Idet han paaviste den Skødesløshed og Hjerteløshed fra de overordnedes Side, som udmærkede hele dette Tilfælde, gik han over til at undersøge de almindelige Betingelser, hvorunder slige Tilfælde var mulige. I en Udvikling, der helt igennem støttedes paa Fakta, paaviste han med bidende Ironi den Mangel paa Disciplin, der raadede inden for Officersstanden og som gør de velmenende Cirkulærer om Soldaternes Behandling, som den ene Krigsminister efter den anden har udstedt, latterligt virkningsløse.

Det er en Nydelse at læse denne Tale, der gennem Afbrydelserne faar dramatisk Liv som en Dialog. Man føler gennem de indskudte Replikker Forsamlingen nærværende og de tegner i en Hast Ansigter, der atter dukker ned i Forsamlingens Mørke. Man synes at mærke og følge Talerens Anstrengelse for at fastholde og beherske en Tilhørerkreds, der hvert Øjeblik er parat til at afbryde ham, fordi den finder sig selv klogere og morsommere. Man nyder den Ro og Overlegenhed, hvormed han parerer de forskellige Angreb, og den Finhed, hvormed han trækker Talens Linier skarpt og bestemt. Paa enkelte Punkter former Sproget sig saa oratorisk klart, at dets Slægtskab med Latinen bliver En paafaldende, f. Eks i en Periode som denne:

„Il ne m'appartient pas de dire à un ministre de la guerre comment il doit faire son metier. Il m'appartient de le juger sur ses actes. Il m'appartient de le juger sur le resultat".

Der er noget af en Togas Foldekast i disse Sætninger.

Men det er hverken Talens Finhed eller dens Livfuldhed eller den faktiske Interesse, Emnet frembyder, der gør den til et saa karakteristisk og fængslende Fænomen.

Det, hvorved denne Tale for en Mand, der er vant til danske Rigsdagsforhandlinger, bliver ejendommelig, er den Maade, hvorpaa Clemenceau afslutter den. Efter at have undersøgt det enkelte Tilfælde og derfra foretaget ubehagelige Strejftog gennem det private militære Liv, der føres bag ved de velklingende Cirkulærer, hæver han sig i Slutningen af sin Tale over den enkelte Sag. Han taler ikke længer om Soldaten Hartmann til Krigsministeren, ikke om den militære Raaddenskab til Senatet, men han taler om det franske Folk til Frankrig, saaledes, saa dybt, saa fint, saa rigtig, at hans Ord faar Sandhedens Gyldighed ud over Landets Grænser.

„Det, som jeg nu vil sige, kan lyde som et Paradoks, skønt det i mine Øjne snarere er en elementær social Sandhed: den værste sociale Ulykke stammer ikke fra forbryderiske Sind. Forbryderne af Tilbøjelighed eller Tilfældighed, dem kan man blive færdig med. For det første skader de kun Individerne. Undertrykkelsen af dem er endvidere meget tilfredsstillende ordnet, og alt i alt maa man sige, at Samfundet paa en meget effektiv Maade gør dem uskadelige. Desuden bevirker den enstemmige

Daddel, der føjes til Undertrykkelsen, at den Skade, der anrettes af Folk af denne Art, i Virkeligheden kun har sekundær Betydning.

Det som kan være langt farligere er den Skade, de hæderlige Mennesker anretter. De hæderlige Mennesker er Gud og Hvermand. De handler snart godt, snart ondt, fordi de er Mennesker. De er fornøjede med det gode de gør og skjuler det kun sjældent, og med Hensyn til den Skade de kan komme til at gøre, tager de let deres Parti i Betragtning af deres gode Hensigter, som uden Vanskelighed skaffer dem mægtig Lindring for Samvittigheden.

— — —

Hvorfor skulde man ikke vænne sig til det bestaaende, naar man drager Fordel deraf og naar Æresbevisninger, Rangforordning og Forfremmelse inden for Hierarkiet hjælper vor Selvtilfredshed saa godt med at danne os Illusioner om os selv? Det er dette, der skete i 1870. Vi er ikke blevet givet i Tyskernes Magt 1870 af en Bande Forrædere, af Folk som forud havde besluttet at aabne Frankrig for Tyskerne, nej, men af hæderlige Folk, som havde fattet den stik modsatte Beslutning. Anbragt i bløde Lænestole, foran de offentlige Borde, arbejdede de Dag og Nat i fuldstændig god Tro. De udstedte Cirkulærer, ligesom den højtærede Krigsminister og højtærede Administrator, og naar de havde gjort det, sagde de: „Vi har tjent vort Fædreland godt!“ Og alle gentog i Kor: „De har tjent deres Fædreland godt!“ Indtil den Dag, hvor der for sent blev kastet Lys over Beskaffenheden af deres Værk. Da Marechal Leboeuf sagde: „Der mangler ikke en Bukseknap!“ forstaar jeg nok, hvad han mente. Det betød for ham: der mangler ikke et Cirkulære!“

Fra et nyt, mindre lyrisk, men ikke mindre fint og dybt Synspunkt end Antonios Tale i Shakespeares Julius Cæsar, er her Angrebet rettet uskaansomt mod de hæderlige Folk. Baade for Shakespeare og for den moderne Politiker er det Hæderlighedens Mangel paa Evne til at begribe, — hvilket hænger sammen med dens Selvgodhed, — der er Anklagen mod den. Men i Begrundelsen findes der unægteligt store og karakteristiske Forskelle. Renaissancedigteren ser det som Dværgenes taabelige Snigløb mod Kæmpen, medens det i Senatorens Øjne afspejler sig som en overlegen og farlig Negligeren af den mindre pompøse og uanselige Virkelighed.

Jeg har ønsket at sammenstille disse to Tilfælde, — ikke fordi de ydre Ligheder tvang dertil, men fordi det er en stor og sjælden Tilfredsstillelse at kunne sammenstille dem, uden at den moderne Politikers Ord derved synes mindre dybe end den geniale Digters.

Efter en Pause i Talen gaar han videre i Undersøgelsen af Sagens Betydning som moralsk Symptom i det franske Folk, og det fører ham til Udtalelser, der ikke blot maa have virket dybt paa dem, til hvem de var rettet, men som ved deres Evidens med større eller mindre Aktualitet kommer til at gælde ethvert Folk. Han har i disse Slutningsord udtalt ikke blot en aandfuld Anskuelse, men en politisk Sandhed.

„Vore Fjender siger, at vi er i Dekadence. Hvad mig angaar, véd jeg fuldt vel, at der ikke er Tale om Dekadence med Hensyn til den franske Intelligens. Jeg vil maaske ikke turde sige det samme med Hensyn til Karakteren.

I Tankens Rige række vi lige saa højt og lige saa langt som nogen af vore Rivaler, længere maaske, dette tager jeg ikke i Betænkning at sige. Men tror De ikke, at med Hensyn til Energiudfoldelse, i Handlingens Verden er der mange, til hvem Frankrig har fæstet store Forhaabninger, der undertiden har undladt at udnytte denne Energi, hvad der i dette Tilfælde betyder at de har svigtet deres Pligt?

Maa jeg først sige, hvad jeg tænker: De store Pligter er forholdsvis lette. Til at opfylde den store Pligt at give sit Liv for Fædrelandet vælger man ikke, ja søger ikke engang efter Helte. Man kalder alle uden Forskel paa Slagmarken, og alt i alt maa man sige, at enhver dér gør en ærefuld Figur som Kriger.

Men den lille Pligt, der bliver ubemærket, som skal gentages Dag for Dag, som ikke bliver belønnet, men som fører til Konflikt med de overordnede, der er interesserede i at opretholde Misbruget, den er det kun en lille, meget sjælden Elites Sag at udføre. Og dog er det den, der i Statshelheden forbereder de store Triumfer, hvilke vi alle ønsker for vort Land.

Det er derimod alles smaa Uefterretteligheder, Hverdagenes ubetydelige Forsømmelser, der samler sig, opsummeres og frembringer den modsatte Virkning og gør, at de Institutioner, de Vaaben vi skal bruge, ikke tiltager, men endogsaa formindskes i Værdi og som til sidst, samlet til en Helhed, bliver en virkelig Forbrydelse mod Nationen og mod Fædrelandet.

For Tiden er alle Franskmænd dekorerede, de vil snart alle have faaet deres Statuer, men mon Landets Værdi, dets Magt i al Almindelighed forøges ved denne straalende Udfoldelse af Pragt? Jeg tror det ikke."

Sandheden af disse Ord for Frankrigs Vedkommende er indlysende for dem, der blot flygtigt har haft Lejlighed til f. Eks. at komme i Berøring med fransk Administration og været Offer for den Skødesløshed og Dovenskab, der kendetegner alle disse Embedsmænd, næsten uden Undtagelse, men for øvrigt har Ordene Adresse overalt, ogsaa hjemme hos os.

Man forstaar efter disse Ord, hvorledes Clemenceau som Udtryk for sin Velvilje over for Krigsministeren personlig kan bruge følgende Udtryk: „un bon Français, un républicain, un philosophe, un homme de bonne volonté." Og dog, hvor lyder det mærkeligt i vore Øren! Kunde man om en eneste dansk Politiker bruge Ordet Filosof uden at blive latterlig? Kunde det overhovedet bruges i dansk Politik som andet end Skældsord. Det vilde være interessant at sammenligne denne Tale med lignende Forhandlinger i den danske Rigsdag, f. Eks. Jens Busks Taler i sin Tid. Jeg har ikke Materiale dertil i Øjeblikket, men ogsaa uden konkrete Eksempler er det umuligt at tage fejl af den store Forskel der er mellem denne Maade at konkludere og den, der sædvanlig bruges af danske Rigsdagsmænd. En Forskel saa stor som den, der er mellem Sammensætningen af de franske og de danske Kamre, mellem Bønder og Akademikere. Det er sandt nok, at i Danmark er de ikke alle Bønder, men det er alligevel den Linie, der gaar fra Husmand til Godsejer, der danner den brede Grundplan, medens i Frankrig den tilsvarende gaar fra Journalist (i Ordets løseste Betydning) til Filosof (i Ordets bedste Betydning: Tænker). Man har ogsaa hjemme haft Følelsen af, at dette var

den karakteristiske Modsætning, hvilket ses af Opstillingen af Studenter og Bønder som de to Parter, der skulde lieres. Det er for Bøndernes Væsen maaske den mest oplysende Modsætning, den der bedst fremhæver det centrale hos dem. Modsætningen mellem dem, der er uddannet til at opfatte Verden — endog væsentlig — som aandelig Værdi, dem, der regner hyppigere med abstrakte end med konkrete Størrelser, og dem, der opfatter Verden væsentlig gennem de fem Sanser. Hvad Indhold har Begrebet „Bonde" overhovedet, naar det ikke skal være en ganske ligegyldig og tilfældig Betegnelse for en Mand i Vadmel, hvis den ikke betegner Mangelen paa Evne til at sysle med abstrakte Størrelser? Bønder og Akademikere er Repræsentanter for to forskellige Kultursprog — man lægge Mærke til, at jeg ikke siger to forskellige Kulturer. Der er ofte den Forskel mellem deres Udtryk, som der er mellem $2 + 2 = 4$ og $a + a = 2a$. Det sidste angiver en Regel, det kan føre til ny Viden, selv om det er lidet oplysende i det enkelte Tilfælde. I Akademikernes Tale er Virkeligheden ofte kun til Stede som Valuta paa samme Maade som Guldet i Nationalbankens Kælder. Det er dette, der mere end noget andet vanskeliggør Forstaaelsen mellem dem og Bønderne; thi over for disse kan man aandelig talt klare sig med Kobber, om det skal være — men Sedler tager de ikke.

Det er netop Evnen til at generalisere, til at lade det enkelte Faktum aabne sig som Symbol for videre Forhold, der gør Clemenceaus Tale saa lærerig. Han har fint og sikkert udskilt den Side af Fænomenet til sidst, hvorved det kom i Klasse med andre Fænomener af anden Art. En dansk Politiker vilde utvivlsomt have sluttet med et Lovforslag og saa næste Dag være gaaet over til at undersøge Skavankerne i Toldvæsenet, og i en følgende Samling taget f. Eks. Jernbane- eller Postvæsenet under Behandling — hvis han da havde faaet Øje paa Manglerne i de andre Etater; thi dette er netop Fordelen ved en Generalisation som den, hvormed Clemenceau slutter sin Tale, at han derved har anlagt en Vej, ad hvilken man let og sikkert skrider videre til andre Enkelttilfælde. Ved at undlade at benytte Evnen til at tænke og ordne ved Siden af Evnen til at iagttage, gør man det politiske Liv derhjemme tungt og trøgt og barbarisk — uden befriende Lethed, Klarhed og Festivitas.

HARALD NIELSEN

BRÜGGE-UDSTILLINGENS UDBYTTE

II. NEDERLANDSK OG FRANSK MALERKUNST FRA DET 15. AARH.

Under Udstillingen lignede Brügge ikke sig selv. Den er til daglig en By, hvor Tiden synes at staa stille, og som det moderne Livs Travlhed haster forbi. Den hviler i vemodige Minder om Storhed, der længst er svunden. Intet Sted i hele den vide Verden har en mere tungsindig Fred end dens stille Gader, hvor Græsset gror mellem Stenene, end Beguineriets store Gaard, hvor Raager kredser over de høje Træer, hvor smukke Ligsten med halvt udslettede Indskrifter og helt glemte Navne ligger ydmygt for Kirkens Fod, og hvor man kun møder gamle Kvinder i store, sorte Kaaber, sære Skikkelser, der ser ud som Genfærd fra henfarne Tider.

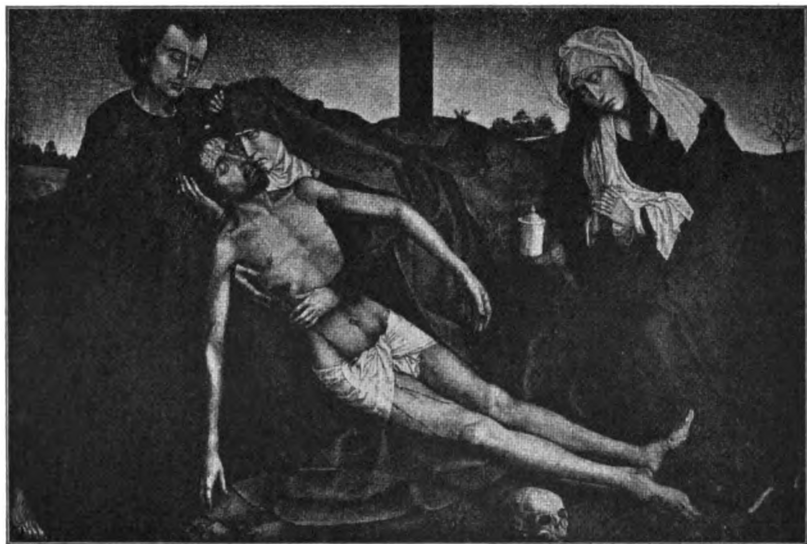
Alt var under Udstillingen forandret. Uagtet der var gjort forbavsende lidt Reklame for den, var der Trængsel af fremmede i Brügge. Kamp for Plads i Hotellerne, Kamp for Plads paa Restaurationerne. Især Trængsel paa den Del af Udstillingen, hvor Malerierne var. Over 400 Malerier og deraf vel mere end Halvdelen Billeder af høj kunstnerisk Rang. Lyset var meget ulige i de forskellige Stuer paa forskellige Tider af Dagen, men Ophængningen var upaaklagelig. Memlincs Arbejder præsenterede sig meget stateligt paa Udstillingens brunrøde Fløjlsvægge. Dog har man nok saa stor Nydelse af at opsøge dem i St. Hans Hospitalets Helligdom. Stemningen fra de dagligdags, tyste Omgivelser var her ikke.

Byen havde under Udstillingens Tummel tabt noget af sin Stemning. Men de gamle Billeder gav jo ved deres rig Erstatning derfor. De fremtryllede Billedet af en By, endnu mere mærkelig og malerisk, endnu mere indtagende og vidunderlig, end Nutidens Brügge i de stille Dage er det. Billedet af den By, som Heine har skildret i et af Digtene fra Nordsø-Rejsen. Da han i Havblik lænede sig over Skibets Ræling, saa' han den dæmre frem dybt paa Havets Bund med taagede Omrids, og efterhaanden faa Farve, vise sine Kirkekupler og Taarne, indtil den omsider blev en solklar, menneskefyldt Stad.

„Adstadige Mænd i sort Kapper,
med hvide Halsstrimler og Æreskæder
og lange Kaarder og lange Ansigter,
skrider gennem Torvepladsens Mylder,
mod Raadhusets høje Trapper,
hvor Stenbilleder af Fyrster
holder Vagt med Scepter og Sværd.
Kort derfra, ved lange Husrækker
med spejlblanke Vinduer
og Linde, klippede som Pyramider,
gaar silkeraslende Jomfruer,
slanke Piger, hvis Blomsteransigter
ærbart omsluttes af sorte Huer
og det frembrusende Guldhaar.
Brogede Knøse, i spanske Dragter,
spankulerer forbi og nikker.
Ældgamle Koner,
i brune, forsvundne Klædebon,
med Sangbog og Rosenkrans i Haanden,
haster med trippende Fjed
mod den store Kirke,
dragne af Klokkernes Ringen
og brusende Orgelspil.“

Det er der alt i de gamle nederlandske Billeder. Paa Altrenes Fløje knæler de alvorlige Borgermænd, de fromme, bedagede Kvinder med deres Slægt. I Billedernes Baggrunde ser vi Torvene, Husene med de takkede Gavle, de klippede Lindetræer, de lapsede Knøse, de ranke Jomfruer. Og Malerne, der helst og bedst fremstiller hvad de ser og hvad de kender, og som efter Mysteriernes og Passionsskuespillenes Eksempel klæder de de hellige Figurer i Samtidens Dragter, lader de de broget klædte Ungersvende optræde som den hellige Sebastians kry Kammerater, Brügges smukke unge Piger som Marie Magdalene eller den hellige Jomfru.

Men gennem hele den gamle nederlandske Malerkunst lyder dog Kirkeklokker og Orgeltoners Brusen, og kalder til Paaskeglæden i Foraarets Gry, til Genteralterets store Pinsefest, til Rogier van der Weydens gribende Udlægning af Passionen, og paa hver den Helgendag, der i Breviariet staar antegnet med zinnoberrød Skrift, til de smaa Kapeller, i hvis Alterbilleder Memlinc og Bouts saa barnefromt har fremstillet Martyrernes englelige Taalmod og Helgeninderne med deres Blomsteransigter og deres Duesjæle. —

Rogier van der Weyden: Kristi Nedtagelse af Korset

Mest af den mørke Kirkealvor har Rogier van der Weydens Kunst. Repræsentationen af de forskellige Malere var paa Udstillingen selvfølgeligt tilfældig og ulige; af Rogier van der Weyden havde den — ligesom af Mesteren fra Flémalle, sikkert hans Værkstedsfælle, efter Hulins Formodning Jaques Daret, — paafaldende lidt at fremvise. Rogier van der Weydens faa og smaa Billeder paa Udstillingen godtgjorde dog, at han er en af den nederlandske Malerkunsts største Personligheder. Glimrende karakterfuldt var et Brystbillede af en ældre, mager Mand med optrukne Bryn, uden Tvivl en dygtig, klog og fin Diplomat. Mest betegnende for Malerens særlige Evner var dog det lille Billede fra Museet i Brüssel af Kristi Nedtagelse fra Korset. Saa gribende, saa rystende

har næppe nogen anden Mester evnet at fremstille Langfredags bitre Kvide. Den gamle Moder favner med bristefærdigt Hjærte Sønnens blege, stivt udstrakte Lig med de blodige Vunder og kan ikke slippe sine Læber fra dets kolde Kind. Johannes støtter hende tro og synes varsomt at ville drage hende bort; ved Ligets Fod synker Maria Magdalene sammen i Smerte. I en øde Egn, hvor kun et Par bladløse Træer rager op, tegner Korsets Fod sig mod Aftenrøden, som viger for den mørke Sky, der afslutter den foroven og sænker Nattens Fred og Glemsel ned over det skumle Rettersted, hvor Frelserens Blod er blevet udgydt. Vi forstaar ved at se et saadant Billede, at det hverken blev van Eyckernes banebrydende og fuldkomne Malerkunst eller den højtberømte Memlincs indtagende Søndagsblidhed og fine Skønhedsfølelse, som i Virkeligheden bar den nederlandske Malerkunsts Ry og Indflydelse videst ud i Verden. Det var Rogier van der Weydens stive og kantede, skarpt og haardt skaarne Skikkelser. Baade i Tyskland og Spanien blev de Malernes beundrede Forbilleder. Thi de alene evnede, selv hos forhærdede Tidselgemytter, at vække den kolde Gysen, der farer gennem Marv og Ben; de alene ævnede overalt at stikke ind i de haardeste Menneskehjærter og bringe dem til at bløde.

Naar man paa Udstillingen fra dette Billede gik over til den Væg, hvor Dieric Bouts' Hovedværker hang, kunde man have en Smule vanskeligt ved at tro, at det var rigtig Alvor med de skrækkelige Martyrscener, Bouts har fremstillet. Den hellige Erasmus lader med altfor englelig Taalmodighed Tarmene blive haspede op af sin opskaarne Bug. Den hellige Hippolit ligger altfor urimeligt rolig, medens fire Heste traver i hvert sit Verdenshjørne for at slide ham Lemmerne fra Kroppen. Men ser man længe og opmærksomt paa Bouts' Billeder, — som man skal se paa alle de gamle nederlandske Billeder, — forsoner man sig med deres Underligheder, og indrømmer, at Udtrykket for Lidelse, saa spagfærdigt det end er, ikke mangler Finhed. Følelsens Sprog behøver jo ikke altid at tale i stormfuld og lidenskabelig Patos; det sagte Suk kan tolke den allerdybeste Ve. Med sin næsten barokke Naivitet hører Bouts til de mest indtagende af de gamle nederlandske Malere. Noget af det bedste, Udstillingen viste af ham, var et lille Brystbillede af en yderst godmodigt udseende Mand med spillende, livfulde Øjne og med en snorrig høj rød Hue paa Hovedet. Det var ikke frigjort for Bouts' paafaldende Svagheder som Teg-

ner; det løjerlig langt og tyndt udtrukne i Formen, som Flertallet af Bouts' Hoveder og Figurer viser, genfandtes i dette Portræt. Men det havde ogsaa i rigeste Maal hans store Fortrin, den fine Elskværdighed, den overordentlig rige og glimrende Farve, den nydelige Behandling. Personen havde ikke ringe Lighed med Bouts' Model for den hellige Lukas og med en ærbødig og beskeden Figur i Baggrunden af Nadverbilledet fra Peterskirken i Løwen. Maaske er det et Selvportræt. Bouts synes i hvert Fald ikke at have gjort Lykke som Portrætmaler.

Det er let for os at forstaa, at Hans Memlinc maatte blive Nederlandenes mest søgte Portrætmaler i det 15. Aarh.s Slutning. Der er jo dog ingen anden, der har forstaaet at skildre elskværdige Mennesker saa elskværdigt. Hvis Udstillingen i Brügge havde noget Billede, som kunde være Jan van Eycks Portræt af sin Hustru en farlig Medbejler til at vinde Prisen som dens ypperste Portrætværk, maatte det uden Tvivl være Memlincs Portræt af Martin van Nieuwenhove. Det har jo endog noget forud for Jan van Eycks Portræt, baade i Retning af Farvens Rigdom og Fylde, og i Henseende til sympatetisk Varme i Opfattelsen af Modellen. Det samme ædle Præg af en forunderlig sjælelig Renhed og Finhed viste ogsaa mange andre af Memlincs Portrætter, f. Eks. det nydelige Billede fra Saltings Samling af en halvvoksen Knøs og Stifterportrætterne paa Fyrst Dorias Billede af Korsnedtagelsen og paa Fløjalteret i Hertugen af Devonshires Eje, et af Memlincs tidligste, men et af hans allerdejligste Billeder. Undertiden kan dog Memlincs ejendommelige Mildhed gøre Karakteristikken lidt vag og tilsløret, som f. Eks. i Portrætterne af Ægteparret Portinari, om hvis Karakterejendommeligheder vi faar adskilligt fyldigere Besked i Hugo van der Goes' Alterværk i Florens. Jan van Eyck var alligevel en større Portrætmaler end Memlinc, hans Personkarakteristik er uden Vaner eller Tilbøjeligheder, stedse lige ny og frisk, stedse lige vaagen og opmærksom, stedse lige overbevisende sanddru. At Memlinc dog ogsaa kan vise sig fast og djærv, viste baade det kostelige Billede af Stempelskæreren Nicolas Spinelli, Billedet af den gamle Dame med det tænksomme Blik, og Mandsportrættet fra Haag med det brutale Hoved, der ikke passer til de fromt foldede Hænder. Andagtsstemningen er ellers i Memlincs Billeder ægte nok. Menneskene er fremstillede som de saa' ud, naar de sad i Kirken og under Salmesangen ransagede deres Samvittighed

og afbad hver Synd, for at Sjælen søndagsrenset og værdig til Helgenenes Forbøn kunde møde frem for den himmelske Domstol.

Paa Galleriet i København hænger et Brystbillede af en ung Mand med en Rosenkrans i Hænderne. Det er kun en Ruin; baade Hovedets Form og Farve er ved slet Restaurering bleven saa udvandede, at jeg tidligere har antaget, Billedet snarere skyldtes en Efterfølger af Memlinc end Memlinc selv. Det har dog endnu i sin ødelagte Tilstand adskilligt tilbage af en Finhed og Skønhed, som alligevel ingen af Efterfølgerne aflærte Memlinc. Det har vel endog oprindeligt hørt til Memlincs smukkeste Portrætter. Baggrundslandskabet, der viser Udsigt over en Vandmølle og en Mølledam med en Svane mod en By med store Taarne, maaske Brügge, er ejendommeligt Memlincsk; Vandmøllen var ogsaa baade paa Hertugen af Devonshires Alter og paa Billedet af den hellige Sebastian, et af Memlincs i Farve allerdejligste; — desuden ses den paa hans Madonnabilleder i Berlin og i Uffizierne. — Mærkelig er i vort Billedes Baggrund Fremstillingen af et Par, der paa samme Hest rider op ad en Bakke. Maaske hentyder dette til den gamle nederlandske Folkeskik, at Brudgommen før Brylluppet red sine Jorder rundt med Bruden i Sadlen. I saa Fald har vel Portrættet oprindeligt været bestemt for den unge Mands Brud.

Memlinc: Portræt. Kunstmuseet, København.

Ogsaa Ny Carlsberg-Glyptotek ejer et lille Billede af Memlinc, en nydelig og elskværdig Fremstilling af Jomfru Maria, der tilbeder Barnet i Krybben, hvortil de hellige tre Konger nærmer sig; en lille hvid Hund, hvis Frænder ofte ses i Malerens Billeder, er løbet forud for dem. Inden Maleren Roed fandt dette Billede, var det nedværdiget til at tjene som det Bræt, der angav Lørdagens Pligt; det er derfor intet Under, at det ikke er velbevaret. Noget

saa betydeligt som Galleriets Portræt har det dog ingen Sinde været. Glyptoteket ejer desuden et smukt og velbevaret Madonnabillede, tilskrevet Rogier van der Weyden. Det lidt stive og tørre Kristusbarn, der leger med Perlerne, ligner nok hans Stil, men Formen er dog ikke saa stramt og skarpt mejslet som i Rogier van der Weydens Billeder; det forekommer mig egentligt ulige mere vindende end hans autentiske Madonna paa Udstillingen i Brügge. Det skyldes sikkert en af hans dygtigste Efterfølgere, og kan maaske være et Ungdomsarbejde af Dieric Bouts. Fraset Galleriets Billede af Petrus Kristus, er der næppe noget andet Maleri i dansk Eje, der saa godt som dette viser de gamle nederlandske Maleres Fortrin i Farven.

Den rige Samling af Memlincs Billeder var bleven Udstillingens Tyngdepunkt; Brügge har jo endnu bevaret en god Del af hans Hovedværker, og det har sagtens været mange Billedejere kært at se deres Billeder af Memlinc sammen med disse. Men ogsaa Gheerart David, som det er en af James Weales bedste Fortjenester at have fremdraget fra Glemselen, viste Brügge-Udstillingen i udmærket Lys. De store, djærvt realistiske Billeder, der fremstiller Kong Kambyses' grusomme Afstraffelse af en bestikkelig Dommer og som Maleren begyndte kort efter, at han havde bosat sig i Brügge, forekommer mig at være langt hans marvfuldeste. Ligesom hans vel omtrent samtidige Billede af Kongernes Tilbedelse, som tilhører Museet i Brüssel, havde de ogsaa en Dybde og Skønhed i Farven, hans senere Billeder har mistet. Dog hørte baade Fløjalteret med Kristi Daab og det berømte Billede fra Rouen af Jomfruen mellem Jomfruerne ubetinget til Udstillingens betydeligste og fortrinligste Værker. Der er især i det store Billede fra Rouen — som 1785 blev solgt paa Auktion for 51 Gylden og senere er bleven bortvist fra Louvre, — en ejendommelig storstilet og festlig Virkning; der er den stateligste Anstand hos Himmeldronningen og den Hofstat af smukke Helgeninder, der sidder om hende, medens et Par tjenende Engle besørger den musikalske Underholdning. Henrivende var det mut-alvorlig Udtryk hos Kristusbarnet, der sidder paa hendes Skød og holder en Vindruklase, det er for artigt til at ville pille itu. Men med al sin strenge og pompøse Værdighed var Gheerart Davids store Fløjalter fra Somzées Samling afskrækkende tørt; han er ikke altid lige vindende. Et Par Smaabilleder af ham findes i Privateje i København, det ene er et lille Brystbillede af en nydelig Madonna, det ande viser en Engel med Veronikas

Dug. — Tilsyneladende er det den almindelige Mening, at Brügge-Udstillingen gjorde Memlinc mindre og Gheerart David større. Jeg deler ikke denne Opfattelse. Brügges sidste store Mester, der førte de gamle Traditioner og den gamle Stil over i det 16. Aarh., synes mig ofte tydeligt mærket af Nedgangstidens Afmattelse.

En af Brügge-Udstillingens fineste Perler er senere overgaaet til Berlinergalleriet. Det er Hollænderen Geertgen tot Sint Jans' henrivende lille Billede af Døberen Johannes, der med violet Kjortel og blaa Kappe sidder ude i et dejligt sommergrønt Landskab, et Landskab, der ikke som Flertallet af de gamle nederlandske Landskaber kun er Baggrund. Hovedet med den lidt lange Næse har et betænksomt Udtryk, den ene Haand holder han i Skødet, den anden støtter Kinden; han synes henfalden i sørgmodige Tanker over hvor besværligt og utaknemmeligt det i Grunden er at være Profet. Man kan jo ikke noksom beundre den Dygtighed og Energi, med hvilken Berliner-Galleriet ledes; intet andet Museum ejer saa smuk en Samling af ældre nederlandsk Malerkunst. For kort Tid siden har det erhvervet et fremragende Billede af Hugo van der Goes, hvis Arbejder hører til de allerstørste Sjældenheder. Ligesom det store Alterværk i Florens, maaske næst efter Genteralteret det mærkeligste og betydeligste af det 15. Aarh.s nederlandske Billeder, viser det Hyrdernes ilsomme Komme for at tilbede det nyfødte Kristusbarn. Barnet strækker sig, som om det vaagnede til Livet med samme Følelse af Ubehag og Smerte, som Michelangelos Figur af Morgenrøden udtrykker. Hyrderne, den kolde Farve, den blaaklædte Madonna mellem de lysblaa Engle, Forgrundens nydelige Blomster — Ærenpris og Storkenæb — erindrer levende om Billedet i Florens, for hvilket Berlins dog staar meget langt tilbage. Den ene af de to Profeter, der drager Forhænget til Side for Hovedfremstillingen, har et underlig forstyrret Udseende; uvilkaarligt erindrer man straks ved at se denne Figur Beretningen om Malerens Sindssygdom, som søgtes standset eller mildnet ved Musiceren. Mærkeligt, betydeligt og fængslende er dette Billede. Men til de mest umiddelbart indtagende Billeder hører det ikke.

Endnu mindre umiddelbart indtagende var dog Hugo van der Goes' i Brügge udstillede Fremstilling af Jomfru Marias Død. Enstonet og næsten farveløst var det fremragende ved sin Tegning; og med Rette har Hugo van der Goes gammelt Ry for at være den skarpeste og fineste Tegner mellem de gamle nederlandske

Kunstnere. Hvor disse møder frem i det omtr. 1510 forfattede allegoriske Digt „La Couronne Margueritique", hedder det om ham: „Hugues de Gand, qui tant eut les tretz netz, y fut aussi". Men i dette Billede var Figurernes Fagter og Miner overdrevne og unaturlige, Kunstnerens Stræben efter Karakterfylde havde skudt forbi Maalet, Apostlene saa' ud som abnorme eller aandssage. Det maa være et Værk fra hans senere Aar. Umiddelbart efter Udstillingen havde jeg ved at gense hans Alterværk i Florens Lejlighed til at forvisse mig om, at det kritiske Katalog med Rette tilskrev ham de to Portrætfigurer paa Bouts' Alterværk med den hellige Hippolits Død. Det har vel været Bestillerens Ønske, at han skulde male dem. De to Portrætters ejendommeligt fornemme Stil og fine graa Tone fjernede sig langt fra — og hævede sig unægtelig over — den naive Bouts' Andel i Alterværket.

Mange Billeder er tidligere vilkaarligt bleven døbte med Hugo van der Goes' Navn. Til disse hører den i Brügge udstillede meget smukke Alterfløj, hvor Donatoren, en gejstlig Herre, fremføres af sin Skytshelgen, den hellige Mauritius, som holder en Fane og et Skjold med stiliserede Liljer. Begge Figurer var ypperligt malte, særligt glimrende var Kannikens Hoved behandlet. Billedet havde en egen elegant Holdning, men det lignede slet ikke i Karakter Hugo van der Goes' Arbejder. Det lignede i Karakter slet ikke nederlandsk Malerkunst. Og det var heller ikke nederlandsk; det var fransk.

Vi har længe vidst, hvor meget Nederlandene og Italien i det 15. Aarh. udmærkede sig i Malerkunsten, og selv Datidens tyske Malerkunst, der er saa uendeligt ringere end den nederlandske, er bleven undersøgt med største Iver og med største Grundighed. Men om den franske har vi hørt meget lidt. Gammelkendt er kun Navnet Fouquet, især paa Grund af Miniaturerne, uagtet hans Staffelibilleder, af hvilke det fortrinligste, Etienne Chevalier med sin Navnehelgen — besynderligt nok eller naturligvis, ligesom man vil tage det, — tilhører Museet i Berlin, viser ham som en ypperlig Mester i Rang med de bedste af van Eyckernes Efterfølgere. Et Alterværk i Florens med en sær og kejtet, men morsom og karakterfuld Fremstilling af Lasari Opvækkelse, har indprentet Navnet Nicolas Froment. Men saa var der næppe nok flere Navne at huske. Og indtil for faa Aar siden var ogsaa kun et meget ringe Antal Billeder af det 15. Aarh.s franske Malerkunst almindeligt kendte.

Blandt de mange gode Overraskelser, Verdensudstillingen i

Paris Aar 1900 bragte, var det en af de største, at der i Petit Palais fandtes to store Alterværker af gammelfransk Malerkunst. Det ene havde til Hovedfremstilling Moses ved den brændende Tornebusk, i hvilken Madonna med Barnet ses, Fløjene viste Portrætfigurer og Kong René og hans Dronning under deres Skytshelgens Beskærmelse. Det skyldtes Nicolas Froment, men var som Malerkunst mange Gange finere og fuldkomnere end hans Billede i Florens. Det andet store Fløjalter kom fra Domkirken i Moulins. I Midten var mod en Regnbuegrund fremstillet en tronende Madonna med Barnet, kronet af Engle og tilbedt af Engle, paa Fløjene saas Hertug Peter den anden af Bourbon og hans Gemalinde med deres Navnehelgene. Maaske var de fine og livfulde Engle det bedste, men ogsaa Madonna var nydelig og Portrætfigurerne fortrinlige. Billedets ukendte Maler var aabenbart en Mester af endnu højere Rang end Froment. Man vil kunne gennemsøge alt, hvad tysk Malerkunst har frembragt før Højrenaissancen uden at finde et eneste Billede, der i kunstnerisk Værd kun tilnærmelsesvis kan maale sig med dette. Man kunde sikkert endog stille Alterværket fra Moulins ved Siden af de ypperste Værker af Memlinc, Bouts eller Rogier van der Weyden uden at det vilde miste noget af sin Glans. Det har nogle af den nederlandske Malerkunsts bedste Egenskaber, det følsomme og fine, sammen med en Storladenhed, som bringer Italienerne i Erindring. Den gode Blanding af nederlandsk og italiensk er i det hele taget fransk.

Et lille Madonnabillede, der aabenbart skyldes samme Haand, solgtes i Forfjor paa Auktion i Antwerpen og købtes til Museet i Brüssel. Naar man sammenligner det med en af de bedste nederlandske Madonnaer, f. Eks. den jomfrukyske Madonna, Nieuwenhove tilbeder, og som virkelig er Tilbedelse værd, kan det ikke nægtes, at Farven i det franske Billede er mindre fyldig, straalende og sund; den franske Madonna og hendes Engle synes da en Smule gustne. Men det er alligevel ikke ringere end Memlincs Billede. Tværtimod! Den franske Madonna er friskere, mindre dannet efter en Skønhedsnorm, der allerede er bleven en Smule traditionel, og hun har det væsentlige Fortrin for Memlincs, at hun har et meget bedre Barn, en rigtig spillelevende og morsom lille Unge, ikke en kunstig lille Mandsling uden ægte Barnekarakter.

Rimeligvis er det samme Kunstnerhaand, som har malt det førnævnte, i Brügge udstillede Billede af Kanniken med den hellige Mauritius, et Billede, som tilhører Museet i Glasgow og der har været

tilskrevet Hugo van der Goes. Saa ypperligt det end er, foretrækker jeg dog et noget naivere og ufuldkomnere, men ejendommeligere og morsommere Billede, som fra Somzées nu opløste Sam-

Franck, 15 Aarh.s Slutning. Portrætfigur med sin Skytshelgeninde. Brügge-Udstillingen

ling var udlaant til Udstillingen, og som i alle Behandlingens Ejendommeligheder, f. Eks. Øjnenes Tegning og Formgivningen af Hænderne med de sære Fordybninger i Knoleddene, i Karakteropfattelse, i den lidt graagule Hudfarve, viste en endnu mere umis-

kendelig Lighed med Madonnabilledet i Brüssel og Alterværket i Moulins. Det var en Alterfløj; en gammel ærværdig, men rigtignok næsten barok grim Dame præsenteres af Maria Magdalene for den Madonna, der har været fremstillet i Alterets nu tabte Halvdel. Farverne i Dragterne var dejlige, men Hovederne dog det bedste; ingen af van Eyckernes nederlandske Efterfølgere har skabt noget mere livfuldt og karakterrigt. Det hørte til det ypperste, Udstillingen viste os.

Allerede for flere Aar siden er der fremført den Formodning, at Alterværket fra Moulins skyldes Jehan Perréal, kaldet Jehan de Paris, efter Fouquets Død (før 1481) Frankrigs dygtigste og navnkundigste Maler. Georges Hulin har i sit kritiske Katalog fremført og kommenteret en Række Iagttagelser, som efter mit Skøn virkelig gør det overvejende sandsynligt, at Jehan Perréal ikke alene har malt Alterværket i Moulins, Madonnaen i Brüssel og den gamle Dame under Maria Magdalenes Beskyttelse, men ogsaa en Række af Billeder, som Camille Benoit i en fortjenstfuld Studie over gammel fransk Malerkunst (Gazette des Beaux Arts 1901) har villet tilskrive forskellige Kunstnerhænder.

Men det èr i hvert Fald sikkert, at Jehan Perréal ikke var Frankrigs eneste dygtige Maler i det 15. Aarh. En Mængde gode Billeder, der snart har været kaldt italienske, snart franske, snart spanske, snart tyske, er uden Tvivl Værker af fransk Malerkunst. Til Brügge-Udstillingen var der under Navnet Antonello da Messina sendt et mærkeligt og ypperligt Billede, der fremstillede Nedtagelsen af Korset. Det mindede en Smule om Rogier van der Weydens Skole, men ogsaa en Smule om Piero della Francesca. Det var sikkert sydfransk. Paafaldende var i mange af de franske Billeder en vis Udygtighed i Haandelaget, forbunden med dyb kunstnerisk Følelse for smuk og stilfuld Virkning. Et af de i Fjor til vort Galleri indkøbte Billeder antager jeg for at være fransk. Det er et Madonnabillede, den ene Fløj af et Dobbeltalter, hvis anden Fløj har haft Donatorens Portræt. Stilen er en Blanding af italiensk og nederlandsk, Udførelsen er ret haandværksmæssig, især i Madonna, Barnet er smukt og minder svagt — rigtignok kun svagt — om Jehan Perréals Børn. Jeg har set dette Billede ved Siden af Cranachs Venus, som dog er en ualmindelig smuk Cranach. Cranach blev ganske knust af den Højhed og Fornemhed, der er i det uanseelige Madonnabilledes Stil. —

Indtil den seneste Tid er der i Frankrig skænket fransk Ma-

lerkunst fra det 15. Aarh. ringe Interesse. Al anden Malerkunst har Franskmændene studeret med større Iver. De har undladt at erhverve saa ypperlige Arbejder som Fouquets Portræt af Etienne Chevalier og som Perréals lille Madonna for Louvre eller for Frankrig. Men Bladet er ved at vende sig. Der virkes nu for at tilvejebringe en stor Udstilling af fransk Malerkunst fra hin Tid, og det vil næppe vare længe, inden dens Værker bliver lige saa stærkt søgte og højt betalte som de nederlandske. Visheden for, at de almindelige Forestillinger om det 15. Aarh.s franske Malerkunst som noget ret underordnet, er aldeles fejlagtige, var ikke den mindst væsentlige Del af Brügge-Udstillingens Udbytte.

III. NEDERLANDSKE BILLEDER FRA DET 16. AARH. I VORT GALLERI

Fra Privateje i Florens har vort Galleri i Fjor erhvervet et nederlandsk Billede fra Tiden omtrent 1530. Det fremstiller den hellige Familie paa Flugten til Ægypten; Jomfru Maria sidder midt i Forgrunden med det nøgne Kristusbarn paa sit Skød og trakterer det med Pærer, den gamle Josef vander Æslet ved en Kilde foran en Skov. Det store og rige Baggrundslandskab har trods fantastiske Tilsætninger nederlandsk Karakter. En Bondekone harver en Mark og bag et Led gaar Vejen forbi Møllebakken til en Landsby. Over Landsbyen ses en Klippe med en Borg, og fjernest i Baggrunden til højre en Kyst med en Havneby.

To ganske ligeartede Billeder af samme Emne fandtes paa Brügge-Udstillingen. Maleren af disse tre Billeder hører til de Kunstnere, hvis Værker det er lettest at genkende; han er i Kunsthistorien døbt med det ret uheldige Navn: „Meister der weiblichen Halbfiguren“. Andre af hans Billeder viser nemlig i halv Figur, det vil sige ned til Knæene, brevlæsende eller musicerende Damer. I et af disse Genrebilleder har den Sang, der bliver sunget, vist sig at være et dengang utrykt Digt af Franskmanden Clement Marot. Det har ledet til den Slutning, at Maleren maatte være en Flamlænder, der var bosat i Paris. Damerne — og Madonna selv — har ogsaa en lidt koket, let manieret Elegance, som nok kan lede Tanken hen paa Frankrig. I Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerh. Kaiserhauses for 1901, — et Værk, som desværre ikke findes i Københavns Biblioteker, — har Franz Wickhoff fremført den — af Georges Hulin modsagte — Ansku-

else, at Maleren maa være Franz den førstes Hofmaler, Flamlænderen Janet Clouet, Fader til den berømte Portrætmaler François Clouet.

Med al Agtelse for de elegante Madonnaer synes Baggrundslandskaberne mig dog at være det mest tiltrækkende paa denne

Mesteren for de kvindelige Halvfigurer: Hvile paa Flugten til Ægypten.
Kunstmuseet, København

Malers mange Fremstillinger af den hellige Families Hvile under Rejsen. Landskabet paa vort er indtagende følsomt og nydeligt opfattet, men paa et af Brügge-Udstillingens Billeder var det dog endnu meget mærkeligere. Ned mod en Sø bag et Led førte en Allé, set i stejl Forkortning, en Allé, der slaaende mindede om Hobbemas berømte Allé paa Billedet i London. Alligevel vil det maaske være urigtigt at prise Mesteren for de kvindelige Halvfigurer som en af de store Landskabsmalere. Han har rimeligvis

Mesteren for de kvindelige Halvfigurer: Hvile paa Flugten til Ægypten. Brügge-Udstillingen

haft en Specialist i Landskabsfaget til at male sine Billeders Baggrunde og selv kun tilføjet Figurerne. Der var allerede dengang Specialister i Landskabsmaleriet. Samme Karakter og omtrent samme Anordning som Baggrunden i vort Billede har et R. v. Kaufmann i Berlin tilhørende Landskab, tilskreven Joakim Patenier fra Dinant, den egentlige Grundlægger af Landskabsmaleriet som særligt Fag. Men Pateniers fortræffelige Landskaber er rigtignok ikke ene om at vise, hvor godt Sæden spirede for det 17. Aarh.s store Landskabskunst gennem det 16. Aarh.s Nedgangs- eller Overgangstid.

Portræt af Kristiern II. Kunstmuseet, København

Værkerne fra denne Tid var paa Brügge-Udstillingen ulige mindre tiltrækkende end Værkerne fra det 15. Aarh. De gav os færre Nydelser, men de gav os adskillig nyttig Belæring. Den, der er interesseret i sikre Navnebestemmelser, kunde dog nok have ønsket, at Belæringen paa enkelte Punkter var bleven fyldigere. De store Skikkelser fra Brydningstiden, Quentin Massys, Bernaert van Orley og Jenyn Gossart van Mabuse, viste Brügge-Udstillingen desværre ikke i tilstrækkelig rigt og klart et Lys.

Formodningen om, at Mabuse har malt det lille Portræt af Kristiern den anden, som hører til vort Galleris bedste Skatte, er, om jeg mindes ret, første Gang fremført som en flygtig Bemærkning af Justi i en Afhandling i Zeitschrift für bildende Kunst 1895. Der er intet Vidnesbyrd om, at Mabuse har malt Kristiern den anden, medens det er sikkert, at Kongen har siddet Model for Albrecht Dürer, Quentin Massys, Bernaert van Orley, Lucas Cranach og Gerard Horebout. Fra de fire førstnævnte Kunstneres

Stil staar Billedet saa fjernt, at det umuligt kan være malt af nogen af dem. Tilbage staar Gerard Horebout, hvis Billeder man slet ikke kender. Netop derfor er det — som tidligere fremhævet af mig, — muligt at tænke sig ham som Billedets Autor, tilmed da dets Behandling nok kan lade tro, at den, den skyldes, kan være uddannet som Miniaturmaler.

Mange Grunde gør det dog overvejende sandsynligt, at Portrættet skyldes Mabuse, uagtet det er ret uligt Flertallet af hans senere Arbejder.

Portræt af Henrik VII. London

I Londons National Portrait Gallery findes et lille Portræt af Henrik den syvende, som efter Paaskriften skal være malt af Mabuse 1505 for Hermann Rinck. Der findes næppe to Billeder i Verden, som i Komposition, Stil, Holdning og Karakter kan være hinanden mere lige end dette Billede og Kristiern den andens Portræt. Desværre er Billedet af Henrik den syvende grundig opmalt, det er næppe engang muligt med Sikkerhed at sige, om det er originalt eller Kopi. Et stort Fløjalter, hvis Hovedfremstilling er Simons Gæstebud, findes i Museet i Brüssel (Nr. 24). Det regnes af de fleste Specialforskere for et Ungdomsværk af Mabuse. Dets Idealfigurer vil ikke bringe Kristiern den andens Portræt i Erindring, men Donatorportrættet er dette slaaende ligt i Karakteropfattelse og Behandling. Ogsaa med andre af Mabuses Arbejder har vort Portræt umiskendelige, men mindre overbevisende Lighedspunkter.

Vort Billede er dateret 1515. Netop i det Aar førte Filip, Bastarden af Burgund, der var Mabuses Beskytter og paa hvis

Rejser Mabuse stedse synes at være fulgt med, som Hollands Storadmiral Kristiern den andens Dronning til København. Senere, da Kongen opholdt sig i Nederlandene, knyttede han Mabuse til sig. Fra Lier skriver Kristiern den anden 20. August 1528 til en Abbed i Gent og paalægger ham at bede Jennyn Mabuse komme til denne By, hvor Gravmælet over Dronning Elisabeth skal udføres. Et af Mabuses berømteste og smukkeste Arbejder er det karakterfulde og rørende Gruppebillede — i Hamptoncourt — af Kristiern den andens tre Børn, Hans, Dorothea og Elisabeth.

Mandsportræt. Kunstmuseet, København

Mellem de Billeder, der i Brügge var udstillede under Mabuses Navn, var en Fremstilling af Maria Magdalene, der efter det kronede Y i Billedets Grund antages at være et Portræt af Kristiern den andens Dronning. I saa Fald var det i hvert Fald meget idealiseret. Det lignede dog ikke ret Mabuse, og viste i Behandlingen mindre Overensstemmelse med Kristiern den andens Portræt end der fandtes i et Par af de Billeder, hvis Henførelse til Mabuse var utvivlsom: Den hellige Donatian og det formentlige Portræt af Bastarden af Burgund.

Men ogsaa et andet af Galleriets Billeder viser paafaldende

Slægtskab med Mabuses sikre Arbejder. Det er et Brystbillede af en midaldrende Mand med smalle, brune, stikkende Øjne højt oppe under sorte Bryn; de brede Næsebor udspiler sig for at indsuge Luften, Læberne er smalle og tørre, de ragede Kinder massive, fyldigt Haar hænger til begge Sider ned under en lav Baret. Temmelig kejtet praler et Stykke af hans højre Haand med den antikke Gemme i Pegefingerens store Ring. Det fremstiller aabenbart en Italiener, og det har hidtil uanfægtet gaaet for et Værk af italiensk Kunst. I 1830 købtes det af en berlinsk Kunsthandler som et Portræt af Lorenzo af Medicis, malt af Lorenzo Lotto. Disse urimelige Bestemmelser blev staaende i Høyens Katalog. Hvis det skyldtes en italiensk Maler, maatte han have modtaget stærk Paavirkning af Nederlænderne. Der findes en saadan, nemlig Bartolomeo Veneto; hans Portræt i Palazzo Corsini i Rom har forekommet mig at løse Billedets Gaade. (Se Kunstbladet 1898). Et Gensyn af Corsini-Portrættet har dog givet mig stærk Tvivl om denne Bestemmelses Rigtighed. Vort er snarere malt af en Nederlænder under italiensk Paavirkning end af en Italiener under nederlandsk. Det er malt paa Egetræ, som de italienske Malere aldrig anvendte. Stilligheden med Kristiern den andens Portræt har jeg selv fremhævet. Det turde da være rimeligt at tilskrive Mabuse ogsaa dette Billede.

Brügge-Udstillingen viste et Par kuriøse Billeder af den samme Maler, som har malt det vort Galleri tilhørende store Billede af Lasari Opvækkelse. Nogen fremragende Mester har det ikke været. Dets Behandling er overfladisk, men Fortællingen livfuld, og i vor Fattigdom paa ældre nederlandsk Malerkunst fortjener Billedet altid Interesse. Nær en med Renaissanceornamentik smykket Pille staar Kristus, omgiven af et stort Følge; støttet af Peter stiger den næsten nøgne Lasarus af Graven, nogle af Tilskuerne holder sig for Næsen for at undgaa Ligstanken. Men Billedets Hovedfigur er den i Forgrunden knælende Maria Magdalene. Fremstillingerne i Billedets landskabelige Baggrund har Emner fra hendes Legende; hun omvender en hedensk Købmand fra Provence og hans Hustru, denne dør i Barselseng paa Rejsen til Jerusalem, og man ser hendes Lig føres fra Skibet til den Klippehule ved Marseille, hvor hun og hendes Barn paa Helgenindens Forbøn atter kaldes til Live. Samme Historie fortaltes i Baggrunden paa det ene af Brügge-Udstillingens Billeder; i Forgrunden forkyndte Helgeninden Evangeliet for Hedningerne. Det andet

viste hende i verdslig Ugudelighed ride paa Jagt og — i Baggrunden — lytte betagen til Kristi Ord. Max Friedländer har i Repertorium für Kunstwissenschaft, 1890, S. 256 paavist andre Billeder

Mesteren for Magdalene-Legenden: Lasari Opvækkelse. Kunstmuseet, København

af samme Kunstner, — men ikke opført vort, — og foreslaaet at kalde ham „Mesteren for Magdalene-Legenden".

Derimod gav Brügge-Udstillingen, saa vidt jeg kunde se, ingen Oplysning om den Maler, der omtrent paa samme Tid, ca. 1520, har malt Galleriets Billede af Kongernes Tilbedelse. At det er en Hollænder, en Maler fra Haarlem, derpaa tyder baade Karakteristikken af den langskæggede Kaspar, som synes paavirket af en

af Geertgen tot Sint Jans skabt Type, og Behandlingen i Melchiors Hoved, der minder om den saakaldte „Mester fra Oultremont", i hvilken man i den seneste Tid af rimelige Grunde tror at have genfundet den i sin Tid højtberømte hollandske Maler Jan Mostaert.

Til de mange Fejltagelser, som desværre er uundgaaelige for Kunsthistoriens Stræben efter at bringe Lys i det dunkle, hører Waagens Forsøg paa at bestemme Jan Mostaerts Værker. Mellem disse nævnes af Karel van Mander to Portrætter af Jacobæa af Baiern og hendes Ægtefælle Frans van Borsselen. To Billeder i Museet i Antwerpen bar med Urette disse Navne. Med dette svigefulde Udgangspunkt har Waagen tilskrevet Mostaert en Række Billeder, der i Virkeligheden skyldes „Mesteren for Billedet af vor Frues syv Smerter", en Brügge-Maler, hvis nære Forhold til Gheerart David Udstillingen viste i det klareste Lys. Rimeligvis er det, som Georges Hulin har paavist, Gheerart Davids Elev, Adriaen Ysenbrandt.

Paa ulige solidere Grund hviler de nyeste Forsøg paa at bestemme en Række Billeder som Værker af Jan Mostaert. Karel van Mander beskriver udførligt Malerens Selvportræt, der i Baggrunden viste Sjælen, som omgiven af en Engel og en Djævel, knælede for den dømmende Kristus i Himlens Skyer. Uafhængige af hinanden har Gustav Glück i Zeitschrift für bildende Kunst 1896 og Camille Benoit i Gazette des Beaux Arts 1899 bragt denne Billedbeskrivelse i Forbindelse med et Brüsselermuseet tilhørende Mandsportræt, hvor Fremstillingen i Baggrunden er af ganske samme Art. Her er det Kejser Augustus, der knæler, medens den tiburtinske Sibylle ved hans Side peger mod den aabne Himmel, hvor Jomfru Maria troner og Englene boltrer sig; en Engel flyver med et Dokument mod Jorden. Man kunde tro, at Fremstillingen stod i Forbindelse med den afportrætteredes Navn eller Person, hvis ikke Visionen Ara caeli vendte tilbage i Baggrunden paa flere af samme Kunstners Billeder. Han har vel haft den Tro, at Fremstillinger af denne sære Art tillod ham eftertrykkeligt at understrege den Andagtsstemning, han efter gammel Tids Skik søgte at give sine Portrætbilleder. I andre nederlandske Maleres Portrætbilleder forekommer ikke slige Baggrundsfremstillinger. At Maleren har været en Hollænder, viser hans Billeders Karakter, ikke mindst det store, dygtige, men rigtignok noget raa Fløjalter fra Oultremont. Det hang paa Brügge-Udstillingen ved Siden af Portrættet

fra Brüssel; der synes mig al Grund til at tro, at de skyldes samme Kunstner.

Et lille Billede af denne Kunstner er nyligt bleven fremhængt i vort Galleri. En ældre, skaldet, skægløs og dobbelthaget Mand i sort Dragt og med foldede Hænder er fremstillet som Brystbillede. I Baggrunden ses foran en Bygning, der er omgiven af Træer, den tiburtenske Sibylle ved den knælende Kejser Augustus. Selv Kejserens hvide Mynde genfindes i Malerens andre Fremstillinger af samme Motiv.

Mandsportræt: i Baggrunden Sibyllen og Augustus
Kunstmuseet, København

Paa Auktionen efter Grev Otto Thott i 1787 erhvervede vort Galleri et Brystbillede, som efter Rammens sirligt udskaarne Paaskrift fremstiller Dame Jacobe de Baviere, comtesse d' Hollande, obiit 1436. Hun er fremstillet i halv Figur af Legemsstørrelse, Haaret er dækket af en Cornet med store Horn i Tindingerne, Dragten har Hermelinsomslag ved Halsen og Albuerne og Gyldenstykkes Ærmer med sorttavlet Mønster; højre Haand holder en rød Nellike frem for venstre. Men Malemaaden viser klart, at Billedet er malt omtrent 100 Aar efter hendes Død, det er rimeligvis en fri, formodentlig ogsaa forstørret Kopi efter en Original, som Jan van Eyck har malt 1422 eller 23, medens han i Haag var Hofmaler hos Johan af Baiern. Der synes ikke godt at kunne være Tvivl om, at denne fri Kopi er malt netop af samme Haand, som har malt Mandsportrættet med Sibyllen cg Augustus i Baggrunden. Ser man dem Side om Side, viser de

samme lidt tørt røde Farvetone og nøjagtigt samme Behandling af Enkeltheder, samme Tegning af Øjne og Mund, selv samme Form paa Neglene. Der er derfor al Grund til at tro, at Dameportrættet netop er det af Karel van Mander som et Værk af Jan Mostaert omtalte Portræt af Jakobæa af Baiern, efter hans Ord „særdeles vel behandlet og udstyret med den gammeldags snurrige Dragt og Hovedtøj". Henførelsen af Billederne med Visionen Ara caeli i Baggrunden til Jan Mostaert vinder herigennem saa god Støtte, at der er Haab om, den maa blive en sikker Vinding for Kunsthistorien.

Portræt af Jacobæa af Baiern.
Kunstmuseet, København

Desværre er det jo ikke nogen glimrende Repræsentation for ældre nederlandsk Kunst, vort Galleri evner at byde. Men vi fortjente vel næppe at faa den bedre, om vi ikke viste Interesse for hvad vi allerede har. I de senere Aar er den dog blevet noget fyldigere, selv om det just ikke er store Mesterværker, der er tilkomne. Trods alle Svagheder og Raaheder i den maleriske Behandling fortæller dog det Billede, i hvilket den yngre Breughel har efterlignet Faderens Fremstilling af Gangen til Golgatha, fornøjeligt om Friskheden og Styrken af den Strøm, der fra jævn borgerlig eller bondsk Forstand brød frem i Nederlandenes Malerkunst og undergravede det lærdt latinske, pedantisk akademiske Maleri, som havde vundet Plads i Højsædet. Kejserlige Ryttere rider foran og efter Vognen med de to Misdædere og deres Skriftefædre; Kristus segner under Korset, omgiven af al den Pøbel, for hvilken enhver Henrettelse er en Fornøjelse; en Pilgrim paa Valfart i det hellige Land ser til. Under en Maske af grov Enfoldighed skjuler sig den bittreste Ironi

mod alle de Mennesker, der stedse taler om Verdens gamle Skader. Langt finere er dog Efterklangen efter Bonde-Breughels Kunst i to nydelige — 1574 daterede — Smaabilleder af Lucas van Valckenborch, fremdragne fra et af Galleriets Magasiner. Udmærket er især Fremstillingen af Bondebrylluppet, hvor Skafferne bringer Maden til de lange Borde og Ringdansen gaar over den grønne Eng. Et tredje Billede af samme Række tilhører Museet i Gotha.

Lucas van Valckenborch: Bondebryllup.
Kunstmuseet, København

Galleriet ejer ogsaa et egenhændigt Arbejde af Bonde-Breughel. Det fandtes paa et Loft, hvor ogsaa et Par Smaabilleder af Rembrandt havde forvildet sig hen. Det er kun en Skitse med tre Brystbilleder, let malte med tynde Farver, der lader Rødkridtstegningen skinne igennem. Motivet er sært og vil synes mange utækkeligt, men det er en stor Mester, der har malt det. En mager Mand med vildt opspærrede Øjne sætter sine Tænder i et velnæret Hoveds runde Kind; en udtæret Kvinde, der ses i Profil, bereder sig til at følge Eksemplet. At Fremstillingen skal tydes som Fastens Strid med Fastelavn, fremgaar af Breughels Billede i Wien og af Petrus a Mericas Stik efter hans Tegninger; Emnet er bleven optaget af et Par hos Lodovico Siletti i Venedig udgivne Træsnit, i et Kobberstik af Schelte a Bolswert og i en Radering af Jaspar Isac. Men gennem den tilsyneladende uskyldige Allegori har Maleren aabenbart villet betegne Striden mellem mæt og sulten, rig og fattig. De Sandheder, han har sagt os om Livets Forhold og Vilkaar, gælder for evige Tider.

Der var kun faa Billeder af Bonde-Breughel paa Brügge-Udstillingen. Men de var værd at se. Endnu langt mere gribende end Gangen til Golgatha har han fremstillet Barnemordet i Bethlehem. Fuldendt kostelig var hans Fremstilling af Slaraffenland.

I Baggrunden laa Grødbjerget, syv Mile langt, gennem det har en lykkelig Mand lige spist sig ud til det velsignede Sted, hvor stegte Duer kommer flyvende og kogte Æg vandrende til hver, der blot ønsker dem, hvor der er fuldt op af Tykmælk, Sødmælksoste og andre gode Ting, og det, der synes Kaktusblade, i Virkeligheden er Pandekager. Der hviler op mod et Træ en Soldat, en Markarbejder og en Student. Bondekarlen har væltet sin brede Bag paa Siden for at blunde i Fred, Studenten ligger paa Ryggen,

Pieter Breughel: Skitse. Kunstmuseet, København

velnæret og veltilfreds, med Benene udstrakte, Armen støttet under Hovedet, der smilende er vendt mod Himlen, som om han vilde spørge, om Paradiset bag Skyerne kunde maale sig med Paradiset paa Jorden.

Uagtet Breughel gennem Hieronymus Bosch er knyttet til Traditioner fra den gamle nederlandske Kunst, synes jo nok den Afstand, der skiller Genteralteret fra hans Billede af Slaraffenland, at være endnu større end de syv Mil gennem Grødbjerget. Længere ned i Tiden end til ham strakte Brügge-Udstillingen sig heller ikke. Georges Hulins fortrinlige Katalog sagde smukt og træffende: „Han er den første Maler, der har givet Øjebliksbilleder i Stedet for at arbejde efter opstillede Modeller; han er Banebryder i Landskabsmaleriet saavel som for Figurfremstillinger. Pieter Breughel er den sidste af den gamle Skole, den første af den ny og en af de betydeligste Personligheder i hele Kunstens Historie.

Karl Madsen

PAVEDØMMET OG KULTUREN

ET UDKAST[1])

I

NEMO CONTRA DEUM NISI DEUS IPSE

GOETHE angiver ikke, hvorfra han har denne Sætning, der — som bekendt — staar til Motto over fjerde Del af „Dichtung und Wahrheit". Den, der skriver disse Linjer, forstod maaske i sin Tid heller ikke rigtig Sætningens Betydning, og hvorfor den var bleven Goethe saa kær, at han maatte have den med som Nøgle til Slutningen af sin bevægede Ungdomshistorie. Men i Aarenes Løb og under fortsat Betragtning af Tilværelsen, er der et helt stort Omraade af Begivenheder, til hvilke hint Goetheske Motto synes mig at give Løsningen, den historiske Formel, ud fra hvilken de kan (og maa) forstaas.

„Ingen kæmper mod Gud, uden Gud selv." Hvor ofte er denne Tanke ikke ligesom bleven mig paatvunget, naar jeg overvejede, hvad der gik for sig i det moderne Europa, og hvad der nu er gaaet for sig i de sidste tre eller fire Aarhundreder. To mægtige Hære saa' jeg der opstillede over for hinanden og bekæmpende hinanden: den kirkelige Kristendom og den politiske, til sidst ogsaa sociale Revolution. Nutidens Historie frembyder ganske uomtvisteligt en Række Kirkeforfølgelser og en Række dermed sammenhængende, for ikke at sige: deraf afhængige, politiske og sociale Fremskridt. De liberale Partier har i alle Lande været antiklerikale, undertiden endogsaa af lutter

[1]) I Anledning af Paveskiftet har man ment, at det vilde interessere at læse et Indlæg fra katolsk Side om Pavedømmets Stilling til den moderne Kulturudvikling.

Kirkehad antikristelige, i den Betydning, at de bevidst har stillet sig i Opposition til de kristelige Grundideer og søgt Tilknytning til den førkristelige Kultur, enten i dennes spartansk-stoiske eller athensk-epikuræiske Form.

For Liberalismen — dette er jo Revolutionens teoretiske Navn — er den store Fjende da Kirken. Og for Kirken har omvendt den store Fjende været Liberalismen. Fra begge Sider har man forkætret og forfulgt hinanden; Voltaire har raabt sit Ecrasez l'infâme! og Pius den niende har udsendt sin Syllabus. Revolutionens Væsen synes i og for sig at være antikristeligt, og Kirkens Væsen synes i og for sig at være antiliberalt. Ud fra denne Opfattelse raser Kulturkampene.

Men — nemo contra Deum, nisi Deus ipse. Gud er sin egen Modstander — den eneste, der er ham jævnbyrdig. For at kunne kæmpe mod Gud, maa man kæmpe med Gud. Eller uden al Mystik: det er Kristendommens egne Principper, der strider mod Kristendommen. Og dette er den egenlige Drivfjeder i hele den vidunderlige Proces, som kaldes den kristne Kulturudvikling.

Med Kristendommen er Principperne for denne Kultur sat, og Kirken vaager med ubøjelig Konservatisme over disse Principper. At alle Mennesker er Brødre, og at det store Bud i Loven er Kærlighed — disse Grundsætninger forkyndes hver Dag Jorden over af Tusender og atter Tusender kristne Præster og Lærere. Og disse Grundsætninger forkyndes, ikke som mere eller mindre tvivlsomme Menneskemeninger, der i Dag staar og i Morgen kastes i Ovnen, men som aabenbaret Sandhed, der stammer fra selve Tilværelsens Ophav med Fordring paa ubetinget Autoritet.

At forkynde disse Grundsætninger — og at forkynde dem som absolutte Sandheder — dette er da Kirkens Kulturmission. Viger den blot en Haarsbred fra denne sin Opgave, svigter den sin Pligt mod Menneskeheden, idet den rokker ved Kulturens Grundpiller. Alt, hvad de kristne Aarhundreder har bygget op i Stat og Samfund, er nemlig bygget paa denne Grund — at disse Lærdomme om Broderskab og Næstekærlighed er uomtvistelig gyldige, at det ikke er muligt en Dag at „omvurdere" dem.

Derfor var det i dybeste Forstand en Kamp for Kulturen, hin underlige Strid i det fjerde Aarhundrede, som vi har lært overlegent at smile ad som ad Kævl om Ord — Striden mellem Athanasius og Arius, mellem Homousianere og Homousianere. Athanasius og Homousianerne lærte, at Jesus var Guds Søn, af

ét Væsen med Faderen; Arius og hans Tilhængere derimod, at hans Væsen kun havde Lighed med Faderen. Med andre Ord: Jesus skulde ikke være virkelig Gud, ikke Gud i samme absolutte Forstand som Skaberen af Himmel og Jord. Men var det rigtigt, saa havde hans Ord heller ikke absolut afgørende Betydning, ikke absolut bindende Kraft. For at have deres fulde Autoritet, maatte de være sagt af ingen ringere end Gud selv — og dette var, hvad Athanasius og de ortodokse forstod, dette var, hvad Homousianerne led, kæmpede og gik i Landflygtighed for. Kampen om dette tilsyneladende saa ligegyldige Jota var i Virkeligheden en Kamp om Menneskehedens Fremtid, og Athanasius' Sejr er Kulturens Sejr. Fra nu af stod det fast i den kristne Kirke, at Kristi Ord havde absolut Gyldighed, thi de var Ord af Guds egen Mund. Det var — som en moderne Filosof vilde sige — Spørgsmaalet om Værdiernes Forhold til Virkeligheden, der havde faaet sin Løsning, og en Løsning, som hævdede Værdiernes evige Uantastelighed. Den, der — som i vore Dage Nietzsche — har villet forkynde Moralbud, der var Kristendommens modsatte, har derfor ogsaa nødvendig følt sig som Antikrist.

II

Siden Kirkemødet i Nikæa bygger da den vesterlandske Kultur paa de kristne Principper som paa urokkelige Grundstene. Vor Civilisation hviler paa Evangeliet, men Evangeliets Gyldighed hviler atter paa Dogmet. Var Jesus kun et Menneske, et religiøst Geni, det religiøse Geni, alt hvad man vil, blot ikke Gud, saa mister hans Lære sin absolut forpligtende Karakter, bliver en Menneskemening som saa mange andre, ophøjet, skøn, ædel, som en Epiktets eller en Buddhas — men den bliver à laisser ou à prendre, man staar frit over for den, kan antage den eller lade være som man vil. Og denne Degradation af Kulturprincipperne vilde Kulturen ikke kunne bære.

Derfor er den kristne Kirke nødvendig for den kristne Kultur som Fundamentet er nødvendigt for Bygningen. Og heri bestaar Kirkens egentlige sociale Opgave — langt betydeligere og væsentligere end alle de enkelte Barmhjertighedsgerninger, hvortil der saa ofte henvises, men som meget vel kunde overtages af Staten og ogsaa i Tidens Løb mere og mere er bleven det. Kirkens sande raison d'être er ikke St. Josefssøstrene eller Skole-

brødrene; dem maatte Verden finde sig i at undvære, hvis Kirkens Eksistens virkelig (som det paastaas) var en principiel Fare for Kulturen. Den virkelige Grund, hvorfor Kirken maa bestaa, og hvorfor Kirkens Undergang vilde være enstydig med Kulturens Undergang, er den, at vort hele etiske Liv hviler paa de evangeliske Principper og netop paa disses absolutte Gyldighed. Men denne absolutte Gyldighed af hine Principper lærer netop kun Kirken; den er det, som fra Barn af gennemtrænger Menneskeheden med Evangeliets Grundsætninger som med Ord af Guds egen Mund. Naar denne Lærdom forstummede, vilde Følgerne hurtig vise sig, og man vilde opdage, at den hele moderne, selvherlige Kultur i Virkeligheden kun er en Funktion af Kirken.

Hvis disse Betragtninger er rigtige — og jeg kan ikke se rettere — saa er Pavedømmet ogsaa altid af højeste social Værdi. Pavedømmet er lige saa aktuelt nu som i det tolvte Aarhundrede og kan lige saa lidt undværes nu som da, thi i Pavedømmet har Verden den stedsevarende Garanti for Forkyudelsen af stadig de samme religiøse Grundprincipper. Saa længe Rækken af gamle Mænd paa Peters Stol nede i Rom ikke afbrydes, saa længe vil det vedblive at lyde ud over Verden: „Jesus af Nazareth er Guds Søn, og hvert af hans Ord har derfor guddommelig Myndighed.“ Men dette er alt, hvad Verden behøver for stadig at skride fremad.

Den antikke Civilisation kendte ikke noget Fremskridt. Den antikke Verdens Historie er Historien om et Frem-og-Tilbage, der til sidst ender i afgjort Forfald. Fra Gracchen og Catoner til Cæsarer og Neroner er Afstanden kun kort, maalt paa Aarhundrederne, men umaadelig, maalt med Ideens Alen. Den klassiske Kultur løb ud i Despotiet; hele den gamle Verdens Civilisation endte, som den var begyndt, og vendte med Elagabal og Diokletian aabenlyst tilbage til det store, stivnede Østerland, hvorfra den var udgaaet. Nebukadnezar, der lod sin Statue tilbede af Folket (saaledes som skildret i Daniels Bog) indtager med de senere romerske Cæsarer Verdensrigets Trone; Republikkens Rom forvandles til et nyt Babylon.

Ogsaa dette nye Babylon skulde en Dag gaa til Grunde, og dets Rige gives til de nye „Meder og Perser“ — til Folkevandringens Barbarer. Men inden Undergangen kom, havde Romerriget omvendt sig til Evangeliet, og Cæsarernes Rom var bleven Pavernes. I den nye barbariske Verden bliver Rom Midtpunktet for en ny Kultur, og Middelalderens kæmpemæssige Arbejde begynder

— Arbejdet paa at grundlægge „en ny Jord, hvorpaa Retfærdighed bor."

Der er i Virkeligheden intet falskere, end at betragte Middelalderen som en tusindaarig Lakune i Kulturudviklingen, og den moderne Historieskrivning er da ogsaa ganske kommen bort fra en saadan, af doktrinære Grunde dikteret Anskuelse. Middelalderens og Nutidens Historie er i Virkeligheden fortløbende, danner en i det væsentlige stadig stigende Linie — Fremskridtets og Civilisationens uafbrudte Crescendo. Det særegne ved Middelalderen er kun, at Kirken og dennes Organer, Hierarkiet og Munkevæsenet, ikke nøjes med at forkynde Principperne, men ogsaa sætter dem i Værk. Kristendommen er i hine Tider ikke blot teoretisk, men ogsaa praktisk; Biskopperne er ogsaa Statsmænd, Mystikerne ogsaa Politikere, Helgenerne ogsaa Konger. De store Kulturbærere er de store Munkefædre og Ordensstiftere: Benedikt, Bernard, Franciscus. Middelalderens Prædikanter forkynder ikke blot Evangeliet som et Budskab om evig Frelse — de prædiker tillige borgerlig Fred, social Endrægtighed, politisk Retfærdighed. De hellige Mænds og Kvinders Syner og Aabenbaringer forhindrer dem ikke i, ogsaa at være politiske Visionære og diplomatiske Sendebud. Birgitta af Vadstena kæmper for sit Lands Enhed og for Pavestatens Frihed, Katharina af Siena mægler Fred mellem Florens og Paven, de italienske Republikkers Priorer søger Raad hos Eneboerne i Bjerghulerne og Skovensomhederne, Bernardin af Siena og Johannes at Capistran stifter Fred og kalder til Kamp mod Kristenhedens Fjender.

Det særegne ved den middelalderlige Kirke er da, at den direkte arbejder for at bringe de evangeliske Grundsætninger ud i Livet. Og kun paa denne Maade var det muligt af Folkevandringens Barbar-Kaos at skabe hin skønne kristelige Kosmos, der møder En i det trettende eller fjortende Aarhundredes Europa, og hvis klareste Udtryk er de middelalderlige Stæder.

III

Lærebøgerne sætter i Almindelighed Middelalderens Slutning til ca. 1500. I Virkeligheden endte den to Aarhundreder tidligere.

Middelalderens Særmærke er, som ovenfor sagt, Kirkens Formynderstilling over Staten og Kulturen. Den nye Tids Kendetegn er derimod Statens Emancipation og Kulturens Sækularisering.

Men Tidspunktet for Statens Emancipation kan fastsættes med samme Nøjagtighed som Tidspunktet for Slaget ved Austerlitz; denne Nutidens første store Frihedsbevægelse indledes nemlig med et af de mest dramatiske Optrin, Historien kender.

Ved Middelalderens Udgang — d. e. ved Slutningen af det trettende Aarhundrede — var Frankrig det skønneste Rige paa Jorden, det mest oplyste og det allerkristeligste. Den store Ludvig den hellige havde bygget det og smykket det, og Paris var Midtpunktet for Verdens intellektuelle Liv. Her skete da ogsaa først Kulturens Løsrivelse fra dens Moder Kirken og Statens Frigørelse fra Pavens Formynderskab. Og den, ved hvem denne dobbelte Fødselsproces skete, var Ludvig den helliges Sønnesøn, Filip den smukke, en af Frankrigs største Regenter.

Overfor Filip den smukke stod Bonifacius VIII, en af Kirkens største Paver og en Olding paa 86 Aar. Filip ophidsede det antipavelige Parti i Rom imod ham, Partiet Colonna, der fra gammel Tid stod rustet mod Partiet Orsini, og den 7de September 1303 overfaldt Kongens Udsendinge Bonifacius i hans Sommervilla i Anagni, og Colonna, der var en personlig Fjende af Bonifacius, slog Paven i Ansigtet med sin Jernhandske. Med dette Slag i Ansigtet paa Kristi Statholder ender Middelalderen.

Fem Aarhundreder igennem sker det kristne Samfunds Udvikling nu under Absolutismens Form. Læren om den absolutte Kongemagt — Kongedømmet af Guds Naade — var det Redskab, hvormed man overalt sprængte Forbindelsen mellem Kirke og Stat. Al Magt kommer umiddelbart fra Gud, behøver ingen kirkelig Sanktion — det er allerede Kærnen i Wycliffes Lære. Fyrsten er Herre, ogsaa over Kirken — det er Princippet i Luthers Reformation. Cujus regio, ejus religio — efter denne Grundsætning ordnes de religiøse Forhold i det af Trediveaarskrigen hærgede Tyskland. Den samme Aand taler ud af de franske Huguenotkampe og Ludvig XIV's Ophævelse af Nantes-Ediktet med paafølgende Dragonader. Overalt søger den som absolut Autoritet sig hævdende verdslige Magt at ordne og styre baade i verdslige og gejstlige Forhold. Kirken er i hele denne Periode tvungen ned i Afhængighed eller helt underkuet; de nordlige Lande indfører Nationalkirker med Kongen som øverste Biskop, Frankrig begunstiger en Gallikanisme, der vil søge den størst mulige Tilnærmelse til den protestantiske Statskirkelighed, overalt bekæmpes Ultramontanismen som den store Fjende. Det gaar

saa vidt, at det i Frankrig bliver Præsterne forbudt at højtideligholde den kirkelig paabudte Fest for Gregor VII; Hoffet i Versailles fandt, at en kongetro Gejstlighed ikke burde være med til at fejre en Pave, hvis Kamp mod den tyske Kejser mest af alt stemplede ham som en Oprører mod den af Gud satte Øvrighed.

Et af Kirken uafhængigt Kongedømme — det var Maalet for Absolutismens Bestræbelser. Og inden for Absolutismens Skal formede sig langsomt den moderne Stat, som, da Tiden var kommen, brød ud af Ægget. I Løbet af Middelalderens Aartusind havde Kirken opnaaet at skabe en kristelig Verden, og denne Verden afkaster nu Formynderskabet. Det er Striden mellem Fædre og Sønner, som her historisk udkæmpes. Kirken havde hidtil repræsenteret ikke blot Religionen, men ogsaa Kulturen. Den nye Tids Særkende er, at Kulturen er bleven voksen, og at dens Moder Kirken — som alle Mødre — har vanskeligt ved at forstaa det, ligesom ogsaa den unge Kultur, som alle unge, har vanskeligt ved at bevare Pieteten mod sit Ophav. Den franske Terrorisme var en saadan kolossal Pietetsløshed. Men forud for Terrorismen, ja forud for den hele ydre Revolution var gaaet hin 4de August 1789, hvorved den virkelige Revolution var bleven fuldbyrdet, og som var det klareste Bevis paa, i hvor høj Grad den absolutistiske Stat var bleven gennemtrængt af Kirkens Grundlærdomme. Ikke for intet havde Europa oplevet en dybtgaaende religiøs Renaissance; man behøver blot at tænke paa, at i det syttende Aarhundredes Frankrig var de ledende Mænd en Bossuet, en Févélon, en St. Vincent de Paul, for ikke at undres over den hidtil i Verdenshistorien eksempelløse Selvfornægtelse, hvormed de herskende Klasser i Frankrig hundrede Aar senere kom Tidens Krav i Møde.

Disse Krav eksisterede ogsaa i andre Lande end Frankrig, men intetsteds mødte de et saadant Ædelmod som hos de franske Overklasser. Kongen gik foran med et godt Eksempel; han afskaffede Torturen, gengav Protestanterne deres Borgerrettigheder, sammenkaldte Stænderne for at raadslaa med dem om de nødvendige politiske Reformer. Og Adelen og Gejstligheden fulgte kun efter, uden Bagtanke, i ren og pur Idealisme. Med Rette siger den engelske Sociolog Benjamin Kidd om det enestaaende Skue, som Frankrig frembyder i Slutningen af det attende Aarhundrede:

„Det har været almindeligt at tilskrive de herskende Klassers

Forfald og Fordærvelse Revolutionens Held. Men Historien vil vistnok, med al Anerkendelse af disse Aarsager, kun betragte dem som tilfældige. Dens rolige Kendelse vil være, at det var i disse Klassers Hjerter og ikke paa Gaderne, at Folkets Sag blev vunden. Den store Sum af menneskelig Medfølelse, som langsomt var bleven opsamlet, havde gjort sin Gerning; den havde undergravet det gamle Systems Fundamenter."

Og fra da af virker hint Princip med uimodstaaelig Kraft i det moderne Samfund. Den Lære, at alle Mennesker er Brødre, og at Kærlighed er det store Bud i Loven, er endelig gaaet alle i Blodet og virker nu ustandseligt til Samfundets Omdannelse. Efter atten Aarhundreders Forløb er Evangeliets sociale Kraft omsider bleven fuldstændig frigjort og driver nu Menneskeheden frem til fuldkomnere og fuldkomnere politiske og sociale Former. Det kristelige er bleven ét med det menneskelige; at være „human" er Maalet for alles Stræben, men ved Humanitet forstaas det gennem atten Aarhundreders Indøvelse i Kristendom naaede etiske Niveau. Af positiv kristelig Tro er der maaske ikke mere i Verden, end der var i det trettende Aarhundrede — skønt sikkert heller ikke mindre. Kirken har lidt store Frafald, men ogsaa vunden store Strækninger nyt Land. Gamle protestantiske Stater som England, Skotland, Preussen tæller nu betydelige katolske Minoriteter; i Holland er 40 pCt. af Befolkningen Katoliker, Amsterdam har 100,000 katolske Indbyggere og 30 katolske Kirker. De forenede Fristater med deres 10 Millioner Katolikker betyder et mægtigt Indhug i Angelsachsernes ellers saa stærke Protestantisme. I Storbritannien har især det katolske Ordensvæsen taget Opsving; den engelske Karakter passer godt til det regelbundne Klosterliv, og Antallet paa katolske Klostre i England, som 1851 kun var 70 (11 for Mænd og 53 for Kvinder), var i Aaret 1900 steget til 817 (260 Mandsklostre og 557 Kvindeklostre). Samtidig er Antallet af katolske Præster i Kongeriget England steget fra 826 til 3212, og i det hele britiske Rige (Kolonierne medregnede) fandtes der 1899 circa 10½ Million Katolikker med 173 Ærkebiskopper og Biskopper.

Ogsaa i det andet store Nutidsrige af protestantisk Oprindelse, i Tyskland, har den katolske Kirke en saa stærk Stilling, som næppe nok i Middelalderen. Kejser Wilhelms Ideal siges ganske vist Hohenstauferne at være — men derfor er han ikke ghibellinsk sindet. Hans egentlige Forbilled er ogsaa langt snarere Karl den

store end Frederik den anden, og naar han staar i den historiske Kejsersal i Aachen, eller naar han — som nylig — kører gennem Roms Gader i kejserlig Pragt for at besøge Paven i Vatikanet, saa er det sikkert Drømme om det hellige romerske Rige, der foresvæver ham. Ét er i hvert Fald vist — Kejserens Sympati for den katolske Kirke har givet Katolikkerne i Tyskland Mod og Frejdighed, og hans særlige Forkærlighed for Benediktinerordenen, en Forkærlighed, han ogsaa sidste Foraar lagde for Dagen ved sit Besøg paa Monte Cassino, højner i det tyske Rige Agtelsen for de katolske Ordener og skaffer de fra Frankrig fordrevne Kongregationer en gunstig Modtagelse.

Alt dette angaar imidlertid mere Religionens ydre Side. Men ogsaa det indre religiøse Liv staar i det tyvende Aarhundrede rigt og blomstrende. Det maa paa dette Sted være nok at henvise til de talrige nye Andagter, som netop er opkommen i de sidste Aarhundreder, til de store Valfartssteder, hvis Magt over Sindene synes at vokse fra Aar til Aar, og til den næsten overvældende Mængde nye religiøse Ordenssamfund, der grundes. Den katolske Kirke har aldrig — heller ikke relativt — kunnet mønstre en større Hær af Missionærer og af barmhjertige Søstre end i vor „vantro“ Tid. Det er saa langt fra, at „Kristendommen med Kæmpeskridt gaar ud af Verden“, som August Strindberg skrev i 1886, at den store, svenske Digter sidenhen selv har maattet bøje Knæ for den. Hvis Ordenslivets Blomstring er en paalidelig Maalestok for et Lands religiøse Liv, saa betyder det ikke lidt, at Frankrig, paa Taines Tid og efter Taines Opgivelser, talte 30,000 Munke og andre Klosterbrødre, 127,000 Nonner og barmhjertige Søstre, og at det endda til Arbejdet ude paa Missionsmarken kunde afse 4,500 Præster, 4000 Brødre og 10,500 Søstre. En katolsk Forfatterinde (Mrs. Hope) har derfor ogsaa kunnet sige om Nutiden:

„Gud har gennemtrængt hele Kirkens Legem med en Kærlighedens og Fromhedens Aand, som aldrig har været saa vidt udbredt før. Den Helligaands' Ild har sprængt Klostermuren og har antændt Verden. Selv Klosteret er blevet mere brændende i sin Fromhed, og Tallet paa dem, der midt i Verdenslivet søger at tjene Gud fuldkomment, er steget i en Grad, som den hellige Bernard ikke drømte om. Den gamle middelalderlige Type paa en Kristen, der nøjedes med at holde de ti Bud og gik til Alters én Gang om Aaret, er ikke længer Idealet for Nutidens Verdenskristne. Gud har belønnet den Del af Europa, som i det sekstende

Aarhundrede blev ham tro, med en overstrømmende Udgydelse af den Helligaand".

Der er i disse Udtalelser intet overdrevent eller egnet til at vække Modsigelse. Kristenheden er virkelig langt mere kristelig nu end for syv, otte Aarhundreder siden. Og hermed hænger det sammen, at selve Vantroen er gennemtrængt af kristelige Ideer. De, der forkaster de kristne Dogmer, gør det som Regel kun for desmere at forherlige de kristne Moralideer. Humanitet, Barmhjertighed, Næstekærlighed er alles Program; selv Smudsbladene gør godt mod Feriebørn og samler ind til nødlidende Familier. Naar man i Frankrig saa energisk, ja saa fanatisk bekæmper Kirken, er det kun for at føre Kristendommens Principper til Sejr — „for at bringe Klassefordommene til at forsvinde og at befæste Broderlighedens Aand", som det hedder i Programmet for den franske Union démocratique. Derfor anbefaler de franske Kulturkæmpere ogsaa at efterligne Kirkens Virkemidler; man søger i hvert Sogn at gøre Skolelæreren til et Organ for den republikanske Humanisme, at stille ham op som en curé laïque over for Præsten, og at indføre en Art prédication laïque som Modvægt mod Søndagsgudstjenesten. Ikke blot Kristendommens Aand, ogsaa Kristendommens Former vil man anvende mod Kirken — og intet viser bedre, i hvilken Grad Kristendommen har gennemtrængt det moderne Menneskes Tanke- og Følelsesliv og er gaaet vor Kultur i Blodet. Kulturens Frihedskamp er i Virkeligheden en Kamp for at realisere Kristendommens Idealer paa egen Haand.

Siden Korsets Sejr over Hedenskabet kan da intet ske i den kristne Kulturverden uden i Korsets Tegn. In hoc signo vinces — i dette Tegn er Sejren — saa meget véd alle. I et kristeligt Milieu har kun kristelige Tanker Udsigt til at leve og vinde Overhaand. De antikristelige Ideer maa af sig selv dø og forsvinde.

Dette er da Nøglen til den moderne Kulturudvikling. I en Verden, som er gennemtrængt af Kristendommen, formaar kun de af Kristendommen udsprungne Tanker at hævde sig. Ganske uvilkaarligt føres Menneskeheden saaledes derhen, at Bønnen i Fadervor gaar i Opfyldelse — at Guds Rige kommer til os, og at Guds Vilje sker, som i Himlen saa og paa Jorden.

IV

Men naar dette virkelig er saaledes, hvoraf kommer da den standende Strid mellem Fremskridt og Kristendom, mellem Kultur og Kirke? Hvorfor falder disse Kristenhedens to Stormagter ikke omsider i hinandens Favn — som to længe skilte Søstre, der endelig har genfundet hinanden?

Kristendommen er i sin dogmatiske Form Fundamentet til og Betingelsen for Kulturen. Dette er ubestrideligt. Det mobile Kulturprincip er sat i Verden af det stabile Kirkedogme. Men ved denne Modsætning mellem det mobile og det stabile kommer Kulturkampen i Gang. Kirken vil med sin Autoritet altid staa paa det allerede indvundne Fremskridts Side og er ikke til Sinds straks at lade sig rive med af enhver ny opdukkende Strømning i Tiden. Som det er bleven udtrykt af Professor Harald Høffding — „Kirken tager smaa Lektier ad Gangen" og først efter „tilbørlig Modstand" giver den det nye sin Velsignelse. Professor Høffding mener Ordet „tilbørlig" ironisk, men det er slet ikke nødvendigt at tage det saaledes. Kirkens Modstand mod det nye er i Virkeligheden tilbørlig — selv om dette nye er Kød af Kirkens eget Kød og Ben af dens Ben. Thi Kirkens Pligt — og hermed kommer vi til Kirkens anden sociale Opgave — er at være Regulatoren i Fremskridtet, Autoriteten, som kun efter lang og moden Overvejelse yder sin vægtige og betydningsfulde Sanktion.

I sin (paa Fransk oversatte) Bog Les Ascensions humaines opstiller Antonio Fogazzaro netop dette Princip til Forklaring af Forholdet mellem Kirken og Videnskaben. Al Udvikling — siger han omtrent — beror paa to Faktorer: én konservativ, som bevarer det vundne, én progressiv, der indvinder nye Værdier. I den menneskelige Kulturverden er det Kirkens Opgave at repræsentere det konservative Princip, medens Tanken er det progressive Element. „Det er naturligt," siger Fogazzaro, „og det er endogsaa godt, at en konservativ Magt griber ind i Ideernes Udvikling for at kæmpe mod den omformende Kraft — i Analogi med, hvad der sker i den organiske Udvikling, hvor det første Princip stræber at bevare Slægtstypen, det andet søger at frembringe nye Variationer."

Denne Kirkens Modstand mod det nye er da tilbørlig, er Pligt — ligesom Tankens Trang til det nye og Prøven alle Ting ogsaa er tilbørlig, ogsaa er Pligt. I Aandens Verden er begge Principper nødvendige — som den midtpunktsøgende

og den midtpunktflyende Kraft. Hvis et af dem ophørte at virke, vilde Verden enten stivne i Koncentration om Overleveringen eller opløses i et Anarki af Ideer.

Paa samme Maade foregaar det politiske og sociale Fremskridt.

Fremskridtet i almen Religiøsitet føder de nye politiske og sociale Tanker, som straks ønsker sig Samfundet til Virkefelt. „De vil erobre Verden, ikke mindre."

Men „Samfundet" vil sige „Menneskeheden". og dennes Ve og Vel kan ikke overlades den første den bedste til at eksperimentere med. Heraf kommer Kirkens principielle Modstand mod alt nyt — blot fordi det er nyt.

Saa begynder da dette nye sit Liv i Kamp mod Kirken. Kirken faar den utaknemmelige Opgave at staa som Fremskridtets Modstander og derved som Menneskehedens Fjende. Men Kirken staar urokkelig, lader sig smæde, forhaane og forfølge — og spejder kun efter, om den i de tilsyneladende moderne Ideer ikke skulde kunne genkende sine egne aartusindgamle Lærdomme.

Thi hvis dette er Tilfældet — hvis det nye virkelig er en ægte Ætling af det gamle, af Kristendommen, som var fra Begyndelsen — da kan det ogsaa være sikker paa Sejren. Da vil det vinde, først de bedste og ædleste, siden dem, hvem det nye kommer til gode, endelig, med det selvfølgeliges Magt, alle Medlemmer af Samfundet.

Og da er Tiden ogsaa kommen til, at Kirken uden Fare kan udtale sin Billigelse af det nye, kan give det sin Velsignelse og lyse det i Kuld og Køn som sit ægte Afkom.

Indtil en ny Fremskridtstanke dukker op af Kristenhedens Dyb, og en ny Kulturkamp begynder — en ny Bekræftelse paa Sandheden af det Ord, hvormed disse Linier begyndte: *Nemo contra Deum nisi Deus ipse.* Mod Kristendommen kan der kun kæmpes med Kristendommens Tanker, i Kristendommens Navn — og derfor til sidst ogsaa til Kristendommens Gavn. Kirkens timelige Nederlag er kun tilsyneladende; i Virkeligheden er de Sejre for Kirkens Aand. „Thi du sejrer, selv naar der gaar Dom over Dig," siger Salmisten.

V

Det tyvende Aarhundrede og Pavedømmet staar da ikke anderledes over for hinanden, end det syvende Aarhundrede eller det syttende Aarhundrede over for samme Magt. Leo XIII, der nylig

døde, viste i sin lange Regering, at han ikke frygtede nogen af Tidens Stormagter, hverken den moderne Videnskab eller den moderne Fremskridtsaand. At Aarhundredet stræbte efter Sandhed og Lykke havde hans fulde Forstaaelse og Anerkendelse. Han bød Forskningen velkommen og velsignede Demokratiet.

Men i sine Rundskrivelser lagde han, som Evighedens Repræsentant, Tiden ét paa Sinde — og denne Paamindelse vil sikkert nok ogsaa komme til at lyde fra Pius X's Mund. Leo mindede den kristne Kulturverden om, at den var kristen, at dens Grund var det kristne Dogme, og at dette ikke kunde fjernes uden at bringe hele den derpaa opførte Civilisation til at styrte sammen. Den moderne Stat, opstaaet som den er i Kamp mod Kirken, er dog et Værk af Kirkens Aand og hviler paa Kirkens Lære. Kirkens Bestaaen paa Jorden og Troens Bestaaen i Menneskeheden er derfor de Grundbetingelser, uden hvilke en human Samfundsorden og en fremadskridende Civilisation er umulige.

Saa meget andet er relativt — Statsforfatninger, Regeringsformer, Love og Vedtægter. Alt dette kan skifte, sprænges af Verden, der vokser, kastes af og ligge som en sammenskrumpet Ham ved Randen af Fremskridtets Vej. Men Kristendommen selv er det absolut nødvendige, det, som ikke kan undværes, og som Kirken ikke kan opgive.

„Kristi Kirke," har den nu afdøde Pave sagt, „knytter sig ikke til noget afsjælet Legeme, uden til hans, som hænger paa Korset."

Dette Ord af Leo XIII vil ogsaa i det tyvende Aarhundrede være bestemmende for Pavedømmets Stilling til Kulturen.

Johannes Jørgensen

DE TYSKE RIGSDAGSVALG

II. AUTORITETSPARTIERNE

Politisk interesserede Udlændinge, der gør sig bekendt med tyske Forhold, plejer, selv om de hjemme tilhører de konservative Partier, med Forundring at konstatere, at et Land som Tyskland, der i Videnskab, Kunst og Industri gaar med i Spidsen for „det unge Europa“, dog samtidig saavel politisk som stats- og sædvaneretlig endnu staar saa uendelig tilbage for det oplyste Vest, Nord og til Dels endog Syd. Den skarpsindige italienske Sociolog Guglielmo Ferrero, som for nogle Aar siden foretog en Studierejse i Tyskland, fortæller saaledes med udulgt Undren[1]), hvorledes i Tyskland ikke alene de konservative i snævreste Forstand, men uden Undtagelse alle de Partier, som i sin Tid havde været enige i den Bismarckske Politiks Holdning, hvert Øjeblik betonede, at deres Fædreland „Gud være lovet“ ikke som England og Frankrig styredes af Parlamentet, men af Kronen, der — tilføjede de — var i Besiddelse af store Rettigheder, som den ikke alene havde Retten, men ogsaa Pligten til at udøve.

Den italienske Lærdes Iagttagelse slaar ganske til. Tyskland bliver i Hovedsagen regeret absolutistisk. Rigsdagen er i sin Virksomhed indskrænket til et Lavmaal af politiske Rettigheder. Alle de Spørgsmaal, der angaar de enkelte Forbundsstater, hører

[1]) G. Ferrero: „L'Europa Giovane“. Milano 1897 p. 49.

end ikke ind under dens Kompetence, men under de forskellige Landdages, der oftest vælges ved Klassevalg og paa hvilke derfor Regeringerne og de feudale kan herske uindskrænket. Det er af særlig Vigtighed med Hensyn til det polske Spørgsmaal, hvis mest afgørende Sider ikke kan tages under Behandling af den tyske Rigsdag, fordi de polske Provinser hører til Preussen og de polske Anliggender derfor sorterer under den forældede preussiske Landdag. Rigsdagen besidder endvidere heller ikke den ringeste Magt til i noget som helst Spørgsmaal at sætte sin Vilje igennem. Sideordnede med den som lovgivende Faktorer er ikke alene Kejseren som Forbundets Overhoved, men ogsaa Forbundsraadet, et Konsortium af de enkelte Forbundsfyrsters stærkt mandatbundne Repræsentanter, og dette sidste kan uden videre annulere enhver Rigsdagsbeslutning, saaledes som det nu ogsaa allerede 3dje Gang har gjort det med Ophævelsen af den saakaldte Jesuiterlovs § 3. Af de tre lovgivende Faktorer bestaar saaledes ikke mindre end to legaliter og de facto af fyrstelig Magtfuldkommenhed. Men selv lige over for Ministrene er Rigsdagen fuldstændig magtesløs. Der gives i Tyskland ingen Slags Ministeransvarlighed. Det af Kejseren med Forbundsfyrsternes Samstemning udnævnte Ministerium har for alle sine Gerninger og Ord ene og alene at staa Kejseren til Ansvar. Rigsdagen har kun den ene Menneskerettighed at give sin eventuelle Vrede Udtryk i — maadeholdne — Ord.

Med denne Tingenes Tilstand er den store Mængde af de besiddende Klasser fuldt ud tilfreds. Feudalherrer og Industriherrer kappes med de militære og civile Bureaukrater om at bejle til det allerhøjeste Statshoveds Gunst og efter Evne at støtte ham i hans Magtbeføjelser. Ja, de ser ikke engang ugerne, at Kejserdømmets legale Magt endnu sædvaneretlig bliver udvidet ved dets Repræsentants overstrømmende personlige Manifestationer. Deraf den umaadelige Indflydelse, som Wilhelm II øver paa alle de forskelligste Omraader i Tyskland. Denne det tyske Bourgeoisis Tilbøjelighed for Enevælden ligger nu ikke alene i et vist Hang til Autoritetstro og Byzantinisme, den har ogsaa sine materielle Grunde: et saa strengt Monarki som mulig er den bedste Borgen for et alene dette undergivent Oligarkis Herredømme over Smaaborgernes, Bøndernes og Proletariatets brede Lag. De tyske Royalisters Ultraloyalisme har saaledes en ret lidet altruistisk Jordbund.

Adel og industrielt og kommercielt Bourgeoisi har saaledes delt Magten mellem sig. Men Delene er ret ulige.

Tyskland hører til de faa Stater i det moderne Europa, i hvilke Borgerskabet ikke har haft Kraft og Mod til at gennemføre sin Emancipation som Klasse. Den ynkelige Udgang af 48-Bevægelsen er bekendt. Senere, da Bourgeoisiet, som en af Tysklands dygtigste Lærde, Karl Kautsky, har sagt, „fik Kraft til Revolution, til Erobring af den politiske Magt, da vaagnede allerede Afskyen i det for en Revolution, som kun kunde danne Indledningen til Proletariatets Erobring af den politiske Magt. For Proletariatets truende Fremrykning flygtede Bourgeoisiet nu igen tilbage under deres Fyrstes Vinger, hvorunder det kryber des ængsteligere sammen, jo mere Proletariatet vinder i Magt"[1]). Deraf kommer det, at Bourgeoisiet i et Land, hvis høje Grad af Industrialisme eo ipso synes at anvise det den fornemste Plads i Staten, intet bedre véd at gøre end at leve sig saa vidt som mulig ind i Feudalismens sociale og politiske Former. Deraf kommer det, at Handelsmanden i et Land, hvis Handelsstand i en Hast forstod at erobre den halve Verden. overalt, undtagen i nogle faa Stæder uden Adel og uden videre Embedsstand, staar tilbage for Adelen, slet ingen Rolle spiller i det offentlige som i det selskabelige Liv og ved højtidelige Lejligheder endog skammer sig ved offentlig at betegne sig som Handelsmand. Deraf kommer den vilde Jagt efter Titler, den alle Udlændinge uforstaaelige Begærlighed efter „Reserveløjtnants"patentet, som kan give den stakkels „kun" Borgerlige i alt Fald en vis feudal Afglans. Deraf kommer den helt feudaliserede borgerlige Samfundsmoral i Tyskland, med dens latterlige Kavaler-Æresbegreb og dettes Affødning: Duellen, deraf det besynderlige Klikkevæsen og alle Udvorteshederne i personlig Omgang, endvidere den overvættes Ærefrygt for en broget Stump Tøj, alt sammen Ting, hvorover fremmede med Rette ikke nok kan ryste paa Hovedet. Selv lovmæssige og sædvaneretlige Privilegier besidder Adelen endnu fremfor det tyske Bourgeoisi. Man behøver blot at tænke paa Fideikommis-Privilegiet og paa, hvorledes de højeste Poster i Hæren og Forvaltningen, ja i et helt Armékorps alle Officersposter er forbeholdt Junkersønnerne. Om end Tyskland længst statsøkonomisk er bleven et overvejende industrielt Land, staar det socialt endnu helt i Feudalismens Tegn.

Men naar det tyske Borgerskab saaledes mer eller mindre

---

[1]) K. Kautsky: „Was nun?" i „Die Neue Zeit" XXI. Band II. Fasc. 39.

uden Skinsyge har overladt Feudalismen det politiske og sociale Hegemoni og nøjes med den tredje Rang i Staten, saa har det gjort det under den stiltiende Forudsætning. at Statsmagten og Feudalismen skulde blive dets Garanter ved Erobringen af det finansielle Herredømme i Landet og om mulig ud over den hele Verden. Det tyske Storborgerskab — Industriherrer, Handelsmænd, den jævnere Embedsstand med sit Tilbehør, den til de samme Resultater ad langt mindre klartsynede Veje naaede Professorverden — er derfor ikke alene, som vi har set, monarkisk, men ogsaa militaristisk, ekspansionistisk og chauvinistisk sindet, som man vil finde det bekræftet i Nationalliberalismens protestantiske Partikrystallisation saavel som, om end vanskeligere, i dens katolske Repræsentation i Centrumpartiet. Men saa vide Kredse end Nationalliberalismen og den noget demokratiserede Tvillingbroder af den anden Konfession, Klerikalismen, kan regne til deres Tilhængere, saa lader de sig i Grunden kun drage i Slæbetov af den Feudalismen politisk repræsenterende Konservatisme.

Den tyske Adel, som ved Ægteskaber med borgerlige Piger stadig fornyer sit Blod, har meget trofast bevaret sin Fortids Karakter: den er forbleven den gamle Hersker- og Jægerstand. Til begge Dele: til at herske og til at jage medbringer den unægtelig de mest egnede Egenskaber. Krigersk, hensynsløs, nydekraftig, ikke tynget af Idealer, dertil seende ned med suveræn Foragt paa Viden og Kundskaber, overhovedet med et stærkt Træk af lombrososk Misoneisme i sit Væsen, besidder den tyske Adel alt i alt afgjort de til dens Selvopholdelse vigtigste Egenskaber: Mod og politisk Instinkt. Den tyske Adel frygtede straks fra først af med sikkert Instinkt den spirende Arbejderbevægelse som en alvorlig Fare for sine Stands- og Klasseinteresser, og det paa en Tid, da Borgerskabet endnu underholdt sig med at spotte over denne „Storm i et Vandglas". Enhver Junker har tilmed noget af en Bismarck en miniature ved sig. De Konservative er, ved Siden af Socialisterne, det eneste Parti, der, i Modsætning til Borgerskabet — saavel det saakaldte demokratiske som Højre-Borgerskabets — ordrige, men rygradsløse Partier, vover, om det skal være, at gøre Front imod, ja, politisk at overvinde Wilhelm II. Saaledes har f. Eks. de Konservative i den preussiske Landdag slaaet den saakaldte „Kanallov" ihjel, uagtet den var et erklæret Yndlingsprojekt for Kejseren.

Konservatismen bygger paa Patriarkalsystemets Grundtanke.

Ud fra den Overbevisning, at der altid vil og maa gives rige og fattige, Herrer og Tjenere, og i den Tro, at kun en bestemt Kaste ved stadig arvelig Overførelse af særlige fysiske og intellektuelle Egenskaber kan have Evnen til at herske, mener Ærke-Konservatismen kun at kunne sørge for Kristenhedens og Fædrelandets Vel ved at opretholde en skarp Klassedeling og anvise hver enkelt Klasse særlige statslige og socialøkonomiske Rettigheder og Pligter. Derfor bestaar dens Verdensanskuelse i den Tanke, at alle Befolkningslag maa føle sig mest tilpas, naar en lille vidtskuende og rigtbetalt Minoritet hersker over den store Masse af ubemidlede og ubetalte paa den Maade, at den første har Pligten til efter bedste Vidende og Vilje at drage Omsorg for den mer eller mindre udømmekraftige Majoritets aandelige og legemlige Vel, medens denne til Gengæld overtager Forpligtelsen til i ubetinget Lydighed at føje sig efter Minoritetens Anordninger. Nu er denne Verdensanskuelse jo uden Tvivl utopisk og uvidenskabelig, thi den hviler paa den falske Forudsætning, at Minoriteten ikke blot altid bestaar af forstandige Elementer, som kan overtage Omsorgen for Majoritetens Vel, men ogsaa altid af, i Ordets gamle Betydning socialt følende Mennesker, der vil overtage Omsorgen for den paa Naade og Unaade dem overgivne Majoritets Vel; den har tillige — denne Verdensanskuelse — slet ingen politisk Eksistensberettigelse længer i vore Industrialismens Tider, hvor vel endnu „δῆμος“ er økonomisk afhængigt af de „ὀλίγοι“, men hvor de „ὀλίγοι“'s sædelige Forpligtelse til at indestaa for „δῆμος“'s Livsophold er forsvunden; alligevel maa man dog indrømme, at den repræsenterer et, om end nok saa falskt, saa dog i høj Grad agtværdigt og for mange fantastisk anlagte Naturer endog højst tiltrækkende Ideal. Men i Berøringen med de. fra den aristokratiske Konservatismes Synspunkt, selv i Tyskland overordentlig stærkt demokratiserede Former for det offentlige Liv kan den patriarkalske oligarkiske Verdensopfattelse ikke fastholde Princippets Idealisme. Det kommer tydeligst til Udtryk i den Holdning, som det konservative Parti, der repræsenterer dette Princip, indtager ved Rigsdagsvalg.

I hele Europa, selv i Frankrig, Østerrig og Spanien, eksisterer der ikke noget saa intransigent konservativt Parti som „Tysklands konservative Parti“. De, der i Lande med stærkt liberale Traditioner som Italien, England, Danmark, Holland osv. betegner sig som konservative, vilde i Tyskland maaske højest blive regnet til de mere til højre staaende nationalliberale, da deres

politiske Anskuelser ikke vilde dække Begrebet af, hvad der hos os kalder sig konservativt. Tysklands konservative Parti, den østelbiske og en stor Del af den vestelbiske Adels og Embedsstands Parti, repræsenterer paa Grund af sin patriarkalsk-oligarkiske Verdensopfattelse egentlig kun den Duodezklasses Interesser, hvis Navn og Stamtræ staar at læse i Gothakalenderen. Men dermed lader der sig ikke grunde noget levedygtigt Parti, endsige skaffe Repræsentanter paa Rigsdagen. Deraf følger igen klart, at Oligarkernes Parti for at repræsentere sine oligarkiske Særinteresser, behøver en Vælgermasse, som i underdanigst Følelse af sin fysiske og intellektuelle Underlegenhed ikke alene stiltiende anerkender de „oligoi" som berettigede Herskere, men endog højtidelig sanktionerer dem som saadanne ved sine Stemmesedler. Nu eksisterer der ganske vist i Tyskland, særlig i Østens ukultiverede Egne og i enkelte midtertyske, for de moderne Ideer vanskeligt tilgængelige Landdistrikter, uden Tvivl endnu stadig store Vælgermasser, især Bønder og Smaaborgere, der faktisk med stor Glæde yder Oligarkiet den Helottjeneste, det forlanger, og det med dens stolte Følelse, hvem en høj Herre viser den store Ære at rette en Bøn til ham. Men i mange andre Landsdele, hvor den konservative Idé endnu for 20 Aar siden formaaede at sætte store Masser i Bevægelse, som f. Eks. i Kurhessen, er den nu til Dags næsten indtil den sidste Rest bleven fortrængt af Partier, der — som de nationalliberale og Antisemitterne — i alt Fald ikke trækker de „oligoi kai aristoi"s Kreds fuldt saa snævert, og selv i den østelbiske Konservatismes egentlige Domæner trænger de antiaristokratiske Strømninger mer og mer ind. Saaledes har da lidt efter lidt ogsaa empirisk det Postulat kunnet slaa Rod blandt de konservative, som logisk er saa inderlig sammenknyttet med Oligarkismens hele Væsen: Afskaffelse af den almindelige lige og hemmelige Valgret. Hvorledes skulde ogsaa nogen ville æske Mængdens Mening, naar han anser Mængden for slet ikke i Stand til at have nogen Mening? Det vilde dog være en contradictio in adjecto. Den eksklusive Konservatisme, som den bestaar i Tyskland, er meget mer et socialt Dogme end Grundlag for et politisk Parti. Det er derfor kun at betegne som Følgen af en politisk Nødvendighed, som et mod dens inderste Karakter helt stridende Kompromis, at Tilhængerne af det oligarkiske Patriarkalsystem ved Valgtider stiger ned fra deres sociale Stillings og deres Verdensanskuelses Pjedestal og i alt Fald for 2—3 Ugers Tid paa

den politiske Arena blander sig med den Plebs, hvis Stemmer de samtidig har saa megen Brug for og foragter saa meget.

Men hvad der maa berøve den i sig selv — som enhver konsekvent gennemtænkt og med Overbevisning forfægtet Verdensanskuelse — agtværdige Konservatisme alle veltænkendes Sympati, det er det ufine Demagogvæsen, med hvilket dens Ideal legerer sig ved Berøringen med det politiske Livs friske Luft. Under Umuligheden af at vinde Vælgernes Stemmer paa deres aabent vedkendte Verdensanskuelse — hvorledes skulde ogsaa f. Eks. den aabne Bekendelse af den almindelige Valgrets Forkerthed kunne kapre Stemmer? — er dens Bekendere nødte til ved Valgtider at kæmpe med omhyggelig sammenrullede Faner. Ærkearistokraten ifører sig, for at udnytte en demokratisk Folkeret, en demokratisk Kappe. De samme Folk, der i Femaaret mellem to Valg fornemt afsondrer sig som en indisk Kaste fra hele det øvrige Borgersamfund og med en Iversyge, der er en bedre Sag værdig, overholder den pinlige Paaagtelse af alle deres Titler og Værdigheder, gør sig paa Valgdagen „gemene“ med alle Folk og fremstiller sig i Valgmanifesterne ikke længer som „Rittergutsbesitzer, Freiherr von St.“, men som „en Ven og Standsfælle (!) af Bønderne, Landwirt von St.“ Men dette er endda ikke det værste. Det konservative Parti maa i Valgtider, om det vil opnaa noget, ikke alene teoretisk gøre den moderne Tidsaand saa mange Indrømmelser som muligt, men ogsaa i Praksis maa det gerere sig som et Folkeparti. Men det kan det ikke, naar det paa sin Kandidatliste alene har Feudalherrer, gamle Officerer og højere Embedsmænd staaende. Partiet ser sig altsaa nødsaget til at se bort fra sit Trosdogme om de ved Fødselen udvalgte og kaldede og at tage sin Tilflugt til nogle Kandidaturer af „simple, jævne Folk“. Saaledes har de konservative da ved det sidste Valg i 4 Valgkredse opstillet Kandidater af den saakaldte Middelstand (Haandværkere) og i én endogsaa en autentisk Proletar. Men — difficile est satyram non scribere — medens Partiledelsen anbragte de rige og adelige Kandidater i saadanne Valgkredse, hvor der enten var absolut Sikkerhed eller i det mindste stor Sandsynlighed for Sejr, blev de 5 af Plebs fremgaaede Kandidater opstillede i Valgkredse, i hvilke Nederlaget var mer eller mindre sikkert at forudse. Virkelig lykkedes det ogsaa kun en eneste af disse, Snedkermester Pauli, i alt Fald i et Omvalg at sejre, og endda kun mod al

Forventning. De feudales Kollegium i Rigsdagen var næsten forbleven fuldstændig „entre soi“.

Én Udvikling er der ganske vist alligevel foregaaet inden for det konservative Parti. Medens Fraktionen i Rigsdagsperioden 1893—98 af 68 Medlemmer talte ikke mindre end 49 adelige, besidder det nu af 52 kun 32 saadanne. Det borgerlige Element er altsaa forholdsvis vokset, et Bevis mere for, at den tyske Adel trods sit ubestridelige politiske Instinkt ikke mere er i Stand til at frembringe tilstrækkelig „Intelligens“. Men da „les roturiers“ blandt de Konservative i Livsanskuelse saavel som i Levevis — ogsaa de er for det meste „Rittergutsbesitzer“ — saa fuldt ud har feudaliseret sig, at kun „von“et skiller dem fra de fødte Feudalherrer, saa er det borgerlige Elements Indtrængen i det konservative Adelsudvalg, som Rigsdagsfraktionen udgør, praktisk uden nogen som helst Betydning. I Steden for at være et Tegn paa, at Bourgeoisiets Emancipation endelig fuldbyrder sig, betyder det, lige modsat, at de fornemste Lag af Borgerskabet opsuges af Feudalismen.

Men medens det konservative Partis Kandidater i Byerne saaledes ofte ved Valgene hyllede sig i Faareskind, bibeholdt deres fleste Brødre ude paa Landet, især Øst for Elben, desto ærligere deres Ulveskikkelse. Som ægte Herrenaturer bejlede de ikke til Stemmerne, men kommanderede dem. Mange Godsejeres Terrorisme lader sig slet ikke udtrykke i Ord. Mange tilskrev deres Arbejdere Breve, i hvilke de truede med ubarmhjertig at jage dem fra Hus og Gaard, hvis de stemte socialdemokratisk eller frisindet. Andre søgte at influere paa Valget ved ganske simpelt at sætte sig ud over Bestemmelsen om Hemmelighedsholdelsen af det. Naturligvis saaede Junkerne meget Had i Folket herved, men kun altfor tilbøjelige til Voldsfærd, som de er, lægger de ingen Vægt herpaa, især da mange af dem overhovedet mener, at det sociale Spørgsmaal nu en Gang ikke lader sig løse med Stemmesedlen, men alene med Sværdet i Haand.

Man har ofte søgt at stille den herskende Feudalklasse i en vis Modsætning til „Regeringen“ og endog fremstillet den ene som den andens Antipode. Intet er urigtigere end dette. Ganske vist staar for Tiden enkelte Kliker af Feudaloligarkiet, som f. Eks. Ultra-Agrarerne i et vist spændt Forhold til Regeringen, ogsaa er det rigtigt, at Regeringen altid optræder og maa optræde nogle Nuancer mere reserveret end de privatiserende Feudalherrer. Men en Skilsmisse mellem de to Magter er alligevel allerede af den

Grund uholdbar, at Regeringen jo altid dannes af Feudalherrernes Rækker og i visse Maader er at betragte som deres Komité. Rigtigheden af denne Opfattelse bekræftes udmærket af Regeringens Holdning under Valgene.

I de sidste Maaneder før disse ventede de saakaldte Ordenspartier længe paa et Løsen fra Regeringen eller fra Kejseren selv, for, udrustet dermed, at kunne gaa i Valgkamp. Nu havde jo Wilhelm II faa Maaneder tidligere, i Anledning af Fr. Krupps pludselige Død, igen en Gang ladet sig rive med af sit Temperament til at holde to veritable Agitationstaler mod Socialdemokraterne. Han havde skældt dem for Uslinge og Mordere og havde erklæret det for umuligt, at et ærekært Menneske kunde gøre fælles Sag med deres Bande. Til Slut havde han opfordret de tyske Arbejdere til at afbryde al Forbindelse med Socialdemokratiet. Dette vilde nu uden Tvivl have været en Parole, med hvilken Ordenspartierne havde kunnet rykke i Marken. Men disse Kejserord var som sagt allerede faldne nogle Maaneder forud, og der var mod al Forventning — fordi mod al Sædvane — ikke fulgt andre efter. Og det er en erfaringsmæssig Kendsgerning, at et meget talende Menneskes Ord plejer at fremkalde et mindre varigt Indtryk — om de end er nok saa skarpe — end deres, der er mere sparsomme paa Ord. Wilhelm II's Ord i Essen og Breslau blev altsaa af Ordenspartierne betragtede som allerede tilhørende Fortiden og ikke akcepterede som Valgparole. Og de ventede videre.

Men Regeringen var i en berettiget Bekymring for Valgenes Udfald. Den følte instinktmæssig, at der i de sidste Maaneder før Valget var foregaaet en Række Ting, som hvilede tungt paa den selv og dens Tilhængere og som i Folkets brede Lag havde fremkaldt et Ekko af Forargelse. Arbejderne raabte højt op over Fordyrelsen af alle Levnedsmidler, hvis Offer de vilde blive, og var desuden oprørte over den brutale Maade, paa hvilken deres Repræsentanter paa Rigsdagen var bleven behandlede. „Patrioterne" følte sig saarede i deres helligste Følelser, fordi Kejseren ikke alene havde desavoueret deres elskede Boer, men, hvad der vejede endnu mere til, sine Undersaatters boerofile Komitéer. De engelskfjendtlige Pangermanister surmulede over Wilhelms II's ostentative Tilnærmelsesforsøg til det af dem saa inderlig forhadte Albion. De liberale Elementer i Folket var misfornøjede med Regeringen, fordi dens højeste Indehaver aldrig gjorde Brug af sin

Benaadningsret for politiske Forbrydelser lige over for domfældte Journalister, men alene — og det til Gengæld regelmæssig — — over for Officerer, der havde duelleret. Alle frisindede Mænd i Tyskland, hvilken politisk Retning de end ellers tilhørte, følte den almen gældende yderst milde Afstraffelse for foresattes Forseelser over for undergivne i Hæren, ligesom ogsaa den udsøgt milde Behandling af Forbrydere, der stammede fra fornemme Huse, som Morderen, Prinsen af Arenberg, som uhørte moralske Retsbrud. Bajrerne skældte mer end højlydt over det Telegram, i hvilket Wilhelm II fra Kiel temmelig ugenert havde tilbudt deres Prinsregent en Sum Penge, som det bajriske Folks Repræsentanter, og det med de ultramontane i Spidsen, lige havde afslaaet ham. Polakkerne endelig kogte over af retfærdig Harme over den Fornyelse af Knuttens Æra, med hvilken deres Nationalitet skulde germaniseres. Kort sagt, Udsigterne var uden Tvivl ikke meget gunstige for Regeringen til at skaffe sig en føjelig Majoritet for den næste Rigsdagssamling. Alle dens gamle og nye Synder syntes at skulle hjælpe den økonomiske og intellektuelle Udvikling med at skabe en ny Sejr for Socialdemokratiet.

Medens derfor Ordenspartierne vedblivende ventede paa deres Løsen, fik Regeringen endnu i den gamle Rigsdags sidste Time et Lovudkast vedtaget — og det imod de fleste af de ventendes Stemmer —, i hvilket den betjente Folket med en Valgreform, som indførte lukkede Stemmesedler og „hemmeligt Rum". Det var ganske vist kun en Draabe demokratisk Olie, men som Forsoningsforsøg over for Folket var det alligevel Ordenspartiernes „oligoi" for meget. I højeste Grad forbitrede over den „Ligegyldighed, med hvilken Regeringen ser den røde Revolution i Møde", marcherede „Ordens"-folkene nu alene ind i Valgkampen uden Regeringens officielle Hjælp. Vel at mærke: uden Hjælp af Regeringen som Statsindretning, ikke uden de enkelte Regeringsembedsmænds meget reale Hjælp. Tyskland staar i denne Henseende paa Trin med Syditalien. Der findes faa Embedsmænd af Forvaltningen, som ikke følte sig forpligtede til at gøre alt, hvad der i Embeds Medfør staar i deres Magt, for at hjælpe den konservative Regerings Kandidat til Sejr. Saaledes har ogsaa dette Valg igen kunnet opvise en Amtmand, som offentlig anbefalede Opkøb af Billeder af Kongefamilien for at styrke Vælgernes monarkiske Følelser. Saaledes har vi igen oplevet Borgmestre (i de i Tyskland som bekendt ikke autonome Kommuner), der udstedte „Pronunciamentos" til deres Medborgere,

i hvilke de betegnede den ene af Kandidaterne som „den af Gud villede Ordens“, den anden derimod som „den djævelske Revolutions“. Saaledes har vi — og det i Dusinvis — igen haft „Kriegervereine“ — i Forbigaaende sagt hedder de i øvrigt i Folkemunde ofte „Kreschervereine“ — som, ledede af høje Embedsmænd, men officielt fuldstændig upolitiske, forsøgte, under Trussel om vanærende Eksklusion, at forbyde deres Medlemmer at give Socialdemokraterne deres Stemmer. O. s. v. usque ad æternum! Og det alt sammen for Regeringens Øjne og under dens tavse Samstemmen. Men da Hovedvalget bragte den glimrende Sejr for Socialisterne, aflagde Regeringen endnu det sidste Skin af diplomatisk Neutralitet, og Minister Bernhard von Bülow fik i Opdrag at bringe et Forbund i Stand for Omvalgene mellem de nationalliberale „Kulturforkæmpere“ og det ultramontane Centrum til Skade for Socialdemokratiet, — et Forbund, som ganske vist kun funktionerede meget mangelfuldt.

Hele denne Regeringens Holdning lader sig vanskelig forene med Moralens Bud. Den er et nyt Vidnesbyrd om den fuldstændige Mangel paa dybere Alvor, især i Behandlingen af det sociale Spørgsmaal, som man er vant til hos den. Den ydre Bærer af dette System, B. v. Bülow, er tillige dets Prototype — et Indbegreb af den mest „gemeinplätzliche“ Overfladiskhed, som han er. Men han er dog kun en Type paa sin Klasse. For ikke at beskyldes for Partiskhed og for at dokumentere min relative Objektivitet — Objektiviteten kan naturligvis ikke blive andet end relativ —, vil jeg her anføre en Dom, som er bleven fældet fra højkonservativ-ortodoks Side, og endog i meget skarpere Form: „Nu til Dags synes det undertiden, som om der overhovedet ikke gaves en preussisk Stat, i det mindste ikke en daadkraftig, førende, enig Regering. Det er i de sidste Aar gaaet forfærdelig nedad med dens Autoritet. Stadig følger det ene Misgreb efter det andet. Den selv synes ingenlunde at mærke, hvordan det staar til i Landet. I Steden for at høre paa Sandhedens Røster, lytter den alene til Smigerfraserne fra nogle penny-a-liner og Partifæller, der med hele deres subalterne Aandsart befinder sig som et Kor af aristofaniske Frøer rigtig vel i den Sump, i hvilken Fædrelandets Storhed og Fremtid efterhaanden synker ned. Fra 1789 stod det netop saaledes til i Frankrig. Foroven Dag til Dag Trianonfester, Rokokopolitik, velmenende Romantik, men intet Alvor, ingen Dybde; forneden dump Knurren af dæmoniske Kræfter, som i Folkets

Bryst endnu brødes med den bedre Fornuft, og midtimellem en intetsigende, fad, skeptisk, filosofisk antrukken Adels- og Borgerverden“ (Der Reichsbote 30/7 1903). Nu har Frygten for et snarligt Udbrud af en Katastrofe saa meget mindre paa sig, som det tyske Folk ikke alene i sig selv er det taalmodigste af alle Folk, men der desuden i Tyskland hverken bestaar nogen anarkistisk Retning i Proletariatet eller noget Jakobinervæsen i Smaaborgerstanden, og Angesten for de „dæmoniske Magter“ er ligeledes kun forstaaelig ud fra Feudalismens Standpunkt; men afset fra denne paa Forfatterens Verdensanskuelse beroende lapsus, indeholder Bodsprækenen en Del bitre Sandheder, der er saa meget modigere, som Ordet „Regering“ i dette Tilfælde — som almen bekendt — kun er en Omskrivning for dens Leder: Wilhelm II.

Det Angreb, Socialdemokratiet foretog paa de absolutistiske Magter, indrømmes saaledes selv af principielle Modstandere at falde sammen med Rettens og Moralens Interesse.

Det Terræn, paa hvilket Valgkampen stod, var et overordentlig betydningsfuldt. To Verdener stod i Kamp. Den ene sagde: Den store Grundbesiddelse er Grund- og Hjørnestenen for al sund økonomisk Udvikling og tillige Monarkiets Grundpille og Statens Kærne. Derfor vil vi en Toldtarif, som garanterer denne en sikker Gevinst og dermed en rolig Videretilværelse. Den anden svarede: det arbejdende Folks Masse behøver billigt Brød og billigt Kød for at leve, og Folkevellet beror paa Mængden; derfor bort med de kinesiske Mure, som Protektionismen til Gunst for de faa sætter op om det hungrende Folk! Den ene sagde: Vi er det første Folk i Verden, og for at opretholde os som dette, behøver vi en kæmpestærk Hær; derfor tør ingen Udgift være os for stor i dette Øjemed. Den anden svarede: Vi er en civiliseret og fredelig Nation og vort Maal maa være, at blive den mest civiliserede og fredeligste af alle; derfor holder vi al militær Rustning for en Folkebyrde og desuden en uproduktiv Udgift. Den ene sagde: Vi, der ved Fødsel, Besiddelse og Dannelse staar højst, har det største Krav paa Styrelsen, og derfor er og vil vi forblive Herrer over den; de, der ikke vil assimilere sig med vore Ideer og tale vort Sprog, dem maa vi stille under Undtagelseslove. Den anden svarege: Staten er ikke sit eget Øjemed, dens eneste Eksistensberettigelse ligger tværtimed i, at den kan omforme sig i Tridt med den økonomiske og ideelle Udvikling. Den ene udtalte, som vi saa', ganske vist ikke, men lod dog ufrivillig nu og da den Tanke

skimte igennem: De politiske Rettigheder maa rettelig staa i Forhold til Skoledannelsen eller snarere til den Stilling, som de enkelte Borgere staar paa den sociale Trinstige. Den anden svarede: Den saakaldte „raa Masse" besidder i de fleste Tilfælde en meget finere udviklet social Samvittighed og en langt højere staaende politisk Dannelse end de, der betegner sig som hørende til det gode Selskab. Den statsretlige Lighed er Moralens allerelementæreste Postulat. — Som man ser, to Verdener uden nogen Berøring, hinandens Antipoder: den feudale Konservatismes Verden, hvis Tiltrækningskraft den industrielle Kapitalisme drejer sig om som en Maane, og den demokratiske Liberalismes Verden, der sammenfatter sig i Socialismen.

Disse to Verdener har taget Livtag med hinanden, og alt, som ikke med kraftig Beslutning har sluttet sig til en af dem, har de knust. Og naar man vil statistisk fastholde den Fase, som denne titaniske Kamp i Øjeblikket gennemløber, viser sig for Beskueren følgende Billede:

	1898		1903	
	Stemmer	Rigsdagsmænd	Stemmer	Rigsdagsmænd
Højrepartierne [1]	2,568,8	148	2,868,0	147
1) Yderste Højre	1,313,2	81	1,351,1	78
Konservative	859,2	52	939.1	53
Rigsparti (frikonservative)	343.6	20	293,3	19
Agrarer	110,4	6	118,7	2
Kristelig sociale Antisemitter [2]		1		2
2) Moderat Højre	1,255,6	65	1,517,8	60
Nationalliberale	971,3	53	1,240,8	51
Reformparti (Antisemitter)	284,3	12	277,0	9
Katholsk Centrum	1,739,9	107	1,899,4	100
Socialdemokrater	2,107,1	58	3,010,5	81

[1] I denne Tabel, sammenstillet efter Angivelser i „Statistisk Aarbog for det tyske Rige" (XXIII, Aar 1902 s. 185) samt efter en stasistisk Oversigt i „Vorwärts", har jeg af den Grund ikke opført Welfernes Parti, som ellers hører til det yderste Højre (1898: 105,200, 1903: 84,900 Stemmer), at de i alt Fald i en Del nationale Spørgsmaal tænker anderledes end dette. — Tallene efter Komma betyder Hundreder.

[2] Denne Partigruppes Stemmer er talt med i det nærbeslægtede Reformpartis Stemmetal.

Den, der forstaar Tallenes Sprog, vil paa Grundlag af denne Tabel ikke kunne tilkende nogen af de to store Verdensanskuelser Sejren. De konservative Partier — hvortil i en vis Forstand jo ogsaa det katolske Centrums meget interessante Partidannelse maa regnes — har ganske vist lidt nogle uvæsentlige Tab af Mandater, men i Stemmetal har de — med Undtagelse af Antisemitternes og de Frikonservatives Grupper, som endog absolut har tabt — holdt Skridt med den foregaaede Folkeforøgelse. (De valgberettigedes Tal er fra 11,441,100 (1898) vokset til 12,490,660). Man kan nok sige, at de konservative Partier er gaaet ud af Valgkampen, om end ikke netop synderlig sejrrigt, saa dog paa ingen Maade særlig svækkede. Derimod springer den forbløffende Tilvækst til den modsatte Verdensanskuelses Repræsentant: Socialdemokratiet, ganske vist straks i Øjnene.

Det ene turde staa fast: Kampen mellem de to Verdensanskuelser vil ikke saa snart blive endelig afgjort. Men at Afgørelsen ikke kan ligge i et stort Kompromis, f. Eks. i den berømte „Midterlinie“ — delvise Kompromisser ligger jo i enhver Udviklings naturlige Gang — det synes mig ganske sikkert. Modsætningen mellem de to Idéverdener — som jo bygger sig op paa meget real økonomisk Undergrund — kan ikke udviskes ved nogen ydre Kur.

Med Rette siger etsteds den berømte Kriminalist og Antropolog, Professor Enrico Ferri, med Henblik paa det sociale Spørgsmaal, at til Bekæmpelse af en Sygdom — og en Tvedeling af Folket er jo en saadan — er alle empiriske og symptomatiske Forholdsregler intet andet end Surrogater. „Det bedste Middel mod en Tyfusepidemi, det maa man aldrig glemme, vil altid — Bygningen af en Aquadukt være, om det ogsaa kan synes monotont og kedeligt, Dag for Dag at bære Sten paa Sten til den langvarige Bygning“ [1]).

Men den Aquadukt, som skal helbrede Klassekampens Sygdom, kan kun hedde social Retfærdighed.

ROBERT MICHELS

[1]) E. Ferri: Il Metodo rivoluzionario. Roma 1902 p. 24.

VERS

POPPELTRÆ

Poppeltræ, du Træ, som staar
langs alle lange Veje,
i Solen blankt, i Blæsten sejgt,
om Kronen end maa svaje.

Poppeltræ, du Træ, som gror
i hver en landlig Have,
i Grevepark, ved Præstegaard
og Husmandshus, det lave.

Jeg ved ej nogen anden Sang,
som har saa dyb en Tone,
som Vindens klagelige Sus
i Poppeltræets Krone.

Til Graad jeg har saa langt og trangt,
men Graad kan Hjertet linde.
Det er som al den bundne Graad
ved det tog paa at rinde.

Poppeltræ, du Træ, som staar
langs alle lange Veje!
Blir jeg engang en hjemløs Mand,
du synge ved mit Leje.

GODT, NU BLIVER DET SKUMRING

Godt, nu bliver det Skumring,
dejligt svalt at gaa.
Byens hedede Huse
aande igen, hvor de staa.

Kirketaarnet paa Torvet
hæver sig mørkt mod Sky
med sine gothiske Tinder
over den hvilende By.

Urets Skive deroppe
lyser gul og rund,
Maanen lig, naar den stiger
bag Skoven i sildige Stund.

Smaa Piger ude paa Torvet
lege en munter Tagfat,
vevre og leende glade,
lyslokkede, uden Hat.

Jeg er fremmed i Staden,
driver ensom omkring,
ser paa de gamle Koner
og paa Børnenes Spring.

Snart vil Byen sove
og kun mine egne Skridt
lyde paa Gadernes Stenbro,
af svundne Slægter slidt,

saa vil jeg følge Vejen,
med kullede Popler den gaar
ud over Landet, hvor Himlen
stjernehvælvet staar.

Haabet, Haabet sig sænker
mildt om mit Hjerte ned.
Det rummer jo Livet, som rinder,
og det, som har Evighed.

MAANEN STOD PAA HIMLEN —

Maanen stod paa Himlen
i gylden Glans bag Blades Hang,
og tusind tyste Stjerner
af Nattens Blaa udsprang.

Et Digt i Hjertet vaagned,
en Drøm i Rytmers bløde Takt,
og al min Fryd og Glæde,
min Sorg deri var lagt.

Min Ven stod hos og hørte,
hans Hjerte aabned sig for mit,
som Maaneglansen skælved,
det skælved tungt og blidt.

Men då jeg Morgnen efter
fra Døren ud mod Gaden gik,
der laa en fattig Fremmed
med dødt og brustent Blik.

Engang, maaske, en Fremmed.
Men nu, den Nat, forladt, i Nød,
den Nat han var min Broder,
og nu, nu er han død.

Da for min Dør han døde,
den Nat vor Gang blev fælles Gang.
Den Nat han i mit Hjerte
en Broders Plads sig tvang.

Og ser jeg nu mod Maanen,
og lytter jeg til Rytmens Dans,
hans Blik bag alt jeg møder
med brudt og brusten Glans.

Og naar min Ven jeg møder,
og mod hans Blik mit Øje gaar,
imellem os den anden
med Dødens Tavshed staar.

Med Gru og Dødens Kulde,
som slaar min Sjæl imod
og lammer al min Tale
og binder tungt min Fod.

DER DRAGER IGENNEM —

Der drager igennem den visnende Skov
et kongeligt Tog med Staahej,
de gule Blade sig hvirvler
fra Jorden langs med dets Vej.
Et kongeligt Tog i Pjalter,
med Latter og Raab, som runger,
en Skare af fri og snavsede
og larmende Stodderunger.

De fire er spændt for en haltende Vogn,
omkring dem en Sværm der staar.
Paa Bukken knejser Prinsessen
med gult og strittende Haar.
En Hue, engang i det røde,
foroven Figuren slutter,
og frem af de stumpede Skørter
to ranglede Ben der strutter.

I Bunden af Vognen med Benene ud,
men Hovedet mod hendes Arm,
der ligger den elskende Ridder
med Smil i den støjende Larm.
Det glimter af Mod i hans Øjne,
og Haanden mod Hjulet leger,
de hullede Strømper vugger,
han pønser paa tusinde Streger.

Der drager et kongeligt jublende Tog
paa tværs over Vej, over Sti,
der skyder en syngende Latter
min ensomme Gang forbi.

Det er, som jeg var i Mulde
og kunde en Haand ej røre.
Mit Liv det farer forbi, forbi,
og Tomheden staar i mit Øre

SIGURD SWANE

MENNESKENE —

URO

Hvor er hun gaaet hen? — hun gik vel hen til ham,
som brød vort Samlivs Stilhed, brød den uden Anger.
Hun gik vel hen til ham, som tog om hendes Hjerte,
det eneste, jeg af min Gud forlanger.

Hvor er hun gaaet hen? — I denne Kulde gaar hun ej paa Gaden.
. . jeg læser det i hendes blanke Øjne — —
jeg venter, til hun kommer hjem iaften.
Jeg læser Sandhed dybt i hendes Øjne;
de er saa blanke, de er uden Løgne.

Gik hun mon hjem til ham?
og sidder hun endnu hos ham og taler . .
Nej — jeg tør ikke tro mit Hjertes Banken — —
jeg tror, hun sidder blot hos ham og taler —

. . . Jeg venter, til hun kommer hjem iaften,
men spørger ikke, hvorfor hun er gaaet!
Jeg lader, naar hun kommer hjem iaften,
som om jeg selv er kommet silde hjem;
— saa tror hun, jeg har ingenting forstaaet . . .

Jeg ser hver Dag, hun længes, jeg skal gaa;
hun ser til Uret, hvis jeg tøver længe.
— Hun ved, at jeg vil aldrig spørge Pigen,
om hendes Frue sidder stadig hjemme . . .
— Jeg ser i hendes Øjne, hvad jeg saa,
og hører, hvad jeg ved, paa hendes Stemme.

. . Iaften vil jeg vente til hun kommer;
— saa spørger jeg om noget, hun besvarer;
saa hører jeg det alt paa hendes Stemme,
fordi hun meget, altfor meget svarer;
— hun spørger ej, om jeg har været længe hjemme. — —

Jeg tror, at hun er hjemme om en Time —
jeg tar en Bog og vil en Time glemme . . .
jeg finder paa Reolen én, som duer. — —
. . Nu sidder hun hos ham . . hun sidder i hans Stuer
og fylder dem med Klangen af sin Stemme.

Jeg tar den Bog, som hun har glemt paa Bordet.
— Jeg ved jo, hvor han bor, om jeg vil hente — —
Nej, jeg kan ikke læse her iaften,
og jeg tør ikke tænke — bare vente.

MIT HUS —

Der er en, som jeg altid har syndet imod,
— mine Løfter saa fattigt jeg holdt,
Hvad hjælper den Anger, som gaar i mit Blod,
nu mit Hus er forladt,
og mit Hjerte er angstfuldt og koldt.

I mit Hus sad der en ved det dækkede Bord,
naar det drev imod Aften og Nat.
Hun har mødt mig saa tit med bebrejdende Ord . . .
End jeg loved — jeg gik . . .
Nu har hun rejst sig! — Mit Hus er forladt.

. . Det er Aften igen, og min Stue er tom
— fra et Hjem underneden Musik — —
Hvor gik jeg saa ofte, naar Aftenen kom?
Hvorfor sveg ogsaa hun — —
Hvorfor elsked hun mig, saa hun gik!

— I mit Hus staar ved Aften det dækkede Bord;
man dækker det stadig til to —
Her lyder saa højt mine hviskede Ord,
og der sidder kun én
ved den dækkede Dug . . i den lydløse Ro.

MOGENS FALCK

MØRKET

Gamle Kvinder med de stille Øjne,
mere stille end de skjulte Sør,
hvor en evig Aftenro har sænket
sine ubevægelige Slør.
Blidere er Eders rene Aften
end hin Time, hvori Lyset dør.

Læber, som igennem Ensomheden.
Blodets røde Rigdom har forladt . . .
Mangen En, hvem Dagens Svulmen pinte,
blev af Eders Armod mild og mat;
mærked sig lidt nærmere ved Kilden,
ved den store, endelige Nat.

Frigjort, næsten, for det stride Pulsslag,
for Erindringen om det, de led,
synes de, fjernt i en isnet Verden
ane noget, som vi ikke ved,
vi der endnu tumler om i Dagen,
der er graadig, koglende og hed.

Blege Kvinder, I som aldrig kendte
Kyssets grusomme og syge Lyst,
I fik Tid og Trangen til at høre
Nattens hviskende og kyske Røst.
Mens vi søgte ind til Rusens Glemsel,
sov I ved det kolde Mørkets Bryst.

Aldrig har I kendt de Kvinders Vaande,
der maa bort fra Livets Trolddomsdag;
og hvis bange Brynde end vil drikke
Lysten i et utaalmodigt Drag;
og hvis Feber griber efter Magten
i et sidste og afmægtigt Tag.

Aldrig skulde Eders Legem kende
Livets hidsige og korte Glød.
I blev gamle. Der blev aldrig aabnet
for det stille, løndomsfulde Skød.
Er det derfor, Eders Mund og Øjne
har en Afglans af den store Død? . . .

Eders Blik har voldt, at Elskerinden
stundom blev os Damp og Drøm og Skum.
Det har gennemtrængt vor Sjæl som Natten,
stor og stum, ensformig dyb og stum,
naar vort Jeg opløser sig og suges
ind i Evighedens Stjernerum.

Underlige Timer, hvor al Livets
Sødme, Saft og Purpur bliver Drøm,
hvor den Dejlige, hvis Øjne mørknes
bag en Taage, glødende og øm,
svinder bort i vore Armes Afmagt,
mens vi bæres af den sorte Strøm.

Bæres af de blanke, sorte Vande
bort til Høstens og til Dødens Lund . . .
viljeløst, med tunge, lukte Øjne
og et fredfuldt Iskys paa vor Mund,
mens en salig Stilheds Almagt stiger
ned fra Himlen til vort Væsens Bund . . .

* * *

Det er godt at gemme, inderst inde,
Ligegyldighed for Lystens Guld.
Det er godt at mindes, midt i Timen
hvor en Sjæl er helt til Randen fuld,
det der venter, roligt og fortroligt:
Mørket og den tavse, sorte Muld.

O HJERTE

O Hjerte, du blev ramt af de snigende Aar,
omtumlet af alt det der kommer og svinder,
gennemrislet af Floden der rinder og rinder.
der skal standse, naar du standser, du ved ej hvornaar.

Urolige Hjerte, du var stille . . . engang.
Ak, skønt det er taaget nu, skønt det er silde,
hører jeg dumpt din bedrøvede Kilde,
bestandig, og altid, dens ensomme Klang.

Du aabned dig, engang, som et undrende Blik!
Du svulmed som en Frugt, der i Mørket blev moden,
der i Stilhed, og længe, blev næret fra Roden.
— Forblødningen kom, dengang da hun gik . . .

Du svulmed som en Frugt der er tung af sin Saft
du fyldtes af Sødme, af Vellugt og af Skygge,
af noget, som du aned var Tryghed og var Lykke.
Du aabned dig og fyldtes af Ygmyghedens Kraft.

Som en Blomst bliver næret af sin mørke Moder Muld,
af en Mund og af en Stemme dit Liv har du suget,
af den taagede Rigdom, der i Øjnene ruged,
skinnende og skør som Skygge og som Guld.

Dengang var alt det samme — og hver Dag var ny!
Det var som om du spejlede Foraarets Himmel,
der fødte hver en Morgen mere mægtig og mere svimmel
i et mørkere Purpur det ældgamle Gry.

* * *

O Hjerte, dit dumpe, dit evindelige Slag . . .
Jeg er som en Fremmed, der famler om i Blinde
og ved ej Vejen hjemad, ved blot, han ingensinde
skal frelses ud fra Spliden til en høj og rolig Dag.

Jeg var fyldt, engang, af Magt som en Midsommerlund,
som tynges af en Gulddis, der langsomt gennemskinner
et Blad med grønne Aarer, hvor Blodet døsigt rinder,
som vaagner nu og drikker med en længselsfuld Mund.

Jeg drak, engang, tungt tørstig, o, denne første Stund,
hvor jeg aned, hvad han følte, der i Natten drukned . . . drukned
i Vande, hvor i Mørket alle Lys og Lyd var sluknet,
i et Dyb, hvori han sank og sank, og naade ingen Bund.

O Død . . og Nat . . og Stumhed! Dine Øjne og din Mund . . .

CHRISTIAN RIMESTAD

LIVSVILKAAR OG SUNDHEDSFORHOLD I KØBENHAVN

En Storstadsbefolknings almindelige Sundhedstilstand er et saa kompliceret Begreb, afhængig af saa mange Forhold og Omstændigheder, at ethvert summarisk Udtryk for den maa blive misvisende. Det er meget faa Storbyer, der med fuld Føje kan betegnes som „sunde“ eller „usunde“, og den saa hyppigt benyttede, summariske Dødelighedskvotient er lidet oplysende, fordi den paa én Gang siger for meget og for lidt. Naar saaledes Dødeligheden i København i de senere Aar har holdt sig omkring 17 pro mille, medens den har været mindre i Amsterdam, Bryssel, Kristiania og Stockholm og større i Berlin, London, Paris og Wien, saa betyder det ikke, at København i og for sig er sundere end disse og mindre sund end hine andre Storbyer, men kun, at der af mange forskellige Grunde for Tiden dør 17 af hvert Tusinde Indbyggere i Byen om Aaret. At der i nogle Byer dør flere, i andre færre end 17, skyldes en Række Aarsager, som vel nok for en Del kan udredes, men ikke saaledes, at der kan blive Tale om nogen direkte Sammenligning. Størst Interesse blandt disse Aarsager har Folkemængdens Fordeling paa de forskellige Aldersklasser og da navnlig Antallet af spæde Børn, blandt hvilke Dødeligheden overalt er saa betydelig, at den faar stor Indflydelse paa den summariske Dødelighedskvotient: Forholdet mellem Folkemængden og det samlede Antal af Dødsfald. Naar der saaledes f. Ex. i Paris fødes et forholdsvis ringe Antal af Børn om Aaret, vil denne Omstændighed formindske Total-

dødeligheden, og naar denne desuagtet er større end i København, betyder det mere, end om den relative Fødselshyppighed havde været den samme i begge Byer. Naar paa den anden Side en By som f. Ex. Rotterdam har en betydelig Fødselshyppighed, er det indlysende, at Totaldødeligheden allerede af den Grund maa blive høj.

Selv om en nærmere Undersøgelse af Aarsagerne til den forskellige Dødelighed i København og i andre Storbyer eller dog af de vigtigste blandt disse Aarsager ikke kan føre til noget fuldt tilfredsstillende Resultat, saa er vort Kendskab til Sygdommenes Aarsagsforhold dog nu saa vidt fremskredet, at vi i ethvert Tilfælde paa de fleste Punkter har saa fast Grund under Fødderne, at en saadan Undersøgelse vel kan lønne sig, og den vil under alle Omstændigheder kunne kaste et Lys over Livsvilkaarene, som ikke er uden Interesse.

Det kan saaledes anses for sikkert, at Københavns geografiske Beliggenhed i det hele maa betegnes som gunstig, for saa vidt som de deraf følgende klimatiske Forhold ikke i og for sig har nogen paaviselig Indflydelse paa Sygeligheden. Kan det end ikke benægtes, at enkelte af de saakaldte Forkølelsessygdomme staar i et vist Afhængighedsforhold til Kulde og Fugtighed, saa er det dog kun indirekte, og disse Ulemper opvejes ved det rigelige Luftskifte, som Blæsten forskaffer os. Større Betydning har det, at København er en lysfattig By med færre Solskinstimer end nogen anden europæisk Storby, alene med Undtagelse af London. Solen staar lavt paa den hyppigt overtrukne Himmel, og selv om Sommeren er det ofte smaat nok bevendt med Lyset. Man har tidligere været tilbøjelig til at undervurdere dette Forholds Betydning for Sundhedstilstanden, og der foreligger da heller ikke endnu tilstrækkeligt omfattende Undersøgelser til direkte Paavisning af Sollysets gavnlige Virkninger, men Sagen er sikker nok. Der er ingen Tvivl om, at adskillige Sygdomme og navnlig ikke mindst Tuberkulosen trives bedst under daarlige Lysforhold, og den praktiske Hygiejne har paa forskellig Maade haft sin Opmærksomhed henvendt paa denne Kendsgerning.

At København ligger ved Søen, gennemskyllet af et Strømløb, der er stærkt nok til at holde sig selv rent, er et Gode, som ikke har været tilstrækkelig paaskønnet og udnyttet, før Byen omsider har vokset sig saa stor, at det har tabt en væsentlig Del af sin Betydning; men saa længe som hele Byen endnu laa indestængt

bag Voldene, dannede Havnen et naturligt og efter Datidens Forhold godt Afløb for mange Uhumskheder. Vel har man ikke ment at turde knytte det nylig gennemførte fuldstændige Kloaksystem til Strømløbet, men at man uden uoverkommelig Bekostning har kunnet føre Hovedledningen helt ud i Øresund, er en meget betydningsfuld Fordel ved Byens Beliggenhed.

Jordbundsforholdene har oprindeligt været ret uheldige. Store Dele af den indre By hviler paa opfyldt Grund, og saa længe Drikkevandet endnu for en stor Del førtes gennem primitive Træledninger eller toges fra gravede Brønde, laa der heri en meget alvorlig Fare for Sundheden, som Byen har faaet at føle ved mere end én Lejlighed. Nu er denne Fare fjernet ved en Vandforsyning, der saavel i Henseende til Vandets Kvalitet som ved Maaden, hvorpaa det fordeles, staar overmaade højt. Næppe nogen Hovedstad i Verden har bedre Drikkevand end København.

De øvrige Ulemper ved de mindre heldige Jordbundsforhold i den indre By har tabt deres væsentligste Betydning ved Nutidens omhyggeligere Byggemaade, og om det end maa beklages, at det endnu er tilladt at bo i Kældere, saa er det dog mere, fordi Kælderboliger ikke faar tilstrækkeligt Lys og Luft, end fordi de er fugtige.

Alt i alt tør det vel nok siges, at København ved sin Beliggenhed byder sine Indbyggere gode Livsvilkaar, og for saa vidt som Sygdomsforholdene ere afhængige af Beliggenheden, er Ulemperne ved den ikke værre, end at de kan fjernes. Det er allerede sket ved Ordningen af Vandforsyningen og af Kloakforholdene, men navnlig med Hensyn til Bebyggelsen staar der endnu meget tilbage. Boligerne var i ældre Tider ikke slettere end i andre Storbyer, og det er først i den sidste Menneskealder, at Bygningshygiejnen ikke har kunnet holde Skridt med Byens stærke Vækst. Medens man i næsten alle andre Storbyer tvinger Bebyggelsen udefter og holder den spredt og lav, er det endnu ikke lykkedes at skaffe København en Byggelov, der blot nogenlunde svarer til Tidens Krav. I de ydre Dele af Byen opføres der fremdeles Gade efter Gade af høje, tæt sammenstillede Huse, uden tilstrækkelig Adgang for Lys og Luft, og den Bebyggelse med Smaahuse, der begynder at brede sig i Byens yderste Dele, er endnu ikke tilstrækkelig sikret mod Ødelæggelse ved høj og tæt Bebyggelse, ligesom den heller ikke begunstiges af en tilstrækkelig let Kommunikation med den indre By.

De her fremdragne Forhold vedrører mere eller mindre Byen som saadan, men dens Indbyggeres Sygdomsforhold betinges af meget andet og da først og fremmest af deres Modstandsevne overfor de Aarsager, som fremkalder Sygdom. I denne Henseende spiller navnlig Velstandsforholdene en meget betydelig Rolle, for saa vidt som Fattigdom mere end noget andet disponerer til Sygdom. Skønt den Tid er forbi, da man kunde sige, at faa havde for meget og færre for lidt, er det dog sikkert nok, at man ikke her i København kender til den ulige Fordeling af Velstanden, som findes i større Byer. Vi har hverken saa rige eller saa fattige Folk som Paris eller London; det virkelige Proletariat er ikke stort, og den egentlige Arbejderbefolkning er ikke fattig i den Forstand som andre Storbyers. Betragtet som Helhed er Befolkningen godt ernæret og i Besiddelse af den deraf følgende Modstandsevne over for Sygdomme. Dens Levemaade er gennemgaaende sund, skønt navnlig Drikfældigheden har en afgjort uheldig Indflydelse paa Befolkningens almindelige Sundhedstilstand. Paa andre Omraader har Kulturens Fremskridt derimod haft en umiskendelig, fordelagtig Indflydelse og, for blot at fremdrage et enkelt Forhold skal det her anføres, at der i Tiaaret 1877—86 døde 36 pro Cent af samtlige uægtefødte Børn i det første Leveaar; i Tiaaret 1887—96 gik Antallet ned til 28 pro Cent og i Femaaret 1897—1901 til 24 pro Cent, en Nedgang, der ganske utvivlsomt skyldes det offentlige Tilsyn med Plejebørn.

De sociale Forhold i en moderne Storby er i øvrigt for brogede, til at man fuldt ud kan faa Rede paa deres Indflydelse paa Sygdomsforholdene, men til Oplysning om, hvor stor denne Indflydelse er, kan det dog lønne sig at undersøge, hvorledes det i denne Henseende forholder sig med en Sygdom som Tuberkulosen, der kræver saa mange Ofre, at man har tilstrækkeligt store Tal at regne med.

I Tiaaret 1890—99 døde der i København ialt 9158 Individer af Tuberkulose, men Dødeligheden var meget forskellig i Byens forskellige Kvarterer. I hele Byen udgjorde den 2,7 pro mille af Befolkningen; mindst var den paa Gammelholm og i Voldkvarteret, hvor den udgjorde henholdsvis 1,8 og 1,6 pro mille, medens den paa Nørrebro og i Blaagaardskvarteret naaede op til henholdsvis 3,7 og 3,4 pro mille. Sammenholder man nu denne forskellige Tuberkulosedødelighed i Byens tolv hygiejniske Kvarterer med Velstanden i disse, som man har et godt Udtryk for i den

gennemsnitlige Husleje, saa viser det sig, at Tuberkulosedødeligheden var omvendt proportional med Huslejen, saaledes at den var størst i de Kvarterer, hvor den gennemsnitlige Husleje var mindst, og omvendt, og dette Forhold gentager sig med samme Nøjagtighed, naar man inden for de enkelte Kvarterer sammenholder Tuberkulosedødelighed og Husleje i Roderne.

Tuberkulosen er vel nok den Sygdom. der staar i det nøjeste Forhold til Livsvilkaarene, og betragter man Beboelsestætheden som et Udtryk for disse, saa finder man ogsaa i denne Henseende et umiskendeligt Afhængighedsforhold, idet Tuberkulosedødeligheden i det omhandlede Tidsrum var størst i de Kvarterer, hvor Beboelsestætheden var størst, det vil sige, hvor der paa et vist Etageareal boede flest Mennesker, og omvendt. Under disse Omstændigheder er det indlysende, at Tuberkulosen er en Sygdom, der ganske særligt egner sig til Maalestok for Sundhedstilstanden i store Byer, og i saa Henseende staar København ubetinget godt. Det vil her være tilstrækkeligt at anføre, at selv i Brøndstrædekvarteret, hvor Tuberkulosedødeligheden er størst (4 pro mille), er den dog mindre end i hele Paris under ét, og i adskillige af denne Bys Arrondissementer naar den op til og over den dobbelte Højde; men her er Beboelsesforholdene ganske vist ogsaa betydeligt slettere, end vi kender dem i København.

Netop fordi Tuberkulosen som foran udviklet er saa nøje knyttet til Livsvilkaarene, er der Grund til at vente, at den Forbedring af disse, der er foregaaet i de sidste Decennier, maa have medført en anseelig Tilbagegang af denne Sygdom, og dette er da ogsaa Tilfældet. Der foreligger ikke nogen Opgivelse for alle de Former, hvorunder Tuberkulosen optræder, men om den vigtigste af disse, Lungetuberkulosen, er det oplyst, at Dødeligheden er gaaet ned fra 3,6 pro mille i 1874 til 1,5 i 1901. En ganske tilsvarende Nedgang er konstateret i mange andre Storbyer, og selv om dette ikke udelukkende kan tilskrives de forbedrede Livsvilkaar, men bl. a. ogsaa maa være en Følge af den mere rationelle Behandling, der nu anvendes, saa er det dog indlysende, at bedre Boliger, større Renlighed og i det hele sundere Levemaade maa have haft en meget væsentlig Del i dette Resultat. Der er heller ingen Grund til at tvivle om, at man ved hensigtsmæssige, hygiejniske Foranstaltninger vil kunne faa Tuberkulosedødeligheden endnu længere ned, og forsømmer man denne Side af

Kampen mod Tuberkulosen, vil hele Sanatoriebevægelsen blive et Slag i Luften.

Det er forholdsvis faa Sygdomme, der staar i et saa umiddelbart Forhold til Livsvilkaarene, at der kan være Tale om at bekæmpe den ved hygiejniske Foranstaltninger, og adskillige af dem, der kræver de fleste Menneskeliv, er det i alt Fald for Tiden umuligt at modarbejde paa denne Maade, men det maa dog ikke glemmes, at disse Sygdomme — hvortil man navnlig maa regne Kræft, Hjertesygdomme og Apopleksi — gennemgaaende medfører Døden i en saa sen Alder, at de ikke har den Betydning for Samfundet som Tuberkulosen. Hovedinteressen knytter sig ubetinget til saadanne smitsomme Sygdomme, som fortrinsvis bortriver Børn og unge Mennesker, og her har Hygiejnen i det forløbne Aarhundrede fejret store Triumfer. Medens Kopperne saaledes i den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede jævnligt optraadte i Epidemier med mange Hundrede Dødsfald, have de i de sidste 15 Aar næppe nok medført en halv Snes, og selv om det endnu længe vil være ganske umuligt at sikre København fuldstændigt mod denne Sygdom, saa har Vaccinationen dog brudt dens Magt, og der er ingen Grund til at befrygte nogen større Epidemi. Det samme gælder om Sygdomme som Pest, Kolera, Dysenteri, eksantematisk Tyfus og alle de andre svære „pestilentielle“ Sygdomme, som man til enhver Tid kan vente at faa indført i enkelte Tilfælde, men som vanskeligt kan tænkes udviklede til Epidemier af Betydning. Det samme sagde man ganske vist ogsaa for 50 Aar siden, i Forsommeren 1853, umiddelbart før den sidste store Koleraepidemi brød ind over København, men dengang vidste man intet om den asiatiske Koleras Aarsagsforhold. Nu véd man, hvorledes det kunde gaa til, at der af et enkelt eller nogle faa indførte Tilfælde kunde udvikles en Epidemi, som i Løbet af 16 Uger bortrev henimod 5000 Mennesker. Nu véd man, at det navnlig var det primitive Vandledningsnet, der førte Sygdommen omkring i Byen, fordi det ved Datidens ikke mindre primitive Latrinforhold var umuligt at undgaa en Infektion af Drikkevandet, og det store Udbrud af Sygdommen, som optraadte midt i Juli Maaned, var en ganske naturlig Følge af denne Infektion. Dengang forstod man det ikke, men navnlig efter at Koleraepidemien i Hamborg 1892 har kastet Lys over Sygdommens Forhold til Vandforsyningen, kan der ikke længere være Tvivl om, hvorledes den udbredte sig i København i 1853. I vore

Dage kan dette ikke gentage sig, og ved Siden af dette Aarsagsmoment har den direkte Overførelse fra det ene Individ til det andet ingen nævneværdig Betydning.

Med Hensyn til Kopperne stiller Sagen sig anderledes. Her er det fortrinsvis den mere eller mindre direkte Overførelse fra Individ til Individ, der spreder Sygdommen, som er langt mindre dødelig end Koleraen, og som man derfor ikke tidligere har tillagt saa stor Betydning, at man gjorde sig videre Ulejlighed med at isolere de angrebne i Tide. De sidste større Epidemier i København opstod i Begyndelsen af Halvfjerdserne, efter at Sygdommen havde grasseret her siden Slutningen af Halvtredserne, uden at vække synderlig Opsigt. Dødeligheden var ikke saa betydelig, at man af den Grund følte sig opfordret til at ty til Hospitalerne, og Datidens Koppelazaretter var af en saadan Beskaffenhed, at Patienterne søgte at undgaa dem saa længe som muligt. Talrige lette Tilfælde forløb derfor ganske uænsede og holdt Epidemierne gaaende i Aarevis, indtil de af en eller anden Grund blev saa omfattende, at Autoriteterne fandt sig foranledigede til at interessere sig for dem. En rationel Isolation af ethvert Koppetilfælde, støttet til gennemført Anmeldelsespligt, var allerede paa den Tid tilstrækkeligt til at standse Epidemien, men senere er man gaaet langt videre, idet man foruden de faktisk angrebne isolerer hele deres Husstand og holder enhver, der har været i Berøring med dem, under skarp Observation, indtil al Fare er overstaaet. Man raader nu over effektive Desinfektionsmetoder og anvender Vaccination og Revaccination i saa vidt Omfang som muligt, men Befolkningen er iøvrigt nu saa gennemvaccineret, at Sygdommen overhovedet ikke optræder med den Intensitet som før Vaccinationens Indførelse, og naar man nu er naaet til at kunne beherske Kopperne, skyldes det ubetinget Vaccinationen. Da denne blev indført i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, blev den hele Landet over foretaget i saa stor Udstrækning, at Sygdommen forsvandt fuldstændigt fra 1810 til 1824, og da den derefter kom igen, havde den ganske forandret sin Karakter. Det var ikke længere den ondartede Børnesygdom, men en betydeligt mildere Farsot, som i langt højere Grad holdt sig til voksne og mere modstandsdygtige Personer, hos hvem Vaccinationen havde tabt sin beskyttende Kraft, og naar man endnu bestandig anser Kopperne for en frygtelig Sygdom, skyldes det Reminiscenser fra den Tid, da det virkelig forholdt sig saaledes.

En meget væsentlig Grund til at København og hele Landet har haft saa stor Fordel af Vaccinationen er det, at vi aldrig har haft den absolutte Vaccinationstvang, der i andre Lande har gjort denne Foranstaltning saa upopulær, at det har været umuligt at gennemføre den. Ved Vaccinationsforordningen af 1810 blev det paabudt, at ethvert Barn skulde være vaccineret inden Konfirmationen, og ved den nugældende Lov af 1871, at det skulde ske, inden Barnet kom i Skole. I Modsætning hertil blev der i England paabudt Vaccinationstvang 1853 og 10 Aar efter skærpedes denne til at omfatte ethvert Barn under 3 Maaneder, men den mødte en saadan Modstand, at man for nogle Aar siden maatte ophæve den fuldstændigt, med det Resultat, at Sygdommen endnu i Aar har krævet flere Hundrede Ofre alene i London. I Sverrig blev der allerede 1816 indført tvungen Vaccination før 2 Aars Alderen, og dog har dette Land lidt langt mere ved Kopperne end Danmark. Tyskland indførte i 1874 tvungen Vaccination inden det andet Aar og tvungen Revaccination i 12 Aars Alderen, uden at det er lykkedes at opnaa større Sikkerhed mod Sygdommen end her i Landet, medens Uviljen mod denne Tvang breder sig saa betydeligt, at der allerede er Tale om at ophæve den.

Hvad der her er sagt om Udsigterne til alvorlige Koppe- eller Koleraepidemier i København, gælder ogsaa med Hensyn til Pest, Dysenteri, eksantematisk Tyfus og andre lignende Sygdomme, der ikke findes her, men let kan tænkes indført i enkelte Tilfælde. Ganske anderledes forholder det sig med vore egne velbekendte, epidemiske Sygdomme, Mæslinger, Difteri, Skarlagensfeber, tyfoid Feber o. s. v. Ingen af disse har for Tiden større Udbredelse, men de fleste af dem kan faa det, og det vilde være ubesindigt at sige, at vi kan beherske den. Vi kender f. Eks. endnu saa lidt til Mæslingernes egentlige Væsen, at Muligheden af en ondartet Epidemi i København ikke kan benægtes. Man har set saadant før, og Sygdommen er for enhver, der ikke har haft den før, overordentlig smitsom paa et saa tidligt Stadium, at det i en tæt befolket By vil være umuligt at standse en Mæslingeepidemi ved Isolation af de angrebne, og andre Midler har man endnu ikke til Raadighed. Mæslingernes Epidemiologi er bestemt ved deres store Smitsomhed og ved Sygdommens stærkt udprægede Evne til at gøre sig umulig for Fremtiden hos enhver, der har haft den. Efter enhver større Epidemi følger derefter en kortere

eller længere Periode, under hvilken Mæslingerne fører en vegeterende Tilværelse, indtil der er vokset et nyt Hold Børn op, som endnu ikke har haft Sygdommen, og som den derfor kan faa Tag i. Saa blusser der atter en stor Epidemi op, som for Københavns Vedkommende jævnligt angriber en halv Snes Tusind Børn med en Dødelighed af et Par pro Cent af de angrebne.

Paa lignende Maade stiller det sig med Skarlagensfeberen, som dog næppe smitter saa let og saa tidligt, og som noget hyppigere angriber det samme Individ flere Gange. Den er lettere at standse ved Isolation, men denne maa opretholdes længere end ved Mæslinger, fordi Sygdommen anses for smitsom under den langvarige Afskalningsperiode, og Dødeligheden er mindst dobbelt saa stor.

I Modsætning til disse to Sygdomme synes Difterien at være i Tilbagegang, hvad der dels hidrører fra den fortrinlige Isolation, der kan gennemføres ved hurtig Hospitalsindlæggelse, dels fra Serumbehandlingen; Dødeligheden er i de sidste 15 Aar gaaet ned fra 12 til 3—4 pro Cent af de anmeldte Tilfælde, og for Strubehostens Vedkommende fra henimod 45 til 12—15 pro Cent.

Af hele denne Række er den tyfoide Feber imidlertid den, der har størst Interesse, fordi den i langt højere Grad end nogen anden af disse Sygdomme er knyttet til Livsvilkaarene, og fordi det faktisk er lykkedes at trænge den saaledes tilbage, at den ikke længere spiller den Rolle, som for halvtredsindstyve Aar siden. I hele den første Halvdel af forrige Aarhundrede døde der aarligt henved 1 pro mille af Københavns Befolkning af denne Sygdom, medens Dødeligheden nu er gaaet ned til $^1/_{10}$ pro mille, og det synes utvivlsomt, at denne betydelige Nedgang er en direkte Følge af de forbedrede Livsvilkaar, blandt hvilke man da navnlig maa fremhæve Vandforsyningen og for de sidste Decenniers Vedkommende Indførelsen af vederlagsfri Hospitalsbehandling. Uagtet den tyfoide Feber saaledes ikke længere har synderlig Betydning som Dødsaarsag, er den dog vedblivende Genstand for de sanitære Autoriteters særlige Opmærksomhed, fordi man er paa det rene med, at den kun holdes nede ved aarvaagen Kontrol med selv de letteste Tilfælde, som ad mangfoldige Veje kan udbrede Sygdommen. I den seneste Tid er det navnlig i mindre, tyske Byer lykkedes at standse alvorlige Tyfusepidemier ved energisk Isolation af alle de angrebne, idet man ved bakteriologisk Undersøgelse har været i Stand til at diagnosticere Sygdommen i talrige Tilfælde

af saa let Form, at de kliniske Symptomer var ganske utilstrækkelige til at godtgøre dens Tilstedeværelse; men denne Fremgangsmaade vil næppe kunne anvendes i større Byer, og her i København er der kun ringe Udsigt til at faa fuldstændig Bugt med Sygdommen, fordi der stadig indføres friske Tilfælde fra Provinserne.

Det vilde føre for vidt at gaa nærmere ind paa alle de mange andre smitsomme Sygdommes Optræden i København og paa den offentlige Sundhedsplejes Kamp mod dem. Over for adskillige af dem staar den endnu ganske magtesløs, men hvad der allerede er opnaaet, lover dog godt for Fremtiden. Som et Eksempel paa, hvad der er udrettet i denne Henseende, skal det endnu kun anføres, at Barselfeberen, som tidligere anrettede saa store Ødelæggelser, nu er trængt saaledes tilbage, at der for Tiden af denne Sygdom kun dør 2 af hvert Tusinde fødende Kvinder, medens der for blot 30 Aar siden døde 15; Nedgangen skyldes udelukkende den paa Antiseptikkens Princip byggede forbedrede Behandling af Fødslerne, der støttes af en skarp Kontrol med Jordemødrene.

Men vender vi os fra Mødrene til de spæde Børn, møder der os et langt mindre trøsterigt Forhold. Ganske vist er Børnedødeligheden, navnlig for de uægte Børns Vedkommende, som allerede berørt gaaet betydelig ned i de senere Aar, men den er endnu saa høj, at det maa vække alvorlig Eftertanke. Den Sygdom, der fremfor nogen anden rydder op blandt spæde Børn, er Kolerinen, som endnu jævnligt bortriver henved 600 Børn under ét Aar eller omtrent en Tiendedel af samtlige døde om Aaret. Antallet veksler dog stærkt, i 1899 var det 640, i Fjor kun 255, men det synes for Tiden umuligt at beherske Sygdommen, uagtet man véd, at den udelukkende skyldes uhensigtsmæssig Ernæring og anden uforstandig Behandling af Børnene.

I det hele maa det siges, at Omsorgen for de spæde Børn her som i alle andre Storbyer er den offentlige Sundhedsplejes svageste Punkt. Langt over en Fjerdedel af samtlige Dødsfald indtræffer i det første Leveaar, og det fortjener Opmærksomhed, at medens Dødeligheden for uægtefødte Børn, som foran omtalt, i de sidste 25 Aar er gaaet ned fra 36 til 24 pro Cent af de fødte, saa er den for de ægtefødte Børns Vedkommende kun falden et Par pro Cent. Nedgangen er saaledes ringe, og da Kundskaben om rationel Børnepleje og om Behandlingen af syge Børn faktisk har gjort betydelige Fremskridt i denne Periode, ligger det nær at spørge, om der ikke i Livsvilkaarene er indtraadt en Svingning,

som har vanskeliggjort Tilværelsen for Smaabørn og modarbejdet den Nedgang i Børnedødeligheden, som der ellers var al Grund til at vente.

Om det forholder sig saaledes, vil kun kunne oplyses ved en vidtløftig socialstatistisk Undersøgelse, men det er vanskeligt at faa andet og mere ud af saadanne Undersøgelser, end hvad man stedse har vidst: at Storstædernes Arbejderbefolkning har ondt ved at holde Børnene sunde og raske, fordi den hverken kan skaffe dem tilstrækkelig Næring eller tilstrækkelig Pleje. Her i København er Forholdene i saa Henseende ganske sikkert betydeligt bedre end i de fleste andre Storbyer, fordi Arbejderbefolkningen i det hele er forholdsvis godt situeret, og fordi der saavel fra det offentliges Side som ved privat Velgørenhed udrettes overordentlig meget for at bøde paa denne Vanskelighed, men det forslaar kun lidt, og det sociale Spørgsmaal er saa omfattende, at den offentlige Sundhedspleje ikke er i Stand til at løse det.

Det staar endnu tilbage at kaste et Blik paa, hvad det koster København at holde Befolkningens Sundhedstilstand saa god, som den trods alt maa siges at være. Her møder vi straks den Vanskelighed, at en meget betydelig Del af de kommunale Foranstaltninger, hvorved dette opnaas, ogsaa har andre Formaal, ligesom man heller ikke kan se bort fra den Del af Sundhedsvæsenets Byrder, der bæres af Staten, eller fra den Omstændighed, at Byens Borgere paa forskellig Maade yder et meget betydeligt direkte Tilskud til Dækning af Udgifterne.

Der er næppe nogen af Budgettets Hovedposter, som ikke paa en eller anden Maade dækker over Udgifter, som direkte eller indirekte vedrører Sundhedsvæsenet, og hvis det var muligt at samle og opsummere alle disse Udgifter, vilde man naa en meget høj Sum. Om den er højere eller lavere end i andre Storbyer, er det umuligt at oplyse paa blot nogenlunde afgørende Maade, fordi Forholdene er saa overordentlig forskellige og det eneste Omraade, hvor der i alt Fald kan være Tale om en Sammenligning, er Hospitalsvæsenet. I København er Forholdet det, at den langt overvejende Del af samtlige Hospitalspladser findes i rent kommunale Hospitaler, som drives for Kommunens Regning, og hvor Byens Borgere har Adgang til Behandling for en meget lav Betaling eller ganske gratis. Dette Princip, der finder sin Forklaring i Forholdets historiske Udvikling, er overordentlig kostbart for Kommunen og meget behageligt for Patienterne, som faar

hele Opholdet og Lægebehandlingen for mindre end Halvdelen af, hvad det koster Kommunen. For Sygekassemedlemmer betales der endda kun halv Pris, og for Patienter med smitsomme Sygdomme intet.

Under disse Omstændigheder er der ikke noget overraskende i, at Udgifterne til Hospitalsvæsenet efterhaanden er voksede til en svimlende Sum, henved en Tiendedel af Kommunens samlede Aarsudgift, og hertil kommer saa end yderligere Fattigvæsenets Hospitalsudgifter og Udgifterne til Driften af Kommunens Sindssygeanstalt. I de fleste andre Storbyer er Forholdet det, at Hospitalerne er selvejende Institutioner, der understøttes ved Tilskud fra Kommunens Kasse, idet man dog næsten overalt betragter Omsorgen for Patienter med smitsomme Sygdomme som et kommunalt Anliggende, ligesom Omsorgen for Fattigvæsenets syge og for sindssyge.

Næppe nogen Storby i Verden har derfor endog blot tilnærmelsesvis i Forhold til Byens Størrelse saa store kommunale Hospitalsudgifter som København, og dog bærer Staten en ikke ringe Del af Byrden, idet den dels opretholder Frederiks Hospital som Rigshospital, dels yder et meget anseligt Bidrag til Dækning af Omkostningerne ved Behandlingen af Patienter med smitsomme Sygdomme.

Ogsaa paa andre Maader bidrager Staten sit til at dække de store Udgifter, som Sundhedsvæsenet kræver, idet den f. Eks. sørger for Karantænevæsenet og for Vaccinationen, for saa vidt denne ikke foretages ved Kommunens Foranstaltning, men navnlig dog derved, at Statskassen udreder et meget stort Tilskud til Sygekasserne, hvis omfattende Virksomhed er af stor Betydning for de mindre bemidlede Klasser.

Til alt dette kommer saa endelig de store Summer, som udredes af Byens Borgere uden at passere hverken Statens eller Kommunens Kasse, og som unddrager sig al Beregning, fordi det kun er den mindste Del af dem, der saaledes som Udgifter til Lægehjælp, Medicin o. lign. kan uddrages af Regnskabsbogen og opføres under denne bestemte Konto.

Med den stigende Civilisation øges Kravet om Sundhed og almindelig Velvære, og i det moderne Samfund har den mere intense Kamp for Tilværelsen skærpet Selvopholdelsesdriften og udviklet en i ældre Tider ukendt Interesse for Helbredet. Sygdom er ganske vist en uundværlig Regulator i Naturens hele Hus-

holdning, men denne Kendsgerning kan det ikke forlanges, at den enkelte skal bøje sig for, og efter at Lægevidenskaben har lært os et og andet om Aarsagerne til Sygdom, er det saare naturligt, at man af al Magt søger at undgaa disse Aarsager. Man vælger nu sundere Boliger, sundere Klædedragt, sundere Mad og Drikke og meget andet, men alt dette koster Penge, og den tilstræbte Forlængelse af Levetiden maa købes ved stærkere Arbejde.

Naar Sundhedstilstanden i København nu er saa langt bedre, end den var, da Byen laa søvnig og dvask bag tykke Volde, er det fordi dens Borgere nu har faaet Raad til at forskaffe sig Betingelserne for en bedre Sundhedstilstand, og enhver yderligere Forbedring af denne maa vindes ad samme Vej.

Saa er By som Borger!

Søren Hansen

AANDSKULTUR

„TIDSSKRIFT FOR AANDSKULTUR OG MENNESKEKUNDSKAB" VED C. LAMBEK

———

DEN lille Lambekske Menighed for Sjælestudium og Sjælepleje har ved en noget prætentiøs og eksklusiv Fremtræden vundet en lille Kreds af Troende, men samtidig gjort Publikums sunde Sans noget mistænksom og mange, som i Grunden hører sammen med Bevægelsen, noget kølige overfor den. Jeg ved ikke, om det er personlig Ambition eller Fanatisme eller Upraktiskhed, som her mest har Skylden, men en Sag, som bæres frem af mange og paa mange Maader og som de fleste tænkende Mennesker har Andel i, er her søgt monopoliseret til et snevert Foretagende, som dog næppe har Kræfter til at føre Sagen frem. Sagen selv reder sig nok endda, men Hr. Lambeks og hans Fællers interessante Bestræbelser vil let i Længden lide Miskendelse ved, at de saa at sige har sat Tonen noget højere op end forsvarlig.

At tage Eneret paa Navnet „Aandskultur" for den Slags smaa psykologiske og moralske Studier, som det lille Tidsskrift bringer, maa nødvendig kalde den sunde Menneskeforstand Vagt i Gevær. „Aandskultur" — udbrydes der uvilkaarlig — det er sandelig andet end at gaa og belure, beføle og optrevle sine dagligdags Smaafornemmelser og at regulere og eksperimentere med sit Sjæleliv. Der er noget usundt, dekadentagtigt, næsten livsfjendtligt i — saadan som denne Kreds af Studerende synes at gøre det — at se paa Livet som en Opdyrkelse af Selvet, en Motion, et Spil, hvori blot Tilfredsstillelse søges. Det er — som det i sin Tid blev udviklet i en Afhandling „Spillets Formler" i dette Tidsskrift — at se Livet fra Vrangen; men Livet skal leves fra Retten: det er ikke mig, der skal spille paa Livet som en Fløjte, men Livet skal spille paa mig, det er ikke Lykken som Formaal, der skal d r a g e mig fremad, men Livsinteressere skal s k u b b e mig fremad med indre Nødvendighed. Aandens Redskaber — siger den sunde Fornuft os — er Angrebsvaaben mod Livet, der møder os, men bør helst ikke vende sig ind mod sig selv; Erfaringen lærer da ogsaa, at som det ikke er Filologer, der skriver det

bedste Sprog, ikke Jurister, der er de retsindigste, eller Theologer, der er de frommeste, saaledes er det ikke de, der forstaar Livet bedst, som ogsaa bedst forstaar at leve. Hr. Lambeks Tidsskrift vil metodisk lære os, hvordan vi skal holde Livsinteresse og Arbejdslyst vaagne i os; vilde han ikke virke anderledes vækkende paa Livsinteresse og Arbejdslyst ved at stille sine Læsere Livet ret levende og fyldig for Øje og stille Livsopgaverne rigtig æggende og ildnende frem for dem? Livet selv er den bedste, den eneste virkelige „Aandskultur“, og det er sikkert ikke i den tilgitrede Have, som danner Vignetten for Lambeks Tidsskrift, men ude i selve det økonomiske, politiske, videnskabelige Liv, — at Livslyst og Arbejdskraft, Menneskekundskab og Selvbeherskelse og alle de andre gode Ting trives, som hans Planteskole vil „drive“ gennem „direkte Undervisning og Opøvelse i Aandskultur.“ Folk, der arbejder ene med Hovedet, kan jo nok have nødig at gøre Legemsøvelser for at faa den Motion, de savner; men aandelig Sundhed kan reale Interesser og real Virken forskaffe dem meget bedre end nogen metodisk aandelig Hygieine eller Gymnastik. Den Lambekske „Aandskultur“ kan i hvert Fald kun blive et Anhang til den reale Aandskultur, og hans Tidsskrift er et Organ for Specialforskning, ikke Propaganda for en ny Religion.

Saadan maa naturlig Svaret blive paa det Overgreb, som det nye Aandskultur-Evangelium begaar. I Virkeligheden har Tidsskriftet paa sin knappe Plads indeholdt meget, det læses med Fornøjelse og Udbytte, men lidet, der ved nogen specifik „aandskulturel“ Karakter udhæver sig fra, hvad der bringes andetsteds af samme Art og tildels af samme Penne. Der er kønne Digte, smukke kunstkritiske og dramaturgiske Forsøg, æstetiske Analyser af moderne Digtning, — Smaating f. Eks. af Olaf Hansen, Harald Nielsen, E. Goldschmidt. Der er smaa bonmots, Smaaiagttagelser og Refleksioner over Livet — af den Slags som et Carl Ewaldsk Kaaseri med smaat Tryk indeholder i Dusinvis af —, men som her udskænkes en for en draabevis, som en kostelig „medicina mentis“. Tidsskriftets bærende Artikler er endelig en Række Enkeltskildringer fra Sjælelivets Omraade, grundede paa Selviagttagelse og næsten alle skrevne af Redaktøren. De er virkelig en Berigelse for vort Kendskab til Sjælelivet. De handler f. Eks. om Forladthedsfølelse, Hjemfølelse, om sjælelige Pladsforhold ɔ: hvormeget Opmærksomheden kan omspænde under ét. Alle de smaa, sammensatte Sjælstilstande, hvoraf Hverdagens Graat er vævet sammen, forstaar Lambek at lytte frem til klar Bevidsthed og findele i al deres Ejendommelighed. Eller han kan med aarvaagen Finfølelse notere sig, hvordan han paa en ensom Fodtur pludselig ved en eller anden lille Hændelse pludselig er bleven overvældet af Forladthedsfølelse — han baade griber saadanne smaa Fænomener og forstaar at forklare Grunden til dem. Han fortæller humoristisk om en lille Hund, der vil ud efter noget paa Søen, men ikke kan svømme, og afskaaret fra sin Hensigt, giver sin Iver Udløb i arrig Bjæffen, og derudfra omhandler han saa lignende hyppige „Afskæring“sfænomener i Menneskers Liv. Ogsaa Selskabslivets Psykologi studerer han minutiøst; han skriver om Samtaler, — om deres Svingninger i Tonehøjde og Varmegrad, alle de smaa Forløjetheder, de fører med sig, og de Underforstaaelser de opererer med.

Alt sligt er udmærket, men en hel ny Art „Aandskultur“ er det dog ikke. L. Feilberg hyldes af Sekten som en Art Johannes Døberen; hans sjælelige Øjebliksbilleder har ogsaa en digterisk Stemning og en kunstnerisk Udformning, som ingen af de Yngres; — han burde blot ikke selv være gaaet ned paa deres Arena og have kæmpet saa ungdommelig mod akademiske Vejrmøller. Men foruden ham er det virkelig ogsaa hele den moderne Romandigtning og Lyrik — fra J. P. Jacobsen til J. V. Jensen —, som Hr. Lambek maa anerkende som Forgænger og Medarbejder; den monografiske og individuelle Sjæleskildring har Digtningen altid og især nutildags overtaget paa den videnskabelige Psykologis Vegne. Det er blot Digtningens Raastof — uden Fiktionens Slør eller kunstnerisk Arrangement —, som man nu begynder at servere os.

Det Lambekske Sjælestudium har imidlertid et bestemt praktisk Øjemed. Den „sjælelige Bevægelseslære“, som han har udgivet, gaar ud paa at suplere de almindelige Psykologiers Beskrivelse af de forskellige Sjælstilstande ved at udfinde Lovene for de sjælelige Forandringer og Bevægelser, udrede de sjælelige Aarsagsforhold, for at man skal kunne beregne og styre Sjælelivet, fremelske de lykkebringende Tilstande og fjerne de modsatte. Hans Tidsskrifts psykologiske Analyser har da ogsaa alle det Øjemed at paapege Maader og Midler for den Enkelte til at faa saa meget som muligt ud af Livet, gøre sit Liv saa rigt og dygtiggøre sig selv saa meget som muligt. Der gives Regler for, hvordan man skal økonomisere med sin Opmærksomhed, skaffe sig Ro og Arbejdslyst, skaffe sig en Rigdom af Iagttagelsesglæder, hvordan man skal brevveksle osv. Hør f. Eks. en af de Kure, Lambek ordinerer for moderne Rastløshed: „Man bede f. Eks. et Menneske, som „aldeles ikke har Tid“, ofre to Minutter paa (med alle Ledemod i Ligevægt) at betragte en Trappesten foran en Gadedør. En saadan Sten, helst en slidt, taler et meget stille Sprog, ikke blot fordi den ligger hen paa en særdeles fast Maade, ikke blot fordi den bærer sine Kanter og Buler med en overordentlig tilforladelig Mine, men ogsaa fordi der er saa dyb og broderlig en Fred mellem den og og dens Omgivelser: Støvet som Blæsten og Tiden har klinet ind i Krogen ved Muren, Brostenene ved dens Fod og alt, hvad der ellers grænser op til den. Den har ført en lang, rolig Tilværelse paa denne Flade, og det kan ligefrem ses paa den, at den gaar Fremtiden i Møde med stor indre Sikkerhed og Ligevægt. Naar nogen i ganske ringe Tid agtpaagivende har betragtet en saadan Sten, gaar han rolig bort.“

Og her er Kærnepunktet i Tidsskriftets Program, det, som virkelig alligevel gør det til mere end et Organ for Specialforskning, virkelig giver det Bud til alle. Er det end kun et Suplement til den virkelige, reale Aandskultur, som det vil give, saa er det et Suplement, som mer eller mindre alle trænger til. Det virkelige Liv giver den Spise, som nærer, udvikler, „kultiverer“ Aanden, men her ydes en Diætetik for Ernæringen, en Sygepleje for Følgerne af en daarlig Diæt. Men her maa ogsaa den Lambekske Bevægelse lade sig indordne som et Led i et almindeligt Kulturarbejde. I den ikkekristne Intelligens har der jo længe været arbejdet paa at skabe en sjælelig Diætetik eller Hygieine. For ikke at tale om den filosofiske Etik, der ikke kan gaa ind paa det konkret indi-

viduelle eller give praktiske Regler, indeholder selv vor danske Litteratur som bekendt nok af Bidrag til Sjælelivets Røgt og Pleje. Fader Holberg skrev sine „Moralske Tanker", Poul Møller sine „Strøtanker om Affektation" og Kierkegaard sine „Stadier paa Livets Vej", og i disse ægte danske Tænkeres Skole har aabenbart Lambek udviklet sin medfødte Sans for det moralske solide og dygtige. Men ogsaa rundt om i den samtidige Litteratur vil Hr. Lambek kunne se mange arbejde i samme Retning — fra M. Pontoppidans „Aldrig fortvivle —" til Knud Sjællandsfars „Dagen og Aaret", og ogsaa i „Tilskueren" er der i Aarenes Løb skrevet meget herhen hørende. Og vil man gaa til de tyske Tidsskrifter og Selskaber „für ethische Kultur" eller de praktiske Amerikaneres Instituter for *„mind-cure"*, vil man der finde Bestræbelserne førte ud i Livet i stor Skala.

Spørgsmaalet overfor disse er imidlertid, hvor megen Værdi i Virkeligheden Belæring og Træning og Regulering har for det moralske Liv. Her har til alle Tider en rationalistisk og en impulsivistisk (undskyld Ordet) Opfattelse kæmpet med hinanden. Naar Oldtidens Stoikere helt vilde sætte et efter moralske Theorier metodisk reguleret Sjæleliv ind i Stedet for det naturlige, vilde Kristendommen paa en vis Maade bygge alene paa Inspiration og Instinkt. Overfor det 18de Aarh.'s Rationalisme og Pietisme, der kappedes om hver paa sin Maade at ville kvæle al Umiddelbarhed i Sjælelivet og dressere det efter Metoder, fremstod Rousseau og siden Romantiken med deres Inspirations- og Instinktmoral. I en Afhandling af Høffding om „Filosofi som Kunst" kan læses mange tankevækkende Betragtninger om denne Competencestrid mellem Theori og Praksis. Der vil altid let blive noget stivnende og fortørrende i en saa metodisk Sjælepleje, som Hr. Lambek stiler hen mod; den kan egentlig kun øves — som den katolske Skriftefaders — rent privat, med den enkelte og det enkelte Tilfælde hver Gang for Øje, eller ogsaa i den personlige og tvangfri Form, i hvilken Digtere — som Goethe først og fremmest — har øvet Sjælepleje for Hundredtusinder af Mennesker. Det abstrakte theoretiske Ræsonnement har sine Grænser, som det maa erkende, Grænser udenfor hvilke det ikke ser klart og ikke virker stærkt. Livets Kunst vil altid forblive en Kunst, der ikke kan formuleres i Regler som en Videnskab og ikke læres som et Haandværk, men maa udvikles ad ubevidst Vej og udøves pr. Instinkt. Hjælpe den Enkelte kan her en Vens Stemme eller en Kvindes Kærtegn eller ogsaa en Digters Ord tusen Gange bedre end al graa Theori.

Men lige meget — adskilligt kan og maa der gøres for at lære Menneskene at forstaa og omgaas det fine, kostelige Instrument, som Livet skal spille deres Skæbnes Musik frem af. Kan „Tidsskrift for Aandskultur" udrette noget hertil, gør det den fortjenstfuldeste Gerning af Verden. Og især i vor Tid med dens plumpe „Saglighed" paa alle Omraader, burde man maaske ikke sige andet end godt om saa ideelle Bestræbelser som de her udfoldede, selvom de ogsaa tager sig en altfor stolt Devise. Ialfald er det bittert nok at se paa, hvordan saa mange ideforladte Sliderarbejder bekostelig udgives ved offentlige Midler, medens en saa talentfuld og original Tænker som Hr. Lambek ingen som helst Støtte har kunnet faa.

VALD. VEDEL

DANMARK

Det er næppe karakteristisk for Danmark, at der bliver klaget over nationale Fejl, men maaske nok at alle klager, at ingen handlende Mand undgaar det Øjeblik, hvor ogsaa han sørgmodig-bitter maa indrangere sig i Ræsonnørernes Rækker, om ikke før saa den Dag, da han maa spørge om, hvorfra det kommer, at man kan frygte for at vende tilbage til det Land, man længes imod, og hvor alt man elsker, findes.

Naar Klagerne er saa mange, er det fordi de refererer sig til Mangler, hvis Afhjælpning er et nationalt Livsspørgsmaal — følgelig melder Problemet sig i Kraft af Selvopholdelsesdriften saa snart en Mand føler sig som Led af en eksisterende Nation. Spørgsmaalet har forlængst faaet sine runde, populære Løsninger, af hvilke den populæreste er „Danmark er et lille Land“ og en noget finere „Hamlets Nation“. Saa snart den første Definition skal tjene som Udtryk for virkelig Bitterhed, gaar den over til at blive en Sofisme. Det er intet af det, der resulterer af, at Landet er kvadratisk lille, der tænkes paa af dem, der klager. Det er ikke Landet, det drejer sig om — de 720 □ Mil er nok — det er Nationen — Hamlets Nation.

Der tænkes formodentlig paa de bekendte Ord om Beslutningens Ungdomsrødme, der hensygner i gustent Overlæg. Men Sammenstillingen rummer atter lige saa megen Forskel som Lighed. Den danske Nation ligner ganske sikkert Hamlet ved, at der i dens Karakter findes en Kløft mellem Tanker og Handling, men den ligner næppe i den halsstarrige, tragiske Energi, hvormed Prinsen søger at udfylde denne Kløft; den véd maaske lige saa klart som han, at den er der, men den har ikke som han Bevidsthed om, det gælder Livet. Handlingen kalder ikke paa den.

Lad os se paa et af de mange Træk, hvori vi genkender vort Folk.

En rig Fabrikant bliver greben af de moderne Idéer og ønsker at anvende kunstnerisk Assistance i sin Bedrift. Han henvender sig til en ung Kunstner og lader denne give Tegninger til et Par af de Ting, Fabrikken laver. Hidtil er alt godt, men nu fremstiller Vanskelighederne sig.

Fabrikken besidder Tusender af gamle Former, væsentlig af tysk Oprindelse. For at lave Genstande efter nye Tegninger maa der forfærdiges nye Redskaber. Denne Ekstraudgift vil Fabrikanten ikke betale; han maa derfor forhøje Varens Pris, men Publikum, der gennemgaaende tager flere økonomiske end æstetiske Hensyn, vil foretrække den grimmere og billigere Vare. Saadan tager Udsigterne sig ud, og da derfor Varen skal forfærdiges, bliver der sparet ɔ: naar der paa Tegningen er Tale om et Stykke paa en Tommes Længde, finder man i Magasinet en Form, der ligner meget og som kun er en halv Tomme længere — den bliver benyttet. Saaledes bliver efterhaanden den nye Genstand færdig under Strid mellem Kunstner og Fabrikant, bliver sendt ud og ikke solgt. Af dem, for hvem Pengene spiller Hovedrollen, bliver den ikke købt, fordi den dog er lidt dyrere end de andre, af dem, der har Smag, fordi den efterhaanden er blevet lige saa grim som de andre. Fabrikanten konstaterer, at Planen ikke kan realiseres og lader det blive ved det første Forsøg.

Som man vil se, er der i det anførte Tilfælde akkurat Kløften mellem Tanke og Handling tilfælles med Hamlet, men man tager fejl, hvis man tænker sig nogen Konflikt af den Grund. Handling og Idé optager hver sin engang for alle afstukne Plads i en dansk Sjæl, og naar de føres sammen, opfører de sig kejtet som Drenge og Piger, naar de føres paa en Danseøvelse. Man beværter dem derfor ofte særskilt for at undgaa, at altfor meget Porcellæn bliver slaaet itu. Vedkommende Fabrikant har rimeligvis fremtidig tilfredsstillet sin Daadstrang ved at lade Fabriken reproducere den gamle Hæslighed, og sine Ideer har han fundet Hvile for ved at læse Romaner, f. Eks. med særlig Forstaaelse om Mænd, der har kæmpet men er bukket under paa Grund af Forholdenes Magt. Det anførte Tilfælde aabner som en Sluse for hele den Strøm, der kaldes det danske „Vrøvl". Danskerne er ikke hyppigere end Andre vrøvlede paa Grund af Svaghed, men deres Specialitet er at være det barnligt uskyldigt, de „kommer til det".

Det er altid over det samme Dørtrin, de snubler paa Overgangen fra Idé til Handling og Virkelighed. Det er hyppigt herhjemme at træffe en forbavsende Lethed og Smidighed i Tilegnelsen af Synspunkter, man smigrer sig uvilkaarlig med, at man næppe nogetsteds træffer Mænd med bredere og friere Forstaaelse end hos os, men disse Tanker formaar de aldeles ikke at vurdere som personlige Handlingsmotiver. Deraf disse pinlige, flove, latterlige, skæbnesvangre Overraskelser, der kan beredes En derhjemme, naar Mænd, der har frydet Øret ved kloge Ord, handler efter Love, der er indskrumpne og gamle i Forhold dertil. Deres Handlemaade behøver aldeles ikke i sig selv at være fordømmelsesværdig, det er kun Afstanden, Bruddet, Forbløffelsen, der giver den dette i saa mange Farver spillende Præg, som man betegner „Vrøvl". Det er kun muligt, fordi man ved Tanketilegnelsen har glemt den allernødvendigste Proces — den, der gør aandelig Udvikling til en ikke let Sag — at præsentere de nyerobrede Tanker for de Handlingsmotiver, der driver Personligheden, og se, hvorledes de tager sig ud i den Forbindelse. Man har derved givet Afkald paa at vide, hvad det er, man besidder,

thi det er først denne Proces, der gør en Tanke til Tanke, før er den det lige saa lidt som en Pil, hvor skarp og hærdet dens Brod end er, er færdig, før Fjederen er blevet sat paa, saa at den kan flyve. Skønt det tilsyneladende kan se ud, som om dette ikke var Tankens Natur, er det kun, fordi den i videnskabelig Form endnu dækker sin Tendens. Thi selv den tørreste matematiske Slutning bæres af et stille Haab om engang at kunne blive Handlingsmotiv, og hvis Tankens Verden ikke dybest inde var dette for Videnskabsmændene, en Sum af Kræfter eller Kræfters Muligheder, var han en Nar, hvis han syslede med dem, tilmed ikke altid en uskadelig Nar. Tanken for Tankens egen Skyld er lige saa umulig som l'art pour l'art. For hele denne Side af Tankens Væsen, at den kræver Tilslutning til Instinkter og Følelser, før den er færdig, synes det at være dansk Nationalsvaghed at savne Blik. Man følger ubekymret Tankens Sejerstog og tror sig Herre over store Strækninger uden at betænke, at ogsaa i Aandens Verden er det forholdsvis let at erobre, men vanskeligere at sikre sig Besiddelsen — dertil fordres Garnisoner ɔ: personlig Nærværelse.

Det er derfor alle mulige rolige Former for Tanker, der trives i Danmark — man forstaar, at jeg ikke tænker paa Indholdet her. Det er alle Tanker, selv de farligste, men paa Forhaand kastrerede ved den lille Bitanke: „der er jo ingen, der siger de skal realiseres.“ Til en Tænkning som denne svarer som Nydelse en Litteratur og Kunst, der næsten uden Undtagelse forholder sig beskuende. Det er overhovedet Sagen, at man er vant til, at Tankerne lader sig beskue. Man vil kunne tage dem, hvor man sidst har lagt dem.

Man pege ikke paa Georg Brandes som Modbeviset; thi ved den Maade, hvorpaa det danske Publikum har reageret mod dette Fænomen — jeg tænker mindst lige saa meget paa Beundringen som paa Hadet — har den tilstrækkelig betegnet Sjældenheden. Det er aabenbart, at han har virket paa vore Forfædre paa samme Maade som den første Evropæer paa de Vilde. I Løbet af ganske kort Tid bliver Mytens Taageslør kastet over Begivenheden, naar ikke andre Hvide følger efter og gør det til et dagligdags Fænomen. Det er ikke blot det, at man aldrig har kunnet blive træt af at gentage „Begivenheden“, der havde karakteriseret Publikum, men langt mere, at Georg Brandes i samme Grad, som han har sejret, synes i Folks Bevidsthed at have monopoliseret de Egenskaber, hvormed han sejrede, saaledes at naar han nu ældes, skal det betyde, at de ældes med ham, og naar han engang dør, vil vel Danmark altsaa være uden Tankens Lidenskab, uden den Tænkning, der samtidig er Aktivitet, uden den Bevidsthed, der ikke kan forstaa og dog være ligegyldig.

Men man kan ogsaa se Sagen fra et andet, mere praktisk Synspunkt. Man kan spørge, hvorledes et Folk, der saaledes som det danske væsentlig ser Tankerne uden øjeblikkelig at forsøge at sætte den i Forbindelse med nogen Mulighed for Realisation, hvorledes det administrer sin aandelige Energi. Det samme Spørgsmaal, stillet til den materielle Verden, vilde dreje sig om, hvorvidt man lod alt ligge, som det var, — tog, hvad der kom, og nøjedes, eller om man spekulerede i de

Muligheder, der frembød sig, risikerede noget paa dem, aflurede Jorden dens Betingelser og tvang den inden for disse til at yde, hvad man vilde have af den. Det er dette, der er gjort hjemme maaske mere end nogetsteds; men for Aandsværdiers Vedkommende er alt endnu Naturtilstand: man høster den Havre, Gud lader vokse uden for Ens Dør.

Da man ikke ser aandelige Fænomener som noget energimættet, følger deraf, at man ikke spekulerer i dem, man gør dem ikke gærne til Genstand for Fremtidshandel. Der fortælles om den bekendte Reporter Chincholle, at han kom op paa en parisisk Redaktion med nogle Artikler, der ikke duede. En af de følgende Dage, medens han render Redaktionen paa Døren, stikker han tilfældig en lille Beretning ind om en Nyhed, han havde opsnuset. Saa meddelte Redaktionen ham, at han kunde tage sine Artikler igen, men bringe nogle flere Nyheder. Han blev ansat, og i Løbet af nogle Maaneder var han en af den parisiske Presses første Journalister. Ikke blot Londons og Parises Handelshistorie men ogsaa deres Pressehistorie vrimler af slige Tilfælde, hvor skarpe Øjne har skønnet en Mands Brugbarhed og har udnyttet den. Her staar man ved den skæbnesvangre Følge af den Dualisme, der hersker mellem Tanke og Virkelighed i dansk Bevidsthed — for alle Intelligensværdier betyder det et kolossalt Prisfald at komme inden for Danmarks Grænser. Det er Varer, i hvilke der ikke spekuleres, for hvilke der ikke skaffes Marked. Der forbruges akkurat nok til at dække Behovet, og dette refererer sig næsten kun til Varen i simpleste Form, man søger ikke gennem nye Anvendelser at skaffe den øget Marked. Den Ensformighed, der præger vort litterære Marked, hvor Tyngdepunktet dannes af Romanen, bekræfter denne Paastand — det kan kun betale sig at levere sin Vare saa billig som mulig, i Raaform næsten.

I Udlandet er Kampen strengere — den enkelte kan slaas ned af den stærke Konkurrence —, i Danmark er han altid i Fare for at blive kvalt, fordi der egentlig ikke venter ham nogen alt for begejstret Modtagelse, selv i bedste Fald. Det hænder, at man strænger sig an og skaffer ham en Stilling, hvor han kan anvende sine Evner, men der følger saa i Reglen Forpligtelse med til at overtage Egnens Posthold og Dyrlægepraksis, eller han maa for at faa Kaldet ægte Formandens Kone. Det er ikke underligt, at Danmark er fuld af misfornøjede Talenter, thi Evner faar næsten aldrig der hjemme den eneste Anerkendelse, de sætter Pris paa: at blive anvendt hensynsløst, brutalt om det skal være, men til sidste Nervefiber. I en Storby er der ikke den Stump Papir, der ikke er en Kælling til at samle op. I Danmark kan Talentet blinke paa Alfarvej — ingen rør det. Vi lever i Frode Fredegods Tider.

Et Eksempel, tilfældig fundet, viser, hvilke Dødpunkter der faar Lov til at eksistere uantastet. Som bekendt ejer Socialdemokratiet et Vittighedsblad „Ravnen“, der vistnok uden Modsigelse vil kunne prale af at være det mindst vittige Blad i den ganske Verden. Hvorledes gaar nu dette til i et Land, der vrimler med skrivende og tegnende Mennesker, Folk, der i Reglen bedre end nogen Fagarbejder kender hvad Frygt for Fremtiden er, hvad det er at hutle sig igennem, hvad Bitterhed over Armod betyder? I et Land, der er bekendt for sin Ironi

og hvor man saa godt forstaar at flaa med Ord — i et saadant Land udkommer dette Organ Aar efter Aar lige dødfødt, skønt Partiets Interesser, dets Standpunkt skulde synes saa gunstige som mulige for et tændende, agiterende Blad, hvis Satire var skærende og rammende. Der havde der været en Mulighed for Socialdemokratiet til at give en aandelig Indsats — reformere vor Satire, der, administreret af en to—tre Tegnere, endnu 1903 ikke naar udover Hostrups Komedier. Hvorfor har ingen af Kunstnerne fundet Vej op i Rømersgade? Først og fremmest fordi man ikke har haft Bud efter dem, dernæst fordi de, hvis de selv er kommet, rimeligvis har faaet Honorartilbud, der har overvældet ved deres demokratiske Lidenhed, snarest dog fordi man høfligst eller uhøfligst har sagt, at alt var optaget ɔ: at ingen var død endnu.

Forøvrigt frembyder hele vor Presse det samme trøstesløse Billede af Slaphed og Evneløshed. Hvoraf kommer det f. Eks., at saa godt som ingen af dem, der forstaar sig paa Kunst i Danmark, skriver derom i Pressen? Mon ikke Grunden er den, at det ansvarsfulde og kundskabsfordrende Arbejde bliver betalt elendigt. Paa Litteraturanmeldelsens Omraade kan man iagttage Fænomenet med alle karakteristiske Tegn: de kyndiges voksende Utilbøjelighed for det strænge, daarligt betalte Arbejde, deres Erstatten af mindre kyndige og i selve Produktets Kvalitet en voksende Løshed og Ligegladhed. — „billig und schlecht“. Hvorledes er det for Resten gaaet til, at en Mand som Stuckenberg pludselig kan forsvinde fra Dagspressen efter at have vist sig som netop paa den Plads en af de talentfuldeste Kritikere vi har haft? Ingen anden har i faa Linier saaledes kunnet samle det øjeblikkelige Indtryk, der tillige var det væsentlige. Men maaske han efter den korte, glimrende Virksomhed har kunnet trække sig tilbage for at leve af den tjente Formue?

Der kunde fortsættes ad libitum. Det er bedre straks at gøre sig klart, at de, der har Penge i Danmark, i Reglen har forfærdelig svært ved at faa det Talent, der kunde prente dem, og omvendt. Hvad om man oprettede et Arbejdsanvisningskontor, udelukkende for aandeligt Arbejde, hvor Redaktørerne og Forlæggerne kunde henvende sig, naar det gjaldt om at finde den Mand, de skulde bruge og hvor Manden havde nogen Udsigt til engang at finde den Særling, der havde Brug for ham? Ordsproget at „Tanker er toldfri“ kunde være specielt dansk; thi af alt, hvad en Mand kan have med hjem, er intet værdiløsere — de har ikke Penges Værd i vort Fædreland — de fortoldes ikke.

Klagen vil stedse fornyes, Bitterheden altid holdes frisk, saa længe Tanker og Ideer vedblivende behandles som Livets Pryd, ikke som et Materiale, ladet med Energi og Arbejdskraft, i Stand til at drive, trække, foraarsage Forandringer, Lykke og Ulykke, i Stand til at lade sig forme og udnytte, ja endogsaa Penge værd, en Vare — kort sagt en Virkelighed, ikke mindre rig end den man kan tage og føle paa.

Man behøver ikke at være bange for at skrive sligt — det vil blive forstaaet, naar det er danske, der tales til.

Vil man ind ad den Dør, behøver man blot at ringe paa — Klokken fungerer udmærket. — Der kommer blot ingen og lukker op.

Harald Nielsen

LANDSTINGET UNDER PARLAMENTARISMEN

Efter at Venstreministeriet nu har siddet ved Roret i to Aar, begynder man at kunne overskue, i hvilken Forstand der med dets Tilbliven indtraadte et Systemskifte.

Fra Venstres (og Socialdemokratiets) Side er Opfattelsen ganske ligefrem: man mener at have vundet det parlamentariske System ɔ: at Regeringen for Fremtiden vil være i Overensstemmelse med det folkevalgte Tings Flertal. Fra Højres Side er der i hvert Fald en saadan Tilnærmelse til dette Standpunkt, at man praktisk talt næppe vil faa nogen Forskel at se. Det yderste Højre vil næppe officielt gaa til en systematisk Opposition; og selv om dets Begrundelse er: vi vil ikke gaa mod det af Kongen frit valgte Ministerium, tør man rolig paastaa, at det lige saa meget er Urimeligheden og Uigennemførligheden af en saadan Tankegang, som Begrundelsen, der er afgørende. Og et mere fremskredent Højre har ligefrem med den nyvalgte Folketingsmand, Dr. Møllers Ord, udtalt, at i Længden kan der ikke regeres mod Flertallet i det folkevalgte Kammer. Den Reservation, der ligger i Ordet „i Længden“ vil ingen virkelig Betydning faa. Det kan maaske tænkes, at Kongen ved en Opløsning vil søge at bevare et Ministerium, der er kommen i Opposition til Folketinget; men gaar Valgene det imod, tør man rolig paastaa, at det vil vige, thi „i Længden“ kan det ikke blive siddende under disse Vilkaar. — Allerbedst ses det maaske, hvor dybt den hele Betragtning er trængt ind, naar man Mand og Mand imellem hører og mærker den Selvfølgelighed, hvormed alle er belavede paa et Venstreregimente i en uoverskuelig Tid.

Vi har da sikkert baade det parlamentariske System og den Baggrund, der bærer det oppe i Folket. Men dermed er der alligevel endnu kun sagt utilstrækkeligt om, hvor langt vi er naaede.

Vi er endnu ganske uklare over Hørups bekendte Ord: Ingen over og ingen ved Siden af Folketinget. Har Folketinget med Systemskiftet skubbet alt og alle til Side — det er endnu et aabent Spørgsmaal.

Naar det ikke for Alvor er kommet frem hidtil, ligger det dels i den Maade, hvorpaa Ministeriet momentant blev til, dels i den Maade, hvorpaa det virkede.

Uden Tvivl blev det til paa Baggrund af „de otte"; jeg skal dog ikke bruge Ord, der gaar Sagen nærmere paa Klingen, skønt man sikkert ikke vilde skyde over Maalet ved at gøre det. Men i hvert Fald har Ministeriet virket paa denne Baggrund.

Paa denne blev da Ministeriet først og fremmest et Reformministerium, ikke et Systemskiftets Ministerium. Det blev dets Hverv at vise, først at det kunde blive siddende, dernæst at det kunde regere ɔ: regere med Udbytte. Ministeriets Vej blev derfor Overenskomstens. Fra de frikonservatives Side var det en politisk Klogskab af Betydning baade for Højre og for Konservatismen, at de forberedte og var med til at gennemføre denne Opgave. De trængte sig derved fra første Færd medbestemmende ind i Folketingets og Regeringens Handlinger; det der kunde opnaas, naar man overhovedet var nødt til at glide ind i det parlamentariske System, det vindicerede de sig øjeblikkelig. Ved deres Optræden har de afgjort standset en Udvikling, der kunde have ført direkte hen imod Hørups Sætning, og det gælder nu efter to Aars Forløb ingenlunde, at der ingen er ved Siden af Folketinget.

Det kan ikke nægtes, at hverken Venstrereformpartiet eller dets Ministerium har haft Øjnene aabne for, hvad der her skete, eller for, om man mulig her forsømte en Opgave, der var naturlig for det første Venstreministerium. Dette skal dog ikke være nogen Indvending fra et Venstrestandpunkt. Der var næppe andet at gøre. Trætheden ved Forfatningsstriden paa den ene Side, en Række delvis golde Lovgivningsaar paa den anden Side krævede, bortset fra Forholdet til de frikonservative, sikkert denne politiske Vej, i hvert Fald foreløbig.

To Aar efter Systemskiftet er da det parlamentariske System langtfra blevet ét med Hørups Ord. Forklaringen er vort Tokammersystem. Grunden, at Venstres egen politiske Stilling og

en bestemt Højrefraktions kloge Optræden har medført, at begge Kamre• i det væsentlige har beholdt den Stilling, som de ogsaa havde forud for Systemskiftet.

Den Stilling, Landstinget har fundet efter Systemskiftet, synes da den, at det er et Ting, som — om end undertiden under en vigende Form — forhandler paa lige Fod med Folketinget.

Dermed er der allerede tilvejebragt et Stykke Udvikling af Forfatningen i en bestemt Retning. Man er gleden ind i, at vort politiske Liv forfatningsmæssigt skal leves paa Overenskomst.

Det Spørgsmaal, der nu naturligt frembyder sig, er dette: Er denne Form stemmende med vor Grundlov? Og: lader den sig praktisk talt gennemføre?

Det siges ofte, og er endnu for nylig bleven sagt[1]), at vor Forfatning hviler paa Overenskomst. Jeg ønsker gerne en Gang for alle bestemt at sige, at dette er en Misforstaaelse, der snart med Urette er ved at blive en Sandhed. Jeg siger ikke — i hvert Fald ikke paa dette Punkt i min Udvikling —, at det ikke bør være saaledes; men jeg mener, at man med Urette finder det i Forfatningen. Man finder i den egentlig kun et Maskineri, der skal virke — Regering og Rigsdag —; og ved Siden deraf visse Rammer for denne Virken, der staar ganske disharmonisk til hinanden, hvis man ikke vil sige, at de staar direkte imod hinanden. Ulykken er, at der er ingen Enhed i vor Forfatning.

Forklaringen hertil er, at vor fri Forfatning engang virkelig var en Enhed, nemlig som 5. Juni Grundloven. Men saa en Dag gav man sig med bestemte Hensigter for Øje til at flikke paa den — og saa gik Enheden tabt. Dette skete 1866.

Jeg skal klargøre dette ved en kort Paavisning af Forholdet mellem de to Forfatninger.

Da man i 1848 skulde give en Forfatning, var Situationen den, at Magten skulde overføres fra Kongen til Folket. Strengt taget følte man kun dette Problem som et med Brod i; dét var det, der krævede Løsning. Og naar Forfatningen saa i udstrakt Grad blev bygget paa den almindelige Valgret, betød det væsentlig, at saa megen Magt som mulig blev overført fra Kongen til Folket. Den almindelige Valgret angiver, hvor meget Kongemagten har mistet. Hvad den ved Siden deraf betød

[1]) I en Grundlovstale af Ove Rode i Esbjerg d. 5. Juni d. A. Se „Politiken“ for 7. Juni.

f. Eks. for det bredeste Lag i Folket i Modsætning til de nationalliberale, det maatte ganske naturligt træde tilbage; det • fandtes vel i Synsbilledets Periferi, men i dets Centrum fandtes Kongemagten, og derefter blev da Grundloven skreven. Saaledes forklares det, at baade Landsting og Folketing vælges af den almindelige Valgret. At den Betryggelse, man giver de konservative Interesser ved Landstinget — den valgte skal være 40 Aar og have en vis Indtægt (medens der ingen kongevalgte er), — er af den Art, at det nuværende Folketing i det hele vilde være et fortræffeligt Landsting efter 5. Juni Grundloven. At man anviser Landsting og Folketing at komme til Rette om Finansloven gennem et Fællesudvalg, der ikke faar Spor af Forskrift om, hvad det skal gøre, hvis der ikke kan blive Enighed — ganske simpelt fordi det var utænkeligt andet. Endelig at Rigsretten sammensættes saaledes — det udgør et lige stort Antal Dommere af Højesteret og af Landstinget — at det er tydeligt, at Landstinget kun bliver den besindige Dommer, der er kaldet til sin Virksomhed af Folketinget, men for øvrigt sikkert er enig med det. Alle 4 Punkter viser, hvordan Landsting og Folketing er følt som ét og i forenet Modsætning til Kongemagten. Paa Enheden har man det bedste Tegn i Punkt 3: de maa være i den Grad ét, at man end ikke tager Forholdsregler mod en Uenighed. Paa Modsætningen har man det i Højesterets Sammensætning: Det er Administrationens Dommere mod Folkets (ɔ: Landstingets) Dommere. Man kunde som Punkt 5 have nævnt Paragraffen om provisoriske Love, der er rettet imod Kongemagten; den udtrykker, at man ikke har villet overlade Kongen en Magt, som han ganske selvsagt kunde komme til at tage sig i kritiske Øjeblikke, i højere Grad end nødvendigt; den udtrykker igen Folkets Væren paa Post over for Kongen, den er en Indskrænkning i hans Magt og ikke en Udvidelse af den. Men jeg skal undlade at støtte mig til denne §, fordi den har været saa omstridt.

Ved Forfatningsforandringen 1866 var nu Situationen denne: Man var sikker nok paa, at Folkets Magt nu stod fast i Modsætning til Kongens; bl. a. var der kommet en ny Konge, endda af en ny Slægt, der ikke kunde tænkes under nogen Form at kunne tage Magten til sig igen. Derimod havde en praktisk Erfaring, der allerede begyndte med Grundlovstidens første Dage, vist, at der var en Modsætning inden for dem, der havde villet og gennemført Grundloven, en Modsætning, der fortolkedes saaledes,

at det var de konservative Interesser, der trængte til Beskyttelse. Denne Betragtning havde sat sit Stempel allerede paa Fællesforfatningerne.

Situationen var da i 1866 ikke Modsætningen: Konge—Folk, men Modsætningen: Konservatisme mod et mere eller mindre radikalt Standpunkt. Om denne Modsætning virkelig var til Stede, er ligegyldigt; det var ud fra en instinktmæssig Opfattelse i denne Retning, at Revisionen fandt Sted.

Det gjaldt derfor om at skaffe konservative Garantier. Man kunde have valgt at forfatte en helt ny Grundlov, der da havde faaet et konservativt Enhedspræg. Praktisk talt var det sikkert ugørligt. Man valgte da: at indføre de konservative Garantier i den gamle Forfatning. Man flikkede paa den, og som det senere har vist sig, dens Enhed blev brudt.

Man fandt disse Garantier paa to Steder, der i og for sig var hinanden uvedkommende, ikke mindst i Lyset af den gamle Grundlov. Det ene var hos Kongemagten. Dens Betydning udvides: Man overfører fra Fællesforfatningen Paragraffen om, at Kongen har den højeste Magt i Staten, kun med de i Grundloven givne Indskrænkninger, en ganske udflydende Bestemmelse, der dog har haft praktisk Betydning én Gang[1]), men hvis Tendens for øvrigt var klar nok; og man indfører de 12 kongevalgte i Landstinget. Den anden konservative Garanti søges i den privilegerede Valgret; den faar faktisk Hovedindflydelsen paa Landstingets Sammensætning.

Man vil let se, hvordan Ændringerne blev en fuldstændig Sprængning af den gamle Forfatning. Folketing og Landsting fjernedes saa langt fra hinanden, at det allerede faa Aar efter viser sig, at de ikke kan samarbejde. Derimod jævnedes Vejen for en Samvirken mellem Regering og Landsting (de kongevalgte). Kongens Stilling, der før var klar — hvor Folket i Samdrægtighed havde udtrykt sin Vilje gennem de to Ting, vilde han overhovedet ikke kunne gøre sig gældende —, bliver nu ganske uforstaaelig: han har en positiv Magtbeføjelse, men under hvilke Betingelser eller med hvilke Grænser kan man intetsteds opdage. Endelig bliver Rigsretten det pure Vrøvl. Før udtrykte dens Sammensætning, at Anklager og Anklaget var lige repræsenterede i Dommerne.

[1]) Kongelig Resolution af 26. Januar 1886 om at afholde de løbende Statsudgifter.

Nu, da Forbindelsen mellem Regering og Landsting er naturlig, udtrykker den, at Anklagede har alle Dommerne, enten direkte eller gennem sin Forbindelse, Anklageren har slet ingen.

Som det levende Bevis paa, at man ikke vidste, hvad man gjorde, og som Prøvestenen paa, hvordan Enheden var sprængt, blev § 53 uforandret. Denne §, der hørte hjemme, hvor Folketing og Landsting let og naturligt kunde samvirke, blev staaende, hvor Uenigheden var det givne og Samvirken næsten uopnaaelig. Det „tomme Rum" gaber En i Møde.

Men saaledes udtrykker vor Forfatning overhovedet ikke mere noget som helst ɔ: noget som helst klart. Den blev et Grundlag, der ikke kunde blive uforandret; der maatte komme en Udvikling. Den kunde bl. A. gaa i den Retning, at de forskellige Magtfaktorer skulde finde hinanden i Overenskomst; men der kunde ogsaa tænkes andre Veje, f. Eks. det parlamentariske System og hvad deraf maatte følge.

Vi staar da nu i den tredje Situation med Grundloven. Dens Udformning efter 1866 er ført til et vist Punkt, der er udtrykt med Parlamentarismen.

Det næste Spørgsmaal er da nu: Er det tænkeligt, at Parlamentarismen, som Venstreministeriets Optræden gennem to Aar kunde tyde paa, betyder, at den naturlige Udvikling nu er Overenskomst. Med andre Ord: Er det naturligt, at det gennemførte parlamentariske System ender i Overenskomst eller ej?

Jeg tror, det er unaturligt, og jeg antager, at man forholdsvis hurtigt vil erfare det.

Men først skal jeg gøre en Indrømmelse, der gaar imod denne Opfattelse. Under én eneste Betingelse kan det tænkes, at Landstinget kan mødes med Folketinget og ved jævnbyrdig Forhandling medvirke til Lovenes Gennemførelse. Men ogsaa kun under én Betingelse. Nemlig den, at Landets sociale Forhold er saa ejendommeligt beskafne, at den privilegerede og den almindelige Valgrets Interesser i det væsentlige falder sammen. Det maa nu erkendes, at vort Land byder ualmindelige Betingelser i denne Retning. Først dette, at det væsentligst er et Bondeland; der er en ikke ringe Sandsynlighed for, at det ledende Flertal i begge Kamre kan være agrarisk til Stadighed ɔ: at de kan have nærbeslægtede Interesser. Og dernæst, at der kun er en forholdsvis ringe, særlig besiddende Klasse i Landet; Goderne er saa jævnt fordelte, at de højstbeskattedes Klasse paa sine Steder gaar langt

ned i Gaardmændenes Kreds. Der er altsaa atter her et Grundlag for beslægtede Interesser. Der er da Mulighed for en Politik paa Grundlaget: Alliance mellem de store og smaa Bønder.

Naar jeg dog ikke tror, at der kan tillægges dette Interessefællesskab, som jeg her kun ganske kort har berørt, afgørende Betydning, saa beror det, bortset fra en Del andre Interesser, der er af ikke ringe Vægt, væsentlig paa en eneste Ting, som man ikke kan komme udenom: at de to Led i Fællesskabet har deres Sæde i et Landsting og i et Folketing. Alene det, at de to Led repræsenteres af to Forsamlinger, der er to og ikke ét, vil, med den Forskel der nu en Gang er, være nok til at fremkalde i al Fald en vis Gnidningsmodstand, der maa overvindes.

Jeg gaar altsaa ud fra, at en vis Modsætning mellem Folketing og Landsting er uundgaaelig. Hvorledes ser da det hele Statsmaskineri ud, naar samtidig det parlamentariske System er slaaet fast.

Saa længe Modsætningen har Vægt, synes der kun at være to Muligheder. Systemet kan ikke betyde den lette, simple, aabne og klare Udførelse af det folkevalgte Kammers og dets Ministeriums Vilje. Folket har da med Parlamentarismen enten erhvervet sig den Ret: at køre fast; det ny er nu kun, at det sker under et Folketingsministerium. Denne Vej vil man næppe mere komme ind paa. Fra alle Sider frygter man sikkert denne Vej, der bl. A. for Venstre kunde komme til at betyde Nødvendigheden af et Provisorium. Eller: Retten til at indgaa Kompromisser, der højst kan have en Tone af Fordel for det Ting, der tillige farver Ministeriet. Med andre Ord: Overenskomsten.

Kan man nu imidlertid for Alvor tro, at et Ting, der „besætter“ Ministeriet eller at et Ministerium, der er fremgaaet af et bestemt Ting, vil kunne lade sig nøje med en saadan Stilling ud over en ganske begrænset Tid, der har rent særlige Forudsætninger — saaledes som Forholdet har været i de forløbne to Aar? Ganske sikkert ikke.

For det første udtrykker hvert Ting som saadant en Vilje. Og lige saa sikkert det er, at Politik er Viljernes Strid mod hverandre, lige saa sikkert vil det ikke gaa let for disse Viljer at holde op at gøre sig gældende som Viljer ɔ: at bøje sig. Men allermindst kan det ventes af det Ting, der — alene ved at besætte Ministertaburetterne — har faaet et afgørende Forspring. Alene dette Forhold er en Vægt, der vil virke uvilkaarligt og sikkert,

med en sejg Ueftergivelighed, der ikke vil være til at komme udenom, end ikke ved Overenskomst. Den vil forlange Underkastelse, selv en nok saa liden. — Dertil vil saa komme selve Ministeriets Stilling. Det er fremgaaet af Folketinget, det kan ikke sættes „udenfor". Skal der altsaa være Tale om Overenskomst, saa maa det blive Ministeriet, der tager Ledelsen til Overenskomst i sin Haand. Det skal være ledende, men ved en Virksomhed, hvorved det i samme Øjeblik svækker sin Stilling; det bliver om ikke et Forretningsministerium, saa et Ministerium, der mister sin Kraft. Endelig er det urimeligt at vente af det Ministerium, der er fremgaaet af Folketinget, at det skal sætte noget ind paa ligesom at trænge Folketinget tilbage (for Overenskomstens Skyld) og samtidig selv indtage en vigende Stilling over for Landstinget. Denne Kombination: et Folketingsministerium, der tillige er et mæglende Ministerium, er i Virkeligheden noget ganske uholdbart.

Hvad enten vi altsaa ser Sagen fra Tingenes eller fra Regeringens Side, synes det mig umuligt at forene det parlamentariske System med Overenskomsten. Med andre Ord: Landstinget maa vige, i hvert Fald i nogen Grad. At acceptere det parlamentariske System vil tillige sige at acceptere, at Landstinget ikke længere kan være ligeberettiget med Folketinget. Dette bør den Del af Højre, der har accepteret hint System, gøre sig klar — og indrette sig efter.

Landstinget maa altsaa faa en ny og klar Stilling inden for vort Forfatningsliv.

Der er to Veje til at naa denne Stilling. Enten maa Landstinget selv finde den; eller Landstinget vil blive sat paa Plads af Regering og Folketing i Forening.

Man kan uden at være utidig Spaamand forudsige, at det første ikke vil ske. Landstinget vil kæmpe for sin Ligeberettigelse, bl. a. alene af den Grund, at det i de forløbne to Aar er naaet et godt Stykke ind paa denne Vej. Men lige saa sikkert vil lige saa hurtigt den anden Vej blive betraadt, nemlig saa snart der kommer til at foreligge Spørgsmaal, hvor den principielle Modsætning mellem et konservativt og et moderne politisk Syn ligger gemt. Ingen véd, om ikke allerede Forslaget om den kommunale Valgrets Udvidelse er den Sten, hvorimod man først vil støde an.

Saa snart man kommer ind i denne Kamp, kan man rolig sige, at det ikke vil blive Landstingets Forsøg paa at hævde en

Ligeberettigelse, men Regeringens og Folketingets Optræden dermod, der vil bestemme hele Kampens Gang.

Regeringen har — i Forbund med Folketinget — 3 Veje at slaa ind paa. Man kan stille Krav om Landstingets Afskaffelse. Denne Vej vil ikke blive forsøgt; enhver føler, at saa langt er Udviklingen langtfra. Den anden er den: at opløse Landstinget. Der er vel næppe Tvivl om, at denne Vej i sin Tid vil blive anbefalet af Socialdemokraterne; jeg er endog tilbøjelig til at tro: i Modsætning til Venstre. Det kan nemlig lige saa lidt betvivles, at denne Vej kun højst modvillig vil blive fulgt af Venstre. Den afgørende Grund dertil er den, at man, i samme Øjeblik man arbejder paa at forringe et Tings Vægt, ikke godt kan forøge den ved at appellere til dets Vælgere. En Opløsning faar altid i nogen Grad Karakter af et Spørgsmaal til Vælgerne; men har man først spurgt, kan i hvert Fald en Venstreregering ikke sidde Svaret ganske overhørigt. Dertil kommer, at en Landstingsopløsning sikkert maa medføre de kongevalgtes Opløsning; men hvor sikkert eller usikkert Retten hertil stiller sig, der vil altid for et Parti, der er vokset op under Kamp med en Regering, der atter og atter støttede sig til Matzenske Fortolkninger, være noget betænkeligt ved at skulle værge, i hvert Fald sin juridiske Ret ved en Fortolkning. Et politisk saa vederhæftigt og aabent Parti, som det kan ventes og fordres at Venstre skal være, vil kun højst nødtvungent gaa til Forholdsregler, der ikke med største Lethed er tilgængelige for en jævn og ligetil Betragtning. Og naar saa endelig et Parti skulde finde det politisk forsvarligt at gribe til et saadant Middel, saa vil det dog i det mindste være sikker paa, at det hjembringer Sejren; men endog dette er jo usikkert, naar Venstre ikke véd, hvor Socialdemokratiets Veje gaar. I Virkeligheden ligger det ikke i Forfatningen, som den er og som Venstre kan ønske den udviklet, at det bliver en ret ligefrem Sag at gaa til en Landstingsopløsning. Meningen med en saadan kan aldrig være ogsaa at skabe Højre et lethaandterligt Vaaben. Skal altsaa Venstre opløse, saa kan det kun finde Sted den ene Gang, hvor al Opløsning for Fremtiden bliver overflødig, idet Landstinget med det samme faar den Plads, som er Maalet for Venstres Optræden. Det kan ske for at gennemføre en Grundlovsforandring eller som Slutsten paa en Udvikling, hvorunder Landstinget atter og atter har maattet falde til Føje, altsaa ved Vejens Ende, men ikke paa dens Midte, slet ikke ved dens Begyndelse.

Der er da kun den tredje og sidste Vej tilbage. Det er den at svække Landstingets Indflydelse paa Lovgivningsmagten, saaledes at det netop ikke faar Mulighed for at gøre sig gældende gennem Kompromisser. Vejen er da den, at den hele Lovgivning i det store og hele forelægges Folketinget. Dette gennemarbejder da sammen med Ministeriet Lovene til en saa fuldkommen (Venstre-)Form som muligt. Derefter sendes de til Landstinget saaledes, at det af hele Lovens Behandling og Indhold fremgaar, at man ikke venter at se denne Lov igen, men at se den enten antaget eller forkastet. Til hin Tid har altsaa enhver Lov to Sider: 1) det Indhold, der skal gennemføres, 2) den formelle Stilling, at den kan bruges til at trænge Landstinget tilbage. Herimod har Landstinget to Midler. Først Brugen af det private Initiativ; hvor lidet vægtigt det er, véd enhver blot lidt politisk Kyndig. Dernæst en stor Sagkyndighed og saglig Dygtighed. Udfolder Landstinget en saadan, og indfører det væsentlige Forbedringer ved Lovene, saa vil dets Indflydelse naturnødvendigt vokse. Derfor maa Lovene fremgaa af Folketinget i fortrinlig Skikkelse. Skal den parlamentariske Styreform føres til sit rette Maal, saa er det derfor en Konsekvens, at Landets bedste Kræfter maa finde Plads i Folketinget.

Men er da denne Vej ført igennem med Kraft og Dygtighed, og har Landstinget søgt at hævde sin Ligeberettigelse ved atter og atter at bringe Lovene til at strande, om ikke ved rene Forkastelser, saa ved Forsøg paa Kompromisser, som det vidste paa Forhaand var udelukkede, saa vil lidt efter lidt Uviljen over den almindelige Standsning af Lovgivningen samle sig over Landstinget. Og saa vil det en skøn Dag blive nødt til at bøje sig; der vil komme en ny 23. Juli 1901, blot fordi en jævn, sund Sans vil finde det naturligt, at naar man en Gang har givet en vis Regel, for hvem der skal regere, saa maa der ogsaa regeres uden at det hele synker ned i Vrøvlet. Saa har Grundloven naaet det sidste Skridt i sin Udvikling. Og som i 1901 saa ogsaa til den Tid, uden at der er skreven om paa den.

Og til den Tid vil Højre og Landstinget, kort sagt de konservative Magter, ogsaa blive tilfredse. Thi: betyder hele denne Udvikling til syvende og sidst, at de konservative Garantier undergraves paa samfundsfarlig Maade? Slet ikke — hvis man kun ikke forveksler konservative Interesser med visse Klasseinteresser; eller hvis man ikke glider over i en ny politisk Betragtning, der synes at dæmre under Indflydelse af Fagforeningsbevægelsen: at

jo mere Kapital man har i Samfundsøkonomien, des mere Indflydelse skal man ogsaa besidde. Man har længe sagt, at Penge skulde have Indflydelse, fordi Konservatismen var bundet til dem; nu synes man at komme ind paa, at Penge skal have Indflydelse blot fordi de er Penge ɔ: et Middel, der rummer baade Magt og Risiko. Hvis man finder, at det er saadanne Garantier, Landstinget skal skaffe, saa kan man ganske sikkert ikke blive tilfreds. Men det er jo i Virkeligheden en fuldstændig Fejltagelse. Den konservative Tankegangs inderste Nerve er det at afværge og formindske den Fare, der er til Stede, naar et Land bestandig omformes ved Lovgivning; Landstingets naturlige Stilling er da at være ikke den at hindre, men den at tvinge til Fornuft; ikke den at vanskeliggøre eller forsinke det daglige Arbejde, men at opfordre til yderligere Omtanke, hvor en saadan gøres nødvendig efter dets Skøn. Den Virksomhed, som baade Landsting og Folketing, de forsigtige og de utaalmodige er tjent med, er den, at Landstinget optager til Overvejelse ethvert Forslag efter dets hele, principielle Natur, derefter eventuelt forkaster det i sin Helhed for derigennem at give Regering og Folketing Tid til yderligere at overtænke det og under det videre Forløb enten omarbejde det, udsætte det eller endelig med end mere bevidst Styrke at fastholde det — saa at Landstinget derigennem føres til at bøje sig. Dette er ikke blot den naturlige Form for at beskytte de konservative Interesser, hvor det parlamentariske System én Gang har sejret; det er tillige den fuldt betryggende Beskyttelse for disse Interesser, som Landstinget ikke med Urette forlanger at varetage.

En lang Dag ligger for Landstinget. Alle fremskuende Folks Øjne hviler paa det. For en Gangs Skyld staar en politisk Institution over for en Opgave, der kan løses til fuld Tilfredshed for det selv som for alle andre. Maatte det i Tide forstaa sin Opgave og føre den igennem! Saa vil maaske Tokammersystemets Tid i Danmark blive uoverskuelig.

EDUARD LARSEN

MUSLINGSKALLEN

RKITEKTUREN har en Historie. Der er som en Ariadnetraad lagt fra Ninive og Memphis over Parthenon gennem det hedenske Rom og det kristne Rom til Ravenna og Byzans, den snor sig ad mange Vindinger i Frankrig og Tyskland til Santa Maria del Fiores Kuppel i Florens og St. Peter i Rom, løber atter over Alperne til Versailles, og saa op til Amalienborg. Traaden fra Ninive til Amalienborg er ubrudt.

Og Arkitekturen er selv Historie, det bedste Dokument en Tid efterlader til Karakteristik af sig selv. Mennesket kan undvære mange Ting, Bygninger kan det paa intet Kulturstandpunkt være foruden. Og en Tids Bygninger afspejler de Krav, den stiller, de Behov, den har.

Vi kan saaledes gennem Bygningsværker følge Kristendommens dogmatiske Udvikling og dens Forhold til Staten fra Konstantins Dage. De store romerske Basilikaer vidner om Rigets Rigdom, og deres billedlige Udsmykning om, at Romerne endnu følte sig som fri Borgere. I Ravenna er Kirkerne langt mindre end i Rom; Riget har jo langtfra nu de Velstandskilder som før; Hoffet er skudt langt mere i Forgrunden; Udsmykningen præges af den ceremonielle Stivhed og Folkets Underkastelse. Udviklingen føres videre til den bysantinske spidsfindige Dogmatik, Systematik og Logik, blandet med den mest verdensforsagende, reaktionære Mysticisme, alt tjenende som Baggrund for et bigot, vellystigt, pragtelskende Despoti. De haarde Guldgrundsmosaikker, der dækker Kupler og Mure og skimtes gennem bedøvende Røgelsedampe,

fremstiller ikke den hellige Historie eller de hellige Personer saa meget som de gengiver det himmelske Hierarki, der kun afspejler det jordiske, som forretter Offertjeneste nedenunder, og som blot er en Gentagelse af Kejserens Hof, der er Solen, hvorom alt bevæger sig. Saaledes fik Benediktinernes Afsondren sig fra Verden et Udtryk i deres Kirkers ensomme Beliggenhed paa Bjergtoppe eller i dybe Skove, eller i deres Konstruktion med de høje Krypter, hvorved Præsteskabet skiltes fra Menigheden. Saa kom det store trettende og fjortende Aarhundrede, med den stærke Trostrang, den inderlige Følelse og den dybe Mystik, og samtidig den ny Virkelighedsstræben og den voldsomme Selvhævdelse hos Borgerskabet. Resultatet: den romanske Kirke i sin kraftige, sluttede Skønhed, den gotiske, kryptløse Katedral i sin mangfoldige, opadstræbende, alle Naturlove tilsyneladende trodsende Lethed og Herlighed, og saa de trodsige, kraftige Raadhuse, Borgerskabets Fæstninger. Den stadig voksende Begejstring for Antikken fører til Søjlens Genindførelse, til Kuppelbygningen og til Paladsbygningen — og disse smeltede under den voksende kirkelige Reaktion sammen i Peterskirken. Humanismen førte baade til den kirkelige Reaktion, der slog sig sammen med den voksende Fyrstemagt, og til Reformationen, der ogsaa slog sig sammen med den voksende Fyrstemagt. Og Arkitekturen gik nu i denne, den ny Tids Repræsentants Tjeneste. Maalet blev Versailles, bygget rundt om den store Konges Lænestol. Og hvilken Mængde Efterligninger af Versailles der opsteg Europa over.

Men Enevoldsmagtens Efterfølger, Demokratiet, hvad Bygningskunst har det skabt sig?

Danmark har ikke føjet noget selvstændigt Led ind i denne historiske Kæde, af den gode Grund, at Danmark aldrig har givet noget nævneværdigt Bidrag til Verdenskulturens Udvikling. Det har forholdt sig modtagende, været aabent for Tidsstrømningerne, der alle har sat Mærker i vort Land. Derfor har vi ogsaa faaet vor Andel af arkitektoniske Mindesmærker, og det saadanne, som holder Maal med, hvad Verden ellers har at byde. Og ikke saaledes, at vi blot har kopieret, hvad der fandtes ude i den store Verden. Vi har altid tilegnet os selvstændigt og formet det fremmede efter vor Natur og vort Behov. Mindst vel med vore Kirkebygninger. Thi i den katolske Tid modtog Landet Kirketro og Kirkeskikke der udefra, og dermed ogsaa Kirkebygningens Form og Indretning. Men dette gjaldt kun de store Kirker — vor

Landsbykirke er vor egen. Hvor passer den nøje ind i vort danske Landskab, og den naar saa vidt dansk Scepter har naaet over dansk Natur og ikke længere.

Thi dette er det med Bygningskunsten — eller rettere var[1]) — at den bøjedes ikke blot efter hvad Tiden krævede, men ogsaa efter Omgivelsernes Krav. Og det havde slet ikke saa meget at sige, om Bygmestrene var danske eller de var fremmede. Disse sidste omformede rent uvilkaarlig sig selv. Intet bedre Prøvekort over Tidsstrømningernes Betydning kan tænkes end Nordsjælland med de tre Slotte.

Først Nordens skønneste Bygning, den paa Pynten. Lukkende og delende Sundet, med Byen bag sig, med Skove om sig, stigende op af det blaa Hav, som Afslutning paa en lang Kystlinie til to Sider, ligger Kronborg. Hvilket Vidnesbyrd om en pragtlysten Tid, hvor Fyrstemagten skyder opad og den uselig Bonde maatte ase for at slæbe sammen til den Pragt, den ikke selv forstod. Og hvilken Smag den Tid havde, Frederik II's, og saa hvor ligegyldigt det aabenbart har været, hvad det kostede. Materialet skaffet fra Rhinen, Sten for Sten. Bygningskunsten ogsaa skaffet der udefra, fra Landene om den Flod, der har givet Europa saa megen Glæde og saa megen Skønhed. Det er nordisk Renaissance, stærkt italieniseret; det kaldes nærmest hollandsk Stil. Men hele Holland, ja hele Tyskland ejer ingen Bygning som Kronborg. Det er ingen Kopi efter noget, ej heller er det en Sammenflikning af mange forskellige smukke Enkeltheder og Motiver mange Steder fra. Det er en Helhed, en Kunstners, en Digters Drøm virkeliggjort, og det en Digter, der ikke tænkte paa at skabe en ny Kunst, hvad intet enkelt Menneske kan gøre, men et Menneske, der følte med sin Tid, tænkte dens Tanker, samlede dens Resultater i sin Hjerne, og tænkte dem om, saa de blev det jublende Udtryk for Tiden. Og saa gjorde han sig til Tjener for Omgivelserne og gjorde sig dem underdanig. Thi det er jo let at se, at Kronborg passer intet andet Sted end der, hvor det ligger. Dets Forhold til Omgivelserne er saa beundringsværdig nøje beregnet, til de nære og de fjerne. Saadant beregnede Fortidens Kunstnere, uden Teorier, rent uvilkaarligt.

[1]) Blot som et Eksempel paa Forskellen mellem før og nu: De hæslige Landsbykirker med smaa Taarne — undertiden med „Tvillingtaarne" som i Ordrup — der er bleven byggede her i Landet i de sidste tyve—tredive Aar, uden Stil, uden Tradition, uden Samklang med Landskabet.

Det maa erindres, at vi har ikke Kronborg i hele dets Glans. Det store Taarn, Kronen paa Værket, fattes. Det skal tænkes ind, for at man ret skal forestille sig Frederik II's og hans Bygmestres rene Smag.

Den Tid, der kom efter, var mere overdaadig i sine Nydelser, i sin Smag. I Frederik II's Dage havde man levet Livet i fulde Drag, havde haft Raad til det og Kræfter til det. Der var ingen Anstrengelse at spore. Livets og dettes højeste Udtryk, Kunsten, var lidt af en Anstrengelse i Kristian IV's Dage; kun lidt, men den mærkes. Regelmæssigheden med stærk, lidt paaklistret Ornamentik, er paa Frederiksborg traadt i Stedet for den geniale, usvigeligt sikkert gribende Uregelmæssighed paa Kronborg. Dejligt er det røde Slot, og udmærket er dets Ydre genopbygget; der mangler kun den Blødhed over det, som ene Tiden kan give. Det kan ikke maale sig med det hvide Slot ved Sundet; men det er beregnet med samme Klogskab og kunstneriske Finhed som dets Forgænger. Det stiger ikke op af Havet, men af Grave. Det kan siges, at dette er ikke naturligt, at det er kunstigt, at Bygmesteren har skabt sine Omgivelser til Fordel for Slottet. Men dette er ikke rigtigt. Det var Tidens Byggemaade. Adelsborge laa alle omgivne af Grave. Kongeborgen kunde ikke nøjes med mindre, især da der var Vand. Hvad der vilde være kunstigt, om en Bygmester vilde gøre det nu, var dengang naturligt.

Frederiksborg er netop Udtrykket for en stærkt kunstbevæget Tid, hvor Norden har overtaget Arven efter det sygnende Italien, men ogsaa hvor en G. Dov i Maleriet sættes højt over en Rembrandt. Det er langt mere nordisk, mere rent hollandsk, om man vil, end Kronborg. Men hollandsk er det ikke, det er dansk Kunst; først fordi det ikke har et Forbillede, og dernæst fordi det er stemt ind i danske Omgivelser. Det er dansk som Kuhlaus Musik til Elverhøj, der er skreven af en Tysker, men som ved det Milieu, han levede i, blev tvungen til at være mere dansk end nogen dansk Komponist.

Og saa det tredje Slot, Fredensborg, Udtrykket for Enevælden, en fattig dansk Enevælde, der lige var gaaet ud af en urimelig Krig med store Tab, men som dog maatte have sig et Slot. Det blev Versailles efter fattig dansk Lejlighed. Den danske Enevoldsherre tænkte de samme Tanker som den franske, og maatte derfor indrette sig som han. Store Plæner foran Slottet, saa lange lige Alleer straalende ud fra dette og løbende ud i det

aabne Agerland, her med et Plus, der skulde bøde paa den øvrige Fattigdom, med Udsigt over Søen. Dernæst Skulptur rundt om i Haven — helst store Vandspringsanlæg; dem var der nok ikke Raad til; Marmorhaven og Nordmandsdalen maatte erstatte dem. Og dog, hvilken Harmoni, hvilken Idyl er ikke Fredensborg; den danske Ro og Fred og Sommerstemning ligger over det lille Slot hvor Enevoldsherskeren over alle Russer følte sig hjemme, maaske ikke absolut til Gavn for vor Udvikling.

Og Harmonien strækker sig til Gaardspladsen. Ottekanten er ikke oprindelig; men hvor Bygmesteren med ringe Midler har forstaaet at passe den ind i Slottet, saa det er bleven en Helhed, som naar hos et velhavende, bramfrit, dannet Guldbrudepar de af dem i halvhundrede Aar samlede Møbler og Ting skaber et stilfuldt Hele, i Modsætning til Rædslerne ved et ungt Hjem hvor ganske de samme Møbler var raget sammen fra mange Auktioner og Marskandisere. Og gaa ind i Fredensborgs ottekantede Gaard en Sommeraften efter Solnedgang — hvilken dansk Hyggetusmørkestemning der ligger over den, og hvor let Sindet ogsaa der maa kunne stemmes til Enevoldsdrømme — i al Beskedenhed.

Den tyndbenede, lavpandede stormægtigste Arveherre, der intet Hensyn tog til Landets finansielle Forfatning, byggede det mægtige Kristiansborg med unyttige Grave udenom og Jernlænker, til at holde de underdanige Undersatter paa Afstand og i Ærbødighed. Slottet sank i Grus, som Hørsholm, og Folkets Instinkt siger det, at der er egentlig ingen Grund til at rejse det. Den Tid ønsker vi ikke igen.

København er vel ikke nogen rig By paa Fortidskvarterer; Brande og Bombardement har ryddet godt op. Men saa helt fattig er vor By heller ikke. Se paa Amalienborg — stilfuldere Plads findes ikke i Europa. Og hvilken fortræffelig Afslutning gav ikke Tietgen[1]) den med Marmorkirkens Kuppel, og det ny Kvarter helt uden om den. Og imellem Kirken og Amalienborg de to Palæer. Tre Tidsaldre, der bygger og dog faar en stilfuld Helhed ud af det. Kun kom saa den værste Byggeperiode og klaskede et Privathus op, der med en hæslig Gavl ser ud som en skiden

[1]) Han vidste, hvad han gjorde, og kunde sin Shakespeare. Hamlets Ord, at vil man mindes, skal man bygge Kirker, gjorde han til sine, og lod sit Navn i Guldbogstaver svæve i Korset højt over Byen.

Lærreds-Lap paa en Purpurkjortel. Sligt faar vor Tid Lov at gøre af Byggekommissioner.

Bygningskunsten har en Historie og er selv Historie. Vor Tids Arkitektur vil vel ogsaa skrive vor Tids Historie. Hvorledes vil den komme til at se ud? Vil der synes at være et bestemt, bevidst kunstnerisk Maal, hvorhen alle Kræfter stræber; vil det vise sig, at de virkelig er underkastede en Samfundslov; eller at vor Tid er en Overgangstid, en urolig Gæringstid, der forbereder en Fasthed, den selv ikke har? Tidligere arbejdede alle Kunstnerviljer paa Udførelsen af den samme Opgave. Der var en Disciplin, der dog ikke forhindrede en stadig Omformning af Smagen og Fordringerne; thi der var en stadig Vekselvirkning imellem Publikum og dets Tjenere, Kunstnerne. Nu synes det, som om Baandene er løste. Hver enkelt Kunstner vil gaa sin Vej, fordrer sin Individualitet, som det hedder, respekteret. Der er saa mange, der vil forme „vor Tids Kunst“, og hver efter sit Hoved. Saa rages der sammen, fra alle Verdens Kanter og alle Kunstens store Epoker, af Enkeltheder og Motiver, og de stilles sammen uden Tanke for deres Oprindelse, uden Bekymring for deres ny Omgivelser. Naar en Balkon tager sig godt ud paa et middelalderligt Palads i Verona, hvorfor skulde den saa ikke tage sig godt ud paa et Raadhus i Lemvig?

Fortiden saa' ikke saaledes. Jeg tænker f. Eks. paa Domkirken i Limburg a. d. Lahn. En overordentlig skøn, romantisk Kirke i Overgangsstilen, med 7 Taarne. Den ses vidt ud over Landet; thi dens Bygmester har benyttet Terrainet. Vidtstrakte Enge, indhegnede af en fjern Vold af Høje. Gennem de grønne Enge glider en Aa. Næsten pludseligt hæver sig op af det grønne en lav, gulgraa Sandstensklippe, med brat Fald mod de tre Sider, blidt skraanende mod den fjerde. Aaen vinder sig om Klippens Fod. Bogstavelig op af denne Klippes Top vokser Domkirken. Den er bygget af Klippens egne Sten; dens Korparti og Nordside følger Klippens Form, der dog naturligvis er svagt tillempet, for at dette kan opnaas. Kirken med de syv Taarne og den dejlige Korrunding er ét med Byggegrunden. Saa afgrænses Plateauet af Bispebolig og Præsteboliger, Skolehuse og Økonomibygninger, opførte gennem Aarhundreder, dog alle med Præget af Samhørighed, samtidig af Afhængighed af Kirken, og som denne fortsættende Klippens Sider. Saa ligger Byen nede paa det flade, men ligesom listende sig op ad Skraaningen mod Domkirken. Det er

denne, der behersker Byen og hele det omliggende Land. Og den virker symbolsk. Thi i den lille By Limburg har Ultramontanismen en af sine Hovedfæstninger i Tyskland. Mon dette, at Bygmesteren, og de senere Bygmestre, saa nøje har beregnet Terrain og Omgivelser, rettet og føjet sig efter disse, og dog bøjet dem ind under visse Planer, skulde være helt uden Skyld i dette?

Tag et andet Eksempel: Wilhelmshöhe, Storhertugerne af Hessen-Cassels Residens. De var Fyrster, der følte sig som Ejere af deres Land; dette var til for dem, og de udnyttede deres Ejendomsret. En virkelig Fyrstebolig havde de skaffet sig, og Landet var den underdanig. Terrainet er en Bjergskraaning af en ret betydelig Højde, der naturligt falder af i tre-fire Terrasser. Vel i omtrent to Tredjedels Højde ligger Slottet, en langstrakt Bygning med en lille Kuppel over Midten. Midt paa Bygningens Forside og Bagside er Indgangsdørene. Gennem disse Døre drages en ret Linie, opad til Bjergets Top. I denne Linie opad er der først brede Plæner med Træer paa begge Sider, saa Udsigten opad er fri; saa kommer den berømte store Vandkunst, bygget terrasseformet og trappevis i Marmor, og endende højst oppe i et Taarn, der som Spids bærer en Herkulesfigur. Og saa to Gange om Ugen — som i Versailles — er der Vand nok til, at Herskeren fra sin Stue og et ydmygt beundrende Folk, der har betalt hele Herligheden, fra Siderne kan se Vandet et Kvarters Tid løbe ned over Marmortrinene, for at ende i en mægtig Springvandsstraale lige foran Fyrstens Vinduer. Ser denne saa ud af Forsidens Indgangsdør, standses hans landsfaderlige Øje ikke. Thi Linien fortsættes i Form af en lige, bred Landevej, der gaar ned, ad Skraaningen til den næste Afsats, hvor den løber midt igennem den der liggende Residensby Cassel. Atter skraaner Terrainet ned, og der dannes en ny Afsats med Parkanlæg, herlige Alleer, Orangerier og Ridebaner — alt indrettet til Landsherren med allernaadigst Tilladelse for Folket til at „lustwandeln“ deri. Nu kommer Floden, og saa fortsættes den omtalte Vej snorlige over en bred Dal og forsvinder i det fjerne, skærende som en hvid Stribe gennem de Horisonten afsluttende Høje.

Paa Wilhelmshöhe kunde de gode Fyrster, der plyndrede det frugtbare Land og rejste sig selv Statuer med Indskrift fra et taknemmeligt Folk, føle sig som Landsfædre. De maatte jo bort fra hele Herligheden, og en falden Storhed, Napoleon III, sad en Tid fangen der og kunde maaske ad den lige Vej se sine Storheds-

drømme svinde bort over de fjerne Bjerge. Nu er det Kejser Wilhelm II's Sommerresidens. Hvor betegnende!

Der er ikke blot stor Skønhed over dette vel beregnede, storstilede Anlæg; men der er Stil, fordi det er et virkelig fast formet Udtryk for en Tids Tanker. Og se saa Kejser Wilhelm II's Vinterresidens, Berlin. Her er det ikke Fyrsten, men Militæret, Krigsmagten, der giver Byen Præg. Man finde Spreestaden tiltrækkende eller frastødende; ét er der i alt Fald, man kan blive enig om: der er Stil over Byen. Dog, en Stil, der er ved at blive brudt. Thi der kæmpes en voldsom Kamp mellem forskellige Retninger, modsatte Livsanskuelser i det tyske Riges Hovedstad. Kejseren og den militære Aand har endnu Overmagten. Ingen Sporvogn maa køre tværs over Unter den Linden — det kunde gribe forstyrrende ind i de militære Skuespil. Kejseren skal jo have sagt til Københavns Raadhus' Bygmester: „Jeg har ikke et saadant Raadhus i Berlin.“ Det skulde sikkert opfattes som en Kompliment. Men der laa mere deri. Kongen af Preussen opfatter endnu Berlin som sin By, og det forbavsende lille og tarvelige Raadhus er egentlig et godt Udtryk for den Tanke. Den store By er jo ingen mægtig Kommune, og Kejseren bryder sig næppe om at skaffe den et Raadhus, der kan kappes med hans Slot. Han har derimod skænket Byen en Siegesallé, en teatralsk Forherligelse af Hohenzollerne. Tanken er pompøs, ja kejserlig. Men Kejseren er et Barn af vor Tid. Tvende stærke Magter strides om hans Sind. Derfor har de fleste af disse gamle Hærførere faaet to Aandsheroer fra deres Tid til Relief. Stilen i denne Opmarchering er brudt. Men den sidste Opstilling, Wilhelm I, har til Baggrund Bismarck og Moltke, alle tre i Uniform. Der er Stil derover, thi der var Stil over de tre Mænd. De var hver skaaret ud af ét Stykke, hver en fast Enhed; og disse tre Enheder bøjede sig sammen til en Helhed, der blev til Kunst og skabte et Kunstværk, det tyske Rige. Thi Kunst er Enhed, Fasthed, Helhed. Wilhelm II har bygget en Domkirke, der er en Rædsel af Grimhed, fordi den er ganske stilløs, Godtkøbsefterligning af svundne Tiders Kunst, som den er, uden Forbindelse med Byen, uden Imødekommen af noget Tidskrav.

Det er saadanne Krav, Kunsten skal bøje sig ind under, forme sig efter. Og den har gjort det til alle Tider, undtagen maaske i det hele nittende Aarhundrede. Dette har været Musæernes Aarhundrede. Alt, hvad alle Tider og alle Lande havde

frembragt, skulde hobes sammen i én Bygning, rives ud af Forbindelsen med det Sted og den Tid, der havde frembragt de forskellige Ting. Den ilfærdige Turist kunde paa ti Minutter faa en Oversigt over Kulturens Historie, og Videnskabsmanden havde let Adgang til at gøre Studier og anstille Sammenligninger. Man erindre f. Eks. hvorledes Jul. Lange forfægtede den Anskuelse, at gamle Kunstværker fra mørke Kirker — hvor de var svære at iagttage — burde flyttes til lyse Musæer. Selvfølgelig bør de saa vidt mulig blive paa deres Sted, da de er lavet til det, og Omgivelserne og Lyset netop er tagne med i Beregningen, da de blev gjorte, og Museumsbelysningen bl. a. fuldstændig forandrer Synet af dem. Jul. Lange saa' netop paa Kunst som Musæumsgenstande; hans Kærlighed var antik Figurkunst, og den kan næsten udelukkende studeres i Musæer. Deraf maaske hans Uforstaaenhed over for gotisk Figurkunst. Han saa' paa gotiske Figurer som enkelte Musæumsgenstande, hvad ikke en af dem taaler. De skal ses paa det Sted, for hvilket de er bestemte. Men det skal egentlig al Kunst, selv græsk, der dog mere end nogen anden taaler Omplantning. Hvor vidunderlig end Parthenonsalen i British Museum er, saa opvejes den dog ved det Skønhedsindtryk, man faar af den ene hovedløse Dobbeltfigur, der endnu staar paa Parthenons Vestgavl. Har man set den, forstaar man først Byrons Harme over den desværre nødvendige Bortførelse af Resten til London.

Parthenon selv kan heldigvis ikke flyttes; det vilde kun gøre en ynkelig Figur i København. Heldigvis vil Genopførelsen af det koste saa uhyre Summer, at dermed Faren derfor er overstaaet; Lysten har været der. Men at kopiere klassiske Bygninger i dem ganske uvedkommende Omgivelser har været en af det nittende Aarhundredes Opgaver — hvor sørgeligt den er løst ses bl. a. i München. Den „kunstelskende" Kong Ludvig I lod paa et Sted opføre noget, han mente var en Efterligning af Propylæerne imellem to græske Templer — i Øllets By — et andet Sted en romersk Basilika, der selvfølgelig er den kedeligste Kirke i hele München, et tredje Sted en vistnok nøjagtig Kopi af Loggia dei Lanzi i Florens — ak, hvilken ynkelig Figur den gør dér, med sine tre Generaler. Thi saadanne Kopier er ganske formaalsløse og har kun bidraget til, at „Kunstbyen" München med saa mange virkelig gode Ting er saa stilløs en By som nogen i Tyskland.

Der var en lang Tid, hvor Kunsten samlede sig om at skabe

Fyrsteboliger, som der havde været gyldne Tider, hvor dens Opgave var at bygge Kirker og Raadhuse, først hine, saa disse. Og fordi alle tre Arter stod som Udtryk for Samfundsviljen, fordi de imødekom en Trang, skabtes der saa herlige og saa helstøbte Kunstværker. Ligesom Kirkebygningens, saaledes faldt Raadhusbygningens Blomstring i den katolske Tid. Thi Protestantismens Indførelse betyder jo hurtigt Borgernes og Stædernes Betydningsløshed. De trængte ikke til synlige Tegn paa deres Magt; thi de havde ingen. Borgerne besluttede ikke længere; højst kom nogle vise Fædre sammen for at deliberere om Ravnekrogsanliggenderne. Udviklingen, Livet, Kampen, Sejren, Festjublen var borte. Et kedeligt Hus med nogle kedelige Rum til Administrationen var alt, hvad der behøvedes. Om Fyrstens Person, ikke om Kirke eller Borgere, samlede Glansen sig.

I Middelalderen, Kunstens gyldne Tid, delte Demokratiet Europa over Magten med Kirken. Derfor, hvor der findes skønne Kirker, findes der ogsaa skønne Raadhuse. Jeg tager et enkelt ud af Bunken, det i Siena.

Byen synes den Dag i Dag som et Stykke Middelalder, uberørt af Tiderne. Og dog er der bygget baade Kirker og Paladser hele Renaissancetiden igennem; men disse har ikke kunnet udslette Byens egentlige Præg, har tværtimod maattet bøje sig efter det. Byen ligger paa Høje — et vanskeligt Terrain at bygge paa, men ogsaa et umaadelig taknemmeligt Terrain for den Bygmester eller det Samfund, der véd at benytte dets Muligheder. Det er, hvad Raadhusets Bygmester har forstaaet, hvem han end maatte være. Alene Valget af Pladsen er original og genial. Domkirken var lagt paa Byens højeste Punkt. I Modsætning hertil lægges saa Raadhuset midt paa Skraaningen af en Høj, men ikke saaledes at Façaden vender ud mod den nedadgaaende Skraaning, saa Adgangen til Byens Hus var opad; let vilde det være at beherske Terrainet paa den Maade. Nej, Façaden er vendt ind mod Højen, saa man gaar ned til Bygningen. Den synes, set forfra, som om den afslutter Skraaningen, som om den ligger ved Højens Fod. Højen falder nemlig af i Terrasser. Men Skraaningen er ikke plan, den er fra Naturens Haand uddybet som en concha, en Muslingskal. Hvad Naturen har forberedt, har kunstnerisk Beregning fuldført. Den nederste, lige Side af concha'en indtager Raadhusets vældige Façade, af hvis ene Hjørne det herlige, kraftige Taarn skyder op. Paa hver Side af Raadhuset er der en smal, let

afspærrelig Adgang til Pladsen. Saa dannes concha'ens store Runding af en ubrudt Række af stolte Paladser, fem til seks Stokværk høje. De følger Højens Runding og Stigning, saa de lige over for Raadhuset værende ligger højest. Adgangen til Pladsen er ad Trapper gennem Porthvælvinger i Paladsernes nederste Stokværk. Ved Hjælp af Porte var de lette at lukke. Pladsen er af en ejendommelig kraftig Skønhed og giver et udmærket Billede af, hvad der tilstræbtes i Middelalderen. Raadhuset er let tilgængeligt, ligger i Byens Midte. Men under urolige Forhold var det og dets Omgivelser afspærrede i en Haandevending. Paladserne ligger som en skærmende Vold om Byens Borg. Den var stadig Stridens Æble mellem Partierne. Det Parti, der havde Raadhuset, havde Magten. Altid var der Partistrid, og alle Kræfter gik samtidig ud paa at bevare Freden. Og Byen styrede sig selv. Forfatningsformen var et Demokrati, d. v. s. Adelen holdtes saa vidt muligt borte fra Ledelsen, Borgerne havde Styrelsen i Hænde. Men Borgerne var ikke Indvaanerne. Borgerne var Købmændene og Haandværksmestrene, Lavene. Det store Folk havde intet at sige, eller blev kun brugt til at lave Tumulter med. Det var dette, der skulde undgaas. Derfor er Sienas Raadhus med dets Muslingskal et saa genialt Værk, fordi dets Skønhed udgaar af dets Formaalstjenlighed.

Athens Demokrati skabte én Form for Kunst, afpasset efter dets Behov. Middelalderens Demokrati skabte helt nye Former for Kunst, afpasset efter dets Behov. Nu kommer det ny Demokrati under Former, som Verden ikke har kendt før. Det maa stille Krav til Kunsten, og denne maa kunne gøre sig til Tolk for Tidens Ønsker, give dem Udtryk og Form. Hvad har nu Kunsten gjort i Demokratiets Tjeneste, hvorledes har den opfattet sin Mission?

Er Københavns ny Raadhus Svaret paa dette Spørgsmaal?

Da Kampen stod hedest om Magten i Danmark mellem en folkefjendsk Regering og Folket, i København om, hvem der skulde styre, Embedsmændene eller Indvaanerne, da Udfaldet var utvivlsomt, Sejren sikker, rejste det ny Raadhus sig. Det skulde være et Folkets Hus. Det burde vel bære Præget deraf, være et synligt Symbol paa den ny Tanke, der var traadt ud i Livet. Er det det?

Her skal ikke tales om Raadhusets Indretning som Administrationens Sæde eller om dets Ydre som kønt eller mindre kønt

— kun om det som Symbol, og jeg vil da blot tage Façaden for mig.

Muslingskallen er vel da det, der er falden Folk mest for Brystet. Instinktmæssigt har København følt, at dette var noget fremmed, noget, der ikke kom den ved. Ganske vist er Kunstnere og især Kunstkendere tilbøjelige til at sætte Næsen i Sky og sige, at kunstneriske Spørgsmaal er den folkelige Opfattelse ganske ligegyldig, at „Folket“ har ingen Mening. „Kunsten er i sin Natur aristokratisk“. Ganske skudt forbi. Folkets Mening er ganske vist ikke paalidelig; men det er ingen Kunstdommers. Det har imidlertid en instinktmæssig Følelse, som ganske vist er bragt fuldstændig i Ulave, i Vilderede ved den Mishandling, den har været underkastet i det nittende Aarhundrede; men Følelsen er der. Og den er det, der har følt Muslingskallen som noget fremmed. Og egentlig trøstede det ikke den folkelige Mening, at der nede i en italiensk By, som hed Siena og som man aldrig før havde hørt Tale om, skulde findes en saadan Muslingskal foran Raadhuset, som alle, der havde set den, talte om i høje Toner. Den folkelige Mening følte i sit Inderste, at det kom ikke den ved, og at der dog vist maatte være en Forskel. Men ingen forklarede den Forskellen, og saa slog den sig til Taals med, at man prakkede den jo saa meget paa af saakaldet Kunst fra alle Himmelegne, under Paaskud af, at Københavnernes Smag skulde opdrages. Gud hjælpe os! Byen bliver jo hæsligere og mere stilløs for hver Dag, der gaar. Thi hvad der er skønt i Florens eller Siena eller Athen, bliver „Godtkøbskopier,“ latterligt, meningsløst, dumt eller hæsligt i København. I Siena er Muslingskallen formet af Naturens Haand og har en Størrelse vel mindst som Kongens Nytorv. Der har Bygmesteren med genialt Blik benyttet det givne og omskabt det til Symbol. I København har Bygmesteren ud af et Jordsmon, saa fladt som en Pandekage, gravet en lille Pers af en Muslingskal, der ganske vist ogsaa er kommen til at virke symbolsk, men paa en lidt uheldig Maade. Thi den gør Indtryk af en Grav, der er gravet mellem Byens Færdsel og Byens Hus. Dette holdes derved i en vis Fjernhed fra Borgerne, og det skulde vel ikke være Meningen. Grave, der skiller, var formaalstjenlige, derfor skønne, indtil omtrent Aar 1600 — Aar 1900 er de meningsløse. Man kunde maaske ogsaa tænke sig, at Ideen til Muslingskallen er taget fra moderne københavnske Køkkentrapper, hvor Pigerne først maa nedad, saa hen over Gaarden, saa opad.

En saadan Tilgang til Byens Hus er lidt mærkelig, naar der ikke er nogen som helst naturlig Grund dertil.

Muslingskallen synes noget paaklistret, noget, der ikke fra først hører med til Bygningen, en Eftertanke hos Bygmesteren, der er saa rig paa Ideer. Deraf opstod Fortællingen om, at den næsten var bleven ham paatvunget, at han for at spare Kommunen for en betydelig Udgift, der vilde være medgaaet til at højne Raadhuset paa anden Maade, som Nødhjælp havde fundet paa den. Muslingskallen var imidlertid paa den allerførste Konkurrencetegning, om end i en lidt afvigende Form. Og den skyldes Terrainet. Bygmesteren havde bemærket, hvad ingen af hans Konkurrenter synes at have taget med i Beregningen, at dette skraaner en Ubetydelighed fra Helmershus til Raadhusets Forside — derfra videre er Faldet noget stærkere. Det sidste ses let med blotte Øjne, det første er noget vanskeligere at opdage. Han har nu villet bekæmpe dette lille Fald ned mod Bygningen, og Siena-Bygmesterens geniale Idé har staaet for ham, bevidst eller ubevidst. Men Forholdene ligner slet ikke hinanden. I Siena en mægtig Vanskelighed, overvundet med et tilsvarende Middel; derfor Problemet løst til Fuldkommenhed. I København Terrainhindringen meget, i alt Fald tilsyneladende, ubetydelig; et unaturlig stort Middel brugt til at overvinde den; Problemet uløst. Dertil kommer, at i Siena har Bygmesteren gjort sig hele Pladsen underdanig; i København er det vel muligt, at noget saadant ogsaa har foresvævet Bygmesteren, men han har ikke haft Mod eller Kraft eller Udholdenhed til at gøre sig til Herre over hele Pladsen fra Helmershus til Raadhuset. Var det ugørligt? Var der saa mange modstridende Interesser, der skulde tages Hensyn til, at de ikke kunde samles paa én Haand? Men dette var jo netop Problemet, som han skulde bemestre, hvis han overhovedet stillede sig det. Han er gaaet fuldstændig udenom den Vanskelighed, han selv har fremmanet. Trafikken, det stærkt pulserende, moderne Liv paa Pladsen, der jo er bleven Byens Midtpunkt, fortrædigede ham. Det var det, der skulde have været lagt ind som en væsentlig Del af Planen. Raadhuset, Byens Hjerte, burde føles som Midtpunktet for dette Liv. Det stred imod Bygmesterens Hensigt. Hans pæne ny Raadhus skulde være en fredhellig Plet, skulde være som Byens Søndagskjole, der ikke maatte være udsat for Stænk fra Gadens Smuds. Derfor blev Pladsen ubarmhjertigt slaaet i

to Stykker, der skriger uforsonligt mod hinanden. Den ene vil Livet, den anden Freden.

Det var Bygmesterens Hensigt at skaffe en fredhelliget Plads, hvor en pænt klædt, velopdragen Folkemængde kunde samles, uden Fare for at blive kørt over, ved højtidelige Lejligheder, f. Eks. for at høre Lurblæsning St. Hansdag. Derfor blev Hullet gravet. Der skulde saa Mængden staa i Fred; der kunde ingen Vogne komme, uden højst Barnevogne. Vel at mærke, en pæn, velopdragen Mængde i Søndagsstemning, ikke en, der kunde gøre Tumulter eller som tænkte paa lidt højrøstet at fordre noget af de vise Fædre, der sad inde i Bygningen. Derfor var paa den første Plan Fordybningen fuldstændig afspærret fra selve Raadhuset; den Trappe, som nu fra den fører op til dette, var der ikke. Hvor Trappen er, var der da en pæn lille Vandkumme. Der var i alt Fald mere Mening i denne Ordning end i den nuværende. Men om den vilde have skaffet den nødvendige Højning af Façaden, som Trappeadgangen har skaffet, er vel tvivlsomt. Det er sikkert ogsaa det, der har bevirket, at Bygmesteren har ændret sin første Plan. Men dermed har han atter slaaet sin egen Tanke i Stykker. Nu er der hverken Afspærring eller Ikke-Afspærring, hverken Fred eller Liv.

Muslingskallen har unægtelig højnet Raadhuset, bragt Façaden bedre frem, end den vilde være kommet uden den; men det er sket ved et illegitimt Middel, paa en følelig unaturlig Maade. Nogen Skyld kastes der for denne Følelighed paa Københavns Brolægningsvæsen, hvis Vilje har været stærkere end Bygmesterens. Denne har ikke engang gjort sig til Herre over den ham underlagte Del af Pladsen. Han ønskede, at Fortovet fra Kørebanen, eller hele Fordybningens Omgivelser, skulde skraane svagt ned mod denne, saa Overgangen til den blev næsten umærkelig. Det er muligt, det vilde have hjulpet. Brolægningsvæsenet havde imidlertid nogle autoriserede Regler om, at et saadant Fortov skal have Fald til begge Sider, og der blev bygget en hel lille Dæmning, der bl. a. gjorde Fordybningen et Trin dybere. Brolægningsvæsenet og andre hellige Institutioner synes at tage Bestemmelser, og behøver ikke at tage Hensyn til Skønheden. Dog, det kan vel rettes. Men Bygmesteren, der ikke havde Vilje til at underlægge sig Pladsen, maa indtil da bære Ansvaret.

Den Symbolik, et monumentalt Værk ikke kan undvære, fattes. Et moderne Raadhus skulde føles som Byens levende,

bankende Hjerte, om muligt som Raadhuset i Philadelphia saaledes, at der var Gennemgang gennem det til alle fire Sider. Muslingskallen har gravet en Grav mellem det og Byen. Og dog er Skridtet til Isoleringen ikke gjort fuldt ud. Bygmesteren har opgivet sin egen Tanke paa Halvvejen, af Skønhedshensyn. Han har haft saa mange Ideer, der alle havde en Adresse. Men der manglede én Hovedidé, der beherskede dem; derfor flakker saa mange af dem vildsomme om.

Han har stillet sig en Opgave, som Naturen kun meget delvist havde stillet. Derfor vilde han løse den med uhensigtssvarende Midler — og den blev derfor ikke løst.

Men dermed ophører Raadhuset at være et betydeligt Kunstværk. Et Kunstværk fordrer den modneste Overvejelse. Det skal ligge og vokse i Kunstnerens Hjerne, det skal suge Næring fra hans hele Liv igennem lange Tider, det skal forberedes paa det omhyggeligste; han skal have set det fra alle Sider, beregnet alle Muligheder, det skal have staaet tydeligt for hans Tanke, før han skrider til dets Udførelse. Et Kunstværk er som et Barn, der skal fødes: kun hvis det er fuldbaaret, er det levedygtigt. Pallas Athene, alt Aandsarbejdes Gudinde, sprang fuldt rustet, med Skjold og Lanse, fuldfærdig, ud af Zeus' Pande. Det er Symbolet i den Digtning. Al Kunst er symbolsk.

Paa Fyn skete i min Barndom følgende: Herresædet Glorup har den prægtigste Have paa Øen, og den var den daværende gamle Excellences Stolthed. Dens aarlige Budget var 30 000 Rdlr., Nyanskaffelser ikke iberegnede. Da besøgte Excellencen en Dag Brahetrolleborgs smukke, men langt simplere Have. Igennem den løber en Aa, over hvilken er lagt to spinkle, hvide Hængebroer. De gør et nydeligt Indtryk. Det gjorde de ogsaa paa Excellencen, der ønskede noget lignende paa Glorup. Der var aber intet Vand. Saa lod han grave en dyb Grav til en anden Gaard, han havde en Fjerdingvej borte, hvor der var en Mølledam. Over Graven inde i Haven lod han da bygge en svær Bro, der hænger i tykke Jerntov, som hviler paa to store røde Taarne. Brahetrolleborg var overtrumfet. Men der var ingen Vand under Broen. Graven var ganske tør. Kun naar der en Gang imellem var Middag paa Slottet, var der Raad til at fylde Graven i tyve Minutter. Naar Kaffen var drukket og Cigarerne tændt, gav man sig i Procession paa en Tur gennem Haven. Der blev givet Signal fra Slottet. Slusεværket blev trukket op, Vandet gled hen under Broen,

Selskabet gik hen over den, og ingen vendte tilbage ad samme Vej. Det Fyn, der ikke var med til Middag paa Glorup, fandt det hele pudsigt, i den rigtige Følelse af, at en Bygmester skal benytte et Terrain, men han skal ikke skabe det.

Muslingskallen er en Del af Raadhusets arkitektoniske Opbygning. Lad os se et Par Eksempler paa, hvorledes Problemet med Udsmykningen, Ornamentiken, er løst.

Naar Øjet fra Muslingskallen gaar op ad Façaden, møder det den forgyldte Absalon, Byens Grundlægger, og over ham igen det store forgyldte københavnske Vaaben, der staar som et flytteligt Skilt, uden nogen organisk Forbindelse med Bygningen. Og dette — Københavns Vaaben — flankeres, det vil vel sige værnes af seks Vægtere. Disse har heller ikke nogen organisk Forbindelse med Bygningen; de vilde kunne fjernes, uden at der vilde føles noget Savn, frit staaende paa smaa spinkle Søjler, som de er. Disse smaa Søjler synes laant fra Bargellos Gaard i Florens; dèr staar en, noget kortere, ved Opgangen til Trappen, og bærer en surmulende florentinsk Løveunge. Det virker henrivende. Om de seks med Vægterne kan ikke siges det samme. Men Vægterne selv, hvad skal de der, paa Københavns ny Raadhus? Hvad betyder Vægterne, hvad er de Symbol for i den almindelige Bevidsthed? For en By, der laa og sov, underdanig og uden Initiativ, inden for Volde, der spærrede Luften ude, rundt om et Slot, der laa dumt kvælende og avende over Byen, mens Vægterne selv sov rundt i Kælderhalsene. Voldene er faldne, Slottet er brændt, Vægtertiden er længst ude. Det er ikke Vægtere med Kabuds og Morgenstjerne og Brændevinsstemme, der skal værne Københavns Vaaben.

Absalon, Byens Grundlægger, er bleven stillet midt paa Façaden, fangende alles Øjne baade ved sin Plads og alt sit Guld. Vi har nu tre Absalon'er i Byen; det er en forskrækkelig Kærlighed, der er vaagnet til den gamle Herre. Han synes at skulle gøres til vor Skytshelgen, efter at vi i Aarhundreder har levet uden en saadan. Er det Krigeren eller Biskoppen, der skal beskytte os? Fra Raadhuset at slutte synes det nærmest at skulle være Biskoppen. Har virkelig Københavns Borgerskab nogen Trang til at komme ind under Krumstaven? Ti der burde dog vel være en Mening med at stille ham i Bispeskrud paa den Plads. Naar man paa gamle Raadhuse ser en Madonna- eller en Kristus- eller en Helgenfigur over Indgangsdøren — dog vist aldrig saa fremtrædende som Absalon her — betyder det, at Byen stiller

sig under vedkommendes Beskyttelse. Figuren gaar derfor ind i Bygningen som noget selvfølgeligt. Absalon skriger over hele Torvet i sin gyldne Pragt, synes selv at protestere mod sin Anbringelse, vil ikke indordne sig i Bygningen. Han og hans Indfatning staar som en stor Plamase paa den røde Flade, og maa gøre det, fordi der ikke er nogen Grund til dens Tilstedeværelse der. Ubegrundet Ornamentik gør Skade.

Gaar saa Øjet endnu højere, ser det to Isbjørne komme ud over Taget. De er fortræffelige, som Isbjørne. Blot dekorativt set turde de være det bedste af alle de mange Paafund, Raadhusets Bygmester skal have Æren og Ansvaret for. Dette med det dekorative, hvormed man bliver spist af ved alle mulige Lejligheder i vore Dage, er ikke nok ved en Grosserervilla, langt mindre ved et monumentalt Værk. Dér skal der være Metode i Ornamentiken. Og saa maa man spørge, hvad betyder de to Isbjørne? De Dyr findes ikke i det københavnske Vaaben, de er ikke det danske heraldiske Dyr, de findes ikke her i Landet. De repræsenterer altsaa intet, og dog er de anbragt paa den mest iøjnefaldende Plads paa Byens repræsentative Bygning. — De virker morsomt, er Svaret, det er deres Berettigelse. Virker ikke Løverne overalt i Florens morsomt, eller Ulvene i Siena, eller Dyrene og Djævlene paa Nôtre-Dame? — Indrømmet. Men Løven er det heraldiske Dyr i Florens: derfor er den anbragt overalt, klatrende op ad Stænger over Byens Taarne, siddende paa Vagt uden for offentlige Bygninger. Ulven er Sienas Dyr, som Symbol paa at Byen er en Datter af Rom; derfor springer Ulven frem med aabent Gab fra alle Kanter af Raadhuset, derfor staar den som Amme for to Børn udenfor det. Og Dyrene inde i og uden paa romanske og gotiske Kirker betød alle noget, var Symboler, som hver Mand i Middelalderen forstod; desuden benyttedes de rent konstruktivt, gjordes til uundværlige Dele af Bygningen, naar de f. Eks. benyttedes som Afløbstude. Derfor virker de ikke blot saa morsomt, men saa vederhæftigt. Isbjørnene er derimod en Vittighed, der er sagt paa et galt Sted. De gør Indtryk af, at der inde paa Loftet findes et Menageri, som de er listet ud af i et ubevogtet Øjeblik. Ideen med Bjørne vilde være fortræffelig paa Raadhuset i Byen Bern, paa det i København er den overflødig, derfor uheldig.

Absalon, Vægterne, Isbjørnene, kan nogen se den højere Enhed, hvori de gaar op?

Naar Læseren er kommet saa langt, vil han maaske skuffet sige: Var det det hele? Kunde et Angreb paa Raadhuset kun hægte sig ved saadanne Lapperier, maa det dog sikkert være en god Bygning. Men dette har slet ikke skullet være et Angreb paa Raadhuset eller dets Bygmester. Hans Konkurrencetegning var sikkert baade mere fantasifuld og mere original end hans Konkurrenters, hvorfor det kun var rimeligt, at han blev den foretrukne, hvis der ikke var anden Vej at gaa end Konkurrencens. Den havde vist ogsaa mindre Tradition, hvilket paa det Tidspunkt hos nogle af Dommerne og deres Organ i Pressen vel var et Plus til dens Gunst. Men de Anker, jeg har fremført, synes mig saa væsentlige, fordi de rammer det saarbare Punkt i hele det moderne københavnske Byggeri. For saa vidt er Raadhuset dog maaske en virkelig Type paa den moderne Retning i Kunsten, Stilløshedens. Det er ikke det fast formede Udtryk for nogen bestemt Tanke. Det rummer derimod en Mængde bisarre og morsomme Indfald, hentede fra de mest vidt forskellige Egne og Tider, uden at have eller faa nogen Forbindelse, derfor manglende Indhold. De kunde lige saa godt have været anbragte paa enhver anden Bygning som paa den, det fremadstræbende, selvstyrende København har opført som sit Hus.

Theodor Bierfreund

ANE MARIE

Den skikkeligste Gaardmand, Himmerland kunde opdrive, Chresten Vendelbo, laa for Døden. Han var parat til at dø nu i Fred med hver og alle, sig selv og Vorherre; han laa stille i sin Alkoveseng og var lige glad, om Præsten vilde naa at berette ham eller vilde komme for sent. Det var pas Tid at dø nu, han var en gammel Mand, svært skrøbelig paa det sidste, og de unge skulde jo gerne snart have Gaarden. Der var ikke noget at bie efter, til Alters var han jo sidst i Høst, og hvad kunde saadan et gammelt skrantent Mennesk' faa syndet i de fir' Maaneder. Begge Pigerne var forsørgede, Sine var godt gift i Terndrup og An-Mari — aa ja, det var jo saa'ent sin Sag for en stor Gaardmandsdatter at kaste sine Øjne paa sin Faders Forkarl; rundt om havde da ogsaa de andre Gaardfolk raadet ham til at smide Karlen af Gaarde og gifte Pigen med en anden. Men det var nu det, at han kunde saa daarligt med Ufred — og saa fik da An-Mari Laust Tommesen, og saa snart, som han nu kunde komme af Sted med at dø, saa skulde de to have Gaarden. Nok var Laust en sær sur og knarvorn Støder, men han var en stads Karl og en dygtig Karl for Alvor. An-Mari var saamænd ikke værst faren med ham. Nej, aa nej, paa det Lav. 5 Aar var det nu siden deres Bryllup, en bette kønne Pige havde de og to knøve Drenge; naar saa Sine fik Rentepengene, saa havde de Vendelbogaarden gældfri, de kunde vel aldrig skamme sig til at bede Vorherre om mere — — —

Med Larm og Skraldren hørtes en Vogn komme hurtigt over

Gaardens Brosten og holde for Stuedøren. Øjeblikket efter stod Pastor Gudum foran Alkoven og saa' med embedsmandsmæssig Alvor paa den døende gamle.

„Det er første Gang, Chresten Vendelbo, jeg er i Deres Gaard." Der lød Strenghed i Præstens Stemme.

Chresten Vendelbo saa' op med sine gamle, godsindede Øjne, Laagene var saa rødlige i Randene, ligesom tyndslidte af mange Aars Vestenstorme.

„A tøt ét, a ha'de no'en Brug for Dem, Hr. Pastor," sagde han godmodigt og knøkhostede.

Længe stod Præsten og talte om Synd og Vantro og Levned i Ugudelighed, om Chresten Vendelbo, der saa formastelig fattet ud og ikke syntes at angre, og han endte med at sige: „Forhærdet og forstokket er du i din Vantro, du vil æde og drikke dig selv til Doms."

Den døende Bondes Øjne blev, eftersom Præsten talte, mere og mere hvasse. Og endelig brød han ud: „Hov, hov, gaar det saa strengt til. Ja, to saa tror a, det skal vær', Hr. Pastor." Med det samme vendte han sig ind mod Væggen og lod som om Præsten ikke var til; han var ikke til at formaa til at modtage Alterens Sakramente, og hen mod Aften døde han.

— — —

Chresten Vendelbo kom ikke saa skikkeligt i Jorden, som han havde levet. Pastor Gudum sagde mangt og meget, som var af det onde, og den afdødes Datter, den kønne, godmodige An-Mari, saa spørgende rundt om sig — forvirret — uklar over Præstens Mening. Hendes Fader, som ikke havde gjort et Kreatur, endsige et Mennesk' Fortræd! I Helvede! Det var lige haardt nok og vel værdt at græde stridt over, men naar Præsten sagde det, saa maatte det vel passe. Herre Gud, det var ligefrem grimt at tænke paa.

Henne i Jordpløret ved Graven stod Laust og takkede med langelige Haandtryk Præsten for de skønne Ord. Han var saa taknemlig. Han havde i lang Tid gaaet og skrantet, men ikke vidst, hvad der fejlede ham. Men nu forstod han inderligt, at han havde været syg af Vantro.

Pastor Gudum fikserede ham skarpt med sit sikre Skipperblik.

„Det skulde glæde mig, Laust Tommesen, om De og jeg skulde forundes at sætte Guds Ord til Højbords i Vendelbogaarden, der hidtil har været en af Satans Forpagtergaarde."

Ane Marie, der ogsaa var paa Vej hen at sige Farvel og Tak til Præsten, som al høvisk Skik og Brug krævede, hørte Ordene og vendte brat om. Med sin lille Pige, den gulhaarede Karen, krøllet som en Kaffer-Unge, ved Haanden, gik hun lukt gennem Pløret og tog med Barnet Plads i Vognen.

— — —

Der gik et Par Maaneder i nogenlunde Fred. Laust Tommesen var flittig i Præstegaarden, altid i Kirke, naar Kirketid var, og hjemme ihærdig med at lære Børnene om Satan.

Ane Marie blandede sig ikke deri. Stor, lys og velfornøjet passede hun sit Køkken og sine Børn. Lidt flinkere end ellers sang hun de frejdige, feststemte Sange, hun havde lært paa Højskolen. Den stille, venlige Pogelærerinde, der boede lige ved Siden af Gaarden, fik jævnligere Besøg af hende end ellers; det var, naar Ane Marie ikke var sikker i et eller andet Bibelspørgsmaal, som Laust anvendte imod hende. — — —

Saa en Dag hændte det, da Ane Marie stod og bagte Vafler, at en fremmed Svend kom ind og hilste: „Godav i Jesu velsignede Navn,“ hvorefter han hev sin Ransel fra Skulderen og ned paa Bænken og begyndte at løse op for den.

„Er do Konen?“ Svenden saa' vigtig op, mens hans Fingre mekanisk løste Knuderne.

„Jov.“ Ane Marie stod med et lille skikkeligt Smil og saa' paa ham.

„No. — A haar no'en Bøger, som do skuld' køv'. — Og saa vil a snakk' med dæ om Jesus.“

„No, vil do det?“ Ane Marie saa' op og ned ad ham, det spillede af Lune i Øjnene. „A tykkes helles, do kund' se ud til, at do kund' bestill' no' andet.“

„A arbejder for den Herre Jesus.“ Svenden saa' bebrejdende op fra sin Ransel.

„No saa'n. Skal det ogsaa vær' et Lev'brød? Ja, ja, hva'for et'?“

„Det er svær', saa do er kaalhøgen. Men hov paa, Vorherre ku' kalde dig for sin Trone midt i din Synd.“ Svenden talte i Præketone og sagde skarpt „diig.“

Ane Marie smilte uforstyrrelig lunt og godsindet. „Aa, Vorherre høster vist ét sin Havre saa grøn.“ Hun smækkede Vaffeljernene fra hinanden og kastede tre lysbrune, dampende Fløde-

vafler over paa et Fad, der stod paa Komfuret. Saa vendte hun det blussende Ansigt til Svenden igen.

„Er det Vaflerne, do venter paa? A tykkes, do ser saa naa'le den Vej."

Svenden overhørte Ordene, han lagde i det samme to smaa Hæfter paa Bordet, betitlede: „Paa Vej til Frelse" og „Vil Jesus kende mig".

„Væsegue, dem skuld' do køv'."

Ane Marie skubbede med Albuen Bøgerne ned paa Bænken igen.

„Saml dit Skidt med dæ; vil a læs, saa kan a val faa det, der er bejer. — Men vil do ha' en Vaffel, saa ska' do væsegue."

Hun satte en Tallerken propfuld af varme Vafler hen til ham og vendte tilbage til sit Vaffeljern. Svenden pakkede sin Ransel og huggede saa ind paa Vaflerne med god Appetit lige til den sidste. Saa lettede han paa Huen og gik igen.

Men et Øjeblik efter kom han tilbage, dækkende sig bag Laust Tommesen, der lige var kommen hjem fra Marken.

„Haar do en bette Taar Kaffe, An-Mari?" spurgte Laust sindigt og saa' fra Siden lurende paa Ane Marie. „Her er en Kolportør med kristelige Skrifter, som vi sammels vil se paa."

„Ane Marie saa' hvast til sin Husbond. „A mjenner, det behøves ét, Laust. Den Slavels Skrifter haar vi ingen Brug for; vi haar Biwlen, det er nok."

„Ja, ja, vi ka' jo se paa dem. Sid nier, bette Bro'r og faa en Taar Kaffe."

Laust og den fremmede tog Plads ved det hvidskurede Bord. Ane Marie gik tavs og mut fra Køkkenet til Stuen og dækkede Bordet. Hver Gang hun hørte, Laust var ved at fæstne sig ved en af Bøgerne, kom hun ind med et eller andet.

Men da hun gik i Kælderen efter Fløde, købte Laust fire Hæfter, de to, som Svenden havde anbefalet, og „Vantroens Ende" samt „Pagten".

Da Karlen var gaaet, stod den første egentlige Strid i Vendelbogaarden om, hvo der er den største i Himmeriges Rige. Laust Tommesen bredte sig i Guds Rustning og oplyste sin Hustru om Helvedes ufattelige og evige Lidelser. Men Ane Marie stindede sig og bad ham mindes, at Gaarden og alt, hvad som var i den, var hendes, de skulde ikke begynde med at smide Penge ud til alt det Skidt, de Kolportører kom rendende med „hvar Tagn". — I Biwlen

og Højskolebladet og Ugens Nyheder havde de Læsning nok til de Stunder, de havde Ro.

Et Par Dage efter spurgte hun sin Mand, om han vilde med til Højskolemøde i Ranum. Laust saa' krænket paa hende og tog fra sin Bogreol, bestaaende af syv Bøger, „Vantroens Ende". Med den i sin Lomme gik han i Marken.

Ane Marie var inde i Pogeskolen og raadførte sig med Frøkenen. Efter Middagen spændte hun selv for, og hun, Frøkenen og den lille, gulkrøllede Karen kørte til Møde i Ranum. — — —

Pastor Gudum begyndte at faa sin Gang i Vendelbogaarden. Laust modtog ham med ydmyg Glæde, Ane Marie dukkede sig og opvartede beskedent med det bedste, Huset formaaede. Hun sang ikke sine lyse Højskolesange, saa længe han var der; det var jo da Præjsten. — — —

Saa indbød Laust til Vennemøde i sin Gaard. Selv stod han i Døren gradvis aftagende eller tiltagende i Vigtighed efter Personen, der kom.

Pastor Gudum talte. Om Synd og Satan. Og dernæst om idel Straf og evig Lidelse. Evig, evig, Lidelsen vilde aldrig faa Ende.

Laust Tommesen traadte frem og bekendte sin Tro, hvordan han var kommen til Jesus. Han havde en Dag i Kirken faaet det Budskab fra Herren, at han skulde give 10 Kroner til Missionen, men da hans Kone tøt det var val manne, gav han kun to. — Men Herren lader sig ikke spotte, for se saa var'ed, at der døde 12 Smaagrise for ham til 10 Kroner Stykket. Og saa blev han en troende Mand.

Ane Marie smilte lunt og sagde halvhøjt, at det var saamænd, fordi han havde glemt at give dem rent Halm, de var jo bogstavelig „drovned i jenne Mog". Laust tog kærligt om sin Kones Arm og sagde, at det var i Jesu Navn Løvn, og paa Ane Maries Arm sad 5 mørkeblaa Pletter efter den venlige Tilrettevisning.

Til Slut knælede Forsamlingen i Bøn for Laust Tommesens vantro Hustru, hvorefter man gik til Spisningen ved de lange, veldækkede Borde. — — —

Et Par Uger efter holdt Gaarden igen fuld af Vogne. Ane Marie havde tilskrevet en grundtvigiansk Foredragsholder og indbudt Omegnen til Møde. Der kom mange, høje, rødskæggede Mænd med Ro over deres Væsen, venlige Koner og unge Folk i Stadstøjet. De sang og legede i Vendelbogaardens store Have, da Talen var forbi.

— — —

Der gik en hærgende Difteritis-Epidemi over Himmerland. Der døde mange, ogsaa voksne. I en Gaard døde 5 Børn — alle dem, der var — i Løbet af en Uge. Næsten hver Dag skar en nyhvæsset Spade et Grav ned i den golde Kirkegaardsjord, og en Tue blev smidt et Par Alen bort. Det stride, halvvisne Græs kom underst, overskaarne Rødder med friske, hvide Saar øverst. Flere og flere Tuer, flere og flere Munde aabnede den fattige Himmerlandsjord og tog mod den ene tarvelige, sorte Kiste efter den anden.

Lidt efter lidt kom saa det stride, kummerligt ernærede Græs øverst igen.

Ane Maries Datter, den gulkrøllede Karen, blev syg om Søndagen og døde Onsdag. Torsdag døde begge Drengene.

Med stumme, forbavsede Øjne saa' Ane Marie paa Kisterne, der kom i én Grav. Pastor Gudum talte først i Vendelbogaardens Storstue, siden paa Kirkegaarden. Hans djærve Ord var henvendte til Ane Maries forhærdede Sjæl. Hvis var Skylden, hvorfór de smaa Børn maatte dø saa tidligt? Hendes! Ane Maries! Fordi hun havde forsømt Naadens Tid og trodset Herren! Og de smaa, uskyldige Børn klagede nu fra Helvede: „Mor, Mor, hvorfor gjorde du os dette? „For der staar skrevet, at Forældres Synd hjemsøges paa Børnene ...

Ane Maries Øjne blev store i Undren og Skræk, men hun græd ikke. Præsten slyngede hende i Ansigtet, at end ikke hendes Børns Jammerraab fra Helvede vilde være i Stand til at vække hende af hendes Synds Søvn. Ane Marie græd stadig ikke, men der tændtes en Funke i hendes Øjne, og den Funke kom altid igen, hver Gang hun hørte Præstens Navn eller Stemme. Den mindede om det lumske Udtryk i et Dyrs Øjne, naar det har fattet Nag til én bestemt.

Ane Marie gik om Dagene i sine Stuer, som gik hun i Søvne. Alle hendes Tanker var ved de døde Børn, hun saa' dem ligge i Kisterne, saa mørkgustne og stille med de smaa spidse Næser og de tavse Munde, og det kriblede i hendes Fingre af Trang til at grave dem op — se efter, om de laa der endnu, lige kolde og lige træhaarde.

Hver eneste Skumring, naar hendes Hus var beskikket, hver eneste Middag, naar de andre sov Middagssøvn, var hun paa Kirkegaarden. „A tykkes, de smaa Kravl ligger og hvæller,“ sagde hun til Pogefrøkenen, naar hun mødte denne paa hendes Aftentur

om det faldefærdige Kirkegaardsdige. „A maa hele Tiden op og ro dem. Men det er næjsten som en Slavels Trøst, at de er der alle tre, det er li'som mer' rosomt for dem.

Hvis de bette Sjæl' da helles et er i Helvede."

Denne ene giftige Tanke kom igen og kom igen, tiere og tiere. Fik hun den ovre hos Frøkenen ræsonneret til døde en Dags Tid eller to, saa var Laust eller Præsten der straks igen og livede den op med ny Gift.

Men en Dag var Frøkenen ovre hos Ane Marie. De sad i Køkkenet og drak Kaffe, da Laust inde fra Folkestuen spydigt bemærkede, at Ane Marie behøvede jo heller ét at tage sig det saa nær, om Børnene var i Helvede, de havde jo rosomt Selskab i deres Bedstefader, Chresten Vendelbo.

Ane Marie gik hen og tog i Dørklinken, bøjede sig ind mod Stuen og gav ham lige i Ansigtet:

„A skal med Glæde far' til Helvede til min Far og min' bette Børn, men a vild' nødde gaa ind i Himmeriges Rige, om a skuld' vær' sammels med dæ der. Forstaar do det, dit u'nskabsfuld' Mennesk'."

Saa smældede hun Døren i, kom hen til Bordet og satte sig med Hovedet støttet i begge Hænder.

Den lille grimme Frøken saa' paa hende med sit venlige, triste Smil. Endelig sagde hun henkastet: „De begynder da ikke at tro virkelig paa det Præk, Ane Marie?"

„En véd jo ikke" — Ane Marie saa' stirrende ud for sig. — „Nær Præjsten, som er en lærd Mand, sejer det i Dagetal, saa er' ed li'som det ramler for jen."

Frøkenen smilte igen. Et fint, bedrøvet, uendelig godt Smil.

„Ane Marie, De tror jo da paa Lærebogen?"

„Jov, det gør a da."

„Jamen husker De saa ikke, at der staar som en af Guds første Egenskaber, at Gud er algod?"

„Jov, det hov'er a godt."

„Tror De, noget Menneske er algod?"

„Nej," sagde Ane Marie med Styrke. „A tror, det er u'en Spektakler de flest'."

„Jamen ser De saa, Ane Marie, hvis nu Deres Børn levede og et af dem gjorde noget galt og De gav det en Lussing, vilde De saa blive ved at give det Lussinger i Dag og i Morgen og fremdeles?"

„Nej, søde Jøsses!“ Ane Marie smilte vemodig ubestemmelig ved Tanken om sine døde Børn.

„Naa, ser De det. De vilde straffe en kort Tid, fordi det var nødvendigt for Barnets egen Skyld, at det kunde blive et velopdragent Menneske.

Men tror De, at Gud, som er algod, hvad De jo ikke er, ikke engang som Moder, vilde straffe et af sine Børn, der har fejlet, straffe det i Dag og i Morgen og i Overmorgen og fremdeles i Evighed?“

„Nej, nej, det tror a da ét.“

„Tror De ikke snarere, at Gud den algode vil sige: „Kommer hid til mig, I som er besværede, og jeg vil give Eder Hvile?“

Ane Marie løftede brat Hovedet og saa' skarpt paa den lille Frøkens grimme, melankolsk smilende Ansigt, hun rynkede Bryn og saa' spejdende ind i hendes Øjne med febrilsk Anspændthed, som afgjorde hun hendes Livs Skæbne.

„Tror De paa det, Frøken?“

Den grimme Pige smilte ikke mere, hun saa' stift ind i Ane Maries Øjne, nikkede og sagde fast og sikkert:

„Ja, Ane Marie, jeg tror paa Gud den algode.“

Ane Marie lagde et Nu sit Hoved mod Bordets haarde Kant. Da hun løftede det igen og saa' paa Frøkenen, indeholdt hendes Øjne et Fond af Fred, der var tilstrækkeligt for lange Tider.

— — —

Pogelærerinden blev efter Ønske forflyttet til Sjælland. Julen efter var hun i Besøg paa Himmerland og var ogsaa hos Ane Marie, der fulgte hende ud i Gangen, da hun skulde gaa.

„Men Herre Gud, bette Frøken, a tykkes De er falmed. Er der ingen go'e Mennesker ved Deres nye Plads? Har De det ét godt?“

„Tak, Ane Marie, det kunde været bedre, men det er der intet at gøre ved.“

„De sku' gyvtes, bette Frøken.“

Den blege, smalkindede Lærerinde smilte sygeligt.

„Synes De, det er saa rart, Ane Marie?“

„Ne—ej, det er ét for det. — Det kan jen ét blyv for sjent.“

„Men“ — Frøkenen smilte friskere og prikkede med Pegefingeren efter Ane Maries trinde Mave — „nu er De vel glad, er De ikke, Ane Marie?“

„Jov da.“ Ane Marie straalede over hele Ansigtet. „For no

tror a ét mer, at Herren er fortørnet paa mig, for saa ga' han mig val ét et Barn igen."

„Nej, det er rigtig, Ane Marie. Jeg skal komme over og holde det over Daaben, og saa regner vi det for mit og Deres. Laust skal ikke have mere Part i det end som lige tilkommer ham."

Ane Marie lo fornøjet — — —

Laust Tommesen fik lidt efter lidt fyldt Huset med kristelige Olietryksbilleder og Skriftsteder paa sort Grund i Glas og Ramme, saasom:

Jesus min Skat,
Jesus god Nat.

og mange andre. Hans Bogreol var stegen til 3 Hylder fulde, Pastor Becks Liv og Levned straalede over dem alle.

Ane Marie havde vænnet sig til det. Hun gik og smaanynnede sine Højskolesange, syede Børnetøj og plejede i Skumringen sine Grave. Hun blev meget svær. Hun smaasmilte undertiden — det blev nok en Dreng, og han skulde hedde Karl efter bette Karen, som døde. Det skulde blive saa rosomt at have saa'ent et bette Snork om sig igen.

Saa kom Dagen, da det store aarlige Ærtebølle-Møde afholdtes. Der kom Vogne mange Mile fra, tætpakkede, fire i hver Agestol og fire paa en Siddefjæl bag Agestolene. Og somme Tider et Par Børn puttede ind mellem Agestolene eller en Barnevogn bunden fast til Bagsmækken.

Der var averteret om højtstaaende Talere saavel adelige som gejstlige.

Pastor Gudum skulde køre med Laust Tommesen. Ane Marie stod i Frammerset og søgte at forklare Laust, at hun ikke kunde tage med, hun var „møj skit".

Laust var gal.

„Hva' tror do, Præjsten vil sej til det? En skal da altid ha' sin Nød med dæ — og no haar de endda bedt for dæ i tre Forsamlingshuse. Hviter vil do gaa med af dit Hjerte?"

„Jamen a ka' no' ét, Laust, saa møj er no sikker ..."

„Aa Løvn og Bladder. Det er baare fordi do ét vil. Her skal jen lig'fram teg dæ til Jesus. Hva' tror do Herrens Venner vil sej til, at do ét er med til det størst' Møde, vi hellige har her paa Egnen? Stræv no og ta' Klæjern' paa."

Ane Marie fik pustende Kramklæderne frem til Laust og fik

langsomt, Stykke for Stykke over sig selv. Hun sad ned og hægtede sin Kjole; saa pustede hun dybt ud og gik ind i Storstuen, hvor Præsten sad. Ude i Gaarden var Karlene ved at spænde for.

„Haar do ét en Taar Kaffe til Præjsten, bette An Mari?"

Ane Marie arbejdede sig ud igen og fik lavet Kaffe. Hun gik en Runde i Gaarden, mens Mændene drak.

„Stræv no, bette An-Mari!" kaldte Laust fra Vognen. „Vi kommer for sjent."

Ane Marie krøb besværligt op i den bagerste Agestol, der var ligerygget og stiv. Gaardens to Piger kom op paa hver Side. Præsten og Laust sad foran, hvor Agestolen var betrukken med rødt Plyds. Paa en Siddefjæl sad Karlene og Vogterdrengen og dinglede med Benene ud over Bagsmækken.

Mødet var ganske rigtig begyndt. De maatte forsigtig bugsere sig gennem en hel Vold af Vogne og fraspændte Heste, der aad nyslaaet Græs bag i Vognene. Saa skyndte de sig op ad Banken, Ane Marie pustede for at vinde med.

Langsomt, langsomt sneg den sig hen for hende, den lange, lumre Sommerdag, hvor Varmen hang ude over Limfjordens sirligt glidende Bølger. Den gik hen med at høre paa Svovlregn og brutale Udfald mod anderledes troende, den gik med Aandenød og Kvalme, med pinefuld Længsel mod den kølige Aften, naar Mødet var forbi og hun kunde komme hjem. Og for hver Time, der gik, voksede hendes frygtelige Uro, med store forfærdede Øjne stirrede hun ligesom lyttende frem for sig — fór sammen — passede paa — krummede sig i krampagtige Trækninger.

Herre Jesus, hvor Solen gik langsomt, var det da aldrig Aften! Hun knugede sig sammen paa den haarde Jordtue, hvor hun sad, trak Pusten kort og stemmede Hænderne mod Underlivet. „Aa Jesus, a be'r saa mindelig," hviskede hun.

En ny Taler stod op. Den samme Snak om Synd og Pine og Djævelen. — „Aa, Herre Gud da osse!"

Saa var der en Pause, og Pastor Gudum kom med en fremmed Præst hen, hvor Ane Marie sad. De standsede ved hende.

Pastor Gudum lagde sin Haand tungt paa Ane Maries Skulder og smilte hjerteligt. Ane Marie gav et hastigt Ryk og kneb Munden til.

„Her ser De hende, som vi har bedt saa meget for, men nu er vi ogsaa snart saa glade for hende." Gudum smilte stadig

hjerteligt og saa' paa sin Kollega. „Ikke sandt, Ane Marie, nu er De jo i Sandhed vunden for vor Herre Jesus Sag?"

„Jov," sagde Laust og skubbede til sin Kone.

Præsten borede sine Øjne ind i hendes Ansigt.

„Ja, De hører vel godt efter, Ane Marie, det er gode Ord at tage med sig hjem?"

Ane Marie hørte ingenting, der krøb Smerte op gennem hele hendes Ryg.

„Ja, De hørte jo nok det, Pastor Ussing lige talte om, Ane Marie? Om Herrens yngste Børn? — Dem, som Satan har taget i den ene Haand og Jesus i den anden, de Ord passede jo for Dem. — Men De hørte det vel nok, gjorde De ikke, Ane Marie — hvad?"

Laust Tommesens tykke Støvlesnude kom skjult under Kjolens Folder til at støde mod Ane Maries Skinneben. Hun trak instinktmæssig Foden til sig i en Fart — men i det samme fór hun op, hendes Øjne stod stive i Angst og Skam.

„Aa, Laust, a maa hjem — no med det samme — hører do?" Hun krammede febrilsk om hans Skulder.

„Hva' er'ed ve'ed med dig?" spurgte Laust modvillig.

„Søde Jøsses," hviskede en Kone, der sad ved Siden af Laust, som endnu ikke havde rejst sig op, „din Kuen skal jo bassel."

Laust rejste sig hastigt, Præsten veg til Side og et Par unge Karle sprang af Sted for at spænde for. Faa Minutter efter kørte Laust i flyvende Fart over Hedens sandede, ujævne Vej.

Og Vognen skumplede og slingrede, mens Ane Marie skreg sagte og rystedes fra den ene Side til den anden. En halv Time kørte Laust i strakt Karriere, Ane Marie laa i Bunden af Vognen og jamrede sig. En halv Time endnu, de fede, brune Heste var saa skumbedækkede, at smaa hvide Klatter fløj fra deres Sider. Ane Marie greb med begge Hænder om Agestolens Ryg.

„Laust! — to Herre Jesus da!"

Vognen raslede ind over den brolagte Gaardsplads, Laust bar sin Kone ind i deres Sovekammer, saa kom han tilbage, og op fra Vognens Bund tog han et fuldbaarent, dødfødt Drengebarn.

Et Par Dage efter kom Frøkenen paa Feriebesøg. Hun var ogsaa i Vendelbogaarden, men Ane Marie kendte hende ikke, hun laa sløv hen som en, der har givet tabt i alle Ting.

Ane Marie blev sygere, hun faldt i Vildelse. Saa hentede Laust Lægen, der sagligt berettede, at Ane Marie havde Barselfeber.

Ane Marie kom sig igen, men den Tur havde taget slemt paa

hende, hun gik grundende omkring og puslede med et og andet unyttigt, og det kom ud, at Vendelbo-Ane var underlig. Om det passede eller ej, kunde Folk dog ikke bestemt afgøre, for hun indlod sig ikke i Snak med nogen.

Men ud paa Efteraaret bestemte Laust og Pastor Gudum, at Ane kunde have godt af lidt Forandring, og saa blev hun sendt til et Missionshospital, hvor Lemmerne lærte at tro.

Saa var Folk ikke i Tvivl om, at der var noget om Snakken.

Og samtidig flyttede Præstens Husjomfru over i Vendelbogaarden for at holde Hus. Hun kunde ikke længere være i Præstegaarden, fordi Fruen var vantro og saa' ondt til hende.

Ane Marie var kun tre Maaneder borte, saa kom hun uventet hjem. Hun var rendt fra Hospitalet, fordi de vilde slaa, fortalte hun. Men det var maaske bare noget, hun havde bildt sig ind. Hun var bleven endnu mere underlig og havde faaet for Skik at se fra Siden — lurende — paa den, hun talte med — som saa' hun en Fjende i enhver. Og somme Tider kunde hun faa noget lumsk ondt i Blikket, da var Pigerne bange for hende.

Naar nogen talte til hende om Hospitals-Opholdet, saa' hun skamfuld ud og ligesom trak sig indefter.

— — —

Laust Tommesen stod ude i Gangen og ventede paa Husjomfruen. De skulde sammen i Kirke. Ane Marie kom inde fra Køkkenet.

„Skal do til Kirk', Laust?“

„Jov.“

„Jamen skal a ét med da?“

„Ne—ej.“

„Maa a ét gaa med til Kirk', Laust?“

„Ne—ej. — Do haar vist ingen godt a'ed. Do maa nok helst blyv hjemm' et bette Stød endnu. — Ja, saa gaar vi.“

Laust og Husjomfruen gik ud gennem Porten. Ane Marie stod og saa' efter dem, det buldnede saa underligt ud i hendes blaffende, usikre Øjne. Hun kiggede stjaalent til Pigerne og begyndte hviskende at skælde ud. Men lidt efter lidt glemte hun Pigerne, hun løb omkring og trak Skuffer ud og smed Klæderne rundt om sig paa Gulvet. Langt bort hørtes hendes høje, forvirrede Sludren og lange, skarpe Hvislelyde.

„A er baang'!“ hviskede Bryggerspigen. „Skal vi ét kalde paa Niels?“

Da Pigerne kom ind igen med Karlen, var Ane Marie i Søndagstøjet. Hun stod og langede Lussinger ud med sin Paraply og skældte ud. Stuen var i én sønderslaaet Forvirring, det store Væggeur var slængt hen ad Gulvet.

Karlen gik hen og tog Ane Marie i Armen.

„An-Mari, do skuld' ta' og gaa i Seng, do er jo hiel skit."

„A slaar Præjsten ihjel!" hviskede Ane Marie hemmelighedsfuldt og gik i det samme ud ad Døren.

Søde Jøsses, Niels," hviskede Bryggerspigen, bleg af Befippelse. „rend da etter henner og faa henner hjem."

„Nej, a vil ét, vil hun til Kirk', saa la' henner det."

„Do tær ét," sagde Bryggerspigen foragteligt.

Inde i Kirken sang man paa det sidste Vers af Salmen før Prædikenen. Pastor Gudum kom fra Alteret og gik ned gennem Midtergangen for at bestige Prædikestolen, der laa midt i Kirken. I det samme kom Ane Marie fra Indgangsdøren, de gik mod hinanden og stødte sammen ved Foden af den lille Trappe op til Prædikestolen. Ane Marie løftede Paraplyen og slog med Haandtaget Præsten tværs over Nakken.

„Dit Høved," skreg hun i vildeste Raseri. Præsten veg til Side, saa hendes næste Slag traf ham paa venstre Skulder. „Do er ét værdig at staa paa en Prædik'stuel! Din Satans Præjst!" — Hun drev Præsten foran sig ned ad Gangen, mens hun slog efter ham og brugte Mund, saa Ordene faldt over hinanden.

Mændene kom tumlende ud af Stolene og begyndte at bakses med hende. Hun slog stadig om sig, vildere og vildere. „A skal slaa dæ ihjel!" skreg hun ud i Kirken.

Fire fuldvoksne Mænd førte hende ud. Hun flaaede Knapperne af Sognefogdens Frakke og raabte op til Præsten: „Ja vent, min bette Ven — vent do — a skal nok finde dæ — vent til a slipper løs igen. A skal slaa dæ ihjel, a skal slaa dæ lige i dit Ansigt. a skal nok finde dæ ..." Og ud ad Kirken, helt ned ad Kirkestien blev hun ved at gentage sine Trusler, mens hendes Ansigt vred og vrængede sig i nervøs desperat Ophidselse.

Ane Marie kom paa Amtets Landsygehus, men der var hun kun en Maaned. Der var et evigt Postyr med hende, hun vilde hele Tiden slaa ihjel. Distriktslægen anslog hende til uhelbredelig.

Saa førte Laust og Sygeplejersken hende til Oringe.

THIT JENSEN

KJELDSEN-RØRET

EN EPILOG

Det Røre, Professor Karl Larsens Skrift „Dragon Niels Kjeldsen og hans Drabsmand“ vakte i Fjor, turde nu nogenlunde være endt med Professor Kr. Erslevs kritiske Undersøgelse af Sagen i „Historisk Tidsskrift“. Det kan da maaske lønne sig at se tilbage paa Fejden og dens Resultater.

Det historiske Udbytte er snart opgjort. Det blev i alt det væsentlige slaaet fast ved Karl Larsens Undersøgelse. Den tidligere Landet over gængse Opfattelse af Fægtningen byggede paa Oberst Madsens Beretning (i „Vort Forsvar“ 1881), der stammede fra Koldingværten Svenssons Fortælling. — Efter denne vilde Kjeldsen ikke flygte med sine Kammerater, han oppebiede rolig Tyskerne, red ind paa dem, slog flere af dem saarede til Jorden under en Holmgang paa Marken, og blev tilsidst, da de ikke kunde faa Bugt med ham, skudt ned (bagfra) af en Officersaspirant. Men Drabsmanden fik samme Aften at vide af sin Regimentschef, at han ikke var paa rette Sted ved Regimentet efter denne Adfærd, hvor paa han kort efter tog eller fik sin Afsked.

Efter Karl Larsens Bog flygtede Niels Kjeldsen med de andre, værgede sig kraftig mod flere Fjender, men saarede ingen af dem til Blods. Under Forfølgelsen blev han, da han ikke vilde tage mod Pardon, skudt bagfra af Fændriken Grev Lüttichau. Lüttichau blev ikke udstødt af sit Regiment, men fik Ros, Forfremmelse og Dekorationer for sin Færd under Kampen.

Dette Hovedresultat er bleven yderligere støttet ved nye Op-

lysninger og er ikke bleven rokket under den voldsomme Bladfejde. Denne har derimod bragt bedre Kundskab om et Par Enkeltheder; navnlig om, at Kjeldsen nok var saaret, hvilket ikke kunde oplyses af det Materiale, Karl Larsen havde faaet samlet (men om Saarets Art er der nogen Usikkerhed: Søsteren meddeler, at Kjeldsen havde et Sabelhug i højre Arm lidt neden for Skulderen; to Mænd, der saa Liget i Vejle, fortæller, den ene, at den højre Arm var et eneste Saar fra Skulder til Haandled, den anden, at det havde et Hugsaar i venstre Skulder og 2—3 i højre Arm, men det var kun Skrammer, der sikkert ikke gjorde Kjeldsen ukampdygtig). Paa nogle Punkter er der derhos vakt stærk Tvivl, navnlig om, hvor vidt Kjeldsen har skudt, hvad Karl Larsen mente (idet han dog understregede, at kun Lüttichau talte om dette Skud, som Larsen i øvrigt ikke tillagde mindste Vægt ved Bedømmelsen af Lüttichaus Handlemaade).

Ellers har de mange Skribenter mest hengivet sig til mer eller mindre løse og sindrige Gisninger om, hvad der kunde være gjort eller sagt eller ment, om Kjeldsen mulig har standset sin Hest en ganske kort Tid eller vendt den 1/2 eller 1/4 Omdrejning, om Regimentschefen mulig har sagt Lüttichau nogle mildt bebrejdende Ord o. l.

Gav Kjeldsen-Røret saaledes ikke synderlig rigt historisk Udbytte, har det til Gengæld i sig selv stor Interesse.

Det var en forskrækkelig Hvirvelvind, der rejste sig i Marts i Fjor, da den lille Bog udkom. En Mængde Hovedstads- og Provinsblade kastede sig over den i Redaktionsartikler og Indsender-Betænkninger og Telegrammer. Blade, hvis historiske Anmeldere havde rost Skriftet varmt, slog hastig om og skældte det ud af alle Livsens Kræfter. Bogen, hed det, burde aldrig have været skrevet; den var malplaceret og tendentiøs, i et og alt uheldig og mislykket, ganske uvederhæftig, en tysk Røverhistorie, noget jammerligt Juks. Karl Larsen vilde berøve det danske Folk en Helt og rense den tyske Drabsmand. Han vilde plukke Pynten af Niels Kjeldsen og forvanske hans Ry. Han viste hverken særlig patriotisk Følelse eller overlegent Skøn. Prof. Erslev, der ligesom Professorerne Holm og Fridericia havde stillet sig paa hans Side, var uvidenskabelig, fanatisk og unational. Larsen og hans „højlærde Kolleger“ haanedes for deres „dilettantmæssige Forsøg paa at skrive dansk Krigshistorie“. — Karl Larsen havde „intet bevist“, men til Gengæld „dyngede Beviserne sig op mod ham“. En hel Trop militære, Ryttere og Fodfolk,

Oberster og Løjtnanter og gamle Underofficerer, rykkede imod ham med sagkyndig teknisk Belæring. Det vrimlede med nye Vidner og gamle Minder og Rygter. Stor Jubel fulgte Fælleserklæringen af 3. April 1902 (der i det væsentlige gik stik mod Sagnet om Kjeldsens Kamp): Nu var Niels Kjeldsens Minde renset. Professorerne giver tabt og indrømmer, de har haft Uret i deres Paastande. Erklæringen var et fuldstændigt Nederlag for de allierede Professorer, en næsten absolut Sejr for Kjeldsens Forsvarere, en Slags historisk Bekræftelse af Sagnet. — Røret havde bredt sig vidt og dybt, og skikkelige Folk var yderst forargede over Bogen. En Brevskriver fandt, det var en infam Bog, der burde beslaglægges som yderst skadelig for Danskhedens Sag. Han og hans Kammerater var „tilbøjelige til at erklære Karl Larsens Optegnelser for Løgn og Opspind". Det var skændigt, at Professoren vilde nedsætte den menige danske Dragon. „Hvorfor i al Verden skal det nu være forment en Menigmand at udmærke sig; havde det været en Officer, saa "osv. Man fik travlt med at „værne Niels Kjeldsens Minde". I en københavnsk Skole lod man en Skuespillerinde oplæse Martin Koks Digt „for at værne om Idealerne". Ved Maribo Byraads Fest paa Kongens Fødselsdag udbragte en Godsforvalter et Leve for Niels Kjeldsens Minde som Svar paa en Skaal for Landboerne. I „Fruens Bøge" ved Odense holdtes Fællesspisning for gamle Dragoner af 6. Reg., der indbødes „for at give Bidrag til Forstaaelse af Niels Kjeldsens heltemodige Affære ved Blaakærskov". To Deltagere i denne (Espe og den noget apokryfe Kragsbjerg) „maatte Gang paa Gang fortælle om deres Kammerats heltemodige Enekamp med de 4 prøjssiske Husarer" (Espe oplyste bag efter, at han ikke havde talt et Ord om Niels Kjeldsen-Affæren). Særlig om Vejle og Kolding kom man i Røre. „Saa at sige ingen," hedder det fra Vejle, „holder med Karl Larsen; tværtimod vises der overalt en Harme mod ham, fordi han vil fratage Egnen sin Helt fra Krigen 1864". Vreden skaber Vers. En „Digter Karl Larsen fra Vejle", der drilles med, at det nok er ham, som har skrevet mod Niels Kjeldsen, og faar at høre, at han burde stenes ud af Byen, renser sig i 2 mærkbare Digte, hvori han priser Niels Kjeldsen og ønsker ondt over sin Navnefælle: „Hvis Karl Larsen, — Professor fra København — skulde komme til at spise fed Flæsk — og faa for stor en Bid — i Munden og skulde — gaa hen og krepere. — Saa var Ulykken ej saa stor, — og jeg da for min Skyld — skulde ej tage mig det saa nær." —

Egnens oprørte Følelse skaffede sig Luft i Tog til Mindestenen ved Landevejen. D. 16. Marts drog 150 Friskoleelever i Procession med Musik i Spidsen fra Raadhustorvet i Vejle til Mindesmærket. hvor cand. theol. Asmussen talte hjertelig for den faldne Helt, og Proprietær Berg, Aldebertsminde, hejste Flaget paa Mindesmærket og „takkede for den Niels Kjeldsens Minde viste Deltagelse og Hæder". Og d. 13. April holdtes sammesteds en stor Mindefest, hvor o. 6000 Mennesker mødte trods det daarlige Vejr. Mindestenen var dækket af Kranse. En Deputation fra 3die Dragonreg. holdt Æresvagt. Der sendtes Telegram til Kongen og holdtes Taler. Niels Kjeldsens Saga var nu historisk fastslaaet, forkyndte Sagfører Ohrt fra Vejle. „Her paa dette Sted var han falden, men ikke besejret." Folketingsmand Ths. Nielsen tog gærne Ordet, „idet det gjaldt at værne en menig Soldats Ret". Mødet var et Slag i Ansigtet paa Karl Larsen for hans Bog, sagde Proprietær Berg, der tillige udbragte et Leve for de Blade, som havde forsvaret Niels Kjeldsens Minde mod Tyskeriet.

Under dette Haglvejr af Harme over Karl Larsen kommer det lidt forbløffende. naar hans Angribere tillige slaar fast, at Niels Kjeldsen efter de af Larsen bragte Oplysninger staar som en ypperligere Helt end før: han har vundet baade i Tapperhed og militær Dygtighed!

Hvorfor er man da saa vred? Bogens kølig-saglige Tone kan have voldt nogen Misforstaaelse af dens Hensigt; selve Forfatterens store og ihærdige Arbejde er mærkelig nok ogsaa faldet Folk for Brystet; endvidere har politiske Hensyn gjort sig gældende, og *error, wounded, writhes in pain.* Men Hovedgrunden er nok, at Legenden blev slaaet ned. Den nye Niels Kjeldsen var sikkert en langt fornuftigere og dygtigere Soldat end den gamle, men Følelsen klamrede sig til den poetiske Sagnfigur.

Man tør sikkert have sine Tvivl om Koldingværtens Huskeevne og Sprogkyndighed; men han skabte en fortræffelig Eventyrhelt efter folkelig Æstetik. Den er ikke synderlig fin; den virkelige Niels Kjeldsen er anderledes sand og menneskelig og poetisk end Sagnfiguren. Men denne kan man tage og føle paa. Han har de samme Egenskaber, som gør Karl XII mere folkeyndet end Gustav Adolf. Han kunde ikke vige, blot falde kunde han. Han havde det dumdristige og formaalsløse Mod, som vækker beundrende Gysen. Han viste den *bravade*, som Folkefantasien gerne ser hos sine Helte og grumme nødig ser dem berøvet. Der er i

Krigshistorien et lærerigt og analogt Tilfælde. I Juni 1794 slog Englænderne en fransk Flaade, tog 6 Skibe og et, *Le Vengeur*, sank. Den franske Regering trøstede Folket for Tabet ved at fortælle om *Vengeur's* Heltemod: Skibet var ødelagt, men vilde hverken flygte eller stryge Flaget; det hejsede Trikoloren paa alle Master, svarede kækt paa Fjendens Skud, fyrede med de øverste Kanoner, da de nederste var under Vand og sank endelig efter en kraftig Salve, mens Resten af Mandskabet raabte: *Vive la République!* Der blev stor Begejstring over denne Heltedaad, den fejredes i Digte og Billeder. I mange Aar svælgede Franskmændene i *Le Vengeur's gloire*. Englænderne gad ikke modsige den franske Fortælling, til Carlyle endelig viste, at den var Fabel: *Le Vengeur* havde kæmpet særdeles tappert, men den strøg Flaget, Englænderne havde taget Skroget i Besiddelse og bjerget Kaptajnen og en Del af Mandskabet, og Resten raabte om Hjælp, da Skibet sank. Carlyle blev skældt kraftig ud af franske Blade, til *Vengeur's* Kaptajns Rapport om Slaget blev offentliggjort og gav Englænderen Ret. Men den gamle Legende er sejglivet. I Duruy's *Histoire de France* (1888) hedder det endnu: „*Vengeur* sank under Afsyngelse af Marseillaisen. Saa tilføjes der i en lille Note: *Vengeur* sank, efter at Kaptajnen og de usaarede Matroser havde overgivet sig til Englænderne. Kun de saarede gik under, maaske under Afsyngelse af Marseillaisen.“ Men samtidig staar paa et Billede i Bogen Mandskabet kækt oprejst og svinger med Hatte og Sværd. — Det er overhovedet paafaldende, saa ringe Samvittighed man gør sig af, om et Billedes Indhold er usandt; og det brænder dog sin Fremstilling anderledes sanselig og stærkt ind i Folk, end Ord kan gøre. Under Kjeldsen-Fejden fandt man det atter og atter højst naturligt, at et historisk Maleri i en historisk Billedsamling fremstillede sit Emne ganske unøjagtig. Det hænger sammen med Folks grove Kunstbegreber. „Mon man overhovedet kan skrive Vers uden at overdrive lidt?“ spørger Løjtn. Møhl. Hvad synes han f. Eks. om den berømte Indskrift fra Thermopylai?

Som Skyggen til Lyset, som Ganelon til Roland knyttes den lumske Skurk til den aabne Eventyrhelt Niels Kjeldsen. Drabsmanden tegnede sig naturlig nok i de sorteste Farver for den dødes Landsmænd. Det maatte brænde én i Hjærtet af Ynk over, at Kjeldsen ikke blev frelst, saa kækt han havde kæmpet; og Harmen derover vendte sig til Had mod Drabsmanden. Man har derhos et Hang til at regne Fjender for Forbrydere. (Oberst

Bauditz skrev om et Skud, „som en af *de Niddinger* fandt det nødvendigt at bibringe den tapre Dragon", en gammel Husar kalder den tyske Patrulje for „den tyske *Bande*", en Dame beklager „de Tusinder af vore stakkels Soldater, som blev *myrdede* ved Als og Dybbøl"). Man dømmer Drabet ganske ud fra civile Følelser. „For Svig og *Vold* saa ung du maatte blegne," synger en Koldingdigter om Kjeldsen. Og Svogeren skriver: „Det faar næsten Udseende af, at det var i *Nødværge,* han skød ham, naar han fortæller os, at Kjeldsen skød først." Nødværge er et smukt militært Begreb! Hertil kommer den gamle romantiske Kærlighed til de „blanke Vaaben" og Afsky for „dette ækle Stof Salpeter" og det fæle Skydevaaben, — som Ariosto synger:

Per te la militar gloria è distrutta;
per te il mestier dell' arme è senza onore;
per te è il valore, e la virtû ridutta
che spesso par del buono il rio migliore[1]).

Denne Romantik har bredt sig stærkt i Kjeldsen-Striden, broderlig forenet med den lige saa romantiske Betragtning af Krigen som en Duel. Det er især ud fra denne Betragtning, man har dømt og fordømt Lüttichaus Færd. Men Duel og Krig er helt uensartede. Duel er Kamp Ansigt til Ansigt med lige Vaaben under lige Vilkaar. I Krigen gælder det at skaffe sig Overvægt paa alle Maader og udnytte den energisk. Jo stærkere en Hær, jo frygteligere Vaaben, man kan faa, des bedre. Det er ypperligt, naar en Feltherre kan narre Fjenden og uventet falde over ham med knusende Styrke. Kan man skyde ham ned fra et Baghold, er det fortræffeligt. Det er naturligt nok, at fredelige Folk, der kun kender Krigen fra begejstrede Digte og romantiske Fortællinger, ræddes, naar de ser dens virkelige blodige Gru. Krigen er „et modbydeligt Slagteri", skriver en kyndig Officer. *War is Hell*, sagde den amerikanske General. Men det er bagvendt at lægge Skyld paa den enkelte, der handler i Krigens Medfør. Lüttichaus Færd mod Kjeldsen var ikke ridderlig, men den var heller ikke uridderlig; den var krigsmæssig. Det er godt, naar Ridderlighed kan mildne Krigens Grumhed, men den er fremmed for Krigens Væsen. Havde Lüttichau ladet Kjeldsen slippe bort, vilde han ikke have gjort

---

[1]) Ved dig er Krigens Herlighed odelagt; — ved dig er Vaaben-Haandværket uden Ære; — ved dig er Mod og Manddom forringet, — saa den usle tit synes bedre end den dygtige.

sin Krigspligt. At skyde paa Hesten vilde have været hensynsfuldt (undtagen mod Hesten), men det er tvivlsomt, om det havde været militært nyttigt. — Forbitrelsen mod Lüttichau bunder næppe heller i hans „Uridderlighed“, men i den umiddelbare Sorg over, at Kjeldsen tilfældigvis blev dræbt; Lüttichaus Skud paa Holsted har man taget forholdsvis rolig. Noget har det vel ogsaa gjort, at Personerne i Kampen er bleven skilt enkeltvis ud for Folks Bevidsthed; i en større Fægtning med mange faldne glider deres Billeder ud i en Masse; den ene kæmpende Dragon kunde Folk derimod opfatte tydelig og livagtig med fuld Samfølelse.

Meget virkningsfuldt har det koldingske Heltedigt endelig ladet den straffende Retfærdighed ramme Skurken. Hvor dybt et Greb denne folkepoetiske Udgang har i Sindene kan man skønne af den Haardnakkethed, hvormed man har søgt at forsvare Legenden paa dette Punkt. Man søger endog her at gøre Fjenden i Almindelighed saa ædel som muligt for desbedre at komme den enkelte Skurk til Livs. Der er nu fremkommen en Række Fortællinger om, at de menige tyske har udtalt Afsky for Lüttichaus Handling (en af dem er anført i Karl Larsens Bog). Det er ikke usandsynligt: de maatte ogsaa ynkes over den tapre faldne Fjende, og de var vel ogsaa Civilister i deres Tankegang. Men det er meget muligt, at de blot har villet beklage hans Skæbne, og at de danske Tilhørere har lagt Dadelen mod Drabsmanden derind. „Det er skammeligt, han skulde dø saaledes,“ kan tydes paa to Maader. Men Legendens Fremstilling er uholdbar, og at de tyske Officerer har dadlet Lüttichau er sikkert ikke rigtigt[1]).

[1]) Hotelscenen i Svenssons Fremstilling er tydelig nok umulig. En saa ærerørig Dadel kunde Regimentschefen ikke give paa den Maade. Der maatte en Æresretskendelse til. Men selv en „let Dadel“ synes ganske ubeføjet, som paavist af Prof. Erslev. Lüttichau havde handlet efter den prøjssiske Taktik *(stecken oder schiessen!)* Dragonen havde afslaaet Pardon og maatte tage Følgerne. L.'s Skud var et Led i en Fægtning, ikke en Overtrædelse af Duellove. Men maaske de tyske Officerer ogsaa blandede Duellens og Krigens Begreber? Saa reddede i alt Fald Kjeldsens Skud, som de maatte tro paa, Lüttichaus Ære. Hans Kammeraters Udsagn og deres samtidige Breve bær da heller ikke Spor af nogen Dadel; tværtimod, de strømmer over af Ros.

Det eneste vægtige Vidnesbyrd om, at Drabet er taget ham ilde op (af Officererne?) er Fr. Bajers Beretning i Brev af 7/8 1864 om hans Samtale med de tyske Parlamentærer d. 2/8. Men alt taler for, at Bajer har hørt fejl. Og hans Vidnesbyrd er ikke styrket ved det Brev af 4/8 64 fra Løjtn. Rosenørn, som Oberst N. P. Jensen har offentliggjort et Stykke

Folk med Sans for Psykologi vil kunne finde godt Stof i Kjeldsen-Litteraturen. Den viser især, hvor mange Puds Bevidstheden kan spille én. Menneskene narres tit ved at slutte ubevidst og selvfølgelig fra en Forestilling til en anden, der opfattes som dens Komplement. Saaledes fra Helten til Skurken. En væsentlig Del af Vreden mod Karl Larsen hviler paa en saadan Slutning: naar han renser Lüttichau, maa han nedsætte Niels Kjeldsen! En tilsvarende Fejlslutning har rimeligvis nok fundet Sted, naar Tyskernes Ros over Niels Kjeldsen er bleven knyttet til deres Dadel mod Lüttichau, som i Koldinglegenden. Man har et talende Eksempel derpaa under Fejden. Da Lüttichau havde fortalt Fr. Paulsen, at Somnitz ved Middagen i Kolding havde prist Kjeldsen, sluttede man strax: altsaa er det bevist, at han har dadlet Lüttichau. En lignende Slutning kan ogsaa have faaet Lüttichau til at tro, at Kjeldsen havde skudt paa ham. da han opdagede sin Hests Saar.

I adskillige af de fremkomne Øjenvidneberetninger ser man tydelig, hvor Hukommelsen kan forrykkes og Fantasien kogle med Folk. Det gælder Kragsbjergs og Lilholm Kristensens om deres Deltagelse i Kampen, især Kristensens er helt fabelagtig. Prægtig er ogsaa en anset Aarhusborgers Fortælling om, hvad der skete i Kolding efter Fægtningen: Prøjsserne pralede af, at Kjeldsen var skudt af en ung Officersaspirant. Nogle østrigske Soldater af Regimentet Martini kom til og bebrejdede Prøjsserne deres Opførsel og spyttede efter dem. Herover var det nær kommet til Kamp mellem Østrigerne og Prøjsserne, saa General Gablenz maatte give Ordre om, at hver Mand skulde blive i sit Kvarter, og hindre Sammenstødet ved stærke Patruljer. — N. P.

af i sit Svar til Prof. Erslev. De Officerer, der omtales deri, maa være Parlamentærerne. Rosenørn har næppe selv talt med dem. Hans Beretning maa være en Gengivelse af Bajers. Han boede sammesteds som Bajer og har faaet Bajers Samtale med Tyskerne at høre muligvis allerede samme Aften, da Bajer kom hjem efter at have eskorteret dem.

Rosenørns Beretning er vidtløftigere end den i Bajers Brev, men stemmer for en Del næsten ordret med Bajers og gentager den Bajerske Fejlhøring (Lützau i St. f. Lüttichau). Hos Rosenørn findes nu ikke Bajers Ord om, at „det var taget Lüttichau meget ilde op.“ Det hedder derimod: „de beklagede meget, at den Fændrik havde skudt vor Dragon.“ Det er underligt, at Rosenørn ikke har medtaget den Bajerske Ytring, hvis han har hørt den. Han var selv meget forbitret over Kjeldsens Drab og fortæller i et foregaaende Brev om nogle fangne og saarede (menige) tyske Husarer, der havde sagt ham, at Lüttichaus Forhold var bleven stærkt dadlet af hans egne.

Jensen oplyser, at der paa den Tid ingen Østrigere var i Kolding. — Disse Krøniker er næppe bevidst opdigtede; Folk har blot ikke kunnet styre deres Fantasi og holde den klar af Virkeligheden; tit er det vel ligefrem Drømme, der har listet sig ind i Bevidstheden. Et morsomt Exempel paa manglende Virkelighedssans findes i et Vers af den sølle „Digter Karl Larsen fra Vejle". Han har dog utvivlsomt set Mindesmærket over Kjeldsen eller Billeder af det; men han skildrer det paa følgende Maade:

Et Minde der blev sat om ham,
ja ved Højen Hus Dragonen staar
i fuld Mundering med sin Hjelm
paa Hovedet og Sabelen ved Haand.

Vidnesbyrdene fra Deltagerne i Fægtningen og Tilskuerne giver smukke Eksempler paa, hvor Opfattelsesevnen slaar Spring under stærk sjælelig Spænding. Somme Ting øjnes klart, for andre er man sjælelig blind. Holsted ser i de faa Prøjssere en vild Hær paa 6—800 Md. Espe er sig ikke bevidst under Kjeldsens Kamp, han ser ham først, da han falder og Sadlen glider rundt. For Tilskuerne fortættes Kampen, saa de ikke opfatter, at Lüttichau skyder 2 Gange.

Hvor vag menneskelig Dømmeevne er, viser Officersudtalelserne om Kjeldsen-Affæren. Det har staaet for mange, som næsten alle danske Officerer i skøn Enighed havde knust Larsens Bog med deres Sagkundskab. Det var jo langtfra Tilfældet. Bogen var nøje gennemgaaet af militære; den forsvaredes af adskillige Officerer med Kendskab til Krigshistorie og Krig, og endnu flere vilde sikkert være traadt op for den, hvis de ikke derved havde udsat sig for „Ubehageligheder". Og de Officerer, hos hvem Legendedyrkerne fandt Støtte, var slet ikke saa enige. Sagkundskaben tager sig temmelig broget ud, saaledes som den kom til Orde under Fejden. I Spørgsmaalene, om Kjeldsen faldt i Frontkamp eller under Fremridt, om han sloges med højre eller venstre Haand, om han kunde vende Hesten eller ikke, om den løb hurtig eller langsomt, om den standsede eller stadig gik frem, om den var „udpumpet" eller ej, mener somme ét, somme et andet. Selv om Umuligheden af, at Kjeldsen har skudt, er der ikke fuld Enighed. Mest Samstemning er der om, at Rytteriet i 1864 foragtede Skydevaaben. Det er sært nok, at Pistolen sidst i det 19. Aarh. regnedes saa ringe; i det 17. Aarh., hvor Vaabnet dog maa have været langt

daarligere, gjorde man en Tid for meget af det. Saa almenforagtet var det maaske heller ikke hos os. Man har henvist til Kapt. Redsted, der ved Sjølund i 1848 med sin Pistol skød flere flygtende Tyskere af Hesten. Og i et Brev fra sidste Krig er en Dragonofficer ærgerlig over, at en Flok danske Dragoner, der angreb nogle tyske Ryttere, ikke skød paa dem.

Mens Officererne stræber at vise, hvor Skydevaabnene var ringeagtede, rammer de undertiden deres egne. Rytteriet havde før 1864 en Øvelse „Braveringen“, hvor man lærte under Sammenstød med Fjenden først at skyde og siden at hugge. „Men der er vist aldrig nogen Moders Sjæl, der har mistænkt Braveringen for at skulle kunne praktiseres i Krig, og det er sikkert heller ikke sket. De menige Ryttere hadede dengang Skydevaabnene og trods al Instruering søgte de altid at undgaa at benytte dem, og var de ude paa egen Haand, rørte de dem aldrig.“ Det er underlige Indblik i de militære Forhold, man her faar. Der bruges mange Timer til en Kampøvelse, som man er paa det rene med ikke kan bruges i Kamp. Og de menige Ryttere er ikke bedre disciplinerede, end at de ganske sætter sig ud over Kampforskrifterne! Det bliver ikke bedre siden. En anden Officer fortæller om Tilstanden i 70'erne: Skøndt Rytteriet nu havde faaet Bagladekarabin, blev Skydning fuldstændig tilsidesat. Selv Skiveskydningen dreves rent parodisk. Skøndt det var foreskrevet, at man under Sikringstjenesten skulde have Karabinen fremme, undlod man det dog saa ofte, man kunde slippe derfor. — Det er, for Lægfolk i hvert Fald, en forbavsende Tilstaaelse om mangelfuld Hærtugt.

Det er ogsaa sært, at Officererne, der støtter Legenden, ikke har Øje for, hvor tveægget den er. Den kan sikkert ildne Soldaterne, men den kan ligesaa sikkert give Folket en Overtro paa Soldaterne, som Virkeligheden ikke vil kunne opfylde. Oberst Pontoppidan har indset, hvad Skade Romantiken fra 1848 gjorde i 1864, men hans Kolleger synes ikke at have nemmet denne Lære Det kommer dog til at gaa ud over dem, naar den haarde Virkelighed forvandler den fantastiske Tillid til Raab om Udygtighed og Forræderi. „Hejmdal“ havde Ret, da det skrev, at netop Kjeldsen-Sagnet havde en særlig uheldig Karakter og var usundt for vort Folk.

Mens Folk gik saa ivrig op i Kjeldsens Historie, skønnede de næppe paa den Historie, de selv skabte. Men de mange Ord var i sig selv en Gærning; de travle Dommere kunde selv dømmes.

Det er lærerigt nok at følge denne Ordenes Daad, ikke altid saa lysteligt.

I og for sig glædelig og virkelig rørende er den varme og stærke Følelse, hvormed Menigmand hyldede den faldne Soldat, hvis Minde de troede krænket. Men man bringes ganske vist til at tænke paa Konen, der bar Ved til Huss' Baal. Følelsen var bedre end Forstanden. — Man pukkede under Fejden paa Folkets Modenhed. Almenheden havde sat Historikerne til Vægs, da den fik alle Dokumenterne paa Bordet og havde Lejlighed til at dømme om Sagen. Almenhedens historisk-kritiske Ydelser er ikke daarlige! Havde Karl Larsen kunnet kappes med den, vilde han have naaet skønne historiske Resultater. Den slugte med Velbehag rene Kampesten af Fabler. De dybsindige Granskninger over, at der ikke var Krig i Jylland d. 28. Febr. 1864, kan endnu glæde mangt et Hjærte. Der kunde samles en farverig og fyldig Historie om Træfningen af de Minder og Slutninger, der bragtes frem. Det er ganske fornøjeligt at følge det folkelige Begreb om historisk Kritik og historisk Bevis. En Mand, der var i Vejle 1864, lader Karl Larsen vide, at der kunde han have faaet Bekræftelse paa, at den tidligere Historieskrivning om Niels Kjeldsen „aldeles bestemt var fuldt ud korrekt“. Han fortæller de overdrevne Rygter, der gik i Vejle om Kampen og ender: „saadan som jeg her har fremstillet det, oplevede jeg i 1864 i Vejle Begivenheden ang. Niels Kjeldsen og Affæren ved Blaakærskov.“ Det er da avtentisk Besked. Et Vejleblad finder Tilliden til den gamle Opfattelse af Træfningen *bekræftet* ved, at „Kjeldsens Mindesten holdes i Ære, og at nu ogsaa hans Gravsted skal hædres.“ At Niels Kjeldsen var en Helt, derom vidnede Broncehjælmen paa Mindestenen. En Brevskriver til et fynsk Blad „vil spørge Hr. Professoren, om han var med, da det passerede, ellers skulde han ikke skrive saadan noget ... jeg véd, hvordan det gik til“ — (han var nemlig heller ikke med i Kampen). Kostelig er den Ærbødighed, hvormed Hotelværten Svenssons Randnoter til Martin Koks Digt modtoges. Det var et „for Grev Lüttichau saare skæbnesvangert Vidnesbyrd.“ Det beviste „paa en aldeles uomstødelig Maade, at Tildragelsen i Centralhotellet i Kolding virkelig havde fundet Sted.“ Det var „Prikken over i'et i Vidnesbyrdene mod Karl Larsen.“ Nu var Randnoterne jo imidlertid blot en ny og sen Udgave af Svenssons Fortælling, og de blev netop skæbnesvangre for hans Avtoritet ved at vise, hvor upaalidelig hans Hukommelse var. Det var aabenbart det

skrevne Ord, der imponerede Folk. Sort paa hvidt maatte det da endelig være sandt. De Paastande, man tillægger Karl Larsen, er tit mærkværdige. Han „søger at bevise, at Kjeldsen ikke er bleven skudt bagfra," hedder det i et Blad. Han formener, „at der slet ingen Kamp fandt Sted mellem Dragonen og de prøjssiske Husarer", siger Berg. Den samme glubske Proprietær er ellers en mistroisk Kritiker: Karl Larsen har Oplysninger om, hvorledes Lüttichau blev hædret af Prøjsserne, fra selve Fjenden. „Jeg har nu hørt Beretningen helt anderledes, og den kan være lige saa paalidelig som den tyske". Hvorpaa han fortæller den svenssonske Historie. Larsens vrede Kritikere har sikkert undertiden haft noget ringe Ævne til at læse rigtig, tit har de nok slet ikke læst hans Bog. Et Vejleblad skriver meget aabent: „Ganske sikkert har langtfra alle Deltagerne i Striden gjort sig bekendt med Professorens Bog. Men er der Grund til at forundre sig herover? Vi mener nej." Altsaa, naar Skribenter angriber en Forfatter, ofte med ondsindede Sigtelser, og hidser Folk mod ham, saa finder man det naturligt, at de ikke en Gang har læst hans Bog! Her er vi ude over det fornøjelige i Kjeldsen-Affæren.

Hvad Folk kæmper for, staar tit i sær Strid med deres Kampmaade. Den amerikanske Præst. der opdigtede Historien om Washington og Kirsebærtræet, løj for at lære andre Sanddruhed. I Kjeldsen-Fejden findes lignende Modsigelser mellem hvad man kræver af andre og hvad man selv yder. Man prækede overfor Lüttichau den ærlige Kamp, Ansigt til Ansigt, med blanke Vaaben. Men man praktiserede den ikke altid selv overfor Karl Larsen. Formaalet med hans Bog var at prøve at naa Sandheden i Kjeldsen-Historien bag om den gængse paa Koldingfortællingen byggede Fremstilling. Flere af hans Angribere lod imidlertid, som om der slet ikke var Tale om denne: Man vidste meget godt og meget korrekt Besked om Niels Kjeldsen, inden Prof. Larsen skrev sin Bog. At Legenden i „Vort Forsvar" var overdreven, var klart for enhver dannet Læser. Intet Menneske havde troet helt paa den. Den havde faaet sit historiske Korrektiv i den samtidig offenliggjorte Beretning fra en Dragonofficer. — Nu er det jo en Kendsgærning, at alle udførligere historiske Skildringer af Kampen gentog Koldinglegenden eller henviste til den (Biogr. Leksikon), ikke at tale om, at den fremstilledes som historisk i Digt og Billede. De Tvivl, der kan have været om dens Overdrivelser, var saa godt som ikke kommet til Orde. Under Kjeldsen-Røret kom der ogsaa

Vidnesbyrd fra mange Hold om, at Almenhedens Kundskab om Kampen hvilede paa Koldinghistorien: I Legendens Skikkelse havde Begivenheden fæstnet sig i den almindelige Bevidsthed. Sin egenlige Udformning havde Historien om N. K. først faaet i „Vort Forsvar“ i 1881. Legenden var naaet frem til at anses som en uomstødelig Kendsgerning o. s. v. Det gør Kjeldsens Broder ondt, at den hidtil gængse Fremstilling af Kampen betragtes som en Legende i Larsens Bog.

Der hørte da en viss Dristighed til at ville lade som Legenden ikke var Stridsæmne. Men naar man havde læmpet den tilside og selv forpagtet det rette historiske Synspunkt, kunde man nemt give det Udseende af, at Karl Larsen vilde forvanske Historien og røve Kjeldsen hans ægte Lavrbær.

Den Oprejsning, Karl Larsen ydede Drabsmanden, fremkaldte en Mængde Udtalelser, der ogsaa røbede en Forening af ædle Ord med liden Adel i Tanken. Man skulde troet, at alle kunde slutte sig til Prof. Edv. Holm, da han udtrykte sin Glæde over, at det ikke var fra tysk Side, Kritiken af Sagnet var kommet. Men Holm blev for Kammerherre Scavenius en skikkelig Professor, der „kom rystende til og takkede Hr. Larsen; thi tænk dog, hvis nu Tyskerne før Larsen havde fundet paa, at der skete Niels Kjeldsens Drabsmand Uret, hvor betænkeligt, hvor farligt for os!“ Et Blad fandt, at kun nationale Hensyn kan gøre det ønskeligt at faa Deltagerne i Nationens Krige rehabiliterede overfor mulige Bagtalelser, men saadanne forelaa ikke overfor Lüttichau. Var det ikke baade rimeligt og sømmeligt at overlade Undersøgelsen af Lüttichaus Forhold til Tyskerne? — Sømmelighedsbegreberne og den nationale Æresfølelse er tit underlige. Det kunde maaske være os ligegyldigt, om der blev gjort Lüttichau Uret, men ikke, om *vi* gjorde ham Uret. Naar Larsen gennem sine Undersøgelser havde faaet den Overbevisning, at Lüttichau var bleven skændet med Urette, skulde han have dulgt sin Overbevisning og ladet Legenden brede sig uforstyrret: det havde været en hyggelig Bevidsthed, han var kommet til at gaa rundt med. Legendedyrkerne bebrejdede idelig Lüttichau, at han ikke havde vist Ridderlighed. *Charity begins at home;* de kunde da maaske selv have vist deres Fjende Ridderlighed eller fundet sig i, at Larsen gjorde det, eller i det mindste vist ham Ridderlighed i deres Angreb. Hans Bog var et rent historisk holdt Skrift, bygget paa et stort og taalmodigt Arbejde, stræbende efter at finde Sandheden ud af det Stof, han havde kunnet skaffe tilveje. Men

den behandledes næsten som et landsforrædersk Skrift, og han selv, som han stod i tysk Sold. „Det bliver vel oversat paa tysk, for at vore Venner mod Syd kan erfare, hvilke „brave Leute“ vi er.“ „Mon det ikke var gavnligt at sende Professor i dansk Historie von Karl Larsen til Tyskland?“ Oberst N. P. Jensen skriver, at Bogens „Formaal er at rehabilitere en tysk Befalingsmand“; han antyder, at Larsen kan have stillet Lüttichau suggestive Spørgsmaal, og han kommer med følgende fine Perle: „Hvad der er mig umuligt at forstaa, er, hvorledes Prof. Larsen faar Oplysning .. gennem det prøjssiske Generalstabsarkivs dybeste Hemmeligheder — Indstillinger til Dekorationer og Hæderstegn — men denne højst interessante Gaade skal jeg foreløbig ikke gøre noget Forsøg paa at raade“. Det kan da ikke forundre, at Gæstgiver Sørensen „raader Professoren til at rejse til Tyskland og skrive Bøgerne. Der er der Helte at skrive om, og det maa vist kunne betale sig.“ Eller at Larsen fik anonyme Breve i Smag med følgende aabne Brevkort, der sendtes fra Aarhus, skrevet med Maskinskrift:

„Hr. Professor Carl Larsen, København. Det kunde intresere os hernede mod Syd at vide hvor meget Tyskerne (Lyttikau) betaler Dem for Deres Forsøg paa at vaske dem ren. Spionen Grimm fik jo efter sigende en lille Formue og da Deres Forsøg omtrent er lige saa smudsig bliver De vel lige saa godt betalt? Det lykkedes ellers ikke rigtig for Dem at at gjøre Tyskeren reen, vare Øjenvidnerne ikke tilfals for Penge? det var nok kun enkelte Officerer der kunde kjøbes fy for Pokker det er nydeligt.“

Vist er det nydeligt. Og saa tror Forfatteren af denne Gemenhed sikkert, at han er en ædel Patriot.

Kipling lader i en af sine Fortællinger en Havomvæltning bringe nogle af Forverdenens blege og hæslige Dyr op til Overfladen. Saadan aabenbarede Kjeldsen-Røret Aandsformer, man troede uddøde. Særlig ildelugtende var den Ringeagt for Sandheden, flere af Legendedyrkerne lagde for Dagen: Selv om Kjeldsen-Sagnet ikke var sandt, var det alligevel fordømmeligt at angribe det. I en Indsender-Artikel i „Nationaltid.“ d. 15. April 1902 udtaltes denne Mening meget aabent: Prof. Karl Larsen har angrebet en af Folkets Legender, og dette er Helligbrøde. Folket har ikke Tid eller Lejlighed eller Ævne til at sætte sig ind i den historiske Virkelighed. Men det trænger til Historie og laver sig derfor selv Legender, byggede paa en faktisk Begivenhed med liden Kritik, men med megen Stemning og Fantasi. Et har alle disse Legender til fælles, og det er det, at de ikke maa krænkes. Forvandler man dem til

eksakt Historie, berøver man Folket Glæden ved at tænke sig, hvorledes Helten kunde have baaret sig ad, hvilket er ondsindet, og man berøver det et virksomt Middel til at forme Forsætter om, hvorledes man selv vil handle under lignende Forhold, hvilket er dumt.

Man forstaar den udmærkede Videnskabsmand, der under Kjeldsen-Røret sagde, at han skammede sig ved at være Dansk: den anførte Betragtning fornægter Videnskabens Ret og Pligt. Ikke med Urette har man kaldt Kjeldsen-Røret en Dreyfuss-Affære i det smaa. Den samme Tankegang findes i begge: bort med Sandheden, naar den krænker de „nationale Hensyn“. Syd for Grænsen saa man dog sundere paa denne Side af Sagen. Den Betragtning, siger „Flensborg Avis“, at der ikke bør rokkes ved Kjeldsen-Fortællingen, selv om den ikke er paalidelig, er rent utilbørlig. Laant og løjet Hæder højner intet Folk. Havde vi danske ingen stolte Minder, uden de var opdigtede, maatte vi hellere miste dem.

I deres Iver for at værne Legenden, kom dens Forsvarere tit til at holde paa Skillingen og lade Daleren gaa. Det lød stadig: Kjeldsens Kamp var et af de faa Lyspunkter i det mørke Krigsaar. Har vi maaske for mange gode Minder fra 1864? Vi har saa sandelig ikke saa mange Helteminder, at vi har Raad til at miste nogen. Hvorfor berøve den fattige hans eneste Lam? Hvor Læserne maa faa Indtryk af. at det var idel Armod og Usselhed for os i sidste Krig. Men det var dog vel ikke Meningen?

Niels Møller

DANSK VESTINDIEN

I ANLEDNING AF DEN VESTINDISKE KOMMISSIONS BETÆNKNING

Hvis danske Avislæsere støttede deres Læsning ved Studiet af Landkort, da vilde Antillerne være godt kendte af dem dels som Følge af den spansk-amerikanske Krig, dels som Følge af Salgsforhandlingerne mellem Nord-Amerika og Danmark, de mægtige vulkanske Udbrud og utallige Handelsberetninger om Øernes Produkter. I Øbuen, der strækker sig fra Yucatan til Orinokofloden, ligger de danske Besiddelser paa det Punkt, der er mest fremskudt mod Europa; Skibe, der er bestemte til disse Egne, vil, naar de har passeret Kanalen, sætte Kursen lige mod St. Thomas. Denne Ø kom til Danmark 1671; de andre erhvervedes senere (St. Jan 1719, St. Croix 1733). Forudsætningen for vor Overtagelse af Øerne var den, at de Kræfter, der var nødvendige til Øernes Dyrkning, kunde købes som Slaver. Tiderne skifter; nu er Forudsætningen for vor Bibeholdelse af Øerne den, at de kan danne Hjemsted for den fri Mands uafhængige Arbejde. Som Følge af den oprindelige Forudsætning fordrede Staten, at Planterne skulde yde Statskassen et anseligt aarligt Tilskud, til Gengæld vilde Staten opretholde Slaveriet paa Øerne og sikre den fri Slavehandel dersteds. I Begyndelsen overholdt begge Parter deres Forpligtelser, derpaa begyndte Staten at bryde sine. Først forbød den Slavehandelen, hvilket vil sige, at den hindrede Planterne; at faa den Arbejdskraft, for hvis Erhvervelse de maatte vedblive at betale det aarlige Statstilskud, og nogen Tid efter ophævede Staten Slaveriet paa Øerne. Forordn. 18. Apr. 1834 delagtiggør de fri farvede i alle

almindelige borgerlige Rettigheder og ophæver de Lovgivningsbestemmelser, der gør Forskel paa den hvide og den farvede Befolkning; Forordn. 1. Maj 1840 bestemmer, at enhver ufri skal have Ret til at erhverve sin Frihed, og Reskript 28. Juli 1847 befaler, at Ejerens Raadighed over de ufri skal ophøre efter 12 Aars Forløb fra Datum. Hermed var den sidste Forudsætning for den aarlige Tribut bortfalden. Indvaanerne var stillede lige med danske Indvaanere i alle andre Landsdele. Ikke desto mindre vedblev Staten endnu lang Tid at opkræve Tributen.

De omtalte Slaver var Sudannegre; foruden dem findes paa Øerne saavel romanske som gotisk-germanske og keltiske Indvaanere. Negrene var først Trælle, senere blev de stavnsbundne Markarbejdere, senere igen fri Markarbejdere og endelig fra 1883 Husmænd, der driver eget Landbrug (Squatters). 1901 leverede de farvede Husmænd 36 Millioner Pund Sukkerrør til Fælleskogeriet, hvilket er 26 % af hele Leverancen. En lignende Udvikling har Bynegrene gennemgaaet; en indfødt farvet Befolkning har fordrevet de fremmede Handelsmænd, der aldrig følte sig knyttet til Øerne, og som kun havde Interesse for at skabe det største Udbytte paa den hurtigste Maade.

Ud af det Stof, som Slavehandlerne bragte til Øen, har vi skabt en næringsdrivende Stand og en besiddende Husmandsstand. Ingen Nation har gjort det bedre.

Til Karakteristiken af denne farvede Befolkning indeholder Kommissions-Betænkningen et værdifuldt Stof. De farvede har adskilt sig i Lag, der er sondrede ved en stærkt udpræget Klassebevidsthed, og mange mener, at denne Klassebevidsthed allerede nu er saa stærk, at man paa den kan bygge Haabet om en farvet Milits. I Plantagelandsbyerne bor Negerproletariatet: Landsbysystemet har medført fælles Drukkenskab og fælles Udsvævelse. Negeren, der er knyttet til Plantage-Landsbyen, har ikke ved Selvkontrol kunnet erstatte den Fogedkontrol, hvortil han i Slavetiden vænnedes. Man skal derfor heller ikke søge de omtalte farvede Husmænd i Landsbyerne; det er Byudvælgelsen, der atter her har vist sin Overlegenhed.

Selv om man hæfter Blikket paa Eliten af de farvede, skal man dog ikke stille sine Fordringer for store. Dr. Rothe fremhæver saaledes, at Skolevæsenet staar overordentlig lavt, „man har optaget Skyggesiderne af de engelske Koloniers Institutioner uden at optage deres Fortrin“; man driver Skolerne ved Hjælp af en Slags

indbyrdes Undervisning, og i Skolebøgerne finder man Borneo og Nikobarerne nævnt blandt Danmarks Kolonier. For at opnaa disse Resultater har man i lange Tider holdt en kostbar Skoledirektør paa Øerne. Dr. Rothe foreslaar besynderlig nok, at vi skal bevare denne Stilling.

Dr. Ehlers' Beretning om Sundhedsforholdene er ikke mere opmuntrende; Pointet er, at i hygiejnisk Henseende havde Negrene det bedre i Slavetiden end de har det i Frihedstiden. De begriber intet somhelst naturligt Aarsagsforhold. Man undrer sig derfor ikke over i Landbo-Beretninger at høre en Squatter sige: „naar jeg ikke gøder, saa slipper jeg for Arbejde". Gødningen findes anbragt, saa den kan skylles bort af Bækken.

Øerne bestaar af Lerskiffer, en let forvitrende Bjærgart. Paa St. Thomas og St. Jan er Forvitringsproduktet væsentlig ført ud i Havet; paa St. Croix er det derimod bleven optaget af en uhyre Koralflade, der er hævet op, og det danner som et mer eller mindre tykt Lerlag Hovedbetingelsen for Øens Velstand. Paa dette Lerlag dyrkes Sukkerrøret. Ganske ensidigt dyrkedes en Tid lang Sukkerrøret og intet andet paa en Række af Antillerne; da derpaa Sukkerroedyrkningen blev almindelig i de gamle Kulturstater og denne Dyrkning tilmed fremmedes ved fiskale Manøvrer, saa kom Katastrofen over Vestindien. Øernes Indtægtskilde var ødelagt, og man vidste ikke, at det kunde betale sig at dyrke andet end Sukker. Paa de danske Øer ved man det ikke endnu. En for nogle Aar siden anlagt biologisk Station har arbejdet under uheldige Forhold og ikke kunnet gøre sig gældende. Iøvrigt antyder Kommissionen, at Øerne frembyder andre Indtægtskilder: paa St. Croix findes betydelige Kalklejer, paa St. Thomas er funden Kobber og Bly. Det vides ikke, at den danske Administration har taget Initiativet til en nærmere Undersøgelse af disse Forhold. Selvfølgelig viser Sløvheden sig ikke blot i det, man har undladt at forsøge, men ogsaa i det, man har tilladt at forfalde. Saaledes er Øerne snart tømte for skyggegivende Træer. Trænger en Neger til noget Trækul, da hugger han udenvidere nogle Træer og laver sig en Mile. Der er ikke Tale om nogen Plantningspligt, og den eneste Frednings Bestemmelse er den, at de langs offentlige Veje staaende Træer ikke maa nedskæres. Kommissionen haaber paa Plantageselskabets Bistand til at ordne dette Forhold; den fremhæver, at stadig Blæst udpiner Jorden i den regnfattige Tid, og den ønsker Læbælter

plantet langs Kysterne. Den fordrer rationelle Fredningsbestemmelser, der dog kun skal gælde for sammenhængende Skovstrækninger. Dette Forbehold er næppe heldigt, i Øjeblikket bør ethvert Træ bevares, i hvert Tilfælde bør Bestemmelserne være meget skarpe i en ikke for kort Overgangstid.

Man savner Mælk til spæde Børn: Kreaturholdet er yderst ringe; „Befolkningen kender ikke til at udlægge og behandle en ordentlig Græsmark ... den forstaar ikke at avle og bjærge som Hø den Overflødighed af Græs, som gror i den gode Tid, for at have det som Tilskud til det øvrige Foder i den tørre Tid af Aaret“. Paa et Par af Øerne findes ingen Sundhedsvedtægt; i en enkelt By ligger lange Tiders Renovation ophobet i selve Byen; „Autoriteterne har manglet Energi til at holde Hospitalet i ordentlig Stand“. Havskildpadderne er ikke fredede; de ødelægges i Parringstiden. Egentlig Fiskeri drives kun af de franske Cha-Cha Familier paa St. Thomas; Kommissionen henstiller til Dansk Fiskeriforening at være opmærksom paa dette Forhold.

Fællessukkerkogeriet repræsenterer alt det, man i Tiden fra 1863 til 1903 har kunnet udpønske til Forbedring af Forholdene. Har det forbedret dem? Dette Spørgsmaal maa vist besvares bekræftende, for saa vidt Faktoriet har hindret en stor Del af Øen i at gaa ud af Kultur. Denne Side af Sagen fremhæves stærkt af Fabrikbestyrer Chr. Dahl, der gør gældende, at Anlæget har fremkaldt en forøget Sukkerrørsavl, en bedre Kvalitet af Rør, et højere Sukkerudbytte af Rørene, og bragt store Pengesummer i Cirkulation derovre. Den anden Side af Sagen fremdrages af Hr. Lachmann og af Kommissionen; den gaar ud paa, Faktoriet i sit Anlæg er forfejlet; at Faktoriet med Alderen har erhvervet en Del Skrøbeligheder, der sammen med de medfødte Fejl gør Institutionens Nytte problematisk; at Faktoriet maa omdannes, men at det saa ogsaa efter sin Omdannelse (Udgift en Gang for alle 7—800,000 Kr.) vil give 300,000 Kr. større Aarsoverskud end nu. Endelig fremhæves det, at Faktoriet ved sin Driftsmaade „bevirker en alvorlig Forstyrrelse i Rørdyrkningen, idet Tiderne for den sædvanlige Rotation paa Plantagerne forrykkes“.

Vore Øers for Verdenshandelen gunstige Beliggenhed støttes af deres gode, naturlige Havne, særlig af Havnen paa St. Thomas, maaske den bedste Havn i Vestindien. Man maa ikke tænke sig en tropisk Havn indrettet som en moderne europæisk med elektriske

Losseapparater, sporbelagte Kajer og lignende. En Havn er dér en mer eller mindre aaben Red, undertiden en fuldstændig aaben Red; kun paa St. Thomas er den omtrent fuldstændig beskyttet.

Denne Havns Aarsoverskud er nu 20,000 Dollars; Kommissionen foreslaar at stille den frit under Styrelse af et Havneraad og en Havneintendant, saa at Overskuddet kan benyttes til Forrentning og Afbetaling af Laan til Havnens Uddybning og Forbedring. For 150 Aar siden forstod Regeringen Havnens Betydning og gav (1764) den den fri Stilling, der bidrog saa meget til dens Opsving. Senere Tiders Regering har mistet Blikket for denne Betydning. 1880—81 lod man Barbados drage Fragtmarkedet til sig ved at nedsætte Skibsafgifterne og Sta. Lucia paa samme Maade drage Kulmarkedet til sig; først 4 Aar efter (1885) nedsatte man selv Afgifterne, da var det for silde; den tabte Tonnage kunde ikke genvindes; men Skylden var ikke Kolonialraadets, der i Tide havde slaaet Allarm.

Ved det karibiske Hav ligger ikke nogen Storby, der kan knuse fremspirende Foretagender; dette er for os en handelspolitisk Fordel. Havets Kyster er tillige stærkt fordelte mellem en Række større og mindre Nationer, ogsaa dette er for os en Fordel. Hertil kommer saa Fuldførelsen af den mellemamerikanske Kanal, der med et Slag vil føre til en Omlæggen af en stor Del af Verdenshandelen og skabe ny Handelscentrer. Den oversøiske Skibsfart besørges af stedse større og større Skibe, der bringer Varerne til en Stapelplads, hvor de fordeles i Lægtere og Kystfartsskibe. Denne Bevægelse støtter sig paa Anlæg dels af Mellemhavskanaler, dels af indenrigske. Gennem disse sidste forøges Kystpladsernes Antal; derfor arbejder Tyskland paa at fuldkommengøre sit Kanalsystem, og derfor fremlagde den franske Regering 1902 Kanalforslag til en Udgift af 621 Millioner, hvilket Beløb Deputeretkamrets Udvalg foreslog forhøjet til 663 Millioner Francs. Mellemhavskanaler forøger den oversøiske Trafik, og det er blandt andet med denne Forøgelse St. Thomas maa regne. Det gælder om ikke atter at komme for silde i Kapløbet, og derfor lyder Kommissionens Varselsraab saa alvorligt: St. Thomas Havn maa være i Orden (uddybet), inden Panamakanalen aabnes. Lejligheden tilbydes kun denne ene Gang; hvis den forsømmes, da kan det aldrig gøres om, da har St. Thomas mistet sin Værdi ikke blot for os, men ogsaa for enhver anden Nation. Der vil nu blive kæmpet om, hvilken Plads der skal spille samme Rolle i det karibiske Hav som Singapore spiller i det malayiske, kæmpet om hvilken Plads, der skal være Hoved-

omladningsstedet, hvor den oversøiske Trafik fordeles paa Kysttrafiken. I denne Kamp beror meget paa, hvor hurtigt Regering og Rigsdag kan handle.

Gentagne Gange berører Kommissionen Nødvendigheden af at oprette en Bank paa Øerne. Den farvede Husmandsstand trues i sin Eksistens af Aagerforretninger, der ikke er billige, hvor den legale Rentefod er 6—9 %. De vestindiske Aagerkarle er ikke ganske af den Slags, man træffer i Romanerne, og de vil formentlig med Hænder og Fødder modsætte sig enhver Forbedring af Forholdene. Ønsket om en Bank er forstaaeligt, uforstaaeligt er det derimod, at et enkelt Fond, Immigrationsfondet, i Aar har købt for 80—90,000 Kr. Kreditforeningsobligationer i Danmark. For det betrængte danske Landbrug spiller denne Transaktion ingen Rolle, men for de lige saa betrængte vestindiske Farmere, der i Forvejen lider under en høj Rentefod, er dette Køb ikke ligegyldigt. Der var vist Brug for Kapitalen paa Øerne. Ikke blot af Hensyn til Kreditforholdene, men ogsaa af Hensyn til Mellemhandelen er en Bank ønskelig. I Egnene omkring det karibiske Hav er Møntfoden højst forskellig. Nogle Steder findes Guldmøntfod, andre Steder Sølvmøntfod, atter andre Steder Dobbeltmøntfod og endelig ikke faa Steder Papirmøntfod. Kommissionen foreslaar at indføre dansk Kronemønt som Øernes Møntenhed.

Dette Forslag staar i snæver Forbindelse med Kommissionens Bestræbelse paa saa stærkt som muligt at gennemføre Rigsenheden. I den Hensigt foreslaar man Øerne repræsenteret i Rigsdagen (2 Mand i Folketinget, 1 i Landstinget), de rent kommunale Anliggender varetaget af et for samtlige Øer fælles Kolonialraad, Census ved Valgene til dette nedsat fra 500 Dollars til 250, de kongevalgte Medlemmer inddragne og Finansministeriets Kolonialkontor ophævet. Paa denne sidste Bestemmelse strander nok hele Reformen. Igennem den med sjælden objektiv Sans og skarp Klarhed skrevne Beretning gaar der et levende Ønske om at forbinde Øerne indbyrdes og knytte dem til Hovedlandet. Begge Dele tiltrænges i høj Grad. Øerne er nu uden indbyrdes Forbindelse, hver har sit Raad, sine Finanser, sine Toldforhold og delvis sine særlige Skatteforhold. Man er Pastvang underkastet, naar man rejser fra den ene danske Ø til den anden. Den ene Øs Produkter er toldpligtige paa den anden. Ind i hele denne Forsumpning puster Kommissionen en

velsignet Strøm af frisk Luft, saa at sige hver eneste Bestemmelse, den foreslaar, tiltaler.

Hvad de konstitutionelle Forhold angaar, da billiger vi ganske Tanken om en Rigsdagsrepræsentation; denne fremsattes allerede af Krieger 1863, og den bør virkeliggøres, selv om det maatte medføre et Par ekstra Valg her i Landet. Den Regering, der betænker sig paa her at følge Kommissionen, vil uundgaaelig udsætte sig for Misforstaaelser. Men indtil dette Punkt er ordnet, maa Rigsdagen tilbagetage den Myndighed, som ved Kolonialloven af 1863 overdroges Kolonialraadene, og tillige den Myndighed, som senere er gledet over til disse. Faktisk ordnes nu den vestindiske Lovgivning gennem Anordninger, der vedtages af Kolonialraadene og stadfæstes af Kongen; men Kolonialloven lader den lovgivende Myndighed forblive hos Kongerigets Lovgivningsmagt. Dette bør under de nuværende Forhold erindres. Men tillige bør Rigsdagen straks generhverve sin Indflydelse paa Kolonialbudgettet. Der var i sin Tid Røster nok, der fraraadede at opgive denne Indflydelse til Fordel for Plantere, der maaske ikke engang besad dansk Indfødsret. Hother Hage fraraadede det, Krieger ligeledes, David ligeledes, Andræ ligeledes (Rigsraadets Forh. 1863, Sp. 876 flg.), og det er næppe for meget sagt, at havde vi fulgt disse Mænd og bevaret Bevillingsretten, da havde vi forlængst betraadt den Reformernes Vej, som Øernes Beboere selv Gang paa Gang har ønsket. Hvorfor opgaves da Bevillingsmyndigheden? Fordi Hensynet til Hertugdømmerne nødte til at skælne skarpt mellem det, der vedrørte Kongeriget, og det, der vedrørte Monarkiet, fordi Fællesforfatningen havde medført et Brud med den hidtil fulgte Handelspolitik ved at nøde Rigsraadet til at ophæve de Begunstigelser, Koloniernes Produkter hidtil havde nydt. Hensynet til Hertugdømmerne og Fællesforfatningen er ikke længere til Stede.

Den foreslaaede Nedsættelse af Census er et Fremskridt, der bør modtages og ikke forspildes ved doktrinært Spektakel. Den vil føre til virkelige Valg og ikke til Nomination gennem de 3—4 Vælgere, der nu møder ved Valgene. Det er betegnende for Forholdene, at selve Kolonialraadets Formand engang faldt ved et Valg, fordi der kun mødte én Vælger, og denne var hans personlige Uven. Derimod er vi ikke sikre paa, om Kommissionen har Ret i, at de kongevalgte Medlemmer maa ophæves, eftersom det ny Kolonialraad ikke kommer til at beskæftige sig med egentlige Statsanliggender. Optagelsen af kongevalgte Medlemmer motiveredes

i sin Tid paa en ganske anden Maade; de skyldtes Ønsket om at udligne Modsætningen mellem Planterne og Arbejderne, og dette Forhold kan endnu gøre dem ønskelige.

Den foreslaaede Ordning af Skatteforholdene er et lykkeligt Greb, der som Helhed næppe kan gøres bedre om end Enkeltheder kan omtvistes; det vedkommende Afsnit af Betænkningen er skrevet med en Mesters Haand. Ogsaa Ordningen af Militær- og Politiforholdene tiltaler. Begge Etater slaas sammen til et Gendarmerikorps. Om den endelige Ordning af dette Korps er der nogen Uenighed mellem Kommissionens Medlemmer; alle er dog vel enige om, at man maa undgaa Myndighedsvrøvl mellem de civile og de militære Autoriteter. Mærkeligt er det, at Kommissionen i Tavshed forbigaar et ældre Forslag om som Politimestre (og Fuldmægtige) kun at ansætte Folk, der har Sekondløjtnants Uddannelse og altsaa vilde være i Stand til at ordne Gendarmernes Patrouilletjeneste, hvorved Officerernes daglige Gærning begrænsedes til at paase Korpsets Uddannelse.

En Del navngivne indfødte gør i en Adresse opmærksom paa, at den „nuværende Hærstyrke er en Fare for Samfundet", og ved Læsningen af Betænkningen faar man unægtelig det Indtryk, at Politiets Hovedopgave er at passe paa Soldaterne, der i rigelig Grad drikker sig fulde, gør Spektakler og avler uægte Børn. Derimod staar det for Læserne som et uløst Spørgsmaal, om Politiet selv er bedre, og om det ikke undertiden trænger til at korrigeres af Soldaterne. De samme Underskrivere beklager sig over de danskes Optræden overfor de indfødte. Gennemgaaende giver Adresserne Indtryk af en fuldt ud loyal Befolkning, der maaske ikke er særlig arbejdsdygtig, men dog sikkert kan yde mere, end den hidtil har faaet Lejlighed til.

Oscar Hansen

DE TYSKE RIGSDAGSVALG

III. SOCIALDEMOKRATIET

(Sidste Artikel)

A det tyske Socialdemokratis Modstandere fik at vide om de 3 Millioner (nøjagtigere 3,025,500) Stemmer, som Partiet havde samlet ved Valgene, gennemrystedes de — som man kan forfølge det i Aviser af alle Partifarver — af en sand *furor teutonicus* over Omvæltningens fordærvende Gift, en furor, der ganske vist hurtig gjorde Plads for en Rædsel, som bedst lod sig oversætte ved et forskrækket: „Hannibal ante portas!“ Men disse Vredens og Frygtens Faser efterfulgtes snart af en tredje, Ringeagtens. Den socialistiske „Fare“, mente man, var dog ikke saa uhyre stor, thi hint helt utrolige Stemmetal af 3 Millioner bestod dog, Gud være lovet! ikke blot af Socialdemokrater, men ogsaa, ja hovedsagenlig, af „Mitläufer“. Nu er denne Trøst, som de borgerlige Partier hentede sig, jo ingen videre ophøjet, men ligner egentlig mest en Selvanklage. Thi hvis virkelig mange Folk, der i Grunden staar fremmede overfor Socialismen, alligevel stemmer socialdemokratisk, hvor forfejlet maa saa ikke de dem nærmere staaende Borgerpartiers Holdning forekomme dem, naar de føler sig opfordret til at slutte sig til Modstanderne?

I øvrigt følger det af sig selv, at ikke alle de tre Millioner socialdemokratiske Vælgere ogsaa virkelig er overbeviste Socialister. Et overmaade stort Antal har vel Nød, Utilfredshed med de bestaaende Tilstande og den instinktmæssige Følelse af, at Socialismen

kraftigst modarbejder disse, drevet til at støtte Partiet som et Parti for de fattige og undertrykte. Og naturligvis kan et Menneske, der kun føler sin egen Nød, ikke i egentlig Forstand være Socialist, selv om han er indtraadt som aktivt Medlem i Partiets Rækker. En saadan besidder foreløbig kun et Klasseinstinkt, som ganske vist senere kan føre ham videre til virkelig Socialisme, men efter Omstændighederne ogsaa til Anarkisme og til Kapitalisme. Til virkelig Socialisme hører der som bekendt fremfor alt en stærk Dosis Altruisme og Solidaritetsfølelse ligesom ogsaa en vistnok elastisk, men dog logisk grænsebestemt Anskuelse om den økonomiske og sociale Ordning. For ikke ved den første den bedste Lejlighed igen at tabe disse „Mitläufer", men tvertimod at gøre dem til virkelige Trosfæller, maa derfor Socialdemokratiet til enhver Tid og ikke blot kort før Valgene holde sig i Virksomhed. Dertil hører en god Partiorganisation og endnu mere en uudtømmelig Idealisme og en bestandig Udholdenhed. Socialisterne er nu, ved Siden af Katolikerne og de — ja, man maa nu sige: forhenværende-Nationalsociale saa temmelig det eneste Parti, som ogsaa i Femaaret mellem Valgene uafladelig drev Agitation. Men Toppunktet naaede denne selvfølgelig kort før Valgene. Alle Industricentrer var i én Ophidselse, Entusiasmen blandt Arbejderne var uden Grænser. August Bebels — den nu 63aarige, prøvede Førers — Propagandarejse overalt i Tyskland lignede, trods Arbejdermassernes som oftest ringe Tilbøjelighed til overdreven Autoritetsbeundring, et sandt Triumftog. Men ogsaa der, hvor Agitationsarbejdet ikke kunde ledsages af Glædesfanfarer, lod Arbejdernes Iver sig ikke dæmpe. I Tyskland afholdes de store offentlige Folkeforsamlinger ikke „on the green lawn" som i England eller paa aabne Torvepladser, som ofte i Italien, heller ikke i lejede Lokaler som i Frankrig, men i alle Slags Ølhuse og Restauranter. Men nu plejer i Tyskland Garnisonernes Militærkommandoer at forbyde deres Soldater og Underofficerer at besøge alle de Knejper og Bryggerier, i hvilke der har været afholdt en socialdemokratisk Forsamling. Som Følge heraf nægtede under Valgkampen Bryggeri- og Lokale-Ejerne i sidste Øjeblik Socialisterne de allerede udlovede Sale, enten ansporede dertil af Politiet eller af Frygt for en militær Boykottning og det deraf følgende Næringstab. Saaledes saa Socialisterne sig hyppig ude af Stand til overhovedet at afholde Valgforsamlinger. Ofte maatte de give tabt. Men endnu oftere fandt deres Partienergi Midler til at naa til Maalet ad andre Veje. Naar

det ikke var lykkedes Partifællerne i de nær den østrigske Grænse beliggende Landbyer og Distrikter at erholde Lokaler, kunde de forbausede Autoriteter ofte paa en bestemt Tid se hundrede og atter hundrede Haandværkere „udvandre“ til det østrigske Nabogebet og nogle Timer efter vende tilbage i Smaaflokke med ophidsede Ansigter og et ironisk Smil om Munden. Eller et andet Eksempel. I en lille bajrisk By var det lykkedes de Ultramontane at spille Socialdemokraterne alle disponible Lokaler ud af Hænde. „Die Sozis“ — saaledes kaldes de i Bajern — havde derfor, stik mod teutonisk Ølsæd, besluttet at afholde deres Forsamling paa Raadhuspladsen. Men ogsaa deraf blev der intet. Borgmesteren mødte op og forbød i Henhold til et eller andet vilkaarlig fortolket Reglement Benyttelsen af Byens Grund til den Slags Øjemed. Nu var gode Raad dyre. Da hviskede Socialisterne med ét hverandre noget i Øret, og straks efter saa man den ene efter den anden fortrække ned til Donaufloden, der løber forbi og hvis Flodleje ikke tilhører Byen, men Staten. Det er forklarligt, at en saa systematisk og saa entusiastisk Agitation efterhaanden forvandler dem, der til at begynde med kun „løber med“, til overbeviste Tilhængere af en Verdensanskuelse, hvis til Grund liggende Theorier de kun for en ringe Del kan forstaa og hvis praktisk etiske Postulater, saavidt de gaar ud paa den Enkeltes Selvopdragelse, kun et ringe Procenttal af dem formaar at realisere, men hvis Grundideer alligevel tager dem fangne.

Efter min personlige Erfaring er det fortrinsvis to Theorier, som formaar at nærme brede Lag af Folket til Socialismen. Det er en demokratisk og en marxistisk Theori, af hvilke den ene vil løse det nationale, den anden det økonomiske Spørgsmaal: Folkenes nationale Selvbestemmelsesret og Theorien om Klassekampen.

Maa jeg have Lov til at belyse det anførte ved nogle Eksempler af den nyeste Historie?

Indtil 1864 var Hertugdømmerne Slesvig og Holsten trods deres overvejende tyske Befolkning knyttede til Kongeriget Danmark. De nationalt vakte Tyske følte sig med Rette stærkt dragne til Nabolandet Tyskland og søgte endog med Vaaben i Haand at give deres Følelse Udtryk. Der eksisterede altsaa dengang et irredentistisk Tyskland i Danmark. Saa kom Krigen 1864 og kort efter Hertugdømmernes Indlemmelse i Tyskland, — betegnende nok for, hvor alvorligt man mente det med det dengang ogsaa af

tyske Regeringer anerkendte og priste Nationalitetsprincip, indbefattedes heri de to fortrinsvis danske Kredse Aabenraa og Haderslev. Fra den Tid af gives der, da det nu er de danske, der længes efter Forening med Fædrelandet, et irredentistisk Danmark i Tyskland. Ironien i denne Historie, der skyldes det dynastiske Særinteresser tjenende officielle Diplomati, er altfor aabenbar til at det ikke skulde blive alle Forstandige indlysende, at de vanskelige Nationalitetsspørgsmaal ikke kan løses ad denne et uværdigt „chassez-croissez"s Vej, og at en Forandring heri alene kan gøres af et Parti, i hvis Verdensanskuelse Folkenes Selvbestemmelsesret i enhver Henseende udgør Statsretslærens Alfa og Omega.

Ligesaa haandgribelig er ogsaa den økonomiske Vejviser til Socialismen. De borgerlige Partier med Undtagelse maaske af de Nationalsociale, som i dette Spørgsmaal indtager et Mellemstandpunkt, nægter med stor Iver, at der er Klassemodsætninger tilstede mellem Arbejdsgivernes Lag og Arbejdernes Masser. De tror eller søger ialfald at faa Folk til at tro, at den „sociale Harmoni" ene og alene trues af de socialistiske Fredsforstyrrere, og medens Socialdemokratiet udsteder Parolen: For det arbejdende Folk — Haandens og Aandens Arbejdere — mod de bevidst eller ubevidst snyltende Klasser!" optræder de andre Partier som Almenvellets Vogtere og naaer derunder omtrent saa langt som den Forening, der i § 1 lovede Husejerne høje Lejepriser og i § 2 lovede Lejerne lave Lejepriser. Men en stor Del selv af det egentlige Proletariat tror paa Harmoni-Apostlene og skyer et Parti, der har en ufordulgt Klassekarakter. Men nu kaster enhver Valgkamp de originaleste Strejflys over den fra borgerlig Side paa det bestemteste bestridte Theori om Klassekampen. I Byer, hvor — som f. Eks. i Essen — katolske Centrumsfolk og wartburgsværmende Nationalliberale gensidig havde bekæmpet hverandre i Konfessionsstridigheder som Helvedes Yngel, blev der straks sluttet Fred, saasnart Fabriksherrerne, Embedsmændene og deres Tilhæng maatte befrygte, at Arbejdernes Kandidat kunde blive valgt. Ved Omvalget i Frankfurt am Main stemte Flertallet af Antisemiter mod Arbejderkandidaten paa den demokratiske Kandidat Dr. Bruck, en — Jøde. I Cassel derimod valgte omvendt Jøderne en Antisemit. Det er Bidrag til den marxistiske Theori om en ikke blot ensidig ført Klassekamp, — saa gode som Socialisterne kan forlange dem; de viser dog paa det grangiveligste for enhver, der kan se, at de borgerlige Partiers Førere alle som

én faktisk repræsenterer et bestemt arbejderfjendtligt Standpunkt og at det kun er Socialdemokratiets aabne Klassekamp, der formaar at sluttelig udrydde selve Klassekampen.

* * *

Det tyske Socialistparti har netop nu efter den store Valgsejr holdt Hærskue over sine Mænd ved en Kongres i Dresden. En socialistisk Partidag i Tyskland, — og andetsteds er det ikke anderledes, — er intet „Kommers“sold. Naar man med Rette har sagt om de aarlige „Katolikdage“, at de i Grunden kun bestod af en eneste af Talernes Udviklinger kortelig afbrudt Bifaldsstorm, og naar ogsaa de fleste andre Partiers Partidage i Almindelighed plejer at bestaa i en gensidig Lovprisning af Talerne og af deres paa Politikens Gebet fuldbragte Heltegerninger, saa lader noget lignende sig ikke sige om de socialdemokratiske Kongresser. Født af Kritiken over den nærværende økonomiske Ordning har Socialdemokratiet til enhver Tid anset det som sin fornemste Pligt paa Partidagene at udtale sig hensynsløst om Bevægelsens Fortid, Nutid og Fremtid og om selve Tilhængerne. Deraf kommer det, at de socialistiske Kongressers Debatter ofte føres med en Skarphed og en Hæftighed, som ikke alene forekommer den overfladiske Betragter højst uopdragen, men ogsaa bibringer ham den falske Mening, at det snart er ude med Enheden i et Parti, der i sit Skød rummer saa energisk udtrykte Modsætninger. Men den Analyse, som Klara Zethin engang har givet af den socialdemokratiske Diskussions Natur, slaar ganske til: „Den Svaghed, som vi viser i vore Broderkampe, har sin Rod i det, der er vor Styrke overfor vore Modstandere, nemlig i vor lidenskabelige Overbevisning, i det flammende Ønske at føre vor Sag til Sejr!“ [1]) Ogsaa iaar paa Partidagen i Dresden er de saglige og vel ogsaa personlige Modsætninger indenfor Partiet tørnet imod hinanden. Og dog er det heller ikke denne Gang kommet til nogen Spaltning, tværtimod: de kraftige Udtalelser indbyrdes mellem de ledende Personligheder har virket som et Uvejr, nemlig renset Luften.

For at forstaa, hvori det ligger, at Menings- og Temperamentsforskelligheder, som vilde sprænge ethvert andet Parti, selvom det repræsenterer en Verdensanskuelse, dog ikke kan gøre den tyske

[1]) Protokol over Forhandlingerne paa det tyske socialdemokratiske Partis Partidag i Lübeck 1901. Berlin 1901, pag. 201.

Socialisme noget, man maa tillade mig her en Gang kortelig at belyse dens Udvikling ad deduktiv Vej.

Det tyske Socialdemokrati har som ethvert andet historisk Produkt modtaget en Række Indtryk af det politiske Milieu, indenfor hvilket det udviklede sig, og disse Indtryk har givet det et særligt Præg. Den bratte Undergang af det borgerlige Demokrati i 60erne, altsaa lige i den Tid, da den tyske socialistiske Bevægelse for første Gang strakte sine unge Lemmer, skilte denne skarpt fra Landets hele borgerlige Verden. I økonomisk Henseende er det vanskeligt at fastslaa Grænserne mellem Bourgeoisiet og Proletariatet, i det enkelte ofte umuligt at bestemme, hvor Grænsen ligger mellem Herskeren og den beherskede, mellem Arbejdsgiver og Arbejder, men i politisk Henseende ligger der en hel Afgrund mellem Proletariatets Parti og det samlede Bourgeoisis Parti. Medens i England og Frankrig Proletariatets og Smaaborgerskabets socialistiske og halvsocialistiske Partier gaar jævnt over i hinanden gennem talrige Afskygninger og selv i Italien og Spanien de relativt republikanske Partier viser sig i den Verdensanskuelse, de repræsenterer, som Bastarder af socialistisk og borgerlig Opfattelse, gaber der i Tyskland et komplet Brud mellem begge. I Frankrig danner Vaillant, Guesde, Pressencé, Jaurès, Millerand, Clémenceau, Combes, Waldeck-Rousseau en ubrudt Kæde fra venstre til højre, i hvilken Overgangene fra den revolutionære Socialisme til den borgerlig-liberale Kapitalisme udvisker sig: ogsaa i Italien lader der sig ad Vejen: Filippo Turati (yderste socialistisk Højre) — Ettore Sacchi (borgerligt Venstre med socialistiske Idealer) fremstiller en vis Forbindelseslinie mellem socialistisk og borgerligdemokratisk Opfattelse; men i Tyskland bliver Idékæden fra Rosa Luttemburg, Kautsky, Bebel, David brat afbrudt, naar den er naaet til Vollmar og Bernstein paa højre Fløj; — lige til man kommer over til Barth, Naumann, Gerlach og Richter af det borgerlige Venstre gaber der et stort politisk Tomrum. Dette Hul har ganske vist Sværmeraander som Alfred Nossig og Franz Oppenheim søgt at udfylde videnskabeligt, men politisk set er det bleven staaende i sin fulde Bredde.

Men den skarpe Udskillelse af den socialistiske Strømning, baade i Theori og Praksis. fra det borgerlige Venstre har haft endnu en anden Følge: det socialistiske Partis kompakte Sluttethed. Siden i Aaret 1875 Marxisterne og Lasalles Tilhængere smeltede sammen i Eisenach, har Socialdemokratiet stedse marcheret i sluttet Falanks. Heri ligger for en stor Del Grunden

til dets store overraskende Sejre. Medens Socialisterne i Frankrig, England, Holland, spaltede sig i saa og saa mange Fraktioner og Underfraktioner og ofte indbyrdes har oprevet deres Kraft i hidsige Broderkampe, kunde det tyske Socialdemokrati helt vie sig til den normale Kamp mod de naturlige Modstandere.

Ganske vist er den socialistiske Verdens skarpe Afgrænsning fra den borgerlige ikke den eneste Aarsag til det tyske Socialdemokratis sluttede Enighed. Som altid i det sociale Liv er ogsaa her Virkningen kun fremkommen ved Sammenspillet af et helt Antal historiske Faktorer.

Den tyske Regerings Taktik i de indrepolitiske Spørgsmaal har i de sidste 30 Aar egentlig kun bestaaet i en Kæde af Nederlag. Selv den som Aandskæmpe priste Bismarck forstod i høj Grad den Kunst i den indre Politik at opnaa netop de omvendte Virkninger af de, som han havde tilsigtet. Den Kampagne, som han foretog mod Polakkerne, bidrog ikke lidet til Styrkelse af den polske Nationalbevidsthed. Den „Kulturkamp", som han iværksatte for at tilintetgøre Klerikalismen kan med Føje betragtes som den umiddelbare Drivfjeder til Skabelsen af det store katolske Centrumsparti. Og ogsaa den tredje af Bismarcks store, „realpolitiske" Livsopgaver i den indenrigske Politik — den Kamp paa Kniven, som han førte mod Socialdemokratiet ved Undtagelseslove, Udvisninger, Majestætsfornærmelsesprocesser, Presseundertrykkelser, Forsamlingsforbud o. s. v., — havde kun det ene Resultat, at Modstanderen ikke blot vandt i ydre Magt, i Stemmetal og Indflydelse, i Tiltrækningskraft over Masserne og Sympati hos de rettænkende, men at Socialdemokratiet ogsaa styrkedes i sin Bygnings indre Sammenføjninger. Det er en gammel psykologisk Sandhed, at undertrykte slutter sig nøje sammen og, tvungne af den fælles Nød, kvæler al mulig indre Kiv i Svøbet. Dertil kommer i dette Tilfælde endnu, at det Lassalleske, i mange Spørgsmaal noget opportunistisk anlagte Parti efter dets Forening med de mere maalbevidste og klassisk-strænge Marxister theoretisk meget snart næsten fuldstændig gik op i disse, hvortil igen ikke lidet bidrog den ubetingede Undertrykkelse af enhver fri Tanke under den Bismarckske Æra, hvad der naturlig maatte betage Lassalletilhængerne deres Nykker.

Men heller ikke dette Moment giver endnu nogen udtømmende Begrundelse for det tyske Socialdemokratis Enhed og Udelelighed. Historien viser, at stundom selv Tider af politisk Undertrykkelse

ikke altid gør de undertrykte enige, men at netop omvendt Undertrykkelsen, Fortrædigelserne og de øjeblikkelige Nederlag avler Tvist og Trætte blandt de politisk forfulgte. Det viser tilstrækkelig den danske Socialismes Historie, hvis første Periode endte saa jammerlig med L. Pios Amerikarejse. Til en stor Bevægelses Varagtighed hører netop fremfor alt ogsaa Disciplin og Selvdisciplin, opbygget paa en Idealisme, der ikke i Ungdommens brusende Overmod bygger Luftslotte, hvis Sammenstyrtning efterlader Skuffelsens Tomhed, men som uden at sky noget Offer, dog kun da bringer dette Offer, naar Forholdene eller Samvittigheden bydende forlanger det af den. Denne sjældne Blanding af klar politisk Sans og urokkelig Troskab mod Principets Grundtanke skyldes det, at den tyske Socialisme har bevaret sin Enhed i stram Selvtugt og gjort Bevægelsen til det, den er. Den tyske Socialisme er bleven, hvad den er, fordi den med begge Ben stod fast paa Jorden og dog samtidig intet Øjeblik tabte den vide Himmel over sig af Syne.

Denne Enhed har ogsaa bidraget til, at det socialistiske Parti, som dog allerede i sidste Rigsdagsperiode talte 57 Medlemmer, stedse bevarede sin Enhed udadtil og i Afstemningerne altid holdt sammen uden nogensomhelst Splittelse. Denne Enhed har man endvidere at takke for, at det tyske Socialdemokrati da ogsaa — ganske vist under Bistand af den gamle Kasteaand og de besiddende Klassers Intolerance — i alle sine Livsytringer har fastholdt en stejl Intransigens overfor de andre Partier. Det viser sig i Partiets Valgtaktik. Tyskland er, saavidt jeg véd, det eneste Land, i hvilket Socialdemokraterne af Princip aldrig slutter Valgforbund til Parlamentvalgene. Bestræbelserne for overalt at propagandere i Overensstemmelse med Socialismens Idealer og tillige Følelsen af det umulige i at slaa Bro over Klassemodsætningen til de andre Partier forener sig om at fastholde den „splendid isolation", som tillod det tyske Socialdemokrati samtidig at vise sin Stolthed for hele Verden og derunder tillige at gøre udmærkede Forretninger. Saaledes har da f. Eks. Socialisterne ogsaa ved sidste Valg fremstillet sig med egne Kandidater i 396 af 397 Kredse, og selv i den 397de blev kun derfor ingen Kandidat opstillet, fordi der i den Kreds ikke var til at opdrive en eneste socialdemokrarisk Sjæl. Og — som Professor E. Milhaud nylig rosende fremhævede det i sin udmærkede Bog om Socialdemokratiet[1]), — intetsteds tænker personlig Forfængelighed paa at fremkalde socialistiske Dobbeltkandidaturer.

[1]) E. Milhaud: La Democratie socialiste allemande, Paris 1903.

En Enhed, som besidder et saa solidt Grundlag, kan ikke let rystes. De theoretiske Diskussioner, som optog Kongresserne i Köln, Breslau, Hannover og Lübeck, har ikke formaaet at svække den; det praktiske Stridsspørgsmaal, som frembød sig paa Partidagen i Dresden, blev til intet, næsten endnu før det var stillet.

Deltagelsen i Magten er et Spørgsmaal, som, set fra et socialistisk Synspunkt, er uendelig svært at løse. I Frankrig og Italien, overalt, hvor de socialistiske Partier allerede har haft Lejlighed til at bevise deres Principtroskab og deres politiske Dygtighed ligeoverfor den af de herskende Klasser afhængige Regerings Lokkerøster, har dette Spørgsmaal allerede givet Anledning til overmaade mange Kontroverser, baade theoretiske og, som i Tilfældet: Millerand, ogsaa praktiske. For Tyskland er det derimod egentlig overhovedet i sig selv en Uting. For et Arbejderparti er det ganske simpelt en Umulighed at tage Del i en feudal Regering, naar det ikke med Hud og Haar vil overgive sig til dens Naade. At tage Del i Magten i en kapitalistisk regeret Stat, naturligvis med den udtalte Hensigt at erobre hele Magten ved at Staten gradvis gennemtrænges med Socialismens Idé baade i sine Funktioner og sin Grundtanke, det kan der naturligvis kun blive Tale om i et Land, hvis Forfatning i stor Maalestok byder Grundlag for en mulig Forfatningsforandring, hvis Statsret med andre Ord besidder Evnen til at udvikle sig videre ad lovlig Vej. Men det er udelukket i Tyskland, endnu mere end det er udelukket i de fleste øvrige monarkiske Stater, i hvilke Kronen og et oligarkisk Herrehus — Senat, house of lords osv. — kan danne en forfatningsmæssig Modvægt mod Folkeviljen og til enhver Tid kan lamme den ad fuldstændig forfatningsmæssig Vej. Rent theoretisk — altsaa udtrykkelig bortset fra den ene Løsnings Uudførlighed, saaledes som Sagerne staar — strides følgende Tankegange med hinanden. Socialisterne af den gamle Skole, Karl Marx's og Fr. Engels Disciple, betragter Staten som en ren Klassestat, der alene bestaar med det Øjemed, at sikre de besiddende og herskende deres Besiddelse og deres Herredømme overfor alle opadstræbende „homines novi". At Socialister arbejdede med som Embedsmænd i denne Stats Funktioner, vilde altsaa ikke kunne betyde andet, end at de fuldt ud tilpassede sig efter den bestaaende Samfundsordens Rammer, thi de herskende tager kun da Kætterne ind i deres Midte, naar disse er uskadelige. Derfor er det heller ikke muligt at ville dele Magten med Bourgeoisiet. En stykkevis Erobring af Magten er udelukket. Proletariatets

Erobring af Magten kan kun gaa for sig paa den Maade, at Proletariatet engang ved sin politiske Organisation bliver sat i Stand til at overtage den og at overtage den alene. Det behøver ikke at ske paa voldsom Maade, og det betyder heller ingenlunde „Fremtidsstaten", men kun den Form, indenfor hvilken det socialistiske Samfund kan fuldbyrdes. Men i denne Form maa ganske vist en „Omvæltning" fuldbyrde sig.

Ligeoverfor denne Theori bestaar der i det tyske Socialdemokrati endnu en anden Tendens, der tror, at Folket ikke alene etisk og intellektuelt, men reelt paa den nærværende Stats Grund kan vokse sig over i Socialismen. Disse Theoretikere, i hvis Midte Eduard Bernstein staar, har den Overbevisning, at Staten gradvis kan erobres og at ethvert ny Stykke Erobring vil virke ansporende til ny Erobringer. Samtidig med at Arbejdssammenslutningerne socialøkonomisk gennemfører Overgangen til Socialismen, fuldbyrdes efter deres Mening ganske uvilkaarlig ogsaa politisk Overgangen fra Klassestaten til den klasseløse Stat. Udhulingen af den borgerlige Statsmagt indefra, — det er disse saakaldte revisionistiske Theoretikeres Maal.

Dette theoretiske Stridsspørgsmaal om Vejen, paa hvilken Socialismen kan erobre Magten, havde nu paa Dresdener Kongressen fortættet sig i et praktisk Stridsspørgsmaal: det om Vicepræsidiet i Rigsdagen.

Efter gammel Sæd besætter det numerisk næststørste Parti i Rigsdagen, den saakaldte Fraktion, Vicepræsidiet. Vicepræsidenten har imidlertid, ligeledes efter gammel Sæd, den Forpligtelse at søge Audiens hos Kejseren. Nu er Socialdemokratiet efter de sidste Valg rykket op til at være den næststørste Gruppe paa Rigsdagen, og den Sandsynlighed laa nær, at en Socialist vilde komme til at besætte Vicepræsidentpladsen. Men her delte Anskuelserne sig, paralelt med Anskuelserne om Vejen til Magtens Rom. Ingen var i og for sig imod Besættelsen af denne Post, der ingenlunde har Karakter af et Embede. Men Gangen til Wilhelm II stod for det overvældende Flertal af Partiet som en Gang til Kanossa, som uforenelig med det republikanske Princip, medens et meget lille Mindretal, i hvis Spids den aandfulde Eduard Bernstein, ogsaa her saa en Vej til ny Magt og ny Indflydelse. Men hvad der gav Spørgsmaalet en særlig oprivende Karakter, var Personspørgsmaalet. Det drejede sig ikke her om en almindelig Kejser X, men om den Wilhelm II, der ved Hundreder af Lejligheder havde fornærmet og skamskændt

sine socialistiske „Undersaatter“ paa en Maade, der overhovedet ikke kan kvalificeres. Med stor Ret gjorde Hovedmodstanderne af denne „Gang til Kejseren“ — Bebel, Stadthagen, Antrick, Kautsky, Klara Zethin — opmærksom netop paa denne personlige Side af Spørgsmaalet, og i Virkeligheden vilde et saadant Skridt af Partiet ikke godt kunne bringes i Samklang med dets Værdighed; et Besøg af en socialistisk Vicepræsident hos Wilhelm II vilde dog altfor meget have mindet om en Køter, der efter lige at have været pidsket nu krybende smigrer sig ind hos sin Herre. Men hvad der ganske gjorde Ende paa Sagen, var den fuldstændige Betydningsløshed af Vicepræsidentposten i og for sig. Rigsdagens Vicepræsident, der helt er afhængig af Præsidenten og hans Forretningsførelse og kun ved ligegyldige Lejligheder af og til faar sig Ledelsen betroet, er et Dekorationsstykke uden nogensomhelst virkelig Magt, til ingen anden Nytte, end at gøre de socialistiske Talere opmærksomme paa, at Hans Majestæt Kejserens Navn ikke tør drages ind under Debatten. Den Slags Overvejelser var saa afgørende, at selv Socialister som Wolfgang Heine og andre, der ikke vilde se noget Principbrud i et eventuelt Besøg hos Kejseren, dog ansaa Vicepræsidentposten for ikke betydelig nok til for dens Skyld at fremkalde en Tvist indenfor Partiet. Saaledes var dette Spørgsmaal egentlig allerede afgjort *før* Partidagen. Men den Uro, som det havde fremkaldt i Gemytterne, krævede bydende en Tilfredsstillelse, og den fandt den ogsaa deri, at Partidagens overvældende Flertal, med den aldrende, men dog saa ungdommelige Bebel i Spidsen, satte en Resolution igennem, i hvilken Partiets gamle revolutionær-evolutionistiske Karakter blev betonet paa det stærkeste og de saakaldte „revisionistiske Bestræbelser“ indenfor Partiet, d. v. s. en lille Skare af Separatisters taktiske Tilnærmelser til den borgerlige Liberalisme, paa det udtrykkeligste blev misbilliget. Dette gaar altsaa ud paa, at de *nye* Opgaver, som vil stille sig for det tyske Socialdemokrati efter dets Valgsejr i Foraaret, skal løses med de *gamle* prøvede Vaaben.

Dette Aars Partidag vil maaske ikke føje noget Laurbærblad ind i det socialistiske Partis Mindekrans. Dertil var de Debatter, der blev ført paa den, ikke altid saglige nok. Men uden Tvivl betegner den et Trin i Videreudviklingen af det i dets gamle Aand som Repræsentant for en socialistisk-republikansk-etisk Verdensanskuelse. *Retlinethed* er det jo ganske særlig, som

ogsaa Modstanderen maa beundre, naar han betragter Socialdemokratiets Historie.

Ganske vist bliver det Fremtiden forbeholdt at vise, hvilken Vej der, udover Klassekampen i dens nuværende Skikkelse, vil føre til Sejren i Kampen mellem Klasserne. Men den franske Nationaløkonom Professor Edgard Milhaud har i sin fortrinlige Afhandling om den tyske Socialisme udtalt følgende:

Tout nous autorise à croire qu'il sera, dans l'un des cas comme dans l'autre, tout à fait apte à l'accomplissement de toute sa tâche — de toutes ses tâches"[1]).

Men den vigtigste Opgave vil blive Kampen mod Feudalstaten.

Marburg.

ROBERT MICHELS

[1]) Edgard Milhaud: „La démocratie socialiste en Allemagne" Paris 1903 p. 580.

BREVE FRA I. C. HAUCH TIL L. BØDTCHER

(UDDRAG AF BREVE FRA DEN ABRAHAMSSKE AUTOGRAFSAMLING PAA DET KGL. BIBLIOTEK)

Dresden, 6. Juni 1826 (læs: 1827).

DERIMOD har jeg havt den Satisfaction i München at erhverve mig en Ven og Beskytter, hvor jeg mindst formodede det. Dalgas havde i München anbefalet mig til Dr. Ringseis [1]): her fandt jeg den berømte Schubert (Forfatter af Ansichten der Nachtseite der Natur etc.). Ved Hjælp af Dr. Schønberg [2]), som jeg i München forligte mig med, lykkedes det mig at giøre Schuberts nøiere Bekiendtskab og at forelæse ham et af mine Digte (Hamadryaden). — Jeg troede at finde Schubert alene, men fandt, da jeg kom, Hr. og Fru Ringseis, Schønberg, flere som jeg ikke kendte, hvoriblandt et Par Mystikere af Profession. Jeg var ikke ganske vel tilmode, jeg havde ikke tænkt mig mit Publikum saa blandet, men der var ingen Redning, jeg maatte læse. — Den forskellige Virkning, det gjorde paa mine Tilhørere, vil jeg ikke let glemme. Mystikerne forsvandt strax ved Scenen med Munken, og jeg saae dem ikke mere, Ringseis syntes snart tilfreds, snart misfornøiet, Schubert derimod hørte med stedse mere og mere spændt Opmærksomhed, ja jeg saae selv undertiden Taarer i hans Øjne. Da det var forbi, sagde han, at saadant endnu ikke i hans Liv var ham forekommet, „das Ding hat mich ausserordentlich ergriffen" var hans egne Ord. Ogsaa Ringseis tog mig venligt i Haanden, kun sagde han, det eneste han ønskede udslettet, var Scenen med Munken, som uagtet han tilstod, at den var sand, dog efter hvad han mente, i vor Tid i en Protestants Mund maatte skade. — Den Scene sletter jeg dog paa ingen Maade ud, da den efter min Mening er noget af det Bedste. — Den anden Morgen maatte jeg afrejse til Stuttgard, og saae altsaa ei Schubert meer.

[1]) Livlæge hos Kongen af Baiern. Hauch: „Minder fra min Udenlandsrejse" p. 322.

[2]) Albrecht Schønberg, dansk Læge i Neapel, anf. Skr. p. 114 flg.

[3]) Naturforskeren — og Filosofen Schubert, Forfatter af flere naturfilosofiske Skrifter i mystisk Retning; jfr. anf. Skrift. p. 321 flg.

13. September 1829

— — Jeg har ingen saa interessante Ting at skrive Dem, en Ting imidlertid, som jeg saalænge har anseet mig at være i Deres Gield for, vil jeg, saa gammel den end kan være, i Tillid til Deres venskabelige Interesse for mig dog i største Korthed fortælle, nemlig den Del af min Reise, der i litterair Henseende blev mig af Vigtighed, med dens Følger her hjemme. — — I Dresden lærte jeg Tieck at kiende, der blev meget indtaget i min Hamadryade, roste den overordentlig, sagde, jeg var den første egentlige Digter, han i 20 Aar, altsaa fra hans Bekiendtskab med Oehlenschläger, havde mødt etc.[1]). Han paatog sig at udgive mine tydske Digte, men efter hans sædvanlige Langsomhed er han endnu ei kommen til Ende dermed. — Hans Dom over mig blev imidlertid bekiendt i Danmark, og foraarsagede, at jeg med megen Varme blev modtaget hiemme. Det Heibergske Partie især kom mig imøde med Lovtaler, over hvilke jeg, især da mine Digte ei vare trykte endnu, maatte skamme mig, og det i Grunden heller ikke hos fornuftige Folk kunde være til min Fordel. Jeg mærkede vel, at jeg skulde tiene til et Skiul for deres Lidenskaber, og at mine Værker skulde bruges til at krænke Oehlenschläger, der vist ikke fortiente dette af nogen dansk Skribent, og allermindst af mig. Jeg stødte derfor deres hyklede Kierlighed fra mig. 1ste Deel af mine Digte kom imidlertid ud og giorde Opsigt, men paa samme Tid omtrent erklærede jeg mig skriftlig imod hint Partis sophistiske Recensioner, og mod dets evige Angreb paa Oehlenschläger, som jeg søgte at bevise beroede paa en feil Retning i dets Maade at recensere paa[2]). Det lykkedes mig i flere Henseender at blotte den totale Mangel paa sundt Raisonnement og paa Billighed, der i enkelte af Heibergs Recensioner fandtes, og nu fik det Hele et andet Udseende. — Mod mig skrev H... i Begyndelsen ikke, men alle de Udviklinger af mine Stykkers Fortræffelighed, som han havde lovet, udeblev, et Par Recensioner kom underhaanden ud, som man af Principerne kunde see, i den Heibergske Aand, skaarne til efter hans Snit, hvori bevistes, at Tiberius var et aldeles forfeilet Stykke, hvori vel enkelte Skiønheder kunde findes, men det Hele duede ikke. Paa samme Tid anpristes den Nationalitet, der findes i Vaudevillerne, der alle ere, som vare de sammensatte eller i det mindste udkastede i en Boutik paa Østergade. Paa Theatret har dette Parti virkelig skadet mig, rigtignok vel især ved den Lyst til flau Spas og det Had til grundig Fremstilling, som det havde fremavlet hos det skuespilsøgende Publikum. — Jeg er imidlertid ikke værre daran end de fleste andre; i forrige Saison blev aldeles intet givet næsten uden Vaudeviller og et Par Syngestykker. Enkelte af de første bleve rigtignok udpebne, men dog stærkt søgte, og de sletteste fandt ofte størst Bifald. Det synes saaledes, at denne Genre vil tabe sig netop formedelst den overdrevne Lykke, den giør. — Heiberg har forresten sammensat et Par Vaudeviller, som man i det mindste kan ansee som Pro-

---

[1]) jvf. anf. Skr. p. 331 flg.

[2]) jvf. Hauchs bekendte Angreb paa Heiberg i Kjøbenhavns Posten no. 106 —107 i Anledning af dennes Anmeldelse af Oehlenschlägers Hrolf Krake, paa hvilket Angreb Heibergs Svar var hans „Laterna magica“ i „Flyvende Post“ Januar 1830.

dukter af en poetisk Gadedreng, man kan ikke nægte dem en vis comisk Kraft og godt spilte ville de vist længe sees med Fornøielse. — Hvad jeg især har at udsætte derpaa, er den uværdige Maade, hvorpaa Kunsten behandles. — I forrige Tider forfærdigedes Stykker for det poetiske Stofs og den poetiske Indklædnings Skyld, Skuespilleren søgte da at sætte sig ind i Stykkets Aand; nu forfærdiges Stykker for Skuespillerens Skyld, og skal stræbe at sætte sig ind i hans Aand. Det er dog at stille det Hele paa Hovedet, ei at tale om, at naar Skuespilleren gaaer sin Vei, maa det og være forbi med Stykket. — Dog nok om dette, jeg har aldrig troet at skulle gaae fri for den Lod, som større og bedre end jeg have undergaaet. — Miskiendelse er de Dødeliges Lod, Shakespeare og Goethe er ikke gaaet fri derfor, ligesaalidet som Raphael og vor brave Thorvaldsen. — Nutiden maa ofte Kunstneren opgive, og henvende sig til Eftertiden. Og skulde denne ogsaa svigte ham, saa maa hans egen Bevidsthed om ærligt at have stræbt, om at hans Værk er et Produkt af ægte Begeistring, af hans Siels bedste Momenter, om at han heller ingen Flid har sparet derpaa, om at han redelig har søgt at følge Natur og Sandhed, være hans Trøst. — Hvo der ikke venter en bedre Udødelighed end selv den bedste, Jordens Bifald kan skænke ham, med ham er det ilde fat, og hvo der venter nogen bedre, kan undvære Menneskenes Dom.

22. Mai 1837.

— — Hvad min poetiske Virksomhed angaaer, da mangler det mig ikke paa Lyst til at skrive for Theatret, heller ikke paa Planer til Tragedier, kun indseer jeg ikke, hvorledes jeg, da Molbech nu engang er bleven min bitreste Avindsmand[1]), skal sætte det igiennem at faae dem antagne; jeg har alt engang forsøgt Anonymitet, men rimeligvis blev jeg dog gienkiendt, og Stykket blev forkastet, men at skrive Tragedier, der for det første blot skulle læses, er i Danmark en Umulighed, da ingen Forlægger vil indlade sig paa den Speculation at udgive dem.

Hvad Hertz's Tragedie angaaer, da er jeg enig med Dem i, at der findes overordenlig gode Scener deri, de to første Acter ere de bedste, synes mig, og af alle Charaktererne er upaatvivlelig Ragnhilds den heldigst tegnede; hendes hele Skiebne er med tragisk Kraft udviklet, ligesom et rullende Hiul, der naar det først kommer i Gang, ikke standser, men i stedse tiltagende Fart iler ned ad Livets Bakke, til Enden kommer. — Men paa den anden Side finder jeg de to sidste Acter betydelig nedenfor de første. Omvandringen i Skoven kan være episk, men dramatisk er den ikke. Siden spilles der en fuldkommen Comedieintrigue, i det Moderen med List vil tvinge den paa comisk Viis forlegne Ridder til at tage Datteren. Dennes derpaa følgende stolte Replik, hvorefter hun synker afmægtig til Jorden, er derimod fortræffelig. Svend Dyring er en kortsynet, godtroende Ægtemand, der ganske tilhører Comedien, ikke Tragedien. I sidste Act begriber man vanskelig, hvi Stig istedenfor at for-

[1]) navnlig ved Molbechs meget skarpe Kritik af „Vilhelm Zabern“ 1834, mod hvilken H. heftigt tog til Genmæle i „Kjøbenhavns Posten“.

svare Borgen, løber ind i sin Kiærestes Stue; der var ikke Stedet, hvor han burde findes, naar hans tilkommende Svigerfaders Borg truedes med Overfald og Brand. Heller ikke forstaar jeg, hvorledes Stig saa ligegyldig kan see paa, at hans dadleværdige Leg med dæmoniske Kræfter styrter et elskværdigt Væsen i Undergang. Ved denne Hierteløshed maa han nødvendig tabe i Interesse. Her kunde det catholske Apparat have hjulpet, Siælemesser, Vandringer til Helgeners Grave o. s. v. Ligeledes havde det hjulpet en Deel, hvis Regisse havde været kiækkere, hvis hun havde gaaet til Faderen og havde talt Børnenes Sag, thi derved var den dobbelte Spænding fremkommen, som Tragedien søger. Hvis der nu tillige havde været en Blanding af opblussende Heftighed forenet med paafølgende Eftergivenhed i Faderens Charakter, da vilde det tragiske Spil endnu være blevet mere levende. Spøgelset taler i Begyndelsen meget længe. Var det istedenfor kommet ganske stille, havde ikke sagt et Ord, men kun syslet med Børnene, da havde det giort en ganske anden Virkning, naar det havde taget til Orde, som en Hevnens Engel, i Slutningen. Børnenes Skiæbne vedbliver endelig at være uvis, thi selv en Aand fra en anden Verden forbedrer neppe et stedmoderligt Hierte, derfor hedder det ogsaa smukt i den gamle Vise: „Hver Gang de hørte Hundene tude, da gave de Børnene Øl og Brød.“ Her er kun Tale om Frygt, men ei om Forbedring. Min Mening om denne Tragedie er da, at den indeholder store Skiønheder, men ogsaa betydelige Feil.

Andersens lille Havfrue har jeg læst med Fornøielse, det vigtigste, jeg derimod har at indvende, er, at en Havfrue, der føler saaledes, allerede havde Siæl i Forvejen, og ei behøvede at erhverve den. I Fouqué's „Undine“ er Modsætningen mellem den stormende, sig selvadsplittende Livsfylde, der ligesom Havskummet mangler Centrum, og den derpaa nedslaaende guddommelige Funke fra en høiere Verden meget sandere tænkt, og derfor skiønnere. Andersen er for Resten et Menneske, i hvis Bryst der slaaer et virkeligt Digterhierte, og der, hvis han blot ganske aflægger sin Ungdoms Ledeløshed og vorder en Mand, kan præstere noget Udmærket; og meget har han jo allerede skienket os.

En anden Person, som jeg vil bede Dem at lægge Mærke til, er Carl Bagger, læs endelig hans: „Min Broders Levnet“. Der er første Glimt af Genie deri, men desværre kun af et halvfordærvet Genie. Han skildrer Lastens Afkroge som et Øjenvidne fortræffeligt, men saa at man maa gyse derved. Det forekommer mig, som han havde giort alle Experimenterne, han beskriver, paa sig selv i Forveien. En saadan Aand kan dog ikke mangle Kraft og maa kunne rive sig løs fra de forpestede Steder; hvis han da blot vil bevæge sig i ædlere, høiere Kredse, maa han kunne skildre dem ligesaa godt som hine.

Udateret Brev.

— — Tiden forandrer rigtignok Meget, og jeg giorde desværre alt ved min Hiemkomst til Danmark den Erfaring, at de, jeg havde forladt som varme Venner, vare blevne kolde Bekiendte, at Mange af dem, der havde været begeistrede for hvad jeg ansaae for Vigtigt og Skiønt, vare gangne over

paa den anden Side og hadede og forfulgte, hvad de i deres Ungdom havde elsket; men Sligt behøver jeg sikkert ikke at befrygte hos Dem. Tiden kan vel endnu mere have udvidet Deres Synskreds, men De har vist ikke saadan roteret med Deres Ideer, at De aldeles har forandret Centrum for Deres Horizont. I Følge heraf vover jeg at haabe, at vi, trods vor Adskillelse i Rum og i Tid, ere lige saa nære Venner nu som før, og rækker Dem derfor hermed paa ny en venskabelig Haand, som jeg veed De ikke vil tilbagestøde. Hvis Deres Vei engang skulde falde forbi Sorøe, saa dvæl endelig nogle Dage i Deres Vens Huus, vi skulle da glæde os ved gamle Tider og Erindringer, og omtale meget, som her ikke er Plads til at berøre.

De interesserer Dem naturligvis for det Thorvaldsenske Musæum, det giør jeg med, og ønsker nu mere end nogensinde, at Forslaget skal gaae igiennem, da Thorvaldsen kiender Planen og vel maatte føle sig krænket, hvis det gik tilbage. Imidlertid kunde Vedkommende maaske med større Forsigtighed, og især hvis de ikke havde udtalt en Trudsel, der syntes at indeholde et Interdict mod ånderledes Tænkende, for en Deel have undgaaet den heftige Opposition. Forresten ser man nu Følgerne af, at man tillader det ny Evangelium at forkyndes, at Finantserne ere Siælen i Statssamfundet, thi paa sin Siæl maa man naturligvis holde, saalænge man kan. Naar Pengepungen er vigtigst, bliver Gierrighed den høieste Philosophie, og hvad er saa den aandelige Udvikling, som Kunst og Videnskab give, og som vi andre ansee for Siælen? To Siæle kunne dog ei rummes i samme Legeme. Derfor er ogsaa Konstens Verden i flere Dagblade erklæret for en Luxus, thi naar man har, hvad man kan spise og drikke, hvad behøves saa meer? Snart vil vel Campes Sætning prædikes igien, at den Mand, der først bryggede Brunsvigermumme, har stiftet mere godt for Selskabet, end alle Konstnere tilhobe: Det er Frugten af at giøre det til Livets Toppunkt, hvad der skulde være dets Grundvold, eller rettere la partie honteuse, hvori dets Rødder stod.

Jeg arbeider i denne Tid paa et Værk, der langsomt skrider frem, og der sandsynligvis bliver det sidste. Den Kulde, hvormed mine Digte optages i mit Fædreland, er altfor stort, til at jeg ikke tilsidst skulde tabe Modet. Alt, hvad jeg skriver, forbigaaes med dyb Taushed af vore Blade, hvori dog de middelmaadigste Artikler omtales med overdreven Roes. Kun fra Tydskland kommer undertiden en Stemme, der opmuntrer mig, fra Danmark derimod sielden, fra Kiøbenhavn aldrig. Min „Maastrichts Belejring“ og de sidste Digtninger, jeg udgav, maatte jeg bortskienke for Intet, thi ingen Boghandler vilde betale mig noget derfor. Tragedier (som jeg helst ønskede at skrive) kan jeg aldeles ikke digte mere, thi Theatret er lukket for mig, og ingen Forlægger vil tage dem. Dette er vel især en Følge af den Unaade, hvori jeg er hos vore Bladudgivere. Dengang derimod, da jeg ved Udgivelsen af V. Zabern fik det Indfald at skiule mit Navn, fik Bogen en rivende Afsætning. Guldmageren derimod, som vist er ligesaagod, men som udkom under mit Navn, gik ikke af. Imidlertid har jeg fem Børn at forsørge, og har derfor ikke Ret til, ved at anvende mine Kræfter paa en saa brødløs Kunst, at udsætte dem for bitter Mangel. Jeg maa derfor vel med mindre Aandsgaver, men med

samme vemodige Følelser som Correggio sige: Nu vil jeg male Potter mit øvrige Liv[1]), thi Pottemagerarbejde skattes hos os langt meer, end virkelige Malerier. For Resten er Skylden (jeg vil ikke sige Feilen) tildeels min egen, thi jeg forstod ikke at være en Talleyrand i Poesien, og større Digtere, end jeg, have maattet lide, fordi de manglede denne Evne. — —

12. Dec. 1859.

Jeg har ventet med at svare paa Deres venlige Brev til nu, for at jeg kunde have den Fornøielse at sende Dem medfølgende Bog, rimeligvis det sidste Digterarbeide af større Omfang, jeg i dette Liv skriver. Naar man er 70 Aar, skal man ikke længere beile til den unge Muses Gunst, og saa gammel bliver jeg d: 12 Mai 1860. Denne Digtning var rigtignok først anlagt og nylig begyndt, dengang jeg modtog Deres Brev. Det var et Arbeide, som jeg maatte skrive før Enden af min Bane; selv under min Theaterbestyrelse skrev jeg derpaa og fuldendte en Trediedel deraf, ligesom Sommerfuglen, der maa lægge sine Æg, selv naar Insektnaalen sidder i dens Ryg. Da dette Værk — skjøndt i andre Henseender saa høist forskjelligt — dog med Hensyn til den historisk strenge Stiil minder om Tiberius, der blev skreven under Samlivet med Dem i Rom, saa synes mig, at De bør have det fra min Haand, i det mindste som et Minde, naar jeg, som vel snart vil skee, faar mit Reisepas og vandrer herfra. — Gud skjenke Dem megen Glæde endnu i Livets Efteraar. Hvad mig angaaer, saa ønsker jeg blot Tilladelse til at ende mit Liv i Fred, uden at overvældes med al formegen Haan og Bitterhed af Recensenter og Kammeraderier, naar nu denne Bog kommer ud. Gud skal vide, jeg har hidtil ikke været for godt vant, men det faaer nu gaae, som det kan, ethvert Digterliv er jo tillige et Martyrium, og det gaar mig maaske ikke værre end saamangen Anden, skjøndt det, da jeg har temmelig sensible Nerver, ofte synes mig saa. Skulde Deres Vei engang føre Dem her forbi, naar Foraaret kommer, saa vilde det være mig en stor Glæde at see Dem.

14. Mai 1860.

Jeg takker Dem ret af Hjertet for det særdeles smukke og følelsesfulde Digt, De med Hensyn til mig og min Digtervirksomhed har skrevet. Uden Hensyn til mig selv, og hvis det havde været skrevet til en anden, vilde jeg dog have fundet det meget smukt, men nu glæder det mig dobbelt. Det er mig en stor Tilfredsstillelse, at jeg fra en Mand, som De er, der har et saa aabent Øje for det Skjønne og der staar udenfor alle Partier, har modtaget et saadant Vidnesbyrd, som De deri giver mig. Jeg har nu saa omtrent naaet Enden af min Bane ikke blot som Digter, men og som Menneske. Ret længe venter jeg ikke at leve, og kun for min Families Skyld kan jeg ønske det; hvad mig selv angaaer derimod, saa er jeg beredt, og naar Tegnet til Afreise bliver givet, skal jeg for mit Vedkommende Intet have derimod. Noget større Digt skriver jeg neppe meer. Naar man er halvfjerdsindstyve Aar gammel, da kan man

[1]) Oehlenschläger „Correggio", 3. Akt. [2]) vistnok „Charles de la Bussière".

ikke vente mange Gunstbeviisninger af Muserne, deri ligner de vel andre Qvinder. Jeg skal gjerne indrømme, at mange Andre have været meer begavede end jeg, men det Vidnesbyrd troer jeg at kunne give mig selv, at jeg har meent det alvorligt med Poesien; og jeg troer ikke, efterat jeg er bleven poetisk myndig, at have skrevet Noget, uden at jeg har søgt at give det saa stor Fuldendthed, som ifølge min Indsigt var mulig. I den Henseende har jeg aldrig taget mit Digterkald paa den lette Skulder. „Seines Fleisses darf sich jedermann rühmen", siger Lessing, og med Hensyn hertil haaber jeg kun at have lidt at bebreide mig. Men den, der ikke vil arbeide for det lette flygtige Øjeblik, han staaer ensom i vore Dage, og eensom har jeg staaet i et langt Liv; desto større Glæde er det at høre beslægtede Toner engang imellem, især naar de ere saa milde og trøstende som de, der nylig kom fra Deres Harpe. Poesien forekommer mig undertiden som en Ensoms Sang, der klinger og gentages i lang Afstand af en Anden, der ogsaa er ensom, og saaledes gaar den ned igjennem Tiden. Men det er dog disse stille Røster, der i Øieblikket overdøves langt af den støiende Mængde, hvilke bære Poesien ned igjennem Seklerne; der er et stille Publikum, hvis Stemme naaer derhen, hvor Øieblikkets Støi ikke længere høres. Iøvrigt er der Ingen, der stærkere end jeg kan være overbevist om, at vi her paa Jorden endnu kun staae ved Begyndelsen af vor Bane, og saaledes mener jeg ogsaa, at vi hisset ville glæde os ved hvert Bekjendtskab i bedre Retning, vi her have stiftet, og at dette kun er Begyndelsen til, hvad der evig skal fortsættes og bære Frugt. Endnu engang vær takket for Deres Venskab.

Deres meget hengivne
og forbundne
C. J. Hauch

Meddelt ved S. Gundel

JONAS LIE OG HANS LÆSERE

I ANLEDNING AF LIES 70-AARIGE FØDSELSDAG

Den 31. Oktober 1870 sendte Bjørnstjerne Bjørnson følgende Brev til Kancelliraad F. Hegel:

Kære Hegel!

I dette Øjeblik har jeg hørt Jonas Lies Historie; dette er Grunden til, at jeg ikke i Dag kunde afskrive mine tre sidste Sanger, som jeg lægger i Posten i Morgen. Hermed følger 10. Sang, som jeg netop forinden fik afskrive.

Om Jonas Lies Fortælling kun dette:

Kast den i Trykkeriet straks, skynd paa af alle Kræfter, faa den op til Nordlandene før Jul og over hele Skandinavien; den vil lyse som en hvid Maage i den graa Vinterluft.

Deres inderlig hengivne

Bjørnst. Bjørnson.

Fjorten Dage efter var Sagen afgjort. Lie skrev fra Kristiania den 15. Oktober:

Til

Hr. Kancelliraad Hegel.

Jeg har netop modtaget Hr. Kancelliraadens Skrivelse af 12. November med det deri indeholdte Tilbud af 30 Rdl. dansk pr. Ark, hvilket jeg modtager med Taknemmelighed. Jeg havde jo rigtignok gerne imødeset Deres personlige Mening om den og haaber i alt Fald at faa den. Emnet er nyt og uopbrudt, og for dens

simple, enfoldige Begivenhed maa jeg derfor under Behandlingen selv skabe Resonnancebunden i Læserens Bryst gennem et stærkt Natur- og Sjælemaleri; thi Læseren maa bringes til at forstaa Heltens ejendommelige Sjælsbeskaffenhed; det er dertil de forskellige Billeder tjene. Bogens egentlige Begivenhed, som til sidst bygges paa alt dette, er Heltens Kærlighedskonflikt, hvori Susannes stærke, dybe Natur sprænger en stor Nutids-Spidsborgeropfatning af Kærligheden, saa at deres Lykkes Hus bygges paa en derover løftet ideal Grund. — Bogen er derfor i sin Helhed en Fortælling, der midt i Vidtløftigheden tænktes at være simpel og rørende.

Jeg haaber, at Hr. Kancelliraaden forstaar en stakkels Forfatters Angst for Trykfejl, og jeg har netop skrevet til min Ven Rudolf Schmidt, om han i denne Sag — han har vist knap Tid — velvillig vil stille sig til Deres Tjeneste for enkelte vigtige Dele af Bogen, skønt, naar jeg tænker derover bliver alt saa vigtigt. Det var især:

1. de sidste Par Sider af første Afsnit,
2. Bogens tre sidste Kapitler,
3. Hustruen i Kap.: „Drengestuen“ om Elias i Kvalholmen, der forlanger en ordgran Korrektur i kvalificeret Grad; der forekommer ogsaa ejendommelige Sømandsudtryk.

Jeg erindrer ogsaa, at andet Afsnit og Kapitlet „Mellem Vætteskærene“ var skrevet med en Haandskrift, der i et Væk indbød til Fejltagelse.

At Bogen kommer ud paa Deres Forlag anser jeg som en begyndende Forfatter baade for en Ære og Fordel; maatte den nu ogsaa blive modtaget gunstigt.

Med Ærbødighed, Deres meget forbundne

Jonas Lie.

Bjørnson fik Ret. Det lyste af den nye Bogs hvide Blade ud over hele Skandinavien endnu samme Jul, og der kom flere og flere Oplag, et helt Træk af Nordlandsfugle med Bud om den nye Digter.

Havde man dengang søgt efter „Digteren bag Værket“, var Resultatet tilsyneladende blevet ringe. Hvad var Lie dengang? En 37-aarig Sagfører, der var gaaet fallit og som for øvrigt havde prøvet lidt af hvert, før han naaede til Poesien. Som Dreng opfyldt af ubestemte Eventyrlyster, efter forgæves Forsøg paa at blive Sømand daarlig Student, efter meget Slid juridisk Kandidat, saa Sagfører og noget af en Politiker, noget af en Lejlighedspoet — lutter spredte Træk, som kun de samlede Værker forener til et

Menneske. Først den Dag, „Den Fremsynte“ kom ud, fandt Lie sin Bane for sig, hvor bugtet den end var. Og fra den Dag er hans Historie skrevet i hans Værker. Det er interessant at lade Øjet glide hen over en Liste, der viser Udbredelsen af Lies Værker i kronologisk Orden.

Listen ser saaledes ud (efter velvillig Oplysning fra det Gyldendalske Forlag, hvor alle Lies Skrifter undtagen hans første Bog: Digte 1867 (Dybvad, Kristiania) er udkomne:

	Ekspl.
DEN FREMSYNTE. 9 Oplag. 1870—1903	18,500
FORTÆLLINGER OG SKILDRINGER. 4 Oplag. 1872—1892	7,500
TREMASTEREN FREMTIDEN. 5 Oplag. 1872—1895	9.250
LODSEN OG HANS HUSTRU. 9 Oplag. 1874—1899	17,000
FAUSTINA STROZZI. 1 Oplag. 1875	5,000
THOMAS ROSS. 1 Oplag. 1878	6,000
ADAM SCHRADER. 1 Oplag. 1879	5,000
GRABOWS KAT. 1 Oplag. 1880	4,000
RUTLAND. 3 Oplag. 1880—1897	10,250
GAA PAA. 3 Oplag. 1882—1898	9,250
LIVSSLAVEN. 2 Oplag. 1883—1894	7,500
FAMILJEN PAA GILJE. 3 Oplag. 1883—1898	10,250
EN MALSTRØM. 2 Oplag. 1884—1885	9,000
OTTE FORTÆLLINGER. 1 Oplag. 1885	6,000
KOMMANDØRENS DØTRE. 3 Oplag. 1886—1899	10,000
ET SAMLIV. 4 Oplag. 1887—1901	11,250
MAISA JONS. 1 Oplag. 1888	8,000
DIGTE. 1 Oplag. 1889	4,000
ONDE MAGTER. 1 Oplag. 1890	8,000
TROLD I. 1 Oplag. 1891	7,000
TROLD II. 1 Oplag. 1892	6,000
NIOBE. 2 Oplag. 1893	10,000
LYSTIGE KONER. 1 Oplag. 1894	6,000
NAAR SOL GAAR NED. 4 Oplag. 1895	13,000
DYRE REIN. 3 Oplag. 1896—1901	14,000
LINDELIN. 2 Oplag. 1897	7,500
FASTE FORLAND. 2 Oplag. 1899	12,000
WULFFIE & Co. 2 Oplag. 1900	8,000
NAAR JÆRNTÆPPET FALDER. 3 Oplag. 1901	13,500

SAMLEDE SKRIFTER, c. 15,000 Subskribenter.

Tallene er store, og dog fortæller de kun lidet om den Udbredelse, Bøgerne har haft. Hver Ener i disse Tusinder er jo mange Læsere, fordi hvert enkelt Bind er vandret fra Haand til Haand, er blevet sat til Side og atter taget frem, naar yngre Hænder strakte sig ivrige op mod Boghylden — alle disse Tal er Mennesker, forskellige i Køn og Alder og Temperament, et uroligt bølgende Mylder af lutter Forskelligheder, der tagne under ét er Digteren selv. Thi kun fordi han var dem alle, blev han deres; den dybeste Karakteristik af en Digter kan læses ud af hans Publikum; hvad han selv har at fortælle om Impulser og Ideer bliver kun den enkelte, bevidste Stemme mod det ubevidste Kor, der stiger op omkring hans Værker og blander sig med Røsterne fra de Mennesker han skabte.

Hvem læser da Lie?

De ganske unge og de, hvis Sind har bevaret ungdommelig Spænding. Eventyret dér oppe i det Nordland, som Lie opdagede for Poesien, frister dem.

Det er Billeder, skønne eller uhyggelige Billeder, malede med Omhu for at alt skal komme med. Digteren har oplevet, set og hørt, der ligger et Studium bagved. Og selv om det dybeste i Den Fremsynte gaar tabt, fordi de Billeder fra Nordland, der findes i den dobbelte Titel, skygger over Ideen, bliver der nok tilbage; Bogen har netop det over sig, der drager den, som ikke er forvænt med megen Læsning. Der er noget i Lies Fremgangsmaade, som kan minde om Blicher, noget vist ikke-fagmæssigt, men helt troskyldigt: her er Landet, nu skal jeg beskrive det, kald det Roman eller Geografi eller Historie, det er lige meget, sandt er det. Først naar alt dette er paa det rene, begynder Digtet.

Saa Tremasteren Fremtiden, hele det spændende Kystliv, Varer der besørges ud og ind, Tingen og Prutten og snilde Manøvrer, en Skurk saa livagtig som hos Dickens, Skurk ligetil Navnet Stuwitz, og en ung Mand, der adles gennem Arbejdet og vinder sin Hustru, hvilket Liv og hvilken frisk Luft. Men ikke saa frisk endda som i Lodsen og hans Hustru, Rutland og Gaapaa. Her er hele Havsprøjtet, Sømandsjargonen, Sejlskibenes Farter ude og hjemme, Storm og Magsvejr, Rømning, Sørøverhistorier som Modsætning til de hjemlige Oplevelser i Sildetiden, den hjemlige Tjærelugt, de hjemlige Lussinger. Alt hvad der kan faa en Dreng til at spile Næseborene op, al den sanseløse Kraft og hans Eventyrtrang ud til det Liv, om hvilket han intet aner, det findes

her i denne salte Søgang. At der under dette findes noget mere, noget, som bevirkede at disse Romaner hverken var skrevne som eller opfattedes som Ungdomslæsning alene, de Lie'ske Anskuelser om Livet, Kærligheden, Arbejdet og Hustruen, det er sandt nok. Men det er endnu kun Begyndelse til det, der senere skulde blive Hovedsagen. Det kan være interessant at drage det frem, naar det gælder om at vise, hvorledes Lie har arbejdet paa det samme Grundlag gennem hele sin Digtning, men det er ikke dette, som nu, da han har sagt det samme saa meget bedre, bærer disse Romaner.

Den næste Skare, der rykker frem, er de unge Kvinder. Familjen paa Gilje, Kommandørens Døtre, Maisa Jons, Dyre Rein — det er deres Bøger, før de er andres. De finder alt deres deri, og de læser med Smil og Graad, med Hjertebanken og Blussen, der helst vil skjules. De føler sig trygge, fordi de ikke tvinges op imod Problemer, de kun halvvejs forstaar. De unge Piger hos Lie er i deres Hjem, hvad enten det nu er godt eller ondt, hvad enten de længes ud eller ej. De kan som Hilde i Bygmester Solness faa saa dybt et Indtryk, at de ikke forvinder det, men søge deres Bygmester op, sætte sig fast i hans Hus — aldrig, hellere græd de sig til Døde. Hjemmet skygger over dem, den lille Bys Gader standser deres Skridt, de gaar saa stille og ferme i Husets Gerning eller bruser paa Festdagene frem over det blanke Gulv, alt er reelt, hverdagsagtigt, netop det drager. Thi intet af, hvad der hænder disse unge Piger, er anderledes end det, som kan hænde enhver. Denne Kamp mod stærkere Viljer, denne ubændige Lyst til Livet, denne resignerede Smerte, denne trillende Latter — alt kommer ligesom af sig selv, næsten ubetænksomt. Maalt med de store Problemers Maal er disse Kvinder smaa, de vil aldrig kunne gaa i Spidsen for nogen Bevægelse, de bæres ikke af mægtige Lidenskaber, de er egentlig slet ikke interessante, men de lever. De lever saadan, at der bliver ganske tomt i de Lie'ske Stuer, naar man tænker sig dem borte. Ser man rigtigt til, er det ved dem, Romanen faar Liv, selv om de slet ikke staar i Forgrunden. Men lige fra Mørkekamret, hvor de skjuler deres Hulken for Alverden, til Selskabssalen eller Køkkenet eller Dagligstuen lyder deres Røst som et Kildevæld.

Disse Romaner, der blev skrevne i Kvindesagens Aar, fører den unge Kvindes Sag uden at bruge et eneste af de officielle Ord. De viser, hvorledes der ved Siden af Kvindesagen er en

anden Frigørelse, ved Siden af Kampen i Samfundet en Kamp inden for Personligheden og i Hjemmet. Problemet ligger gemt hos Lie og kommer først frem, naar Bogen er gennemlevet. Deri bestaar disse Romaners Styrke. Og derfor vil der fra disse unge Kvinder, selv fra dem, der gaar saa ganske ubetydeligt og passer deres „Uge", strømme en evig Fornyelse ud over Lies Bøger. De store Problemord vil hurtigt blive slidt flade ved at vendes og drejes i Dagens højrøstede Debat, men alle disse smaa Pigeord hos Lie om Ret til Livet, om Stolthed overfor Mænd, om Hengivelse og Trofasthed — eller omvendt alle disse trodsige, fejende, selvbevidste, kokette Ord, de vil leve, fordi de altid vil blive gentagne som ny.

Men de unge Piger vil blive ældre, de vil faa deres eget Hjem, Manden og Børnene skal passes, der er meget Besvær af al Slags Dagen igennem, megen Ængstelse for andre, maaske ogsaa megen Glæde ved de andres Held, og de vil nu om Aftenen have noget for sig selv, læse en Bog, der taler til dem. De tager en af Lies Bøger frem, som de læste, da de var unge, og de ser at Lyset nu falder helt anderledes over Personerne, eller de griber Et Samliv, Niobe, Naar Sol gaar ned — hvad ser de saa? Der kommer imod dem et Tog af Husmødre, fra alle Kanter kommer de, fra et stort, vidtløftigt Hus' Stuer, nogle ilende fra Køkkenet med hele Køkkendampen over sig, fra Haven, fra de dybe Armstole, fra Mandens Værelse, fra Døtrenes Kamre. De kommer i Smil, i Skuffelse, i Harme eller med en egen Visdom i Blikket, nogle forjagede og pyntede fra Selskab, hjulpne ud af Slæden af fremmede Hænder. Og gennem dem alle taler Lie til hver enkelt af dem. Han taler deres Sprog, fordi han kender hele deres Liv. Disse Mødre trækker sig ikke tilbage fra Hus og Hjem for at gruble over tunge Spørgsmaal, de gaar over deres Hverdagsarbejde, har somme Tider næppe et ledigt Øjeblik. Mændene skal passes, og de kan være fordringsfulde nok, og Børnene og Børnenes Venner — hele denne Hverdagsverden gør Læserinden tryg, hun lytter atter og atter, fordi det er Oplevelser og Tanker, der i Dag og i Gaar fór gennem hendes egen Hjærne. Og hun ser, hvad hun betyder. Hun fører Slægten, eller hun drager den ned, hun knytter Fortrolighedens Baand eller hun river det itu, men passiv er hun aldrig. Der kommer det Øjeblik, hvor Ansvaret bliver hendes. Gaar det Børnene godt, saa er det fordi Moderens Liv har faaet alt det gode til at gro frem i dem, fordi hendes Liv har været helt og uden Svig; gaar det Børnene ilde, er det Moderen, der

har svigtet dem, kastet Ansvaret fra sig, tænkt paa sig selv, før hun tænkte paa de andre. Derfor kan hun vokse til en Skæbnegudinde, der dræber hellere end at se Skændselen bryde ind over Slægten, derfor kan hun ogsaa slaas ned som et skadeligt Dyr eller værgeløs se alt visne omkring sig, fordi hun brød Hjemmets Love. De simple, klare Love, som staar skrevne i alles Hjerter, ikke de store, dunkle Lovbud, der forkyndes fra de høje Tinder. Hvad disse Kvinder forstaar, det forstaar de ud af Livet selv, de Opgaver, de skal løse, ligger ligefor, hvis de vil se. Nogle ser dem ikke, de ser blot Selskabet, Repræsentationen, Omsorgen for Børnenes gode Partier, andre ser kun Manden, andre igen mærker noget nyt komme fra de nye Tider og føler sig værgeløse, men alle har de deres Liv gennem de andres, kan kun skilles derfra ved Hug, som bringer Smerte.

Hvad Lies Bøger har hvisket til Mødrene, vil de ikke tale højt om. Der var baade Stolthed og Ydmygelse og Krav om at forstaa Opgaven. Og mange kom derved til at gaa tilbage i deres Liv, til hine Dage da Hjemmet grundlagdes. Er noget bristet, saa begyndte maaske Bristen dér.

Her kan hele Sværmen af Børnene ikke være med, her gælder det ikke mere Sandhed og Fortrolighed i det daglige Liv mellem Moder og Børn, her er det Kærligheden mellem Mand og Hustru.

Hustruen rækker Bogen til sin Mand, og hun kan sige til ham: læs den, thi vi kan begge lære af den. Vi kan lære, hvordan man skal leve i Hverdagslivet, eller hvordan man ikke skal det, se her er et lille Træk, vi begge mindes, og her er flere endnu. Sig ikke, at dette er blot Poesi, ikke andet end Romansnak for Kvinder og Børn. Det er jo netop ikke Roman. Det er Forretninger og Køren ud i Praksis og Rejser paa Embedsvegne ud i Distriktet, det er Mændenes Snak om Kortbordene og i Klubberne, det er Audienser hos Bankchefer, Telegrammer og vigtige Breve, det er nye Forretningshuse, som grundlægges, og gamle, der ramler sammen, Projekter og Spekulationer, Tallene er paa Bordet, regn selv efter. Saaledes vindes de vanskeligste af alle Læsere, de praktiske Mænd, der Dagen igennem tumler med Realiteter. Hvad kan det nytte, at de efter en saadan Dag imellem Varer og Penge og korte, haardt klingende Handelsbreve faar en Bog i Hænderne med lutter Ting, der ikke kommer dem ved. Saadan noget som Romantik og fjerne Idealer, det er jo ikke andet end

blaa Dunst. Det er kønt og ophøjet — men det foregaar saa langt borte, at det bliver forunderligt smaat. Det er ikke underligt, at det i de moderne Samfund, hvor Mændene arbejder saa anspændt og under en knugende Konkurrence, er blevet Kvinderne, hos hvem Poesien finder Støtte og gennem hvem den udbredes. Naar engang Kvinderne helt er blevet Mændene jævnbyrdige i det daglige Arbejde, vil det være forbi med Poesien — der vil ingen være til at læse den. Og overalt vil Digteren møde det Hovmod, der saa ofte driver ham til i sin Digtning at hævne sig paa den praktiske Mand og hans korte, overmodige Dom om de Værdier, han foragter, fordi han aldrig har beskæftiget sig med dem.

Det er Lies store Kunst, at han just faar disse Mænd i Tale, hvirvler dem rundt i Forhold, de kender, for saa midt i Forretningslarmen at hviske de Ord til dem, der for ham er de afgørende, de Ord, der allerede stod i hans første Brev til Hegel, om den ideale Grund for Samlivet midt i Nutids-Spidsborgerlivet. Og dette ideale Krav er atter af en saadan Art, at det ikke behøver mange Grublerier for at forstaas. Det er saa simpelt, at det næsten ingen Ord behøver, det ligger i et Haandtryk eller blot i en Tavshed, i hvilken Mands og Hustrus Tanker mødes. „Sandelig, der skal mere end en lunken Kærlighed til for at gennemføre et Samliv, saa det bliver en levende Udvikling. Det er en hel Hjertets og Forstandens Kunst.“ Hvor jævnt det lyder, og hvor mægtigt det er. Det er, som brænder disse Ord gennem alt, hvad Lie har skrevet. Der kommer et Øjeblik, da alle disse Mennesker, der er løbet ud og ind og har fyldt Luften med deres hastige Ord, pludselig tier og der lyder som en Dom: lunken Kærlighed, eller det klinger som en Forjættelse: levende Udvikling. Den lunkne Kærlighed, det er den, som gør Hustruen til det jagede Vildt, der enten bryder ud eller ogsaa løber sig dødtræt gennem Hverdagslivets Trælsomheder for at finde det Hjem, hun savner, eller paa den anden Side er det den, som gør Manden ensom, murer ham inde paa Kontoret, gør ham bitter, naar Bekymringerne komme og fremmed i sine egne Stuer. Den forjagede Hustru eller den forkuede Ægtemand eller den totale Ruin af Samlivet, det er den lunkne Kærligheds Resultater. Hvad er da denne Modvægt: den levende Udvikling? Det simpleste af alt. Den er først det, at Manden vinder sin Elskede frit og uden Hensyn, og at hun bevarer sig selv, sin Stolthed, naar hun har mødt den, hun vil følge. Det er som en Kamp mellem to Fjender, naar de unge mødes hos Lie. Al

Slags Mistænksomhed skyder frem imellem dem, de piner hinanden med Tvivl, stundom med onde Ord, eller de kan gaa haardnakket ved Siden af hinanden og tie, men under alt dette ryddes Vejen imellem dem. „De har forskanset Dem saa imod mig i hele Sommer med dette forbandede Kammeratskab og denne oprigtige Søsterlighed“, udbryder en af de dygtige unge Mænd hos Lie i det Øjeblik, han frier — han taler paa de manges Vegne. Men er saa alle Skanser faldne, da gaar det ogsaa let. Om saa ogsaa den elskede staar og skærer Rullepølse og er lige ved at snitte Fingerspidserne af sig for lutter Bevægelse — frem skal det: „Jeg er ganske vis paa, at skal jeg nogengang ha' en Hustru, jeg kan være glad i, og som vil stride sammen med mig, saa maa det være Dem, Kirsten Holst — og ingen anden! . . . vil De ta' mig, Kirsten! — jeg er slet ikke vis paa, jeg ejer noget.“

Saadan er Frierierne mellem dem, der duer til noget, bag hvis Forelskelse der ligger to jævnbyrdiges Udvikling imod hinanden. De andre, de, der giftes bort af praktiske Hensyn eller som gifter sig selv bort uden Kærlighed, de forloves og hjemføres uden at der spildes mange Ord paa det. Det er altsaa det første Grundlag. Saa lader Lie Samlivet begynde, og han skaaner ikke de to for noget, Maden skal staa paa Bordet, Forretningerne skal passes, Børnene opdrages, alt lader han rykke frem og gro over de frimodige Ord for saa at vise, hvor skønt og let det vilde blive, naar han lukker hende ind i sin Gernings Hemmeligheder, naar hun til Gengæld lader ham dele sit Liv, naar de begge udvikler sig frit ved hinandens Side som to stærke Stammer, hvis Kroner fletter sig ind i hinanden. Hvad Lie vil sige til Ægtefolkene, er dette: tro blot ikke, at det daglige Liv er Elskovens Fjende. Tværtimod. Hjemmets Fortrolighed er det eneste Samliv.

Saaledes sidder de om Lies Bøger: Drengene, de unge Døtre, Hustruerne og Mændene. Hjemmenes Lamper har bag Skærme, der gjorde Skæret dæmpet, lyst over disse Romaner.

Lie er altsaa Hjemmets Digter. Det er farligt at bruge disse Ord; der er ingen, som er blevet misbrugt skændigere. Bag disse Ord listedes ind i Husene en Mængde Litteratur, der i Virkeligheden var Livets og Hjemmets Fjende. Hjemmets Poesi er en ypperlig Handelsvare. Den ruller lysteligt over Boghandlerens Disk: værsaaartig, Hjemmets Digte, smægtende Triller, hør hvor

de rimer og hvor de er yndige at læse op, Munden kan næsten ikke jappe med, saa hurtigt gaar det, og alle de Smaablomster, der taler, og Smaafuglene, som pipper, det er Poesi. Og her: Hjemmets Romaner, lad de unge Piger med dem i Skødet drømme hysterisk om Højfjældspræster, lad de unge Mænd opøves til Livet ved at læse forvrængede Samfundsskildringer og lad dem blive dydige gennem Tilegnelsen af disse Lastens Skræmmebilleder, der er udførte af lystne og plumpe Hænder. Hjemmets Bøger — den floveste Humor, falske Idealer, Bodsprækener af enfoldige gamle Jomfruer, af snildt beregnende Spekulanter og formummede Gaudiebe, af erotisk bespændte Nonner og omvendte Syndere — — og alligevel er Hjemmets Digter det Navn, der karakteriserer Lie i Kraft af hans Sanddruhed, hans Tro paa Livets reelle Magter, hans husmoderlige Kundskaber, hans husfaderlige Erfaringer.

Men ikke alene ved det, der findes i disse Romaner, er de Hjemmets Poesi; de er det ogsaa ved det de mangler.

Hvor ligger de Lie'ske Hjem? Enten oppe i Landet med Skove omkring sig, ved Elve eller Veje, der fører til Fabrikker, store Embedsmandsboliger eller gamle Familjehuse med vidtløftige Rum. De ligger for sig selv. Eller i en eller anden lille Kystby med snævre Gader og med smaa Mennesker, der danner én Familje. De snævres ind. Og i denne Ensomhed og Snæverhed lever Slægterne efter de gamle Love. Familjefølelsen kan enten tynge dem eller bære dem oppe, stærke Traditioner eller farlig Slægtsarv kan paavirke dem, men der er slaaet en Mur omkring dem. Trods al den Skønhed og friske Luft, der fra Skoven og Stranden strømmer ind over Hjemmet, mangler der dog den allerfriskeste Luft, den fra de nye Tider. Disse Hjem er flyttede tilbage i Tiden, selv naar det ikke udtrykkeligt siges, eller hvis de foregaar i vore Dage, da kommer disse Dage ikke til deres Ret. Alle vor Tids store Problemer undgaar Lie. Det vil sige, at han skyer al det, som kan bryde Muren omkring Hjemmet.

Derfor kan Luften blive saa underlig tung i disse Skildringer. Der holdes uafladelig Dom over dem, der bryder ud, en altfor ubarmhjertig Dom. Thi alt ses ud fra Synspunktet, om det styrker eller skader Hjemmet. Man kan finde akkurat det samme hos Dickens. Den borgerlige Lovbog er lige ubønhørlig i hvilket Sprog den end skrives. Lie straffer ofte saaledes, at man oprøres. De, der ikke har svaret til Kravene, bliver syge og ensomme, den unge Pige, der har hengivet sig til sin Ven, henslæber sit Liv i

Ulykke, og ser først paa Dødslejet sit Barn igen, den utro Hustru dræbes for at Luften i Hjemmet kan blive ren, Børnene, der er fanget af noget nyt i Tiden uden at kunne arbejde sig fremad, sprænges i Luften, de er ikke bedre værd. Den Undskyldning eller den Fordring, som Genierne fører med til saadanne Skildringer, Lidenskaberne, som forskønner og forsvarer, den ubændige Trang, der driver Mennesket fremad gennem Smerte og mod fjærne Maal — alt sligt anerkender Lie ikke, saa lidt som Hjemmet anerkender Geniet. Der er noget nedstemt i Tonen, stundom en underlig smaastadsagtig Harcelleren over det nye. I Forretninger er det nye for det meste Svindel, og det ender da ogsaa med Fallit og Ulykke, og de Repræsentanter for nye aandelige Bevægelser, der vover sig inden for de Lie'ske Hjem, er halvt latterlige, eller underlige, melankolske, hjemløse Omstrejfere. Det er atter denne reelle Fordring, denne haandfaste Opfattelse: alt hvad der er usikker Kaldelse, alt det, der ikke kan omsættes til Arbejde, det er intet værd. „Naar Forældre saadan maa holde det gamle fast i det længste, saa er det tit, fordi de føler, at der endnu ikke er naat til at bli rigtig Hold og Tag i det ny“ — det siges som en Trusel, der er „Hjærnesvækkelse“ i Tiden, en hel ny Epoke er faldet som et Skred over den, „her er saa meget Fremtid i Luften, at en Ungdom, som vokser op med Hodet bare i de Skyer, maa forstyrres — — — — saa mange vil være Talenter og være bevingede. Og saa kommer de ud i Vidtløftigheder og blir ulykkelige“ — lutter Skyggesider, altid Tagen Afstand, altid den uigendriveligste Sandhed og ikke et Fnug af den geniale Lidenskab, der pludselig drejer Verden, saa at ned kommer op. Det vil sige, at saa snart Lies Romaner flyttes ud fra Hjemmene og gribes af dem, der i Poesien vil finde nye Synspunkter, verdensomfattende Tanker, stærke Grublerier og den mystiske Forbindelse mellem den Enkelte og Tiden, der gør ham til et Geni, saasnart en af de ensomme Læsere faar fat i disse Romaner, da mister de deres Magt. De kan højst blive som en smuk Udflugt bort fra det Væsentlige, men en Gennemlevelse af noget mægtigt bliver de ikke. De kommer ikke ind i Ensomheden, fordi de ikke er undfangede i den store Ensomhed, hvor de nye Tanker skabes og bringes ud til Livet i tunge, stærke Ord. „Man kommer altid til dette om Evigheden, — at Mennesket er alene, alene“, svarer Lie, „— og alt andet til syvende og sidst kun Larm og Støj omkring én . . . Det er Sygdom, det, saadan at føle sig svimlende

alene, — — og det gør saa umaadelig angst! Sandheden er, at vi hører sammen med hele Tilværelsen; — saa føler man ogsaa, naar man er sund, og da blir én tryg."

Sund og tryg, det er man kun, naar man i Sandhed og Kærlighed er sammen med dem, der staar En nærmest. Men der er en anden Ensomhed, som Lie kender langt bedre og som han aldrig helt faar vristet sig ud af. Det er Ensomheden i Naturen, en fjærn Kalden, der drager Mennesket bort fra Hjemmet og tilintetgør det. Det er næsten som en Hævn, der fra den vilde Natur og det vilde i Mennesket strækker sig ind paa dette fredhellige Territorium, Trolddom og Vildskab, som skaber Panik og lader en forunderlig Klang af ukendte Toner suse forbi. Eventyr kalder Lie det, op til Oldefars Hus flytter han det, men det lever helt ind i hans egen Tid, denne dirrende Uro hos alle disse Mennesker, just de Drifter, der skal bekæmpes, det som Lie gærne vil kalde umenneskeligt, fordi det er nedbrydende for Hjemmet. Hvad han elsker, hvad han frygter, hvad han helt undgaar — alt samles i dette, at hans Poesi er skabt af Hjemmene og giver Hjemmene Poesi.

Dette Grundlag af Tanker og Stemninger betinger saa atter Forholdene indenfor Lies Produktion. Han har aldrig haft Vanskelighed ved at finde sit Emne, men det varede længe, før han fandt sin Form. Emnet var der fra første Færd. Den ideale Grund for Samlivet er lagt allerede i den første Bog og paa denne kan saa den hele Bygning opføres. Af Tidens Problemer forstyrres som vi har set, Lie ikke, han har ikke nogen Trang til at gaa udenfor sin Erfarings- og Erindringskreds for at samle Stof. Erindringen er hans Muse, netop derved rykkes hans Skildringer uvilkaarligt tilbage i Tiden.

Derfor har Lie kunnet sidde i Udlandet og skrive alle disse Værker, der saa levende skildrer norsk Natur, norske Smaabyer, norske Forhold paa Landet. Her slaar hans Erindringer til, og alle sine Bøger har han oplevet, før han skriver den første. Ikke blot alle Hjemlivsfølelserne, men ogsaa alt hvad der ligger udenom. Den Gang han som Sagfører tumlede om mellem alle disse Handelsfolk og Savbrugsejere og Bankchefer indpræntedes i hans Hjærne et Mylder af Skikkelser, og da saa Kraket kom og alting styrtede sammen om ham fik han den Rystelse i Sjælen, der faar

alle hans Bøger til at dirre og skælve. Han var 37 Aar, da han skrev sin første Bog, han havde bag sig Barndommen i det nordlige Norge paa Landet og i Kystbyer, saa et bevæget Handelsliv, endelig et Hjem, der havde bevaret ham i det Øjeblik, da alt syntes knust, paa dette blev han Digter, og der var ikke Plads til andet. Hvad man kan finde som Styrken og Svagheden i Lies Produktion har sin Forklaring i den Maade, paa hvilken han blev Digter. Han blev ikke Digter, fordi han var et Geni i aldrig standset Udvikling og Opgør, han er blevet det, fordi han har følt sammen med de mange, husket med saa sjælden en Skarphed og tilsidst lært at skrive bedre end de fleste. Saa lidt af den store Ensomme var Lie som Digter, at han har kunnet tage Hjælp af en anden. Man kunde ikke tænke sig to om at skrive Ibsens Værker, men det forbavser i Grunden ikke, naar man hører om Samarbejdet mellem Lie og hans Hustru. Hvorfor ikke? Det afgørende har de oplevet sammen, deres Erindringer er de samme, det Hjem, de vil grunde igennem de forskellige Værker, er jo en Afglans af deres eget.

Man mærker Kvinden bag Lies Bøger ikke blot i alle de husmoderlige Kundskaber fra Køkken og Spisekammer, i alle disse Pottekiggerier og intime Smaating om Symaskiner og Kjoleliv, der sprættes op og ries til, men i Grundtonen, i Realiteterne som i Sværmeriet eller i Dommen — ingen er grum mod Kvinder som Kvinderne selv. „Hun kunde visseligen gærne, uden at der skete noget uberettiget Tiltag haft sit Navn som Medarbejder paa Titelbladet. Det laa imidlertid ikke for en Frue fra vor Tid at tage sin ærlige Plads i Offentligheden —", saaledes skriver Lie selv om dette Forhold. Den sidste Del af denne Udtalelse er meget karakteristisk. Den stammer fra 1893 og lyder, som var den dikteret i Pennen af den nordiske Digtnings anden Thomasine. „Vor Tid" er for Lie ikke den, hvor Kvinden baade ude og hjemme hos os er i Færd med at erobre den hele Litteratur, „vor Tid" er for ham ikke den, hvor Kvinden stolt sætter sit Navn under det, der er hendes, „vor Tid" — den ligger Aartier tilbage, i de svundne Dage, i hvilke Lies Romaner blev til, og hvor de foregaa.

Men netop fordi Lies Kunst er Erindringens, varede det længe, inden han fandt sin Form. Han maatte have Begivenhederne og Menneskene paa Afstand for at kunne skildre dem. Han begynder med at tage Formen som noget rent ydre, det gælder blot om at fortælle løs, — hans Medarbejder klipper trøstigt ud af de altfor

store Manuskripter. Han skriver Nordlandsromaner og Søromaner, nærmer sig forsigtigt Nutidsromanen efter at have forsøgt det lyriske Drama — hans Publikum er usikkert, som han selv er usikker og famlende. Saa kommer Livsslaven. Endnu et Eksperiment. Et tungt Arbejde med et fremmed Stof, sikkert nok et Værk med megen og betagende Alvor, men ingen levende Verden, ingen Hvirvel, langt snarere en dokumenteret Anklage. Men samme Aar kommer Omslaget. Samme Aar sker i Lies Liv det Mysterium, hvor Frøkornet pludselig skyder op af Jorden, faar Blomster og Frugt i en skøn og forunderlig Nat, der har Foraarets Befrugtning og Sommerens Modnen. I Familjen paa Gilje finder Lie sig selv.

Dette „Interiør fra Firtiaarene" er Gennemgangsleddet fra Nordland og Nordsø og Nutid til det, som Lie kalder sin Tid, nu følger En Malstrøm, Kommandørens Døttre, Et Samliv og alle de andre, og nu skabes fra Værk til Værk den Lie'ske Stil. Man kalder den Impressionisme, et Navn skal den jo have. Den bestaar blot deri, at Lie fra at beskrive gaar over til at leve med. Erindringerne, der længe har været stæmmet tilbage, fordi der var saa meget andet i Romanen, som skulde passes, vælter frem som en af de Elve, der driver Savmøllerne hos Lie. Og nu snurrer pludselig alle Hjulene.

Kunsten bestaar i at fastholde alle de tusinde Smaating, der skaber Familjelivet. Evnen er den, at Digteren kan være overalt paa samme Tid. Han er ikke mere den enkelte, der gaar omkring og iagttager, han er paa én Gang alle, hans Kunst er stærk som Strømmen, der skal sætte Drivhjulet i Bevægelse, men samtidig bøjelig som den, naar den villig lader sig opløse til tusinde skinnende Funker af det hvirvlende Hjul.

I denne Fremstilling, der i det Ydre er saa kort, benyttende smaa Sætninger, afbrudte Samtaler, Prikker og Streger, kan Digteren faa Tid til at sige alt. Thi alt hvad der siges, tænkes og handles hører saa ubrydeligt sammen, at Sammenhængen skabes uvilkaarligt, ligesom de brudte Stumper af en hel Dags Begivenheder og Samtaler bliver til en Enhed, naar man ved Aften tænker tilbage derpaa. I disse Romaner er alt, hvad der kaldes Forberedelse. Teknik, Omsorgen for at finde Scener og Optrin skudt tilside af det, som er stærkere end alt dette tilsammen, af Livet. Man aabner en af Lies Romaner og straks er man taget ind med i Røret, saadan som den, der træder ind i en Kreds, hvor han

hører til og længe er ventet. Man begynder ikke med at præsentere hinanden, Bekendtskabet forudsættes. Digteren har jo heller ikke stiftet Bekendtskab med disse Mennesker, han kender dem nu engang, hans Erindringer viser ham dem helt, saadan som de var og som de blev. Al den tunge Beskrivelse, der har knuget Naturalismen til Jorden, er strøget ud af Lies Bøger og flyttet over i Samtalerne og i de smaa Sætninger, der knytter de enkelte Afsnit sammen. Det vil med andre Ord sige, at Digteren oplever disse Bøger, medens han skriver dem. Han kan ikke give sig Tid til at forklare; medens han skulde forme denne Forlaring vilde Mennesket her have snakket sig frem til noget helt nyt, han er jo et Hverdagsmenneske, der ikke siger lutter overvejede Ord men som lader sin Tanke snuble sig frem, som den kan bedst. Man kunde heraf fristes til at tro, at Lie maatte være Dramatiker, og han har da ogsaa selv et Par Gange ladet sig forlede til at skrive Skuespil. Det er aldrig lykkedes og kunde aldrig lykkes. Thi hvad Lie kan give er det Virkelige i al dets urolige Mangfoldighed, og hvad Scenen fordrer er det Virkelige sammentrængt i den faste Enkelthed. Lie maa have Plads, et helt Hus, en hel By, et helt Distrikt; Teatret giver ham tre Vægge og et snævert Rum — hvad skal han med det? Derfor gaar Personerne i Lies Skuespil saa underlig trykkede omkring, dumper ud og ind og kender ikke sig selv, og Slutningen kommer ganske umotiveret. Men slaar man op paa Maa og Faa i Romanerne, da danser Ordene lyslevende imod En. „Tor, Gaardhunden gøede og glefsede og udstødte alskens voldsomme Strubelyd. Det var Kjeld, som med lystige Tilraab lod den hoppe over Stokken og over sig selv, medens han skyndte sig opover mod Trappen. Der tog han Massi om Livet og kastede hende foran sig ind i Stuen.“ Der er allerede i disse Linjer mere Handling, mere skiftende Liv end nogen Scene kan gengive. Og nu tænke man paa den ulykkelige Skuespiller, som skulde prøve paa at gengive Fortsættelsen: „Finsland, De her? — Godkvæld . . . alt støvet op Endre. — Digternæsen er fin den . . . Synger I? . . . Aa jo, ikke for det, vi har s'gu fin Næse nogen hver i Bygden — —. Snyde mig, skal ikke den staa tidlig op, som lurer os, hi hi hi —. Genialitet, sér De, Digter, er saa mangeslags . . . Der gives den, som ikke skriver Vers ogsaa . . . Naa, Minka, spil noget mageløst, — saa danser Schultiess og jeg —. Nej alvorlig, saa synger Endre noget som duer . . . De skulde set ham gi Hamlet i Formiddag, Digter, det var s'gu til

at bli inspireret rent ud af. — Tænk Dem en upoetisk Kar som jeg — en ren Havrebonde paa den Slags, — og tog det mig ikke slig, at — —

Apropos, Mor, Du skulde vel ikke have et halvt Glas Konjak —. Ikke for det, jeg har drukket tilstrækkeligt idag af alle Sorter. Men jeg trænger uden Omskriving sagt just akkurat til et lidet fredeligt Glas nu — eller kanske saameget, som kan udgøre en passende Toddy til at hvile ud paa — — — —."

Og saadan bliver han ved, indtil Lie afbryder ham med: „Fru Baarvig forstod, at Sønnen trængte til at udgyde sig." Hvad er der saa sket her? Der er sket dette, at vi har hørt et Menneske komme, set ham træde ind og bevæge sig rundt mellem en hel Skare Mennesker, tiltale hver enkelt og alligevel kun talende med sig selv, med sin egen Uro, der ideligt vil bryde frem og skal overdøves med nye Ord, vi har set denne Mands Ydre og Indre paa én Gang, hvad der kunde beskrives paa mange Sider er her givet paa en halvt Hundrede Linjer i lutter afbrudte, usammenhængende Sætninger. I Stedet for Beskrivelsens døde Ord er her sat de levende, uregulære Ord, som fyldes af Øjeblikkets Stemning. Paa samme Maade som Menneskene skildres gennem deres Ord, skildres Naturen gennem de Indtryk den gør. Det bliver aldrig til abstrakte Skønhedsbilleder, hvad Lie skriver om Naturen, men til Duft og Lys og Dunkelhed og Lyd, aldrig symbolske Fjærnsyn, men det Virkelige i alt dets Farve og Styrke. Ligesaa lidt som Samtalerne og Optrinene kan overflyttes paa Scenen, hvor Virkeligheden forkortes, ligesaa lidt kan Naturskildringen overføres til Maleriet, der kun kan gengive det Sete. Her er meget mere end Lys og Farve. „Kvælden sænkede sit blege Skær mere og mere dæmrende . . . Flaget var forsvundet ved Solnedgang nede ved Toldboden og et og andet strøget ude paa Havnen. Arbejdsfolk drog Vejen hjem fra Bradbænken eller Reberbanen med Knytter og Blikspand i Haanden. Den uafladelige Sus i Luften af Bylarmen stilnede af, saa et og andet Raab eller en Hujen hørtes oppe fra Løkkerne.

Det blev sent . . . En udestængt Hund hylte i Gregersens Have. Langt ude mellem Holmerne skimtedes et kulørt Lys, og et Dampskib peb og larmede. Fjernt ude fra Grosserer Mørcks Landsted saas et og andet Blink fra et Fyrværkeri."

Det er skrevet i Udlandet, fjærnt fra Gregersens Have og Mørcks Landsted, længe efter at det er set. Op af Erindringen

er der steget en foraarsgrøn Jord til Gengæld for det Ragnarok, der opslugte det Handelssamfund, i hvilket Lie først troede, det var hans Opgave at leve som handlende Person. Han fødes igen, han ser som Aserne Agrene vokse

Fosser styrter,
Ørnen flyver.
Fra høje Fjæld
Fisk den jager — —

nej, her var det nok en Maage som fløj. Den Dag, Lie blev Digter, tog han en ny Verden i Besiddelse — Erindringens.

Da Lie blev 60 Aar stod han midt i sit rigeste Arbejde. Vandt han langsomt sin fulde Styrke, synes den til Gengæld at vare saa meget længere. Efter at han i Eventyrene Trold havde forfrisket sin Fantasi ved at lade den søge ud i Folkeovertroens unge og vilde Verden, skabte han sine alvorligste, strængeste Værker: Niobe, Naar Sol gaar ned, og han skildrede med gribende Skønhed Dyre Rein, den vilde Jæger fra hans Ungdoms Skove.

Saa fulgte Naar Jærntæppet falder. For første Gang vover Lie sig ud over Verdenshavet og har en Verden om Bord. Krisen er ikke mere en Fallit i et Savbrug men selve Døden, den ubarmhjertigt sanddru. Denne Bog er Lies dybeste og mest omfattende. Den er paa en Maade afsluttende, fordi den indeslutter alle Lies andre Bøger og egentlig først forstaas helt med dem som Forudsætning. Men den er samtidig ved sit Liv, sin Lidenskab, sin spændte Kunst en Bebudelse om, at han med usvækkede Kræfter træder ind i sin høje Alder.

POUL LEVIN

KUNSTFORENINGENS SVENSKE UDSTILLING

En Sommer for 30 Aar siden boede to pur unge Malerspirer, en norsk og en dansk, ved Modum i Norge. Om Aftenerne følte de undertiden Udvélængsler mod ukendte Egne bag Bjergene, hvor Solen gik ned. En Dag brød de op, sejlede over Krøderen, vandrede over Norefjæld og kom omsider ned i en snæver Dal, der syntes dem et Stykke af Eventyrets Land. Mon der endnu nogetsteds i Norge findes et Dalstrøg, hvorfra Resten af Verden og af Nutidens Liv føles som saa forunderligt fremmede og fjerne!

Uden for den Gaard, hvor de kom til at bo, durede en Fos. Mange Nætter i Træk holdt dens Støj Danskeren vaagen og lod ham ønske sig tilbage i Stilheden. Efterhaanden vænnede han sig til den, og det blev ham kært at lytte til dens Brusen. Ofte syntes han i dens Lyde at skelne Stemmer, at høre Strengespil, brudte Toner, sælsomt jublende og sælsomt klagende, i Slægt med gamle Folkesanges Melodier. Da lærte han at skatte Nøkkens sære Musik. —

Ved denne Fos i Eggedal malte Ernst Josephson i 1884 sit Billede af „Strømkarlen“. Emnet havde længe været i hans Tanker. Kunstforeningens svenske Udstilling viser os foruden selve Billedet et ældre Studie eller Forarbejde til det. Med vore danske Nerver og danske Smagsvaner vil vistnok de fleste af os foretrække dette Forarbejde for Billedet i sin endelige Form. Mange Aars Fordybelse i gammel Kunsts Mesterværker er gaaet forud for dette Studie; dets dæmpede Farveholdning har den mest udsøgte Harmoni,

det har en fin Patina som af ædel gammel Kunst, det er mesterlig formet og mesterlig malt, har desuden fuldt op af blød, vemodig Stemning. Hang det uden Navn paa en Udstilling af blandet europæisk Kunst, vilde det let blive taget for et udmærket Arbejde af Watts. Endog i Haandelaget minder det paafaldende om den berømte engelske Kunstner, af hvem Josephson dog sikkert aldrig i mindste Maade er bleven paavirket.

Det store Billede, som han i Eggedal har malt med Modellen i Friluftslys, er friskere, dristigere og mere originalt. Her spiller Nøkkens gyldne Fiol ikke „med dæmpet Streng den ømmeste Serenade“. Der er Vildskab over Musikanten „om Vaaren, naar alle Vande gaa fra Søer og Jøkelfjælde, da styrter han ud af sin Vintervraa og rører sit Spil med Vælde.“ Farven er i Figuren afbleget, i Landskabet noget plettet og urolig. — I Sverige har Billedet kun gjort ringe Lykke.

Men vi Danske vil være tilbøjelige til at opfatte og værdsætte den ildfulde Tapperhed i Viljen, der præger dette Billede med dets Higen mod det funklende, straalende, blændende, højtstemte i Farve og højtstemte i Stemning, som ægte og ejendommelig svensk. Ægte og ejendommelig svensk er ogsaa dets „musikantlynne“. Takket være dette har Nøkkens Toner, alle de store og stærke Naturstemninger fundet en følsom Klangbund hos de bedste af vort Nabolands unge Kunstnersjæle.

Josephsons Malerkunst tilhører allerede — desværre — Fortiden og Historien. Hans Billeder er af langt ældre Dato end Resten af Kunstforeningens svenske Udstilling. Der er heller ikke den nyeste Modernismes Præg over de af hans Portrætter, Udstillingen viser os. Finest og skønnest er det lille Knæbillede og den siddende blege Dame. Det er indtagende aandfuldt og sjælfuldt i Opfattelsen af Personen og af Stillingen med de hvilende Hænder i Skødet. Knæbilledet af den staaende Dame virker lidt tørt i Frastand, men Hovedets nydelige Behandling er værd at beundre; Brystbilledet af den gamle Dame er ualmindelig marvfuldt i Karakteristikken. Derimod er Fremstillingen af Maleren Birger som Fanebærer fra Renæssancetiden afgjort en Fejltagelse; Fortids Klæder paa Nutids Mennesker bliver altid Karnevalsdragt.

Ernst Josephsons energiske og temperamentsrige Personlighed var for tyve Aar siden Føreren for de unge Oprørere, der havde deres Hovedkvarter i Paris. I et Vers af sin „Skål för Paris“ har han træffende udtrykt deres fælles Attraa:

„Om källan grumlats på din gård och mor din vill ha vatten,
så står du opp och drar till skogs om också midt i natten;
du söker opp den bästa brunn
för vatten hem från den —
det isar gumman först i mun,
men smakar så förträfligt sen.“ —

Udlændighedstiden skulde være en Overgangstid. Ogsaa for dansk Malerkunst søgtes jo da ved samme Kilde Fornyelse eller Frelse fra Fortørring. Men den svenske og den danske Malerkunsts Baner har rigtignok ellers været saare forskellige.

Raadhusudstillingen viste os, at dansk Malerkunst ikke har synderligt at prale af før Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. Da fremstod en dansk Malerskole, som med alle sine Mangler og Skrøbeligheder har været inderligt knyttet til vor Nations aandelige Liv og et klart Udtryk for en Side af Nationens aandelige Kultur. Kom man derimod paa Akademiets retrospektive Udstilling i Stockholm 1898 fra det 18. Aarhundredes glimrende svenske Portrætter af Roslin, Breda, Elias Martin o. a. til det 19. Aarhundredes svenske Malerier, føltes den senere Tid som en Nedgangstid. Sverige havde ved Aarhundredets Midte en saa udmærket Kolorist som Höckert; det, som dansk Malerkunst da var for os, var svensk Malerkunst dog ikke i samme Grad for Sverige.

Mange kan det maaske synes underligt, at Vejen til en Inderliggørelse og til en Forsvenskning af svensk Malerkunst er gaaet over Paris. Dog har jo netop dér vor Malerkunsts Fader lært den ærlige Naturalisme, som har været vor Malerkunst dens faste og gode Grundvold. Ogsaa i senere Tider har der været meget godt at lære i Paris; vi har næppe lært nok derfra. Men de, som har haft Skønsomhed nok til at lære det rigtige, har ogsaa dér kunnet lære, at den bedste Malerkunst er den „intime“. Dens Emner behøver ikke just at være nationale. Men Hjertet hænger jo fastest ved Hjemmet; sit eget Lands Natur vil i Reglen en Kunstner elske varmest og højest, sit eget Lands Folk vil han i Reglen bedst forstaa.

Om tidligere Udstillinger af svensk Kunst er det ofte bleven sagt, at de bar Præget af forskellige fremmede Kunstskolers Aand og Stil. Om denne kan dette ikke siges med Sandhed, uagtet Flertallet af Udstillerne engang har studeret i Paris. Den taler svensk, saa ægte, rent og stærkt, at Karl Nordstrøm ved Udstillingens Aabning befrygtede, Forstaaelsen af den af denne Grund vilde falde os vanskelig. —

I den første af Udstillingsbygningens store Ovenlyssale er det mærkeligste — foruden Oscar Björcks nydelige Dameportæt, langt det bedste, Udstillingen bringer fra hans dygtige Haand — en Række Billeder af Carl Wilhelmson og en Række Billeder af Prins Eugen. Disse to vil et dansk Publikum sikkert ikke have svært ved at skatte.

Carl Wilhelmson, der endnu er en ung Mand, ligner jo en Smule vore egne. Han er ikke, som andre af de svenske Kunstnere, fornemmeligt Kolorist. I hans store „Juniaften" staar Luften for tungt eller massivt til Landskabet eller Landskabet for lyst og grelt til Luften; i hans Interiører er Farverne ofte noget jordede og klangløse. Solnedgangsskærets farverige Glød er smukt gengivet i „Sommeraften ved Vestkysten", hvor de to Figurer ikke er synderligt fængslende. Smukt gengivet er ogsaa det vigende Lys uden for Atelieret, hvor Malerinderne over for Billedet paa Staffeliet synes at pines af dystre Tanker om Vanskelighederne ved at naa Idealet i Kunsten; den rødklædte Dame til højre i Profil er den friskeste af dem og ogsaa langt den bedste. Det er dog næsten overalt Karakterskildringen, der giver hans Billeder størst Værd. Den er fortræffelig i Dameportrættet, i Studiet efter „Gaardens Datter", i det elskværdige lille Billede af Barnet, i dens varmt sympatetiske Skildring af den trætte, i Billedet af de to Søstre, af hvilke især den yngstes Hoved er mærkeligt levende og sjælfuldt. Mærkeligt levende og sjælfuldt er ogsaa Blikket i Kvindehovedet langt til venstre paa det smukke Billede af Butikken. Naar Wilhelmson maler bedst, er der en beundringsværdig Delikatesse i hans Pensels Formgivning af Hoveder og Hænder. I Farvegivning og Behandling er han vidt forskellig fra Ring, men hans Karakteristik af svensk Almue kan i sin Jævnhed, Finhed og Skarphed minde om Rings af den danske. Heller ikke han søger som Folkelivsmalerne af en ældre Slægt at arrangere pikante Novellesituationer i sine Billeder; han stræber kun at være overbevisende sanddru. Som tro Karakteristik af svensk Almue og Almueliv fortjener det — i øvrigt ogsaa fortræffeligt komponerede — Billede af Spillemanden og hans Tilhørere den højeste Ros. Hvor fuldendt kostelig er ikke her den rødtrøjede unge Fyr! Allerbedst er dog maaske Billedet af de tre Bondepiger, der er ude at spadsere Lørdag Aften. Bevægelserne er vel lidt stive, de to forreste Figurer synes foroverfaldende, men Billedets Farvevirkning med de lyse Dragter mod det lyse Sommerlandskab er overordentlig smuk. Og de tre Hoveder er

foruden at være dejligt malte sande Vidundere af rammende Karakterskildring. Det er Individer og det er Typer, ægte svensk Almue, som svensk Almue aldrig før er bleven set, forstaaet og malet af nogen Maler.

Mange, der ikke forud kendte Prins Eugens Billeder, har rimeligvis tænkt sig, at han som flere kongelige Personer dyrkede Malerkunsten i ledige Stunder og at den Ros, der lød om hans Arbejder, ikke var af større Vægt end den Smiger, der overalt tiljubler Dilettantisme fra kongelige Hænder. Udstillingen vil da have bragt dem en stor Overraskelse. Hvilket Navn der end stod paa hans Billeder, vilde deres Værdi vække Opmærksomhed og vinde Paaskønnelse. Han er en ægte, en virkelig Kunstner. Paa en Udstilling i Malmø for en Del Aar siden var Billedet af den store Sky bag det gamle Slot med det røde Tag og de hvide Mure efter mit Skøn det bedste og betydeligste blandt Udstillingens Landskaber. Men trods den gode Opfattelse af Motivet er det alligevel ikke et af Malerens bedste; Farven, især i de violette Skyer nær Horisonten, er rigelig stærk. Langt smukkere er ikke blot det tidligere, mildt og fintstemte Billede af Foraarsaftenen med Anemonerne i Græsset og den hvide Birkestamme mod den lyse Luft, men ogsaa de senere Sommernatsbilleder, Tegningerne, det store Aftenlandskab, hvor Skyerne driver uroligt over Solnedgangsskærets lysende Bræmme, medens Skumringen breder sig i de tavse Lunde om det stille Vand. Farveholdningen i disse Billeder er hel og smuk. Dog mest indtager de ved deres Sjælfuldhed, deres intensive poetiske Stemning, deres følsomme Naturkærlighed, deres Præg af blødt og drømmende Vemod.

Mere lidenskabeligt end vore adstadige Landskabsmalere søger de svenske at indfange Stemningskraft og Farvefylde. Med næsten overdreven Energi er Stemningen udtalt i flere af Axel Sjöbergs Billeder, i Skildringen af de Fattigfolk, der tungt drager Ploven paa de yderste Skær, og især i et Par Landskaber med Vinteruhygge og isnende Kulde. Uendeligt fjernt fra vore Maleres ofte overdrevne Sirlighed er Herman Norrmanns grovt murede og klistrede Farvebehandling. Den skræmmer langt bort, men kommer man i rette Afstand, viser der sig at være endog overmaade megen Sødme og Mildhed i Farve og i Stemning i Billederne af Fyrreskoven og af Majaftenen, hvis Maane spejler sig i Aaen. Landskabet med „skiftende Belysning“ kommer da til at se ud som en interessant Mosaik eller Emaille paa Sølvgrund. Om muligt

er dog vel Eugène Janssons famøse Aftenbilleder endnu mindre egnede for nær Betragtning. Og selv om man gaar aldrig saa langt bort fra dem, er det vanskeligt — eller umuligt — at faa klar Rede paa, hvad det største af dem egentlig forestiller. Men det er jo heller ikke Tydeligheden, han fortrinsvis har søgt. Han er i hvert Fald ikke uinteressant. Formelt er hans Billeder brutale, men selve Motivopfattelsen mangler maaske ikke Finhed, heller ikke Storladenhed og især ikke Originalitet; han er i Stockholms Skumringsstemninger og Aftenbelysninger gaaet paa Jagt efter Emner for helt nye Arter af Billedvirkninger. Lettest tilgængeligt — men næppe værdifuldest — er vel den „røde Aften", hvis intensive Farvekraft lader et af Malerens ældre Solnedgangsbilleder, som hænger i dets Nærhed, synes mærkeligt ferskt. Selv om Lys og Farver er anderledes i Stockholm end her, er der sikkert for rigeligt med Blaaelse i Janssons Nocturner. Smukkest er Farveanslaget i Billedet af Vinternatten og i to Skumringsbilleder med Gademotiver, de to i Hjørnerne af den Sal, hvor Janssons Billeder har fundet Plads, — vel især det i Hjørnet til venstre, uagtet den violette Forgrundsskygge har Karakteren af at være farvet med Anilin. —

For Flertallet af os Danske vil der ikke være Tvivl om, at Karl Nordström er den rigest begavede af de svenske Landskabsmalere, Udstillingen giver Lejlighed til at lære at kende. Unægteligt er det behageligt at se hans Billeder, naar man kommer fra Janssons. Han søger ikke med knyttede Næver at slaa os Filistre blaa Øjne. Hans Billeder har Kraft, men ingen Raahed. Alle er ikke absolut fuldkomne i Farve; Gengivelsen af et interessant og godt opfattet Belysningsmotiv over en Brænding er saaledes ikke lykkedes. Men i Reglen er hans Billeders Farveholdning fin og smuk. Og Nordström synes smidigere og mangfoldigere end nogen af sine Fæller. Han skildrer mest det barske og det mægtige, men han gengiver yderst forskelligartet Natur med samme faste og fine Karakteristik og yderst forskelligartede Stemninger med samme følelsesfulde Forstaaelse og samme Magt. Derfor er det vanskeligt at gøre et Valg mellem hans Arbejder og udpege det bedste. Er det Snebilledet fra Stockholms Omegn med den strengt højtidelige Billedholdning og den strengt højtidelige Vinterstemning? Eller er det Skildringen af Regnbygen, der pisker over den oprørte Sø mod Kystens Klipper? Eller St. Hansblussene under Uvejret paa det lyngklædte Bjerg mod de maanebelyste

Skyer? Eller det forunderligt stille, festlige Billede af Galeasen, der glider frem med majestætisk Værdighed og Skønhed? Men Naturopfattelsens Friskhed og Varme er ikke ringere i andre af Nordstrøms Billeder, f. Eks. Billedet af de urgamle Klipper i den milde Aftensol. Sidst — men ikke mindst — bør Fortræffeligheden af Nordströms Tegninger fremhæves. Med yderst simple Midler har han ofte givet dem megen Skønhed i Farve og altid megen Styrke i Stemning, fæstnet Indtrykket af Naturens Storhed og Alvor i sin Gengivelse af Parkens frønnede Træer mod Aftenluftens blege Flimmer, af Brændingerne mod Land, af Skyerne, der løfter sig over de øde Klippeegne, af Træet, der i Høstvinden skælvende plyndres for sine Blade, af Fiskerfartøjernes stilfulde Silhouetter mod Solnedgangens Himmel. Nordström har Ret: Naturens Alvor er dens bedste Skønhed.

Paafaldende besynderlig er den Tegnemanér, Nils Kreuger har lagt over sine senere Arbejder. Han paasætter Farverne klare og stærke, og søger senere ved Rørpennens Prikker og Streger og Net at give dem Tone. Landskabet med de altfor haardt konturerede drivende Skyer har ogsaa faaet en saa intens Farvestyrke, at det paa enhver Udstilling vil være andre Kunstneres Billeder en ubehagelig Nabo. Men smukkest er Billedet af Hestene, der søger Kølighed. Motivet er udmærket valgt, og, hvad enten det skyldes Kreugers ejendommelige Behandling eller ej, er det grundede Vands brogede Farvespil her aldeles ypperligt gengivet. Ogsaa andre af Kreugers Arbejder har udmærket Billedvirkning, særlig virkningsfuld er Fremstillingen af Hesteflokken ved Ejendomsgrænsen. Kunde man blot hæve sig til den Betragtning, at det er ganske ligegyldigt, hvilke Midler Kunstneren har anvendt for at naa sit Maal! Sikkert nok var ogsaa f. Eks. Segantinis Behandling meget sær. Alligevel vil det være de fleste af os umuligt at forsone os helt med Kreugers. Den har Karakter af Efterligning af Mosaikers Efterligninger efter Billeder, og synes saaledes at gaa en unødvendig Omvej. Den stiller Hindringer og Snarer for det nøjeste Studium af Farve og Form. Værst er det dog, at den ikke vil synes os smuk, og at Tanken om et kedsommeligt, næsten mekanisk Arbejde i Overbroderingen med de sorte Streger vanskeligt lader sig afvise.

Dog, det skal erkendes, at Kreuger er naaet at blive noget for sig selv som Maler og som Kunstner. Bruno Liljefors er lettere naaet til dette Maal. Hans store Styrke er hans enestaaende Kendskab til Dyrelivet i svensk Naturs afsidesliggende Egne. Skarpere

Malerøjne har aldrig beluret Dyrenes Færd. Han har skabt en helt ny Art af Dyrmaleri, og inden for denne er han en Mester, som ingen vil kunne overgaa eller blot naa. Han har været paavirket af japansk Kunst, som han har været paavirket af fransk Kunst, men Japanernes Fuglebilleder er i deres udsøgte Skønhed og Finhed konventionelle ved Siden af hans. Et af hans mærkeligste og elskværdigste Billeder viser os en grøn Eng; først naar Øjet søgende flakker hen over Græstoppene opdager det pludseligt den lille Bekkasin, der nærmer sig Reden med de spraglede Æg. Saaledes vilde man ogsaa ude i Naturen opdage Fuglen og Reden, om man i det hele taget havde det Held at finde dem; Naturen værner moderligt om dem ved ikke at lade deres Farvetoner udskille sig paafaldende fra Omgivelserne. Men egentlig Billedvirkning kan der jo ikke komme i et saadant Maleri. Smuk og kraftig er derimod den dekorative Holdning f. Eks. i „Sommernat med opflyvende Ænder“ og i „Aftenstemning med græssende Ænder“. Undertiden glipper vor Forstaaelse af de landskabelige Antydninger; vi har jo ikke selv haft Lejlighed til at gøre Malerens Iagttagelser. For vore Øjne ligner i det sidstnævnte Billede Spejlets Brydninger i Vandet til venstre altfor godt et Tigerskind. Mest er der dog at indvende mod den grønne Farve i et Par af Billederne, i Billedet af Ænderne mellem Padderokkerne er den let og smuk, men i „Natstemning“ og i „Et Kuld Ænder“ er den ikke saa behagelig for Øjnene, som den efter et gammelt Ord har Ry for at skulle være. Alligevel ser man jo ogsaa begge disse Billeder med stor Fornøjelse, Ællingernes Vralten op af Vandet er kosteligt gengivet og Ænderne foran Sivene mesterligt karakteriserede, næsten individualiserede. Særligt stemningsrigt er Billedet af Uglen. Og selv vi, som aldrig har set Lommer ude paa det aabne Hav, tør trygt sværge paa, at de umuligt kunde opfattes bedre.

Lige over for Liljefors' Billeder hænger Anders Zorns. Hans Dygtighed er fænomenal, og den er ikke letsindig, som Dygtighed let forfalder til at blive. Hvert eneste Penselstrøg i hans Billeder er ført med klog og koldblodig Beregning af dets Virkning. Uovertræffelig er den Sikkerhed og Behændighed, med hvilken f. Eks. i Billedet af „Bækken“ den badende Kvindes nøgne Legeme med den varme Lød og de kolde Luftlys og Reflekser er formet og malt. I Henseende til Mesterskab i det rent tekniske kan der næppe naas højere. Øjeblikkets Liv forstaar han at gribe med fast Haand. Men hans Billeder er hurtigt sete, de har kun det

blændende, intet af det varmende. Der er ikke mere og bedre at sige om hans strikkende Sæterpige, hans Dalkulla, hans Billedet af Moderen og Portrættet af Prins Carl, end at de er malte med en imponerende Virtuositet. Endda har den ikke frelst Sæterpigen fra det jævnt kedelige og Dalkullen med det røde Skørt og den grønne Trøje fra en ubehageligt skingrende Farvevirkning. Zorn hører til vor Tids mest verdensberømte Malere og overvurderes ofte. Men det vilde være lige saa uskønsomt at undervurdere ham; han er jo dog en ualmindelig Kunstnerbegavelse. Danske Raderinger fra senere Aar har ofte faaet højstemt Ros herhjemme; de blegner dog alle ved Siden af Zorns. Deres overlegent kække, fuldt ud personlige og glimrende livfulde Behandling viser vel ogsaa hans bedste Egenskaber. Det er en virkelig betydelig Kunstner, der i Portrættet af Renan har opfattet og gengivet hans Personlighed.

Vanskeligere er det efter denne Udstilling at samstemme i vore Naboers Beundring for Carl Larsson, der vistnok er Sveriges populæreste Kunstner. Han synes ikke os tunge Danske tilstrækkelig solid. Han affinder sig med alle Vanskeligheder lige saa let som Aleksander affandt sig med den gordiske Knude. Ved at forstørre en let Illustrationsakvarel fra en Børnebog tilstrækkeligt mange Gange faar han et stort dekorativt Maleri. Men det har — ligesom hans store Portrætbilleder — for megen Ferskhed i Virkningen til at kunne overtyde os om, at den store Stil naas alene ved Farvernes Forenkling. Heller ikke synes den store Stil os overbevisende naaet ved den Tilsætning af „le merveilleux“, som den store Kartons Fremstilling af den reale Verden har faaet i Bønnens Engel. Hun passer ikke bedre ind mellem Skoledrenge, Lærer og Damer med Cykler end en Hund i et Spil Kegler. Med sin smidige Haand, sin friske og lunefulde Opfindsomhed har Carl Larsson let ved en gratiøs Legen med de største og vanskeligste Opgaver, men vi betvivler, at han har løst dem for Alvor. Det besnærende festligt lyse og glade Præg over Carl Larssons Kunst skyldes i hvert Fald en fin og ægte Elskværdighed, som er Kunstnerens allerbedste Egenskab. Den gør de mest fordringsløse Vandfarvetegninger fra hans Hjem — som „Far og Esbjørn“ — til hans mest værdifulde Arbejder. Maaske har han dog selv ikke i dem fundet et saa fuldttonende Udtryk for sit gode Hjertes varme Følelser som i det lille Vers under det vævede Billede af Fiskefangsten: „Att lefva i Sverige, på äng och i dal, i skogar, på sjöar, i

gröna blads sal — se det är att vara! Se det är ett lif att dela med vänner, med ungar och vif." —

Richard Bergh danner i mange Maader en stærk Modsætsætning til Improvisatoren Carl Larsson. Han tager sig visselig ikke Tingene for let. Paa alle Udstillinger af svensk Kunst har han vedvarende i særlig høj Grad fanget vor Interesse og Sympati. Indtil han pludseligt søgte ind paa helt nye Baner. I Billedet med Ridderen og Jomfruen kendte vi ham ikke igen. Bjergtagen af Ny-Romantikken syntes han at have tilsat sine bedste Evner uden at have vundet andre til Gengæld.

Heldigvis er han fra Ridderromantikken og Stiliseringen vendt tilbage til at søge Karakter eller Poesi i vor egen Tid og til at anvende sin gamle maleriske Form. I Billedet af Konstnärsförbundets Bestyrelse er han atter den rigtige Richard Bergh. Om det symbolske røde Tæppe sidder Herrerne i ivrig Diskussion; uden Tvivl forfægter Karl Nordström det rigtige Slandpunkt; i hvert Tilfælde har Maleren fremstillet ham med særlig varm Sympati. Ogsaa Billedets andre Figurer er godt karakteriserede, mindst Christian Eriksson; de to Profiler til venstre gør heller ingen helt god Virkning sammen. I Henseende til Kraft i Lys, i Farve og Behandling lader Billedet intet tilbage at ønske. Snarest er der vel for meget af det gode.

I hvert Fald er den udsøgt bløde og fine Farveholdning i Genbobilledet af „De gamle paa Stranden" langt mere indtagende. Én Anke melder sig straks mod dette Billede — sammen med en Smule Beklagelse af, at Figurerne ses fra Ryggen. — Motivet gør ikke umiddelbart Indtryk af at være fundet og set, det synes tænkt og villet, saaledes staar næppe gamle Fiskerfolk og ser efter den svindende Sol, uden at en Maler betaler dem for det. Faar man sig blot overtalt til at tro, at de gamle dog muligvis tilfældig en Aften er ført sammen paa denne Strand og derfra har set Solen dale, — og Mulighedernes Rige er jo ubegrænset, — saa er der kun Lov og Ros at sige om dette Billede. Sammenspillet mellem Menneskenes Livsaften og Dagens Død minder om Ejnar Nielsens „Medens Aftenklokkerne ringer"; Gravens Mørke er nær for Menneskene som Nattens for Naturens. Naturstemningen er gengivet med stor Magt, Farven i Luften, i den dalende Solskive, og især i Havets tungt vuggende Bølger, af fuldendt Skønhed.

Sammen med Josephsons Billede af Strømkarlen er Richard Berghs to store Billeder ubetinget Udstillingens betydeligste Værker.

Selv hans flinkeste Kammerater synes at have svært ved at samle deres Evner og Kræfter til et egentligt Hovedværk. Wilhelmson har forskellige Fortrin i forskellige Billeder, intet enkelt af dem viser, hvor højt han kan naa baade i Henseende til Komposition, Farve, Karakteristik og Formbehandling. Nordström lærer man kun fuldt at værdsætte gennem en Række af hans Landskaber, ikke gennem et enkelt, selv af de bedste.

Sammen med Josephsons Portræt af den siddende sortklædte Dame turde vel Berghs Portrætter være Udstillingens aandfuldeste og indholdsrigeste. Den stærke røde, som Maleren i Portrættet af Fru Fåhræus af en eller anden subtil Grund har valgt til Omgivelse for Hovedet, er desværre altfor skingrende og staar endda uheldigt mod et violet Bordtæppe i Billedets Baggrund. Men der er megen Finhed i Figurens Stilling og Udtryk. Langt friskere er Portrættet af Fru Bonnier med dets livfulde Karakteristik, dets originale og morsomme maleriske Virkning. Allerbedst er dog maaske det tegnede Herreportræt; i sin formelle og sin reelle Fuldkommenhed afgjort en af Udstillingens Perler.

Til disse synes mig ogsaa Berghs Billede af de to Kvinder ved Arnen at burde henregnes. At Tegningen af Figurerne har nogle Besynderligheder, glemmes hurtigt. Det har den ædleste Holdning; Linier og Farver er fuldendt harmoniske. Alt er nøjagtigt paa rette Plads, den røde Farve mellem de dæmpede eller neutrale Toner ikke mindre end Vinterdagens Sne uden for Vinduet i Baggrunden. Og stærkere end det store Billedes energiske Greb i Harpens Mollstrenge for at fremlokke storladen tragisk Poesi betager dog maaske dette jævne, stilfærdige Billedes vage Stemning af Ensomhed og Vemod eller Sorg.

I Sommer var dette Billede udstillet i Helsingborg. Det var ogsaa Berghs store Portrætgruppe og mange andre af denne Udstillings mærkeligste Arbejder, f. Eks. Christian Erikssons henrivende elskværdige, kærligt og ypperligt gennemførte Træstatuette „Dansa på tå“. — Selv i en flygtig Omtale af Kunstforeningens svenske Udstilling bør det jo dog nævnes, at den har adskillige værdifulde Skulpturer, gode Arbejder af Eldh, et Par fortræffelige Karakterstudier af Jærndahl og især fremragende Arbejder af den højtbegavede Christian Eriksson, af hvem vore danske Billedhuggere maaske kunde lære et og andet.

Hvad enten Skylden laa i Helsingborgudstillingens Lokaler og Lys eller i Markedsgøglet udenfor eller hos os altfor flygtige be-

søgende eller hos det alt i Forening, saa er det vist, at de gode Arbejder i Helsingborg ikke gjorde nær saa stærk en Virkning som nu i København. Mange af os tænkte vist efter at have gaaet Helsingborgudstillingen hurtigt igennem med nogen Ængstelse paa den tilstundende Udstilling i København.

Ængstelsen kunde været sparet. Uagtet den Udstilling, der er kommen til os, kun bæres af en særlig Gruppe inden for de svenske Kunstnere, er den ikke alene overraskende rig paa gavnlig og fornøjelig Belæring, men langt den bedste svenske Kunstudstilling, vi nogen Sinde har haft Lejlighed til at se. Selv den svenske Kunstafdeling paa sidste Verdensudstilling bød langt mindre af Interesse. Udstillingen her har syntes os bedre, jo oftere vi har set den; rimeligvis gør vi endnu ikke alt, hvad godt den rummer, tilbørligt Ret og Skel. Dansk Kunst har jo sine egne Skikke, vi har lidt svært for at vænne os til andres. Men i vort lille Land bør vi vel vogte over, at vore aandelige Grænser ikke ogsaa bliver trange.

Vi trænger her til Lands til de friske Pust, som kan hindre os fra at falde i Staver over os selv. Alene af denne Grund fortjener Kunstforeningen Tak for at have skaffet os den svenske Udstilling til København. Gid denne ogsaa maatte bringe vort Publikum Interesse for og sympatetisk Forstaaelse af de bedste svenske Kunstneres Vilje og Gerninger! Det vilde sikkert komme de bedste af vore egne Kunstnere tilgode. Den Plads, som disse længst har vundet i vort Hjerte, vil de jo dog ogsaa efter den svenske Udstilling usvækket have i Behold.

KARL MADSEN

DEPOSITS

VED STUDENTERFORENINGENS RUSGILDE D. 3. OKTOBER 1903

DEPOSITOR. EN RUS.

DEPOSITOR: Elskværdige, misundelsesværdige Russer! Jeg begynder med at tiltale Dem saa høfligt, fordi jeg har Brug for Deres Velvilje. Jeg benytter det gamle Fuksenavn, som nok fra først af ikke egentlig blev brugt til Forherligelse af Deres vidunderlige Ungdommelighed, som et Æresnavn. Ja, jeg gaar videre og indrømmer Dem, at i Grunden er vi alle sammen Russer for Vorherre, i alt Fald vil vi i Aften gerne være det. Ellers var vi vel ikke gaaet til Rusgilde. Skal der da gøres nogen Forskel paa store og smaa imellem os, er det nok Dem, der er de store, og os andre, der bliver de smaa. Den mindste Rus er som Rus betragtet større end den store Rector Magnificus. Naar jeg da fordeler min højtidelige Tiltale til denne lærde Forsamling saaledes: Mine Herrer virkelige og andre Russer! er det ikke blot et nødvendigt Udtryk for en faktisk bestaaende Rangsforskel mellem os, men De maa tillige opfatte det som en bevæget Tilstaaelse af, at vi „andre Russer“ beundrer og misunder Dem Deres „Virkelighed“ lige saa oprigtigt som en af de saakaldte „andre Justitsraader“ i gamle Dage beundrede og misundte en af de „virkelige“. —

Men naar jeg saa har kildret Deres Ører med disse søde Ord, kan jeg skride til Værket og fortælle Dem, at De vil blive umaadeligt skuffede og forargede over den Maade, hvorpaa jeg nu agter at behandle Dem. De tror, at jeg er bestilt herhen i Aften for

at more Dem, De er selv kommet herhen for at mores. Og nu — ja nu skal I straks faa *mores*!

Det er Studenterforeningens Hensigt i Aften at optage en af de gamle *mores academici* og udvikle den i ny Aand. Dermed mener den at være i Overensstemmelse med sin, jeg tør sige, tidssvarende Opgave: at være paa én Gang konservativ og radikal. Det er rigtignok en Skik med Salt og Peber, men det var jo heller ikke Syltetøj og Tevand paa Bakkehuset alt, hvad de gamle faldt paa at more sig med.

Forud for Immatrikulationen paa Universitetet, der dengang som nu var en meget ærværdig Højtidelighed, hvor der hverken vankede vaadt eller tørt, foregik der noget, som kaldtes Deposits. Der fik man begge Dele. Det gik saaledes til: Udklædte som Tiggere i Pjalter og Laser eller som Vanskabninger med Pukler baade for og bag eller som Dyr med Horn og Æselsører, stimlede de unge Studenter, Depositurusserne, en Dag sammen i Studiegaarden og modtoges af en ældre studerende, der kaldtes Depositor. Han talte slet ikke høfligt til dem, men kaldte dem Svin, og med en Høvl og en Ferle, som han havde i Hænderne, gennempryglede og skrubhøvlede han dem saa længe, til Forklædningen gik af dem. Se, det var et baade smukt og grundigt Billedsprog, til at betegne, at nu skulde de unge Mennesker aflægge den gamle Adam — Dyret, Lømmelen — og berede sig til at modtage den højere Menneskelighed. Deraf Navnet: *deponere* (at aflægge), *Deposits* og *Depositurus* (en, som skal aflægge).

Nu er af Depositurussen kun Russen tilbage, Studiegaarden er bleven en Studenterforening, Depositsen et Rusgilde og Depositor en midaldrende Herre med et venligt Ansigt og et behageligt Foredrag. Men vi har endnu Salt og Peber og kan bruge det. Altsaa:

I unge Mennesker! Det nytter ikke, I prøver paa at skjule det. I er trods jere pæne Klæder Tiggere foran Videnskabens Tempel. Jer Lærdom hænger i Laser om jer, Karle! I er aandelige Vanskabninger. I kan gerne skyde Skylden paa de forældede Eksamensfordringer, men hvad I har, det har I. I har læst jer en Pukkel til, har I. Der er ingen Ligevægt mellem jer Kunnen og jer Viden: I véd ikke, hvad I kan, og I kan ikke, hvad I véd, Drenge! I er Dyr. Jeres Kinder er ikke blegede af Aand, men røde og runde af Tykmælk og Sommerferie og syttenaarig Elskov. I lugter af Kløver som Kvæget paa Marken. I bærer Horn i

Panden som det, Kaadhedens og Ubændighedens Horn, som det vil vare meget længe, før I faar løbet af jer. I er Huggebasser og Tyrekalve. I trænger til at høvles.

Fremtager et Spanskrør.

I kære unge Venner! Jeg vilde ønske, jeg kunde række jer alle! Da jeg ikke kan det, udvælger jeg den, der sidder mig nærmest til at møde paa jeres Vegne og modtage min Hilsen.

RUSSEN **træder frem.**

DEPOSITOR: Se i min Haand
Den svaje Vaand,
Som af en fin
Mester fra Rin
Paa smukt Latin
Er kaldt „Reu-chlin“.
Kom for en Dag,
O Rus! og drag
Med varsom Haand
Dit Klædebon
Ud som et Flag.
Bered din Bag!
Og nu modtag
Mit Ridderslag.

Spræng dine Baand,
Urene Aand!
Du dumme Grin!
Du vilde Hvin!
Du dvaske Mag!
Du Bøllebrag!
Du kaade Jag!
Du grove Smag!
Vig bort for min
Kæps Medicin!
Far ud, dit Svin!

Nu kan du sætte dig ned. Nu er du beredt, saa at Videnskabens og Menneskelighedens rene Aand kan vinde Indgang hos dig.

RUSSEN sætter sig.

DEPOSITOR: Den anden Del af Depositsen foregik paa Universitetet selv, hvor Depositurusserne mødte i deres bedste Stads som I her

i Aften og hørte paa en længere latinsk Tale af Dekanen ved det filosofiske Fakultet. Da jeg ikke er saa lykkelig at beklæde denne høje Stilling, har jeg bedet Rektor om for i Aften at overdrage mig Dekanens Ret. Jeg er villig til at underkaste mig hans Pligter. Jeg skal tale baade langt og latinsk. Altsaa:

Antiquissimis & sanctissimis cærimoniis, o deposituri, Musarum & Apollinis pulli! rite peractis, restat, ut paucis verbis vobis explicem, quænam sit condicio et ratio vitæ · juvenis vere studiosi, quas leges sequi quibusque bonis eum frui oporteat. Ergo adhibete animos — eller maaske I hellere vil have Resten paa jeres Modersmaal. Det kan endnu lade sig gøre at „tale Latin" paa Dansk.

Ja, det danske Latin er endda undertiden mere udtryksfuldt end det romerske. Ordet *Rus* er mere talende end Ordet *Depositurus,* der fordrer en hel Forklaring for at forstaas. Rus, den fælles Endelse for ethvert Futurum Participium, betegner, i alt Fald for alle, der kan Latin, paa en meget hørlig Maade det abstrakte Futurumsbegreb, den rene Fremtid: det kan komme af alt og derfor blive til hvad det skal være. Det kan I netop ogsaa. I er den rene Fremtid, den mestomfattende Mulighed. Det er derfor, vi, som jeg begyndte med at sige, misunder jer. Vi der er blevet til noget, har ikke mere den Lykke at være alt og intet. Eller vi kan dog kun ved overordentlige Midler for en kort Tid skaffe os den tilbage, f. Eks. ved at gaa til Rusgilde. Det var derfor jeg sagde, at vi i Aften alle er Russer for Vorherre. Kan jeg ikke blive Rus, kan jeg faa en Rus. Og saa kan det, inden vi gaar herfra blive til hvad som helst — til Vrøvl og til Visdom — med os alle sammen. Selv *Magnificus,* der er det mest straalende Lys paa det akademiske Firmament, kan blive endnu mere straalende, endnu *magnificentior.* Nemlig hvis han fik det alt eller intet, som de vise Daarer i deres Maadeholdssprog kalder „lidt for meget". Jeg har aldrig set ham saaledes, men jeg er vis paa, at saa vilde han være *magnificentissimus.*

Men jeg bør ikke skjule for jer, at denne lykkelige Fremtids- eller Mulighedsfølelse, denne salige Dirren mellem alt og intet ogsaa for jer er en Overgangsform, der er til for at ophæves. Det er med Russerne som med en anden Overgangs- eller Fremtidsform, Haletusserne. I Russens Væsen som i Navnets Etymologi og i Haletussens Embryologi ligger Eftertrykket paa Halen, Enden: hvad han bliver til. Rusfølelsen er ligesom Halefølelsen en Overdaadighed af Naturen, et ekstraordinært Middel til at holde sig flydende og dirrende i et

let Element. Men den Tid kommer, da I og de ikke skal flyde eller dirre mere, men ligesom andre Skabninger maa bruge jeres Lemmer til at svømme eller kravle, som det nu kan falde sig. Det kommer da i høj Grad an paa, hvad det bliver til. For jert Vedkommende er det foreløbig klart nok: I skal blive Studenter.

Det er atter godt Latin, det Ord: Student, og bedre end det romerske *Studiosus*, der gør et sygeligt Indtryk, vistnok fordi det har en mat og bedrøvelig Rytme. Student! hvor muntert det lyder! Det er en Jambe, og Jamben er Sprogets Fremskridtstakt. De allerfleste Stands- og Stillingsnavne i vort Sprog, fra Skrædder til Professor, er i den dalende Rytme — de gaar nedad. Men Student gaar opad eller fremad ligesom Soldat, støt, taktfast: en, to, en, to. Naar I derfor hører Signalerne fra de to store Hære, der sørger for Musikken her i Landet, og som ogsaa vil regulere jeres Maade at gaa paa: fra den ene Side Konservativ! — en umulig Marsjrytme, et Skridt frem og to tilbage — fra den anden Radikal — en Hopsatakt, hvori der bestandig skal trædes om — saa gaa I kun trøstig fremad i Kraft af Jamben i jert Navn og Balancen i Senioratet Godskesen, uden at træde om eller sakke bagefter.

Student er da ogsaa et mere solidt Ord end det flygtige Rus, der er tændt paa en Studs og gaar ud som et Blus. Og det er ikke derfor mindre rigt, netop fremtidsrigt. Rus har Fremtiden for sig, Student har Fremtiden i sig. Fordi det nemlig er Nutiden. Det er som bekendt Præsens Participium. Det er *Præsens*, thi en Student er præsent. Det vil sige: han lever i Nutiden; hvad han saa ogsaa studerer og hvor langt han søger tilbage, vil han sætte det alt i Forhold til den Tid, han lever i. En Studiosus kan læse for Bøgernes Skyld, en Student læser for Livets. Det er *Participium,* thi alle Studenter er Participienter. Det vil sige: de tager Del, de fører ikke an. Det gør de, der er færdige. Men I Studenter er netop ikke færdige. En Kandidat er parat — om ikke til andet, saa til at søge Embede. Det er tidt en kummerlig Erstatning for at have været med til at søge noget andet. Vær glad over, at I endnu er i den deltagende Nutid, og vogt jer for det sørgelige Perfektum Participium: at have taget Del, men nu ikke at gøre det mere. Derfor gav Sproget jer sin bedste Plads, ikke i den myndige og toneangivende Indikativ, endnu mindre i den romantiske og selvopgivende Konjunktiv eller den af Guder og Menne-

sker forladte Optativ, heller ikke i den barske og kategoriske Imperativ eller i den filosofiske Infinitiv, men i det levende, stemningsfulde, bøjelige Participium, for at I skal tage Del i alt og vogte jer for at blive færdige med noget.

* * *

Men nu begynder jeg at blive træt af at tale Latin, og selv om jeg ikke blev det, er I maaske allerede trætte af at høre det — det er vel ogsaa snart sidste Gang, der kan tales Latin til danske Studenter. Lad mig gaa over til at tale Dansk da.

At gaa fra Latin til Dansk vil sige at gaa fra Navnet og Formen til Tingen og Sagen, fra Bogstaven til Aanden. Jeg har hidtil talt om Studenternavnet og Formen og Maaden for at være Student; dertil passede Latinen, Formernes og Maadernes Sprog, mig meget godt. Men naar jeg nu skal tale om Studenteraanden og i den Anledning vil sige jer noget, som ligger mig paa Hjertet, maa jeg bruge mit Modersmaal.

Hvad er da Studenteraanden, saa vidt som jeg forstaar den?

Der er nogen der siger, det er ikke andet end Ungdommen. Det sagde allerede Hostrup, rigtignok med en betydningsfuld Tilføjelse, og det blev uden nogen Tilføjelse sagt ved Studentersamfundets Rusgilde i Lørdags. Studenterne, Russerne er Ungdommen og ikke videre.

Men det er jo ikke rigtigt. Det er da ikke det afgørende Kendemærke ved Studenterne, at det er unge Mennesker. Det er der flere der er. Ungdomsaanden og de Friheder, den giver — til at forelske sig, at begejstre sig, at interessere sig levende for og deltage i en Diskussion om Sjælens Udødelighed, at køre gennem Gaderne paa en Valgdag i Bil eller Charabanc som en mer eller mindre flyvende Fortrop for Fremskridtets og Reaktionens Hære — er ikke blot et Privilegium for Studenter. Studenterne var ikke og er især ikke i vore Dage ene om Trangen og Retten til saadanne ubundne Livsytringer, der faar gamle Folk til at gabe op af Forbavselse. Det er en naturlig Drift til at udlade Energi, som de deler med al rørig Ungdom indtil Kalve og Kattekillinger.

Det afgørende Kendetegn for Studenterne, det, som skiller dem fra andre unge Mennesker, er og bliver, at det er unge Mennesker, der studerer. At de ogsaa kører paa Cykel er netop ikke det væsentlige. Det væsentlige er, at de studerer.

Det er ikke uden videre det samme som at læse. Studenterne er ikke ene om at læse i Danmark. Det er der mange der gør, næsten lige saa mange, som der skriver. Der er litterær Kultur her i Landet. Men den litterære Aand er ikke ét med Studenteraanden. Skulde man med et kort Udtryk betegne Aanden i den Litteratur, der for Tiden læses mest her i Landet, i alt Fald her i Staden, maatte man sige, at.det er en Blanding af Lyrik og Ironi. Saaledes har man ofte sagt, saa ofte, at ogsaa fremmede véd det: en dannet Dansker, det er en, der forstaar sig paa Lyrik og Ironi. Vor fineste og mest nationale Aander, hedder det, er Lyrikere eller Ironikere eller, hvad der er det allerfineste og allermest nationale, paa én Gang Lyrikere og Ironikere. For at noget — en Roman, et Diskussionsindlæg, en Skuespiller, en elsket Pige — skal synes os ret fortræffeligt, maa han og hun og den og det være „fuldt af Lyrik og Ironi".

Lyrik og Ironi er værdifulde Ting. Den, der har dem, er ingen Hverdagssjæl, men et fint Menneske. Det er udpræget æstetiske Værdier. I Lyrikken tager vi Flugten mod det ideale, ved Ironien værner vi os imod det profane. Men det er ingen paalidelige Arbejdsværdier — man hviler deri, men man udvikler sig ikke derved. Det kunde vel være, at den store Lyriker, der begejstrede Ungdommen ved at flyve i sine Vers, selv bliver liggende, og at den store Ironiker, der frigjorde den med sin Spot, selv bliver hængende. De har glemt at faa sig selv med. Man læser sig til Lyrik og Ironi i Bøger og Aviser, men man studerer sig ikke dertil, men til noget andet.

Thi at studere er at læse saaledes, at man faar sig selv med, at arbejde med at læse, at udvikle sig ved at læse. At studere er: ikke at hvile, før man har omsat de store æstetiske Valører, Lyrik og Ironi, til det aandelige Livs største Arbejdsværdier: Aand og Vid. Man kan være en født Lyriker, selv om man ikke skriver eller læser Vers, og en født Ironiker uden netop at give sig af med dansk Politik, men man er ikke født med at vide, hvad Aand og Vid er. Man studerer sig til det.

Til at vide, hvad det er, mener jeg, og ære det, hvor det viser sig. Andet kan man naturligvis ikke forlange af en Student. Andet vil I heller ikke forlange af mig, end at jeg skal sige jer, hvad jeg har lært at forstaa derved.

At have Aand vil ikke blot sige at have Sans for den aandelige Betydning af Tingene eller at være aandfuld, som man kalder

det; heller ikke at kunne opdage aandelige Overensstemmelser imellem Tingene, som er skjulte for de fleste, altsaa at være aandrig. At have Aand er at besidde en ved personlig Erfaring velerhvervet Overbevisning om, at kun hvad der er af Aand lever, og at intet, selv om det er os nok saa fjernt i Tid og Sted, er dødt og magtesløst for os, hvis der er Aand, Udtryk for en Livsvilje, deri, og omvendt, at alt, hvori der ingen Aandsmagt er, kommer os ikke ved, selv om det ligger os klos op ad Livet. Det er Aanden, der gør levende af døde og dømmer levende til Døde.

Paa samme Maade er det at have Vid noget andet og mere end at kunne sige eller nyde en Vittighed. Vid er det Ord, hvormed vi Germaner fra ældgammel Tid har betegnet det samme, som Romanerne kalder Intelligens. Det er Evnen til at skelne. Det bedste er Mandevid, som Nordboerne sagde, Forstand paa Mennesker. Det kan man ogsaa lære af Bøger, men bedst af Livet. Men der er ogsaa et Vid paa aandelige Ting, som man kan studere sig til. Det er en Følelse for det rigtige og væsentlige og især en sand Blodhundesans for hvad der er urigtigt og uvæsentligt, en ubarmhjertig Evne til at blotte det og gøre det latterligt. For den, der ikke har Vid, er alt, selv det ubetydeligste, lige betydeligt og intet, selv det betydeligste, betydeligt nok. Den, der har det, bringer alt paa sin rette Plads. Hvor dette store Vid viser sig, der har Rom talt, og Sagen er afgjort. Der er ingen saadan Tugtemester af levende og døde som Viddet.

Hvad Aand og Vid formaar i Modsætning til Lyrik og Ironi, kan jeg vise jer ved et tilsyneladende ubetydeligt Eksempel. En ung Forfatter, der som saa mange andre brave Folk var bange for, at Intelligensen her i Landet skulde blive trykket flad af den herskende Middelmaalsaand, skrev en begejstret Avisartikel, hvori han manede afdøde J. L. Heiberg op af Graven for at hjælpe den ud af Klemmen. Han fremstillede den fine og kloge Heiberg som en ridderlig Stormester, en frelsende Engel med store, brede Vinger. Det var Lyrik. En anden Forfatter, der gør sig en Spas af i det mindste én Gang i Kvartalet at dømme den hele danske Litteratur hinsides Carl Ewald til Døden, tog heraf Anledning til at oplyse, at han for sit Vedkommende fandt mere Smag eller mere „Liv“ i en Bølles Fagter end i alle Heibergs „tomme Dikkedarer“. Det var en blodig Ironi. Saa tog Georg Brandes, der holdt Sommerferie paa Rygen, sin Pen og skrev en ganske jævn lille Artikel, der

gav baade den døde Løve og de to levende, lige nøjagtigt, hvad der tilkom dem. Men jeg har sjælden set Vandene dele sig saa nydeligt og bestemt, blot ved at det rette blev sagt paa den rigtige Maade: paa den ene Side Lyrikken, paa den anden Side Ironien og midt imellem den lyse Stribe af Aand og Vid.

Se, Studenter! det er den Stribe, I skal følge, det er den, der skal være Lyset paa jer Vej, den smalle Vej mellem Vrøvlets og Vankundighedens Vande. Det bliver vel aldrig mange, som gaar paa den uden at vakle. Men lad der altid være nogle! Lad der altid være Studenter i Danmark! Fordi vi opgiver Græsk, der i gamle Dage var Aandens. og Latin, der var Viddets Udtryk, og vælger nye Former, derfor opgiver vi ikke Sagen selv. Lad det aldrig komme saa vidt med os, at der ikke er Plads for andet Aand og Vid end det, som hører til at skrive en Vittighed i en Avis og begejstres af et Valgopraab! Lad der altid være en aandelig Adel i dette Land af Borgere og Bønder. Og husk paa, Studenter, at I og hvem der ellers ogsaa uden det akademiske Borgerbrev ligesom I har kunnet lære at studere, d. v. s. at udvikle sig ved at læse, er kaldede til at indtræde i den.

Nu véd I, hvad I gaar ind til. Men førend jeg indvier jer til Studenter efter den gamle Skik ved at række jer Tegnene paa Viddets og Aandens Naturkraft, Saltet og Vinen, skal I aflægge Studenterløfterne. De er endnu ældre, da det er de samme, som blev aflagt af de første Studenter i vor Verden, nemlig Munkene.

Nu spørger jeg jer, og I maa alle som én svare paa mine Spørgsmaal.

Rus! Vil du, som Digteren siger, gaa til din Fader og sige: „Jeg takker dig, min Fader! at du var ikke rig“? Og er han det, vil du saa, om ikke gøre dit til at hjælpe ham af med hans Overflod, saa dog sørge for, at hans Rigdom ikke volder dig Skade? Russer! Vil I leve i en frivillig Fattigdom?

Russerne: Ja.

Depositor: Rus! Vil du, som Digteren siger, „skønt med et Suk“, lukke din Dør for Verdens Glans og Pigernes Skønhed? Det er: Du maa gerne forelske dig saa meget du lyster — jo mere og jo tiere, des bedre — men vil du bare lade være med at forlove dig og tænke paa at stifte Familie. Russer! Vil I leve i ugift Stand?

Russerne: Ja.

Depositor: Rus! Vil du, som Digteren siger, „lyde Aandens

Bud“? Vil du, naar du i Aften ser din højeste overordnede, Universitetets Rektor, for dig, forstaa, at han er det ikke i Kraft af nogen udvortes Myndighed, men ved Aandens og Viddets frie Udvælgelse, hvis Statholder han er? Vil I være ubetinget lydige imod disse jeres foresatte?

RUSSERNE: Ja.

DEPOSITOR: Saa erklærer jeg jer for rette Studenter at være. Rejs jer og modtag den akademiske Indvielse én for alle og alle for én.

RUSSEN træder frem, de andre rejser sig.

DEPOSITOR med et Kar med Salt. Saa rækker jeg dig Saltet, der betyder Vid:

Se dette Salt,
Som Sneen hvid,
Saa besk som Malt,
Som Malmen strid!
Og sæt din Lid:
At uden Salt
Var Livets alt
Til Døden kaldt,
Og helt og halvt
Det samme gjaldt.
Thi virksom Flid
Blev maalløst Slid,
Og Kappestrid
Blev marvløst Nid:
Din Sjæl forfaldt,
En gavnløs Pjalt.

Saa ræk mig hid
Din Læbes Spalt!
Og lad mit Salt
Med kraftigt Bid
Faa dig fortalt,
At Salt er alt:
Dit Stofs Gestalt,
Din Forms Gehalt.
Thi Salt er Vid.

Han giver Russen Salt og fylder derpaa to Pokaler med Vin.

Derpaa byder jeg dig Vinen, som betyder Aand.

Se denne Vin,
Mørk som Rubin
Og lys som Aand,
Tag den i Haand!

Han giver Russen den ene Pokal

Thi Vinens Aand
Gør redebon.
Men uden Vin
Er Lærdoms Skrin
En død Ruin,
Og Skønheds Lin
Et Dukkebaand,
Din Pen og Haand
En vissen Spaan,
Og Vid kun Grin.
Men ædel Vin
Gør frisk og fin,
Gør af Latin
En Blomstervaand,
Og dit Gardin
Til Parthenon.
Thi Vin er Aand.

Saa tag min Vin
Gør den til din!

De bytter Pokaler.

For Vid og Aand
Giv mig din Haand!

De veksler Haandslag.

For Aand og Vid,
Til evig Tid!

De drikker.

Russen:

Ved Vinens Saft
Og Aandens Kraft,
Ved Saltets Glans
Og Viddets Sans
Jeg lover højt:
I fint og drøjt,
I lavt og højt
At hade Pøjt!
At sky al Tant,
Hvor jeg den fandt,
At pønse grant
Paa ret og sandt!
At vi min Flid
Min Lyst, mit Slid
Til Aand og Vid
Min Levetid!

Vilh. Andersen

IMPERIALISME OG KOSMOPOLITISME

NOGLE STREJFTOG PAA DE NATIONALE SPØRGSMAALS OMRAADE

I. INDLEDNING

Danmarks Intelligens har i sin Stilling til Nationalitetsspørgsmaalet gennemgaaet ret bratte Omvekslinger: først loyalt intetanende i from Tillid til sjette Frederiks „Vi alene vide“, — saa paa Hovedet ud i den vildeste Nationalisme, for til sidst at havne i en Kosmopolitisme, i hvis Øjne nationale Spørgsmaal simpelthen ikke eksisterer. — Hvad bliver mon det næste? Maaske vil man svare: fremdeles Kosmopolitisme, thi Udviklingen skrider ikke baglænds; Nationalismen er overvunden hos den ledende Intelligens og vil efterhaanden blive det ogsaa hos det øvrige Folk. — Men heri turde man forregne sig. Sagen er den, at hvor arge Fjender den gamle Nationalisme og den nu herskende Kosmopolitisme end kan være, saa er de dog fælles om én Ting: de er begge hovedsagelig Overklasse-Produkter med stærkt Luksuspræg og blottede for ægte Samføling med Folkets brede Lag. Derfor bliver deres indbyrdes Kamp, set fra Folkets Standpunkt, en Kamp i Luften; Kosmopolitismens Sejr over Nationalismen faar for Lægmanden omtrent samme Udseende som Erasmus Montanus' Sejr over Per Degn, og Lægmanden vil hverken forbavses eller tage sig det nær, hvis der en skønne Dag kommer en og tvinger den selvsikre Fremtids-Apostel til at krybe til Korset for det overvundne Standpunkt. — At det vil gaa saaledes, er mere end et slet og ret Tankeeksperiment. Dertil kræves blot, at en nogenlunde begavet Person gaar hen og opstiller en Nationalisme, som

ikke bunder i Luksusfølelser eller Kapitalisme, men i sociale og økonomiske Livsspørgsmaal for de brede Lag, kort sagt i det ægte folkelige: i samme Øjeblik, som Kampen staar mellem den æstetiske Kosmopolitisme og den sociale Nationalisme, er Udfaldet paa Forhaand givet, — det bliver Kosmopolitismen, der kommer til at trække det korteste Straa. Den vil gøre det saa meget desto sikrere, som den i sin utidige Overlegenhed har forsømt at sikre sig det nødvendige Fodfæste, som Kosmopoliternes paastaaede overlegne Dannelse burde gøre til en Selvfølge, nemlig Kundskaberne; det bedrøvelige Faktum er jo, at den herskende Kosmopolitisme er blottet endogsaa for de nødtørftigste Begreber om de nationale Forholds historiske Udvikling og nuværende Vilkaar. Paa Grund af denne Kundskabsmangel vil det være let for en duelig Modstander at paavise „Kosmopolitismens fuldstændige Hulhed“, og vi maa være forberedte paa Muligheden af en hovedkulds Kolbøtte tilbage i Nationalismen, jfr. Forholdene i Tyskland, hvor den sociale Nationalisme allerede har set Dagens Lys, og hvor i forbavsende kort Tid store Lag af den dannede Befolkning har kastet sig fra en forholdsvis tolerant Synsmaade tilbage i den krasse Nationalisme. — Naar saa denne baglænds Kolbøtte er vel overstaaet, vil der uden Tvivl komme en Person, som endelig gør sig den Ulejlighed at gaa til Bunds i Sagerne, d. v. s. at opbygge den virkelige Kosmopolitisme, der ikke bunder i Overklasse-Mageligbed, men i social-økonomisk Arbejde paa Underklassernes og hele Samfundets Vel. Saa vil vi altsaa være nødte til at foretage en ny Kolbøtte, forhaabentlig den sidste i dette Spørgsmaal.

Men bedre var det jo unægtelig, om vi kunde spare os de to sidste Kolbøtter, som jeg her har varslet, og det er for at bidrage lidt til Forebyggelsen, at jeg har skrevet nedenstaaende Skitser. De maa ikke opfattes som andet end Forsøg i Mangel af bedre.

II. DEN MODERNE NATIONALISMES TEORI

Den nationalistiske Verdensstrømning, som for Tiden huserer i Sydafrika og Kina, paa Filippinerne og Madagaskar, og som vælter sine Brændinger mod Skandinavien gennem Slesvig og Finland, er i Slutningen af d. 19. Aarhundrede bleven døbt Imperialismen. Jeg skal søge med nogle faa Streger at afridse dens Selvportræt. Dertil vælger jeg den tyske Udgave, for den er afgjort den mest klassiske. Inden for Tyskerne er det særligt de yderliggaaende, jeg har for Øje, de saakaldte Altyskere; ganske vist trækker sagkyndige

tyske Bekendte paa Smilebaandet ad min Interesse for Altyskerne og forsikrer mig, at i de ledende Kredse er der ikke en Sjæl, der tager disse Herrer alvorligt, men det er mig ingen afgjort Garanti. Naar man betænker, hvorledes de nationale fra fuldstændig Magtesløshed svang sig op til omkring Midten af d. 19. Aarh. at vælte hele den tyske Fyrstemagt over Ende, saa kan man ikke bestride Muligheden af, at det 20. Aarh. vil komme til at opleve lignende Omvæltninger. Og i hvert Fald kan jeg ikke se andet, end at store Befolkningslag, der ikke regner sig til den yderliggaaende Side, ikke desto mindre uden at vide og ville det gennemsyres mer eller mindre fuldstændigt af de Synsmaader, der udgaar fra den. Hvem vil nægte, at selveste Kejser Wilhelm har en Rem af Huden, og han maa dog siges at være ret toneangivende.

Den imperialistiske Nationalisme, som den dyrkes af Nutidens Altyskere, har som bekendt to Hovedsider, en indre og en ydre: 1) Tyskerne skal have Nationalitetsprincippet opfyldt for deres eget Vedkommende. 2) De andre Nationer kan ikke kræve Nationalitetsprincippet opfyldt, men faar til Gengæld Lov til at nyde godt af den tyske Kulturmission.

Ifølge 1 har Tyskerne Ret til at befri alle undertrykte tyske Stammer og samle dem og de andre adskilte tyske Samfund til en Nationalstat. Dette er en hellig Ret, thi Tyskerne er det udvalgte Folk, og denne Udvalgthed maa plejes til Gavn for Tyskerne selv og hele Verden.

Jfr. Bogumil Goltz, Die Deutschen. Berlin 1860. I, 14: Ud af Tyskernes Midte „tager Guddommen Menneskeslægtens Opdragere, Profeter, Reformatorer, Filosoffer og Digtere“. „Det har ingen Nød med den tyske Race, den kan og bør saa lidet gaa til Grunde, som Religionen, Fornuften og Naturen. Gives der en Verdensøkonomi, et guddommeligt Forsyn, et Menneskehedens Fremskridt, en voksende Humanitet, saa vil der ogsaa gives en tysk Race til Verdens Ende“. „Det tyske Menneske skal og kan være alle andre Nationers Opdrager, fordi han forener alle andre Folkeslags Kræfter, Talenter og Intentioner i sig, fordi han alene i Massen af alle Nationer formaar at være maadeholden, oprigtig, billig, objektiv og selvfornægtende, fordi han besidder det sublimeste og reelleste Organ for Ret og Sandhed, for Sædelighed, Skamfølelse og Retfærdighed“ (den samme I, 254).

Vilmar, som har skrevet den mest læste tyske Litteraturhistorie (23. Oplag), siger S. 4: „Kaldet til Evangeliets Bærer har det tyske Folk aldrig fundet Behag i ensidig Afsluttethed, hovmodig Selvbespejling og egensindig Nationalindbildskhed ...“ S. 2: „Vor Litteratur har ikke, som de andre Nationers Litteratur, ikkun haft én klassisk Periode, den har haft tvende... Naar vi altsaa ikke er de sidste, men de første, eller rettere de første

og de sidste, foryngede som Ørnene og, Føniks lig, opstaaende til nyt Liv, — da vil vi ganske vist ikke paa utysk Vis prale med vore Ydelser, men derimod vil vi nok med høj og inderlig og desto mere stille Glæde klargøre os vor foretrukne Stilling mellem Jordens Nationer, og de rige Gaver, som er bleven os til Del, som det jo overalt er Livets højeste Pris, at forbinde den sikreste Selvfølelse og den ædleste Stolthed med den jævneste Beskedenhed og den stilfærdigste Ydmyghed."

I Pjecen „Deutschnational", Leipzig 1896, hedder det (jeg oversætter ikke dette Citat, da dets fulde Majestæt ikke lader sig gengive i en Oversættelse): „Die Kämpfer für die alldeutsche Sache stärkt das hohe sittliche Bewusstsein, dasz sie durch Förderung des Deutschtums dem Wohle der Menschheit dienen. Denn die Deutschheit gilt ihnen die zweifellos edelste, reinste Volkheit, als die vollkommenste Wiedergabe des menschheitlichen Ideals. An deutschem Wesen soll einst noch die Welt genesen. Und im Hintergrunde steht noch der hehre Gedanke eines Allgermanentums, einer Einigung der ganzen germanischen Welt, des geistigen und leiblichen Adels der Menschheit. Nach den Gesetzen des Nationalismus müssen wir sie als einen der natürlichen Entwickelung entsprechenden Vorgang erwarten."

De ovenfor citerede Anskuelser søger Altyskerne ved ihærdig Agitation at udbrede i Folket. Hvilke Maal deres Agitation indadtil sætter sig, kan ses af Pjecen „Deutschnational", S. 30 ff., hvis Fremstilling bygger paa Paul de Lagarde, Deutsche Schriften, Gesammtausgabe, Göttingen 1892. Virksomheden skildres paa følgende Maade (S. 37 ff.):

„Fremfor alt er det nødvendigt, at bringe de nationalistiske Grundsætninger til Anvendelse inden for det højere aandelige inder-nationale Liv i Tyskland og endelig lade opstaa en tysk Nationalitet.

For at opnaa dette, maa man for det første ikke yderligere handle efter ikke-nationalistiske og ikke-nationaltyske Grundsætninger i tyske Anliggender, ej heller, især ved den fortsatte Indpodning af den nuværende utyske Dannelse, stedse indføre ny utysk Aand; thi derved vilde ogsaa alle kulturelle Nydannelser atter blive utyske og Fremvæksten af en tysk Dannelse umuliggøres.

For det andet maa ud af det allerede forhaandenværende Kulturmateriale de fremmedfolkelige Bestanddele bortfjernes, fordi ogsaa de udaander utysk Aand, og fordi de, netop som fremmede, ikke svarer til de tyske Tarv. Altsaa Renselse af Tyskheden, f. Eks. Sprogrensning. I det mindste maa man ikke benytte disse Bestanddele til Videredannelser og Nydannelser, saa at de lidt efter lidt uddør; ved denne langsomme Fremgangsmaade opnaar man dog den samme Virkning. Renselsen maa ogsaa udstrække sig til Indretninger og Vaner.

Naar, ved Udryddelsen af alt kunstigt, Forstyrrelserne i Folkeorganismens naturlige Vækst er ophørt, og Tyskheden saaledes er i Stand til at udvikle sig organisk, da kan Folket gaa til det positive Arbejde. Her er det kun nødvendigt, at de enkelte Folkemedlemmer i deres eget Væsen,

deres Individualitet, plejer det gode, og at de ved deres Medvirken i Fællessamfundets Liv værner alt, hvad der synes „ægte", svarende til Tyskheden, og derimod bekæmper alle imod dén fjendtlige Indflydelser med deres hele Kraft. Da vil et ægte tysk Folkevæsen „vokse" organisk, af sig selv, da vil den tyske Nationalitet blive „vækket" ...

„For at sikre vor vordende Nationalitet i dens Vorden, gives der to Midler, der bør anvendes samtidig: i Retning af Evigheden saavel som i Retning af Verden maa Tyskland stilles foran et Arbejde. Det er, som Sagerne staar, Guds Naade, at Tyskland som saadant ikke har nogen Religion, og at det har for snævre Grænser; thi derved faar det anvist de Arbejder, ved hvilke det kan vorde. Kampen om en for Tyskheden i det indre passende Form for Fromhed og for det andet Kolonisation, er de Midler, som skal opelske Tyskernes endnu latente Nationalitet til tydelig Tilværelse.

Lige saa nødvendig som til Gennemførelsen af de yder-nationale Opgaver er paa det inder-nationale Omraade Organisation. Lagarde fordrer indtrængende „et hemmelig offentligt Forbund", Dannelse af „et Tugt og Troskab holdende Samfund". Et saadant Forbund er ogsaa for nogle Aar siden bleven grundet; det er F. Langes „Deutschbund", der paa inder-nationalt Omraade er det samme som „Alldeutscher Verband" paa det yder-nationale.

Idet Tyskerne saaledes arbejder i Fællesskab som Nation, vil de tilkæmpe sig deres fuldendte aandelige Enhed.

Da først vil de besidde den rette Forstaaelse for den anden inder-nationale Virksomhed, den fysisk konserverende sociale. Thi de herskende ikke-nationalistiske Anskuelser umuliggør ogsaa her enhver frugtbringende Virken, ethvert blivende Resultat, og som bekendt staar endnu alting tilbage at gøre. Den sociale Udviklings længe uhindrede Tendens var ubestridelig Splittelse af Nationen i to Lag, af hvilke det øvre tænker, føler og taler anderledes end det nedre, og ogsaa lever adskilt fra det og i Reglen kun kommer i Berøring med det for at modtage dets legemlige Tjenester eller Afgifter. Det er Nationens Gaaen-i-Stykker, dens Undergang som Nation ... den maa altsaa forebyges. Naar Kapitalisten i Arbejderen ser Folkekammeraten, naar den højeststillede i den laveststillede ser Broderen i Tuisko[1]), da vil han sikkert stille sig saaledes ved hans Side, at Folkehelhedens Sikkerhed og Enhed og den sociale Bygnings Fasthed bliver garanteret".

Altyskerne er ikke ene om at udbrede nationalistisk Tænkemaade; et ivrigt Arbejde i saa Henseende udføres ogsaa af Rigstyskerne, de regeringstro Partier. Skønt disse, hvem Altyskerne skælder ud for „Hurrapatrioter", aldeles ikke ser paa de altyske Bestræbelser med naadige Øjne, kan man dog ikke sige andet, end at med Hensyn til Udbredelse af national Tænkemaade vandrer

[1]) Tuisko, rettere Tvisto, var efter en Folkeoverlevering, der bevares hos den gamle romerske Forfatter Tacitus (Germania Kap. 2), Stamfaderen til de germanske Folk.

Altyskerne og de regeringstro saa temmelig paa de samme Veje. I de offentlige Folkeskoler opelskes den tyske Nationalfølelse paa nøjagtig samme „schwungvolle“ Maade som gennem Altyskernes Agitation, blot at den søges farvet i en loyal regeringstro Kulør, der paa Preussisk betegnes ved et særligt Kunstudtryk „gesinnungstüchtig“ („karakterfast“, modsat „gesinnungslos“, „karakterløs“). Paa denne Maade sørges der altsaa fra forskellig Side for, at det menige Folk bliver delagtiggjort i de aandelige Goder, som følger med Nationalitetsprincippets Gennemførelse.

Hvad Virksomheden udadtil angaar, saa indrømmer Tyskerne nok Franskmændene, Englænderne og Italienerne Evne til at udvikle saa megen særegen Kultur, at de ikke nødvendigvis behøver tysk Amme, men alle de andre Nationer er „minderwerhtig“ og maa med det gode eller med det onde bøje sig for den tyske Kulturmission.

I første Linie gælder dette naturligvis saadanne Folkeslag, som oprindelig har været tyske, men som ved Tidernes Ugunst har skilt sig ud fra Moderlandet, altsaa Schweizerne, Nederlænderne og, naar Begrebet Tysk bruges i sit videste Omfang, Skandinaverne. Om Nederlænderne hedder det i Pjecen „Deutschnational“, at de gør sig skyldige i „krasse Udartninger af Partikularismen“.

„Her paatrænger der sig dog det Spørgsmaal: kender vore „unentwegt“ for „Kejser og Rige“ „i Skranken trædende“ Hurrapatrioter da ikke disse utrolige Tilstande? Og holder de det for foreneligt med den allerbeskedneste tyske Æres- og Pligtfølelse, ligegyldig at taale sligt? ... Vestmarken vil igen komme sin Tyskhed i Hu. Det er en naturlig, uafvendelig Proces. Men Tyskhedens Vel kræver, at den bliver fremskyndet; vi kan ikke vente, til det behager de tværhjernede Herrer atter at tage Del i det fælles Arbejde; hver Dag, som Udsættelsen varer længere, er en Skade for Tyskheden.“

I anden Linie tages der Sigte paa saadanne Folkeslag, som vel ikke er tyske af Sprog, men som dog saa længe har været under Kulturmissionens Indflydelse, at de maa siges at være tyske af Kultur. Naar den Slags Folkeslag en skønne Dag finder paa at ville staa paa egne Ben, da er det den mest himmelraabende Frækhed og den sorteste Utaknemmelighed, og det skyldes uvægerlig Ophidselse af Folkeforførere eller Udbrud af Pøbelens Raahed. Jfr. „Der Kampf um das Deutschtum, Hefte 8 (Steiermark, Kärnten etc.) af Hofman von Wellenhof, München 1899, S. 25 ff.: „Hele den slovenske Bevægelse har fra Begyndelsen noget kun-

stig lavet, tvungent ved sig.“ S. 26: „Det slovenske Sprogs Udvikling er en „Drivhusdyrkning“.“ S. 28: „Regeringen saa’ roligt til paa, hvorledes fanatiske Præster og Kapellaner ophidsede de af Naturen fredelige Bønder imod Tyskerne.“

I tredie Linie kommer Turen til saadanne Folkeslag, som enten kun flygtig eller ogsaa aldeles ikke har været under den tyske Kulturs Herredømme.

Disse Tanker udvikledes allerede 1868 udførligt af Edwart Kattner i hans Skrift „Preussens Beruf im Osten“ (jeg citerer efter Schiern, Nyere historiske Studier, 2, 263). „Fra det legitimistiske Standpunkt har Preussen rigtignok ingen Ret“, men med dette Princip har det ogsaa i de sidste Aar afgjort brudt. Af historiske Hensyn har det derimod en Ret („ein Anrecht“) til de Erobringer, der skal gøres, idet det nemlig forudsættes som givet, at Tyskerne i det nuværende Tyskland, der kan betragtes som „den ideale Fortsættelse“ af det ældre tyske Rige, er historisk beføjede til at tage ethvert Land i Besiddelse, der nogen Sinde har staaet under tysk Herredømme. . . . „Retten“ findes dog fremfor alt i den tyske Kultur. „Saa længe der har været Kulturfolk, har disse nemlig gjort Erobringer, lige fra Fønicierne til Nordamerikanerne. Jo højere Kulturen udviklede sig hos dem, desto videre udstrakte de deres Omraade, hvad der aldrig gik for sig uden blodige Pander.“ Naar de derved gør Indgreb i en fremmed Nationalitet, saa sker dog derved ikke Menneskeheden nogen Skade, thi denne Nationalitet bestaar i Ukultur. „Hvilken Ulykke det skulde være at ombytte sit eget Sprog med et andet, der er højere udviklet, rigere udstyret med Aandsværker og videre udbredt, er ikke let at forstaa og hører i alt Fald til de Ulykker, der kan taales“. Derimod maa man ubetinget frakende fuldstændig eller halvt barbariske Folk en saadan Ret til at gøre Erobring lige over for Kulturfolk. Saadanne Folkeslag har ingen højere Interesse at varetage, for dem gælder det ikke om at sikre sig nogen Fremtid. Deres Fremtid maa til deres egen og Menneskehedens Bedste bestaa i fuldstændig Omskabelse eller Undergang. Ønsket om at udvide sig betegnes for saadanne Folks Vedkommende som „eine Lüsternheit, während den Kulturvölkern das Bedürfniss, sich auszudehnen, zugesprochen werden muss“. — Ligesom det fra dette Retsstandpunkt i Almindelighed findes utvivlsomt, at Tyskland, hvis det kun havde Magten dertil, var beføjet til at inkorporere ethvert Omraade „i alle Verdensdele“, hvor Tyskerne i hundredtusindvis har nedsat sig „som Udbredere af Industri, Velstand, Sædelighed, Menneskelighed, Kunst og Videnskab“, saaledes falder det ogsaa let at opgøre Regnskabet mellem Tyskerne og Slaverne. Thi „i de slaviske Lande er og bliver Tyskerne Kulturbærere“, og deres Ære kan derfor ikke tillade, at de Millioner af Tyskere, der har nedsat sig blandt Slaverne, bliver slaviserede. Derimod faar de slaviske Folk overhovedet dette Vidnesbyrd: „Endskønt det Gode, som de har, næsten stedse stammer fra os, besidder de dog endnu altfor meget nationalt, hvad der omtrent falder sammen med Ukultur, og vi har umaadelige Goder forud

for dem, som vi kan tilbyde dem imod deres Nationalitet" ... „Enhver Kvadratrode Jord, som det tyske Folk under Preussens Skjold tager i Besiddelse for sig i slaviske Lande, vinder Kulturen, vinder Menneskeheden for sig." Som de Landstrækninger, paa hvis Erobring Preussen maa rette sin Opmærksomhed, nævnes det polske Omraade og de tre russiske Østersøprovinser tillige med det saakaldte polske Livland og Samogitien; det kan bemærkes, at hvor Fremstillingen dvæler ved Østersøprovinsernes Værd for Preussen, er det heller ikke blevet forbigaaet, at disse „ikke blot yder en meget fordelagtig Stilling til yderligere Angreb paa det slaviske Rige, men ogsaa muliggør et Angrebsfelttog mod Sverrig". Forfatteren meddeler omstændelige Beregninger over, hvor stor en Del af den russiske Statsgæld der kan antages at falde paa det her omhandlede Omraade, og som ved dettes Afstaaelse bliver at overtage af Preussen, og angiver ogsaa omhyggeligt de militære Forholdsregler, hvorved det efter Erobringen skal sikres mod Forsøg fra Russernes Side paa at genvinde det tabte ... Det er en Selvfølge, at saa snart Erobringen er fuldført, bliver det den preussiske Regerings Pligt og Hovedopgave at fremme den tyske Kultur. Dette antages med Lethed og hurtigt at kunne gaa for sig saavel i Østersøprovinserne som i Polsk-Livland og Samogotien.... Det vil ... ikke vare længe, inden den oprindelige Befolkning i alle hine Strækninger (har) opgivet sit Sprog ... Større Vanskelighed vil det ... koste at faa Germanisationen gennemført hos Polakkerne, som man derfor maa tilstaa en vis, om endog indskrænket Selvstændighed, ... dog ... gøres det udtrykkelig gældende, at den ... ikke skal have nogen som helst Anvendelse for Polakkerne i Posen og Vestpreussen, hvor den preussiske Regering tværtimod netop efter Annektionen af Kongrespolen „med Jernfasthed" skal fremtrænge Tyskheden saaledes, at de polske Elementer, „der her endnu stedse ej kan frigøre sig fra gamle Erindringer", derved kan foranlediges til at flytte over til den anden Side af Prosna, til Vasallandet med den dette forbeholdte Forfatning ... Den Plan, til hvis Udførelse den tyske Stamme henvises, kan efter Forfatterens Tankegang vistnok ikke tilfredsstille den tyske Kulturs berettigede Krav, der vil ogsaa efter dens Gennemførelse blive altfor meget slavisk Barbari tilbage paa Østgrænsen, men det tyske Folk, „der alene besidder alle Elementer til en alsidig og skøn Blomstring", vil dog allerede ved det tilvundne Omraade have opnaaet meget ... og „noget maa være forbeholdt den næste Slægt".

III. DEN MODERNE NATIONALISMES PRAKSIS I PREUSSEN

„Raum für alle hat die Erde", siger Schiller. Den for sin Tids Kulturstandpunkt overmaade respektable Forfatter synes dermed at have ment, at naar f. Eks. en Tysker ikke finder Plads paa tysk Grund, saa kan han vandre ud paa den vide Jord. Og Gud bevares, det er saamænd meget godt fundet paa af Schiller — som sagt ud fra hans Kulturstandpunkt —, men for det 20de

Aarhundredes Preussere er dette Standpunkt rigtignok forlængst tilbagelagt. Efter deres Folkeret (jfr. Kattner) maa de citerede Ord fortolkes paa helt andre Maader, f. Eks. saaledes, at naar en Tysker ikke har Plads paa tysk Grund, saa kan han tage en Polaks Grund og saa kan Polakken vandre ud paa den vide Jord. Eller, naar det tyske Politi forbyder en Polak at sove i hans eget Hus, saa kan han faa Lov til at sove paa den bare Jord.

Den Synsmaade, der gaar igennem Schillers Ord, er den samme som ligger til Grund for det gamle Nationalitetsprincip, det fra Napoleonstiden; det gik som bekendt ud paa, at enhver Nation, ligegyldigt om stor eller lille, skulde have Lov til selv at bestemme, hvilket Statssamfund den vilde leve i, og hvilket Sprog den vilde tale og regeres paa. Disse Grundsætninger er forældede, har vi lært af Kosmopolitismen. Ja, men nu er ogsaa Kosmopolitismen kørt paa Pulterkamret, nu begynder vi paa Nationalitetsprincippet om igen paa en frisk, — men bliv nu bare ikke forskrækket, — denne Gang er det ikke dette gudfordømmelige Øllebrødsprincip, der kastes i Grams til Per og Poul, denne Gang er det det rigtige, fornuftige, humane Nationalitetsprincip, Imperialismen, det vil sige Nationalitetsprincippet som Patent for Stor-Nationerne og særlig for de pæne Mennesker inden for Stornationerne, for Storkapitalisterne, Krupp, Stumm og Chamberlain. Rakket er Kanonføde.

Er der nogen, der tvivler paa, at dette Nationalitetsprincip er humant? Hvor skulde det kunne være inhumant, naar det forfægtes af den Nation, der er „die vollkommenste Wiedergabe des menschheitlichen Ideals?“ Eller kan Princippet være inhumant, naar det doceres af en saadan Mand som Theodor Mommsen, der 1897 i sit Opraab „An die Deutschen in Oesterreich“ (Neue freie Presse, 31. Okt.) hævdede, at „Vernunft nimmt der Schädel der Czechen nicht an, aber für Schläge ist auch er zugänglich“. Er ikke Mommsen ellers kendt som human Freds-Talsmand (f. Eks. overfor Frankrig efter 1870)? Ergo er Hasselkæppen et humant Fredsmiddel.

Eller kan et Princip være inhumant, der prædikes af Teologer og med Bibelsteder? Efter Przeglad Wzechpolski (Fællespolsk Revue, 1900, Nr. 8, August), blev der i 1900 afholdt et Møde i Greifswalde af omvandrende Agenter for Hakatisterne, d. v. s. en mod Polakkerne rettet Forening; i denne Forsamling, hvori der var mange Professorer, tog bl. a. ogsaa en teologisk Docent Letzius til Orde. Han kaldte sig „Guds Ords Tjener“, og idet han til Tekst valgte Salomons Ord „Lader os ikke være altfor vise og altfor

retfærdige!", raadede han først til at kvæle den polske Presse ved simpelt Forbud mod at udgive polske Blade, og dernæst at forandre Rigsforfatningen til Ugunst for Polakkerne, d. v. s. at gøre dem til Heloter, idet man berøvede dem Statsborgerrettighederne og forbeholdt dem Pligterne. „Steuern zahlen, Kriegsdienste leisten und das Maul halten!" (Betale Skatter, gøre Krigstjeneste og holde Kæft!). Sine gode Raad underbyggede den energiske Guds Tjener med Udtryk som „gesunder Egoismus", „moralische Ungerechtigkeit" og „sittlich berechtigte Barbarei".

At Preusserne ærligt og redeligt har bestræbt sig for at udføre det her opstillede Program, er tilstrækkeligt bekendt gennem saadanne Tildragelser som Børneprocessen i Wrzeznia. De sidste Numre af Gazeta Polska og Slowo Polskie bringer et nyt, virkelig klassisk Vidnesbyrd af samme Slags.

Gazeta Polska's Korrespondent skulde passere Mielzyn, en lille By i Provinsen Posen. Paa Vejen kom han forbi en Samling nybyggede Beboelseshuse, der alle stod fuldt færdige, men alligevel tomme og lukkede, endskønt der overalt var Folk i Gaardsrummene og Udbygningerne. Paa sit forbavsede Spørgsmaal om, hvordan det hang sammen, fik han det Svar, at Husene og Grundstykkerne tilhører polske Kolonister, som ærligt og redeligt har købt og betalt dem, men som ikke maa faa Lov til at tage deres egne Huse i Brug, og som nu maa sove i Kostalde og Svinestier og tilberede deres Mad paa den bare Jord!

Sagen hænger saaledes sammen. Et Stykke af et Gods ved Mielzyn var for nyligt bleven udstykket af den national-polske Udparcelleringsbank. En Del af Grundene købte de tilstødende Grundejere, Resten tilfaldt nogle indvandrede Schlesiere, og det er dem, med hvem Preusserne leger „Hus forbi". Den preussiske Lovgivning har bl. a. følgende Bestemmelse, at der til Bosættelsestilladelse fordres Opfyldelse af Bygningslovens og Sundhedslovens Krav, og at Bosættelsestilladelsen paa udparcellerede Godser kan gøres afhængig af saadanne Betingelser som Opførelse af en Kirke, Skole eller lignende. Nu sørger den polske Udstykningsbank altid for nøje at passe Overholdelsen af Bygningsforskrifterne i de af den solgte Ejendomme, saa fra denne Side var der intet i Vejen, Myndighederne maatte erklære Bygningerne for lovmæssige. Men saa gjorde de Brugstilladelsen afhængig af, at Kolonisterne opførte en Skole til 20,000 Mark. Det hverken kunde eller vilde de fattige polske Bønder, og Følgen blev, at de ikke kunde flytte ind, ikke

danne en Kommune, ja ikke engang faa Lov til at indlemmes i en Nabokommune. De véd nu hverken, om de er købt eller solgt: Jorden kan man jo ikke tage fra dem, da de ærligt og redeligt har købt den, og udvise dem kan man heller ikke, da de er preussiske Undersaatter; de faar altsaa Lov til at blive der, men de maa som sagt sove i Kostalde og Svinestier og tilberede deres Mad paa den bare Jord. Ja, saa vidunderlig fuldkommen er den preussiske Sundhedslovgivning, at det kan være forbudt at sove i et Beboelseshus, hvor der er det mindste i Vejen med Ventilationen eller Kalkpudsen, og samtidig kan det være tilladt, ja befalet, at sove i Stalde sammen med Køer og Svin hele Aaret rundt, i Sommerens Hede og i Vinterens Slud. De polske Bønder sværger nu paa, at de vil holde ud, til de faar deres Ret, — som om saadanne Barbarer, Sønner af en „minderwerthig" Race, overhovedet havde nogen Ret! I Begyndelsen hændte det ogsaa af og til, at de om Natten sneg sig som Tyve ind i de stængte Huse og stjal sig til at sove i deres egne Sovekamre. Men Tyveri er Tyveri, selv om det kun drejer sig om Nattesøvn, og heldigvis trodser man ikke ustraffet den himmelske Retfærdighed og de preussiske Gendarmer. Den hellige Vagt-Iver skærpede Opfindsomheden hos Lovens Haandhævere: de fandt paa det vise Raad om Aftenen at strø Sand uden om de forbudne Huse, og naar der da om Morgenen viste sig friske Fodspor i Sandet, var Synderen opdaget, og han hjemfaldt til Bøder, som steg i Gentagelsestilfælde. Hver Aften foretager nu Gendarmen som en anden Ole Lukøje sin Runde med Sandposen, og hver Morgen vandrer han atter rundt for at se, om alting er i Orden. Altsaa kan de gesinnungstüchtige Borgere sove trygt, og naar der er gjort en saa god Begyndelse i Mielzyn, vil det nok med Guds og Gendarmernes Hjælp omsider lykkes at bringe det saa vidt, at alle polske Huse overlades til Rotterne eller de indflyttede Tyskere, medens alle Polakker faar Lov til at sove i Svinestier eller paa den bare Jord.

Thi „Raum für alle hat die Erde".

IV. DEN MODERNE NATIONALISMES PRAKSIS I ENGLAND

Preusserne gør sig hæderlig Umage for at tage Têten i den nationale Tvangspolitik, det maa man lade dem, men de har endnu langt tilbage, inden de faar slaaet den Rekord, som sattes af Englænderne siden Slutningen af det 17de Aarhundrede. Ved

Wilhelm af Oraniens Tvangslove blev de katolske Irlændere udelukkede fra de almindelige borgerlige og politiske Rettigheder og fra ethvert Embede, selv det usleste: over for dem var Brud paa givne Løfter ingen Synd, — prædikede den protestantiske Biskop Dopping —, og den irske Industri blev knust i Bund og Grund ved en systematisk Toldspærring (se den læseværdige Skildring af Staal i Studentersamfundets Smaaskrifter Nr. 89—90, Den irske Folkekamp). I det 19. Aarh. fik Indien gennem det ostindiske Kompagni en lignende Behandling, og engelske Kanoner aabnede Kina for Opiumsgiften. Saa kom ganske vist Gladstone og gav Boererne Friheden; men hans Forsøg paa at give Irlænderne Selvstyre glippede, og efter Gladstone fulgte en Chamberlain. Knap har Boererne faaet sagt Goddag til Friheden, saa siger Friheden Farvel og pakker sammen. Imperialismen stiger i Højsædet med Bulder og Brag.

Det ligger i Sagens Natur, at et retskaffent nationalt Tvangssystem ikke kan nøjes med at være politisk og økonomisk, men at det ogsaa maa have sin sproglige Side, og saaledes ogsaa i England. Et Vidnesbyrd om engelsk Sprogtvang er f. Eks. den saakaldte „irish note“ og „welsh note“, d. v. s. et sort Brædt, som man i Begyndelsen af det 19. Aarh. fandt paa at hænge de irske og walisiske Skolebørn om Halsen, naar de af en Fejltagelse kom til at tale deres Modersmaal, og som saa efter Skoletiden bragte dem deres fortjente Straf (jfr. Zimmer: Der Pankeltismus in Grossbritannien und Irland, Preussische Jahrbücher 1898, og mine Referater: Den nationale Vækkelse i Wales, Dansk Tidsskrift 1899; Den irske Nationalitetsbevægelse, Sønderjyske Aarbøger, Maj 1903). Paa dette Omraade som paa saa mange andre betegnede Gladstonianismen et Brud med Tvangssystemet, men Gladstonianismen har maattet vige Pladsen for Imperialismen, og hvad nu? Det er klart, at man maa vente en Reaktion paa det sproglige Omraade som paa alle andre.

Denne Reaktion er ogsaa allerede bleven paapeget. „Hamburgischer Correspondent“ indeholdt d. 8. Aug. 1899 en Artikel, der begyndte saaledes: „Verden er fuld af Modsigelser. Paa Malta, hvor der tales en med Arabisk beslægtet Dialekt, søger Regeringen at paanøde de indfødte Engelsk, men støder paa heftig Modstand. Mod Regeringen i Transvaal, der naturligvis opretholder Hollandsk som Statssprog, udøver England i Skolesager et Pres, endskønt Engelsk læres grundig i et Antal Skoler. — I selve det forenede

Kongerige Storbritannien og Irland vover man derimod ikke paa nogen Maade at røre ved det keltiske Sprog i Wales, hvis Indbyggere, trods den 400aarige Forbindelse med England, fremdeles taler Modersmaalet og bruger det i Blade og Bøger" ... „Og den samme skadelige Tilstand," hedder det videre, „truer nu med at udvikle sig i Irland." Det skildres, hvorledes Udsigterne for det irske Sprogs Genfødelse endnu kun er smaa, men hvorledes man med Henblik paa Erfaringerne fra Bøhmen og Ungarn maa være forberedt paa alt. „Hellere end at befatte sig med Sprogspørgsmaal paa Malta og i Transvaal burde England feje for sin egen Dør".

Ovenstaaende er skrevet inden Boerrepublikkernes Anneksion; hvorledes maa da Tilstanden være nu? Det er let at tænke sig: efter at Englænderne har faaet Krammet paa Boererne, er Turen kommen til Irlænderne, der skal straffes for deres landsforræderske Deltagelse i Boerernes Frihedskamp, og naar de svage Tilløb til en irsk Sprogbevægelse er tilbørlig kvalt, kommer Turen til Wales, hvor man ogsaa nok skal faa Bugt med den „skadelige Tilstand". Saa har Englænderne faaet fejet deres Hus rent i alle Kroge; saa kan de for Alvor sætte sig til Borgeleje og sige „My house is my castle".

Saaledes maatte det efter menneskelig Beregning gaa. Og alligevel er det gaaet ganske anderledes. Ikke blot har Regeringen ikke endnu taget Skeen i en anden Haand over for Wales og Irland[1]), men ogsaa i en hel Række andre britiske Besiddelser faar den samme „skadelige Tilstand" ustraffet Lov til at drive sit Uvæsen.

Den tyske Korrespondent har utvivlsomt Ret i én Ting: Englændernes Fremgangsmaade indeholder en besynderlig Selvmodsigelse, men denne Modsigelse ligger et helt andet Sted end der, hvorhen han vil henlægge den, og hans Fremstilling bliver saaledes et rent Vrængebillede af de virkelige Forhold. Efter Tyskeren ligger Modsigelsen inden for det engelske Sprogstyre: det er snart en overmodig Voldsfærd og Stikken Næsen i fremmede Staters Sager, snart er det en fej og foragtelig Given Køb over for frække Smaanationer, der spiller paa Bordet i selve Storbritannien. som

[1]) En nylig udstedt Skolekommissions-Forordning bestemmer, at herefterdags i alle Folkeskolerne alle Børn, hvad enten de er irsktalende eller ej, maa faa Undervisning i Irsk inden for de regelmæssige Skoletimer, forudsat at Undervisningens Tarv i de daglige Skolefag derved ikke tilsidesættes (Mich. Macdonagh, „Irish in Ireland", Contemporary Review Nr. 435, Marts 1902).

om Katten var ude for bestandig. Men i Virkeligheden er der inden for det engelske Sprogstyre ikke Spor af Modsigelse, — det er overalt et og det samme, — og Modsigelsen bestaar mellem den engelske Udenrigspolitik og det engelske Sprogstyre: Udenrigspolitikken er under Chamberlain slaaet ind paa en Imperialisme af den sædvanlige Surdej, men Sprogstyret har ikke fulgt Trop, det fortsætter uforstyrret i det Spor, som det er slaaet ind paa under Gladstone eller rettere allerede før hans Tid. Jeg skal nævne et Par Vidnesbyrd, som er særlig umistænkelige, da de kommer fra tysk Side. Den bekendte Nationalstatistiker Rudolf Böckh siger i sit Værk „Der Deutschen Volkszahl und Sprachgebiet", Berlin 1869 (S. 48): „Øen Helgoland ... er det tyske Led i den Kæde af Poster, som det engelske Søherredømme har oprettet langs de fremmede Nationalomraader, og af hvilke de joniske Øer og Minorka allerede er vendt tilbage til de beslægtede Omraader, medens Malta, Gibraltar og de normanniske Øer endnu er skilt fra dem. I ingen af disse fremmede Besiddelser har England krænket Nationaliteten, og ud fra Nationalitetsprincippet kan den tyske Nation ikke se nogen Fare i denne politiske Forbindelse." Professor Zimmer siger i sin Afhandling: Der Pankeltismus in Grossbritannien und Irland, Preussische Jahrbücher 1898, S. 330: „Ganske vist er Irlændernes større Resultater mest opnaaede efter Opstande eller Tilløb til saadanne; imidlertid dog ikke, fordi Irland havde Magten til at tvinge England, men fordi disse Udbrud gjorde et mægtigt Indtryk paa Englændernes gennem Aarhundreder forfinede Folkesamvittighed. Denne fremadskridende Retfærdighedsfølelse vil langsomt men sikkert understøtte Kelterne i deres Kamp for sproglig Ligeberettigelse med Englænderne og i deres Bestræbelser for at faa Lov til at røre sig saa frit, som Rigets Fællesinteresser tillader" (udhævet af Forf.). Det mest forbavsende Træk af den engelske Sprogtolerance er den Kendsgerning, at paa den normanniske Ø Jersey er det franske Sprogs Forrang i den Grad respekteret, at Brugen af engelsk Sprog hidtil end ikke var tilladt i Parlamentssalen, og først 8. Februar 1900 vedtoges det at give en saadan Tilladelse. Dermed bør det sammenholdes, at de franske Kanadiere sendte talrige frivillige til den engelske Hær i den sydafrikanske Krig. Med Hensyn til Englændernes paastaaede Planer om at ville anglisere Boererne er det for tidligt at udtale sig endnu, saa længe Sydafrikas Forhold ikke er bleven endelig ordnede,

men Gennemførelsen af en preussisk Nationalitetspolitik vilde stride altfor meget mod engelske Overleveringer, til at jeg kan tro paa Muligheden deraf, før jeg ser det. Og saa meget er i alt Fald sikkert, at i Kapstatens Parlament har Hollandsk længe nydt fuldstændig lige Ret med Engelsk. Hvad Malta angaar, saa fremlagde Mr. Chamberlain i det engelske Parlament forskellige Kendsgerninger, som unægteligt kaster et mærkeligt Lys over det engelske Sprogtyranni (jfr. mit Referat „En Sprogdebat i det engelske Underhus", Dansk Tidsskrift, Marts 1902). Af den tyske Korrespondents Oplysninger fremgik det jo tydeligt nok, at det Sprog, som Englænderne søger at fortrænge, er Befolkningens Modersmaal. Men dette er en Tilsnigelse, eller maaske snarere en Usandhed, thi det Sprog, som Striden drejer sig om, er ikke Arabisk, som er Befolkningens Modersmaal, men Italiensk, som er et udefra indført Rets- og Skolesprog. Det maltesiske Arabisk bliver plejet i Almueskolen, og mere Hensyn kan man ikke forlange taget til det, da det er en Dialekt, som savner enhver Litteratur og enhver Uddannelse som Skriftsprog. Som Retssprog lader det sig ikke anvende og har aldrig været anvendt.

Da Englænderne overtog Øen, var Retssproget Latin, og da de efter 12 Aars Forløb fandt det nødvendigt at afskaffe denne Levning fra Middelalderen, erstattede de det ikke med Engelsk, men med Italiensk, som dengang var det Fremmedsprog, der var almindeligst kendt. Men efterhaanden som Englændernes Tal steg, kom der Vanskeligheder. Mr. Chamberlain siger i sin Tale: „Saaledes blev nylig en Oberst stævnet som Vidne, og da man præsenterede ham hans Vidnesbyrd i italiensk Oversættelse, som han ikke fuldt ud forstod, nægtede han at underskrive. Og denne britiske Officer, for en britisk Domstol, i en britisk Koloni blev faktisk idømt tre Dages Arrest for Foragt mod Retten. Dommen blev ikke udført, der blev vist ham „Naade". Skulde man tro sligt muligt?" Da nu som sagt Italiensk aldeles ikke var den menige Befolknings Modersmaal, udstedte Chamberlain 1899 en Forordning, der tillod Malteserne for Fremtiden selv at bestemme, om det Fremmedsprog, deres Børn lærte i Skolerne, skulde være Engelsk eller Italiensk: Følgen var, at 98 pCt. valgte Engelsk. Endvidere kundgjorde han, at det var Regeringens Hensigt i Løbet af 18 Aar at afløse det italienske Retssprog med Engelsk. Men denne Kundgørelse og nogle Skatteforordninger vakte Modstand, de italiensksindede iværksatte en voldsom Agitation, og det endte med, at Mr.

Chamberlain tog det fornuftige Parti at gøre Indrømmelser i Sprogspørgsmaalet. Slutningsordene i hans Tale er saare mindeværdige:

„Vor Handlemaade er bleven helt misforstaaet og har vakt pinlig Opsigt i Italien. Det beklager jeg dybt (Hør! Hør!). En god Forstaaelse er et stort Gode for begge Folk (Hør!). Vi har sympatiseret med Italiens store Enhedskamp og har altid vedligeholdt et venligt Forhold. Derfor, naar vor Kundgørelse har sat ondt Blod hinsides Strædet — selv om det kun er Misforstaaelse —, saa er jeg villig til at lægge den til Side (Hør! Hør!). Hvis, som jeg tror, om 20 Aar det store Flertal paa Malta forstaar Engelsk og ikke Italiensk, da synes jeg, det vil være meningsløst at vedligeholde et Retssprog, der vil være fuldstændigt fremmed. Men jeg kan have taget fejl i Tidsberegningen. Jeg haaber, at intet mere maa forstyrre det gode Forhold, som, jeg er glad ved at sige det, i 100 Aar har bestaaet mellem Befolkningen paa Malta og Hans Majestæts Regering. (Bifald).“

Paa Malta og i Italien modtoges denne Erklæring med levende Tilfredshed, og den tyske Korrespondents Ugleskrig var bleven gjort saa grundig til Skamme som vel muligt. Man siger, at Forbløffelsen i den Grad tog Vejret fra den engelske Opposition, at et af dens Medlemmer, Boer-Vennen P. Lawson, meldte sig ud og gik over til Chamberlain; kort sagt, Imperialismens Bannerfører kunde for en Gangs Skyld lykønske sig til en virkelig smuk Sejr. Tribuna, et af Italienernes ledende Blade, hilste Englænderne med følgende Ord: „I Gaar skreves i det britiske Parlament det smukkeste Blad i Aarbøgerne for de to Nationers Berøringer“.

(Sluttes)

Gudmund Schütte

VORE FOLKEVISERS FORM OG OVERLEVERING

Til en middelalderlig Folkevise hører nødvendigvis to Ting, nemlig foruden Visens Vers Omkvædet. Ogsaa i moderne Lyrik anvendes jo ikke sjældent Omkvæd, snart som en Samling af i og for sig meningsløse Stavelser (Tra-la-la; Didelum-dej o. l.), der ved Rytme og Melodi forbindes til en kunstig Enhed, snart som et virkeligt Omkvæd ɔ: en Linie, der følger hver Strofe og som en ejendommelig Bitone spiller med i Ensemblet, idet den afslutter Rytmen og udhæver Indholdets Stemning. Saaledes i den bekendte, smukke Sang af Heibergs Syvsoverdag, hvor den stadigt gentagne Linie

„Kongen er bedrøvet, Kongen er taus"

gør en glimrende Virkning ved at understrege Digtets ledende Motiv.

Dog er der netop paa dette Punkt en stor Forskel mellem vor middelalderlige og vor moderne Lyrik: I nyere Poesi er Omkvædet ikke blot undværligt; det vilde, hvis det anvendtes hyppigt, virke trættende og irriterende paa Læser og Tilhører, simpelthen fordi et kunstnerisk Effektmiddel, som gentages i det uendelige, altid sløves i sin Virkning og til sidst løber Fare for at gøre et ligefrem parodisk Indtryk. Nu var Middelalderens Sans for det kunstneriske næppe mindre fintmærkende end Nutidens, og naar i Folkevisen desuagtet Omkvædet altid bibeholdes[1]), kan man roligt

[1]) I de faa Tilfælde, hvor det fattes i de os levnede Viser, er det aabenbart tabt, fordi man i Tidens Løb havde glemt det.

gaa ud fra, at Grunden dertil maa søges i bestemte praktiske Forhold, som havde saa stor Betydning, at alle kunstneriske Hensyn ved Siden deraf traadte i Skygge.

For at finde dette praktiske Forhold behøver vi heller ikke at lede længe; det laa i Folkevisens nøje Forbindelse med Dansen: Alle de strofisk byggede Sange med Omkvæd, der virkelig skriver sig fra den danske Middelalder, er nemlig uden Undtagelse digtede som Danseviser, og den Dans, hvortil de som Regel blev sungne, var meget forskellig fra moderne Pardans: det var de lange Kædedanse, hvor Deltagerne holdt hverandre i Hænderne og snart dannede en eneste lang Række (Rej), snart sluttede sig sammen i en Kreds (Ringdans, Carole).

Fælles for alle Ture — thi de nævnte Hovedarter delte sig sikkert igen i mange forskellige Varianter — var Dansens ejendommelige Leddeling. Den begyndte nemlig med, at en Forsanger traadte frem, som i Haanden bar et eller andet Emblem paa sin Værdighed, i Almindelighed et Sølvkar eller en Rosenkrans [1]). Han foredrog et indledende Vers eller Visens første Vers samt Omkvædet og udførte samtidig alene de Dansebevægelser, som svarede dertil [2]). Saa sluttede Deltagerne sig til ham — efterhaanden flere og flere — og nu først tog den egentlige Dans sin Begyndelse. Under denne foredrog Forsangeren, der, saa vidt man kan slutte af de i Viserne givne Antydninger, tillige ledede Dansen som Fordanser [3]), alene Visens Strofer, medens Omkvædet blev sunget af alle de dansende.

Ud fra dette forstaar man, hvorfor der til en Vise altid hørte et Omkvæd: Først gennem det blev Deltagerne medvirkende ogsaa i Sangen. Som et mangetonigt Ekko klang de stemningsfulde Ord paa ny efter hvert Vers, fængslede Opmærksomheden hos den enkelte og bidrog til at forhøje Festglæden ved paa en Maade at gøre alle til medspillende uden dog at stille for store Krav til Hukommelse og Sangkunst.

For at denne Virkning kunde naas, maatte Omkvædet natur-

---

1) Danm. gamle Folkeviser II, 307, 66. D. g. F. III, 722, 33. 2) Se nedenfor S. 905—6.

3) D. g. F. IV, 266, 6 spørger Kongen, da han hører Dansen gaa ude i det fri, hvem den Ridder er, der træder Fordansen og kvæder over de andre; af Sammenhængen fremgaar det tydeligt (smlgn. V. 7), at den, der danser for og synger for, her er den samme, nemlig Hr. Iver Lange. Smlgn. ogsaa D. g. F. III, 57, 11.

ligvis være mere end blotte Ord. Derfor lagde Digterne ogsaa stor Vægt paa denne Del af Visen: ikke blot i Stemning slutter Omkvædet nær op til dens Indhold og gengiver undertiden dette saa at sige i Ekstrakt, ogsaa den Maade, hvorpaa det rytmisk knyttes til Strofen, røber en højt udviklet kunstnerisk Sans. Jeg skal til Oplysning anføre et Par Eksempler: Ikke sjældent deler Omkvædet sig i to Dele og slynger sig ind mellem Strofens Linier. Saaledes[1]):

Thær bor en iomfru pa wort land,
— Jegh woghær mit lif! —
oc hun wil aldregh hawæ man.
— Jegh woghær mit lif for en iomfru!

Som man straks ser, bringer det, anvendt paa denne Maade, en ejendommelig Friskhed og Afveksling ind i Visens ensformige Rytme, og denne Virkning forhøjedes endnu mere, naar Visen blev sunget til Dans; thi saa foredrog Sangeren ene Strofens Linier, der skildrede Fortællingens Gang, og ind i den slyngede sig som Islæt i Væven Omkvædets stemningsfulde Ord, baarne af Korets brusende Røst.

En væsentlig forskellig Effekt fik man frem ved saa at sige at indelukke Omkvædet i Strofen, idet Slutningen af første Linie og hele anden Linie gentoges derefter. Saaledes[2]):

Thæn samæ swen, iegh trodæ bæzt,
han rithær nu min gothæ hæst.
— Swa withæ gangær thær orth af — iegh trodæ bæzt,
han rithær nu min gothæ hæst.

han ætær mæth min silfbon knif;
han sowær hos min wænæ wif.
— Swa withæ gangær thær orth af — min silfbon knif;
han sowær hos min wænæ wif.

Formodentlig har Forsangeren ogsaa i dette Tilfælde kun foredraget Strofens to Linier alene, medens alle i Forening sang Omkvædet og Gentagelserne. Tænkes Rollerne fordelte saaledes, maa Helhedsvirkningen have været ret pompøs, idet Korets Gentagelse paa en egen højtidelig Maade udhævede Strofens Indhold og gav den en forøget Vægt. Tillige blev Deltagerne gennem denne Ordning tvungne til at følge Forsangerens Foredrag med fordoblet

[1]) D. g. F. II, 230, 1 (bis). [2]) D. g. F. II, 500, 10—11.

Opmærksomhed, og Sammenspillet mellem de to Faktorer gjorde sig derfor stærkere gældende.

Hyppigst har Omkvædet dog sin Plads ved Strofens Ende og afslutter Verset, inden Forsangeren gaar over til det næste. Men inden for denne Hovedgruppe er der adskillige Varianter. Almindeligvis er Omkvædet helt forskelligt fra Strofens eller — hvad der i dette Tilfælde kommer ud paa det samme — Indledningsversets Linier, som i følgende[1]):

Tha ut han drogh af Jutlands borgh[2]),
ham fuldæ hundræth swenæ:
Æn tha han kam til Ringstæthby,
han war segh man al enæ.
— Uti Ringstæth hwilæs drotning Dagmor. —

Undertiden falder det sammen med en af dem i Bygning som i dette[3]):

For borth gær[4]) Hakæn styræsman,
gør kors for byliæ bla.
Swa takær han thæn myrkæ stigh,
til hafsens botnæ la.
— Thæt daghæs undær lithæ[5]). —

Enkelte Gange gaar man endnu et Skridt videre og benytter ligefrem en af Strofens Linier (hyppigst den første) som Omkvæd. Saaledes i Visen om Hr. Peder og stolt Mettelil[6]):

Guth løsæ wæl af hwæriæ angst
oc sorghænagh[7]) wort brøst:
Ehwo som hawær lønligh sorgh,
hans hiartæ ær æi thøst[8]).
— Guth løsæ wæl af hwæriæ angst. —

Foruden Omkvædet og Strofen træffer vi i en Del Viser endnu et tredie Led, det saakaldte Indledningsvers, hvis Betydning inden for Kunstværket jeg her skal forsøge paa at belyse.

Ganske vist er der hyppigt en vis indre Sammenhæng mellem

[1]) Restitueret efter D. g. F. III, 213, 14; 215, 14. [2]) ɔ: Ribe. [3]) Rest. efter D. g. F. II, 291, 27; VI, 398, 15.
[4]) ɔ: Springer over Bord. [5]) At Omkvædet i dette Vers har en Stavelse mer end Strofens Linie beror paa, at Rimet i Strofen snart er mandligt snart kvindeligt. [6]) Rest. efter D. g. F. II, 325, 1; 327, 1; 328, 1. [7]) ɔ: Pine forvoldt af Sorg. [8]) ɔ: roligt, stille.

dette Parti og Visens Emne: det varsler undertiden om den Stemning, der skal bære Sangen; men forøvrigt udgør det et selvstændigt Led, en ejendommelig Enklave, inden for Visens Organisme, og der er slet ingen Overgang fra det til det episke Hovedparti.

Man kan med Sikkerhed adskille to Former: Enten bestaar nemlig dette indledende Parti af én eller flere Strofer samt Omkvædet. I saa Tilfælde er Metret kongruent med det, der benyttes i Visens Vers; de Uoverensstemmelser, der nu findes i denne Henseende, skyldes, saa vidt jeg kan se, altid en fordærvet Overlevering. Eller Indledningsstrofen er blot en Stevstamme d. v. s. et Vers, der udelukkende benyttes til at danne Omkvædet af, idet dets enkelte Linier alternerende indskydes paa bestemte Steder i Visens Strofer, saaledes at hele Stevstammen — eller dog næsten den hele — gentages stykkevis ved hver Strofe. Den første Form er ret fyldigt repræsenteret paa dansk Grund[1]), den sidste, som ogsaa har været i Brug herhjemme, finder vi nu især anvendt i den islandske Visedigtning. — Endelig er det værdt at lægge Mærke til, at det langt overvejende Flertal af de danske Viser mangler Indledningsstrofe. Adskillige Steder er den vistnok gaaet tabt i Tidens Løb; men mangfoldige Viser har sikkert aldrig haft nogen.

Fra et æstetisk eller historisk Synspunkt er det næppe muligt at forklare Betydningen og Tilstedeværelsen af dette sporadisk optrædende indledende Parti: Hvis det var et nødvendigt Led af Kunstværket, hvorfor forekommer det da forholdsvis sjældent? Hvis det skyldes tilfældige Kombinationer i Dansevisens historiske Udvikling, hvorledes kunde det da hævde sin Eksistens ud over et ganske kort Spand af Tid?

Vanskeligheden vilde sikkert løse sig af sig selv, hvis vi havde nøjagtige Beskrivelser af de middelalderlige Danseture; men paa dette Punkt er vore Kilder grumme mangelfulde. Under disse Omstændigheder er der kun én Maade, hvorpaa vi muligvis kan naa til Gaadens Løsning, nemlig ved at forestille os, hvilke Krav der i Praksis maatte stilles til en nydigtet Vise, naar der skulde danses efter den, og Koret skulde synge Omkvædet dertil.

For at Dansen i det hele taget kunde komme i Stand, var det uomgængelig nødvendigt, at Deltagerne kendte Omkvædets

[1]) Smlgn. de nedenfor S. 907—8 citerede Eksempler.

Ordlyd samt den dertil hørende Melodi og vidste, hvilke Trin og Bevægelser der svarede baade til Omkvædet og til Strofen. Forud for den egentlige Dans maatte der altsaa gaa en Instruktion, og denne blev utvivlsomt givet af den, der sang for og ledede Dansen, ved Hjælp af det indledende Parti. Bestod dette af en Strofe samt Omkvædet, behøvede Forsangeren blot at danse langsomt rundt i Forsamlingen, medens han afsang dette, saa vidste Deltagerne alt, hvad de behøvede at vide. Var det derimod kun en Stevstamme, maatte han først alene synge denne, medens Forsamlingen opmærksomt lyttede til og muligvis gentog den, dernæst danse langsomt rundt, medens han afsang første Vers af Visen og tilføjede Omkvædet paa de Steder, hvor Koret skulde falde ind. Saa først kunde den egentlige Dans begynde[1]).

Men én Ting bliver dog stadig mærkelig: Naar Indledningsverset virkelig var et Instruktionsvers, hvorfor findes det da ikke i alle Viser? For at besvare dette Spørgsmaal, maa vi atter kaste et Blik paa de praktiske Forhold.

Der kom den Tid, da Dansevisen som enhver anden kunstnerisk Form stagnerede, da Udviklingen gik i Staa, og man væsentlig holdt sig til de rytmiske Skemaer og Melodier, der var nedarvede fra svundne Dage, uden selv at skabe noget nyt. Disse Skemaer og Melodier var dengang velkendte blandt Adelens Damer og Herrer; ingen trængte længer til et Instruktionsvers som det, der havde været en Nødvendighed i gamle Dage. Følgen var naturligvis, at det kun blev holdt oppe ved Traditionens Magt og i Almindelighed faldt bort ved de ny Viser, der digtedes i denne Periode, som vel har frembragt største Parten af den Produktion, vi kender. Men heller ikke i Digtene fra Visesangens Blomstringstid (13. Aarh.) formaaede det i Længden at hævde sin Stilling, da det havde tabt sin praktiske Betydning. Det blev oversprunget ved Foredraget og gik efterhaanden i Glemmebogen. Kun en Række Omkvæd, der ved dets Forsvinden er blevet halvt meningsløse og uforstaaelige, vidner her om det Tab, den gamle Kunstform i Tidens Løb har lidt.

For os er dette Resultat af Udviklingens Gang ret beklageligt; thi dels har mange gamle Sange derved mistet et karakteristisk Led, dels er vi paa denne Maade uden Tvivl gaaet tabt af en stor

[1]) Den Skildring, Neocorus (ed. Dahlmann I, 177—178) giver af Ditmarskernes gamle Danse, bestyrker i høj Grad den her fremsatte Formodning. De Sange, han havde for Øje, var rimeligvis Viser med Stevstamme.

Mængde fin lyrisk Poesi. Thi hvis man kan slutte efter de levnede Rester, var der i disse Indledningsstrofer tidt nedlagt megen Kunst og ikke ringe Stemning. Det ses bedst ved et Par Eksempler, som jeg her anfører i den Skikkelse, de formodentlig oprindelig har haft.

Nogle af dem tolker blot Sangerens Naturglæde eller Livslyst, og Tanken i dem staar derfor ikke i organisk Sammenhæng med den efterfølgende episke Fortælling. Saadanne er[1]):

Thæt ær swa faghært om somær,
thær byliæn leghær pa sand.
Segh glæthær manigh stolt iomfru
oc manigh wælbiurdigh man.
— Segh glæther manigh stolt iomfru. —

Thæt stundær hær til somær,
for bort thæn wintær kold!
Nu løwæs lindæns qwistæ,
oc skoghæn gøræs bold[2]).
— Nu komær blithæn somær! —

Hyppigt indeholder de et Stemningsudbrud, der, som ovenfor bemærket, paa en ejendommelig Maade slaar Tonen an og forbereder Tilhørernes Sind paa det, der skal komme. Derfor er ogsaa Karakteren skiftende: snart elegisk snart sententiøs alt efter Visens Indhold, som i disse:

Af arelds tidh thæt bliwær swa[3]),
e methæn lif kan winnæ[4]):
Nar elskoghs thwang gør mannæmen[5]),
ma bøthæ høwesk qwinnæ.
— Thæt daghæs undær lithæ. —

Om aftæn flyghær nattærafn[6]);
om dagh han ække ma[7]).
Thæn. krankælykkæ[8]) hawæ skal,
thæn gothæ æi kan fa.
— Om aftæn flyghær nattærafn. —

For borghæ rathæ koning[9])
mæth allæ[10]) i sin land[11]),
oc swa for raskæ hælleth[12])
mæth draghæn swærth i hand.
— For borghæ rathæ koning! —

For bo sit bondæ rathæ,
oc hofman for sin hæst!
For borghæ rathæ koning,
e hwo thæm hawær fæst[13])!
— For borghæ rathæ koning! —

---

[1]) Smlgn. D. g. F. VII, 137, 1; 143, 1. & VI, 263, 1 (bis); 254, 1; 255, 1. [2]) ɔ: Bliver smuk. [3]) Smlgn. D. g. F. II, 290, 1. [4]) ɔ: Strække til, vare. [5]) ɔ: Naar Elskovssmærte piner en Mand. [6]) Smlgn. D. g. F. II, 184, 1. [7]) ɔ: Kan. [8]) ɔ: Uheld, Ulykke. [9]) Smlgn. D. g. F. I, 124, 1—2 & III, 689, 1. Paa det sidste Sted mangler andet Vers, og Omkvædet er forandret. [10]) ɔ: Uden Indskrænkning. [11]) ɔ: I sine Lande (Provinser). [12]) ɔ: Helte. [13]) ɔ: Befæstet, anlagt.

Den samme Virkning opnaaedes i andre ved med faa Streger at give et lille Situationsmaleri, der lader Tilhøreren ane, hvad hans indre Øje snart skal se, som i Indledningsstrofen til Digtet om Aage og Elsebe[1]):

> Thær sitæ thrinnæ mør i bur:
> Twa slyngær guld;
> thæn thrithiæ grætær fæstæman
> af swartæn muld.
> — Hun hawær trolowæt sin likæ[2]). —

eller i Visen om Hr. Jon[3]):

> Jegh bethær ethær minæ mæn:
> I wæræ wæl bon[4])!
> I bindæ up hiælmnæt af guld[5])!
> I fylghæ hr. Jon!

Fra denne sidste Gruppe er der kun et ganske lille Skridt til den, hvor Indledningsstrofen helt har antaget en prologagtig Karakter, og Sangeren ligefrem forkynder, hvilket Emne han vil kvæde om. Af denne Art er f. Eks. Indledningsverset til Visen om Flores og Margeret[6]).

> En wisæ nu iegh qwæthæ wil,
> megh liggær ræt for mundæ:
> Alt hwor hr. Flores Bendiktsøn
> fru Margeret wæl unthæ[7]).
> — I lathæ ethær minnæs, i sof pa ridderæns arm! —

og om Knud af Borg[8]):

> I lythæ pa oc høræ, men[9])
> iegh qwæthær wisæn fram:
> alt hwor til handæ gæk Kirstin
> oc hennæ sorgh ath kam[10]).
> — Thæt al wor sorgh mattæ segh wæl fordriwæ! —

[1]) Smlgn. D. g. F. II, 495, 1. [2]) ɔ: Den som i Stand og Vilkaar passer for hende. [3]) D. g. F. VII, 55, 1. [4]) ɔ: Udrustede. [5]) ɔ: Visir, som i ældre Tider bandtes paa Hjælmen; jvfr. Kalkars Ordbog und. Hielmenet og Hielmnød samt Aarb. f. n. Oldk. 1867 S. 85. Anmk. [6]) D. g. F., II, 428, I. [7]) ɔ: Elskede højt. [8]) D. g. F. IV, 138, 1 & 139, 1. [9]) ɔ: Medens. [10]) ɔ: Hvorledes det gik Kirstin, og Sorg ramte hende.

Jeg bemærkede ovenfor, at vi kunde dele de gamle Danse i Rækkedans (Rej) og Ringdans; men spørger man, hvorledes en saadan Dans udførtes, om vi véd noget bestemt angaaende de mange Varianter, der uden Tvivl fandtes, maa vi svare nej.

Der er i Folkeviserne faa Emner, der kommer saa hyppigt paa Tale som Dansen; man faar ved at læse dem et levende Indtryk af, at Dans var en af de Fornøjelser, man satte mest Pris paa baade i Kongens Slot og paa Adelens Gaarde. Mange Steder omtales ogsaa Dansen i Udtryk, der lader os ane, hvilken Mangfoldighed de to ovenfor angivne Hovedgrupper i Virkeligheden rummer; men intet Sted gives der en klar og udtømmende Beskrivelse: Folkevisens Digtere fortaber sig i det hele taget aldrig i lange Beskrivelser. Vil vi have en Forestilling om, hvorledes man dansede herhjemme i Middelalderen, maa vi derfor gaa til Færøerne, hvor de gamle Kædedanse endnu er i Brug og staar i høj Yndest. Jeg brugte Udtrykket de gamle Kædedanse, men det er egentlig ikke helt korrekt; thi nu til Dags benytter Færingerne væsentlig kun en eneste af de middelalderlige Danseture, den saakaldte Stigingarstev[1]), der udføres saaledes:

De dansende tager hverandre i Haanden og slutter sig sammen i en hyppigst aflang Kreds. Medens Strofen foredrages, danses der i langsommere Tempo; naar Omkvædet synges, trædes der stærkt og taktfast til, og hele Kæden bevæger sig samtidig raskt fra højre til venstre. Er Kredsen stor nok, bugter den sig ind, og der dannes efterhaanden to sammenhængende Kredse inden i hinanden, saaledes at Deltagerne i Dansen, idet de passerer forbi hverandre, Ansigt til Ansigt, bevæger sig fra den ydre Kreds ind i den indre og ud igen. Er Kæden meget lang, kan der dannes saa mange sammenhængende Kredse inden i hverandre, som Pladsen tillader. For den udenforstaaende, der betragter de dansendes Skare, ligner det hele nærmest en hvirvlende Menneskelabyrint, en Malstrøm af levende Væsner, der slyngede ind i hinanden føres af Sted i en rytmisk pulserende Takt.

Uagtet de Udtryk, hvori Dansen omtales i Folkeviserne — som ovenfor berørt — er saa overordentlig kortfattede, at de ikke giver os nogen klar Forestilling om det, som de ogsaa kun skal antyde, er dog et enkelt af dem i al sin Korthed saa prægnant og rammende, at man paa Grundlag deraf med temmelig stor

[1]) Hammershaimb, Færøsk Anthol. Indl. XLII—XLIII.

Sikkerhed kan sige, at den Dansetur, Færingerne nu benytter, ogsaa har været kendt herhjemme i Middelalderen. Det hedder nemlig undertiden om de dansendes Skare, at de „dansæth ut oc the dansæth in“, hvilket efter de Forbindelser, hvori Udtrykket forekommer, slet ikke kan betyde noget saadant som, at man dansede ud og ind ad en Dør; thi det bruges ogsaa om Dans, der foregaar under aaben Himmel. Det giver overhovedet kun fornuftig Mening, naar man til Grund for Forklaringen lægger den færøske Dansetur: et af de mest karakteristiske Træk ved den er jo netop, at der idelig danses ud og ind, nemlig fra den ydre Kreds ind i den indre og ud igen.

* * *

Jeg har nu forsøgt at skildre Folkevisen med den dertil uopløseligt knyttede Dans som kunstnerisk Form; men for at vinde den rette Forstaaelse af den, vil det ogsaa være nødvendigt at kaste et Blik baade paa dens Oprindelse og paa de Forhold, hvorunder den i Tidens Løb udviklede sig og — degenererede herhjemme.

Den danske Middelalder er jo i litterær Henseende en yderst mager Periode. Undersøger man nærmere, hvad der er os levnet fra denne Tid, faar man en forskrækkende Følelse af, at her egentlig kun er et eneste stort Hul. Hvad vi har at fylde det med, er foruden Rimkrøniken kun nogle faa tarvelige Oversættelser, for en stor Del af religiøs Karakter. Hertil plejer man, formodentlig paa Grund af intet andets Havelse, som Baggesen siger, at føje et Par ligeledes efter fremmede Mønstre bearbejdede Lægebøger og vore gamle Love. Hvem vilde vel nu til Dags regne f. Eks. Straffeloven og Saxtorphs Kirurgi til den egentlige Litteratur, ɔ: de Aandsværker, der giver Udtryk for Folkets Stemnings- og Tankeliv.

Hvorfor den danske Middelalders Litteratur blev saa usigelig tarvelig, er egentlig let at begribe. Den katolske Kirke, der hos os repræsenterede den romersk-romanske Kultur, som med Kristendommen vandt Indgang her i Landet, var en streng Læremester — maatte maaske være det — og med ubarmhjertig Haand overskar den, saa vidt det stod i dens Magt, alle de Traade, der bandt Landet til dets hedenske Fortid og til den Aandskultur, som engang havde været herskende i Norden. Inden noget virkelig nyt

og selvstændigt kunde skyde i Vejret fra den ryddede Jordbund, gik Aarhundreder hen.

Kun to Lyspunkter skinner i dette Mørke med dobbelt Glans: Saxos Danmarkshistorie og Folkeviserne. Men det første Arbejde var ikke bestemt for Folket og forblev længe en død Skat; thi kun Kirkens Mænd forstod Latin. Tilbage staar da Folkeviserne som eneste Tolk for Stemningslivet Aarhundreder igennem, og det Spørgsmaal bliver dobbelt brændende: Hvorledes kunde vor fattige Jordbund frembringe saa fin og gennemtænkt en Kunstform — og vel at mærke kun denne ene? Eller hvis den ikke selv har frembragt den; hvis den er indført andetsteds fra, hvor skal vi da søge dens Hjemstavn og Vugge?

Det er ikke til at undres over, at man i forrige Aarhundrede, før det nødvendige Materiale til Spørgsmaalets Afgørelse var fremdraget, kastede Blikket paa Landets hedenske Fortid og søgte Gaadens Løsning dér. Det var jo hævet over al Tvivl, at der dengang havde eksisteret en national Digtekunst beslægtet med den, der noget senere udfoldede sig i Norge og paa Island. Man gættede da paa, at den middelalderlige Folkevise var et Rodskud fra denne fældede Stamme, og, skøndt Overgangsled ikke lod sig paapege, mente man dog ikke blot i Indhold, men ogsaa i Versemaal og Form at kunne paavise en vis Overensstemmelse.

Da man senere hen blev klar paa, at Dansen, der jo stod i saa nøje Forbindelse med vor middelalderlige Folkevise, var ukendt som Folkeforlystelse i Norden ikke blot i den hedenske Tid, men endog i de første Aarhundreder af den kristelige, opstilledes den Teori, at Dansen var et Element, som Nordens Folkeslag i Middelalderen havde laant fra keltiske og romanske, med hvilke de paa saa mange Maader, krigersk og fredeligt, stod i Berøring. Men Visen, der hørte til Dansen, var ikke desto mindre for det episke Hovedpartis Vedkommende af nordisk Oprindelse: kun den lyriske Indledningsstrofe med det deraf afledede Omkvæd var et Laan fra fremmede Danseviser.

Dog heller ikke denne Opfattelse kan forsvares. Ved dette tilsyneladende saa retfærdige Skifte mellem „fremmed Folk og egen Æt“ faar de første alligevel langt mindre, end der med Rette tilkommer dem. Nyere Forskninger har nemlig gjort det klart, at den nordiske lyrisk-episke Dansevise er en Kunstform, der helt og holdent er laant fra det Land, som i Middelalderen var Europas Læremester paa Litteraturens Omraade: Frankrig. Her udviklede

den sig, her blomstrede den i Adelskredse og ved de store Lensmænds Hoffer, og Ligheden med vore hjemlige Viser er slaaende: Indholdet var episk i begge; Forsangeren, Mand eller Kvinde, foredrog Visens Vers (chantoit avant), og Deltagerne sang Omkvædet med, medens Kæden bevægede sig i Kreds fra højre til venstre[1]).

Det kunde synes mærkeligt, at nordiske Forskere ikke tidligere vendte deres Opmærksomhed mod disse franske Danseviser; men Grunden er den ganske naturlige, at denne litterære Genre tidligt gik til Grunde i det Land, som havde frembragt den, og at Sporene af den derfor nu er halvt udviskede. Allerede i det 14. Aarhundrede begyndte den at vige Pladsen for andre Kunstformer, og kun spredte Rester findes endnu bevarede, mest som Citater hos episke Digtere fra det 13. og 14. Aarh., der yndede at indflette Omkvæd hentede derfra i deres Værker. I nyere Tider er saa disse Stumper og Stykker blevet omhyggeligt sammenstillede og belyste af franske Forskere[2]).

Der kan næppe være Tale om, at de nordiske Folkeslag direkte har gjort litterære Laan i Frankrig. Afstanden var for stor og Forbindelsen for ringe. Ad Omveje, paa anden eller tredje Haand, er denne Kunstform bleven forplantet her til Landet. Man kan tænke sig to Muligheder: den kan være kommen hertil over Tyskland eller over England.

For mig staar det klart, at der egentlig kun kan være Tale om det sidste. Dels er nemlig den tyske Dansevise i Karakter og Versemaal vidt forskellig fra den nordiske, medens den engelske gennemgaaende stemmer overens med den i begge Henseender, dels tyder rent historiske Forhold paa, at England var Mellemleddet. Det kan nemlig vises, at man paa Island, som i det 12. Aarh. modtog stærke litterære Impulser fra England, men ikke fra Tyskland, allerede før 1121 kendte den romanske Dansevise[3]). Herhen er den altsaa rimeligvis vandret over de britiske Øer, hvor den

---

[1]) Gaston Paris, Les origines de la poésie lyrique en France au moyen-âge i Journal des Savants 1892. VI. P. 407 ff.

[2]) Alfred Jeanroy, Les origines de la poésie lyrique en France au moyen-âge. Paris 1889. Chap. V. P. 102 ff. Gaston Paris i hans ovenfor citerede fortræffelige Anmeldelse af Jeanroys Bog (Journal d. Savants 1891 og 1892).

[3]) Jvnfr. Biskupa sögur I, 237. Den Slags Danseviser, der omtales paa dette Sted, har formodentlig været kendte ogsaa herhjemme (smlgn. D. g. F. III, 104, 79—80, 166, 19—20; VI, 464, 6—8), men er tidligt gaaede af Brug.

vistnok kom i Brug omtrent samtidigt med Normannernes Erobring af Landet. Thi Angelsakserne kendte under deres Uafhængighedstid lige saa lidt til Dansens Glæder som de nordiske Folkeslag. Da nu den islandske Dansevise nøje stemmer baade i Emner og Form med den, vi kender fra de øvrige nordiske Lande, er der en vis Sandsynlighed for, at disse alle har faaet den ad samme Vej som den gamle Sagaø.

Men enten nu denne Kunstform er indvandret i vort Land fra Vest eller fra Syd, saa meget staar fast, at den ikke er oprindelig nordisk, men fransk; og der er overvejende Sandsynlighed for, at Teksterne til de ældste Viser var ligefremme Oversættelser eller Bearbejdelser efter fremmede Mønstre og Melodierne laante. Vi véd jo, hvorledes den Slags Ting nu til Dags overføres fra Udlandet. At Forholdet skulde have været et andet i Middelalderen, er ikke troligt.

Vor Stilling til Udlandet og dets Kultur var dengang som en ringe Discipels til sin Mester; og skøndt dette Forhold, hvad Folkeviserne angaar, i Tidens Løb ændredes betydeligt — man naaede virkelig her i Danmark i det 13. og Begyndelsen af det 14. Aarh. til at skabe uforgængelige Kunstværker inden for denne Genre — kan der dog ikke være Tvivl om, at der stadig arbejdedes under Paavirkning af fremmede Mønstre. Vore Folkeviser bærer tydelige Mærker deraf.

Omtrent 500 Aar fra c. 1100 til 1600 spillede Dansevisen en fremtrædende Rolle i Landets aandelige Liv, og mange var de Viser, som digtedes i dette Tidsrum, men hvorledes bevaredes de fra Slægt til Slægt?

Hele Middelalderen igennem var Bøger en stor Kostbarhed. Møjsommeligt maatte de mangfoldiggøres ved Afskrivning, og ogsaa Materialet, man benyttede, det holdbare Pergament, var meget dyrt.

Derfor er det ikke til at undres over, at selv Fyrster og litterært interesserede Stormænd kun raadede over ubetydelige Biblioteker: almindelige Mennesker kunde ikke tillade sig den Luksus at eje Bøger, og de færreste vilde have kunnet læse dem, selv om de havde haft Penge til at anskaffe dem; thi baade Læse- og Skrivekunsten var uden for gejstlige Kredse meget lidt udbredt. Derfor er der ikke noget mærkeligt i, at disse Viser i omtrent 400 Aar ude-

lukkende forplantedes ved mundtlig Tradition: den ene nemmede dem, som det i Datidens Sprog hedder, af den anden. Viserne selv indeholder utvetydige Vidnesbyrd derom. Saaledes udbryder i Sangen om Venderkongens Jomfrurov den unge Pige, der er blevet ført om Bord paa Sørøverkongens Skib, i Fortvivlelse over sin Skæbne:

Fulillæ warth min møthæ stæth,
thæn stund iegh wisær nam!
Æn tho thæt halwæ wærræ war,
iegh nu i dansæn kam.[1])

Hun har altsaa anvendt Tid og Møje paa at lære Viser udenad, og man forstaar bedst hendes Ord, naar man ser hen til Forholdene paa Færøerne. Her er den gamle Visesang jo endnu i Live, og det skal ikke være nogen Sjældenhed, at en enkelt Mand eller Kvinde kan huske at foredrage Viser, hvis samlede Versetal løber op til flere Tusind.

Det der bevirkede, at unge Mænd og Piger underkastede sig dette store og besværlige Arbejde, var naturligvis kun i ringere Grad Interessen for Indholdet; det ledende Motiv var ogsaa her Hensynet til Dansen: Kunde man ikke synge Viser, saa kunde man heller ikke optræde som Fordanser eller Fordanserinde; man var med andre Ord udelukket fra at spille Rolle i Datidens Selskabsliv.

Dansen er altsaa Folkevisetraditionens Hjørnesten: i den har vi Grunden til, at de gamle Viser blev bevarede lange Tider igennem uden det skrevne Ords Hjælp; men den er paa den anden Side ogsaa for en stor Del Skyld i, at vi har faaet dem i en saa frygtelig ramponeret Skikkelse: Versemaal, Melodier, Mening, alt har lidt forfærdeligt, og det er ganske naturligt; thi den menneskelige Hjerne er ikke noget sikkert Gemmested for det, der betros den; vi ser hyppigt nok Eksempler herpaa i det daglige Liv.

Gaar det saaledes inden for et kort Spand af Tid, hvor meget stærkere maa da ikke Menneskehjernens omdannende Indflydelse have gjort sig gældende over for disse gamle Digte, hvoraf adskillige har levet paa Folkets Læber Aarhundreder igennem, før de blev optegnede.

En af de væsentligste Faktorer i denne Omdannelsesproces var naturligvis den skiftende Sprogbrug; det kunde umuligt undgaas,

[1]) Restit. efter D. g. F. IV. 456, 14—15. Betydningen af de to første Linier er: Meget daarlig blev min Møje anvendt, dengang jeg lærte Viser udenad.

at de ny Former og Betegnelser, som efterhaanden dannedes, ogsaa fandt Vej til Viserne og delvis fortrængte de ældre. Det er ogsaa let at konstatere, at noget saadant virkelig har fundet Sted. Viserne er gennemgaaende komne til os ikke i en enkelt Opskrift, men i flere, der undertiden skriver sig fra forskellige Egne af Landet. Her viser det sig da ikke sjældent, at medens nogle har bevaret et eller andet gammelt Udtryk eller et forældet Ord, er dette i andre blevet erstattet af et forholdsvis moderne: kunstig er bleven afløst af listig, koning af konge, slagen (ɔ: dræbt) af død, bære sorg (ɔ: føle Sorg) af have sorg, den volde (ɔ: mægtige) gud af den vældige gud og meget andet lignende. Paa samme Maade bærer Viserne naturligvis stærke Spor af Sprogets Formskifte; gamle Flertalsformer i Intetkøn forsvinder: for land findes hyppigt lande, for tar (ɔ: Taarer) oftest tare; Stedordenes gamle Ejeformer ændres i Overensstemmelse med den allerede i Slutningen af det 14. Aarh. skiftende Sprogbrug: for ethær sættes eders, for theræ theres eller deres, for hennæ hendes. Lignende Ændringer finder Sted i Udsagnsordenes Bøjning: drak for drukkæ, bant for bundæ; passive Former fortrænger aktive (vinnes for winnær), nyere Nutidsformer ældre (skinner for skin), og saaledes overalt.

Dette stærke Formskifte har naturligvis paa mange Steder forandret Tekstens hele Karakter og i høj Grad bidraget til at ødelægge Versemaalet.

Paa Meningen har især den Omstændighed haft en fordærvelig Virkning, at de, der i Erindringen bevarede disse gamle Sange, undertiden slet ikke forstod de forældede Ord og Vendinger, som forekom i dem, og derfor vilkaarligt — eller, om man vil, uvilkaarligt — ændrede dem lidt, saa de kom til at ligne andre, der var dem bekendte fra den daglige Tale, men havde en ganske anden Betydning. Af den Slags Misforstaaelser vrimler det i de gamle Viser; jeg skal i det følgende anføre nogle særlig graverende Eksempler paa denne Art af Forvanskninger, der i Almindelighed betegnes som Folkeetymologier.

Visen om Hr. Ebbes Døtre handler om den sørgelige Skæbne, der under Middelalderens lovløse Forhold let kunde ramme værgeløse Kvinder. Hr. Ebbe er draget paa Pilgrimsfærd og har efterladt dem saa godt som alene hjemme paa Gaarden. To adelige Banditter fra Omegnen, Hr. Bonde og Hr. Skamild, faar Lyst til at benytte sig af den gunstige Lejlighed til at krænke deres Ære.

Da den ene af dem ytrer Betænkeligheder i Anledning af den frække Plan, svarer den anden ham med disse Ord[1]):

Tther er ingen hieme[2]),	worre hannd end fuldwoxenn.
for vddenn enn lydenn smaadreng:	hand giorde oss ingenn mienn.

Saaledes kan han ikke have talt: For det første er Metret gaaet i Stykker, og for det andet kan han jo slet ikke være sikker paa, at en voksen Mand ikke kunde volde dem Men, naar han virkelig vilde gøre sin Pligt.

Aarsagen til Forvanskningen, det Ord, hvorfra den har bredt sig, er Adjektivet fuldvoksen. Bag ved det gemmer sig, som en Sammenligning med talrige andre Steder i disse Sange lærer os, det middelalderlige Adverbium fulussæn (ogsaa skrevet fuldwossen) ɔ: i en uheldig Stund, uheldigvis[3]), og Meningen har tydeligt nok været: Der er ingen til at forsvare dem uden en eneste Smaadreng (ɔ: Page; Dreng); er det saa uheldigt, at han forsøger paa Forsvar, kan han saamænd ingen Skade gøre os. Verset har derfor rimeligvis oprindelig lydt saaledes:

Thær ængæn ær til wæriæ[4])	æn wæræer han fulussæn,
forutæn smadreng en;	han gør os ængæn men.

Et lignende Tilfælde har vi lidt længere nede i samme Vise. Det lumpne Overfald er blevet udført, de to Banditter har tilfredsstillet deres Lyster, og de stakkels Kvinder bliver begge frugtsommelige og føder. Seks Uger efter Fødselen skal de for første Gang vandre til Kirken, saaledes som Skik var i Datiden, og ofre Vokslys paa Alteret. Herom hedder det saa[5]):

Dy luod wogseett wrie,	imod Ebbis døtter thuo,
och dy luod lysenn snoo:	dy skuldde till kierckenn gaa.

Begyndelsen er klar nok: For at lave de Vokslys, de skal bruge som Offergave, lader de Vokset vride i smeltet Tilstand gennem et Linklæde, en Proces der ogsaa omtales andetsteds, og som tjente til at rense og hvidne det. Saa snor de Lysene, d. v. s. de

---

[1]) D. g. F. IV, 123, 8. [2]) Smlgn. med H. til første Linies opr. Form. D. g. F. IV, 126, 6: Der er ingen hiemme til vern. [3]) Se Grundtvigs Bemærkn. i D. g. F. II, 342: III, 169 & 536. [4]) ɔ: Til Værn, Forsvar. [5]) D. g. F. IV, 124, 24.

dypper Snoren, der skal tjene som Tane, ned i renset og smeltet Voks, drejer den rundt og trækker den op Gang efter Gang, indtil Vokslyset har faaet den ønskede Tykkelse.

Vanskeligheden ligger i den næste Linie, thi hvad vil det sige: imod Ebbis døtter thuo? Det er jo netop Hr. Ebbes Døtre, der udfører denne Proces eller lader den udføre. Den rette Tankegang kommer frem blot ved at skille Præpositionen imod ad i to Ord i og mod. Det sidste betyder nemlig Møde, Forsamling, og Slutningslinierne fortæller os altsaa, hvorfor Hr. Ebbes Døtre lod Vokslysene sno: de skulde gaa i Kirken til Forsamling, hen blandt Menigheden. Saa forstaar man, at Strofen fra Digterens Haand maa have haft denne Skikkelse:

The lothæ waxæt writhæ   i moth hr. Ebbes døttær
oc lothæ liusæn sno.   til kierkæ skuldæ ga (udt. go).

I Visen om Aage og Else siger Dødningen, da hun har fulgt ham til Kirkegaarden, hvor Graven venter[1]):

See du dig til himmellen   saa ser du dig saa gladellig,
aldt til de stierner smaae: hvor natten den mon gaa.

Situationen er let at forstaa: han vil vende hendes Blik bort fra sig, medens han synker i Jorden. Men Digteren kan ikke have ladet ham udtrykke sig som ovenfor angivet; thi hvorledes skulde vel Gengangeren kunne tro, at hans Elskede under de Forhold vilde staa og betragte Stjernerne med Glæde, saa længe endda, at hun derved kunde iagttage, hvorledes Natten gik. Sligt er Nonsens; og det har der heller ikke oprindelig staaet. Formodentlig havde Verset fra først af denne Form:

Thu se thegh up til himmelæn   swa ser thu æi the klathær ligh.
til stiærnær sma,   i nattæn ga.

ɔ: saa ser du ej de Mængder, Hobe af Lig, der vandrer i Natten. Han forskrækker hende altsaa; det er Spøgelsernes Time, de søger fra Nattevandringen tilbage til Kirkegaarden for at stige i Graven. For at undgaa dette uhyggelige Syn beder han hende fæste Blikket op mod Himlens Stjerner, og Dødningens List lykkes, som næste Vers fortæller os[2]):

Hun sa segh up til himmelæn   I iorthæn slap thæn døthæ man[3]);
til stiærnær sma.   hun æi ham sa.

---

[1]) D. g. F. II, 497,11, smlgn. 496,30. [2]) Restit. efter D. g. F. II, 496, 31; 497, 12.
[3]) ɔ: Dødningen.

Hvis dette var de eneste Arter af Forvanskning, Viserne havde lidt under, var vi forholdsvis vel hjulpne. For et Menneske, der var nogenlunde godt bevandret i Datidens Dansk, vilde det ikke være nogen vanskelig Sag at bringe dem nær op til deres oprindelige Skikkelse blot ved at ombytte de moderne Former med de tilsvarende gamle og, saa vidt muligt, ved kritisk Analyse af Teksten efterspore de Misforstaaelser, der i Tidens Løb havde indsneget sig. Men saa idylliske er Forholdene desværre ikke. Forsangernes svigtende Hukommelse og senere Tiders Bearbejdelser har sat langt anderledes dybe Spor, saa dybe, at de for en stor Del desværre maa betegnes som uudslettelige. Man vil kunne forstaa det, naar man forestiller sig den vanskelige Situation, en Sanger let kunde komme i, der ved en Fest foredrog en Række Viser for en dansende Skare. Selv om det ogsaa var en Mand med en særdeles god Hukommelse, undgik han dog ikke, at den af og til svigtede midt i en Vise. Hvad skulde den ulykkelige gøre? Han kunde umuligt stoppe op midt i det hele; saa blev han til Latter for alle. Derimod kunde han for det meste redde sig ved at springe det over, som han ikke ret kunde huske, og tage fat igen der, hvor Hullet hørte op; de færreste lagde Mærke dertil. Denne Udvej har Forsangerne virkelig ogsaa hyppigt benyttet; det er let nok at konstatere. I Visen om Hr. Nilus og Hr. Tidemand skildrer saaledes Opskrift A. V. 8 Hr. Nilus's Sjælekval, da Hr. Tidemand ved Brylluppet retter den Beskyldning mod Bruden, at hun tidligere har været hans Slegfred. I Vers 9 hedder det dernæst[1]).

Hør du, herre Nellus, bruden er mø, som herre Gud veed,
gack i din seng at soffve! for hinder tør ieg loffve.

Hvem er nu det Jeg, som pludselig dukker op med denne trøstende Forsikring? Opskrift A giver os ingen Oplysning derom; vil vi have nærmere Besked, maa vi søge hen til de andre Opskrifter af Visen, og her faar vi da at vide, at den der taler saaledes, er den danske Dronning, til hvis Damer Bruden har hørt, og vi kan se, at Sangeren i A uden videre har oversprunget to Vers, ja maaske flere.

Undertiden hjalp Forsangeren sig ud af Klemmen ved lempeligere Midler: Et af de mest yndede var at gentage det Vers, han nylig havde sunget, med smaa Forandringer. Derved fik han et Pusterum, hvori han kunde tænke sig om, og Tilhørerne mærkede

[1]) D. g. F. VI, 70, 9.

i Almindelighed ikke, at der havde været en Kurre paa Traaden. Paa den Maade er Viseteksterne blevet opfyldte med en Mængde Dobbeltgængere. Her er et Eksempel:

Det regner och det blesser,
och werit dett giøris kaltt;
och hør i, stolt Hillelil,
huor skal vi slaa voris taltt?

Dett regner och det blesser,
och verit det giøris kaltt!
och hør i, stolt Hillelil,
huor skal vi wille i-natt?[1]

Det sidste Vers er kommet til Verden paa den ovenfor angivne Maade. Vi faar Vished derom ved Hjælp af en anden Opskrift[2]), der kun har første Vers og i en noget mere korrekt Skikkelse:

Det bleser, oc det regner,
oc verit det giøris kalt;
siger mig, stalt Hille-lil,
huor vil vi slaa wor thield?

Et andet meget yndet Middel til at trække Tiden ud var at lave to Vers ud af ét, ikke ved at gentage det første med smaa Variationer, men ved at indskyde saa megen Fyldekalk, at det kunde deles. Et karakteristisk Eksempel paa Anvendelsen af denne Udvej har vi i Visen om Hr. Erik Pukes Henrettelse. Her lyder i Opskrift A. V. 12 saaledes[3]):

Saa tog de Erick Stygesøn,
de bant hannem nøgen til hest:
saa førde de hannem paa torffuit ud,
som folcket stod allerflest.

Den samme Strofe giver Opskrift B os i følgende Dobbeltform (D. g. F. III, 599, 14—15):

Men toge der strax den fange da
oc førde hannem nøgen til hest,
foruden den eniste skiorte smaa,
han vaar hannem allerbest.

Saa førde de hannem at torffuit frem,
som folcket stod aller-flæst:
ude da stod den islandisk herre,
hand vaar vel suøbt i maar.

Man generte sig ikke.

De Arter af Forvanskning, jeg i det foregaaende har givet nogle faa Eksempler paa, er kun et ringe Udvalg af en større Mængde; men Hensynet til Pladsen forbyder mig at komme nærmere ind paa denne Side af Sagen, der for Visernes Restitution er af overordentlig stor Vigtighed.

Naar engang det store Materiale er blevet gennemgaaet og sigtet, og de forskellige forekommende Fejl sammenstillede i Grupper og belyste ved talrige Eksempler, vil fremtidige Forskere derigen-

[1]) D. g. F. VI, 37, 4—5. [2]) D. g. F. VI, 35, 4. [3]) D. g. F. III, 598, 12.

nem faa Middel i Hænde til at arbejde med større Sikkerhed paa dette den danske Litteraturs i saa mange Henseender uopdyrkede Overdrev. Forhaabentlig vil dette kritiske Arbejde ogsaa medføre en Deling af det mægtige Stof paa en anden Led: Man vil formodentlig lidt efter lidt ved Fordybning i Emnet vinde de Kriterier, der gør det muligt at sondre mellem nyt og gammelt med større Sikkerhed end nu til Dags.

Den mundtlige Adelstradition, hvis Virksomhed og Arbejdsmaade jeg ovenfor har givet en lille Antydning af, kan vi betragte som afsluttet ved Midten af det 16. Aarh. Efter den Tid uddør Dans og Visesang paa Adelens Gaarde, ikke fordi Dansevisen poetisk set havde overlevet sig selv — i den Henseende havde den allerede længe været død — men fordi de gammeldags Danse dengang gik af Mode og fortrængtes af de Syd fra indvandrede moderne Pardanse, som traadtes til Klang af Instrumenter.

Da denne Mode ret trængte igennem i de højere Klasser, tabte ogsaa den Drivfjeder, der før havde holdt Visesangen i Gang fra Slægt til Slægt, sin Spænding: den Tone, som havde klinget saa mange Aarhundreder igennem, døde sagte hen. Men heldigvis foregik dette paa et Tidspunkt, da Skrivekunsten var almindelig udbredt blandt de højere Stænder herhjemme, og den Slægt, der dansede efter disse Viser, havde foruden den rent praktiske Interesse, Dansen fremkaldte, ogsaa en vis Følelse for deres poetiske Værd: det var jo, bortset fra Psalmerne, den eneste danske Lyrik, der eksisterede. Da derfor i Begyndelsen af det 16. Aarh. den Skik opkom, at Herrer og Damer anlagde Poesibøger, kom Folkeviserne ganske naturligt til at lægge Beslag paa den overvejende Del af disse Bøgers Blade, og paa den Maade er Adelstraditionen naaet ned til os, men vel at mærke: det 16. Aarhundredes gennemforvanskede og ødelagte Adelstradition.

Paa den er det altsaa, vi hovedsagelig maa bygge; men ved Siden af har vi endnu et Hjælpemiddel, der ganske vist maa bruges med Forsigtighed, men som i enkelte Tilfælde yder os en udmærket Støtte, nemlig den Bondetradition, der væsentlig i det 19. Aarh. og tildels med stor Omhu er opsamlet direkte fra Folkets Læber.

Som saa mange andre Kulturelementer havde ogsaa de gamle Viser med tilhørende Danse fra Adlen fundet Vej til lavere Lag,

hvor de bevaredes uberørte af fremmede Moder formodentlig til langt ind i det 18. Aarh.; i afsides Egne af Landet holdt Dansene sig endnu længere. Og efter at Dansene var gaaede af Brug, blev Viserne Folkets eneste Poesi og kvædedes Tider igennem i de lange Vinteraftener eller ved Sommertid, naar Arbejdet var endt. Deres naive Tone og stærkt bevægede Handling faldt godt i Traad med de jævne Folks Smag, og med trofast Sejghed holdt man fast baade ved Visens Fabel og de fra Fædrene nedarvede Ord, som i Bondens Mund ganske vist tidt møder os i en snurrig misforstaaet Skikkelse, men dog ikke sjældent der har bibeholdt langt mere af det oprindelige Præg end i den ofte vilkaarligt omdigtede Adelstradition. Jeg skal — som Slutning paa den her givne Skildring — oplyse dette med et Eksempel.

En forresten temmelig sen Vise[1]) handler om en Riddersmand, der vinder en ung Jomfrus Kærlighed og mødes med hende om Natten i Lunden. Ved Dagens Frembrud advarer hun ham for sine syv Brødre, der ikke vil skaane ham, hvis de kan faa fat i ham. Han svarer frejdigt, at han vil væbne sig og ride dem i Møde. Hvis de vil give ham hende til Ægte, vil han betragte dem som Brødre; hvis ikke, er han parat til at tage Kampen op med dem alle. Han træffer dem ogsaa, de afviser uforsonligt hans Tilbud, Kampen begynder, og de fældes alle. Jomfruen sørger, da han bringer hende Tidende om deres Død; men Kærligheden er stærk: saa højt elsker hun ham, at hun erklærer trods alt at ville leve Livet ved hans Side, og dette Svar indleder hun med en Lignelse, der i Adelstraditionen[2]) har faaet følgende mærkelige Form:

Der stander et Træ udi vor Gaard,	Der stander et Træ udi vor Gaard,
Jeg acter, det er en rønne,	Det bær saa mangt et Pære,
Stor Hiertens sorg oc lønlig qvide	Lønlig Sorrig oc Hiertens qvide
Saa ilde monne de lønne.	De ere saa tunge at bære

I Bondetraditionens mange Udløbere svarer hertil kun ét Vers, der varieres paa den mærkeligste Maade. Som Prøve paa de forskellige Affattelser, af hvilke nogle er ret snurrige, hidsættes følgende[3]):

Der stander en Lind i min kære Faders Gaard,
jeg tror. det bliver til en Lilje;
tilsammen gror Rod, og tilsammen gror Top,
tilsammen gror begge vores Vilje.

[1]) D g. F. Nr. 416. [2]) D. g. F. VII, 220, 26—27. [3]) D. g. F. VII, 222, 12; 223, 13; 226, 11; 226, 10; 228, 9; 230, 9; 231, 12; 233, 11 (bis); 234, 13.

Der stander en Lind i min Faders Gaard,
jeg tror saa vist, det er en Lilje;
tilsammen gror en Rod, og tilsammen gror en Top,
ti saadan gør Elskovens Vilje.

Der stander et Træ i min Faders Urtegaard,
jeg tror for vist, at det er en Silje;
tilsammen gror den baad' med Top og med Rod,
saa gør Elskoven og goden Vilje.

Der stander en Lind i min Faders Urtegaard,
den frygter jeg skal blive en Persille;
tilsammen gror Rod, tilsammen gror Top,
tilsammen gror, Elskov, din Vilje.

Der stander en Lind i min Faders Urtegaard,
de siger for vist det er en Silje;
den sammengror nu baade med Rod og med Top,
saaledes gør Elskovens Vilje.

Der stander en Lind i min Faders Urtegaard,
hun vokser saa grøn som Persille,
tilsammen groet i Rod, tilsammen groet i Top,
og saadan er Elskovens Vilje.

Der stander to Liljer i min Faders Urtegaard,
mig synes, at det var to Persiljer.
ja, sammengroet i Roden, ja sammengroet i Top,
alt ligesom Elskovs god Vilje.

Der stander et Træ udi vor Faders Gaard,
det var sig den væneste Silje;
tilsammen grode Rod, og tilsammen grode Top,
tilsammen grode Ægteskabs Kviste.

Der vokser to Roser udi min Faders Gaard,
de bærer deres Blade som Liljer,
tilsammengroet i Rod, tilsammengroet i Top,
tilsammengroet i Ægteskabs Vilje.

Det er næsten, som om man læste et Kapitel af Rosenkildes Vrøvleroman. Og dog kan der ikke være mindste Tvivl om, at af de to Overleveringer maa man give Bondetraditionen Fortrinnet. Adelstraditionen har misforstaaet Verset og derfor slaaet det i Stykker og omdigtet det ganske vilkaarligt, saa ingen Moders Sjæl vilde kunne hitte ud af, hvad Meningen har været, hvis man alene havde

den at holde sig til. Bondetraditionen har ogsaa misforstaaet det grundigt; men her er Versets Ramme dog bevaret, og gennem alle de mange ret pudsige Taabeligheder kan man skimte Spor af de oprindelige Linier og omtrent gætte sig til, hvad der har staaet.

Det er saaledes hævet over al Tvivl, at Jomfruen ikke har talt om ét Træ, der gror sammen i Rod og Top, men om to, som ogsaa nævnes, en Lind og en Silje (ɔ: en Pileart). Endvidere er det klart, at der i sidste Linie som Rim paa Silje har staaet et Ord, der endte paa vilje, hvis oprindelige Form, Godvilje, vi genfinder et Par Steder i en let forvansket Skikkelse som god Vilje, goden Vilje eller Guds Vilje[1]). Det betyder her Hengivenhed. Endelig kan vi ved Sammenligning med Adelstraditionerne se, at Versemaalet var en lidt udvidet Variant af den almindelige fireliniede Folkevisestrofe. Ud fra disse Forudsætninger antager jeg, at Jomfruens Lignelse med Bibeholdelse af Bondetraditionens moderne Retskrivning har lydt omtrent saaledes:

Der staar to Trær i min Faders Gaard;
forvist en Lind og en Silje.
Tilsammen gror de i Rod og Top
alt som ved Elskovs Godvilje[2]).

Den Strofe, i hvilken hun anvendte denne Lignelse paa sig og sin Elskede, er ganske vist tabt; men det er klart, at Indholdet af den kun kan have været dette: Ligesom Linden og Siljen er ogsaa dit og mit Væsen vokset sammen til en Enhed, som kun Døden kan skille.

SOFUS LARSEN

[1]) D. g. F. VII, 225. 11. [2]) ɔ: Ganske som ved en af Kærlighed fremkaldt Hengivenhed. — Smlgn. med Hensyn til den Form, sidste Linie har faaet i Restitutionen, den Opskrift blandt Bondetraditionerne, der ovenfor er opført som Nr. 7 i Rækken.

HARALD KIDDE: AAGE OG ELSE

DØDEN — LIVET (1902—1903)

FREMMED og underlig tage de to graa Bind sig ud, med deres tætte Tryk og deres lange, tungsindig syngende Tale — midt mellem alle de flot antrukne Modebøger, ind i Koncerten af de himmelske Digterinders Falsetskingren og de radikale Skribentinders erotiske Hvin og Latter. Det er jo ikke noget rigtigt Mandfolk — vil det sagtens lyde fra „det evigt kvindeliges“ Lejr. Han er jo en stakkels vildledt En af vore — lyder det fra Præstindernes Menighed. Men de efterhaanden ikke saa faa, der hverken kan taale de ideale „Violin“toner i deres Øren og ikke heller holder videre af den ny tyrkiske Musik fra den anden Side, de vil i Harald Kiddes Fortælling fornemme noget af en Klang, som de har savnet lige siden J. P. Jacobsens eller i al Fald siden Joh. Jørgensens tidligere Bøger. Det er en Bog af den ny „tredje Retning“, som ikke blot i den lærde Skole, men overalt i vort Aandsliv er ved at kæmpe sig frem midt mellem Fortid og Nutid.

Adskillig Fortid er der i Hr. Kidde — og noget af den Lykke, han paa visse Hold har gjort, hænger sammen hermed. Da man paa Foraarsudstillingen fik hans Portrætbyste at se, mindede den alle om de gode gamle Guldalderdigtere. Og straks hans første „Sindbilleder“ var en Art „Poesi“, som baade Hauch, Paludan Müller og Joh. Fibiger vilde have kunnet lyse i Kuld og Køn: fri Fantasier over virkelige, men især tænkte og fra Læsning hentede Motiver. Gennemtrukken med poetisk Læsning og inspireret af den er han endnu stadig. Hans Romans Helt lever fra Barn af i Bøger: først i Biblens Fortællinger, siden, i Skolen, i græske Myter og latinske Autores, som sjælden en Skoledreng har levet i sine Klassikere, og desuden i Goetheske Romaner, i tyske Folkesange. Et jævnt dansk Skovlandskab forvandler sig let for ham til et antikt Mytesceneri; hele Tues Livshistorie tegner sig for ham selv og for Forfatteren poetisk ind i Rammen af den gamle Ballade om „Aage og Else“. Det er, som naar akademiske Billedhuggere „løfter“ deres Menneskefigurer ved at give dem klassiske eller bibelske Navne. De fleste

moderne Publikummere — og jeg med — synes blot, Emnerne bliver dem mere uvedkommende, naar de saaledes poetiseres.

Hans Stil er ogsaa noget vel „litterær“. Det slaar En, hvor ofte Hr. Kidde belyser nærliggende Virkelighedsforhold gennem Lignelser fra Læsning. Straks i Begyndelsen af 2det Bind minder Tue, der i Hotelensomheden om Natten lytter til sit Urs Dikken, Forfatteren om „den vansmægtende, i Jorden indemurede“, der lytter til „Kildeaarens sparsomt dryppende Draaber“. Og lige efter sammenlignes hans Ensomhedsgru med „den forladte Sømands paa den øde Ø, Maroonens altgennemtrængende Skræk, naar han ser sig ene paa den kolde Granitklippe, hvorom de stumme, graa Bølger pladsker og de kolde, tankeløse Vinde stryger“. Ogsaa en vis poetisk, gammeldags Salvelse lægger Kidde over sit Sprog; han holder af at sige „tvende“, „ihvad“, „under Mulde“ og kan forfalde til at tale om „Dødens Slug“, om „Sommerens svulmende Fylde“ m. m. Overhovedet har hans Sprog liden Primitivitet over sig; Ultranaturalister, der elsker Muldjordsduft og ram Vildtsmag i Stilen, vil finde det noget blegt og tamt.

Fra J. P. Jacobsen har Kidde endelig arvet en egen syngende, langlig Prosarytme og en Overflødighed af Adjektiver, Apposita, Synonymer og Billeder, der alt sammen gør hans Foredrag noget oratorisk, overlæsset og langtrukkent. Hele Bogen er skrevet i Sætninger som denne: „Aa de Drømme, de Drømme — han lukkede Øjnene og stred imod, han vilde ikke, vilde ikke ind i det igen, — men saa kom den over ham, — uhinderlig som en pludselig frembrydende Strøm, som et Vandfald kom den over ham, — Graaden, den ubændige Graad, kastende ham ned i Puderne og vridende ham rundt, rystende ham fra Top til Taa, til Hjertets inderste Celle, — den Graad, han saa længe havde været skyldig, som han havde nægtet at græde ved Faders, den sidstes, Dødsleje, som var bundfrosset i hans Hjerte og havde stivnet det til Is, nu kom den, smeltet af Drømmen om Hjemmet, af Morgentimens vaarlige Røde ... Hjem! — ja nu havde det lydt, det dragende, elskede, frygtede Ord, Ordet, der for ham rummede mer Sjæl end al Verdens andre Ord, der blussede ham i Møde som en Vinterovns Skær, der tog ham i et Favntag af Tryghed og Ømhed.“ Det er jo ganske velgørende nu til Dags en Gang igen at høre Følelsen vælde saa frit og fyldigt, se Sproget blomstre saa ynglingelet og frodigt — alligevel: Melodien bliver lidt enstonig, Blomsterstilen lidt vel korintisk.

Men bag al denne „Poesi“ lever der et meget reelt og meget moderne Livstof. Læs blot Indledningsscenen paa Hotelværelset i sidste Bind! Alle Enkeltheder er stirrede frem og lyttede frem med den intensiveste Opmærksomhed: den evindelig prikkende Regn, Stearinlysets Flamme paa Bordet, „spillende som en lille gul Tunge i ivrig, indtrængende Tale“, Stoleryggens sorte tremmede Skygge paa Tapetet, som Blikket ørkesløst hænger ved, alle de pludselige Lyd og Larme rundt i Hotelgangene, da Nattoget er kommet. Eller Tues Indtryk som Barn af de grøngraa Forstassistenter, der nu og da larmer ind i Hjemmets stille Stuer; ud fra deres Vamse og struttende Skæg aander der den friskeste Blæst, og naar de ler, er det, som naar Landevejspoplernes Blade knitrer. Kidde har Øjne og Øren udmærket med sig, han forstaar at fæstne et Landskab i de rigtige, individuelle Træk og at aflure Drenge deres drengede Manerer;

hans Kunst hviler altid paa samvittighedsfulde, førstehaands Studier, og han har Fantasi og Lune i Opfattelsen, tegner sikkert og maler fint.

Direkte kunstneriske Studier er ham imidlertid ikke Hovedsagen. Mellem de mange Kunstnere blandt vore Nutidsforfattere — fra Karl Larsen til Fru Henningsen — er Hr. Kidde netop derfor en af de faa virkelige Digtere, fordi han ikke ordner en Række kunstneriske Studier sammen til en Bog, men frembringer paa en ganske anderledes inderlig og nødvendig Maade ud fra sine personlige, indre Oplevelser og de Følelser og Ideer, som de har lagt ham paa Sinde. Hans Bog om Tues Barndom og Drengeaar lukker — mærkes det — op for en rig og intim Verden af personlige Erindringer, — de skælver og bløder endnu af Liv og har Mindernes varme, gyldne Dis om sig —; men netop fordi det hele er Kød og Blod af Forfatterens eget i en ganske anden Grad, end Studiesamlernes Kunst kan blive det, just derfor har Virkelighedens spredte Raastof undergaaet en saa organisk Forvandling, som der ikke er Tale om, hverken i „Hvi ser du Skæven —“ eller i „De Spedalske“. Netop fordi den Livserfaring, der ligger til Grund, er bleven en Livssag for Forfatteren, derfor er den saa længe bleven tagen under Behandling af alle Sindets Kræfter: gennempløjet af Forstaaelsestrangen, overspundet og omformet af den grublende Fantasi, gennemtrukket af Gemyttets Grundfarve — indtil alle Enkeltheder har bygget sig sammen til en Enhed, har krystalliseret sig om en Idé, ses under én Belysning og ud fra ét Synspunkt, — og Virkeligheden er omskabt til Digtning.

Om Livets Ret og Dødens Ret — derom kredsede allerede i „Sindbilleder“ uafladelig Forfatterens Fantasi. Med tungsindig Bitterhed og med Tungsindets raffinerede Grusomhed blev han ved at spørge under alskens sindrige Billeder, om Livet har Ret overfor Døden eller Døden over for Livet. Den Ring, hvormed den unge Pige har bundet sig til ham, der nu er blevet Krøbling, har hun Ret til — maaske endog Pligt til — at tage den fra ham og give den til den sunde? Ret til at tage Blomsterne fra Graven og smykke sin ny Kærlighed med dem? Ret til at tage Rosen fra den lidende Frelsers Pande og fæste den i sit Haar? Har vi Ret — maaske endog Pligt — til at glemme vore Døde, erstatte dem, ofre dem? Er Trofasthed Livets Højeste eller er Troløshed Naturens Bud? Forfatterens store Fortælling spørger videre om det samme. Og som hist svarer han heller ikke her — „lige ærbødig“ som vi allerede i sin Tid skrev det „for Livets og for Dødens Ret, blot agtpaagivende for at lære sig Lovene at kende, for lydig at bøje sig under dem“. At Tue har forbrudt sig mod Livet, har misforstaaet, bespottet Livet — det er jo nok tildels Forfatterens Mening; men at Lulls robuste Livskraft helt har Retten og Tues kranke Samvittighed ene Uret — det er dog sikkert lige saa fjernt fra hans Tanke som, at den unge Pige i „Den højeste Ret“ havde hele Retten mod den Syge i Sengen. Hans Hjerte er med dem begge — det er Brodden i al hans Digtning.

Mildt og lyst tegner Tues Barndomshjem og Barndomsaar sig. Det er mest et Stueliv, omhæget af en Moder og en Søster, — Faderens kraftige Friluftsskikkelse og alle de mange Køreture paa Forstinspektion frisker af og til op med landlige Pust, men helst leger dog Drengen fantastiske Lege med sig selv paa Stuegulvet eller lister op i Søsterens lyse-

blaa Jomfrubur til Regitze og Veninderne. Alle de smaa Hverdagslivets Ingenting, som Hjemmets Duft og Tone hænger ved for Erindringen — ubetydelige Stumper af Faderens eller Moderens Tale, smaa huslige Vaner og Traditioner — alt sligt lokkes frem for vor Fantasi saa hyggeligt og stemningsvækkende som i Herman Bangs „Hvide Hus". Og Aarstidernes Kredsgang, Livets Rinden, Dagenes sammenflydende Fællestone, Barnets indre Liv og Vækst i Drømme, Længsler og Fantasier — der er noget af „Niels Lyhnes" dybe Livsforstaaelse i den Maade, hvorpaa alt dette er gengivet.

Men ind i Idyllen klinger stadig grusommere det Grundtema, som er anslaaet straks i første Kapitel, hvor Tue i Efteraarsdagen er med til Lillebrors Begravelse og om Aftenen leger Guldfuks i Dagligstuen, men beskæmmes af sin Moders bebrejdende Blik. Rykvis kommer Døden og hærger Hjemmet for Tue — hans lille Legekammerat dør, et langt, haabløst Sygeleje lægger Regitze i Graven, saa er det Moderens, til sidst Faderens Tur. Altid paa ny kæmper Drengens unge Levevilje for at fly — søger Ly for Dødsangsten i Læsning, i Naturen, hos Kammerater; beundrende slutter han sig til den grovtskaarne Sigurd, hans unge Attraa lokkes af den livsfrejdige Lull Wedén; — men altid trækkes den arme tilbage i det Spind, hvormed Døden holder ham fangen, altid gyser han ræd tilbage for det stærke brutale Liv uden for Hjemmets Vægge, sky for den hede Lue, der fra Lull flammer ham op i Ansigtet, skræmt af „noget pelset og loddent med Næb og Kløer", som Drengen mærker begynder at røre sig inde i ham selv, — angst for det Liv, der bespotter Døden, hoverer over Døden og som han dog véd, skal ligge under for Døden.

Intensivt, som den er gennemlevet, og med pinlig, oprivende Kunst er denne Drengesjæls Lidelseshistorie fortalt. Det samme Tema varieres med sindrig Opfindsomhed, der er formelig noget Henrik Ibsensk i den utrættelige Eksperimenteren for at faa Emnet bearbejdet og belyst fra alle Ledder, i den ubarmhjertige Vivisektion ind til alle Sjælelivets Smuthuller, ogsaa i Lysten til at martre Læsernes Nerver. Næsten utilladelig stærke er Midlerne nu og da — som den Nat, Tue sidder oprejst i sin Seng og lytter til Moderens sagte Stemme inde fra Regitzes Sygeværelse — den enlige Stemme, der midt i Nattens stumme, truende Timer taler Trøstens trøstesløse Ord til den, der skal dø. Men Tue selv er den, der mest martrer sig; han lukker sig og borer sig ind i sin Smerte, vogter ubønhørlig paa sine smaa Selvbedrag og sin Fejgheds Forsøg paa at luske sig udenom, er skaanselløs i at dømme sig og straffe sig og gaar under alt dette helt op i Tanken paa sig selv, bliver mer og mer kold og følesløs over for sine nærmeste. Der er heri udfoldet et psykologisk Skarpsyn og en moralsk Nøjeregnen og Fintfølen, som baade vejer til paa Forfatterens egen Konto og yderligere har Værdi som Karakteristik af Bogens „Helt".

I Værkets 2den Halvdel staar Tue berøvet Barndomshjemmet og alt det, hans Hjerte har hængt ved. Og én Visdom, én Vilje har nedfældet sig i ham, — at det gælder om at tilkapsle sit Hjerte, fryse det til, saa Livet ikke mer skal faa Tag i det. Han vil ikke glemme Livet, hvad det har gjort ved ham; han vil forblive tro mod de døde, aldrig tage mod „Erstatning", aldrig begynde forfra igen. Men er det nu ogsaa virkelig

Troskab, han viser? — begynder Forfatterens, og Tues egen, skarpsindige Inkvisition. Er det for at bevare sin Sorg eller er det ikke netop for at afstumpe sig for den, at han flyr ud i Europa og forskanser sig bag sin Ensomhed? Og da efter Hjemkomsten Lull Wedén møder ham, trofast og varm, og vil gyde sin spænstige Levevilje over i ham og give ham tilbage til Livet, — er det saa virkelig Troskaben, der holder ham tilbage og gør ham haard og afvisende? Hver Gang han aabner sit Hjerte lidt for Ømheden mod Lull, mærker han jo, at ogsaa de døde faar Liv af de Følelseskilder, der springer frem af hans Indres fortørrede Jordbund, at der løses op for den varme Graad, som hans Selviskhed før har forholdt de afdøde. Nej, nej — det er af Angest for Døden, han ikke tør leve; Livet er ham blot en Dødens Lokkemad, den Krog, paa hvilken Døden igen vil have Tag i ham; „vil du være fri for Savn og Sorg — da maa du intet elske her paa Jorden". Eller er det overhovedet længer en Vilje, der holder ham tilbage fra Livet? Mangen Gang kommer jo Længslen efter Livets Sommerriger, Ømheden over for dette prægtige Livets Barn op i ham — men han har forskærtset sig Evnen til Livshengivelse; han kan bruge hende mod sine mørke Tanker, han kan begære hende med dump Attraa, men elske hende i Frimodighed og i Tillid til Livet — det formaar hans dødsmærkede, selvoptagne Sind ikke længer.

Denne Brydekamp mellem de to, der endnu sidder paa Skolebænken, med hende som den begærende og ham som den kyske Josef — det er et Emne, som fordrer stærk og fin Kunst for ikke at blive lidt komisk og lidt betænkeligt eller i alt Fald ensformigt. Men Hr. Kidde formaar at gøre det afvekslende, spændende, dramatisk og helt igennem skønt og alvorligt — om end der altid forbliver noget forskruet og umuligt ved Forholdet. Han benytter snildt alskens Motiver, udpønsker belysende og interessante Situationer, — af stor sindbilledlig Virkning er saaledes Ventesal-Scenen, hvor Tue lader Toget, der skulde bære dem til Livets Fest, drage forbi —; umærkelig fører han Skridt for Skridt sine to Mennesker hen, hvor han vil have dem. Lull selv er maaske, naar man løsgør sig for den Mandfolkeforelskelse, man nødvendig geraader i overfor hende, temmelig almindelig holdt; men Tue er et grundig gennemarbejdet Stykke Psykologi. Hovedsagen er imidlertid det Væld af Medfølelse, Digteren véd at lægge over det sære, fine Forhold mellem de to unge forældreløse. Det er en kostelig Nydelse at følge Sjælelivets krumbugtede Veje ved en sjælekyndigs Haand, men den, der tillige — uden som oftest vore Dameforfattere at spille falskt Spil — kan faa det til at skælve ungt og bølge varmt inde i os, han kommer alligevel til at betyde langt mere for os. Hvad de gamle norske Digtere eller Selma Lagerlöf har betydet for deres Læserkreds, vil aldrig vor fineste Nutidskunst kunne komme til at betyde. Fru Blicher-Clausen eller Frøken Sick eller Fru Michaëlis har aabenbart for deres Publikum noget af denne Betydning. For os andre kan en Bog som Kiddes „Aage og Else" give Haab om en Digtning, der af Naturalismens Stene igen vil gøre Brød for Hjerternes Hunger. Han har en vis Svaghed for „det poetiske" i gammeldags Forstand, men han er Digter i den Betydning, der gælder til alle Tider.

VALD. VEDEL

BREVET SOM LITTERÆR EJENDOM

Le droit de publier des lettres particulières est un objet qui appartient moins au domaine juridique qu'à celui de la morale.
(Et belgisk Udkast til Forfatterlovgivning).

PØRGSMAALET om Brevet og dets Ejer er et af de mest indviklede og omstridte i Retslæren, ikke mindst fordi Lovgivningen paa mangfoldige Punkter ikke har taget Stilling til Sagen, og den almindelige Opfattelse derved er udsat for at blive dobbelt svævende og usikker. Af alle de mange særlige Tilfælde, som en Undersøgelse om Retten til Brevet kan fremkalde — eksempelvis kan nævnes Forelæggelse af Breve for Domstolene, Forældres eller Formynderes Ret til at beslaglægge deres Børns eller Myndlingers Breve, Ægtefællers og Kreditorers Ret til Breve, Spørgsmaal, der dels falder ind under Personretten, dels under Formueretten — skal her kun tages et enkelt op til Behandling: Spørgsmaalet om Retten til at udgive andres Breve, et Spørgsmaal, til hvis Belysning nok saa meget Betragtninger af litterær som af juridisk Art turde være paa sin Plads.

At Spørgsmaalet har sin store og ubestridelige Interesse, kan ikke være Tvivl underkastet. I vore Dage udgives en Mængde Brevsamlinger, i hvilke ikke blot Breve fra afdøde, men ogsaa fra endnu levende forekommer, saa at det kunde synes at være paa høje Tid at overveje en Smule nærmere, under hvilke Forhold en saadan Udgivelse kan siges at være tilladelig, og i bekræftende Fald efter hvilke Regler der da bør gaas frem. At give et Bidrag

til at skaffe lidt større Klarhed og noget mere ordnede Forhold i det Tohuvabohu, som nu hersker paa dette Omraade, og som — om end hidtil kun delvis i vort beskedne Litteratursamfund — dog i Udlandet har givet Anledning til adskillige Retssager, skulde være Øjemedet med denne lille Afhandling.

At Udgivelsen af saadanne Brevsamlinger kan have den allerstørste historiske Værdi, selv naar Brevskriveren ikke hører hjemme blandt Aandens „upper ten“, er vel saa omtrent alle enige i at anerkende. Netop fordi Brevet som Regel ikke er skrevet med den Tanke at skulle fremlægges for andre end Modtageren, og fordi herved det ubevidste og oprindelige kommer langt klarere frem end i nogen nok saa stilsikker Fremstilling, bliver det os saa værdifuldt som et menneskeligt Aktstykke af første Rang. Men at paa den anden Side ved Udgivelsen ofte personlige eller Familie-Interesser paa en usømmelig Maade har været krænkede, og at et ejendommeligt Følelsesliv uden Nødvendighed ofte taktløst er blevet blottet og derved gjort til Genstand for uberettiget Kritik udefra, er lige saa uomstødeligt. De inderste og skønneste Sider i et Sjæleliv behøver ikke at gives til Pris for alle og enhver, naar det da ikke netop gælder at belyse Brevskriverens Psykologi, og det samme gælder maaske i endnu højere Grad om Svaghederne. Det siger sig da af sig selv, at Takt og Diskretion er de første Regler for Udgivelse af andres Breve. Men dette er noget saa subjektivt og individuelt, et Spørgsmaal om litterær Honnethed, som maa føles, men som det ikke nytter at drøfte, hvor den ikke forud er til Stede. Det er derimod de Regler, som er af en mere objektiv og almengyldig Karakter, og som maa og skal følges af enhver, i hvis Lod det falder at offentliggøre et eller flere Breve, skrevne af andre, — som her nærmere skal undersøges.

Førend vi behandler Spørgsmaalet om Retten til og Reglerne for en saadan Offentliggørelse eller Udgivelse, vil det imidlertid være nødvendigt et Øjeblik at dvæle ved, hvad Retslæren og Lovene siger os om selve Retten til Brevet.

Her hersker den fuldkomneste Enighed blandt de lærde — og den almindelige Opinion gaar sikkert med hertil — at naar A skriver et Brev til B, bliver B i almindelig og udvortes Forstand Ejer af dette Brev, saa snart det er kommet ham i Hænde. Det vil sige Brevstykket, det beskrevne Papir, er hans paa samme Maade som det Par Handsker, han har købt sig en Time i Forvejen; han kan gemme det eller tilintetgøre det — hvis da ikke

Brevskriveren udtrykkelig har fordret det tilbage, da det i saa Fald jo kun bliver at betragte som et Depositum — han kan skænke det til andre eller borttestamentere det, saa at det kommer paa Auktionsbordet og derved vandrer videre i Verden, og han kan sælge det som Autograf. Der er blot én Ting, som hverken Adressaten eller den, han har overdraget sine Rettigheder m. H. t. Brevet kan gøre: han kan ikke udgive eller offentliggøre Brevet uden Brevskriverens Samtykke og Billigelse. Dette sidste vil maaske næppe være umiddelbart indlysende for alle; adskillige vil mene, at Ejendom er Ejendom, og at man med den kan gøre, hvad man vil. Her foreligger imidlertid en Sammenblanding af to forskellige Momenter. I første Tilfælde, hvor Adressaten bliver Herre over Brevet i snævrere Forstand, hvilket jo til Tider kan betyde en virkelig Værdi — man tænke f. Eks. paa Breve fra Napoleon, Bismarck, Rich. Wagner —, er der kun Tale om materiel Ejendom. Men ved sit Indhold, sine Tanker, Stemninger og Ideer kan Brevet ogsaa blive immateriel Ejendom, og i saa Fald bliver Ejendomsretten hos Brevskriveren. Ogsaa herom hersker hos de Forfattere, der har behandlet dette Emne med særlig Udførlighed (i Tyskland saaledes Kohler, Bluntschli, Wächter) saa temmelig Overensstemmelse, idet der med fuld Føje gaas ud fra, at et Aandsindhold ikke lader sig gøre til Genstand for Overførelse og derved blive anden Mands Ejendom. En anden Sag er naturligvis, at en Brevskriver frivilligt kan overdrage den, med hvem han skriftligt udveksler Tanker, Retten til at udgive sine Breve og saaledes derved lade ham nyde godt af den af Udgivelsen mulig flydende materielle Fordel. Her bliver da Tale om en Ejendomsoverførelse i almindelig Forstand, men vi tænker her kun paa de Tilfælde, hvor en saadan ikke foreligger, og Brevskriveren maa da siges at være Herre over de Tanker og det Idéliv, der er udviklet i hans Breve, og ingen tør udgive dem uden hans Samtykke. Kun en enkelt tysk Retslærd, Goltdammer (i Archiv f. preuss. Strafrecht) har meget doktrinært villet hævde, at der ved Brevoverdragelsen foregaar mere end en Gave af det blotte Skriftstykke. Han gaar ud fra, at Brevskriveren stiller sig i et aandeligt Fællesskab til Adressaten og derved træder ham nærmere end Forfatteren af en Bog gør til sin Læser. Han veksler Tanker med ham, og disse Tanker er en Gave. Enhver vil dog let kunne indse, at det er saa sin egen Sag at tale om saadanne aandelige eller ideelle Gaver. Ejendom i almindelig Forstand bliver det ikke, og vi vil

foreløbig gaa ud fra, at Brevskriveren har Retten til Indholdet af sit Brev og dermed Retten til alene at raade for dets Offentliggørelse. Det har dog tydelig nok, da han skrev Brevet og sendte det af Sted, ingen Sinde været hans Hensigt eller Tanke, at Modtageren skulde have nogen materiel Fordel heraf.

Men, vil man videre spørge, ud fra hvilke nøjere Synspunkter bestaar denne Brevskriverens Ret, eller hvilken Ret er det, som krænkes, hvis Modtageren offentliggør det alene for hans Øjne bestemte Brev; og gælder endelig denne Ret for Brevskaber af enhver Art, for tilfældige Meddelelser som for intime Familiebreve, for en Forretningsnotits som for litteraere eller videnskabelige Redegørelser? Her hører Enigheden mellem de lærde op. En fransk Jurist (Advokat Tissier), som har gjort dette Spørgsmaal til Genstand for en meget indgaaende Undersøgelse, drager her for det første en Grænse mellem, hvad han kalder confidentielle og ikke-confidentielle Breve, og mener, at det er denne Grænse, som maa drage Skellet mellem Brevskriverens og Modtagerens Dispositionsret. Han gaar fremdeles ud fra, at Bevarelsen af Brevhemmeligheden er en selvforstaaet, stiltiende Overenskomst mellem de to, knyttet til selve Brevet, og at navnlig Modtageren maa respektere denne, hvorfor han heller ikke kan offentliggøre Brevet uden med Afsenderens Samtykke. Hvad den sidste Betragtning angaar, er den jo væsentlig moralsk og hviler paa saadanne etiske Principper, der vel sædvanlig danner Grundlaget for en Gentlemans Optræden og Livsførelse; men den synes rigtignok kun i ringe Grad at kunne være den Basis, hvorpaa Lovgivningen kan operere, der jo ogsaa maa tage Hensyn til Individernes mindre regelmæssige Handlemaade og ikke kan nøjes med at bygge paa stiltiende Pagter. Hvad der ud fra dette Synspunkt kan siges om Adressatens Adfærd ved at offentliggøre et alene for ham bestemt Brev, bliver, at han gør sig skyldig i en Krænkelse af Privatlivets Fred. Juridisk set kan Hr. Tissiers Betragtninger maaske forsvares — jeg tillader mig ikke at have nogen Mening herom. Og naar den franske Advokat fremdeles skelner mellem Breve af fortroligt Indhold og det modsatte som Grundlaget for en Retskrænkelse, følger han aabenbart samme Tankegang. Det er fra en personretlig Synsvinkel, han tilkender Brevskriveren Retten til sit Brev.

Mand og Mand imellem er nok ogsaa denne Opfattelse den almindeligste, fordi man deducerer mere ud fra, hvad der almindelig maa anses for honnet og billigt, end fra hvad Lovens Krav er.

Meget oplysende er i saa Henseende, hvad der passerede herhjemme, da Pædagogen og Litteraturhistorikeren Peder Hjort i 1867 udgav første Samling af „Udvalg af Breve fra danske Mænd og Kvinder“. Hjort havde gennem mange Aar staaet i Korrespondance med en Række af Aandslivets fremragende Personer fra vor litterære Guldalder, og han udgav nu en betydelig Del af denne Korrespondance, der — som det var at vente — indeholder aldeles fortræffelige Bidrag til den danske Litteraturs Historie, foruden meget biografisk Stof, — en sprudlende og rig Kilde, af hvilken mange siden efter har øst. Men medens vi nu uden Skrupler glæder os ved denne Samling, var Glæden ikke saa ublandet ved dens Fremkomst for seks og tredive Aar siden, da en betydelig Del af de Personer, fra hvem Hjort offentliggjorde Breve, endnu levede, og der i disse Breve omtaltes ligeledes levende Tredjemænd, ikke altid paa nogen smigrende Maade (saaledes Hauch om H. C. Andersens Ungdomsdigtning). Hjort havde uden Tvivl her gjort sig skyldig i en stor Taktløshed, og Nemesis udeblev ikke. Rundt om i Pressen rejste der sig en Storm mod den ulykkelige Brevudgiver; Samlingen havde vakt almindelig Indignation, hed det, den var en Plet paa Hjorts Navn, fordi han havde misbrugt vist Fortrolighed og tilsølet Folk. Ogsaa Hauch, fra hvem Samlingen indeholder c. 70 Breve, tog til Orde og protesterede mod Hjorts Fremgangsmaade. Denne ansaa det omsider for nødvendigt at tage til Genmæle, hvilket skete i et særskilt udgivet Postscriptum. Heri skriver han bl. a., at Forlæggeren havde anmodet ham om i Forvejen at indhente vedkommende Brevskriveres, eller for saa vidt de var døde, deres Familiers Samtykke. Dette havde Hjort lovet, men af hans Postscriptum faar man tillige at vide, at han har opfyldt dette Løfte paa en ejendommelig Maade, idet han saaledes kun har forevist Hauch 6 Breve og forelæst ham 1. Hvorfor ikke dem alle — spørger man uvilkaarligt. Svaret bliver det forbløffende: fordi Hjort kun ansaa disse Breve for tvivlsomme. Han udvikler sit Standpunkt i følgende Ord, der er overordentlig oplysende for vor Undersøgelse: „Meningen af hint Løfte kunde godt være — hvad den naturligvis ogsaa var — at forevise de tvivlsomme Breve, men ingenlunde alle Brevene, hvilke som helst. Hvorfor skulde sligt ogsaa være sket? Vedkommende Brevskriver eller Slægtning skulde dog ikke være en Medudgiver eller Overdommer? En (juridisk) Ret til at give Samtykke anerkender jeg ikke, men vel en (lige overfor staaende) meget vigtig (moralsk)

Forpligtelse til at tage Hensyn til ikke at støde, forurette, krænke eller fornærme. Men dette Hensyn tages tilstrækkeligt, naar man forespørger sig om saadanne Breve, som man selv holder for tvivlsomme eller man tænker sig, at vedkommende kunde holde for at være det. De snævrere eller videre Grænser, som man i det enkelte Tilfælde kan holde for de rigtigste, maa det overlades til Konduite, Følelse og Erfaring at drage. I sligt kan der ikke dømmes efter Regler, men kun efter Skøn."

Kort efter bekendtgjorde Forlaget, for at afvende Lynstraalen, at Bogen var udsolgt — for fem og tyve Aar efter at sælge den til „nedsat Pris". Dermed døde denne Affære hen uden Paakaldelse af Rettens Hjælp. Men de Hjortske Ræsonnementer støtter sig til et billigt og individuelt Skøn om hvad der er tilladeligt eller ej — unægtelig en saare bekvem Fremgangsmaade — medens det jo aldeles ikke tilkom ham, men Brevskriveren at dømme om, hvilke Breve der var „tvivlsomme" eller ej. Slet ikke anderledes er i Virkeligheden den franske Advokats Skelnemærke for Breve, om de er fortrolige eller det modsatte. Thi hvem skal afgøre dette? Afsender eller Modtager? Nej, med den Slags Udflugter kommer man ingen Vegne. En fast og ubrydelig Regel maa til: et Brev er et Brev, og hvad der gælder for det ene, gælder ogsaa for det andet. Lad saa være, at i Juraen det ofte overlades til Domstolenes Afgørelse at skønne herom.

Medens de, der i Brevskriverens Ret til sit Brev ser en Anerkendelse af det personretlige, maaske for største Delen vil gaa med hertil, er dette langtfra Tilfældet for de Forfatteres Vedkommende, der forlægger Tyngdepunktet til det formueretlige og dermed i Brevskriverens Ret til Brevet ser en Forfatterret. Her har hersket megen Diskussion om, hvor vidt alle og, hvis ikke, da hvilke Breve Afsenderen ud fra dette Synspunkt maa siges at have Forfatterret til.

Her gaar de fleste moderne Retslærde i Tyskland sammen om at kræve, at Brevet skal have, hvad man kan kalde „litterær Kvalifikation": en Forfattervirksomhed skal vise sig i det; det maa gaa ud over det meddelende, være belærende, underholdende eller af æstetisk Karakter — kort sagt kunne træde i Forhold til et Publikum (Gengler, Bluntschli, Gerber, Jolly m. fl.). Herefter vil altsaa alt, hvad vi sædvanlig kalder „Privatbreve", falde uden for Forfatterretten. Professor Torp følger i „Læren om den ideelle Produktions Beskyttelse" væsentlig i samme Spor, naar han hævder,

at det er Indholdet, men ikke Formen, der bliver afgørende. Han kræver ogsaa, for at der kan tilkendes Brevskriveren Forfatterret, at hans Breve maa fremtræde „som selvstændige til almindelig Tankemeddelelse egnede Aandsværker“, de maa indeholde Rejseskildringer, videnskabelige eller æstetiske Udviklinger, men han udelukker alle faktiske Meddelelser eller Forespørgsler om private Forhold, Tilbud og Instruktioner. Naar Modtageren publicerer saadant Stof uden Hjemmel, bliver det strafbart efter Straffelovens § 220 (Krænkelse af Privatlivets Fred), men indeholder efter Professor Torps Mening ingen Krænkelse af Forfatterretten. „Derimod — lyder hans Ord videre — vil Sagen ved rent private Breve stille sig anderledes, naar der er Tale om Samlinger af Breve. Saadanne kan, hvad enten de blot er Breve fra én Person eller Brevvekslinger, ganske have den Karakter som individuelt Aandsværk, at de maa falde ind under Lovens Begreb „Skrifter“ og nyde Beskyttelse som saadant, idet de kan give samlede Billeder af Personer eller Forhold, der har selvstændig Betydning.“ Denne Understregen af Samlingens Betydning, hvor det hele er redaktionelt ordnet ud fra visse bestemte Synspunkter, hvad der altsaa skal give Forfatterret, er ogsaa ganske det almindelige tyske og schweiziske Syn paa „Urheber-Retten.“ Men det synes os ikke derfor at blive rigtigere, tværtimod næppe at gøre Sagen klarere. Thi hvis man ikke mener at kunne tilstaa de enkelte Breve a, b, c, d osv. Forfatterret, forstaas det ikke let, hvorfor den kan tilfalde a + b + c + d, blot fordi de optræder samlede. Et saadant Samlingens Princip, der forlener Ting med Egenskaber, de ikke før besad, er dog noget ret ejendommeligt. Man misforstaa ikke dette, som om det var denne lille Afhandlings Tanke at ville underkende Forfatterret og Forfatterskab for en saadan Samlings Vedkommende; men vi naar til det samme Resultat ad en helt modsat Vej: naar Samlingen bærer Forfatterretten i sig, er det helt simpelt, fordi hvert især af dens mange Stykker hviler paa samme Ret. Med andre Ord hævdes her, at ethvert som helst Brev — det være stort eller lille, godt eller daarligt skrevet, det indeholde videnskabelige eller Forretningsmeddelelser — kan falde ind under Forfatterrettens Begreb og fra et retsligt Synspunkt kan behandles efter de herhen hørende Regler. Da i 1850 Benjamin Constants Breve til Mme Récamier udgaves, aabnede Constants Arvinger en Proces i denne Anledning; Retten gav dem Medhold og anerkendte det Forbud mod Brevsamlingens

Publikation, som de havde nedlagt, med den Motivering, at det her dels drejede sig om Indgreb i deres Forfatterret som Arvinger, dels om en Krænkelse af Privatlivets Fred, idet Brevene maatte siges at have en konfidentiel Karakter. Det sidste Motiv kunde dog her være ganske overflødigt: Udgivelsen skulde forhindres, ikke fordi Brevene var fortrolige, men fordi Ejendomsretten til dem maatte blive hos Forfatteren eller hos dennes Arvinger.

Thi hvad enten det gælder at skønne om, hvor vidt et Brev maa siges at have en fortrolig Karakter eller ej, eller hvor vidt det tør siges at bære Vidnesbyrd om Forfattervirksomhed og dermed være af et mere ideelt Indhold eller ej, er vi inde paa et farligt Skraaplan, der kan give Anledning til de mest vilkaarlige og subjektive Fortolkninger. For et saa almengyldigt og i mange Menneskers Interesser ofte indgribende Forhold, maa en ydre Rettesnor til, og efter vor Opfattelse kan den i Almindelighed findes, naar man gaar ud fra, at Brevskriveren har Forfatterret til ethvert af sine Breve.

Et Eksempel, hvor det drejede sig om en af de allerberømteste Brevvekslinger — Schillers og Goethes — vil godtgøre, hvor vidt det vil kunne gaa, naar man giver den subjektive og individuelle Fortolkning frie Tøjler. Den bekendte Brevveksling blev først udgivet hos Forlæggerfirmaet Cotta i 1832 i tre Bind; i 1856 udkom en anden Udgave i to Bind, men kort efter eftertryktes denne, og da Cotta naturligvis anlagde Sag mod Eftertrykkeren, hævdede denne, at Schillers og Goethes Breve havde en ganske privat Karakter og derfor ikke kunde ses ud fra Forfatterrettens Synspunkt, idet der tilføjedes, at denne kun kunde omfatte Breve af didaktisk Art, hvor Brevformen altsaa nærmest var en vilkaarlig valgt Udtryksmaade.

Under Processen — Sagen forfulgtes ved to Instanser — indhentede Retten et Skøn fra „der litt.-art. sachverst. Verein“, og dette gik ud paa følgende: Det kommer overhovedet ikke an paa Formen for en litterær Frembringelse. Efter den anklagedes Opfattelse skulde jo kun saadanne Breve kunne være skærmede mod Eftertryk, der ligesom f. Eks. Liebigs kemiske Breve behandlede en bestemt Disciplin, og hvor Brevformen altsaa kun var en Slags litterær Forklædning. Men der turde dog ingen Grund være til at yde fingerede Breve en højere Grad af Beskyttelse end virkelige, og det var vanskeligt at se, hvorfor Litteratur, fordi den tilfældig forelaa i Brevform, skulde gaa Glip af Lovens beskyttende Arm.

For Rettens Afgørelse kunde det heller ingen Indflydelse have, om Brevskriveren ved Affattelsen af sit Brev havde tænkt paa at give dette et litterært Snit; Spørgsmaalet maatte være, om Brevet havde en litterær Karakter.

Overdomstolen dømte nu i Tilslutning hertil, at Goethes og Schillers Breve i eminenteste Forstand maatte siges at være en litterær Frembringelse, og Eftertrykket mulkteredes og forbødes. Men Aarsagen til Dommen var altsaa den, at Domstolen betragtede denne Brevveksling som almindelig Litteratur.

Ja, det er sikkert let nok at dømme om Goethes og Schillers Breve. Men i mere komplicerede Tilfælde vil det ofte være overmaade vanskeligt at afgøre, om et Brev overvejende har en privat eller en litterær Karakter. Denne Vanskelighed kommer man udenom ved at betragte alle Breve ud fra Forfatterretten, saaledes som ogsaa Amerikanerne er tilbøjelige til.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Retten til Udgivelse vil det i Sammenhæng hermed være af Interesse at se, hvorledes de Lande, hvis Lovgivning direkte har udtalt sig herom — det gælder ikke de tre store Kulturlandes, heller ikke vor egen — tager Stilling til Sagen.

Fra Lovgivningens Synspunkt gaar Italien i Spidsen. Allerede i 1884 forbød Appelretten i Milano Udgivelsen af Manzonis Breve, først og fremmest under Hensynet til Forfatterret, og motiverede saa yderligere sin Afgørelse derhen, at baade betragtet fra Konveniensens, Moralens og Hensynsfuldhedens Side vilde et Brev ikke kunne offentliggøres uden Forfatterens eller hans Arvingers Samtykke. „Et Brev bliver skrevet for at blive læst — hedder det videre — ikke for at blive offentliggjort ... Brevet er ifølge sin Natur et Skrift, reserveret for en enkelt, af en personlig Karakter, og enhver maa kunne forstaa, at hvis Modtageren uden særlig Tilladelse offentliggør, hvad der i god Tro alene er betroet ham, handler han mod Brevskriverens Vilje, mod sin egen Pligt osv.“ Man ser let, hvorledes begge Momenter — baade det etiske og det egentlig juridiske — i denne Dom smelter sammen og gaar op i en højere Enhed.

Langt vigtigere end denne Afgørelse er det imidlertid, at Spørgsmaalet om Offentliggørelse af Breve, i Modsætning til den Usikkerhed, som hersker andetsteds, er blevet medtaget i den ny italienske Straffelov, hvis § 161 bestemmer, at hvem som helst, der offentliggør en til ham rettet Skrivelse, ikke bestemt for Almen-

heden, saa at der kan forvoldes nogen Skade derved, ifalder en Bøde fra 100 til 2000 Lirer. Her er altsaa ganske vist forudsat, at det skal kunne blive til Skade; men Muligheden er nok. Skaden behøver heller ikke at være økonomisk, en Plet paa Brevskriverens gode Navn og Rygte og hvad dermed kan følge, vil være tilstrækkeligt. Her er det dog — det skal indrømmes — ikke alene Forfatterrets-Synspunktet, som har været Motivet.

Den franske Lovgivning har saa lidt som den tyske, engelske, hollandske, belgiske o. fl. noget specielt om Brevbeskyttelsen i Forhold til Brevets Offentliggørelse — derimod naturligvis adskilligt om selve Brevets Ukrænkelighed paa andre Punkter. Nogle Domsafsigelser med tilhørende Motiveringer om Retten til Brevet som litterær Ejendom findes dog ogsaa her. Saaledes i Anledning af Sainte-Beuves Breve, hvor Seine-Retten udtalte, at principielt maatte Ejendomsretten i litterær Forstand til Privatbreve saavel som til alle Skrifter alene tilkomme Forfatteren, og i Overensstemmelse hermed tilhørte Udgivelsesretten og den dermed forbundne Fordel alene ham, og kun Brevet i materiel Forstand Modtageren; dog tilføjedes — noget kontradiktorisk — at det i hvert enkelt Tilfælde maatte overdrages Dommeren at afgøre, om der ikke forelaa en frivillig eller stiltiende Overdragelse fra Forfatterens Side, hvilket ofte kunde kendes derpaa, at han ikke havde taget Kopi af sit Brev og derved var sat ude af Stand til at gøre Brug af sin Ret, hvis Adressaten tilintetgjorde Brevet eller nægtede at tilbagelevere det. — Denne Restriktion, overfor Manglen af Kopi, kan dog vel retsligt set ikke forandre Ejendomsforholdet. En helt anden Sag er det jo, at i Praksis de to Parter maa se at komme til en Forstaaelse, da i de allerfleste Tilfælde — hvor det ikke netop drejer sig om Forretningsbreve — Forholdet vil arte sig saaledes, at den ene Part har Retten, den anden Brevene. Dette foresvævede utvivlsomt ogsaa Retten i Rouen, da den udtalte, at baade Afsenderens og Modtagerens Samtykke var nødvendigt til Brud paa Brevhemmeligheden, idet det Baand, som Fortroligheden havde knyttet imellem dem, kun kunde brydes med begge Parters fri Vilje.

En lignende, om end ikke helt den samme Betragtning maa ligge til Grund for den russiske Lovgivning, der til et Brevs Offentliggørelse kræver baade Brevskriverens og Modtagerens Samtykke. Med god Grund er her ræsonneret saaledes, at et Brevs Affatter ogsaa kan komme til at omtale og afhandle Hemmelig-

heder, der ikke egentlig er hans, men hans Korrespondents. Vi skal nærmere komme tilbage hertil. Foreløbig skal her kun betones, at dette jo paa ingen Maade er en Underkendelse af Forfatterretten; det er blot et yderligere Vilkaar for dens Udøvelse.

At dette er Vejen, ad hvilken en fremtidig Lovgivning over for Spørgsmaalet om Brevet som litterær Ejendom vil slaa ind, er der adskilligt, som kunde tyde paa. Saaledes et Udkast til en belgisk Forfatterlovgivning, hvor det — for at forebygge den Skandale, der kan fremkomme ved, at intime og fortrolige Breve gives til Pris for et nyfigent Publikum — kræves, at private Breve kun maa offentliggøres med Korrespondentens eller hans Arvingers Samtykke, idet dog Retten til Udgivelsen og den dermed mulig forbundne Fordel bliver hos Forfatteren eller dennes Arvinger. Samtidigt foresloges dog, at Arvingernes Samtykke ikke skulde være nødvendigt længere end ti Aar efter vedkommende Korrespondents Død, for at ikke vrangvillige eller uforstaaende Arvinger skulde kunne modsætte sig Offentliggørelsen af betydelige Mænds Aandsytringer af stor litterær eller historisk Værdi.

I Holland kan kun Forbud ske mod et Brevs Offentliggørelse, naar Sagen falder ind under Strafferetten af andre Aarsager. Saaledes ogsaa i Tyskland, der meget strengt straffer ulovlig Brevaabning, derimod ikke selve Brevets Offentliggørelse. Men ogsaa i disse Lande er der kendelige Bestræbelser for at faa disse usikre Forhold regulerede. Det kgl. hollandske Videnskabernes Akademi har saaledes nedlagt en Forestilling om Udgivelsen af Privatbreve, Dagbøger m. m., hvori det hedder: „Ejeren af Haandskriftet har udelukkende Ret til at offentliggøre de heri nedlagte Tanker.“ Her foreligger dog en Sammenblanding af noget ifølge selve Sagens Natur vidt forskelligt. Breve, der hviler paa et Forhold mellem to, kan ikke sidestilles med Dagbøger o. l., der jo falder ind under Forfatterproduktionens simpleste Regler, og hvorom enhver Tvivl maa være udelukket. En hollandsk Forfatter, Tromp, der vistnok har været Medaffatter af denne Forestilling, ønsker, at Spørgsmaalet om Brevets Offentliggørelse vedblivende maa bringes for Samvittighedens Forum, men ikke afgøres ved Domstolene. Han véd nok — skriver han — at Breve kan have stor Pengeværdi og derfor alene tilkommer Forfatteren eller hans Arvinger. Men — tilføjer han — med Tilslutning til det belgiske Udkast til en Forfatterlovgivning — for at ikke interessante (?) Breve ved Arvingers Vilkaarlighed skal unddrages Offentligheden, maa Indehaveren

— naar der er hengaaet tilstrækkelig lang Tid (?) — af saadanne Breve fra en afdød Forfatter have Frihed til at publicere dem under sit eget Ansvar (?). — Her er vi atter inde paa de luftige Gebeter, Jorden svæver bort under vore Fødder. Thi hvad er interessante Breve og hvad er uinteressante? Hvad der interesserer Per, keder Poul. Og hvad er tilstrækkelig lang Tid? Endelig kan der jo in casu kun være Tale om et moralsk, ikke om et juridisk Ansvar for vedkommende Udgiver. Saa lytter man hellere til den hollandske Retslærde, de Savornin Lohman, der bestemt paapeger Nødvendigheden af, at dette Spørgsmaal inddrages under Straffelovens Bestemmelser, endskønt ogsaa han er inde paa det farlige Skraaplan at ville rubricere Brevene efter dem, der giver en virketig Belæring og som udelukkende maa forbeholdes Affatteren, og dem, der beror paa en gensidig Tanke-Udveksling, hvor efter hans Opfattelse med den substantielle Overdragelse ogsaa den litterære Ejendom er fulgt med til Modtageren, der altsaa her skulde have Retten til Offentliggørelse. — Der er ikke meget mere Hold heri, end naar George Sand (Corresp. T. 4. S. 193) udvikler, hvorledes Besidderen af Brevet maa have Lov til at udgive det, „naar det ikke er for at skaffe sig Vinding eller Hævn, og naar Brevet kun kan tjene til Hæder for den, der har skrevet det, og endelig naar der ikke er noget i Brevet, der kan kompromittere eller fornærme nogen.“ Vi saa jo, hvordan det gik Peder Hjort, der gjorde den samme Opfattelse gældende.

Medens den tyske Lovgivning saa temmelig svigter os, har det dog sin Interesse at fremdrage et „Gutachten“ om dette Spørgsmaal fra „der litt. art. sachverständl. Verein“, som vel kan siges at repræsentere den fineste og mest velovervejede offentlige Mening om disse Sager. Her tilkendes Retten til at offentliggøre og udnytte Brevet udelukkende Skriveren paa Forfatterrettens Grundlag, idet det udvikles, hvorledes den, der af Modtagerens retmæssige Besiddelse af Brevet ogsaa vilde udlede den aandelige Ejendomsret til samme, vilde betjene sig af samme Argument, hvormed man fordum plejede at retfærdiggøre Eftertryk. Da Hr. N. har erhvervet et Eksemplar af Originalen for sine Penge, saa kan han gøre med denne sin velerhvervede Ejendom, hvad han vil. Men efter at dette Argument for længst er blevet opgivet i alle dannede Folks Lovgivning, er der ingen Grund til at hente det frem igen ved dette Spørgsmaal; selv hvor positivt lovlige Bestemmelser mangler til Spørgsmaalets Afgørelse, maa man anerkende

Brevskriveren som Indehaver og Besidder af den saakaldte Ejendom med alle de heraf flydende praktiske Følger.

I England endelig hjælper man sig, som saa ofte i dette Land, ogsaa her med Retstraditionen, og den nægter afgjort Modtageren at offentliggøre Brevet. Allerede 1741 udtalte Lord Hardvick, at kun Papiret var Modtagerens, men dette gav ham ingen Publikationsret, hans Ejendomsret faldt sammen med Brevskriverens. Anledningen var Popes og Swifts Breve, hvor Rettens Hjælp blev givet for at hindre Trykningen. Det samme er senere sket med Lord Chesterfields Breve.

Foruden Italien og Rusland skal af andre europæiske Lande, der har Lovgivning om Brevets Udgivelse, endnu nævnes Portugal, hvor Loven imidlertid stik modsat den sædvanligste Opfattelse nøjes med at kræve Modtagerens Samtykke.

Efter disse Betragtninger af mere teoretisk Art staar endnu tilbage at undersøge, hvorledes Forholdet i Almindelighed stiller sig i Praksis. Spørgsmaalet om Brevets Udgivelse vil naturligt falde ind under en af følgende tre Hovedgrupper:

1) Brevets Forfatter eller hans Arvinger ønsker selv at samle en Del af de Breve, han i Aarenes Løb har afsendt til forskellige af sine Medmennesker, og at udgive dem. Dette vil naturligvis kun finde Sted, naar han er en navnkundig Mand, der har indtaget en fremragende Stilling i Statens eller Samfundets Tjeneste, er en betydelig Kunstner eller Forfatter.

Dette Forhold er det allersimpleste. Brevets Affatter maa nemlig her nødvendig henvende sig til sine Adressater eller deres Arvinger for at faa sine Breve udleverede og Tilladelse til at aftrykke dem — saafremt der da ikke foreligger Genparter, hvad naturligvis yderst sjældent er Tilfældet med Privatbreve. Idealet, at Forfatteren har Udgiverretten, men at begge Parter dog først maa være enige om Udgivelsen, er saaledes realiseret.

2) Adressaten eller hans Arvinger ønsker at udgive de Breve, han i Aarenes Løb har modtaget eller samlet. Sker nu dette uden Brevskrivernes eller deres Arvingers Samtykke, vil der — ud fra det Synspunkt, paa hvilket denne Artikel hviler — her være en Krænkelse af Brevskriverens Forfatterret, der ifølge Forfatterloven af 19. Decbr. 1902 bestaar i halvtredsindstyve Aar efter Udløbet af det Aar, i hvilket Forfatteren er død. De retslærde, der skelner mellem Brevenes Karakter og holder for, at et almindeligt privat Brev ikke giver Forfatterret, maa i hvert Fald indrømme, at her

ofte foreligger en Krænkelse af Privatlivets Forhold og saaledes et strafgyldigt Tilfælde.

3) Stillingen bliver noget mere kombineret, naar det hverken er Brevskriver eller Modtager eller deres Arvinger, som foretager Udgivelsen, men en fremmed Tredjemand, der ikke staar hverken i Slægtsforhold eller i andet Forhold til nogen af dem. Dette Tilfælde vil indtræde, naar en Mand eller hans Arvinger har afhændet ved Salg eller Gave de Breve, han i Aarenes Løb har modtaget, til en offentlig Institution, et Bibliotek eller et Arkiv, i hvis Samlinger de indlemmes for senere at udgives af Tredjemand, for hvem de her er bleven tilgængelige.

Denne Side af Sagen er — mig bekendt — ikke omtalt af nogen af de Forskere, der har gjort Retten til Brevet til Genstand for grundigere Undersøgelse, og dog er den vel en Overvejelse værd.

I det Øjeblik en Mand skænker sin Brevsamling til et Bibliotek, vil det jo altid staa i hans Magt som Betingelse for Gaven at kunne fastsætte et vist Aaremaal, inden hvilket Brevene ikke maa komme nogen fremmed for Øje. Omvendt vil Institutionen, saafremt den ønsker at købe, naturligvis i Almindelighed have frie Hænder paa dette Punkt, da den jo nu i materiel Forstand er Brevenes Ejer. Alligevel bør der sikkert her gaas frem med største Varsomhed og Forsigtighed, hvad en kyndig Ledelse da vel ogsaa som Regel vil være sig bevidst.

Meget hyppigt hænder det, at der i Brevsamlinger, som testamenteres eller skænkes offentlige Samlinger findes Breve — ofte af Betydning — fra nulevende Personer, der sikkert ikke vilde sætte Pris paa, om disse Breve kom til Allemands Kundskab, end sige de blev udgivne i Trykken. Undertiden har Testator eller Giver tilføjet den Restriktion, at Brevene ikke maa gøres tilgængelige før efter ti, femten. fem og tyve eller tredive Aars Forløb. Ledsager intet saadant Forbehold Gaven, vil Institutionens Styrelse som Regel henlede de paagældende Arvingers Opmærksomhed paa Sagen og gøre dem bekendt med de ubehagelige Følger, der kan opstaa, saafremt Breve fra endnu levende gøres almindelig tilgængelige; den vil derfor henstille, at Samlingen foreløbig reserveres. Et Spørgsmaal er det dog, om ikke et Biblioteks Styrelse har en vis moralsk Forpligtelse til egenmægtigt at bestemme denne Frist uden at kunne tage endeligt Hensyn til Testators eller Givers Ønsker, der i Spørgsmaalet om Ejendomsretten til Brevene almindelig tiltror sig mere Myndighed, end dem tilkommer, idet de kun tager

Hensyn til den materielle Ejendom, men glemmer, at Brevets Dobbeltnatur ogsaa involverer en immateriel.

Et Eksempel vil bedst kunne oplyse, hvilke ubehagelige Konsekvenser det kan have, hvis der ikke gives et Biblioteks Styrelse Hals- og Haandsret over de Breve, der er det skænkede.

Den gamle Politiker X, der dør ved Begyndelsen af det tyvende Aarhundrede — tænker vi os — men har gjort en stor Del af det politiske Felttog med i det nittende, været inde i Provisorietidens Intriger m. m., efterlader sig en stor Samling Breve, hvoriblandt mange fra afdøde, men ogsaa adskillige fra nulevende yngre Politikere, der maaske ikke alle ubetinget kan anses som et Plus i disses Karakterbog. I hans Testamente er det bestemt, at hans samlede Breve af Boets Eksekutorer skal overgives et af de offentlige Biblioteker, paa det Vilkaar, at Brevene maa være tilgængelige her ti Aar efter hans Død — lad os sige 1913 — men ikke før.

Dette har den gamle Herre Lov til at bestemme, men er det mon ogsaa forsvarligt af et Bibliotek at modtage hans Gave, hvis ikke Vilkaarene for Overdragelsen lader sig lempe, navnlig saaledes, at Fristen for Brevenes Offentlighed udstrækkes noget længere?

Lad os forfølge Sagen videre og se, hvad der kan ske, hvis Biblioteket i Henhold til Testators Ønske gør Brevene tilgængelige i 1913. Paa dette Tidspunkt lever fremdeles adskillige af Brevenes Forfattere. Brevene forlanges til Gennemsyn paa Bibliotekets Læsesal, hvilket ikke vel kan nægtes, naar de officielt er gaaet ind i Samlingen. Vedkommende Gransker bliver ved Læsningen bekendt med en Del for nulevende Personer stødende eller ubehagelige Enkeltheder, A har udtalt sig om B. paa en for B lidet smigrende Maade osv., men baade A og B lever endnu. Dette nøjes nu maaske denne Gransker med mundtligt at kolportere videre — Sladderen har fat deri. Er dette nu Krænkelse af Privatlivets Fred, Brud paa Brevhemmeligheden, Misbrug af Fortrolighed, eller hvad man nu vil kalde det? Dette vil det i hvert Fald ikke altid kunne kaldes, da det jo her er en Tredjemand, der ikke staar i noget Forhold til eller har nogen Forpligtelse over for nogen af Brevskriverne, der er den skyldige. Værre stiller derimod Sagen sig for ham, hvis han afskriver og udgiver Brevene og derved sætter A og B i det offentliges Gabestok. De maa begge kunne anklage ham for at have gjort Indgreb i deres Forfatterret eller i deres Privatliv. Den uforsigtige vil utvivlsomt fremføre til sit Forsvar, at naar et offentligt

Bibliotek gør slige Breve tilgængelige, er det, fordi de er offentligt Eje — sikkert nok et falsk Ræsonnement fra hans Side, da Forfatterretten jo i Danmark bestaar indtil 50 Aar efter Forfatterens Død, men det vil rimeligvis alligevel blive fremsat og kaste blandt ikke altfor skarptseende et vist odiøst Skær over Bibliotekets Handlemaade, der saadan lokker Folk paa en Limpind. Nu vil hertil kunne svares, at en offentlig Institution jo paa ingen Maade kan bære Ansvaret for Borgernes Letsindighed eller Ukyndighed i Loven, eller at den ikke har den moralske Pligt at belære vedkommende Herre om, hvad han kan udsætte sig for ved en Udgivelse af endnu levende Personers Breve. Juridisk vil Biblioteket i saadanne Tilfælde oftest staa skudfri (idet der dog efter Omstændighederne kan blive Spørgsmaal om Straf for Meddelagtighed) moralsk maaske ogsaa. Men man vil dog ikke helt uden Føje kunne gøre den Betragtning gældende, at det var heldigere, om en Stats-Institution ikke gav Anledning til slige ubehagelige Scener og derved skabte om sig et — om endogsaa uberettiget — Odium. Netop ved et Spørgsmaal som det foreliggende om Retten til Brevet, hvor de flestes Forestillinger ofte er ganske uklare om hvad der er tilladeligt eller ej, kan der være nogen Rimelighed i, at Stats-Institutionen optræder vejledende, som en Slags Formynder, der holder Folk tilbage fra al begaa noget urigtigt inden for sine Mure.

Dette vil, med Henblik paa Brevene, altsaa sige, at Biblioteket ikke bør gøre noget Brev offentligt tilgængeligt, førend der i Overensstemmelse med Forfatterloven er hengaaet 50 Aar efter Brevskriverens Død, eller de efter Straffelovens § 223 (offentlig Meddelelse om Privatforhold) paataleberettigede Personer er døde. Dette vil utvivlsomt medføre nogen Ulejlighed, idet der ved hver Samlings Aflevering straks maa affattes en Registrant over Brevskrivernes Navne, og denne revideres f. Eks. én Gang aarlig. Men for Hovedsagen maa dette Hensyn falde bort.

Imidlertid — halvtredsindstyve Aar er en lang Tid, og ofte vil denne Frist jo yderligere forlænges, naar der foreligger Breve fra endnu levende Personer ved Samlingens Afgivelse. Der er sikkert mange, som vil synes, at der herved er taget for meget Hensyn til Brevskriverens Arvinger, og vel næppe helt med Uret. Al Respekt for de levende, for Brevskriveren selv, men det er dog maaske for meget at kræve, at de efterlevende skal have Ret til at holde ham sacrosanct i et halvt Aarhundrede. Sligt vilde kunne føre til, at en Goethes Brevskaber først var bleven Efterverdenen tilgængelige

1882. Det var sikkert derfor, det blev foreslaaet i Kommissionen for en fransk Forfatterlovgivning i 1825, at for Breves Vedkommende skulde Retten efter Forfatterens Død ikke gaa over til hans Arvinger, men til Modtageren, der som Regel jo laa inde med Brevene. Selv om man nu ikke vil gaa med hertil, er der megen Anledning til at sympatisere med det ovenfor nævnte belgiske Forslag, der ikke vilde tilstaa Arvingerne til Breve Retten mere end ti Aar efter Korrespondentens Død. Naar engang vor Forfatterlov grundigt skal revideres, turde der være skellig Grund til at ofre denne Tanke en nøje Overvejelse.

Til Slutning skal for Fuldstændighedens Skyld endnu nævnes, at i de fleste europæiske Landes Lovgivning vil en Mands Kreditorer ikke have Ret til hans Breve, selv om disse kan anses at have Pengeværdi som Autografer. Modtagerens Kreditorer kan lige saa lidt lægge Beslag paa Boets Breve, som Brevskriverens kan have Ret til at offentliggøre Brevene, hvilket alene tilkommer Arvingerne. Baade den svenske og den italienske Lovgivning forbyder udtrykkelig Kreditor at publicere Debitors Breve. Det er naturligvis den Dobbelthed, som Brevets Væsen involverer, der har ført til denne Bestemmelse.

Sikkert nok har den navnkundige tyske Jurist, Prof. Kohler, Ret, naar han med Henblik paa Krænkelse af Brevhemmeligheden udtaler disse Ord: „Retten kan ikke drage enhver Indiskretion for sit Forum. Der gives ingen Livets Jurisprudens i den Forstand, at vi for hvert Skridt saa at sige kan belures af Jurisprudensen; det vilde gribe ind i Livets Frihed. Først ved visse, særlig stærkt fremtrædende Livsytringer træder Retten til med sine Krav. Derfor kan der ikke være Tale om, at enhver Indiskretion kan rammes ad Rettens Vej. Hvem der er indiskret, forbryder sig mod al god Skik og Brug i Livet, og Skik og Brug vil dømme ham." Alligevel synes det os dog, som om der i Spørgsmaalet om Retten til Brevet i litterær Forstand har hersket en saadan Uklarhed og saa stort Vildrede i den offentlige Mening, at der var Grund til at underkaste dette Spørgsmaal en nærmere Prøvelse.

Julius Clausen

HØJRES METAMORFOSE

Den Forvandling jeg vil tale om, er Højres Forvandling fra at være den privilegerede Valgrets Parti til at være et af de Partier, der bekender sig til den almindelige Valgret. Det er ikke en Forvandling, der er foregaaet, men en Forvandling, hvis Fremtidsmulighed vi vil undersøge.

Forinden jeg gaar over til mit egentlige Tema, vil jeg gøre én Bemærkning. Jeg vil i det følgende udtale mig, som om det interesserede mig, at Højre kunde føre en saadan Politik, at det atter kunde overtage Magten en Gang igen. Dette vil maaske forbavse. Men det interesserer mig virkelig. Jeg tror ikke, den konstitutionelle Forfatning kan virke tilfredsstillende, med mindre Folket i det væsentlige deler sig i store regeringsdygtige Partier, der i forfatningsmæssig Henseende staar paa samme Grund, helt og holdent, og som er parate til at afløse hinanden, efter som Stemningen i Folket svinger.

Ved Lejlighed sagde jeg i Fjor, at vort nuværende Ministerium burde sidde 2000 Dage, for at gøre sin Gerning. Man syntes dengang, at det var en grumme lang Tid. Nu er imidlertid det ene Tusinde snart gaaet, det andet gaar sikkert ogsaa; og maaske der endda gaar en Stund. Men en Dag kommer dog, da hverken Venstre eller Landet har godt af at undvære det Skifte, der hører med til konstitutionel Sundhed. Saa er det af Vigtighed, at der staar et Højre, som Venstre med god Samvittighed kan aflevere Magten til.

Oprindelig holdt som Foredrag i Studenterforeningen 10. Oktober. Nedskrevet efter, at Foredraget er holdt.

Mit Udgangspunkt er, at man anerkender Realiteten af det, der skete d. 23. Juli 1901. Hvis man endnu ikke er videre end at betragte dette som et Personskifte — hvis man endnu tror, at den Begivenhed kun betød, at Kongen for en Gangs Skyld vilde prøve med Venstremænd, men at den i øvrig ingen Konsekvenser havde, saa er Diskussion umulig. Man kan gerne more sig med at paastaa saadant noget. Man kan gerne haardnakket hævde, at vi har ikke faaet Folketingsparlamentarisme. Livet vil dog herefter forme sig saaledes i Danmark, at Regeringen er dér, hvor den almindelige Valgrets Flertal er. Det Tag, Bønder, Borgere og Arbejdere har faaet i Statsstyrelsen 1901, det slipper de ikke. Man kan godt sige, at de 3 Lovgivningsfaktorer staar over for hverandre som hidtil. Faktum bliver dog, at den Myndighed at lede Statens Administration herefter kun vil blive overdraget Folk, som har Folketingets Tillid. Og hermed er det givet, at Magten er flyttet over ad Folketinget til. Men naar Magten er flyttet, saa maa Højre flytte med, hvis det nogen Sinde mere vil have Magten. Det maa flytte fra Landstinget over til Folketinget. Der har nylig i Højre været stor Glæde over de to Landstingsmandater, Partiet vandt ved Supleringsvalget. Jeg forstaar ikke, at Glæden var saa stor. Thi det hjælper ikke Højre til at komme til Magten, selv om det faar 30 Mandater i Landstinget. Kun ved en Afstemning i Folketinget kan Højre bringe dette Ministerium til Fald.

At Højre flytter fra Landsting til Folketing, vil sige, at det maa flytte fra Godsejerne, Embedsmændene, de rige i Byerne til de Befolkningslag, man i gamle Dage kaldte Almuen. Ikke, at Godsejerne, Embedsmændene og de rige ikke skulde blive ved at være Højremænd. Det ligger altfor naturligt for dem. I afgørende Situationer vil disse Samfundsklasser ogsaa kunne være af yderste Vigtighed for Højre; de øver ifølge deres Stilling stor Indflydelse, ogsaa paa den almindelige Valgret. De vil vedblive at være Højres Livgarde. Men vil Højre have en virkelig Hær, maa det søge sit Infanteri mellem Smaaborgere og Smaabønder. Det er meget kortsynet at tro, at det er en Svaghed for Venstre, at Rigsdagspartiet rummer saa mange Bønder. Det er tværtimod en stor Styrke. Højre maatte ønske, at det havde nogle konservative Bønder. Nu er det vanskeligt at faa nogle; thi konservative Bønder eksisterer omtrent ikke. Og hvis Højre vedblivende ikke kan øjne Mulighed for Sejr i en Landkreds, uden at det nødvendigvis skal

stille en Etatsraad eller en Kammerherre op, saa kommer der ingen Sinde mere til at eksistere konservative Bønder i Danmark.

At Højre skal flytte fra Landsting til Folketing vil dernæst sige, at Højre for Alvor maa søge uden for Byerne. I Byerne kan Højre ikke erobre sig et Flertal i Folketinget, ikke en Gang et anstændigt Mindretal. Byerne er svage for Tiden. Ikke særligt fordi de ikke har saa mange Folketingsmænd, som hvis vi i dette Øjeblik foretog en ny Valgkredsinddeling efter Grundlovens Princip 1: 16000. Men fordi de staar delte mellem Højre og Socialdemokratiet. Mellem de to Partier er der gravet en bred Grøft, og vel vil der ved en og anden særlig Lejlighed kunne lægges en Planke over Grøften, saa man kan række hinanden en Haand; men noget regelmæssigt Samarbejde kan der ikke godt blive. Det, at Byerne saaledes staar delte, lægger det politiske Tyngdepunkt afgjort ud paa Landet, saa afgjort som næppe nogen Sinde før. Man bilde sig ikke ind, at man i Længden ikke kan regere uden Støtte fra København og Købstæderne. Det kan man meget længe. Landet er stærkt nu, ved Enighed, ved godt økonomisk Arbejde, ved demokratisk Tankegang. Den, der vil vinde Magten her i Danmark, maa vinde ud paa Landet.

At Højre lægger sin Politik an paa at vinde frem i Folketinget, vil dog først og fremmest sige, at det slaar sine Telte op paa den almindelige Valgrets Jord. Man vinder ikke den alm. Valgret ved at gaa ud og forkynde, at i den bor Løgnen, medens Sandheden er i den privilegerede Valgret. Højre har hidtil sagt til Manden med 1000 Kr. Formue: Du er en ubesindig Mand. Vi tør ikke lade Dig raade over Skatter og Afgifter. Manden med de 50,000 Kr. Formue er betydelig besindigere og forstandigere i den Affære. Derfor maa han have 5 Gange saa meget, eller maaske 50 Gange saa meget som Du at sige derom. Men paa den Tale vinder man ikke Manden paa de 1000 Kr. Formue. Skulde man kunne det, maatte det være i et Folk, der instinktmæssig erkendte sin egen Umyndighed. Men det er længe siden, det danske Folk havde det Instinkt. Det har følt sig myndigt i mange Aar, og i 1901 har det faaet officiel Bekræftelse paa, at det er myndigt. For at vinde dansk almindelig Valgret maa man bekende sig til den. Der er ikke andre Vilkaar.

Spørgsmaalet er da, om den almindelige Valgret er en Jord, hvor Højre kan bo, uden at opgive sin Natur. Jeg tror det.

Vi har nu haft almindelig Valgret — i det nuværende grund-

lovmæssige Omfang — her i Danmark i 54 Aar. Vi bør af dens Historie kunne lære dens Natur at kende. I de første 17 Aar (1849—1866) af vort Forfatningsliv var den almindelige Valgret eneraadig over Kongerigets særlige Anliggender. Det skal gerne indrømmes, at den indre Politik i Danmark i disse Aar i høj Grad overskyggedes af Begivenhederne i Hertugdømmerne, og at de Samfundslag, der er Befolkningens Flertal, da ikke var meget politisk vakte. Men det er dog lærerigt at se, hvad den alm. Valgret har beskæftiget sig med i disse 17 Aar. — Der er da i disse Aar gennemført en Række pæne Love, lige fra dem af 1851, om Pressens Brug og om det nuværende borgerlige Ægteskab, indtil Straffeloven af 10. Februar 1866. Alt sammen meget nette Love. Men forgæves vil man i disse 17 Aars Lovgivning søge Spor af Radikalisme, ja der er ikke engang nogen Art af Dristighed deri. Det er der heller ikke i, hvad der ikke blev gennemført, men forsøgt fra den alm. Valgrets Side i disse Aar. Det radikaleste, man for Alvor havde fremme, var Forslagene om tvungen Overgang af Fæste til Selvejendom. Bondevennerne hævdede her en vis Medejendomsret for Fæsterne til deres Fæstegaarde, en Medejendomsret, der maatte bevirke, at Erstatningen til Godsejerne ikke blev som Købesummen ved frit Salg af Ejendommen. De havde vistnok Ret heri. Og hvis der er nogen, der finder Radikalisme i dette Standpunkt, saa bør de erindre, at dette ikke var noget, Bondevennerne selv havde fundet paa. Det var J. E. Larsen og Monrad, der havde lært dem det. Hvis man skulde sige noget ondt om den almindelige Valgret i disse 17 Aar, skulde man snarest anke over dens overdrevne Forsigtighed. Den viste ingen som helst Tilbøjelighed til at lægge Haand paa, hvad der var andres. Den beherskedes snarest af Frygten for at miste, hvad den selv havde. Denne Frygt gav sig Udslag i Mistænksomheden over for de nationalliberale (Clausens, Kriegers og Hother Hages Fald ved Valgene) selv i Tider, da disse endnu ikke paa nogen Maade kunde siges at have svigtet den almindelige Valgret.

Først efter 1866 begyndte man at spore en lidt skarpere Tendens i den almindelige Valgret. Nu havde man nemlig faaet det Middel fat, der historisk skal til for at bibringe den alm. Valgret en rødere Kulør end den, der egentlig er dens naturlige. Man havde faaet stillet den privilegede Valgret op imod den almindelige paa alle Omraader. Hvor man sætter en privilegeret Valgret, der tapper man de konservative Vædsker ud af den almindelige Valgret. De røde Blodlegemer i denne tiltager. — Man ser da ogsaa

efter 1866 de spredte Venstregrupper samle sig til ét Parti, underkaste sig en vis Disciplin, etablere en bevidst Opposition, rejse konstitutionelle Krav, føre sin Kamp ind paa Finansloven. Ogsaa paa de almindelige Reformers Omraade spænder den alm. Valgret Vingerne noget videre, uden at det dog er muligt at nævne noget Omraade, hvor virkelig radikale Forslag stilledes. Saa kommer Provisorierne af 1877 og 1885. De giver atter stærkere Fart i den almindelige Valgrets Politik. Der kæmpede den alm. Valgret for sin egen Eksistens og Betydning. Under saadan en Kamp farves dens Kinder. Der er det muligt at kalde den frem i samlet Opbud. I Reformspørgsmaal vil den altid, mere eller mindre, falde i Stumper og Stykker, fordi Interesserne er saa forskellige. Over for Provisorierne gaar den indbyrdes Mistænksomhed mellem dens enkelte Dele til Bunds, og der bliver en samlet Kraft i den, som man ellers ikke ser. Der gik da ogsaa et Pust af Radikalisme hen over dansk alm. Valgret i de Dage, da Riffelforeningerne dannedes og da Gaardmændene samlede Penge ind til de strejkende Maskinarbejdere. Men dette varede kun kort. Den alm. Valgret vilde vel ikke Forlig med Provisorierne — derfor rejste den sig mod Forliget af 1894 — men naar den kunde naa sit Maal ved en rolig Marsch hen ad kendte Veje, saa passede dette den i Virkeligheden bedst. Det var dette, der skete under Reformpartiets Ledelse, og Maalet naaedes 1901. Historisk er da den almindelige Valgret i Danmark en grumme fredelig Ting. Der stiger ingen farlige Luftarter op fra den Jord. Paa den kan alle bygge, selv Tilhængere af den allerroligste Samfundsudvikling.

Man kan heller ikke naa det Resultat, at den almindelige Valgret er noget for konservative Interesser farligt, hvis man gennemtænker de Bestanddele, hvoraf den dannes her i Danmark. Ingen vil frygte for, at Byerne ved Hjælp af den alm. Valgret skal bemægtige sig Fordele paa Landets Bekostning. Derimod er man meget tilbøjelig til at tro det omvendte. Med Urette. En virkelig Hartkornspolitik kan ikke iværksættes ved Hjælp af den alm. Valgret. Korntoldmændenes Forsøg har vist, at det er umuligt. Agrarforeningens Skæbne har vist det samme. Saa snart en Politik smager af det rene Hartkorn, vil Husmænd og Landarbejdere vende sig fra den. Deres Hartkornsinteresse er ingen eller saa liden, at den svinder bort over for deres almindelige politiske Interesse. Naar Agrarforeningens Kandidater ved Valgene 1895, 1898 og 1901 faldt

næsten alle Vegne, saa var det netop det, der skete, at Husmænd og Landarbejdere svigtede. Husmænd kan godt være moderate af Politik, men Agrarer er de ikke. Der er ikke Stof til Hartkornspolitik i dem. — Der er en anden Kombination, som kunde synes farligere i de frygtsommes Øjne. Byarbejdere og Husmænd kunde finde hinanden. De er i Flertal i Befolkningen. Og de kunde da i Forening hensynsløst fremme deres egne Interesser paa de andre Samfundsklassers Bekostning. — Saadant noget er imidlertid kun en Konstruktion. I Virkeligheden vil Byarbejderen, hvis eneste Interesse er høj Løn, og Husmanden, der væsentlig lever af sin Bedrift, have vanskeligt ved at finde materielle Berøringspunkter. Paa selve den alm. Valgret vil de finde hinanden, men ud over den ikke let. — De materielle Interesser inden for den alm. Valgret er da saa godt blandede, at det vil være umuligt for en enkelt Interesse ved den alm. Valgrets Hjælp at bemægtige sig betydelige Fordele paa andre berettigede Interessers Bekostning. Den alm. Valgrets Natur er det i det hele, at den er god til Forsvar; dér staar den som en Mur; og forgæves gør Fjendens Kugler lyst fra hans stærke Forskansninger; den alm. Valgret har altid Mandskab nok til at fylde Hullerne. I Forsvaret er den næsten uovervindelig. Men til at gøre Erobringstogter paa fremmede Felter er den ikke fremragende, derfor heller ikke farlig. — Saa længe Ordet „konservativ“ herhjemme skal bevare en Duft af Overklassen, saa længe er det Ord naturligvis uforeneligt med den alm. Valgret. Men hvis Ordet „konservativ“ kun skal betegne den Politik, der virker for en sindig og langsom Omdannelse af de ydre Forhold, under hvilke Folkets Vækst skal foregaa, saa er det tvivlsomt, om der er noget, det Ord bedre forliges med end den alm. Valgret. Hvis dansk Højre-Politiks vigtigste Programpunkt er, at the upper ten, Adelen og de akademiske Spidser, skal have Pladserne og Ledelsen her i Landet, saa skal de ikke lefle med den alm. Valgret. Thi gør det det, da maa disse Samfundsklasser være paa det rene med, at det bliver ikke dem alene, der faar Ledelsen. Hvis derimod Højres Politik her i Landet alvorligt er den, at man vil undgaa det stødvise og forhastede i Udviklingen, saa tjener Højre godt nok sin Idé ved at bekende sig til den alm. Valgret.

Men at flytte over til den alm. Valgret kan mulig være uforeneligt med Højres saglige Anskuelser! Og det vilde da være løs og letløbende Tale, naar man opfordrede vort Højre til at opgive sit Hjem i den privilegerede Valgret. Lad os se! Inden for Retsre-

formen vil det vel nok blive vanskeligt at være Modstander af Nævninger, naar man er Tilhænger af alm. Valgret. Tilliden til Folkets sunde Sans er ikke let forenelig med Mistillid til folkevalgte Dommere. I øvrigt er Højremænd jo heller ikke officielle Modstandere af Nævningeinstitutionen. Men fordi en Højremand bekender sig til alm. Valgret, hvorfor skulde han saa ikke kunne være Modstander af almindeligt borgerligt Ægteskab? Hvorfor ikke Tilhænger af Toldbeskyttelse? Af Københavns Landbefæstning? Ja, intet forhindrer ham endog i at være Modstander af Indkomst- og Formueskat. Vi véd, at i Frankrig, hvor den alm. Valgret har været eneraadende i en Række Aar, har den endnu til dette Øjeblik modsat sig en saadan Skat. Jeg vedkender mig den Tro, at ifald den privilegerede Valgret ikke havde rejst den politiske Kamp og Røre her i Landet, saa var det ikke gaaet saa let at faa den alm. Valgret til at vedtage Formue- og Indkomstskatten. Den vilde vist have mødt Modstand fra adskillige Steder. Tidligere var det et særligt Punkt paa Højres Program at værne Kunst og Videnskab, og det var en Tro, at den alm. Valgret ikke vilde holde paa disse to kostbare Vækster. Jeg véd ikke, om denne Tro og dette Programpunkt eksisterer endnu. Men det virkelige Forhold er her, at hvis Kunst og Videnskab vil lade den alm. Valgret nogenlunde i Fred, saa er intet sikrere, end at den alm. Valgret nok skal lade dem i Fred. Hvad Kunsten maler, Litteraturen skriver og Videnskaben docerer, forstyrrer ikke den almindelige Valgrets Nattero. Maaske forstaar den alm. Valgret ikke, hvorfor Balletdanser Petersen og Digter Sørensen skal have 1000 Kr. aarlig hver. Men naar det hævdes, at deres Kunst pynter paa Landet, saa er den alm. Valgret tilbøjelig til at tro det. Og Petersen og Sørensen faar deres 1000 Kr. Saaledes er den almindelige danske Valgret. Med Tronen og Alteret, de to stærkeste konservative Magter, ligger den ikke i Krig. Tronen staar ikke fastere, end hvor det politiske Liv hviler paa den alm. Valgret. Og hvad Alteret angaar, saa har vel — til syvende og sidst — den privilegerede Valgret lige saa meget udestaaende med det, som den almindelige.

Den Betragtning, at Højre efter Systemskiftet maa blive den alm. Valgrets Parti, falder i Virkeligheden ganske i Traad med et Foredrag, som den nyvalgte Folketingsmand Dr. phil. H. L. Møller har holdt i Højres Arbejder- og Vælgerforening. Han advarer heri Højre mod at betragte Systemskiftet som noget forbigaaende. „Ligesom det i Tidsrummet 1849—64 viste sig ugørligt at styre Dan-

mark paa Trods af den Del af Nationen, hvis politiske Sans var vakt", siger han, „saaledes er der i den sidste Menneskealder gjort den fuldgyldige Erfaring, at der i Længden ikke kan regeres forsvarligt i dette Land mod et overvejende Vælgerflertals Vilje." Han kalder det „skæbnesvangert", om Højre tror, at Systemskiftet kun er et forbigaaende Fænomen, der ved Lejlighed kan gøres om. „Det vilde røbe den fuldstændigste Miskendelse af Udviklingens Gang ... Det vil være en Livsbetingelse for det konservative Parti i Danmark, at det helt og holdent bygger sin Politik op paa en anden og rigtigere Erkendelse af Systemskiftets Betydning." Det er stærke Ord, og disse stærke Ords nære Konsekvens er den, at Højres eneste Vej til Magten gaar gennem den alm. Valgret. Dr. Møller drager dog ikke selv denne Konsekvens. Højres Opgave er efter hans Mening den, at sidde og vogte Mindretallene. Højre skal værne og beskytte de Mindretal, som det store Flertal formentlig vil træde for nær. Højre skal være de fortryktes og de svages Tilflugt. Det er de gamle Ridderes Opgave, som denne Højre-Rigsdagsmand har tiltænkt sit Parti. Dette er meget net, men altfor blegt. Et politisk Partis Formaal er at vinde Magten, og naar Flertallet er Magten, saa er Formaalet at vinde Flertallet. Det Parti, der ikke sætter sig dette Formaal, det har enten Svindsot, eller det faar det. — Dr. Møller taler ganske vist ogsaa om et Flertal, men han ser ikke saa langt som til et Flertal i Folketinget. Han sætter det som Højres nærmeste Formaal at genvinde Flertallet i Landstinget. Selvfølgelig — saa længe vi har et Landsting, tager man ogsaa de Mandater, man kan faa dér. Men det er ikke Maalet. Maalet er Magten. Og Magten vindes ikke nu ved et Flertal i Landstinget. Hverken efter Dr. Møllers Mening eller efter min. At Højre slaar sig paa den alm. Valgret og retter sin Politik paa at vinde den, det hører da med til at fuldbyrde Systemskiftet. Naar det sker, staar alle Partier paa samme Plan. Da bejler alle Politikere til de samme Kræfter i vort Folk. Da er den samme Forfatning gældende for os alle. Først da er Betingelserne fuldt ud til Stede for en lykkelig politisk Udvikling. Højre vil jo nu i den nærmeste Fremtid faa en udmærket Lejlighed til at vise sit Sindelag over for alm. Valgret, idet Forslag om den kommunale Valgrets Udvidelse i Løbet af meget kort Tid vil blive forelagt Rigsdagen[1]). Det er interessant at se, at

[1]) Dette er jo nu sket.

der er Brydninger inden for Højre angaaende Stillingen til dette Forslag. For Tiden er jo nok det langt overvejende Flertal af Højremænd Modstandere af alm. kommunal Valgret; men jeg tror, at de Højremænd, der tilraader at tage vel mod Forslaget, har det længste politiske Blik. Hvis Højre resolut tog den alm. kommunale Valgret, vilde det give et Sæt i Befolkningen. Dr. H. L. Møller haaber at kunne begejstre Ungdommen for den Opgave at beskytte de stakkels svage Samfundsklasser, der slutter sig til Højre. Det vilde være lettere at begejstre Ungdommen for et konservativt Parti, der tog denne store, vidtgaaende Reform op. At konservative Partier før har kunnet hente Styrke af sligt, viser Historien.

Det ligger nær at spørge, hvorfor vi Venstremænd egentlig interesserer os saa stærkt for alm. Valgret, siden den i Virkeligheden er en ret konservativ Indretning. Det er dog ikke vor Lyst, at Udviklingen skal gaa langsomt. — Men vi har først den gode Grund at anføre, at selv om Reformerne ligger gode og færdige og fuldt gennemtænkte fra Teoretikernes Side, saa er det ikke rigtigt, at de kommer raskere ud i Livet, end Befolkningen selv, helt til Bunds, vil det. Vi elsker dernæst den alm. Valgret, fordi den er den største Folkeopdrager, vi nogen Sinde har haft, og vi nogen Sinde kan faa. Man kunde sige, at den alm. Valgret kunde være lige god Folkeopdrager, selv om den havde en privilegeret Valgret ved Siden af sig, som var ganske ligeberettiget med den. Men det er ikke saa. Der er intet, der udvikler og opdrager det enkelte Menneske saaledes som A n s v a r e t. Lad en Mand raade over Bagateller hele sit Liv igennem, og lad det være andre, der træffer de afgørende Beslutninger for ham, — han bliver en lille Mand, selv om han er begyndt som en jævnt stor. Sæt en Mand i et stort Ansvar, og er Manden omhyggelig og samvittighedsfuld, bliver han det dobbelte, maaske det femdobbelte, maaske det tidobbelte værd. Jo større Ansvaret er, der lægges paa den alm. Valgret, desto mere udvikler den Befolkningen. Endelig vurderer vi den alm. Valgret højt, fordi den er den store Tillidserklæring til det Folk, vi tilhører. Denne Tillidserklæring er det bedste Middel til at styrke vor nationale Enhedsfølelse. Højre har været ved at dele os i to Folk ved Provisorierne. Højre vilde bidrage til atter at gøre os til ét ved at tage Skridtet over til den almindelige Valgret.

VILH. LASSEN

ANARKISTEN

Var det en Drøm?! — Hvad var det nu jeg drømte? — —
At i en Skov, hvis Nat ej Ende fik,
jeg vandred længe, langt fra Livets Lyd,
hvor kun jeg hørte Vindens alvorsvare,
sorgdybe Sus sin tunge Løndom drage
med dæmpet Vælde vidt i Mørket hen,
med stadig Stigen, Taben sig igen,
igennem himmelhøje Graners Kroner.
Bestandig mere mægtig voksed Lyden,
indtil den knugede min Sjæl i Knæ.
Og af den dunkle, forskelsløse Strøm
Ord traadte frem — i fast og sluttet Række,
Malmkongers Marsch, en mørk og skyhøj Skare.
Med Trin, hvis Torden drøned hen i Skoven,
den toged langsomt, højtidsfuldt forbi —
da kendte jeg, at det var Gud, der talte.

Det var til mig, hans Stemme lød, han sagde:

„Nu har jeg nok af Ondskab set paa Jorden.
I saadant Maal har den mit Øje fyldt,
at mest af alt det ønsker nu at briste.
Misgærning raaber til mig Nat og Dag,
som aldrig før — den fordum var et Barn,
og halvt et Dyr, og klynked svagt i Søvne.

Nu er den vaagnet. vokset til en Jætte;
som Dombasunen runger nu dens Røst;
den tror mig død, vil vække mig af Døde.
Og Rædslers Hav af uophørlig Hylen —
ét Bølgeslag begraved alle Sjæle
i bundløst Vanvid, ramtes *I* som jeg.
Det er paa høje Tid, det faar en Ende.
Min Himmel alt begynder at forpestes
af Sjæleaadslers Stank dernedefra.
Nu vil jeg rense Jordens Krop, bort fejer
min Kost det Skarn, den mødig slæber paa.
Hen vejrer jeg i Intethed enhver,
som øver Løgn, med Uret er paa Færde;
retskafne kun skal Jorden taale, bære!"

Det mumled mørkt i Dybet af min Sjæl:
Du kommer sent, forsilde vist for mig.
Af ulvehungrig Tvivl, om du var til,
af Febertørsten efter Ret og Skel,
af Had er mer end halvt min Sjæl fortæret.
Dog, hvad er jeg? — du kom, du være priset.

Jeg stirred tavs ind i mit Indres Øde. —
Saa sanked frem jeg der, som bedst jeg kunde,
med Hænder, der næppe vidste, hvad de gjorde,
min sidste Rest af Villie til at leve.
Som naar fra Lejet rejser sig en døende,
og raver frem igennem Dødens Dæmring,
slæber sig ud at skue Solopstandelsen
endnu en Gang, forinden Øjet brister.

Da var det, medens tankedød jeg sad,
som gød den atter gudopfyldte Himmel
en Strøm af Dugg, husvalelsebesvangret,
og nyfødt Lys, med Liv og Lykke mættet,
ned over dig, min Sjæl af Nat og Ørken! —
Det første Drag af Saligheden, siden
din Ungdom døde — den, som drømte sødt,
indtil den, Fugleungen lig, fik Øjne,
og saa, og dræbtes brat af Sorg ved Synet.

Nu kommet nær var Himmeriges Rige,
tog Bolig snart paa en igenfødt Jord.
Fjernt laa det gamle, svøbt i hæslig Dunst,
og syntes blot den ondeste blandt Drømme.
Saa havde Himlen dog tilsidst et Svar,
til mig og alle hine Millioner.
Saa sprang de op omsider dog, dens Porte,
og gjorde Plads for Svaret — disse Porte,
hvorpaa ved Dag, ved Nat vi havde hamret
med Hoveder, der rummed intet Raad.

Men nu — nu styrted ud af dem med ét
en Nat af svar, forstenet himmelsk Vrede,
der sank og sank og vilde knuse Jorden.
Og Mæle fik den: tusindfoldig Torden.
Og gennem den Basuners Bragen brød,
sprængte sig vel de hundred Flammeveje.
Mens Jorden dirred under mig som Løvet,
min Sjæl stod bøjet, blændet og bedøvet.

Men op af Larmens Kaos raged højt
Gudherrens Røst – hvad var det nu den raabte? –

Jeg tæt vil dække mine Øjne til — —
ja, se — i Mørket en usynlig Haand
med Straalepen, med lyse Luer skriver
for Sjælens Syn saaledes:

„Jeg, som sendte
min Engel, lig et Lyn i Natten, gennem
Ægyptens Land, Assyrers Lejr med Døden
i højre Haand og Rædsel i den venstre —
jeg jager dig — et Sværd, som dræber alt,
tværs gennem Mørkets Rige, Løgnens Lejr,
hvis sorte Telte knejser kry, fordi
de skjuler Jorden helt med deres Mylder,
som Bylders Hær den pestbefængtes Legem.
Hjemsøge Jordens vældige, det vil jeg,
Som Bjerge hviler de paa mine smaa;
til Marven ind de smitter dem med Laster.

Vildt øser ud i Tomhed deres Vanvid
den Fylde, jeg i Tidens Gry velsigned,
fuldhændet skænked alle mine Børn.
Gaa først til Storforbryderne paa Tronerne,
som længe nok har daaret, voldført Folkene.
Op til mig brøle deres Synder, røde,
saa Kaabens Purpur blegner sygt derved.
Mod dem, min Mund berører — mine Raabere,
igennem hvem jeg byder højt: Bliv Lys! —
mod mine Lægehænder, som vil lukke
de Livets tusind Vunders Afgrundsgab,
vidt strækker uden Ophør deres Fejghed
fra Mørket ud de klamme Fangearme,
den lydløs-travle, byttegriske Hær;
men Magtens milebrede Vinger skærmer
den største Nidding, staar han i dens Sold.
Dømt er de stærke, de som staar for Styret.
Hug af den Hob af Hoveder, som kroner
højt oppe Uretfærdighedens Krop,
den mosbegroede! Fæld den fule Urskov
af stive, sorte Halse: hine Præster,
fra hvilke Mulmet vælter ud paa Jorden,
saa tykt og sort som Røg af Helveds Skorsten!
Ja hver, som rapser frækt mit hellige Navn
og stadser op sin Sjæls Spedalskhed med det.
Og mej den bort, hin Tykning af dens Tunger,
af Slanger — se, de svulmer, spændt af Giften,
med Pennens Brodd, der villig tjener Magten —
fra den, som bovner der, saa tyk som Hvalen,
til Ormen hist, der hugger, skjult i Vrimlen.
Og gæst dem alle, dem, som giver Love
og øjner Smaaskyld grant, som Glenten ser
en Mus paa Marken røre sig en Smule,
og lyner ned paa Staklen uden Skaansel —
muldvarpeblinde for en Udaads Færd,
der tramper ned som hundred Elefanter.
Slaa ned enhver, som ejer Kraft og Magt —
en Løves Klo hvad eller Myggens Brodd —
og bruger den til ondt imod min Skabning.
Ti ramme vil jeg den, der pisker Hesten

for Vanvids Hæderspris i Løb at naa,
saa vist som den, der sporer ind i Krigen
sit arme Folk, det jeg betroede til ham.
Og dø skal hin, der sulter Hund i Lænke,
med hver, som køber Guld for andres Nød.
Riv bort mig ham, som hugger Klør i Riger,
og spark i Dybet den, der selv har nok
og kniber dog af Fattiglemmers Føde.
Ned med dem alle! ned og bort og ud!
Ej prækes skal der mere, der skal dræbes.
Skovhugger, gaa, gør lyst i Livets Skov.
Udryd med Rode hvert et raaddent Træ,
at Lysets Børn skal ej omsider væmmes
ved egen Slægt og mig, som skabte den!“

Han tav, og alt med ét blev ganske stille.
Og Drømmen brat forsvandt og skifted Dragt;
men samme Nu den hos mig var igen:
Nat var det; lænket laa jeg her i Cellen.

Men endnu runged Røsten i mit Indre.

En Stund jeg tænkte paa, hvad der var talt;
saa sagde højt jeg: „Herre, jeg er rede!
Om denne Dont end vared tusind Aar.
Og stod paa Listen end min egen Fader,
min Moder, Brud og Barnet, som hun bær —
jeg blinked ej, jeg rysted ej paa Haanden.
Men har du end mig hærdet til et Staal,
der smelter ej — hvad mægter jeg at gøre? —
Saafremt du vil, at jeg dit Sværd skal være,
da smed mig du, da slib mig du dertil,
og drag mig saa med vældig Haand af Skeden! —

Du ser jo selv, hvorledes jeg er stedt:
bag Laas og Slaa, med Jern om Haand og Fod,
til Døden gemt, fordi min pinte Sjæl —
da du saa længe tøved i din Himmel —
for blot at lindre lidt sin Tunges Brand,
af Hævnens dyre Drik, som kaldes din,
en Draabe tog, kun en — af Oceanet.

Hærskarers Gud, hvor har du vel min Hær? —
den Storarmé af alle Jordens Folk,
hvorom vi drømte — ak, og blev saa faa! —
Og faar jeg Tid? — du véd, at alt imorgen,
naar Fængslets Ur med otte Raab har mældt,
at Timen er der, skal jeg vies til Galgen."

Og Svaret dæmpet lød: „Dit Liv er mit,
og ingen Vold faar Lov at røre ved det.
Se, Laas og Slaa jeg bød at gaa til Side
for dig, og Lænken slippe skal sin Fangst.
Men Søvnens dunkle, uglebløde Vinger,
der lægger lindt sig om den trættes Lemmer,
vil vorde Jern og holde Vagten fangen.
Snart er der ingen Fanger mere til.
Snart brister alle Lænkerne paa Jorden,
og alle Fængslers Døre ville fare
forfærdet op med Gaben. Gaa din Gang.
En Storm af Ild, hvis Vælde intet standser,
det vorder du. Jeg tager Krigens Kræfter —
thi Krig skal aldrig skænde Jorden mer —
og Pestens med — ti den skal have Hvile —
og giver dig dem, at du ej skal trættes.
Jeg lægger Lynet i din højre Haand;
af denne Sol, jeg holder her i min —
den friske Frugt fra Himmeriges Have —
jeg presser, drypper Klarhed i dit Syn,
at hvert et Bryst maa være af Krystal
for dig, og ej du fejler noget Maal.
Og Himlens Ild skal strømme fra din Tunge,
saa dine Brødres Sjæle, ret som Blomster,
der vented blot paa Væde, springer ud,
lig Lueliljers lyse Legioner,
og alle rene Hjerter brænder højt
som Bavner rundt paa Jorden for det Gode!"

Mod Gulvets Stene ringlede der Lænker —
min Haand, min Fod af Jernets Vold var friet.
Jeg famled hen til Døren — den var borte.
Ved Porten stod med aaben Favn min Frihed!

En Luft af Renhed, mættet med Guds Aand,
vælded mig der som Velkomstdrik imøde.
Og Styrkens Magter daled i mig ned,
en Himlens Hær
af evig friske, sejersæle Kræfter.

Da jog en Straale ned i Nattens Hjerte,
og se, — med Undren holdt jeg i min Haand
et nøgent Sværd, som funkled hvidt af Vrede.
Der spruded ud derfra en Glans, et Blik,
som slog med Rædsel Mulmet, saa det døde
og blev begravet i et Hav af Lys,
hvis hvide Vover skylled over Verden
og steg og slog mod Himmelkuplens Loft
sit Skum og slukked Lamperne deroppe —
da — vaagned jeg, fòr op — og Morgensolen
brutalt herind i bredest Latter brast,
til mig, som atter lænket laa i Cellen.
— Som Millioner flere, hver i sin.

Du dumme Sol. — En Dag begyndt igen.
Nu er det ondes korte Blund forbi:
for længe siden gik det til sit Værk
ad Jordens mange sære, krumme Veje;
og Nød og Kval, som har af Hvilen diet
fornyet Kraft, slog atter Øjet op.
Hvor gider, Sol, du evig se det Syn —
og du er lutter Øje, lutter Smil!
og løgnforgylder Hæslighedens Verden! —

Var jeg derhjemme — tog jeg i en Fart
mit Vindusskod, og dermed drev jeg Solen
og Dagen baglængs ud igennem Vindvet
og lukked saa forsvarligt for dem begge.
Mig selv jeg slængte som en dræbt paa Sengen
og holdt en Stund det hele vel fra Livet. —
Men Solen siger mig, jeg snart faar Ro —
faar Lov at sove — haaber jeg — en Søvn,
som lyver ej; velkommen skal den være!

Erik Dall

IMPERIALISME OG KOSMOPOLITISME

NOGLE STREJFTOG PAA DE NATIONALE SPØRGSMAALS OMRAADE

(Sluttet)

V. DEN MODERNE NATIONALISMES VÆSEN

VERKLASSE-LUKSUS eller Folke-Livsfornødenhed? Er det Æstetik eller „is there bread and butter in it?“ — det er det store Spørgsmaal.

Jeg vil begynde med Altyskerne. De taler jo meget smukt om, at Kapitalisten skal erkende Arbejderen for „Broder i Tuisko“, men det skal der ikke begyndes med, dertil savnes, som der siges, endnu den rette Forstaaelse. Der skal begyndes med det specielt nationale, og det skal drives paa Kraft, jfr. det andet citerede Punktum, S. 888, hvis 6 Linier ikke mindre end 6 Gange indeholder Ordet „tysk“. Og hvad er det saa, der loves Folket for nationale Velsignelser? Det er i Korthed følgende: 1) Udelukkelse af utysk Kulturindflydelse. 2) Udlugning af allerede optagne utyske Kulturelementer i Sprog, Indretninger og Vaner. 3) Pleje af den gode d. v. s. tyske Individualitet. Dette skal fornemmelig ske ved Kampen for en med Tyskheden i det indre overensstemmende Form for Fromheden. 4) Kolonisation. 5) Organisation, Dannelse af „et hemmeligt offentligt Forbund“, af et „Tugt og Troskab holdende Samfund“. „Det er de Midler, der skal opelske Tyskernes endnu latente Nationalitet til tydelig Tilværelse.“

Hvis nogen i dette Program uden for Punkt 4 kan opdage andet end den skæreste Maaneskins-Æstetik, vil jeg sige, at han har ualmindelig skarpe Øjne.

Nej, saa lover jeg for Hurrapatrioterne, for den rigtige Regerings-Imperialisme; det er da noget, man kan tage og føle paa.

Jeg skal i det følgende søge at fremstille, hvorledes og til hvem den fordeler sine Gaver.

Hvad Storborgerne tjener paa Imperialismen, er klart nok. Naar de befrier deres undertrykte Landsmænd, bliver der selvfølgelig ligestraks store Forretninger for Kanonkonger, Hærleverandører, Militære og andre af de Samfundsklasser, der lever af at fiske i rørt Vande, og en Del af denne Ekstrafortjeneste kan bibeholdes ogsaa bagefter gennem den udmærkede Indretning, som man kalder „den væbnede Fred“. Resten af Kapitalisterne sætter det nationale Ædelmod maaske nok øjeblikkelig i temmelig store Udgifter, men denne Opofrelse forbliver ikke ulønnet; de Talenter, som de i from Tillid til Matthæus det 25de har vovet paa den gode Sag, yngler frodig og vender hjem med syvfold og atter syvfold Procenter. Thi hvortil skulde Vorherre ellers have skabt Toldbeskyttelsen? Noget maa jo da de befriede betale for at være befriede. Men er de undertrykte Landsmænds Befrielse en Gud velbehagelig Gerning, saa er det naturligvis ingenting imod, hvad det vil sige at gøre Korstog for den af Gud udvalgte Nationalitet og underlægge minderwerthige Nationaliteter under dens velsignelsesrige Kulturmission. Her bliver der ikke alene Lejlighed til at redde nye Afsætningsomraader ind bag Toldbeskyttelsens Mur, men her tilbyder sig friske Jagtrevierer for Embedsjægeriet, thi det er jo klart, at Kravet om Beherskelse af Kulturnationens Sprog med Held kan benyttes som Patent for dens egne Medlemmer og som en Lock-out for Konkurrenterne fra den „minderwerthige“ Nation. Et Eksempel paa den nationale Patentering og Lock-out har jeg anført ovenfor ved Omtalen af Wilhelm af Oraniens Tvangslove. Jeg skal her anføre et Par Eksempler fra tysk Omraade. En brandenborgsk Landfoged Schlick saa' sig 1550 foranlediget til at udstede en Forordning, hvori det hedder: „Da der er forefaldet megen Strid og Forfølgelse mellem de tyske og vendiske Borger- og Haandværksfolk i Luckow, og mange Klager er komne for mig, at man ikke undte de vendiske deres borgerlige Næring, medens de har at bære enhver Borgerpligt med Grundskat, Afgifter osv. ganske som Tyskerne, saa har jeg allerede for tre Aar siden fældet en Kendelse“ (se Petermanns Mittheilungen 1873, S. 324). Geografen A. F. Büsching fra d. 18. Aarhundrede giver sine Landsmænd følgende Skudsmaal (Berghaus, Physikalischer Atlas, Ethnographie, S. 21, jfr. min Artikel i Flensb. Av. 1893 N. 276): „Omendskønt Tyskerne i Pommern i Begyndelsen kun blev taalte, saa opslugte de

dog lidt efter lidt de gamle (slaviske) Indbyggere, idet de udelukkede disse fra Adgangen til Borgerret og Haandværk i de tyske Stæder, trængte sig selv ind i de vendiske Stæder og undertiden brugte Vold.“ Meget betegnende er en Opregning, der i en Pjece fra 1839 (Allen, Det danske Sprogs Historie II, 228) gives af det slesvigholstenske Partis Tilhængere: „Alle oplyste Slesvigere retter deres Blikke mod Syd og ønsker at sikre tysk Sprog og Væsen stedse fastere. Derom er Medlemmerne af Regerings- og Dommerkollegierne og de øvrige Embedsmænd enige med de uafhængige Publicister og de mest afgjorte liberale. Og paa denne Side staar den indsigtsfulde Hertug af Augustenborg, der sikkert er lige saa overbevist om, at den tyske Nationalitets yderligere Uddannelse i Hertugdømmet Slesvig svarer til Folkets Interesse, lige saa fuldt som den fremmer hans Arvekrav.“ Om hvorledes denne „Folkets Interesse“ forstodes, fik man et talende Vidnesbyrd Aaret efter, dengang den slesvigske Stænderforsamling androg Kristian VIII om Tilbagekaldelse af Forordningen om det danske Retssprogs Genindførelse, denne Forordning, som Stænderforsamlingen kun et Par Aar i Forvejen paa de nordslesvigske Bønders Krav selv havde andraget om. For at paavise det urimelige i det danske Retssprog, hævdede Slesvigholstenerne nemlig, at man ikke maatte gaa ud fra hele Antallet af de dansktalende Slesvigere, men kun fra Antallet af dem, der førte Proces, som man højst kan anslaa til 2000. „Og for et saa lille Antal Undersaatters Skyld skulde den tyske Retspleje, dette gennem Aarhundreder helligede Institut forandres?“ Enhver maatte jo indse, at det vilde være rent ud uforsvarligt. (Jfr. Allen, Det danske Sprogs Historie i Sdj., II, 272). For at give denne indlysende Sandhed haandgribeligt Eftertryk, vedtog Overretsadvokaterne at gøre Skrue over for enhver Sag, der var ført ved Underretterne paa Dansk, og dannede en ligefrem Fagforening (Advocaten-Verein) til at sikre denne Plans Gennemførelse. (Allen, II, 251). — Der kunde næppe tænkes en smukkere Parademønstring af de Borgere, hvem Kampen for Stornationens hellige Nationalitetsprincip gavner og gælder: en Tronkræver, Medlemmerne af Regerings- og Dommerkollegierne, de øvrige Embedsmænd, de uafhængige Publicister, de mest afgjorte (!!!) liberale og last not least Advokaterne med deres Fagforening. Overfor dem de menige danske Bønder, den „minderwerthige“ Race, at behandle efter Recepten: „Betale Skatter, gøre Krigstjeneste og holde Mund“[1]).

[1]) Jfr. det kielske Socialistblad „Schleswig-Holsteinische Volkszeitung“ $^{21}/_{11}$

Jeg har ovenfor søgt efter Evne at godtgøre, hvorledes Imperialismen er en direkte Profit for Storborgerne. Lad os nu se lidt paa, hvad den bringer Smaaborgerne.

Der er unægtelig ingen Tvivl om, at naar Kapitalisterne parterer en „minderwerthig“ Nationalitet, saa bjerger de ikke alle Stykkerne til sig selv, — nej, de gemmer virkelig noget til Smaaborgerne og det endda somme Tider nogle rigtig pæne og fede Ben. Jeg skal nævne nogle af de Smaaborgere, der nyder godt af Storborgernes Ædelmod. Der er f. Eks. Kromanden, der faar Bestalling mod Løfte om aldrig at laane de „minderwerthige“ Hus til et Møde. Der er Smaabladsredaktøren, der for Judaspenge optræder som de „minderwerthiges“ sande Ven for at provocere, vildlede og forraade dem. Der er den statsunderstøttede Smædeskriver, der systematisk tilsøler den „minderwerthige“ Nationalitet for at nedbryde dens Selvagtelse. Der er den faglærte Angiver, der opsporer Majestætsfornærmelser og Krænkelser af Herskerfolkets Nationalfølelse. Der er Skillingsadvokaten og Lommeprokuratoren, der spekulerer i Angiverens Virksomhed og i den almindelige Retsusikkerhed, som opstaar ved Modersmaalets Udelukkelse fra Retsplejen og fra det offentlige Liv. Der er endelig den fordrukne Landstryger, der optræder snart som Vidne for Angiveren, snart som stemmeberettiget gesinnungstüchtig Borger ved Valgurnen, snart som faglært Arbejder til beredvillig Erstatning for den „minderwerthige“ Befolknings Landsmænd, der ekspederes paa Porten af Gendarmerne. Det er jo unægtelig temmelig mange og et smukt Kompagni af Hædersmænd, ikke sandt?

Men hvad bliver der af Resten af Smaaborgerne? Hvad faar de af Stegen? Jo det er snart sagt: til Løn for at have ageret

(sagtens Th. Brix): „Det sl.-h. Storborgerskab i Forening med nogle Aandsfrænder fra Professorernes, Præsternes og Embedsmændenes Kredse følte Tørst efter større Profit. De tænkte at høste større Fordel, naar de tre Hertugdømmer udgjorde et eget Udsugningsomraade, en egen sl. h. Stat . . . Med dette Maal for Øje agiterede man hos Bønder og Borgere. Til dette Formaal hentede man ud af det raadne Kammer, fuldt af ældgamle Overenskomster og Akter, det Eventyr, at en Efterkommer af det danske Kongehus paa Spindesiden aldrig maatte regere i Hertugdømmerne. Med dette Formaal for Øje opdagede man en Kærlighed til tysk Sprog og Nationalitet, som man ellers slet ikke havde vidst. Saa agiterede man med Eventyret om Mandsstammen og de i Forretningsøjemed saa brugbare nationale Fraser, indtil man havde ophidset Folket, fremmanet Sværmeriet for det havomflydte Slesvig-Holsten i Tyskland og Skandinavismen og skarpere Samlingsbestræbelser i Danmark.“

Kanonføde for Storborgerne faar de brave Smaaborgere Krigsmedailler eller Invalidepensioner, smukke Monumenter, Sange og Krigerforeninger til Forherligelse af det nationale Enhedsværks Resultater samt til syvende og sidst Lov til at betale Gildet gennem direkte Skatter og Korn-, Kød- og Brødaagerrenter, med Udsigt til, at deres Efterkommere fremdeles kan komme til at agere Kanonføde og fortjene Krigsmedailler, Invalidepensioner, Nationalsange og Monumenter, Entré til Festgalleriet og Lov til at betale Gildet gennem direkte Skatter og Korn-, Kød- og Brødaagerrenter, med Udsigt til, at deres Efterkommere ..... o. s. v. i al Evighed.

Er der maaske nogen, der mener, jeg maler for sort? Da vil jeg bede ham sammenligne de sociale Tilstande i Tyskland og Danmark, i den Stat, der har sejret med Glans, og den Stat, der har faaet ynkelig Prygl. Hvor er monstro Smaaborgerens Kaar lysest? Jeg kan vist spare mig Svaret, men jeg skal dog belyse Sagen nøjere for et enkelt Punkts Vedkommende, hvor jeg kan beraabe mig paa en særlig umistænkelig Autoritet. Den højtfortjente østerrigske Folkeven Prof. Eduard Reyer skriver i sin „Handbuch des Volksbildungswesens“ (Stuttgart 1896), S. 262: „Medens Staterne med engelsk Sprog for Tiden aarlig har ca. 50 Millioner Bogudlaan i deres Folkebiblioteker, præsterer Staterne med tysk Samkvemssprog kun en Tiendedel; medens Staterne med engelsk Sprog aarligt giver henved 10 Mill. Mark ud paa deres Folkebiblioteker, giver Tyskland næppe 1/3 Mill. ud; paa en engelsk Familie kommer der aarligt henved 1/2 Mark i Udgifter til Folkebiblioteker, paa en tysk Familie 3—4 Pfennig. Læseren kan selv drage sine Slutninger.

Naar Tyskland kan opnaa 40 Mill. Udlaan og Berlin 3 (i Stedet for 1/3), da vil vi kunne maale os med England paa dette vigtige Kulturomraade, indtil da vil enhver Tysker, hvem hans Fædreland ligger virkelig paa Hjertet, gøre bedst i ikke at tale altfor meget om tysk Dannelse, ellers vil det gaa os, som det gik Franskmændene i 1870.

Danmark og Frankrig har bragt sig kraftig paa Fode efter deres Nederlag, medens i mange tyske Stater Fordomme og Reaktion hemmer det tidssvarende Fremskridt.

De tyske Stater gør overdrevent meget for deres talrige Højskoler, vor Overlegenhed paa Folkeskolens Omraade er forlængst ikke mere ubestridt, vor Underlegenhed paa Folkebibliotekernes og andre Folkedannelsesanstalters Omraade bliver derimod uden Forbehold anerkendt.“

Et andet Eksempel, der peger i samme Retning, kan jeg tilføje af min egen Erfaring. I den østrigske Provins Tyrol og den schweiziske Kanton Ticino spurgte jeg engang et Par Almuesfolk, hvem det egentlig var, der bar Bestræbelsen for Tilslutning til Italien; de svarede mig ganske uforbeholdent „i signori“ (de fine Folk), og Ticinomanden tilføjede til yderligere Forklaring: „Kongeriget Italien er bankerot, vores Kantons Finanser er i Orden. Det véd de kongerigske Italienere godt, og det er derfor, de vil have fat i os; da der ikke er mere at presse ud af den gamle Citron, saa søger de efter en ny.“

Kort sagt –, Princippet „Betale Skatter, gøre Krigstjeneste og holde Mund“, — dette Princip, der efter den gudvelbehagelige Storborgers Ord skulde være de besejredes Lod, kommer i Virkeligheden lige saa fuldt til at ramme selve Sejrherrerne, naar vi blot ser bort fra den Klike af Kapitalister, der sidder ovenpaa.

VI. DEN MODERNE NATIONALISMES MODSTANDERE OG KRITIKERE

Modstanden mod det imperialistiske Nationalitetsprincip kommer, som man kan tænke sig, først og fremmest fra den Lejr, eller rettere de Lejre, mod hvem det direkte er rettet, nemlig Tilhængerne af det gamle Nationalitetsprincip om Folkeslagenes Selvbestemmelsesret. Jeg tror, jeg kan spare mig nærmere at udvikle deres Anskuelser og Argumenter, da de tør forudsættes almindelig bekendte.

Ved Siden af disse i mange nationale Lejre splittede Modstandere staar det internationale Demokrati, der for Tiden nærmest blot er repræsenteret af Socialismen. Modstanden mod Imperialismen har fra denne Kant imidlertid hidtil været rettet mere mod dens sociale Side end mod den nationale. Saaledes havde de danske nationalliberale paa Kasinomødet d. 11. Marts 1848 den store Fortrædelighed, at Husmandslederen Rasmus Sørensen steg op paa Talerstolen og klagede over, at man over Nationaliternes underordnede Stridigheder glemte „Menneskerettighederne“. Indførelsen af en sand demokratisk Forfatning i Danmark vilde være det sikreste Middel til at vende Folkets Sind i Hertugdømmerne til de Danske. (Se Zeuthen, Martsbevægelsen 1848, Studentersamfundets Smaaskrifter Nr. 5—6, S. 51). Ja flere af Socialismens Grundlæggere, f. Eks. Karl Marx, drev endog deres Overlegenhed over

for Smaanationalismen saa vidt, at de, hvad det nationale angik, næsten i et og alt underskrev det imperialistiske Program. Jfr. Marx, Revolution und Kontre-Revolution (en Artikelrække fra „Tribune“ i New-York 1851—52, udg. paa Tysk af Kautsky, Stuttgart 1896). Efter at have skildret, hvorledes Slaverne i Østrig forraadte Revolutionens Sag, men fik Løn som forskyldt, fortsætter Marx (S. 98).

„Da erkendte Slaverne endelig, at de var narrede, og nu raabte de: „Lad os gaa til Frankfurt og dér fortsætte den Opposition, der er her er gjort os umulig.“ Men da var det for sent ... Saaledes endte for dengang og sandsynligvis for stedse de i Tyskland boende Slavers Forsøg paa at tilkæmpe sig en selvstændig national Tilværelse. Splittede Levninger af talrige Nationer, hvis Nationalitet og politiske Livskraft for længst er kvalt, og som derfor i næsten 1000 Aar har været tvungne til at følge i Hælene paa deres overmægtige Besejrere, paa samme Maade som f. Eks. Walliserne i England, Baskerne i Spanien, Bretonerne i Frankrig og de spanske og franske Kreoler i Nordamerika, — disse døende Nationaliteter, Bøhmerne, Kärntnerne, Dalmatinerne o. s. v. havde forsøgt at benytte den almindelige Forvirring i 1848 til at genoprette den politiske status quo, der bestod i det Herrens Aar 800. Et Aartusindes Historie burde have vist dem, at et saadant Tilbageskridt var umuligt; at, naar hele Landet Østen for Elben engang var beboet af Slavere, denne Kendsgerning kun aabenbarede den historiske Udviklings Retning og samtidigt Tyskernes fysiske og intellektuelle Kraft, der lod dem undertvinge og opsuge deres østlige Naboer; endvidere at denne Opsugnings-Tendens hos Tyskerne stedse har dannet og endnu danner et af de mægtigste Midler, hvorved Vesteuropas Civilisation udbredtes Øst paa: endvidere at denne Tendens først da kan ophøre, naar Germaniseringsprocessen støder paa store, kompakte Nationer, der evner at føre et selvstændigt nationalt Liv, som Ungarerne og til en vis Grad Polakkerne, og at det derfor var hine døende Nationers naturlige og uundgaaelige Skæbne at opsluges af deres stærkere Naboer. Det er ganske vist ingen smigrende Udsigt for den nationale Ærgerrighed hos de panslavistiske Drømmere, hvem det var lykkedes at sætte en Del af Bøhmerne og Sydslaverne i Bevægelse; men kan de vente, at Historien vil skride tusind Aar tilbage af Hensyn til nogle svindsottige Selskaber af Personer. som i enhver Del af det Land, de bebor, finder Tyskere ved Siden af sig og omkring sig, og som i umindelige Tider til alle Civilisationens Formaal ikke

har haft andet Sprog end Tysk, og som savner de første Betingelser for nationalt Liv: stort Folketal og kompakt Landomraade? — Det er intet Under, at Panslavismen, bag hvilken der skjulte sig Bestræbelsen paa Genoprettelsen af talløse Smaanationers Uafhængighed, overalt stødte fjendtlig sammen med de europæiske revolutionære Bevægelser, og at Slaverne, endskønt de paastod, at de kæmpede for Friheden, altid (ene med Undtagelse af den demokratiske Del af Polakkerne) var at finde paa Despotismens og Reaktionens Side. Dette var Tilfældet i Tyskland, i Ungarn og endogsaa hist og her i Tyrkiet. Som Forrædere mod Folkesagen, som Hovedstøtter for den østrigske Regerings Kabaler, brændemærkede de sig selv i de tyske revolutionæres Øjne. Og skønt intetsteds Befolkningens Masse deltog i de af de slaviske Førere vakte Spektakler, — allerede af den Grund, at den var for uvidende, — vil det dog aldrig glemmes, at i Prag, en halvtysk By, Skarer af slaviske Fanatikere istemte og gentog Raabet: „Hellere den russiske Knut end den tyske Frihed!“ (? G. S-e.) Efter den Afsvaling, som det første Forsøg har efterladt hos dem, og efter den Lektion, som den russiske Regering giver dem, er det ikke sandsynligt, at der vil blive gjort noget nyt Forsøg. Men hvis de endnu engang skulde forsøge under lignende Paaskud at forbinde sig med de kontra-revolutionære Magter, da ligger Tysklands Pligt klar for Dagen. Intet Land, der er indviklet i Revolution og Krig udadtil, kan taale et Vendée midt i sit Hjerte.“

Hvad Marx bygger paa, er den utvivlsomt rigtige Iagttagelse, at en national Forsvarsbestræbelse næsten aldrig udgaar direkte fra de brede Lag, men at dens Ledere ganske overvejende er Folk, der tilhører Overklasserne. Det er Mennesker, hvis Program ofte ikke indeholder en Smule mere af virkelige Folkefornødenheder end det altyske, som jeg ovenfor omtalte. De er tidt fulde af en Ømtaalighed, et Nationalhad og en Chauvinisme, der gaar over alle Grænser. Hvad de brede Lag angaar, saa er det sikkert, at de er langt mindre tilbøjelige til national Fanatisme end Overklasserne. Menigmand er gerne i national Henseende langt taalmodigere end Storborgeren, og han er besjælet af en social Broderskabsfølelse, der over for Standsfæller let bringer ham til at se helt bort fra nationale Mellemværender.

Ud fra saadanne Iagttagelser kommer den rene Demokrat da til det Resultat, at ikke blot det nationale Angreb, men ogsaa det nationale Forsvar er en Luksus, en Sport for Storborgerne, og

ganske ligegyldig eller snarere modbydelig for Smaaborgerne, der kun bruges som Kaskeskyts, som Bønder i Skakspillet.

Det er let nok at forstaa, at man kan komme til dette Resultat, og dog er det ganske forkert, som det ogsaa indrømmes af Udgiveren Kautsky i Fortalen til Marx' Artikler S. XXII (Kendsgerningerne har gjort Marx' Spaadomme til Skamme). Hvem der tænker som Marx, lader sig narre af Skinnet, eller, som Tyskerne siger, han „schüttelt das Kind mit dem Bade aus".

Selv om nemlig Nationalitetsbestræbelsen altid fænger i de øvre Lag, saa følger dog ikke deraf, at det er dem, der virkelig bærer den. Tværtimod, det er en uomstødelig historisk Kendsgerning, at den afgørende Impuls altid kommer fra de nedre Lag. Den skyldes deres sociale Opadstræben. Alt som Menigmands Kultur stiger mere og mere, vokser overhovedet hans Trang til at respekteres i sine Menneskerettigheder, være sig sociale, religiøse eller nationale. Denne Trang gør sig først blot gældende som et dumpt og stumt Ubehag over hele Linien, men fortætter sig derpaa til aaben Utilfredshed hos de fremmeligste, d. v. s. hos saadanne Befolkningslag, som forener Overklassernes Ømtaalighed og fine Fornemmelser med en vis Følelse for Menigmands Trang og Tarv. Foreløbig maa nu Nationalitetsbestræbelsen nødvendigvis præges af Overklasserne, og det er dette Præg af Drivhuskultur, som Marx og andre Demokrater har taget Anstød af. Men det er blot forbigaaende, thi de nedre Lags sociale Opadstræben fortsætter uforstyrret sin støtte Gang, og omsider maa det storborgerlige Puppehylster sprænges, saa Nationalitetsbestræbelsen fremtræder i sin ægte folkelige Skikkelse. Det kan nemlig ikke undgaas, at det til syvende og sidst gaar op for Almenheden, hvordan det virkelig hænger sammen, og det er da saadan, at spørges der, hvem der klager mest, saa bliver Svaret ganske vist „Storborgerne", men spørges der, hvem der lider mest, saa bliver Svaret afgjort: „Smaaborgerne". Overklassemennesker som jeg og mine Lige kan sagtens hytte os: hvis man søger at tage vore nationale Goder fra os, saa har vi Tid og Raad til at værge os og skaffe os Udveje, vore Sprogkundskaber sikrer os mod at blive snydt gennem det fremmede Retssprog, og bliver det os endelig for broget, kan vi trøste os med fra Tid til anden at tage Ferie og rejse udenlands. Men den fattige Smaaborger har det anderledes. Han maa finde sig i en Mængde Ulemper, Forhaanelser, Tilsidesættelser og økonomisk Udbytning og fremfor alt den Rets-

usikkerhed, som opstaar ved, at der for Domstolen, hvor maaske hans Liv og Velfærd staar paa Spil, forhandles af Dommere, som ikke forstaar ham, og som han ikke forstaar. Det gaar, som der staar i Visen: for den, der nu kan alle Sprog, er det jo lige fedt, men Fanden heller inte for den, der kun kan ét. Jfr. Nis Lorenzens veltalende Skildring i den slesvigske Stænderforsamling 1838: „Han har selv engang hørt paa, at Advokaterne for det meste anførte alt, de giver til Protokol, paa Latin, saa at han ikke har forstaaet et Ord, og at de gjorde alle deres Andragender paa Tysk, blandet med Latin. Dette er saa modbydeligt for Landfolkene, at de sjeldent bivaaner de ansatte „Dinggerichte“, men sædvanligt giver Buddet 4 Skilling, for at han i deres Sted bestiller nogle Daglønnere, der ikke forstaar et eneste Ord af Forhandlingen, saa at det kan anses som en Comoedie, og det er aldeles ligegyldigt, enten de er der eller ej.“ (Slesv. Stændertidende 1838, S. 612; Allen, II, 200). — Det er umuligt andet, end at saadanne Tilstande i Længden hos den tænkende Menigmand maa fremkalde Opposition. I Kraft af Princippet: „Embedsmanden for Folket, ikke Folket for Embedsmanden“, maa han nødvendigvis føres til at opstille Kravet om, at Folkets Modersmaal respekteres i Kirken, Skolen og Retten samt saavidt muligt ogsaa i Folkerepræsentationen.

Det bedste Eksempel paa, at dette er en indre, naturnødvendig Udvikling, har vi i Nordslesvig: Forholdet er her faktisk dette, at de, der satte Lunten til det nationale Fængtønder, ikke var kongerigske Overklasse-Agitatorer, men jævne nordslesvigske Bønder, og at det først var deres Optræden, der belærte de kongerigske om, at der overhovedet fandtes Danskhed i Sønderjylland; det indrømmes ogsaa f. Eks. af den upartiske tyske Forfatter Kohl i hans „Bemerkungen über das Verhältniss der deutschen und dänischen Nationalität“ . . . Jeg hidsætter til Illustration et Stykke af den Tale, hvormed Bonden Nis Lorenzen fra Lilholt 1836 motiverede Nordslesvigernes Andragende om Genindførelse af dansk Retssprog; den viser klarlig, hvorledes det folkelige Nationalkrav tager sig ud i sin ægte, uforfalskede Skikkelse (Allen, II, 175):

„Hvor i hele Verden gives der et Folk, som vilde se sine offentlige Anliggender behandlet i et andet Sprog end sit eget? Den eneste Grund, som man med noget Skin af Ret har anført imod min Proposition, er den derved opstaaende Ulejlighed for de Herrer Embedsmænd. Men denne Grund er af saa ringe Vægt, at jeg næsten finder det overflødigt at gendrive den. Embedsmanden er dog vel her i Landet for Folkets Skyld,

Folket ikke for Embedsmandens Skyld. Hvo som ikke vil paatage sig den ringe Ulejlighed at lære at læse, tale og skrive Dansk, kan jo blive blandt Tyskerne. Vi ønsker ikke at have ham, han bliver dog en fremmed, har intet Hjerte for os, ingen Interesse for vore Anliggender, undtagen for saa vidt han har sin Fortjeneste derved."

Jeg maa altsaa i direkte Modsætning til Karl Marx og hans Meningsfæller hævde, at Nationalitetsforsvaret faktisk langt mere er noget smaaborgerligt end noget storborgerligt.

Men unægtelig er den nationale Folkebevægelse altid langt mere end den sociale udsat for at forplumres og forvrænges. Det er jo let nok at forstaa: det, der taler gennem den sociale Bevægelse, er Sultens Røst, som ingen Lyrik i Længden evner at overdøve, og det Skel, den sætter — Skellet mellem sultne og mætte —, lader sig ikke udslette ved nogen List; derimod er den nationale Bevægelse paa Grund af sin mindre materielle Karakter altid lettere tilgængelig for Lyrik, og da her sultne og mætte gaar i Flok, faar de mætte Mulighed for gennem lyrisk Digten og æstetiserende Forvrængning at faa de sultne i deres Garn.

Imidlertid er denne Fare vel ikke større, end at den kan afværges; det gælder blot om at faa Øjnene op for den. Jeg skal slutte med at paapege enkelte Synspunkter, der maa gøres gældende i Fremtidens Katekismus for det nationale Spørgsmaals Behandling.

Til Overklasserne vil jeg sige følgende:

Begrebet „den hellige Nationalitet" er forkasteligt. Det er et delvis æstetiserende, delvis økonomisk Storborgeri: „vi finder Behag i Nationaliteten, ergo bør alle gøre det." For sig selv kræver man i alle Tilfælde Tolerance, skønt den paa Grund af Ens sociale Begunstigelse egentlig er overflødig; for Menigmand, som virkelig trænger til Tolerancen, kræver man den kun, naar det passer i Ens eget nationale Kram, og hvis man griber ham i at være besjælet af internationale Broderskabsfølelser, skælder man ham ud for fædrelandsløs og Forræder. Sin egen Nationalfølelse kalder man for „hellig", skønt dens Hellighed væsentlig reducerer sig dertil, at den ligesom adskillig Religiøsitet bunder i det seksuelle. Man tror at kunne hævde det hellige Nationalsamfund i al Evighed, skønt Faktum er dette, at Verdensudviklingen fører hen imod Storsamfund, og at det Princip, der vil sejre, til syvende og sidst bliver Kosmopolitismen.

Den hidtidige Kosmopolitisme er imidlertid ikke et Haar

bedre end det „overvundne“ Standpunkt. Den er den rene Magelighed, et æstetiserende Storborgeri: „vi finder ikke Behag i Nationaliteten, ergo bør ingen gøre det.“ For sine egne Meninger kræver man Tolerance, men støder man paa Menigmands naive Nationalfølelse, som man i sit overlegne Frisind burde kunne forstaa og bære over med, er man straks parat til at skælde ham ud for fordummet og reaktionær. Man tror at kunne besejre Nationalfølelsen ved at affærdige den som en taabelig Indbildning, en Maaneskins-Æstetik, medens det virkelige Faktum er dette, at Nationalfølelsen ved sin økonomiske Motivering og sin seksuelle Undergrund er en brutal Realitet, som, saa længe man erklærer den for Luft, atter og atter vil minde En eftertrykkelig og ubehagelig om sin Tilværelse. Man tror i en Haandevending at kunne gennemføre Kosmopolitismen bare ved at rende uden om de nationale Spørgsmaal, medens Faktum er, at de under denne Lud-og-Koldtvandsbehandling svulmer stedse højere op. I Stedet for den profeterede kosmopolitiske Æra har vi foreløbig faaet en national Brutalitet, hvis Lige aldrig har været set.

Den virkelige Kosmopolitisme maa man endnu lede efter med en Lygte. Dens Væsen er ikke æstetiserende Storborgeri, men arbejdende Smaaborgeri: „vi — Overklassemenneskerne — bryder os personlig ikke om Nationalitet, men Menigmand bryder sig derom og er økonomisk interesseret deri, ergo maa vi for hans Skyld beskæftige os dermed“. For os selv kræver vi ikke særlig Tolerance — naar blot russiske og tyrkiske Tistande er udelukkede, kan vi nære os, altsaa f. Eks. i Preussen —, men for Menigmand kræver vi det, ligegyldigt om han stiller sig paa det nationale eller det internationale Standpunkt. Vor egen Nationalfølelse erkender vi for et Begreb, der i høj Grad er farvet af æstetisk-seksuelt-brutale Elementer, men vi søger ikke at udrydde den, da det vilde være haabløst: vi søger at dressere den og spænde den for, saa at den tvinges til at trække Læsset for den demokratiske Kosmopolitisme. Saa skadelig den nationale Brutalitet end kan være, naar den slippes løs, saa nyttig, ja saa uvurderlig vil den blive, naar den holdes under Pisken og tvinges til at gøre Arbejde i Humanitetens Tjeneste. — Vi ønsker ikke at opretholde de nationale Særsamfund i al Evighed, men vi vil ikke utidig undergrave og omstyrte dem: vi erkender, at det uundgaaelige Gennemgangsled til Kosmopolitismens Virkeliggørelse er fuld og faktisk Respektering af de nationale Menneskerettigheder.

Til Underklasserne vil jeg sige følgende:

For sit eget Vedkommende har Meningmand Ret til at være national, men han har ingen Pligt dertil; imidlertid, hvis hans Standsfæller frivillig vælger at være nationale og andre ved Vold søger at hindre dem deri, har han den Pligt at understøtte deres Modstand mod Voldførelsen. Sine Børn har Menigmand Ret til at opdrage i sin egen Nationalitet, men han har ingen Pligt dertil; imidlertid, hvis han ikke selv kan paatage sig at denationalisere dem, og andre ved Vold søger at gøre det, har han den Pligt at understøtte Børnenes Modstand mod Voldførelsen.

Af Overklasserne har Menigmand Ret til at kræve deres Understøttelse for hans Nationalitetsbestræbelse, men han har ingen Pligt til som Vederlag at understøtte Overklassernes særlige Nationalstræb; imidlertid, hvis Overklasserne uegennyttig imødekommer Menigmands nationale Krav, og den brutale kapitalistiske Nationalisme derfor angriber dem, har han den Pligt at støtte deres Modstand.

Tilslut lidt om Opgaverne for den demokratiske Kosmopolitisme.

Den første er selvfølgelig at konstituere sig, d. v. s. at grundlægge et internationalt borgerligt Demokrati. Allerede længe har der bestaaet et internationalt Socialdemokrati, men et internationalt borgerligt Demokrati har ikke kunnet komme til Verden. Man har gjort hæderlige Forsøg gennem Fredskongresser og interparlamentariske Konferencer, men Resultaterne er hidtil kun saa som saa, og det kommer deraf, at der kun tages Sigte paa Ondets Virkninger, ikke paa dets Rod. Den nationale Strids Rod er den Kendsgerning, at Toldgrænserne ikke falder sammen med Nationalitetsgrænserne, og at Kapitalistregeringerne søger at udjævne Forskellen ved en krampagtig Udryddelsespolitik over for de „minderwerthige“ Elementer, fordi de véd, at disse altid lettere end Kapitalisternes egne Landsmænd vil kunne finde paa at emancipere sig fra det kapitalistiske Udbytningssystem. Det burde være Fredsmændenes første Opgave at vende sig mod den kapitalistiske Forfølgelse af de nationale Mindretal, men Faktum er, at man paa Fredskongresserne i Reglen omhyggelig maa undgaa at komme ind paa disse kildne Sager. Hvorfor? Fordi Fredsvennerne for en stor Del bestaar af „dannede“ Mennesker, som er opfødte med dannede Menneskers sædvanlige Forret, Nationalfordomme og Nationalhad, og som derfor ikke kan drøfte deres kapitalistiske Herrers nationale Mellemværender uden straks at fare i Haarene paa hverandre. Sørgeligt, men sandt.

Der er kun én Magt uden for England, der hidtil har haft Kaldet til en saglig Drøftelse af de nationale Mellemværender, og denne Magt er Socialdemokratiet. Hvorfor? Fordi Socialisterne er jævne Arbejdere, som er opfødte med den jævne Arbejders Forret, national Fordomsfrihed og Broderlighed. Hvilken ynkelig Falliterklæring er ikke dette Faktum for den saakaldte højere Dannelse! Kunde vi Storborgere dog ikke engang i Tiden lære saa meget af vore menige Medborgere, at vi kunde naa til at ryge en Fredspibe sammen uden den sørgelige Nødvendighed først at maatte aflevere vore respektive Tomahawker under Politibevogtning?

Den anden Opgave, der paatrænger sig, er Valget af et sprogligt Enhedsmærke. Kosmopolitismen faar selvfølgelig først sit fulde praktiske Værd, naar det lykkes at skabe et Enhedssprog.

Hermed mener jeg selvfølgelig ikke et Sprog, der skal udrydde og afløse alle de nu herskende Enkeltsprog, — en saadan Tanke er lige saa haabløs som overflødig —, men jeg mener et ledende Samkvemssprog, som Alverdens Kosmopolitter fuldt ud anerkender og i Praksis betjener sig af indbyrdes. De forskellige Forsøg paa at lave et Verdenssprog ad kunstig Vej viser tilstrækkelig, at Trangen er til Stede, men ved Kunst opnaas det ønskede Resultat sikkert ikke, — vi maa uden Tvivl bekvemme os til at knæsætte et af de Sprog, som foreligger fuldt færdige og levende. Det vil maaske koste noget at overvinde Fornærmelsen hos de forbigaaede Nationer og endnu mere Hovmodet hos den, paa hvem Valget falder. Men Opgaven er dog ikke uløselig, skulde jeg tro. Thi ethvert civiliseret og tænkende Menneske maa, naar han blot udrustes med tilstrækkelig Kundskab, kunne bringes til at indse, hvor tilfældig eller mekanisk betinget saavel det ene som det andet Sprogs „Udvalgthed“ er, og hvor barnagtig eller uværdig hans egen sproglige Fornærmelse eller Skadefryd derfor bliver. Foreløbig maa vi nu stræbe efter at udbrede Kundskab om den historiske Nationalitetsudvikling, og at undersøge, hvordan Stemningen er i de Kredse, der ikke er økonomisk interesserede i dette eller hint Sprogs voldelige Udbredelse. Det vilde maaske ikke være af Vejen at forsøge en Slags Enquête om, hvilken Nationalitet der efter Publikums Mening kan byde paa det mest praktiske Samkvemssprog og den mindste Fare for nationale Anmasselser.

Gudmund Schütte

ALEXANDRE DUMAS PÈRE

> Où il est mauvais, il passe bien au delà du pire, c'est le charme de la canaille; où il est bon, il va jusques à l'exquis et à l'excellent. il peut être le mets des plus délicats.
>
> *La Bruyère.*

DEN litterære Berømmelses Tempel er ifølge d'Alembert befolket med lutter døde, som ikke var der, medens de levede, og med ganske faa levende, der næsten alle stødes ud, naar de dør. Begge de nævnte Kategorier af Forfattere kan for saa vidt tage deres Skæbne med Ro: enten faar de det gode i denne Verden eller ogsaa maa de trøste sig ved, at Eftertidens retfærdigere Dom vil give dem, hvad Livet aldrig gav. Værre er de Skribenter stillede, der oplever deres egen Berømmelses Dalen, ja maaske endog maa høre, at de Værker, hvorpaa de byggede deres sikreste Adkomst til at blive staaende i Menneskers Erindring, er værdiløse eller forældede.

Saadan gik det den gamle Dumas: i sit Livs sidste tyve Aar var han glemt. Lige indtil Midten af forrige Aarhundrede havde hans Berømmelse været i stadig Stigen; han nød en svimlende Folkegunst og blev regnet for en europæisk Storhed. Saa slog Stemningen om, Opmærksomheden vendte sig andetsteds hen, og Dumas blev ikke mere taget alvorligt af nogen som helst. Hans romantiske Dramer — Antony og La tour de Nesle — tilhørte en fjern Fortid, og hvad hans senere Værker angik, syntes det, som om Læserne var bleven trætte af d'Artagnan og Bussy d'Amboise og ligegyldige overfor de simple og usammensatte Følelser — Venskab, Mod, Ære og Troskab — som disse Skik-

kelser var Bærere af. En ny Generation af Kritikere og Læsere var opvokset, Dumas' klare og gennemsigtige Stil betragtedes som gammeldags, medens „Mandarinlitteraturen" mere og mere vandt Tidens Øre og fik den til at glemme de uomtvistelige Fortjenester, Dumas havde indlagt sig. Hertil kom, at det blev sagt (og troet), at hans bedste Værker ikke engang skyldtes ham selv, men var frembragte af en Skare navnløse „Medarbejdere", der for fast Timebetaling fabrikerede de Bøger, som blev solgte under Dumas' Navn. Denne Beskyldning havde Mænd som Quérard, Granier de Cassagnac og Mirecourt allerede rettet imod ham, medens han var i sin Berømmelses Zenith, uden at nogen tog Hensyn til deres kristiske Konfetti; — nu fik pludselig de længst forglemte Ord Vægt, og alle betragtede deres ganske uholdbare Beskyldninger som uomstødelige Sandheder. Det blev altsaa anerkendt, at Dumas herskede uimodsagt

over all the realms of humbug absolute.

Men hermed havde ogsaa hans Suverænitet Ende; kun Folket, — der frit kan beundre, hvad det synes om, uden at føle nogen Forpligtelse til at kede sig ud fra litterære Synspunkter —, læste ham stadig med den samme Begejstring. Folket — og Udlandet. Thi medens hans Landsmænds Litteraturhistorikere kappedes om at frakende ham enhver Værdi — det er ikke længe siden, at René Doumic gjorde de hæderligste Anstrengelser i den Retning, — bevarede han sin Prestige i andre europæiske Lande, hvor de største Aander ikke har skammet sig ved at hylde ham som den betydelige Skribent, han var.

Dumas er altsaa populær, men han er ikke agtet — navnlig ikke i Frankrig. Hans Fader Generalen og hans Søn den dramatiske Forfatter kan glæde sig ved en langt større Anseelse, end der er blevet ham, den største af dem, til Del. Sagen er, at hans hele Livsførelse og de faa yderlig slette Bøger, han skrev (eller udgav), har skadet hans litterære Anseelse mere end rimeligt. Man betænker ikke, at der i en Produktion paa omtrent 1000 Bind nødvendigvis maa være noget uden Værdi. Selve hans mirakuløse Frembringelsesevne, selve hans uhyre Popularitet bruges som Vaaben imod ham.

I det følgende skal jeg forsøge at „rehabilitere" den gamle Dumas ved at vise, hvilken Plads der virkelig tilkommer ham og hvilken Værdi hans Skrifter, trods alt, maa siges at være i Besiddelse af.

I

Alexandre Dumas-Davy de la Pailleterie blev født i Villers-Cotterets den 5te Thermidor Aar X (24de Juli 1802) som Søn af Divisionsgeneral Alexandre Dumas og Elisabeth Labouret, hans Hustru. Han døde hos sin Søn i Puys den 5te December 1870. Mellem disse to Datoer har han skrevet talløse Bind og foretaget omfattende Rejser i de forskelligste Lande. Han kom til Verden paa en Tid, da der gik et Pust af Storhed gennem det franske Folk, da Napoleons Sejre havde vakt en Rejsning i Nationens Bevidsthedsliv, hvis Eftervirkninger egentlig først definitivt forsvandt efter den ulykkelige Krig med Tyskland — samtidig med at Dumas endte sit omtumlede Liv.

Den republikanske General Dumas var en kolossal Mulat, som Østerrigerne nærede en sand Rædsel for og som de kaldte „den sorte Djævel“. Hans Kræfter var ganske ualmindelige: i Sønnens Memoirer fortælles det, at han, da han giftede sig, havde samme Bredde om Haandledene som hans Kone om Livet. Hans Tapperhed skal have været lige saa eventyrlig: vi kan danne os et Begreb om den ved at læse Beskrivelsen af hans utrolig dumdristige Erobring af Clausen-Broen i Tyrol — en Daad, som bevirkede, at Napoleon gav ham Tilnavnet „sin Tids Horatius Cocles“. Bedrifter af denne titaniske Art var i øvrigt dengang paa ingen Maade sjældne — andet Bind af Marbot's Memoirer giver mangfoldige Eksempler paa lignende Vovestykker, — og de forklarer delvis det tilsyneladende meningsløse Praleri, der ligger i Indtagelsen af Bastionen Saint-Gervais i De tre Musketerer eller i Fortællingen om Bussy's Duel i Slutningen af La dame de Monsoreau. — General Dumas døde allerede 1806. Sønnen blev altsaa opdraget af sin Moder, en blid og svag Kvinde, som lod ham gøre omtrent alt, hvad han havde Lyst til, og da der herunder ikke var indbefattet Læsning, lærte han næsten intet og bragte den Lærer, som skulde indvie ham i den latinske Syntaks, til Randen af Fortvivlelse. Sin meste Tid tilbragte han med at strejfe om i Villers-Cotterets' Skove eller med at læse Buffon og Tusind og én Nats Eventyr. Man fik ham anbragt hos en Notar i Soissons, hvor imidlertid en Dilettantopførelse af Ducis' Hamlet begejstrede ham i den Grad, at han øjeblikkelig gik til Paris sammen med en ligesindet Kammerat. Her var han saa heldig at se Talma, men maatte i øvrigt snart rejse hjem igen — for kort efter at vende tilbage til Hovedstaden, hvor han — da han havde

en meget smuk Haandskrift — opnaaede at faa en lille Ansættelte hos Hertugen af Orléans. I sin Fritid læste han naturligvis Shakespeare, Lope de Vega, Calderón (som senere inspirerede ham til det højst uheldige „Mysterium" Don Juan de Maraña), Schiller, Byron og Walter Scott — den romantiske Tidsalders Afguder, og drømte i øvrigt allerede om at spille en Rolle i Litteraturen. Hans tidligste dramatiske Forsøg La chasse et l'amour (1825) og La noce et l'enterrement (1826) er lidet betydelige; det var først med Henri III et sa cour, der opførtes paa Théâtre français i 1829, at han brød igennem. Dette Stykkes Betydning kan vanskelig overvurderes; selv de Kritikere, der benægter, at Dramaet i sig selv har megen Værdi, maa indrømme dets Værd som litteraturhistorisk Dokument. Allerede den fordringsfulde Villemain betegnede det som en glimrende Triumf over det attende Aarhundredes Teater, og sandt er det, at Dumas med dette Drama har lagt Grunden til det moderne franske Skuespil ved at yde Stof og sceniske Virkemidler, der ikke tidligere havde været udnyttede — og saaledes har han banet Vejen, ja vundet Slaget for Hernani, før Hernani blev skrevet. Han er gaaet til sin Opgave med uforfærdet Mod, en umaadelig Selvbevidsthed — og saare mangelfulde Kundskaber. Ideen fandt han ved et Tilfælde i et Bind af d'Anquetil's Historie, Tidsfarven lagde han paa efter en temmelig flygtig Gennemlæsning af L'Étoile's Journal, og desuden kan man finde Reminiscenser hentede alle Vegne fra — men mest fra Walter Scott. Det er mærkeligt, at han alligevel er sluppet saa forbavsende godt fra sit Vovestykke: ved en vis historisk Gætteevne understøttet af en glødende Fantasi er det lykkedes ham at give et Billede af den Tid, han skildrer, som — selv om det i flere Retninger er utilfredsstillende — maa vække Beundring.

Man mærke Titlen: Henrik III og hans Hof. Dumas indsaa, at Teaterpublikummet, der i Almindelighed i ringe Grad er intellektuelt anlagt, har megen Modtagelighed for rene Sanseindtryk. Derfor findes der saa meget for Øjet i dette Drama, Baggrunden er gjort saa nøjagtigt, som Dumas overhovedet paa det Tidspunkt formaaede at gøre den, Handlingen er opbygget med ikke ringe Færdighed; hvad der mangler er derimod en intim Forstaaelse og en korrekt Genskabelse af det sekstende Aarhundrede. Stykket er rigt paa kuriøse Enkeltheder: Duelraseri, Spillelidenskab, Astrologi o. s. v., medens det, som dybest satte Sindene i Bevægelse, — den uhyre og næsten groteske Sanselighed — aldeles er overset.

Brantôme og senere Tallemant des Réaux har dog ellers ikke lagt Skjul paa denne Side af deres Samtids Liv! —

Walter Scott og de Romanforfattere og Dramatikere, som i det nittende Aarhundredes Begyndelse i ham saa' deres Forbillede, havde alle et meget skarpt Blik for Mangelen af det historiske Element i det attende Aarhundredes Tragedie og (om end i mindre Grad) i det attende Aarhundredes Roman. Deres Fejltagelse bestod i, at de troede, at dette Desideratum lod sig udfylde med „Tidsfarve“, — der i sig selv er noget sekundært, et Zirat, som aldrig kan dække mere end Overfladen. Den historiske Kulør bestaar af Dragter, Gestus, Sprogejendommeligheder og arkitektoniske Kuriositeter; den er saare nyttig, men den er ogsaa saare utilstrækkelig. Hvad de savnede, var dybtgaaende Kendskab til de forskellige Tidsaldres Sæder. De kunde give den ydre Tilsyneladelse meget virtuosmæssigt og overordentligt levende, men de formaaede ikke at vise, hvori Fortidens Mennesker egentlig var forskellige fra os. Det er et stort Spørgsmaal, om Hertugen af Guise og selve den ynkelige sidste Valois i Virkeligheden var saaledes, som Dumas tegner dem i „Henri III et sa cour“; Catharina af Medicis var det afgjort ikke. Det bør imidlertid erindres, at Stykket er et Ungdomsarbejde; Catharina i La Reine Margot og Henrik III i La Dame de Monsoreau betegner et umaadeligt Fremskridt; de er begge Skikkelser af langt dybere menneskelig Sandhed. — Trods de angivne Fejl og Mangler er „Henri III“ et betydeligt Arbejde og det viser allerede Dumas' enestaaende Dygtighed i rent teknisk Henseende. Hvilken Verve i Dialogen, hvilken malerisk Kraft i de afgørende Scener, hvilken Evne til at vække Interessen og holde den fangen! Disse Egenskaber har Stykket tilfælles med næsten alle de Skuespil, Dumas skrev; mærkeligere er det, at man bag ved dette historiske Drama med revolutionær Tendens kan skimte det „drame intime“, som har spillet saa stor en Rolle hele det nittende Aarhundrede igennem. Saint-Mégrin og hans Kærlighed til Hertuginden af Guise indvarsler en ny Æra: det lidenskabelige Skuespils Supremati kan dateres fra 1829. Det er Dumas og ikke den ubetydelige og nu aldeles glemte Guilbert de Pixérécourt, hvem Æren som Grundlægger af det nationale og historiske Skuespil tilkommer; Granier de Cassagnac, der fremdrog Pixérécourt, gjorde det hovedsagelig, fordi han vidste, at det ærgrede Dumas.

Andre af Dumas' Skuespil staar i rent litterær Henseende

over dette Ungdomsarbejde. Sørgespillet laa ikke for ham; dér viser hans Evners Begrænsning sig meget stærkt. Caligula og Antony er fremragende Arbejder, men deres bedste Egenskaber skyldes netop ikke det tragiske Element i dem; det samme gælder om Charles VII chez ses grands vassaux, hvor Reminiscenser fra Walter Scott og Schillers Jungfrau von Orléans tilmed fremtræder altfor tydeligt og til Tider højst malplaceret: de pragtfulde Ord, med hvilke Lord Talbot ender sit Liv, har Dumas taget omtrent ordret fra Schiller; men medens de klinger ganske naturligt i Munden paa en filosoferende Stormand, skurrer de stærkt, naar de deklameres af en fangen Saracener. Charles VII er maaske dog det bedste Skuespil, Dumas har skrevet. Det er paa Vers, og skønt Dumas ikke var nogen Digter, viser hans beundringsværdige Teaterfærdighed sig netop i Versene, som ikke er lyrisk-melodiøse men rent dramatiske og derigennem (særlig i første Akt) yderst virkningsfulde.

I nogle mindre Skuespil (Un Mariage sous Louis XV, Les Demoiselles de Saint-Cyr o. s. v.) viser Dumas sig i sit bedste Lys. Disse Stykkers dramatiske Struktur er opbygget med mesterlig Logik; — særlig Mademoiselle de Belle-Isle er en nydelig comedietta, hvis sindrige Intrige og graciøse Dialog ejer en indtagende og ganske personlig Elegance. Desværre staar hans senere dramatiske Arbejder ikke paa samme Højde; hans Overdrivelseslyst, Mangel paa Ideer og altfor grelle Effekter træder stærkere frem, jo ældre han bliver. Særlig uheldige er de Stykker, han uddrog af sine Romaner — dog med i det mindste én Undtagelse: La Reine Margot, hvor navnlig Optrinet med den forgiftede Bog (i fjerde Akt) besidder en tragisk Kraft uden Sidestykke. Ungdomsarbejdet La Tour de Nesle hæver sig ganske vist lige saa højt, men dets Virkemidler er af en anden Art: jeg kender intet i dramatisk Litteratur, som i intens Spænding naar den berømte Fængselsscene i tredje Akt, hvor Buridan løses af sine Baand. La Tour de Nesle, „Melodramernes Krone“, er i øvrigt i andre Retninger saare angribeligt; den Fremstilling, det giver af middelalderlige Forhold og Tilstande er mere end fantastisk.

Den gamle Dumas var hele sit Liv igennem umaadelig forfængelig og satte sine egne Værker meget højt. Saa meget desto smukkere er det, at hans ekspansive Natur ogsaa over andre udøste Lovord med den samme højmodige Generøsitet som den, hvormed han bortødslede de kolossale Summer, hans Forfatterskab indbragte

ham. Den gamle Dumas anerkendte saaledes i høje Toner sin Søns dramatiske Evner: „Hans Talent er ganske personligt; han har ikke arvet det efter mig. Jeg er den første til at indrømme, at jeg ikke vilde have kunnet skrive Værker som Le Demi-Monde, Diane de Lys og La Dame aux Camélias.“ Betegnende nok tilføjer han straks efter: „Men jeg kan noget andet; jeg kan skrive Antony, Le Comte Hermann og La Conscience;“ — hvilket, som Blaze de Bury har bemærket, minder ikke saa lidt om en Passus i Voltaire's Breve, hvor han meddeler en Ven, at han lige har læst Beaumarchais' Mémoires: „De er umaadelig aandfulde; men Du maa indrømme mig, at der kræves mere for at skrive Alzire og Zaïre.“

II

Det er bekendt, at den historiske Bevægelse oprindelig udgik fra Walter Scott, for hvem Dumas nærede en dyb Beundring. Deres Evners Art er lige populær, deres historiske Interesse har samme Tendens: Gengivelse af det kuriøse i Fortidens Liv, en samvittighedsfuld Iagttagelse af den historiske Kostumering, Forkærlighed for Smaatræk, Hang til det anekdotiske og en dyb human Sympati for Borgere og Smaafolk, af hvilke de begge har tegnet ypperlige Typer. Dumas sad inde med mindre Lærdom end Scott, men han forstod bedre at udnytte sin Viden til Fordel for den romaneske Eksposition; hvad hans Skildringer savner i Nøjagtighed erstattes ved malerisk Kraft og en vis hjertelig bonhomie, som virker overordentlig indtagende. Ét Punkt er unægtelig mistænkeligt: Dumas er aldrig kedelig. Det er et stort Spørgsmaal, om der overhovedet nogen Sinde har levet en Forfatter, der i højere Grad ejede Evnen til at underholde, til at magnetisere Læserens Opmærksomhed saa uafbrudt som den gamle Dumas. Det beror vel til Dels paa, at faa Skribenter saa stærkt som Dumas har levet med i deres Fiktioner: han føler den dybeste Deltagelse for de optrædende Personers Skæbner; man mærker, at han med hele sin Interesse er med i Arbejdet og at hans Historier først og fremmest morer ham selv. Den „overfladiske“ Dumas græd sine modige Taarer, da han, for at faa en Afslutning paa sin Roman, saa' sig nødsaget til at lade Porthos omkomme (i 26de Bind af Le Vicomte de Bragelonne). —

Som man kan se af Dumas' talrige Udtalelser om sin Behand-

ling af Historien[1]), nærede han ikke megen Respekt for den strenge og nøjagtige Rekonstruktion af Fortiden, men betragtede snarere Historien „som et Søm, hvorpaa han hængte sine Malerier“[2]). For det første var hans kritiske Sans temmelig svag. „Den guddommelige Kvadron“ besad meget ringe Evne til at skelne mellem, hvad der var paalideligt og hvad der var upaalideligt i Kildeskrifterne, Teksternes indbyrdes Værdi er ham fuldkommen ligegyldig. Derfor har hans rent historiske Værker (Les Stuarts, Louis XIV et son siècle etc.) ikke megen Værd. Naar han i sine Romaner en sjælden Gang nøjagtigt følger de originale Dokumenter, er Resultatet som oftest sørgeligt; vi kan kun være glade over, at hans Lærdom næsten aldrig har udtørret hans Fantasi. Dette er desværre Tilfældet med en af hans allerbedste Romaner: Acté, hvis Begyndelse er et Mesterværk af historisk Intuition og en fuldt ud kunstnerisk Genskabelse af Oldtiden, medens Resten af Bogen altfor slavisk følger Suetonius og Tacitus. —

I utallige Bind har Dumas skildret de forskelligste Perioder i Historien; for ramme Alvor tænkte han paa at behandle hele Verdenshistorien i en sammenhængende Række Romaner, — et Projekt, som han sikkert vilde have fuldført, hvis Stoffet ikke havde forekommet ham for lidet omfattende: Isaac Laquedem er kun naaet til det andet Bind, det standser ved Kristi Korsfæstelse efter at have fortalt Palæstinas, Ægyptens, Assyriens og Babylons, Persiens, Grækenlands og Roms Historie. Isaac Laquedem er i flere Retninger interessant. Havde blot Slutningen holdt, hvad de første hundrede Sider lover, vilde det have været en af Dumas' bedste Bøger. Det er beklageligt, at han i Stedet for at give sin Fantasi frit Løb nøjes med at præstere en fortyndet Opløsning af Evangelisten Matthæus. Det lyder utroligt, men det er ikke desmindre sandt og tilmed saare betegnende — intet var helligt for Dumas —: en stor Del af Romanen bestaar af en Omformning af Evangelierne! — Desuden viser Bogen med stor Klarhed den Særstilling, Dumas

[1]) Særlig klart i Mes Mémoires, t. VIII, ch. CC, p. 199: „Je commence par combiner une fable; je tâche de la faire romanesque, tendre, dramatique, ...je cherche dans l'histoire un cadre ou la mettre, et jamais il ne m'est arrivé que l'histoire ne m'ait fourni ce cadre, si exact et si bien approprié au sujet, qu'il semble que ce soit, non le cadre qui ait été fait pour le tableau, mais le tableau pour le cadre.“

[2]) Et Udtryk, som Dumas selv bruger i Fortalen til Dramaet Catherine Howard (1834).

indtager inden for den romantiske Skole: Isaac Laquedem er Navnet paa den evige Jøde og Værket fortæller hovedsagelig hans Historie — kan man tænke sig et Tema, der i højere Grad opfordrer til Anvendelse af taagede Symboler, til Fortabelse i filosofiske Allegorier? Intet af det findes i Dumas' Bog: alt er refereret rent historisk uden nogen som helst mytisk Bagtanke. Tag som Modsætning en anden Romantiker, Edgar Quinet, der ogsaa har benyttet den evige Jøde som Hovedperson i Fantasmagorien Ahasvérus — vistnok et af de vanskeligst forstaaelige Værker, den samlede Verdenslitteratur har at opvise: en Heksesabbath, hvor Sfinkser og Katedraler i deres ledige Øjeblikke diskuterer om Dogmets Uforanderlighed.

Dumas' eneste filosofiske Tilbøjelighed — siger Eugène Gilbert (Le Roman en France pendant le XIX siècle) ironisk — var Forherligelsen af den menneskelige Personlighed. Derfor henlægger han gerne Handlingen i sine Bøger til voldsomme, urolige og tøjlesløse Tidsaldre. I denne despotiske Individualisme, denne stadige Insisteren paa Jeget ser man tydeligt hans Slægtskab med de øvrige Romantikere. Ingen forstaar som han at tegne Kondottierekrigenes, Religionskampenes, Rovdyrmoralens og de politiske Intrigers Tider. Sin Styrke har han i Kriger- og Stormandstyper, pragtfuldt og selvbevidst staaende fast i deres feudale Hovmod, hverken frygtende Gud eller Djævelen og ved deres fuldstændige Mangel paa Betænkelighed skikkede til at udnytte Massernes Lidenskaber og Dumhed til Opnaaelse af egne Formaal. Alle hans Helte — Buridan, Grev Hannibal de Coconnas, Balzac d'Entragues, Kean, Chicot — tilhører en uddød Race, paa hvilken Ordene i Fablen finder Anvendelse:

Tout le bien du monde est à nous,
Tous les honneurs, toutes les femmes.

Man sammenligne hans Opfattelse af Hertugen af Guise med Ludovic Vitet's (i Les États de Blois); — Vitet har med al sin kunstneriske Samvittighed og historiske Viden ikke magtet (eller maaske ikke forstaaet) denne Spydstagemoralens og Næverettens Repræsentant: hans Guise taler som en ironiserende Politiker fra 1830. De kvindelige Karakterer laa derimod ikke for Dumas. Medens Walter Scott's Kvindeskikkelser — Jeanie Deans i The Heart of Mid-Lothian og Diana Vernon i Rob Roy f. Eks. — er Typer af evig Gyldighed, slipper Dumas bedst fra Fremstillingen

af Kvinder, hvis Hovedtræk er en rent mandlig Handletrang, som Mylady Winter eller Dronning Kristina — hans øvrige Kvinder er altfor romantisk-passive, mere feminine end kvindelige og undertiden i en betænkelig Grad konventionelle. Langt bedre end Walter Scott forstaar til Gengæld Dumas at sætte i Scene, at vise Lidenskaberne i Bevægelse. Voldsomheden, hele Levetrangen i Elskoven til alle Tider kan han gengive bedre end nogen anden.

Den gamle Dumas forandrer Historien efter Forgodtbefindende og travesterer den for at gøre den gribende eller morsom. Hvor Originalteksterne er dunkle og utydelige afgør han rask væk enhver Tvivl og er i øvrigt saa temmelig lige glad, om der skulde indløbe Selvmodsigelser i Fremstillingen[1]). Denne Fremgangsmaade er imidlertid paa ingen Maade særlig ejendommelig for Dumas; den findes ofte hos Franskmænd og optræder ikke blot i Romaner men endogsaa i rent historiske Værker, særlig fra den romantiske Periode. Et Værk som Barante's Histoire des ducs de Bourgogne kunde, for at nævne et Eksempel, ikke i højere Grad baaret Præg af at skyldes en samtidig, hvis Forfatteren havde været personligt til Stede ved det burgundiske Hof. Og naar man læser Dumas' Beskrivelse af Pontius Pilatus' Dom skulde man tro, at det var Dumas selv, der holdt Vandfadet, da den romerske Embedsmand vadskede sine Hænder. Alle de dels ganske ukendte, dels uopklarede og gaadefulde Motiver, der ligger bag ved de historiske Begivenheder, alle de skjulte Tanker og Overvejelser, som ingen Historieskriver har berettet om, dem kender Dumas og dem meddeler han med en til Tider skuffende air af Paalidelighed og altid med overlegen Ligefremhed, som var det utvivlsomme Fakta; — det er overflødigt at bemærke, at de Misforstaaelser og Uvidenhedsfejl, han derved af og til kommer til at begaa, er ligefrem groteske. Men Dumas' Negerblod, der viser sig i hans Naivetet, hans Forfængelighed, Spektakelglæde og Smag for Flitterstads, lægger sig ogsaa fòr Dagen i hans stærke Vitalitet og i hans aldrig svigtende Humør. Han har en sydlandsk Tendens til at lade sig nøje med brede, voldsomme Effekter og han improviserer med en Fart og Fylde, som minder om de orientalske Fortællere. Medens

[1]) Som et Kuriosom kan det nævnes, at en af hans Helte, som af en eller anden Grund slaas ihjel i Begyndelsen af en Roman, i al Hemmelighed og uden generende Forklaringer genopstaar i sidste Bind. Det maa dog tilføjes, at dette er et enkeltstaaende Fænomen, som utvivlsomt skyldes den overordentlige Hurtighed, hvormed han arbejdede.

senere Romanforfattere som oftest gaar ud fra en bestemt Tesis, til Støtte for hvilken der opstilles et Paradigma, hvorefter Livet saa med Vold og Magt bliver deklineret, er Dumas aldeles fri for Tendens. Han har tilfælles med Tusind og én Nats ukendte Fortællere den stærke Fantasi, de forbavsende, sammensatte og glimrende Visioner, og han besidder noget at deres smilende Ligefremhed. Det, der fængsler ved Dumas' Romaner som ved Orientens Eventyr er den uudtømmelige og sjældne Evne til at opfinde og sammenslynge en Handling og den intense Energi, hvormed denne Handling føres frem. Dumas har Fantasi nok til at opfinde en indviklet Fabel i sine Fortællinger, han har ogsaa Naivetet nok til at tro paa sine Fiktioner. Hvad baade han og de østerlandske Fortællere derimod ikke sjældent savner, er en sikker Karaktertegning og en tydelig Moral. Sjældent eller aldrig tilfredsstiller de Benjamin Constant's gyldne Maksime: „Un ouvrage d'imagination ne doit pas avoir un but moral, mais un résultat moral. Il doit ressembler, à cet égard, à la vie humaine, qui n'a pas un but mais qui toujours a un résultat dans lequel la morale trouve nécessairement sa place.“

Begivenhederne indtræder altfor ofte uden nogen indre Nødvendighed og pludselige Omskiftelser i Individets Skæbne fremkaldes hyppigt ved ganske ydre Midler.

Dumas ejer ikke den psykologiske Intuition, som udmærker de store Moralister, Romanforfattere, Historieskrivere og Digtere. Han besidder derimod en anden, mere sekundær Sort Evner, der bestaar i at opfinde Begivenheder og variere disses Kombinationer: Overraskelser, Bortførelser, Dueller, Forvekslinger, mærkværdige Genkendelser, Rebstiger, Faldgruber, Vindeltrapper og Tapetdøre. I denne Retning er Dumas den største, der har levet: il est le premier dans son genre, mais son genre n'est pas le premier. Dette er omtrent det eneste, som Dumas har taget fra Spanierne, men det er ganske vist ogsaa det, der særlig karakteriserer Kappe- og Kaarde-Genren og udgør denne Genres Inventar. Dumas forstod at vurdere den kastilianske Ridderaand, dens Ærebegreb og dens grandezza, medens de dybere Aandsstrømninger for ham var og blev — cosas de España.

Blandt alle de Romaner, Dumas har skrevet, er det særligt dem, hvis Handling er henlagt til det sekstende og det syttende Aarhundrede — de sidste Valois'ers og de første Bourbon'ers Tid, — der indtager den højeste Plads i hans Produktion. Hvilke

afvekslende Fresker! Hvilket Mylder af Scener og Typer!... Værtshuse ved Landevejen, Røverreder, pragtfulde Paladser, som vrimler af Friskarer, kalvinistiske Soldater, Tjenere, Lensherrer, larmende Ryttere, fornemme Damer, Musketerer og Munke ... Hvor er der ikke Liv i alt dette! Hvor er det voldsomt og lidenskabeligt bevæget! Ingemanns beundrede Helte er i Sammenligning med Dumas' almindelige juridiske Kandidater i middelalderlige Dragter. Er man først begyndt paa en af disse Bøger, slipper man den ikke, før man falder over et uvelkomment Finis og nødsages til at holde op. Og selv om den Fantasinydelse, der beredes Læseren, ifølge sin Natur maa siges at være en lille Smule gold, har den ikke desmindre sin særlige Tiltrækning.

Naar Dumas' Fantasi gaar uden for Historien, løber den løbsk og bliver ustandselig som de homeriske Guders Latter. Utrolige Eventyr, fabelagtig Dristighed, Farer, Overraskelse paa Overraskelse, uendelige Rejser, længe opsat Hævn — alt uden et eneste dødt Punkt, uden et Minuts Hvile. I denne Opdyngen af kalejdoskopisk vekslende Begivenheder minder Dumas om Kunstens Barndom, den græsk-byzantinske Romandigtning — han staar ikke tilbage for (desværre heller ikke meget over) en Heliodoros og en Theodoros Prodromos. Denne Del af hans Forfatterskab har vist sig at være den forgængeligste; en æstetisk dannet Læser trættes af disse puerile Fantasier, men for Folket er det endnu en Nydelse. Det uden Sammenhæng betydeligste af hans Arbejder, hans κτῆμα εἰς ἀεί, er Les trois Mousquetaires. Dumas' Modstandere har netop af den Grund bestræbt sig for at frakende ham Æren for Forfatterskabet, og det er meget sandt, at han har benyttet en gammel Roman fra det syttende Aarhundrede[1]) som Grundlag for sin Fortælling, men Les trois Mousquetaires staar saa uendelig over sit Forbillede, at det Optryk af Les Mémoires de M. d'Artagnan, der fandt Sted for et Par Aar siden, kun har tjent til at stille Dumas' Overlegenhed i Relief. Ud af Sandras' tørre og ubehjælpsomme Kompilation har han digtet alle disse mesterligt fortalte Episoder, lige saa fjerne fra Hverdagens nøgterne Liv men lige saa glimrende at skue som Halen paa Donati's Komet. Intet af hans Værker er mere brusende af „animal spirits", af Vid, Humor og Verve — Dumas' store Egen-

[1]) Gatien Courtilz de Sandras: Les Mémoires de M. d'Artagnan. 3 voll. Amsterdam 1700.

skaber, — og Stilen er her saa aldeles personlig, saa klar og indtagende, at Macquet's Medvirken reduceres til det mindst mulige. Man har sammenlignet Dumas' Humor med Cervantes', men der er intet i Verdenslitteraturen som Dumas' Humor — den ejer den store Mesters søde Ynde, ikke hans modne Livsvisdom. Hvis Dumas' Intelligens var vokset i samme Maalestok som hans Fantasi fra hans tredivte Aar, vilde han maaske være blevet en af Frankrigs betydeligste Kunstnere, men han naaede egentlig aldrig fuld intellektuel Manddom; derfor er hans Romaner ikke egentlige Romaner, men Historier: hans Ungdom var hans Svaghed, men ogsaa hans enestaaende, ubeskrivelige Charme. Det har været paastaaet, at Dumas ikke var nogen distingveret Skribent, og hans mere folkelige Værker er unægteligt heller ikke meget fine i deres Virkemidler: imidlertid viser netop „De tre Musketerer“ i hvor høj en Grad han kunde være det; der er hverken altfor mange eller altfor utrolige Eventyr, Fortællingens utvungne Lethed, Dialogens Livfuldhed, Begivenhedernes ligelige Udvikling, dramatiske Arrangement og stærke Kolorit efterlader et Helhedsindtryk af betydelig litterær Værdi. Virkemidlernes Enkelthed træder maaske bedst frem ved Sammenligning: Mylady's Flugt er tillige med Casanova's Undvigelse fra Venedigs Blykamre det uovertrufne Forbillede for alle saadanne Skildringer — hvor Casanova og Dumas frembringer deres Effekt ved et simpelt Referat, en ukunstlet Fremstilling af ydre Begivenheder, jager andre Forfattere (som f. Eks. den af Balzac og Baudelaire beundrede Maturin i Melmoth, the Wanderer) efter Effekten og fremkalder den for saa vidt ogsaa — om end i langt ringere Grad — ved en Art ophidset Psykologi, en deklamatorisk Dvælen ved det sensationelle.

De tre Musketerer har maaske ikke meget at gøre med Historien; det er i alle Tilfælde en indtagende Fiktion, der giver mesterlige Billeder af det syttende Aarhundredes hele Atmosfære: Hr. de Tréville's Forværelse, Middagen hos Prokuratorfruen, Ægteparret Bonacieux, og navnlig de uforlignelige Dueller. er levende Gengivelser af Datidens Liv. Og Hovedpersonerne repræsenterer Højdepunktet af Dumas' Evner — kun Athos forekommer en Nutidslæser lidt for romantisk-fatalistisk, men Porthos, denne selvbevidste og lidet kløgtige Kolos, og d'Artagnan, den snilde Gascogner, — disse Skikkelser har ikke blot Race, det er selve den franske Aand personificeret i hele sin Charme og Bevægelighed. Aramis er simpelthen genial: denne mousquetaire-abbé ejer

en saa udsøgt Elegance, en saa aristokratisk Finhed, at næppe meget i den historiske Roman kan sættes ved Siden af ham.

Desværre staar Fortsættelserne (Vingt ans après, Le vicomte de Bragelonne) ikke paa samme Højde. Den beklagelige Mangel paa kunstnerisk Intensitet sætter Læserens Taalmodighed paa en haard Prøve og gør det ikke sjældent vanskeligt at nyde Dumas' uendelige Processioner af Bind. Den enorme Lykke, som Musketererne gjorde, havde øget Læseverdenens Begærlighed efter mere af samme Art saa stærkt, at selv en Dumas' Arbejdsevne var utilstrækkelig til at tilfredsstille den. Dels af denne Grund, dels fordi hans meningsløse Ødselhed stadig satte ham i Forlegenhed, tog han sin Tilflugt til et i kunstnerisk Henseende saare misligt Middel: at tage Medarbejdere[1]). Forholdet mellem dem og ham er meget vanskeligt at udrede, da de kun undtagelsesvis nævnes og deres Antal desuden er legio. Det er lige saa ørkesløst og vistnok ogsaa lige saa umuligt at naa til fuld Klarhed paa dette Punkt, som det vilde være at forfatte en kronologisk Fortegnelse over den skønne Helenes Elskere. Medarbejdernes Rolle var ganske underordnet og bestod væsentligt i at opspore historiske Emner, som Dumas kunde anvende eller som han i alt Fald gav deres endelige Form. Der er ikke saa lidt Sandhed i en henrivende suffisant Udtalelse af Dumas: „Jeg har Medarbejdere som Napoleon havde Generaler" — de Værker, Medarbejderne selvstændigt forfattede, staar da ogsaa langt under dem, de skrev sammen med Dumas.

Vi véd altsaa ikke sikkert, hvor meget der i hver enkelt Roman skyldes Dumas selv; derimod véd vi, at han for et Par Værkers Vedkommende har tilladt andre Skribenter at udgive egne Produkter med hans Navn paa Titelbladet. Les deux Diane (10 Bind, 1846) er kun nominelt af Dumas, som uden at genere sig i det fjerneste tilstod, at han end ikke havde læst den! — Den skyldes i Virkeligheden udelukkende Paul Meurice. Lige saa villigt indrømmede Dumas om Le Chasseur de Sauvagine (af G. de Cherville), at hans personlige Medvirken indskrænkede sig til at have sat Prikken over i'et i Titlens sidste Ord. Værre er dog de Plagiatbeskyldninger, man gentagne Gange har rettet imod ham. Mærkeligt nok har hans Modstandere næsten altid været

[1]) De vigtigste var Gaillardet, Jules de Saint-Félix, Anicet Bourgeois og fremfor alle Auguste Macquet. I Aprilnummeret af Revue Biblio-Iconographique har Charles Glinel leveret et interessant, men desværre altfor kortfattet Bidrag til Forstaaelsen af Forholdet mellem Dumas og Macquet.

saa uheldige, at de Paastande, de gjorde gældende, var urigtige, medens de oversaa Steder, hvor der virkelig forelaa Plagiater. Et udmærket og, saa vidt jeg véd, ikke tidligere fremdraget Eksempel herpaa har vi i Granier de Cassagnac's „Opdagelse“ af, at den ypperlige Fængselsscene i La Tour de Nesle (acte III, tabl. VI, sc. V) var stjaalet fra Lope de Vega's Stykke Elskov og Ære, jornada III, esc. V. Det Drama, Cassagnac hentyder til, er ikke af Lope de Vega, dets Titel er ikke „Elskov og Ære“ og det er ikke femte Scene, det drejer sig om. Ganske vist har Calderón skrevet en Komedie med Titlen Elskov, Ære og Magt (Amor, Honor y Poder), hvor tredje Akts tredje Scene ganske rigtigt foregaar i et Fængsel, men dermed ophører ogsaa enhver Lighed; Optrinet hos Dumas er aldeles originalt. Alligevel er det umuligt at nægte, at han undertiden lidt for ugenert har tilegnet sig andre Skribenters Ejendom — navnlig har han udnyttet Thierry, Chateaubriand, Scott og Schiller; — men den utilbørligt injurierende Form, hvorunder Angrebene fremkom, bevirkede, at han med sin sædvanlige Storhed ikke værdigede dem andet Svar end det berømte: „L'homme de génie ne vole pas, mais conquiert“ i Forbindelse med en Henvisning til Molière og Shakespeare! Imidlertid er det værd at understrege, at Plagiatbeskyldningerne alle som én er stærkt overdrevne, og at Dumas desuden har en Slags Undskyldning i sin Produktions umaadelige Omfang. Alene det rent mekaniske Arbejde, han maa have nedlagt i sine Skrifter, kan ikke andet end vække Forbavselse. Hans Opfindelsesevnes uhyre Frodighed er uden Sidestykke i vor Tid. Lope de Vega er den eneste, hvis Forfatterskabs Størrelse naar, ja endogsaa overgaar Dumas'; som Cervantes kunde kalde Lope de Vega et „monstruo de naturaleza“, har Michelet's Benævnelse for Dumas: „une force de la nature“ større Rækkevidde og Betydning end en almindelig Høflighedsfrase.

III

Den stærke Subjektivitet, som kendetegner Dumas, træder intetsteds stærkere frem end i hans Rejseindtryk. Han nærede den naiveste Overbevisning om, at alt, hvad der vedrørte hans Person, maatte interessere Verden; derfor handler de ikke om andet end om ham selv. Undertiden kan det ganske vist hænde, at han forfalder til at prøve paa at beskrive sine Omgivelser, men det er heldigvis sjældent; thi selv om han holder sig til vage og

almindelige Udtryk, er han altfor tilbøjelig til en romantisk Deklamation, der, naar den er bedst, er en slet Efterligning af Chateaubriand, naar han er værst. Dumas havde ikke Théophile Gautier's kunstneriske Øje og omhyggelige Pensel; hvor Gautier tegner og maler, fortæller Dumas bare — og gør det fortræffeligt. Tyskland, Rusland, Schweitz, Algier, Spanien, Australien, Ægypten — Lande, han kendte ud og ind, og Riger, hvor han aldrig havde sat sine Ben — beskriver han med den samme Verve, den samme Lystighed og smittende Livsglæde, som er et saa mærkeligt Fænomen i det bedrøvelige nittende Aarhundrede[1]). Men det bedste, han har frembragt i denne Genre, er utvivlsomt hans Memoirer. Hvor er det Skade, at de ikke gaar længere end til 1833 — og at de kun er i 22 Bind! Deres absolutte Paalidelighed kan vel drages i Tvivl, de er næppe troværdige i alle Enkeltheder, — de er sikkert et fuldgyldigt Udtryk for Tiden, det mest levende, det mest instruktive og det morsomste document humain, man kan tænke sig. I de andre Værker, hvori han har behandlet sine personlige Oplevelser (Causeries, Les morts vont vite, Souvenirs dramatiques etc.) er Helhedsindtrykket mere uensartet; de staar — med en eneste Undtagelse — baade i litterær og historisk Værdi under Memoirerne. Den nævnte Undtagelse er det lille Bind, der bærer Titlen Histoire de mes bêtes, som mærkelig nok er forfattet saa sent som 1867, da Dumas var „udvanced in years, declined in health".

Bogen er skrevet med en Lethed, en Ynde, en navnlig i fransk Litteratur sjælden Humor, og er desuden særlig tiltrækkende ved den uimodstaaelige merriment, der gaar gennem Fremstillingen fra Ende til anden.

Dumas havde Forudsætninger til at kunne skrive Memoirer som faa andre: han havde oplevet meget og besad en eminent Evne til at fortælle det. Der gives omtrent ikke den Ting paa Jorden, som han ikke har givet sig af med i kortere eller længere Tid; han har foretaget lange Rejser, kendt utallige Mennesker og indtaget alle mulige Stillinger: Historiograf for Hertugen af Mont-

[1]) Se f. Eks. Mes Mémoires, t. IX, ch. CCXXXI, p. 131. „On est gai, parce que l'on se porte bien, parce qu'on a un bon estomac, parce qu'on n'a pas de motifs de chagrin. Cela, c'est la gaîté de tout le monde. Mais moi, j'ai la gaîté persistante..." „Alors la seule gaîté permise était la gaîté satanique, la gaîté de Méphistophéles ou de Manfred... J'avais, comme les autres, mis un masque sur mon visage" (p. 133).

pensier, Journalist, Redaktør, Teaterdirektør, Politiker, Sekretær hos Garibaldi, Generaldirektør for Neapels Museer (dog hun i to Maaneder!), Ejer af en Saucefabrik o. s. v., o. s. v. Dette hans urolige og omskiftende Liv ikke blot ikke hæmmede, men snarere vedligeholdt den stadige Ekscitation, den Rus, som gav sig Luft i pragtfulde Improvisationer. Ogsaa heri ligner han Lope de Vega.

IV

Eftertidens Dom over Dumas' Livsværk er faldet saa uheldig ud, fordi Kritikerne har taget ham for højtideligt, fordi de har dømt ham ud fra urigtige eller utilstrækkelige Forudsætninger. De er vrede paa ham, fordi han manglede Ideer — hvilket er evig sandt, naar man ved Ideer forstaar moralske Teorier og æstetiske Doktriner; dem var han priselig fri for. Men tager man Ordet i videre Betydning, bliver Dommen ugyldig — Forfatteren til Antony og til Histoire de mes bêtes savnede paa ingen Maade Ideer. Det er dog ikke min Mening at hævde, at han var nogen meget dybsindig Tænker; hans Storhed ligger paa andre Omraader. De analytisk-psykologiske Romanforfattere foragter i ham den rent objektive Fortæller og har ikke Øje for hans pittoreske og glimrende Egenskaber. Men er der i Pantheon ikke ogsaa Plads for Mænd som Dumas? Han er uomtvistelig den betydeligste Underholdningsforfatter, den opfindsomste amuseur, der har levet. **Dumas er Occidentens største Fortæller**; han er en Skribent, som det er en Hvile at læse i en Tidsalder, hvor Patologien og de øvrige eksakte Videnskaber har oversvømmet alt. Han er tillige en fremragende Humorist; han er en Forfatter af en sjældent overgaaet Opfindsomhed og Fantasi, en glødende og dramatisk Verve; han besidder selve Dramaets Aand: Intensitet, Energi, Relief, Farve og Bevægelse; — Egenskaber, som genfindes i hans bedste Romaner: bredere, men lige saa intens Kunst i Dialogen, det samme voldsomme Liv; han analyserer ikke, han levendegør med forbavsende Kraft og han skriver et udmærket Sprog[1]). Han er aldrig med Hensigt uanstændig, intetsteds optræder han som De-

[1]) Dumas' Stilløshed er en fuldstændig Fabel; Nisard, som var en alt andet end mild Dommer, har anerkendt hans Evner paa dette Omraade: „Observateur moins profond [que Balzac], Alexandre Dumas conte avec plus de vivacité, dialogue avec plus de verve et de naturel, écrit dans une meilleure langue. (Histoire de la litt. franç., t. IV, p. 547).

fensor for Venus cloaca, — saaledes som hans skamløse Efterlignere, en Ponson du Terrail, en Xavier de Montépin.

De betydelige Forfattere, som er kommet efter Dumas i Frankrig, har (ubevidst illustrende Fablen om Ræven og Druerne) brugt hans Evne til at opfinde og udforme en spændende Handling som Argument imod ham. I denne Foragt for Intrigen, — en Foragt, der — som bekendt — ingenlunde deltes af Fortidens største Skribenter — synes Nutidens Romanforfattere af egen Drift at give Afkald paa deres Pretentioner paa nøjagtigt at gengive det moderne Liv. Thi Livet er paa ingen Maade saa monotont som deres Bøger, og det moderne Liv er det ikke mere end Fortidens. De store Kampe eksisterer stadig, og de smaa er blevet mangfoldiggjorte. I Stedet for at foragte Dumas, skulde de efterligne hans gode Sider: hans skarpe Blik for en Situation, for den dramatiske Værdi i en folkelig Anekdote eller i et historisk Optrin.

Imidlertid begynder der at vise sig Symptomer, som tyder paa, at han er i Færd med at genvinde en Del af sin tabte Anseelse. Dette skyldes i første Række selve den historiske Romans Renaissance, der med betydelige Værker som Anatole France's La Rôtisserie de la Reine Pédanque, Maurice Maindron's Saint-Cendre, Henri de Régnier's La double Maitresse, René Boylesve's La Leçon d'amour dans un parc og André Lichtenberger's La Mort de Corinthe har fundet Sted i de senere Aar. Den umiddelbare Følge af dette Omslag er, at Dumas' Berømmelse oplever en Eftersommer, — hvilket dog alligevel næppe vilde være sket, hvis ikke et Par Kritikere havde lagt deres Stemme i Vægtskaalen til Fordel for ham. De højst fortjenstfulde Arbejder, som skyldes Henri Blaze de Bury og Hippolyte Parigot[1]), har bidraget ikke lidt til at hæve Dumas' sunkne Anseelse; det beklagelige er, at disse Værker har været nødvendige for at aabne Franskmændenes Øjne for hans Storhed. I Udlandet — og navnlig i England — har han ikke behøvet nogen Oprejsning; han er lige saa æret nu som for halvtredsindstyve Aar siden. Grunden hertil maa vistnok til Dels søges deri, at Englændernes Smag for den Genre, Dumas repræsenterede, ikke som Franskmændenes er taget af. Hos Nutidens største britiske Skribenter — en R. L. Stevenson, en A. T. Quiller-Couch, en H. G. Wells — spiller det romaneske

[1]) Le Drame d'Alexandre Dumas. 1898. (Thèse). — Alexandre Dumas. 1902. (Coll. des grands écr. franç.).

Element en meget fremtrædende Rolle. Men bortset herfra tjener det Dumas til Ære, at de mest forskelligartede Aander har enedes om at anerkende ham. Thackeray blev aldrig træt af at læse ham, og Rossetti — Thackeray's diametrale Modsætning — satte „den udødelige Kvadron“ lige saa højt som Heine og Bret Harte gjorde. Af en senere Generation er den fine Digter Theodore Watts-Dunton fulgt efter sin Mester Rossetti i Beundring for Dumas, og endelig kan — foruden Swinburne — nævnes Andrew Lang, den dybsindige Mytolog, den kræsne Kritiker og den yndefulde Poet Andrew Lang, om hvem Brandes (i Indtryk fra London) fortæller, at han ikke sætter nogen moderne Forfatter over den ældre Dumas; ingen morer ham som Dumas. „Naar man taler til ham om Ibsen, skærer han Ansigt og siger: Dumas er morsommere,“ — en Anskuelse, som Lang desuden personlig har forfægtet i en Skrivelse til Dumas i Elysium (Letters to dead authors, 1886).

Den gamle Dumas' Salt har ikke tabt sin Kraft. I Sindsstemninger, hvor Hjernen er træt af Arbejde eller af alle de tungt alvorlige Problemromaner, som Nutiden frembringer, skal man tage et Bind af Dumas: Acté, La Dame de Monsoreau, Balsamo, Histoire de mes bêtes, La Route de Varennes og fremfor alt

— — that gallant dream
Which old DUMAS — the generous, the humane,
The seven- and- seventy times to be forgiven! —
Dreamed for a blessing to the race,
The immortal Musketeers!

(W. E. Henley).

Ingen, som ikke er forudindtaget imod ham, kan undgaa at blive revet med af disse Bøger — og, naar man kan blive lidt træt af Fantasiens ustandselige Flugt, eller maa smile ad ham som Menneske, er det gavnligt at erindre Madame de Staëls Ord: „Evnen til at beundre den virkelige Storhed igennem svigtende Stilsikkerhed i Litteraturen ligesom igennem Inkonsekvenser i Livet, denne Evne er den eneste, som gør den, der dømmer, Ære.“

Tage Bull

TO BØGER OM FLORENTS

Theodor Bierfreund: Florens. Monumenter og Mennesker. København 1901. — Florens. Billedkunst. København 1903.

Hvis det at have Aand er — som Vilh. Andersen siger — at kunne se stort paa Tingene, saa har Dr. Bierfreund virkelig Aand. Han kan se stort paa Tingene. Han kan med Skarpblik udskille det væsentlige fra det uvæsentlige, med digterisk Fantasi udkaste storladne Billeder; han kan med sin rastløse Energi lade Kulturen ligesom skride frem for Læserens Øjne. Der er i hans to Bøger Blink og Glimt, som lyser op og kaster Strejflys til mange Sider. Men hvis der af den, der søger at forstaa Kunsten — Bygningskunst og Billedkunst —, kræves en ydmyg Hengivelse, en Lidenskab efter at komme tilbunds og gruble sig igennem Værkerne, saa opfylder Dr. Bierfreund ikke disse Krav. Der er i hans første Bog om Florents nogle Skildringer, navnlig af Frans af Assisi og den medailleagtig skarpe af Cosimo de' Medici, som slaar Læseren ved deres Sandsynlighed og henriver ved deres kunstneriske Finhed og Kraft, og der er i samme Bog en indtagende og fortryllende Skildring af San Marcoklosteret og dets Maler, Fiesole; men hvor i den anden Bog Fiesole skildres, er der kun tilføjet faa nye Træk, og de virkelig gode Bidrag til Forstaaelse af Fiesole, som de vatikanske Fresker yder, skydes altfor rask til Side.

Det er en fuldkommen ærlig Sag ikke at kunne forstaa; men det er underligt, og det virker tirrende, at jo mere uforstaaende Bierfreund er, jo løsere underbyggede hans Domme fremtræder,

des mere hovmodig afvisende fældes de. Han har ikke forstaaet den sagte Hvisken i den sienesiske Kunst, denne verdensfjerne Skyhed, der, naar det mægtige bryder ind over den, trækker sig sammen som i en Kuldegysen — saadan som man ser det paa et berømt, i Bogen gengivet Billede af Bebudelsen. Han har slet ikke forstaaet Duccio, naar det om hans navnkundige Domkirkebillede strengt afvisende hedder, at det ikke aandelig set indeholder det mindste nyt. I 600 Aar har Verden altsaa været blind. Og at Bierfreund slet ikke har haft Blik for Sienesernes maleriske Udtryksmaade, der netop gaar i Retning af det delikate og miniaturagtige, viser den Udtalelse om et Par af Freskerne i Pisas Composanto, at „den grove maleriske Behandlingsmaade peger mod Siena".

Der er i denne anden Bog enkelte Kunstnere i tredje, fjerde Plan, som staar med ganske fine Omrids, Lorenzo Monaco og Gentile da Fabriano, og der er — som allerede berørt — pragtfulde, lysende, rent ud forløsende Indfald og Bemærkninger, saaledes om Fiesoles Billede paa hans Ligsten: Han ligner en indskrumpen elskværdig Gammeljomfru; om Minos Biskop Salutatibyste: Hvilket straalende Liv over det Smil, som paa én Gang rummer Ondskab, Magtfølelse og biskoppelig Velsignelse. Men alle Kunstnerne i første eller andet Plan er fortegnede. Grunden hertil er — for at sige det straks —, at Bierfreund ikke har tilstrækkelig Kendskab til Kunstværkerne, ikke heller til de litterære Kilder eller til den kunsthistoriske Litteratur.

Grumme mange, urimelig mange positive Fejl er der i begge Bøger; enkelte Fejl siger i og for sig intet. Hvilket Menneskeværk undgaar saadanne? Men der er andre Fejl, som skræmmer en nogenlunde kyndig Læser, fordi der aabner sig Perspektiver bag dem. Naar det saaledes hedder i den anden Bog, at Orgagna er Or San Micheles Bygmester, aner man, at Bierfreund ikke har gjort sig bekendt med Freys tørre, men paa positive Oplysninger rige lille Bog, hvori det er godtgjort, at Orgagna ikke kan være Bygmesteren. Naar Dantes Hoved sættes i Orgagnas „Paradis", medens det ses i „Dommedag", viser dette, at Bierfreund, medens kan skrev, har undladt at støtte sin svigtende Hukommelse ved at raadspørge et Fotografi. Runde Figurer i Legemsstørrelse er ikke — som der staar S. 63 — noget nyt i det 15. Aarhundredes Plastik; fra den gotiske Periode findes der mange baade Nord og Syd for Alperne. Den moderne Billedhuggers Forhold til Marmoret er urigtig angivet. Her i Danmark hugger de fleste — ja vist alle samvittig-

hedsfulde — Billedhuggere selv deres Marmorfigurer færdige, eller lader det ske under deres personlige Opsyn. Læseren forstaar ikke den Maade, hvorpaa Brunelleschi demonstrerede sine Forsøg i perspektivisk Fremstilling, fordi to Ting er blandet sammen. Han udførte et perspektivisk Billede af Baptisteriet i Florents, et andet af Raadhuspladsen; gennem Øjepunktet i det første borede han et Hul, stillede Billedet foran et Spejl, og lod Beskueren fra Billedets Bagside kigge gennem Hullet hen paa Spejlbilledet. Hvilken Overraskelse! Og den anden perspektiviske Fremstilling lod han virke som en Art Diorama mod selve Luften. Dette, som en samtidig har beskrevet meget anskuelig, er hos Bierfreund slaaet sammen til, at Brunelleschi lod Beskuerne „kigge gennem et lille Hul i en Væg ind paa en Tegning, han havde gjort af Domkirkepladsen, saadan som han og senere Tiders fotografiske Kunst har set den.“ Naar det hedder om Grækernes Kunst, at den ikke havde Plads for Hæsligheden, er det altfor dogmatisk indskrænket; det er Winckelmanns Standpunkt, før han havde været i Italien; den græske Plastik skaffede ogsaa Plads til Hæsligheden (Sliberen, den barberinske Faun o. s. v.)

Der er andre Unøjagtigheder, som ganske vist ikke kan anholdes og føres paa Stationen, men som dog alligevel ikke kan gaa frit om og se Folk lige i Øjnene. Der er henkastede Bemærkninger, som den om det „bevidst fortegnede“ i en af Fiesoles Fresker, eller om Ghiberti, der havde „Held med sig“, eller om dette nøgne Kristusbarn, der spøger gennem Bogen som Karl I's Hoved i Mr. Dicks Hjerne, — slige Bemærkninger fortjente nok at ses noget nøjere efter i Sømmene. Sammenstillingen af van Eyckernes Adam og Eva med Castagnos Helteskikkelser er ørkesløs, fordi Figurerne er inkommensurable. Hist to stakkels syndebetyngede Mennesker, der til deres øvrige Tynge har den, at de staar ynkelig afklædte, her derimod et Par stolte og frejdige Helte. Hvis man havde Lyst, kunde man snarere med en Smule Udbytte sammenstille van Eyckernes Riddersmænd med Castagnos. Umiddelbart derefter kommer forøvrigt et Par gode Indfald over Castagnos Dronning Ester, og Sammenligningen mellem van Eyckernes syngende Engle og Luca della Robbias syngende Drengebørn er godt gennemført. Et Sted ler den „værdige“ Cosimo over Fra Filippos natlige Bedrifter; dokumentarisk har ganske vist en Medicæerlatter lyst over Munkemalerens Udskejelser. Det var dog ikke Cosimos, men hans Søn Giovanni's. Længere henne slippes Filippo ind i et

Nonnekloster, som Ræven i Hønsegaarden, — „og Ræven bed de smaa, kun altfor villige Høns“, staar der, indtil Skandalen blev for stor, og Filippo afskedigedes. Hvad der virkelig gik for sig var dette, at Filippo blev moralsk overbevist om Falsk og Mened, og baade herfor, og fordi han ikke passede sine Ting, fik han sin Afsked. Der er en Maler ved Navn Piero della Francesca. Hans Farve er ren og sølvagtig klar som Luften i hans Fødeby Arezzo, hans Opfattelse er højtidelig, alvorlig og indtrængende: aldrig er der Skygge af et Smil i hans Kunst. Den er for Bierfreund „Brutalitetens Kunst“. Man kan alene forklare sig dette forbavsende Resultat deraf, at Bierfreund har et altfor løst Bekendtskab med Manden. Hans Hovedværk, Freskerne i Arezzo, som alene giver Nøglen til Forstaaelse, nævnes ikke med en Stavelse. Til Gengæld omtales blandt hans Værker et Dameportræt i Milano; Bode har dog — og vist med Rette — hævdet, at Portrætet er af Pieros Lærer Domenico Veneziano (à propos: er Menneskene i Nordens Portrætkunst virkelig „altid fremstillede sete trekvart forfra“?). Naar et Par Engle af Piero paa et Londonerbillede kaldes „tre unge Malkepiger i halvlange Skørter“, saa bør denne Udtalelse dog ikke blot anholdes paa Stedet, men hensættes i strengt livsvarigt Fængsel.

Dog det er Skræddergerning at opsprætte Side for Side; altfor mange Sider lader sig behandle paa den Maade. Jeg foretrækker at slaa op et Par Steder paa maa og faa. Altsaa:

S. 65. Donatellos Ungdomsarbejder, de to Profeter paa Domkirken i Florents, er ikke et Par „snurrige Gnomer“, hverken snurrige eller Gnomer. Man aner tværtimod gennem dem Geniet, skønt Bierfreund hævder det modsatte. Det er Oprørsfigurer; den ungdommelige Kunstner kendte ikke den langskæggede Visdom, derimod godt ungdommmelig Frejdighed, derfor gjorde han dem paa Trods mod Vedtægt ungdommelige og frejdige. Saa lader vi Kunstneren fylde tre Nicher paa Or San Michele, „først med en Sankt Peter“. Den nævnes ikke i Kilderne, ligner heller ikke Donatellos andre Figurer, og er derfor ogsaa af Bode strøget paa Listen over Donatellos Værker. Dernæst kommer Donatellos mægtigste Ungdomsværk, Johannes Evangelisten inde i Domkirken, den der minder enhver Beskuer om Michelangelos Moses, ladet med Trods, vældig og harmfuld; den har „Profetskæg som Blaar“, og den er „forøvrigt saa kedelig, som Skægget er langt“. Dette er jo ikke videre opmuntrende. Man forstaar herefter, at Bierfreund, der for

øvrigt er Donatellos overstadige Beundrer, ikke har synderlig meget træffende at sige om ham. Den egentlige Drivfjeder i hans rastløse Produktion, det der griber en moderne Betragter saa stærkt om Hjærtet, var vist en dyb indre Fortvivlelse, der i hans Ungdomsarbejder forhærdede sig til Trods og Harme, senere vældede frem i Vrede og Foragt, og endnu senere spredte sig i mægtig Lidenskabelighed. Men herom har Bogen ikke et Ord.

S. 78 f. Om Masaccio, der nu i 500 Aar er bleven betragtet som et af Malerkunstens største Lys, hedder det, at „det, han beretter, rager ham ikke i mindste Maade". Der sættes ikke noget Spørgsmaalstegn ved; det er en ganske afgjort Sag. Hans Adam og Eva i Brancacci-Kapellet er „fortegnede" og „slappe" og „løse i alle Ledemod", „flove" og „udtryksløse". Det er i hvert Fald ren Besked. Kunstnerens Genialitet viste sig — siges der — ikke i, hvorledes han gjorde dem, men at han gjorde dem. Har Billedkunsten nogen Sinde fremstillet Adam og Eva med Klæder paa? Billedet af Tabithas Opvækkelse, der i gunstigste Fald er et Arbejde af Masaccio fra hans Umyndighedsperiode som Kunstner, benyttes til at daske Kunstneren lidt med om Ørerne. Den stakkels Maler maa saaledes høre ilde for et Kunstværk, som han maaske slet ikke har malet. Om de gribende og storladne, sikre Billeder af Masaccio sluttes der saa med disse Ord: „Og saa er der Peter, som helbreder syge ved at kaste sin Skygge paa dem, og Peter uddelende Almisser. To ganske interesseløse Billeder. Dermed er vi færdige med, hvad der sikkert kan tillægges Masaccio af hele Billeder." Ja nu er Lyset slukket, det Malerkunstens Lys, der har funklet saa klart, og ved hvilket Italiens Kunstnere i Aarhundreder har varmet sig og er blevet seende. Man begynder ordentlig at gyse paa de arme Kunstneres Vegne, hver Gang en ny tages under Behandling.

Den, der inde i Kapellet har gjort sig klar over, hvad Masaccio kan tage Ansvaret for, og hvad ikke, synes dog maaske, at han aldrig nogen Sinde har set saa magtfulde Billeder af Kristus og Apostlene som Masaccios. Skønt de er fuldt virkelige, staar saa fast paa deres Ben — bemærker Vasari — som ingen tidligere Figurer, er de ved deres Præg af Uverdslighed hævede højt op over det Smuds, den Lavhed, den legemlige Elendighed, der omgiver dem. De blev i lange Tider ansete som Aabenbaringer af Kunstnerne; Raffaels Apostle i Tapeterne nedstammer fra dem. Gid dog Masaccios ilsindede St. Peter, efter at have helbredet syge ved at

„kaste sin Skygge paa dem“, ogsaa havde rørt lidt ved Dr. Bierfreunds Øjne.

S. 112. Vi hører her om Filippo Lippis Forhold til Nonnen Lucrezia Buti — hendes Alder er urigtig angivet —, hvem han bortførte under et „Marked“ i Prato (rigtigere: en Kirkefest), og som senere fødte ham en „dejlig“ Dreng (man maa haabe, han var det). Og Bierfreund tilføjer: „Lucrezia blev nu hans stadige Model“, og der udkastes et kælent Billede. Her er nu det uheldige, at det Rundbillede i Pitti-Galleriet, som omtales paa dette Sted, og til hvis Madonna Lucrezia skal have siddet Model, er udført fire Aar forinden Lucrezia løb bort fra Klosteret med Filippo. Imidlertid har Maleren muligvis allerede dengang kendt Lucrezia, og Madonnabilledet kan være et Portræt af hende, men hvis dette er Tilfældet, kan en anden Madonna, i Uffizierne, ikke bære Lucrezias Træk, thi de to Madonnaer ligner ikke hinanden. „Stadig“ er da i hvert Tilfælde et lidt forhastet Udtryk, og ogsaa i overført Betydning er det ikke brugeligt; Malerens og Nonnens Samliv har ikke været frit for Storme. En Tid lang var hun angergiven vendt tilbage til sit Kloster, men hun forlod det igen for Filippos Skyld, dog Maleren vilde ikke — som det synes — benytte sig af den Tilladelse, der var opnaaet for ham til at gifte sig med hende.

Det er for Resten Skade, at Bierfreund har fundet Freskerne i Prato saa ødelagte; i min Tid var de dog gankse ordentlig bevarede, om end daarlig belyste. Man kunde godt se, at de ikke blot er Filippos Hovedværk, men ogsaa den florentinske Malerkunsts Hovedværk fra Midten af det 15. Aarhundrede. Ud fra dem forstaar man den senere Udvikling. Billedet af Herodes' Gæstebud giver for øvrigt noget at tænke over med Hensyn til Lucrezia-Spørgsmaalet, thi her findes Portræter baade af Pitti-Madonnaen og af Uffizi-Madonnaen. Dog de Par Sider, der hos Bierfreund er helligede Filippo Lippi, er et saadant Væv af Unøjagtigheder, at et almindeligt Menneske ikke kan bryde igennem det. De, der ønsker paalidelig Besked om Kunstneren, kan man henvise til Edward C. Strutts Monografi fra 1901; her er alle Aktstykker aftrykte bag i Bogen.

S. 152. Her berøres et af Kunsthistoriens dunkleste Spørgsmaal, Udviklingen af Gravmælet, men Spørgsmaalet forkvakles straks ved, at Ligsten og Gravmæler sammenblandes. De to Ting har ikke noget med hinanden at gøre; her er ikke Tale om et Enten-Eller, men om et Baade-Og. Den, hvis Gravmæle stod op til Kirke-

væggen, fik sin Grav under Kirkegulvet dækket af en Ligsten. Gravmælet er et Æreminde, Ligstenen et Gravdække. Uheldigt er det ogsaa, at Scaligermonumenterne i Verona nævnes i denne Sammenhæng. Fra dem fører Udviklingen nemlig ikke til de kirkelige Gravmæler, men til Renaissancens Rytterstatuer; baade Gattamelatas og Colleonis Fodstykker har Form som Gravkamre, og endnu Leonardo skitserer under sine Rytterbilleder en Art tumba. Middelalderens og Renaissancens kirkelige Gravmæler i Italien kan vist i sidste Instans føres tilbage til etruskiske Askekister og romerske Sarkofager, hvor de afdøde hviler (levende) oven paa Sarkofaglaaget. Men Spørgsmaalet er som sagt dunkelt og lader sig ikke løse paa en Studs.

Og dog er trods alle Indvendinger begge Bøger om Florents — saa løjerlig det maaske lyder — baade læseværdige og underholdende. De forholder sig ikke alene overfladisk til deres Stof — man kan blive rasende —, men ofte virkelig overlegent. Det er en aandrig Mand, der har Ordet, en Mand der kan se stort paa Tingene, og det er en Skribent, som skriver. Grundfejlen ved dem er til syvende og sidst ikke saa meget deres Uvederhæftighed i Enkeltheder; den ligger deri, at der er slaaet større Brød op, end en dansk Bager kan bage.

Vi har set dansk Aand saa smidig, at den kan optage og genfremstille svundne Tiders og fremmede Landes Aander, for saa vidt som de har givet sig Udtryk gennem Bøger; vi véd ogsaa, at der ved Taalmod, Lærdom og Kombinationsevne mosaikagtig kan sammensættes Billeder af svundne Tiders Aandstyper, som paa den moderne Læser gør Indtryk af Sandsynlighed. Det er fristende for Kunsthistorikeren at forsøge noget lignende, men om det kan lade sig gøre, véd vi endnu ikke; thi Litteraturhistoriker og Kunsthistoriker er stillet paa ulige Maade over for deres Stof. Litteraturhistorikeren kan have hele sit Materiale staaende inden for sin Stues fire Vægge, han kan raadspørge det, naar han vil, lytte til de henfarnes Tale, saa ofte han lyster. Det kan selv den heldigst stillede Kunsthistoriker ikke. Han maa farte fra Sted til Sted, hele Europa rundt — nu ogsaa helst til Amerika —, for at faa Rede paa sit Stof. Et Hovedværk kan f. Eks. have forputtet sig i en eller anden Ravnekrog; han kommer efter en anstrengende Rejse til Flækken. Regnvejr. Han staar dyngvaad og utilpas i Kirken. Bælgmørke. Han har hverken Raad eller Tid til at vente mange Dage eller komme igen, og han faar ikke Tag i Hovedværket.

Derfor var det, at Jul. Lange drømte om en salon carré med alle Tiders og alle Folkeslags kunstneriske Mesterværker. Den skulde være for Kunsthistorikere, hvad Biblioteket er for Litteraturhistorikere. Til virkelig for Alvor at kunne skrive et Par Bøger om Florents, som Bierfreund har forsøgt, vilde der høre et aarelangt Ophold i Italien og hyppige Rejser i Amerika og Europa.

Men man kan gaa en anden Vej. Man kan meddele sine Indtryk, uden at de gør Fordring paa at være andet end spredte og tilfældige. Lad os være ærlige: Begge Bierfreunds Bøger om Florents er byggede paa saadanne Indtryk; det er fordi de gør Fordring paa at være mere, at Læseren forstemmes. I den første Bog var det oprindelige Præg mere bevaret. Man lærte gennem den at kende en aandfuld og belæst Mand, der med alle Sanser aabne og modtagelige er blevet bedaaret af, hvad han har set i Florents. Det friske Syn paa Tingene, Skildringens Kunst og henrivende Veltalenhed gjorde, at man lod meget glide ned. I den anden Bog er Friskheden svundet noget, til Gengæld er Prætensionerne blevet større, og de afvisende Domme tager Vejret fra Læseren, fordi de ikke er eller kan være begrundede. Bierfreund skylder endnu den lidt indsigtsfulde Læser Beviset for, at han til Bunds kender en eneste af de Kunstnere, som Bogen omhandler. Om unge kvindelige Højskoleelever tales her ikke.

FRANCIS BECKETT

VICTOR BENDIX I BERLIN

ET KONCERT-KAUSERI

KONCERTLIVET i det tyske Riges Hovedstad har i de senere Aar naaet et betænkeligt Omfang. „Allg. deutsche Musikzeitung"s Statistik anslog allerede i Aaret 1900—1901 Tallet af offentlige Opførelser til 800 og tilraadede at forebygge en endnu yderligere Overhaandtagen af Koncerter ved, at Berlinerkritiken skulde blive enig om ikke at omtale ubetydelige og umodne Præstationer. Forslaget var godt og havde sin Berettigelse, men lod sig i Længden ikke gennemføre. Berlin gælder nu almindelig for at være Tysklands musikalske Centrum, og enhver ung Musiker har det forstaaelige Ønske, at lægge sit Kort hos det Wolff'ske Koncertagentur i Berlin. Dette vil uden Betænkelighed skaffe ham Lejlighed til offentlig Optræden og stille ham dets eget Koncertlokale (Bechsteinsalen) til Raadighed. Opnaar den unge Kunstnovice ikke straks ved sin første Koncert den strænge Berlinerkritiks „Placet" for sin Sang, Klaverspillen, Violineren eller Blæsen, bliver der under nye pekuniære Ofre foranstaltet en anden eller — tredje Koncert, thi man belærer ham om, at den berlinske Aviskritik aabner unge Kunstnere eller Kunstnerinder alle Koncertlokaler i hele det tyske Rige og udenfor samme! Vore Musikkritikeres Kval lader sig let derved maale: de er dømte til at forvalte deres Embede i mismodig Forjagethed, maa daglig besøge 3—4 Koncerter, maa høre paa Præstationer, der sjælden tilfredsstiller selv de beskedneste Fordringer, og er tilslut af ren Menneskekærlighed forpligtede til at kaste en kristelig Kappe om Talentløsheden. Kun ganske enkelte musikalske Ydelser byder den kunstforstandige Koncertbesøgende virkelige Nydelser og Hvilepunkter af kunstnerisk Behag. Vort filharmoniske Orkester under Nikisch's fortrinlige Ledelse, Hofopera-Orkestrets Koncerter under Weingartners Direktion, det 2 Aar gamle Koncertforetagende, som Rich. Strausz ved sin maalbevidste Kunstnervilje og utrættelige Arbejdskraft uddannede til en respektindgydende Højde, endelig det filharmoniske Kors uforlignelige Opførelser under Siegfried Ochs' energiske Anførsel — det er de højst glædelige Resultater af

ideal Kunstdyrkelse i vor Hovedstad og udgør vederkvægende Oaser midt i den uhyggelige Oversvømmelse af parfymeret Middelmaadighed; de modtages da ogsaa med den største Taknemlighed af Berlins dannede Kredse, især af vor strabadserede Kritik.

Til saadanne nydelsesrige Musikaftener maa ogsaa den københavnske Komponist V. Bendix's tre Koncerter regnes. Hvorledes? 3 Koncerter paa én Gang? I Berlin, der drukner i Musikoversvømmelse?" Men Kunstnerens lystige Mod bragte snart Kassandra-Raabene til at forstumme. Sangakademiets Sal var godt fyldt og den strænge Kritik — fuldtallig. Under Komponistens personlige Ledelse blev hans A-mol Symfoni (Op. 25) fortrinlig spillet af det vidtberømte „filharmoniske" og blev modtaget med Bifald. Den originale Idé: at lade den sidste Sats tone ud som tungsindig Elegi holdt enhver Tanke om ufrugtbart Epigonvæsen borte, — hvad iøvrigt ogsaa allerede den foregaaende prægtige og henrivende spillede Scherzo gjorde. De efterfølgende 6 Sange kunde paa Grund af Sangerens helt uforstaaende Foredrag ikke ret gøre sig gældende. Ved det klassisk skønne Foredrag af de følgende Numre: „Air" og „Intermezzo", Studier for lille Orkester, fik Komponisten rigelig Oprejsning; især Intermezzoet satte Publikum i fuld Henrykkelse og maatte gentages. Og nu fulgte til Slut den mest betydende Tilkendegivelse af Komponisten, som paa det mest glimrende viste hans symfoniske Skaberkraft i dens hele Dybde og Højde. Symfonien har den simple Benævnelse „Fjældstigning" (C-dur, Op. 16) og skal have erholdt sin formelle Konstruktion ved Paavirkning fra Holger Drachmanns Digt „Fjældstigning". De yderst fornemt holdte Ledemotiver slynger sig i fantasifuld kontrapunktisk Bearbejdelse gennem Værket, løfter sig til en mægtig Stigning og naar til den højeste Plastik af Orkestervirkninger, der — efter min Mening — kulminerer i tredje Sats, den „højtidelige Marsch". De betyder Indtrædelsen i Naturens ophøjede Gudetempel, paa Bjergets Tinde: „Her vil jeg blive, paa Bjergtoppen her, — klar paa mig selv i en renere Luft — højt over Jorden, det Evige nær!" I den virkningsfulde Finale har vel Ordene; „Kom da, du kaldende Stemme fra Livet, — Virksomheds Budskab, lær mig din Lov!" tjent Tonedigteren som Ledemotiv. Efter en kort Indledning (C-mol) sætter det jublende Hovedmotiv i C-dur ind og udstrømmer friskt Liv og svulmende Daadstrang — — „Jorden har ham atter!" — Dominantens yndefulde Sidemotiv smelter sammen med Tonikaens Hovedmotiv og naa'r under voksende Stigning til mægtig Afslutning. Et Mesterværk af moderne Instrumentation og — af Viljesoverførelse fra Komponist til Orkestret, der øjensynlig fulgte Dirigenten med fuld Hengivelse.

Indledningen til anden Koncert dannede en Sørgemarsch (Manuskript), hvis rørende Klage og stemningsfulde Tonemaleri mere gjorde Indtryk paa Musikeren end paa den larmende Storstads Koncertbesøgende. Des virkningsfuldere viste sig den derefter følgende Klaverkoncert (G-mol, Op. 17), som gav den talentfulde Pianistinde Dagmar Raven fra København (Elev af Hr. Bendix) Lejlighed til at tolke sin Lærers Værk. Dette fremviser en ualmindelig rig thematisk Opfindsomhed. Anvendelsen af en højtudviklet moderne Klaverteknik, men især den yderst virkningsfulde

Fordeling mellem Klaver og Orkester af karakteristiske Klangblandinger, den intime Udveksling af Motiver, kort sagt alt vidner om en af den fineste Skønhedsfølelse udsprungen Skaberkraft. Den anden Sats af det storstilede Værk (Intermezzo) er af en ubeskrivelig skøn, af Poesi gennemtrængt Helhedsvirkning: en drømmende Improvisation, der ligesom aabnede et Indblik i de Foredragendes Sjæleliv. At under Mesterens personlige Ledelse denne Sats aabenbarede sit intimeste Stemningsindhold klart og fuldt, behøver ikke at bemærkes; ligesaa lidt, at den fortræffelige Kunstnerinde i et og alt opfyldte den sidste Sats's overvældende tekniske Krav. Under Indtrykkene af det helt igennem originale Værk steg de Tilstedeværendes Jubel til gentagne Fremkaldelser af Komponisten og hans aandsbeslægtede Fortolkerske. Uden Tvivl vil Værket snart pryde vore Koncertprogrammer som en fremragende Forøgelse af vor fornemmere Klaverlitteratur. De følgende Sangforedrag, som gav nye Prøver paa Komponistens Sanglyrik, gjorde sig meget smukt gældende gennem Frk. Hertha Dehmlows forstaaende Foredrag, nogle af dem maatte gentages. Det varigste Indtryk paa poetisk anlagte Sind gjorde en lille Sang af Th. Moore: „Aftenklokken“; dens simple sjælfulde Melodi med det stadig tilbagevendende, fjerne ♯f holdt Tilhørerne fangne i fortryllet Lytten. Koncerten sluttede med et større fantasifuldt, livsprudlende Musikstykke i symfonisk Form: „Sommerklange fra Sydrusland“ (D-dur, Op. 20). En musikalsk Transformation: skandinavisk Musikfølelse skildrende slavisk Folkeliv paa den mest træffende Maade med overmaade karakteristiske Udtryksmidler. Enhver Sats vidnede om Komponistens aandfulde Iagttagelse. Hans egen nationale Selvfornægtelse lykkedes ham derved i den Grad, at Flertallet af Tilhørerne faktisk holdt Symfoniens yderst interessante, skarpt udprægede Motiver for at være russiske Folkemelodier. Selv Kritiken begik til Dels denne Fejltagelse. I hvert Fald har Komponisten ved sit med Bifald modtagne Værk bevist, at han ikke skaber Kunst ud fra en udelukkende skandinavisk Følemaade og med den nationale Særejendommeligheds musikalske Udtryksmidler, men at han øser af den Skønhedens fælles Urkilde, som hver Nation har at holde fast ved som en uafhændelig Arv. Denne Vej kunde føre os til en international Kunst.

Den tredje Koncert bragte os — var det tilfældig eller med Hensigt — helt nye uanede Indblik i denne mangesidige Mands produktive Aandsliv. Medens den af ham selv spillede store Klaversonate G-mol (Op. 26) viste, hvordan hans musikalske Tankerigdom tog Form paa Klaveret, som han behersker med eminent Teknik og med sine smaa Hænder véd at lokke orkesteragtige Virkninger frem af, saa gav den følgende Sangcyclus „Visne Blade. For en Kvindestemme“ endnu meget interessantere Indblik i det uudtømmelig rige indre Liv hos en Kunstner, hvis fornemme Natur med Flid har undgaaet Berøringen med Offentligheden, for at (som jeg senere erfarede) hans Værker ikke skulde prisgives en uforstandig Behandling. Er dette nu personlig Egoisme eller Feighed? Hverken det ene eller det andet. Bendix er et Menneske, der lever mest et indre Liv, er fin og sky Natur, for hvilken personlig Ærgerrighed er noget fuldstændig fremmed, uforstaaeligt. Men gør hans gunstige Livsomstændigheder ham end ligegyldig for materiel Vinding, skylder han dog sin

Nation, at træde i Berøring og Væddekamp med andre Landes samtidige Produktion. Os Tyske var det en Tilfredsstillelse at lære denne Mands Værker at kende i fuldt Omfang; maatte nu vore Dirigenter af Fag gøre deres til at overvinde Mesterens Sky for den brede Offentlighed gennem velforberedte og hyppige Opførelser af hans Kompositioner!

Bendix's Sanglyrik staar i Aandsslægtskab med de bedste Frembringelser af vore moderne tyske Sangkomponister. Den sidste Koncerts Sangcyclus bestaar af 5 Sange: 1. Monolog, 2. Blomsterblade, 3. I mit Værelse, 4. Morgen, 5. Epilog. Digtene indeholder et Kvindehjertes drømmende, følelsesvarme Udbrud af Længsler, snart smertelige, snart glad jublende. Disse Sange, der var tilsendt Komponisten fra ubekendt Pigehaand, blev for den aandfulde Tonedigter til poetiske Grundlag for disse stemningsfulde Kompositioner. Han formede dem til en Sangkreds af det reneste lyriske Vand og af en overbevisende Sandhed i det lyriske Udtryk. Dens Værdi vokser ved, at Komponisten aldrig stiger ned fra sin Overbevisnings Højde for at gøre Indrømmelser til Døgnets Smag. Netop ved deres udpræget nationale Stil har Sangene en saa stor Tiltrækning for os Stambeslægtede. Alle lyttedde da ogsaa til i aandeløs Stilhed for efter den sidste Tones Hendøen at bryde ud i høj Jubel, der kaldte Komponisten og Sangerinden Frk. Dehmlow frem utallige Gange. Den efterfølgende prægtige Trio (Op. 12), spillet af Komponisten under Medvirkning af Prof. Hausmann og Hr. Klinger, dannede den glimrende Afslutning paa Koncerten. Afskeden fra den som Komponist, Dirigent og — last not least — Pianist beundringsværdig mangesidige Kunstner skulde ikke blive os let. Stemmernes interessante kontrapunktiske Spil i første Sats førte over til en „Andante e Danza con scena d'amore," som med sit melodiøse Vekselspil syntes at legemliggøre sig til sirlige Rococoskikkelser. Den overmaade yndefulde Sats maatte gentages. Finalen bragte en gradevis Stigning af de elementært vægtige rytmiske Akcenter, saa at den af de tre Kunstnere mesterlig udførte Koncert fandt en højstemt Afslutning, der kulminerede i velfortjente Æresbevisninger for den lille Mand med det store Hjerte. Han har ført moderne dansk Kunst frem for os og dermed tillige stillet sig selv i første Række af de nulevende internationale Musikere. At Berlinerkritiken udeblev netop denne Aften paa Grund af andre Forpligtelser (og en vel af Overmaalet fremgaaet Ligegyldighed), bør ikke anfægte ham. Den kunde jo dog allerede efter 2den Koncert ikke nægte Kunstneren sin ubetingede Højagtelse og Anerkendelse. Men os, der overværede alle tre Koncerter, har denne Triumf vist, at Bendix i en ikke fjern Tid vil indhøste Frugterne af sit alvorlige og hjertekvægende Kunstnerarbejde.

Berlin. JULIUS HEY.

[Oversat efter Forf.s Manuskript].

PASTOR IFVERSENS SAG

DET var en pinagtig Historie. Dette skyklappede Lovtrækkeri, der prangede i sin Skyklappethed, og denne gustne Forfølgesyge, der sminkede sig op som Menneske-Omhu, — — ja naturligvis vidste man, at saadan er den Aandsform, hvortil Flertallet af den civiliserede Menneskeslægt er naaet i dens Alders saakaldte tyvende Aarhundrede. Men man fik den her saa massivt ind paa Livet af sig, Luften blev formelig tyk en Stund af Uddunstningen fra det uudviklede, fra det, som er sat i Væksten. Derfor kom endog den betænkeligt affattede Højesteretsdom som en Slags Befrielse. Nu lettede Taagen vel, og man kunde faa Øje igen for blanke blaa Pletter paa Menneskehedens Himmel. Ak nej, det var ikke forbi! Der fulgte endnu et Tableau, hvor Præsten traadte frem i Kirken og nedlagde Laurbærkransen, som man havde foræret ham, paa sin aabenbarede Guds Alter: en Laurbærkrans til den korsfæstede! Og der paafulgte ogsaa en flerstemmig, svulstig Deklamation om Højesteretsdommens „Konsekvenser": nu var den private Samvittigheds Bud stillet over Samfundets Love, nu kunde enhver frit nægte at aflægge Ed, eller unddrage sig Soldatertjeneste, eller øve Vold mod Strejkebrydere. — Kan hænde, at Tæppet endda ikke endnu er faldet uigenkaldeligt for hele dette usmagelige Skuespil!

Apropos Følgerne af Dommen — saa skulde Forholdet dog synes at være ganske klart. Højesteret hentydede til den Kendsgerning, at Samfundsmagten, Staten, binder enhver, som vil have Præsteembede i Statskirken, med to Eder, med Kaldsbrevs-Eden og med Præsteløftet. Og Højesteret antydede, at maaske var disse to Eder indbyrdes uforligelige, eller de lod sig i al Fald let i god Tro opfatte som uforligelige. Hvem andre har nu Staten bundet ved Dobbelt-Ed end netop alene sine Præster? Blandt dem kan Dommen volde Opstandelse, og der igennem kan den skaffe Lede og Besvær. Men umiddelbart kan den ikke komme til at berøre nogen Mo'ers Sjæl, som ikke er Statskirkepræst.

Nej lad blot ingen paadutte Dommen, hvad der ikke tilhører den!

den har nok i sit eget. Man tør maaske oversætte dens snirklede Kompromis-Sprog i de mere ligefremme Vendinger: „Pastor I. fortjente Straf, dog straffes bør han ikke". Hvis Oversættelsen er rigtig, har vor højeste Domstol i dette Tilfælde ikke „kendt Ret", men kendt Retfærdighed. Thi derom var vist alle retfærdigt sindede enige, at lide Straf burde Præsten ikke for hvad han havde handlet i god Tro og ud af en paa sin Vis respekt-indgydende Samvittighedsfuldhed. Men fordi Retfærdighed skal frem, bør vistnok det strenge Rets-Standpunkt aldrig tilsløres eller forflygtiges. Med Lov maa nu engang Land bygges; og der sker Skade rundt om i Sindene, dersom ikke Lovbrud ufravigelig og bestemt stemples som det, de er. Naar saaledes Retten er sket Fyldest, kan Retfærdigheden faa sin Ret gennem Benaadning, gennem hel eller delvis Eftergivelse af Straffen. En saadan Praksis vilde desuden være til Lykke for Dommerstanden, hos hvis Medlemmer nu altfor tidt Embedsmanden synes ganske at have gjort det af med Mennesket. Dag ud, Dag ind paadømmes Lovbrud, hvor den anklagede enten har saa megen menneskelig Undskyldning eller ogsaa allerede har lidt saa meget. Lovbrudet fastslaas i Dommen, hvad der er ret og rigtigt. Men hvor ofte hører vi Billigheden komme til Orde med den gode gamle Sætning om, at Naade bør gaa for Ret?

Betænkeligere end Højesteretsdommens Forflygtigen af Rets-Standpunktet var dog dens Begrundelse. Pastor I. handlede ud af en stiv religiøs Tro, og han var blevet bestyrket i Troen ved, at mange Kaldsfæller deler den. Hvis Dommen havde sagt det, og intet andet end det, havde den været uangribelig. Aller yderligst kunde En, som ikke er stærkt forgabet i den evindelige Højærværdighedsfuldhed herhjemme, have drømt om at se et faderligt lille Smil paa den høje Rets Aasyn og om at høre Retten variere overfor den anklagede et dagligdags, skønt ikke u-dybsindigt Ord af Holberg: „Du est en ung Mand, Frants!" Men — Dommen talte om, at „Præsteløftets Indhold" havde givet Pastor I. „nogen Føje" til at tro og til at handle, som han gjorde. Præsteløftet byder „at forkynde Guds Ord rent og purt"; det var dette „Guds Ord", som Pastor I. atter og atter beraabte sig paa. Følte nu Højesteret sig virkelig kaldet til at have nogen Mening baade om, hvad der er „Guds rene og pure Ord", og om, hvordan disse Guds Ord skal eller tør forstaas? Desuden kaldte Dommen „Folkekirkens" Stilling til Sagen uklar og fortsatte hurtigt med en Bemærkning om „mange af Folkekirkens Præster". Antog den høje Ret maaske Kleresiet (Gejstligheden) for Folkekirken? Det vilde være katolsk Lære, ikke protestantisk. I et protestantisk Land gælder Præsternes Forstaaelse ikke en Døjt mer end Lægfolks, dér gælder det ikke om den sorte Kjoles Autoritet, men om Grunde ... Og endelig satte Dommen sin mysteriøse Folkekirke i den besynderligste Modsætning til Staten: „Folkekirkens Stilling til Spørgsmaalet" (om Fraskiltes Vielse) „er uklar, hvorved bemærkes, at Staten har fundet det nødvendigt i slige Tilfælde at tilstede Læmpelser fra Ritualet". Hvad er dog dette for et Spil med Ord? Den Folkekirke, vi har ifølge vor Grundlov, er jo foreløbig en Statskirke, dens forpligtende Bestemmelser er fastsatte gennem Overenskomst mellem Regeringen og Kirkens øverste gejstlige. Læmpelsen fra

Ægteskabs-Ritualet er udarbejdet af Mynster som Landets øverste Biskop — et af de klareste og fineste Hoveder, der har prydet Sjællands Bispestol, — og den er derpaa blevet godkendt af Regeringsmagten. Det, at den blev indført og er blevet opretholdt, udtrykker uomtvisteligt, hvad Folkekirkens Lov er. Naar det er paabudt Præsterne at vie, efter et vist Ritual, og der saa for èn Art Tilfælde tillades dem (dersom de ønsker det) at benytte et læmpet Ritual, siger allerede almindelig sund Sans En, at saa skal de ogsaa vie i den særlige Art Tilfælde. Overalt i Lov og Liv bekræfter en „Læmpelse" Hovedreglen. Hvordan i Alverden gaar det nu til, at det, som bekræfter, har i Højesteretsdommen faaet meget nær Udseendet af at være til for at benægte?

Man kunde næsten tro, at en og anden Assessor maatte have faaet lidt for meget af den anklagede Præsts Forsvar. Hvilket Uføre af halvtænkte Tanker! Pastor I. søger og finder Ansættelse i en Kirke, af hvis Retsorden det saakaldte Mynsterske Ritual udgør en Del. Men — „hvad har jeg at gøre med det Mynsterske Ritual?" spørger han. Og saa tilføjer han dog i selv samme Aandedræt, at han vidste meget vel forud, hvorledes han vilde møde ogsaa Kravet om fraskiltes Vielse fra Statskirkens Side. Den Slags „Vanskeligheder", havde han sagt til sig selv, vilde han søge at komme „midt igennem", støttende sig til Indholdet af Præsteløftet . . . Det er ikke et Øjeblik faldet ham ind, at ved Løfter forpligter ikke dens Mening, som giver Løftet, men dens, som afkræver det. Kirkens højeste Gejstlige affordrer Løftet og ordinerer. Og lige siden Grundlovens Givelse — gennem Biskopperne Mynster, Martensen, Fog, Rørdam — har der kun været én Mening om, at Præsteløftet tillod at vie fraskilte, og kun én Opfattelse om, at Præsten ogsaa burde vie dem. Heller ikke disse Bisper var vel kommet helt løs fra den saakaldte Bogstavtro, ogsaa de fandt det altid pinligt at vie fraskilte; men at nægte Vielse fandt de baade kirkeligt og religiøst uforsvarligt. Muligvis var Biskop Fog den, som affordrede Pastor I. hans Præsteløfte og ordinerede ham. Pastor I. kunde i saa Fald have lært af sin Bisp, hvordan en kristen Præst „kommer midt igennem" en Vanskelighed. „Det var ikke godt andet," skriver Fog, „end at det var en tung Gerning for Præsten at omgaas med fraskilte og deres Vielse. Men den, for hvem det er tungest, vil maaske derfor mindst overdrage den til nogen anden, han vil maaske tro, at han netop derfor er mest skikket og kaldet til at udføre den selv. Aller nødigst vilde han se den overgaa til ligegyldige og ubekymrede Hænder"[1]).

Højesterets Afgørelse vil let og sandsynligt kunne indvirke stærkt paa Præstestandens Holdning og der igennem paa Udviklingen af hele vort Samfundsliv. Det lille Spørgsmaal om fraskiltes kirkelige Vielse er kun for en Gnist at regne; men man har før set en Gnist afstedkomme

---

[1]) J. B. Fog, Om Ægteskabsskilsmisse og Fraskiltes Vielse. — Jvfr. I. P. Mynsters „Yderligere Bidrag til Forhandlingerne om de kirkelige Forhold", 1851.

megen Ildebrand. Derfor er det værd at tage Spørgsmaalet upartisk for og søge at skabe en begrundet Opinion om det.

Paa ialt tre Steder har Jesus talt om Skilsmisse, og i det væsentlige falder Beretningerne sammen. De to udførligste fortæller, hvorledes Farisæere en Dag søgte at bringe ham i Forlegenhed ved at faa ham til at udtale sig om Skilsmisse-Grunde, — Herodes Antipas, Johannes den Døbers Morder, havde jo forskudt sin Hustru og ægtet sin (endnu levende) Broders Kone. Som ikke sjældent ellers svarer Jesus først i forblommet Almindelighed og mest med et Par Vers af 1. Mosebog. I har jo læst, siger han, at den, som gjorde Manden og hans Hustru af Begyndelsen (fra Skabningens Begyndelse), „gjorde dem Mand-og-Kvinde“ (Kap. I, V. 27) „og sagde: derfor skal Manden forlade sin Fader [og Moder] og blive fast hos sin Hustru, og de skulle være to i et eneste Kød“ (Kap. II, V. 24). Hvorefter han gentager, at de er saaledes ikke to, men ét Kød, og hvad Gud har sammenføjet, skal Mennesket ikke adskille.

Hvad ligger der nu bag denne Henvisning til Skabelses-Tiden? Som vel de fleste véd, har vi to forskellige Skabelses-Beretninger: en ældre (den jehovistiske) i 1. Mosebog Kap. II, og en yngre (den elohistiske) i Kap. I. Ifølge den ældste Beretning former Gud, bogstavelig som Pottemageren former Leret mellem sine Fingre, — thi dette betyder Verbet yaçar, der bruges. Gud former altsaa af Jordens Støv saa vel alle Dyr som Mennesket og puster Livets Aande ind gennem Menneskets Næsebor. Siden lader han Mennesket falde i en dyb Søvn. Den gængse græske og latinske Oversættelse af det gl. Testamente (fra henholdsvis vel $2^1/_2$ Aarh. f. og 4. Aarh. e. K.) oversætter saa, at Gud tog et af det første Menneskes „Ribben“. Men efter al sproglig Sandsynlighed er Oversættelsen gal, overalt hvor man ellers i de bibelske Skrifter møder det paagældende Ord (çêlâ), betyder det „Side“. Saa at altsaa Gud tager den ene S i d e, den ene H a l v d e l af det første Menneske, lukker efter med Kød, og tildanner den løsrevne Halvdel til en Kvinde. — I den yngre, saakaldte elohistiske Beretning skaber Gud ved sit blotte Ord. „Elohim skabte Mennesk e t som en Afbildning af sig; som en Afbildning af Elohim skabte han d e t; Mand og Kvinde skabte han d e m“. Flertalsformen til sidst kunde synes at antyde, at der straks fra Begyndelsen var et P a r. Men lidt længere fremme i den selvsamme elohistiske Beretning (Kap. V. 2) hedder det: „Mand og Kvinde skabte han dem og kaldte dem ved Navn Adam“. Dette Adam er ingen Fællesbetegnelse, det er et Enkeltnavn, en enkelt Persons Navn, hvad der foruden af sproglige Kendetegn fremgaar af Sætningens umiddelbare Fortsættelse: „Og Adam levede 130 Aar og avlede en Søn“. Alt dette peger tilbage til en Opfattelse, som raadede blandt i alt Fald flere af Oldtidens største Kulturfolk, deriblandt saadanne, som aldeles afgjort har haft Indflydelse paa Jødernes Forestillingskres. Efter den Opfattelse var det første Menneske tvekønnet (Androgyn), og først siden hen deltes Mennesket i en Mand og en Mandinde. Plato (godt og vel halvfjerde Hundred Aar før Kr.) har en bekendt Fortælling derom og udleder af hint Forhold Mands og Kvindes evige Søgen efter Forening; endnu den Dag i Dag gaar jo forresten Forestillingen igen i vore gængse Udtryk „min

Ægtehalvdel", „min bedre Halvdel". Det vigtigste i denne Sammenhæng er imidlertid, at jødisk Tradition, som man kender den fra baade Talmud og de saakaldte Targumins, ganske almindeligt antager, at Adam blev skabt paa én Gang Mand og Kvinde, med to Ansigter vendte til hver sin Side, og at saa under Adams Søvn Kvinde-Siden blev skilt ud og gjort til en Person for sig. Jesu' oven anførte Svar til Farisæerne synes at referere sig til denne jødiske Tradition; „kun ved at tage den til Udgangspunkt faar Svaret den rette Kraft"[1]).

Men hvis Jesus henviste Farisæerne til hin Forestilling, saa henviste han dem til et Forhold, hvor kønslig Attraa, hvor Elskov mellem Mand og Kvinde var utænkelig. Gud har villet Kønsløshedsfølelsen, lad ikke Mennesket faa Kønsfølelsen frem! — Stemmer nu det med, hvad vi ellers faar at vide? Ved enhver historisk Undersøgelse kan man ikke naa videre end til Sandsynlighed. Ene sandsynlig er den Forklaring, som alene bringer alle Dele til at passe naturligt sammen.

Farisæerne eller Disciplene indvender, at Moses har jo dog tilstedt Skilsmisse. Jesus svarer, at det tilstedte han kun af Hensyn til „Hjerternes Haardhed", d. v. s. fordi Slægten kunde ikke endnu hæve sig til at være syndefri. Men, tilføjer han, „af Begyndelsen (fra Skabningens Begyndelse) var det ikke saaledes". Igen viser Ordet tilbage til den attraa-løse Tid, i alt Fald da bag om Syndefaldet, hvor Mand og Mandinde var begge nøgne „og de bluedes ikke". Straks efter griber saa Jesus det mosaiske Lovbud, og som altid udvider han det, idet han stadfæster det, og underlægger det en fuldstændig ny Betydning. Hans Ord gengives forskelligt[2]). Men Meningen er bestandig, at Skilsmisse med paafølgende nyt Ægteskab er Hor. Kun hvis Hustruen har gjort sig skyldig i Hor (mærkeligt nok ikke, hvis Manden har gjort det!) karakteriseres der anderledes, i saa Fald synes nemlig Manden ikke at være blevet ledet til nyt Ægteskab ved sanseligt Begær. Men ellers forudsættes det, at kønslig Attraa har været Bevæggrund til eller maa blive Følge af al Skilsmisse. Og ikke i og for sig Skilsmissen, men den kønslige Attraa er det, der skal bort, helt bort. „Dette Ord begriber ikke alle: der er Gildinger, som har gildet sig selv for Himmerigs Riges Skyld." Vil man følge Jesus „udi Igenfødelsen", vil man blive til dette nye Menneske, som han er Forbilledet for, saa maa der ingensinde være andet

[1]) Den, hvis Ord og Oplysninger her er gengivet, hører til vor Tids aller betydeligste Forskere (Lenormant, les origines de l'histoire I—III, Bd. I). I Fortalen til sit Værk har han „med Stolthed" bekendt sig at være Kristen, ortodoks Katolik.

[2]) Stederne er disse:

A. 1) Hvo, som skiller sig fra sin Hustru, uden for Hors Sag, gør, at hun bedriver Hor (Matth. V, 32).
2) Hvo, som — — — Sag, og tager en anden til Ægte, han bedriver Hor (Matth. XIX, 9).
3) Hvo, som — — Hustru og tager en anden til Ægte, han bedriver Hor imod hende (Marcus X, 11).

B. 1) Hvo, som tager en fraskilt (Kvinde) til Ægte, bedriver Hor (Matth. V, 32 og XIX, 9).
2) Dersom en Kvinde skiller sig fra sin Mand og ægtes af en anden, hun bedriver Hor (Marc. X, 12).

mellem en Mand og en Kvinde, end der er mellem Broder og Søster. Ikke Glimt af Begær! „Jeg siger Eder, at enhver, som ser med Attraa paa en Kvinde, har allerede bedrevet Hor med hende (i sine Tanker)". Altsaa er ogsaa attraafuld Seen paa Ens egen Hustru „Hor".

Det er altfor lidt sagt, som Biskop Fog i sin Tid sagde, at „det skal holde svært at nægte, at Herren satte Virginiteten som den højeste kristelige Stand". Vil man tale Fogs Sprog, saa maa man sige, at Jesus satte Virginiteten som den eneste kristelige Stand. Eller forstaar man slet ikke, hvad Jesu' Fødselshistorie, Forbilledets Fødselshistorie betyder? Dér begynder Matthæi Evangelium med en uendelig Opremsning af, at den avlede den, og den avlede den, lige ned til at „Jakob avlede Josef, Marias Mand". Saa kommer Bruddet: „Af hende er Jesus født, som kaldes Kristus." Kunde ikke Jesus være blevet stillet ind i Verden paa en helt anden Maade, dersom ikke netop hans „ubesmittede Undfangelse" skulde være som Portalen ind til et helt nyt Samfund af helt nye Mennesker? I denne ny Verden kendes intet — ikke ét — af de Baand, der har bundet og binder Mennesker sammen siden Syndefaldets Dage. I den nye Verden lader en Søn „de døde" (d. v. s. de uigenfødte) om at begrave hans døde Fader, selv gaar han sin Vej. Dér lader man sin kødelige Moder og sine Brødre staa udenfor, thi den er nu Broder og Søster og Moder, som er blevet igenfødt. Og dér forlader man „Brødre og Søstre og Fader og Moder og Hustru og Børn og Agre" for Guds Navns Skyld og — faar hundredfoldig Løn derfor i det evige Liv.

Saaledes griber Led ind i Led, alt forenes og forklares ved denne Opfattelse. Men — hvis den er rimelig og rigtig, for hvor mange Brudepar tør en Præst saa lukke Kirkedøren op, naar han ikke (for „deres Hjerters Haardheds Skyld") vil aabne den for alle, uden Undtagelse alle, som søger hen til den? . . . Det er vist ikke værd at bruge dette „Guds Ord rent og purt" netop til Kirkedørs-Nøgle. Klogere Folk end Pastor Ifversen har set, at den Nøgle lukker nok slet ingen ind, vistnok heller ingen Præst, ikke en eneste! Og Folkekirkens Medlemmer bør lade sin „Opinion" bestemme af de klogeste og kyndigste.

Nogle venter sig Vidundere af det borgerlige Ægteskabs Indførelse. Ja, en Skolelærer, en Byfoged eller hvem ellers der kommer til at føre Ægteskabs-Protokollen vil vel næppe falde paa at bestige Pastor Ifversens høje Hest og ride bort med Protokollen for Næsen af et Brudepar, der har sine Papirer i Orden. Et retsgyldigt Ægteskab vil med andre Ord kunne stiftes altid, uden taktløs Udfritten om og uden taktløs og taabelig Fordømmelse af Folks Privatliv. Men sæt nu, at Brudeparret ønsker lidt større Højtidelighed over sit Bryllup, end netop en Protokoltilførsel samt et Spise- og Drikkegilde kan yde, hvad saa? Staten, Samfundet, har ingen Højtidelighed til den Slags Brudepar, Staten maa lade dem i Stikken. Valgfrit eller tvungent overantvorder det borgerlige Ægteskab dem paany til Præsterne, paa Naade og Unaade. Og hvem borger saa for, at en vis Retning indenfor Præstestanden vil tøjle sin Tanke og sin

Tunge, blot fordi den er blevet stillet friere? Men hvis ikke, da har vi fremdeles de usømmelige Krænkelser af Privatfolk og deres Omgangskres, og vi har fremdeles den onde Opirren af store Kredse ved en enkelt, i og for sig fuldstændig betydningsløs „Sjælesørgers“ Skyld!

Man vil maaske svare, at Folk bør virkelig vænne sig af med at forlange Højtidelighed. Men man skal vogte sig for at tage Menneskene for andet, end hvad de foreløbig er. Gør man ikke det, kan nemlig let baade de enkelte Mennesker og Samfundet tage Skade.

Naturligvis er det Snak hen i Vejret, naar selv kloge gejstlige forsikrer, at i samme Øjeblik Ægteskabet gøres til en blot og bar borgerlig Kontrakt, er det ude med Ægteskabets Stedsevarighed eller Langvarighed. Vi ser dog Dag for Dag to Mennesker indgaa Kompagniskab om Dit eller Dat, uden at de to Mennesker fra første Færd eller siden hen stræber efter bare at faa Kompagniskabet opløst. Hvis Kompagnonerne er aandeligt kontrakts-myndige, hvis de er tilpas redelige og fornuftige Mennesker, saa holder de sammen Aar ud, Aar ind, hele Livet igennem eller til der hænder den ene eller dem begge et og andet, som gør dem Kompagniskabet uudholdeligt. Af hvad Grund skulde det gaa anderledes i borgerligt Ægte-Kompagniskab, som jo da tilmed har andre og stærkere Sammenknytninger? Det vil sige, . . . forudsat at Ægtefællerne e r „kontrakts-myndige“. Men her møder Tvivlen En. Ikke alle borgerligt kontraherende véd at lempe sig, efter Evne, lang Tid igennem under et Kontraktsforhold. Ser man f. Eks. hen til Tyende-Forholdet, vil man ikke kunne undgaa at studse over, saa tidt og saa taabeligt som det brydes for rene Bagatellers Skyld. Men paa mange af den Slags Naturer, som er rappe til at smøge af sig, blot et Baand snærer en Kende, paa dem h a r Højtidelighed ved Baands-Paalæggelsen nu engang en Del Indflydelse. Baandet kommer tidt til at synes dem hemmelighedsfuldere spundet. Forholdet er omtrent som ved Edsaflæggelse. Det er jo nærmest Naragtighed, naar Retten forlanger Ed af adskillige iblandt os: vi siger paa Forhaand, saa godt vi formaar, den fulde og sande Sandhed, enten vi skal beedige vort Udsagn eller ej gør hverken fra eller til. Men der er andre, og ikke saa faa, hvem Beedigelsen faar baade til at anspænde sig og til at besinde sig. Den, der har overværet offentlige Strafferetsforhandlinger i katolske Lande (hvor Edsaflæggelsen har en noget højtideligere Form end hos os), vil have kunnet se endog overraskende Eksempler paa, hvad Formens Højtidsfuldhed kan have at betyde.

Og saa er der desuden den S t e m n i n g, som Kirkerum eller kirkeligt Ceremoniel gerne vækker. Genopvækkes denne Stemning tidt og kraftigt siden hen gennem Erindringen, saa kan dens forædlende Indflydelse paa de paagældendes Sindelag og Handling blive endog meget stor. Men selv om der slet ikke „tænkes“ mer paa den, saasnart den er forduftet, bør den dog ikke derfor anses for frugtløs. Den er altid for et Menneske, hvad en enkelt grødefuld Solskinsdag er for en Plante under ublidt Vejrlig. Naar Kirkevæsnets Højtidsfuldhed har været hin mægtige Kultiverer, som alle véd, — mindre maaske en Kultiverer af den menneskelige Intelligens end af det menneskelige Følelsesliv! — saa skyldes det fremfor alt dette: at Kirken fik fat i Folk netop i de usædvanlige Øjeblikke af deres Liv,

da Hjerterne var mest opladte og da en stærk Stemning bedst lod sig fremkalde. Ved Bryllup som ved Daab, Dødsleje, Begravelse, — dér var det, Kirken fortrinsvis kultiverede, ikke blot Enkeltpersonen, men Familien, og ikke blot Familien, men en stor og dog ikke fuldstændig usammenhængende Kres udenom. Det er denne i Sandhed „socialiserende" Kultur, som er vigtig for Samfundslivet, og dobbelt vigtig, fordi Samfundet, i det mindste foreløbig, ikke raader over nogen som helst fyldestgørende Erstatning for den ... Men hvad skal man saa dømme om Præster, der er satte til at kultivere, men som af „Nidkærhed" lejlighedsvis gør deres bedste for at afkultivere Menneskene?

Der vil muligvis afbødes en Del paa hele dette Omraade, naar hver eneste Kirke bliver lukket op for hver eneste præsteviet Mand, naar altsaa hver en Sognekirkes faste Præsteskab bliver gjort blot til Tjenere i det Kirkerum, hvorover de hidtil har følt sig som Herrer. Men den eneste Hjælp, som kan forslaa, maa dog søges i en offentlig Mening, der er sig sin Styrke bevidst. Af den skal nemlig selve de Præsteviede bæres oppe. Der er jo ingen Tvivl om, at indenfor den danske Præstestand har mange været kloge nok til at forstaa, at en Sag som den Pastor Ifversenske skadede deres Kirke; de har været religiøst oplyste nok til (med Biskop Fog og Joh. Evang. IV) at betænke, at naar selve Kristus ikke havde haft et eneste bebrejdende Ord for en Kvinde, der havde haft 5 Mænd og nu levede sammen med en 6te, som ikke var hendes Mand, saa burde en af hans „Efter-Følgere" tage sin Tunge og sine Handlinger mangefold i Vare; og de har endelig været fintfølende nok i deres Samvittighed til at ængstes for, hvad en heroisk eller herostratisk Navnkundighed kunde faa at betyde for de to Menneskers Sind, som Pastor I. satte i Gabestokken. Men hvor mange af alle disse brød hurtigt Braaden af Spektaklet med et offentligt fremsat „Jeg forretter den Vielse, saafremt den ønskes"? Saadan Mandhaftighed skulde en stærk offentlig Mening forhjælpe til.

Men en offentlig Mening i religiøst farvede Anliggender er kun stærk, naar den véd Besked. Man bare slaar sig selv i Ansigtet, saa længe det kan se ud, som man slaar efter hvad der i alle Tros-stemtes Øjne er selve Salvningens hellige Olie, den, hvormed der skal salves ud over Nød og Sorg og Død og helt ind til et evigt Paradis. Anderledes derimod, hvis det kan blive klart, at man slaar kun væk Skaar af en Lerkrukke, hvori Salvnings-Olien i sin Tid frembares, og som nu nogle Mennesker har fundet frem og løber rundt og kradser Folk til Blods med. Det skal nok i Længden falde umiskendelige Fetischdyrkere haardt at holde sig i Anseelse nu til Dags, især da, naar det gaar op for Folk, at Fetischdyrkelsen gør Skade.

Vilhelm Møller

INDHOLD

A. Andersen: Et Besøg i Birma 319
Vilh. Andersen: Teatrene 82, 473
— Tre Digte af Horats 150
— Deposits 874
Poul Andræ: Danmark og Krigen 1870 658
Gustav Bang: Tienden 219
F. Beckett: Fra Foraarsudstillingerne 413
— To Bøger om Florents 995
R. Bergh: Carl Nielsen 175
— Wagners Siegfried 506
Th. Bierfreund: Muslingskallen 772
Just Bing: H. E. Kinck 374
H. L. Bisgaard: Fagforeningerne og Arbejdslønnen 360, 583
Georg Brandes: George Clemenceau 3
— Strejflys over Goethe 284
— Armenien og Europa 349
Tyge Broge: Angst 80
Laurids Bruun: Flugten 24
T. Bull: Alexander Dumas père 976
H. Ch.: Politiske Middage 182
Julius Clausen: Brevet som litterær Ejendom 929
Sophus Clausen: Et Rimbrev 53
— Afrodites Dampe 621
Erik Dall: Anarkisten 955
E.: Retfærdighed 265
— Før og Nu 509
M. Falck: Menneskene 733
S. Gundel: Breve fra Hauch til Bødtcher 838
Oscar Hansen: Dansk Vestindien 818
Søren Hansen: Københavnske Sundhedsforhold 739
Erik Henrichsen: Student og Bonde 36
— Mindetale over Hørup 332
Jul. Hey: Victor Bendix i Berlin 1003
Harald Høffding: Holberg som Filosof 440
— Videnskab og Folkeliv 597
Henrik Ibsen: Ungdomsdigte 97, 300
Adolph Jensen: Fagforeningerne og Arbejdslønnen 487
Thit Jensen: Ane Marie 790
W. Johannsen: Om Darwinismen 525

Joh. Jørgensen: Pavedømmet og Kulturen 702
Harald Kidde: Myther 451
Eduard Larsen: Landstinget under Parlamentarismen 761
Sofus Larsen: Vore Folkevisers Form og Overlevering 901
Vilh. Lassen: Højres Metamorfose 946
P. Levin: En Bog om Camilla Collett 579
— J. Lie og hans Læsere 845
Henry Madsen: En oldægyptisk Profet 564
Karl Madsen: Julius Langes Breve 72
— Vilhelm Kyhn 429
— Brügge-Udstillingens Udbytte 603, 677
— Kunstforeningens svenske Udstilling 862
Sigurd Mathiesen: Blod-Tirsdagen 305
Robert Michels: De tyske Rigsdagsvalg 632, 715, 826
P. Munch: Moralundervisningen i de franske Skoler 108
Th. A. Müller: Chopin 397
Ernst Møller: En juridisk Eksamensreform 140
Niels Møller: Statuer 91
— Knud Sjællandsfar 167
— Harald Høffding 185
— Kjeldsen-Røret 803
Vilh. Møller: Pastor Ifversens Sag 1007
Harald Ch. Nielsen: Valdemar Rørdam 155
— Litterær Overproduktion 342
— De Hjemløse 574
— En Tale i Senatet 672
— Danmark 756
Frantz Pio: Kommunesocialisme 269
Sigmun Rein: Et Bad 239
Chr. Rimestad: Mørket. O Hjerte 735
P. Fr. Rist: Landet i Vaade 513
Helge Rode: Sigbjörn Obstfelder 559
V. Rørdam: Hjulnielspeter 215
Georg Saxild: Et Tilbageblik 209
Henrik Schück: Profeten Jona 542
Gudmund Schütte: Imperialisme og Kosmopolitisme 885
Herbert Spencer: Tilbagefald til Barbari 667
C. N. Starcke: H. Høffding 189
Viggo Stuckenberg: Nat 394
Sigurd Swane: Vers 729
William Thalbitzer: Eskimobreve 247
— Eskimoisk Digtekunst 497
V. Wanscher: Om at se paa Kunst 124
Vald. Vedel: Foraarets Bøger 423, 589
— Aandskultur 752
— Harald Kidde 924
Fr. Vetterlund: E. A. Karlfeldt 641
J. Østrup: Hjertets Ret eller Hovedets 60
— Den osmanniske Race og dens Fremtid 461

INDHOLDSOVERSIGT

OVER

TILSKUERENS 2DET TIAAR (1894—1903)

BIND XI—XX

I. SKØNLITTERATUR

Andersen, Vilh.: Tre Digte af Horats. XX. 150.
Bagger, Carl: Et utrykt Digt. XVI. 267.
Bang, Herman: Jeg beder jer. XVI. 886.
Beckett, I.: Den store By. XV. 108.
Brandes, Georg: To Episoder af Maryla Wielopolskas Levnet. XVI. 353.
Broge, Tyge: Angest. XX. 80.
Browning, R.: Ringen og Bogen. XI. 701.
Brun, Laurids: En Prøvelse. XV. 201.
— Historiens Dom. XVII. 218.
— Kronen. XVII. 946.
— Flugten. XX. 24.
Burgh, F. C. van der: Hjem. XV. 320.
Claussen, Sophus: Frøken Regnvejr. XI. 282.
— To unge Jægere. XIV. 740.
— Stævnemødet. XVII. 547.
— Nætter. XIX. 545.
— Et Rimbrev. XX. 53.
— Aphrodites Dampe. XX. 621.
Dahlerup, Jost: Kaptajnen. XVII. 731.
Dall, Erik: Digte. XVIII. 607.
— Anarkisten. XX. 957.
Drachmann, Holger: En Haandfuld Vers. XI. 1.
— Fanø, o Fanø. XI. 505.
— Til Hyrdefløjtens Toner. XII. 1.
Ewald, Carl: Den yderste Dag. XI. 764.
Falck, Mogens: Menneskene. XX. 733.
Feveile, A.: De sidste Dage. XVI. 672.
Fibiger, Johannes: Fire Digte. XV. 353.
Flindt, Emil: Davids Slynge. XV. 828.
Fønss, Otto C.: „Store dybe Naaleskove". XI. 235.
— Sommernat. XII. 616.
— Elverviser. XIII. 294.
— Valfart. XV. 557.
Gjellerup, Karl: St. Antonius Fiskeprædiken. XII. 825.
Hansen, Olaf: Vidar. XII. 552.
— Ungen Svejdal. XIII. 529.
— Elvermø. XIV. 701.
Hansson, Ola: Vejen til Livet. XI. 375.
Harboe, Rolf: Aften. XI. 413.
Heskjær, Johannes: Ringen. XVI. 540.
— Om Aftenen. XVII. 395.
Hoffmann, Kaj: Tre Digte. XVI. 414.
— Vers. XIX. 653.
Holstein, Ludvig: Sex Digte. XI. 585.
— Sex Digte. XII. 401.
Ibsen, Henrik: Ungdomsdigte. XX. 97, 300.
Ipsen, Alfred: Digte. XVIII, 966.
Iversen, Iver: Sang. XI. 676.
Jacobsen, I. P.: En litterær Reliqvie. XIV. 459.
Jakobsen, Fernanda: Episoder fra 12 til 14. XIV. 632.
Jensen, I. V.: Gregers de Whitte. XIV. 520.
Jensen, Thit: Ane Marie. XX. 790.
Jørgensen, Johannes: En Dag. XII. 750.
— De Profundis. XIII. 37.
— Al fresco. XV. 409.
— Fire Digte. XVIII. 107.

Kaarsberg, H: Sidse Per Grovsmeds. XII. 766.
— Fra Landet. XIII. 455.
— Kongeørnens Saga. XIV. 319.
— Giorgi Gurielis Saga. XIV. 793.
— Langt ude. XV. 623.
— Elgtyren. XVI. 887.
Kidde, Harald: Symboler. XVI. 750.
— Menneskenes Søn. XVIII. 390.
— Stjærnen. XIX. 719.
— Mythen. XX. 451.
Kjelland, Alex. (den yngre): Elven. XVI. 477.
Klavenæs, Th.: I Taage. XIII. 228.
Knudsen, Jakob: Particulier. XIX. 447.
Knudsen-Hjortø, K.: Idyl. XVII. 621.
— Studie i Brandrødt. XVIII. 558.
Koch, Simon: Drømmeri. XI. 159.
Krag, Thomas: Min Ven, Præstens Breve. XI. 778.
— Per Grættans Død. XIX. 292.
Lagerlöf, Selma: Gravskriften. XV. 495.
Lange, Sven: En Æstetiker. XI. 531.
— En Spøgelsefest. XVII. 435.
Lange, Thor: Digte af Heine, oversatte. XVIII. 322.
Larsen, Karl: Kongeriget paa en Klippe. XIII. 297.
— En Ven af Kunsten. XIII, 750.
— En Henrettelse. XIV. 983.
— Dengang H. P. Egeskov faldt i Rolighed. XVII. 57.
— Rasmus Hansens Historie. XIX. 24.
Larssen, Otto: Den hvide By. XVI. 200.
Levin, P.: Gurresange. XII. 504.
— Stjaalne Breve. XIII. 126.
— Den døde By. XVI. 279.
Lie, Erik: Brostad Brug. XIX. 593.
Maeterlinck, M.: Blaaskæg og Snehvide. XVII. 263.
— Monna Vanna. XIX. 753, 875, 979.
Mathiessen, Sigurd: Blodtirsdagen. XX. 305.
Mathison-Hansen, A.: Lygterne. XVIII. 702.
Michaëlis, Karin: Kortspil. XV. 821.
— Norden for Lov og Ret. XVI. 845.
— Duen. XVII. 532.
Michaëlis, Sofus: Digte. XVII. 367. 598.
Mylius-Eriksen: Fire Digte. XV. 1045.
Møller, Niels: Den brudte Ring. XII. 107.
— Holger Drachmann. XIII. 737.
— Den gamle Bog. XIV. 101.
— Stjernenat. XV. 1.
— 1848. XV. 85.
— To Digte, oversatte. XVIII. 225.
— G. B. XIX. 97.
— Harald Høffding. XX. 185.
Nansen, Peter: Fru Beate. XV. 1001.
Nathansen, Henri: I Taage. XIII. 353.
— Mod Aften. XIII. 932.
— Beati Possidentes. XIV. 953.
— Fint Spil. XVI. 34.
— Lyse Nætter. XVI. 643.
Nielsen, L. C.: Marie Magdalene. XV. 691.
Nordensvan, G.: Den yngste i Lavet. XIV. 991.
Obstfelder, Sigbjørn: Sneklokker. XIII. 407.
Parelius, E.: Hun var hvid. XIX. 145.
Paul, Adolf: Et Eventyr i Ødemarken. XII. 921.
Petersen, Ingeborg: Vers. XVIII. 582.
Przybyszewski, St.: En Ubekendt. XIII. 789.
Rasmussen, Emil: Min Ven Anarkisten. XV. 1025.
Recke, Ernst v. d.: Sange ved Absalonstatuens Afsløring. XIX. 951.
Rein, Sigmun: Et Bad. XX. 239.
Rimestad, Chr.: Mørket. O, Hjerte. XX. 735.
Reumert, Elith: Hestehandel. XII. 706.
Rist, P. Fr.: Rust. XIV. 535.
— Det vilde Stod. XV. 971.
— Landet i Vaade. XX. 513.
Rode, Helge: Digte. XII. 56.
— Stakkels Djævel. XIII. 691.
— Kain og Abel. XV. 791.
Rode, Ove: Harlekins Ungdom og Galskab. XI. 450.
Rosenberg, P. A.: Digte. XII. 169.
— Et Offer paa Friheden. XVII. 123.
Rosenørn, C. G.: Ængstelser. XI. 205.

Rønne, I. Falk-: Hvorledes store Bjørn lærte Døglingespækkets Virkning at kjende. XVI. 728.
Rørdam, Valdemar: Smaa Digte. XV. 286.
— Til Holger Drachmann: XVII. 22.
— Marie. XVII. 486.
— Begge Hænder. XVIII. 296.
— Hjulnielspeter. XX. 215.
Schandorph, S.: En Udenlandsrejse. XII. 459.
— Madam Larsen og hendes Mellembarn. XIV. 47.
— Til Frokost. XV. 37.
— Gamlingen. XVI. 375.
— M. og P. S. Krøyer. XVI. 794.
— Vandgang. XVI. 974.
Skram, Amalie: „Memento mori“. XII. 584.
— Glæde. XIII. 579.
— Post Festum. XIII. 823.
— Det røde Gardin. XIV. 388.
Steenbuch, Axel: Kærlighed. XI. 839.
— Kys. XII. 199.
— I Blinde. XIV. 179.
— Fra de dødes Have. XIV. 412.
Stuckenberg, Viggo: Romerske Scener. XI. 121.
— Grøn Skov. XI. 396.
— En Vagabond. XI. 657.
— Den hvide Dør. XI. 876.
— Balsampopler. XII. 617.
— Til min Moder. XII. 649.
— En Smule Trosbekendelse. XIII. 95.
— Smaa Digte. XIII. 670.
— Hr. Lasse Fiend. XVI. 444.
— Tue Bentsons Viser. XVII. 707.
— Stemmer. XVIII. 41.
— Kærlighedsdigte. XIX, 840.
— Nat. XX. 394.
Svane, Sigurd: Vers. XIX. 215. XX. 729.
Vogt, Niels Collet: En Bekendelse. XIII. 3.
Wied, Gustav: En Mindefest. XII. 279.
— Herrens Venner ingensinde. XII. 871.
— Hvorledes Frk. Caroline blev min Moder. XIV. 135, 488.
— Fru Mimi eller Hævnen. XV. 513.
Wiinstedt, K.: Natur. XIX. 819.
Woldemar: Udi Amors Hecte. XII. 383.
Worm-Müller, Jakob: St. Hansnat. XI. 63.

II. LITTERÆR KRITIK OG LITTERATURHISTORIE

Andersen, Vilh.: Georg Brandes og Danmark. XIX. 101.
Bing, Just: Arne Garborgs religiøse Forfatterskab. XIX. 313.
— H. I Kinck. XX. 174.
Bjørnson, Bjørnstjerne: Den moderne norske Litteratur. XIII. 265.
Brandes, Georg: Sangenes Sang. XI. 93.
— August Strindberg. XI. 341.
— En Dobbelthed i Goethes Væsen. XI. 522.
— Kohélet. XI. 817.
— Goethe og Marianne v. Willemer. XII. 35.
— Elisabeth og Essex. XII. 357.
— Jeanne Marni. XV. 803.
— Fransk Lyrik. XVI. 1.
— Annie Vivanti. XVI. 107.
— Japansk Litteratur. XVI. 521.
— To Smaa-Artikler. XVI. 857.
Brandes, Georg: Fr. Nietzsches sidste aandeligt virksomme Aar. XVI. 953.
— Tanker ved Aarhundredskiftet. XVII. 1.
— Strejflys over Goethe. XVIII. 593. XX. 284.
— George Clemenceau. XX. 3.
Bull, Tage: Alexandre Dumas père. XX. 978.
Christensen, Arthur: Ældre persisk Lyrik. XVIII. 707.
Christensen, Georg: En finsk Kunstfilosof. XVIII. 751.
Christensen, Hjalmar: Gustave Flaubert. XVIII. 461, 653.
— Gunnar Heiberg. XVIII. 772.
Clausen, Julius: Brevet som litterær Ejendom. XX. 931.
Fibiger, Margrete: Bøger. XVI. 925.
Fog, Emil: Ung tysk Litteratur. XVIII. 969.

Fog, Emil: Tyske Forfatterinder. XIX. 789.
— Erik Skram. XIX. 864.
Fontenay, Fr. de: Fransk Forskning af vore Folkeviser. XIX. 919.
Gundel, S.: Breve fra Hauch til Bødtcher. XX. 838.
Hansen, Adolf: Bernard Shaws Skuespil. XVIII. 374.
Holstein, Ludv.: Litteratur. XIII. 956.
Høffding, Harald: Tale til Henrik Ibsen. XV. 345.
— En Sygehistorie. XVIII. 82.
Jespersen, Otto: G. Brandes' Shakespeare. XIII. 339.
— Omarbejdede Shakespeare sine Stykker? XVII. 587.
Judæus, Dr.: Litteraturen og Troen. XVII. 227.
Jørgensen, Johannes: Léon Bloy. XII. 232.
— Strindbergs nye Bog. XV. 153.
— og *L. Bloy:* Tro og Kunst. XVII. 237.
Kjelland, Alex.: Et Brev. XIII. 501.
Lange, Sven: Nutidstyper fra det litterære Paris. XII. 507, 754. XIII. 631.
Larsen, Karl: En Bog og et Rygte. XIX. 184.
Larsen, Sofus: Vore Folkevisers Form og Overlevering. XX. 901.
Lehmann, Edv.: Th. Carlyle. XII. 847.
Levin, Poul: Nye Sknespil. XII. 936.
— Kritik. XV. 725.
— En Bog om Camilla Collet. XX. 579.
— J. Lie og hans Læsere. XX. 845.
Møller, Niels: R. Browning: „Ringen og Bogen“. XI. 677.
— Edgar Poe. XII. 589.
— Bøger. XIII. 260.
— Ibsen og Udlandet. XV. 420.
— Tennyson. XVI. 797.
— Folk i fire og treds. XVII. 812.
— En Brevveksling. XVIII. 168.
— Et svensk Litteraturværk. XIX. 73.
— Bjørnstjerne Bjørnson. XIX. 928.
— Knud Sjællandsfar. XX. 167.
Nielsen, Harald Ch.: Helge Rodes nye Skuespil. XVIII. 336.
— Tre Kvindebøger. XVIII. 996.
Nielsen, Harald Ch.: Vinterens Vers. XIX. 327.
— Gustaf Frøding. XIX. 699.
— Jacob Knudsen. XIX. 1004.
— Valdemar Rørdam. XX. 155.
— Litterær Overproduktion. XX. 342.
Nyrop, K.: Satiren i Tartuffe. XIV. 66.
— Rolandskvadet. XIV. 248.
Nørregaard, J.: Udviklingsgangen i Ibsens Digtning. XIV. 202.
Ottosen, Johan: Litteratur. XII. 559.
Paulsen, John: Erindringer om Fru Collet. XIV. 143.
Rimestad, Chr.: Maeterlincks Udvikling i de senere Aar. XIX. 238.
— P. Levins Victor Hugo. XIX. 832.
Skram, Amalie: Bøger. XV. 242.
Skram, Erik: Sophus Schandorph. XVIII. 97.
Stuckenberg, V.: Paastande. XIII. 840.
Thyregod, O.: Fra sidste Aars svenske Litteratur. XVIII. 909.
Vedel, Vald.: Dekadenter. XI. 54.
— Suggestion og Symbol i Digtning. XI. 147.
— Romaner. XI. 247.
— Sang og Digt. XI. 476.
— Historisk Kunst. XII. 66.
— Lyrik. XII. 125.
— Fortællinger. XII. 257.
— Julelæsning. XIII. 60.
— „Livsløgn og Livssandhed“. XIII. 165.
— Mystisk Psykologi. XIII. 411.
— Holger Drachmann. XIII. 742.
— Filologisk Litteraturforskning. XIII. 894.
— Smaa Bøger. XIV. 84.
— Henrik Ibsen: J. G. Borkmann. XIV. 166.
— Romaner. XIV, 332.
— Digte. XV. 75.
— Litteratur. XV. 173.
— Tale for Henrik Ibsen. XV. 348.
— Nye Fortællinger. XV. 505.
— Jul. Langes og G. Brandes' Ungdom. XV. 938.
— Nye Bøger. XV. 1035.
— Vore Dages Kritik. XVI. 317.

Vedel, Vald.: Fortællinger. XVI. 395.
— En Fysiologs Kunstbetragtninger. XVI. 648.
— Vilh. Andersens Bog om Oehlenschläger. XVI. 997.
— Ibsens nye Skuespil. XVII. 81.
— Humorister og Ironikere. XVII. 171.
— Digt og Liv. XVII. 291.
Vedel, V.: Litter. Rundskue. XVIII. 87, 176.
— Fortællinger. XIX. 80, 339.
— Georg Brandes. XIX. 114.
— Brøchner og Molbech. XIX. 418.
— Fioretti. XIX. 913.
— Foraarets Bøger. XX. 423, 589.
— Harald Kidde. XX. 924.
Vetterlund, Fr.: E. A. Karlfeldt. XX. 641.

III. TEATER OG MUSIK

Andersen, Vilh.: Teatrene XVIII. 504. XIX. 88, 498. XX. 82, 473.
Behrend, Will.: Operasæsonen 1893—94. XI. 414.
— Teatrene, XI. 81.
— Musikbetragtninger XIII. 417.
— Hos I. Brahms. XIV. 427.
— Franz Schubert. XIV. 821.
— Vor Opera. XV. 249.
Bergh, R.: Fra vor Operascene. XVIII. 483.
— Koncertsæsonen. XVIII. 585.
— Fra Opera og Koncertsal. XIX. 262.
— Fra Koncertsal og Opera. XIX. 506.
— Carl Nielsen. XX. 175.
— Wagners Siegfried. XX. 507.
Bloch, Will.: Nogle Bemærkninger om Skuespilkunst. XIII. 444. XIV. 325.
— Om Sceneinstruktion. XVIII, 124.
— Publikum. XVIII. 257.
Hey, Jul.: V. Bendix i Berlin. XX. 1003.
Henriques, Axel: Kolumbusægget. XII. 331.
Molbech, O. C.: Teaterliv i Trediverne. XVIII. 832, 1007.
Møller, Vilh.: Teatrene. XI, 87, 175, 262, 419, 810, 953. XII. 87, 174, 348, 424, 951. XIII. 87, 169, 961. XIV. 93, 173, 284, 449, 1009. XV. 425, 1049.
— Omkring Grønnegadeteatret. XV, 650, 893.
— Teatrene. XVI. 88, 492. XVII. 87.
— Københavns første Teater. XIX. 617.
— Bestandig Teatret. XIX, 896.
Müller, Th. A.: Chopin. XX. 397.
Poulsen, Emil: Sceneinstruktion. XVIII. 46.
— Slutningsbemærkninger. XVIII. 254,
Starcke, C. N.: Taler og Skuespiller. XIII. 549.

IV. KUNST

Aarsleff, C.: Det omstridte Relief. XVI. 444.
Beckett, Fr.: Folkelig Kunst. XVI. 838.
— Billedhuggeren Hansen-Jakobsen. XVIII. 886.
— Fra Foraarsudstillingerne. XX. 413.
— To Bøger om Florents. XX. 995.
Bierfreund, Th.: Tre Portrætter af Carlyle. XIX. 62.
— Muslingskallen XX. 772.
Hannover, Emil: Kvindeidealets Udvikling i den italienske Malerkunst. XIII. 849.
— P. S. Krøyer: Et Møde i Videnskabernes Selskab. XVI. 125.
— Gustave Courbet. XVII. 33.
— Engelsk Malerkunst. XVIII. 513.
Heiberg, I. L.: En ny Erhvervelse i Ny Carlsbergs Glyptothek. XIV. 193.
— Det omstridte Relief, XIV. 440.
— Malpaga. XIX. 269.
Hertz, P.: Hannovers Bog om Eckersberg. XVII. 249.
Jakobsen, Carl: Et attisk Relief i Glyptoteket paa Ny Carlsberg. XIV. 337.
Knudtzon, Fr. G.: Et Billedes Fortolkning. XVII. 491.
— Om Stilkritiken og Masaccios Selvportræt. XVII. 1012.
Krohn, Pietro: Kunstindustri paa Pariserudstillingen. XVII. 675.
Lange, Julius: En Replik. XI. 143.
— Et Udtryks Historie. XII. 565, 674.

Lange, Julius: Berlin som Studieby. XIII. 817.
— Vor Balletdans og Billedkunsten. XIV. 18.
— Breve. XV. 681.
— Jødefolkets Antipati mod Billeder. XVI. 21.
Lützhøft, Nic.: Marstrandsudstillingen. XV. 815, 949.
— Blandt de yngste Malere. XVI. 403.
— Kunstforeningens Udstilling af Gotfred Rumps Arbejder. XVI. 909.
— Charlottenborg-Udstillingen og den fri Udstilling XVII. 419.
— Melchior Lechter. XIX. 993.
Madsen, Karl: Vore Kunstsamlingers Ordning. XI. 9.
— Viggo Johansen. XI. 215.
— Et Gensvar. XI. 258.
— En Kunstner-Monografi. XI. 328.
— Joachim Skovgaard-Udstillingen. XII. 312.
— Eckersberg-Udstillingen. XIII. 75.
— Frants Hals. Descartes. XIII. 133.
— Ny Carlsbergs Glyptotek. XIII. 251.
— Udstillingerne. XIII. 345.
— Kunstmusæet. Salomons Dom. XIII. 477.
— Walter Crane. XIII. 545.
— Nye Bidrag til Malerkunstens Historie i Danmark. XIII. 602.
Madsen, Karl: Julius Lange. XIII. 659.
— Kunst. XIV. 117.
— Constantin Hansen. XIV. 937.
— Julius Paulsen. XV. 288.
— Foraarsudstillingerne. XV. 411.
— Rembrandt-Udstillingerne. XVI. 619, 685.
— Jul. Langes sidste Bog. XVII. 67.
— Kunstlitteratur. XVII. 803.
— Franske Billeder paa Verdensudstillingen. XVII. 915.
— Dankvart Dreyer. XVIII. 628.
— Jul. Langes Breve. XX. 72.
— Vilh. Kyhn. XX. 429.
— Brügge-Udstillingens Udbytte. XX. 603, 677.
— Kunstforeningens svenske Udstilling. XX. 862.
Müller, Sofus: Museum og Interiør. XIV. 683.
Møller, Niels: Statuer. XX. 91.
Rohde, Joh.: Skulptur. XVIII. 159.
Søeborg, Knud: Audiatur et altera pars XVIII. 248.
— Foraarsudstillingerne. XVIII. 493. XIX. 486.
Vedel, Vald.: Middelalderlig fransk Billedkunst. XIV. 715.
Vendelbo, R.: Barokstilen i italiensk Arkitektur. XVIII. 795.
Wancher, V.: Om at se paa Kunst. XX. 124.

V. DANSK POLITIK, FORFATNINGS- OG RETSSPØRGSMAAL

Bang, Gustav: Tienden. XX. 219.
Berendsen, Ivar: Den politiske Lagforskydning. XIII, 307.
Cassel, G.: Om proportional Repræsentation. XIII. 466.
E.: Før og Nu. XX. 509.
Fra Tilskuerpladsen. XVIII. 265, 425.
Frederiksen, N. C.: Toldbeskyttelse. XII. 621.
— Skattereformen. XVII. 507.
— Politik. XVII. 835.
— De vestindiske Øers Salg. XIX. 205.
Gram, R.: Revision af Straffeloven. XVIII. 269.
Hansen, Oscar: Dansk Vestindien. XX. 818.
Hein, A.: Upartiskhed hos Dommeren. XII. 394.
— Vore Dommere. XIII. 41, 613.
Henrichsen, Erik: Den virkelige og den skrevne Forfatning. XI. 181.
— Retsreformen. XVII. 95.
— Venstreministerium. XVIII. 68.
— En fælles nordisk Lovbog. XVIII 537.
— G. Brandes og Kampen for Retten. XIX. 133.
— Efter Rigsdagssamlingen. XIX. 582.

Herichsen, Erik: Student og Bonde. XX. 36.
Holstein-Ledreborg, I. L.: Om Landstingets livsvarige Medlemmer. XIX. 433.
— Replik. XIX. 655.
Hørup, V.: Det politiske Resultat. XII. 93.
Jonsson, Kl.: Islands Forfatning og Fremtid. XIX. 34.
Krabbe, Christoffer: Kommunedommer. XIX. 54.
Larsen, Eduard: Landstinget under Parlamentarismen. XX. 761.
Lassen, Vilh.: Forliget. XI. 565.
— Landbruget og Toldreformen. XII. 45.
— Folketingsvalgene den 9. April. XII. 269.
— Rigsdagssamlingen. XIII. 375.
— Landbokommissionens Betænkning. XIII. 677.
— Efter Rigsdagssamlingen. XIV. 607.
— Venstreministerium. XV. 30.
— Valget. XV. 380.
— Grundlovsrevision. XV. 877.
— Grundlovsforslag. XVI. 81.
— Bondestandens Indskud i vort Samfundsliv. XVI. 269.
— Rigsdagssamlingen. 1899—1900. XVII. 427.
— Stillingen til Militæret. XVIII. 185
Lassen, V.: Højres Metamorfose. XX. 948.
Linderberg, F.: Liberalisme og Socialisme. XIX. 679.
Munch-Petersen, H.: Procesret og Menneskeret. XVI. 933.
Neergaard, N: Om Forliget. XI. 363.
Nielsen, Harald Ch.: Politiske Middage. XX. 182.
— De Hjemløse. XX. 574.
— En Tale i Senatet. XX. 672.
Reventlow, C.: Venstreregering og Højre. XVI. 154.
Scavenius, I. F.: Forliget. XI. 269.
Scharling, William: Grundlovsrevision. XV, 765, 1009.
Schovelin, Jul.: Lygtemænd, XIX. 209.
Speranza: Fællesudvalgs-Reform. XV. 1019.
Steffensen, I. F.: Valgreform. XVI. 71.
Trier, Gerson: Anarkismen. XI. 307, 397, 493, 608.
Trier, H.: Efter Forliget. XI. 571.
Ussing, C.: Upartiskhed hos Dommeren. XII. 181.
— Domstolene og den offentlige Mening, XVI. 325.
Østrup, J.: Danmark og de politiske Partier i Tyskland. XIX. 528.
— Hjærtets Ret eller Hovedets. XX. 60.

VI. VERDENSPOLITIKEN

Bajer, Fr.: Diplomatiets Hemmelighedsfuldhed. XVII. 555.
Besthorn, R.: Europa og Afrika. XIII. 25.
— Ferdinand Apostata. XIII. 147.
— Crispi og Menelik. XIII. 325.
— Tusindaarsriget. XIII. 488.
— Wilhelm II og hans Fortrolige. XIII. 587.
— Bismarcks Alliance-Politik. XIII. 883.
— Sultanen. XIV. 218.
— Det orientalske Spørgsmaal. XIV. 355.
— Grækenland. XIV. 507.
— Wilhelm II og hans Ministre. XIV. 649.
— Aarets Spørgsmaal. XV. 61.
— Cisleithanien. XV. 304.
— Frankrig. XV. 607.
Besthorn, R.: Dronning Louise og Udlandet. XV. 871.
Brandes, Georg: Jødiske og kristne Rumænere. XVIII. 3.
— Amenien og Europa. XX. 349.
Egebjerg, H. R.: Lord Roseberry. XIX. 279.
Galschiøt, M.: Transvaal-Konflikten. XVI. 1010.
— Cecil Rhodes. XVII. 459.
— Afrikanderpolitik. XVIII. 300.
Hansen, Oscar: Om Kastevæsenet. XVII. 601.
Henningsen, I.: Fredslutningen i Kina. XVIII. 787.
Juel-Hansen, N.: Kinas Statsvæsen. XVII. 869.

Michels, Robert: De tyske Rigsdagsvalg. XX. 632, 715, 826.
Møller, Niels: Belejringen i Peking. XVIII. 942.
— Koncentrationslejrene i Syd-Afrika. XIX. 467.
Salmonsen, M.: Skiftende Stemninger. XVI. 849.
— Præsidentvalget i Amerika. XVII. 696.
Salmonsen, M.: Amerika og Kina. XVIII. 644.
Sarauw, C: Kinas Fremtid. XVII. 203.
Wulff, Jul.: Australiens forenede Stater. XVI. 741.
— Den engelsk-amerikanske Forstaaelse. XVII. 755.
Østrup, J.: Den osmanniske Race og dens Fremtid. XX. 461.

VII. MILITÆRE ÆMNER. NEUTRALITET.

Bahnson: Nogle Bemærkninger om Danmarks Neutralisering. XIV. 291.
— Afsluttende Bemærkninger til Hr. * * * XIV. 530.
Bajer, Fr.: Et nyt Syn paa Neutraliteten. XV. 1014.
Dalhoff-Nielsen: Om Tabene i Krig. XV. 731.
— Om Boerernes Skydefærdighed. XVII. 563.
Jensen, N. P.: Bør Danmark neutraliseres. XIV. 307.
Jensen, N. P.: En Redegørelse. XIV. 604.
Larsen, Ed.: Czar Nicolaj II's Afvæbningsforslag. XV. 809.
Sørensen, C. Th.: Folkeretlig Neutralitet. XV. 89.
Westrup, J. S.: Militær Retsreform. XVIII. 841, 976.
Østrup, J.: Vort Forsvar og vor Udenrigspolitik. XVIII. 757.
* * * Bør Danmark neutraliseres? XIX. 29, 419.

VIII. NATIONALITETS SPØRGSMAAL

Berensen, J. og Norman Hansen: Det finske Statskup og den internationale Adresse. XVI. 755.
Birkedal, N.: Dansk Fædrelandskærlighed og Nordslesvig. XIV. 765.
— Afguderi. XV. 634.
— Hvad der skal siges og hvad der kan gøres. XIX. 513.
Brandes, Georg: Danskheden i Sønderjylland. XVI. 185.
— Dansk Politik og Kultur. XIX. 837.
Elberling, E.: De nationale Bestræbelser i vor Tid. XIV. 899.
Falk, Hj.: Sprogkampen i Norge. XVII. 362.
Garborg, A.: Sprogkampen i Norge. XVII. 298.
Hammer, L.: Det norske Maalstræv. XVII. 131.
Hein, A.: Dansk Fædrelandskærlighed og Nordslesvig. XIV, 974.
Høffding, Har.: Nationalitet og Kultur. XII. 815.
Lauridsen, P.: Det nationale Gennembrud i Sønderjylland. XV. 261, 359.
Ottosen, Joh.: Om Skandinavisme. XVI. 433.
Ploug, Hother: En Indsigelse XIV. 927.
Ræder, H.: Finland og Nordslesvig. XVIII. 612.
Schlajkjer, E.: Nationalitetskampen i Sønderjylland. XIII. 156.
Schütte, Gudm.: Kosmopolitisme og Imperialisme. XX. 885. 964.

IX. UNDERVISNING, STUDENTERLIV, FOLKEOPLYSNING.

Andersen, Vilh.: Deposits. XX. 874.
Buch, E.: Universitetet og Folkehøjskolen. XIX. 850.
Erslev Kr.: Univers. nye Forfatn. XIX. 769.
Gertz M. Cl.. Tale ved Universitetets Reformationsfest. XV. 987.
— Svar til Prof. Dr. J. L. Heiberg. XVI. 215.

Hammer, L.: Fremtidens Folkeskole. XVIII. 872.

Heiberg, J. L.: Aabent Brev til Prof. Dr. Gertz. XVI. 97.

Höffding, Har.: Videnskab og Folkeliv. XX. 597.

Jespersen, O.; Universitetsliv i England. XIII. 177.

— Latin og „Moderne humanistisk" XVIII, 429.

Munch, P.: Franske Folkeuniversiteter. XVIII. 737.

— Moralundervisningen i de franske Skoler. XX. 108.

Møller, Ernst: En juridisk Examensreform. XX. 140.

Mørk, V.: Om Sprogundervisn. XVIII. 901.

Saxild, G.: Et Tilbageblik. XX. 209.

Schofield, W. H.: Amerikas Universiteter. XIV. 746.

Slomann, E.: Tale ved et Studenterjubilæum. XIV. 1003.

— Den lærde Skole og dens Reform. XVI. 773.

Steenberg, A. Sch.: Folkebogsamlinger. XI. 163.

Steenstrup, Johannes: En Tale for Professor Edv. Holm. XVI. 310.

X. RELIGION OG KIRKE.

Birkedal, U.: Folkek. og d. Fremtid. XI. 711.

— Religiøs Forsumpning og kulturel Tilbagegang. XVII. 823.

Collin, Chr.: Religion som Livsbetingelse. XVIII. 284.

Drachmann A. B.: En ny Bog om Kristendommens Væsen. XVIII. 150.

Fjord, J. J.: Om Folkekirkens nuvær. grundlovsmæssige Stilling. XIX. 153.

Høffding, Harald: Det religiøse Problem. XIV. 929.

Jensen, Henning: Dønninger fra Harboøre. XI. 75.

Jørgensen, Joh.: Pavedømmet og Kulturen. XX. 702.

Larsen, A. C.: Om Agnosticisme. XV. 911.

Larsen, Eduard: Om Forholdet mellem Religion og Moral. XVI. 485.

Lehmann, Edv.: Høffdings Religionsfilosofi. XVIII. 324.

Møller, Vilh.: Pastor Ifversens Sag. XX. 1007.

Starcke, C. N.: Borgerligt Ægteskab. XIV. 391.

Teisen, N.: Om Forholdet mellem Religion og Moral. XVI. 340.

— En Replik. XVI. 602.

Topsøe, V.: Om det borgerlige Ægteskab. XIV. 893.

XI. PSYKOLOGI, MORAL, LIVSANSKUELSE

Bentzon, V.: Hvilke utugtige Skrifter bør straffes XVI. 869.

Bramsen, Alfr.: Spiritisme og andet Selvbedrag. XII. 780.

Dam, A.: Psykolog. Litteratur. XVIII. 667.

E.: Retfærdighed. XX. 265.

Fra Tilskuerpladsen. XVIII. 343.

Gjellerup, K.: Carl du Prel. XIX. 389.

Høffding, Har.: Filosofien og Livet. XVIII. 23.

Hansen, Erna Juel: Mand og Kone. XI. 883.

Lambek, C.: Stemninger og Viljer. XI. 773.

— Vor Tids historiske Tankegange. XVIII. 128.

Lambek, C.: Virkefelter paa Aandskulturens Omraade. XIX. 219.

Lange, Jul.: Tanker over Lessings „Nathan." XVIII. 552.

Larsen, A. C.: Prædikeren og Humoristen. XII. 889.

Larsen, Eduard: Sædelighedsspørgsmaalet. XVI. 1005.

— Moralens Forskydning. XVII. 159.

Lassen, Vilh.: Presse og Publikum. XVIII. 673.

Münster O.: Om Lykken. XII. 632.

Nielsen, Harald, Ch.: Danmark. XX. 756.

Spencer, Herbert: Tilbagefald til Barbari. XX. 667.

Vedel, Vald.: Spillets Formler. XI. 855.
— Humanisme. XVI. 133.
— Af Dagens Text. XVI. 469.
— Nikodemus' Skriftemaal. XVIII. 197.
— Gennembruddet. XVIII. 691.
Vedel, V.: Konservative Værdier. XIX. 822.
— Aandskultur. XX. 752.
Vendelbo, R.: R. Wagners Filosofi. XIX. 560.
Wilkens, Cl.: Moderne Magi XIV. 660.

XII. NATURVIDENSKAB, REJSESKILDRINGER, HYGIEINE

Andersen, A.: Et Besøg i Birma. XX. 319.
Bang, S.; Lysets Indvirkning paa de levende Organismer. XIV. 588.
Bentzon, Martha Drachmann: Fra et Ophold i de italienske Alper. XII. 407.
Brandes, Georg: Indtryk fra London. XIII. 427, 505.
— Filomena, Studie over den romerske Almue. XIV. 843.
Bøving-Petersen, J. O.: En brasiliansk Kaffeplantage. XII. 716.
Faber, Knud: Serumbehandlingen af Difteritis. XII. 215.
Fjeldstrup, Aug.: Fra et Ophold i Tanger. XI. 629.
Hansen, Søren: Københavnske Sundhedsforhold. XX. 738.
Jacobæus, H.: Vegetarismen. XVIII. 819.
Johannsen, W.: Berusning og Bedøvelse af Planter. XV. 125, 207.
— Om Darwinismen. XX. 525.
Larsen, Karl: Under Modsætningers Tegn. XIV. 499.
Lykke, J.: Om Hjernebarken og dens Virksomhed. XIII. 201.
— Om Nervesystemets Udvikling. XVII. 849.
Meyer, Kirstine: Spektralanalysen og Himmellegemernes Bygning. XVIII. 893.
Mügge, Joh.: Forsøg med Røntgen-Straaler. XV. 7.
Petersen, Emil: Energi og Materie. XVII. 309.
Petersen, Jul.: Mirakelkure. XV. 480.
Pontoppidan, Knud: Homo delinquens. XIX. 635.
— Søvn og Søvnløshed. XIX. 959.
Sørensen, W.: Vor Stenalders Tvedeling. XVIII. 399.
Thalbitzer W.: Eskimobreve. XX. 247.
— Eskimoisk Digtekunst. XX. 497.
Thomsen, Jul.: Resultater af de seneste Aars Naturforskning. XV. 597.

XIII. SOCIALE SPØRGSMAAL

Bang, Gustav: Den sociale Katastrofeteori. XVI. 378.
— Husmanden. XIX. 373.
Bang, Nina. Aabent Brev til Fru D. Hjort. XVI. 575.
— Kvindesagen. XVI. 681.
— Hjemmets Opløsning. XVII. 323.
— Kvindeerhvervet og Hjemmet. XVII. 637.
— Kapitalens Udvandring. XVIII. 111.
Berendsen, Ivar: Toldforordningen af 1797 og Handelen. XIV. 104.
Bisgaard, H. L.: Middelstanden og Kapitalen. XV. 455.
— Fagforeningerne og Arbejdslønnen. XX. 360, 583.
Duvantier: Statsfunktionærernes Organisation. XVIII. 725.
Faber Har.: Om Englands Toldpolitik. XV. 531.
Frederiksen, Kirstine: Kvindesagen. XIV. 264.
Frederiksen, N. C.: De amerikanske Trust. XIX. 801.
Gad, Emma: Kvindernes Bygning. XIV. 872.
Galschiøt, M.: Et Land, der fører an. XIX. 3.
Henningsen, J.: Europæiske Købmænd i Kina. XIX. 729.
Hjort, Dagmar: Kvindesagens subjektive Berettigelse. XVI. 561.

Hjort, Dagmar: Svar til Fru Nina Bang. XVI. 586.
Hvass, A.: Et kommunalt Arbejdsanvisningskontor i København. XVII. 143.
Jensen, Adolf: Frankrigs Affolkning. XIV. 885.
— Kvindens Erhvervsarbejde og Hjemmet. XVII. 539.
— Gensvar til Fru N. Bang. XVII. 747.
— Fagforeningerne og Arbejdslønnen. XX. 487.
Jensen, J.: Fagforeninger. XII. 243, 319.
Linderberg, Fernando: K. Kautsky „Die Agrarfrage". XVI. 896.
Meyer, Emil: Møntspørgsmaalet. XI. 27.
— Fabrikloven og Kvinderne. XVII. 281.
— De sidste Aars økonomiske Udvikling. XVIII. 53.
Philipsen, Gustav: Den store Arbejdsstandsning. XVI. 605.
— Lockoutens Afslutning. XVI. 820.
Oppermann, A.: Et Stebarn i Administrationen. XI. 239.
— Dalgas og Hedeplantningen. XI. 425.
Oppermann, A.: Skoven, Skovbruget og det Skønne. XIV. 615.
— Park- og Træplantninger i København. XV. 389.
Pio, Fr.: Engelske Tradeunions. XII. 523.
— Agrarbevægelsen i Frankrig. XIII. 382.
— Den sociale Bevægelse i Belgien. XIV. 562.
— Kommunesocialisme. XV. 223.
— Den sociale Bevægelse i Frankrig. XVI. 161.
— Arbejderkontraktens Frihed. XVII. 343.
— Kommunesocialisme. XX. 269.
Spectator: Nutids-Emner. XII. 339.
Sundbo, Jens P.: Jordspørgsmaalet. XI. 904.
Warburg, Ch.: R. Owen og hans samfundsreformatoriske Forsøg. XVII. 572, 642.
Wulff, Jul.: Om Englands nye Toldpolitik. XV. 839.
— Engelsk Toldpolitik. XIX. 406.

XIV. BIOGRAFI OG HISTORIE, KULTUR OG SPROG

Andræ, P.: Andræ — Fru Heiberg — Krieger. XIV. 228.
— Danmark og Krigen 1870. XX. 658.
Bang, Nina: Liebknecht. XVII. 713.
Besthorn, R.: Napoleon IIIs Trippelalliance. XII. 733.
— Den franske Republik. XII. 911.
Bille, C. St. A.: Det nationalliberale Parti. XI. 737.
Bobé, L.: Bidrag til Ewalds Levned. XVIII. 227.
Brandes, E.: To Breve fra Karl Verner. XVI. 233.
Brandes, Georg: Tale, der ikke blev holdt ved Afsløringen af Bissens Absalon. XIX. 954.
Bruun, Carl: Roms Indtagelse for 25 Aar siden. XII. 656.
Clausen, J. P. S.: 1848—49—50. XV. 433, 577, 663, 744.
Clausen, Jul.: Nogle Breve fra P. A. Heiberg. XIX. 666.
Collin, Edg.: To Breve fra Brødrene Kierkegaard. XI. 335.
Dahlerup, H.: Fra Venedigs Belejring 1849. XVI. 417, 504.
Drachmann, A. B.: Hovedtræk af græsk Religiøsitet. XVI. 715.
Feilberg, H. F.: Folklore. XI. 803.
Fibiger, Joh.: Et Besøg i Flensborg og Slesvig 1850. XVII. 741.
Frederiksen, N. C.: C. Ploug. XVII. 183.
Fridericia, J. A.: Træk af Kvindeidealets Omdannelse. XV. 465.
Friis, Aage: Det danske Hof i 1770. XVII. 779, 883.
— Schimmelmannske Breve. XVIII. 416.
— Kr. Erslevs Fortolkning af Arvehyldingsakterne af 1721. XVIII. 921.
Gjellerup, K.: Heinrich Abeken. XVII. 611.
— Bismarcks Memoireværk. XVII. 975.
— H. Blums Bismarck-Erindringer. XVIII. 827.

Gjellerup, K.: Af en preussisk Statsmands Papirer. XIX. 175.
Hansen, Ad.: Engelske Instrumentister ved Frederik IIs Hof. XVII. 549.
Hansen, Oscar: Fra David Humes Tid. XI. 927.
Breve fra Hauch til Bødtcher. XX. 838.
Henrichsen, Erik: V. Hørup. XVIII. 349.
— Holstein Ledreborg. XIX. 349.
— Mindetale over Hørup. XX. 332.
Hertz, Gudrun: Rinna Hauch. XIII. 648.
[illegible]

[illegible]
og Naturdyrkelse. XV. 326.
Lund, Troels: Dødsanmeldelse i Norden i 16. Aarhundrede. XVIII. 680.
Madsen, Henry: En oldægyptisk Profet. XX. 564.
Mourier, Ch.: Carl Bagger og hans Hustru. XVI. 596.
Munch, P.: Centrum, Venstre og Højre 1848—54. XII. 135.
— Kristian VIII og Nordslesvig. XII. 794.

Munch, P.: Fra Adelsvælde til Kongevælde. XIII. 560.
— Historisk Litteratur. XVII. 333.
Munch-Petersen, H.: A. S. Ørsted. XIX. 673.
Møller, Niels: Gladstone. XV. 561.
— Kjeldsen-Røret. XX. 803.
Møller, Vilh.: Erindrings-Forvanskninger. XIII. 701.
— Et Svar. XIII. 972.
Neergaard, N.: Danmark i 1848. XV. 181.
[illegible]

[illegible]
Orléans. XVI. 657.
Schjelderup, Gerh.: Nietzsche og Wagner. XVIII. 857.
Schück, Henrik: Profeten Jona. XX. 542.
Skram, Erik: En Henrettelse. XIII. 524.
— og *A. Cantor*: Om „Erindrings-Forvanskninger“. XIII. 810.
Slomann, E.: Carl Bagger. XVI. 241.
Starcke, C. N.: H. Høffding. XX. 189.
Sørensen, C. Th.: Kielertraktaten. XI. 591.